

गीतामहात्म्यसार.

ओंव्या.

श्रीगणेशायनमः । श्रीराधारमणायनमः । नमश्चिद्वोधा परब्रह्मा । निर्विकारा
निजविश्रामा । रुढमायानिजधामा । परात्परा ॥ १ ॥ अनंतवेषा अनंतगुणा ।
अनंतपराक्रमा भक्तशरणा । अनंतब्रह्मांडधारणा । अनाद्यता ॥ २ ॥ कर्मासक्त
देहधारी । प्रारब्ध फिरवी भोगांवरी । सुटका नोहे काळांतरी । यातें उपाय
कायसा ॥ ३ ॥ बालकांची दया येउनी । पृथ्वीमातेनें शार्ङ्गपाणी । विनविळा
वराहपुराणी । कथिलें विस्तारें ॥ ४ ॥ भोगितां प्रारब्धभोग । अव्यभिचारी
भक्तियोग । कैसा काधेल तो नियोग । प्रभो मज निरूपावा ॥ ५ ॥ वैद-
शास्त्रींचें सार काढिलें । वसुंधरेसीं बोधिलें । तैसें आचरितां भले । मुक्त
होती ॥ ६ ॥ जरी प्रारब्ध भोगीत । नित्य गीताभ्यासीं रत । जर्मी तो
सुखी तो मुक्त । कर्मातीत ॥ ७ ॥ एक गीताध्यान करी । महापापें होती
दुरी । जें कमलपत्रावरी । नीर न साहे ॥ ८ ॥ गीता पुस्तक वसे जेथें ।
गीता पठन जेथ प्रवर्ते । प्रयागादि सर्व तीर्थें । तेथेंचि राहती ॥ ९ ॥ देव
ऋषी योगी सकल । भुजंग गोपी गोपाल । नारदोद्धव वैराग्यशील । साहाय्य
गीता स्थली ॥ १० ॥ जेथें गीता चितन । पठन पाठन श्रवण । तें निश्चयें
माझे स्थान । जाण वसुंधरे ॥ ११ ॥ गीताश्रयीं माझे राहणें । गीता श्रेष्ठ
गृह जाणणें । आश्रयूनि गीता ज्ञानें । तिन्हीं लोक पाळितों ॥ १२ ॥ गीता
माझी मुख्य विद्या । अर्धमात्राक्षरावेद्या । ब्रह्मरूपा जगद्व्या । अनिर्याम्यपदा-
त्मिका ॥ १३ ॥ वेदत्रयीतें मथिलें । तत्त्वार्थज्ञान काढिलें । गीता रूपें उप-
देशिलें । कृष्णें स्वमुखें अर्जुना ॥ १४ ॥ अठरा अध्याय पठन । नित्य करी
निश्चल मन । ज्ञानसिद्धी पावेल जाण । अंती मोक्षपद ॥ १५ ॥ समग्र पाठ
न होय जरी । गीतार्थपाठ आवरी । गोदानज पुण्य तरी । पावतें निःसंशयें
॥ १६ ॥ तृतीयांश पठन करितां । गंगाकान फल लाभता । गीता वष्टांश

जपितां । सोमयाग फल ॥ १७ ॥ नित्य भक्तीसंयुत । एक अध्याय पढत ।
 रुद्रलोकीं वसत । गण होउनी ॥ १८ ॥ अध्याय वा श्लोकपाद । नियमें
 करी संवाद । मन्वंतर नरपद । पावेल पृथ्वी ॥ १९ ॥ नित्य गीतेचे दाहा
 श्लोक । सात पांच चार द्विक । तीन एक तदर्धक । जो नर पढे ॥ २० ॥
 दाहासहस्र वर्षावरी । चंद्रलोकीं वास करी । तेथ पतन होय जरी । मनुष्यदेह
 लाभे ॥ २१ ॥ तेथें करोनी गीताभ्यास । मुक्ती न करितां सायास । प्रिय-
 माण गीताक्षरांस । बोलतां उत्तम गती ॥ २२ ॥ जरी महापापसंयुक्त ।
 गीतार्थश्रवणीं आसक्त । वैकुंठीं विष्णु समवेत । आनंद भोगी ॥ २३ ॥
 सकल कर्में करोनी । सदा रत गीतार्थध्यानीं । तो जीवन्मुक्त महाज्ञानी ।
 पावे श्रेष्ठलोक ॥ २४ ॥ जनकादि बहु भूप । गीताश्रयें निष्पाप । लोकीं
 गीतकीर्ति दुराप । परपदा पावले ॥ २५ ॥ सदां गीतापाठ करी । परी
 माहात्म्य अव्हेरी । व्यर्थ पठन होय तरी । श्रमचि केवळ ॥ २६ ॥ या
 माहात्म्या समवेत । जो गीताभ्यास करीत । तें सर्व फल पावत । दुर्लभ मुक्ती
 ही ॥ २७ ॥ सूत सांगे शौनकातें । कथिलें गीतामाहात्म्यातें । गीतांतीं
 पढे त्यातें । लाभे सर्व फळ ॥ २८ ॥ नामोच्चार सुलभ अंती । रात्रंदिन
 गर्जना होती । यश गाती संत किती । नरदेहें ॥ २९ ॥

भगवद्गीता.

वामनकृतस्तव.

श्रीमद्वामन-पाद-पद्म-युगुलीं अपू मना षट्पदा ।
 स्वात्मा जो जर्गि सत्पद स्मरतसे दावी स्वयें चित्पदा ॥
 आनंदात्मक तोचि श्रीहरि गुरू आत्मा नसे वेगळा ।
 ऐसा श्रीभगवान् त्या नमितसें प्रेमें जगन्मंगला ॥ १ ॥

तो श्रीहरी सारथि वामनाचा । होबोनियां प्रेरक जो मनाचा ॥
अध्याय-अंती कथि एक श्लोका । ह्मणोनि दावी स्व कृपात्रलोका ॥ २ ॥

अध्यायीं प्रथमांत पार्थ स्वजना देखोनियां मोहला ।
कीं हे गोत्रज सोयरे कुल-गुरू मारीं च ना मी मला ॥
लागे पाप ह्मणोनि “युद्ध न करीं” कृष्णा असें बोलिला ।
बाणेशीं धनु टाकुनी मग रथीं तो ऊगला बैसला ॥ ३ ॥
सांख्ये आत्म अनात्मता निवडुनी योगें चि स्वात्मैक्यता ।
पाहे हा न मरे न मारित असे आत्मा असें तत्वता ॥
अध्यायीं दुसऱ्या परेश वदला तो श्रीगुरू वामनें ।
टीका हे सम-पद्य-रूप रचिली संतीं पहावी मनें ॥ ४ ॥

अध्याय हा तृतीय नामक कर्मयोग ।
कर्मिंग ब्रह्ममय जाणुनि स्वात्मयोग ॥
नित्या अनित्य अवर्षी हरिच्याचि पार्यी ।
अर्पा असें वदतसे निजसौख्य दायी ॥ ५ ॥
चतुर्था अध्यायीं गुरुवर वदे ज्ञान-पथ हा ।
तयाची हे टीका करि बहु सुखाचा सुपथ हा ॥
बरा हा जाणोनी सुजन समजोनी तुक्षि पहा ।
सम-श्लोकीचा हो निशिदिनि करावाच जप हा ॥ ६ ॥

अध्याय हा पंचम स्वात्मयोगी । जो कर्मसंन्यास करी सुयोगी ॥
तो श्रेष्ठ संन्यास ह्मणे हरी तो । जो पार्थ-मोहास हि संहरीतो ॥ ७ ॥
पष्ठाध्यायीं योग अध्यास नामा । बोधी पार्था श्रीहरी तो अनामा ॥
अभ्यासीतां तत्व बोधावलोका । दे सौख्यातें क्षिप्र हा संत लोका ॥ ८ ॥
अध्याय हा सप्तम योग नाम । विज्ञान विख्यात स्वयें अनाम ॥
अध्यास अभ्यास करी महात्मा । चतुर्विधा माजि हि भक्ति-वर्त्मा ॥ ९ ॥

अध्याय हा अक्षर-योगनामा । जो आठवा आठवितां अनामा ॥
पावीळ हो सद्यचि स्वात्म-ठेवा । अविस्मरें हेंचि मनांत ठेवा ॥ १० ॥

नवमाध्यायीं नवविध भक्ती । अनुभवणें या नव नव युक्ती ॥
विज्ञानासह ज्ञानहि एथें । सेवा नव नव रस हो स्वार्थें ॥ ११ ॥

दशमाध्यायीं हरी विभूती- । योगा सांगे सकळां भूती ॥
त्यातें जें...मुख्यत्वे नामें । अनुभवरसिका निज सुखधामें ॥ १२ ॥

अध्याय एकादश विश्वरूपी । अयोग्य ऐश्वर्य निजस्वरूपी ॥
दावीतसे ध्यान करा विशेषीं । अहर्निशी कीटक भृंगि जैशी ॥ १३ ॥

अध्याय हा द्वादश भक्ति-योग । सप्रेम जे वाचिति स्वात्मयोग ॥
जे प्रीति ते भक्ति असो जयाळा । कळे तया तारक देव ज्ञाळा ॥ १४ ॥

अध्याय तो हाचि त्रयोदशावा । निरीक्षिती संत मनांत ठेवा ॥
क्षेत्रज्ञ हा चिदगुण सर्व क्षेत्री । व्यापीतसे तोचि हि भूतमात्री ॥ १५ ॥

अध्यायीं चवदावियांत वदला श्रीकृष्णजी अर्जुना ।
श्रोत्रादी गुण या विभाग वदतों ऐकें ह्मणे सज्जना ॥
तीन्ही हे गुण लंघुनी निजसुखा जाणोनि जे वर्तती ।
ते योगी निजभक्त ते गुणत्रयातीतात्मता पावती ॥ १६ ॥

अध्याय हा पंचदशाख्य नामें । जे वाचिती ऐकाति अर्थ प्रेमें ॥
ते जाणती श्रीपुरुषोत्तमातें । क्षरक्षरा होउनि उत्तमा ते ॥ १७ ॥

अध्याय हा षोडश निर्णयाचा । कीं दैव ही आणिक आसुरीचा ॥
विभाग एथें विशदार्थ वाणी । बोले हरीची न सुखासि वाणी ॥ १८ ॥

अध्याय हा सप्त दशाख्य योग । श्रद्धा त्रिधा तीं गुणिचा विभाग ॥
जें कर्म तें ब्रह्ममय स्वरूपी । पाहे वदे हा हरि विश्वरूपी ॥ १९ ॥

अध्याय अष्टादश सौख्य-धामा । हा मोक्षसंन्यासचि मोक्षनामा ॥
वाचाळ भावें जायिं सर्वदा हो । तयीं नुरे लेश प्रपंच-दाहो ॥ २० ॥

अध्यायांतीं एक हा श्लोक जाणा । पुष्प प्राय श्रीगुरुतें सुजाणा ॥
पायीं त्याच्या लेहुनी अपिला हो । मार्गे हाची सर्वदा स्वात्मलाहो ॥ २१ ॥

× × × टीका प्रकटलि जगीं ज्ञान-सरिता ।
सदा स्नानें पानें करुनि करि आनंदभरिता ॥
अनंता जन्मांच्या हरुनि सकळा साच दुरिता ।
स्वयें दे मोक्षातें श्रवण-पठणीं हेचि त्वरिता ॥ २२ ॥
सत्संगासि धरीं कुसंग न करीं आत्मैक्यता मोहरी ।
चित्तातें अवरीं कुकर्म न करीं वेदोदितें आचरीं ॥
सप्रेमें श्रवणादरीं अनुदिनी गातां सुखें अंतरीं ।
हे टीका बरदायिनी झडकरी अज्ञान हो संहरी ॥ २३ ॥

गीतामहात्म्य.

अभंग.

गीता गीता गीता वाचें जे क्षणती । नाही पुनरावृत्ति तया नरा ॥ १ ॥
नित्य नेम वाचें वदतां अक्षरें । भवसिंधु तेरे अर्ध क्षणीं ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं जयाचा हा नेम । तया पुरुषोत्तम न विसरे ॥ ३ ॥

भाव धरुनिया वाची ज्ञानेश्वरी । कृपा करी हरि तयावरी ॥ १ ॥
स्वमुखें आपण सांगे तो श्रीविष्णू । श्रीगीता हा प्रभु अर्जुनेसी ॥ २ ॥
तेची ज्ञानेश्वरी वाचें वदतां साचे । भय कळिकाळाचें नाही तया ॥ ३ ॥
एका जनार्दनी संशय सांडोनी । दृढ धरी मनीं ज्ञानेश्वरी ॥ ४ ॥

अज्ञान वृक्षाचें पर्ण । जो भक्षुनी करी अनुष्ठान ॥
त्यासी साध्य होय ज्ञान । येथें संशय नाही ॥ १ ॥

आणि हे ज्ञानेश्वरी । तीन सप्तके जो श्रवण करी ॥
 तोही ज्ञानाचा अधिकारी । येथें संशय नाही ॥ २ ॥
 मनकर्णिका भागीरथी । इंद्रायणीचें स्नान करिती ॥
 तेही मोक्षपदा जाती । येथें संशय नाही ॥ ३ ॥
 अश्वत्थ सिद्धेश्वर । समाधीस करील नमस्कार ॥
 तोही पावे मोक्षपुर । येथें संशय नाही ॥ ४ ॥
 येथींचे वृक्ष पाषाण । ते अववेची भगवान ॥
 ऐसें एकाजनार्दन । सांगतसे ॥ ५ ॥

आणि एक चमत्कार । जेव्हां उदस अळंकापुर ॥
 तेव्हां रंकासी आदर । ज्ञानेश्वरें केला ॥ १ ॥
 वाणी होउनी आपण । प्रत्यक्ष मांडिलें दुकान ॥
 अन्न उदक तृप्त जाण । सर्वही केले ॥ २ ॥
 ऐसें हें कौतुक । आश्चर्य मानिती लोक ॥
 एकाजनार्दनाचा रंक ॥ चरणारविंदीचा ॥ ३ ॥

गीतेचें आवर्तन त्याचें ऐका पुण्य । सावध अंतःकरण करूनिया ॥ १ ॥
 गीतेच्या सुकृता मौनावला विधाता । हरिहरा तत्त्वतां बोध जाला ॥ २ ॥
 वैकुंठापासुनी जाण । तेणें बांधलें सदन । त्रिलोकींचें तीर्थाटन घडलें त्यासी ॥ ३ ॥
 वाराणशी यात्रा तेणें केल्या अपारा । लक्ष लक्षांतरा द्विज भोजनें ॥ ४ ॥
 आणि एक मेळसमान वांटिलें सुवर्ण ॥ कोव्यानकोटी पूजन साधूंचें केलें ॥ ५ ॥
 एकाजनार्दनी जाण इतुके घडे महापुण्य । हें सत्य सत्य वचन गीता आवर्तनीं ६
 वेद शास्त्र पुराणें अनेक शब्द ज्ञानें । भारताचें श्रवणें सर्वस्व जोडे ॥ १ ॥
 तें सव्वालक्ष भारत जोडे पै सुकृत । तेंचि गीते सात शतें प्राप्त होय ॥ २ ॥
 ऐशी भगवद्गीता कृष्णार्जुन संवादता । तेंचि श्रुति फळ लाभे वाचितां ऐक्य भावें
 गीतेचें महा नेमें करा श्रवण पठन । ऐसें एकाजनार्दन सांगतसे ॥ ४ ॥

गीतेचें सुकृत । ज्यासी जालें प्राप्त ॥
 त्याचे पितर मुक्त । सहजचि जाले ॥ १ ॥
 नष्ट चांडाळ दुर्जन । परद्वारी तस्कर मात्रा गमन ॥
 त्यासी गीता आवर्तन । श्रवणें मोक्ष होय ॥ २ ॥
 सुवर्णस्तेय सुरापान । भूत पिशाच्य राक्षस गण ॥
 मित्रद्रोही कृतघ्न । गीता आवर्तन मोक्ष त्यासी ॥ ३ ॥
 एकाजनार्दनी गीतार्थी । पठणें श्रवणें सर्वासी मुक्ती ॥
 ऐसें पार्वतीप्रती । शंभु सांगे ॥ ४ ॥

भगवद्गीता स्तोत्र.

अभंग.

धन्य धन्य देवी गीता । आदिमाया वेदमाता ।
 जाणेल जो अर्था । धन्य माता पितर ॥ १ ॥
 एक श्लोक अथवा चरण । अर्थ अनुभवा अंगी लेण ।
 भव मोक्षाचें साधन । नलेग कोठें शोधावें ॥ २ ॥
 एका चरणाचा अर्थ । राजा जनक जाणत ।
 मग विदेहाची मात । अंगी येउनी ठसावी ॥ ३ ॥
 एका चरणाचा अर्थ । मुनी वसिष्ठ जाणत ।
 शांतीच्या सद्नांत । निजशयनी पहुडला ॥ ४ ॥
 एका चरणाचा अर्थ । मुनी वास्मिकी जाणत ।
 दृश्य करुनी निवांत । ब्रह्मपदी पहुडला ॥ ५ ॥
 एका चरणाचा अर्थ । पंडुपुत्र धर्म जाणत ।
 सत्य भाषण यथार्थ । शत्रु मित्र समान ॥ ६ ॥

अर्जुन नरनारायण । हे तों सिद्ध साधक जाण ।
 दुष्ट करावया निर्दळण । तुका ह्मणे अवतरले ॥ ७ ॥
 आहे भगवत् गीता । पूर्ण अमृत सरिता ॥ १ ॥
 एक एक अक्षरांत । आहे माझा रमाकांत ॥ २ ॥
 जो हा सगुण निर्गुण । एक रुक्मिणीरमण ॥ ३ ॥
 तुका ह्मणे ज्ञानेश्वरी । आत्मपदीची सोयरी ॥ ४ ॥

पद.

भगवद्गीता षडक्षरी हा मंत्र उच्चार ॥
 करितां वाचे साधक होती मुक्तचि साचार ॥ धृ० ॥
 भगवंतें अर्जुनाप्रति जो सांगितला गर्भ ॥
 भगवद्गीता ह्मणिजे केवळ सर्व वेदगर्भ ॥
 भगवत्प्राप्तीस जें कां सर्व मुळारंभ ॥
 भगवद्वाक्य भगवन्मूर्ति हेचि मुळस्तंभ ॥ १ ॥
 गर्भाशय हृद्गत भगवंतें बोधियला योग ॥
 गति मोक्षाप्रति साधुनी देत हाचि ज्ञानयोग ॥
 गति सर्वा उत्पत्तिस्थान स्थिति हे अव्यंग ॥
 गति स्वरूपी सद्गुरु दाता अक्षय अभंग ॥ २ ॥
 वरिष्ठ जे कां सर्वाहुनियां स्वप्रकाश भरिव ॥
 वर्णाश्रमरूपाकृति विरहित केवळ निरवयव ॥
 वस्तु परात्पर अद्वय जेथे नाहीं जाणीव ॥
 वरूनि शांति पावति निजसुख अव्यय मुनिराव ॥ ३ ॥
 तन तन ह्मणवुनि ठेलीं जेथे श्रुतिशास्त्र ॥
 तया स्वरूपा मायायोगें ह्मणिजे भगवंत ॥
 तंतुपटीं जैसा तैसा व्यापक विश्वांत ॥
 तया स्वरूपी ऐक्य जाहालें स्वानुभवे संत ॥ ४ ॥

गीता गीता जप जो करितो होय वीतरागी ॥
 गीतार्थ गुरुमुखें कळतां सर्व विषय त्यागी ॥
 गीता श्रवण मनन होय तोचि महायोगी ॥
 गीता सेवुनि अखंड राहे निजात्मसुखभोगी ॥ ५ ॥
 तारक मंत्र सद्गुरुमुखें निज श्रवणीं पडतां ॥
 तारी भवसिंभूपासुनियां संशयांत बुडतां ॥
 तामस राजस निरसुनि शुद्ध सत्वात्मक गीता ॥
 तारक साधक मुमुक्षूसि हे सुखदायक गीता ॥ ६ ॥
 भगवद्गीता महामंत्र हें सद्गुरुवाक्य ॥
 श्रद्धा भक्ति करुनी साधक होती ब्रह्मैक्य ॥
 जीवन्मुक्तगुरुकृपे मन नमन बुद्धिसी ऐक्य ॥
 सच्चित्सुख अनुभवे होय गुरुचरणीं ऐक्य ॥ ७ ॥

ज्ञानेश्वरीची अध्यायानुक्रमणिका.

अध्याय.	विषयाचें नांव.	श्लोकसंख्या.	ओंवीसंख्या.	पृष्ठ.
१	अर्जुनविषाद...	४७	२७८	१
२	सांख्ययोग ...	७२	३७५	११
३	कर्मयोग ...	४३	२७६	४५
४	ब्रह्मार्पणयोग ...	४२	२२५	६४
५	संन्यासयोग ...	२९	१८०	८१
६	अभ्यासयोग...	४७	४९७	९३
७	ज्ञानविज्ञानयोग ...	३०	२१०	१२६
८	अक्षरब्रह्मयोग ...	२८	२७१	१४०
९	राजविद्याराजगुह्ययोग ...	३४	५३५	१५७
१०	विभूतिविस्तारयोग ...	४२	३३५	१८८
११	विश्वरूपदर्शनयोग ...	५५	७०८	२०९
१२	भक्तियोग ...	२०	२४७	२४९
१३	क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोग ...	३४	११७१	२६२
१४	गुणत्रयविभागयोग ...	२७	४१६	३१४
१५	पुरुषोत्तमयोग ...	२०	५१९	३३४
१६	दैवासुरसंपत्तिभागयोग ...	२४	४७३	३६२
१७	श्रद्धात्रयविभागयोग ...	२८	४३३	३८५
१८	मोक्षसंन्यासयोग ...	७८	१८११	४०७
		७००	९०४०	

एकंदर ९७४०

श्री ज्ञानेश्वरी । (भावार्थ दीपिका.)

अध्याय १ ला.

ओं नमोजी आद्या । वेदेप्रतिपाद्या । जय जय स्वसंवेद्या । आत्मरूपा ॥ १ ॥ देवा
नूचि गणेश । सकळमतिप्रकाश । ह्यणे निवृत्तिदास । अवधारिजो जी ॥ २ ॥ हे शब्द-
ब्रह्म अक्षेप । तेचि मूर्ति सुवेप । तेथ वर्णवपु निर्दोष । मिरवत असे ॥ ३ ॥ स्मृती तेचि
अवयव । देखा आंगीकभाव । तेथ लावण्याची ठेव । अर्थशोभा ॥ ४ ॥ अष्टादश पुराणे ।
तीचि मणिभूषणे । पदपद्धती खेवणे । प्रमेयरत्नाची ॥ ५ ॥ पदबंध नागर । तेचि
रंगीथिले अंबर । जेथ साहित्य वाणे संपुर्ण । उजाळाचे ॥ ६ ॥ देखा काव्यनाटका ॥ जे
निर्धारितां सकौतुका । व्याचि रुणझुणती क्षुद्रघटिका । अर्थध्वनी ॥ ७ ॥ नाना प्रमेयांची
परी । निपुणपणे पाहतां कुंसीरी । दिसती उचित पदे माझारी । रत्ने भली ॥ ८ ॥ जेथ
व्यासादिकांची मती । तेचि मेखळी मिरवती । चोखोळपणे झळकती । पंडितवसडका
॥ ९ ॥ देखा वेडूदृष्टीनें झणिपती । तेचि भुजांची आकृती । ह्यणऊनि विसवोद धरिती ।
आयुधें हातीं ॥ १० ॥ तरी तेकीं तोचि फरशु । नीतिभेदे अंकुशु । वेदान्त तो महारसु ।
मोदक मिरवे ॥ ११ ॥ एके हातीं दंत । जो स्वभावता खंडित । तो बौद्धमतसंकेत ।
वार्तिकांचा ॥ १२ ॥ मग सहजे सत्कारवाइ । तो पद्मकर वरद । धर्मप्रतिष्ठा तो सिद्ध ।
अभयहस्त ॥ १३ ॥ देखा विवेकवंत सुविमळ । तोचि शुंडादेड सरळ । जेथ परमानंद
केवळ । महासुखाचा ॥ १४ ॥ तरी संवाद तोचि दशनै ॥ जो समताशुभ्रवर्ण । देव

१ उत्पत्तिनाशरहित अनादि, किंवा पुरातन. २ वेदवर्णित. ३ स्वतःसच जाणणाऱ्या. ४ ऐक्य.
५ वेद. ६ सर्व. ७ सुंदर. ८ शारिरिकांति. ९ धर्मशास्त्र. १० शरीराचे. ११ रत्नाचे अलंकार.
१२ कौण्डिन्य. १३ तत्त्वार्थ. १४ उत्तम. १५ रंगयुक्त. १६ वस्त्र. १७ बारीक तंतूंचे. १८ प्रकाशाचे.
१९ प्रकारची. २० कुशलता. २१ कडदोरा. २२ स्वच्छपणाने. २३ पदराचे अग्रभाग. २४ पात-
जल, सांख्य, वैशेषिक, न्याय, मीमांसा आणि वेदांत हीं सहा दर्शने. २५ मतांतर. २६ न्यायशास्त्र.
२७ अर्थशास्त्र. २८ अर्था. २९ वेदांत सूत्रावरील व्याख्यान. ३० अतिनिर्मळ. ३१ दांत.

उन्मेषसूरभक्षण । विघ्नराज ॥ १५ ॥ मज अंगमलियादोनी । मीमांसा श्रवणस्थानी । बोधम-
 रागृत मुनी । अली सेविती ॥ १६ ॥ प्रमेयप्रवाल सुप्रभ । द्वैताद्वैत तेचि निकुर्म । सरिसे
 एकवटती ईभ । मस्तकावरी ॥ १७ ॥ उपरि वृशोपनिषदे । जिये उदारज्ञानमकरें । तिये
 कुसुमें मुकुटी सुगंधें । शोभती भली ॥ १८ ॥ अकार चरणयुगल । उकार उवर
 विशाल । मकार महामंडल । मस्तकाकारें ॥ १९ ॥ हे तिन्ही एकवटले । तेथ शैब्यद्वय
 कैवळ । ते मियां श्रीगुरुकृपा नमिलें । अविबीज ॥ २० ॥ आतां अभिनव वैगविला-
 सिनी । जे चातुर्यार्थकलाकामिनी । ते श्रीशारदा विश्वमोहिनी । नमिली मियां ॥ २१ ॥
 मज हृदय सद्गुरु । जेणें तारिलें हा संसारपूर । द्वयकनि विशेषे अत्यादर । विवेकावरी
 ॥ २२ ॥ जैसे डोळ्यां अंजन भेटे । ते वेळीं वृटीसां फांटा फुटे । मग वीस पाहिजे तेथ
 प्रगटे । महानिधी ॥ २३ ॥ कां चिंतामणी आलिया हातीं । सदां विजयवृत्ति मनोरथी ।
 तैसा मी पूर्णकाम श्रीनिवृत्ती । ज्ञानदेव ह्याने ॥ २४ ॥ ह्यांनि जाणतेनें गुरु भजिजे ।
 तेणें कृतकार्य होइजे । जैसें मूळसिचनें सहजे । शाखापल्लव संतोषती ॥ २५ ॥ कां तीर्थे
 जिये^{१०} त्रिभुवनी । तिये घडती समुद्रावगाहनी । ना तरी अमृतरसस्वाहनी । रस सकळ
 ॥ २६ ॥ तैसा पुढतपुढती तोचि । मियां अभिवहिला श्रीगुरुचि । अभिलाषित मनो-
 रुचि । पुरविता तो ॥ २७ ॥ आतां अवधारा कथा गहन । जे सकळ जन्मस्थान । कीं
 अभिनव उद्यान । विवेकतरुचें ॥ २८ ॥ ना तरी सर्वसुखार्थी आदि । जे प्रमेयमहा-
 निधि । नाना नैवरससुधाधि । परिपूर्ण हे ॥ २९ ॥ कीं परमधाम प्रगट । सर्व विद्यांचें
 मूळपीठ । शास्त्रजातां वैसीट । अशेषांचें ॥ ३० ॥ नातरी सकळ धर्मांचें मांहर । सज्ज-
 नाचें जिह्वार । लावण्यरत्नभांडार । शारदेचें ॥ ३१ ॥ नाना कथारूपे भरती । प्रग-
 टली असे जिजगती । आविष्करोनि महामती । व्यासाचिये ॥ ३२ ॥ ह्यांनि हा
 काव्यां रीवो । ग्रंथगुरुवतीचा ठावो । एथुनि रसां झाला आवो । रसाळपणाचा ॥ ३३ ॥
 तेवीचि आहका आणीक एक । एथुनि शैब्यश्री सैच्छास्त्रिक । आणि महाबोधी^{११} कोव-
 ळीक । तुणावली ॥ ३४ ॥ एथ चातुर्य साहणें झालें । प्रमेय रुचीस आले । आणि
 सौभाग्य पोखिलें । सुखाचें एथ ॥ ३५ ॥ माधुर्य मधुरता । शृंगारी सुरेखता । रूढपण
 उचितां । दिसे भलें ॥ ३६ ॥ एथ केळाविदपण कळा । पुण्यासि प्रताप आंगळा । ह्याण-

१ ज्ञानाचीवारि दृष्टी. २ वाटल्या. ३ धर्म आणि वेदांत शालें. ४ भ्रमर. ५ तत्त्वार्थरूप पोवळें.
 ६ गंडस्थळ. ७ हत्ती. ८ ज्ञानसुगंधें करून युक्त. ९ दोन. १० वेद. ११ गुंडाळिले. १२ उकार.
 १३ अपूर्व. १४ सरस्वती. १५ जगाला भुलविणारी. १६ मार्ग. १७ जेवढी. १८ तेवढी. १९ ज्ञानांन.
 २० अमृताची गोडी घेण्यांत. २१ नमिला. २२ इच्छित. २३ टवटवित. २४ बाग. २५ सिद्धांताची.
 २६ नवरस अमृत सागर. २७ मूळ ठिकाण. २८ आश्रय. २९ पूर्ण. ३० जिह्वाळा. ३१ सरस्वती.
 ३२ प्रवेशिनी. ३३ राजा. ३४ थोरपणाचा. ३५ डोल. ३६ शब्द शोभा. ३७ उत्तम शास्त्र.
 ३८ कामलता. ३९ तत्त्वार्थ. ४० पुष्ट झालें. ४१ श्रेष्ठता. ४२ कुशलता. ४३ अधिक.

ऊनि जन्मेजयाचे अवलीळा । शेष हरले ॥ ३७ ॥ आणि पाहतां नोवेक । रंगी सुरंगतेची
 आगळिक । गुणा सगुणपणाचें बिकें । बहवस एथ ॥ ३८ ॥ भानुतेजें धवळलें । जैसें
 त्रैलोक्य दिसे उजळिलें । तैसें व्यासमती कवळिलें । मिरवे विश्व ॥ ३९ ॥ कां सुकेशीं
 बीज घातलें । तें आपुलियापरी विस्तारिलें । तैसें भारतीं घुरवाडलें । अर्थजात ॥ ४० ॥
 ना तरी नगरीं वसिजे । तरी नागराचि होइजे । तैसें व्यासोक्तितेजें । धवळत सकळ
 ॥ ४१ ॥ कीं प्रथमवयसाकाळीं । लावण्याची नव्हाळी । प्रगटे जैसी आगळी । अंगेना-
 आंगी ॥ ४२ ॥ ना तरी उद्योगीं मोडवी घडे । तेथ वनशोभेची खाणी उघडे । आदिल-
 पासोनि अंघाडें । जियापरी ॥ ४३ ॥ नाना धर्मीभूत सुवर्ण । जैसें न्याहाळितां साधा-
 रण । मग अळंकारी बरवेपण । निर्वाड हवी ॥ ४४ ॥ तैसें व्यासोक्ति अळंकारिलें ।
 आवडे तें बरवेपण पोंतलें । तें जाणोनि आश्रयिलें । इतिहासी ॥ ४५ ॥ नाना पुरेतिथे
 प्रतिष्ठेलागीं । सौनीव धरुनि आंगीं । पुराणें आख्यायरूपें जर्गी । भोरता आली ॥ ४६ ॥
 ह्यणऊनि महाभारतीं नाहीं । तें नोहे लोकीं तिहीं । येणें कारणें ह्याणिपे पाहीं । “व्यासो-
 च्छिष्ट जगत्रय ” ॥ ४७ ॥ ऐसी जर्गी सुरस कथा । ते जन्मभूमि परमार्था । मुनि सांगे
 नृपनाथा । जन्मेजया ॥ ४८ ॥ जें अद्वितीय उत्तम । पवित्रैक निरूपम । परम मंगळ-
 धाम । अवधारिजो ॥ ४९ ॥ आतां भोरतकमळपराग । गीतींख्य प्रसंग । जो संवादला
 श्रीरंग । अर्जुनेसीं ॥ ५० ॥ ना तरी शब्दब्रह्मादि । मथियला व्यासबुद्धि । निवडिलें
 निरवधि । नवनीत हे ॥ ५१ ॥ मग शैलानागिसंपर्क । कंडसिलें विवेकें । पद आलें परि-
 पक्कें । आसोदासी ॥ ५२ ॥ जें अपेक्षिजे विरक्ती । सदां अनुभाविजें संती । सोहंभावे
 पारंगती । रमिजे जेथ ॥ ५३ ॥ जें आकर्णिजे भक्ती । जें आदिवंश विजगती । ते
 भीष्मपर्वी संगती । सांगिजेल ॥ ५४ ॥ जें भगवद्गीता ह्यणिजे । जें ब्रह्मेशानां प्रशसिजे ।
 जें सनकादिकीं सेविजे । आदरेसीं ॥ ५५ ॥ जैसें शौरदीचिये चंद्रकळे । माजि अमृत-
 कण कोंवळें । ते वैचिती मनें मँवाळें । चकोरतलगें ॥ ५६ ॥ तिथापरी श्रोतां । अनु-
 भवावी हे कथा । अति हेळुवारपण चित्ता । आणुनियां ॥ ५७ ॥ हे शब्दवीण
 संवादजे । इंद्रियां नेणतां भोगिजे । बोलाआदि ह्योत्रिजे । प्रमेयासी ॥ ५८ ॥ जैसें

१ सहज. २ क्षणभर. ३ विशेषकरून. ४ सामर्थ्य. ५ फार. ६ प्रकाशले. ७ चांगल्या शेतांत.
 ८ प्रकाशले. ९ सर्व अर्थ. १० नगरवासी, शहाणा. ११ तारुण्यदशेत. १२ शोभा. १३ सुंदर स्त्री.
 १४ बाग. १५ वसंतशोभा. १६ पहिल्यापेक्षां. १७ विशेषतः. १८ लगडी. १९ शेवटीं. २० प्राप्त
 झालें. २१ स्विकारिलें. २२ पूर्ण. २३ नवता. २४ भारतामध्ये. २५ झटलें जातें. २६ वैशंपायन.
 २७ पुण्यदायक, मुक्तिकर. २८ कल्याणाचें स्थान. २९ पुष्परेणु. ३० गीताचें आख्यान. ३१ उप-
 निषद भाग. ३२ अमर्याद. ३३ गीता. ३४ संयोग. ३५ कडविलें. ३६ पकतेनें. ३७ रुचीला.
 ३८ मुक्त पुरुषी. ३९ ब्रह्मा आणि शंकर यांनीं. ४० शरदतूच्या. ४१ कोंवळ्या. ४२ चकोर
 पक्षांचीं पिलें. ४३ मऊपणा. ४४ गीता. ४५ बोलावी. ४६ समजावें.

भ्रमर पराग नेती । परी कमळवळें नेणती । तैसी परी आहे सेविती । ग्रंथी इये ॥ ५९ ॥
 कां आपुला ढाय न सांडितां । आलिंगिजे चंद्र प्रगटतां । हा अनुराग भोगितां । कुमु-
 दिनी जाणे ॥ ६० ॥ ऐसेनि गंभीरपणें । स्थिरावलेनि अंतःकरणें । आथिला तोचि जाणे ।
 मातूं इये ॥ ६१ ॥ अहो अर्जुनाचिये पांती । जे परिसणया योग्य होती । तिहीं कृपा
 करुनि संती । अवधान द्यावें ॥ ६२ ॥ हें सैलगी म्यां ह्मणीतलें । चरणां लागोनि विन-
 विलें । प्रभू सैखोल हृदय आपुलें । ह्मणूनियां ॥ ६३ ॥ जैसा स्वभाव मायबापांचा ।
 अपत्य बोले जरी बोबडी वाचा । तरी अधिक तयाचा । संतोष भीथी ॥ ६४ ॥ तैसा
 तुझी मी भंगिकारिला । सज्जनीं आपुला ह्मणीतला । तरी उणें सहजे उरेंसाहला । प्रार्थ-
 न्यां ॥ ६५ ॥ परी अपराध तो आणीक आहे । जें मी गीतार्थ कैवळू पाहें । तें अवधारा
 विनवूं लाहें । ह्मणऊनियां ॥ ६६ ॥ हें अनवर न विचारितां । वायांचि धियेंसा उरेंसला
 चित्ता । येरवीं काय भानुतेजीं खेचोता । शोभा आथी ॥ ६७ ॥ कीं टिटिभू चांभुवरी ।
 माप सेंये सागरी । मी नेणत त्यापरी । प्रवर्ते एथ ॥ ६८ ॥ आयका आकाश गिर्वेसावें ।
 तरी आणीक त्याहूनि थोर होआवें । ह्मणऊनि उरेंपाड हें उरेंघवें । २५ निर्धारितां ॥ ६९ ॥
 तया गीतार्थाची थोरी । स्वयें शंभू विर्वरी । जेथ भवानी प्रश्न करी । भैरवकारोनी
 ॥ ७० ॥ तेथ हर ह्मणे नेणिजे । देवी जैसें कां स्वरूप तुझें । तैसें हें नित्य नूतन सखिजे ।
 गीतातत्त्व ॥ ७१ ॥ हा वेवार्थसागर । जया निद्रितीचा घोर । तो स्वयें श्रीसर्वेश्वर ।
 प्रत्यक्ष अनुवाकला ॥ ७२ ॥ ऐसें जें भैरवाध । जेथ वेडैवती वेद । तेथ अल्प मी मति-
 मंद । काय होय ॥ ७३ ॥ हें अपार कैसेनि कवळावें । महातेज कवणें धेवळावें । गगन
 मुठीं सैवावें । मशकें केवीं ॥ ७४ ॥ परी एथ असे एक आधार । तेणेंचि बोले मी सैधर ।
 जें सानुकूल श्रीगुरु । ज्ञानदेवो ह्मणे ॥ ७५ ॥ येन्ही तरी मी मूर्ख । जरी जाहला अवि-
 वेक । तन्ही संतकृपादीपक । सोडवळ असे ॥ ७६ ॥ लोहाचें कनक होये । हें सामर्थ्य
 परिसींच आहे । कां मृतही जीवित लीहें । अमृतसिद्धि ॥ ७७ ॥ जरी प्रगटे सिद्धिसर-
 स्वती । तन्ही मुकया आथि भैरती । एथ वस्तुसामर्थ्यशक्ती । नवल काथी ॥ ७८ ॥
 कां जयातें कामधेनु माय । तयासीं अप्राप्य कांहीं आहे । ह्मणऊनि मी प्रवर्तो लीहें ।
 ग्रंथी इये ॥ ७९ ॥ तरी न्यून तें पुरतें । अधिक तें सरतें । करुनि घ्यावें हें सुमते । विन-

१ पुष्परेणु. २ प्रीति. ३ चंद्रविकासी कमलिनी. ४ भाग्यवान्. ५ एथिचा. ६ पंक्तीत. ७ भव-
 णाला. ८ लक्ष. ९ लडिवाळपणनें. १० मोठें. ११ आहे. १२ क्षमा करण्याला. १३ आकळूं.
 १४ ऐका. १५ आवरण्याला कठिण. १६ धेय. १७ उपजला. १८ काजव्याला. १९ टिटवी.
 २० चोंचीनें. २१ घाली. २२ मोट बांधावी. २३ अशक्य. २४ सर्व. २५ विचार करितां.
 २६ वर्णन करितात. २७ आश्चर्ययुक्त होऊन. २८ योगनिद्रेंतील घोरणें. २९ बोलला. ३० खोल.
 ३१ स्तब्ध होतात. ३२ प्रकाशावें. ३३ धरावें. ३४ समर्थ. ३५ लखलखीत. ३६ पावती.
 ३७ वाणी. ३८ दुर्लभ. ३९ भजावती. ४० मान्य. ४१ तुझाला.

वेत असें ॥ ८० ॥ आतां देइजो अवधान । तुझी बोलविला मी बोलें । जैसें चेटे
पुत्राधीन । दैरुयंत्र ॥ ८१ ॥ तैसा मी अनुगृहीत । साधूंचा निरूपित । ते आपला अल-
कारित भलतयापरी ॥ ८२ ॥ तंव श्रीगुरु ह्मणती राहीं । हें तुज बोलावें नलगे काहीं ।
आतां मंथा चित्त देई । झाडकरी वेगां ॥ ८३ ॥ या बोला निवृत्तिदास । पावूनि परम
उल्हास । ह्मणे परिसा मना अवकाश । देवुनियां ॥ ८४ ॥

धृतराष्ट्र उवाच-धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

मामकाः पांडवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ १ ॥

तरी पुत्रस्नेहे मोहित । धृतराष्ट्र असे पुसत । ह्मणे संजया सांगें मात । कुरुक्षेत्राची
॥ ८५ ॥ जें धर्मालय ह्मणजे । तेथ पांडव आणि माझे । गेले असती व्हाजे । जुझावेनि
॥ ८६ ॥ तरी तिहीं येतुला अवसरी । काय किंजत असे ^{१३}येथेरी । तें झाडकरी कथनु
करी । मजप्रती ॥ ८७ ॥

संजय उवाच-दृष्ट्वा तु पांडवानां किं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।

आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥

पश्यैतां पांडुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।

व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ ३ ॥

तिये वेळीं तो संजय बोले । ह्मणे पांडवसैन्य उचललें । जैसें महाप्रळयां पसरलें ।
कैलांतमुख ॥ ८८ ॥ तैसें तें धनदा । उठावलें ऐकवाट । जैसें उसळलें कालकूट । धरी
कवण ॥ ८९ ॥ नातरी वडवानल सांदुकला । प्रलयवाते पोखली । सागर शोषुनि उधे-
वला । अंबेरासी ॥ ९० ॥ तैसें दळ दुर्धर । नानाव्यूही परिकर । अत्रंगमलें भयासुर ।
तिये काळी ॥ ९१ ॥ तें देखोनि दुर्योधन । अंहेरिलें कैवर्णे मानें । जैसें न गणजे पंचो-
ननें । गजवंटांतें ॥ ९२ ॥ मग द्रोणापासीं आला । तयातें ह्मणे हा देखिला । कैसा दळ-
भार उचलला । पांडवांचा ॥ ९३ ॥ गिरिदुर्ग जैसें चालतें । तैसे विविध व्यूह भंवते ।
रचिले आथि इद्रिमते । द्रुपदकुमारे ॥ ९४ ॥ जो कां तुझी शिष्य आपुला । विद्या देऊनि
कुंठला केला । तेणें हा सैन्यसिधु पेंखरिला । देखदेख ॥ ९५ ॥

१ लक्ष. २ नाचे. ३ कळसूत्री बाहुली. ४ उपकार केलेला. ५ अज्ञापिलेला. ६ शोभिवंत
करोत. ७ स्थिरता. ८ धर्माचे स्थान. ९ निमित्तानें. १० झा. ११ वेळीं. १२ करिते झाले.
१३ परस्परांत. १४ खवळलें. १५ काळाचें तोंड. १६ भयंकर. १७ एकदम. १८ जलाल विष.
१९ भडकला. २० पोसला. २१ प्रदीप्त झाला. २२ आकाशापयंत. २३ सैन्य रचना. २४ तयार.
२५ भांसलें. २६ तिरस्कारिलें. २७ कसें. २८ सिंहानें. २९ हत्तींचा कळप. ३० डोंगरी किळे.
३१ आहेत. ३२ धृष्टयुजानें. ३३ शहाणा. ३४ पसरिला.

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।

युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥ ४ ॥

आणीकही असधारण । जे शस्त्रास्त्री प्रवीण । क्षात्रधर्मी निपुण । वीर आहानी ॥ १६ ॥
जे बळें प्रौढी पौरुषें । भीमार्जुनासारिखे । ते सांगेन कौतुकें । प्रसंगेंची ॥ १७ ॥ एथ
युयुधान सुभट । आला असे विराट । महारथी श्रेष्ठ । द्रुपद वीर ॥ १८ ॥

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।

पुरुजित्कुंतिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥ ५ ॥

युधामन्युश्च विक्रांत उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।

सौमद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥ ६ ॥

चेकितान धृष्टकेतु । काशीराज विक्रांत । उत्तमौजा नृपनाथ । शैब्य देख ॥ १९ ॥
हा कुंतिभोज पाहें । एथ युधामन्यु आला आहे । आणि पुरुजितादि वीर्य हे । सकळ देख
॥ २० ॥ हा सुभद्राह्वयनंदन । जो अपर नवार्जुन । तो अभिमन्यु ह्याने वुर्योधन । देखें
द्रोणा ॥ १ ॥ आणीकही द्रौपदीकुमर । हे सकळही महारथी वीर । 'मिती' नेणजे परि
अपार । 'मीनले' असती ॥ २ ॥

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।

नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥ ७ ॥

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिजयः ।

अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥

आतां आमुच्या वर्ली नौर्यक । जे रुड वीर सैनिक । ते प्रसंगें आइक । सांगिजती
॥ ३ ॥ जेथें एक होनी । जायिजती बोलोनी । तुह्मी आविकरुनी । मुख्य जे जे ॥ ४ ॥
हा भीष्म गंगानंदन । जो प्रतापतेजस्वी भानु । रिपुगजपंचानन कर्ण वीर ॥ ५ ॥ एक-
काचेनि मैनौव्यापारें । हें विश्व होय संहरे । हा कृपाचार्य न पुरे । एकलाचि ॥ ६ ॥
एथ विकर्ण वीर आहे । हा अश्वत्थामा पैल पाहें । याचा अडवर सदां वाहे । कृतांत
मनी ॥ ७ ॥ समितिजय सौमदत्ति ।

१ महान्. २ आहेत. ३ मोठे. ४ पुरुषार्थीने. ५ योद्धा. ६ पराक्रमी. ७ राजे. ८ निराला.
९ हा नवा अर्जुनच काय. १० गणती. ११ मिळाले. १२ सेनाधिपति. १३ मुख्य. १४ सांगतो.
१५ जातात. १६ शत्रु हेच कोणी हत्ती त्यांचा नाश करणारा सिंह. १७ संकल्पमात्राने. १८ धाक.

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।

नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥

ऐसे आपणीकही बहुत आहाती । जयांचिया बळा मित्ती । धोताही नेणे ॥ ८ ॥ जे
शस्त्रविद्यापारंगत । मंत्रावतार मूर्त । हो कां जें अस्त्रजात । एथून कूट ॥ ९ ॥ हे अप्र-
तमल जर्गी । पुरता प्रताप आंगी । परी सर्व प्राणें मजचिलार्गी । आराखिले असती
॥ ११० ॥ पतिव्रतेचें हृदय जैसे । पतिवांचून न स्पर्शें । मी सर्वस्व यां तैसे । सुभटांसी
॥ ११ ॥ आमच्या काजाचेनि पाडें । देखती आपुलें जीवित्व थोकडें । ऐसे निर्वधि
चोखडे । स्वामिभक्त ॥ १२ ॥ जुंझती कुळकर्णी जाणती । कळे कीर्तिसी जित्ती । हें
बहु असो क्षीत्रनीती । एथोनियां ॥ १३ ॥ ऐसे सर्वांपरी पुरते । वीर हळीं आमुते । आतां
काय गणूं यांतें । अपार हे ॥ १४ ॥

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।

पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥ १० ॥

वरी क्षेमियांमाजि श्रेष्ठ । जो जगजेठी जर्गी सुभट । तथा दुर्लवैपणाचा पैट । भीमासि
पै ॥ १५ ॥ आतां याचेनि बळें गेवसलें । हें दुर्गं जैसे पैत्रासिलें । येणें पाडें थोकलें ।
लोकत्रय ॥ १६ ॥ आर्यच समुद्र पाहीं । तेथ दुर्वाडपण कवणा नाही । मग वडवानळ
तैसेयाही । विरंजा जैसा ॥ १७ ॥ नातरी प्रलयवह्नि महावात । या दोघां जैसा सांधातें ।
तैसा हा गंगेसत । सेनापति ॥ १८ ॥ आतां येणेंसी कवण भिडे । हें पांडवसैन्य कीर
थोकडें । वैरचित्तेनि पाडें । दिसत असे ॥ १९ ॥ वरी भीमसेन बर्थु । तो जाहला असे
सेनानाथु । ऐसं बोलोनियां मातु । सांडिली तेणें ॥ १२० ॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।

भीष्ममेवाभिरक्षंतु भवतः सर्व एव हि ॥ ११ ॥

मग पुनरपि काय बोले । सकळ सैनिकांतें ह्याणितलें । आतां हळभार आपुलाले ।
सरसे करा ॥ २१ ॥ जया जिया अक्षौहिणी । तेणें तिया आरणी । वैरगण कवणकवणी ।

१ आहंत. २ ब्रह्मा. ३ शस्त्रविद्येत निपुण. ४ मूर्तिमंत. ५ समग्र अर्थ. ६ प्रसिद्ध झाली,
उत्पन्न झाली. ७ ज्यांस प्रतिस्पर्द्धा नाही असे थोडे. ८ अनुसरले. ९ योग्यतेनें. १० डणें.
११ निःसीम. १२ उत्तम. १३ चातुर्य. १४ युद्धकला. १५ जिकिती. १६ क्षत्रियांचा धर्म. १७ आमच्या.
१८ इंद्रियनिग्रही. १९ सेनापतित्वाचा. २० अधिकार. २१ आच्छादिलें. २२ किळे. २३ रचिलें.
२४ याच्या योग्यतेपुढें, तुलनेनें. २५ अल्प. २६ दुर्घटत्व. २७ साह्यकर्ता. २८ प्रलयकाळचि
अग्नी. २९ संयोग. ३० भीष्म. ३१ निश्चय. ३२ थोडें. ३३ वर सांगितलेल्या आमच्या सैन्याच्या
तुलनेनें. ३४ दांडगा. ३५ बोलणें. ३६ सज्ज. ३७ रथ २१८००, तितकेंच हत्ती, हत्तीचे तिपट
थोडे, पांचपट पायदळ=२१८०००. ३८ युद्धस्थानी. ३९ वांटणी.

महारथिया ॥ २२ ॥ तेणें तिया आवरिजे । भीष्मातळीं राहिजे । द्रोणातें ह्मणे पैहिजे ।
 लुढी सकळ ॥ २३ ॥ हाचि एक रखावा । मी तैसा हा देखावा । येणें दळभार आघवा ।
 सांच आमुचा ॥ २४ ॥

तस्य संजनयन् हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।

सिंहनादं विनद्योच्चैः शंखं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १२ ॥

या राजयाचिया बोला । सेनापति संतोषला । मग तेणें केला । सिंहनाद ॥ २५ ॥ तो
 गाजत असे अद्भुत । दोही सैन्यांआंत । प्रतिध्वनि न समात । उपजत असे ॥ २६ ॥
 त्याचि तुलगासवें । वीरवृत्तीचेनि र्थावें । दिव्य शंख भीष्मदेवें । आस्फुरिला ॥ २७ ॥
 ते होन्ही नाद मिर्नले । तेथ त्रैलोक्य बिंधिरीभूत जाहलें । जैस आकाश कां पडिलें ।
 लुढोनियां ॥ २८ ॥ घडघडीत अंबर । उचंबळत सागर । क्षोभलें चैराचर । कांपत असे
 ॥ २९ ॥ तेणें महाघोषगजरे । दुमदुमिताती गिरिकंदरे । तंव दळामाजि रणतुरें । आस्फु-
 रिली ॥ ३० ॥

ततः शंखाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।

सहसैवाभ्यहन्यंत स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ १३ ॥

उदंड सैधै वाजतें । भयानकें खोखातें । महाप्रळय जेथें । धोर्कडांसीं ॥ ३१ ॥ भेरी
 निश्चाण मांडलें । शंख कोहळा भोंगळें । आणि भयासुर रणकोल्हाळ । सुभटांचे ॥ ३२ ॥
 आवेशें भुजा चौहादिती । विसणले हांका देती । जेथ मेहामद भद्रजाती । आवरती ना ॥ ३३ ॥
 तेथ भेडांची कवण मात । कांचयै केर फिटत । जेणें दचकला कृतांत । आंग
 नेचे ॥ ३४ ॥ एकां उभयांचि प्राण गेले । चौंगांचे दांत बेसले । बिहेदाचे दादुले । हिं-
 ताती ॥ ३५ ॥ ऐसा अद्भुत तुरैबबाळ । ऐकोनि ब्रह्मा व्याकुळ । देव ह्मणती प्रळयकाळ ।
 वाढवला आजि ॥ ३६ ॥

१ दहा हजार योद्ध्यांशीं एक युद्ध करणारा. २ आत्तेखालीं. ३ व्यवस्था ठेवा. ४ भीष्म.
 ५ खरा. ६ भीष्म. ७ सिंहा सारखी गर्जना. ८ सामावत नाही. ९ प्रतिध्वनीप्रमाणें. १० बळें.
 ११ वाजविला. १२ एकत्र झाले. १३ बहिःप्यासारखें. १४ स्थावर जंगम. १५ पर्वातच्या गुहा.
 १६ रणवाद्यें. १७ बहुतप्रकारचीं वाजजें. १८ कर्कश. १९ बळवानांस. २० नौबद. २१ रणवाद्य-
 विशेष. २२ झांज. २३ तुतारी. २४ वीरांचे ओरडणें. २५ योद्ध्यांचें. २६ थोपटती. २७ सरसा-
 वून. २८ मस्त झालेले. २९ हत्ती. ३० मित्रांची. ३१ कच्चे तर कचऱ्यासारखे उडाले. ३२ उभे
 असतां. ३३ चांगल्याचे. ३४ त्रीद बांधलेले असे थोर ह्मणविणारे पुरुष. ३५ कांपतात.
 ३६ वायध्वनी.

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यंदने स्थितौ ।

माधवः पांडवश्चैव दिव्यौ शंसौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥

पांचजन्यं हृषीकेशो देवजस्तं धनंजयः ।

पौंड्रं दध्मौ महाशंखं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥

अनंतविजयं राजा कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥

ऐसी स्वर्गी मात । देखोन तो आकांत । तंव पांडवदळाभांत । वर्तलें कायी ॥ ३७ ॥
 हो कां निजसार विजयाचें । कीं ते भांडार म्हातेजाचें । जेथ गरुडाचिचे आवळिचे ।
 कांतले चान्ही ॥ ३८ ॥ कीं पाखांचा मेरु जैसा । रहवें मिरवतसे तैसा । तेजें कोंबोद-
 लिया दिशा । जयाचेनि ॥ ३९ ॥ जेथ अश्ववाहक आपण । वैकुंठीचा राणा जाण । तथा
 रथाचे गुण । काय वर्ण ॥ १४० ॥ ध्वजस्तेभावरी वाहर । तो मूर्तिमंत शंकर । सारथी
 शार्ङ्गधर । अर्जुनेसी ॥ ४१ ॥ देखा नवल तथा प्रभुचें । अद्भुत प्रेम भक्ताचें । जें सारथ्य-
 पण पार्थाचें । करीत असे ॥ ४२ ॥ पांडव पाठिसीं घातला । आपण पुडां राहिला । तेणें
 पांचजन्य ओस्फुरिला । अंबलीळाचि ॥ ४३ ॥ परी तो महाघोष थोर । गर्जत असे
 गहिरें । जैसा उदेली लोपी विनंकर । नक्षत्रांत ॥ ४४ ॥ तैसें लुखंवाळ भवत । कीरव-
 ळळीं गाजत होते । ते हारपाणि नेणां कोडतें । गेले तेथ ॥ ४५ ॥ तैसाच वेवें १० यरें ।
 १० निनादें अतिगजरें । देवदेवत धनुधरें । ओस्फुरिला ॥ ४६ ॥ तें वांनी वाडवें च्याट ।
 १० मिनले एकवट । तेथ वेगळकटाह सैतकट । हो पाहत असे ॥ ४७ ॥ तंव भीमसेन
 विसंगेला । जैसा महाकाळ खवळला । तेणें पौंड्रें ओस्फुरिला । महाशंख ॥ ४८ ॥ तो
 महाप्रळयजलधर । जैसा गडगडित शंहर । तंव अनंतविजय युधिष्ठिर । आस्फुरित असे
 ॥ ४९ ॥ नकुलें सुघोष । सहदेवें मणिपुष्पक । जेणें नादें अंतर्गत । गजबजला ठाकें ॥ ५० ॥

काश्यश्च परमेष्वासः शिखंडी च महारथः ।

धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १७ ॥

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।

सौभद्रश्च महाबाहुः शंखान्दध्मुः पृथक् पृथक् ॥ १८ ॥

१ बरोबरीचे. २ जोडले. ३ घोडे. ४ उत्तम रथ. ५ भरल्या. ६ सारथि. ७ माहति. ८ आश्रय.
 ९ सेवक. १० शंखाचें नांव. ११ वाजविला. १२ सहज. १३ गंभीर. १४ सुर्य. १५ वायुगजर.
 १६ कोडें. १७ त्यानें. १८ मोठ्या आवाजाचें. १९ अर्जुनाचें. २० अद्भुत. २१ मिळाले. २२ बघावें
 २३ गंभीर तुकडे. २४ अविनाश. २५ प्रलयकालीचा मेघ. २६ गंभीर. २७ यम.

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।

नमश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन् ॥ १९ ॥

तेथ भूपती होते अनेक । हुपद द्वैपदेयादिक । हा काशीपति देख । महाबाहू ॥ ५१ ॥
तेथ अर्जुनाचा सुत । सात्यकि अपराजित । धृष्टद्युम्न नृपनाथ । शिखंडी हैन ॥ ५२ ॥
विराटादि नृपवर । जे सैनिक मुख्य वीर । तिहीं नानाशंख । निरंतर आस्फुरिले ॥ ५३ ॥
तेणे महाघोषनिर्घाते । शेष कूर्म अवचितें । गजबज्जोनि भूभारातें । सांडूं पाहाती ॥ ५४ ॥
तेथ तिन्ही लोक डळमळित । मेरु मांदार आंदोलित । समुद्रजळ उसळत । कैलासवरी ॥ ५५ ॥
पृथ्वीतळ उलथें पहात । आकाश असे आसुडत । तेथ सडा होत । नक्षत्रांचा ॥ ५६ ॥
सृष्टि गेलीरे गेली । देवां मोर्कळवारी जाहली । ऐसी एक टाळी पिढिली । सत्य-
लोकीं ॥ ५७ ॥ दिहाची दिन थोकेला । जैसा प्रळयकाळ मांडला । तैसा हाहाकार
आहला । तिहीं लोकीं ॥ ५८ ॥ तें देखोनि आदिपुरुष विस्मित । द्वाणे ध्वेणें होय पां अंत ।
मग लोपिला अद्भुत । संभ्रम तो ॥ ५९ ॥ द्वाणोनि विध्वंसांवरलें । एन्हवीं युगान्त होतें
वोडवलें । जें महाशंख आस्फुरिले । कृष्णादिकीं ॥ ६० ॥ तो घोष तरी उपसंहरला । परी
पडिसाव होता राहिला । तेणे दळभार विध्वंसिला । कौरवांचा ॥ ६१ ॥ जैसा गजघटाआंत ।
सिंहलीलें विहरीत । तैसा हृदयांत भेदित । कौरवांचिया ॥ ६२ ॥ तो गाजत जंव
आइकती । तंव उभेचि ^{२२}हियें घालिती । एकमेकांतें द्वाणती । सावध रे सावध ॥ ६३ ॥

अथ व्यवस्थितान्दष्ट्रा धार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः ।

प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुष्यस्य पांडवः ॥ २० ॥

तेथ बळप्रीदीपुरते । महारथी वीर होते । तिहीं पुनरपि दळातें । आवरिलें ॥ ६४ ॥
मग सरिसेपणें उठावले । बुर्णवटोनि उचलले । तथा ^{२५}इंडी क्षोभलें । लोकत्रय ॥ ६५ ॥
तेथ बाणवरी धनुर्धर । वर्षताति निरंतर । जैसे प्रळयांत जलधर । अनिवार कां ॥ ६६ ॥
तें देखिलिया अर्जुनें । संतोष घेऊनि मनें । मग संभ्रमें सेने । दिडी ^{३०} घालीतसे ॥ ६७ ॥
तंव सभ्यीमीं सज्ज जाहले । सकळ कौरव देखिले । तंव लीलीं धनुष्य उचलिलें । पांडु-
कुमरें ॥ ६८ ॥

१ प्रतिविध्यादि द्वैपदीचे मुलगे. २ अभिमन्यु. ३ ही, आणखी. ४ मोठ्या आवाजाच्या धव्यानें.
५ डळमळतात. ६ हालत. ७ वर्षाव. ८ आश्रयराहित. ९ ब्रह्मलोकीं. १० दिवसासच. ११ झाकला.
१२ ब्रह्मा. १३ कदाचित्. १४ आवेश. १५ जगत्. १६ लय पावला. १७ प्रतिध्वनि. १८ पळापळ
केळी. १९ हत्तीच्या कळपांत. २० सहज. २१ थरकाप उठावितो. २२ धैर्य सोडून. २३ बल-
वचनें पूर्ण. २४ दहा हजारार्शी युद्ध करणारा. २५ सिद्धतेनें. २६ दोहाकडून. २७ सैन्ययोगाने.
२८ बाणावर बाण. २९ त्वरेनें. ३० दृष्टी. ३१ युद्धांत. ३२ सिद्ध. ३३ सहज.

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।

तुन उवाच—सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥ २१ ॥

ते वेळीं अर्जुन ह्मणतसे देवा । आतां झडकरी रथ पेलींवा । तेऊनि मध्ये घालावा ।
ते वेळीं ॥ ६९ ॥

यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।

कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन् रणसमुद्यमे ॥ २२ ॥

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ।

धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥ २३ ॥

जंव मी नांवेक । हे सकळ वीर सैनिक । न्याहोळीन अंशेख । जुंझते जे ॥ १७० ॥ एथ
० असती आंधवे । परी कवणेंसी म्यां जुंझावें । हें रणीं लागे पहावें । ह्मणऊनियां
२ ॥ बहुतकरुनि कौरव । हे आंतुर दुःस्वभाव । बांढिवावीण होंव । बांधिती जुंझीं
२ ॥ जुंझाची आवडी धरिती । परी संग्रामी धीर नव्हती । हें सांगोनि रीयाप्रती ।
प्र संजया ह्मणे ॥ ७३ ॥

य उवाच—एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।

सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥ २४ ॥

माइका अर्जुन इतुकें बोलिला । तंव श्रीकृष्णें रथ पेलिलीं । दोहीं सैन्यांमाजि केला ।
तेणें ॥ ७४ ॥

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।

उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरुनिति ॥ २५ ॥

तत्रापश्यत् स्थितान्पार्थः पितृनथ पितामहान् ।

आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥ २६ ॥

श्वशुरान्सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ।

तान्समीक्ष्य स कौंतेयः सर्वान्बधूनवस्थितान् ॥ २७ ॥

इथ भीष्मद्रोणादिक । जैवळिकेचि सन्मुख । पृथिवीपति आणिक । बहु ओंहाती
२ ॥ तेथ स्थिर करुनियां रथ । अर्जुन असे पाहत । तो वैळभार समस्त । संप्रमैसी

न्यावा. २ क्षणभर. ३ योद्ध. ४ पाहीन. ५ संपूर्ण. ६ सर्व. ७ उतावळे. ८ पराक्रमावां-
९ डौल. १० गंभीर. ११ धृतराष्ट्राल. १२ नेला. १३ नातेवाईक. १४ राजे. १५ अहेत-
सेना. १० त्वरेने.

॥ ७६ ॥ मग देवा ह्याने देख देख । हे गोत्रं गुरु अशेख । तंव कृष्णा मनीं नोंवेक । विस्मो जाहला ॥ ७७ ॥ तो आपणयां आपण ह्याने । एथ काथी कवण ज्ञाने । हे मनीं धरिलें येणें । परी कांहीं आश्चर्य असे ॥ ७८ ॥ ऐसी पुढील सेवेत । तो सहजें जाणे हृदयस्थ । परि उगा असे निवांत । तिथे वेळीं ॥ ७९ ॥ तंव तेथ पार्थ सकळ । पितृ पितामह केवळ । गुरु बंधु मातुळ । देखता जाहला ॥ ८० ॥ इष्ट मित्र आपुले । कुमर जन देखिले । हे सकळ असती आले । तयांमाजी ॥ ८१ ॥ मुहुज्जन सासरे । आणीकही सखे सोदरे । कुमर पौत्र धनुर्धरें । देखिले तेथ ॥ ८२ ॥ ज्यां उपकार होते केले । कीं अपरी जे रक्षिले । हे असो वडिल धोकुले । आदिकरुनी ॥ ८३ ॥ ऐसें गोचरि होही वळी । उदित जालें असे केळीं । हे अर्जुन तिथे वेळीं । अवलोकिलें ॥ ८४ ॥

कृपया परयाऽविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

तेथ मनीं गजबज जाहली । आणि आपैसी कृपा उपजली । तेणें अपमानें निर्धोली । वीरवृत्ति ॥ ८५ ॥ जियां उत्तमकुळींचिया होती । आणि गुणलायेच्य आंथि । तिथी आणिकति न साहेती । सुतेजपणें ॥ ८६ ॥ नविये आवडिचेनि भरे । कामुक निजवनिता विसरे । मग पाडेवीणें अनुसरे । भ्रमला जैसा ॥ ८७ ॥ कीं तेंपाबळें कैदी । पतिलिया अंशे बुद्धी । मग तया विरक्ततासिद्धी । नाठवे ती ॥ ८८ ॥ तैसें अर्जुना तेथ जाहलें । असतें पुरुषत्व गेलें । जे अंतःकरण विधलें । कौहण्यासी ॥ ८९ ॥ देखा मंत्रज्ञ बरेळ जाय । तेथ कां जैसा संखीर होय । तैसा तो धनुर्धर महामोहें । आकळिला ॥ ९० ॥ ह्याणऊनि असता धीर गेला । हृदया द्वेव आला । जैसा चंद्र केळीं शिर्वतला । सोमकांत ॥ ९१ ॥ तयापरी पार्थ । अतिकेहे मोहित । मग संखेव असे बोलत । श्रीअर्जुनतेसीं ॥ ९२ ॥ तो ह्याने अवधारी देवा । म्यां पात्रिला हा मेळोवा ।

१ गोत्री. २ सर्व. ३ कृष्णाच्या मनांत. ४ क्षणभर. ५ आश्चर्य. ६ अकृष्ण. ७ आपणाशीं. ८ अर्जुन. ९ आठवण करितो. १० हृदयांत राहणारा अकृष्ण. ११ मित्र. १२ नातू. १३ संकटसमयी. १४ लहान. १५ उत्सुक. १६ कलही. १७ आपोआप. १८ दया. १९ तो अपमान न साहून. २० नाहीसी झाली. २१ शूरपणा. २२ ज्या. २३ अती सुंदर. २४ आहेत. २५ त्या. २६ सहन करीत. २७ पातिव्रत्याच्या तेजानें. २८ नव्या. २९ विषयी पुरुष. ३० आपली जी. ३१ योग्यतेवाचून. ३२ अनुकूल होतो. ३३ वेडावला. ३४ तपश्चर्येच्या जोरानें. ३५ संपत्ति. ३६ प्राप्त झाली असता. ३७ भांबावते. ३८ वैराग्यवानास. ३९ असलेले. ४० ममतेस. ४१ अमिष्ट. मंत्रोच्चारानें प्रमाद. ४२ बाधा. ४३ आकर्षला. ४४ दयेचा पाझर. ४५ कळांनीं, किरणांनीं. ४६ स्पर्शिला. ४७ चंद्रकांतमणि. ४८ दुःखयुक्त. ४९ कृष्णाशीं. ५० ऐक. ५१ समुदाय.

तंव मोक्षवर्ग आधवा । देखिला एय ॥ ९३ ॥ हे संग्रामी कैदित । जाहाले असती कीरे
समस्त । पण आपणपेयां उचित । केवि होय ॥ ९४ ॥

अर्जुन उवाच—दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ २८ ॥

सीदति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।

वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥

गांडीवं संसते हस्तात्त्वक्चैव परिदह्यते ।

न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥

येणेंनांवेचि नेणों कायी । मज आपणेंपें सर्वथा नाही । मन बुद्धी ठायी । स्थीर नोहे
॥ ९५ ॥ देखें देह कांपत । तोंड असे कोरडें होत । विकळता उपजत । गात्रांसी
॥ ९६ ॥ सर्वांगा कांटोळा आला । अति संताप उपजला । तेथे बेबळ हात गेला ।
गांडीवाचा ॥ ९७ ॥ तें न धरतचि निटलें^१ । परि नेणेंचि हातानि पडिलें ।
ऐसे हृदय असे व्यापिलें । मोहें येणें ॥ ९८ ॥ जे वज्रोपासोनि कठिण । दुर्भर
अतिदारुण । तयाहून असाधारण । हे ओह नवेलें ॥ ९९ ॥ जेणें संग्रामी हेरें जितिला ।
निवर्तकवचांचा ठावें फडिली । तो अर्जुन मोहें कवाळला । क्षणामाजी ॥ १०० ॥
जैसें भ्रमर भेरी^२ कोडें । अलंतसें काष्ठ कोरडें । परि कौळिकेमाजि सांपडे । कोंबळिये
॥ १ ॥ तेथे उत्तीर्ण होईल प्राणें । परि तें कमळदळ चिखू नणें । तसें कठिण कोंबळे-
पणें ।^३ ओह देखा ॥ २ ॥ हे आक्षिपुरुपाची माया । ब्रह्मर्योही नर्याच ओया । हाणऊनि
भुलविला ऐकें रायी । संजयो ह्मणे ॥ ३ ॥ अवधोरीं मग तां अर्जुन । देखांनि सकळ
स्वजन । विसरला अभिमान । संग्रामीच ॥ ४ ॥ 'कसी' नेणों सर्वयता । उंपेनली तेथ
चित्ता । मग ह्मणे कृष्णा आतां । मीसजे एथ ॥ ५ ॥ माहों अतिशयें मन व्याकुळ ।
होतसे वाचा बैरेळ । जे वधावे हे सकळें । येणेंनांवे ॥ ६ ॥

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।

न च श्रेयोऽनु पश्यामि हृत्वा स्वजनमाहवे ॥ ३१ ॥

या कौरवां जरीं वधावे । तरी युधिष्ठिरादिकां कां न वधावे । हे^४ येरयेर आपघवे ।

१ उद्युक्त. २ निश्चये. ३ आपणालाच. ४ यामुळे. ५ आपलेपण. ६ अगदीच. ७ व्याकुळपणा.
८ शत्रियें. ९ कांटा. १० डिला. ११ निटलें. १२ वजावेक्षां. १३ मोठें. १४ हा मोहाचा वाटका.
१५ शंकर. १६ या नांवाचे दैत्य. १७ डिकाण. १८ नाहिंसा केला. १९ आवडीने. २० कोणतेही.
२१ कळीत. २२ मरेल. (मरेल, पण कमळ बिरगार नाही असा भाषावै.) २३ ममता.
२४ ब्रह्मदेवाला. २५ अटोक्यांत. २६ धुतराष्ट्रा. २७ ऐक. २८ दयाभूतपणा. २९ उपजली.
३० न राहावे. ३१ भ्रमिष्ठ. ३२ यामुळे. ३३ एकमेक.

गोत्रज आमुचे ॥ ७ ॥ ह्यणोनि जळो हें जुझीं । प्रत्येया नये मज । एणें काय काज ।
महापापें ॥ ८ ॥ देवा बहुतांपरी पाहतां । एथ वोखटे होईल जुझतां । बरी कांहीं चुक-
वितां । लाभ आधी ॥ ९ ॥

न कांक्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।

किं नो राज्येन गोविंद किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥

येषामर्थे कांक्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।

त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥

तया विजयवृत्ती कांहीं । मज सर्वथा काज नाही । एथ राज्य तरी कायी ।
पावोनियां ॥ २१० ॥ या सकळांतें वधावें । मग जे भोग भोगावें । ते जळोत
आधवे । पार्थ ह्याने ॥ ११ ॥ तेणें सुखेंवीण होईल । तें भल्लेंतें संहिजेल । बरि
जीवितही वेंचिजेल । याचिलार्गी ॥ १२ ॥ परी यांसी घात कीजे । मग आपण
राज्यसुख भोगिजे । हें स्वर्गीही मन माहें । करूं न शके ॥ १३ ॥ तरी आह्मी कां
जन्मावें । कवणालार्गी जियावें । जरी वडिलां यां चितावें । विरुद्ध मने ॥ १४ ॥ पुत्रातें
इच्छी कुळ । तयाचें कायि हेंचि फळ । जे ^१निर्वळिजे केवळ । गोर्ध ^२आपुलें ॥ १५ ॥
हें मनींचि केवि धरिजे । आपण ^३वैजाचेंया होईजे । बरि घडे तरी कीजे । भलें इयां ^४
॥ १६ ॥ आह्मी जे जे जोडावें । तें समस्ती ^५इही भोगावें । हें जीवितही उर्पकारावें ।
काजी ^६इयांच्या ॥ १७ ॥ आह्मी दिगंतीचें ^७भूपाळ । विभोजूनि सकळ । मग संतोष
विजे कुळ । आपलें जें ॥ १८ ॥ तेचि हे समस्त । परि कैसें कर्म विपरीत । जे
जहाले असती उद्येत । जुझावया ॥ १९ ॥ अंतरिचो ^८कुंमरे । सांडोनियां भांडेरि ।
शास्त्रार्थी जिहारे । आरोपुनी ॥ २० ॥ ऐसियांतें कैसोनि मारूं । कवणावरी शास्त्र धरूं ।
निजहृदया करूं । घात केवी ^९॥ २१ ॥

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।

मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबंधिनस्तथा ॥ ३४ ॥

हें नेणसी तूं कवण । परि पैलें भीष्म द्रोण । जयांचे उपकार ^१संसाधारण । आह्मां

१ युद्ध. २ विचाराला, (माझ्या विचाराला येत नाही, युद्ध करावेसे मला वाटत नाही.)
३ वाईट. ४ आहे. ५ जयाकांक्षा. ६ कार्य. ७ कोणतेही. ८ सोसवेल. ९ जीवही जरी. १० खजिला.
११ मारावें. १२ जगावें. १३ संहारावें. १४ वंश. १५ वजासारखा कटोर. १६ यांस. १७ यांनीं.
१८ उपयोगी लावावें. १९ यांच्या. २० सर्व दिशांचे. २१ राजे. २२ जिंकून. २३ सिद्ध. २४ शिया.
२५ मुलें. २६ खजिने. २७ आपले जीव. २८ ठेवून. २९ कसा. ३० पलीकडील. ३१ सा-
मान्य नव्हेत.

बहुत ॥ २२ ॥ एथ शालक सासरे मातुळ । आणि बंधु कीं हे सकळ । पुत्र नातु
केवळ । इष्टही असती ॥ २३ ॥ अवधारीं अति जेवळिकेचे । हे सकळही सोयरे आमुचे ।
ह्मणोनि शेष आधि वाचे । बोलतांचि ॥ २४ ॥

एताच्च हंतुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ ३५ ॥

हे वॅरी भलतें करितुं । आतांचि एथें मारितु । परी आपण मनें घातु । न चितावा
॥ २५ ॥ त्रैलोक्याचें अतकळित । जरी राज्य होईल प्राप्त । तरी हें अनुचित । नाचरें
मी ॥ २६ ॥ जरी आजि एथ ऐसें कीजे । तरी कवणाच्या मनीं उरिजे । सांगें मुख कवीं
पाहिजे । तुझे कृष्णा ॥ २७ ॥

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।

पापमेवाश्रयेदस्मान् हत्वैतानाततायिनः ॥ ३६ ॥

जरी वध करीं गोत्रजांचा । तरी वसौदा होऊनि शेषांचा । मज जोडिलांसि तूं
हार्तांचा । दूर होसी ॥ २८ ॥ कुळहरणीं पातकें । तियें आंगीं जडतीं अशेखें । तये वेळीं
तूं कवणें कै । देखावासी ॥ २९ ॥ जैसा उद्यानामाजि अर्नळ । संचरला देखोनि प्रबळ ।
मग क्षणभरी कोकिळ । स्थिर नोहे ॥ ३० ॥ कां संकटें सरोवर । अवलोकुनी
चकोर । न सेवित अह्नेर । करुनि निघे ॥ ३१ ॥ तयापरी तूं देवा । मज हांकऊन
नयेसि मांवा । जरी पुण्याचा बोलावा । नाशिलें ॥ ३२ ॥

तस्मान्नार्हा वयं हंतुं धार्तराष्ट्रान्स्वबांधवान् ।

स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥

ह्मणोनि मी हें न करीं । इथे संग्रामीं शस्त्र न धरीं । हें किंढाळ बहुतीं परीं । दिसतसे
॥ ३३ ॥ तुजसीं अंतरीय होइल । मग सांगें आमुचें काय उरल । तेणें दुःखें ^{२३} हियें
फुटेल । तुजवीण कृष्णा ॥ ३४ ॥ ह्मणऊनि कौरव हे वधिजेती । मग आह्मी भोग
भोगिजती । हे असो मात अर्घडेती । अर्जुन ह्मणे ॥ ३५ ॥

१ मेहुणा, बायकोचा भाऊ. २ जवळचे. ३ आहे. ४ पुनः. ५ करोत. ६ उपद्रवग्रहित.
७ करणार नाही. ८ उरावें. ९ आश्रयस्थान. १० सांपडलेला. ११ कुलाच्या घातानें. १२ सर्व.
१३ कोटें. १४ बागेंत. १५ अभि. १६ फार. १७ चिखलानें युक्त. १८ तिरस्कार. १९ ठकवून.
२० परत पुन्हा. २१ वाईट. २२ वियोग. २३ हृदय. २४ मारले जातील. २५ न घडणारी.

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।

कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।

कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

हे अभिमानमहें भुलले । जन्हीं पां संग्रामा आले । तन्हीं आह्मां हित आपुलें । जाणावें लागे ॥ ३६ ॥ हें ऐसें कैसें करावें । जे आपुले आपण मारावे । जाणतजाणतांचि सेवावें । कौळकूट ॥ ३७ ॥ हें जी मार्ग चालतां । पुढां सिंह जाहाला भवचितां । तो तंव चुकवितां । लाभ आथि ॥ ३८ ॥ असता प्रकाश सांडावा । मग अंधकूप आंभ्रावा । तरी तेथ कवण देवा । लाभ सांगें ॥ ३९ ॥ कां समोर अग्नि देखोनी । जरी न वंचिजे ^१बोसंडोनी । तरी क्षणीं एका कवळुनी । जाळूं सके ॥ २४० ॥ तैसे दोष हे मूर्त । अंगी वीजों असती पाहात । हें जाणतांही केवि एथ । प्रवर्तावें ॥ ४१ ॥ ऐसें पार्थ तिये अवसरी । ह्मणे देवा अवधारी । या कैल्मषाची थारी । सांगेत तुज ॥ ४२ ॥

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।

धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥

जैसें काष्ठें काष्ठ ^१मैथिजे । तेथ ^२धन्वि एक उपजे । तेणें कौष्ठजात जाळिजे । प्रज्वळलेनी ॥ ४३ ॥ तैसा ^३गोत्रीचि परस्परें । जरी वध घडे मत्सरें । तरी तेणें महादोषें ^४घोरें । कुळचि नाशे ॥ ४४ ॥ ह्मणवूनि एणें पापें । वंशें अधर्म लोपे । मग अधर्मचि ओरोपे । कुळामाजी ॥ ४५ ॥

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।

स्त्रीषु दुष्टासु वाष्ण्य जायते वर्णसंकरः ॥ ४१ ॥

एथ सारासार विचारवें । कवणें काय आचरावें । आणि ^२विधिनिषेध आघवे । पेशिपति ॥ ४६ ॥ असता हीप दवडिजे । मग अंधकारी रौहाटिजे । तरी उज्ज्वलचि कां अडखळिजे । जयापरी ॥ ४७ ॥ तैसा कुळीं कुलक्षय होय । तये वेळीं तो आधर्म

१ उन्मत्तपणानें. २ भाउबंध. ३ समजूनउमजून. ४ कालकूट नांवाचें विष. ५ अहोजी. ६ अकस्मात्. ७ आहे. ८ अंधारयुक्त विहीर. ९ स्वीकारावा. १० न जाइजे. ११ टाकून. १२ व्यापून. १३ प्रत्यक्ष. १४ लागों. १५ चालवें. १६ पातकाची. १७ घांसावें. १८ अग्नि. १९ लांकडांचा समुदाय. २० प्रदीप झाल्यानें. २१ एका कुळांत. २२ महान. २३ कुलधर्म. २४ ब्रह्मन् होतो. २५ कर्तव्याकर्तव्य. २६ नष्ट होती. २७ वापर करणें. २८ लागलेंच आंगल्या स्थळीं (अडखळण्यासारखी जागा नसतांना अडखळवें). २९ अनादि.

जाय । मग आन कांहीं आहे । पापावांचुनी ॥ ४८ ॥ जें येमनियम ठाकती । तेथ इच्छिये
सैरीं राहावती । झणकनि व्यभिचार घडती । कुळस्त्रियां ॥ ४९ ॥ उत्तम अधर्मी संच-
रती । ऐसे वर्णावर्ण मिसळती । तेथ समूळ उरपडती । जातिधर्म ॥ २५० ॥ जैसी
चोहेटाचिये बळी । पाविजे सैरीं कांडळी । तैसी महापापें कुळी । संचरती ॥ ५१ ॥

संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।

पतंति पितरो ह्येषां लुप्तपिंडोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥

मग कुळ तथा अंशेखा । आणि कुळघातकां । ^{१३}येरयेरां नरका । जाणें आयि ॥ ५२ ॥
देखें वंशवृद्धि समस्त । यापरी होय पतित । मग ^{१४}धोवांडिती स्वर्गस्थ । पूर्वपुरुष ॥ ५३ ॥
जेथ निर्यादि क्रिया ठांके । आणि ^{१५}नैमित्तिक क्रिया पांखे । तेथ कवणा ^{१६}तिळो-
व्के । कवण अर्पी ॥ ५४ ॥ तरी पितर काय करिती । कैसनि स्वर्गी वसती । झणोनि
तेही येती । कुळापासीं ॥ ५५ ॥ जैसा नखाचीं व्याळ लागे । तो शिखांत व्यापी वेगे ।
तेवीं आब्रह्म कुळ अवधे । अंगविजे ॥ ५६ ॥

दोषैरैतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः ।

उत्साद्यंते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।

नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।

यद्राज्यसुखलोभेन हंतुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥

देवा अवधारी आणीक एक । एथ घडे पहा पातक । जे संगडांषे हा लौकिके । अंशे
पडे ॥ ५७ ॥ जैसा घरीं आपुला । वीनिवसें अग्नि लागला । तो आणिकांहीं प्रजवळिला ।
जाळूनि घाली ॥ ५८ ॥ तैसिया तथा कुळसंगती । जे जे लोक वर्तती । तेही बीधा
पावती । निमित्तें येणें ॥ ५९ ॥ तैसें नाना हांषे सकळ । अर्जुन झणें तें कळ । मग
मैहाघोर केवळ । निरर्थे भोगी ॥ ६० ॥ पडिलिया तिये ठायीं । मग कांलपांतीही कैकल
नाही । येसणें पतन कुलधर्मी । अर्जुन झणें ॥ ६१ ॥ देवा हें विविध कानीं एकिजे ।
परि अद्भुतविरी आस रुपेजे । हृदय वज्रात्वं हें काय कीजे । अवधारी पां ॥ ६२ ॥

१ अन्य. २ यम=मनाचें आकलन, नियम=इंद्रियांचें आकलन. ३ राहती. ४ स्वेच्छ. ५ पापा-
चरण. ६ नीच. ७ ब्राह्मणभूदादि परस्पर. ८ उच्छेद पावती. ९ चव्हाटा. १० सहज. ११ काव-
ळ्यांनीं. १२ सदां, सर्वांना. १३ परस्पराला. १४ आहे. १५ दोषी, पातकी. १६ पडतात. १७ नित्य
स्नानसंध्यादि कर्म. १८ राहते. १९ पूर्व आदि उद्देशून कर्म. २० बंद होतें. २१ तपण. २२ सपे.
२३ चोडीपर्यंत. २४ बुडविजे. २५ लोकाचार. २६ नाश पावे. २७ माजघरीं. २८ पीडा. २९ भय-
कर. ३० नरक. ३१ कोण्याही काळी. ३२ सुटका. ३३ पडवें. ३४ नानाप्रकारे. ३५ उद्धृत नाही.

अपेक्षिजे राज्यसुख । जयालार्गी तें तंव क्षणिक । ऐसें जाणतांही होखें । कैवळेक ना ॥ ६३ ॥ जे हे वडिल सकळ आपुले । वधावया दिठी सूडले । सांग पां काय थेंकुलें । घडलें आढ्या ॥ ६४ ॥

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।

धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

आतां यावरी जें जियौवें । तयापासुनि हें बरवें । जे शस्त्रें सांडुनि साहावे । बाण यांचें ॥ ६५ ॥ तयावरी होय जितुकें । तें मरणही वरि निकें । परी यणें कैलमबें । कांड नाही ॥ ६६ ॥ ऐसें देखून सकळ । अर्जुन आपुलें कुळ । मग ह्याणे राज्य तें केवळ । निरर्थभोग ॥ ६७ ॥ संजय उवाच—एवमुक्तवाजुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

विसृज्य सशरं चापं शोकसंविभ्रमानसः ॥ ४७ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-

संवादेऽर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

ऐसें तिथें अँवसरी । अर्जुन बोलिला सैमरी । संजय ह्याणे अवभारी । धृतराष्ट्रातें ॥ ६८ ॥ मग अव्यंत उद्देगला । न धरेंत मर्हिबर आला । तेथ उडी घातली खोलां । रथीनियां ॥ ६९ ॥ जैसा राजकुमार पेंदच्युत । सर्वथा होय उपेहत । कां रवि राहुभस्त । कैळासीन ॥ ७० ॥ नातरी मेहासिद्धिसंभ्रमे । जितिला तोंपस भ्रमे । मग आकळुनि कौमे । वीन कीजे ॥ ७१ ॥ तैसा तो धनुर्धर । अव्यंत दुःखें जर्जर । दिसे जेथ रहंवर । त्यजिला तेणें ॥ ७२ ॥ मग धनुष्यबाण सांडिले । न धरेंत अभ्युपात आले । ऐसें एक राया वर्तले । संजयो ह्याणे ॥ ७३ ॥ आतां यावरी तो वैकुण्ठनाथ । देखोनि सखेंद पार्थ । कवणेपरी पैरमार्य । निरूपील ॥ ७४ ॥ वेही त्रिकांड निरूपण । कर्म उपासना ज्ञान । हेंचि श्रीकृष्ण आपण । निरूपित असे ॥ ७५ ॥ जणें अर्जुनाचा मोह नाशे । सम्यक् ज्ञान प्रकाशे । ऐसीं उत्तरें विश्वेशें । बोलिजती ॥ ७६ ॥ जे उत्तरमीमांसा उपांनषदें । ते मंथूनिबां गोविंदें । निरूपिजैल स्वानंदें । जणें पार्थ उमजे ॥ ७७ ॥ ते सविस्तर पुढारी कथा । अति सकौतुक ऐकतां । ज्ञानदेव ह्याणे आतां । निवृत्तिदास ॥ ७८ ॥

इति श्रीज्ञानदेवकृत भावार्थदीपिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

श्लोक ४७, ओव्या २७८.

१ इच्छावें. २ दोष. ३ टाकीत नाही. ४ दृष्टीपुढें. ५ घातले. ६ कमी. ७ जगार्थ. ८ त्याहून. ९ सोसावे. १० बांगलें. ११ पापेंकरून. १२ गरज. १३ नरकभोग. १४ समर्थी. १५ समरांगणांत. १६ उदास झाला. १७ आवरण्यास अशक्य. १८ हुंदका. १९ खाली. २० रथांतून. २१ राज्यभट. २२ मानरहित. २३ निस्तेज. २४ समारंभातें. २५ तपस्वी. २६ इच्छेन. २७ रथोत्तम. २८ दुःख-युक्त. २९ तत्त्वज्ञान. ३० यथार्थ. ३१ वेदांतज्ञान. ३२ पुढील.

पावकातें ॥ १४ ॥ कीं लवणेंचि जळ विरे । संसर्गें^३ काळकूट मरे । सांग पां महा-
फणीं हँदुरें । गिळिजे कायी ॥ १५ ॥ सिंहासि झोबे कोल्हा । ऐसा अँपाड अँधि
कें जाहाला । परी तो त्वां सींच केला । आजि एथ ॥ १६ ॥ झणोनि अझुनी अर्जुना ।
झेंणें चित्त हेसी या हीनो । वेगीं धीर करुनियां मना । सावध होई ॥ १७ ॥ सांडी हें
मूर्खपण । जठी घे धनुष्यबाण । संग्रामी हें कवण । कौरुण्य तुझे ॥ १८ ॥ हां मीं तूं
जाणता । तरी न विचारिसी कां आतां । सांगें जुंझावेळे सदयता । उचित कायी
॥ १९ ॥ हें असतिये कीर्तिसी नाश । आणि पौरत्रिकासि अँपभ्रंश । झणे जगजिवास ।
अर्जुनातें ॥ २० ॥

कैव्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते ।

शुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥

झणोनि शोक न करीं । तूं पुरता धीर धरीं । हे शौच्यता अँव्हेरी । पांडुकुमरा ॥ २१ ॥
तुज नव्हे हें उचित । येणें नासेल^२ जोडलें बहुत । तूं अझुनि तरी हित । विचारीं पां
॥ २२ ॥ येणें संग्रामाचेनि अँवसरें । एथ कैपाळपण तुंपकरें । हे आतांचि काय सोयरे ।
जाहले तुज ॥ २३ ॥ तूं आधींचि काय नेणसी । कीं हे गोवज नोळखसी । बायांचि
काय करिसी । अतिशय आतां ॥ २४ ॥ आजिचें हें जुंझ । काय अँन्मा नैवल तुज । हें
परस्परें तुझां झ्याज । सहांचि अँथी ॥ २५ ॥ तरी आतां काय जाहालें । कायि खेह
हैपनलें । हें^{३४} नेणजे परि कुडें केलें । अर्जुना तुवां ॥ २६ ॥ मोह धरिलियां ऐसे होईल ।
जे असती प्रतिष्ठा जाईल । आणि परलोकही^{३५} अंतरेल ।^{३६} ऐहिकेसी ॥ २७ ॥ हँदयाचें
ढिलेपण । एथ निकैथसि नव्हे कारण । हें संग्रामी पँतन जाण । क्षत्रियांसी ॥ २८ ॥
ऐसेनि तो^{३७} कृपावंत । नानापरी असे शिकवित । हें ऐकोनि पांडुमुत । काय बोलें ॥ २९ ॥
अर्जुन उवाच—कथं भीष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।

इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥

हेवा हें येतुलेवरी^{३८} । बोलावें नलगे अँवधारीं । आधीं तूंचि विचारीं । संग्राम हा

१ अझीला. २ मीठ. ३ पोटांत घेतल्याने. ४ विष. ५ मोठा सर्प. ६ वेडुकानें. ७ विलक्षण-
पणा. ८ आहे. ९ कोठें. १० खरा. ११ चित्त देऊं नको. १२ वाईट, हलकें. १३ माया. १४ अगा.
१५ ज्ञाता. १६ विचार न करिसी. १७ योग्य. १८ असलेल्या. १९ परलोकगतीला. २० मुकणें.
२१ खेद. २२ टाक. २३ मिळविलें यश. २४ प्रसंगीं. २५ दयाळूपणा. २६ उपयोगी नाहीं.
२७ पराकाष्ठा, पाल्हाळ. २८ जन्मीं. २९ आश्चर्य. ३० कौरवांपांडवांना. ३१ निमित्त. ३२ आहे.
३३ उत्पन्न झालें. ३४ मला समजत नाहीं. ३५ वाईट. ३६ चुकलें. ३७ इहलोकासह. ३८ मनाचें.
३९ चांगुलपणाला. ४० पापकर. ४१ श्रीकृष्ण. ४२ इतकें. ४३ ऐक.

॥ ३० ॥ हे जुंझ नव्हे प्रेमाद् । एथ प्रवर्तलिया विसतसे बाध । हा उघड लिंगभेद ।
 बोडवला आह्वां ॥ ३१ ॥ देखें मातापितरें अर्चिजती । सर्वस्वें तोष पावविजती ।
 तियें पांठीं केवि वधिजती । आपुलिया हातीं ॥ ३२ ॥ देवा संतवृंदें नमस्कारिजे । कां
 घडे तरी पूजिजे । हेवांजुनि केवि निदिजे । स्वयें वाचा ॥ ३३ ॥ तैसे गोर्गगुरु आमुचे ।
 हे पूजनीय आह्वां नेमाचे । मज बहुत भीष्मद्रोणांचें । वर्ततसे ॥ ३४ ॥ जयालागीं मनें
 विरह । आह्मी स्वामी न शकां धरूं । तयां प्रत्यक्ष केवीं कंरूं । घात देवा ॥ ३५ ॥
 वरि जळो हें जियेंलें । एथ अर्घवेयांसि हेंचि काय जाहालें । जे यांच्या वर्धी अर्घ्या-
 सिलें । मिरविजे आह्मी ॥ ३६ ॥ मी पार्थ द्रोणाचा केला । येणें धनुर्वेद मज दिधला ।
 तेणें उपकारें काय आभारैला । वर्धी तयातें ॥ ३७ ॥ जेथींचिया कृपा लोहिजे वर ।
 तेथेंचि मनें व्यभिचार । तरी काय मी भस्मासुर । अर्जुन ह्मणे ॥ ३८ ॥

गुरुनहत्वा हि महानुभावान् । श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ॥

हत्वार्थकामांस्तु गुरुनिहैव । भुंजीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥

देवा समुद्र गंभीर आइकिजे । वरि तोहि आहाच देखिजे । परी क्षोभ मनीं नेणजे ।
 द्रोणाचिये ॥ ३९ ॥ हे अपार जें गंगन । वर तयाही होईल मीन । परी अंगाध भलें
 गेहन । हृदय याचें ॥ ४० ॥ वरि अमृतही विटे । कीं काळवशें वज्रही फुटे । परि मनो-
 धर्म न लाटे । विकरविलाही ॥ ४१ ॥ स्नेहालागीं मीये । ह्मणिपें कीं होये । परि कृपा
 ते मूर्त आहे । द्रोणी हये ॥ ४२ ॥ हा कारण्याची आदि । सकळगुणांचा निधि ।
 विद्यासिंधु निर्विधि । अर्जुन ह्मणे ॥ ४३ ॥ हा येणें मानें महंत । वरि आह्वांलागीं
 कृपावंत । आतां सांग पां येथें पात । चिंतूं येईल ॥ ४४ ॥ ऐसे हेरणी वधावे । मग
 आपण सुखें राज्य भोगावें । तें मना नये आघवें । जीवितेसी ॥ ४५ ॥ हे येणें
 मानें दुर्धर । जे यांहीहून भोग संधर । ते असतु एथवर । भिक्षा मागतां भली

१ चूक. २ दोष. ३ मोठ्यांचा उच्छेद. ४ प्रातःकाल. ५ पूजिलीं जातात. ६ संतोष. ७ पाव-
 तात. ८ त्याच्या उलट. ९ साधुसमूह. १० हें सोडून. ११ कुलगुरु. १२ पूज्य. १३ स्मरतें.
 १४ वैर, वाकडें. १५ कोणत्या प्रकारें. १६ शस्त्रांचा मार. १७ शरीर, जिणें. १८ अवघेयांसी.
 १९ साधलें, मिलविलें. २० उपयोग करावा. २१ शिकविलेला. २२ आभारी. २३ कृपेनें.
 २४ लाभिजे. २५ विपर्यास. २६ बाहेरूनच, वरवरच. २७ आकाश. २८ माप. २९ खोल.
 ३० मोठें. ३१ बिघडेल. ३२ कालाधीनतेनें. ३३ जात नाही. ३४ विकृत केला असताही, क्षोभ-
 विला. ३५ आई. ३६ क्षणाशी. ३७ खरें, निश्चयानें. ३८ मूर्तिमंत. ३९ द्रोणाचार्याच्याठायीं.
 ४० ह्या. ४१ मूळ. ४२ ठेव, खाण. ४३ मर्यादाराहित. ४४ अंध. ४५ सर्व. ४६ जीवापासून.
 ४७ दुर्घट. ४८ राज्यमुखापेक्षां. ४९ मोठे. ५० असौत.

॥ ४६ ॥ नातरी देशत्यागे जाइजे । कां गिरिकंदर सेविजे । परी शस्त्र आतां न धरिजे । ईयांवरी ॥ ४७ ॥ देवा नैवनिशितीं शरीं । वांवरोनि यांचा जिह्वारी । भोग निवसावे हँधिरी । बुडाले जे ॥ ४८ ॥ ते काढूनि काय कीजती । लिपे केवि सेविजती । मज नये हे उंपपत्ती । थोचिलार्गी ॥ ४९ ॥ ऐसें अर्जुन ते अवसर । ह्मणे श्रीकृष्णा अवधारी । परि ते मना नयेचि मुरारी । आइकोनियां ॥ ५० ॥ हे जाणोनि पार्थ भ्याला । मग पुनरपि बोलों लागला । ह्मणे देवो कां चिन्त या बोला । देतीचि ना ॥ ५१ ॥ न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।

यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥

येन्वही माझ्या चित्तीं जें होतें । तें मी विवेकानि बोलिलों एथें । परि ^१निकें काय थोपरीतें । तें तुझी जाणा ॥ ५२ ॥ पें विहें जयांसि ऐकिजे । आणिया ^२बोलीचि प्राण सांडिजे । ते एथ सर्भामव्याजें । उभे आहाती ॥ ५३ ॥ आतां ऐसें यातें वधावें । कीं अंघेरूनियां निधावें । या दोहीमाजि बरवें । ते नेणों आह्मां ॥ ५४ ॥

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः । पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ॥

यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे । शिष्यस्तेऽहं शाधिमां त्वां प्रपन्नम् ॥ ७ ॥

आह्मां काय उचित । तें पाहतां न स्फुरे येथ । ^२जे मोहें येणें चिन्त । व्याकुल माझे ॥ ५५ ॥ तिमिरावरुद्ध जैसें । वृष्टीचें तेज ^३अंशे । मग पैसांच असतां न दिसे । वैस्तु-जात ॥ ५६ ॥ देवा तैसें मज जाहलें । ^४जे मन हें ^५आतीं थोसिलें । आतां काय हित आपुलें । तेही नेणें ॥ ५७ ॥ तरी श्रीकृष्णा तुवां जाणावें । ^६निकें तें आह्मां सांगावें । ^७जे सखा सर्वस्व आघवें । आह्मांसि तूं ॥ ५८ ॥ तूं गुरु बंधु पिता । तूं आमुची इष्ट देवता । तूंचि सदां रक्षिता । ^८ओपरीं आमुतें ॥ ५९ ॥ जैसा शिष्यातें गुरु । सर्वथा नेणें अंघेरूं । कीं सैरितातें सागरूं । द्यजी केवीं ॥ ६० ॥ नातरी ^९अपत्यातें माये । सांडूनि जरी जाये । तरी तें कैसेनि ^{१०}जिये । ऐकें कृष्णा ॥ ६१ ॥ तैसा सर्वांपरी आह्मांसी । देवा तूंचि एक आहासी । आणि बोलिलें जरी न ^{११}मैनिसी । मागील माझें ॥ ६२ ॥ तरी उचित काय आह्मां । जें ^{१२}अभिचरेना धर्मा । तें झाडकीं पुरुषोत्तमा । सांग आतां ॥ ६३ ॥

१ पर्वताची गुहा. २ यावर. ३ ताजीधार लावलेल्या बाणांनीं. ४ प्रहार करून. ५ मर्मस्थानीं ६ शोधवि. ७ रक्तांत. ८ करावेत. ९ माखलेले. १० सुक्ति. ११ क्षणोत्तर. १२ देत नाहीं. १३ स्पष्ट करून. १४ चांगलें. १५ पलीकडे. १६ वैर. १७ असें बोलतांच. १८ युद्धाच्या निमित्तानें. १९ आहेत. २० टाकून. २१ योग्य. २२ न सुचें. २३ कारण. २४ अंधारानें वेष्टित. २५ विकार पावते. २६ आपणाजवळ. २७ कोणताही पदार्थ. २८ संशयानें. २९ व्यापिलें. ३० निश्चयार्थक. ३१ सर्व. ३२ संकटकाळीं. ३३ नघाला. ३४ मुलाला. ३५ वांचेल. ३६ आहेस. ३७ मानीत नाहींस. ३८ विरुद्ध नाहीं.

मि ममापनुद्या । दच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम् ॥

असपत्नमृद्धं । राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ ८ ॥

शोनी । जो शोक उपनलासे मनीं । तो तुझिया वैक्यावांचुनी । न
४ ॥ एथ पृथ्वीतल आप होईल । हें महेन्द्रपदही पाविजेल । परि मोह
हीचा ॥ ६९ ॥ जैसी सर्वथा बीजे आहाळलीं । तीं सुक्षेत्रीं जन्ही
होतीं सिंचलीं । आवडे तैसीं ॥ ६६ ॥ नातरी आयुष्य पुरेलें आहे ।
नाहे । एथ एकचि उपेगी जाये । परमासूत ॥ ६७ ॥ तैसें राज्यभोग-
तोहे इथे बुद्धी । एथ जिह्वाळा कृपानिधी । कौण्य तुझे ॥ ६८ ॥ ऐसें
॥ तंव क्षण एक आंती सांडिला । मग पुनरपि व्यापिला । उमीं तेणें
हतां उमीं नोहे । हें अनारिसें गंमत आहे । तो आसिला महामोहें ।
होवर्म हृदयकोहरां । तेथ कारुण्यवेळेच्या भरीं । लागला ह्योनि
॥ ७१ ॥ हें जाणोनि ऐसी प्रौढी^{२६} । जो दृष्टिसर्वेचि विष फेडी । तो
डी । पातला कीं ॥ ७२ ॥ तैसिया पंडुकुमरा व्याकुळीं । मिरवतसे
तो कृपावशें अवलीळा । रक्षील आतां ॥ ७३ ॥ ह्योनि तो पार्यु ।
॥ हाणितला हा हेतू । जाणोनियां ॥ ७४ ॥ मग देखा तेथ फौलुगु ।
कैवळतु । जैसा धनपडळीं भानु । आच्छादिजे ॥ ७५ ॥ तथापरी तो
दुःखें जर्जरू । जैसा श्रीमंकाळीं गिरिवैरू । वैणवला कां ॥ ७६ ॥
॥ कृपामतें सैजळ । तो वोळला श्रीगोपाळ । महामेघ ॥ ७७ ॥
॥ ती । तेचि विद्युलता झळकती । गंभीर वाचा ते आयती । गर्जनेची
उशार कैसा वर्षेल । तेणें अर्जुनाचळ निवेल । मग नवी विरूढी
॥ ७९ ॥ ते कथा आइका । मनाचिया आरणुका । ज्ञानदेव ह्ये
॥ ८० ॥

उपजला आहे. ३ उपदेशावाचून. ४ प्राप्त. ५ इंद्रपद. ६ वियांचें धान्य.
गंग्या शेतांत. ९ उगवत नाहीत. १० पाणी शिपितांही. ११ मनाजोगें.
योगीं येते. १४ मोठे अमृततुल्य औषध, भगवन्नामामृत. १५ या बुद्धीनें
१६ आश्रय. १७ कृपा. १८ वेग, लहर. १९ मला वाटते. २० वेगळेच.
वैयुक्त. २३ कमळीं. २४ वेगांनं. २५ मोडेना. २६ मोठा प्रसंग. २७ धांवून
लेला. २९ असतां. ३० सहज. ३१ मोहरूपी सर्पानें घासलेला. ३२ अजून.
ढगांच्या पडद्यांनीं. ३५ उन्हाळ्यांत. ३६ डोंगर. ३७ वणवा लागला.
३९ कृपेनें पाझरलेला. ४० वर्षेला. ४१ दातांचें तेज. ४२ विस्तार.
न. ४४ पालवी. ४५ ज्ञानाची. ४६ समाधान, शांति.

संजय उवाच—एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतप ।

न योत्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तूष्णीं बभूवह ॥ ९ ॥

ऐसे संजय असे सांगत । ह्मणे राया तो पार्थ । पुनरपि शोकौकुळित । काय बोले ॥ ८१ ॥ आह्मकें सेखे बोलें श्रीकृष्णातें । आतां नाळवावें तुझी मातें । मी सर्वथा न जुंझें एथें । भैरवसेनी ॥ ८२ ॥ ऐसें ऐकिहेंळां बोलिला । मग मौन धरुनि ठेर्ली । तेथ श्रीकृष्ण विस्मयो पावला । देखोनि तयातें ॥ ८३ ॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।

सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदंतमिदं वचः ॥ १० ॥

मग आंणुलां चित्तीं ह्मणे । एथ हें कायि आंहरिलें येणें । अर्जुन सर्वथा कांहीं नेणे । काय कीजे ॥ ८४ ॥ हा उर्मजे आतां कवणेपरी । केसेनि धीर स्वीकारी । जैसा महातें पंचोक्षरी । भैनुमानी कां ॥ ८५ ॥ ना तरी भैसाध्य देखोनि व्याधि । अमृतासम दिव्य ओषधि । वैद्य सूची निरवधि । निर्दोनीची ॥ ८६ ॥ तैसें विवरीत असे श्रीभनंत । तया सोही सैन्यांआंत । जैथापरी पार्थ । आंति सांडी ॥ ८७ ॥ तें कारण मन धरिलें । मग सैरोष बोलों आंहरिलें । जैसें मातेच्या कोणी यांकलें । स्नेह आंथी ॥ ८८ ॥ कीं ओषधा-चिया कडवटपर्णी । जैसी अमृताची पुरवणी । ते आंहाच न विसे परि गुणी । प्रकट होय ॥ ८९ ॥ तैसी वरिवरी पाहतां उंझसें । आंत तरी अतिमुरसें । तियें वाक्यें हृषी-केशें । बोलों आंहरिली ॥ ९० ॥

श्रीभगवानुवाच—अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।

गतासूनगतासूंश्च नानुशोचंति पंडिताः ॥ ११ ॥

मग अर्जुनातें ह्मणितलें । आह्मी आजि हें नवल देखिलें । जें तुवां एथ आंहरिलें । मैझारीचि ॥ ९१ ॥ तूं जाणता तरी ह्मणविसी । परी ^{३१}नेणिवेतें न सांडिसी । आणि शिकवूं ह्मणों तरी बोलसी । बहूसाल नीति ॥ ९२ ॥ जैत्यंभा लागे पिसें । मग तें सैरी

१ शोकानें व्यात. २ दुःखित. ३ भीड घालूं नये. ४ निश्चयेंकरून. ५ एकदम. ६ राहिला. ७ आश्चर्य. ८ आपल्या. ९ आरंभिलें. १० कांहीं केल्या ऐकत नाहीं. ११ समजेल. १२ ज्योतिषी, मंत्री. १३ परीक्षा करी. १४ बरी न होण्यासारखी. १५ योजतो. १६ शेवटचे, निश्चयाचे. १७ आणीबाणीची. १८ विचार करीत. १९ जेणेंकरून. २० क्रोधयुक्त. २१ आरंभिलें. २२ क्रोधांत. २३ गुप्त झालेलें. २४ आहे. २५ व्याप्ती, भरती. २६ वरवरच. २७ रागित. २८ प्रारंभ केला. २९ आरंभिलें. ३० मध्येंच. ३१ अज्ञानपणाला. ३२ ज्ञानप्रकारची. ३३ जन्मांधाला. ३४ हवें तिकडे, यथेच्छ.

धावे जैसे । तुझे शाहाणपण तैसें दिसतसें ॥ ९३ ॥ तूं आपणापें तरी नेणसी । परी या कौरवातें शोचूं पाहासी । हा बहु विस्मय आह्वांसी । पुढतपुढती ॥ ९४ ॥ तरी सांग पां अर्जुना । तुजपासुनि स्थिति या त्रिभुवना । हे अनादि विश्वरचना । तें लटकें कायी ॥ ९५ ॥ एथ समर्थ एक आथी । तयापासुनि भुतें होती । तरी हे बांयांचि काय बोलती । जगामाजी ॥ ९६ ॥ हो कां सांप्रत ऐसें जाहालें । जे हे जन्ममृत्यू तुवां सुजिले आणि नाश पावे नाशिलें । तुझेनि कायी ॥ ९७ ॥ तूं भ्रमलेपणें अहंकृती । यांसि घात न धरिंसी चित्ती । तरी सांगें कायि हे होती । चिरंतने ॥ ९८ ॥ कीं तूं एक बधिता । आणि सकळ लोक हा मरता । ऐसी भ्रांति झेणें चित्ता । येवों वेसी ॥ ९९ ॥ अनादि-सिद्ध हे भाववें । होत जात स्वभावें । तरी तुवां कां शोचोंवें । सांगें मज ॥ १०० ॥ परी मूर्खपणें नेणसी । न चित्तावें ते चितिसी । आणि तूंचि नीति सांगसी । आह्वाप्रति ॥ १ ॥ देखें विवेकी जे होती । ते होहीतेंही न शोचिती । जे होय जाय हे भ्रांति । झणऊनियां ॥ २ ॥

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।

न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ १२ ॥

अर्जुना सांगेन आइक । एथ आह्मी तुझी देख । आणि हे भूपति भ्रंशेख । आदि-करुनी ॥ ३ ॥ नित्यता ऐसेचि असोनी । नातरी निश्चित क्षया जाउनी । हे भ्रांति वेगळी करुनी । दोन्ही नाहीं ॥ ४ ॥ हें उपजे आणि नाशे । तें मौयावशे दिसे । येज्जुही तें स्वता वेंस्तु जें असे । ते अविनाशचि ॥ ५ ॥ जैसें पेंवें तोंर्थ हालविलें । आणि तरंगाकार जाहालें । तरी कवण के जन्मलें । झेणोयें तेथ ॥ ६ ॥ तेंचि वायूचें स्फुरण ठेलें । आणि उदक सहज संपाट जाहालें । तरी आतां काय निर्मलें । विचारि पां ॥ ७ ॥

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।

तथा देहांतरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥

आइकें शरीर तरी एक । परी बैयसाभेदे अनेक । हें प्रत्यक्षचि देख । प्रमाण तूं ॥ ८ ॥ एथ कौमारेख दिसे । मग तारुण्यी तें श्रेश्ठे । परी देहीचें न नाशे । एकेकौसवें ॥ ९ ॥

१ स्वताला. २ शोक करूं. ३ आश्चर्य. ४ वारंवार. ५ गां. ६ पालन, आभार. ७ ईश्वर. ८ आहे. ९ प्राणिमात्र, पृथ्वी, आप, तेज, वायु, आकाश. १० उपर्य, खोटे. ११ उत्पन्न केले. १२ चिरंजीव. १३ कदाचित् नको. १४ सर्व. १५ शोक करावा. १६ विचारवान्. १७ जन्मणें आणि मरणें या दोहोंलाही. १८ राजे. १९ संपूर्ण. २० नित्य. २१ असणार. २२ जाणार. २३ मायिच्या योगानें. २४ खरेपणानें. २५ परब्रह्म. २६ नाशरहित. २७ वाय्यानें. २८ उदक. २९ कोठें. ३० झणतां येईल. ३१ वहाणें. ३२ बंद झालें. ३३ स्थिर. ३४ नाश पावले. ३५ वयपरतें. ३६ बाळपण. ३७ नाहिसें होतें. ३८ देहांत राहणारा, देहाभिमानी जीव. ३९ एकएकासंगें.

तैसीं चैतन्याच्या ठायीं । हेंयें शरीरांतरें होती जाती पाहीं । ऐसें जाणे तथा नाही ।
व्यामोहदुःख ॥ ११० ॥

मात्रास्पर्शास्तु कौंतेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।

आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ १४ ॥

एथ नेणावया हेंचि कारण । जें इंद्रियां आधीनपण । तिहीं आकळिजे अंतःकरण ।
ह्मणजनि भ्रमे ॥ ११ ॥ इंद्रियें विषय सेविती । तेथ हर्ष शोक उपजती । ते अंतर
आह्मविती । संगें येणें ॥ १२ ॥ जयां विषयांचा ठायीं । एकनिष्ठता केही नाही । तेथ
दुःख आणि कांहीं । सुखही दिसे ॥ १३ ॥ देखें शब्दाची व्याप्ति । निदा आणि स्तुती ।
तेथ द्वेषाद्वेष उपजती । श्रवणद्वारे ॥ १४ ॥ मृदु आणि कठिण । हे स्पर्शाचे दोनी गुण ।
जें वेपूचेनि संगें कारण । संतोषखेदां ॥ १५ ॥ भ्र्यासुर आणि सुरेख । हे रूपाचें स्वरूप
देख । जें उपजवी सुखदुःख । नेत्रद्वारे ॥ १६ ॥ सुगंध आणि दुर्गंध ॥ हा परिमळ्याचा
भेद जो घ्राणसंगें विषाई । तोष देता ॥ १७ ॥ तैसाचि द्विविध रस । उपजवी मीतिवास ।
ह्मणुनि हा अपभ्रंश । विषयसंग ॥ १८ ॥ देखें इंद्रियां आधीन होइजे । तें शीतोष्णातें
पाविजे । आणि सुखदुःखां आकळिजे । आपणपें ॥ १९ ॥ या विषयांवांचुनि कांहीं ।
आणीक सर्वथा रेंव नही । ऐसा स्वभावचि पाहीं । इंद्रियांचा ॥ २० ॥ हे विषय तरी
कैसे । ^{२५}रोहिणीचें जळ जैसें । कां स्वर्माचा आभासे । भेद जाति ॥ २१ ॥ देखें अनित्य
^{२७}ते यापरी । ह्मणजनि तूं अहंहीं । हा सर्वथा संग न धरी । धनुर्धरा ॥ २२ ॥

यं हि न व्यथयंत्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥

हे विषय जयातें नोकळिती । तथा सुखदुःखें न पडती । आणि भ्रंशवाससंगती ।
नाहीं तथा ॥ २३ ॥ तो नित्यरूप पार्था । बोळखावा सर्वथा । जो या इंद्रियार्था ।
मौगवेचि ॥ २४ ॥

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।

उभयोरपि दृष्टोऽतस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥

आतां अर्जुना कांहीं एक । सांगेन मी आइक । ^{३३}जें विचारें पैरलोक । बोळखती

१ चिच्छक्ति. २ हीं. ३ भ्रांति. ४ वश्य, स्वाधीन. ५ ओढावें. ६ भ्रांति पडते. ७ बुडविती.
८ स्थैर्य. ९ कधीं. १० व्यापकपणा. ११ शरीराचे. १२ सुखदुःखास. १३ मयेकर. १४ वासाचा.
१५ नाकानें वास घेतला असतां. १६ दुःख. १७ आनंद. १८ दोन प्रकारचा. १९ स्वरूपापासून
भ्रष्ट करणारा. २० इंद्रियांचा आणि दयांच्या विषयांचा संग. २१ स्वाधीन. २२ बुडून आवे.
२३ स्वतः आपण. २४ रमविणारे. २५ मृगजळ. २६ गजांतलक्ष्मी. २७ विषय. २८ सौंद. २९ न
आकर्षती. ३० न पावती. ३१ जन्माला येणें. ३२ न सांपडे, स्वाधीन होत नाही. ३३ जेणें. ३४ स्वर्ग.

॥ २५ ॥ या उपाधिमाजी गुप्त । चैतन्य असे सर्वगत । तें तत्त्वज्ञ सतत । स्वीकारिती ॥ २६ ॥ सलिली पय जैसे । एक होऊनि मिगले असे । परी निवडुनि राजहंसे । वेगळें कीजे ॥ २७ ॥ कीं अग्निमुखें किडाळ । तोडोनिचां चोखाळ । निवडिती केवळ । बुद्धि-
मंत ॥ २८ ॥ ना तरी जाणिवेच्या आंखणी । करितां वधि कडसणी । मग नवनीत निर्वाणी^१ । दिसे जैसे ॥ २९ ॥ कीं भूसि बीं एकवट । उपाणितां राहे धनवट । तेथ उडे तें फळकट । जाणों आलें ॥ ३० ॥ तैसें विचारितां निरसलें । तें प्रपंच सहजे सांडवलें । मग तत्त्वता तत्त्व उरलें । ज्ञानियांसि ॥ ३१ ॥ ह्योनि अनित्याच्या ठायीं । तैथां अस्ति-
क्यबुद्धि नाही । निर्वर्ष होहीही । देखिला असे ॥ ३२ ॥

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।

विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥

देखें सारासार विचारितां । भ्राति ते पाहीं असारता । तरी सार तें स्वभावता । नित्य जाणें ॥ ३३ ॥ हा लोकत्रयाकार । तो जयाचा विस्तार । तेथ नाम वर्ण आकार । चिन्ह नाही ॥ ३४ ॥ जो सर्वदा सर्वगत । जन्मक्षयातीत । तथा केलियाहि घातें । कदा नोहे ॥ ३५ ॥

अंतवंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।

अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ १८ ॥

आणि शरीरजात आवघें । हें नाशवंत स्वभावं । ह्योनि तुवां जुझावें । पंडु-
कुमरा ॥ ३६ ॥

य एनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

तूं धरुनि वेहाभिमानातें । दिवी सैनि शरीरातें । मी मारिता हे मरते । ह्यणत औहासी ॥ ३७ ॥ तरी अर्जुना तूं हें नेणसी । जरी तत्त्वता विचारिशी । तरी वधितौ तूं नव्हसी । ते वैध्य नव्हती ॥ ३८ ॥

१ जगामध्ये. २ चिच्छक्ति. ३ सर्वव्यापक. ४ ब्रह्मस्वरूप जाणणारे. ५ उदकांत. ६ दूध. ७ मिळालें. ८ हीन, डाकलग. ९ शुद्ध सुवर्ण. १० कसबी सोनार. ११ ज्ञानाच्या. १२ चातुर्याने. १३ घुसळणें. १४ लोणी. १५ शेवटीं. १६ कोंडा व धान्य. १७ पाखडतां. १८ उत्तम धान्य. १९ फोल. २० यथार्थ. २१ सार किं सत्य. २२ नाशिवंत. २३ ज्ञान्याला. २४ भाविक बुद्धि. २५ निर्णय, सिद्धांत. २६ अनित्य, नाशिवंत. २७ तीन लोक उत्पत्ति. २८ जाती, रंग, रूप. २९ सर्व ठिकाणीं असणारा. ३० जन्मनाश रहित. ३१ मारिलें. ३२ सर्व शरीरधारी, आकारास आलले सर्व. ३३ दृष्टि. ३४ ठेवून. ३५ आहेस. ३६ मारणारा. ३७ नाश पावणारे.

न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।
 अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥२०॥
 वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।
 कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हंति कम् ॥ २१ ॥

जैसे स्वामाजी देखिजे । ते स्वर्माचि साच आपजे । मग जेऊनियां पाहिजे । तंव
 काहीं नाही ॥ ३९ ॥ तैसी हे जाण माया । तूं अमृत आहासि वायां । शस्त्रें हाणितलिया
 छाया । जैसी आंगी न हेंपे ॥ १४० ॥ कां पूर्ण कुंभ उलंडला । तेथ बिंबाकार विसे
 अंशाला । परी भानु नाही नासला । तयासवें ॥ ४१ ॥ नातरी मेढीं आकाश जसे । मठा-
 कृती अवतरलें असे । तो भंगलियों आपैसे । स्वरूपचि ॥ ४२ ॥ तैसे शरीराच्या
 'लोपी । सर्वथा नाश नाही स्वरूपी । ह्मणऊनि तूं हे नैरोपी । आंति बापा ॥ ४३ ॥

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ॥
 तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥

जैसे 'जीर्ण वस्त्र सांडिजे । मग नूतन 'वेढिजे । तैसे देहांतरीतें स्वीकारिजे ।
 चैतन्यनाथें ॥ ४४ ॥

नैनं छिंदंति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
 न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।
 नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २४ ॥

हा अनासी नित्येसिद्ध । निरुपाधि विशुद्ध । ह्मणऊनि शस्त्रादिकीं छेद । न घडे ज्ये
 ॥ ४५ ॥ हा प्रलयोर्वेकें नोडवे । हा अग्नीसाह न संभवे । एय मेशशोष न प्रभवे । मौरुताचा
 ॥ ४६ ॥ अर्जुना हा नित्य । अचळें हा शाश्वत । सर्वत्र सदावित । परिपूर्ण हा ॥ ४७ ॥

१ सत्य. २ वटि. ३ जागे होऊन. ४ भुलतोस. ५ आहेस. ६ वार केल्यास. ७ लागत नाही.
 ८ भरलेला. ९ प्रतिबिंबरूप. १० नष्ट झाला. ११ घर इत्यादिकांत. १२ पोकळी. १३ आका-
 रास आलें. १४ मोडिला असतां. १५ आपोआप. १६ नाशांत. १७ शिंकलेल्या ठायीं, आत्म्याच्या
 ठायीं. १८ आरोंपू नको. १९ फाटके, जुने. २० नेशबि. २१ दुसरे शरीर. २२ आत्म्याने.
 २३ उत्पत्तिरहित. २४ नित्य असणारा. २५ मायावरणादिरहित. २६ शुद्ध. २७ याला.
 २८ न बुडे. २९ घडे. ३० सुकविण्याची शक्ति. ३१ न घडे. ३२ वायूचा. ३३ कालवर्षी
 आबाध्य. ३४ अढळ. ३५ नित्य असणारा.

अव्यक्तोऽयमचित्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।

तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥

हा तर्काचिये दिखी । गोचर नोहे किरीटी । ध्यान याचिये भेटी । उल्लंघा वाहे ॥ ४८ ॥ हा सहा दुर्लभ मना । आप नोहे साधना । निःसीम हा अर्जुना । पुरुषोत्तम ॥ ४९ ॥ हा गुणत्रया रहित । अनादि अविकृत । व्यक्तीसि अतीत । सर्वरूप ॥ १५० ॥ अर्जुना ऐसा हा जाणावा । सैकळात्मक देखावा । मग सहजे शोक आयेवा । हरेल तुझा ॥ ५१ ॥

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।

तथाऽपि त्वं महाबाहो नैनं शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥

अथवा ऐसी नेणसी । हूं अंतर्बतचि^१ मानिसी । तन्हीं शोचूं^२ न पवसी । पंडुकुमरा ॥ ५२ ॥ जे आदि स्थिति^३ अंतर् । हा निरंतर असे नित्य । जैसा प्रवाह अनस्यूत । गंगा-जळाचा ॥ ५३ ॥ ते आदि नाही खंडले । समुद्री तरी असे^४ मिनले । आणि जाताचि मध्ये उरले । दिसे जैसे ॥ ५४ ॥ इथे तीन्हीं तयापरी । सैरसीच सदा अवधारी । भूतांसि कवणी अवसरी । ठीकतीना ॥ ५५ ॥ ज्ञानोनि हे आवें । एथ तुज नलगे शोचोवें । जे स्थितीचि हे स्वभावें । अनादि ऐसी ॥ ५६ ॥ नातरी हे अर्जुना । नयेचि तुझिया मना । जे देखोनि लोक अधीनी । जन्मक्षया ॥ ५७ ॥ तरी एथे कांहीं । तुज शोकासि कारण नाही । हे जन्म मृत्यु पाहीं । अपरिहरे ॥ ५८ ॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥

उपजे ते नाश । नाशले पुनरपि दिसे । हे घटिकोयंत्र तैसे । परिश्रमे गा ॥ ५९ ॥ ना-तरी उदा अस्तु आपसे । अखंडित होत जात जैसे । हे जन्ममरण तैसे । अनिवार जगो

१ तर्कशास्त्राच्या मूलीने. २ प्रत्यक्ष. ३ अर्जुनाचे नांव. ४ योग्याचे ध्यान. ५ उत्सुकता. ६ प्राप्त. ७ पाररहित. ८ सत्व, रज आणि तमोगुण. ९ विकार न पावणारा. १० रामकृष्णादि आकारास. ११ सर्वस्वरूप, सर्वव्यापक. १२ सर्व. १३ वर सांगितल्याप्रमाणे. १४ नाशवंत. १५ शोक करू नको. १६ उदमनि. १७ पालन. १८ संहार. १९ अखंड. २० मिळाले. २१ वाहत्या प्रवाहांत. २२ हीं. २३ एकत्र. २४ निर्मित मृष्टी. २५ समर्थ. २६ प्राप्त होत नाहीत. २७ चिंता करावी. २८ मृष्टिकाम. २९ लोक जन्मक्षयाचे आधीन आहेत हे पाहून. ३० स्वाधिन. ३१ दूर करण्यास कठीण. ३२ कालज्ञानार्थे बाळूचे घडद्याळ, राहाटगाडगे. ३३ फिरे. ३४ उदय. ३५ अस्त. ३६ आपोआप. ३७ निवारण्यास कठीण.

॥ १६० ॥ महाप्रलयअवसरे । हें जैलोक्यही संहरे । ह्यणोनि हा न परिहरे । आदि अंत
॥ ६१ ॥ तूं जरी हें ऐतें मानिसी । तरी खेद कां करिसी । काय जाणतचि नेणसी ।
धनुर्धरा ॥ ६२ ॥ एथ आणिकही एक पार्या । तुज बहेती परी पाहतां । दुःख करावया
सर्वथा । विषो नाही ॥ ६३ ॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।

अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८ ॥

जियें समस्तें ईयें भूतें । जैन्माआदि अमूर्तें । मग पातली व्यक्तीतें । जन्मलेया ॥ ६४ ॥
तियें क्षयासि जेय जाती । तेथ निभ्रांतें आनि नव्हती । देखें पूर्वस्थितीच येती । आपु-
लिये ॥ ६५ ॥ येरें मध्ये जें प्रीतिभासे । तें निद्रिता स्वम जैसे । तैसा आकार हा माया-
वशें । सत्स्वरूपी ॥ ६६ ॥ ना तरी पविनें स्पशिलें नीरें । पढियासे तरंगाकर । कां परी-
पेक्ष अळंकार । व्यक्ती केवळी ॥ ६७ ॥ तैसें सकळ हें मूर्तें । जाण पां मोंथाकारित ।
जैसें आकाशी बिंबतें । अभ्रपदळ ॥ ६८ ॥ तैसें आदीचि जें नाही । तयालागां तूं रुंदसी
कायी । तूं अदीट तें पाहीं । चैतन्य एक ॥ ६९ ॥ जैयाची आर्ताचि भोगित । विषयी
व्यजिले संत । जयालागीं विरक्त । वैनवासिये ॥ ७० ॥ दृष्टी झनि ज्यातें । ब्रह्मचर्यादि
त्रतें । मुनीश्वर तपातें । आचरताती ॥ ७१ ॥

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदे । नमाश्चर्यवद्ब्रूदति तथैव चाऽन्यः ॥

आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति । श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २९ ॥

एक अंतरी निश्चळें । जें निर्हाळितां केवळ । विसरले सकळ । संसारजातें ॥ ७२ ॥
एकां गुणानुवाद करितां । उंपरती होऊनि चित्ता । निरवधि तेंहीनता । निरंतर ॥ ७३ ॥
एक एकताचि निवोले । ते देहभोवीं सांडिले । एक अनुभवे पातले । तेंद्रुपता ॥ ७४ ॥
जैसे सरितांजोय समस्त । समुद्रामाजि मिळत । परी मोंघोते न समात । परतले नाही

१ वेळीं. २ अनेक तऱ्हांनीं. ३ विषय, ठिकाण. ४ जीं. ५ हीं. ६ जन्मापूर्वीं. ७ निराकार.
८ आकाराला. ९ तीं. १० निःसंशय. ११ अन्य. १२ दुसरे. १३ भासतें, दिसतें. १४ दृश्य वस्तु;
जग. १५ आत्म्यावर. १६ वायूनें. १७ उदक. १८ भासे. १९ लाटारूप. २० दुसऱ्याच्या इच्छेनें
होणारे. २१ प्रकटपणा. २२ सुवर्ण. २३ साकार. २४ मायेनें केलेलें. २५ दृश्य. २६ ढगाचां
पडदा. २७ मूळचे. २८ रडसी. २९ न विटणारे. ३० ज्ञानकला. ३१ ज्या चैतन्याची इच्छा
उत्पन्न झाल्यावर मनुष्यास विषय आपोआप सोंडतात. ३२ आवडी. ३३ वैराग्यसंपन्न.
३४ वनवास भोगितात. ३५ घालून, ठेवून. ३६ ब्रह्मचर्य, गृहस्थाश्रम, वानप्रस्थ व संन्यास.
३७ चलनरहित. ३८ पाहतां. ३९ खटपट. ४० विषयनिवृत्ति. ४१ निःसीम. ४२ त्यांत निमग्नपणा.
४३ ज्ञातें झाले. ४४ मीपणानें. ४५ तदाकारता. ४६ नयांचे प्रवाह. ४७ माघारे. ४८ समुद्रांत
न मातो.

॥ ७५ ॥ तैसिया योगीश्वरांचिया मती। मिळणीं सर्वे एकवदती। परी जे विचारुनि पुनैरावृत्ती। भजतीचिना ॥ ७६ ॥

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।

तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३० ॥

जे सर्वच सर्वही देहीं। जया करितांही घात नाही। ते विश्वात्मक तूं पाहीं। चैतन्य एक ॥ ७७ ॥ इयांचिनि स्वभावें। हें होत जात व्याघ्रें। तरी सांग काय शोचावें। एथ तुहां ॥ ७८ ॥ एन्ही तरी पार्था। तेज कां नेणों नें मने चित्ता। परी किंढाळ हें शोचिततां बहुतां परी ॥ ७९ ॥

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि ।

धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥

तूं अझुनि कां न विचारिसी। काय हें चिंतित आहसी। स्वधर्म तो विसरलासी। तरावें जेणे ॥ १८० ॥ या कौरवां भेलतें जाहालें। अथवा तुजचि कांहीं पौतलें। कीं युगचि हें बुडालें। जन्ही एथ ॥ ८१ ॥ तरी स्वधर्म एक आहे। तो सर्वथा लोडाय मोहें। मग तरिजेल काय पाहें। कृपाळुपणें ॥ ८२ ॥ अर्जुना तुझें चित्त। जन्ही जाहालें द्वेषी-भूत। तन्ही हें अर्नुचित। संग्रामसमयी ॥ ८३ ॥ अगा मोक्षीरें जरी जाहालें। तरी पथ्यासि नाही घेतलें। ऐसेनिहि विष होय सुडलें। नैवेज्वरी देतां ॥ ८४ ॥ (नेसे आमी ध्यान करितां)। नाश होईल स्वहिता। ह्यणजनि तूं भातां। सावध होई ॥ ८५ ॥ वांयांचि व्याकुळ कायी। आपुला निजधर्म पाहीं। जो आचरितां बौध नाही। कवणें काळी ॥ ८६ ॥ जेसे मार्गेचि चालतां। अर्पायो न पडे सर्वथा। कां हीपोंधारे बसतां। नोंडळिजे ॥ ८७ ॥ तयापरी पार्था। स्वधर्म राहादेतां। सकळ कामपूर्णता। सहजें होय ॥ ८८ ॥ ह्यणोनि योलागी पाहीं। तुझां क्षत्रियां आणिक कांहीं। संभामायांरुनि नाही। उचित जाणें ॥ ८९ ॥ निष्कपट होईवें। उरिणी पाईं कुंशावें। हें असो काय सांगवें। प्रत्यक्षावरी ॥ ९० ॥

१ मिळतांच. २ पुनर्जन्म. ३ सेवीतच नाहीत, पावत नाहीत. ४ केला असतांही. ५ जगद्वृष ह् याच्या. ६ सर्व. ७ शोक करावा. ८ तुझ्या चिन्ताला कां मानवत नाही हें मला समजत नाही. ९ गौण. १० आहेस. ११ कोणतेंही बाईट. १२ माल झालें. १३ सोडण्यास योग्य. १४ कैह-युक्त. १५ अव्योग्य. १६ मार्गें दूध. १७ घातलें. १८ विषम ज्वन्ताला. १९ एका वर्णानें दुसऱ्या वर्णाचें धर्म आचरले असतां भलतेंच. २० अर्थ. २१ म्लान. २२ दोष. २३ हाति. २४ दिव्याच्या आश्रयानें. २५ अडकवत नाही. २६ वर्तणूक कारतां २७ मनोरथासिद्धि. २८ याकरितां. २९ आवें. ३० समोरसमोर घाव कळेल.

यद्वच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥ ३२ ॥

अर्जुना जुंझ देख आतांचें । हें हो कां दैव तुमचें । कीं निर्धान सकळ धर्माचें । प्रग-
टलें असे ॥ ९१ ॥ हा संग्राम काय ह्येणिवे । कीं स्वर्गचि येणें रूपें । मूर्त कां प्रतापें ।
उद्य केल ॥ ९२ ॥ नातरी गुणाचेनि पतिकरें । आर्तचिनि पडिभरें । हे कीर्तीचि स्वयं-
वरें । आली तुज ॥ ९३ ॥ क्षत्रियें बहुत पुण्य कीजे । तें जुंझ ऐसें लाईजे । जैसें मार्गे
जातां आर्डळिजे । चिंतामणीसी ॥ ९४ ॥ ना तरी जांभया पसरें मुख । तेथ भवचटें पडे
पीयूष । तैसा हा संग्राम देख । पातला असे ॥ ९५ ॥

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ।

ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥

आतां हा ऐसा भव्हेरिजे । मग नीयिलें शोचूं बैसिजे । तरी आपण भीहाणा
होइजे । आपणपेयां ॥ ९६ ॥ पूर्वजांचें जोडलें । आपणचि होय धाडिलें । जरी आजि
शस्त्र सांडिलें । रणीं इये ॥ ९७ ॥ तरी असती कीर्ति जाईल । जगचि अभिघाप देईल ।
आणि गिर्वसित पावतील । महादोष ॥ ९८ ॥ जैसी भैरवरीहीन वनिता । उभेहती पावे
सर्वथा । मग तैसी दशा जीविता । स्वधर्मवीण ॥ ९९ ॥ ना तरी रणीं दैव सांडिजे ।
१ चौमेरी २ गिधीं विहारिजे । तैसें स्वधर्महीना अभिभवजे । महादोषी ॥ १०० ॥

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् ।

संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥

ह्मणोन स्वधर्म हा सांडसील । तरी पापा वरिपंडा होसील । आणि अपेक्ष तें न
वचेलें । कल्पांतवरी ॥ १ ॥ जाणतेनि तंशचि जियेयें । जंव अपकीर्ति आंगा न
पेवें । आणि सांग पां केवि निर्गावें । एथोनियां ॥ २ ॥ तूं निर्मलैर सैद्यता । एधुनि
निघसील कीरें माघौतां । परी ते गीति समस्तां । न मनेल येयां ॥ ३ ॥ हे चहुंकडुनि

१ ठेवा. २ ह्मणावा. ३ मूर्तिमंत. ४ अनुभवानें, प्रतीतीनें. ५ मनाच्या. ६ आसकीनें. ७ प्राप्त
व्हावें. ८ अडखळावें. ९ इच्छित फळ देणारा मणि. १० जांभयें. ११ अकस्मात्. १२ अमृत.
१३ टाकावा. १४ नसतें. १५ शोक करीत. १६ हानी करणारा. १७ स्वतः आपणाला. १८ गमा-
वलें. १९ ह्या. २० असलेली. २१ तळतळाट. २२ शोधीत. २३ पतिविरहित. २४ श्री.
२५ अपमान. २६ प्रेत. २७ चौहोंकडून. २८ गिधाडांनीं. २९ महादोष जिकतात. ३० प्राप्त.
३१ दूर होणार नाही. ३२ ज्ञात्येनें. ३३ जगावें. ३४ पावत नाही. ३५ कसे. ३६ निघावें.
३७ अभिमानरहित. ३८ कनवाळपणानें. ३९ निश्चयें. ४० माघारा. ४१ पलायन. ४२ न मानेल,
वाटेल. ४३ ह्याला.

कैवळितील। बाण बेरी घेतील। तेथ पार्था न सुटिजेल। कृपाकूपणें ॥ ४ ॥ ऐसेनिहि प्राणसंकटे। जरी विर्पायें पां निघणें घटे। तरी तें जिंयालें बोखिंदें मरणाहुनी ॥ ५ ॥

भयाद्रणादुपरतं मंस्यंते त्वां महारथाः ।

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ ३५ ॥

तूं आणिकही एक न विचारिसी। एथ संभ्रमें जुंझों आलासी। आणि सैकणवपणें निघालासी। मागुता जरी ॥ ६ ॥ तरी तुझें तें^{१०} अर्जुना। या वैरियां दुर्जना। कां प्रत्यया येईल मना। सांगें मज ॥ ७ ॥

अवाच्यवादांश्च बहुन्वदिष्यन्ति तवाहिताः ।

निंदंतस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ३६ ॥

हे द्वगती गेलारे गेला। अर्जुन आह्मा विहीला। हा सांगें बोल उरला। निर्कां काथी ॥ ८ ॥ लोक सायासें करुनि बहुते। वैचिती^{१४} आपुलीं जीवितें। परी वाढविती कीर्तीतें। धनुर्धरा ॥ ९ ॥ ते तुज अनायासें। अर्नकळित जोडिली असे। हें अर्द्धितीय जैसें। गंगन आहे ॥ १० ॥ तैसी कीर्ति तिःसीम^{१५}। तुझ्या ठायीं निरुपम। तुझे गुण उत्तम। तिहीं लोकीं ॥ ११ ॥^{१२} दिगंतींचे भूपती। भोंट होऊनि वाखाणिती। जे ऐकिलियां ऐककती। कुंतांतादिक ॥ १२ ॥ ऐक ऐसी महिमा येनवट। गंगा तैसी चोखेंड। जय्या देखी जगां हुंभट।^{१३} वाढ जाहले ॥ १३ ॥ तें पोरनें तुझें अजुत। आइकोनियां हे समस्त। जाले अति विरक्त।^{१४} जीवितेंसी ॥ १४ ॥ जैसा सिंहाचिया हांकीं। युगांत होय मैरमुखा। तैसा कौरवां अशेखां। धाक तुझा ॥ १५ ॥ जैसे पर्वत वज्रातें। नातरी सर्प गरुडातें। तैसे अर्जुना हे तूतें। मानिती सदा ॥ १६ ॥ तें अर्गाधपण जाईल। मग हीनैत्व आंगा येईल। जरी मागुता निघसील। न जुंझतचि ॥ १७ ॥ आणि हे पळतां पळों नेदिती। धरुनि अर्वाकळा करिती। न गणितें कुंटी बोलती। आइकतां तुज ॥ १८ ॥ मग ते वेळीं^{१९} हियें फुटावें। आतां लोंढेपणें कां न जुंझावें। हें जितेंले तरी भोगावें। महीतेंळ ॥ १९ ॥

१ वेढितील. २ नंतर. ३ जिवाच्या आकांतानें. ४ कदाचित्. ५ वांचणें. ६ वाईट. ७ समारंभानें. ८ ममताकूपणानें. ९ माघारा. १० दयालुत्व. ११ अनुभवास. १२ भ्याला. १३ चांगला. १४ खरचितात. १५ सहज. १६ एकच-आकाशाला जशी दुसरी जोड नाही, तशी तुझ्या कीर्तीलाही नाही. १७ आकाश. १८ अतीशय. १९ उपमारहित. २० देशांतरीचें. २१ स्तुतिपाठ करणारे. २२ मितात. २३ यमादिक. २४ गहन. २५ चांगली. २६ ज्यास पहातां. २७ सहायोद्धे. २८ तटस्थ, स्तब्ध. २९ सौर्य. ३० उदार. ३१ जिवावर. ३२ गर्जेनें. ३३ प्रलय. ३४ उन्मत्त हत्तीला. ३५ सर्वास. ३६ थोरपण. ३७ नीचपणा. ३८ फजिती. ३९ अपमान करून. ४० कुडी, निंदा. ४१ तुझ्या देखत. ४२ हृदय. ४३ शूरपणानें. ४४ जिकिलें. ४५ पृथ्वीचें राज्य.

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।

तस्मादुत्तिष्ठ कौंतेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

नातरी रणी एथ । जुंझतां वैधले जीवित । तरी स्वर्गसुख भनकळित । पावसील ॥ २२० ॥ द्वणोनि ये गोष्टी । विचार न करी किरीटी । आतां धनुष्य धेऊनि उडी । जुंझ वेगी ॥ २१ ॥ देखें स्वधर्म हा आवरतां । दोष नाशे असता । तुज भांति हे कवण चित्ता । पातकाची ॥ २२ ॥ सांगें पुर्वेचि काय बुडिजे । कां मार्गी आतां भाडळिजे । परी विप्राये चालें नेणजे । तरी तेंही घडे ॥ २३ ॥ असुतें तरीचि मरिजे । जरी विदेसी सेविजे । तैसा स्वधर्मी दोष पाविजे । हेतुकपणें ॥ २४ ॥ द्वणोनियां पार्या । हेतुं सांझुनि सर्वथा । तुज क्षौचवृत्ति जुंझतां । पाप नार्ही ॥ २५ ॥

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।

ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥

सुखी संतोषा न यावें । दुःखी विप्रीना न भेजावें । आणि लाभालाभ न धरावे । मना-माजी ॥ २६ ॥ ऐथ विजेयपण होईल । कीं सर्वथा देह जाईल । हे आधीचि कांहीं पुढील । चिंतावेना ॥ २७ ॥ भौपण्यां उचिता । स्वधर्मे राईदतां । जें पवि तें निवांती । सीडोनि जावें ॥ २८ ॥ ऐसेथी मन होअवें । तरी दोष न घडे स्वभावं । द्वणोनि आतां जुंझावें । निर्भांत तुवां ॥ २९ ॥

यथा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धियोगे त्विमां शृणु ।

बुद्ध्या युक्तो यथा पार्थ कर्मबंधं प्रहास्यसि ॥ ३९ ॥

हे सांख्येस्त्यति मुकुळित । सांगितली तुज एथ । आतां बुद्धियोग निमित्त । भौवधारी पां ॥ ३३० ॥ जया बुद्धियुक्ता । जालिया पार्या । कर्मबंध सर्वथा । बाधूं न पवे ॥ ३१ ॥ जैसे वैजकवच लेखजे । मग शस्त्रांचा वैधोव साहिजे । परी जैतेंसी उरिजे । भौवुचित ॥ ३२ ॥

१ गेलें. २ सहज, अनायासे. ३ अर्जुना. ४ असलेला. ५ नावेने. ६ आपटावे, अडळळावे, ठेव लागावी. ७ कदाचित्. ८ विषादरोबर, विषमिहित. ९ हेतु धरून. १० कलाची वृत्ता. ११ क्षत्रियधर्मानें. १२ जेव्हा मानूं नये. १३ मानावें. १४ समरंगणांत. १५ जिकतेपण. १६ चिंतूं नये. १७ आपल्याला. १८ व्यवहार करितां. १९ स्वस्थपणें. २० सहन करावें. २१ असें दड. २२ जावें. २३ ज्ञानयोग. २४ संक्षिप्त. २५ कर्मयोग, कर्मानुष्ठान. २६ देक. २७ हेतुसहित कर्म केलें असतां. २८ न शके. २९ बळकट कवच. ३० शूटि. ३१ अस पिकविण्यात, जिकण्यात. ३२ दुखापत घाल्यावांचून.

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।

स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ ४० ॥

तैसें अहिक तरी न नेशे । आणि मोक्ष तो डैरला असे । जेथ पूर्वानुक्रम विसे । चोखाळत ॥ ३३ ॥ कर्माधारे रोहाटिजे । परी कर्मफळा न निरीक्षिजे । जैसा मंत्रज्ञ न भविजे । भूतबाधा ॥ ३४ ॥ तियापरी जे सुबुद्धि । औपु आलिया निरेवधि । हा अस-
ताचि उपाधि । आकळू न सके ॥ ३५ ॥ जेथ न सर्वेरे पुण्यापाप । जे सूक्ष्म अति निष्कंप । गुणत्रयादि लेप । न लेगति जेथ ॥ ३६ ॥ अर्जुना ते पुण्यवशे । जरी अल्पचि हृदयी बुद्धि प्रकाशे । तरी अशेषही नाशे । संसारभय ॥ ३७ ॥

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुसुनंदन ।

बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥

जैसी दीपकळिका धाकुटी । परी बहु तेजाते प्रगटी । तैसी सद्बुद्धि हेयकुटी । ह्यणों नये ॥ ३८ ॥ पार्या बहुती परी । हे अपेक्षिजे विचारगुरी । जे दुर्लभ चराचरी । सदासेना ॥ ३९ ॥ औणिक्सारिखा बह्वस । जैसा न जोजे परिस । कां अमृताचा लेख । देवेंतुजे ॥ ४० ॥ तैसी दुर्लभ सद्बुद्धि । जिये परमात्माचि अवधि । जैसा गंगेसि उदेधि । विर-
तर ॥ ४१ ॥ तैसें ईश्वरावांचुनि कांहीं । जिये आणिक लोहाणें नाहीं । ते एकचि बुद्धि पाहीं । अर्जुना जर्गी ॥ ४२ ॥ यर ते दुर्मती । जे बहुधा असे विकरती । तय निरंतर रमती । अविवेकिजे ॥ ४३ ॥ ह्यणोनि तयां पार्या । स्वर्ग संसार नरकावस्था । औत्प-
सुख सर्वथा । ह्मंटे नाहीं ॥ ४४ ॥

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदंत्यविपश्चितः ।

वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ४२ ॥

वेदाधारे बोलती । केवळ कर्म प्रतिष्ठिती । परी कर्मकर्ळी औसन्ती । धरुनिचां ॥ ४५ ॥ ह्यणती संसारी जन्मिजे । यज्ञादिक कर्म कीजे । मग स्वर्गसुख भोगिजे । मंत्रोदर ॥ ४६ ॥

१ ऐहिक. २ न नाशे. ३ न अंतरतां. ४ ज्या बुद्धियोर्मात पूर्वानुक्रम (सांख्ययोग) स्पष्ट दिसतो. ५ वर्तते. ६ कर्मापासून होणाऱ्या फळांला. ७ न इच्छाये. ८ मंत्रशास्त्री. ९ बाधा पावत नाही. १० प्राप्त. ११ निःशेष. १२ न शिरे. १३ निश्चल. १४ लागत नाहीत. १५ सद्बुद्धि. १६ पुण्याईने. १७ दिव्याची ज्योत. १८ प्रकाशाला. १९ अल्प. २० इच्छावी. २१ विचारवंतांनी. २२ सुबुद्धि. २३ दगडादिक दुसरे. २४ पुष्कळ. २५ न मिळे. २६ अंश. २७ मशीकाचे. २८ शेवट, सीमा. २९ समुद्र. ३० जिला. ३१ प्राप्त करून घेणे. ३२ याज्ञिकवाय दुसऱ्या. ३३ वाईट इच्छा. ३४ विकार पावविणारी. ३५ आविचारी. ३६ स्वरूपानंद. ३७ बुद्धि सद्बुद्ध. ३८ ह्यापिती ३९ लोभ. ४० रमणीय, सुंदर.

एय हेंवांचूनि काहीं । आणिक सर्वथा सुखचि नाही । ऐसें अर्जुना बोलती पाहीं ।
बुद्धि ते ॥ ४७ ॥

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।

क्रियाविशेषबहुला भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ ४३ ॥

देखें कामनाअभिभूत । होऊनि कर्म आचरत । ते केवळ भोगी चित्त । हेऊनियां
॥ ४८ ॥ क्रियाविशेषें बहुते । न लेपिती विधीतें । निपुण होऊनि धर्मातें ।
अनुष्ठिती ॥ ४९ ॥

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ।

व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ ४४ ॥

परी एकचि कुडें करिती । जे स्वर्गकाम मनीं धरिती । येसपरुषा चुकती । भोक्ता
जो ॥ २५० ॥ जैसी कर्पूराची राशि कीजे । मग अग्नि लाऊनि हीजे । कां मिष्टान्नीं
संचरविजे । काळकूट ॥ ५१ ॥ देवें अमृतकुंभ जोडला । तो पायें हाणानि उलंडिला ।
तैसा नासिती धर्म निपजला । हेतुकपणें ॥ ५२ ॥ सायासें पुण्य अर्जजे । मग संसार
कां अपेक्षिजे । परी नेणती ते काय कीजे । अप्राप्त देखें ॥ ५३ ॥ जैसी रांधेवणी रेंस-
सोय निकी । करुनियां मोलें विकी । तैसा भोगासाठीं अविवेकी । धाडिती धर्म
॥ ५४ ॥ झणोनि हे पार्था । बुद्धि देख सर्वथा । तयां वेवेंवावरतां । मनीं बसे ॥ ५५ ॥

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।

निर्व्वेदो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ ४५ ॥

तिही^{२०} गुणी औवृत्त । हे वेद जाण निभ्रांत । झणोनि उपनिर्देशादि समस्त । सात्त्विक
ते ॥ ५६ ॥ ये^{२१} रजतमात्मक । जेथ निरूपिजे कर्मादिक । जे केवळ स्वर्गसूचक ।
धनुर्धरा ॥ ५७ ॥ झणोनि तूं जाण । हे सुखदुःखासीच कारण । एय हें^{२२} अंतःकरण ।
रिघों वेसी ॥ ५८ ॥ तूं गुणत्रयातें अवेहेरी ।^{२३} भी माझे हें न करी । एक आत्मसुख
अंतरी । विसंबे^{२४} झणी ॥ ५९ ॥

१ पृथ्वीवर. २ अविचारी. ३ कामाच्या स्वाधीन. ४ अनेक प्रकारचीं अनुष्ठानें. ५ नासिती.
६ कर्तव्य प्रयोगादिकालां. ७ निष्णात. ८ आचरतात. ९ बाईट. १० स्वर्गच्छा. ११ ईश्वरास.
१२ मिसळवें. १३ कालकूट नांवाचें विष. १४ उत्पन्न झालेला. १५ सकामपणानें. १६ भ्रमानें.
१७ संपादावे. १८ इच्छावा. १९ अज्ञानी. २० स्वयंपाक करणारी. २१ स्वयंपाक. २२ चांगला.
२३ अविचारी. २४ गमाविती. २५ वेदांतील अर्थवादांत मग्न झालेले. २६ तीन गुणेंकरून.
२७ वेष्टित. २८ वेदांतील ज्ञानभाग. २९ अन्य. ३० सांगितलें. ३१ कदाचित्, नको. ३२ शिकूं
देऊं. ३३ टाक. ३४ अहंमता. ३५ विसरूं.

यावानर्थ उदपाने सर्वतः संभ्रुतोदृके ।

तावान्सर्वेषुवेदेषु ब्राह्मणस्य विज्ञानतः ॥ ४६ ॥

जरी वेदें बहुत बोलिलें । 'विविध भेद सूचिते । तन्ही आपण हित आपुलें । तेंचि घेपे' ॥ २६० ॥ जैसा प्रगटलिया गर्भस्ती । अंशेषही मार्ग दिसती । तरी 'तेजुलेहि काय चालिजती । सांगें मज ॥ ६१ ॥ कां उदकमय सकळ । जन्ही जाहालें असे मही-तेंळ । तरी आपण 'घेपे केवळ । अर्त्ताचिजोगें ॥ ६२ ॥ तैसे ज्ञानी जे होती । ते 'वर्शयति' विवरिती । मग अपेक्षित तें स्वीकारिती । शोधित जें ॥ ६३ ॥

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगोऽस्त्वकर्मणि ॥ ४७ ॥

झणोनि आइकें पार्या । याचि परी पाहार्ता । तुज उचित होय आतां । स्वकर्म हें ॥ ६४ ॥ आझी समस्तही विचारिलें । तंव ऐसेचि हें मना आलें । जे न सांडिजे तुवां आपुलें । विहितें कर्म ॥ ६५ ॥ परी कर्मफळीं औस न करावी । आणि कर्मकीं संगती न व्हावी । हे सांत्कियाचि आचरावी । हेतुविणें ॥ ६६ ॥

योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनंजय ।

सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ ४८ ॥

तूं योग युक्त होवनी । फळाचा संग टाकुनी । मग अर्जुना चित्त ठेवनी । कर्मी ॥ ६७ ॥ परी आहरिलें कर्म देवें । जरी समाप्तीतें पावे । तरी विशेषें तेथ तोषावें । हेही नको ॥ ६८ ॥ कीं निमित्तें कोण एके । तें सिद्धी न वेचतांचि टोंके । तरी तेथि-चेनि अपरितोखें । ओभावें ना ॥ ६९ ॥ आचरतां सिद्धी गेलें । तरी कांजाचि 'कीर' आलें । परी ठेलेंयाही सैगुण जाहालें । ऐसेचि मार्गी ॥ ७० ॥ देखें जेतुंमालें कर्म 'निपजे' । 'तेजुलें आदि' कर्म समर्पिजे । तरी परिपूर्ण सहजें । जाहालें जाणें ॥ ७१ ॥ देखें सैतासतकर्मी । हें जे सैरसेपण मनोभर्मी । तेचि योगस्थिती उत्तमी । प्रशंसिजे ॥ ७२ ॥

१ अनेक. २ सुचविले. ३ घ्यावें. ४ सूर्य. ५ अवघे. ६ तितकेही. ७ चालले जातात. ८ जलरूप. ९ पृथ्वीभर. १० इच्छेपुरते. ११ उपनिषद भाग. १२ विचार करतात. १३ इच्छित. १४ नाश न पावणारें. १५ कर्तव्यकर्म. १६ कर्मजन्य फळाविषयी. १७ आस्था. १८ निषिद्धकर्म. १९ सत्कर्म. २० फल इच्छेशिवाय. २१ कर्मयोगी. २२ आरंभिलें. २३ संतोषावें. २४ न आतां. २५ राहें. २६ असंतोषातें. २७ वासू नये. २८ फळास. २९ निश्चयें. ३० राहिलें अवतांही. ३१ सफल. ३२ जेवढें. ३३ उत्पन्न होतें. ३४ तेवढें. ३५ ईश्वरी. ३६ बरें वाईट. ३७ सारखेपण.

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ।

बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ ४९ ॥

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।

तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ ५० ॥

अर्जुना समत्वं चित्ताचें । तेंचि सार जाण योगाचें । जेथ मन आणि बुद्धीचें । ऐक्य आयि ॥ ७३ ॥ तो बुद्धियोग विवरितां । बहुते पाडें पार्था । दिसे हा अरुता । कर्मयोग ॥ ७४ ॥ परी तेंचि कर्म आचरिजे । तरीच हां योग पाविजे । जे कर्मशेष सहजे । योगस्थिती ॥ ७५ ॥ झणोनि बुद्धियोग संधर । तेथ अर्जुना होई स्थिर । मनं करी अंहेर । फळहेतूचा ॥ ७६ ॥ जे बुद्धियोगा योजिले । तेचि पारंगत जाहाले । ईर्षी उभयसंबंधी सांडिले । पापपुण्या ॥ ७७ ॥

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।

जन्मबंधविनिर्मुक्ताः पदं गच्छंत्यनामयम् ॥ ५१ ॥

ते कर्मा तरी वर्तती । परी कर्मफळा नोंतळती । आणि यांतायाती लोपती । अर्जुना त्यां ॥ ७८ ॥ मग निर्ऋमयभरित । पावती पद अच्युत । ते बुद्धियोगयुक्त । धनुर्धरा ॥ ७९ ॥

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।

तदा गतासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥

हूं ऐसा तें होसी । जें मोहातें येथ सांडिसी । आणि वैराग्य मानसी । संचरेल ॥ ८० ॥ मग निष्कलंक गेहन । उपजेल आत्मज्ञान । तेणें निचोड होईल मन । अपेसें तुझे ॥ ८१ ॥ तेथ आणिक काहीं जाणावें । कां मागील तें स्मरावें । हें अर्जुना ओषवें । परिषेल ॥ ८२ ॥

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।

समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥

इंद्रियांचिया संगती । जिये पैसर होतसे मती । ते स्थिर होईल मांगुती । आत्मस्व-

१ साम्यता. २ आहे. ३ विचार करितां. ४ पुष्कळ प्रकारें. ५ आलीकडचा. ६ बुद्धियोग. ७ सर्व कर्म करून. ८ योगावस्थप्राप्ति. ९ बळकट. १० तिरस्कार. ११ उद्युक्त झाले. १२ पार. १३ यांनी. १४ बरेवाईटचे ठायीं, ईश्यां ठायीं. १५ न शिवती. १६ जन्मभरणादि परझारा. १७ नाहींशा होतात. १८ ब्रह्मानंदभरित, सुखानें भरलेला. १९ अविनाशी. २० तेव्हां. २१ झाले. २२ स्थिर. २३ निर्दोष. २४ अतिखोल. २५ निष्काम. २६ आपोआप. २७ सर्व. २८ राहील. २९ जी. ३० विस्तृत. ३१ पुनः.

रूपी ॥ ८३ ॥ समाधिसुखीं केवल । जें बुद्धि होईल निश्चल । तें पावसी नूं सकळ । योगस्थिति ॥ ८४ ॥

अर्जुन उवाच—स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।

स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत ब्रजेत किम् ॥ ५४ ॥

तेथ अर्जुन ह्याने देवा । हाचि अभिप्रावो भाषवा । मी पुसेन आतां सांगावा । कृपानिधी ॥ ८५ ॥ मग अच्युत ह्याने सुखें । जें किरीटी तुज 'निके । तें पूरूं पां रेनेखें । मनाचेनि ॥ ८६ ॥ या बोला पायें । ह्यानीतलें सांग पां श्रीकृष्णातें । काय ह्यानिपे स्थितप्रज्ञातें । बोलखों केवीं ॥ ८७ ॥ आणि स्थिरबुद्धि जो ह्यानिजे । तो कैसिया चिन्ही जाणिजे । जो समाधिसुख भुंजे । अखंडित ॥ ८८ ॥ तो कवणे स्थिती असे । कैसेनि रूपी वर्तले । देवा सांगावें हें ऐसें । लक्ष्मीपती ॥ ८९ ॥ तंव परब्रह्म अवतरण । जो वैद्विगुणाधिकरण । तो काय श्रीनारायण । बोलत असे ॥ ९० ॥

श्रीभगवानुवाच—प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥

ह्याने अर्जुना 'परियेसीं । जो हा अभिलाष प्रोढे' मानसीं । तो अंतरेय स्वसुखेंसीं । करीत असे ॥ ९१ ॥ जो सर्वदा निर्येतुम । अंतःकरणभरित । परी विवेचामाजि पतिर्ते । जेणें संगें कीजे ॥ ९२ ॥ तो काम सर्वथा जाये । जयाचें आत्मसंतोषीं मन राहें । तोचि स्थितप्रज्ञ होये । पुरुष जाणें ॥ ९३ ॥

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।

वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ५६ ॥

नाना दुःखीं प्रोतीं । जया उद्वेग नाही चिन्तीं । आणि सुखाचिया मीतीं । अडपै-चिजेना ॥ ९४ ॥ अर्जुना तथाच्या ठायीं । कामक्रोध सहजें नाहीं । आणि भयातें भजे केहीं । परिपूर्ण तो ॥ ९५ ॥ ऐसा जो निरवधी । तो जाण पां स्थिरबुद्धी । जो निरसूनि वेपथी । भवदहित ॥ ९६ ॥

१ चांगलें. २ संतोषानें. ३ झगडें. ४ ब्रह्मज्ञ. ५ झटला जातो, झगावा. ६ चुणेनें. ७ मीमी. ८ रममाण होतो. ९ अवतार. १० देशधर्म, धर्म, यज्ञ, लक्ष्मी, ज्ञान, आणि विज्ञान हे सहा गुण यांचा आधार. ११ ऐक. १२ इच्छा. १३ प्रबल. १४ विघ्न. १५ सदां संतोषीत. १६ समाधान-युक्त. १७ इन्द्रियसुखेंकरून. १८ भट. १९ वासना. २० आपल्या ठायीं स्थिर. २१ प्राप्त झालीं असतां. २२ ज्ञास. २३ आज्ञा. २४ अडचणीत पडत नाहीं. २५ कधीं. २६ ताडिमत. २७ सोडून. २८ संसार व्यत्यय.

यः सर्वज्ञानभिस्त्रेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥

ओ सर्वज्ञ सदा सैरिसा । परिपूर्ण चंद्र कां जैसा । अधमोत्तम प्रकाशा । माजि न ह्याणे ॥ ५७ ॥ ऐसी अनवच्छिन्न समता । भूतमार्त्ती सदयता । आणि पालट नाही चिन्ता । कवणे वेळे ॥ ५८ ॥ गोमटे कांही पावे । तरी संतोष तेणें नाभिभवे । जो ओखटेनि नागवे । विषादासी ॥ ५९ ॥ ऐसा हरिखें शोकरहित । जो आत्मबोधभरित । तो जाण पां प्रज्ञायुक्त । धनुर्धरा ॥ ६० ॥

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥

कां कूर्म जिया परी । उड्डाडला अवेव पसरी । नातरी इच्छावशें आवरी । आपुले आपण ॥ १ ॥ तैसी इन्द्रियें आपैती । जयाचें ह्रिणितलें करिती । तयाची प्रज्ञा जाण स्थिती । पावली असे ॥ २ ॥

विषया विनिवर्तते निराहारस्य देहिनः ।

रसवर्ज रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५९ ॥

अर्जुना आणिकही एक । सांगेन ऐकें कैवतिक । जे विषयातें सौंधक । रसजिती निर्वैम ॥ ३ ॥ आर्जोहि इन्द्रियें आवरिती । परी रसेने नियम न करिती । ते सैहसधा कैवलजिती । विषयी इही ॥ ४ ॥ जैसी वरिवरी पालवी खुडिजे । आणि मुळीं उदक घालिजे । तरी कैसेनि नाश निपजे । तया वृक्षा ॥ ५ ॥ तो उदकाचेनि बळें अधिकें । जैसा ओडवेनि आंगें फांके । तैसा मानसी विषय पोखे । रसेनाहारे ॥ ६ ॥ "येरां इन्द्रियां विषय तुटे । तैसा नियमू नये रसे हटे । जे जीवनाचि हें न धटे । "येणें विण ॥ ७ ॥ मग अर्जुना स्वभावे । एसियाही नियमातें पावे । जें कां परब्रह्म अनभवे । होऊनि जाइजे ॥ ८ ॥ तें शरीरभाव नासती । इन्द्रियें विषय विसरती । जें सोहंभावप्रतीती । प्रगट होय ॥ ९ ॥

१ सारखा. २ वाईटवरा. ३ अखंड. ४ प्राणिमात्रावर. ५ चांगलें. ६ ताठा पावत नाही. ७ वाईटने. ८ पावत नाही. ९ दुःखाला. १० हर्ष. ११ आत्मज्ञानेंकरून पूर्णता पावलेला. १२ ज्ञानसंपन्न. १३ कांसव. १४ आनंदांत असता. १५ अवयव. १६ स्वइच्छेने. १७ स्वाधीन. १८ झटलेलें. १९ बुद्धि. २० पूर्णता. २१ नवल. २२ मुमुक्षु. २३ नियमन करून, दमन करून. २४ कान वगैरे. २५ जिह्वा-मनास येईल तसें खाणें. २६ हजारों प्रकारांनीं. २७ वेढले जातात. २८ खुडावी, छेदावी. २९ बाजूच्या. ३० विस्तारतो. ३१ बुद्धि पावतो. ३२ जीव. ३३ इतर. ३४ खाणें. ३५ जगणें. ३६ घडे. ३७ रसावाचन, अनादिवाच. ३८ मी देह ऐसा भाव. ३९ आपण ब्रह्म असा अनुभव.

यततो ह्यपि कौंतेय पुरुषस्य विपश्चितः ।

इंद्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥ ६० ॥

येन्हवीं तरी अर्जुना । हे आया नये साधना । जे जे राहावताति जेतना । निरंतर ॥ ११० ॥ जयातें अभ्यासाची घेवटी । यमनियमांची तोटी । जे मनातें सवा मुंदी । धरुनि आहाति ॥ ११ ॥ 'तेही किंजती कांसाविसी । या इंद्रियांची 'प्रौढी ऐसी । जैसी मंत्रज्ञातें विवर्त्ती । मुलवी कां ॥ १२ ॥ देखें विषय हे तैसे । पावती केंद्रिसिद्धीचेनि मिषें । मग आकाळिती स्पष्टें । इंद्रियांचेनी ॥ १३ ॥ तिये संधी मन जाये । मग अभ्यासी 'थोटावले ठाये । एतें बळकटपण आहे । इंद्रियांचें ॥ १४ ॥

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।

वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६१ ॥

द्वणोनि आइकें पार्था । यातें 'निर्वळी जो सर्वथा । सर्वविषयीं आस्था । सांडुनिबां ॥ १५ ॥ तोचि तूं जाण । 'योगनिष्ठेसि कारण । जयाचें विषयसुखें अंतःकरण । ईकवे ना ॥ १६ ॥ जो आत्मबोधयुक्त । होऊनि असे सतत । जो मातें हृदयाभांत । विसंबेनीं ॥ १७ ॥ येन्हवीं बाह्य विषय तरी नाहीं । परी मानसीं होईल जरी कांहीं । तरी सौधंतचि पाहीं । संसार असे ॥ १८ ॥ जैसा कां विषाचा लेणें । घेतलियां होय बेहुवस । मग निभ्रांत करी नाश । जीवितासी ॥ १९ ॥ तैसी विषयाची शंका । मनीं वसती देखा । घात करी अशेखा । विवेकजाता ॥ २० ॥

ध्यायतो विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते ।

संगात्संजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ ६२ ॥

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।

स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥

जरी हृदयीं विवर्त्तयस्मृति । तरी निःसंगाही औपजे संगती । संगें प्रगटे मूर्ती । अभि-
लाषाची ॥ २१ ॥ जेथ काम उपजला । तेथ क्रोध आधींचि आला । क्रोधीं असे ठेविला ।

१ स्वाधीनतेस. २ वागतात. ३ यत्नानें. ४ गस्त. ५ बांध. ६ स्वाधीन. ७ आहेत. ८ योगा-
भ्यासीही. ९ केले जातात. १० दुःखी, घाबरे. ११ बळ. १२ मंत्रविद्या जाणते. १३ भूत, विषदे-
वता. १४ देवता प्रसन्नतेने प्राप्त होणाऱ्या अमानुष शक्ति. १५ वदय करितात. १६ निर्वेल होऊन
राहते. १७ संहारी. १८ योगस्थितीस. १९ फसत नाहीं. २० विसरत नाहीं. २१ सर्व प्रकारें.
२२ अल्पस्वल्प. २३ फार. २४ सर्व प्रकारें. २५ सर्व विचारांचा. २६ स्मरण. २७ उपजे.

संमोह जाणें ॥ २२ ॥ संमोहा जालियां व्यक्ती । तरी नाश पावे सृती । चंडेवातें ^२ड्योती ।
 हत जैसी ॥ २३ ॥ कां अस्तमानी ^१निशि । जैसी सूर्यतेजातें आसी । तेसी वशा सृति-
 भ्रंशी । प्राणियासी ॥ २४ ॥ मग अज्ञानांध केवळ । तेणें आह्वविजे सकळ । तेथ बुद्धि
 होय ध्याकुळ । हृदयामाजी ॥ २५ ॥ जैसें आत्यंधा पैळणी पावे । मग तें कौकुळती सैरी
 धावें । तेसी बुद्धिसि होती ^३भवे । धनुर्धरा ॥ २६ ॥ ऐसा स्मृतिभ्रंश घडे । मग सर्वथा
 बुद्धि अवघडे । तेथ समूळ हें उरिघडे । झोनजात ॥ २७ ॥ चैतन्याच्याभ्रंशी । शरीरा
 वशा जैसी । तेसें पुरुषा बुद्धिनाशी । होय देखें ॥ २८ ॥ झणोनि आइकें अर्जुना । जैसा
 विसैकुलिंग लागे इंधना । मग तो ^४प्रौढ जालिया त्रिभुवना । पुरीं शक्ते ॥ २९ ॥ तेसें
 विषयांचें ध्यान । जरी विपरीये वाहे मन । तरी येसैणें हें पतन । गिर्वेसीत पावे ॥ ३३० ॥

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिद्रियैश्चरन् ।

आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ ६४ ॥

झणोनि विषय आवघे । सर्वथा ^१मनोनि सांडावे । मग राग द्वेष स्वभावें । नाशतील
 ॥ ३१ ॥ पार्या आणिकही एक । जरी नाशले हे रागद्वेष । तरी इंद्रियां विषयी बाधक ।
 स्मतां नाही ॥ ३२ ॥ जैसा सूर्य आकाशगत । ^२रश्मिकरें जगातें स्पर्शत । तरी संगशेवें
 काय लिंपत । तेथिचेनि ॥ ३३ ॥ तैसा इंद्रियार्थी वैरासीन । औत्सरसेचि निर्भिर्भे । जो
 कामक्रोधविहीन । होऊनि असे ॥ ३४ ॥ तरी विषयांतही कांहीं । आपणपेचांचूनि नाही ।
 मग विषये कवण कायी । बाधितील कवणा ॥ ३५ ॥ जरी उदक्तीं उदकें बुडिजे । कां
 अग्नि आगी पोळिजे । तरी विषयसंगें औह्वविजे । ^३परिपूर्ण तो ॥ ३६ ॥ ऐसा आपणान्धि
 केवळ । होऊनि असे निखिलें । तयाची प्रेक्षा अवळ । निर्भ्रंत मानी ॥ ३७ ॥

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते ।

प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥

देखें अखंडित प्रेक्षनता । आधी जेथ चित्ता । तेथ रिगेंणें नाही समस्तां

१ प्रचंड वाण्यानें. २ वात. ३ नष्ट. ४ राव. ५ बुद्धि नाहीं. ६ ज्ञानवाटे नाही तो. ७ बुडवावें
 बुडतें. ८ म्लान, कासावीस. ९ जन्मांधाला. १० धांवाधांव. ११ दीनतेनें. १२ हवें तिकडे.
 १३ भ्रम. १४ याद जाणें. १५ अवघडली जाते. १६ उपडून जातें. १७ सर्व प्रकारचें ज्ञान.
 १८ जीवाच्या नाशानें. १९ ठिणगी. २० सरपण. २१ मोठा. २२ कदाचित्. २३ येवडें.
 २४ शोधित येतें. २५ मनापासून. २६ इंद्रियांस विषयसेवनानें. २७ किरणांनीं. २८ लित होती.
 २९ इंद्रिय ग्रहीत विषयांचे ठायीं. ३० इच्छारहीत. ३१ आत्मज्ञानेंकरून. ३२ परिपूर्ण. ३३ राहित.
 ३४ स्वतःआपणाशिवाय. ३५ बुडेल. ३६ पूर्ण ज्ञानी. ३७ सर्व. ३८ बुद्धि. ३९ सहायराहित.
 ४० स्थिरता, ज्ञांति. ४१ आहे. ४२ प्रवेश करणें.

संसारदुःखां ॥ ३८ ॥ जैसा अमृताचा निर्द्वारे । प्रसवे जयाचा जेठर । तथा
 पुधेतृषेचा अंडवर । कांहींचि नाही ॥ ३९ ॥ तैसें हृदय प्रसन्न होवे । तरी
 दुःख कैचे कै आहे । तेथ अपैसी बुद्धि राहे । परमात्मरूपी ॥ ४० ॥ जैसा निर्दोषाचा
 हीप । सर्वथा नेणें कंप । तैसा स्थिरबुद्धि स्वस्वरूप । योग्यमुक्त ॥ ४१ ॥

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चाऽयुक्तस्य भावना ।

न चाभावयतः शांतिरशांतस्य कुतः सुखम् ॥ ६६ ॥

ये युक्तीची कंडसणी । नाही जयाच्या अंतःकर्णी । तो आकळिला जाण गुंणी ।
 विषयाविकी ॥ ४२ ॥ तथा स्थिरबुद्धि पार्था । कांहीं नाही सर्वथा । आणि 'सैध्याची'
 आस्थी । तेही नुपजे ॥ ४३ ॥ निश्चळत्वाची भावना । जरी नव्हेचि देखें मना । तरी
 शांति केवी' अर्जुना । जीप होय ॥ ४४ ॥ जेथ शांतीचा जिन्होळा नाही । तेथ सुख
 विसरोनि न रिचे कही । जैसा पापियाच्या ठायी । मोक्ष न वसे ॥ ४५ ॥ देखें अग्रिमाजि
 र्थापती । तिथें बीजें जरी विरूढती । तरी अशांता सुखप्राप्ती । घडों शके ॥ ४६ ॥
 झणोनि अर्थुक्तपण मनाचें । तेंचि सर्वस्व दुःखाचें । याकारणें इंद्रियांचें । वैभवं
 कीजे ॥ ४७ ॥

इंद्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।

तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवांभसि ॥ ६७ ॥

इंद्रियें जें जें झणती । तें तेंचि जें पुरुष करिती । ते तरलेचि न तरती । विषयांसिधु
 ॥ ४८ ॥ जैसी नाव धेडिये ठाकिता । जरी वैरपडी होय वेधोता । तरी चुकलाही
 मोगीता । अपावो पावे ॥ ४९ ॥ तैसी प्रतिही पुरुषें । इंद्रियें लोळिली जरी कौतुकें । तरी
 आक्रमिला जाण दुःखें । सांसारिकें ॥ ५० ॥

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।

इंद्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६८ ॥

झणोनि अपुली ओपणपया । जरी इंद्रियें येती आया । तरी अधिक कांहीं धनंजया ।
 सार्थक असे ॥ ५१ ॥ देखें कूर्म जियापरी । उवाइला अवयव पसरी । नातरी इच्छावसे
 आवरी । ओपणपेंचि ॥ ५२ ॥ तैसी इंद्रियें अर्पती होती । जयाचें झणितलें करिती ।

१ झरा. २ उत्पन्न करतो. ३ उदर. ४ अग्र. ५ कोठें. ६ आपोआप. ७ निवाऱ्यांतला. ८ योगी.
 ९ विचार. १० पाशांनीं. ११ शब्दादिकांनीं. १२ कधीं. १३ स्थिरपणाची. १४ इच्छा. १५ कशी.
 १६ प्राप्त. १७ उद्धव. १८ घातलेली. १९ उगवती. २० दैतभाव असणाऱ्यास. २१ अनियमितपण.
 २२ निग्रह. २३ तीरास. २४ प्राप्त. २५ वादळ. २६ पुनः. २७ अपाय. २८ योगी किंवा
 ज्ञान्यानें. २९ पोशिली. ३० ओडिला. ३१ संसारसंबंधी. ३२ आपणास. ३३ स्वाधीन. ३४ कां-
 सव. ३५ सुखावलेला, स्वेच्छा. ३६ आपले इच्छेनें. ३७ स्वतः. ३८ वस्त.

तथाची प्रज्ञा जाण स्थिती । पातली असे ॥ ५३ ॥ आतां आणिक एक गहन । पूर्णाचें चिन्ह । अर्जुना तुज सांगेन । परिस पां ॥ ५४ ॥

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।

यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥

देखें भूतजात निवेलें । तेथेंचि जया पाहिलें । आणि जीव जेथे चढले । तेथे निद्रित जो ॥ ५९ ॥ तोचि तो निरवधि । अर्जुना तो स्थिरबुद्धि । तोचि जाणें निरवधि । मुनीश्वर ॥ ५६ ॥

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशति यद्वत् ।

तद्वत्कामायं प्रविशंति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७० ॥

पार्या आणीकही परी । तो जाणों वेईल अवधारी । जैसी भक्षोभता सागरा । अखंडित ॥ ५७ ॥ जन्ही सरित्तीबोध समस्त । परिपूर्ण होऊनि मिळत । तन्ही अधिक नोहे ईषेत । मर्यादा न सांडी ॥ ५८ ॥ ना तरी श्रीलकाळी सरित्ती । शोषून जाती समस्ता । परी न्यून नव्हे पार्या । समुद्र जैसा ॥ ५९ ॥ तैसा प्राप्ती ऋद्धिसिद्धी । तयासि क्षोभ नाही बुद्धी । आणि न पवतां न बाधी । अर्धति तयातें ॥ ६० ॥ सांगें सूर्याच्या परी । प्रकाश काय वींतीवेही । कां न लविजे तरी अंधकारी । कोडेल तो ॥ ६१ ॥ देखें ऋद्धि सिद्धि तयापरी । आली गेली से^१ न करी । तोचि गुंतला असे अंतरी । महासुखी ॥ ६२ ॥ जो आपलेनि नौगरपणें । इंद्रभुवनतें पावळें ह्याने । तो कोवें^२ रजे पांलवणें । भिळांचेनि ॥ ६३ ॥ जो अमृतातें ठि^३ ठेवी । तो जैसा कांजी न सेवी । तैसा स्वसुखानुभवी । न भोगी ऋद्धि ॥ ६४ ॥ पार्या नवल हें पाहीं । जेथे स्वर्गसुखा लेखणी नाही । तेथे ऋद्धिसिद्धि कायी । मोकृता होती ॥ ६५ ॥

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः ।

निर्ममो निरहंकारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥

ऐसा आत्मबोधें तोषला । जो परमानंदें पोखिला । तोचि स्थिरप्रज्ञ भला । बोलख तुं ॥ ६६ ॥ तो अहंकारतें दवडुनी । सकळ काम सांडुनी । विचरे विश्व होडनी । विश्वाभाजी ॥ ६७ ॥

१ बुद्धि. २ स्थिरता पावली. ३ गूढ. ४ प्राप्ती पावलेल्या पुरुषाचें. ५ ऐक. ६ प्राणिमात्र. ७ निजलेलें. ८ उजाडलें. ९ जागे झाले. १० व्यग्रता न पावलेला. ११ स्थिर बुद्धीचा. १२ शांतता. १३ नद्यांचा प्रवाह. १४ किंचित्. १५ नदी. १६ अवैद्य. १७ सारखा, एवढा. १८ न लावील. १९ आठवण. २० शहाणपणानें, आपल्या घराच्या सौंदर्याने. २१ तुच्छ, हलकें. २२ संतोष पावे. २३ पर्णकुटीने. २४ नांव, दोष. २५ ताक. २६ आत्मसुखी. २७ परवा, गणना. २८ अल्प, साधारण. २९ पोसला, पुष्ट झाला. ३० स्थिरबुद्धि. ३१ किरें.

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।

स्थित्वाऽस्यामंतकालेऽपि ब्रह्म निर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

सांख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

हे ब्रह्मस्थिती निःसीम । जे अनुभविती निर्भकाम । ते पावले परब्रह्म । अनायासे
६८ ॥ जे चिद्रूपी मिळतां । देहांतींची व्याकुळता । आड ठाकें न सके चित्ता ।
ज्ञा ज्ञेया ॥ ६९ ॥ तेचि हे स्थिति । स्वमुखें श्रीपति । सांगत अर्जुनाप्रति । संजयो
णे ॥ ७० ॥ ऐसें कृष्णवाक्य ऐकिलें । तेथ अर्जुनें मनीं ह्मणितलें । आतां आमचिया
तजा आलें । उर्पपत्ती इया ॥ ७१ ॥ जें कर्मजात आववें । एथ निराकारिलें देवें । तरी
रिषलें म्यां जुंझावें । ह्मणूनियां ॥ ७२ ॥ ऐसा श्रीअच्युताचिया बोला । चित्ती धनुर्धर
वायिला । आतां प्रभू करील भला । आशकोनी ॥ ७३ ॥ तो प्रसंग असे नागर । जो
एकळ धर्मासी आगर । कीं विवेकांतसागर । प्रांतहीन ॥ ७४ ॥ जो आपण सर्वनाथ ।
नेरूपिता होईल श्रीअनंत । ज्ञानदेव सांगेल मात । निवृत्तिदास ॥ ७५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

श्लोक ७२, ओव्या ३७५.

अध्याय ३ रा.

अर्जुन उवाच - ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।

तर्त्तिक कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

मग आइका अर्जुनें ह्मणितलें । देवातुह्मी जें वाक्य बोलिलें । तें म्यां निकें^१ परिसिलें ।
कृपानिधी ॥ १ ॥ तेथ कर्म आणि कर्ता । उरेचिना पाहतां । ऐसें मीत तुझे श्रीअनंता ।
निमित्त जरी ॥ २ ॥ तरी मातें केवि श्रीहरी । ह्मणसी पार्था संश्राम करीं ।^२ इथे लाज-
सीना मेहाघोरी । कमीं सुतां ॥ ३ ॥ हां गा कर्म तूंचि आशेष । निराकारिती निःशेष^३ ।

१ सीमाराहित. २ निरिच्छ. ३ ज्ञानस्वरूपांत. ४ ज्ञान्याला. ५ ज्या ब्रह्मस्थितीनें. ६ क्लृप्त. ७ युक्ति. ८ सर्वे कर्म. ९ निषेधिलें. १० राहिलें. ११ हर्ष पावला. १२ शंका घेऊन. १३ सुंदर. १४ उत्पत्तिस्थान. १५ विचाररूपी अमृताचा समुद्र. १६ अमर्याद. १७ चांगलें. १८ अभिप्राय. १९ युद्ध. २० ह्या. २१ महा पाप करविण्यास. २२ घालितां. २३ सर्व. २४ निषेधिती. २५ अगदीं.

तरी मजकरवीं हें सिंहक। कां करविसी ॥ ४ ॥ तरी हेंचि विचारीं श्रीहृषीकेशा । तुं
मान देसी कर्मलेशा । आणि येसणी हे हिंसा । करवीत आहासी ॥ ५ ॥

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धि मोहयसीव मे ।

तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ २ ॥

देवा तुवांचि ऐसें बोलावें । तरी आह्मी नेणेंतीं काय करावें । आतां संपलें ह्मणों पां
आपवें । विवेकांचें ॥ ६ ॥ हां गा उपदेश जरी ऐसा । तरी अपभ्रंश तो कैसा । आतां
पुरला आह्मा धिंवेंसां । आत्मबोधाचा ॥ ७ ॥ वैद्य पथ्य वारुनि जाये । मग जरी आप-
णचि विष भुंजे । तरी रोगिया कैसेनि ^{१३}जिये । सांगें मज ॥ ८ ॥ जेसें बांधळें सुईजे
आंघांटा । कां मीजवण दिजे मर्कटी । तैसा उपदेश हा गोमंटा । बोढेवला आह्मां
॥ ९ ॥ मी आधींचि कांहीं नेणें । तरी केंवळिलों ^{१४}मोहें येणें । श्रीकृष्णा विवेक
याकारणें । पुसिला तुज ॥ १० ॥ तंव तुझी एकेक नेवाई । एथ उपदेशामाजि गोवई ।
तरी अनुसरालिया काई । ऐसें कीजे ॥ ११ ॥ आह्मी तेंनुमनजिवें । तुझिया बोला वोट-
गेंवें । आणि तुवांचि ऐसें करावें । तरी सरलें ह्मणें ॥ १२ ॥ आतां ऐसियापरी बोधिसी ।
तरी ^{१५}निकें आह्मां करिसी । एथ ज्ञानाची आस कायसी । अर्जुन ह्मणें ॥ १३ ॥ तरी
ये जाणिवेंचें कीरें सरलें । परी आणीक एक असें जाहलें । जे ^{१६}धितें डेहळलें । मानस
माझें ॥ १४ ॥ तेवींचि श्रीकृष्णा हें तुझें । चरित्र कांहीं नेणजे । जरी चित्त पाहसी
माझें । ^{१७}येणें मिळें ॥ १५ ॥ नातरी हेंकवीत आहासी मातें । कां तैत्त्वचि कयिसी
धैनितें । हे धैवगमितां निरुतें ^{१८}। जाणवेता ॥ १६ ॥ ह्मणोनि आह्मकें देवा । हां
आंवार्थ आतां न बोलावा । मज विवेकें सांगावा । मॅहाटा जी ॥ १७ ॥ मी अत्यंत धै
असें । परि ऐसाहि निकें ^{१९}परियेसें । श्रीकृष्णा बोलावें तुवां तैसें । ऐकनिष्ठ ॥ १८ ॥
देखें रोगातें जियेवें । औषध तरी दयेवें । परी तें अति रुध्य व्हावें । मधुर जैसें ॥ १९ ॥
तैसें सकळार्थभरिव । तत्त्व सांगावें तरी उचितें । परी ^{२०}बोधे माझें चित्त । जयापरी

१ हिंसा. २ कर्ममार्गास. ३ एवढी. ४ आहिस. ५ अज्ञान्यांनीं. ६ आटवलें काय? ७ विचार
करण्याचें. ८ भ्रष्टपणा. ९ पूर्ण झाला. १० मनोरथ, इच्छा. ११ सांगून. १२ घेईल. १३ वांचेल.
१४ धाडवें, घालवें. १५ आढमार्गी. १६ मद्य आदि कैफी पदार्थ. १७ माकडाला. १८ सुरेख.
१९ प्राप्त झाला. २० व्यापलें. २१ आंतीनें, २२ नवल. २३ गुंतागुंत. २४ शरणागताला.
२५ सर्वप्रकारे. २६ आश्रय करावा. २७ ठाव राहिला नाहीं. २८ घोटाला. २९ आज्ञा. ३० ज्ञा-
नाचें. ३१ निश्चयें. ३२ स्थिर असलेलें. ३३ खवळलें. ३४ या निमित्ताचें, ३५ फसपीत आहेस.
३६ अज्ञान. ३७ गूढार्थीनें. ३८ अनुमान करितां. ३९ निश्चित. ४० याप्रमाणें. ४१ करी बोध.
४२ स्वष्ट. ४३ मंदबुद्धी. ४४ बांगलें. ४५ अद्वैता टोवण्यासारखें, निश्चयाचें. ४६ जिकारें.
४७ यावें. ४८ स्वादिष्ट, रुचिकर. ४९ योग्य. ५० समज घेईल.

। देवा तुजऐसा निर्ज गुरु । आजि आर्तिधनी कां न करुं । एय भीडे कवणाची
तूं माय आमुची ॥ २१ ॥ हां मा कामधेनुचें दुर्मत्तं । देवें आहालें ओंपितें । तरी
ची कां तेयें । वैणि कीजे ॥ २२ ॥ जरी चित्तामणी हाता चडे । तरी बांछेचें
सांकडे । कां आपुलेनि सुखावें । इच्छावें ना ॥ २३ ॥ देखें अमृतसिधूतें ठीकावें ।
। हानाचि जरी कुंदावें । तरी सेव्यास कां करावें । मागील ते ॥ २४ ॥ देसा
तरीं बहुती । उपासितां श्रीकमळापती । तो तूं देवें आजि हर्ती । आहालाचि
॥ २५ ॥ तरी भौपुलेया सवेसी । कां न मागावासि परेसी । देवा तुंकाळ हा
। पाहिलीं असे ॥ २६ ॥ देखें सैकळार्तिचें जियेंलें । आजि पुण्य येसासि आलें ।
। रीथ आहाले । विजयी माझे ॥ २७ ॥ जी जी परममंगळधामा । सकळदेवदेवी-
। तूं स्वाधीन आजि आह्यां । हणऊनियां ॥ २८ ॥ जैसें मातेच्या ठायीं । अपल्या
। तर नाही । स्तैन्यालागुनि पाहीं । जियापरी ॥ २९ ॥ तैसें देवा तूतें । पुसितें तसें
डे तें । आपुलेनि रीति । कृपानिधी ॥ ३० ॥ तरी पराचि कीं हित । आणि आच-
। तरी उचित । तें सांगें एकनिश्चित । पार्यं हणें ॥ ३१ ॥

गवानुवाच-लोकस्मिन्निविष्टा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ।

ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३ ॥

। बोला श्रीअच्युत । हणत असे विस्मित । अर्जुना हा धनित । अभिप्रावो ॥ ३२ ॥
। द्विजयोग सांगतां । सांख्यैर्मत्तसंस्था । प्रकटिली स्वभावता । प्रसंगें आह्मी ॥ ३३ ॥
। देवी तूं नेणसीचि । हणोनि शिर्षिलासि वायांचि । तरी आतां जाणें मीचि । देव
॥ ३४ ॥ अवधारीं वीरश्रेष्ठा । ये लोकीं या बोनी निष्ठो । मजचिपासुनि प्रगटा ।
। दिसिद्धा ॥ ३५ ॥ एक ज्ञानयोग हणिजे । जे सांख्यां भिनुविजे । जेय बोळखी-
। पाविजे । तें हणता ॥ ३६ ॥ एक कर्मयोग जाण । जेय सौधकजन निर्घुण । होऊ-
। निवोर्ण ॥ पावती वेळे ॥ ३७ ॥ हे मार्ग तरी बोनी । परी एकवटती निर्दोषी ।

। माझा. २ इच्छेची तृप्ति. ३ मर्यादा. ४ दुःख आदि गोरस. ५ प्राप्त. ६ इच्छेची. ७ कर्मताई.
। किट. ८ सुखें, आवडेल तसे. १० प्राप्त व्हावें. ११ लाहिलें तडकडावें. १२ अमुताचवळ
। हणुनीं तहानें जवें दुःख होत होतें तसे. १३ आपल्या. १४ स्वेच्छेनें. १५ पक्षात्पेक्षा धनी.
। समृद्धि. १७ झाला. १८ सर्व इच्छेचे. १९ जीवसाकल्य. २० फळास. २१ मनातील इच्छा.
। व्यवहारी. २३ कल्याणाचें स्थान. २४ सर्व देवांच्या देवांत उत्तम जो तूं. २५ अवेळ.
। दुःखपासाला. २७ विचारितो. २८ इच्छेनें. २९ परलोकीं. ३० निश्चयानें. ३१ आह्मी.
। संशित. ३३ ज्ञानयोग. ३४ आत्मानात्मविचार. ३५ हेतु, मतलब. ३६ अमलक. ३७ निष्क-
। र्ण. ३८ ज्ञानयोग व कर्मयोग. ३९ नियम, मार्ग. ४० निश्चिन्त. ४१ अचरास. ४२ नस-
। ल्य. ४३ मुमुक्षु. ४४ कुशल. ४५ साधन तत्पर. ४६ कार्यातरेकरून. ४७ एकच होतात.
। शेवटी.

जैसी सिद्धसाध्यभोजनी । तृप्ति एक ॥ ३८ ॥ कां पूर्वापर सारिता । भिन्न विसती वाहतां ।
मग सिद्धमिळणी ऐक्यता । पावती दोखी ॥ ३९ ॥ तैसी होनीही मतें । सूचिती एका
कारणातें । परी उपास्ति ते योग्यते । आधीन असे ॥ ४० ॥ देखें उद्धवनासरिसा । पक्षी
फळासि झोंबे जैसा । सांगें नर केवि तैसा । पावे वेगा ॥ ४१ ॥ तो हळू हळू बीळेंढाळें ।
कैतुलेनि एके वेळे । मार्गाचेनि बळें । निश्चित ठोंकी ॥ ४२ ॥ तैसें देख पां विहं-
गमैमतें । अधिष्ठानि ज्ञानातें । सांख्य संध मोक्षातें । आकळिती ॥ ४३ ॥ येरें १० योगिबे-
कर्माधारें । विहितें ११ चिनिजार्चारे । पूर्णता अवसरें । पावते होती ॥ ४४ ॥

न कर्मणामनारंभान्नैकम्यं पुरुषोऽश्रुते ।

न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

वांचोनि कर्मारंभ उचित । न करितां सिद्धवत् । कर्महीनां निश्चित । होईजेना ॥ ४५ ॥ कीं
प्राप्तिकर्म सांडिजे । १० येतुलेनि नैकैकर्म्य होईजे । हें अर्जुना वाया बोलिजे । मुखपणें ॥ ४६ ॥
सांगें पेलतीरा जावें । ऐसें ध्येसन कां जेथ पावे । तेथ नावेतें त्यजावें । घडे केवी ॥ ४७ ॥
ना तरी तृप्ति इच्छिजे । तरी कैसेनि पोंक न कीजे । कीं सिद्धही न सेविजे । केवि सांगें
॥ ४८ ॥ जंव निरंतरता नाही । तंव व्यापार असे पाहीं । मग संतुष्टीच्या ठायी । ११ कुठे
सहजे ॥ ४९ ॥ ह्मणोनि आइकें पार्या । जया नैकैकर्म्यपरी आस्या । तया उचित कर्म
सर्वथा । ह्याज्य नोहे ॥ ५० ॥ आणि आपुलालिये बांडे । आपाविलें हें भांडे । कीं
ह्याजिले कर्म सांडे । ऐसें आहे ॥ ५१ ॥ हें वायांचि सैरी बोलिजे । उकल तरी देखोनि
पाहिजे । परी त्यजितां कर्म न त्यजे । निजोतें मानी ॥ ५२ ॥

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ॥

कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

जंव प्रकृतीचें अधिष्ठान । तंव सांडीमांडी हें अज्ञान । जे चेटों ते गुणाधीन । अपैसी

१ तयार व तयार करण्याचें अर्जी. २ किंवा. ३ पूर्वपश्चिम नथा. ४ समुद्रांत मिलाव्याने.
५ अखेरीस. ६ सुचवितात. ७ अभ्यास. ८ उड्डाणाबरोबर. ९ मनुष्य. १० या ढालीवरून त्या
ढालीवर. ११ काहीं वेळानें. १२ संधतो. १३ पक्षीपद्धतीनें. १४ आश्रय करून. १५ शानी.
१६ लगेच. १७ इतर. १८ कर्मयोगी. १९ वर्णाश्रमधर्मांला विहित कर्मांन. २० अवकाशांन.
२१ साध्याप्रमाणें. २२ कर्म केल्यावांचून. २३ ओढवलेलें कतव्यकर्म. २४ एवढ्यानें.
२५ कर्मरहित. २६ आशा. २७ स्वयंपाक. २८ तयार आलेलें अन्न. २९ निरिच्छापणा. ३० कर्म
करण्याची जरूरी. ३१ नसतें. ३२ मोक्षपदी. ३३ सोडण्यास योग्य. ३४ इच्छेकरितां.
३५ संपादिलेलें. ३६ फळ देईल. ३७ सोडलेलें. ३८ नाहीत होईल; फळ देणार नाही.
३९ व्यर्थ, फुकट. ४० विचार करून पहा. ४१ निःसंशय. ४२ मायेचें. ४३ आश्रय. ४४ त्याग
व ग्रहण. ४५ वर्तन. ४६ त्रिगुणाच्या स्वाधीन. ४७ आपोआप.

असे ॥ ५३ ॥ देखें विहित कर्म जेतलें । तें सगळें जरी बौसडिलें । तरी स्वभाव काय निर्माले । इन्द्रियांचे ॥ ५४ ॥ सांगें श्रवणीं एकावें डेलें^१ । कीं नेत्रांचें तेज गेलें । हें नासारं बुझालें । परिमळ नेचे ॥ ५५ ॥ ना तरी प्राणापानगति । कीं निर्विकल्प जाहाली भेति । कीं क्षुधातृषादि भोगांति । खुंठलिया ॥ ५६ ॥ हें स्वभावबोध डेले । कीं चरण चालीं विसरले । हें असो काय निर्माले । जन्म मृत्यू ॥ ५७ ॥ हें न ठेकेची जरी कांहीं । तरी सांडिले तें कायी । ह्मणोनि कर्मत्याग नाही । प्रकृतिमंतो ॥ ५८ ॥ कर्मपराधीनपणें । निप-जत असे प्रकृतिगुणें । येरी धरी. मोकळीं अंतःकरणें । बाहिजे बायां ॥ ५९ ॥ देखें रचीं आरुढिजे । मग जरी निश्चळ बैसिजे । तरी चळ होऊनि हिडिजे । परतंचा ॥ ६० ॥ कां उचलिलें वायुर्वेशें । चळे शुष्क पत्र जैसें । निचेंटें आकाशें । परिश्रमे ॥ ६१ ॥ तैसें प्रकृतिआधारे । कर्मद्रियविकारे । निष्कर्मही व्योपारे । निरंतर ॥ ६२ ॥ ह्मणऊनि संग जंव प्रकृतीचा । तंव त्याग न घडे कर्माचा । ऐसियाहि करूं ह्मणती तयांचा । आत्महचि उरे ॥ ६३ ॥

कर्मद्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।

इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥

जे उचित कर्म सांडिती । मग नैर्दुर्कर्म्य हों पाहती । परी कर्मद्रियेप्रवृत्ती । निरोधुंती ॥ ६४ ॥ तयां कर्मत्याग न घडे । जें कर्तव्य मनीं सांपडे । वरी नैदंती तें झुडे । हरिद्रें जाण ॥ ६५ ॥ ऐसे ते पार्था । विवेकासक्त सर्वथा । बोळखावे तत्त्वता । भोगांति नाही ॥ ६६ ॥ आतां देईं ईश्वरान । प्रसंगें तुज सांगेन । या नैर्दुर्द्विषाचें चिन्ह । धनुर्धरा ॥ ६७ ॥

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ।

कर्मद्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

जो अंतरीं वृढ । परात्मरुपीं वृढ । बौद्ध तरी वृढ । लौकिकें जैसा ॥ ६८ ॥ तो इन्द्रियां

१ शास्त्रोक्त. २ जितकें. ३ टाकिलें. ४ विषय ग्रहण करण्याचें सामर्थ्य. ५ नाहिसे झाले. ६ बंद झालें. ७ नाकाचें भोक. ८ सुगंध. ९ आसोच्छ्वास चालणें. १० कल्पनारहित. ११ मन. १२ इच्छा. १३ निजणें व जाणणें. १४ चुकले. १५ न राहिले. १६ देहागिमान्याला. १७ देहाच्या आधारेकरून. १८ समजणें अर्थ. १९ चढून. २० गति. २१ वागणें. २२ चाललेले पान. २३ चेत-नारहित. २४ निष्काम. २५ कारितो. २६ इतक्यावर. २७ इ. २८ कर्मविमुक्त होवें. २९ इत-पादादि अवयवांची कर्म करण्याची गति. ३० आवकून. ३१ करण्याची इच्छा. ३२ सोमवि-तात. ३३ स्पष्ट. ३४ अर्थ. ३५ विषयभोगाची इच्छा करणारे. ३६ लक्ष. ३७ निरिच्छाचें. ३८ गडलेला. ३९ बाधात्कारी. ४० आचरणारा. ४१ लोकाचार.

आज्ञा न करी । विषयांचें भय न धरी । प्राप्त कर्म नांवेरी । उचित जें जें ॥ ६९ ॥
 तो कर्मद्विये कर्मी । रोहटतां तरी न नियमी । परी तेथिचेनि उर्मी । झांकोळिना
 ॥ ७० ॥ तो कामनामात्रे न ० घेपे । मोहमळे न लिपे । जैसें जळीं जळें न ० शिपे ।
 पंचपत्र ॥ ७१ ॥ तैसा संसर्गमाजि असे । सकळां सारिखा दिसे । जैसें तौर्यसंगें
 आभासे । अनुबिंब ॥ ७२ ॥ तैसें सामान्यत्वे पहाजिजे । तरी साधारणचि देखिजे ।
 येरवीं १ निर्धारितां नेणिजे । सोयें ज्याची ॥ ७३ ॥ ऐशा चिन्ही चिन्हित । देखसी तोचि
 मुक्त । आशापाशरहित । वोळख पां ॥ ७४ ॥ अर्जुना तोचि योगी । १ विरोधीजे जो
 जमी । ह्मणोनि ऐसा होय यालागीं । ह्मणिपें तूतें ॥ ७५ ॥ तूं मोनसा नियम करी ।
 निश्चळ होयें अंतरी । मग कर्मद्विये व्यापारी । वर्ततु सुखें ॥ ७६ ॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।

शरीरयात्राऽपि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

ह्मणोनि नेकेकर्म्य होआवें । तरी एथ तें नें संभवें । आणि निषिद्धे कवि रोहादवें ।
 विचारि पां ॥ ७७ ॥ ह्मणोनि जें जें उचित । आणि अवसरेंकरुनि प्राप्त । तें कर्म
 हेतुरहित । आचरें तूं ॥ ७८ ॥ पार्था आणिकही एक । नेणसी तूं हें कैवतिक । जें
 ऐसें कर्म मोर्चेक । अपेसें असे ॥ ७९ ॥ देखें अनुक्रमाधरें । स्वधर्म जो आचरे । तो
 मोक्ष तेणें व्यापारें । निश्चित पावे ॥ ८० ॥

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबंधनः ।

तदर्थं कर्म कौतेय मुक्तसंगः समाचर ॥ ९ ॥

स्वधर्म जो बापा । तोचि नित्य यज्ञ जाण पां । ह्मणोनि वर्ततां तेथ पापा । संघार
 नाही ॥ ८१ ॥ हा निजधर्म जें सांडे । आणि कुकर्मी १ रति घडे । तेंचि बंध पडे । सांसारि-
 क ॥ ८२ ॥ ह्मणोनि स्वधर्मनिष्ठान । तें अखंड यज्ञ याजन । जो करी तथा बंधन ।

१ न टाकी. २ वागत असतां. ३ आवरीत नाही. ४ वेगानें. ५ विकार पावत नाही. ६ कास-
 नेने. ७ आकळला जात नाही. ८ भिजत नाही. ९ कमळाचें पान. १० संसारांत. ११ पाण्यासंगें.
 १२ दिसे. १३ सूर्यबिंब. १४ साधारणपणें. १५ सामान्य. १६ ठरवितां, निर्धार करितां. १७ मार्ग,
 स्थिति. १८ खुणेनें. १९ आगळा आहे. २० ह्मणतो. २१ मनाचा. २२ आकलन, दमन.
 २३ कर्मरहित व्हावें. २४ शक्य नाही. २५ शास्त्रविरुद्ध. २६ आचरावें. २७ समयानुसार.
 २८ कामना सोडून, निष्काम. २९ कौतुक. ३० आपोआप कर्मबंधाचा नाश करणारे. ३१ वर्णा-
 भिमानरूप अधिकारामार्गे. ३२ तेणेंकरून. ३३ शिरकाव, रीघ. ३४ आवड. ३५ स्वधर्माचरण.

कैहींच न घडे ॥ ८३ ॥ हा लोक कर्म बांधिला । जो परतंत्रा भूलला । तो नित्य यज्ञातें
खुला । ह्मणोनियां ॥ ८४ ॥ आतां येचि विषयीं पार्था । तुज सांगेन एक मी कथा ।
जें सृष्ट्यादिसंस्था । ब्रह्मेनें केली ॥ ८५ ॥

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।

अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥

तें नित्य यागसहितें । सृजिलीं भूतें समस्तें । परी नेणतीचि तियें यज्ञातें । सूक्ष्म
ह्मणउनी ॥ ८६ ॥ ते वेळीं प्रजीं विनविला ब्रह्मा । देवा काय आश्रयो एय आह्मा । तंव
ह्मणे तो कर्मळजन्मा । भूतांप्रति ॥ ८७ ॥ तुह्या वर्णविशेषवशें । आह्मी हा स्वधर्म
विहिलीं असे । यातें उपासा मग आपसे । पुरती काम ॥ ८८ ॥ तुह्मी व्रत नियम न
करावे । शरीरातें न पीडावें । हुरि कैहीं न वैचावें । तीर्थांसि गा ॥ ८९ ॥ योगादिकें
साधनें । सांकाक्ष आराधनें । मंत्रध्वन्याधानें । झुणी करा ॥ ९० ॥ देवतांतरा न भजावें ।
हें सर्वथा काहीं न करावें । तुह्मी स्वधर्मयज्ञी येजावें । अनायासे ॥ ९१ ॥ अहेतुकें
चित्तें । अनुष्टा पां यातें । पतिव्रता पतीतें । जियापरी ॥ ९२ ॥ तैसा स्वधर्मरूप मेळ ।
हाचि सेव्य तुह्मां एक । ऐसें सर्वलोकनायक । बोलता जाहाला ॥ ९३ ॥ देखा स्वधर्मातें
भजाल । तरी कामधेनु हा होईल । मग प्रजा हो न संडिल । तुमैंतें करा ॥ ९४ ॥

देवान्भावयताऽनेन ते देवा भावयंतु वः ।

परस्परं भावयंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

जें येणेंकरुनि समस्तां । परितोष हाईल देवतां । मग ते तुह्मा ईप्सितां । अर्थातें
देती ॥ ९५ ॥ या स्वधर्मपूजा पूजितां । देवतागणां समस्तां । योगक्षेम निश्चिता । करिती
तुमचा ॥ ९६ ॥ तुह्मी देवातें भजाल । देव तुह्मां तुष्टीतील । ऐसी परस्परें घडेल । प्रीति
जंथ ॥ ९७ ॥ तेय तुह्मी जें करूं ह्मणाल । तें आपसें सिद्धी जाईल । वांछितही पुरेल ।
मानसींचें ॥ ९८ ॥ वाचांसिद्धी पावाल । आज्ञापक होआल । धर्माणि ये तुमैंतें मागतील ।

१ कधीही. २ प्रकृतीनें, मायेनें. ३ जग (सृष्टि) इत्यादिकांची व्यवस्था. ४ ब्रह्मदेवानें.
५ उत्पन्न केली. ६ तीं. ७ प्राधिला. ८ ब्रह्मा. ९ ब्राह्मणादि वर्णपरत्वे. १० नियमित केला.
११ आचरा. १२ आपोआप. १३ कोठेही. १४ जावें. १५ सकाम, कामनिक. १६ तांत्रिक अनु-
ष्ठानें. १७ करूं नका. १८ इतर देवतांस. १९ स्वधर्म व वर्णधर्म हाच यज्ञ. २० वाचावें.
२१ निष्काम. २२ भजा. २३ यज्ञ. २४ आचरण्यास योग्य. २५ इच्छिलेलें देणाऱ्या कामधेनु-
रक्षा हेतु पुरविणारा. २६ तुह्माला. २७ संतोष. २८ इच्छिलेल्या. २९ वस्तूस. ३० देवांचा समु-
दाय. ३१ अप्राप्त वस्तूची प्राप्ति. ३२ प्राप्त वस्तूचें गलन. ३३ तृप्त करतील. ३४ पूर्ण होईल.
३५ वाचेनें बोलाल तें होईल. ३६ आज्ञाकर्ते. ३७ चाकर, आश्रा.

होऊकहि ॥ ११ ॥ जैसें केतुपतीचें द्वार । वैनश्री निरंतर । वोळगे फळभार । लाव-
प्येसी ॥ १०० ॥

इष्टानभोगान्हि वो देवा दास्यंते यज्ञभाविताः ।

तैर्देत्तानप्रदायैभ्यो यो भुंक्ते स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

तैसें सर्व सुखेंसहित । देवचि मूर्तिमंत । येईल देखीं काढत । तुझ्यापाठी ॥ १ ॥
हेसे समस्त भोगभरित । होआल तुझी भनार्त । जरी स्वधर्मकनिरत । वर्ताल बापा
॥ २ ॥ कीं जालिया सकळ संपदा । जो अनुसरेल इंद्रियमवा । लुळव होऊनियां स्वादा ।
विषयांचिया ॥ ३ ॥ तिहीं येईल भावितीं सुरीं । जे हे संपत्ति दिवली पुरी । तथां स्वधर्मी
सर्वेश्वरी । न भजेल जो ॥ ४ ॥ अभिमुखी हवन । न करील देवतापूजन । प्रोत्रवेळ भजन ।
ब्राह्मणाचें ॥ ५ ॥ विमुख होईल गुरुभक्ती । आहर न करील अतिथी । संतोष नेदील
ज्ञाती । आपलिये ॥ ६ ॥ ऐसा स्वधर्मक्रियारहित । अतिपणें गर्वित । केवळ भोगा-
सक्त । होईल जो ॥ ७ ॥ तथा मग अपावो थोर आहे । जेणें तें ज्ञातिचें सकळ जाये ।
देखा प्राप्तही न लोहे । भोग भोगूं ॥ ८ ॥ जैसें गेंतासु घारीं । चैतन्य वास न करी । कां
निर्वैवाच्या घरीं । न राहे लक्ष्मी ॥ ९ ॥ तैसा स्वधर्म जरी लोपला । तरी सर्व सुखाच्या
थोरा मोडला । जैसा दीपासवें हरपला । प्रकाश जाय ॥ १० ॥ तैसी निर्जवृत्ति जेथ
सांडे । तेथ स्वैतंत्र्य वस्ती न पडे । आइका प्रजाहो फुडे । विरचि द्वये ॥ ११ ॥
द्वणऊनि स्वधर्म जो सोडील । तथातें काळ वंडील । चोर द्वणूनि हरील । सर्वस्व तथाचें
॥ १२ ॥ मग सकळ दोष भंवते । गिर्वैसोनि घेतीं तथातें । रात्रिसमयीं दमजानातें ।
भूतें जैसीं ॥ १३ ॥ तैसीं त्रिभुवर्णांचीं दुःखें । आणि नानाविधें पातकें । वैश्यजात तितुकें ।
तेथेचि वसे ॥ १४ ॥ ऐसें होय तथा उन्मत्ता । मग न सुटे बापा रक्तां । कल्पातीही
सर्वथा । प्राणिगण हो ॥ १५ ॥ द्वणऊनि निर्जवृत्ति हे न सांडावी । इद्रिये बैरळोंनेवावी ।
ऐसे प्रजातें शिकवी । चतुरानन ॥ १६ ॥ जैसें जळचरां जळ सांडे । मग तत्क्षणीं मरण

१ अद्भुत शक्ति. २ वसंतसमयीं. ३ अरण्यशोभा. ४ आश्रय करी. ५ मार्गें शोधित. ६ पाठलाग
करीत. ७ भोगसाधनेंकरून. ८ सुखी. पूर्णकाम. ९ स्वधर्मेकरून. १० इंद्रियांच्या उन्मत्तपणास.
११ भुलून. १२ गोडी. १३ यज्ञां संतुष्ट झालेल्या देवांनीं. १४ सर्व पालक, परमात्मा. १५ आले
वेळीं, यथाकाळीं. १६ पाठमोरा. १७ प्रवासी. १८ न देईल. १९ संपन्नपणें. २० दुःख. २१ लाभत
नाहीं. २२ आयुष्य सरलेल्या. २३ जीवात्मा. २४ आश्रय, स्थान. २५ आपआपला वर्णाश्रम धर्म.
२६ सुख. २७ ब्रह्मा. २८ सोडील. २९ आसपास. ३० वेढून. ३१ सर्व दुःखें. ३२ रडतां.
३३ स्वधर्म. ३४ पाहिजे तसें वागूं देऊं नये.

मांडे । हा स्वधर्म तेणे पांडे । विसंबों नये ॥ १७ ॥ ह्यणोनि तुम्ही समस्ती । आपुला-
लिया कर्मी उचिती । निरैत ज्वावें पुंडितपुंडती । ह्यणिपत वसे ॥ १८ ॥

यज्ञशिष्टाशिनः संतो मुच्यन्ते सर्वकिंक्षिभैः ॥

भुंजते ते त्वघं पापा ये पचंत्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥

देखा विहित कियाविधि । निहेतुकी बुद्धि । जो असतिथे संपृष्टि । विनियोगे करी
॥ ११ ॥ गुरु गोत्र अग्नि पूजी । अँवसरी अजे द्विजी । निमित्तौदिकी यजी । विनैरीहें
॥ १२० ॥ या यज्ञक्रिया उचिता । यज्ञेशी हवन करिता । हेतेशेय स्वभावता । उरे जे जे
॥ २१ ॥ ते मुखें आपुले घरी । कुटुंबेसी भोजन करी । की ओर्ग्येचि ते निवारी । कैलम
घाते ॥ २२ ॥ ते यज्ञावशिष्ट भोगी । ह्यणोनि सांडजे तो अंधी । जयापरी महारोगी ।
अमृतसिद्धी ॥ २३ ॥ की तैस्वनिष्ठ जैसा । भोगवे आंतिलेही । तो दोषे भोगी तैसा ।
नैकळे दोषा ॥ २४ ॥ ह्यणोनि स्वधर्मे जे अँजें । ते स्वधर्मचि विनियोगिजे । मग उरे
ते भोगिजे । संतोषेसी ॥ २५ ॥ हेंवांचूनि पार्था । रैहाटी नये अन्वधा । ऐसी अँव
कैया । श्रीमुरारि सांगे ॥ २६ ॥ जे देहचि औपणपे मानिती । आणि विषयाते भोगे
ह्यणती । औपरते न स्मरती । आणिक कांहीं ॥ २७ ॥ हें यज्ञोपकरण सकळ । जेवैत-
साते बैरळ । अँहंबुद्धि केवळ । भोगूं पाहती ॥ २८ ॥ इन्द्रियकुरीसारिणें । करविती पाक
निके । ते पापिये पातके । सेविती जाण ॥ २९ ॥ हें संपत्तिजात अघवे । हेंवनब्रह्म
मानवें । मग स्वधर्मयज्ञे अर्पावें । औद्विपुरुषी ॥ ३० ॥ हें भोगानियां मुख । औपण-
पेयालागीं देख । निर्वैजविती पाक । नानाविध ॥ ३१ ॥ जिहीं यज्ञ सिद्धी जाये । परेही
तोर्षे होये । ते हें सामान्य अन्न न होये । ह्यणोनियां ॥ ३२ ॥ हें न ह्यणार्थे साधारण ।
अन्न ब्रह्मरूप जाण । हें जीवैनेहेतु कारण । विधी यथा ॥ ३३ ॥

अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।

यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥

१ त्याग्रमार्गे. २ विसक्त. नये. ३ तत्पर. ४ वारंवार. ५ संगत. ६ आचरण्यास योग्य.
७ कर्मानुष्ठान. ८ निरिच्छ. ९ यथाशक्ति. १० संपत्ति. ११ जाई, उपयोग. १२ समयोचित.
१३ पर्वकार्त्त. १४ पितरांच्या हेतूने. १५ होम करून उरलेले पदार्थ. १६ अक्षिण्यास योग्य.
१७ पापाने. १८ यज्ञ करून उरलेले अन्न. १९ सेवन करी, खाई. २० पानक. २१ ब्रह्मनिष्ठ.
२२ न संपडे. २३ आतिथ्या स्पर्श. २४ यज्ञावशिष्ट. २५ दोष लागत नाही. २६ संपादने.
२७ खर्चावे. २८ वागूं. २९ पुरातन. ३० धर्म. ३१ मी देह या अहंकाराने. ३२ भोगण्यास योग्य.
३३ या पलीकडे. ३४ यज्ञसंबंधी. ३५ न जाणून. ३६ आंत. ३७ अहंकाराने. ३८ उत्तम प्रकारे.
३९ सर्व संपत्ति. ४० यज्ञाचे पदार्थ. ४१ परमेश्वरी. ४२ स्वयंत. ४३ आपल्याकरिता. ४४ तयार
करितात. ४५ परमेश्वराला. ४६ संतोष. ४७ जगण्याचे साधन. ४८ जगताला.

अज्ञास्तव भूतं । प्ररोह पावती समस्तं । मग पर्जन्य या अजातं । सर्वत्र प्रसवे
॥ ३४ ॥ तथा पर्जन्या र्यज्ञी जन्म । यज्ञातं प्रगटी कर्म ।

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।

तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

कर्मासि आदि ब्रह्म । वेदरूप ॥ ३५ ॥ मग वेदांतं परात्पर । प्रसवस्तु ईश्वर । ब्रह्मज्ञानि
हैं चराचर । ब्रह्मबद्ध ॥ ३६ ॥ परी कर्माचिये मूर्ति । यज्ञी अधिवास भुक्ति । ऐकं
सुभद्रापति । अखंड गा ॥ ३७ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।

अद्यायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

ऐसी हे आदि परंपरा । 'संक्षेपे' लुज धनुर्धरा । सांगीतली या अश्वरा । लागुनिचां
॥ ३८ ॥ ब्रह्मणि समूळ हा उचित । स्वधर्मरूप कैतु । नौनड्री जो मैतु । लंकी हये
॥ ३९ ॥ तो पातकांची राशी । जाण भार भूमीसी । जो कर्म ईद्रियासी । उपेगी मेला
॥ ४० ॥ ते जन्मकर्म सकळ । अर्जुना अति निष्फळ । जेसे की अभ्रपटळ । अकाळीचे
॥ ४१ ॥ कां गळां स्तन अजचे । तेसे जिथाले देखे त्याचे । जया अनुष्ठान स्वधर्माचे ।
घडेचना ॥ ४२ ॥ ब्रह्मणि ऐकें पांडवा । हा स्वधर्म कवणें न सांडावा । सर्वभावे भजावा ।
हाचि एक ॥ ४३ ॥ हां गा शरीर जरी जाहने । तरी कर्तव्य वेधे^{२२} आले । मग उचित
कां आपले । वासंडावे ॥ ४४ ॥ परिस पां सव्यसाची । मूर्ति लोहोनि देहाची । खनी
करिती कर्माची । ते सांडावे गा ॥ ४५ ॥

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।

आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥

देखें असतेनि देहधर्म । एथ तोचि एक न लिपे^{२८} कर्म । जो अखंडित रमे । आपणवें
॥ ४६ ॥ जे तो आत्मबोधें तोषला । तरी कृतकार्य देख जाहला । ब्रह्मणि सहजें सांड-
वेला । कर्मसंगा ॥ ४७ ॥

१ अज्ञापासून. २ वाढ, वृद्धि. ३ निपजवितो. ४ यज्ञापासून ५ उत्पन्न करता. ६ अविनाशी
ब्रह्म. ७ ब्रह्माधीन. ८ कर्माच्या. ९ राहणें. १० मालिका. ११ थोडक्यांत. १२ हा युद्धरूप
यज्ञ. १३ यज्ञ. १४ आचरीत किंवा पूजित नाही. १५ उन्मत्त. १६ वाईट कर्मांचे. १७ उप-
योगी झाला. १८ व्यर्थ. १९ शेळीचे. २० जीवित. २१ सांडावा. २२ स्वभावे, प्रवाहाने.
२३ टाकावे. २४ दोनी हातांनी बाण सोडणाऱ्या अर्जुना. २५ प्राप्त होऊन. २६ अडाणी. २७ देह-
व्यापार चालत असतां. २८ बद्ध होत नाही. २९ आपणाशी. ३० सफल. ३१ सुटला. ३२ कर्त-
व्यकर्मापासून.

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।

न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥

वृत्ति जालिया जैसी । साधने सरती अपैसी । देखें आत्मतुष्टी तैसी । कर्म नाही ॥ ४८ ॥ जंववरी अर्जुना । तो बोध भेटेना मना । तंवचि या साधना । भैजावें लागे ॥ ४९ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।

असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥

झणजनि तूं निर्यत । सकळ कामनारहित । होऊनियां उचित । स्वधर्में राहाटें ॥ १५० ॥
जे स्वधर्में निष्कामता । अनुसरले पाया । ते कैवल्यपद तत्त्वता । पावले जगी ॥ ५१ ॥

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।

लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

देख पां जनकादिक । कर्मजात अंशेख । न सांडितां मोक्षमुख । पावले जाहले ॥ ५२ ॥
याकारणें पार्था । होआवी कमी आस्था । हे आणिकाही एका अर्या । उपाकारेल ॥ ५३ ॥
जे आचरतां भोपणपथां । देखी लागेल लोका यथा । तरी चुकल हा अपाया । प्रसंगेचि ॥ ५४ ॥
देखें प्रार्थार्थ जाहले । जे निष्कामता पावले । त्यांही कर्तव्य असे उरलें । लोकां-
लागीं ॥ ५५ ॥ मार्गी अंधासरिसा । पुढें देखणाही चाले जैसा । अज्ञाना प्रकटावा धर्म
तैसा । आचरोनी ॥ ५६ ॥ हां गा ऐसें जरी न कीजे । तरी अज्ञाना काय उभेजे । तिहीं
कवणेंपरी जाणिजे । मार्गातें या ॥ ५७ ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥

एथ वेडील जें जें करिती । त्या नाम धर्म ठेविती । तेंचि येर अनुष्ठिती । सामान्य
सकळ ॥ ५८ ॥ हें ऐसें असे स्वभावें । झणोनि कर्म न संडीवें । विशेषें आचरावें । लाये
संती ॥ ५९ ॥

न मे पार्थाऽस्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ।

नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥

१ आपोआप. २ स्वरूपानंदीत. ३ आचरावें. ४ सदादित. ५ वाग. ६ विरक्तपणें. ७ उद्युक्त
झाले. ८ स्वरूपस्थिति. ९ वास्तविक. १० सर्व कर्म. ११ संपूर्ण. १२ असावी. १३ उपयोगी पडेल.
१४ स्वतः. १५ मार्ग, सीखा. १६ दुःखाला. १७ पूर्ण मनोरथ. १८ डोळस. १९ समजेल. २० येथ,
वृद्ध, आप्त. २१ टाकावें.

आतां आणिकाचिया मोठी । कायशा सांगों किरीटी । देखें मीचि इये रौहाटी ।
वर्तत असें ॥ १६० ॥ काय. सांकडें कांहीं मातें । कीं कवणें एकों भातें । आचरें मी
धर्मातें । झणसी जरी ॥ ६१ ॥ तरी पुंरतेपणालागीं । आणिक वुसरा नाही जगीं । ऐसी
सौमग्री माझ्या आंगीं । जाणसी तूं ॥ ६२ ॥ मूर्तें गुरुपुत्र आणिला । तो तुवां पैवाडा
देखिला । तोही मी उंगला । कमीं वर्तें ॥ ६३ ॥

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतद्रितः ।

मम वर्तमानुवर्तते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥

परी स्वधर्मी वर्तें कैसा । सांकाक्ष कां होय जैसा । तयाचि एका उद्देशी । लागोनिघां
॥ ६४ ॥ जें भूतजात सकळ । असे आह्मां आधीनचि केवळ । तरी न व्हावें बैरळ ।
झाणोनिघां ॥ ६५ ॥

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्या कर्म चेदहम् ।

संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥

आह्मी पूर्णकाम होउनी । जरी आत्मस्थिती राहूनी । तरी प्रजा हे कैसेनी । निस्तेरल
॥ ६६ ॥ इहीं आमुची वांस पाहावी । मग वर्ततीपरी जाणावी । ते लोकस्थिति आचरी ।
नासिली होईल ॥ ६७ ॥ झणोनि सैमर्थ जो एथें । आयिला सर्वज्ञते २५ । तेथें विशेषें
कर्मातें । त्यजावें ना ॥ ६८ ॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।

कुर्याद्विद्वांस्तथाऽसक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥

देखें फळाचिया आशा । आचरें कौमुक जैसा । कमीं भैरें होभावा तैसा । निरी-
शाही ॥ ६९ ॥ जें पुढेतपुढती पार्थी । हे सकळ लोकसंस्था । रक्षणीय सर्वया । झणक-
नियां ॥ ७० ॥ मार्गाधरें वर्तावें । विश्व हें २६ मोहरे लावावें । अलौकिक २७ नोहावें ।
लोकांप्रति ॥ ७१ ॥

१ दुसऱ्याच्या. २ गोष्टी. ३ मार्गी, प्रकारें. ४ संकट. ५ इच्छेनें. ६ पूर्णपणानें. ७ शाक्ति.
८ मेलिला. ९ सांदीपनीचा पुत्र. १० मोठेपणा, कीर्ति. ११ उगाव. १२ आशावंत. १३ हेतु-
करितां. १४ सृष्टी. १५ स्वधिन. १६ भ्रष्ट. १७ नृत, समाधानयुक्त. १८ विद्यात्मस्थितीत.
१९ वर्तल, पार पडेल. २० वर्तन, वाट. २१ वर्तनक्रम. २२ वर्णाश्रमधर्मव्यवस्था. २३ भेड.
२४ संपन्न. २५ सर्व जाणते. २६ फलेच्छु. २७ आवड. २८ निरिच्छास देखील. २९ बारबार.
३० लोकाचार. ३१ पाळली पाहिजे. ३२ रस्त्यानें. ३३ मार्गास. ३४ बाईट. ३५ न व्हावें.

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ।

लोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥

जें सायासें स्तन सेवी । तें पक्कानें कोवि जेवी । ह्यणोनि बाळका जैसी नेदीवी ।
धनुर्धरा ॥ ७२ ॥ तैसी कर्मी जयां अयोग्यता । त्यांप्रति भैरवकर्म्यता । न प्रेमदावी
खेळतां । औदिकरुनी ॥ ७३ ॥ तेथें सत्क्रियाचि लावावी । तेचि एकी प्रसंसावी ।
निष्कर्मोही सावावी । आचरोनी ॥ ७४ ॥ तथा लोकांसंमहालागी । वर्ततां कर्मसंगी । तो
कर्मबंध आंगी । वीजेलना ॥ ७५ ॥ जैसी बहुरूपियांच्यां रीवो राणी । स्त्रीपुरुषभावो नाही
मनी । परी लोकांसंपादणी । तैसीच करिती ॥ ७६ ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

अहंकारविमूढात्मा कर्ताऽहमिति मन्यते ॥ २७ ॥

हेखें 'पुढिलाचें बोझें । जरी आपुला मायां घेइजे । तरी सांगें कां न होइजे । धनुर्धरा
॥ ७७ ॥ तैसी शुभाशुभें कर्म । जियें निपजती प्रकृतिधर्म । तियें मूर्ख मतिधर्म । मी कर्ता
ह्याने ॥ ७८ ॥ एसा अहंकारारूढ । ऐकदेशी मूढ । त्या हा परमार्थ शुद्ध । प्रेमदावा ना
॥ ७९ ॥ हें असो प्रस्तुत । सांगिजेल तुज हित । तें अर्जुना देऊनि चित्त । अवधारी
पां ॥ १८० ॥

तत्त्वविचु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।

गुणा गुणेषु वर्तते इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

जे^{४२} तत्त्वज्ञानियांच्या ठायी । तो प्रकृतिभोव नाही । जेथ कर्मजात पाहीं । निपजत
असे ॥ ८१ ॥ ते वेदाभिमान सांडुनी । गुणकर्म बोलांडुनी । सौक्ष्म्य होवनी । वर्तनी वही
॥ ८२ ॥ ह्यणोनि शरीरी जरी होती । तरी कर्मबंधा नैकळती । जैसा कां भूतचैद्या
मिअस्ती । घेपवेनी ॥ ८३ ॥

प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जते गुणकर्मसु ।

तानकृस्त्रविदो मंदान्कृत्स्नविश्व विचालयेत् ॥ २९ ॥

१ कष्टानें. २ देऊं नयेत. ३ अनधिकार. ४ कर्म न करणें, कर्माविषयी उदासीनपणा.
५ दाखवावी. ६ उगाच. ७ मुख्यत्वेकरून. ८ स्तवावी. ९ निष्काम जनार्णी. १० वर्णाश्रम-
धर्मसंरक्षणासाठी. ११ लागणार नाही. १२ राजा. १३ लोकांनी समजून. १४ दुसऱ्याचें.
१५ दबावें. १६ बरीवाईट. १७ मयिच्या गुणांच्या योगानें. १८ मनाच्या भ्रमानें. १९ अहंकारी.
२० विपरीत बुद्धि. २१ गहन, समजण्यास व आचरण्यास कठीण. २२ मसिद्ध कळं नये.
२३ सांगत. २४ कारण. २५ अज्ञान. २६ कर्मसमूह. २७ सर्वसाक्षी. २८ बळ होत नाहीत.
२९ सुटीच्या दहातीत. ३० सूर्य. ३१ सांपडत नाही.

एथ कमीं तोचि लिपे । जो गुणसंभ्रमं घेव^२ । प्रकृतीचेनि भादोपे । वर्तत असे ॥ ८४ ॥ इंद्रिये गुणाधारे । रौहादती निजव्यापारे । ते परकर्म बलात्कारे । आपावी जो ॥ ८५ ॥

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।

निराशीर्निर्ममो भूत्वा युद्ध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥

तरी उंचित कमें आववी । तुवां आचरोनि मज अपावी । परी चित्तवृत्ति विन्य-
सावी । आत्मरूपी ॥ ८६ ॥ हें कर्म मी कर्ता । कां आचरेन थोअर्था । ऐसा अभिमान
होणे चित्ता । रिधो वेली ॥ ८७ ॥ तुवां शरीरपरी नोहावे । कौमनाजान सांडावे । मग
अवसरोचित भोगावे । भोग सकळ ॥ ८८ ॥ आतां कोवड^३ घेऊनि हातीं । भौकड पां
इये रयीं । वेई आलिंगन वीरवृत्ती । समाधानें ॥ ८९ ॥ जगीं कीर्ति रुडेवी । स्वधर्माचा
मान वाढवी । इया भारापासोनि सोडवी । मेहिनी^४ हे ॥ ९० ॥ आतां पार्या निःशंक
होई । या संग्रामा चित्त वेई । एथ हेंवांचूनि काहीं । बोलो नये ॥ ९१ ॥

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठति मानवाः ।

श्रद्धावंतोऽनसूर्यतो मुच्यन्ते तेषां कर्मभिः ॥ ३१ ॥

हे अनुपरोध मत माझे । जिहीं परमादरे स्वीकारिजे । श्रद्धापूर्वक अनुष्ठिजे । धनुर्धरा
॥ ९२ ॥ तेही सकळ कमीं वर्तत । जाण पां कर्मरहित । ह्मणोन हें निश्चित । कैरणीय
गा ॥ ९३ ॥

ये त्वेतदभ्यसूर्यतो नानुतिष्ठति मे मतम् ।

सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

ना तरी प्रेक्षतिमंत होउनी । इंद्रियां लेंळा वेउनी । जे हें माझे मत अवेकमी । बोस-
डिती^५ ॥ ९४ ॥ जे सामान्यत्वे लेखिती^६ । अवज्ञा करुनि देखिती । कां अर्थवाद
ह्मणती । वाचाळपणे ॥ ९५ ॥ ते मोहमदिरा भुलले । विषयविषे धोरले । अज्ञानपंकी

१ विगुणे करुन श्रमाच्या योने. २ पावतो. ३ स्वाधीन होऊन. ४ वागतात. ५ आपआपल्या
कर्माच्या ठायीं. ६ दुसऱ्याचे कर्म. ७ जबरदस्तीने. ८ स्वीकारी, घेतो. ९ विहित, योग्य.
१० ठेवावी, योजावी. ११ या फलासाठी. १२ कदाचित्. १३ देहाधीन. १४ सर्व हेतु. १५ सम-
योचित. १६ धनुष्य. १७ चढ. १८ झोयाळा. १९ वाढीव. २० पृथ्वी. २१ अबाध. २२ मोखा
पूज्य बुद्धीने. २३ आचरावे. २४ करण्यास योग्य. २५ देहनिमानी होऊन. २६ लाड.
२७ तिरस्कारून. २८ टाकून देतात. २९ शुद्धकर्पणें करून. ३० गणतात. ३१ अपमान.
३२ बडबड. ३३ मोह हीच कोणीएक दारू त्याने. ३४ माजले. ३५ अज्ञान शिथलात.

बुडाले । निर्भ्रांत मानी ॥ ९६ ॥ देखें शैवाच्या हातीं दिधलें । जैसें कां रत्न वायां गेलें ।
ना तरी जात्यंधा पाहलें । प्रमाणे नेहे ॥ ९७ ॥ कां चंद्राचा उदय जैसा । उपयोगा नवेंचे
बांधसा । मूर्खां विवेक हा तैसा । रुचेल ना ॥ ९८ ॥ तैसे जे पार्था । विमुख या परमार्था ।
त्यांसीं भाषण सर्वथा । करावेंना ॥ ९९ ॥ ह्मणोनिते न मानिती । आणि निहाही करूं
लागती । सांगें पतंग काय सांहाती । प्रकाशातें ॥ १०० ॥ पतंगा दीर्घीं आलिंगन । तेथ
स्थासि अचुक मरण । तेवि विषयाचरण । आत्मघाता ॥ १ ॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।

प्रकृतिं यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

ह्मणोनिते इंद्रियें एकें । जाणतेनि पुरुखें । लीळावीं ना कौतुकें । आदिकरुनी ॥ २ ॥ हां
गा सर्पेंसीं खेळों येईल । कीं व्याघ्रसंसर्ग सिद्धी जाईल । सांगें होंलाहल जिरेल । सेवि-
लेंया काई ॥ ३ ॥ देखें खेळतां अग्नि लागला । मग तो न सांवेरे जैसा उधंवला । तैसा
इंद्रियां लळा दिधला । भला नेहे ॥ ४ ॥ येरवीं तरी अर्जुना । या शरीरा पराधीना । कां
नानाभोगरचैना । मेळवावी ॥ ५ ॥ आपण सायासंकरुनि बहुतें । सकळाही समृद्धी जातें
उद्दोअस्त या देहातें । प्रतिपाळावें कां ॥ ६ ॥ सर्वस्वें शिणोनिते एथें । अर्जवावीं संपत्ति
जातें । तेणें स्वधर्म सांडुनि देहातें । पोखीवें काई ॥ ७ ॥ मग हें तंव पांचें मेळोवा ।
शेखी ॥ अनुसरेल पंचरत्नां । ते वेळीं केला कें गिबोसावा । शीण आणुला ॥ ८ ॥ ह्मणून
केवळ देहेभरण । तें जाणें उघडी नांगवण । यालागीं एथ अंतःकरण । देयावेंना ॥ ९ ॥

इंद्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपंथिनौ ॥ ३४ ॥

येहवीं इंद्रियांचियाअर्था । सारिखा विषय पोषितां । संतोष करीं चित्ता । ऊपजेल
॥ २१० ॥ परी तो सर्वेधोराचा सांगात । जैसा नैवेक स्वस्थ । जंव नगराचोप्रांत ।
सांडिजेना ॥ ११ ॥ बापा विषयाची मधुरता । झोंणें आवडी उपजे चित्ता । तो परिणाम

१ निश्चयेंकरून. २ मद्ययाच्या. ३ जन्मतः आंधळा. ४ खरें. ५ न पडे. ६ कावळ्याला.
७ सहन होईल. ८ विषयभोग. ९ आत्मज्ञानास पतनास. १० पुरुषार्थ. ११ लाड करूं नयेत.
१२ मूळपासून. १३ वाघाचा सहवास. १४ कालकूट विष. १५ भडकला. १६ विषयभोग. १७ सर्व
सामुग्री करून. १८ अहोरात्र. १९ अमून. २० मिळवावीं. २१ सर्व प्रकारची संपत्ती. २२ पोखीवें.
२३ पांच तत्वांचा. २४ जमाव, समूह. २५ शेवटीं. २६ जाऊन मिळणें. २७ पांच ठिकाणीं पांच
तत्वांस. २८ कोठें शोधावा. २९ शरीरपोषण. ३० हाति. बुडवणूक. ३१ मद्य. ३२ देव नये.
३३ इंद्रियांस योग्य. आवडता. ३४ सेवितां. ३५ निश्चयें. ३६ उपजेल. ३७ सावांसारख्या चोराची
सोबत. ३८ क्षणभर. ३९ गांवाची सिमा. ४० जर.

विचारितां । प्राण हरी ॥ १२ ॥ देखें इंद्रियीं काम असे । तो लावी सुखपुरासे । जैसा गळीं मीनें धामिबें । भुलविजे गा ॥ १३ ॥ परी तयामाजि गळु आहें । जो प्राणाते घेऊनि जाये । तो जैसा टांडवा नोहे । झांकलेपणें ॥ १४ ॥ तैसें अभिलाषें येणें कीजेल । विषयांची आशा धरिजेल । तरी वरपडा होइजेल । क्रोधानळा ॥ १५ ॥ जैसा कवळो-नियां पारधी । धातेचिचे संधी । आणी मृगातें बुद्धी । सांघावया ॥ १६ ॥ एथ तैसीचि परी आहे । ह्मणुनि संग हा तुज नोहे । पार्था सोन्ही काम क्रोध हे । घातक जाणें ॥ १७ ॥ ह्मणऊनि हा आश्रयोचि न करावा । मनेंही आठवो न धरावा । एक निज-वृत्तीचा बोलीवा । नैसों नेही ॥ १८ ॥

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

अगा स्वधर्म हा आपुला । जरी कां कठिण जाहाला । तरी हाचि अनुष्ठिला । भला देखें ॥ १९ ॥ येई आचार जो परीवा । तो देखतां कीरे^५ बरवा । परी आचरतेनि आच-रावा । आपुलाचि ॥ २० ॥ सांगें शूद्रघरीं आधर्मी । पक्काजें आहाति बरवी । तीं हिजें केवि सेवावी । दुर्बळ जरी जाहाला ॥ २१ ॥ हे अनुचित कैसेनि कीजे । भ्रमाद्य केवि इच्छिजे । अथवा इच्छिलेंही पाविजे । विचारी पां ॥ २२ ॥ तरी लोकांचीं धैर्यळरें । देखोनियां मनोहरें । असतीं आपुलीं तैणारें । मोडावीं केवी ॥ २३ ॥ हे असो अनिता आपुली । कुरूप जरी जाहाली । तन्ही भोगितां तेचि भली । जियापरी ॥ २४ ॥ तेवि आवडे तैसा सांकड । आचरतां जन्ही दुर्वाड । तन्ही स्वधर्माचि सुखाड । धैर्याचा ॥ २५ ॥ हां गा साकर आणि वृध । हें गौल्यें^{३०} कीर प्रसिद्ध । परी कैमिदोषी विरुद्ध । घेपे^{३०} केवी ॥ २६ ॥ ऐसेनिही जरी सेविजेल । तरी ते कैकुलीचि उरेल । जे तें परिणामी पुरेथ नव्हेल । धनुर्धरा ॥ २७ ॥ ह्मणोनि आणिकांसि जे विहितें । आणि आपण-पेशां अनुचित । तें नाचरावें जरी हित । विचारिजे ॥ २८ ॥ या स्वधर्मातें अनुष्ठितां । वेचुं होईल जीवितां । तोहि निकीं वरें उभयतां । दिसत असे ॥ २९ ॥ ऐसें समस्त सुराशि-

१ सुखासारखी वाटणारी दुराशा. २ मत्स्य. ३ आविष्कार. ४ गरी. ५ डाक. ६ स्वाधीन. ७ क्रोधाग्नीला. ८ आडत, आंग मारून. ९ मारण्याची संधि साधून. १० मारण्याकरितां. ११ आत्मचित्तनाचा. १२ जिह्वाळा. १३ बिघडवून को. १४ आचरिला. १५ दुसरा. १६ दुस-याचा. १७ निश्चय. १८ करणारांनीं. १९ सर्व. २० दरिद्री. २१ वाईट. २२ करण्यास अयोग्य. २३ चुनेगळी घरे. २४ सुंदर. २५ गवताचीं झोंपडीं. २६ स्त्री. २७ कठीण. २८ सुखकर. २९ परलोकी. ३० गोडीनें. ३१ जतांच्या व्याधिनीं. ३२ प्यावें. ३३ मृत्ता, आवड. ३४ हितकर होणार नाही. ३५ दुसऱ्यांस. ३६ करण्यास योग्य. ३७ आपणाला. ३८ अयोग्य. ३९ कळ नये. ४० आचरण करितां. ४१ खर्च. ४२ जिवंतपणास. ४३ आंगला. ४४ श्रेष्ठ. ४५ दोन्ही लोकीं.

बोलेणी । बोलिजे जेय श्रीशार्ङ्गपाणी । तेथ अर्जुन ह्याने विनवणी । असे देवा ॥ २३० ॥ हे जे तुझ्या सांगीतले । ते सकळ कीर म्यां परिसिले^२ । तरी आतां पुसेम कांहीं आपुले । अपेक्षित ॥ ३१ ॥

अर्जुन उवाच-अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।

अनिच्छन्नपि वाष्ण्य बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥

तरी देवा हे कैले । जे ज्ञानियांचिही स्थिति अंशे^४ । मार्ग सांडूनि अंतरिसे । चालत देखां ॥ ३२ ॥ सर्वज्ञही जे होती । हे उपायही जाणती । तेही परधर्मे व्यभिचरती । कवणें गुणें ॥ ३३ ॥ बीजा आणि भुसा । अंध निंदाड नेणे जैसा । नावेक देखणाही तसा । बरेळे कांपां ॥ ३४ ॥ जे असता संग सांडिती । तेचि संसर्ग करितां न धोती । वनवासीही सेविती । अनपराते ॥ ३५ ॥ आपण तरी लपती । सर्वस्वें पाप चुकविती । परी बळात्कारें सुईजती । तयाचि माजी ॥ ३६ ॥ जयाची जीवें घेती विवेंसी । तेचि जडोनि ठाके^{११} जीवेंसी । चुकवितां ते गिर्वसी । तयातेचि ॥ ३७ ॥ ऐसा बलात्काराक एक दिसे । तो कवणाचा एथ आग्रहो असे । हे बोलावें हणीकेशें । पार्थ ह्याण ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच-काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।

महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३७ ॥

तंव हृदयकमळ औराम । योगियांचा निर्धकाम । तो ह्याणतसे पुरुषोत्तम । सांगेन आहूक ॥ ३९ ॥ तरी हे काम क्रोध पाहीं । जयांतें कृपेची सांठेवण नाही । हे कृतां-ताच्या ठायी । मानिजती ॥ २४० ॥ हे ज्ञाननिधीचे भुजंग । विषयेंद्रीचे बाघ । भर्जन-मार्गाचे मार्ग^४ । मारके जे ॥ ४१ ॥ हे देहवर्गीचे धोंडे । इंद्रियभामांचे कोंडे । यांचे वर्ज्यमोहादिक बंड । जगावरी ॥ ४२ ॥ हे रजोगुणें मानसाचे । समूळ औरामुरिजेचे । धोयपण ययांचें । अविद्या केलें ॥ ४३ ॥ हे रज्याचे कीर काहाले । परी तमासी पडियले भले । तेणें निजपद यां दीधलें । प्रभाव मोह ॥ ४४ ॥ हे सृष्ट्यूच्या नगरी । मानिजैती निजि-

१ सर्व देवांमध्ये श्रेष्ठ असा श्रीकृष्ण. २ ऐकिले. ३ इच्छित. ४ बिघडले. ५ वेगळे. ६ स्वतःचा सोडून परकीय आचरतात. ७ निराळेपणा. ८ एकदिने वेळीं. ९ चांगल्या दृष्टीचा. १० चुकतो. ११ तृप्त होत नाहीत. १२ गांवाला, देशाला. १३ घातले जातात. १४ पिशाच. १५ रहाते. १६ शोभी. १७ हृदयाला आनंद करणारा, हृदयाविभ्रंती. १८ योगीयांचे निवृत्तिक साधन. १९ लवलेख. २० काळाच्या. २१ ज्ञानरूप ठेव्यावरील सर्प. २२ इंद्रियांच्या भीमांच्या खळीतले. २३ भक्तिमार्गातील. २४ चोर, ठग. २५ मारेकरी. २६ दगड. २७ गांवकुसुं. २८ अकारादिक. २९ रजोगुणरूप दोर. ३० आसुरी=अविद्या, तिजपासून झाले, आसुरी संघर्षाचे. ३१ दाईपणा. ३२ मायेने. ३३ रजोगुणाचे. ३४ तमोगुण. ३५ आवडते. ३६ असावधपणा. ३७ मानिले जातात.

यांपरी । जे जीविताचे वेरी । ह्मणऊनियां ॥ ४५ ॥ जयांसि भुकेलियां आनिषा । हे विश्व
न पुरेचि घांसा । कुळवाडियाचिया आशा । चोळीत असे ॥ ४६ ॥ कौतुके कवळीत
मुठी । जिये चवरा भुवनं येकुटी । तिये भ्रांतिही धाकुटी । वाळीहुली ॥ ४७ ॥ जे
लोकत्रयाचें भातुकें । खेळतांचि खाय कवळीकें । तिच्या हासीपणाचेनि ^{११}बिकें ।
नृणाजिये ॥ ४८ ॥ हे असो मोहें मानिजे । यांतें अहंकारें ^{१२}घेपे दीजे । जेणें जग
आपुलिया ^{१३}भोजें । नाचवीत असे ॥ ४९ ॥ जेणें सत्याचा भोकेसा काढिला । मग
असत्य तूर्णकुटा भरिला । तो दंभ रुढीविला । जर्गी इहीं ॥ २५० ॥ सौध्वी शांति नाग-
विली । मग माया मांगी शृंगारिली । तियेकरवीं विटाळविली । साधुवृंदें ॥ ५१ ॥ इहीं
विवेकाची त्रयिफेडिली । वैराग्याची सोल काढिली । जितेंया मान मोडिली । उपशमाची
॥ ५२ ॥ इहीं संतोषवन खांडिलें । धैर्यदुर्ग पाडिलें । आनंदरोप सांडिलें । उपडुनियां
॥ ५३ ॥ इहीं बोधार्चा रोपें ^{२५}लुचिलीं । सुखाची ^{२६}लिपिही पुसिली । जिह्वाची
आंगी सुईली । तापत्रयाची ॥ ५४ ॥ हे आंगा तंव घडलें । जीर्वांचि आयि जडले । परी
नौतडती ^{२७}वैसिलें । ब्रह्मादिकां ॥ ५५ ॥ हे चैतन्याचि बोजारी । वसती ज्ञानाच्या एका
हारी । ह्मणोनि प्रवर्तती मैहामारी । सावरती ना ॥ ५६ ॥ हे जळेंवीण बुडविती । आंगी
वीण जाळिती । न बोलतां कवळिती । प्राणियांतें ॥ ५७ ॥ हे शब्देंवीण सांघिती । होरें-
वीण बांधिती । ज्ञानियासी तरी वधिती । पैज घेउनी ॥ ५८ ॥ हे चिखलेंवीण रोविती ।
पाशेंवीण गोविती ^{२९} । हे कवणाजोगे न होतो । आंतुर्वटपणें ॥ ५९ ॥

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथाऽदर्शो मलेन च ।

यथोलबेनावृतो गर्भस्तथा तेनदमावृतम् ॥ ३८ ॥

जैसी चंदनाची मुळी । गिर्वसोनो घेपे ^{३२}व्याळीं । ना तरी उल्लेखी खोळी । गर्भ-
स्थासी ॥ ३६० ॥ कां प्रभावीण भातु । धूमेंवीण हुताशु । जैसा दर्पण मळीनु । केहांच

१ मित्राप्रमाणें. २ भक्ष्य. ३ उदीम, व्यापार. ४ उलटापालट करतहिता. ५ सहज. ६ बंध
करितां. ७ तुच्छ. ८ फार प्रिय, जिवलग. ९ मुलांचे खाण्याचे पदार्थ. १० कौतुकानें. ११ बळें.
१२ इच्छा जिवंत असते. १३ देवघेव होत. १४ होसने. १५ आंतील गर्भ. १६ गवताचा केलेला
सांगाडा. १७ शोभविला. १८ पतिव्रता. १९ साधूंचे समूह. २० आश्रय नाहीसा केला. २१ कातडी.
२२ जिवंत असतांच. २३ खोदले. २४ आनंदाचें रोप. २५ तोडलीं. २६ लेख. २७ जिह्वाच्यांत.
२८ अग्नी. २९ पेटला. ३० आध्यात्मिक, आधिदैविक, आधिभौतिक. ३१ आहेत. ३२ सापडत
नाहींत. ३३ शोधिले. ३४ आत्म्याचे. ३५ अनुसरतात. ३६ महाघातकी. ३७ आटोपत नाहीत.
३८ मारितात. ३९ बांधतात. ४० बळकटपणें. ४१ कवटाळून, शोधून. ४२ घेतली जाते.
४३ सर्पिणी. ४४ गर्भवेष्टनाची. ४५ अग्नी. ४६ कोठेंच.

नसे ॥ ६१ ॥ तैसें इहींवीण एकलें। आर्द्धी ज्ञान नाही देखिलें। जैसे कोंडेनि पांगुललें।
बीज निपजे ॥ ६२ ॥

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।

कामरूपेण कौंतेय दुष्पूरेणाऽनलेन च ॥ ३९ ॥

तैसें ज्ञान तरी शुद्ध । परी इहीं असें प्रेरुद्ध । ज्ञानोनि तें अंगाध । होऊनि ठेलें ॥ ६३ ॥
आर्धी यांतें जिणावें । मग तें ज्ञान पावावें । तंव पैराभवो न संभवे । रागद्वेषां ॥ ६४ ॥
यांतें साधावया लागीं । जें बळ आणिजे आंगीं । तें इंधनं जैसीं आगीं । सावावो
होय ॥ ६५ ॥

इंद्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।

एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

तैसें उपाय किजती जे जे । ते यांसीच होती विरेंजे । ज्ञानोनि हटियेंतें जिणिजे ।
इहींचि जर्गी ॥ ६६ ॥ ऐसियाही सांकडेां बोला । एक उपाय आहे मला । तो करितां
जरी आंगवेंला । तरी सांगेन तुज ॥ ६७ ॥

तस्मात्त्वमिंद्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।

पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

इयांच्या पहिला कुंठटा इंद्रियें । एथूनि प्रवृत्ति कर्मांतें विद्ये । आर्धी निर्वळू । घाली
तिथें । सर्वथैव ॥ ६८ ॥

इंद्रियाणि पराण्याहुरिंद्रियेभ्यः परं मनः ।

मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

मग मनाची धांव परेपेल । आणि बुद्धीची सोडवण होईल । इतुकेनि पैरा मोडेल ।
या पापियांचा ॥ ६९ ॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।

जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपानिषत्सु ब्रह्मविद्यार्या योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

१ आच्छादिलेठें. २ उपजतें. ३ रोधलेलें. ४ साधण्यास कठीण. ५ जिकावें. ६ पराभव होत
नाहीं. ७ मारण्यास. ८ सरपण. ९ सहाय. १० इहांने. ११ अशाही संकटाला एक उपाय.
१२ मानबला, अनुकूल झाला. १३ घरटें. १४ इत्यची. १५ होतें. १६ नाशून. १७ सर्व प्रकारे.
१८ कुंठित होईल. १९ सोडवणूक. २० आश्रय.

यांपरी । जे जीविताचे वैरी । द्वणऊनियां ॥ ४५ ॥ जयांसि भुकेलियां आमिषा । हें विश्व
न पुरेचि घांसा । कुंळावाडियाचिया आशा । चाळीत असे ॥ ४६ ॥ कौतुके कवळितां
मुठी । जिये चवदा भुवनें येऊंटी । तिये आंतिही धाकुटी । बालीदुल्ली ॥ ४७ ॥ जे
लोकत्रयाचें भांतुकें । खेळतांचि खाय कवळितकें । तिच्या दासीपणाचेनि ^{११} बिकें ।
तृष्णाजिये ॥ ४८ ॥ हें असो मोहें मानिजे । यांतें अहंकारें ^{१३} घेपे हीजे । जेणें जग
आपुलिया ^{१०} भोजे । नाचवीत असे ॥ ४९ ॥ जेणें सत्याचा भोक्ता काढिला । मग
असत्य तृणकुटा भरिला । तो इंधं रुढविला । जर्गी इहीं ॥ २५० ॥ सार्ध्वी शांति नाग-
विल्ली । मग माया मांगी भृंगारिली । तियेकरवीं विटाळविली । सार्ध्वुहें ॥ ५१ ॥ इहीं
विवेकाची बायफेडिली । वैराग्याची सांल काढिली । जित्या मान मोडिली । उपशमाचीं
॥ ५२ ॥ इहीं संतोषवन खांडिलें । धैर्यदुर्ग पाडिलें । आनंदरोप सांडिलें । उपद्रुनियां
॥ ५३ ॥ इहीं बोधाचीं रोपे ^{२५} लुंचिलीं । सुखाची ^{२६} लिपिही पुसिली । जिह्वारीं
आग्नी सूईली । तापत्रयाची ॥ ५४ ॥ हे आंगा तंव घडलें । जीवांचि भाथि जडले । परी
नौतुडती ^{२७} लीविसिलें । ब्रह्मादिकां ॥ ५५ ॥ हे चैतन्याचे शेजारी । वसती ज्ञानाच्या एका
हारी । द्वणानि प्रवर्तती मैहमारी । सांवरती ना ॥ ५६ ॥ हे जळेंवीण बुडविती । आगी
वीण जाळिती । न बोलतां कवळिती । प्राणिघांतें ॥ ५७ ॥ हे शस्त्रेंवीण सांधिती । शेरें-
वीण बांधिती । ज्ञानियासी तरी वधिती । पैज घेउनी ॥ ५८ ॥ हे चिखलेंवीण रोविती ।
पाशेंवीण गोविती ^{२९} । हे कवणाजोगे न होता । आंतुर्वटपणें ॥ ५९ ॥

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथाऽदर्शो मलेन च ।

यथोलबेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३८ ॥

जैसी चंदनाची मुळी । गिर्वसोनि धोप ^{२२} व्याळीं । ना तरी उत्तोंची खोळी । गर्भ-
स्वासी ॥ २६० ॥ कां प्रभावीण भानु । धूमेवीण हुतार्थनु । जैसा दर्पण मळहीनु । केहींच

१ मित्राप्रमाणें. २ भक्ष्य. ३ उदाय, व्यापार. ४ उलटापालट करताहेत. ५ सहज. ६ बंध
करितां. ७ तुच्छ. ८ फार प्रिय, जिवलग. ९ मुलांचे खाण्याचे पदार्थ. १० कौतुकानें. ११ बलें.
१२ इच्छा जिवंत असते. १३ देवघेव होते. १४ होसेनें. १५ आंतील गर्भ. १६ गवताचा केलेला
सांगाडा. १७ सोपविल्ल. १८ पतिव्रता. १९ साधूंचे समूह. २० आश्रय नार्हिला केला. २१ कातडी.
२२ जिवंत असतांच. २३ खोदलें. २४ आनंदाचें रोप. २५ तोडलीं. २६ लेख. २७ जिह्वाळ्यात.
२८ अग्नी. २९ पेटला. ३० आध्यात्मिक, आधिदैविक, आधिभौतिक. ३१ अहित. ३२ सांपडत
नार्हिलें. ३३ सोपिलें. ३४ आत्म्याचे. ३५ अनुसरतात. ३६ महाघातकी. ३७ आटोपत नार्हिलें.
३८ मारितात. ३९ बांधतात. ४० बळकटपणें. ४१ कवटाळून, सोडून. ४२ घेतली जाते.
४३ सपीनी. ४४ गर्भवेष्टनाची. ४५ अग्नी. ४६ कोंठेंच.

नसे ॥ ६१ ॥ तैसे इहींवीण एकलें। आझीं ज्ञान नाही देखिलें। जैसे कोंडेनि पांशुतलें।
बीज निपजे ॥ ६२ ॥

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।

कामरूपेण कौंतेय दुष्पूरेणाऽनलेन च ॥ ३९ ॥

तैसे ज्ञान तरी शुद्ध। परी इहीं असें प्ररुद्ध। ह्यणोनि तें अंगाध। होऊनि ठेलें ॥ ६३ ॥
आधीं यांतें जिणावें। मग तें ज्ञान पावावें। तंव पराभवो न संभवे। रागद्वेषां ॥ ६४ ॥
यांतें साधावया लागीं। जें बळ आणिजे आंगीं। तें इंधनें जैसीं आगीं। सांवावो
होय ॥ ६५ ॥

इंद्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।

एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

तैसे उपाय किजती जे जे। ते यांसीच होती विरजे। ह्यणोनि हट्टियांतें जिणिजे।
इहींचि जर्गी ॥ ६६ ॥ एसियाही सांकडें बोला। एक उपाय आहे भला। तो करितां
जरी आंगवला। तरी सांगेन तुज ॥ ६७ ॥

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।

पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

इयांचा पहिला कुंठ्या इंद्रियें। एथुनि प्रवृत्ति कर्मांतें विये^{१५}। आधीं निर्दळ^{१६} घालीं
तिथें। सर्वयैव^{१७} ॥ ६८ ॥

इंद्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।

मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

मग मनाची धांव पराखेल। आणि बुद्धीची सोडवण होईल। इतुकोनि थारा मोडेल।
या पापियांचा ॥ ६९ ॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।

जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

१ आच्छादिलेलें. २ उपजतें. ३ रोधलेलें. ४ साधण्यास कठीण. ५ जिंकवें. ६ पराभव होत
नाहीं. ७ मारण्यास. ८ सरपण. ९ सहाय. १० हडानें. ११ अज्ञाही संकटाला एक उपाय.
१२ मानवला, अनुकूल झाला. १३ घरटें. १४ उत्पत्ती. १५ होते. १६ नाशून. १७ सर्व प्रकारें.
१८ कुंठित होईल. १९ सोडवणूक. २० आशय.

हे अंतरीहूनि जरी फिटले । तरी निआंत जाण निवटले । जैसे रंझमीवीण उरले । मृग-
जळ नाही ॥ २७० ॥ तैसे राग द्वेष जरी निर्माले । तरी ब्रह्मींचें स्वराज्य आले । मग तो
भोगी सुख आपुलें । आपणचि ॥ ७१ ॥ ते गुरुशिष्याची भोटी । पिंडापदाची गांठी ।
तेथ स्थिर राहोनि नुठी । कवणे काळीं ॥ ७२ ॥ ऐसें सकळ सिद्धांचा रावो । ऐवीं
लक्ष्मीयेचा नाहो । राया ऐकें देवदेवो । बोलता जाहला ॥ ७३ ॥ आतां पुनरपि तो अमंत ।
आद्य एकी मांत । सांगेल तेथ पंडुसुत । प्रश्न करील ॥ ७४ ॥ तया बोलाचा हेने पोंड ।
कां रसवृत्तीचा निर्वोड । येणें श्रोतयां होईल सुखाड । श्रवणसुखाचा ॥ ७५ ॥ ज्ञान-
देवो ह्याने निवृत्तीचा । चांग उठावा करुनि उन्नेवाचा । मग संवाद श्रीहरिपार्याचा ।
भोगावा बापा ॥ २७६ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

श्लोक ॥ ४३ ॥ ओव्या ॥ २७६ ॥

अध्याय ४ था.

आजि श्रवणेंद्रिया पोहले । जे येणें गीतानिर्धोन देखिलें । आतां स्वमाचि हें तुकलें ।
सोचासाखिलें ॥ १ ॥ आधींचि विवेकाची ^{२३}भोटी । वरि प्रतिपोंदी श्रीकृष्ण जंगेजोटी ।
आणि भक्तराज ^{२६}किरीटी । परिसंत असे ॥ २ ॥ जैसा पंचनालाप सुगंध । कीं परिमळ
आणि सुखाद । भला जाहला ^{३१}विनोद । कयेचा इये ॥ ३ ॥ कैसी आंगळिक देवाची ।
जे गंगा जोडिली अमृताची । हो कां जे तपें श्रोतयांचीं । फळा आलीं ॥ ४ ॥ आतां
इंद्रियेंजात आधवें । तिहीं श्रवणाचें घर रिधावें । मग संवैदसुख भोगावें । गीतांखंय हें
॥ ५ ॥ हा अतिसो अति प्रसंगें । सांडूनि कथाचि ते सांगें । जे कृष्णार्जुन सीधे ।
बोलत होते ॥ ६ ॥ ते वेळीं संजयो रायातें ह्याने । अर्जुन अधिष्ठिला दैवगुणे । जे अति-
प्रीती श्रीनारायणें । बोलिजत असे ॥ ७ ॥ जें न सांगेचि पितया वसुदेवासी । जें न
सांगेचि माते देवकीसी । जें न सांगेचि बंधु बळिभद्रासी । तें गुह्य अर्जुनेंसी बोलत

१ अंतःकरणांतून. २ दूर झाले. ३ भेले. ४ किरणांशिवाय. ५ माझ पावले. ६ बोध. ७ जीव-
ब्रह्माची. ८ नवरा. ९ प्रथम. १० गोष्ट. ११ सर्व. १२ योग्यता. १३ रसभरितपणाचा.
१४ निवाडा. १५ सुख. १६ चांगला. १७ ज्ञानाचा. १८ कानाला. १९ उजाडले. २० ठेव.
२१ तुल्य झालें. २२ खऱ्याप्रमाणें. २३ गोष्ट. २४ सांगितली. २५ जगभेद. २६ अर्जुन.
२७ ऐकत. २८ सतस्वरांतील पंचम सुर. २९ सुवास. ३० मधुर स्वाद. ३१ कौतुक, रमणूक.
३२ अपूर्वाई. ३३ सर्व इंद्रियें. ३४ भाषणाचें सुख. ३५ गीतेंत सांगितलेलें. ३६ पान्हाळ. ३७ युक्त
आला. ३८ दैवकरून.

॥ ८ ॥ देवी लक्ष्मीये एवढी जेवळिक । तेही न देखे या प्रेमाचें सुख । आजि श्रीकृष्णप्रे-
माचेंक । यातेंचि आधी ॥ ९ ॥ सनकादिकांचिया आशा । वाडीनल्या कैर बहुवसा ।
परी त्याही येणें मानें यैसा । येतीचिना ॥ १० ॥ या श्रीजगदीश्वराचें प्रेम । एय दिस-
तसे निरुपम । कैसें पार्ये येणें सर्वोत्तम । पुण्य केले ॥ ११ ॥ हो कां जयाचिया प्रीती ।
अमूर्त हा आला वैयंत्ती । मज ऐकवंकी याची स्थिती । आवडत असे ॥ १२ ॥ येन्हवी
हा योगियां नोंडले । वेदार्थासि नोंकले । जेथ ध्यानाचेही ॥ १३ ॥ पावतीना ॥ १३ ॥
तो हा निजस्वरूप । अर्नादि निर्भंकप । परी कवणे मानें सकृप । जाहला आहे ॥ १४ ॥
हा जेलोर्कथपटाची घडी । आकाराची पेलेंधडी । कैसा याचिये आवडी । आवरला
असे ॥ १५ ॥

श्रीमगवानुवाच-इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।

विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ १ ॥

मग देव द्वारे पंडुसुता । हाचि योगी आर्क्षी विवस्वता । कथिला परी ते वार्ता ।
बहुवा दिवसांची ॥ १६ ॥ मग तेणें विवस्वतें रवी । हे ३५ योगस्थिती आवधी । निरुपिली
बरवी । मूर्तप्रति ॥ १७ ॥ मनुने आपण अनुष्ठिली । मग ईक्ष्वाकुवा उपदेशिली । ऐसी
परंपरा विस्तारिली । आंख हे गा ॥ १८ ॥

एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।

स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥

मग आणिकही या योगानें । रीजर्षि जाहले जाणते । परी तयांनि आतां सांप्रतें ।
नेणिजे कोणही ॥ १९ ॥ जे प्राणीयां कौमीं भर । वेहाचिवरी आर । ह्यांनि पडिला
विसर । आत्मबोधार्थी ॥ २० ॥ अहंतालिया आस्था बुद्धि । विषयसुखां पेरमावाधे ।
जीव तैसा उपाधि । आंवडे लोकां ॥ २१ ॥ येरवी तन्ही विवर्णयांच्या गांवीं । पांढावें
काय करावी । सांगें जीत्यंथा रवी । काय आधि ॥ २२ ॥ कां बहिरयाच्या आस्थानी ।

१ सज्जि राहणारी. २ बल. ३ आहे. ४ निश्चय. ५ अतिशय. ६ याप्रमाणें. ७ पूर्णतः.
८ उपमेस अतो. ९ निर्गुण. १० आकारास. ११ अद्वैत व्यापक. १२ आढळत नाही. १३ कळत
नाहीं. १४ दृष्टि. १५ जन्मरहित. १६ अचल. १७ दयाळू. १८ वजाची. १९ परतीर, पलीकडे.
२० स्वाधीन झाला. २१ कर्मयोग. २२ सूर्याला. २३ फार. २४ योगनीति, प्रकार. २५ सांगितली.
२६ अवदा मज्जतील सातवा वैवस्वत मनु. २७ आचरिली. २८ इक्ष्वाकुनामक पुत्राला. २९ पुरातन.
३० ज्ञानयोगी. ३१ सध्या. ३२ विषयसेवनीं आवड. ३३ प्रीति. ३४ आत्मानुभव. ३५ आड-
मागोंने गेल्या. ३६ भाव. ३७ पराकाष्ठा. ३८ वाटे. ३९ दिगंबर. ४० डंभीं वडी. ४१ जन्मांधला.
४२ उपयोगी आहे. ४३ सर्भेत.

कवण गीतातें माती । कीं कोल्हेयां चांहीनी । आवडी उपजे ॥ २३ ॥ १ वै चंद्रोदय
 आसीतें । जयांचे डोळे फुटती असते । ते कावळे केवि चंद्रातें । वाळखती ॥ २४ ॥
 तैसी वैराग्याची शिबें न देखती । जे विवेकाची भाषा नेणती । ते मुख केवि पारती ।
 मज ईश्वरातें ॥ २५ ॥ कैसा नेणों मोई वाडिनला । तेणें बहुतेक काळ व्यर्थ गेला ।
 झणोनि योग हा लोपला । लोकीं ह्ये ॥ २६ ॥

स एवाऽयं भया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः

भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥

तोचि हा आजि आतां । तुजप्रति कुंतीसुता । सांगीतला आझीं तत्त्वता । आंति न
 करीं ॥ २७ ॥ हे जीवीचें निज गुज । परी केवि राखों तुज । जे पंडियेसी तूं मज ।
 झणऊनियां ॥ २८ ॥ तूं प्रमाचा पुंताळा । भक्तीचा जिह्वाळा । मैत्रियेची चिंत्कळा ।
 धनुर्धरा ॥ २९ ॥ तूं अनुसंगाचा ठावों । आतां तुज काय वंचों ३ जावों । जन्ही संभोमा-
 रुढ आहों । जाहालों आझी ॥ ३० ॥ तरी नोंवेक हें सहावें । गांजावज्यही न धरावें ।
 परी तुझें अज्ञानत्व हरावें । लागे आधीं ॥ ३१ ॥

अर्जुन उवाच-अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।

कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥

तंव अर्जुन ह्मणे श्रीहरी । माय औंपुलेयाचा ज्ञेह करी । तेथ विस्मय काय अवधारी ।
 कृपानिधे ॥ ३२ ॥ तूं संसारभ्रांतांची साठली । अनाथ जीवांची माठली । आमुतें कीर
 मसवली । तुझीच कृपा ॥ ३३ ॥ देवा पांगुळ एकाधें विईजे । तरी जैनीनि जोर्जेर
 साहिजे । तें बोलों काय तुझें । तुजचि पुढां ॥ ३४ ॥ आतां पुसेन जें मी कांहीं । तेथें
 २५ निक्कें चित्त वेई । तेथींचि देवें कोपावें नाही । बोला एका ॥ ३५ ॥ तरी मागील जे
 चार्ता । तुवां सांगीतली होती अनंता । ते नोंवेक मज चित्ता । मानेचिना ॥ ३६ ॥ जे तो
 विवस्वत ह्मणजे कायी । ऐसें हें वडिलां ठाडवें नाही । तरी तुवांचि केवि केहीं । उपदे-
 शिला ॥ ३७ ॥ तो आइकजे बहुतां काळांचा । आणि तूं तंव श्रीकृष्ण सांविर्चा ।

१ चोराला. २ पहा, निश्चयार्थक अभ्यय. ३ अगोदर. ४ सीमा, हद्द. ५ विचाराचें नांव देखील.
 ६ भ्रम. ७ जिवापाड गुप्त गोष्ट. ८ न सांगतां ठेवूं. ९ जिवलग, आवडता. १० मूर्ति. ११ जीव.
 १२ विश्वास. १३ प्रतारणा. १४ युद्धाला तयार. १५ झणभर. १६ गडबड. १७ बाळकाचा.
 १८ आश्चर्य. १९ संसारांत भ्रमलेल्यांची. २० निश्चयेंकरून. २१ उग्रशली. २२ व्याघ्रें. २३ जन्मा-
 पासून. २४ कष्ट, त्रास. २५ चांगलें. २६ ठाडक. २७ कधीं. २८ सांप्रतचा.

ह्यणोनि गा इये मातुचा । विसंवाद ॥ ३८ ॥ तेवींचि देवा चरित्र तुझे । आपण कांहींचि
नेणजे । हे लटिके केवि ह्यणजे । ऐकिहेळां ॥ ३९ ॥ परी हेचि मातु आवची । मी परि-
येसं ऐशी सांगावी । जे कां तुवां तथा रवी । उपदेश केला ॥ ४० ॥

श्रीभगवानुवाच-बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।

तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥

तंव श्रीकृष्ण ह्यणे पंडुसुता । तो विवस्वत जै होता । तै आह्मी नसों ऐसी चिचा ।
आंति जरी तुज ॥ ४१ ॥ तरी तूं गाहें नेणसी । पै जन्में आह्मा तुझासी । बहुते गेलीं
परी न स्मरसी । आपुलीं तूं ॥ ४२ ॥ मी जेणें जेणें अवसरें । जे जे होऊनि अवतरें ।
ते तें सनस्तही स्मरें । धनुर्धरा ॥ ४३ ॥

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ।

प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥

ह्यणोनि हें आववें । मागील मज आठवें । मी अजही परि सभेवें । प्रकृतिथोगें ॥ ४४ ॥
आहों अव्ययत्व तरी न नसे । परी होणें जाणें एक दिसे । तें प्रीतिबिंबे मांयावशें ।
माझ्याचि ठायीं ॥ ४५ ॥ माझी स्वतंत्रता तरी न मोडे । परी कर्माधीन ऐसा आंवडे ।
तेही प्रीति बुद्धि तरी घडे । येन्हीवीं नाही ॥ ४६ ॥ कीं एकचि दिसे दुसरें । तें ईश-
व्याचेनि आधारें । येन्हीवीं काय वेस्तुविचारें । दुजें आहे ॥ ४७ ॥ तैसा अमूर्तचि मी
बिकरीदी । परी प्रकृति जें अधिष्ठी । तें सांकारपणें नटनटी । कार्यालगां ॥ ४८ ॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

जें धर्मजात आववें । उग्रावुर्गी म्यां रक्षावें । ऐसा ओघ हा स्वभावें । आद्य असे
॥ ४९ ॥ ह्यणोनि अजत्व परतें ठेवीं । मी अव्यक्तपैणही नाठवीं । जे वेळीं धर्मातें
चमभेभवी । अधर्म हा ॥ ५० ॥

१ गोष्टीचा. २ विरोध. ३ एकदम. ४ गोष्ट. ५ विश्वास बसेल अशी, खरी वाटेल अशी. ६ सूर्य.
७ ज्या ज्या वेळीं. ८ आठवितों. ९ सर्व. १० जन्मरहित. ११ देहधारण करितों, अवतार घेतों.
१२ माया अंगीकारून. १३ अविनाशिता, नाशरहितपण. १४ बिघडत नाही. १५ प्रतिभासतें.
१६ मायेच्यायोगें. १७ कर्माच्या स्वाधीन. १८ लोकांस वाटतो. १९ माह; अर्धवट बुद्धि.
२० आरशाच्या. २१ खरेपणाच्या विचारें करून. २२ निराकर. २३ माझी माया जी शुद्धसत्वा-
इन्मिक शक्ति. २४ स्वीकारून. २५ साकारपणानें श्रीपुरुषाच्या वेषप्रमाणें. २६ ज्यावेळीं अधर्म
वाढतो त्यावेळीं. २७ प्रवाह. २८ पुरातन. २९ जन्मरहितपणा. ३० निराकारपणा. ३१ पराभव,
किंवा न्यास करतो.

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥ ८ ॥

ते वेळीं आपुल्याचोनि कैवारें । मी साकार होऊनि अवतरे । मग अ
आंधारे । गिळूनि घालीं ॥ ५१ ॥ अधर्माची अवधी तोडी । दोषांची लिहिली^५
सज्जनाकरवीं शुद्धी । सुखाची उभवी ॥ ५२ ॥ दैत्यांची कुळें नाशी । साधू
गिर्वशी । धर्मासीं नीतीसीं । दोसे^६ भरीं ॥ ५३ ॥ मी अविवेकांची कोंजळी ।
विवेकवीप उजळी । तैं योगियां पोहे दिवाळी । निरंतर ॥ ५४ ॥ स्वसुखें विश्व
धर्मचि जगीं नावे । भक्तां निघतीं^७ दोवें । सात्विकांचीं ॥ ५५ ॥ तैं पापांचा
फिटे^८ । पुण्याची पेंहांड फुटे । जें मूर्ति माझी प्रगटे । पंडुकुमरा ॥ ५६ ॥
कोंजालागीं । अवतरे मी शुगीं युगीं । परी हेंच वोळखे जो जगीं । तो विवेकीयां

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।

त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ९ ॥

माझे अजतवें जन्मणें । अक्रियेताचि कर्म करणें । हें अविकार जो जाणें । तें
मुक्त ॥ ५८ ॥ तो चालिलें सगें न चले । देहींचा देहीं नाकळे । मग पंचैतवीं तंव
माझ्याचि रूपीं ॥ ५९ ॥

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।

बहवो ज्ञानातपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥

येन्हवीं परापर न शोचिती^{१०} । जे कामनांशून्य होती । वांटा कोणे वेळीं न वै
क्रोधाचिया ॥ ६० ॥ (सदा निर्वैरचि आस्थिले) । माझिया सेवा जियेले । कीं आ
तोषले^{११} । वीतराग जे ॥ ६१ ॥ जे तपोतेजाचिया राशी । कीं ऐकायतन ज्ञा
जे पवित्रता तीर्यासी । तीर्थरूप ॥ ६२ ॥ ते मैझावा सहजें आले । मी तेचि ते

१ माझ्या भक्तांच्या कैवारानें. २ बंड, वाढ. ३ टाकितो. ४ सीमा, अवकाश.
५ ध्वजा. ६ उभारितो. ७ सांमालितो. ८ मळवट भरितो, पूज्यता आणितो. ९ अ
११ आधार. १२ ओह, विकसि. १३ भरे. १४ सुखदर्शक चिन्हें. १५ शुद्धसत्त्व मायेच्या
१६ पर्वत. १७ मोडे. १८ उदय. १९ कार्याकरितां. २० ज्ञानी २१ जन्मादिविकारराहित
२२ अकर्तृपणें. २३ विकारराहितपणा. २४ भ्रमत्यासणें. २५ आकळला जात नाही. २६ मर
२७ आपपर, मागील पुढील. २८ शोक करीत नाहीत. २९ वासनाराहित. ३० मागील.
जाती. ३१ (मीच ज्यांच्या अंतःकरणांत निरंतर भरून राहिले आहे). ३२ योग्य
३३ वांचले. ३४ तूट झाले. ३५ निरिच्छ. ३६ एकच स्थान. ३७ माझ्या स्वरूपाला.

अ मज तथा उरले । पंवर नाही ॥ ६३ ॥ सांगें पितळचि मंग्यिकाळिक । जें
होय निःशेष । तें सुवर्ण काड आणिक । जोडूं जाइजे ॥ ६४ ॥ तैसे यर्मनियर्मा
ले । जे तपोज्ञाने चोखाळले । मी तेचि ते जाहले । एथ संशयो कायसा ॥ ६५ ॥

ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।

मम वर्त्मानुवर्तते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥

हवीं तरी पाहीं । जे जैसे माझ्याठायीं । भजनी त्यां मीही । तैसाचि भजें ॥ ६६ ॥
नुष्यजात सकळ । हें स्वभावता भजनशीळ । जाहलें असं केवळ । माझ्या ठायीं
परी ज्ञानेवीण नाशिले । जे बुद्धिभेदासि आले । त्यांणीं ऐकाची यथा कल्पिले ।
हवे ॥ ६७ ॥ ह्यणऊनि अर्भरी भेईं देखती । यथा अनामया नामें ठावती । '१०' हवी-
पाती । अर्चचांते ॥ ६९ ॥ जे सर्वत्र सदा सभ । तेथ विभोग अर्धमोक्षम । मतिवशें
विवांचिती ॥ ७० ॥

कांक्षंतः कर्मणां सिद्धिं यजंत इह देवताः ।

क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥

नानाहेतुप्रकारें । यथाचित्तें उर्पचारें । मानिलीं देवतांतरे । उपासितो ॥ ७१ ॥ एथ
अपेक्षित । तें तैसेचि पावती समस्त । परी तें कर्मकळ निश्चित । वाळण्व तु ॥ ७२ ॥
वृत्ते घेतें आणिक । निश्चान नाही संभ्यक । एथ कर्माच कळण्वक । मनुष्य-
॥ ७३ ॥ जसे '११' श्रुती जें परिजे । तेंवांच्छनि आन न निपेजे । कां पाहजे
इच्छिजे । वर्पणाधारें ॥ ७४ ॥ ना तरी कडेया तळवटी । जैसा आपलाचि '१२' बोल
। पडिसाव होऊनि उठी । निमित्तयोगें ॥ ७५ ॥ तैसा समस्तां यां भजना । मी
न पैं अर्जुना । एथ प्रतिफलें भावना । आपुलाली ॥ ७६ ॥

इडा, अंतर. २ गंज, कांठ. ३ गुळ, जोळ. ४ यम, नियम आदि अष्टांगयोगांनी. ५ शूद्र
६ निर्मल झाले. ७ सर्व मनुष्य. ८ स्वाभाविक रीतीने, उपदेशावांचून. ९ अर्ध गले.
१० द. ११ या (मला) एकालाच. १२ तैत्तिरीयसंहिता. १३ अर्धेनी. १४ दंत. १५ नामा-
ठा. १६ मायाप्रभ. १७ चर्चा करण्यास अशक्य, अनिर्वाच्य. १८ अविकार. १९ मेद.
छ उत्तम. २० बुद्धीने. २१ भांतिट. २२ मानितो. २३ उपासितो. २४ दुसरे देव आदि,
दि. २५ इच्छित. २६ मज्झिमाय सुसरे. २७ खरें पाहतां. २८ शेतांत. २९ दुसरे.
ज होत नाही. ३० जें पहिलें तेंच गदीस पडतें. ३१ जोगराच्या कड्याळाली, गिरिकंदरी.
- ३२ प्रतिभानि, पडशब्द. ३३ सिद्धि पावि.

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।

तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥

आतां याचिपरी जाण । चाऱ्ही हे वर्ण । सृजिले म्यां गुण । कर्मविभागें ॥ ७७ ॥ जे प्रकृतीचेनि आधारें । गुणाचेनि दैवभिचारें । कर्म तदनुसारें । विवर्चिलीं ॥ ७८ ॥ एथ एकचि हें धनुष्यपाणी । परी जाहलें गा चहुंवणीं । ऐसी गुणकर्मकंडसणी । केली सहजें ॥ ७९ ॥ ह्यणोनि आइकें पार्था । हे वर्णभेदसंस्था । मी कर्ता नव्हे सर्वथा । याचि-
लार्गी ॥ ८० ॥

न मां कर्माणि लिपंति न मे कर्मफले स्पृहा ।

इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न बद्ध्यते ॥ १४ ॥

हे मजचिस्तव जाहलें । परी म्यां नाही केलें । ऐसें जेणें जाणितलें । तो सुटला गा ॥ ८१ ॥

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥

मागील मुमुक्षु जे होते । तिहीं ऐसिया जाणोनि मातें । कर्म केलीं समस्तें । धनुर्धरा ॥ ८२ ॥ पेरितां बीजें जैसीं दैग्धलीं । मुंगवतीचि पेरिलीं । तैसीं कर्मचि परि तयां जाहलीं । मोक्षहेतु ॥ ८३ ॥ एथ आणिकही एक अर्जुना । हे कर्माकर्मविवर्चनौ । आपुलिये चाडें सज्जाना । योग्य नोहे ॥ ८४ ॥

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।

तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्षयसेऽशुभात् ॥ १६ ॥

कर्म ह्यणिपे तें कवण । अथवा अकर्म काय लक्षण । ऐसें विचारितां विवर्क्षण । गुंफोनि ठेलें ॥ ८५ ॥ जैसें कां कुडें नाणें । खऱ्याचेनि सारखेपणें । डोळ्याचेचि देखणें । संशयी घाली ॥ ८६ ॥ तैसें नैवेकर्म्यतेचेनि भ्रमें । गिर्वैसिजत आहाती कर्म ।

१ उत्पन्न केले. २ गुण व कर्म यांच्या भेदानें. ३ उलटापालटीनें. ४ मानिलीं. ५ धनुर्धरा. ६ गुण व कर्म यांचा विचार. ७ ब्राह्मणक्षत्रियादि उत्तम, मध्यम, नीच, ही विभागस्थापना. ८ मजपासून. ९ मोक्षाची इच्छा करणारे. १० भाजलेलीं. ११ रुजत नाहीत. १२ मुक्तीला कारण. १३ कर्म व अकर्म याची वाटाघाट. १४ (आपल्याच मतानें कर्म व अकर्म यांची वाटाघाट करणें हें सज्जान्याला योग्य नाही.) १५ झटलें जातें. १६ विचारी, शाहणे. १७ गोंधळून राहिले. १८ धोटें. १९ पहाणें. २० कर्मरहितपणा मिळविण्याच्या भ्रमानें. २१ गुंततात, जातात.

जे बुजी सृष्टि मनोधर्म । करू सकती ॥ ८७ ॥ बांचूनि मूर्खाची गोडी कायसी । एथ मोहले गा दीर्घदर्शी । ह्मणोन आतां तेचि परियेसी । सांगेन तुज ॥ ८८ ॥

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।

अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥ १७ ॥

तरीं कर्म ह्मणजे स्वभावे । जेणे विश्वाकारसंभवे । ते सैम्यक आधीं जाणावे । लागे एथ ॥ ८९ ॥ मग वर्णाश्रमासि उचित । जें विशेष कर्म विहित । तेही वोळखावे निश्चित । उपयोगेसीं ॥ ९० ॥ प्रीती जें निषिद्ध ह्मणिये । तेही बुझावे स्वरूपे । "यंतुलेनि काहीं न शुभे । आपेसेचि ॥ ९१ ॥ ये-हवीं जग हें कर्माधीन । ऐसीयाची व्याप्ती गेहेन । परी तें असो आडकें चिन्ह । प्रीतांचें ॥ ९२ ॥

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ।

स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥

जो सकळकर्मी वर्तता । देखे आपुली नैष्कर्म्यता । कर्मसंगें निरीक्षता । फळाचिथा ॥ ९३ ॥ आणि कर्तव्यतेलागीं । जया दुसरे नाहीं जगीं । ऐसिया नैष्कर्म्यता तरी चांगी । बोधेला असे ॥ ९४ ॥ तरी क्रियाकलाप आपवा । आचरत दिसे बरवा । तोचि तो ये चिन्ही जाणावा । ज्ञानिया गा ॥ ९५ ॥ जैसा कां जळापाशीं उभा ठाके । तो जरी आपणपें जळामाजि देखे । तरी तो निभ्रांत वोळखे । ह्मणे मी वेगळा आहे ॥ ९६ ॥ अथवा नावे हेन जो रिगे । तो धाडियेचे सख जातां देखे वेगें । तेचि सांचोकारे पाहों जो लागे । तंव सख ह्मणे आचळ ॥ ९७ ॥ तैसें सर्वकर्मी असणें । तें फुडें मानुनि वौयाणें । मग आपण जो जाणे । नैष्कर्म्य ऐसा ॥ ९८ ॥ आणि उदोर्भरताचेनि प्रमाणे । जैसे नैचलतां सूर्याचें चालणें । तैसें नैष्कर्म्यतत्त्व जाणे । कर्मीचि असतां ॥ ९९ ॥ तो मनुष्यासारखा तरी आवडे । परी मनुष्यत्व तथा न घडे । जैसें जळामाजी न बुडे । मानुबिंब ॥ १०० ॥ तेणें न पाहतां विश्व देखिलें । न करितां सर्व केलें । न

१ मनाच्या सामर्थ्याने. २ याशिवाय, यापुढें. ३ गोष्ट, कथा. ४ भ्रम पावले. ५ दूरदृष्टीचे, ज्ञानी. ६ विश्वरचना होते. ७ यथार्थ. ८ वर्ण व आश्रम यांस. ९ योग्य. १० आचरण्यास योग्य. ११ फळासह. १२ याउलट. १३ झटलें. १४ जाणावें. १५ एवढ्याने. १६ गुंतत नाही. १७ आपो-आप. १८ व्यापकपण. १९ कळण्यास कठीण. २० मुक्तांचें. २१ अकर्तृपण. २२ निरिच्छपणा. २३ चांगल्या. २४ समजला. २५ अनुष्ठानआदि. २६ सर्व. २७ आपलें स्वरूप. २८ नौकेत. २९ (हें समुच्चयार्थक अव्यय आहे.) ३० नदीच्या तीराचे. ३१ कृष्ण. ३२ खरे. ३३ स्थिर. ३४ स्पष्ट. ३५ खोटें. ३६ उदय. ३७ चालत नसतां. ३८ कर्ममुक्तत्व. ३९ वाटे.

भोगितां भोगिलें । भोग्यजात ॥ १ ॥ एकेचि दार्थी बैसला । परि सर्वच तोचि गेला ।
हें असो विश्व जाहाला । आंगेचि तो ॥ २ ॥

यस्य सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः ।

ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः ॥ १९ ॥

जया पुरुषाच्या दार्थी । कर्माचा तरी खेई नाही । तरी फळापेक्षां कांहीं । संचरेना
॥ ३ ॥ आणि हें कर्म मी करीन । अथवा झारिलें सिद्धी नेईन । येणें संकल्पेही जयाचें
मन । विटाळे ना ॥ ४ ॥ ज्ञानाग्नीचेनि मुखें । जेणें जाळिलीं कर्में अशेखें । तो परब्रह्मचि
मनुष्यवेखें । वोळख तूं ॥ ५ ॥

त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित्करोति सः ॥ २० ॥

जो शरीर उदास । फळभोगी निरास । नित्यता उल्लास । होऊनि असे ॥ ६ ॥ जो
संतोषाचा गीभारां । आत्मबोधाच्या बोगरां । पुरे न झणेचि धनुर्धरा । औरोगितां ॥ ७ ॥

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।

शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ २१ ॥

यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वंद्वातीतो विमत्सरः ।

समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबद्धयते ॥ २२ ॥

कैसी अधिकाधिक आवडी । घेत महासुखाची गोडी । सांडोनियां आशा कुंरोडी ।
अहंभावेसी ॥ ८ ॥ झणेनि अवसरें जें जें पावे । तेणेंचि तो सुखावे । जया आपुलें
वाणि पुरावें । दोर्ही नाही ॥ ९ ॥ तो ^{१०}दिठी जें पाहे । तें आपणचि होऊनि जाय ।
आइके तें आहे । तोचि जाहाला ॥ ११० ॥ चरणीं हेन चाले । मुखें जें जें बोले । ऐसें
चेष्टांजात ^{२०}तेतुलें । आपणचि जो ॥ ११ ॥ हें असो विश्व पाहीं । जयासि आपणपे-
वांचूनि नाही । आतां कवण तें कर्म कार्या । बाधी तयातें ॥ १२ ॥ हा मत्सर जेथ
उपजे । ^{३०}तेतुलें नुरेचि जया दुजें । तो निर्मत्सर काइ झणिजे । बोलैवरी ॥ १३ ॥ झणेनि
सर्वांपरी मुक्त । तो सैकर्मचि कर्मरहित । सगुण परि गुंणातीत । एथ आंति नाही ॥ १४ ॥

१ सर्व विषय. २ स्वतः. ३ वियोग. ४ फलांची इच्छा. ५ शिरेना. ६ प्रारंभिलेलें. ७ संपूर्ण.
८ मनुष्यवेषाणें. ९ निरिच्छ. १० आनंद. ११ मध्यगृह. १२ जेवण. १३ भोजन करितां.
१४ ओवाळणी. १५ समयानुसार. १६ दुसऱ्यापे. १७ दृष्टीनें. १८ सहज. १९ चलनवलनादि.
२० तितकें, तेवढें. २१ विश्वाविषयी विचार करितां. २२ स्वतःशिवाय. २३ शब्दांनीं. २४ कर्म
आचरीत असतां. २५ गुणांपलीकडचा ब्रह्मस्वरूपी.

गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।

यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥

तो देहसंगें तरी असे । परिचैतन्यासारिखा विसे । पाहतां परब्रह्माचेनि कसें । चोखाळ भला ॥ १९ ॥ ऐसाही परी कौतुके । जरी कर्म करी यज्ञाविकें । तरी तियें लेंयाजाती निःशेखें । तथाच्याचि ठायी ॥ १६ ॥ अकाळीचीं अंग्रे जैशीं । उर्मोवीण आकाशीं । हारपती आपैशीं । उदैयलीं सीतीं ॥ १७ ॥ तैसीं विधिविधानें विहितें । जरी आचरे तो समस्तें । तरी तियें ऐक्यभावे ऐक्यातें । पावतीचि गा ॥ १८ ॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गंतव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥

हें हवन मी होतें । कां ईथे यज्ञी हा भोक्ता । ऐसिया बुद्धीसि नाही भिन्नता । ह्मणऊनियां ॥ १९ ॥ जे ईष्टेयज्ञ यज्ञाचे । तें हविर्मंत्रांवि आचवें । तो देखतसे अविर्नाशभावे । आत्मबुद्धि ॥ २० ॥ ह्मणऊनि ब्रह्म तेंचि कर्म । ऐसें बोधा आलें जया सम । तथा कर्तव्य तें नेष्कर्म्य । धनुर्धरा ॥ २१ ॥ आतां अविवेक कुंभारत्वा मुक्तले । जया विरेक्तीचें पाणिंप्रहण जाहलें । मग उपासन जिहीं आणिलें । योगींप्रीचें ॥ २२ ॥

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।

ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुहति ॥ २५ ॥

जे यज्ञनशील अहर्निशी । जिहीं अविद्या हविली मनेसी । गुह्यावग्रहताशीं । हवन केलें ॥ २३ ॥ तिहीं योगींप्रिकीं यज्ञिजे । तो देवयज्ञ ह्मणजे । जेणें आत्मसुख कौमिजे । पंडुकुमरा ॥ २४ ॥ देवास्तव पाळण । जो चितीना देहभरण । तो महायोगी जाण । देवयोगें ॥ २५ ॥ आतां अवधारी सांगेन आणिक । जे ब्रह्माग्नी सांप्रिक । तथातें यज्ञेचि यज्ञ देख । उपासिजे ॥ २६ ॥

१ निर्गुण. २ कसोटीनें. ३ शुद्ध. ४ सहज. ५ व्यर्थ होतात. ६ संपूर्ण. ७ वृष्टीवांचून. ८ नाहीशीं होतात. ९ आपोआप. १० उत्पन्न झाल्याबरोबर. ११ यज्ञादिकर्म. १२ आचरण्यास योग्य. १३ यज्ञ करणारा आच.य. १४ ह्या. १५ आवडतें. १६ अनुष्ठान. १७ होमाचे मंत्र व व्रतें इत्यादि. १८ न नासणारे. १९ अभेदबुद्धि. २० बालपणास. २१ अंतरले. २२ वैराग्याचे. २३ लग्न, परिग्रह. २४ भक्ति. २५ योग हाच अग्नी, त्याची उपासना ह्मणजे योगाभ्यास करणे. २६ यज्ञ करणारे. २७ रात्रंदिवस. २८ अज्ञान. २९ जाळली. ३० मनांतून. ३१ गुरुवाक्यरूप अर्पित. ३२ योगरूप अर्पित. ३३ अनुष्ठान. ३४ इच्छाचें. ३५ अज्ञान. ३६ आत्मज्ञानाग्नि. ३७ अग्निमुक्त, अग्निहोत्री.

श्रोत्रादीनींद्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुहति ।

शब्दादीन्विषयानन्य इंद्रियाग्निषु जुहति ॥ २६ ॥

एक संयमाग्निहोत्री । ते युक्तित्रयाच्या मंत्रां । यजन करिती पवित्री । इंद्रियद्रव्यां ॥ २७ ॥ एकां वैराग्य रवि विवेके । तंव संयंतीविहीर केले । तेथ अपावृत्त जाहाले । इंद्रियानळ ॥ २८ ॥ तिहीं विरक्तीची उवाळा घेतली । तंव विकारांचीं कुंधनें पळिल्ली । तेथ आशाधूमे सांडिली । पांचवी कुंडें ॥ २९ ॥ मग वैक्यविधीचि यज्ञ निरवेडी । विषय आहुती उर्दवी । हवन केले कुंडी । इंद्रियाग्नीच्या ॥ ३० ॥

सर्वाणींद्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।

आत्मसंयमयोगाग्नौ जुहति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥

एकी यापरी पार्था । शेष क्षाळिले सवथा । एकी हेईयारणीं मंधी । विवेक केल ॥ ३१ ॥ तो उर्पशमें निहटिला । धैर्यभारें दाडिला । गुरुवाक्यें काढिला । बळकटपणें ॥ ३२ ॥ ऐसें सैमरसें मथनें केले । तेथ झडकरी काजा आले । जे उज्जीवन जाहले । ज्ञानाग्नीचें ॥ ३३ ॥ पहिला केळिसिद्धीचा संभ्रम । तो निर्वैतोनि गेला धूम । मग प्रगटला सुक्ष्म । विस्फुलिंग ॥ ३४ ॥ तथा मनाचें मोकळे । तेचि पेटवण घातले । जें यमनिर्घर्मी हेळवारले । आइतें होतें ॥ ३५ ॥ तेणें सौंदुकपणें उवाळा सैमूडा । मग वासनांतरीचि या समिधी । केहेसिं नानाविधा । जाळिलिया ॥ ३६ ॥ तेथ सोहमंजें हीक्षिती । इंद्रियकर्माचिया आहुती । तिये ज्ञानानळीं प्रेक्षिती । दिधलिया ॥ ३७ ॥ पाठी प्राणकर्माचिये सुवनिशी । पूर्णाहुती पडलिया हुंताशी । तेथ अवभृथ समरसी । सहजें जाहाले ॥ ३८ ॥ मग आत्मबोधचें सुख । जें संयमाग्नीचें हुंतेशेष । तोचि पुरोडोश देख । घेतला तिहीं ॥ ३९ ॥ एक ऐशिया इहीं यजनी । मुक्त ते जाहाले त्रिभुवनी । या यज्ञक्रिया तरी औनानी । परि प्राण्य तें एक ॥ ४० ॥

१ आत्मसंयमरूप अग्नीमध्ये होम करणारे. २ मूळबंध, जालंधर, उडियान हे तीन बंध हेच मंत्र. ३ सूर्य. ४ प्रकट. ५ नेम, संयम—इंद्रियनिग्रह. ६ कुंडें. ७ उघड केलेला. ८ इंद्रियद्रव्य-अग्नी. ९ त्यानीं. १० लांकुडें. ११ पेटविलीं. १२ धुरानें. १३ ज्ञानेंद्रियपंचक. १४ गुरुवाक्य. १५ कोसल्य. १६ हृदयामध्ये विवेकरूप अरणी (मंथनकाष्ठ) च्या. १७ घर्षणानें. १८ शांतीनें. १९ नेट धारिला. २० दूढ झाला. २१ सर्व वृत्तींच्या ऐक्यनिं. २२ घर्षण. २३ प्रकाश. २४ अद्भुत ज्ञात्ता. २५ मोह. २६ नार्हता होऊन. २७ ठिणगीं. २८ मन आणि इंद्रिय निग्रह. २९ वाळून हलकें झालें. ३० प्रदीपवणानें. ३१ भडकलेल्या. ३२ नाना प्रकारच्या वासना. ३३ होमंत टाकण्याचीं काळे. ३४ मोहरूप तुपासहित. ३५ यज्ञकर्ते यांनीं. ३६ ज्ञानाग्नित. ३७ भडक्यांत. ३८ होमंत आहुति घालण्याचें यज्ञपात्र त्यासह. ३९ अग्नीत. ४० यज्ञाच्या शेवटचें ज्ञान. ४१ समष्टि सुख. ४२ होम करून राहिलेलें द्रव्य. ४३ यज्ञसंबंधीं चरु. ४४ या. ४५ यज्ञेकरून. ४६ मित्रमित्र. ४७ प्राप्त फळ.

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा यागयज्ञास्तथाऽपरे ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥ २८ ॥

एक द्रव्ययज्ञ ह्यर्पिपती । एक तपसौमश्रिया निपजविती । एक योगयौगही आहाती । जे सांगितले ॥ ४१ ॥ एकी शब्दी शब्द येजिजे । तो वाग्यज्ञ ह्यर्पिजे । ज्ञाने ज्ञेय गमिजे । तो ज्ञानयज्ञ ॥ ४२ ॥ हे अर्जुना सकळ कुवाडे । जे अनुष्ठितां अतिसांकडे । परी जितेंद्रियासीचि घडे । योग्यतावशे ॥ ४३ ॥ ते प्रवेणी तेथ भले । आणि योगसमृद्धि औत्थिले । ह्यणोनि अर्पणपां तिहीं केले । औत्तमहवन ॥ ४४ ॥

अपाने जुहति प्राणं प्राणेऽपानं तथाऽपरे ।

प्राणापानगती रुद्धा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥

मंग अर्पानाग्रीचे मुखी । प्रीणद्रव्ये देखीं । हवन केले एकी । अभ्यासयोगे ॥ ४५ ॥ एक अपान प्राणी अर्पिती । एक दोहीतेही ^१ निरुंधिती । ते प्राणायामी ह्यर्पिपती । पंडुकुमरा ॥ ४६ ॥

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुहति ।

सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥

एक वैज्ययोगक्रमे । सर्वाहारसंयमे । प्राणी प्राण ^२ संश्रमे । हवन करिती ॥ ४७ ॥ ऐसे मोक्षकाम सकळ । समस्त हे यज्ञनशीळ । जिहां यज्ञद्वारा मनोमळ । ओळण केले ॥ ४८ ॥ ज्या अविधीजात जाळितां । जे उरले निजस्वभावता । जेथ अग्नि आणि होतो । उरेचिना ॥ ४९ ॥ जेथ यजिर्नयाचा काम पुरे । यज्ञांचे विधान सरे । मागते जेथोनि वीसरे ^३ । क्रियाजात ॥ १५० ॥ विचार जेथ न रिगे । हेतू ^४ जयाते नेये । जे दैतदोष-संगे । लिपेचिना ॥ ५१ ॥

१ ऋटला जातो. २ साहित्य. ३ अष्टांगयोगरूप यज्ञ. ४ होम केला जातो. ५ वाचायत. ६ जागण्यास योग्य. ७ पाविजे. ८ बिकट. ९ कटीण. १० द्वित्रिये स्वाधीन असणाराला. ११ योग्य-तेनुरूप. १२ कुशल. १३ भाग्यवान्. १४ आपल्याचटार्या. १५ अहंकार जाळला. १६ अपान-वारुरूप अर्पित. १७ प्राणवायु. १८ निरोध करितात. १९ ऋटले जातात. २० हठयोग. २१ सर्व विषय हेच आहार ते बंद करून. २२ योग्यकरून. २३ मोक्षेच्छा. २४ यज्ञकर्ते. २५ धुतले. २६ सर्व अज्ञान. २७ आत्मस्वरूप. २८ होम करणारा. २९ यज्ञ करणाराचा. ३० इच्छा. ३१ यज्ञक्रिया. ३२ नाहीसे होतें. ३३ दैताच्चाश्रम. ३४ न्याय.

यज्ञशिष्टामृतभुजो यांति ब्रह्म सनातनम् ।

नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥

ऐसें अनाविस्त्रि चोखंड । जें ज्ञान ये जावशिष्ट । ते सेविती ब्रह्मनिष्ठ । ब्रह्माहंमंत्रें ॥ ५२ ॥
ऐसे शेषामृते धोले । कीं अमर्त्यभावा आले । द्वणोनि ब्रह्म ते जाहाले । अनायासें ॥ ५३ ॥
थरां विरक्ती माळ न घालिचि । जयां संयमाग्रीची सेवा न घडेचि । जे योगयाग न
करितीचि । जन्मलेंसाते ॥ ५४ ॥ जयां ऐहिक धड नाही । तथांचें परं पुसशी काई
द्वणोनि असो हे गोष्टी पाहीं । पंडुकुमरा ॥ ५५ ॥

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।

कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥

ऐसें बहुतीं परी अनेग । जे सांगितले तुज कां योग । ते विस्तारुनि वेदें चांग ।
होणितले आहाती ॥ ५६ ॥ परि तेणें विस्तारें काय करावें । हेचि कर्मसिद्ध जाणावें ।
यत्तुलनि कर्मबंध स्वभावे । पावेलना ॥ ५७ ॥

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ।

सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ३३ ॥

अर्जुना वेद जयांचें मूळ । जे क्रियाविशेष स्थूळ । जया नैवाळियेचें फळ । स्वर्ग-
मुख ॥ ५८ ॥ ते द्रव्यादियाग कीर होती । परी ज्ञानयज्ञाची सैरी न पवती । जैसी
तोरितेजसंपत्ती । दिनेकरापाशीं ॥ ५९ ॥ हेखें परमात्म सुखनिधान । साधावया योगी-
जन । जें न विसंबिती अंजन । उन्नेषनेत्री ॥ ६० ॥ जें धांवतया कर्माची लोणी ।
नैकर्म्य बोधाची खाणी । जें अकेलिया धैणी । साधनाची ॥ ६१ ॥ जेथ प्रवृत्ति पांगुळें
जाहाली । तर्काची वृष्टी गेली । जेणें इंद्रियें विसरलीं । विषयसंग ॥ ६२ ॥ मनाचें
मनपण गेलें । जेथ बोलाचें बोलकपण ठेलें । जयामाजि सांपडलें । जेथें दिसे ॥ ६३ ॥

१ चांगले, शुद्ध. २ यज्ञाचें शिक्षक. ३ 'अहं ब्रह्मास्मि' या मंत्रानें. ४ तूत झाले. ५ अमर-
पणाला. ६ वैराग्य. ७ समाधीची. ८ जन्मास येऊन. ९ या लोकांचें. १० परलोकांचें. ११ अनेक.
१२ यज्ञ. १३ चांगले. १४ सांगितले. १५ ज्ञान. १६ कर्मानें पूर्णता पावणारे, प्राप्त होणारे.
१७ एवढें समजल्यानें. १८ यज्ञादि कर्मे. १९ पूर्ण. २० अपूर्वतेचें. २१ होमापणें करून केलेले
यज्ञ. २२ निश्चय. २३ बरोबरी. २४ नक्षत्रांचा प्रकाश. २५ सूर्य. २६ सुखाचा ठेवा. २७ न
सोडिती. २८ ज्ञाननेत्री. २९ शेवट. ३० कर्मबंध न बाधण्याची. ३१ तृप्ति. ३२ व्यवहारिक बुद्धि.
३३ लंगडी. ३४ जाणणारा योग्य.

जेथ वैराग्याचा पांग फिटे । धिवेकाचाही सोसं तुटे । जेथ न पाहतां सहज भेटे,
आपणपें ॥ ६४ ॥

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।

उपदेश्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥

तें गा ज्ञान पें बरवें । जरी मनीं आयि जाणावें । तरी संतांतें भजावें । सर्वस्वेसीं
॥ ६५ ॥ जे ज्ञानाचा कुरुडा । तेथ सेवा हा दारिद्र्य । तो स्वाधीन करी सुभटा ।
बोळीगोनी ॥ ६६ ॥ तरी तेनुमनुजीवें । चरणासी लागावें । आणि अंगवत्ता करावें ।
वास्य सकळ ॥ ६७ ॥ मम अपेक्षितें जें आपुलें । तेही सांगतील पुसिलें । जणें अंतःकरण
बोधलें । सर्वेत्पा नये ॥ ६८ ॥

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पांडव ।

येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥ ३५ ॥

जयाचेनि वाक्य उजिवडें । जाहलें चित्त निधडें^{१४} । ब्रह्माचेनि पांडें । निःशंक
होय ॥ ६९ ॥ ते वेळीं आपणपेंया सहितें । इयें अशेषेहि भूतें । माझ्या स्वरूपी अखं-
डितें । देखसी तूं ॥ ७० ॥ ऐसे ज्ञानप्रकाशें पाहिल । तें मोहांधकार जाईल । जें
श्रीगुरुकृपा होईल । पार्या गा ॥ ७१ ॥

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।

सर्वे ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥ ३६ ॥

जरी कर्मपाचा ओंगर । तूं भ्रांतीचा सागर । ह्यामाहाचा डोंगर । होऊनि अससी
॥ ७२ ॥ तन्ही ज्ञानशक्तिचेनि पांडें । हें आपवेंचि गा थोडें^{१५} । ऐसे सामर्थ्य असे
चोखेंडें । ज्ञानी इयें ॥ ७३ ॥ देखें विश्वसंधमा ऐसा । जो अर्भूताचा कंडवसा । तो
जयाच्या प्रकाशा । पुरेचिना ॥ ७४ ॥ तथा कायसे हे मनोमळ । हें बोलतांचि अति
किडोळ । नाही यणें पाडें दिसोळ । वृजें जर्गी ॥ ७५ ॥

१ हीनता. २ उत्कट. ३ आपलेंपण, आत्मरूप. ४ आहे. ५ घर. ६ डंबरा. ७ महायोद्ध्या.
८ सेवा करून. ९ सर्वथैव. १० अभिमान सोडून. ११ इच्छित. १२ मनोव्यापार. १३ उजेडानें.
१४ धैर्यान्, पराक्रमी. १५ योग्यतेने, बरोबरीने. १६ आपणासह. १७ उजेडेल. १८ पापाचा.
१९ खाण. २० भ्रमाचा. २१ विचाराच्या. २२ सर्व. २३ लहान. २४ चांगले. २५ विश्ववैभवासारखा.
२६ निराकाराचा. २७ गवाक्षछिद्रादिकांन पडणारे किरण, कवडसा. २८ वाईट. २९ मोठें.

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ।

ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ ३७ ॥

सांगें भुवनत्रयाची काजळी । जे गगनामाजि उधवली । तिथे प्रळयचे काय अभ्र पुरे ॥ ७६ ॥ कीं पवनाचेनि कोपें । पाणियेंचि जो पळिपे । तो वडपे । तूणकाष्ठें काई ॥ ७७ ॥

नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।

तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विंदति ॥ ३८ ॥

ह्मणोनि असो हें न घडे । तें विचारितांचि असंगडें । पुढती ज्ञानाचे पवित्र न दिते ॥ ७८ ॥ एथ ज्ञान हें उत्तम होये । आणिकही एक तैसें जेसैं चैतन्य कां नोहे । दुसरें गा ॥ ७९ ॥ या महातेजाचेनि कसें । ज प्रतिबिंब दिते । कां मित्रिसिलें गिंवसे । आकाश हें ॥ १८० ॥ नातरी पृथ्वी कांटीलें जरी जोडे । तरी उपमा ज्ञानीं घडे । पंडुकुमरा ॥ ८१ ॥ ह्मणुनि याहतां । पुढेंतपुढती निर्धारितां । हे ज्ञानाची पवित्रता । ज्ञानींचि आं जैसी अमृताचि चैवी निवडिजे । तरी अमृताचिसारिखी ह्मणिजे । तैसें मिजे । ज्ञानेसांचि ॥ ८३ ॥ आतां यावरी जें बोलणें । तें वायांचि वेळ फे सांचिचि हें पार्थ ह्मणे । जें बोलत असां ॥ ८४ ॥ परि तेंचि ज्ञान केवि ऐसें अर्जुने जंव पुसावें । तंव तें मनोगत देवें । जाणीतलें ॥ ८५ ॥ मग ह्मणत आतां चित्त देयीं इय गोठी^{२२} । सांगेन ज्ञानाचिये भेटी^{२३} । उपाय तुज ॥

श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।

ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥

अँत्मसुखाचिया गोडिया । विटे जो कां सकळ विषयां । जयाच्या मान नाही ॥ ८७ ॥ जो मनासी चाँड न सांगे । जो प्रकृतीचें केलें नेचे । संभोगें । सुखिया जाहाला ॥ ८८ ॥ तथातेंचि गिंवसितें । तें ज्ञान ॥

१ त्रैलोक्याची. २ काजळ, धूर. ३ उधळली. ४ वायधुळी, वावटळ. ५ वाय्या ७ प्रलयकालाचा अभ्र. ८ असंगत. ९ योग्यतेनें, बरोबरीनें. १० कोठें. ११ कसो १३ कवटाळलें असतां. १४ योग्यतेनें, तुलनेनें, बरोबर. १५ वारंवार. १६ ३ गोडी. १८ उपमा करिजे. १९ वेळ घालविणें. २० खरेंच. २१ कसें. २२ गोष्टी २३ निजानंदाच्या गोडीनें. २५ लालन. २६ मायेनें. २७ आस्तिकपबुद्धि. २८ २९ ज्ञेय. ३० येई.

ज्यामाजि अंशुबित । शांति असे ॥ ८९ ॥ तें ज्ञान हृदयीं प्रेतिष्ठे । आणि शांतीच्या अंकुर फुटे । मग विस्तार बहु प्रकटे । आत्मबोधाचा ॥ ९० ॥ मग जेडेती रोंस पाहिजे । जेडेती शांतीचि रेखिजे । तेथ आपपर नेणजे । निर्धारितां ॥ ९१ ॥ ऐसा हा उत्तरा-
न्तर । ज्ञानबीजाचा विस्तार । सांगतां असे अपार । परि असे आतां ॥ ९२ ॥

अज्ञश्चाश्रद्धानश्च संशयात्मा विनश्यति ।

नाथं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥

एके जया प्राणियाच्या टायी । इया ज्ञानाची आवडी नाही । तयाचे जिर्याले झणों काई । बरी मरण चांग ॥ ९३ ॥ शून्य जेसे गृह । कां चेतैन्ययीण देह । तसे जीवित ते संमोहें । ज्ञानहीन ॥ ९४ ॥ अथवा ज्ञान कीरें आपु नेह । पां तें च्याड एकी जरी चौहे । तरी तेथ जिव्हाळा काहीं आहे । प्राप्तीचा पै ॥ ९५ ॥ वांचुनि ज्ञानाची गोटी कायसी । परि ते आस्थाही न धरी मानसी । तरि तो संशयरूप हेनासी । पडिला जाण ॥ ९६ ॥ जे अमृतही परि नावडे । ऐसे सौखियाचे अरोचक जें पडे । तें मरण आले असे फुडें । जाणोंये कीं ॥ ९७ ॥ तैसा विषयमुखें रंजे । जो ज्ञानेसीचि माजे । ते संशय अंगिकारिजे । पथ भ्रांति नाही ॥ ९८ ॥ मग संशयी जरी पडिला । तरी निभाल जाणें नासला । तो ऐहिचे परत्रा मुकला । सुखामि गा ॥ ९९ ॥ जया काळेंज्वर आंगी बाणे । तो शीतोष्णें जशीं नेणे । आंगी आणि चोवणे । सरसेचि मानी ॥ १०० ॥ तसे त्याच आणि लटिकें । विरुद्ध आणि निकें । संशयी तो नोळखे । हिनाहिने ॥ १ ॥ हा नाची दिवस पार्हा । जैसा जात्येथा ठेंडवा नाही । तैसे संशयी असतां काहीं । मना ज्ये ॥ २ ॥

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम् ।

आत्मवंतं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ॥ ४१ ॥

ज्ञानजनि संशयाहृनि थोर । आणिक नाही पाप धोर । हा विनाशोची धोर । प्राणि-
यासी ॥ ३ ॥ येणें कारणें तुवां त्यजावा । आधी हाचि एक जिवीवा । जो ज्ञानाचिवा
अभावा । मौजि असे ॥ ४ ॥ जें अज्ञानाचें गेंडव पडे । तें हा बहुवसे मनी याडे ।

१ निर्लेप, संपूर्ण. २ उतराज होई. ३ जेथे, जेवढां. ४ वाट. ५ तेथे, तेथकी. ६ वांचणे, जिणे.
७ चांगले. ८ ओसाड. ९ मलले मटें. १० अज्ञान. ११ निभयें. १२ प्राप्त. १३ सांगवितो.
१४ तत्व. १५ गोष्ट. १६ अर्थात. १७ सहजच. १८ असुचि. १९ सुख पावे. २० ज्ञानाला
माजतो. २१ या लोकास व स्वर्गास. २२ विषमज्वर. २३ जन. २४ अनुकूल. २५ चांगले वाईट.
२६ जन्मधास. २७ टाकू. २८ भयंकर. २९ प्राण धेगारें. ३० जाळें. ३१ जिकावा. ३२ भ्रांत.
मध्ये. ३३ निबिड, आधार. ३४ अत्यंत.

ह्मणोनि सर्वथा मार्ग मोडे । विश्वासाचा ॥५॥ हृदयीं हाचि न समीये । बुद्धीतें निर्वसूनि
ठाये । तेथें संशयात्मक होये । लोकत्रय ॥ ६ ॥

तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।

छित्तैव न संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ब्रह्मार्प-
णयोगोनाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

ऐसा जरी थोरोंवे । तरी उपायें एके आंगेंवे । जरी हातीं होय बरवें । ज्ञानखड्ग ॥ ७ ॥
तरी तेणें ज्ञानशस्त्रें तिखेंटे । निखळें हा निर्वटे । मग निःशेष खंता फिटे । मानसीचा
॥ ८ ॥ याकारणें पार्था । उठी वेगीं वरौता । नाश करोनि हृदयस्था । संशयासी ॥ ९ ॥
ऐसें सर्वज्ञाचा बाप । जो श्रीकृष्ण ज्ञानदीप । तो ह्मणतसे संकल्प । ऐकें राया ॥ १० ॥
तंव या पूर्वापार बोलाचा । विचारुनि कुमर पंडूचा । कैसा प्रभु अंबसरीचा । करिता
होईल ॥ ११ ॥ ते कथेची संगती । भावाची संपत्ती । रसाची उन्नती । ह्मणिपेल पुढीं
॥ १२ ॥ जयाचिया बरवेपणी । कीजे आठारंसींची वोंवाळणी । जो सज्जनाचिये
व्यापणी । विसावा जगीं ॥ १३ ॥ जो शांतचि अंभिनवेल । ते परिहरीसा मन्हाटे बोल ।
जे समुद्राहूनि सखोल । अर्थभरित ॥ १४ ॥ जैसें बिंबें तरी बचकेचि एवढें । परि प्रका-
शासि त्रिभुवन थोकेडे । शब्दाची व्याप्ति तेणें पाडे । अनुभवावी ॥ १५ ॥ ना तरी
कामिनीयाचिया इच्छा । फळे कल्पवृक्ष जैसा । बोल व्यापक होय तैसा । तरी अवधान
द्यावें ॥ १६ ॥ हे असो काय ह्मणावें । सर्वज्ञ जाणती स्वभावें । तरी निकें चित्त द्यावें ॥
हे विनंति माझी ॥ १७ ॥ जेथ साहित्यें आणि शांति । हे रेखीं विसें बोलती । जैसी
लावण्यगुण कुळवती । आणि पतिव्रता ॥ १८ ॥ आधींचि साखर आवडे । तेचि जरीं
ओखेंदी जोडे । तरी सेवावी ना कां कोडे नावार्निवां ॥ १९ ॥ सहजें मलयोनिल मंद
सुगंध । त्या असृताचा होय स्वाद । आणि तेथेंचि जोडे नाद । जरी हेंवैगंत्या ॥ २० ॥
तरी स्पर्शें सर्वांग निववी । स्वादें जिह्वें नाचवी । तेचिचि कानां करवीं ह्मणवी । बाप माझा

१ सामावत नाही. २ आच्छादन. ३ माजला. ४ स्वाधीन होतो. ५ ज्ञानरूप तरवार.
६ तीक्ष्ण. ७ अगदीं निवळ. ८ मरे. ९ किंतु. १० बर. ११ मनांत असणाऱ्या. १२ दयाळू.
१३ समयोचित. १४ अधिकपणा, वाढ. १५ झटली जाईल. १६ अलंकार शास्त्रांतील आठ रस.
१७ बुद्धीला. १८ अपूर्व प्रकटेल. १९ ऐका. २० सूर्याचें मंडळ. २१ लहान, अल्प. २२ त्या
प्रकारे. २३ कामिक लोकांच्या. २४ सामुग्री. २५ कवित्वरचना. २६ औषधांत. २७ आनंदानें.
२८ वारंवार. २९ चंदनाचें रान. ३० देवें करून.

॥ २१ ॥ तैसें कथेचें हये ऐकणें । एक श्रवणासि होय पारणें । आणि संसारदुःख मूळवणें ।
विच्छेतीवणें ॥ २२ ॥ जरी मंत्रेंचि वैरी मेरे । तरी वायां कां बांधावे कुंटारे । रोग जाय दुषें
साखरे । तरी निंब कां पियावा ॥ २३ ॥ तैसा मनाचा मार न करितां । आणि इंद्रियां
दुःख न देतां । अथ मोक्ष असे आयता । श्रवणाशिमाजि ॥ २४ ॥ ह्याणोनि आंथिलिया
माराणुका । गीतार्थ हा निका । ज्ञानदेव ह्याने आइका । निवृत्तिरास ॥ २२५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

श्लोक ४२, ओव्या २२५.

अध्याय ५ वा.

अर्जुन उवाच-संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।

यच्छेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ १ ॥

मग पार्थ श्रीकृष्णातें ह्याने । हांही हें कैसें तुमचें बोलणें । एक होय तरी अंतःकरणें ।
वेर्चावये ॥ १ ॥ मागां सकळकर्मांचा संन्यास । तुझीच निरोपिला होता बहुवस ।
तरी कर्मयोगी केवि आतरस । पोखीतसां पुढती ॥ २ ॥ ऐसें हेर्थ हें बोलतां । आह्या
णेतैयांच्या चित्ता । ओंपुलिये चाडे श्रीअनंता । उमज नोहे ॥ ३ ॥ ऐकें ऐकसारातें
ओधिजे । तरी ऐकेंनिष्ठचि बोलिजे । हें आंणिकीं काय सांगिजे । तुझांप्रति ॥ ४ ॥ तरी
प्राचि लागीं तुमंतें । म्यां रांडव्यासि विनविलें होतें । जे हा परमार्थ श्रैनितें । न बोलावा
॥ ५ ॥ परी मागील असो देवा । आतां प्रस्तुतीं उक्तेल देखोवा । सांगें सार्हामाजि बरवा ।
मग कवण ॥ ६ ॥ जो परिणामीचा निर्वाळा । अर्चुंबित ये फळा । आणि
सुखितीं प्राजेळा । सांविद्याचि ॥ ७ ॥ जैसें निद्रेचें सुख न मोडे । आणि
मग तरी बहुसोले सांडे । तैसें सुखासना सांगडे । सोहणें होय ॥ ८ ॥ येणें
मर्जनाचेनि बोलें । देवो मनीं रिझले । मग होईल ऐकें ह्याणितलें । संतोषोनियां ॥ ९ ॥

१ तृती. २ घालवणें. ३ दुःख न देतां. ४ तरवारी. ५ संपन्न असतां. ६ समाधान. ७ मनानें.
ठरवितां येईल. ८ वारंवार. ९ वाढवितां. १० पुनः. ११ दोन अर्थीचें. १२ अज्ञान्याच्या.
४ तुमच्याप्रमाणें. १५ समज. १६ एकच तत्वांश. १७ एक निश्चयाचें. १८ दुसऱ्यानें. १९ तु-
ला. २० भगवंतासी. २१ गूढार्थानें. २२ स्पष्ट. २३ दाखवा. २४ शेवटींचा. २५ निबाडा.
६ विनवूक. २७ आचरितां. २८ सुगम. २९ सहज. ३० पुष्कळ. ३१ चालला जातो. ३२ पाल-
सारखें. ३३ योगेंकरून. ३४ सोपें. ३५ संतोषले.

देखा कामधेनुऐसी माये । सदैवा जया होये । तो चंद्रही परि लैहो । खेळावया ॥ १० ॥
 पाहें पां श्रीशंभूची प्रसन्नता । तथा उपमन्युचिया आतां । काय क्षीराब्धि दूधभाता । वेद-
 जेचिना ॥ ११ ॥ तैसा औदार्याचा कुंठ । श्रीकृष्ण आपु जाहालिया सुभदा । कां सर्व
 सुखाचा वसोटा । तोचि नोहावा ॥ १२ ॥ एथ चमत्कार कायसा । गोसावी श्रील-
 क्ष्मीकांताऐसा । आतां आपुलिया सवेसा । मागावा कीं ॥ १३ ॥ ह्मणोनि अर्जुने
 ह्मणितलें । तें हांसोनि थोरें दिधलें । तैचि सांगेन बोलिलें । काय कृष्ण ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच-संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकराबुभौ ।

तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥

तो ह्मणे गा कुंतीसुता । हे संन्यासयोग विचारितां । मोक्षकर तत्त्वता । होनीही होती
 ॥ १५ ॥ तरी जाणानेणां सकळां । हा कर्मयोग कीर्त प्रार्जुनां । जैसी नौव खियां बाळां ।
 तोर्थतरणीं ॥ १६ ॥ तैसें सारासार पाहिजे । तरी सोहंहा हाचि देखिजे । येणें संन्यास-
 फळ लैहिजे । अनाथासें ॥ १७ ॥ आतां याचिलार्गी सांगेन । तुज संन्यासियाचें
 चिन्ह । मग सहजें हे^{१९} अभिज्ञं । जाणसी तूं ॥ १८ ॥

ज्ञेयः सः नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति ।

निर्द्वंद्वो हि महाबाहो सुखं बंधात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

तरी गेलियाचीं से^{२१} न करी । न पेंवेतां चौड न धरी । जो सुनिश्चळ अंतरी । मेळ
 जैसा ॥ १९ ॥ आणि मी माझे ऐसी आठवण । विसरलें जयाचें अंतःकरण । पार्था तो
 संन्यासी जाण । निरंतर ॥ २० ॥ जो मनें ऐसा जाहला । संगी तोचि सांडिला ।
 ह्मणोनि सुखें सुख पावला । अखंडित ॥ २१ ॥ आतां गृहादिक भावें । तें कांहीं
 नलगे त्यजावें । जें घेतें^{२८} जाहालें स्वभावें । निःसंग ह्मणऊनि ॥ २२ ॥ देखें अभि-
 विज्ञानि जायें । मग जे राखोंडी केवळ होये । तें ते कापुसें विवेसुये । जियापरी
 ॥ २३ ॥ तैसा असतेनि उपाधी । नौकळिजे तो कर्मबंधी । जयाचिये बुद्धि । संकल्प
 नाहीं ॥ २४ ॥ ह्मणोनि कैल्पना जें सांडे । तैचि गा संन्यास घडे । इयें कारणे होनी
 सांगडे । संन्यास योग ॥ २५ ॥

१ लाभे. २ इच्छेसाठीं. ३ दुधाचा समुद्र. ४ घर. ५ प्राप्त. ६ योद्ध्याला. ७ आश्रय. ८ न
 व्हावा. ९ धनी. १० स्वेच्छा. ११ मोक्ष देणार. १२ जाणत्यानेणत्यांस. १३ निश्चय. १४ निर्मळ
 अंतःकरणें जनांस. १५ नौका. १६ उदकांतून जाण्यास. १७ सुलभ. १८ भिलवावें. १९ कर्मयोग
 व संन्यासयोग. २० एकच असे. २१ आठवण. २२ प्राप्त झालें तरी. २३ इच्छा. २४ अतिस्थिर.
 २५ संसारात. २६ समाधानात. २७ सर्व. २८ भोक्ते. २९ झांकतां येते. ३० असतांही. ३१ बांधला
 जात नाही. ३२ विकल्प. ३३ सांगडीतें.

सांख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पंडिताः ।

एकमप्यास्थितः सम्यग्बुभयोर्विदते फलम् ॥ ४ ॥

येन्हवीं तरी पार्थी । जे मूर्ख होती सर्वथा । ते सांख्ययोगसंस्था । जाणती केही ॥ २६ ॥ सहजे ते अज्ञान । ह्मणोनि ह्मणती ते भिन्न । येन्हवीं हीपांप्रति काइ आनान । प्रकाश झालती ॥ २७ ॥ पै संस्यक एके अनुभवे । जिहीं देखिले तैत्त्व आवधे । ते दोहीतें ही ऐक्यभवे । मानिती गा ॥ २८ ॥

यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ।

एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥

आणि सांख्यी जे पाविजे । तेचि योगी गमिजे । ह्मणोनि ऐक्य दोहीतें सहजे । व्यापरी ॥ २९ ॥ देखें आकाशा आणि अवकाशा । भेद नाही जैसा । तैसें ऐक्य योग-संन्यासा । वोळखे जो ॥ ३० ॥ तयासांचि जमी पांढले । आपणपें तेणेंचि देखिले । अशा सांख्ययोग जाणावले । भेदेविण ॥ ३१ ॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्नुमयोगतः ।

योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरेणाऽधिगच्छति ॥ ६ ॥

जो मुक्तिपथें पार्थी । चढे मोक्षपर्वता । तो महासुखाचा निर्मथा । वहिला पावे ॥ ३२ ॥ यरी योगस्थिती जया सांडे । तो वायांचि गा हेंयासी पडे । परि प्राप्ति केही न घडे । संन्यासाची ॥ ३३ ॥

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः ।

सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥

जेणे आंतीपासुनि हिरेंतले । गुरुवाक्यें मन धुतले । मग आत्मस्वरूपी घातले । संकीर्त्या ॥ ३४ ॥ जैसे समुद्री लेंवण न पडे । तंव वेगळें अल्प ओवडे । मग होय सिध्दचि एवढें । मिळे तव्हां ॥ ३५ ॥ तैसें संकल्पोनि काडिले । जयाचें मनचि चैतन्य

१ ज्ञानयोग व कर्मयोग यांची व्यवस्था. २ निरनिराळे. ३ आहित. ४ तथापि. ५ यथार्थ. ६ परब्रह्मस्वरूप. ७ ज्ञानमार्गाने. ८ कर्मयोगाने. ९ पाववे. १० पोकळीला. ११ उघड झाले. १२ स्वतः आपणास. १३ योगमार्गाने. १४ आत्मसुखाचा. १५ मस्तक. १६ सत्वर. १७ दुस्-
न्यास. १८ कर्मयोग. १९ छंदांत. २० कधी. २१ हिराबून घेतले. २२ आंत खोचून. २३ मीठ. २४ वाटते. २५ संकल्पापासून. २६ ब्रह्मरूप.

जाहालें । तेणें एकदेशियें परी व्यापिलें । लोकत्रय ॥ ३६ ॥ आतां कर्ता कर्म करावें ।
हे खुंटलें तथा स्वभावें । आणि करी जन्ही औघवें । तन्ही भकर्ता तो ॥ ३७ ॥

नैव किञ्चित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।

पश्यन्शृण्वन्स्पृशन्निजघ्नन्नाच्छन्स्वपन्श्वसन् ॥ ८ ॥

प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्निमिषन्निमिषन्नपि ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ९ ॥

जे पार्था तथा देहीं । मी ऐसा आठक नाही । तरी कर्तृत्व कैचें काई । उरे सांगें ॥ ३८ ॥
 ऐसें तेंनुत्यागेंविण । अमूर्ताचे गुण । दिसती संपूर्ण । योगयुक्तां ॥ ३९ ॥
 येन्हीं आणिकांचिये परी । तोही एक शरीरी । अशेषाही व्यापारी । वर्तत दिसे ॥ ४० ॥
 तोही नेत्री पाहे । श्रवणी ऐकत आहे । परी तोथिचा सर्वथा नोहे । नवल देखें ॥ ४१ ॥
 स्पर्शासि तरी जाणे । परिमळ सेवी प्रीणें । अवसरोचित बोलणें । तथाहि आथि ॥ ४२ ॥
 आहारातें स्वीकारी । व्यजावें तें परिहरी । निद्वेचिया अवसरी । निदिजे सुखें ॥ ४३ ॥
 आपुलेनि इच्छावचें । तोही गा चालत दिसे । पै सकळ कर्म ऐसें । राहोडे कीर ॥ ४४ ॥
 हें सांगो काइ एकैक । देखे श्वासोश्वासादिक । आणि निमिषोन्निमिष । आदिकरूनि ॥ ४५ ॥
 पार्था तथाचे टायी । हें आवघेंचि आथि पाहीं । परि तो कर्ता नव्हे कांहीं । प्रतीतिबळें ॥ ४६ ॥
 जें भ्रांतसेजे सुतला । तें स्वमसुखें सुतला । मग तो ज्ञानोदयी । चेडोला । ह्यणोनियां ॥ ४७ ॥

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ॥ १० ॥

आतां अविघ्नानसगती । अशेषाही इन्द्रियवृत्ती । आपुलालिया अर्थी । वर्तत आह्वती
 ॥ ४८ ॥ हीपाचेनि प्रकाशे । गृहीचे व्यापार जैसे । इही कर्मजात तैसे । योग्युक्ता
 ॥ ४९ ॥ तो कर्म करी सकळें । परी कर्मबंधा नाकळे । जैसे न सिपे^८ जळी जळें ।
 पद्मपत्र ॥ ५० ॥

१ परिच्छिन्नतेने. १ राहिलें. ३ सर्व. ४ कर्तपणाचा अहंकार. ५ शरीर असतांही. ६ विदे-
हीचें. ७ इतरांप्रमाणें. ८ सर्व. ९ सुगंध. १० नाकानें. ११ समयोचित. १२ आहे. १३ टाकतो.
१४ निजतो. १५ वागतो. १६ निश्चयें. १७ नेत्र मिटणें व उघडणें. १८ अनुभवाच्या. १९ नि-
जला. २० अनुभाविला. २१ जागृत झाला. २२ आत्म प्राप्ती झाली असतां. २३ सर्व. २४ इन्दि-
यांचे धर्म. २५ विषयांमध्ये. २६ सर्व कर्म. २७ योग्यास. २८ मिजे. २९ कमळाचें पान.

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।

योगिनः कर्म कुर्वति संगं त्यक्त्वाऽत्मशुद्धये ॥ ११ ॥

देखें बुद्धीची भाष नेणिजे । मनाचा अंकुर नुसजे । ऐसा व्यापार तो बोलिजे । शरीर गा ॥ ५१ ॥ हेच मराठें परियेसी । तरी बाळकाची चेष्टा जैसी । योगिये कर्म करिती तेसी । केवळा तनु ॥ ५२ ॥ मग पांचभौतिक संचलें । जेव्हां शरीर असे निरुलें । तेथे मनचि राहटि एकलें । स्वमी जेवी ॥ ५३ ॥ नवल ऐकें धनुर्धरा । कैसा वासनेचा संसारा । देहा हों नेरी उजगरा । परी सुखदुःखें भोगी ॥ ५४ ॥ इंद्रियांचा गांभी नेणिजे । ऐसा व्यापार जो निपजे^१ । तो केवळ गा ह्यणिजे । मौनसाचा ॥ ५५ ॥ योगिये तोही करिती । परी कर्म ते न बंधिजेती । जे^२ सांडिली आहे संगती । अहं-भावाची ॥ ५६ ॥ आतां जाहालिया भ्रमहत । जेसे पिशाचाचें चित्त । मग इंद्रियांचें चेष्टित । विरुद्ध दिसे ॥ ५७ ॥ स्वरूप तरी देखे । बाळावळे आडकें । शब्द बोलें मुखें । परि ज्ञान नाही ॥ ५८ ॥ हे असो कांजविण । जें जें कांहीं करणें । तें केवळ कर्म जाण । इंद्रियांचें ॥ ५९ ॥ मग सर्वत्र जें जाणतें । तें बुद्धीचें कर्म निरुते^३ । बोलले अर्जुनातें । ह्मणे श्रीहरी ॥ ६० ॥ ते बुद्धि धुरें करुनी । कर्म करिती चित्त देवनी । परि ते कर्मापासुनी । मुक्त दिसती ॥ ६१ ॥ जे बुद्धीचिये ठावनि देही^४ । त्या अहंकराची सेवि नाही । ह्मणोनि कर्म करितां पाही । चोखोळले ॥ ६२ ॥ अर्गां करितेनवीण कर्म । तेचि ते निष्कर्म । हें जाणती सुवर्म । गुरुगम्य जें ॥ ६३ ॥ आतां शान्तसाचें भरितें । सांडीतें आहे पात्रांत । जें बोलणें बोलापरान्तें^५ । बोलवले ॥ ६४ ॥ एथ इंद्रियांचा पांग । ज्या फिटली आहे चोंग । त्यासींचि ठांथि लोंग । परिसर्वेया ॥ ६५ ॥ हा असो भक्तिप्रसंग । न संडी^६ पां कैथालाग । होईल श्लोक-संगती भंग । ह्मणऊनियां ॥ ६६ ॥ जें मना आकळितां कैवाडे । धीयुसितां बुद्धीसी नांतुडे । ते देवाचेनि सुरेवाडे । सांगवले तुज ॥ ६७ ॥ जें शब्दातीत स्वभावे । तें बोलीचि

१ भास, वार्ता. २ उगवत नाही. ३ देहाचा. ४ उघड रीतीने. ५ ऐक. ६ नुस्ते, केवळ. ७ बनलेले, घटित. ८ निजले. ९ वागते. १० उत्पन्न होतो. ११ मनाचा. १२ बांधले जात नाहीत. १३ कारण. १४ भ्रमयुक्त. १५ अव्यवस्थित. १६ हाक मारलेली. १७ निष्कारण. १८ खरे. १९ पुढे, प्रमुख. २० आरुढ होऊन. २१ बुद्धीपासून देहापर्यंत ज्याला अहंकाराची आठवण नाही. २२ शुद्ध. २३ कर्तृत्वाच्या अभिमानापासून. २४ तात्पर्य, मुशकिली. २५ गुरूपासून मिळणारे. २६ भरलेले भांडे. २७ वाढीत आहे. २८ पलीकडे. २९ दैव्य, पराधीनपणा. ३० नाहीसा झाला. ३१ उत्तम. ३२ आहे. ३३ सबड, अधिकार. ३४ ऐकावयास. ३५ विषयांत-राचें वर्णन. ३६ सोडून. ३७ कथेचा संबंध. ३८ नाश. ३९ अवघड. ४० शोधितां. ४१ न सांपडे. ४२ अनुकूलतेने. ४३ बोलण्यापलीकडचे.

जरी फावे । तरी आणिकें काय करावें । कथा सांगें ॥ ६८ ॥ हा आर्तिविशेष श्रोत-
यांचा । जाणोनि सस निवृत्तीचा । ह्याने संवाद सोळांचा । परिसोनि परिसा ॥ ६९ ॥
मग श्रीकृष्ण ह्याने पार्थातें । आतां प्रामाचें चिन्ह पुरतें । सांगेन तुज निरुतें । चित्त
वेई ॥ ७० ॥

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शांतिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ।

आयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबद्धयते ॥ १२ ॥

तरी आत्मयोगें आयिल्ला । जो कर्मफळाशीं विटला । तो घर रिघोनि बरिला । शांती
जगीं ॥ ७१ ॥ येर कर्मबंधें किरीटी । अर्भिलापाचिया गांठी । कळासला खुंटी ।
कळभोगाच्या ॥ ७२ ॥

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्याऽस्ते सुखं वशी ।

नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन् ॥ १३ ॥

जैसा फळाचिये हांवें । तैसें कर्म करी आघवें । मग न कीजेचि येणें भावें । उपेक्षा
जो ॥ ७३ ॥ तो ज्याकडे वीस पाहे । तेथेंती सुखाची साष्टि होये । तो ह्याने तेथ राहे ।
महाबोध ॥ ७४ ॥ नवद्वार वेही । तो असतचि परि नाही । करितचि न करी कांहीं ।
फेळत्यागी ॥ ७५ ॥

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।

न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ १४ ॥

जैसा कां सर्वेश्वर । पाहिजे तंव निर्द्विपार । परि तोचि रची विस्तार । त्रिभुवनाचा
॥ ७६ ॥ आणि कर्ता ऐसें ह्याणपे । तरी कवणें कर्मी न 'क्षिपे । जे हातपांवी न लिपे ।
उवासवृत्तीच्या ॥ ७७ ॥ योगनिद्रा तरी न मोडे । अकतेंपणा सेंळु न घडे । परि महा-
भूतांचें हेंळवाडे । उभारी भलें ॥ ७८ ॥ जगाच्या जीवीं आहे । परी कवणाचा केहीं नोहे ।
जगाचि हें होय जाये । तो शुद्धीही नेणे ॥ ७९ ॥

नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ।

अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यंति जंतवः ॥ १५ ॥

पापपुण्यें अशेवें । पांतीचि असतु न देखें । आणि सोंक्षीही होऊं न ठोंके । येरी

१ स्पष्ट होतें. २ इच्छाविशेष. ३ योग्याचें. ४ खरें. ५ आत्मज्ञानाचें. ६ पूर्ण ज्ञान. ७ कां-
तीचें. ८ फलाची इच्छा. ९ खिळला, बद्ध केला. १० आशेन. ११ सर्व. १२ मार्ग. १३ तेवढी.
१४ निरपेक्षा. १५ पाहावा. १६ अकर्ता. १७ झणावा. १८ लित होत नाही. १९ पाय. २० छल,
अभिमान. २१ समुदाय. २२ कर्हीं. २३ जवळ असतांही. २४ द्रष्टा, पाहणारा. २५ राहें.

प्री कायसी ॥ ८० ॥ पै मूर्तीचेनि मेळें । तो मूर्ताचि होऊनि खेळे । परि अमूर्तपण न
ळे । सादुल्लेखाचें ॥ ८१ ॥ तो सृंजी पाळी संहारी । ऐसें बोलती जें चराचरी । तें अज्ञान
। अवधारी । पंडुकुमरा ॥ ८२ ॥

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।

तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥

तें अज्ञान जें समूळ तुटे । तें आंतीचें मैसेरें फिटे । मग अकर्तृत्व प्रकटे । मज ईश्वराचें
८३ ॥ एथ ईश्वर एक अकर्ता । ऐसें मानलें जरी चित्ता । आणि तोचि मी हें स्वभावता ।
माहीचि आहे ॥ ८४ ॥ ऐसेनि विवेकें उदो चित्ती । तथासि भेद कैचा बिजगती । देखे
गणुलिया प्रेतीती । जगचि मुक्त ॥ ८५ ॥ जैसी पूर्वदिशेच्या रांडळी । उद्या येतांचि
ये दिवाळी । कीं येरीही दिशां तियेचि काळी । काळींमा नार्ही ॥ ८६ ॥

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।

गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

बुद्धिनिश्चये आत्मज्ञान । ब्रह्मरूप भौवी आपणा आपण । ब्रह्मनिष्ठा राखे पूर्ण ।
तत्परायण अहर्निशी ॥ ८७ ॥ ऐसें व्यापक ज्ञान भलें । जयांचिया हृदया गिव-
जेंत आलें । त्यांची समतादृष्टि बोलें । विशेष काई ॥ ८८ ॥ एक आपणपेचि जैसें ।
देखती विश्व तैसें । हें बोलणें कायसें । नवल एथ ॥ ८९ ॥ परी देव जैसें कैवतिकें ।
हीचि दैत्य न देखे । कां विवेक हा नोळखे । आंतीतें जेवीं ॥ ९० ॥ ना तरी अंधका-
ची वान्नी । जैसा सूर्य न देखे स्वमी । अमृत नायके कार्नी । मृत्युकथा ॥ ९१ ॥ हें
मसो संतें प कैसा । चंद्र न स्परे जैसा । भूर्ती भेद नेणती तैसा । ज्ञानिये ते ॥ ९२ ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।

शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥

मग हा मेशकु हा गज । कीं श्वपच हा द्विज । पैलें इतर हा आत्मज । हें उरलें कै
९३ ॥ ना तरी हे धेनु हें श्वान । एक गुरू एक हीन । हें असो कैचें स्वप्न । जांगतया

१ आकार, देही. २ निराकार. ३ बिघडत नाही. ४ प्रभूचें. ५ उत्पन्न करी. ६ अंधकार.
काजळी. ७ अकर्तेपणा. ८ उदय. ९ अनुभवार्थ. १० घरी. ११ उजाळी. १२ अंधार. १३ मानी.
१४ त्याच्याच मार्गे लागलेला, तोच अभ्यास करणारा. १५ रात्रंदिवस. १६ शोभीत. १७ अभेद-
ष्टी. १८ विद्वेषकरून सांगूं. १९ स्वतः आपण. २० कौतुकानें. २१ लाचारी. २२ नमुना.
२३ कल्मा. २४ माशी. २५ अंत्यज. २६ पलीकडचा. २७ कोठें. २८ थोर. २९ जागृताला.

॥ १४ ॥ एथ भेद तरी कीं देखावा । जरी अहंभाव उरला होआवा । तो आर्थांचि नाही
आधवा । आतां विषेम काई ॥ १५ ॥

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥

ह्मणोनि सर्वत्र सहा सैम । तें आपणचि अद्वय ब्रह्म । हें संपूर्ण जाणें वर्म । समवृष्टीचें
॥ १६ ॥ जिहीं विषयसंग न सांडितां । इंद्रियांतें न वंडितां । परि भोगिली निःसंगता ।
कामनेविण ॥ १७ ॥ जिहीं लोकांचेनि आधारे । लौकिकैचिं व्यापारे । परि सांडिलें
निर्वसुरें । लौकिक हें ॥ १८ ॥ जैसा जनामाजि खेचरें । असतूचि जना नव्हे गोचरें ।
तैसा शरीरीं परि संसार । नोळखे त्यातें ॥ १९ ॥ हें असो पर्वनाचेनि मेळें । जैसें जळींचि
जळ लोळे । ते आणिकें ह्मणती वेगळें । कैळोळ हे ॥ २० ॥ जैसें नाम रूप त्याचें ।
येन्ही ब्रह्मचि तो सोंचें । मन साम्या आलें जयाचें । सर्वत्र गा ॥ १ ॥ ऐसेनि समवृष्टी
जो होये । त्या पुरुषा लक्षणही आहे । अर्जुना संक्षेपें सांगेन पाहें । अच्युत ह्मणे ॥ २ ॥

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाऽप्रियम् ।

स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥

तरी मृगजळाचेनि पुरें । जैसें न लोटिजे कां गिरिवरें । तैसा शुभाशुभीं न विक्करें ।
पातलियां जो ॥ ३ ॥ तोचि तो निरुता । समवृष्टि तत्त्वता । हरी ह्मणे पंडुसुता । तोचि
ब्रह्म ॥ ४ ॥

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विदित्यात्मनि यत्सुखम् ।

स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते ॥ २१ ॥

जया आपणपें सांडूनि कहीं । इंद्रियग्रामावरि येणें नाही । तो विषय न सेवी हें काई ।
विचिचें येथ ॥ ५ ॥ सहजे स्वसुखाचेनि अपारें । सुरेंवाडलेनि अंतरे । रचिला ह्मणऊनि
बाहिरें । पाडू न घेई ॥ ६ ॥ सांगें कुंभसूक्तचेनि ताडें । जो जेविला चंद्रकिरणें

१ मीपणा. २ व्हावा. ३ सर्व. ४ मित्र, विरुद्ध. ५ अविकारी. ६ अद्वितीय. ७ जाण. ८ विष-
याची इच्छा. ९ संगरहितपणा. १० व्यावहारिक. ११ असानी, मूढ. १२ भूत, समंध.
१३ असून. १४ दिसत नाही. १५ वायूच्या. १६ तरंग, लाटा. १७ साक्षात्. १८ समतोला.
१९ डोंगर. २० विकार पावत नाही. २१ प्राप्त झाला असना. २२ खरा. २३ आपले स्वरूप पास.
२४ इंद्रियसमुदाय. २५ चमत्कारिक. २६ अमर्याद. २७ सुख पावलेल्या. २८ मनानें. २९ घाली.
३० अंशविकासी कमल.

पेखेंटे । तो चकोर कायि बाळुवंटे । नुंविन असे ॥ ७ ॥ तैसें आत्मसुख पैपाइलें ।
यासि आपणपेंचि फावलें । तथा विषय सहज सांडवळें । ह्यानीं काई ॥ ८ ॥ येन्हवीं
री कौतुकें । विचारुनि पाहें पां निरुं । या विषया वेनि मुखें । हे कविजती कवण ॥ ९ ॥

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।

आद्यंतवंतः कौंतेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥

जिहीं आपणपें नाही देखिलें । तांच इहीं इद्रियौथीं रंजले । जैसे रंके कां आळुकलें ।
षाते सेवी^२ ॥ ११० ॥ नौतरी मृगें तृषापीडितें । संभ्रमें^१ विसरोनि जळालें । मग
तिर्यकुद्धी भरंडीतें । टाकूनि येती ॥ ११ ॥ तैसें आपणपें नाही^१ विटे । जयानें स्वसु-
खाचे सदा खेरांटे । तथासीचि विषय हे^२ गोमटे । आवडती ॥ १२ ॥ येन्हवीं विषयीं सुख
राहे । हे बोलणेंचि सौरिखें नोहे । तरी विर्युत्स्फुरणें कां न पाहे । जगामाजीं ॥ १३ ॥
रांगें वौतवर्ष आतपधरे । ऐसें अभच्छौयाचि जरी^३ सरे । तरी चिंमोळिं धर्वेळारें ।
हरारीं कां ॥ १४ ॥ ह्याणानि विषयसुख जें बोलिजे । तें नेणतां गा वायां^४ जैलपिजे । जैसे
हुर कां ह्याणज । विर्येकडातें ॥ १५ ॥ ना तरी भौमीं नाम मंगळ । रोहिणीतें^५ ह्याणती
मळ । तैसा सुखप्रवाह बैरेळ । विषयिक हा ॥ १६ ॥ हे असो आघवी बोली । सांग पां
तर्फणीची साडली । त शीतल हेंईल कर्तुली । मूषकासी ॥ १७ ॥ जैसा आमिषकवल
पांडवा । मीन^६ त सेवी तवाचि बरवा । तैसा विषयसंग आघवा । निभ्रांत जाणें ॥ १८ ॥
विरेक्तांचिये कृष्टी । जें ग्राहकिजे किराटी । तें पांडुरोगांचिये पुष्टी । सारिखें हिसें
॥ १९ ॥ ह्याणानि विषयभोगां जें सुख । तें सौख्यानचि जाण दुःख । परि काय करिती
सुख । न सेवितां न सरे ॥ १२० ॥ तें अंतरें नेणती बापुडें । ह्याणानि भगव्य सेवणें घडे ।
जांमें पुथ्यांकांचि किडे । काय चिंळती घेती ॥ २१ ॥ तथा दुःखियां दुःखाचि जिह्वार ।
त विषयकर्दमांचे हुरुर । ते भोगजळींचे जळवर । सांडिती कवी ॥ २२ ॥ आणि

१ चांगली. २ वालवंट. ३ उत्पन्न झालें. ४ प्राप्त झालें. ५ फसती. ६ स्वस्वरूप. ७ इद्रिय-
सुखांत. ८ सुखावले. ९ दरिद्री. १० भुकेलें. ११ कोंडबाला. १२ खातात. १३ अपवा. १४ ताहानेलीं. १५ भ्रमानें. १६ पाणी असें मानून. १७ माळ जमीनीवर. १८ अनुभावलें. १९ शेतांतील कापलेल्या धात्यांचे जमिनीतील छुंट. २० सुंदर. २१ योग्य. २२ विज्ञेया चमक-
ण्यानें. २३ वायु, पाटस आणि उन निवारण होईल. २४ ठगेंकळून. २५ कार्य होईल. २६ तीन
मंजली चुनेगळी घरे. २७ बडबडावें. २८ मधुर. २९ बचनागास. ३० मंगळ ग्रह. ३१ मृग-
जळास. ३२ उपभोगांत सुख आहे हें बोलणें. ३३ व्यर्थ. ३४ सर्व. ३५ किती. ३६ उंदरास.
३७ मांसाचा घांस. ३८ मत्स्य. ३९ निःसंशय. ४० वैराग्यशानच्या. ४१ पाहणें. ४२ भर.
४३ मुळापासून अखेरपर्यंत. ४४ चालत नाही. ४५ याचें मुख. ४६ पुत्राच्या खंदकांतील.
४७ कंटाळा, किलस. ४८ जीवाचें मुख, जिह्वाळा. ४९ विषयरूप घाणीतलें. ५० वेडूक. ५१ मासे.

दुःखयोनी जिया आहती । तिया निरर्थका तरी नव्हती । जरी विषयांवरी विरक्ती । धरिती जीव ॥ २३ ॥ ना तरी गर्भवासादि संकट । कां जन्ममरणांचे कष्ट । हे विसां-
वेवीण वाट । बाहवी कवणें ॥ २४ ॥ जरी विषयीं विषयो सांडिजेल । तरी महाहोषीं
कें वसिजेल । आणि संसार हा शब्द नव्हेल । लटिका जर्गी ॥ २५ ॥ ह्मणोनि आवि-
द्यांजात नाथिलें । तें तिहींचि सांच राविलें । जिहीं सुखबुद्धी घेतलें । विषयदुःख ॥ २६ ॥
याकारणें गा सुभटा । हा विचारितां विषय वोरेंटा । तूं ह्मणें केहीं या वाटा । विस-
रोनि जासी ॥ २७ ॥ पै^{१४} यातें विरक्त पुरुष । त्यजिती कां जैसें विष । निराशा त्यां
दुःख । हाविलें नावडे ॥ २८ ॥

शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक् शरीरविमोक्षणात् ।

कामक्रोधोद्वेगं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २३ ॥

ज्ञानियांच्या हें ठायीं । याची मीतही कीर^{१०} नाही । देहीं देहभाव जिहीं । स्वभाव
केले ॥ २९ ॥ जयांतें बाह्याची भाष । नेणिजेचि निःशेष । अंतरीं सुख । एक ओंथि
॥ ३० ॥ परि तें वेगळेपणें भोगिजे । जैसें पक्षियें फळ चुंबिजे । तैसें नव्हे तेथ विस-
रिजे । भोगितेपणही ॥ ३१ ॥ भोगीं अवस्था एकी उठी । ते अहंकाराच्या अंथळ
लोदी । मग सुखेंसि घे भौंठी । भौंढेपणें ॥ ३२ ॥ तिथे आलिंगनवेळीं । होय आपेंआप
केंवळी । तेथ जळ जैसें जळीं । वेगळें न विसे ॥ ३३ ॥ कां आकाशीं वायो हरपे ।
वेथे सोन्ही^{१५} हे भौष लोपे । तैसें सुखचि उर स्वरूपें । सुरतीं तिथे ॥ ३४ ॥ ऐसी
हेताची भौष जाय । मग ह्मणों जरी एकचि होय । तरी तेथ साक्षी कवण आहे ।
जाणतें जें ॥ ३५ ॥

यौतःसुखौऽतरारामस्तथांतज्योतिरेव यः ।

स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ २४ ॥

लभंते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।

छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ २५ ॥

ह्मणोनि असो हें आवणें । एथ न बोलणें काय बोलावें । ते खुणाचि पावेल स्वभावें ।

१ ज्या आहेत. २ विभ्रंतीवांचून. ३ चालावी. ४ विषयासक्तींनीं. ५ कोण. ६ होणार नाही
काय? ७ सर्वज्ञान. ८ लटकें. ९ खरें. १० वाईट. ११ कदाचित्. १२ कधीं. १३ चुकून.
१४ परंतु. १५ समुच्चयार्थक अव्यय. १६ वातांही. १७ निश्चयें. १८ आपल्या स्वाधीन. १९ विष-
याच्या भास. २० आहे. २१ पदर, पडदा. २२ सोडी. २३ आलिंगन. २४ दृढतेनें. २५ एकव-
दपण. २६ वाङ्म, अवकाश. २७ निराळेपणाची. २८ बोलणें. २९ ऐक्यपणांत.

आत्माराम ॥ ३६ ॥ जे ऐसेनि सुखें मातले । आपणपांचि आपण राहिले । ते मी जाणें
निखिळ वीतले । सांमरस्याचे ॥ ३७ ॥ ते आनंदाचे अनुकार । सुखाचे अंकुर ।
की महाबोधें विहोर । केले जैसे ॥ ३८ ॥ ते विवेकाचे गांव । की परब्रह्मांचे स्वभाव ।
ना तरी अळंकारले अवयव । ब्रह्मविद्येचे ॥ ३९ ॥ ते सत्वाचे सात्विक । की चैतन्याचे
आंगिके । हें बहु असो एकैक । वांनिशी काई ॥ ४० ॥ तूं संतस्तवनीं रतेसी । तरी
कयेची स^३ न करिसी । कीं निरौळीं बोल देखसी । सनागर ॥ ४१ ॥ परि तो
रसातिईयो मुकुळीं । मग प्रथार्थदीप उजळीं । करीं साधुहृदयराउळीं । मंगळ उखा
॥ ४२ ॥ ऐसा गुरुचा उवाखिला । निवृत्तिहासासी पातला । मग तो ह्मणे कृष्ण बोलिला ।
तेचि आइका ॥ ४३ ॥ अर्जुना अनंतसुखाच्या डोहीं । एकसरां तळेंचि घेतला जिहीं ।
मग थिरौकनि तेही । तेचि जाहाले ॥ ४४ ॥ अथवा आत्मप्रकाशें चोखें । जो आपण-
पेचि विश्व देखे । तो देहेंचि परब्रह्म सुखें । मातूं येईल ॥ ४५ ॥ जें सांचोकारें परम ।
ना तें कैश्चर निःसीम । जिये गांवींचे निष्काम । अधिकारिये ॥ ४६ ॥ जें महर्षी वाढलें ।
विरक्तभागा फिटलें । जें निःसंशया पिकलें । निरंतर ॥ ४७ ॥

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।

अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥

जिहीं विषयापासोनि हिरेंतलें । चित्त आपुलें आपण जितिलें^{३३} । ते निश्चित जेथ
सुतले । चेतीचिनीं ॥ ४८ ॥ तें परब्रह्म निर्वाणें । जें आत्मविदांचें कारण । तेचि ते पुरुष
जाण । पंडुकुमरा ॥ ४९ ॥ ते ऐसे कैसेनि जाहाले । जे देहींचि ब्रह्मत्वा आले । हें पुससी
तरी भलें । संक्षेपें सांगों ॥ १५० ॥

रूपशान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवांतरे भुवोः ।

प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यंतरचारिणौ ॥ २७ ॥

तरी वैराग्याचेनि आधारें । जिहीं विषय दैवडुनि बाहिरें । शरीरीं एकदरें । केलें मन-

१ माजले. २ स्वस्वरूपानें. ३ मी समजतों. ४ निखालस, सर्व. ५ ब्राह्मनंदाचे. ६ आकार.
७ श्रीडास्थान. ८ आत्मज्ञानाचे. ९ जीवात्म्याचे. १० शरीरावयव. ११ वर्णन करिसी. १२ रमसी.
१३ भाठवण. १४ निर्गुणविषयांत; निरालंबी. १५ अति चांगले, प्रेमयुक्त. १६ रसाचा अतिषय-
पण. १७ संक्षिप्त कर, आटप. १८ हृदयमंदिरांत. १९ कल्याणाचा. २० उदय. २१ प्रसन्नपणा.
२२ ऐक्यतेने. २३ जुडी. २४ स्थीर होउन. २५ चांगल्या. २६ आपणच, स्वतःच. २७ खरेपणानें.
२८ अविनाशी. २९ निश्चयेंकरून. ३० निरिच्छ. ३१ विरक्तांच्या हिक्कास आले. ३२ हिरावून
घेतलें. ३३ जिकलें. ३४ निजले. ३५ जागे होत नाहींत. ३६ कैवल्यपद. ३७ आत्मज्ञान्यांचें
३८ बाहेर घालवून. ३९ एकनिष्ठ.

॥ ५१ ॥ सहजें तिहीं^१ संधी भेटी । जेथ भूपल्लावा पडे गांठी । तेथ पाठिमोरी विठी^२ ।
 पोरखोनिथां ॥ ५२ ॥ सांडूनि दक्षिण वाम । प्राणापानसम । चित्तेसी व्योम^३ । गामिये
 करिती ॥ ५३ ॥

यतेंद्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।

विगतैच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ २८ ॥

तेथ जैसी रथ्योवकें सकळें । घेऊनि गंगा समुद्रीं मिळें । मग एकैक वेगळें । निवडूं
 नये ॥ ५४ ॥ तैसी वासनांतराची विवर्चना । मग आपैसी पोरखे अर्जुना । जे वेळीं
 गगनीं लयो मना । पर्वनें कीजे ॥ ५५ ॥ जेथ हें संसारचित्र उमटे । तो मनोरूप पडे
 फाटे । जैसं सरोवर आटे । मग प्रतिभो नार्ही ॥ ५६ ॥ तैसं मन एथ मुदल जाय । मग
 अहंभावादि कें^४ आहे । ह्मणोनि शरीरेंच ब्रह्म होये । अनुभवी तो ॥ ५७ ॥

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।

सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ २९ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीता सूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

संन्यासयोगो नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

आह्मी मार्गां हर्न सांगितले । जे देहींचि ब्रह्मत्व पावले । ते येणें मार्गें आले । ह्मणऊ-
 निथां ॥ ५८ ॥ आणि येमनियमांचे डोंगर । अभ्यासाचे सागर । क्रमोनि हें पार । पातले
 ते ॥ ५९ ॥ तिहीं आपणपें करुनि निर्लेप^५ । प्रपंचाचें घेतलें माप । मग सांच शांतीचें
 चित्तैवरूप । होऊनि ठेले ॥ ६० ॥ ऐसा योगयुक्तीचा उद्देश^६ । जेथ बोलिला ह्मीकेश ।
 तेथ अर्जुन सुंदर । ह्मणोनि चैमत्कारिला ॥ ६१ ॥ तें देखिलिथो कृष्ण जाणितलें । मग
 हांसोनि पायीतें ह्मणितलें । काइ पां चित्त उद्वाहलें । इथे बोलीं तुझे ॥ ६२ ॥ तंव अर्जुन
 ह्मणे देवो । परंचित्तलक्षणाचा रवो । भला जाणितला जी भावो । मानस माझा ॥ ६३ ॥
 म्यां जें कांहीं विवर्तुनि पुसावें । तें आधींचि जाणितलें देवें । तरी बोलिलें तेंचि सांगावें ।
 विवर्तें करुनि ॥ ६४ ॥ येन्हीं तरी अवधारा । जो दाविला तुझी अनुसारा । तो पैदेह-

१ इडा, पिंगला व सुषुम्ना या तिहींची जेथें भेट होते. २ डोळ्यांच्या पापण्यांची. ३ दृष्टि.
 ४ माघारी राहून, ठेवून. ५ उजवें डावें. ६ आकाशांत जाणारे. ७ रस्त्यावरील उदकें. ८ इतर
 इच्छेची. ९ विचार. १० आपोआप. ११ राहें. १२ वायूनें. १३ वस्त्र. १४ प्रतिबिंब. १५ कोठें.
 १६ सर्व. १७ यम, नियम, आसन, धारणादिक योगमार्गांचे. १८ आपलें, आपणास. १९ उपाधि-
 रहित. २० खरें. २१ जीव, विच्छिन्न. २२ अभिप्राय. २३ मार्मिक, ज्ञाता. २४ चमत्कार पावला
 २५ पाहतांच. २६ प्रसन्न झालें. २७ दुस्वप्नाच्या मनोगताचा. २८ जाणणारा. २९ विचार करून.
 ३० स्पष्ट, विस्तार. ३१ एका. ३२ मार्ग. ३३ खोल पाण्यांत पोहून जाण्यापेक्षा पायउतारा सोपा.

प्याहूनि पायउतारा । सोहपा जैसा ॥ ६५ ॥ तैसा सांख्याहूनि प्रांजळा । आह्मासारि-
 खिया अबळां । एथ आहे कांहीं पैरिकाळा । तो साहों ये वर ॥ ६६ ॥ ह्मणोनि एक वेळ
 देवा । तोचि पेंडताळा घेयावा । विस्तारिल तरी सांगावा । सांघंतचि ॥ ६७ ॥ तंव श्रीकृष्ण
 ह्मणती होकां । तुज हा मार्ग गमला निंका । तरी काय जाहलें आइकीं जो कां । मुखें
 बोलों ॥ ६८ ॥ अर्जुना तूं परिससी । परिसोनि अंनुष्टिसी । तरी आह्मासीचि वीणि
 कायसी । सांगावयाची ॥ ६९ ॥ आर्धाचि चित्त मायेचें । वरी मिथं जाहलें पढियंतयाचें ।
 आतां तें अजुतपण स्नेहाचें । कवण जाणे ॥ ७० ॥ ते ह्मणे कारुण्यरसाची वृष्टी । कीं
 नव्या स्नेहाची सृष्टी । हें असो नेणजे दृष्टी । हरीची वानूं ॥ ७१ ॥ जे अमृताची वातली ।
 कीं प्रेमचि पिऊन मातली । ह्मणोनि अर्जुनमोहें गुंतली । निघों नेणें ॥ ७२ ॥ हें बहु जें
 जें जल्पिजेल । तेथें कथेसि फांकीं होईल । परि तें स्नेहरूपा न येल । बोलवरी ॥ ७३ ॥
 ह्मणोनि विसुंरा काय येणें । तो ईश्वर कवळावा कवणें । जो आपलें मांन नेणे । आप-
 णचि ॥ ७४ ॥ तरी मागील ध्वनीअतां । मज गमला सांविधाचि मोहितं । जे बळात्कारें
 असे ह्मणत । परिस बापा ॥ ७५ ॥ अर्जुना जेणे जेणें भेदें^{२९} । तुझे फां चित्त बोधे ।
 तैसें तैसें विनोदें^{३०} । निरूपिजेल ॥ ७६ ॥ तो कोइसया नांव योग । त्याचा कवण
^{३१}उपेग । अथवा अधिकारप्रसंग । कवणा एथ ॥ ७७ ॥ ऐसें जें जें कांहीं । उक्त असे
 इथे ठाई । तें औघवेंचि पाहीं । सांगेन आतां ॥ ७८ ॥ तूं चित्त देऊनि अवधारीं । ऐसें
 ह्मणोनि श्रीहरी । बोलिजेल ते पुढारी । कथा आहे ॥ ७९ ॥ श्रीकृष्ण अर्जुनासीं संगें ।
 न सांडोनि सांगेल योग । तो व्यक्त करूं प्रसंग । ह्मणे निवृत्तिदास ॥ १८० ॥

इति श्रीज्ञानदेवकृतायां भावार्थदीपिकायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

श्लोक २९, ओव्या १८०.

अध्याय ६ वा.

मग रींयातें संजयो ह्मणे जो । तोचि अभिप्राय अवधारिजो । श्रीकृष्ण सांगती
 आतां जो । योगरूप ॥ १ ॥ सहजें ब्रह्मरसाचें परेगुणें । केलें अर्जुनालागीं नारायणें ।
 कीं तेचि अँवसरीं पाहुणे । पातलों आह्मी ॥ २ ॥ कैसी दैवाची योरी^{३४} नेणजे । जैसें

१ सुगम. २ निर्बळांला. ३ परंतु कांहीं काळानें. ४ अनुभव. ५ आरंभापासून शेवटपर्यंत.
 ६ चांगला. ७ आचरसी. ८ न्यूनता. ९ ममतेचें. १० निमित्त. ११ आवडत्याचें. १२ नवीन
 लग्नाचीं मुलें. १३ वर्णन करूं. १४ बोलवेल. १५ विस्तार. १६ आश्चर्य. १७ प्रमाण.
 १८ सूचित अभिप्राय. १९ सहज, अकरमात. २० वश झालेला. २१ प्रकारें. २२ कौतुकांनें.
 २३ काय नांवाचा. २४ उपयोग. २५ सांगितलेलें. २६ सर्व. २७ पुढें. २८ सहवास. २९ स्पष्ट.
 ३० धृतराष्ट्राला. ३१ आत्मज्ञानरूप. ३२ मेजवानी, भोजन. ३३ प्रसंगी. ३४ महत्त्व.

तान्हेलिया तोय सविजे । कीं तेंचि चैवी करुनि पाहिजे । तंव अवृत्त आहे ॥ ३ ॥ तैसे
आह्मा तुह्मा जाहाले । जें आडमुठी तेंच फावले । तंव धृतराष्ट्र ह्याणितले । हें न पुसों
सुते ॥ ४ ॥ तथा संजया येणें बोलें । रायाचें हृदय चोजवले । जें अवसरी आहे घेतले ।
कुमरांचिया ॥ ५ ॥ हें जाणोनि मनीं हांसिला । ह्याणे ह्यातारा मोहें नाशिला । येन्हवीं
बोलें तरीं भला जाहाला । अवसरीं इये ॥ ६ ॥ परि ते तैसें कैसेनि होइल । जांत्वंधा
कैसें पोहेल । तेवींचि येहू रोष घेइल । ह्याणोनि बिहे ॥ ७ ॥ परि आपण चित्तीं
घातुला । निकीयापरि संतोषला । जे तो सर्वांई फावला । श्रीकृष्णार्जुनाचा ॥ ८ ॥
तेणें आनंदाचेनि धालेपणें । सांभिप्राय अंतःकरणें । आतां आहोसी बोलणें । घडल
तया ॥ ९ ॥ तो गीतेमाजि पर्वाची । प्रसंग असे आयणीचा । जैसा क्षीरार्णवीं अमृ-
ताचा । निवाड जाहाला ॥ १० ॥ तैसें गीतार्थाचें सार । जें विवेकसिधूचें पार । नांना
योगविभवभांडार । उवडलें कां ॥ ११ ॥ जें आदिप्रकृतीचें विस्वणें । जें शैब्यब्रह्मासि
न बोलणें । जेथुनि गीर्तावल्लीचें ठाणें । प्ररोहें पावे ॥ १२ ॥ तो अध्याय साहावा । वारि
साहित्याचिया बरवा । सांगिजेन ह्याणोनि परिसावा । चित्त वेडती ॥ १३ ॥ माझा
मैत्रावाचि बोल कोतुकें । परि अमृतातेही पैजां जिजे । ऐसीं अक्षरे रसिकें ॥ १४ ॥
मेळवीन ॥ १४ ॥ जिये कांवलिकेचेनि पाडे । दिसती नांवांचे रंग धोडे । ॥ १५ ॥ वेधें
परिवेळाचें बीकें मोडे । जयाचेनि ॥ १६ ॥ ऐका रसाळपणाचिया लोभा । कीं
श्रवणाचि होती जिभा । बोलें इंद्रियां लागे कळबीं । एकमेकां ॥ १७ ॥ सहजें
बाह्य तरीं विषो श्रवणाचा । परि रसैना ह्याणे रस हा आमुचा । प्रार्थनासि भोव
जाय परिमळाचा । हा तोचि होईल ॥ १८ ॥ नवल बोलतीये रेखेचीं वाहाणी ।
देखतां डोळा पुरों लागे धेणी । ते ह्याणती उवडली खाणी । रूपाची हे ॥ १९ ॥ जेथ
संपूर्ण पडे उभारे । तेथ मनचि धांव बाहिरें । बोलें भुजाही आविष्करे । आलिंगा-

१ पाणी. २ बाखून. ३ अनायासे. ४ आत्मज्ञान. ५ प्राप्त झालें. ६ समजलें. ७ बाधेनें,
संचारानें. ८ मुलांच्या. ९ पुत्रवात्सल्यानें. १० कृष्णार्जुनाचें भाषण. ११ जन्मांधाला. १२ दिसले.
१३ हा. १४ कोपेल. १५ भय पावे. १६ चांगल्या रीतीनें. १७ भाषणाचें मुख. १८ तृतीनें.
१९ मनांतल्या अर्थासह. २० सहाय्या अध्यायांतील. २१ तत्त्वनिर्णयाचा. २२ पैलथडी. २३ अनेक.
२४ योगसंपत्तीचा जामदारखाना. २५ आदिमायेचें. २६ विधातिस्थान. २७ वेदाला. २८ गीतासुख
वेलीचें. २९ ठिकाण. ३० अंकुर. ३१ अलंकारें करून भरलेला. ३२ साधा. ३३ प्रतिकेनें.
३४ मधुर. ३५ मृदुतेच्या बरोबरीनें. ३६ सतसुरांचे. ३७ छंदे. ३८ सुगंधाचें. ३९ बळ. ४० कान.
४१ कलह. ४२ विषय. ४३ जिह्वा. ४४ नाक. ४५ वास. ४६ तो बोल परिमळच होईल.
४७ अक्षरांची; कवित्वाची. ४८ पद्धत, सराणि. ४९ तृप्ति. ५० अर्थावबोधक शब्द अथवा वाक्य.
५१ मन आविज्ञाने बाहु उभारून बोलास आलिंगावयास धांवतें.

वया ॥ १९ ॥ ऐसीं इन्द्रियें आपुलालिया भावीं । झोंबती परि तो सरिसंपणेंचि बुझावी ।
 जैसा एकला जग चेंववी । संहस्कर ॥ २० ॥ तैसें शब्दाचें व्यापकपण । देखिजे
 वरसाधारण । पाहातयां भावजां फावती गुण । चिंतामणीचे ॥ २१ ॥ हें असो तयां
 बोलांचीं ताटे भली । वरी कैवल्यरसें वागरीली । ही प्रतिपत्ति मियां केली । निर्णैका-
 मासी ॥ २२ ॥ आतां आत्मप्रभा निव्य नवी । तेचि करुनि ठोंणदिवी । जो इन्द्रियांतें
 चोखुनि जेवी । तयासीचि फावें ॥ २३ ॥ तेथ श्रवणाचेनि पांगें । वाण श्रोतयां व्हावें
 लागे । हे मनाचेनि निजगें । भोगिजे गा ॥ २४ ॥ अर्हाचि बोलाची वालीफ फडिजे ।
 आणि ब्रह्माचियाचि आंगा धडिजे । मग सुखेसीं सुरवाडिजे । सुखाचिमाजि ॥ २५ ॥
 ऐसें हेतुवारपण जरी येइल । तरीच हें उपेगा जाइल । येव्ही आंघवी गोष्टी होइल ।
 सुकया बहिरयाची ॥ २६ ॥ परि तें असो आतां आंघवें । नलगे श्रोतयांतें कंडसावें । जे
 अधिकारिये एथ स्वभावे । निर्णैकामकाम ॥ २७ ॥ जिहीं आत्मबोधाचिया आवडी ।
 केली सर्वगसंसारची कुठोंडी । तेवांचुनि एथिची गोडी । नेणती आणि ॥ २८ ॥
 जैसा वायसीं चंद्र नोळखिजे । तैसा प्रकृतीं ग्रंथ हा नेणजे । आणि तो हिमांशुचि
 जावि खांजे । चकोराचें ॥ २९ ॥ तैसा सज्जानासी तरी हा ठावो । आणि अज्ञानासी
 कैमान गांवो । ह्मणोनि बोलावया विषय पहावो । विशेष नाहीं ॥ ३० ॥ परि अनुवादलों
 मी प्रसंगें । तें सज्जनां उपेसहावें लागे । आतां सांगेन काय श्रीरंगे । निरोपिलें जें ॥ ३१ ॥
 तें बुद्धीही आकळितां सांकीडे । ह्मणजुनि बोली विषयें सांपडे । परि श्रानिवृत्तिकृपादीप
 उजियडे । देखेन मी ॥ ३२ ॥ जें दिठोही न पविजे । तें दिठोवीण देखिजे । जरी अती-
 द्रिय लोंहिजे । ज्ञानबळ ॥ ३३ ॥ नातरी जें धांतुवासाही न जोडे । तें लोहाचि पंधरें
 सांपडे । जरी देवयोगें चेंडे । परिस हाता ॥ ३४ ॥ तैसी सद्वृत्तपा होये । तरी करितां
 काय अपु नोहे । ह्मणजुनि ते अपार मातें आहे । ज्ञानदेव ह्मणे ॥ ३५ ॥ तेंणेकारणें मी
 बोलिन । बोलीं अरूपाचें रूप दावीन । अतींद्रिय परि भोगवीन । इन्द्रियांकरवीं ॥ ३६ ॥
 आइका यश श्री औदार्य । ज्ञान वैराग्य ऐश्वर्य । हे साही गुणवर्य । वसती जेथ ॥ ३७ ॥

१ विषयाच्या ठायीं. २ ज्याच्या त्याच्या योग्यतेप्रमाणें. ३ बोध करी. ४ जागवी, प्रकाशवी.
 ५ सूर्य. ६ विशेष प्रकारेंकरून. ७ अर्थ जाणणारांस. ८ आढळती. ९ इच्छित देणाऱ्याचे.
 १० मोक्षरसानें. ११ वाढली. १२ मेजवानी, ग्रंथरचना. १३ निरिच्छांसी. १४ आत्मज्योति.
 १५ ठाण (स्थान) दाखविणारा दिवा. १६ लभि. १७ गरजेवांचून. १८ ह्याच. १९ आच्छादन,
 गवसणी. २० व्हावे. २१ सुख भोगावे. २२ नाजूकपणा. २३ उपयोगास. २४ सर्व. २५ सावध
 करावें. २६ इहपर. २७ ओवाळणी. २८ कावळे. २९ साधारण. ३० चंद्र. ३१ खाद्य. ३२ बुद्धि-
 मंतासीं. ३३ अन्य. ३४ बोललों. ३५ क्षमा करावें. ३६ कठीण. ३७ कठीन. ३८ दृष्टीस.
 ३९ इन्द्रियातीत. ४० लभिल. ४१ ज्ञानाच्या बळानें. ४२ किमयाकरणास. ४३ लोखंडांत.
 ४४ सोनें. ४५ मिळे. ४६ प्राप्त. ४७ शब्देंकरून. ४८ इन्द्रियास अगम्य.

ह्यणोनि तो भगवंत । जो निःसंगाचा सांगीत । तो ह्यणे पार्या वसंचित्त । होई आतां ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच-अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।

स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥ १ ॥

आइकें योगी आणि संन्यासी जनीं । हे एकचि सिनाने झणीं मानीं । येन्वर्वा विचा-
रिजती जंव रोन्ही । तंव एकचि ते ॥ ३९ ॥ सांडिजे दुजया नामाचा आभास । तरी
योग तोचि संन्यास । पाहातां ब्रह्मा नारीं अंवकाश । दोहीमाजि ॥ ४० ॥ जैसे नामा-
चोनि अनारिसेपणें । एका पुरुषातें बोलीवणें । कां दोही मार्गी जाणें । एकाचि ठाया
॥ ४१ ॥ ना तरी एकचि उक्क सहजें । परि सिनाना घटीं भरिजे । तैसें भिन्नत्व
जाणिजे । योगसंन्यासाचें ॥ ४२ ॥ आइकें सकळ संमतें जगीं । अर्जुना पाहें तोचि योगी ।
जो कर्म करुनि रांगी । नोहोचि फळीं ॥ ४३ ॥ जैसी मही हे उंझिजे । जैनी अहंबुद्धी-
वीण सहजें । आणि तेथिचीं तिथें बीजें । अपेक्षीनीं ॥ ४४ ॥ तैसा अन्नयाचेनि आधारें ।
जातीचेनि अर्नुकारें । जें जणें अवसरें । करणें पावे ॥ ४५ ॥ तें तैसेचि उचित करी । परि
सोदोष नोहे शरीरीं । आणि बुद्धीही करोनि फळवेरी । जायेचिना ॥ ४६ ॥ ऐसा तोचि
संन्यासी । पार्या गा परिघेसी । तोचि भरंवसेनिसीं । योगीश्वर ॥ ४७ ॥ वांचूनि उचित
कर्म प्रीसंगिक । तयातें ह्यणे हें सांडावें बेद्वेक । तरी टांकोटोकीं आणि एक ।
मोडीचि तो ॥ ४८ ॥ जैसा बीं लूनिथां लेपें एक । सवेंचि लाविजे आणिक । तैसेनि
आग्रहाचा पोंडक । विचंबे वायां ॥ ४९ ॥ गृहस्थाश्रमाचें बोझें । कपळीं आधींचि
अहि सहजें । कीं तैचि संन्यासें वाढविजे । सरिसें वुडेंती ॥ ५० ॥ ह्यणूनि अग्निसेवा न
सांडितां । कर्माची रेखीं नोलांडितां । आहे योगसुख स्वभावता । औपणपांचि ॥ ५१ ॥

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पांडव ।

नह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥

एकें संन्यासी तोचि योगी । ऐसी ऐकवावयतेची जगीं । मुंडी उभविली अनेगीं ।

१ सोबती. २ लक्ष दे. ३ निरिच्छ कर्माचरण करणारे. ४ कर्म त्याग करणारा. ५ वेगळे वेगळे. ६ मानू नको. ७ आरोप. ८ समावेश. ९ वेगळेपणे. १० हाक मारणें. ११ वेगळे वेगळे कुंभात. १२ फलेच्छा धरून. १३ जमिन. १४ वृक्षादिका. १५ विघे, उत्पादी. १६ इच्छित नाही. १७ आत्मव्याप्तीच्या. १८ अनुरूप. १९ अहंकारयुक्त. २० फलाच्या आशेपर्यंत. २१ याशिवाय. २२ नैमित्तिक. २३ बाधक. २४ टांकतां टांकतां, लागलाच. २५ उभें किंवा उत्पन्न करितो. २६ धुवून. २७ दोष. २८ हटानें करणारा. २९ चाकर. ३० गुटमळतो. ३१ लागलेंच. ३२ पुनः. ३३ शीत, स्मार्त होमादि. ३४ मर्यादा. ३५ आपल्या जवळ. ३६ एक अर्थाची. ३७ ध्वजलाविला. ३८ बहुतांनीं.

शास्त्रांतरी ॥ ५२ ॥ जेथ संन्यासिला संकल्प तुटे । तेथचि योगाचें सार भेटे । ऐसें हें अनुभवाचेनि धेंटे । साँचें जया ॥ ५३ ॥

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।

योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥

आतां योगोच्छळाचा निमंथा । जरी ठाँकावा आँयि पाया । तरी सोपाना या कर्म-
पया । चुंका झंणी ॥ ५४ ॥ येणें यमनियमाचेनि तेंळवटे । रिगे आँसनाचिये पोंडल-
वाटे । येई प्रोणायामाचेनि आँडकाठे । वरीतीं गा ॥ ५५ ॥ मग प्रेत्याहाराचा भंथाडा ।
जो बुद्धीचियाहि पायां निसंरडा । जेथ ^२हेटिये सांडिली होडी । कडेलेग ॥ ५६ ॥ तरी
अभ्यासाचेनि बळे । प्रेत्याहारी निरोळे । नेखी लागेल ठेळेंबाळें । वैरीयाची ॥ ५७ ॥
ऐसा पवनाचेनि पोंठारें । येतां धोरणेचेनि पैसारें । कैमी ध्यानाचें सेंवरें । सांडे संव
॥ ५८ ॥ मग तथा मार्गाची धोंव । पुरेल प्रवृत्तीची ^३होंव । जेथ सौध्यसाधना सेंवें ॥
संभरसें होय ॥ ५९ ॥ जेथ पुढील पैसै पौरुखे । मागील स्मराचें तें ठीके । ऐसिये सैरि-
सीये भूमिके । सभाधि राहे ॥ ६० ॥ येणें उपायें योगारूढ । जो निरंवेधि जाहाला
प्रौढें । तथाचिया चिन्हाचा निवोड । सांगेल आइके ॥ ६१ ॥

यदा हि नैन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुपज्जते ।

सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

तरी जयाचिया इंद्रियांचिया घेंरा । नाहीं विषयांचिया येरहारा । जो आत्मबोधाचा
बोवेंरा । पेंडुडला भसे ॥ ६२ ॥ जयाचें मुखकुःखाचेनि आंगें । झोंगडलें मानस ^४चेवो

१ सोडलेला. २ नैश्चयानें, दडलेनं. ३ खरें. ४ कर्मरूप पर्वताचा. ५ मस्तक. ६ चढावा.
७ आहे. ८ जिन्यास. ९ चुंकूनको. १० कधीही नये. ११ मन आणि इंद्रिय निग्रह. १२ तळाक-
डून. १३ योगातील आसनांच्या. १४ मुलभ मार्गांनं. १५ प्राणाकर्षण पद्धतीनं. १६ कडब्यांनं.
१७ वर. १८ विषयांपासून इंद्रियें रोखणें. १९ मध्यभाग. २० घसरण्याजोगा. २१ हठयोगी.
२२ प्रतिज्ञा, पैज. २३ कडेलेट होईल झणून. २४ आधाररहित. २५ आश्रय, आधार.
२६ हळूहळू. २७ वैराग्यकरून. २८ पाठवळानें. २९ यमनियमादि गुणयुक्त मनाचे स्थीरतेच्या.
३० मार्ग. ३१ उळंवी. ३२ मनाची एकाग्रता. ३३ दोषट. ३४ चालणें. ३५ इच्छा. ३६ वस्तु
आणि प्रयत्न. ३७ भेट, आलेगन. ३८ अभेद. ३९ पाऊल बंद होतें. ४० नाहीचें होतें.
४१ अद्या अवस्थेच्या. ४२ ठिकाणीं. ४३ मनाची एकाग्र स्थिति. ४४ योगी. ४५ अव्ययता.
४६ पूर्ण. ४७ निर्णय. ४८ ठिकाणीं. ४९ खोलीत. ५० विजला. ५१ कथटित झालेले.
५२ उत्कर्ष.

नेधे । विषय पोसीही आलियां ^२से न रिघे । हे काय ह्मणऊनि ॥ ६३ ॥ इद्रिये कर्मा-
च्याडायीं । वाहीनलीं परि कहीं । फळहेतूची चाड नाही । अंतःकरणीं ॥ ६४ ॥ अस-
तेनि देहे हंतुला । जो ^३चेतुचि दिसे निर्दला । तोचि योगाकूड भला । वोळखें तूं ॥ ६५ ॥
तेथ अर्जुन ह्मणे अनंता । हे मज विसीं बहु आइकतां । सांगें तथा ऐसी योग्यता ।
कवणें हीजे ॥ ६६ ॥

उद्धरेदात्मनात्मानमात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

तंव हांसोनि कृष्ण ह्मणे । तुझें नवल ना हें बोलणें । कवणासि काय दिजेल कवणें ।
अहंती एथ ॥ ६७ ॥ पै ^१व्यामोहाचिये ^२शेजे । बळियां ^३भविष्या निद्रिन होइजे ।
जे वेळीं दुःस्वप्न हा भोगिजे । जन्ममृत्यूचा ॥ ६८ ॥ पै ^४व्यां भवसांत ये ^५चेवो ।
तें ते अवघेंचि होय वावो । ऐसा उपजे नित्य सझावो । तोही आपणपांचि ॥ ६९ ॥
ह्मणऊनि आपणचि आपणयां । धात किंजत असे धनंजया । चित्त वेऊनि नोंधिलिया ।
बेहाभिमाना ॥ ७० ॥

बंधुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥

हा विचारुनि अहंकार सांडिजे । मग ^१असतीचि वेंस्तु होइजे । तरी आपली स्वैस्ति
सहजे । आपण केली ॥ ७१ ॥ येव्ही कोडीकीटकाचिया परी । तो आपणयां
आपण वैरी । जो आत्मबुद्धि शरीरीं । सांस्थळी ॥ ७२ ॥ कैसे प्राप्तीचिये वेळे ।
निवृत्तीं आंधळेपणाचे ^३डोहळे । कीं असते आपुले डोळे । आपण झांकी ॥ ७३ ॥ कां
कवण एक भ्रमलेपणें । मी तों नव्हे गा चेरिलों ह्मणे । ऐसा नोंधिला छंद अंतःकरणें ।
येऊनि ठाके ॥ ७४ ॥ येव्ही होय तें तोचि आहे । परि काइ कीजे बुद्धि तैसी नोहे ।
देखा स्वर्माचेनि घायें । कीं मरे साचें ॥ ७५ ॥ जैसी ते ^४कुंकाचेनि भांगभारे । नळिका
आविर्जेली ^५परी मोहरे । तरी तेणें उडावें परि न पुरे । मनशंका ॥ ७६ ॥ वायांचि मान
पिंपळी । ^६भट्टवें ^७हयें आवळीं । दिदांतुं नळी । धरुनि ठाके ॥ ७७ ॥ ह्मणे बांधला मी

१ अवल. २ स्मरण. ३ कधीं. ४ इच्छा. ५ असतां. ६ एवढा. ७ जागा असतां. ८ निजला.
९ ज्ञानी. १० नवल. ११ धांतीचे. १२ आंधरुणावर. १३ जाणूनबुझून. १४ अज्ञानानें. १५ वाईट
स्वप्न. १६ नंतर. १७ अकस्मात्. १८ जागृती. १९ व्यर्थ. २० आपोआप, स्वतःच. २१ नाका.
२२ केला जात. २३ लटक्या. २४ अविनाशी. २५ ब्रह्म. २६ कल्याण. २७ आपल्या आंगामेंवतीं
भारे बांधणारा किडा. २८ शरीर हेंच आपण. आहों असा मानणारा. २९ रम्य जागीं. ३० हतधा-
न्येकाल. ३१ हसि. ३२ हरबलो. ३३ राष्ट्रच्या भराणें. ३४ फिरली. ३५ उलट. दुसरीकडे.
३६ संकोचित, वांकडी. ३७ छाती. ३८ पायांत.

फुंडा । ऐसिया भावनेचिया पडे खोडां । कीं मोकळिया पायांचा चवडा । गोंवी अधिकें ॥ ७८ ॥ ऐसा कजेंवीण आंतुडला । तो सांग पां काय आपिकें बांधला । मग न सोडीच जन्ही नेला । तोडुनि अर्धा ॥ ७९ ॥ झणऊनि आपणयां आपणचि रिपु । जेण वाढविला हा संकल्प । येर स्वयंहुंद्री झणे बापु । जो नीथिले नेचें ॥ ८० ॥

जितात्मनः प्रज्ञांतस्य परमात्मा समाहितः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥

तया स्वांतःकर्णजिता । संकळकामोपशांता । परमात्मा परौर्ता । दूर नाही ॥ ८१ ॥ जैसा किंडळाचा शेष जाय । तरी पंधरें तेंचि होये । तैसें जीवा ब्रह्मत्व आहे । संकललोपी ॥ ८२ ॥ हा घटाकार जैसा । निर्मालिया तथा अवकाशा । नलगे मिळो जाणें आकाशा । आना ठाया ॥ ८३ ॥ तैसा देहाहंकार नीथिला । हा समूळ जयाचा नाशिला । तोचि परमात्मा संवैला । आधींचि आहे ॥ ८४ ॥ आतां शीतोष्णाचिया वाहणी । तेथ सुखदुःखाची कडसैणी । इयें नसमौती कांहां बोलणी । मानापमानाचीं ॥ ८५ ॥ जे जियेवौटा सूर्य जाये । तेउतें तेजाचें विश्व होये । तैसें तथा पावे तें आहे । तोचि झणउनी ॥ ८६ ॥ देखें मेघौनि सुटती धारा । तिया न रेंपती जैसिया सागरा । जैसी डुभाशुभें योगीश्वरा । नव्हती आनि ॥ ८७ ॥

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेंद्रियः ।

युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकांचनः ॥ ८ ॥

जो हा विज्ञानात्मक भावो । तथा विवरितां ज हला वौवा । मग लागला जंज पाहों । नेव ज्ञान ते तोचि ॥ ८८ ॥ आतां व्यापक कीं एकदेशी । ऊर्हापोहि जे ऐसी । ते करावीं टेली ॥ ८९ ॥ डैरीपेसी । दुजेनवीण ॥ ९० ॥ ऐसा शरीरीचि परि कौतुकें । परब्रह्माचेनि पांडें तुके । जेजे जितेंली एके । इंद्रिये गा ॥ ९० ॥ तो जितेंद्रियें सहजें । तोचि योगयुक्त

१ खरा. २ खोड्यांत. ३ गुंतवी. ४ कारणाशिवाय. ५ बांधला गेला. ६ दुसऱ्यानें. ७ वैरी. ८ संशय. ९ इतर. १० ज्ञानी. ११ लटिकें. १२ मन जिंकणाराला. १३ इच्छा शांत झालेल्याला. १४ पल्लिकडे. १५ हिणकटाचा. १६ उत्तमकशी सोने. १७ चित्तवृत्ति निवृत्ति करून. १८ नाश पावला असता. १९ प्रसंगी. २० अन्य स्थली. २१ भरीव, सर्वत्र सांठलेला. २२ येरझारी. २३ भोग. २४ संभवत नाहीत. २५ ज्या मार्गानें. २६ तितकें. २७ मेघापासून. २८ खुपत नाहीत. २९ भिन्न नाहीत. ३० दृश्यसंबंधी ज्ञान. ३१ विचारितां. ३२ व्यर्थ. ३३ जो सर्व व्यापक नाही तो. ३४ तर्क वितर्क. ३५ राहिली. ३६ आपोआप. ३७ बरोबरिनें. ३८ तोलला जातो. ३९ जिकिली. ४० इंद्रिये स्वाधीन ठेवणारा. ४१ योगी.

ह्मणिजे। जेणें सानें थोर नेणिजे। कवणें काळीं ॥ ९१ ॥ देखें सोनयाचें निखळ । मेरु-
येसणें दिसाळें। आणि मातियेचें दिखळें । कां सैरितेंचि मानी ॥ ९२ ॥ पाहातां
पृथ्वीचें मोल थोडें। ऐसें अनर्घ्य रत्न चोखडें। देखें दगडाचे निर्पाडें। निर्पाड
ऐसा ॥ ९३ ॥

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबंधुषु ।

साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥

तेथ सुहृद आणि शत्रु । कां उद्देस आणि मित्रु । हा भौवभेद विचिर्बु । कैलपू कैचा
॥ ९४ ॥ तथा बंधु कोण कांहाची । द्वेषिया कवण तथाचा । भीचि विश्व ऐसा जयाचा ।
बोध जाहाला ॥ ९५ ॥ मग तथाचिये कृष्टी । अधमोत्तम असे किरीटी । काय परिसी-
चिये कसवटी । वीनिया कीजे ॥ ९६ ॥ ते जैसी निर्वाणें सुवर्णचि करी । तैसी जयाची
बुद्धी चराचरी । होय सौम्यचि उजरी । निरंतर ॥ ९७ ॥ जे ते विश्वाळंकाराचे विसुरे
जरी आहाती औनानें आकारें । तरी घडलें एकचि भांगारें । परब्रह्म ॥ ९८ ॥ ऐसें
जाणणें जें बरवें । तें फावलें तथा आघवें । ह्मणोनि अहाचवाहाचे न केव । येणें
आकारचित्रें ॥ ९९ ॥ धांपे पैटामाजि कृष्टी । विसे तबुची सैध सृष्टी । परि तो एक-
वांचून गोष्टी । दुज्जी नाही ॥ १०० ॥ ऐसेनि प्रैतीती हें गैवसे । ऐसा अनुभव जयातें
असे । तोचि समबुद्धी हें अनारिसें । नव्हे जाणें ॥ १ ॥ जयाचें नांव तीर्थरावो ।
दर्शन प्रैशस्तीसि ठावो । जयाचेनि संगें ब्रह्मभावो । आंतोसही ॥ २ ॥ जयाचेनि बोलें
धर्म जिये । विडी महासिद्धीतें विये । देखें स्वर्गसुखादि इये । खेळ जयाचा ॥ ३ ॥
विषायें जरी आठवला चित्ता । तरी दे आपुली योग्यता । हें असो तयातें प्रैशसितां ।
लाभ आधि ॥ ४ ॥

१ लहान. २ शुद्ध. ३ मेरुपर्वताएवढें. ४ मोठें. ५ ठेकूळ. ६ सारखेंच. ७ अमोल. ८ चांगलें.
९ प्रमाणें. १० निष्काम. ११ हितेच्छ. १२ परका. १३ मित्रभाव. १४ निराळेपणा. १५ विचित्र
कल्पना. १६ कशाचा. १७ बरावाईट. १८ परिसावर कसवटी केली तर निरनिराळे वानाचें (हीन,
मध्यम, उत्तम आदि) सोने होईल काय? १९ मित्रपदार्थ, वान. २० केवळ, उत्तम. २१ सम, सारखी.
२२ स्पष्ट, स्पष्टता. २३ समुदाय. २४ अनेक. २५ सुवर्ण. २६ समजलें. २७ वरचेवर. २८ फसवत
नाहीं. २९ चित्रविचित्र विश्वरचनेन. ३० घातल्याने. ३१ वस्त्रावर. ३२ सूतमय. ३३ केवळ, सर्व.
३४ अनुभवानें. ३५ सांपडतें. ३६ जोटें, वेगळें. ३७ तीर्थास पावन करणारा. ३८ पूज्यतेला.
३९ ठिकाण. ४० संशया मनाच्या पुरुषास. ४१ जगतो. ४२ कृष्टी. ४३ मनांत आणील तसें
करण्याची शक्ति. ४४ प्रसवे. ४५ सहज. ४६ स्तुति केली असतां. ४७ आहे.

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।

एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥

पुढती अस्तवेना ऐसं । जया पाहलें अद्वैतादिवसें । मग आपणपांचि आपण असे ।
अखंडित ॥ ५ ॥ ऐसिया वृष्टी जो विवेकी । पार्था तो एकाकी । सहजें अपरिग्रही
जो तिहीं लोकी । तोचि ह्मणउनी ॥ ६ ॥ ऐसिये असाधारणें । निष्पन्नार्ची लक्षणें ।
आपुलेनि बह्वस्वपणें । श्रोतृकृष्ण बोलें ॥ ७ ॥ जो ज्ञानियांचा बाप । स्वयं गेयांचि दिठीचा
दीप । जया हावल्याचा संकल्प । विश्व रची ॥ ८ ॥ प्रेणवांचिये पेटें । जाहालें शेंब-
ब्रह्म मूर्तिजें । तें जयाचिये यक्षा धाकुडें । वेदू न पुरें ॥ ९ ॥ जयाच्येनि आंगकें तेजें ।
आंवो रविशेशीचिये वैणिजे । ह्मणऊनि जग हें वेसजे । वांण अस तया ॥ १० ॥
हां गा नामचि एक जयाचें । पाहतां गगनही विसे टोंचें । गुण एकक काय तयाचें ।
कौलिशील तूं ॥ ११ ॥ ह्मणोनि असो हें वीनणें । सांगों तपो कवणाच्यो लक्षणें । वैवावा
मिषें वणें । कां बोलिलें तें ॥ १२ ॥ ऐकें हेताचा ठावोचि फडी । तें ब्रह्माविद्या
किजेलें उघडो । तरि अर्जुना पोटिये हे गोडी । नागेल हें ॥ १३ ॥ ह्मणोनि तें तसें
बोलणें । नव्हे संपातळ आड लावणें । केलें मनचि वेगळ्याणें । भावावया ॥ १४ ॥ जया
सोहंभाव अटक । मोक्षमुखालागांनि रकें । तयाचिये दिठीचा ह्मणें कळंक । लागेल
तुझिया प्रेमा ॥ १५ ॥ विप्राये अहंभाव यद्याचा जाइल । मां तोचि हा जरा हाइल । तरि
मग काय कीजेल । एकलया ॥ १६ ॥ दिठीचि पाहतां नावजे । कां तांड भरोनि
बोलिजे । ना तरी वेटूनि खेंवें वीज । ऐसं कोण आहे ॥ १७ ॥ आपुलिया मना बरवी ।
असमाई गोठी जांची । तें कवणेंसि चोवळावी । जरां एक्य जाहलें ॥ १८ ॥ ह्या
काकुळती अनार्वने । अन्यापवशाच्येनि हें तासने । बालेंमाजि मन मने । आलिगूं
सरलें ॥ १९ ॥ हें परिसतां जरि कानडें । तरि जाण पां पार्था उघडें । श्रीकृष्ण

१ पुनः २ लेपेना. ३ प्रातःकाल झाला, उदय झाला. ४ अद्वैत सूर्यैककृत. ५ आपला आप-
णच. ६ एकला एक. ७ संग्रह न करणारा, संसार रहित. ८ असामान्य विशेषणाची. ९ सिद्धांची.
१० षड्गुणैश्वर्यसंपन्नतेने. ११ पाहणाऱ्याच्या. १२ सपथीचा. १३ उच्चारकाचा. १४ बाजारांत.
१५ वेद. १६ उन्कृष्ट वस्त्र. १७ विशालपणात. १८ आच्छादूशकृत नाही. १९ अंगीच्या. २० प्रतिष्ठा.
२१ सूर्यचंद्र. २२ वाणिज्यास, व्यापारास. २३ प्रकाशार्वाचून. २४ लहान. २५ जाणझील.
२६ वर्णन करणें. २७ या निमित्तानें दाखवावी. २८ भेदभावाचा. २९ नाहीसा करी. ३० केली
जाईल. ३१ अतिप्रिय. ३२ सर्व. ३३ पडदा. ३४ मित्र. ३५ अडथळा. ३६ दीन. ३७ कदाचित्.
३८ कदाचित्. ३९ वृष्टीने. ४० शांत व्हावें. ४१ आनंदाने वृद्ध. ४२ आलिगन. ४३ न मावगारी.
४४ गोष्ट. ४५ बोलवी. ४६ युक्तानें, मिश्रानें. ४७ बोलण्यांत. ४८ अवघड.

सुखाचेंचि रूपडें । बोललें गा ॥ १२० ॥ हें असो वैद्यसेचिबे शेवटीं । जैसें एकचि विद्ये वांढोटी । मग ते मोहाची चिपूटी । नाचों लागे ॥ २१ ॥ तैसें जाहलें श्रीभक्तता । ऐसें तरि मी न ह्मणता । जरी त्याचा न देखता । अतिशय एथ ॥ २२ ॥ पाहा पां नवल कैसें चोर्जे । के^१ उपदेश कोडतें जुंझ । परि पुढे बोलभाचें भोज । नाचत असे ॥ २३ ॥ आवडी आणि लाजवी । ध्यसन आणि शिणवी । पिसें आणि न भुलवी । तरि तें काई ॥ २४ ॥ ह्मणऊनि भावार्थ तो ऐसा । अर्जुन मैत्रियेचा कुंवासा । कां सुखें शृंगारलिया मानसा । दर्पण तो ॥ २५ ॥ यापरी बाप पुण्यपावित्र । जर्माभक्तिबीजासि सुक्षेत्र । तो श्रीकृष्णकृपे पांवे । याचिलार्गी ॥ २६ ॥ हो कां आत्मनिवेदनीतळींची । जे पीठिकां होय सख्याची । पार्थ अधिष्ठात्री तेथिची । मूर्तका गा ॥ २७ ॥ पासीचि गोसावी वर न वानिजे । मां गा पांइकाचा गुण घेइजे । ऐसा अर्जुन तों सहजे । पडिये हरी ॥ २८ ॥ पाहा पां अंनुरागे भजे । जे प्रियोसमें मानिजे । ते पत्नीहानि काय न वानिजे । पतिव्रता ॥ २९ ॥ तैसा अर्जुनचि विशेषें स्तवावा । ऐसें आवडलें मज जीवा । जे तो त्रिभुवर्नीचिया देवां । एकांततन जाहला ॥ ३० ॥ जयाचिया आवडीचेनि पांगें । अमूर्तही मूर्ति आवगे । पूर्णाहि परि लागे । अवस्था जयाची ॥ ३१ ॥ तंव श्रोते ह्मणती वैव । कैसी बोलाची हेंवाव । काय नोंवाते हन बैरव । जिणोनि वाली ॥ ३२ ॥ हां हो नवल नोहे^३ देखी । मन्हाटी बोलिजे तरि ऐसी । कांणें उमटता हे जांकाशी । सौह्रिय रंगाचें ॥ ३३ ॥ कैसें उन्मेखचांदिणें तौर । आणि भावार्थ पडे मौर । हेचि श्लोकार्थ कुमुदिनी फोर । सौविद्या होती ॥ ३४ ॥ चाडचि निचोडां करी । ऐसी मनोरथी ये थोरी । तेणें विवेळले अंतरी । तेथ डोळें आला ॥ ३५ ॥ तें निवृत्तिवासें जाणितलें । मग अवधान द्या ह्मणितलें । नवल पांडवकुळी पोहिलें । कृष्णदिवसें ॥ ३६ ॥ देवकीया उदरी वाहिला । यशोदा सायासें पाळिला । शेखी उपेगी गेला । पांडवांसी ॥ ३७ ॥ ह्मणऊनि बहुदिवस वळेंगावा । कां अवसरू पाहोनि विनंवावा । हारी सोर्स

१ बनविलें. २ उमर सरता. ३ प्रपंचरचना. ४ आवड. ५ कोठें. ६ कोणीकडे युद्ध. ७ प्रीतीचें. ८ प्रेम, कौतुक. ९ वेड. १० मग त्याची प्रतिष्ठा काय? ११ आश्रय. १२ आरसा. १३ चांगलें केत. १४ योग्य. १५ आठवी भक्ति. १६ आसन. १७ आश्रयभूत. १८ देवता. १९ धनी. मालक. २० वर्णन करावा. २१ मग. २२ सेवकाचा. २३ अतिशय. २४ प्रीतीनें. २५ नवव्याजे. २६ वाखाणावी. २७ एकच अधिष्ठान. २८ करून. २९ निराकार. ३० आकार. ३१ स्वीकारी. ३२ व्यापक. ३३ उत्कंठा. ३४ आवड. ३५ गायन, वाजंन. ३६ सौंदर्य. ३७ जिकून. ३८ देशभाषा. ३९ प्रकार. ४० स्वरूपी. ४१ श्रवणसुखाचें. ४२ ज्ञानाचें चादणें. ४३ चकचाकित. ४४ स्पष्ट. ४५ प्रसूत. ४६ सहज, सर्वथा. ४७ निष्काम. ४८ प्रकाशले. ४९ विस्मय. ५० उजाडलें. ५१ कृष्ण हाचें सूर्य त्यानें. ५२ देवकीनें. ५३ शेवटीं. ५४ उपयोगी पडला. ५५ सेवावा. ५६ समय. ५७ पार्थवा. ५८ आशा.

तथा सदैवा । पडेचिना ॥ ३८ ॥ हे असो कथा सांगें वेगीं । मग अर्जुन ह्याने सेलगी ।
 देवा इये संतैचिन्हें आंगीं । न ठेकती माझ्या ॥ ३९ ॥ येन्ही या लक्षणाचिया
 निजेसारा । मी अपाडे कीरें अपुरा । परि तुमचेनि बोलें अवधारा । योरावें जरी ॥ ४० ॥
 जी लुह्री चित्त देयाल । तरी ब्रह्म मियां होइजेल । काय जाहालें अभ्यासिजेल । सांगाल
 जें ॥ ४१ ॥ हांही नेणों कवणाची कौहाणी । आइकोनि श्लाघिजत असों अंतःकर्णी ।
 ऐसी जाहालेपणाची चिरैयाणी । कायसी देवा ॥ ४२ ॥ हे आंगें म्यां होइजो कां ।
 येहुलें गोसावी आपुलेपणें कीजो कां । तंव हांसोनि श्रीकृष्ण होकां । करूं ह्याणती
 ॥ ४३ ॥ देखा संतोष एक न जोडे । तंवचि सुखाचें सैंधें सांकडें । मग जोडलिया
 कवणेकडे । अपुरें असे ॥ ४४ ॥ तैसा सर्वेश्वर बळियां सेवकें । ह्याणोनि ब्रह्मही होय तो
 कौतुकें । परि कैसा भीरें आंतला पिकें । देवाचेनि ॥ ४५ ॥ जो जन्मसहसांचियासाठीं ।
 इंद्रादिहांही महांग भेटी । तो अधीन केहुला किरीटी । जे बोलही न साहे ॥ ४६ ॥
 मग ऐका जें पांडवें । ह्याणितलें म्यां ब्रह्म होआवें । तें अशेषही देवें । अवधारिलें ॥ ४७ ॥
 तेथ ऐसेंचि एक विचारिलें । जे या ब्रह्मत्वाचे डोहळे जाहाले । परि उदरा वैराग्य आहे
 आलें । बुद्धीचिया ॥ ४८ ॥ येन्ही दिवस तरी या अपुरे । परि वैराग्यवसंताचेनि भरे ।
 जे सोहर्भावमहुरें । मोडोनि आला ॥ ४९ ॥ ह्याणोनि प्राप्तिफळां फळां । ययासि वेळ
 न लगेल आतां । होय विरक्त ऐसा अनंता । भरंवसा जाहाला ॥ ५० ॥ ह्याने जें जें हा
 अधिशील । तें आरंभीच यया फळेल । ह्याणोनि सांगीतला न वचेल । अभ्यास वाया
 ॥ ५१ ॥ ऐसें विवरोनियां श्रीहरी । ह्याणितलें तिथे अवसरी । अर्जुना हा अवधारा
 पंथराज ॥ ५२ ॥ तेथ प्रवृत्तितरूच्या बुडी । दिसती निवृत्तिफळाचिया कौडी । जिये
 मार्गाचा कौपडी । महेश आमुनी ॥ ५३ ॥ पै योगिवृंदें वंहिलीं । आडवीं आकाशीं
 निघालीं । कीं तेथ अनुभवाच्या पाडलीं । धोरणें पडिला ॥ ५४ ॥ तिहीं आत्मबोधाचेनि
 उज्जुकारें । धांव घेतली एकसरें । कीं येर सकळ मार्ग निंदसुरे । सांडूनियां ॥ ५५ ॥ पौर्णी
 महर्षी येणें आले । साधकांचे सिद्ध जाहाले । आत्मविद् योरावले । येणेचि पंथें ॥ ५६ ॥ हा

१ दैवानाला. २ लडिवाळपणानें. ३ संताचीं लक्षणें. ४ वसत नाहीत. ५ पूर्ण तात्पर्यस.
 ६ अयोग्य. ७ निश्चय. ८ मोठेपणा पावेन. ९ बाल. १० शिकलें जावेल. ११ गोष्ट. १२ स्तुति
 करीत राहूं. १३ मोठेपणा. १४ इतके. १५ फार. १६ संकट. १७ बळकट. १८ भरानें.
 १९ दडपलेला. २० दुर्मिळ. २१ केवढा. २२ अर्जुनाला. २३ सर्वस्वें. २४ ऐकिलें. २५ अपुरते.
 २६ मोहोरानें. २७ अतोनात भारानें. २८ आत्म प्राप्तिच्या फळानें. २९ श्रीकृष्णाला. ३० आच-
 रील. ३१ व्यर्थ जाणार नाही. ३२ विचार करून. ३३ प्रसंगी. ३४ राजमार्ग. ३५ संसारवृक्षा-
 खाली. ३६ मोक्षफळाच्या. ३७ राशी. ३८ यात्रेकरू. ३९ शंकर. ४० सत्वर. ४१ आडव्या-
 तिडव्या मार्गानें. ४२ रहदारीचा रस्ता. ४३ सरळमार्गानें. ४४ एकसारखी. ४५ अडवणीचे.
 ४६ पूर्वी. ४७ तत्वज्ञानी. ४८ श्रेष्ठ झाले.

मार्ग जें देखिजे । तें ताहान भूक विसरिजे । रात्रिविषस नेणजे । वाटे इये ॥ ५७ ॥
 चालतां पाडल जेथ पडे । तेथ अपवर्गाची खाणी उघडे । आम्हांडलिया तरि जाडे ।
 स्वर्गसुख ॥ ५८ ॥ निर्मिजे पूर्विलिया सोहस । कीं येइजे पश्चिमेर्चिया धरा । निश्चळपणे
 धनुर्धरा । चालणे एथिचें ॥ ५९ ॥ येणे मार्गे जया ठावा जाइजे । तो गांव आपणचि
 होइजे । हें सांगों काय सहजें । जाणसी तूं ॥ ६० ॥ तेथे पायें ह्मणितलें देवा । तरि
 तेचि मग केव्हां । कां आर्तिसमुद्रानि न काढावा । बुडंतु जी मी ॥ ६१ ॥ तंत्र कृष्ण
 ह्मणती ऐसें । हें उक्तांखळ बोलणे कायसें । आम्ही सांगतसो अपेसैं । वैरि पुढिलें
 नुवां ॥ ६२ ॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।

नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

तरी विशेषे भातां बोलिले । वरि तें अनुभवे उंपेगा ज ईल । ह्मणोनि तैसें एक
 लागेल । स्थान पाहावें ॥ ६३ ॥ जेथ आराणुकेचेनि कोडें । बैसलिया उठों नावडे ।
 वैराग्यासि कुणीव चडे । देखिलिया जें ॥ ६४ ॥ जो संती वसविला ठावो । संतोषासि
 सींवावो । मना होय उक्तावो । धैर्याचा ॥ ६५ ॥ अभ्यासचि आपण यातें करी । हव-
 यातें अनुभव वरी । ऐसी रम्यपणाची थोरी । अखंड जेथ ॥ ६६ ॥ जया आड जातां
 प्रार्था । तें पश्चर्या मनोरथा । पोखंडियाही आस्था । समूळ होय ॥ ६७ ॥ स्वभावे वाटे
 येतां । जरि वैरपडा जाहाला अवाचितां । तरि सकामही परि मांपौता । निघों विसरे
 ॥ ६८ ॥ ऐसेनि न राहतातें राहावी । अमृतयातें बैसवी । थापटनि चवैवी । विरेंक्तीवें
 ॥ ६९ ॥ हें राज्य वैरें सांडिजे । मग निवांतीं एथेंचि असिजे । ऐसें शर्गोरियांहि उपजे ।
 देखत खेवो ॥ ७० ॥ जे येणें मानें बैरवंट । आणि तैसेंचि अतिचोखंड । जेय अधि-
 ष्ठांन प्रगट । जोळां दिसे ॥ ७१ ॥ आणिकही एक पहावें । जें साधकीं वसतें होआवें ।
 आणि जनाचोन पांथरवें । हळोचिनी ॥ ७२ ॥ जेथ अमृताचेनीपांढें । मुळाही सैकट

१ मोक्षाची. २ आडमार्गनें गेलें असतांही. ३ निघावें. ४ पूर्वेंच्या. ५ मार्गनें. ६ पश्चिम
 मार्गेकरून. ७ ब्रह्मश्रीं, दहावें द्वार. ८ धीरेंकरून, हळुहळू. ९ उत्कंठेच्या सागरांतून. १० बुडत
 आहे. ११ उतावळीचें. १२ आपण होऊन. १३ पुनः. १४ विस्तारानें. १५ उपयोगी पडेल.
 १६ एकांत जाया. १७ समाधान व्हावें या इच्छेनें. १८ दृढपणा. १९ सहाय. २० हर्ष. २१ स्वीकारी.
 २२ आनंदाची. २३ मध्ये, जवळ जातां. २४ तप करावें तें वाटतें. २५ नास्तिकाला. २६ आशा.
 २७ प्राप्त. २८ एकाएकी. २९ माधारा. ३० चंचळास. ३१ स्थिर वदतें. ३२ भटकत फिरणाऱ्यास.
 ३३ उठवी. ३४ वैराग्य. ३५ चांगलें. ३६ निःश्चल. ३७ विषयी जनांस. ३८ पाहतांच. ३९ भेट.
 ४० चांगलें. ४१ शुद्ध. ४२ ब्रह्मस्वरूप. ४३ वस्ती. ४४ वर्दळ. ४५ मळेना. ४६ तुळवेनें.
 ४७ सुद्धां.

गोंडे । जोडेती होटे झाडे । सवा फैळती ॥ ७३ ॥ पाउला पाउला उदकें । पैर्षाकाळ-
चीण अतिचोखें । निझरे कां विवोपें । सुलभें जेयें ॥ ७४ ॥ हा आतपही अलुमाळ ।
जाणजे तरि शीतळ । पवन अति निबळ । मंद हुंळकें ॥ ७५ ॥ बहुतकरुनि निःशेड ।
साट न रिचे श्वापड । शुंक हन धेडपड । तेउतें नाहीं ॥ ७६ ॥ पैर्षाणिलगे हसें । होनी चारी
सौरसे । कवणे एके वेळे बैसे । कोकिळही होकां ॥ ७७ ॥ निरंतर नाहीं । तरि आली
गोली कांही । होतु कां मेथुरेही । आह्मी ना न ह्मणों ॥ ७८ ॥ परि आवश्यक पांडवा ।
ऐसा ठाव जोडावा । तेथ निरुंढ मठ होआवा । कां शिवालय ॥ ७९ ॥ होहीनाजि
आवडे तें । जें मानलें होय चित्तें । बहुतकरुनि एकांतें । बैसिजे गा ॥ ८० ॥ ह्मणोनि
तैसें तें जाणावें । मेनराहतें पाहावें । राहेल तेथ रेंवावें । आसन ऐसें ॥ ८१ ॥ वरि
चोखेदे भुंगतेवडी । मौजि धूतवस्त्राची घडी । तेंळवटीं धीमाडी । कुंशांकुर ॥ ८२ ॥
सकोमळ सैरसे । सुबद्ध राहती ओपैसे । ऐकपाडें तैसे । वाजो घाली ॥ ८३ ॥ परि
सौविद्याचि उंच होइल । तरि आंग हन डोलेल । नीर्य तरी पावेल । भूनिवोष ॥ ८४ ॥
ह्मणोनि तैसें न करावें । सैमभाव धरावें । हें बहु असो होभवि । आसन ऐसें ॥ ८५ ॥

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेंद्रियक्रियः ।

उपविश्यासने युज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥

मग तेथ आपण । एकाम अंतःकरण । करुनि सद्गुरुस्मरण । अनुभविजे ॥ ८६ ॥
जेथ सैरतेनि ओहरे । सबाह्य सौत्विकें भरे । जंव काठिंधे विरे । अहंभावाचें ॥ ८७ ॥
विषयांचा विसर पडे । इन्द्रियांची कैसमस मोडे । मनाची घडी घडे । हृदयमाजी
॥ ८८ ॥ ऐसें ऐक्य हें सहजें । फावें तंव राहजें । मग तेणेंचि बोधें बैसिजे । आसनावरी
॥ ८९ ॥ आतां आंगातें आंग बरी । पवनातें पवन धरी । ऐसी अनुभवाची उजरी ।
होचि लागे ॥ ९० ॥ प्रवृत्ति मोघोती मोहरे । समाधि ऐलीडी उतरे । आचवें अभ्यासूं

१ सांपडतात. २ गीच, गच्च. ३ फळांनीं युक्त असणारीं. ४ पावसाळ्यावांचून. ५ निर्मळ.
६ झरे. ७ ऊन. ८ थोडा. ९ वारा. १० वाहता. ११ गलबलारहित. १२ जनवरे. १३ राघु.
१४ अमर. १५ तेथें. १६ पाण्याच्या आधारांनीं. १७ चक्रशकपक्षी. १८ असोत. १९ मोर.
२० गुप्त स्थान २१ अथवा. २२ महादेवाकडे देऊळ. २३ मन स्थिर होईल असे स्थळ.
२४ घालवें. २५ सुंदर. २६ मृगचर्म, कुंगोजिन. २७ मध्य. २८ धुतलेल्या वस्त्रांचा. २९ आली.
३० साध. ३१ दर्भ. ३२ नरम. ३३ सारखें. ३४ न डळमळणारे. ३५ सहज. ३६ पकसारिखें.
३७ आंगलें उपस्थित. ३८ कदाचित्. ३९ सखल. ४० गारठा, वाळवी इत्यादि. ४१ खारखे
ठेकीचे. ४२ स्मरणानें. ४३ प्रीतिनें. ४४ आंतबाहेर. ४५ सार्विक अहंभाव योगज्ञानांत सांगि-
तले आहेत ते. ४६ ताठा. ४७ चळबिचळ. ४८ प्राप्त होई. ४९ आंग सबाळतें. ५० उदक. ५१ मागे फिरे. ५२ आलिकडे.

सरे । बैसत खेवो ॥ ९१ ॥ मुद्रेची प्रौढी ऐसी । तेचि सांगिजेल आतां परि-
येसी । तरि ऊरु या जेघनासी । जडोनि घाली ॥ ९२ ॥ चरणतळें वेव्हडी । आधारवृ-
माच्या बुडी । सुघटितें मांडी । संचरीं पां ॥ ९३ ॥ सध्य तो तळीं ठाविजे । तेणें सिवें
नीमध्य पीडिजे । वरि बैसे तो सहजे । वीमचरण ॥ ९४ ॥ गुदें मेढीं आंतोती । चारी
अंगुळें निर्मुती । तेथ सार्ध सार्ध प्रीती । सांडुनियां ॥ ९५ ॥ मौजि अंगुळ एक
निग ॥ ९६ ॥ तेथ टांचेचेनि उत्तरभागें । नेहटिजे । वरिआंगें । पेललेनी ॥ ९७ ॥ उच-
लिलें कां नेणिजे । तैसें पुढेंत उचलिजे । गुल्फद्वय धरिजे । तेणेंचि मीतें ॥ ९८ ॥ मग-
शरीर संचु पाया । अशेषही सर्वथा । पौष्णीचा माथा । र्वेयंभ होय ॥ ९९ ॥ अर्जुना
हें जाण । मुळबंधाचें लक्षण । वज्रासन गौण । नाम यासी ॥ १०० ॥ ऐसी औधारी मुद्रा
पडे । आणि औंधीचा मार्ग मोडे । तेथ अपान आंतुलेंकडे । वाहोवें ॥ १०० ॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।

संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥

तंव कैरसंपुट आपैसैं । वाम चरणी बैसे । बाहुमूळीं दिसे । योरीवें आली ॥ १ ॥
मौजि उर्ध्वाशिलेनि हंडे । शिरकमळ होय मांडे । नेत्रद्वारीचीं कोंवाडे । लागूं पाहती ॥ २ ॥
वैरंचिलें पातीं न ढळती । तळींचीं तळीं पुंजळती । तेथ अर्धेन्मीलित स्थिती । उपजे
तया ॥ ३ ॥ दिठी राहोनि आंतुलेंकडे । बाहेर पाउल घाली कोडे । ते ठायीं ठावो
पडे । नौसामपीठी ॥ ४ ॥ ऐसैं आंतच्या आंतचि रचे । बाहेरि मागुतें नें वचें । ह्यणोनि
राहणें औंधिये दिठीचें । तेथेंचि होय ॥ ५ ॥ आतां दिशांची भेटी घ्यावी । कां रूपाची

१ बसल्याबरोबर. २ प्राप्ति. ३ चित्त स्थिर करण्याची योगशास्त्रांत सांगितलेली एका प्रकार-
ची क्रिया याचें लक्षण हटयोगप्रदीपिका, घेरंडसंहिता इ० ग्रंथांत पहावें. ४ मांडी. ५ पोटरि.
६ वळवून. ७ युक्तीनें. ८ गुदस्थानाच्या तळीं. ९ सुस्थिर. १० बळकट. ११ शिरकवावीं.
१२ उजवा. १३ वृषणावरून गुदस्थानापर्यंत असणारी शिवणरेषा. १४ दडपिजे. १५ डावा पाय.
१६ मळद्वार. १७ आंडामधील. १८ तुस्ती. १९ दीड दीड अंगुळ. २० जागा. २१ मध्यें.
२२ राहितें. २३ खोंटेच्या. २४ शेवटच्या भागानें. २५ नेट करावा, दाबावें. २६ लिंगस्थानाच्या
वरच्या बाजूस. २७ समतोल राहून. २८ पाठीच्या शेवटला भाग. २९ दोन घोटे. ३० त्याच-
प्रमाणें. ३१ सारें. ३२ सर्वांग. ३३ खोंटेचा. ३४ स्थिर. ३५ या प्रयोगांत अपानवायुला बळानें
ऊर्ध्वगति दिव्ही जाते. ३६ साधारण. ३७ गुदद्वारी. ३८ बांध, बंधन. ३९ खालचा. ४० गुदद्वारी
वाहणारा वायु. ४१ आंतल्या बाजूस. ४२ वाहतो. ४३ दोन्ही तळहात. ४४ उंचपणा. ४५ कमर.
४६ सरळ तरतरीत पाठीचा कणा ताठ करून. ४७ काडीप्रमाणें. ४८ ताठ, दृढ. ४९ पांण्या.
५० वरचीं. ५१ पसरती. ५२ अर्धी मिटलेली व अर्धी उघडलेली. ५३ दृष्टि. ५४ कौतुकीनें.
५५ नाकाच्या डोंड्यावर. ५६ जात नाही. ५७ अधो वृष्टीचें.

वाट पहावी । हे चांड सरे आघवी । आपसया ॥ ६ ॥ मग कंठनाळ ओंटे । हनुवटी
हंडौती दंडे । ते गौडी होऊनि नेहूटे । वक्षस्थळी ॥ ७ ॥ माजि घेंटीका लोपे^{११} । वरि बंध
जो ओरोपे । तो जौळंधर ह्येणपे । पंडुकुमरा ॥ ८ ॥ नौमी वरी^{१२} पोखे । उदर हें^{१३} थोके
अंरुंरी फोके । हंड्यकोश ॥ ९ ॥ स्वाधिष्ठिनावरिचिलें कौंडी । नाभिस्थानतळेंवटीं^{१४} ।
बंध पडे किरिटी । वोढियेणा तो ॥ २१० ॥ ऐसी शरीराबाहेरलीकडे । अभ्यासाची
पोंखर पडे ॥

प्रशांतात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ।

मनः संयम्य मच्चितो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥

तंव आंत बाँय मोडे । मनोर्धेर्माची ॥ ११ ॥ कल्पना निमे^{१५} । प्रवृत्ती शमे । आंग
मन विरमे^{१६} । साविंयाचि ॥ १२ ॥ क्षुधा काय जाहली । निद्रा केउती गेली । हे आठ-
वणही हारपली । न दिसे वेगां ॥ १३ ॥ जो मूळबंध कोडला । अपान माँघौता मुरडला ।
तो सवेचि वरी सांकडला । धरी कुंगू ॥ १४ ॥ क्षोभिलेपणें माजे । उँवाइलाठार्या गाजे ।
मंणिपूरेंसां झुंजे । राहोनियां ॥ १५ ॥ मग थोवलिचे वोंहटुळी । सेंध घेऊनि घर डुहु-
ळी । बाळपणीची कुँहीटुळी । बाहेर घाली ॥ १६ ॥ भीतरां वळी न धरे । कोठभामाजी
संचरे । कफपित्ताचे थारे । उरों नेदी ॥ १७ ॥ धातूचे समुद्र उँलंडी । मेवाचे पर्वत
फोडी । आंतली मज्जा काढी । अस्थिगत ॥ १८ ॥ नौडीतें सोडवी । गोंत्रातें विघडवी ।
साधकातें मेडसाँवी । परि बिहोंवें ना ॥ १९ ॥ व्याधीतें हावी । सवेचि हारवी । आप
पृथ्वी कालवी । एकवाट ॥ २० ॥ तंव^{१७} येरीकडे धनुर्धरा । आसनाचा उँबारा । शक्ति
करी उँजगरा । कुँडलिनी तें ॥ २१ ॥ नागिणीचें पिलें । कुँकुमें नाहलें । वैळण घेऊनि आलें ।

१ इच्छा. २ सहज. ३ गळ्याची नळी. ४ संकोच पावे. ५ गळ्याखालच्या खळगीला लागे.
६ घट्ट बसे. ७ वृद्ध. ८ दाबतें. ९ छातीवर. १० कंठमणी. ११ ढांपे. १२ पडे. १३ या नांवाचा
बंध. १४ क्षणावा. १५ वेळी. १६ वाढे. १७ सपाट होतें. १८ आंत. १९ पसरें. २० हृदय-
कमल. २१ लिंगाच्या वरील. २२ भागी. २३ बेबिच्या खाली. २४ उडियान बंध. २५ पसर-
लेली दशा. २६ ठिकाण. २७ मनाच्या चंचळपणाची. २८ खुंटे. २९ व्यवसाईकबुद्धि. ३० आपो-
आप. ३१ स्थिरावे. ३२ सहज. ३३ कोठें. ३४ आधारबंधांत आडविला. ३५ माघारा फिरला.
३६ संकुचित झाला. ३७ फुगौटा. ३८ न आवरतेपणें. ३९ प्रशस्त स्थळी. ४० हें तृतीयचक्र
नाभिस्थानी आहे. ४१ शांत झालेली. ४२ वायुधुळीनें. ४३ सर्व. ४४ घर धांडोळी. ४५ पूर्वीची.
४६ कुचकी घाण, रोग. ४७ वेढा. ४८ सांठे. ४९ पालथे करी. ५० हाडांतील. ५१ वायुमार्गास.
५२ अवयवांला. ५३ भीति दाखवी. ५४ भिडें नये. ५५ पाणी. ५६ दुसरीकडे. ५७ उष्णतेनं-
५८ जागे. ५९ कुंडलिनीला. ६० कुंकुवानें. ६१ वेढालें.

‘सेजे जैतें ॥ २२ ॥ तैसी ते कुंडलिनी । मोटकी ओटें वळणी । अधोमुख सर्पिणी ।
 निवेली असे ॥ २३ ॥ विद्युल्लतेची विडी । वेन्दिवाळांची घडी । पंधरेयांची चोखेडी ।
 घोटीवें जैशी ॥ २४ ॥ तैसी सुबंध ओटली । पुटी होती वईली । ते ब्रजासनं चिमुटली ।
 सावध होय ॥ २५ ॥ तेथ नक्षत्र जैतें उलंडलें । क्रीं सूर्याचें आसन मोडलें । तेजाचें
 बीज विरूढलें । अंकुरेंशी ॥ २६ ॥ तैसी वेढियातें सोडिती । केशवतिके आंग मोडिती ।
 कंशवरी शैक्ती । उटिली दिसे ॥ २७ ॥ सहजें बहुतां दिवसांची भूक । वरि ^{२२}चेवविली
 तें होय मिष । मग आवेशें पसरी मुख । ऊर्ध्व उजू ॥ २८ ॥ तेथ हस्यकोशांतळवटी ।
 जो पवन भरे किरिटी । तया संगळयाची मिठी । देजुनि घाली ॥ २९ ॥ मुखीच्या
 वेवाळी । तेंळीं वरी कवळी । मांसाची वेडवाळी । ओरोगु लागे ॥ ३० ॥ जे जे ठाय
 सैमांस । तेथ अंहाच जोडे घाडस । पाटी एकदानी घांस । ^{३३}हियांही भरी ॥ ३१ ॥ मग
 तळवे तळहात शोधी । उर्ध्वीचें ^{३५}खंड भेरी । झाडा घे संधी । प्रैथ्यंगाचा ॥ ३२ ॥
 अधोभाग तरी न सांडी । परि नखींचेही सख काडी । स्वचा धुवुनि जडी । पैंजोरेंशीं
 ॥ ३३ ॥ अस्थीचे नळे ^{३७}निरपे । शिरांचे ^{३८}हीर वोरपे । तंव बाहेरी विरूढी करपे ।
 रोमबीजाची ॥ ३४ ॥ मग सैमांसातुंच्या सागरी । ताहानेली घोट भरी । आणि सवेंचि
 उन्हाळा करी । खडखडीत ॥ ३५ ॥ मोंसापुटौनि वारा । जो जातसे अंगुळें बारा । तो
 गांचिये धरुनि माघारा । आंत घाली ॥ ३६ ॥ तेथ अध्वरौतें आकुंचे । ऊर्ध्वतळांतें
 खाचे । तया खेवामाजि चक्राचे । पैंडर उरती ॥ ३७ ॥ येन्ही तरी ^{४०}दोन्ही तेव्हांचि
 मिळती । परी कुंडलिनी मोंवेक दुर्चिंतहोती । ते तयातें झणे परोती । तुम्हीचि काय
 म्हणें ॥ ३८ ॥ आड्के पौर्यव धातु आघवी । ओरोगितां कांही नुरवी । आणि औपातें
 तंव ठेवी । पुसोनियां ॥ ३९ ॥ ऐसी ^{४१}दोनी भूतें खाये । ते वेळीं संपूर्ण धोये । मग

१ निजला. २ ब्रह्मनाडी. ३ लहान. ४ साडेतीन वळशाची. ५ खालीं घातलेल्या मुखाची.
 ६ निजलेली. ७ विजेची. ८ वेटाळलेली. ९ अग्निज्वालेची. १० सोन्याची. ११ चोख.
 १२ घोटून चकचकीत केलेली. १३ उत्तम बंधयुक्त. १४ पातळ केली. १५ पुट दिव्याने.
 १६ जाड झाली. १७ पेंचांत सांपडली. १८ उगवले. १९ कौतुकानें. २० नाभीवर. २१ बेल.
 २२ जागी केली. २३ वरती नीट. २४ हृदयकमळाखाली. २५ सर्वालाच. २६ उवाळनीं.
 २७ खालीं वर. २८ घास. २९ खाऊं लागे. ३० मांसयुक्त. ३१ सहज. ३२ मांस. ३३ हृदयांत.
 ३४ भाग. ३५ दरपक अवयवाचा. ३६ हाडांच्या सांपळ्यास. ३७ साफ करी. ३८ जाली.
 ३९ वाढ, वृद्धि. ४० केंसांच्या मुळांची. ४१ रस, असृक्, मांस, मेद, अस्थि, मज्जा व शुक्र हे
 शरीरातील सात धातु. ४२ नाकपुड्यांतून. ४३ गच्च धरून. ४४ खालचे वर ओढतें. ४५ वरचे
 खालीं खचतें. ४६ आलिंगनामध्ये. ४७ पडदे. ४८ इडा व वैंगला. ४९ क्षणभर. ५० व्यय,
 कोपायमान होती. ५१ पृथ्वीसंबंधी. ५२ भक्षितां. ५३ उदकाला. ५४ पृथ्वी व आप. ५५ तृप्त होय.

सौम्य होऊनि राहें । सुषुप्तेपार्श्वी ॥ २४० ॥ तेथ तृप्तीचेनि संतोषें । गरळ जें वेंमी मुखें ।
तेणें तिथेचेनि पीड्यें । प्राण जिये ॥ ४१ ॥ तो अग्नि आंतूनि निघे । परि सबाह्य
निवडूंचि लागे । ते वेळीं कैसु बांधिती आंगें । सांडिली पुढती ॥ ४२ ॥ मार्ग मोडती
नाडीचे । नवविधपण वायूचें । जाय ह्मणऊनि शरीराचे । धर्म नव्ही ॥ ४३ ॥ ईडा
पिंजळा एकवटती । गोठी तिन्ही सुटती । सौही पवर फुटती । चक्रांचे हे ॥ ४४ ॥
मग शेंशी आणि भौन । ऐसा कल्पजे जो अनुमानु । तो वातीवरी पवनु । गिवसिंतीं
न दिते ॥ ४५ ॥ बुद्धीची फुलिका विरे । परिमळ प्राणी उरे । तोही शेंक्तीसवें संचरे ।
मध्यमेमाजी ॥ ४६ ॥ तंव वरिलेकडोनि डीळें । चंद्रोमृताचें तळें । कौनवडोनि मिळें ।
शक्तिमूर्खी ॥ ४७ ॥ तेणें नोळकें रस भरे । तो सर्वांगामाजि संचरे । जेथिचा तेथ मुरे ।
प्राणपवनें ॥ ४८ ॥ तोंतलिये मुसें । मेण निघोनि जाय जैसें । मग कोंदेली राहें रसें ।
वातलेनी ॥ ४९ ॥ तैसें पिंडाचेनि आकारें । ते कैळाचि कां अवतरे । वरि त्वचेचेनि
पैदरे । पांघुरली असे ॥ ५० ॥ जैसी आभाळाची बुंधी । करुनि राहें गैभस्ती । मग
फिटैलिया हींती । धरुन ये ॥ ५१ ॥ तैसा आंहाचवरि कोरडा । त्वचेचा असे
पोंतोडा । तो झडोनि जाय कोंडा । जैसा होय ॥ ५२ ॥ मग कैांमीरीचें स्वयंभ ।
कां रत्नबीजा निघाले कौभ । अवयवकांतीची भांब । तैसी दिते ॥ ५३ ॥ ना तरी
संश्रयारागिचे रंग । काढुनि वळिलें तें आंग । कीं अंतैरज्योतिचें लिंग । निर्व्वा-
ळिलें ॥ ५४ ॥ कुंकुमाचें भरीव । सिद्ध रसाचें वांतिव । मज पाहतां सोंवेव । शांतीचि
ते ॥ ५५ ॥ तें आनंदचिचीचें लेप । ना तरी महासुखाचें रूप । कीं संतोषतरूचें रोप ।
थोंवले जैसें ॥ ५६ ॥ तो कनकचंपकाचा कळा । कीं अमृताचा पुतळा । नाना सांसि-

१ या नावांची नाडी, हीं तून वायु वाहूं लागला ह्मणजे तो ब्रह्मरंध्रांत जातो नंतर साधकास मोक्ष-
पद मिळतें. २ विषाची वांती करी. ३ अमृतानें. ४ वांचे. ५ विषरूप. ६ सामर्थ्य. ७ पूर्वी सांड-
लेला. ८ निर्मळ होतात. ९ प्राणाचे वृत्तिभेदानें. दहा प्रकार शरीरांत आहेत. त्यांत प्राण हा
सोडून बाकी नऊ—अपान, समान, उदान, व्यान, नाग, कूर्म, कृकर, देवदत्त आणि धनंजय.
१० डाव्या नाकपुडिंतील नाडी. ११ उजव्या नाकपुडिंतील नाडी. १२ ब्रह्म, रुद्र, विष्णु अशा
तीन नांवाच्या तीन गाठी शरीरांत आहेत. १३ साहा. १४ चंद्र. १५ सूर्य. १६ शोषितां.
१७ विकास. १८ सुगंध. १९ कुंडलिनीबरोबर. २० सुषुप्त. २१ हळूच. २२ मस्तकांत चंद्र
आहे त्यांतून अमृत गळत असतें त्याचें तळें. २३ एका अंगानें. २४ कुंडलिनीमध्ये. २५ त्या
बाजूच्या नळीनें. २६ तो रस प्राणवायूनें जेथचा तेथेच मुरतो. २७ तापलेले मुर्झीतून. २८ गळ
भरलेली. २९ शरीराच्या. ३० कांती. ३१ पडयानें. ३२ अभ्रांचा बुरखा. ३३ आभाळ गेल्यावर.
३४ उग्नक. ३५ पापोद्ग. ३६ स्फटिकाचें. ३७ शोभा. ३८ संध्याकाळच्या अंधकारांरागे.
३९ आंतल्या प्रकाशाचें. ४० स्वच्छ केले. ४१ मला वाटतें. ४२ मूर्तमंत. ४३ रंग. ४४ स्थिर
शालें. ४५ सोनबाण्याचा. ४६ मूर्ति. ४७ भरास आला.

नला मळा । कोवळिकेचा ॥ ५७ ॥ हो कां जे शारदियेचेनि वोलें । चंद्रबिंब पाल्हेलें ।
 कां तेजचि मूर्त बैसलें । आसनावरी ॥ ५८ ॥ तैसें शरीर होये । जे वेळीं कुंडलिनी चंद्र
 उपिये । मग देहाकृति बिहे । कृतांत गा ॥ ५९ ॥ वार्धक्य तरी बहूडे । ताण्याची
 गांठी विघडे । लोपली उघडे । बाळदशा ॥ ६० ॥ वयसा तरी येतुलवेरी । येन्हीवी
 बाळाचा बळार्थ करी । धैर्याची थोरी । निरुपम ॥ ६१ ॥ कैनकद्रुमाच्या पालवी ।
 रत्नकळिका नित्य नवी । नखें तैसीं बरवीं । नवीं निघती ॥ ६२ ॥ वांतही ओन होती ।
 परि अँपाडें सँनेजती । जैसीं कुँबाहीं बैसे पँती । हिरयांची ॥ ६३ ॥ मँगणिकुलियांचिया
 कणिया । सँगियाचि अनुप्रमाणिया । तैसिया सर्वांगी उँधवती अँगिया । रोमांचिया
 ॥ ६४ ॥ करचरणतळें । जैसीं कां रँतोवले । पोँखाळीव हांती डोळे । काय सांगों
 ॥ ६५ ॥ निडोराचेनि कोंदाटे । मोतियें नावरती सँपुटे । मग शिँवणी जैसी उँतटे ।
 शुँक्तिपल्लवांची ॥ ६६ ॥ तैसीं पँतियांचिये कँवळिये नँसमाये । दिँडी ओँकळोनि
 निवों पाहे । अँधिलीचि परी होये । गगना कवळिती ॥ ६७ ॥ आइकें देह होय सोनि-
 यांचें । परि लँघव घे वायूचें । जे अँप आणि धूँधीचे । अंश नाही ॥ ६८ ॥ मग
 समुद्रापैलिकुडील ॥ ६९ ॥ देखे । स्वर्गाचा अँलोच आइकें । मनोगत ओळखे । मुंगियेचें
 ॥ ६९ ॥ पवनाचा वँरिकां वँळये । चाले तरी उदकीं पाउल न लागे । येणें येणें प्रँसगें ।
 येती बहुता सिद्धि ॥ ७० ॥ आइकें प्राणाचा हात धरुनी । गगनाची पँडठी
 करुनी । मँध्यमेचेनि दँदराहुनी । हृदया आली ॥ ७१ ॥ ते कुंडलिनी जगदंबा । जे चैत-
 न्यैचक्रवर्तीची शोभा । जया विध्वँबीजाचिया कोंभा । साउली केली ॥ ७२ ॥ जे
 शून्यालंगाची पँडि । जे परमात्मयाशिवाची कँरंडी । जे प्रँणवाची उघडी । जन्म-
 भूमी ॥ ७३ ॥ हें असो ते कुंडलिनीबाळी । हृदयाआंत आली । तंव अँनाहताची बोली ।
 चौवळे ते ॥ ७४ ॥ शक्तीचिया आंगा लागलें । बुद्धीचें चैतन्य हांतें जाहलें । ते तेणें
 आइकिलें । अँकुमाळ ॥ ७५ ॥ घोषाचा कुंडी । नौदचिवांची रँपडी । प्रँणवाचिया

१ नाजूकपणाचा. २ शरदकृत्या. ३ शोभते, पसरले. ४ अमृत. ५ भय पावतो. ६ यम.
 ७ मागे फिरे. ८ वय. ९ येथवर. १० बळशब्दाचा अर्थ. ११ सुवर्णवृक्षाच्या. १२ दुसरे. १३ फार.
 १४ लहान होतात. १५ दोन्ही बाजूंनी. १६ पंक्ति. १७ माणिकांच्या. १८ सहज. १९ उडवती.
 २० अंगे. २१ लाल कपले. २२ स्वच्छ. २३ निवडल्याप्रमाणे. २४ शिंपल्यांचा जोड. २५ सांधा.
 २६ सुटे. २७ शिंपा. २८ पांण्यांचे. २९ मिठणे. ३० होत नाही, संभवत नाही. ३१ वृष्टी.
 ३२ व्यापून. ३३ स्वाधीन. ३४ चपळता. ३५ पाणी. ३६ जमीन. ३७ दिसते. ३८ नाद.
 ३९ घोड्यावर. ४० वडे. ४१ प्रमाणे. ४२ अमातुष शक्ती, सामर्थ्य. ४३ पायरी. ४४ मुमुक्षुचे.
 ४५ जिन्यावरून. ४६ जीवात्म्याची. ४७ जगद्धीज. ४८ बैठक. ४९ संपुष्ट. ५० ओंकाराची.
 ५१ या नांवाचा एक प्रकारचा नाद शरीरांत नेहमीं सुरू असतो. ५२ बोलू लागे. ५३ किंचित.
 ५४ नाद ध्वनी. ५५ अनेक नाद. ५६ रूपे मूर्ति.

मोडी । रेखिली ऐसी ॥ ७६ ॥ हेचि कल्पावें तरी जाणिजे । परि कल्पिते कैवें जाणिजे ।
 तरि नेणो काय गाजे । तिथेठार्या ॥ ७७ ॥ विसरोनि गेलों अर्जुना । जंव नास नाही
 रेंवना । तंव वाचा आथी गगना । ह्मणऊनि कुंभे ॥ ७८ ॥ तथा अनाहताचेनि मेवें ।
 आकाश दुमदुमों लागे । तंव ब्रह्मस्थानीचें ॥ ७९ ॥ आह्मकें
 कमलगर्भाकारें । जें महशकाश दुसरें । जेय चेतन्यें अधातुरें । होऊनि असिजे ॥ ८० ॥
 तथा हृदयाच्या परिधरी । कुंडलिनिया परमेश्वरी । तेजाची 'शिरोरी' । 'विनिवी-
 गिली' ॥ ८१ ॥ बुद्धीचेनि शक्ते । हांतुनो नें निकें । हेत तेथ न देखे । तैसें केले ॥ ८२ ॥
 निजकांती हारविती । मग प्राणचि केवळ जाहली । ते वेळीं कैसी गमरी । ह्मणावी
 पां ॥ ८३ ॥ होकां जे पवनाची पुतळी । पांघुली होती सोनेसळी । ते फुडुनिर्या
 वेगळी । ठेविनी तिथा ॥ ८४ ॥ नातरी वायूचेनि आंगें झगदली । सीपाची वृष्टी निर्म-
 दली । कां लखलखोनि हरपली । बीज गमनी ॥ ८५ ॥ तैसी हृदयकमळ वेव्हारी । विसे
 जैसी सोनिघाची सरी । ना तरी प्रकाशजळाची हरी । वहत आली ॥ ८६ ॥ मग ते
 हृदयभूमी पोकेळे । जिहली कां एके वेळे । तैसें शक्तीचें रूप भोवळे । शक्तीचि भाजी
 ॥ ८७ ॥ तेव्हां तरी शक्तीचि जाणिजे । येव्हारी तो प्राण केवळ जाणिजे । आतां
 नोंवडि नणिजे । कळाड्योती ॥ ८८ ॥ मनाचा हत मार । कां पवनाचा आधार ।
 अधानाचा आधार । नाही परी ॥ ८९ ॥ हे कल्पना घे सांडी । ते नाही इय पेरवडी । हे
 महाभूसांची फुडी । आंठणी देखा ॥ ९० ॥ पिडे पिडाचा भास । तो हा नीधसकें-
 लीचा वंश । परि शकुनि गेला उडें । श्रीमहाविष्णु ॥ ९१ ॥ तथा ध्वनिताचें 'कणें
 खोडुनी । यथार्थाची घडी झाडुनी । उंपलविली म्यां जाणुनी । प्रौढीक श्रुते ॥ ९२ ॥

युंजन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।

शांति निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥

एकें शक्तीचें तेज जेव्हां लोपे । तेथ देहाचें रूप हारपे । मग तो डोळ्यामाजि लपे ।
 जगाचिया ॥ ९३ ॥ येव्हारी अधिलाचि ऐसे । सौवयव तरी विसे । परि वायूचें जैसे ।
 वळिलें होय ॥ ९४ ॥ नातरी कैवळीचा गाभा । बुंधी सांडोनि उभा । कां अवयवाचि

१ आकारानें. २ कल्पना करणारें. ३ वाजे. ४ वायूला. ५ आहे. ६ शब्द करी. ७ खिळी.
 ८ निघे. ९ अधांतरी. १० घरी. ११ ग्याहारी. १२ अवस्था केली. १३ नैवेद्य. १४ चांगले.
 १५ पीतांबर. १६ लागली. १७ झांकली. १८ हृदयकमलापर्यंत. १९ झरा. २० पोळीमध्ये.
 २१ लय पावे. २२ मध्यमा वाचा. २३ स्थितीत. २४ स्वरूप. २५ निर्मळ दशा. २६ शिव सांपदा-
 यातील. २७ मुसगोष्ट. २८ हेतु. २९ कठीण अर्थ टाकून. ३० विस्तारिली. ३१ ग्रहण करण्या
 योग्य. ३२ आधीच्यासारखेच. ३३ साकार. ३४ केळीचा. ३५ बाहेरील सोपटे.

नेमा । उरयला तो ॥ ९५ ॥ तैसें होय शरीर । तें तें ह्मणिजे खेचर । हें पद होतां चम-
त्कार । पिंडजनीं ॥ ९६ ॥ देखें साधक निघोन जाये । मार्गां पाडलांची वोळ राहे ।
तेथ ठायीं ठायीं होये । अणिमादिक ॥ ९७ ॥ परि तणें काय काज आपणपयां । अव-
धारीं ऐसा धनंजया । लोप आयी भूतत्रया । देहींच्या देहीं ॥ ९८ ॥ पृथ्वीतें आप विरवी ।
आपातें तेजें जिरवी । तेजातें पवन हरवी । हृदयामाजी ॥ ९९ ॥ पाठीं आपण एकला
उरे । परि शरीराचेनि अनुकारें । मग तोही १० निगे अंतरें । गंगना मिळे ॥ ३०० ॥ ते
वेळीं कुंडलिनी हे भौष जाये । मग मौरुत ऐसें नाम होये । परि शक्तीपण तें आहे । जंघ
न मिळे ११ शिर्वा ॥ १ ॥ मग जोलंधर सांडी । कौकरांत फोडी । गगनाचिये पोडी ।
१२ पैठी होय ॥ २ ॥ ते ओंकाराचिये पाठी । पाय वेत उठाउठी । पैंदयंतीचिये पोंडठी ।
मार्गां घाली ॥ ३ ॥ पुढें तेन्नात्रा अर्धवरी । आकाशाच्या अंतरां । भरती गमे सागरी ।
सरितें जेवीं ॥ ४ ॥ मग अक्षरंथी स्थिरावोनी । सोहर्भावाच्या बाह्या पसरुनी । परमोत्प-
लिंगा धावोनी । आंगा घडे ॥ ५ ॥ तंव महाभूतांची जैवनिक्क फिटे । मग होहीसि होय
३३ टें । तेथ गगनासकट आटे । समरसीं तिये ॥ ६ ॥ पैं मेघाचेनि मुखी निवडैला ।
समुद्र कां बोर्धी पडिला । तो मागुता जैसा आला । आपणपयां ॥ ७ ॥ तेवीं पिंडांचेनि
मिषें । पैसीं पद प्रवेशे । तें एकत्व होय तैसें । पंडुकुमरा ॥ ८ ॥ आतां बुजें हन होतें ।
कीं एकचि हें आहतें । ऐशिये विवंचनेपुरतें । उरोचिना ॥ ९ ॥ गगनीं गगन लया जाये ।
ऐसें जें कांहीं आहे । तें अनुभवे जो होय । तो होईनि ठके ॥ ३१० ॥ ह्मणोन तेथिची
मात । न चढेचि बोलाचा हात । जेणें संवासाचिया गांवाभांत । पैठी कीजे ॥ ११ ॥
अर्जुना येन्ही तरी । इया अभिप्रायाचा जे गर्व धरी । ते पाहें पां वैखरी । वरी ठेली
॥ १२ ॥ भूलता मागलीकडे । तेथ मैकाराचेंचि आंग न मांडे । सडेर्यो प्राणा सांकडे ।
गगना येतां ॥ १३ ॥ पाठीं तेथेचि तो भेसळला । तें शब्दाचा १३ देवो मानळला । मग
तयाही वरी आटु भवित्रला । आकाशाचा ॥ १४ ॥ आतां मैहाशून्याचिया डोही । जेथ

१ आकाशास. २ उत्पन्न झाला. ३ आकाशांत जाणारे. ४ सिद्धि. ५ लोकांत. ६ योगाभ्यास
करणारा. ७ अणिमा महिमा लघिमा गरिमा प्राप्तिः प्राकाम्यं, ईशित्वं वशित्वं या आठ सिद्धि.
८ आपल्याला. ९ आहे. १० पृथ्वी, आप, तेज. ११ उदक. १२ अग्नि, १३ वायु. १४ आकारें.
१५ निघोन. १६ आकाशाला. १७ बोलणें, नांव. १८ ब्रह्मांत. १९ या नावाचा बंध. २० सुषुप्ता-
नाडी. २१ बराबर. २२ प्रविष्ट. २३ परा, पश्यंती, मध्यमा व वैखरी या चार बाचांतील दुस-
रीच्या. २४ पायरी. २५ सूक्ष्मभूतें. २६ नदी. २७ मस्तकाच्या पोकळींत. २८ परमात्माच मी
अशी भावना. २९ परब्रह्माचें चिन्ह. ३० पडदा. ३१ ऐक्य. ३२ ब्रह्मानंदी. ३३ रिघला. ३४ दे-
हाच्या निमित्तानें. ३५ ब्रह्मपदी. ३६ सिद्ध होतो. ३७ वाणी. ३८ भ्रुकुटीच्या. ३९ ओंकारांतील
तिसरी मात्रा, तुयांवरुन. ४० एकट्याला. ४१ संकट. ४२ मिसळला. ४३ दिवस. ४४ आठणी.
४५ झाला. ४६ ब्रह्माच्या.

गगनासीचि थावो नाही । तेथ तेंगा लागेल काई । बोलाचा इया ॥ १५ ॥ ह्मणनि
 आखैरामाजि सांपडे । कीं कानावरी जोडे । हे तैसें नव्हे फुडे । जिशुजी गा ॥ १६ ॥ जें
 कांही देवें अनुभविलें पावे । तें आपणचि हें ठाकावें । होऊनियां ॥ १७ ॥ पुढती
 जाणणें तें नाहीचि । ह्मणोनि असो किती हेचि । बोलावें आतां वायांचि । धनुर्धरा
 ॥ १८ ॥ ऐसें शब्दजात मीघीतें सरे । तेथ संकल्पाचें आयुष्य पुरे । वाराही जेथ न शिरे ।
 विचाराचा ॥ १९ ॥ जें उन्मनियेचें लावण्य । जें तुंथेचें तारुण्य । अनादि जें अगण्य ।
 परमतत्त्व ॥ २० ॥ जें विश्वाचें मूळ । जें योगेंद्रमाचें फळ । जें आनंदाचें केवळ ।
 चैतन्य गा ॥ २१ ॥ जें आकाराचा प्रांत । जो मोक्षाचा एकांत । जेथ आदि आणि
 अंत । विरोनि गेले ॥ २२ ॥ जें महाभूतांचें बीज । जें महातेजाचें तेज । एवं पार्था
 जें निज । स्वरूप माझे ॥ २३ ॥ ते हे चतुर्भुज कोभेली । जयाची शांभा रूपासि
 आली । देखोनि नास्तिकी नोकिली । भक्तवरे ॥ २४ ॥ तें अनिर्वाच्य महासुख । पें
 आपणचि जाहले जे पुरुष । जयांचे कां निरर्क । प्रीतिवरी ॥ २५ ॥ आह्मी साधन हें
 जें सांगितलें । तेंचि शरीरा जिहीं केलें । ते आमुचेनि पोडें आले । निर्वाळलेया
 ॥ २६ ॥ परब्रह्माचेनि रसें । देहाकृतीचियेनि मुसें । बोर्ताव जाहले तैसे । विसती
 आंगें ॥ २७ ॥ जरि हे प्रीतीति हन अंतरीं फांके । तरी विश्वाचि हें अवघें झांके ।
 तंव अर्जुन ह्मणे निकें । सांचाचि जी हें ॥ २८ ॥ कां जे आपण आतां देव । हा बोलिले
 जो उपाव । तो प्राप्तीचा ठाव । ह्मणोनि घडे ॥ २९ ॥ इथे अभ्यासी जे वृद्ध होती । ते
 ऐवढांसनि ब्रह्मत्वा येती । हें सांगितयाचि रीती । कळले मज ॥ ३० ॥ देवा गांठीचें
 हे ऐकतां । बोध उपजतसे चित्ता । मां अनुभवे तैलीनता । नोहेलें केळि ॥ ३१ ॥ ह्मण-
 ऊनि एथ कांहीं । अनारिसें नाही । परि नीवभरी चित्त देई । बोला एका ॥ ३२ ॥ आतां
 कृष्णा तुवां सांगितला योग । तो मना तरी आला आंग । परि न बाकें कंक वींग ।
 योग्यतेचा ॥ ३३ ॥ सहजें आंगिकें जेतुलें आहे । तेनुनिर्वाचि जरि सिद्धि जाये ।
 तरि हाचि मार्ग सुखोपायें । अभ्यासीन ॥ ३४ ॥ ना तरी देव जैसें सांगतला । तैसें

१ ठिकाण. २ थांग. ३ अक्षरांत. ४ सत्य. ५ नशिबानें. ६ प्राप्त होतें. ७ राहावें. ८ नंतर.
 ९ व्यर्थ. १० सर्व बोलणें. ११ माणें. १२ समाधि. १३ सै दय. १४ समाधिअगत्या. १५ जगला
 आदि नाही असें. १६ मोजण्यास अशक्य. १७ ब्रह्मस्वरूप. १८ योगरूप वृक्षाचें. १९ जीव.
 २० शब्द. २१ लय पावले. २२ मूलकारण. २३ एतावता. २४ उत्पन्न झाली. २५ कळली.
 २६ बोलण्यास अशक्य. २७ निश्चय. २८ प्राप्तीपर्यंत. २९ बरोबरीनें. ३० निर्मळपणास. ३१ अनु-
 भव. ३२ सत्यच. ३३ ठिकाण. ३४ खात्रीनें. ३५ सांगितल्याप्रमाणें. ३६ गोंड. ३७ तर मग.
 ३८ तद्रूपपणा. ३९ कशी होणार नाही. ४० खोटे, मिथ्या. ४१ खणभर. ४२ बांगला. ४३ हीनपणा.
 ४४ स्वताचें साध. ४५ जेवढें. ४६ तेवढ्यानेंच.

आपणपें जरी न ठेकल । तरी योग्यतेवीण होईल । तेचि पुढें ॥ ३५ ॥ जीवींचिये ऐसी
 धारण । ह्मणोनि पुसावया जाहलें कारण । मग ह्मणे तरी आपण । चित्त देईजो
 ॥ ३६ ॥ हां होजी अवधारिलें । जें हें साधन तुझी निरूपिलें । तें आवडतयाहि अभ्या-
 सिलें । कावों शकें ॥ ३७ ॥ कीं योग्यतेवीण नाही । ऐसें हन आहे कांहीं । तेथ श्रीकृष्ण
 ह्मणती काई । धनुर्धरा ॥ ३८ ॥ हें कांज करी 'निर्वाण । परि आणिकही जें कांहीं साधा-
 रण । तेंही अधिकाराचे बोटवेविण । काय सिद्धी जाय ॥ ३९ ॥ पें योग्यता जे ह्मणिजे
 ते प्रामांनिचि अधीन जाणिजे । कां जे योग्य होऊनि कांजे । तें आंभिलें फळे ॥ ४० ॥
 तरी तैसी एय कांहीं । सावियोंचि 'केणी नाही । आणि योग्यतेची काई । खाणी असे
 ॥ ४१ ॥ नांवेक विरक्त । जाहला देहधर्मी निर्यत । तरि तोचि नव्हे व्यवस्थित । अधि-
 कारिया ॥ ४२ ॥ येतुंलालिये आंयणीमाजि येवढें । योग्यपण तुतेंही जोडे । ऐसें प्रसंगें
 सौकडें । फडिलें तयाचें ॥ ४३ ॥ मग ह्मणे पार्या । ते हे ऐसी व्यवस्था । अनिर्यतासि
 सर्वथा । योग्यता नाही ॥ ४४ ॥

नात्यश्रतस्तु योगोऽस्ति न चैकांतमनश्रतः ।

न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥

जो रसेनेद्वियाचा अंकिळ । कां निद्रेसि ^{२५} जीवें विकला । तो नाही एय ह्मणितला ।
 अधिकारिया ॥ ४५ ॥ अथवा आमहाचिये ^{२६} बांशोडी । बुधा तूषा कोडी । आहारातें
 सोडी । मारुनियां ॥ ४६ ॥ निद्रेचिया वाटा नवचे । ऐसा ^{२७} वृद्धिचेनि अवतरण नाचे ।
 तें शरीरचि नव्हे तयाचें । मग योग कवणाचा ॥ ४७ ॥ ह्मणोनि अतिशयें विषय
 सेवीवा । ऐसा बोध नेहीवा । कां सर्वथा निरोधीवा । हेही नको ॥ ४८ ॥

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।

युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ १७ ॥

आहार तरी सेविजे । परि युक्तीचेनि मापें ^{२८} सेविजे । क्रियांजात आचरिजे । तयाचि
 इच्छेती ॥ ४९ ॥ मांपितला बाल बोलिजे । मितलियां पाडली चालिजे । निद्रेही मान

१. प्राप्त न होईल. २. विचारूं. ३. इच्छा. ४. यावें. ५. भलत्यालाही. ६. प्राप्त होईल काय? ७. कार्य.
 ८. निश्चय. ९. कठीण. १०. योग्यतेवांचून. ११. अधिकार. १२. प्राप्तीच्या. १३. स्वधीन. १४. तत्काळ
 विलक्षणता. १५. पदार्थ. १६. क्षणभर. १७. विषयेच्या इ. १८. नेमाचा. १९. एवढाले. २०. इच्छेत,
 युक्तित. २१. संशय. २२. जो नेमाने-वागत नाही त्याला. २३. जिद्देचा. २४. अंकित झाला.
 २५. सर्वथेव. २६. मानला. २७. बंधन. २८. हडाच्या. २९. नादानें. ३०. भोगावा. ३१. न व्हावा.
 ३२. बंद करावा. ३३. प्रमाणें. ३४. मोजावा. ३५. सर्व कर्म. ३६. वेतांन. मोजका. ३७. परिमित.

दीजे । अवसरें ऐसे ॥ ३५० ॥ जागणें जरी जाहलें । तरी व्हावें तें 'मितलें । येतलेनि
आंतुसाम्य संचलें । असल सुख ॥ ५१ ॥ ऐसे युक्तीचेनि हाते । जें इंद्रियां धोपिजे
आंतें । तें संतोषासी वाढलें । मनाचि करी ॥ ५२ ॥

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।

निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥

बाहेर युक्तीची मूर्झा पडे । तंव आंत आंत सुख वाढे । तेथें सहजेंचि योग घडे ।
आभ्यासितां ॥ ५३ ॥ जैसे भाग्याचिये भडसें । उद्यमाचेंनि मिषें । मग समृद्धिजात
अपेसें । पर दिखे ॥ ५४ ॥ तैसा युक्तिमंत कोतुके । अभ्यासाचिया मोहेंरा ठाके ।
आणि आत्मसिद्धीचि पिके । अनुभव तथाचा ॥ ५५ ॥ ह्मणोन युक्ति हे पांडवा । घडे
जया सदैवी । तो अपवर्गाचिये राणिवा । अलंकरिजे ॥ ५६ ॥

यथा दीपो निवातस्थो नैगते सोपमा स्मृता ।

योगिनो यतचित्तस्य युंजतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥

युक्ति योगाचें आंग पांव । ऐसे प्रयाग जेथ होय बरवें । तेथ क्षेत्रांत्यासें स्थिरावे ।
मानस जयाचें ॥ ५७ ॥ तयातें योगयुक्त तूं ह्मण । हेंही प्रसंगें जाण । तें दीपाचें उर्ध्व-
लक्षण । निर्वातीचेथें ॥ ५८ ॥ आतां तुझे मनोगत जाणोनी । कांहीं एक आह्मी ह्मणोनी ।
तें 'निके चित्त देऊनी । परिसावे गा ॥ ५९ ॥ तूं घ्रातीचीं चोंड वाहसी । परि अभ्यासी
ह्मणें न होसी । तें सांग पां काय बिहरी । कुंवाडपणें ॥ ६० ॥ तरि पार्या हें ईर्ष्ये ।
सांयास घेसी हो मने । वायां योगूल ह्मणें तुजें । इंद्रिये करिती ॥ ६१ ॥ पाह पां आशु-
क्यातें अडळ करी । जें सैरतें जीवित वारी । तथा औषधानें वारी । काय जिह्वा न ह्मणें
॥ ६२ ॥ ऐसे हितासि जें जें 'निके । तें सवाचि या इंद्रियां मुखे । येन्ही सोपे योगा-
सारिलें । कांहीं आहे ॥ ६३ ॥

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।

यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नत्मनि तुष्यति ॥ २० ॥

१ थोडके. २ शरीरगत रक्तादि सात भागांचे पारजिण. ३ देणें. ४ पोटीची. ५ बुद्धि. ६ चर्या.
७ पुरातें. ८ उद्योगाच्या निमित्तानें. ९ सर्ग संगति. १० अ योगाप्र. ११ नेमानें वागणारा. १२ अभि-
मुख, समोर. १३ देवनाला. १४ मोकळ्या. १५ राज्यास. १६ सोभियती, योग्य होतो. १७ ज्या
स्थळीं नियम केला तें स्थळ शरीर असेपर्यंत न सोडणें. १८ उपमा. १९ वारा नसलेल्या
ठिकाणाच्या, निवात्यांतल्या. २० सांगतों तें, २१ चांगलें. २२ इच्छा घातोंस २३ सावध. २४ भित्तें. सा.
२५ दुर्घट ह्मणून. २६ कदाचित्. २७ धास्वी. २८ भय दाखविणारा. २९ स्थिर. ३० संपणान्या
जीविताला मार्गे आणतें. ३१ वाईट लागते.

सुखमात्यंतिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतींद्रियम् ।

वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ २१ ॥

ह्मणोनि आसनाचिया गाढिका । जो आह्मी अभ्यास सांगितला निका । तेणें होईल तरी हो कां । निराधे ययां ॥ ६४ ॥ येहवीं तरी येणें योगें । जें इंद्रियां विराम लागे । तें चित्त भेगें रिगे । आपणपेयां ॥ ६५ ॥ परतोनि पाठिमोरें ठाके । आणि आपणियातें आपण देखे । देखत खेवो वोळखे । ह्मणे तत्त्व हें मी ॥ ६६ ॥ तिथे वोळखीचि सैरिसें । सुखाचिया साम्राज्यां बैसे । मग आपणपां समरसें । विरोनि जाय ॥ ६७ ॥ जयापरतें आणिक नाही । जयातें इंद्रियें नेणती कैहीं । तें आपणचि आपुलया ठायीं । होऊनि ठाके ॥ ६८ ॥

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।

यस्मिंस्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥

मग भेरुंपामुनि थोरें । देह दुःखाचेनि डोंगरें । हेटिजो पां परी भारें । चित्त न होइ ॥ ६९ ॥ कां शस्त्रें वरी तोडिलिया । देह अग्नीमाजि पडलिया । चित्त महासुखीं पहुडलिया । चेवो नये ॥ ७० ॥ ऐसें आर्वणपां रिगोनि ठाये । मग देहाची वास न पाहे । आणिकचि सुख होऊनि जाये । ह्मणुनि विसरे ॥ ७१ ॥

तं विद्यादुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम् ।

स निश्चयेन योक्तव्यो योगो निर्विण्णचेतसा ॥ २३ ॥

जया सुखाचिया गोडी । मन आर्ताची सचि सोडी । संसाराचें तोडी । गुंतलें जें ॥ ७२ ॥ जें योगाची बैरेव । संतोषाची राणिव । ज्ञानाची जाणिव । जयालागीं ॥ ७३ ॥ तें अभ्यासिलेनि योगें । सोंवयव देखावें लागे । देखिलें तरी आंगें । होइजेल गा ॥ ७४ ॥

संकल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ।

मनसैवैन्द्रियग्रामं विनियम्य समंततः ॥ २४ ॥

तरी तोचि योग बापा । एके परि आहे सोपा । जरी पुर्वशोक संकल्पा । राखवीजे

१ दृढपणानें. २ अटक. ३ निग्रह. ४ आपल्या स्वतःलाच. ५ पाहतांच, तत्काणीं. ६ स्वरूप. ७ बरोबर. ८ ब्रह्मानंदानें. ९ नाश पावतें. १० कधीं. ११ मेरूपेक्षां. १२ दडपला जावो. १३ विकार पावत नाही. १४ निजलें असतां. १५ जागें होत नाही. १६ आत्मस्वरूपांत. १७ वाट. १८ इच्छेची. १९ आठवणच. २० संसाराचें गुंताडें. २१ शोभा. २२ राज्य. २३ क्रांतिपणा. २४ मूर्तिमंत. २५ आपणच, स्वतःच. २६ संकल्पाला पुर्वशोक होईल तर, ह्मणजे संकल्पाचे पुर्वचे कामक्रोधादिक ते नाहीसे झाले तर.

७५ ॥ हे विषयांतें निर्मालिया आइके । इंद्रियें नेमाचिया धारणी देखे । तरी हियें ।
गोलून मुके । जीवित्वासी ॥ ७६ ॥ ऐसें वैराग्य हें करी । तरी संकल्पाचि सार धारी ।
मुखें धृतीचिया धवळारी । बुद्धि नाहे ॥ ७७ ॥

शनैः शनैरुपरमेढुद्ध्या धृतिगृहीतया ।

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिदपि चिंतयेत् ॥ २५ ॥

यतो यतो निश्चरति मनश्चंचलमस्थिरम् ।

ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥ २६ ॥

बुद्धि धैर्या होय वैसादा । तरी मनातें अनुभवाचिया वाटा । हळु हळु आणूनि करी
प्रतिष्ठा । आत्मभुवनी ॥ ७८ ॥ याही एके परी । प्राप्ति आहे विचारी । हें न ठेके तरी
सोपारी । आणिक एके ॥ ७९ ॥ आतां नियमाचि हा एकला । औघे करावा आपुला ।
जैसा कृतनिश्चयाचिया बोला । बाहेरा नेहे ॥ ८० ॥ जरी येतुलेनि चित्त स्थिरावे । तरी
कांजा आलें स्वभावे । नाही तरी घालवें । मोर्कळुनी ॥ ८१ ॥ मग मोर्कळिलें जेथ जाईल ।
तेथूनि नियमाचि घेऊनि येईल । ऐसेनि स्थैर्यचि होईल । साविश्याचि की ॥ ८२ ॥

प्रशांतमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम् ।

उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥ २७ ॥

पाठी केंतुलेनि एक वेळे । तथा स्थैर्याचनि मेळें । आत्मस्वरूपा जवळें । येईल सहजें
॥ ८३ ॥ तयातें देखोनि आंगा घडेल । तेथ अर्धता घेतें बुडेल । आणि तर्क्य तेज
घडेल । जैलोक्य हें ॥ ८४ ॥ आकाशी हिसे वुसरे । तें अभ जें विरे । तें गगनाचि कां
भरे । विश्व जैसें ॥ ८५ ॥ तैसें चित्त लया जाय । आणि चैतन्यचि आघवे होये । ऐसी
प्राप्ति सुखोपायें । आहे येणें ॥ ८६ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यंतं सुखमश्नुते ॥ २८ ॥

या सोंपैथा योगस्थिती । उकल देखिला गा बहुती । संकल्पाचिया संपत्ती । रुसो-

१ संकल्प. २ लय पावले असता. ३ स्थितीत. ४ हृदय. ५ कुटून. ६ यात्रा, येरझारा.
७ धैर्याच्या. ८ महालांत. ९ आश्रय. १० स्थिरता. ११ हें घडत नसल्यास. १२ सुलभ असें.
१३ मनापासून. १४ केलेल्या निश्चयाच्या. १५ फिरणार नाही. १६ एवढ्याने. १७ कार्या पडेल.
१८ सोडून. १९ मोकळें सोडलेलें. २० तत्काळ. २१ कांहीं वेळाने. २२ योगानें. २३ स्वतः.
२४ आत्मज्ञानांत. २५ भेदबुद्धि. २६ सर्वत्र ऐक्याचा प्रकाश होईल. २७ दृग. २८ ब्रह्मरूप.
२९ सगळे. ३० सुलभ. ३१ अनुभव.

नियां ॥ ८७ ॥ ते सुखाचेनि सांगाते । आले परब्रह्मा आंतोते । तेथ लैवण जैसे जळाते । सांडूं नेणें ॥ ८८ ॥ तैसे होय तिथे मेळी । मग सामरस्याचिया राउळी । महासुखाची दिवाळी । जेणेसि दिसे ॥ ८९ ॥ ऐसे आपले पांयवरी । चालिजे आपुले पाठीवरी । हे पार्या नागवे तरी । आन ऐके ॥ ३९० ॥

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मानि ।

ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ २९ ॥

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ३० ॥

तरी मी तंव सकळ देहीं । असें एथ विचार नाही । आणि तैसेचि माझ्याठायी । सकळ भुसे ॥ ११ ॥ हे ऐसेचि संचले । परस्परें मिसळले । बुद्धी ^{१३} घेपे एतुले । होआवें गा ॥ १२ ॥ येन्हवीं तरी अर्जुना । जो ऐकवदालिया भावना । सर्वभूती अभिन्ना । मातें भजे ॥ १३ ॥ भूतांचेनि अनेकपणें । अनेक नोहे अंतःकरणें । केवळ एकत्वचि माझे जाणे । सर्वत्र जो ॥ १४ ॥ मग तो एक हा ^{१४} मियां । बोलतां दिसतसे वायां । येन्हवीं न बोलिजे तरि धनंजया । तो मीचि आहे ॥ १५ ॥ हीपा आणि प्रकाशा । ऐकवकीचा पोंड जैसा । तो माझ्याठायी तैसा । मी तयामाजी ॥ १६ ॥ जैसा उदकाचेनि आंघुघें रस । कां गगनाचेनि मानें अंबकाश । तैसा माझेनि रूपें रूपस । पुरुष तो गा ॥ १७ ॥

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥

जेणें ऐक्याचिये दिडी । सर्वत्र मातेंचि किरीडी । देखिला जैसा पेंढी । तंतु एक ॥ १८ ॥ कां स्वरूपें तरी बहुतें आहाती । परि तैसी ^{१९} सोनीं बहुवें न होती ऐसी ऐक्याच-ळाची स्थिती । केली जेणें ॥ १९ ॥ नातरी वृक्षांचीं पानें जेतुलीं । तेतुलीं रोपें नाहीं लाविलीं । ऐसी अद्वैतदिवसें पोंडली । रात्री जया ॥ ४०० ॥ तो पंचात्मकी सांपडे । तरी मग सांग पां कैसोनि अडे । तो प्रतीतीचेनि पाडे । मजसां तुंके ॥ १ ॥ माझे व्यापक-

१ सहित. २ आंत. ३ मीठ. ४ ब्रह्मानंदाच्या मंदिरांत. ५ उत्साह. ६ जगतास. ७ पायांनीं. ८ मागलेकडे, उलटें. ९ प्राप्त होत नाहीं, घडत नाहीं. १० दुसरें. ११ संशय. १२ भरलेलें. १३ बुद्धीनें घेतलें जाईल एवढें. १४ समभावानें. १५ मी. १६ एका आकाराचा. १७ योग्यता. १८ असतेपणानें, आहे तोंपर्यंत. १९ पोळी. २० रूपवान्. २१ ऐक्यदृष्टीनें. २२ वृक्षांत. २३ दिसण्यांत, अलंकार. २४ सुवर्ण. २५ ऐक्यतेची. २६ उजेडली. २७ पंचभूतात्मक शरीरांत. २८ प्रतिबंध पावे. २९ अनुभवाच्या बरोबरीनें. ३० तोलला जातो.

वृष आधवे । गवसलें तयाधेनि अनुभवे । तरी न ह्याणतां स्वभावे । व्यापक जाहाल्य
॥ २ ॥ आतां शरीरीं तरी आहे । परि शरीराचा तो नोहे । ऐसें बोल वरी होये । ते
करूं ये ॥ ३ ॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ३२ ॥

ह्याणोनि असों ते विशेषें । अथवा आपणपेयासारखें । जो चराचर देखें ।
अखंडित ॥ ४ ॥ सुखदुःखादि वर्में । कां शुभाशुभें कर्म । दोनी ऐसी मनोधर्म । नेणेचि
जो ॥ ५ ॥ हे समविषम भाव । आणिकही विचित्र जें सर्व । तें मानी जैसे अवयव ।
आपुले होती ॥ ६ ॥ हें एकैक काय सांगावें । जया त्रैलोक्यचि आधवे । मी ऐसें
स्वभावे । बोधां आलें ॥ ७ ॥ तयाहि देह एक कीर आथी । लौकीकीं सुखदुःखी तयातें
ह्याणती । परि आह्मातें ऐसी प्रतीती । परब्रह्मचि हा ॥ ८ ॥ ह्याणोनि आपणपां विश्व
देखिजे । आणि आपण विश्व होइजे । ऐसें साम्यचि एक उपासिजे । पांडवा गा ॥ ९ ॥
हें तूतें बहुती प्रसंगी । आह्मी ह्याणो याचिलागीं । जे साम्यापरौती जगीं । प्राप्ति
नाही ॥ ४१० ॥

अर्जुन उवाच-योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।

एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ३३ ॥

चंचलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम् ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ३४ ॥

तंव अर्जुन ह्याणे देवा । तुह्मी सांगा कीर आमुचा कर्णवा । परि न पुरों जी स्वभावा ।
मनाचिया ॥ ११ ॥ हें मन कैसें केवढें । ऐसें पाहों ह्याणो तरी न सांपडे । येन्हीं राहाटा-
वया थोडें । त्रैलोक्य यथा ॥ १२ ॥ ह्याणोनि ऐसें कैसें घडेल । जें मर्कट समाधी बेडल ।
कां राहा ह्याणितलिया राहेल । मंहावात ॥ १३ ॥ जें बुद्धीतें सळी । निश्चयातें टाळी ।
धैर्येसी हातफळी । मिळऊनि जाय ॥ १४ ॥ जें विवेकातें भुलवी । संतोषासी चांड
लावी । बैसिजे तरी हिडवी । दाही दिशा ॥ १५ ॥ जें निरोधलें ये उवाचो । जया संयमेचि

१ सांपडलें. २ सर्व ठिकाणीं असणारा. ३ आपणच, मीच अशा भावनेनं अथवा आपल्या सारखे.
४ चांगली वाईट. ५ सुखदुःख. ६ सहज. ७ अनुभवास. ८ निश्चये. ९ आहे. १० लोकांत.
११ अभ्यास करावा. १२ समदृष्टीपलीकडे. १३ दयेनें. १४ पुरें पडणार नाही. १५ फिरण्यास.
१६ माकड. १७ मोठा वारा. १८ छळी. १९ हां हां ह्याणतां. २० इच्छा. २१ प्रसर. २२ निग्रह.

होय सावावो । तें मन आपुला स्वभावो । सांडील काई ॥ १६ ॥ ह्मणोनि मन एक निश्चळ राहेल । मग आह्मांसि साम्य होईल ॥ हें विशेषीं न घडेल । याँचिलागी ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच-असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

अभ्यासेन तु कौंतेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ३५ ॥

तंव श्रीकृष्ण ह्मणती साँचचि । बोलत आहासि तें तैसेंचि । यथा मनाचा कीरे चपळचि । स्वभावो गा ॥ १८ ॥ परि वैराग्याचेनि आधारें । जरि लाविलें अभ्यासाविषे मीहरे । तरि केतुनेनि एके अवसरें । स्थिरावेल ॥ १९ ॥ कां जें यथा मनाचें एक निकें । जे देखिले गोडीचिया ठाँया 'सोके । ह्मणोनि अनुभवसुखचि कवतिकें । रावीत जाइजे ॥ ४२० ॥

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।

वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥

येन्हवीं विरक्तिं^१ जथांसि नाही । जे अभ्यासी न रिघती कही । तयां नोंकळे हें आह्मीही । नमनूं कायी ॥ २१ ॥ परि यमनियमाचिया वाटा न वंचिजे । कहीं वैराग्याची 'से न करिजे । केवळ विषयजळीं ठाकिजे । बुडी देउनी ॥ २२ ॥ यथा अलिया मानसा कहीं । युक्तीची काँडा लागली नाही । तरी निश्चळ होईल काई । कैसेन^२ सांगे ॥ २३ ॥ ह्मणोनि मनाचा निग्रह होये । ऐसा उपाय जो आहे । तो आरंभी मग नेहे । कैसा पाहों ॥ २४ ॥ तरी योगसाधन जितुकें । तें अवघेंचि काय लटिकें । परि औपण्यां अभ्यासें न टिकें । हेंचि ह्मणे ॥ २५ ॥ आंगीं योगाचें होय बळ । तरि मन केतुलें चपळ । काय मँहदादि हें सकळ । औंपु नेहे ॥ २६ ॥ तेथ अर्जुन ह्मणे निकें । देवो बोलती तें न चुके । साचचि योगबळेंसी नें तुके । मनोबळ ॥ २७ ॥ तरि तोचि योग कैसा केवें जाणों । आह्मी येतुले^३ दिवस याची माँतुही नेणों । ह्मणोनि मनातें जी ह्मणो । अनोवर ॥ २८ ॥ हा आतां औघवेया जन्मा । तुझेनि प्रेसादे पुरुषोत्तमा । योगपरिचय आह्मा । जाहाला आजी ॥ २९ ॥

१ सहाय. २ स्थिर. ३ या करतां. ४ खरें. ५ निश्चयें. ६ साझातें, मदतीनें. ७ रस्त्याला. ८ काहीं अवकाशातें. ९ बांगलें. १० ठिकाणास. ११ चटक लागून राहते. १२ कौतुकातें. १३ वैराग्य. १४ प्राप्त होत नाही. १५ मानीत नाही काय? १६ न जावें. १७ आठवण. १८ जन्मापासून. १९ संवय. २० कसे. २१ प्रतिबंध. २२ आरंभ कर. २३ आपणाला. २४ होत नव्हें, करवत नाही. २५ किती. २६ मूळमाया आदि. २७ प्राप्त. २८ योगसामर्थ्याशीं. २९ बरोबरी पावत नाही. ३० इतकें. ३१ गोष्टी. ३२ अजिंक्य. ३३ सगळ्या जन्मांत. ३४ कृपेनें. ३५ माहिती.

अर्जुन उवाच-अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाञ्छलितमानसः ।

अप्राप्य योगसंस्तिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३७ ॥

कश्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ।

अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८ ॥

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः ।

त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥

परि आणीक एक गोसांविद्यां । मज संशय असे सांविद्या । तो तूत्रां वृत्ति के डारया । समर्थ नाही ॥ ४३० ॥ ह्यणोनि सांगें श्रीगोविंदा । कवण एक मोक्षपदा । झोंबत होला अद्वा । उपायेंविण ॥ ३९ ॥ इंद्रियप्रामोनि निगाला । आस्थेचिये बाटा लागला । आत्म-सिद्धीचिया पुढिला । नगरा यावया ॥ ३९ ॥ तंव आत्मसिद्धि न ठकेचि । आणि मागुतें न येवंचि । ऐसा अस्तु गेला माझासींचि । आयुष्यभौनु ॥ ३३ ॥ जेसे अकाळी आभाळ । अकृमाळ संपातळ । विपायें आलें केवळ । वसे ना बरें ॥ ३४ ॥ तैसी दोन्ही सुखली । जे प्रामी तंव अलग ठेली । आणि अप्राप्तिही सांडेंवरी । अद्वा तथा ॥ ३५ ॥ ऐसा होला अंतरला कांजी । जो अद्वाच्या सैमाजी । बुडला तथा होजी । कवण गति ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच-पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।

न हि कल्याणकृत्कश्चिद्गुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥

तंव श्रीकृष्ण ह्यणती पार्या । जया मोक्षसुखी आस्था । तथा मोक्षावांचुनि अन्यथा । गती आहे गा ॥ ३७ ॥ परि ऐतुलें हेंचि एकें घडे । जें माझारी विसावावें पडे । तैसी परि ऐसेनि सुखवाडे । जो देवां नाही ॥ ३८ ॥ येद्वरी अभ्यासाचा उचलता । पाउली जरी चालता । तरि विवेसाआधीं ठीकता । सोहंसिद्धीतें ॥ ३९ ॥ परि तैतुला वेग नव्हेचि । ह्यणऊनि विसावा तरि निकोचि । पाडी मोक्ष तंव तैसाचि । ठेविला असे ॥ ४४० ॥

१ हे स्वामी. २ साहजिक. ३ दृष्ट्यातिवाय. ४ खटपट करीत होता. ५ विधासांगें. ६ गांधा-हून. ७ मागोला. ८ प्राप्त झाली नाही. ९ माघारें. १० मावळला. ११ मध्येच. १२ सूर्य. १३ किंचित्. १४ पडयासारखें. १५ कदाचित्. १६ राहत नाही व वृष्टीही करीत नाही. १७ ना-हींशी झाली. १८ दूर राहिली. १९ हरवली. २० सुकला. २१ समुदायांत. २२ आगा. २३ दुसरी. २४ येवढें. २५ मध्ये. २६ विभांति प्यावी लागे. २७ सुजाणें. २८ विसावा. २९ दिवस असता-नाच. ३० पोचता. ३१ ब्रह्म प्राणीला. ३२ तेवढा. ३३ धरा.

प्राप्य पुण्यकृतौल्लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ॥
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥ ४१ ॥

एके केवतिके हें कैसें । जे शेतमखा लोक सायासें । ते तो पावे अनायासें । कैवल्य-
काम ॥ ४१ ॥ मग तेथिचे जे अमोघ । अलौकिक भोग । भोगितांही सांग । कांटाळे
मन ॥ ४२ ॥ हा अर्ताराय अवाचितां । कां बोर्ढवला श्रीभगवंता । विविभोग भोगितां ।
अनुतापी नित्य ॥ ४३ ॥ पांढीं जन्में संसारी । परि सकळ धर्माचिया मोंहरी । लांबीं
उगवे आगरी । विभेवश्रियेचा ॥ ४४ ॥ जयातें नीतिपथें चालिजे । सत्यधृत बोलिजे ।
देखावें तें देखिजे । शास्त्रवृत्ती ॥ ४५ ॥ वेद तो जागेधर । जया र्वैवसाय निजोचार ।
सारासार विचार । मंत्री र्जया ॥ ४६ ॥ जयाच्या कुळीं उचितां । जाली ईश्वराची पति-
व्रता । जयातें गृहदेवता । आदि केंद्रि ॥ ४७ ॥ ऐसी निजपुण्याची जोडी । वाढिल्ली
सर्वसुखाची कुळवाडी । तिथे जन्मे तो सुरवाडी । योगेंद्रुत ॥ ४८ ॥

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ।

एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ४२ ॥

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।

यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनंदन ॥ ४३ ॥

अथवा ज्ञानाग्निहोत्री । जे परब्रह्मश्रोत्री^१ । महासुखक्षेत्री । आसिं वंत ॥ ४१ ॥ जे
सिद्धांताचिया सिंहासनी । राज्य करिती त्रिभुवनी । जे कूर्जती कोकिल वनी । संतो-
षाच्या ॥ ४२ ॥ जे विवेककुंडुमाचे मुळी । बैसले आहाति नित्य फळी । त्यां योगि-
नाचिया कुळी । जन्म पावे ॥ ४३ ॥ मोटकी देहाकृती उमटे । आणि निजज्ञानाची
प्रांढ^२ कुटे । सूर्यापुढें प्रगटे । प्रकाश जैसा ॥ ४४ ॥ तैसी ईशेची वाट न पाहतां ।
वैयसेचिया गांवा न येतां । बाळपर्णीच सर्वज्ञता । वैरी त्यातें ॥ ४५ ॥ तिथे सिद्धि-
प्रज्ञेचेनि लाभें । मनचि सौरस्वतें हुभे । मग सकळ शास्त्रें र्वयभें । निघती मुखें ॥ ४६ ॥

१ नवल. २ इंद्राल. ३ मोक्ष इच्छिणारा. ४ निष्फल न होणारे. ५ अप्रतिम. ६ विघ्न.
७ एकाएकी. ८ प्राप्त झाला. ९ स्वर्गाचे भोग. १० पश्चात्ताप करी. ११ नंतर. १२ घरी. १३ शेत
कापल्यावर पडलेल्या भातगोट्यांचें उगवणारें शेत, किंवा कापलेल्या बुडख्यांतून पुनः उगवतें तें.
१४ ऐश्वर्याचा. १५ आराध्यदेवत, धनी. १६ व्यवहार. १७ आपला आचार. १८ प्रधान. १९ योग्य.
२० संपत्ति. २१ उदीम, व्यापार. २२ सुखांत. २३ योगभ्रष्ट. २४ ज्ञानरूप अस्मीमध्ये हवन
करणारे. २५ वैदिक. २६ मूळचे रहिवासी. २७ आत्मप्राप्तीच्या. २८ शब्द करितात. २९ विद्या-
रक्षाच्या. ३० लहानशी. ३१ आत्मज्ञान. ३२ उजाडे. ३३ प्रौढ अवस्थेची. ३४ वयाच्या.
३५ प्राप्त होते. ३६ सिद्धबुद्धीच्या योगानें. ३७ सर्व विद्या. ३८ आपोआप, न शिकतां.

ऐसें जें जन्म । जयालागीं देव सकांम । स्वर्गीं ठेले जप होम । करिती सदां ॥ ५५ ॥
अमरीं भाट होइजे । मग मृत्तुलोकातें वानिजे । ऐसें जन्म पार्या गा जें । तें तो
पावे ॥ ५६ ॥

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः ।

जिज्ञासुरापि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ४४ ॥

आणि मागील जे सद्बुद्धि । जेथ जीवित्वा जाहाली होती अंविधि । मग तेचि पुढती
निर्वविधि । नवीं लाहे ॥ ५७ ॥ तेथ सदैव आणि पायाळा । वरि दिव्यांजन होय डोळा ।
मग देखे जैसीं अंवलीळा । पाताळधनें ॥ ५८ ॥ तैसें दुर्भेद जे अभिप्राय । कां गुह्यगम्य
हन ठाय । तेथ संसरेवीण जाय । बुद्धि तयाची ॥ ५९ ॥ बळियें इन्द्रियें येती मना । मन
एकवटे पवना । पवन सहजें गगना । मिळोचि लागे ॥ ६० ॥ ऐसें नेणों काय अंवेसें ।
तयातेंचि कीजे अभ्यासें । समाधि घर पुसे । मानसाचें ॥ ६१ ॥ जाणजे योग पीटीची
भेरी । काय हा आरंभ अरेचा गौरव । कीं वैराग्यसिद्धीचा अनुभव । रूपा आला
॥ ६२ ॥ हा संसार उभाणितें माप । कां अष्टांगसामग्रीचें द्वीप । जैसें परिमळोचि धरिजे
रूप । चंदनाचें ॥ ६३ ॥ तैसा संतोषाचा काय घडिला । कीं सिद्धिभांडारीहुनि
काढिला । २५ दिसे तेणें मानें रुढला । साधकदये ॥ ६४ ॥

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः ।

अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥ ४५ ॥

जे वर्षशतांचिया २० कोडी । जन्मसहस्रांचिया आडी । लंघितां पातला रेंडी । आत्म-
सिद्धीची ॥ ६५ ॥ ह्मणोनि साधनजात आघवें । अंनुसरे तया स्वभावे । मग आयतिये
जैसे रीणिवे । विवेकाचिये ॥ ६६ ॥ पाटीं विचारितया वेगां । तो विवेकही रींके मागां ।
मग अविचारणीय तें आंगा । घडोनि जाय ॥ ६७ ॥ तेथ मनाचें मेहुडे ३८ विरे । पव-
नाचें पवनपण सरे । औपणपां आपण सुरे । आकाशही ॥ ६८ ॥ प्रेणवाचा माया बुडे ।

१ हेतु धरणारि. २ स्तुतिपाठक. ३ वर्णांचे. ४ आयुष्याला. ५ शेवट. ६ शेवटपर्यंत. ७ प्राप्त
होते. ८ देववान्. ९ पायाळू मनुष्य. १० काजळ, जेणेंकरून साधारण मनुष्यास न दिसणारें
दिसतें. ११ सहज. १२ अगम्य. १३ उद्देश. १४ गुरूपसूनच प्राप्त होणारें. १५ कष्टावांचून,
अचूक. १६ ऐक्य पावे. १७ आपोआप. १८ मुख्य स्थानावरचा. १९ अधिदेवता. २० मोठेपणा.
२१ मोजणारें. २२ योगसाहित्याचें बेट. २३ सुगंधानें. २४ खजिन्यांतून. २५ साधक असून
सिद्धासारखा दिसतो. २६ वाढला, उत्पन्न झाला. २७ कोटि. २८ आड. २९ चालतो. ३० किनारा.
३१ सर्वे साधनें. ३२ मिळतात. ३३ सहज. ३४ राज्यावर. ३५ विचार करण्याचा. ३६ राहें.
३७ विचार करण्यापूर्वीच. ३८ मेघ. ३९ आपल्याच ठिकाणीं. ४० ओंकाराचा.

येनुलेनि अनिर्वाच्य सुख जोडे । ह्यगोनि आधींचि बोल बहुडे । तथालागीं ॥ ६९ ॥
 ऐसी ब्रह्माची स्थिती । जे सकळा गतीसीं गती । तथा अमूर्तीची मूर्ती । होऊनि ठाके
 ॥ ४७० ॥ तेणें बहुती जन्मीं मागिलीं । विक्षेपाचीं पाणिबळे झाडिलीं । ह्यगोनि उप-
 जत खेवो बुडाली । लग्नघटिका ॥ ७१ ॥ आणि तद्रूपतेसि सुलभ । लागोनि ठेलें
 अभिन्न । जैसें लोपलें अभें गगन । होऊनि ठाके ॥ ७२ ॥ तैसें विश्व जेथ होय । माघौतें
 जेथ लया जायें । तें विद्यमानाचि देहें । जाहला तो गा ॥ ७३ ॥

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।

कर्मिभ्यश्चाऽधिको योगी तस्माद्योगी भवाऽर्जुन ॥ ४६ ॥

जया लाभचिया आशा । करुनि धैर्यबाहुंचा भरंवसा । घालीत भैरवकर्मांचा धोरसा ।
 कर्मनिष्ठा ॥ ७४ ॥ कां जिये एकवस्तुलागीं । बैणानि ज्ञानाची वैजांगी । जुंझत प्रप-
 चेसीं सैमरंगी । ज्ञानियो गा ॥ ७५ ॥ अथवा निर्लेगीं निसरडा । तपोवृक्षाचा आड-
 कडा । झोबती तपिये चाडा । जयाचिया ॥ ७६ ॥ जें भजति यां भैरव । याज्ञिकांचें
 याज्यें । एवं जें पूज्य । सकळां सदां ॥ ७७ ॥ तेंचि तो आपण । स्वयें जाहला
 निर्वाणें । जें साधकांचें कारण । सिद्ध तत्त्व ॥ ७८ ॥ ह्यगोनि कर्मनिष्ठां बंध । तो
 ज्ञानियासि वेधें । तापसांचा आद्य । तपोनाथ ॥ ७९ ॥ पै जीवपरमात्मसंगमा ।
 जयाचें येणें जाहालें मनोधर्मा । तो शरीरीचि परि मोहिमा । ऐसी पावे ॥ ४८० ॥ ह्यगोनि
 याकारणें । तूतें मी सदा ह्यणें । योगी होई अंतःकरणें । पंडुकुमरा ॥ ८१ ॥

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनांतरात्मना ।

श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ४७ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीता सूत्रनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

अभ्यासयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

१ बोलण्यास अशक्य. २ मार्गे फिरे. ३ विघ्न. ४ समुदाय, पाण्यांतील सर्व मळ. ५ ताबड-
 तोब. ६ ज्ञान होण्यास. ७ चांगली वेळ. ८ एकच, दुसरें नाही. ९ पुन्हा. १० याच,
 हींंच्या. ११ यजन, याजन, अध्ययन, अध्यापन, दान व प्रतिग्रह हीं षट्कर्म. १२ प्रवाह.
 १३ ठसून. १४ दड कवच. १५ युद्धभूमीत. १६ निराश्रय. १७ तटबंदीचा अर्धा तुटलेला कडा.
 १८ इच्छेने. १९ ज्याकरितां भजन करावयाचें तें. २० ज्याकरितां यजन करावयाचें तें.
 २१ तद्रूप. २२ आणण्यास योग्य. २३ पहिला. २४ योग्यता.

अगा योगी जो ह्याणिजे । तो देवाचा देव जाणिजे । आणि सुख सर्वस्व माझे ।
चैतन्य तो ॥ ८२ ॥ तेथ भजता भजन भजावें । हें भक्तिसाधन जें आघवें । तो मीचि
जाहालों अनुभवं । अखंडित ॥ ८३ ॥ मग तैया आह्मा प्रीतीचें । स्वरूप बोलीं निर्वचें ।
ऐसें नव्हे गा तों साचें । सुभद्रापती ॥ ८४ ॥ तथा एकवटलिया प्रेमा । जरी पाडें पाहिजे
उपमा । तरी मी वेह तो आत्मा । हेचि होय ॥ ८५ ॥ ऐसें भक्तचकोरचंद्रें । बोलिलें
गुणसमुद्रें । त्रिभुवनैकनरेंद्रें । संजय ह्याने ॥ ८६ ॥ तेथ आदीपासुनि पार्या । ऐकिजे
ऐसीचि आस्था । दुणावली हें यदुनाथा । भावों सरलें ॥ ८७ ॥ कीं सावित्र्याचि मनीं
संतोषला । जे बोला आरिसा जोडला । तेणें 'हरिखें आतां उंपेलवला । निरूपील ॥ ८८ ॥
तो प्रसंग आहे पुढा । जेथ शीत विसेल उघडा । तो पौलवियेल मुंडा । 'प्रमेयबीजाचा
॥ ८९ ॥ जे सात्विकाचेनि वडपें । गेलें आध्यात्मिक खरपें । सहजें निर्डारले वाफे ।
भैरुरचित्ताचे ॥ ९० ॥ वरी अवधानाचा वीकसा । लाधला सोनयाऐसा । ह्याणोनि
पेरावया धिर्वसा । श्रीनिवृत्तीसी ॥ ९१ ॥ ज्ञानदेव ह्याने मी चाडें । सद्गुरूनीं केले 'क्रोडें ।
मायां हात ठेविला तें फुडें । बीजेचि बीडलें ॥ ९२ ॥ ह्याणजानि येणें मुखें जें जें निगे ।
तें संतांच्या हृदयीं साचेंचि लागे । हे असो सांगों श्रीरंगें । बोलिलें जें ॥ ९३ ॥ परि तें
मनाच्या कार्नी ऐकावें । बोल बुद्धीच्या डोळां देखावें । हे 'सांदोवारीं घ्यावे । चिंत्ता-
चिया ॥ ९४ ॥ अवधानाचेनि हातें । नेशींवे हृदया भांतितें । हे रिझीविल आयणीतें ।
सज्जनाचिये ॥ ९५ ॥ हे स्वहितातें नीचेंचिती । परिणामातें जीवविती । सुखाची
वाहती । लाखोली जिवां ॥ ९६ ॥ आतां अर्जुनसीं श्रीसुकुंवे । नौगर बोलिलेल विनोवें ।
तें वोवियेचेनि प्रबंधें । सांगेन मी ॥ ९७ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

श्लोक ४७, ओव्या ४९७.

१ जीव. २ भजन करणारा, भजन करणें व भजन करण्याचा देव ही त्रिपुटी. ३ त्याला.
४ सांगतां येत नाही. ५ बरोबरीनें. ६ जीव. ७ कृष्णानें. ८ समजलें. ९ सहज सर्वथा.
१० संतोषानें. ११ उकलला. १२ शांतिरस. १३ पेरिल, विस्तारिल. १४ तांदूळ इत्यादिक
भरून गोलाकार केलेला पेंळाचा गट्टा. १५ सार, सिद्धांत. १६ शोभा. १७ गुंताडें.
१८ परिपक्व. १९ शहाण्याच्या चित्ताचे. २० विकण्याजोगा काल. २१ धैर्य. २२ नवल. २३ स्पष्ट.
२४ पेरण्याकरितां निरालें ठेविलें धान्य. २५ पेरिले. २६ अदलाबदलीचिच देऊन त्याच्या
मोबदला बोल घ्यावें. २७ लक्ष्य. २८ न्यावें. २९ भांत. ३० रमवील. ३१ मनातें. ३२ निवविती.
३३ सर्वोत्कृष्ट.

अध्याय ७ वा.

श्रीभगवानुवाच-मर्यासक्तमनाः पार्थ योगं युंजन्मदाश्रयः ।

असंशयं समग्रं मां यथा ह्यास्यसि तच्छृणु ॥ १ ॥

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।

यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥

आइका मग तो श्रीअनंत । पार्थातें असे ह्मणत । पै गा तूं योगेयुक्त । जालासि
व्वातां ॥ १ ॥ मज समग्रार्थें जाणसी ऐसें । आपलिया तळहातिचें रत्न जैसें । तुज ज्ञान
सांगेन तैसें । विज्ञानेंसी ॥ २ ॥ एथ विज्ञानें कांय करावें । ऐसें घेसी जरी मनोभावे ।
तरी पै आधीं जाणावें । तेंचि लागे ॥ ३ ॥ मग ज्ञानाचिये वेळे । झांकती जाणिवेचे
डोळे । जैसी तीरीं नाव न ढळे । टेंकरी सांती ॥ ४ ॥ तैसी जाणिव जेथ न रिगे ।
इविचार मीगुतापाडलीं निघे । नर्क आयणी नेघे । आंगीं जयाच्या ॥ ५ ॥ अर्जुना तथा
नांव ज्ञान । खर प्रपंच हें विज्ञान । तेथ सत्यबुद्धि ते अज्ञान । हेंही जाण ॥ ६ ॥ आतां
अज्ञान अवघें हारपे । विज्ञान निःशेष करपे । आणि ज्ञान तें स्वरूपें । होऊनि जाइजे
॥ ७ ॥ जेणें सांगतयाचें बोलणें खुटे । ऐकतयाचें ध्येसन तुटे । हें जाणणें सीनें मोटें ।
उरों नेसी ॥ ८ ॥ ऐसें धर्म जें गूढ । तें किजल वाक्यारूढ । जेणें थोडेनि पुरे कोड ।
बहुत मनींचें ॥ ९ ॥

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥

पै गा मनुष्यांचिया सहस्रशा । माजि विपौडलेचिया यर्थें धिर्वेसा । तैसे या धिर्वेसे-
करां बहुवसां । माजि विरळा जाणे ॥ १० ॥ जैसा भरलेया त्रिभुवना । आंत एक एक
चांग अर्जुना । निवडुनि कीजे सेना । लैखवरी ॥ ११ ॥ कीं तथैहीपाठी । जे वेळीं
सोह मांसांतें घोंवी । ते वेळीं विजेयश्रीयेच्या पोंदी । एकचि बेसे ॥ १२ ॥ तैसे आस्येच्या

१ निश्चय. २ योगी. ३ सर्वत्र व्याप्त. ४ व्यवहारज्ञान. ५ असें ह्मणशील. ६ मनांत. ७ ज्ञातृत्वाचे.
८ नौका. ९ असतां. १० शिरत नाही. ११ मागल्या पायीं, आला तसाच मार्गे. १२ तत्त्वनिर्ण-
याची इच्छा. १३ खरे वाटणें. १४ सांगणाऱ्याचे. १५ होत. १६ लहान मोठें. १७ तात्पर्य.
१८ मुन. १९ बोलण्यांत, वाक्यांत आणीन. २० थोडक्यांतच. २१ आवड. २२ हजारों माणसांत.
२३ पक्षाद्याला. २४ योगाभ्यास करण्याविषयी. २५ धैर्य, ऊंद. २६ धैर्यवंतास. २७ पुष्कळांत.
२८ कश्चित्. २९ चंगला मार. ३० लाखभर. ३१ व्यानंतर. ३२ शक्क. ३३ शरीरगत मांसाळा.
३४ कापी. ३५ जयलक्ष्मीच्या. ३६ पर्दी.

ति । स्थिताति कोटिवरी । परी प्राप्तिच्या पैलतीरी । विषाडला निगे ॥ १३ ॥ ह्यन-
सामान्य गा नेहे । हे सांगतां बडिल गोठि गा आहे । परी ते बोलों येईल पाहें ।
अस्तुत ऐकें ॥ १४ ॥

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।

अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४ ॥

हे अवधारी गा धनंजया । हे महत्वादि माझी माया । जैसी प्रतिबिंबे छाया । निज-
॥ १५ ॥ आणि इथेंतें प्रकृति ह्याणिजे । जे अष्टधा भिन्न जाणिजे । लोकत्रय
जे । इथेस्तेंव ॥ १६ ॥ हे अष्टधा भिन्न कैसी । ऐसा ध्वनि धरिती जरी मावसी । तरी
या आतां परियेसी । विवंचना ॥ १७ ॥ आप तेजें भंगन । मंडो मंडित मन । बुद्धि
कार हे भिन्न । आठे भाग ॥ १८ ॥

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।

जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ ५ ॥

आठांची जे साम्यावस्था । ते माझी परेन प्रकृति पार्थी । तिये नाम व्यवस्था ।
ऐसी ॥ १९ ॥ जे जडांतें जीववी । चेतनेतें चेतवी । मना कारवी मानवी । शोक
॥ २० ॥ पै बुद्धीच्या अंगी जाणजे । तें जिये जेवळिकेचें करणें । जिया अहंका-
विदेणें । जगाचि धरिजे ॥ २१ ॥

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।

अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ ६ ॥

सुक्ष्म प्रकृति कोडे । जें स्थूलाचिया आंगा घडे । तें भूतस्थीची पडे । टांकसाळ
२ ॥ चतुर्विध ठसा । उमटो लागे आपेसा । मोलों तरी सरिसां । परि थोरचि आनान
३ ॥ होती चौऱ्यासीं लक्ष थेंरा । येरा ३५ मिती नेणिजे भांडारा । भरे आदिशून्याच्या
पारा । नाणयांसी ॥ २४ ॥ ऐसे एकुतुकें पांचभोतिक । पडती बहुवस टांके । मग

कोट्यावधि. २ एकादश. ३ मोठी. ४ ऐक. ५ महत्त्वआदि. ६ पडछाया पडते. ७ माया.
पिठ प्रकारें. ८ उत्पन्न होतें. १० इचेपासून. ११ संशय. १२ विचार. १३ उदक. १४ उजेड.
आकाश. १६ पृथ्वी. १७ वायु. १८ समान स्थिति. १९ आत्मस्वरूप. २० अचेतनाला.
चेतना उत्पन्न करिते. २२ सजिषणार्थ. २३ कौशल्यार्थ. २४ आवडीने. २५ महाभूतांच्या.
प्राण्यांच्या उत्पत्तीची. २७ चार प्रकारचा. २८ आपोआप. २९ किमतीला, वास्तविक.
यासारखा. ३१ जाति. ३२ वेगळ्या. ३३ प्रकार, योनी. ३४ गणती. ३५ मायेची कोठडी.
नाण्यांनी. ३७ एकसारखे. ३८ पंचमहाभूतांची. ३९ पुष्कळ. ४० ठसे.

तिये समृद्धीचे लेख । प्रकृतीचि धरी ॥ २५ ॥ जें आहूनि नाणें विस्तारी । पाठीं
तयाची आटणी करी । माजी कर्मकर्माचिया व्यवहारी । प्रवर्तु दावी ॥ २६ ॥ हें रूपक
परी असो । सांगों उघड जैसे 'ये परियेसों । तरी नामरूपाचा अंतिसो । प्रकृतीच
कीजे ॥ २७ ॥ आणि प्रकृति तंव माझ्या ठायीं । बिंबे येथ ओन नाहीं । ह्योनि
आदि मध्य अवसान पाहीं । जगासि मी ॥ २८ ॥

मत्तः परतरं नान्यत्किंचिदस्ति धनंजय ।

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७ ॥

हे 'शशिणी'चे जळ । तयाचें पाहातां येइजे मूळ । तें रश्मिं नव्हती केवळ । होय तें
भीन ॥ २९ ॥ तयाचिपरी 'किरीटी' इया प्रकृती जालिये सृष्टी । जें उर्पसंहरुनि
कीजेल 'डी' । तें मीचि आहे ॥ ३० ॥ ऐसें होय दिसे न दिसे । हें मीजचिमाजी असे ।
मियां विश्व धरिजे जैसे । मूंजें मणि ॥ ३१ ॥ सुवर्णाचे मणी केले । ते सोनियाचे सुती
बोविले । तैसें म्यां जग धरिले । सैबाह्याभ्यंतरी ॥ ३२ ॥

रसोऽहमप्सु कौतेय प्रभाऽस्मि शशिसूर्ययोः ।

प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ८ ॥

पुण्यो गंधः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ।

जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ९ ॥

ह्योनि उदकां रसे । कां पेंवनीं जो स्पर्श । शशिसूर्यां जो प्रकाश । तो मीचि जाण
॥ ३३ ॥ तैसाचि नैसागिर्के शुद्ध । मी पृथ्वीच्या ठायीं गंध । गर्भानीं मी शब्द । वेदीं
प्रणव ॥ ३४ ॥ नराच्या ठायीं नैरत्व । जें अहंभाविये सैत्व । तें पौरुष मी हें तैत्व ।
बोलिजत असे ॥ ३५ ॥ अग्नि ऐसें आहाच । तेजां नामाचें आहे कैवच । तें पेंवतें
केलिया साच । निजेतेज तें मी ॥ ३६ ॥ आणि नानाविध 'योनि । जन्मोनि भूतें बिभु-

१ जमाखर्च. २ माया. ३ मोजून, आकारून. ४ मग. ५ व्यवस्था, गळणी. ६ प्रवृत्ति.
७ उदाहरण. ८ यईल. ९ समजण्याजोगें. १० अतिशय. ११ करते. १२ दुसरे. १३ शेवट.
१४ मृगजळ. १५ किरण. १६ सूर्य. १७ अर्जुना. १८ नाश करून. १९ शेवट. २० उत्पन्न
होतें, दिसतें व नाहीसें होतें. २१ माझ्यामध्ये. २२ दोन्याजें. २३ बाहेर आंत. २४ गोडी.
२५ वायूत. २६ स्वाभाविक. २७ सुवास. २८ आकाशांत. २९ ओंकार. ३० मनुष्यपणा.
३१ अहंकाराचे. ३२ बळ. ३३ पराक्रम. ३४ खरें. ३५ उगीच. ३६ अर्जांत. ३७ आवरण.
३८ दूर केलें असतां. ३९ खरें तेज. ४० अनेक. ४१ जाति. ४२ प्राणिमात्र.

वर्त्तते । वर्तते, आहसि जीवेनी । आपुलाल्या ॥ ३७ ॥ एके पवनेचि पीति । एके तृणा-
स्तव जीती । एके भन्नाधारे राहती । जळें एके ॥ ३८ ॥ ऐसे भूतप्रति भानान । जें
प्रकृतिवशें विसे अर्चिन । तें आघवाढायीं अभिन्न । मीचि एक ॥ ३९ ॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।

बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ १० ॥

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम् ।

धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥

पैं भ्रात्रिचेनि भवसरें । विरुढे गगनाचेनि अंकुरें । जें अंती गिळी अक्षरें । प्रेणव-
पीठाचीं ॥ ४० ॥ 'जंव हा विश्वाकार असे । तंव जें विश्वाचिसारिखें विसे । मग मैह-
प्रळयइचे । कैसेनि नेंहे ॥ ४१ ॥ ऐसे भेनाहि जें सहज । तें मी गा विध्वंजीज । हें हेंता-
तळीं तुज । देइजत असे ॥ ४२ ॥ मग उघड करुनि पांडवा । जें हें भाणिसी सांख्येबाबिया
गांवा । तें यथाचा 'उपेग बरवा । देखसील ॥ ४३ ॥ परी हे भ्रमासंगिक भौलाप ।
भातां असेसु बोलों संसेप । जाण 'तैपियांच्या ठायीं तप । तें रूप माझे ॥ ४४ ॥ बळि-
यामाजि बळ । तें मी जाण अढळ । बुद्धिमंती केवळ । बुद्धि ते मी ॥ ४५ ॥ भूतांच्या
ठायीं काम । तो मी झणे आत्माराम । जेणें अर्थस्तव धर्म । थोर होय ॥ ४६ ॥ येन्हवीं
विकाराचेनि 'पैसे' । करी कीरें 'इंद्रियांच्याचि ऐसे । परी धर्मासि वेखांसें । जावों नेदी
॥ ४७ ॥ जो भ्रमवृत्तीचा अंदाडा । सांडुनि विधीचिया निघे वाटा । तेवीचि नियमाचा
दिवटो । सर्वे चाले ॥ ४८ ॥ काम ऐशिया बोजी प्रवर्ते । झणोनि धर्मासि होय पुईतें ।
मोक्षातीर्थीचि मुक्ते । संसार भोगी ॥ ४९ ॥ जो भुतिगोरवाच्या मांडवी । कामसृष्टीचा
बेल वाढवी । जंव कर्मफळेसि पालवी । अपवर्गी ठेके ॥ ५० ॥ ऐसा नियत कां करप ।

१ उपजीविकेत. २ वाराच पितात. ३ गवतानें उपजीविका करतात. ४ प्रत्येक प्राण्याला.
५ निरनिराळें. ६ अन्न. ७ सर्व ठिकाणीं. ८ एकच. ९ पहिल्यापासून. १० उत्पन्न होई. ११ अ,
ब, म्-ओकार. १२ ओपर्यंत. १३ नाशाचेवेलीं. १४ कसे नसे. १५ उत्पत्तिनाशारहित. १६ जगाचें
कारण. १७ हातावर. १८ ब्रह्म विचाराच्या. १९ उपयोग. २० प्रसंगास योग्य नव्हे. २१ बोल.
२२ असेंदे. २३ तपस्यांच्या. २४ हेतु. २५ स्वस्वरूपात रममाण होणारा. २६ पुरुषार्थासाठी.
२७ मार्गानें. २८ निश्चयें. २९ इंद्रियांच्या इच्छेमार्गे. ३० विरुद्ध. ३१ स्वधर्मत्यागाचा.
३२ आडवाट. ३३ कर्तव्यकर्माच्या. ३४ मशाल. ३५ रीति. ३६ पूर्ण. ३७ मुक्तीसाठी. ३८ वेद-
महत्वाच्या. ३९ अभिलाष. ४० मोक्षामध्ये. ४१ जीसंगाची इच्छा.

जो भूतां यां बीजरूप । तो मी लणें बाप । योगियांचा ॥ ५१ ॥ हें एके क किती सांगावें ।
आतां वस्तु जातचि आपवें । मजपासुनि जाणावें । विकारलें असे ॥ ५२ ॥

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।

मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं तेषु ते मायि ॥ १२ ॥

जे सात्त्विक हत भाव । कां रजनमाहि सर्व । ते मर्मरूपसंभव । बोळवें तूं ॥ ५३ ॥
ते हे झाले तरी माझ्याठायीं । परी तयांभाजी मी नाही । जैसी स्वर्मांच्या डोहों । जागुतीं
न बुडे ॥ ५४ ॥ जैसी रसाचीच सुंढ । बीजकणेका धांवट । परी तिथेंसेव होय
काष्ठ । अंकुशद्वारे ॥ ५५ ॥ मग तया काठाच्या ठायीं । सांग पां बीजगण असे काही ।
तैसा मी विकारी नाही । जरी विकारला हिसें ॥ ५६ ॥ पै गगनीं उज आभाळ । परी
तेथ गगन नाही केवळ । अथवा आभाळीं होय सलिल । तेथ अन्न नाही ॥ ५७ ॥ मग
व्या उदकाचेनि आंवशें । प्रगटलें तेज जें लखलखीत दिसे । तिथे विस्तृत जाजि असे ।
सलिल कायि ॥ ५८ ॥ सांगें अग्नीस्तव धूम हाये । तिथे धूर्मी काय अग्नि आहे । तैसा
विकार हा मी नोंहे । जरी विकारला असे ॥ ५९ ॥

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।

मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ १३ ॥

परि उदकां जालीं बौडुळी । ते उदकां जैसीं झोंळाळी । कां वायांचि आभाळी ।
आकाश लोपे ॥ ६० ॥ हां गा स्वम लटिकें झगों ये । परि निर्गुणशें बाणें हाये । तंव
आठव काय देत आहे । आपणण्यां ॥ ६१ ॥ हें अज्ञां डोळ्यांचें । डोळांचि पडळ रचे ।
तेणें देखेणेपण डोळ्यांचें । न गिळिजे कायि ॥ ६२ ॥ तैसी हे माझीच विंदा । त्रिगु-
णात्मक साडली । कां मजचि आड बोडवलां । जेवनि का जैसी ॥ ६३ ॥ झगळनि भुतें
मातें नेणती । माझीच परी मी नव्हती । जैसीं जळांचां जळीं न विरती । मुक्तां नोंके
॥ ६४ ॥ पै पृथ्वीयेचीं घट कीजे । सर्वेचि पृथ्वीस मिळें जरी मेळविज । येव्हकीं तोचि
अग्निसे ॥ ६५ ॥ तरी वेगळा होय ॥ ६६ ॥ तसें भूतजात सर्व । हे माझेच कीर अव-
यव । परि मायायागें जीव । दशे आले ॥ ६६ ॥ झगानि माझेचि मी नव्हती । माझेचि
मज नोळखती । अहंमत्ताभांती । विषयांध जाल ॥ ६७ ॥

१ कारणभूत. २ सर्व पदार्थ. ३ विस्तार पावकें. ४ वृत्ति. ५ माझ्या क्कपासून उत्पन्न झालेले. ६ केवळ रसाचीच. ७ चांगली घडलेली. ८ बीं. ९ घट. १० त्रिगुणमय. ११ पाणी. १२ आविर्भावनें. १३ विजेत. १४ धूर. १५ शैवाल. १६ आच्छादी. १७ झारेमुळे. १८ अनुभविक दिसतें. १९ पडदा. २० दृष्टव. २१ प्राप्त झाली. २२ पडदा. २३ हान नाहीत. २४ विरघळत नाहीत. २५ मोहकें. २६ मातीचा. २७ भट्टीत घालून भाजला असता. २८ जीव-पणाला. २९ मी व माझे या भांतीनें.

देवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।

मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ १४ ॥

४. एकनाथ मठावत-
अ-२. (१३५) प. २१-

आतां मेहशदि हे माझी माया । उतरोनियां धनंजया । मी होइजे हें औया । कैसेनि वे ॥ ६८ ॥ जिये ब्रह्माचळ्याचा आधाडा । पहिल्या संकल्पजळ्याचा उभाडा । सर्वेचि महा-भूतांचा बुडबुडा । सांना आला ॥ ६९ ॥ जे सृष्टिविस्ताराचेनि वोंवें । चढत काळकीळने-चेनि वेगे । प्रवृत्तिनिवृत्तीचीं तुंगें । तें सांडी ॥ ७० ॥ जे गुणघनाचेनि वृष्टिभरें । अली मोहेंचेनि महापूरें । घेऊनि जात नगरें । यर्मनियमार्ची ॥ ७१ ॥ जे द्वेषाच्या और्वती दादत । मत्सराचे वळसे पडत । माजि प्रमोहादि तळपत । म्हर्मीन ॥ ७२ ॥ जेथ संपंचाची वळणें । कर्माकर्माची वोंभणें । वरी तेंतीती वोंसणें । सुखदुःखांची ॥ ७३ ॥ रतीचिया बेदा । आदळती कामाचिया लादा । जेथ जीवफेन संवादा । सैथें विसे ॥ ७४ ॥ अहंकाराचिया चळिंथा । वारि मेदवयाचिया उकळिया । जेथ विषयोमीच्या आकळिया । उल्लोळ घेती ॥ ७५ ॥ उदयास्ताचे लोंडे । पाडीत जन्ममरणाचे चोंडे । जेथ पांचभौतिक बुडबुडे । होती जाती ॥ ७६ ॥ सैमोह विभ्रम मासे । गिळिताति धैर्याचीं औमिषें । तेथ देवेंडे भोंवत वळसे । अज्ञानाचे ॥ ७७ ॥ भ्रांतीचेनि खंडुळें । स्वलें आस्थेचें अवगळें । रजोगुणाचेनि खंडुळें । स्वर्ग गाजे ॥ ७८ ॥ तमाचे धोरसे वांड । सत्वाचे स्थिरपण जाड । किंबहुना हे कुंवाड । सायांनही ॥ ७९ ॥ पै पुनरावृत्ती-चेनि उभेंडे । झळवती सत्यलोकीचे हुंडे । धोंयें गडबडती धोंडे । ब्रह्मगोळकाचे ॥ ८० ॥ तथा पाणिग्याचेनि वल्लेपणें । अह्मुनी न धरती वोंभणें । ऐसा मायापूर हा कवणें । तरिजेल गा ॥ ८१ ॥ येथ एक नैवेलावो । जो जो कीजे नैरणोपावो । तो तो अपावो । होय ते एक ॥ ८२ ॥ एक सर्वथंडुद्धीच्या बाई । रिगाले तयांची शुद्धीचि

१ महत्त्व आदि. २ पार पडून. ३ समजुतीस. ४ ब्रह्म हाच कोणी एक पर्वत त्याचा. ५ मध्य-भाग. ६ झरा. ७ लहानसा. ८ कालगतीच्या. ९ कर्ममार्ग व मोक्षमार्ग यांची. १० उंच. ११ तीरें, डगरी. १२ सत्वादिगुण हेच कोणी मेघ त्यांच्या. १३ भ्रांतीच्या. १४ इन्द्रियविग्रह. १५ विधियुक्त कर्म. १६ भोंवरा, वळसा. १७ वळणें. १८ असावधपणा आदि. १९ चमकतात. २० मोठे मांस. २१ धरण. २२ पूर. २३ तरंगतात. २४ पुरांतील लांकडे केर कचरा इत्यादि. २५ विषयमुखाचा. २६ जीव हेच फेस त्यांचा समुदाय. २७ पुष्कळ. २८ लाटा, चंचलतेने. २९ विया, धन, सामर्थ्य हे तीन मद. ३० विषयतरंगांच्या. ३१ लाटा. ३२ उड्या. ३३ पूर. ३४ डोह. ३५ शरीरें. ३६ अत्यंत मोह. ३७ मांसें. ३८ वांकडे, मोठे. ३९ भोंवरे. ४० गडदळ पाणी. ४१ घसरलें, संपलें. ४२ दलदल. ४३ खळखळ वाजणारे ओढे. ४४ प्रवाह, धारा. ४५ मोठे. ४६ कठिण. ४७ उत्कर्षांन. ४८ आकळिती. ४९ बुरूज. ५० घाईने. ५१ त्वरेने. ५२ प्रवाह. ५३ आश्चर्य. ५४ तरण्याचा उपाय. ५५ हानि. ५६ आत्मबुद्धीच्या अभिमानानें. ५७ बुडवळानें. ५८ ठिकाण.

नाहीं । एक जाणिवेचे डोही । मर्वेचि गिळिले ॥ ८३ ॥ एकी वेवैषयाचिया सांगडी ।
 वेतल्या अहंभावाचिया धोंडी । ते मर्मेमीनाच्या तोंडी । सगळेचि गेले ॥ ८४ ॥ एकी
 वेयसेचें जाड बांधले । मग मँन्मथाचिये कासे लागले । ते विषयमगरी सांडिले ।
 चवळूनियां ॥ ८५ ॥ आतां वार्धक्याच्या तरंगा । माजि मतिभ्रंशाचा जरंगा । तेणें
 कवळिजेताति पैगा । चवूंकडे ॥ ८६ ॥ आणि शोकाचा कडा उपडत । क्रोधाच्या
 ओवतीं वाटत । औपदागिधीं चुंबिजेत । उधवलांठायीं ॥ ८७ ॥ मग दुःखाचेनि बरेंबटें
 'बोबले । पाठी मरणाचे' रेवें रेवले' । ऐसे कामाचे कासे लागले । ते गेले वायां ॥ ८८ ॥
 एकी यज्ञनक्रियेची पेटी । बांधोनि घातली पोटी । ते स्वर्गसुखाच्या कपाटी । शिरकोनि
 ठेले ॥ ८९ ॥ एकी मोक्षी लागावयाचिया आशा । केला कर्मबोझाचा भरंवसा । परी ते
 पाडिले वेळसां । विधिनिषेधांच्यो ॥ ९० ॥ जेथ वैराग्याची नाव न रिगें । विवेकाचा
 तोंगा नलगे । वरि कांहीं तरोंये योगें । तरी विपरीत तो ॥ ९१ ॥ ऐसें तरी जीवाचिये
 आंगवेंणे । इये मायानवीचें तरणें । हें कासयासारखें बोलणें । ह्याणें पां ॥ ९२ ॥ जरी
 अर्पथशीळा व्याधी । नोंकळे साधूसि दुर्जनाची बुद्धी । कीं रींगी सांडी सिद्धी । आली
 सौती ॥ ९३ ॥ जरी चोरा सभा होंटे । अथवा मीनीं गळा घोंटे । ना तरी भेडों उलटे ।
 विवेंसी जरी ॥ ९४ ॥ पैंडस वासुंरें कैरंडी । कां मुंगी मेहु बोलांडी । तरी मायेची
 पैलेंथडी । देखती जीव ॥ ९५ ॥ ह्याणऊन गा पंडुसुता । जैसी सकाहीं न जिणवेचि
 वनिती । तेवीं मायामय हे सरितो । न तरवे जीवां ॥ ९६ ॥ येथ एकचि लीलां तरले ।
 जे सर्वभावे मज भजले । तयां ऐलीचें थडी सरलें । मायाजळ ॥ ९७ ॥ जयां समुद्र तोंक
 फुडें । जे अनुभवाचे कासे गोंड । जयां अस्मनिवेदन तरीडें । ओंकळलें ॥ ९८ ॥ जे
 अहंभावाचें वाहें सांडुनी । विकल्पाचिया झुळका चुकाउनि । अनुरागाचा निरुता
 होउनी । पाणिडाळ ॥ ९९ ॥ जया एक्याचिया उतारा । बोधाचा जोडसा तोंरा । मग
 निवृत्तीचिया पैल तीरा । झेंपविले जे ॥ १०० ॥ ते उर्परतीच्या वीवीं सेलेंत । सोहंभोवा-

१ ज्ञानाच्या. २ ककू, यजु, साम. ३ मीपणाच्या. ४ गर्वरूप माशाच्या. ५ वयाचें. ६ बळ.
 ७ मदनाच्या. ८ विषयरूप सुसरीनें. ९ बुद्धिभ्रंशाच्या. १० जाळें. ११ कौटाळिले जातात.
 १२ भेंवण्यांत. १३ आपत्तिरूप गिधाडांनीं. १४ टोंचले जातात. १५ निघाले जागीं. १६ बिळकांत.
 १७ माखले. १८ बाळूंत. १९ रुतले. २० यज्ञादिकांची. २१ अडकून. २२ कर्मांचा. २३ प्रवाहामध्ये.
 २४ कर्तव्याकर्तव्याच्या. २५ लाग, दोर. २६ अपाय. २७ स्वाधीन होणें. २८ पथ्य न करणारास.
 २९ समजत नाहीं. ३० विषयसक्त. ३१ आली असतां. ३२ भय पावे. ३३ मत्स्याला. ३४ भितरा.
 ३५ पिशाच. ३६ हरणाचें पोर. ३७ जाळें. ३८ कुरतुडी, तोंडी. ३९ परतीर. ४० विषयी पुरुषास.
 ४१ बी. ४२ नदी. ४३ सहज. ४४ अलीकडच्याच कांठी. ४५ जाहज. ४६ बळकट. ४७ देह
 वैश्रास समर्पण करणें. ४८ तारू. ४९ सांपडलें. ५० अहंभावाचा. ५१ पायउतार. ५२ खांगड.
 ५३ पावले. ५४ वैराग्याच्या. ५५ हातांनीं. ५६ तरंगतात. ५७ मीच वैश्र अस्मा भावाच्या.

चेनि धावें पेलेत । मग निघाले भनकळित । निवृत्तितीर्थी ॥ १ ॥ येणें उपावें मग
भजले ॥ ते हे माझी माया तरले । वारे ऐसे भक्त विरहले । बहुवेस नाही ॥ २ ॥

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यंते नराधमाः ।

माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ १५ ॥

चतुर्विधा भजंते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।

आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ १६ ॥

जे बहुतां एकां भवांतर । अहंकाराचा भूतसंचार । आहला झणोनि विसर । आत्म-
बोधाचा ॥ ३ ॥ ते वेळीं नियमाचें वस्त्र नाडवे । पुढील अधोगतीची लाज मेणवे ।
आणि करितात जें न करवें । वेद झणे ॥ ४ ॥ पाहें पां शरीराचिया गांवा । जयालागीं
आले पांडवा । तो कार्यार्थ भाववा । सांडूनियां ॥ ५ ॥ इंद्रियभार्माचे राजबिर्ही । अहं-
ममतेचिया जल्पवादी । विकारांतरांची मीही । मेळवूनियां ॥ ६ ॥ दुःखशोकाच्या चाई ।
मारिलियाची सेवि^१ नाही । हें सांगावया कारण काई । जे आसिले मायां ॥ ७ ॥ झणोनि
ते मातें चुकले । एक चतुर्विध मज भजले । जिहीं आत्महित केलें । बाढतें या ॥ ८ ॥
तो पहिला भर्ता झणजे । दुसरा जिज्ञासु बोलजे । तिसरा भर्तार्थी जाणजे । चौथ्या
चौथा ॥ ९ ॥

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।

प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १७ ॥

तय भर्ता तो भर्ताचिनि व्हाजे । जिज्ञासु तो जाणावयालागीं भजे । तिस्रोनि तेणें
इच्छिजे । अर्थसिद्धि ॥ ११० ॥ मग चौथियाच्या ठायीं । कांहींचि करणें नाही ।
झणोनि भक्त एक पाही । ज्ञानिया जो ॥ ११ ॥ जे तया ज्ञानाचेनि प्रकाशें । फिटलें
भदाचें कडवसें । मग मीचि जाहला सर्वसें । आणि भक्ती तेंविचि ॥ १२ ॥ परी
आणिकांचिये दिवी नैविक । जैसा स्फटिकाचि भासे उदक । तैसा ज्ञानी नव्हे
कौतुक । सांगतां तो ॥ १३ ॥ जैसा वारा कां गगनीं विरे । मग वारेपण वेगळें नुरे ।
तेंवि भक्त हे पैजें न सरें । जरी एक्या आला ॥ १४ ॥ जरी पैचन हालवूनि पाहिजे ।

१ बळें. २ पोहत. ३ अनायासे. ४ मुक्तीच्या जवळ. ५ विरल, कचित्. ६ पुष्कळ. ७ आहं-
मार्ग, अन्य. ८ आत्मज्ञानाचा. ९ सर्व. १० इंद्रियसमूहाच्या. ११ राजमार्गांत. १२ कडवडीनें.
१३ समुदाय. १४ आठवण. १५ बार प्रकारचे. १६ रांगी. १७ ज्ञानप्राप्ति इच्छिणारा. १८ धना-
दिकांची इच्छा करणारा. १९ ज्ञानी, जाणता. २० निमित्तें. २१ तिसप्यानें. २२ ज्ञानी. २३ अंधार.
२४ ऐक्यानें. २५ लोकदृष्टीनें. २६ क्षणभर. २७ शांत होतो. २८ त्यामार्गे. २९ प्रतिष्ठा. ३० वारा.

तरी गगनावेळा देखिजे । येन्हवीं गगन तों सहजे । असे जैसे ॥ १५ ॥ तैसें शरीरी हने
करी । तो भक्त ऐसा नेने । परी अंतैरप्रतीतिधमें । मीचि जाला ॥ १६ ॥ आणि ज्ञाना-
चेनि उंजिडलेपणें । मी आत्मा ऐसें तो जाणे । ह्मणऊनि मीही तैसेचि ह्मणें । उंचंबळ-
लासांत ॥ १७ ॥ हां गा जीवापैलीकडिली खुणे । जो पावोनि वारों जाणे । तो देहा-
चेनि वेगळेपणें । काय वेगळा होय ॥ १८ ॥

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ।

आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥ १८ ॥

ह्मणोनि आपुलाच्या हिताचेनि लोभें । मज आवडे तोही भक्त झोंबे । परी मीचि
करी धलभें । ऐसा ज्ञानिया एक ॥ १९ ॥ पाहें पां दुभतेयाचिया आशा । जग येनूसि
करीतसे फांसां । परि होरेवीण कैसा । वंसाचा बळी ॥ २० ॥ कां जे तनुमनप्राणें ।
तें आणिक कांहीचि नेणें । देखतसातें ह्मणे । हे माय माझी ॥ २१ ॥ तें येणमीनें भैर-
न्यगती । ह्मणऊनि धेनुही तैसीचि प्रीती । तयालागीं लक्ष्मीपती । बोलिले सांचें ॥ २२ ॥
हें असो मग ह्मणितलें । जे कां तुज सांगीतलें । तेही भक्त भले । पंडित्ये आह्मां
॥ २३ ॥ परि जाणोनियां मातें । जे पाहों विसरले मांथुतें । जेसें सागरा येऊनि सरिते ।
भुरेडावें ठेलें ॥ २४ ॥ तैसी अंतःकरणकुंही जन्मली । जयाची प्रतीतिगंगा मज मीनेली ।
तो मी हे काय बोली । फार करूं ॥ २५ ॥ येन्हवीं ज्ञानिया जो ह्मणजे । तो चैतन्यचि
केवळ माझें । हें न ह्मणावें परि काय कीजे । न बोलें बोलें ॥ २६ ॥

बहूनां जन्मनामंते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।

वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ १९ ॥

जे तो विषयाची मोठी झाडी । माजि कामक्रोधांचीं सांकेडी । सुकावूनि
आला पोंडी । सद्वासनेचिया ॥ २७ ॥ मग साधुसंगें सुभेदा । उंजुं सत्कर्मा-
चिया वादा । अप्रवृत्तीचा उंज्हांटा । डोंवलूनी ॥ २८ ॥ आणि जन्मशतांचा वीह-
तवणा । तेवि आस्थेचिया नें लेचि वीहणा । तेथ फळहेतुचा उंज्हाणा । कवण
चाळी ॥ २९ ॥ ऐसा शरीरसंयोगाचिये राती । माजि धांवतां सडियीं आयती ।

१ समुच्चयार्थक अव्यय. २ वाटतो. ३ स्वानुभवाने. ४ उद्दयाने. ५ हर्षयुक्त झाला असतां.
६ व्यवहार करण्यास जाणतो. ७ हवा तो. ८ प्रीति. ९ दावे. १० वासराचा बळकट फांस.
११ पाहतांच. १२ अप्रकारें. १३ अन्य आधाररहित. १४ गाईलाही. १५ खरें. १६ आवडते.
१७ माघारें. १८ नदीला. १९ माघारें उलटणें राहिलें. २० गुहेंत. २१ अनुभव हीच गंगा.
२२ मिलाली. २३ जीव. २४ हें सांगूं नये पण उपाय नाही. २५ संकटें, अडचणी. २६ पहाडी.
२७ वीरश्रेष्ठा अर्जुना. २८ नीट. २९ आडमार्ग. ३० उविकडे टाकून. ३१ वाटसरू, प्रवासी.
३२ धारण करीत नाही. ३३ मार्ग. ३४ गणना. ३५ रात्रीमध्ये. ३६ एकटा.

तव कर्मक्षयाची पाहाती । पाहांड जाली ॥ १३० ॥ तैसीच गुरुकृपा उरवा उजळली ।
 ज्ञानाची बोतपली पडली । तेथ साम्याची केंद्र उघडली । त्याचिये वृष्टी ॥ १३१ ॥
 ते वेढीं जयाकडे वास पाहे । तेव्हा मीचि तया एक आहे । अथवा निवांत जरी राहे ।
 तर्ही मीचि तया ॥ १३२ ॥ हे असो आणिक कांहीं । तया सर्वत्र मीवांचूनि नाहीं ।
 जैसें सबाह्य जळ डोही । बुडालिया घटा ॥ १३३ ॥ तैसा तौ मजभीतरी । मी तया आंत
 बाहेरी । हें सांगिजेल बोलवरी । तैसे नव्हे ॥ १३४ ॥ ह्मणोनि असो हें इयापरी । तो देखे
 ज्ञानाची वाखाऱी । तेणें संसरलेनि करी । आप विश्व ॥ १३५ ॥ हें समस्तही श्रीवासुदेव ।
 ऐसा प्रतीतिरसाचा बोलला भाव । ह्मणोनि भक्तांमाजी राव । आणि ज्ञानिया तोचि
 ॥ १३६ ॥ जयाचिये प्रतीतीच्या वार्हारा । पंवाद होय चराचरा । तो महात्मा धनुर्धरा ।
 दुर्लभ आधी ॥ १३७ ॥ येर बहुत जोडती किरीटी । जयांची भजनें भोगासाठी । जे
 आद्यातिमिरें वृष्टी । मंद जाले ॥ १३८ ॥

कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ।

तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ २० ॥

आणि फळाचिया हांवा । हृदयीं कामा जाला रिगावा । कां तयाचिये घेंसणी दिवा ।
 ज्ञानाचा मेल ॥ १३९ ॥ ऐसे उभयतां आधींरी पडले । ह्मणोनि पौर्साचि मातें चुकले । मग
 सर्वभावे अनुसरले । देवतांतरा ॥ १४० ॥ आधींच प्रकृतीचे पांईक । वरि भोगालागीं
 तव रक्ते । मग तेणें लोलुपवें कौतुक । कैसोनि भजती ॥ १४१ ॥ कैवणी तिया नियम-
 बुद्धि । कैसिया हन उपचारसमृद्धि । कां अर्पण यथाविधि । विहित करणें ॥ १४२ ॥

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयाचिनुमिच्छति ।

तस्य तस्याऽचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ २१ ॥

ये^{३२} जो^{३३} जिथे देवतांतरी । भजावयाची चौड करी । तयाची ते चाड घुंरी ।
 पुरविता मी ॥ १४३ ॥ देवोदेवीं मीचि पाहीं । हाही निश्चय त्यासि नाहीं । भाव ते ते
 ठायीं । वेगळाला धरी ॥ १४४ ॥

१ उजेडाची. २ उषःकाल. ३ कोवळें डन. ४ ऐश्वर्य. ५ वाट, मार्ग. ६ तेवढा. ७ आंत बाहेर.
 ८ वाचनें, शब्दांनं. ९ वखार, दुकान. १० व्यवहारांत. ११ सगळे. १२ स्वानुभवाचा. १३ श्रेष्ठ.
 १४ अनुभव. १५ विस्तार, महत्त्व. १६ आहे. १७ इच्छारूप अंधकारानें. १८ इच्छेनें. १९ इच्छा.
 २० घर्षणानें. २१ दोन प्रकारचे भक्त. २२ अज्ञान. २३ जवळ असून. २४ आराधूं लागले.
 २५ दास. २६ दीन. २७ लंपटपणानें. २८ कोणत्या. २९ उपायसंपत्ति. ३० सांगितल्याप्रमाणें.
 ३१ योग्य. ३२ पण. ३३ ज्या. ३४ इच्छा. ३५ पूर्ण. ३६ ज्ञान समज.

स तथा श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते ।

लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हि तान् ॥ २२ ॥

मग तीया श्रद्धायुक्त । तेथिचें आराधन जें उचित । तें सिद्धिबरी समस्त । वेंतोलागे ॥ ४५ ॥ ऐसें जेणें जें भाविजे । तें फळ तेंणें पाविजे । परी तेंही सकळ निपजे । मज्ज-
चिस्तव ॥ ४६ ॥

अंतवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसाम् ।

देवान्देवयजो यांति मद्भक्ता यांति मामपि ॥ २३ ॥

परी ते भक्त मातें नेणती । जे कल्पनेबाहेरी न निघती । ह्मणोनि कल्पित फळा
पावती । अंतवत्त ॥ ४७ ॥ किंबहुना ऐसें भजन । तें संसाराचेंचि साधन । येर फळभोग
तो स्वप्न । नांवभरी दिसे ॥ ४८ ॥ हें असो परीतें । मज्ज हो कां आवडतें । परी देवी
जो देवतातें । तो देवत्वासीचि ये ॥ ४९ ॥ येर तनुमनप्राणी । जे अनुसरले माझेयाचि
वेद्विणी । ते देहाच्या निर्वाणी । मीचि होती ॥ ५० ॥

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ।

परं भावमजानंतो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ २४ ॥

परी तैसें न करिती प्राणिये । वायां आपल्या रीतिती वाणिये । जे पोंहताति पाणिये ।
सकळसातिचेनी ॥ ५१ ॥ नेना अमृताच्या सागरी बुडिजे । मग तोंडा कां वेज्जमिथी पाडिजे ।
आणि मनी तरी आठविजे । थिळेंरोडकातें ॥ ५२ ॥ हें ऐसें कौसया करावें । जें अमृतीही
रिगोनि मरावें । तें सुखें अमृत होऊनि कां नैसावें । अमृतामाजी ॥ ५३ ॥ तैसा फळहेतूचा
पांजरी । सांडूनियां धनुर्धरा । कां प्रेतीतिपाखीं चिदंबरी । गोर्सावियां नोहावें ॥ ५४ ॥
जेथ उंचावलेनि पेंवाडें । सुखाचा पैसीर जोडे । आपुलेनि सुरेधाडें । उडों ये ऐसा
॥ ५५ ॥ तया उपमा माप कां सुंवावें । मज अव्यक्ता व्यक्त कां मानावें । सिद्ध असतां
कां निर्मावें । सौधनवरी ॥ ५६ ॥ परि हा बोल आववा । जरी विचारिजेतसे पांडवा ।
तरी विशेषें या जीवा । न चोजवे गा ॥ ५७ ॥

१ त्या. २ पूजन. ३ सिद्धि होईपर्यंत. ४ करूं लागतो. ५ कळवें. ६ मजपासून. ७ इच्छि-
लेल्या. ८ नाश पावणारे. ९ खोटा. १० क्षणभर. ११ एकीकडे. १२ मग पाहिजे तें होवो.
१३ पूजनादि करी. १४ मार्गी. १५ क्षेत्री. १६ कल्याणाविषयी. १७ तोटा करतात. १८ अथवा.
१९ घटमिठी. २० डबक्यांतील पाण्यास. २१ कां. २२ न राहावें. २३ पिजरा. २४ अनुभवस्वरूप-
मालें. २५ विदाकाशास. २६ धनी. २७ महत्वातें. २८ विसास. २९ सुखानें, इच्छेनुकूल.
३० खालवें. ३१ स्पष्ट नसणाराला. ३२ हाल काढावे. ३३ सिद्धीपर्यंत. ३४ विचार करितां.
३५ समजत नाहीं.

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।

मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ २५ ॥

कां जे योगमायापडळें । हे जाले आहाती आंधळे । ह्यांजाने प्रकाशाचेने देखिल्लें । न देखती मातें ॥ २५ ॥ येन्ह्यां मी तसें ऐसे । काय वैस्तुजात असे । पाहें पां लक्षण जळरसें । रहित आहे ॥ २६ ॥ पवन कवणातें न शिवेचि । आकाश कां न समावेचि । हें असो एक मीचि । विश्वीं आहे ॥ २६ ॥

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चाऽर्जुन ।

भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥ २६ ॥

येथें भूतें 'जियें आहाति जेतुली । तियें मीचि होऊनि 'उली । आणि वर्तत आहाति जेतुली । तींही मीचि ॥ २६ ॥ कां भविष्यमाणें जियें ही । मजवगळीं नाहीं । हा 'बोलचि येन्ह्यां काहीं । होय ना जाय ॥ २७ ॥ होराचिया सापासी । जोर्वा बडिचो होसी । संख्या न करवे कोण्हासी । तेवि भूतांसि मिथ्येचें ॥ २८ ॥ ऐसा मी पंडितुता । अनुस्यूत सदां असतां । या 'संसार जो भूतां । तो मीनें बोलें ॥ २९ ॥ तरि तेचि आदां थोडीसी । 'गोठी सांगिजेल परियेसी । जेय अहंकारतनुंसी । बोलभ पडिलें ॥ ३० ॥

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वंद्वमोहेन भारत ।

सर्वभूतानि संमोहं सर्गे यांति परंतप ॥ २७ ॥

तेथ इच्छा हे कुर्मोरी जाली । मग ते कामाचिया तारुण्या आली । तेथ द्वेषसी मांडिली । वैराडिक ॥ ३१ ॥ तथा होणांसेतेंव जन्मला । ऐसा द्वंद्वमोह जाला । मग तो अज्ञानें वाढविला । अहंकारें ॥ ३२ ॥ तो धृतीसि सदां प्रतिकूल । निवभाही मोगवे स्थूल । आशारसें वोलिल । जाला सांती ॥ ३३ ॥ असंतुष्टीचिया 'मदिरा । मत्त होवोन धनुर्धरा । विषयाचे वोवैरा विकृतीसीं असे ॥ ३४ ॥ तेणें भौवशुद्धीचिया वाटे । विवृल्ले विक-

१ आदिमायेच्या पडधानें. २ दिवसाच्या वळानें. ३ सगळे पदार्थ. ४ मीठ. ५ पाणी. ६ वायु. ७ कोठें. ८ सामावत नाहीं. ९ जी. १० जितकी. ११ राहिली. १२ ह्या. १३ पुढें होणारी. १४ हें बोल/याचेंच. १५ काळा. १६ कवडा. १७ खोटेपणानें. १८ अहंकार. १९ प्रसन्न. २० दुसरे. २१ गोष्ट. २२ अभिमान व शरीर यांस. २३ मीति, संख्या. २४ मुलगी. २५ विषयसुख. २६ वडाडा, लग्नसोहळा. २७ दोषांपासून. २८ आजानें. २९ घेयांस. ३० विरोधी. ३१ न सांगडे. ३२ दांडगा. ३३ आशारूप दुग्धानें पुष्ट झाला असता. ३४ मद्यानें. ३५ कोठडीमध्ये. ३६ स्वभाव-शुद्धीनें. ३७ पसरले.

ह्याचे काटे । मग चिरिले अंकांटे । अमृतृत्तीचे ॥ १७० ॥ तेणें भूतें भांबावलीं ।
झाणोनि संसाराचिया आडवामाजि पडिलीं । मग महादुःखाच्या घेतलीं । वाछें
वरी ॥ ७१ ॥

येषां त्वंतगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।
ते ह्रद्रमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां हृदयताः ॥ २८ ॥

ऐसे विकल्पाचे वर्णायणें । कांटे देखोनि सिंघाणे । जे मतिभ्रमाचें पैंसावणें । घेती-
चिना ॥ ७२ ॥ उंचे एकनिष्ठेच्या पाडलीं । रगडानि विकल्पाचिया भालीं । महापात-
कांची सांडिली । अटवी जिहीं ॥ ७३ ॥ मग पुण्याचे धोंवा घेतले । आणि माझी जेव-
ळीक पावले । किंबहुना ते चुकले । वीटवधेयां ॥ ७४ ॥

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित यतन्ति ये ।

ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाऽखिलम् ॥ २९ ॥

ये हवीं तरी पाया । जन्ममरणाची ^१निमे कथा । ऐसिया प्रयत्नानें आरंथा । विवे-
ज्याची ॥ ७५ ॥ तथा तो प्रयत्नचि एक देळे । मग समग्र परब्रह्मे फळे । जया पिक-
लेया रस गळे । पूर्णतेचा ॥ ७६ ॥ ते वेळीं कृतकृत्यता जग भरे । तेथ अर्ध्यामाचें नैवे-
लपण पुरे । कर्माचें काम सरे । ^२विरमे मन ॥ ७७ ॥ ऐसा अध्यात्मलाभ तथा । होय गा
धनंजया । भांडवल जया । उद्योगी मी ॥ ७८ ॥ तथातें सांम्याचिये वाडी । ऐवयाची
साहे कुळवाडी । तेथ भेदाचिया कुळवाडी । नणिजे तथा ॥ ७९ ॥

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ।

प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥ ३० ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

जिहीं सांधिभूता मातें । प्रैतीतीचेनि हातें । धरुनि अधिदैवातें । शिवतलें गा ॥ १८० ॥
जया जाणिवेचेनि वेगें । मी अधियज्ञ दृष्टी रिगें । ते तेंहूंचेनि वियोगें । विवैद्य नव्हती

१ काढले, फोडले. २ आडमार्ग. ३ कुमार्गाचे. ४ भ्रमलीं. ५ अरण्यांत. ६ स्वाधीन केल
७ दांडे. ८ व्यर्थ. ९ तीक्ष्ण. १० जवळ होणें. ११ नीट. १२ भाल्यानें. १३ अरण्य. १४ मद-
तीनें. १५ साजिध्य. १६ वाटमाऱ्याला. १७ संपे. १८ आत्मा. १९ उत्पन्न करी. २० सफलतेनें.
२१ आत्मज्ञानाचें. २२ नवेपणा. २३ ज्ञात होतें. २४ व्यापारांत. २५ ऐवयता. २६ व्याज.
२७ सिद्ध होते. २८ संपात्ति. २९ दैन्य. ३० साकाराला. ३१ अनुभव. ३२ शरीर. ३३ दुःखी.

॥ ८१ ॥ येन्हवीं आयुष्याचें सूत्र विघडतां । भूतांची उमट खंडाडता । काय न मरत-
 ष्याहि चित्ता । रुग्णांत नोहे ॥ ८२ ॥ परि नेणों कैसें पैसा । जे जडोनि मेले माझिया
 आंगा । तें प्रयाणीचिया लैगबगा । न सांडितीच मातें ॥ ८३ ॥ येन्हवीं तरी जाण ।
 ऐसे जे निपुण । तेचि अंतःकरण । युक्त योगी ॥ ८४ ॥ तंव इये शब्दकुपिकेळी ।
 नोडेवेचि अवधानाची अंजुळी । जे नावेक अर्जुन तये वेळी । मार्गाचि होता ॥ ८५ ॥
 जिय तेंद्वद्वावाक्यफळें । जियें नानार्थरसें रसाळें । बहकतें आहाति परिमळें । भावा-
 चेनि ॥ ८६ ॥ सहज कृपामंहींनिळे । श्रीकृष्णहृमैची वचनफळें । अर्जुन श्रवणाचिये
 खोळे । अवाचिति पडिली ॥ ८७ ॥ तिये प्रमेयांचीं हो कां वळलीं । कीं ब्रह्मरसाच्या
 सागरी चुबकळिलीं । मग तैसांचि कां घोळिलीं । परमानंदें ॥ ८८ ॥ तेणें ब्रवपणें निर्मळें
 अर्जुना उमेण्यांचे डोहळे । घेताति रेंळाळे । विस्मयामृताचे ॥ ८९ ॥ तिथा सुखसंपत्ती
 जोडलिया । मग स्वर्गा वीये वींकुलिया । हृदयाच्या जीवीं गुंतकुलिया । होत
 आहाती ॥ ९० ॥ ऐसें वैरचिलीचि बरवा । सुख जावों लागलें फावा । तंव रेंसंस्वादा-
 चिया होवा । लोहो केला ॥ ९१ ॥ झडकरी अनुमानाचेनि करतळें । घेऊनि तियें वाक्य-
 फळें । प्रतीतिमुखीं एके वेळें । घालूं पाहे ॥ ९२ ॥ तंव विचाराचिया रेंसना न रेंडती ।
 परि हेतुच्या रेंडनीं न फुटती । ऐसें जाणोनि सुभद्रापती । चुंबीचिनी ॥ ९३ ॥ मग
 चमत्कारला ह्याणे । इयें जळींचीं मो तैरांगणें । कैसा शैकविलें असलागणें । अक्षरां-
 चेनि ॥ ९४ ॥ इयें पदें नव्हती फुडिया । गगनाचिया घडिया । येथ आमुची मती
 झुडालिया । थोंव न निघे ॥ ९५ ॥ वांचून जाणावयाचीं कें गोठी । ऐसें जीवीं
 कल्पूनी किरीटी । तिथा पुनरापि केली कृष्टी । यादेंवेद्रा ॥ ९६ ॥ मग विनविलें सुभटें । हां
 हो जी ये ऐकवाटे । सौतही पदें अनुच्छिष्टे । नवलें आहाती ॥ ९७ ॥ येन्हवीं अवधाना-
 चेनि वैहिलेपणें । नाना प्रमेयांचे उभाणे । काय श्रवणाचेनि आंगवणें । बोलों लोहाती
 ॥ ९८ ॥ परि तैसें हें नोहेचि देवा । देखिला अक्षरांचा मेळीवा । आणि विस्मयाचिया
 जीवा । विस्मयो जाला ॥ ९९ ॥ कानाचेनि रेंवाक्षद्वारे । बोलोचें रेंडनी अभ्यंतरे ।

१ लोभ. २ प्रलय. ३ धांदल. ४ शब्दरूप शिशी. ५ प्राप्त होत नाही. ६ सावधपणाची.
 ७ आत्मज्ञानरूप फळें. ८ पसरलेली. ९ अद्भ. १० मंद सुगंध बारीक वारा. ११ वृक्ष.
 १२ ओटीत, कानीं. १३ अकस्मात्. १४ सारवस्तुचीं. १५ ज्ञानाचे. १६ घोट. १७ दाखवी.
 १८ वेडावणें. १९ गुदगुल्या. २० बाहेरच. २१ प्रसर. २२ गोडी. २३ इच्छा. २४ प्रारंभ.
 २५ जीभ. २६ दडपत नाहीत. २७ दांतांनीं. २८ ओठास लावीना. २९ कीं हो. आश्चर्यार्थक
 अव्यय. ३० चांदण्या, नक्षत्रें. ३१ फसलों. ३२ सुगमपणें. ३३ खऱ्या. ३४ ठिकाण. ३५ कोटें.
 दुःसापस्त. ३६ मनांत. ३७ एकत्र. ३८ ब्रह्म, अध्यात्म इत्यादि सप्त शब्द. ३९ निरालेपणें.
 ४० अनुभव. ४१ बळ. ४२ सांपडतात. ४३ जमाव. ४४ झरोक्यांतून. ४५ किरण.

पाहेना संव चमत्कारें । अवधान ठाकलें ॥ २०० ॥ तेंविची अर्थाची चाड मज आहे ।
 ते सांगतांही वेळ न साहे । ह्मणुनि निरूपण लवलाहें । किजो देवा ॥ १ ॥ असा मागील
 पंडताळा घेडनी । पुढां अभिप्राय वृष्टी सुनी । तेविचि माजि शिरऊनि । आर्ती आपुली
 ॥ २ ॥ कैसी पुसती पाहे पां जाणिव । भिडेची तरी लघों नेसी शिर्व । येन्ही श्रीकृष्ण
 ह्दयासि खेंव । देवों सरला ॥ ३ ॥ अहो श्रीगुरुतें जें पुसावें । तें येणेंमानें सावध व्हावें ।
 हे एकचि जाणें आधवें । सव्यसाची ॥ ४ ॥ आतां तथाचें तें प्रश्न करणें । वरी सर्वज्ञ
 श्रीहरीचें बोलणें । हें संजयो आंवडलेपणें । सांगेल कैसें ॥ ५ ॥ तिचे अवधान व्यावें
 गोठी । बोलिजेल नीट मन्हाठी । जैसी कानाचें आधीं वृष्टी । उपयोगा जाये ॥ ६ ॥
 बुद्धिचिया जिभा । बोलाचा न चाखतां गांभा । अक्षरांचिया भांबो । इद्रियें जिती ॥ ७ ॥
 पाहा पां भोलतीचे कळे । श्रौणासि कीरे वाटले परिमळें । परि वरिचिया बरेवा काड
 डोळे । सुखिये नव्हती ॥ ८ ॥ तैसे वेशियेचिर्था हेंवावा । इद्रियें करिती रापिर्था । मग
 अमेर्थाचिया गांवां । लेसो जाइजे ॥ ९ ॥ ऐसेनि नैगिरपणें । बोलें निम तें बोलणें ।
 ऐका ज्ञानवेव ह्मणें । निवृत्तीचा ॥ २१० ॥

इति श्रीज्ञानेश्वरविरचितायां भावार्थदीपिकायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

श्लोक ३०, ओव्या २१०.

अध्याय ८ वा.

अर्जुन उवाच—किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।

अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदेवं किमुच्यते ॥ १ ॥

मग अर्जुन ह्मणितलें । हां हो जी अवधारिलें । जें म्यां पुसिलें । तें निरूपिजे ॥ १ ॥
 सांगा कवण तें ब्रह्म । कैयसया नाम कर्म । अथवा अध्यात्म । काय ह्मणिजे ॥ २ ॥
 अधिभूत तें कैसें । एथ अधिदेवत तें कवण असे । हें उघड मी परिग्यें । ऐसें
 बोला ॥ ३ ॥

१ उजाडेना. २ प्रत्यंतर. ३ हेतु. ४ शिरवून, घालून. ५ आवड. ६ सीमा. ७ आलिंगन.
 ८ यात्रमार्गे. ९ प्रेमानें. १० सार. ११ प्रांती, शोभा. १२ मोगरीचे. १३ नासिकेला. १४ निश्चय.
 १५ सुगंध. १६ बाहेरच्या. १७ सुरेखपणानें. १८ मराठी भाषेच्या. १९ शोभेने. २० राज्य.
 २१ सिद्धांताच्या. २२ चांगलेपणें, सिद्धांती. २३ चांगलेपणानें. २४ बोल बंद करणारे.
 २५ समजले. २६ कोणाला. २७ समजेल.

अधियक्षः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ।

प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥ २ ॥

देवा अधियक्ष तो काई । कवण पां इये देहीं । हे अनुमानासि कांहीं ॥ 'दिदी न भरे ॥ ४ ॥ आणि नियंता अंतःकरणी । तूं आणिजशी देहप्रयाणी । तें कैसेनि हें सार्जपाणी । पारिसेवा मातें ॥ ५ ॥ देखा धवळारी चिंतामणीचा । जरी पंहुडला होय देवांचा । तरी चोसणताही बोल त्याचा । सोपं न वचे ॥ ६ ॥ तैसें अर्जुनाचिया बोलासवें । अलें तोचि ह्मणितलें देवें । परियेसें गा बरवें । जें पुसिलें तुवां ॥ ७ ॥ किरीटी कामधेनूचा पौंज । बरी कल्पतरूचा आहे मीसोडा । ह्मणोनि मनोरयसिद्धीचिया चाडा । तो नवल नोहे ॥ ८ ॥ श्रीकृष्ण कोपोनि ज्यासि मारी । तो पावे परब्रह्मसाक्षात्कारी । मीं कृपेनें उपदेश करी । तो कैशापरी न पवेल ॥ ९ ॥ जें कृष्णचि होइजे आपण । तें कृष्ण होय आपुलें अंतःकरण । तेधवां संकल्पाचें आंगण । वोळेंगती सिद्धी ॥ १० ॥ परि ऐसें जें प्रेम । तें अर्जुनीचि आथि निःसीम । ह्मणऊनि त्याचे काम । सदां सफळ ॥ ११ ॥ त्याकारणें श्रीअनंतें । तें मनोगत त्याचें पुसतें । होईल जाणुनि आइतें । वोगेंरुनि ठेविलें ॥ १२ ॥ जें आपत्य थातीं निगे । त्याची भूक ते मातेसीचि लागे । येन्ही तें शब्दें काय सांगे । मग स्तन्य दे येरी ॥ १३ ॥ ह्मणवोनि कृपाळुवा गुरुचियाठार्थी । हें नवल नोहे कांहीं । परि तें असो आइका काई । जें देव बोलते जाहले ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच-अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ।

भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥

मग ह्मणीतलें सर्वेश्वरें । जें आकारी इयें खोंकरें । 'कोंडलें असत न खिरे' । कवणे काळी ॥ १५ ॥ येन्ही संपुरपण त्याचें पाहावें । तरी शून्यचि नव्हे स्वभावें । बरि गगनाचेनि पौलवें । गाळुनि घेतलें ॥ १६ ॥ जें 'ऐसेंही परि विरुळें । इये विज्ञानाचिये खोळें । हासवलेही न गळे । तें परब्रह्म ॥ १७ ॥ आणि आकाराचेनि जालेपणें । जन्म-धर्मातें नेणें । आकारलोपी निर्मणे । नाही कहीं ॥ १८ ॥ एसिया आपलियाचि सहज-स्थिती । जया ब्रह्माची नित्यता असती । त्या नाम सुभद्रापती । अध्यात्म गा ॥ १९ ॥ मग गगनीं जेविं निर्मळें । नेणां कैचीं एक वेळें । उठती धैनपटळें । नानावर्णें ॥ २० ॥

१ डोळ्यांत भरत नाही. २ नियमित. ३ समजशील. ४ अंतःकाळी. ५ सांगा. ६ मंदिरांत. ७ विजला. ८ बरळतां. ९ व्यर्थ. १० खोंड. ११ मंडप. १२ मग. १३ आलिंगीती, राबतात. १४ आहे. १५ इच्छा. १६ वाढून. १७ जें बालक स्तनपान करीत असतें. १८ मोडकें. १९ दाट भरलेलें. २० गळे. २१ भरपूरपण. २२ पदार्थ. २३ अशा रीतीनें. २४ थोडे. २५ जन्मलेपणें. २६ इत्य वस्तूच्या नाशानंतर. २७ लीन होणें, मरणें. २८ असणारी. २९ अर्जुना. ३० गडद ढगांचें पटल.

तेसे अमूर्ती तिचे विशुद्धे । म्हणजे भूतभेदे । ब्रह्मांडाचे बांधे । हांचि लागती ॥ २१ ॥
 पै निर्विकल्पाचिये बीरडी । फुटे आदिसंकल्पाची विरूढी । आणि ते सर्वेचि भोडोनि
 ये । बंढी । ब्रह्मगोळकांच्या ॥ २२ ॥ तथा एकैकाचे भीतरी पाहिजे । तंव बीजाचाचि
 भेरिला देखिजे । माजि होतियां जानियां नेणिजे । लेखे जीवां ॥ २३ ॥ मग तथा ब्रह्म-
 गोळकांचे अंशांश । प्रसवती आदिसंकल्प अंसमास । हें असो ऐसी बहुवस । सृष्टी
 वाढे ॥ २४ ॥ परि वुजेनेवीण एकला । परब्रह्मचि संवैला । अनेकत्वाचा आला । पुर
 जैसा ॥ २५ ॥ तैसे समविषैवत्व नेणों कैचें । वायांचि चराचर रचे । पाहातां प्रसव-
 तिया योनीचे । लक्ष दिसती ॥ २६ ॥ ^{१९}येरी जीवभावाचिये पालविये । कांहीं मर्यादा
 करूं नये । पाहिजे कवण हें आपवें विये । तंव मूळ तें शून्य ॥ २७ ॥ ह्मणुनि कर्ता
 मुक्ल न दिसे । आणि ^{२०}सेव्ही कारणी कांहीं नसे । माजि कार्यचि आपेसे । वागोंचि
 लागे ॥ २८ ॥ ऐसा ^{२१}करितेनवीण ^{२२}गोचर । अव्यक्ती हा आकार । निपजे जो व्यपार ।
 तथा नाम कर्म ॥ २९ ॥

अधिभूत क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।

अधियक्षोऽहमेवात्र देहे देहभूतां वर ॥ ४ ॥

आतां अधिभूत जें ह्मणिजे । तेही सांगां संभेपे । तरि होय आणें हारणे । अभ्र जैसे
 ॥ ३० ॥ तैसे असतेपण आहाच । नाहीं हाइजे हें साच । जयांतें रूपा आणिते ^१पांच
 पांच । मिळोनियां ॥ ३१ ॥ भूतांतें अधिर्करूनि असे । आणि भूतसंयोगें तरि दिसे । जें
 वियोगवेळें अंशे ^२३ । नामरूपादिक ॥ ३२ ॥ तथातें अधिभूत ह्मणिजे । मग अधिदैवत
 पुरुष जाणिजे । जेणें प्रकृतीचें भोगिजे । उभाजिलें ॥ ३३ ॥ जा चेतनेचा चक्षु । जो
 इंद्रियइशीचा अंध्यक्षु । जो देहोस्तमाना वृक्षु । संकल्पविहंगमाचा ॥ ३४ ॥ जो परमा-
 स्माचि परि दुसरा । ^३जे अहंकारनिद्रा निर्दुसरा । ह्मणोनि स्वमाचिया वोरबारा ।
 संतोषे शिणे ॥ ३५ ॥ जीव येणेंगावें । जयातें आळविजे स्वभावे । तें अधिदैवत
 जाणावें । पंचायतनीचें ॥ ३६ ॥ आतां इथेचि शरीरमाती । जो शरीरभावानें उपाशमी ।

१ निराकार. २ निर्मल. ३ प्रकृति अहंकारादिकांच्या. ४ आकार. ५ कल्पनातीत शुद्ध
 ब्रह्माच्या. ६ मालजभिनीत. ७ अंकुर, वाढ. ८ दाट भरून. ९ आकार. १० आंत पाहवें तो.
 ११ भरणा. १२ गणना. १३ उत्पन्न होतात. १४ असंख्यात. १५ दुसऱ्याशिवाय. १६ भरला.
 १७ चांगलेवाईट. १८ उत्पन्न होणाऱ्या. १९ इतर. २० अंकुर. २१ कांहीं नाहीं. २२ शेवटी.
 २३ आपोआप. २४ करणारावांचून. २५ दिसणारा. २६ लटकें. २७ पंचमहाभूतें. २८ आश्रय
 करून. २९ नाशपावे. ३० उत्पन्न केलेले. ३१ बुद्धीचा दृष्टा. ३२ इंद्रियसमूहाचा. ३३ मुख्य.
 ३४ शरीराच्या अंती. ३५ मनोरथरूप पदयाचा. ३६ परंतु. ३७ कारण. ३८ मीपणा हीच झोंप.
 ३९ निजलेला. ४० खटपट. ४१ बोलिजे, झणावें. ४२ ब्रह्म, अध्यात्म, कर्म, अधिभूत, व अधिदैव.
 ४३ लयांतें पाववी.

तो अधियज्ञ एय गा मी । पंडुकुमरा ॥ ३७ ॥ यर अधिदेशाधिभूत । तदि
 श्रीवि कीर समस्त । परि पंथर किडाळा मिळत । ते काय साकें नोहे
 ॥ ३८ ॥ तरि तें पंथरपण न मेळें । आणि किडाळाचियाही अंशा न मिळें ।
 परि जंश असे तयाचेनि मेळें । तंव सांकचि ह्यणिजे ॥ ३९ ॥ तैसं अदिभू-
 चादि आवधें । हें अविद्येवनि पालवें । झांकलें तंव मानावें । वेगळें ऐसं
 ॥ ४० ॥ तेचि अविद्येची जवनीक फिट । आणि भेदभावाची अवधी तुडे ।
 मग ह्यणों एक होऊनि जरी आटे । तरि होनी काय होती ॥ ४१ ॥ पै केशाचा
 मुंडाळा । वरि ठेविली स्फटिकशिळा । ते जंश पाहिजे डाळां । तंव
 अदली गमनी ॥ ४२ ॥ पार्श्व केश परिते नेले । आणि भेदलेपण काय
 जेणों जाहालें । तरि डंक देऊनि सांगिलें । शिळवें काई ॥ ४३ ॥ नां ते
 चखंडाचि अंशती । परि संगें भिन्न गमनी होती । ते सारिलिया मागौती ।
 जैसी कां तैसी ॥ ४४ ॥ तेव्हांचि अहंभाव जाये । तरि ऐक्य तें आधींचि आहे । हेंचि
 सावें जंश हाये । तो अधियज्ञ मी ॥ ४५ ॥ पै गा आठ्ठी तुज । सकळ यज्ञ कर्मज्ञ ।
 सांगीतले जें काज । मनीं धरुनि ॥ ४६ ॥ तो हा सकळ जीवांचा विसावा । नैऋत्य-
 सुखाचा ठेवा । परि उवड करुनि पांडगा । राविजत असे ॥ ४७ ॥ पहिल वैराग्यधन
 धरिपुनी । इंद्रियानळीं प्रदीप्तां । विषयद्रव्याचिया आहुती । देऊनियां ॥ ४८ ॥ मग
 अज्ञान तेचि उर्वी । शोधुनि आचारमुद्रा बरवी । वेदिकां रचे मांडवीं । शरीराच्या
 ॥ ४९ ॥ तथ संयमाग्नीचां कुडें । इंद्रियद्रव्याचेनि पेंवाडें । यजिजनी उडेंडें । युक्तिशेधें
 ॥ ५० ॥ मन मंत्रप्राणसंयम । हाचि हें वसंपदेचा संत्रम । यण संतोषविजे निर्द्वम ।
 ज्ञानानळ ॥ ५१ ॥ ऐसेनि हें सकळ ज्ञानीं संनयें । मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारपे । पार्श्व
 ज्ञेयचि स्वरूपें । निखिल उरे ॥ ५२ ॥ तथा नांव गा अधियज्ञ । ऐसं बोलिला जंश
 सैवज्ञ । तंव अर्जुन अतिशयज्ञ । तथा पातळें तें ॥ ५३ ॥ हें जाणोनि ह्याणितलें देवें ।
 पार्था परिसत आहासि बरवें । या कृष्णाचिया बोलासवें । येहें सुखाचा जाहाल
 ॥ ५४ ॥ देखा बाळकाचिया धैणी धाडजे । कां शिष्याचेनि जाहालेपण होइजे । हें

१ सेनें. २ हिंगकडाळा. ३ डाकलग. ४ पदार्थ. ५ पडदा. ६ निघे. ७ अंतर. ८ फुटलीशीं
 दिसते. ९ पके वाज्रम. १० नाही तरी. ११ स्वाभाविक. १२ कर्मापासून झालेले. १३ अहेतुक
 कर्माचणसुखाचा. १४ वैराग्य हच जळण. १५ भरपूर. १६ शब्दस्पर्शादिकांच्या. १७ आसनाचें
 नांव. १८ पृथ्वी. १९ योनिमुद्रा. २० ओटा. २१ इंद्रियनिग्रहका अग्नीचा. २२ विस्तार, प्रसिद्ध.
 २३ योगमग्न. २४ निग्रह. २५ जळण्याचे पदार्थ. २६ समारंभ. २७ धुराविरहित. २८ ज्ञानाग्नि.
 २९ अर्पण करावें. ३० जणावयाचें जें त्यामध्यें. ३१ श्रीकृष्ण. ३२ महाबुद्धिमान्. ३३ तो
 अर्जुन. ३४ तृतीये त्तुत व्हावें. ३५ पक्कदशेनें.

सुखुचि एकलेनि जाणजे । कां प्रसवतिया ॥ ५५ ॥ ह्मणोनि सात्विकभावांची मोंदी ।
ह्मणा आंणी अर्जुना आर्धी । न समतस परी बुद्धी । सांवकानि वेवें ॥ ५६ ॥ मग पिक-
लिया सुखाचा परिमळ । कीं निवालिया अमृताचा कळोळ । तैसा कोंवळा आणि
रसाळ । बोल बोलिला ॥ ५७ ॥ ह्मणे परिसणेयाच्या राया । आईकें बापा धनंजया ।
हेसी जळों सरलिया माया । तेथ जाळितें तेंही जळें ॥ ५८ ॥

अंतकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ।

यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥

जे अतांचि सांगितलें होतें । अगा अभियज्ञ ह्मणितला जयातें । जे आर्धीचि तथा
माते । जाणोनि अंती ॥ ५९ ॥ तें वेह झोळें ऐसें मानुनी । ठेलें आपणपें आपण होउनी ।
जैसा मंडें गगना भरुनी । गगनीचि असे ॥ ६० ॥ ये प्रेतीतीचिया माजघरी । तथा
निश्चयाची 'बोवरी । आली ह्मणोनि बाहेरी । नव्हेचि 'से ॥ ६१ ॥ ऐसें सबाह्य ऐक्य
संचलें । मीचि होऊनि असतां रांचलें । बाहेरि भूतांची पांचहीं खंवलें । नेणतांचि
पुडिली ॥ ६२ ॥ आतां उभयां उभेपण नाहीं जयाचें । मों पडिलिया गेहेन कवण
तयाचें । ह्मणोनि प्रेतीतीचिये पोटीचें । पाणी न हाले ॥ ६३ ॥ ते ऐक्याची आई
बोतिली । कीं निश्चयेचिया हृदयी घातली । जैसी सरसरसमुद्रां धुतली । 'होचि ना
॥ ६४ ॥ पै अर्थाची घट बुडाला । तो आंत बाहेरी उदकें भरला । पाठीं देवगत्या जरी
कुटला । तरी उदक काय फुटे ॥ ६५ ॥ नातरी सपें कोंवच सांडिलें । कां उबारें वख
केडिलें । तरी सांग पां काय मोडलें । अवेवोभाजी ॥ ६६ ॥ तैसा आकार हा आहाच
अशे । वांचूनि वस्तू ते सांचलीचि असे । तेचि 'होचि जालिया विहुंकुसे । कैसेनि
आतां ॥ ६७ ॥ ह्मणोनि यापरी मातें । अंतकाळीं जाणतसाते । जे मोळिती वेहातें । ते
मीचि होती ॥ ६८ ॥ येन्ही तरी साधारण । 'होचि आवळलिया मरण । जो आठव धरी
अंतःकरण । तेचि होइजे ॥ ६९ ॥ जैसा कवण एक कोंकुळती । पळतां पैवेनगती ।
हैपावली अवचिती । कुंहामाजि पडियेला ॥ ७० ॥ आतां तथा पैडणयाभारतें । पडण

१ एकटा. २ अध्या. ३ मातेने. ४ समुदाय. ५ मावत नाहीं. ६ सुमंघ. ७ लाटा. ८ श्रोत्यांत
अष्ट, भुतका. ९ अगोदर. १० मिथ्या. ११ स्वतः, आपण. १२ देऊळ, घर इत्यादि. १३ अनु-
भवाच्या. १४ कोटडी. १५ स्मरण. १६ आंतबाहेर. १७ भरलें. १८ कवचें. १९ उभे असले-
ल्यास. २० तर. २१ कठीण. २२ पूर्णानंद. २३ मळेचिना, धुळीत मिळेना. २४ जोळ. २५ कांत
टाकिली. २६ वण्णेतमुळें. २७ अवयवामध्ये. २८ वरचेवर नाशे. २९ बुद्धीनें जाणलें असतां.
३० गोभळे, कासावीस होणें. ३१ जाणत असतां. ३२ सोडिती. ३३ उरावर येऊन आदळलें
असतां. ३४ दीनतेने. ३५ वाच्याप्रमाणें. ३६ दोन पावलांत. ३७ कुप्यांत. ३८ पडण्याच्या अगोदर.

सुकवाक्यापेक्षिते । नाहो ह्यणोनि तेये । पडावैचि पडे ॥ ७१ ॥ तेवि भुल्लूचेनि अव-
सरें एके । जें येऊनि जीवासमोर ठाके । तें होणें मग न चुके । भैल्लयापसी ॥ ७२ ॥
आणि जागतां जंव असिजे । तंव जेणें ध्यानें भोवना भाविजे । डोळां लागतखेवो
वेखिजे । तेचि स्वमी ॥ ७३ ॥

यं यं वाऽपि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।

तं तमेवैति कौंतेय सदा तद्भावभावितः ॥ ६ ॥

तेवि जितेनि अवसरें । जें भावडोनि जीवीं जे । तेचि मरणाचिजे 'मेरे । फार हें
लागे ॥ ७४ ॥ आणि मरिणीं जथा जें भाडवे । तो तेचि मरितीतें पावें ।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युद्ध च ।

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्ममैवैष्यस्यसंशयः ॥ ७ ॥

ह्यणोनि सदां स्मरावें । मरितीचि तुहां ॥ ७५ ॥ डोळां जें देखावें । कां कांनीं हन
वेकावें । मनीं जें भोवावें । बोलावें काचे ॥ ७६ ॥ तें आंत बहिरि आधवें । मीचि करुनि
मलावें । मग सर्वां काळां स्वभावें । मीचि आहे ॥ ७७ ॥ अर्जुना "एतें जाहालिया । मग
न 'मरिजे देह गेलिया । मीं संभ्राम केलिया । भय काय तुज ॥ ७८ ॥ तूं मन बुद्धि
सोचेंसी । जरी माझिया स्वरुपीं अर्पिती । तरी मरितीचि मी पावसी । हे माझी भक्त
॥ ७९ ॥ हेचि कायिसया वरी होये । ऐसा जरी संदेह वर्तत आहे । तरी अभ्यासुनि आर्क्ष
प्राहें । मग नव्हे तरी कोपें ॥ ८० ॥

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।

परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थाऽनुचितयन् ॥ ८ ॥

येणेंचि अभ्यासेसीं योग । चित्तासि करी पां चांगू । अगा उपायबळें पंगू । पेंडाड
ठाकी ॥ ८१ ॥ तेवि सदैव्यास निरंतर । चित्तासि परमपुरुषाची मोहें । लावीं मग शरीर ।
बाहो अथवा जावो ॥ ८२ ॥ जें नाना गतीतें पाववितें । तें चित्त वरीलें आत्मयातें ।
मग कवण आठवी देहातें । गेलें कीं आहे ॥ ८३ ॥ पें सिरितेचेनि ओवें । सिंधुजळा
मीनले १० घोंघें । ते काय वर्तत आहे मार्गे । ह्यणोनि पाहों येती ॥ ८४ ॥ नां ते

१ दुसरे. २ लागे. ३ कोणच्याही तऱ्हेनें. ४ इच्छा. ५ लागतांच. ६ जिवंत असतेसमयीं.
७ हृदयांत राहेंतें. ८ वेळीं. ९ वृद्धिंगत. १० मरतेवेळीं. ११ स्थितीला. १२ मलाच. १३ अथवा.
१४ चित्ताचे. १५ याप्रमाणें. १६ मरत नाहीं. १७ मग. १८ युद्ध. १९ निश्चयानें. २० कशानें.
२१ लंगडा. २२ पर्वत चढे. २३ चांगला अभ्यास. २४ मार्ग. २५ अंगीकारील. २६ नदी.
२७ घोंघों क्षणत. २८ तर ते.

समुद्रचि होऊनि ठेले । तेवि चित्ताचें चैतन्य जाहलें । जेथे यातायात निमालें ।
ध्यानंद जें ॥ ८५ ॥

कवि पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ।

सर्वस्य धातारमर्चित्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ९ ॥

जयाचें आकारावीण असणें । जया जन्म ना निर्मणें । जें आघवेंचि आघवेपणें ।
देखत असे ॥ ८६ ॥ जें गर्गनाहूनि जुनें । जें परमाणूनि साने । जयाचेनि सन्निधानें ।
विश्व चळे ॥ ८७ ॥ जें सर्वांतें यया विजे । विश्व सर्व जेणें ^{१०}जिये । हेतु ^{११}जया बिहे ^{१२} ।
अर्चित्य जें ॥ ८८ ॥ देखें ^{१३}वोळंबा इंगळ न ^{१४}चरे । ^{१५}तेजीं तिमिर ^{१६}न शिरे । जें
देहाचें आंधारें । चर्मचक्षूसी ॥ ८९ ॥ सुसंडा सूर्यकणांच्या राशी । जो नित्य उरो
ज्ञानियांसी । अस्तमानाचें जयासी । आडनांव नाहीं ॥ ९० ॥

प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।

भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक् स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥ १० ॥

तया अर्थ्यगवाणेया ब्रह्माते । प्रयाणकाले प्राप्ते । जो स्थिरावलेनि चित्तें । जें जोनि
स्मरे ॥ ९१ ॥ बाहेर पैसास न रचुनी । उत्तराभिमुख बैसोनी । जीवीं सुख ^१सुनि । कर्मयो-
गाचें ॥ ९२ ॥ आंतु ^२मिनलेनि मनोधर्में । स्वरूपप्राप्तीचेनि प्रेम । आपेंआप ^३संभ्रमें ।
मिळावया ॥ ९३ ॥ आंकळलेनि योगें । मध्यमा मध्यमार्गे । अग्निस्थानौनि निगे । ब्रह्म-
रंध्रा ॥ ९४ ॥ तेथ अचेत चित्ताचा सांगात । आहाचवाणा विसे मांडत । जेथ प्राण
गगना आंत । संचरे कां ॥ ९५ ॥ परि मनाचेनि स्थैर्ये धरिला । भक्तीचिया भावना
भरला । योगबळें आवरला । सज्ज होडनी ॥ ९६ ॥ तो जेडाजडातें विरविहू । श्रुता-
माजी संचरतु । जैसा घंटानाद लैयस्तु । घंटेसांच होय ॥ ९७ ॥ कां झांकलिये घटीचा
दिवा । नेणजे काय जाहाला केव्हां । या रीती जो पांडवा । देह ठेवी ॥ ९८ ॥ तो केवळ
परब्रह्म । जया परम पुरुष ऐसें नाम । तें माझे निजधाम । होऊनि ठाके ॥ ९९ ॥

१ ज्ञानकला. २ जेथे. ३ अत्यानंद. ४ मरणें. ५ सर्वच. ६ आकाशापेक्षां. ७ सूक्ष्म कणाहून
सूक्ष्म. ८ जवळ राहण्यानें. ९ उत्पन्न होतें. १० जगतें. ११ न्यायशास्त्राचें अनुमान. १२ भितो.
१३ वोळंबा=वाळवी. १४ विस्तव. १५ खात. १६ उजेडांत. १७ अंधकार. १८ अज्ञानदृष्ट्या.
१९ निर्मळ. २० परिपूर्ण. २१ मरणसमय. २२ अनुभव घेऊन. २३ योगातील पद्य या नांवाचें
आसन. २४ घालून. २५ एकवटलेल्या. २६ त्वरेनें. २७ संपादन केलेल्या. २८ सुषुप्ता.
२९ आभारपत्रापासून. ३० ताळू. ३१ जड चित्ताच्या संगती. ३२ खोटा. ३३ व्यापला.
३४ चेतन अचेतनातें. ३५ लीन करितो. ३६ धुकुटीमथें. ३७ गुप्त.

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतथो वीतरागाः ।

यद्विच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥

सकळां जाणण्या जे लोणी । तिये जाणिवेची जे खाणी । तयां ज्ञानियांचिये आखणी । जयातें अक्षर ह्यापि ॥ १०० ॥ चडवातेंही न मोडे । तें मगनचि कीं फुडें । वांचुनि जरी होईल मेहुडें । तरी उरेल कैचें ॥ १ ॥ तेवि जाणण्या जें आकळलें । तें जाणिवले-पणेंचि उमाणलें । मग नेणवेचि तया ह्याणितलें । अक्षर सहजें ॥ २ ॥ ह्यापोनि ^१वेदविद नर । ह्यागती जयातें अक्षर । जे प्रकृतीसीं पर । परमात्मरूप ॥ ३ ॥ आणि विषयांचें विष उलेंडुनि । जे सर्वेद्रियां प्रायश्चित देऊनि । आहाति वेहाचिया बैसोनि । झाडातळीं ॥ ४ ॥ ते यापरी विरक्त । जयाची निरंतर वाट पाहात । निष्कामासि अभिप्रेत । सर्वदा जे ॥ ५ ॥ जयाचिया आगडी । न गणिती ब्रह्मचर्याचीं सांकडी । निष्ठुर होऊन बांधुडी । इद्रिये करिती ॥ ६ ॥ ऐसें जें पद । दुर्लभ आणि अगाध । जयाचिये र्थडिये वेद । सुबुक्किले ठले ॥ ७ ॥ ^२तें ते पुरुष होती । जे यापरी लया जाती । तरी पार्या हेचि स्थिती । एक वेळ सांगों ॥ ८ ॥ तेथ अर्जुन ह्याणितलें स्वामी । हेचि ह्याणावेया होतो पां मी । तंव सहजें कृपा केली तुम्ही । तरी बोलिजो कां ॥ ९ ॥ परि बोलवें तें अति सोहोपे ^{२२} । तेथे ह्याणितलें त्रिभुवनदीपें । तुज काय नेणो संक्षेपें । सांगेन ऐक ॥ ११० ॥ तरी मना बाहेर-लीकडे । येयाची सांविया सेंवे मोडे । हें हस्याचिया डोही बुडे । तैसें कीजे ॥ ११ ॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।

मूर्ध्याध्यायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ १२ ॥

परि हें तरीच घडे । जरी संथीमाचीं अखंडें । सर्वद्वारीं कवाडे । कळसली ॥ १२ ॥ तरी सहजें मन कोडलें । हृदयाचि असेल उर्गलें । जेसें करचरणीं मोडलें । परिवरे न संडी ॥ १३ ॥ तैसें चित्त राहिल्या पांडवा । प्राणांचा प्रणवचि करावा । मग अनुवृत्तिपयें आणावा । मूर्धिवरी ॥ १४ ॥ तेथ आकाशीं मिळे न मिळे । तैसा धरावा धोरणाबळें । जंव मूर्धित्रय मावळे । मूर्धिविबीं ॥ १५ ॥ तंववरी तो सैमीह । तिराळीं कीजे स्थिर । मग लैप्रीं जेवि ओंकार । विबींचि विलसे ॥ १६ ॥

१ ज्ञानाला. २ अवधी. ३ निर्णयी. ४ अविनाश. ५ मोठ्या वाण्यानें. ६ खरे. ७ मेघ. ८ समजलें. ९ अटकळींत आलें. १० वेदार्थ जाणणारा. ११ मायातीत. १२ ओलांडून. १३ आहते. १४ इष्ट. १५ संकट. १६ दीन. १७ ठिकाण. १८ तीरी. १९ लीन झाले. २० दुर्लभ पद. २१ ह्यागार. २२ सुगम. २३ श्रीकृष्णानें. २४ सहज. २५ संवय. २६ इद्रियनिग्रहार्थी. २७ खिलतात. २८ निर्विकल्प. २९ कुटुंब. ३० क्रमाक्रमानें. ३१ ब्रह्मसंप्राप्यंत. ३२ धारणा. शक्तीनें. ३३ अकार, उकार, मकार. ३४ अर्धमात्रेतच. ३५ वायु. ३६ आकाशी. ३७ ऐक्यावस्थेत.

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ।

यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां मतिम् ॥ १३ ॥

तेसैं ओम् हें स्मरों सरे । आणि तेथेंचि प्राण पुरे । मग प्रवैवातीत उरे । पूर्णधन जें ॥ १७ ॥ द्व्यणोनि प्रणवैकनाम । हें एकाक्षर ब्रह्म । जो माझे स्वरूप परम । स्मरत-साता ॥ १८ ॥ यापरि स्वजी देहातें । तो विशुद्धी पावे मातें । जया पावण्यापरीतें । आणीक पावणें नाही ॥ १९ ॥ तेथ अर्जुना जरी विषायें । तुझ्या जीवीं हन ऐसें जाये । ना हें स्मरण बग होये । कायसयावरी अंती ॥ २० ॥ इंद्रियां अनघड पडिलिया । जीवितेंचें सुख बुडालिया । आंत बाहेर उघडलिया । मृत्युचिन्हें ॥ २१ ॥ ते वेळीं ब्रैसावेंचि कवणें । मग कवण निरोधी करणें । तेथ कौद्याचेनि अंतःकरणें । प्रणव स्मरावा ॥ २२ ॥ तरि गा ऐशिया हो ध्वनी । झणें यारा देशी गा मनीं । पै नित्य सेविला मी निर्हानी । सेवक होय ॥ २३ ॥

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।

तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४ ॥

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ।

नामुवांति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ १५ ॥

जें विषयांसि तिळांजळी देउनी । प्रवृत्तीवरी निर्गड वाउनी । मातें हृदयीं सुनी । भोगिताती ॥ २४ ॥ परि भोगितया नौराणुका । भेटणें नाही क्षुधादिकां । तेथ चक्षुरादि रंकां । कवण पाड ॥ २५ ॥ ऐसे निरंतर ऐकवटले । जे अंतःकरणीं मजशीं लिगटले । मीचि होऊनि आतले । उपासिती ॥ २६ ॥ तयां देहोवसान जें पावे । तें तिहीं मातें स्मरावें । मग म्यां जरी न पावावें । तरि उपास्ति ते कायसी ॥ २७ ॥ पै रंक एक आड-लेपणें । काकुळती धांव गा धांव द्व्यणे । तरि तयाचिये गेलानी धावणें । काय न घडे मज ॥ २८ ॥ आणि भक्तांही तेचि दशा । तरी भक्तीचा सोर्स कायसा । द्व्यणऊनि हा ध्वनी ऐसा । न वाखाणावा ॥ २९ ॥ तिहीं जे वेळीं मी स्मरावा । ते वेळीं स्मरिला कीं पावावा । तो आभारही जीवा । साहवेचि ना ॥ ३० ॥ तें कर्णवैपण देखोनि आंगीं ।

१ स्मरण्याचें रहातें. २ पूर्ण होतो. ३ ओंकाराहून श्रेष्ठ. ४ ब्रह्मानंदस्वरूप. ५ प्रणव हेंच एक नांव ज्याचें. ६ स्मरत असतां. ७ निश्चयानें. ८ कदाचित्. ९ अवघड. १० जीवतपणा. ११ उघड झालें असतां. १२ इंद्रियें. १३ कोणत्या. १४ संशयास. १५ कदाचित्. १६ शेवटीं. १७ सर्वथा सोडून. १८ शपथ वाहून. १९ शिरवून, ठेवून. २० असमाधान. २१ ऐक्यास पावले. २२ तळीन झाले. २३ व्यापले. २४ मरणाची वेळ. २५ उपासना, भक्ती. २६ निरुपाय होऊन. २७ दुःखी. २८ हेंच. २९ अभिप्राय. ३० आठवावा. ३१ ओझें. ३२ कर्जाचें ओझें.

मी आपुलियाचि उत्तीर्णत्वालागीं । भक्तांचिया तनुव्यागीं । परिचर्या करीं ॥ ३१ ॥
 देहवैकल्याचा वारा । झणें लागेल या सकुमारा । झणोनि आत्मबोधाचे पांजरी । सुये
 तयातें ॥ ३२ ॥ वरि आपुलिया स्मरणाची उवाडली । हीच ऐसी करी साडली । 'ऐसेनि
 नित्य बुद्धि संचली । मी आणीं तयातें ॥ ३३ ॥ झणोनि देहांतीचें 'सांकडे । माझिया
 केहीचि न पडे । मी आपुलियातें आपुलीकडे । सुखेंचि आणीं ॥ ३४ ॥ वरचील
 देहाची गंवैसणी फेडुनी । आहाच अहंकाराचे रज झाडुनी । शुद्धवासना निवडुनी ।
 आपणपां मेळवीं ॥ ३५ ॥ आणि भक्तां तरी देहीं । विशेष ऐकवंचीचा ठाव नाही ।
 झणऊनि उरि करितां कांहीं । वियोग ऐसा न वाटे ॥ ३६ ॥ ना तरी देहांतीचि मियां
 यावें । मग आपणपें यातें न्यावें । हेंही नाही जें स्वभावं । जे आधींचि मज 'मिनले
 ॥ ३७ ॥ 'येरी शरीराचिया सलिली । असतेपण हेचि सांडली । बांचूनि चंद्रिका ते ठेली ।
 चंद्राचि आहे ॥ ३८ ॥ ऐसे जे नित्ययुक्त । तयांसि सुलभ मी सतत । झणऊनि देहांतीं
 निश्चित । मीचि होती ॥ ३९ ॥ मग क्लेशतरुची बांडी । जे तोंपत्रयाग्नीची सोंगडी । जे
 मृत्युकाकासि कुंरोडी । सांडिली आहे ॥ ४० ॥ जें दैन्याचें दुभतें । जें महाभयातें घाववितें ।
 जें सकळ दुःखाचें पुरतें । भांडवर ॥ ४१ ॥ जें दुर्मतीचें मूळ । जें कुकर्माचें फळ । जें
 व्यामोहाचें केवळ । स्वरूपचि ॥ ४२ ॥ जें संसाराचें बैसणें । जें विकाराचें उद्यानें । जें
 सकळ रोगाचें भाणें । घाढिलें आहे ॥ ४३ ॥ जें काळाचा खिंच उगिटा । जें आशेच
 आंगवैटा । जन्ममरणाचा वोलिवैटा । स्वभावं जें ॥ ४४ ॥ जें भुलीचें भरिव । जें विक-
 ल्याचें वीरतिव । किंबडना पेंव । विचुवांचें ॥ ४५ ॥ जें व्याघ्राचें क्षेत्र । जें पैयांगनांचें
 मित्र । जें विषयविज्ञानयंत्र । सुपूजित ॥ ४६ ॥ जें लोंबेचा कळवळा । निवाल्या
 विषादकाचा मळाळा । जें विधासु आंगवैटा । संवचोरीचा ॥ ४७ ॥ जें कोडियाचें
 खेवें । जें काळसर्पाचें मोदव । शोरियेचें स्वभाव । गायन जें ॥ ४८ ॥ जें वैरियाचा
 पाहुणे । जें दुर्जनाचा आदर । हें असो जें सागर । अनर्थाचा ॥ ४९ ॥ जें स्वर्मा देखिलें
 स्वप्न । जें मुमजळें सांसिर्बलें वन । जें धूम्रजांचें सगन । ओतलें आहे ॥ ५० ॥ ऐसें जें
 हें शरीर । तें ते न पवतीचि पुढती नर । जे होऊनि ठेले अपार । स्वरूप माझे ॥ ५१ ॥

१ उतराई. २ शरीरपतनाचे वेळीं. ३ सेवा. ४ देहदुःखाचा. ५ कवच. ६ घाली. ७ स्पष्ट.
 ८ मार. ९ सौम्य. १० अशा तऱ्हेने. १० संकट. ११ माझ्या भक्तांच. १२ कधीच. १३ झांकण.
 १४ वरचेवर. १५ तादात्म्याचा. १६ तिरस्कार. १७ मिळाले. १८ प्रथी. १९ पाण्यांत. २० प्रति-
 बिम्ब. २१ खांद्ये. २२ सदा माझ निदिध्यासयुक्त. २३ बाग. २४ आध्यात्मिक, आधिदैविक व
 आधिभौतिक हे तीन ताप. २५ झेगडी. २६ मृत्युरूप कावळा. २७ ओळखी. २८ आंखीचें.
 २९ काम. ३० जेवण, जेणें. ३१ झिजडी. ३२ शरीर. ३३ वहाती वाट. ३४ जागा. ३५ वेदय. ३६ विष-
 यांच्या मारितीचें. ३७ ब्रह्मीण. ३८ घोट. ३९ भरवसा. ४० अनुकूल झाला. ४१ जेहमाबाचें वाम-
 णाच्या चोराचा. ४२ आलिंगन. ४३ मऊपणा. ४४ पारध्याचें. ४५ झडपणार. ४६ भरले. ४७ धुराचें.

आब्रह्मभुवनालोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।

मामुपेत्य तु कौंतेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६ ॥

येन्हवीं ब्रह्मपणाचिये भंडसे । न चुकतींचि पुनरावृत्तीचे वेळसे । परि निवडलियाचें जैसें । पोट न दुखे ॥ ५२ ॥ ना तरी चेडलिया नंतरें । न बुडिजे स्वर्गीचेनि महापूरें । तेकि मातें पावले ते संसारें । लिपतीचि ना ॥ ५३ ॥ येरवीं जगदाकाराचें 'सिरें । जें चिर-स्थाय्यांचे धुरें । ब्रह्मभुवन गा चवरे । लोकाचळाचें ॥ ५४ ॥ जिये गांवींचा पंहार हिवोवरी । एका भैरवेंद्राचें आयुष्य न धरी । 'विळोनि 'पांती उठी एकसरी । खव-राजणांची ॥ ५५ ॥

सहस्रयुगपर्यंतमहर्षद्ब्रह्मणो विदुः ।

रात्रिं युगसहस्रां तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥

जें चौकडिथीं सहस्र जाये । तें ठायेंठावो विळचि होये । आणि तैसेंचि सहस्रवैरिये पाहें । रात्री जेथ ॥ ५६ ॥ येवढें अहोरात्र जेथिचें । तेणें न लोटती जे भाग्याचे । देखतीं ते स्वर्गाचे । चिरजीवें ॥ ५७ ॥ येरां सुरगणांची नैदाई । विशेष सांगावी तेथ काई । मुदल इंद्राचीचि दशा पाहीं । जे दिहींचे चौदा ॥ ५८ ॥ परि ब्रह्मयाचियाहि आठा प्रहरांतें । आपुलिया डोळां देखते । जे आहाति गा त्यांतें । अहोरात्रविद भ्राजिजे ॥ ५९ ॥

अव्यक्ताद्यक्तयः सर्वाः प्रभवंत्यहरागमे ।

रात्र्यागमे प्रलीयंते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥

भूतग्रामः स एवाऽयं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।

रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥

तये ब्रह्मभुवनीं दिवसें पाहें । ते वेळीं गणना 'केंहीं न समाये । ऐसें अव्यक्ताचें होये । व्यक्त विश्व ॥ १६० ॥ पुढती वेर्हांची चौपांहारी फिटे । आणि हा आकारसमुद्र आटे । पात्री तैसाचि मग पाहांटे । भरोलागे ॥ ६१ ॥ शौरहीयेचिये प्रवेशी । अत्रे जिरती

१ महत्त्व. २ भोवरे. ३ मेलेल्याचें. ४ लिप्त होत नाहीत. ५ कारण, निमित्त. ६ बहुतकाल राहणारांचें. ७ मुख्य. ८ शेवट. ९ वैलोक्यरूप पर्वताचें. १० प्रहर. ११ इंद्राचें. १२ पुरत नाही. १३ एका दिवसांत. १४ पंक्ति, समुदाय. १५ एकदम. १६ चार युगे. १७ वास्तविक. १८ पुरा दिवस ब्रह्मदेवाचाच होतो. १९ तशाच हजार चौकडीपर्यंत. २० दिवस रात्र मिळून. २१ मरती. २२ बहुत काल असणारे. २३ नवल. २४ एका दिवसाचे. २५ कालज्ञानवेत्ते, ज्योतिषी. २६ को-ठेंही. २७ निराकाराचें. २८ स्पष्ट, साकार. २९ दिवसाचे. ३० चार प्रहर. ३१ दृश्यमान जग. ३२ नाई होतो. ३३ शरत्कालाचे.

आकाशी । मग श्रींभांतीं जैशी । निगती पुढती ॥ ६२ ॥ तैसी ब्रह्मदिनाचिये आसी । हे भूतसृष्टीची मोंदी । मिळे जंव सहसावधी । निमित्त पुरे ॥ ६३ ॥ पाठी रात्रीचा अवसर होये । आणि विश्व अव्यक्तीं लया जाये । तोही युगसहस्र मोटका पाहे । आणि तैसेचि रचे ॥ ६४ ॥ हे सांगावया काय उंपपत्ती । जे जगाचा प्रळयो आणि संभूती । इये ब्रह्म-भुवर्नाचिया होती । अहोरात्रामाजी ॥ ६५ ॥ कैसें थोरियेचें मान पाहें पां । तो सृष्टि-बीजाचा सोंदोपा । परि पुनरावृत्तीचिया मापा । शीर्गे जाहाला ॥ ६६ ॥ येव्ही त्रैलोक्य हें धनुर्धरा । तिये गांवींचा गा पसारा । तो हा दिनोदयेचीं एकसरां । मांडेत असे ॥ ६७ ॥ पांठी रात्रीचा संभो पावे । आणि अपैसांचि सांडवे । ह्याचिये जेथिचें तेथ स्वभावे । सोंम्यासि ये ॥ ६८ ॥ जैसें वृक्षपण बीजासि आलें । कीं मेघ हें गगन जाहालें । तैसें अनेकेंच जेथ सामावलें । तें साम्य ह्यापिणे ॥ ६९ ॥

परस्तस्मात्तु भावोऽन्यो व्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः ।

यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २० ॥

तेथ सैमविषम न दिसे कांहीं । ह्याणोनि भूतें भाष नाहीं । जेविं वृधचि जाहालिया व्ही । नामरूप जाय ॥ १७० ॥ तेविं आकारलोपासरिसें । जगाचें जगपण थंडे । परि जेथें जाहालें तें जैसें । तैसेचि असे ॥ ७१ ॥ तें तथा नांव सहज अव्यक्त । आणि आकारा ये तेचि व्यक्त । हें एकास्तव एक सूचित । येव्ही दोनी नाहीं ॥ ७२ ॥ जैसें आटलिया रुपें । आटलेपण ते खोटी ह्यापिणे । पुढती तो पैनाकार हारपे । जे वेळीं अळंकार होती ॥ ७३ ॥ हीं दोन्ही जैशीं होणीं । एकीं साक्षिभूत सुवर्णीं । तैसी व्यक्ता-व्यक्ताची कंडसणी । वैस्तूच्याठायीं ॥ ७४ ॥ तें तरी व्यक्त ना अव्यक्त । नित्य ना नाशवंत । या दोही भावां अतीत । अनादिसिद्ध ॥ ७५ ॥ जें हें विश्वचि होऊनि असे । परि विश्वपण नासिलेनि न नासे । अक्षरें पुसिल्या न पुसे । अर्थ जैसा ॥ ७६ ॥ पाहें पां तरंग तरी होत जात । परि तेथ उदक तें अखंड असत । तेवीं रूपाभावीं न नाशत । अविनाश जें ॥ ७७ ॥ ना तरी आदितिये अळंकारीं । नाटतें कैनक असे जयापरी । तेवीं भरतिये जीवाकारीं । अमर जें आहे ॥ ७८ ॥

१ मीमकतूच्या शेषांती. २ पुनः. ३ पूर्वी. ४ प्राण्यांची उत्पत्ति. ५ समुदाय. ६ सहस्र वर्षांचा अवधि. ७ समय. ८ निराकारी. ९ लहान. १० युक्ति. ११ उत्पत्ति. १२ महत्व, धोरपणा. १३ कौठार, सांठवण. १४ माप भरल्यावर मग जो आणखी त्यावर ढीग करतात तो. १५ दिवस उगवतांच. १६ एकदम. १७ उगवतो, उत्पन्न होतो. १८ आपोआप. १९ समय. २० जेव्हां. २१ झणून. २२ समान अवस्थेस येतें. २३ नानातऱ्हा. २४ कमीअधिक. २५ बोल. २६ आकृतिनाशाबरोबर. २७ नाहीस होतें. २८ एकासाठी. २९ लगड. ३० घटपणा. ३१ साकारनिराकाराची. ३२ विचार. ३३ ब्रह्माच्याठायी. ३४ स्थिति. ३५ आकार. ३६ भूतें नाहीशी झालीं असतां. ३७ न आटणारें. ३८ सुवर्ण.

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तथाहुः परमां गतिम् ।

यं प्राप्य न निवर्तते तद्धाम परमं मम ॥ २१ ॥

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।

यस्यांस्तथानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ २२ ॥

जयाते अव्यक्त ह्यणो ये कोडे । ह्यणतां स्तुति हे ऐसे नावडे । जें मन बुद्धी न सांपडे । ह्यणऊनियां ॥ ७९ ॥ आणि आकारा आलिया जयाचें । निराकारपण न वचें । आकारलोपें न विसंचे । नित्यता गा ॥ १८० ॥ ह्यणोनि अक्षर जें ह्यणिजे । तेव्हांचि ह्यणतां बोधरी उपजे । जया परीतो पैसैं न देखिजे । या नाम पैरमगती ॥ ८१ ॥ परि आचवा इहीं देहपुरी । आहे निजेलियाचे परी । जे व्यापार करी ना करी । ह्यणऊनियां ॥ ८२ ॥ येन्ही जे शरीरचेष्ट । त्यामाजी एकिही न ठेके मा सुभेदा । हाही इंद्रियांचिया वाटा । वाहतचि आहाती ॥ ८३ ॥ उँकलून विषयांचा पेंडो । होत मनाचा चोर्हो । तो सुखदुःखांचा राजवाटा । भितराही पावे ॥ ८४ ॥ परि रावो पडुडलिया सुखें । जैसा देशांचा व्यापार न ठेके । प्रजा आपुलालेनि अभिलाखें । करितीच असती ॥ ८५ ॥ तैसैं बुद्धीचें हन जाणणें । कां मनाचें घेणें देणें । इंद्रियांचें कारणें । स्फुरण वांछुचें ॥ ८६ ॥ हे देहत्रैया आचवी । न करितां होय बरवी । जैसां न चालवितेनि रवी । लोक चाले ॥ ८७ ॥ अर्जुना तया परी । सुतला ऐसा आहे शरीरी । ह्यगोचि पुरुष गा अवधारी । ह्यणिपें जयाते ॥ ८८ ॥ आणि प्रेक्षुनी पतिव्रते । पडिला एकपत्नीव्रत । येणेंही कारणें जयाते । पुरुष ह्यणोये ॥ ८९ ॥ पै देवांचें बहुवसपण । देखेचिना जयाचें आंगण । हें गगनाचें पांघुरण । होय देखा ॥ ९० ॥ ऐसे जाणुनि योगीश्वर । जयाते ह्यणसी परात्पर जें अनन्यगतीचें घर । मिर्वसीत ये ॥ ९१ ॥ जें तैन्न वाचा चित्तें । नाइकती बुजिये गोष्टीतें । तया एकनिष्ठेचें पिकतें । सुक्षेत्र जें ॥ ९२ ॥ हें त्रैलोक्यचि पुरुषोत्तम । ऐसा सांचा जयाचा मनोधर्म । तया आस्तिकाचा आश्रम । वांडता गा ॥ ९३ ॥ जें निर्वाणाचें गौरव । जें निर्गुणाची जाणिव । जें सुखाची राणिव । निरंशांसी ॥ ९४ ॥ जें संतोषियां वाढिलें ताढ । जें अचैता आनाथाचें मायपोढ । भक्तीसी उँजू वाढ । जया

१ कौतुकाचें. २ न वाटे. ३ जात नाहीं. ४ बिथडे. ५ पेक्षां, पलीकडे. ६ विस्तार, ठिकाण. ७ ब्रह्मपति. ८ सगळ. ९ शरीरांत. १० देहव्यापार. ११ राह. १२ अर्जुना. १३ चालतातच. १४ उघडून. १५ बाजार. १६ चव्हाटा. १७ राजमार्ग, कारभार. १८ आंत. १९ राजा. २० इच्छेचें. २१ चलय. २२ चालवितां. २३ किजळ. २४ माया. २५ जाणिसत्र. २६ एकनिष्ठ. २७ शोभत. २८ कायवाचामर्नेकरून. २९ उतक होत. ३० खर. ३१ महत्त्व. ३२ काळ. ३३ राज्य. ३४ निःस्वहांसी. ३५ चिताराहित. ३६ सरळ.

गांवा ॥ १९ ॥ हे एकैक संगोनि वायां । काय फार करू धनंजया । पै गेलिया जवा
 चाया । तो ठावोचि होइजे ॥ १६ ॥ दिवाचिया सुलुका । जैसैं दिवाचि पडे उगोवता ।
 कां सामोर जालिया अर्का । तमचि प्रकाश होये ॥ १७ ॥ तैसा संसार जया गांवा ।
 जेलासांता पांडवा । होऊनि ठाके आधवा । मोक्षाचाचि ॥ १८ ॥ तरि अग्निमाजी आले ।
 जैसैं इंधन अग्नि जाहले । पाठी न निवडेचि कांहीं केले । काष्ठपण ॥ १९ ॥ ना तरी
 साखरेचा भावोता । बुद्धिमंतपणेंही करितां । परि असं नेहे पंडुसुता । जियापरी ॥ २० ॥
 लोहाचें कनक जाहले । हे एके परिसेचि केले । आतां भाणिज केचें तें गेले । लोहव
 आणी ॥ १ ॥ ह्मणोनि तूप होऊनि मावोतें । जेवीं दूधपण न येचि निर्दते । तेवि पावो-
 नियां जयातें । पुंर्रावृत्ति नाही ॥ २ ॥ तें माझे परम । सौचोकारें निजवाम । हे अंतर्द
 लुज वर्म । साविजत असे ॥ ३ ॥

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्ति चैव योगिनः ।

प्रयाता यांति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ २३ ॥

तेवींचि भाणिकेही एके प्रकारें । हे जाणरां आहे 'सोपारें । तरि हेई सांडितेनि
 अवसरें । जेयें मिळती योगी ॥ ४ ॥ अथवा अचवडे हसें घडे । जे अंतर्दसरें देह सांडे ।
 तरि माघोतें येणें घडे । हेहीतीचि ॥ ५ ॥ ह्मणोनि काळगुजरी जरी देह ठेविती । तरि
 ठेवीत खेची ब्रह्मचि होती । एवीं अकाळां तरी येती । संसारा पुढेती ॥ ६ ॥ तैसैं
 साबुड्यें आणि पुनरावृत्ती । या सोन्ही अवसरा आहती । तीचि अवसर तुजप्रती ।
 प्रसंगें सांगों ॥ ७ ॥ तरि एके गा सुभटा । पातळिया मरणाचा सौजिवटा । पांचे आबु-
 लिया वाटा । निघती अंती ॥ ८ ॥ ऐसा वरि वरिपडिला प्रयाणकाळां । गुजरीतें अम
 गिळी । स्मृति नव्हे आंधळी । न मरे मन ॥ ९ ॥ हा चेतनावर्ग आधवा । मरणी दिसे
 दैवटा । परि अनुभविलिया ब्रह्मभावा । गर्वसंगी होऊनी ॥ २० ॥ ऐसा सावध हा
 सौभावावो । आणि निर्वाणवेही निर्वाहा । हे तरीच घडे सौवावो । अग्नीचा भायी
 ॥ २१ ॥ पाहा पां वारिचें कां उक्ते । जें दिवियाचें दिवेषण हांके । तें असलीच
 काय देखे । दिडी आपुली ॥ २२ ॥ तैसैं देहांतीचेनि विधेयवाते । देह आं

१ अधिष्ठान, आश्रय. २ थंडीव्या. ३ सूर्य. ४ अंधार. ५ गेला असतो. ६ जलण. ७ निव-
 डतां येत नाही. ८ मागून. ९ होत नाही. १० दुसरा. ११ निवड्ये. १२ पुनः संसार, जन्म.
 १३ खोपण. १४ अंतरंग, गुह्य. १५ सुलभ. १६ देहत्यागकाळी. १७ अकस्मात्.
 १८ अकाळां. १९ जन्मास. २० शास्त्रात्कृत गुह्यकाळां. २१ तत्त्वार्थी. २२ पुनः. २३ ब्रह्मार्थी ऐक्य.
 २४ पुनर्जन्म. २५ समय आहेत. २६ धांदल. २७ पंचमहाभूतें. २८ प्राप्त झालेल्या. २९ प्राप्ती.
 ३० प्राणसमुदाय. ३१ टक्करीत. ३२ ब्रह्मभावासंसारशून्य. ३३ ऐक्यभाव. ३४ मरणाद-
 ३५ सहाय. ३६ आहे. ३७ वृद्धि. ३८ वायुप्रकोपावें.

बाहेरि श्लेष्मआते । तें विज्ञोनि जाय उजितें । अग्निचें तेषां ॥ १३ ॥ ते वेळीं
प्राणासि प्राण नाही । तेथ बुद्धि असोनि करील काई । ह्मणोनि अग्निवीण देहीं । चेतना
न थारे ॥ १४ ॥ अगा वेहींचा अग्नि जरी गेला । तरी देह नव्हे चिखल बोला । वायां
आवृण्वेळ आपुला । आंधरिं निवसी ॥ १५ ॥ आणि मागील स्मरण आघवें । तें तें
अवसरें सांभाळवें । मग देह त्यजुनि मिळावें । स्वरूपीं कीं ॥ १६ ॥ तंव तथा देह-
श्लेष्माचे चिखली । चेतनाचि बुडोनि गेली । तेथ मागीली पुढिलीहि ठेली । आठवण
॥ १७ ॥ ह्मणोनि आधीं अभ्यास जो केला । तो मरण न येतां निर्मोनि गेला । जैसें
डेवणें न दिसतां मालवला । दीप हातींचा ॥ १८ ॥ आतां असो हें सकळ । जाण पां
ह्मनासि अग्निमूळ । तथा अग्नीचें प्रयाणीं बळ । संपूर्ण आयी ॥ १९ ॥

अग्निज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ।

तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ २४ ॥

आंत अग्निज्योतीचा प्रकाश । बाहेरी शुक्लपक्ष आणि दिवस । आणि सा मांसांमाजि
मास । उत्तरायण ॥ २२० ॥ ऐसिया सर्मयोगाची निहंती । लोहोनि जे देह ठेविते । ते
ब्रह्मचि होती । ब्रह्मविद् ॥ २१ ॥ अवधारीं गा धनुर्धरा । येथवरि सामर्थ्य यया अवसरा ।
तेवींचि हा उज्जु मार्ग रवंपुरा । यावया पै ॥ २२ ॥ एथ अग्नी हें पहिलें पांथतरें । उज्योति-
र्मय हें दुसरें । दिवस जाणें तिसरें । चौथें शुक्लपक्ष ॥ २३ ॥ आणि सांमास उत्तरायण ।
तें वरचील गा सोपौन । येणें सौज्यसिद्धिसदन । पावती योगी ॥ २४ ॥ हा उत्तम
काळ जाणिजे । यातें अंधिरादि मार्ग ह्मणिजे । आतां अंकाळ तोही सहजें । सांगेन
आईक ॥ २५ ॥

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।

तत्र चांद्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २५ ॥

तरि प्रयाणाचिया अवसरें । वातश्लेष्मां सुभरें । तेणें अंतःकर्णी आंधरें । कोंडें
ठके ॥ २६ ॥ सर्वेद्रियां लाडुंड पडे । स्मृति भ्रमामाजि बुडे । मन होय वेडें । कोंडे
प्राण ॥ २७ ॥ अग्नीचें अग्निपण जाये । मग तो धूमचि अवघा होये । तेणें चेतना
निर्वासिली ठाये । शरीरींची ॥ २८ ॥ जैसें चंद्राआड आभाळ । सेंदट हाटे सेंजळ । मग

१ कफ होतो. २ उजेड. ३ जीवकला. ४ शोधी. ५ नाहींशी झाली. ६ नाश पावला. ७ उल-
रायणांतील सहा महिन्यांपैकीं कोणतातरी एक. ८ सारखा योग. ९ वेळा. १० साधून. ११ तत्त्ववेत्ते,
ज्ञानी. १२ समयाला. १३ सरळ. १४ स्वरूपाला. १५ पायरी. १६ तेजःपुंज. १७ शिडी. १८ ब्रह्मांत
जीव होणें, अवधी मुक्ति. १९ उर्ध्व जाण्याचा मार्ग. २० अयोग्य-काळ. २१ कफवातादि दोषांच्या.
२२ मरणें. २३ काष्ठवत् पडतात. २४ ज्ञान. २५ आच्छादिलेली राहाते. २६ भरणक्ष. २७ पाण्यानें युक्त.

भेड न उजळ । ऐसें झेंबळें होय ॥ २९ ॥ कां मेरे ना सावध । ऐसें जीवितासि पडे
स्तब्ध । आयुष्य मरणाची मर्याद । वेळ ठाकी ॥ २३० ॥ ऐसी मनबुद्धि कैरणी ।
सभोवतीं धूमकुळाची कोंडणी । तेथ जेन्म जोंडलिये वाहणी । युगचि बुडे ॥ ३१ ॥
हांगा हातींचे जे वेळी जाये । ते वेळी आणिका लाभची गोष्टी के आहे । ह्मणकनि
प्रयाणी तंव होय । येतुली दशा ॥ ३२ ॥ ऐसी देहांत स्थिती । बाहेरि कृष्णपक्ष वरि
राती । आणि सामासही बोडवती । दक्षिणायन ॥ ३३ ॥ इये पुनरावृत्तीचीं घरेणी ।
आधवीं एकवटती जयाचिया प्रयाणी । तो स्वरूपसिद्धीची कौहणी । कैसेनि आइके
॥ ३४ ॥ ऐसा जयाचा देह पडे । तथा योगी ह्मणोनि चंद्रवरी जाणे घडे । मग तेथुनि
माघुता वेहुडे । संसारा ये ॥ ३५ ॥ आह्मी अकाळ जो पांडवा । ह्मणितला तो ह
जाणावा । आणि हाचि धूम्रमार्ग गांवा । पुनरावृत्तीचिया ॥ ३६ ॥ येर तो अर्चिरादि
मार्ग । तो वेसता आणि असलग । सांविया स्वस्त चांग । निवृत्तीवरी ॥ ३७ ॥

शुक्लकृष्णे गती होते जगतः शाश्वते मते ।

एकया यात्यनावृत्तिमन्ययाऽवर्तते पुनः ॥ २६ ॥

ऐसिया अनादिया होनी वाटा । एकी उज्जु एकी अहंदा । ह्मणकनि बुद्धिपूर्वक सुभदा ।
दाविलिया तुज ॥ ३८ ॥ कां जे मार्गमार्ग देखावे । साच लटिकें वोळखावे । हिताहित
जाणावे । हिताचिलगीं ॥ ३९ ॥ पाहें पां नोंवे देखतां बरवी । कोणी आड घाली काय
अंधावी । कां सुपंथ जाणोनि अंधवी । रिगवत असे ॥ ४० ॥ जो विष अमृत वोळखे । तो
अमृत काय सांडुं शके । तेवि जो उज्जु वाट देखे । तो अहंदा नवचे ॥ ४१ ॥ ह्मणोनि
पुढे । पोरखावे खरें कुंडें । वारखिलें तरी न पडे । अनवसरें कांहीं ॥ ४२ ॥ एव्हवीं देहांतीं
थोर विषम । या मार्गाचें आहे संभ्रम । जेन्म अभ्यासिलियाचें हन काम । जाईल वांयां
॥ ४३ ॥ जरि अर्चिरादि मार्ग चुकलिया । अवचटें धूम्रपंथें पडिलिया । तरी संसारपांथीं
जुंतलिया । भवतचि असावे ॥ ४४ ॥ हे सायास देखोनि मोठे । आतां कैसेनि पां एक-
वोळ फिटे । ह्मणोनि योगमार्ग गोमटे । शोधिले सोन्ही ॥ ४५ ॥ तंव एकें अहंत्वा जाइजे ।
आणि एकें पुनरावृत्ती येइजे । परि देवगत्या जो लाहिजे । देहांतीं जेणें ॥ ४६ ॥

१ अंधार. २ प्रकाश, उजेड. ३ जुंजुक. ४ इंदियें. ५ अति धुराची. ६ जन्मानें जोडलेल्याचा
नाश होतो. ७ क्रमानें. ८ कोठें. ९ मरणसमयी. १० राज. ११ प्राप्त होतात. १२ ठिकाणें.
१३ मोष्ट. १४ योगी होता ह्मणून. १५ चंद्रलोकापर्यंत. १६ फिरें. १७ जन्ममरणकेऱ्यांच्या.
१८ वस्ती असलेला. १९ सोपा. २० सर्वथा. २१ मोक्षापर्यंत. २२ प्राचीन. २३ सरळ. २४ आड-
वाट. २५ नौका. २६ तळ न लागणाऱ्या खोल पाण्यांत. २७ आडमार्गांत. २८ ओळखावे.
२९ खोटे. ३० संकटांत. ३१ भय. ३२ जन्मभर. ३३ एकाएकी. ३४ जुंपलेल्यानीं. ३५ फिरत.
३६ मोक्ष. ३७ संसार.

नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवाऽर्जुन ॥ २७ ॥

ते वेळीं झणितले हें नव्हे । बायां अवचटें काय पावे । देह त्यजून वस्तु होआवें । मार्गेच कीं ॥ ४७ ॥ तरि आतां देह असो अथवा जावो । आह्मी तों केवळ वस्तूचि आहों । कां जें होरी सर्पस्व बावो । होराचिकडुनी ॥ ४८ ॥ मज तरंगपण असे कीं नसे । ऐसें हें उक्ताप्रति कहीं भासे । तें भलतेव्हां जेंसें । तैसें उक्ताचि कीं ॥ ४९ ॥ तरंग-कारं न जन्मेचि । ना तरंग लोपें निमेचि । तेवि देहीं जे देहेंचि । वस्तु जाहाले ॥ २९० ॥ आतां शरीराचें तयांचिया ठाई । आडनांवही उरलें नाहीं । तरि कोणें काळें काई । निमे तें पाहें पां ॥ ५१ ॥ मग मार्गातें कासया शोधावें । कोणें कोटून केँ जावें । जरी देशकाळादि आवघें । आपणचि असे ॥ ५२ ॥ आणि हां गा वट जे वेळीं फुटे । ते वेळीं तेथिचें आकाश लागे नीट वाटे । वाटा लागलें तरि गगना भेटे । येरवीं चुके ॥ ५३ ॥ पाहें पां ऐसें हन आहे । कीं तो आकाशचि जाये । येर गगन तें गगनांचि आहे । घटत्वाही आधीं ॥ ५४ ॥ ऐसिया बोधाचेनि सुरवाडें । मार्गामार्गाचें सांकडें । तथा सोहंसिद्धीं न पडे । योगियांसीं ॥ ५५ ॥ याकारणें पंडुसुता । तुवां होआवें योग-युक्ता । तेतुलेनि सर्वकाळीं साम्यता । आपैसया होईल ॥ ५६ ॥ मग भलतेथ भलतेव्हां । देह असो अथवा जावा । परि अंबंधा नित्य ब्रह्मभावा । विघड नाहीं ॥ ५७ ॥ तो कल्पादि जन्मा नांगवे । कल्पांतीं मरणें नांगवे । माजि स्वर्गसंसाराचेनि लाघवें । होईक-वेना ॥ ५८ ॥ येणें बोधें जो योगी होये । तथासीचि या बोधाचें नीटपण आहे । कीं जे ओगातें पेलून पायें । निजरूपा ये ॥ ५९ ॥ पै गा इंद्रादिका देवां । जयां सर्वस्वें स्वर्गीं गांजती राणिवा । तें सांडणें मानुनि पांडवा । डौवली जो ॥ २६० ॥

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ।

अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥ २८ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

अक्षरब्रह्मयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

जरी वेदाध्ययनाचें जालें । अथवा यज्ञाचें होत पिकलें । कीं तप दानाचें जोडलें । सर्वस्व हन जें ॥ ६१ ॥ तथा आधवां पुण्यांचा मेळा । भार आतांनि जया ये फळा । तें

१ एकापकीं. २ ब्रह्मरूप. ३ खोटें. ४ केव्हांही. ५ नाहींसे होई. ६ कोटें. ७ शरीर. ८ सोईने. ९ संकट. १० ब्रह्मण आपण असा अनुभव झालेल्यांस. ११ आपोआप. १२ बंधारहित. १३ न आपडे. १४ न बुडे. १५ फसत नाहीं. १६ कां कीं. १७ लोटून. १८ इंद्रादिक देव. १९ भुतींची गर्जेना. २० त्याज्य. २१ दूर लोंटी. २२ आतून.

परब्रह्मा निर्मळ । सौंठि सरे ॥ ६२ ॥ जें निस्थानंदाचेनि मानें । उपमेचा कांटाळां न
 दिते सोंने । पाहा पां वेदयज्ञादिसाधनें । जया सुखा ॥ ६३ ॥ जें विदे ना सरे । भोगी-
 तयाचेनि पर्वाडें पुरे । पुढतीं महासुखाचें सोयरे । भावंडाचे ॥ ६४ ॥ ऐसें दृष्टीचेनि
 सुखपणे । जयासी अष्टाचें बैसणें । जें शर्तमखाही आंगवणे । नेहेचि एका ॥ ६५ ॥
 तथातें योगीश्वर अलौकिकें । दिष्टीचेनि हीततुके । अनुमानती कौतुके । तंव
 हेळेवार आवडे ॥ ६६ ॥ मग तथा सुखाची किरीडी । करुनिवां गा पाडवी ।
 परब्रह्माचिये पाटी । आरूढती ॥ ६७ ॥ ऐसें चराचरेकभाग्य । जें ब्रह्मसां
 आराधने योग्य । योगियांचें भाग्य । भोगधन जें ॥ ६८ ॥ जो सकळकळांची
 कळ । जो परमानंद पुंढळ । जो जिवाचा जिव्हाळा । विश्वाचिया ॥ ६९ ॥ जो
 सर्वज्ञतेचा बोलीवा । जो यादवकुळीचा कुळदिवा । तो श्रीकृष्णजी पांडवा । प्रती
 बोलिला ॥ ७० ॥ ऐसा कुरुक्षेत्री वृत्तांत । संजयो रायासि असे सांगत । तेचि परियेसा
 पुढारी मात । ज्ञानदेव ह्याने ॥ ७१ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

श्लोक २८, ओव्या २७१.

अध्याय ९ वा.

तारिं अवधान येकलें दीजे । मग सर्वसुखासि पांच होइजे । हें प्रतिज्ञोत्तर माझे ।
 उघड आइका ॥ १ ॥ परी ^२प्रौढी न बोलें होजी । तुझा सर्वज्ञांच्या समार्जी । देखों अव-
 धान हे माझी । विनवणी सलैसीची ॥ २ ॥ कां जे लळेयाचे लळे सरती । मनोरथांचे
 मनोरथ पुरती । जरी माहेर श्रीमते होती । तुझाऐसी ॥ ३ ॥ तुमचे या दिष्टिवेयांचिये
 वेलें । समसन्नले प्रसन्नतेचे मळे । ते साउली देखोनि लळें । आत जी मी ॥ ४ ॥ प्रभू
 तुझी सुखामृताचे डोहो । ह्याणेनि आपुलिया स्वेच्छा बोलावा लोहो । तेथही जरी सलगी
 करूं ^५बिहों । तरी ^६निवों कें पां ॥ ५ ॥ ना तरी बाळक बोंबडां बोलीं । वांकुडा
 विचुंका पाडलीं । ते चोर्जे ^७करुनि माउली । रिहो ^८जेवीं ॥ ६ ॥ तेवि तुझा संतांचा

१ निर्मळ ब्रह्माचे प्राप्तीपुढें काहीं नाहीं. २ बरोबरी. ३ ताजव्यांत, उपमेच्या बरोबरीनें.
 ४ लहान. ५ ज्या सुखासाठी. ६ इच्छेनें. ७ अदृश्यच. ८ इंद्रालाही. ९ स्वाधीन. १० ज्ञान.
 ११ अटकळीनें. १२ सूक्ष्म वाटे. १३ पायरी. १४ चढतात. १५ स्थावरजंगमाचें मुख्य भाग्य.
 १६ ब्रह्मदेव व शंकर यांला. १७ मूर्ति. १८ जिव्हाळा. १९ लक्ष. २० योग्य. २१ आत्मतेनें.
 २२ धर्मे. २३ लडिवाळपणाची. २४ आवड. २५ कृपादृष्टीच्या. २६ भरास आले. २७ श्रमलेलह.
 २८ मिळो. २९ भीति पावूं. ३० कोठें शांतता होईल. ३१ वांकडीविकडी. ३२ कौतुक.
 ३३ आनंद पावते.

१३५० । कैसेति तरी आह्मावरि हो । या बहुवा भौळुकिया जी आहे । सलगी करित ॥ ७ ॥ वांचूनि माक्षिये बोलतिथे योग्यते । सर्वज्ञ भैवावृष्टा श्रोते । काय धड्यावरी सारस्वते । पढीं सिकिजे ॥ ८ ॥ अवधारा आवडे तेर्सणां धुंधें । परि महातेजी न मरवे काय करुं । अमृताचिया ताटीं 'वोगहं' । ऐसी रससोय कैची ॥ ९ ॥ हां हो हिर्मकरासीं विजेणें । कीं नासापुढें आइकवणें । लेणियासि लेणें । हें कहीं आधी ॥ १० ॥ सांगा परिमळें काय तुंबावें । सागरें कवणेठारीं नाहावें । हें गगनचि भोंडे आववें । ऐसा प्रेवाडु कैचा ॥ ११ ॥ तैसें तुमचें अवधान धीय । आणि तुझी ह्मणा हें होये । ऐसें वस्तुत्व कवण्य आहे । जेणें रिझीं तुझी ॥ १२ ॥ तरि विश्वमूर्गदितिया गभस्ती । काय होतिवेन न कीजे आरती । कां चूळोवकें भैपांपती । अर्घ्य नेदिजे ॥ १३ ॥ प्रभू तुझी भैशाचिया मूर्ती । आणि मीं कुचळा अर्चितसें भक्ती । ह्मणोनि बोल जन्ही योग्यवती । तन्ही स्वीकाराल कीं ॥ १४ ॥ बाळक बापाचिये ताटीं रिगे । आणि बापातेच जेवळ लागे । कीं तो संतोषलेनि वेगें । मुखचि बोडवीं ॥ १५ ॥ तैसा मी जरी तुझाप्रती । चावटी करितसें बाळमती । तरी तुझी संतोषिजे ऐसी जाती । प्रेमाची असे ॥ १६ ॥ आणि तेणें आपुलेपणाचेनि मोहें । तुझी संत घेतले असा 'बोहें' । ह्मणोनि केलिये सलगीचा नोहे । भौभार तुझा ॥ १७ ॥ अहो तान्ह्याचें लागतां हाटे । तेणें अधिकाचि पान्हा फुटे । रोवें प्रेम दुर्गोवटे । पंडित्यतयाचेनि ॥ १८ ॥ ह्मणऊनि मज लेकुरुवाचेनि बोलें । तुमचें कृपाकूपण 'निदेलें' । तें 'चेइलें' ऐसें जी जाणवेलें । यालागीं बोलिलो मी ॥ १९ ॥ येन्ही चोदिणें पिकविजत आहे चेपणीं । कीं वैरिया घापत आहे वाहणी । हां हो गगनासि गंवैसणी । घालिजे केविं ॥ २० ॥ आइका पाणि कोथिजावें न लगे । नवनीतीं मीं धुला न रिगे । तेवि लाजिलें व्याख्यान निगे । देखोनि जयातें ॥ २१ ॥ हें असो शैब्रह्म जिये बाजे । शब्द मावळलेया निवांत निजे । तो गीतार्थ मुन्हाटीया बोलिजे । हा पांड काई ॥ २२ ॥ परि ऐसियाही मज धिर्वसा । तो पुढति-याचि येकि आशा । जे धिर्दीवीं करुनि भैवावृष्टां । पंडित्यतया होआवें ॥ २३ ॥ तरि

१ प्रीति. २ आवडीनें. ३ तुझासारखे. ४ धडे पाठ करून. ५ सरस्वतीपुत्रां ६ तेवढा. ७ काजवा. ८ वाढ. ९ पाकनिष्पत्ति. १० चंद्राला. ११ पंथ्यानें वारा घालणें. १२ कोटें आहे. १३ हुंगावें. १४ अडके, सांडवे. १५ मोठा विस्तार. १६ तूत होय. १७ खूब व्हाल. १८ सर्व जग प्रकाशमय करणाऱ्या सूर्याला. १९ काडवातीनें. २० चूळभर पाण्यानें. २१ समुद्राला. २२ ईश-राच्या. २३ पुजा करतो. २४ एक वनस्पती (निर्गुंडी). २५ पुढें करी. २६ बहुत मोहानें. २७ भार, जड. २८ दुणावतें. २९ अव्यंत प्रियाचें. ३० निजलेलें. ३१ जागृत जाहलें. ३२ आढीत. ३३ वाऱ्याला. ३४ झांकण. ३५ पातळ करावें. ३६ रवि. ३७ वेद. ३८ योग्यता. ३९ धैर्य. ४० धीटपण. ४१ तुझासारखे. ४२ आवडतें.

माता चंद्रापासोनि निववितें । जें अमृतान्नि जिववितें । तें अवधानें कीजे वाढवें ।
मनोरथा माझिया ॥ २४ ॥ कां जें दिडिया तुमचा वखे । तें सकळार्थ सिद्धिमती पिके ।
येन्ही कोमला उन्मेष सुके । जरी उदास तुझी ॥ २५ ॥ सहजें तरी अवधान । वक्तृत्वा
अवधानाचा होय चारा । तरी होवें पेलैती अक्षरां । प्रमेयाचीं ॥ २६ ॥ अर्थ बोलाची
वाढ पाहे । तेथ अभिप्रावोचि अभिप्रायातें विवें । भावाचा कुलौरा होत जाये । मति-
वरी ॥ २७ ॥ झणूनि संवादाचा सुवावो ढळे । तन्ही दृश्याकाशा सारस्वत कोळे । आणि
श्रोता दुश्चित तरि वितुळे । मांडला रस ॥ २८ ॥ अहो चंद्रकांत द्रवता कीर होये । परि
ते हातवडी चंद्री की ओहे । झणऊनि वक्ता तो वक्ता नोहे । श्रोतेनिविण ॥ २९ ॥ परि
आतां आमुतें गोड करावें । ऐसें तांदुळीं कासया विनवावें । सादखडियानें काड
प्रार्थीवें । सूत्रधारातें ॥ ३० ॥ तो काय बाहुलियांचिया काजा नाचवी । कां आपुलिये
जाणिवेची कळा वाढवी । झणऊनि आह्वा या ठेवैठेवी । काय काज ॥ ३१ ॥ तंव
श्रीगुरु झणती काड जाहाले । हें समस्त ही आह्वा पावलें । आतां सांगें जें निरोपिलें ।
श्रीकृष्णदेवें ॥ ३२ ॥ येथ संतोषोनि निवृत्तिदासें । जी जी झणऊनि उल्हासें । अवधार
श्रीकृष्ण ऐसें । बोलते जाहाले ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच-इहं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।

ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्षयसेऽशुभात् ॥ १ ॥

ना तरि अर्जुना हें बीजें । पुढती सांगिजेल तूज । जें हें अंतःकरणीचें गुज । जिव-
चिये ॥ ३४ ॥ येणें मानें जीवाचें 'हियें फोडावें । मग गुज कां पां मज सांगावें । ऐसें
कांही स्वभावे । कल्पिशी जरी ॥ ३५ ॥ तरी परिचेसीं गा प्रज्ञा । तूं आस्थेचीच संज्ञा ।
बोलिलिये गोष्टीची अवज्ञा । नेणसी करूं ॥ ३६ ॥ झणोनि गूढपण आपुलें मोडो । वरि
न बोलणेंही बोलावें घडो । परि आमुचिये जीवाचें पडो । तुझ्या जिवी ॥ ३७ ॥
अगा थानी कीर दूध गूढ । परि थानासींचि नव्हे कीं गोड । झणोनि 'सरो कां
सेवितयाची चाड । जरी अनन्य मिळें ॥ ३८ ॥ मुंडांहुनि बीज काढिलें । मग निर्वाळ-
लिये भूमी पेरिलें । तरि तें सांडिविर्बुरी गेलें । झणोये काय ॥ ३९ ॥ थालागां सुमन
आणि शुद्धमती । जो अनिदक अनन्यगती । पै गा गौण्यही परि तयाप्रती । चावळिजे
सुलें ॥ ४० ॥ तरि प्रस्तुत आतां गुणी इहीं । तूं वांचून आणिक नाही । झणोनि गुज

१ कृपावृष्टि. २ ज्ञान. ३ पुष्ट होती. ४ सिद्धांतांची. ५ उत्पन्न करतो. ६ पुष्पमाला. ७ अनु-
कूल वारा. ८ वक्तृत्व. ९ बाहुलीने. १० ज्ञानाची. ११ खटपट. १२ रहस्य. १३ हृदय. १४ पंडित,
ज्ञाता. १५ नांव. १६ अमर्यादा. १७ पूर्ण होवो. १८ इच्छा. १९ अन्य आश्रय न करण्या-
२० मुडचांतून. २१ साफ केलेल्या. २२ सांडून विखरून टाकलें. २३ प्रशस्त अंतःकरणाचा.
२४ सांगावें.

हरी तुझ्याठायीं । लपकं नये ॥ ४१ ॥ आतां किती नावानावा गुज । ह्याणतां कानडे
खटेल गुज । तरि सांगेन ज्ञान सहज । विज्ञानेसी ॥ ४२ ॥ परि तेचि ऐसेनि निवाडे ।
जैसे भेटळें खरें कुडें । मग काढिजे फांडोवाडे । पारखूनियां ॥ ४३ ॥ कां चार्चूचेनि
सांडसें । खांडिजे पथ पाणी राजहसें । गुज ज्ञान विज्ञान तैसें । वाडुनि देऊं ॥ ४४ ॥
मग वारयाच्या धारसा । पडिनला कोंडा कां नुरेचि जैसा । आणि कणाचा
आपैसा । रांझिवा जोडे ॥ ४५ ॥ तैसें जें जाणीतलेया सोडी । संसार संसाराचिचें गांठी ।
राजानि बैसवी पारीं । मोक्षप्रियेच्या ॥ ४६ ॥

राजविद्या राजगुहां पवित्रमिदमुत्तमम् ।

प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ २ ॥

जें जाणण्या सुविद्येच्या गांठी । मुईत्वाची आचार्यपदवी । जें सकळगुह्याचा
गोसांवी । (पवित्रां रीवो) ॥ ४७ ॥ आणि धर्माचें निजधाम । तेविचि उत्तमाचें उत्तम ॥
पै जया येतां नाहीं काम । जन्मांतराचें ॥ ४८ ॥ भाटकें गुरुमुखें उदैजत विसे । आणि
हृदयीं स्वयंभाचि असे । प्रत्यक्ष फांवो लागे तैसें । आपैसायाचि ॥ ४९ ॥ तेवीचि गा
सुखाच्या मोडटी । चढतां येइजे जयाच्या भेटी । मग भेटल्या कीर मिटी । भोरिजे याहि
पडे ॥ ५० ॥ परि भोगाचिये ऐलीकडिलिये मेरे ॥ चित्त उभें ठेलें सुखीभारें । ऐसें
सुख आणि सुखीपारें । वरि परब्रह्म ॥ ५१ ॥ पै गा आणिकही एक याचें । जें हाता
असलिया वरी न वेचे । आणि अनुभवितां कांहीं न वेचे । वरि विदेहि ना ॥ ५२ ॥ यथ
जरी तूं तोंकिंका । ऐसी हन घेसी शंका । ना येवढी वस्तु हे लोकां । उरली केवि पां
॥ ५३ ॥ जे ऐकोचरेयाचिया वाढी । जळतिये आगीं घालिती उडी । ते अनायासें
स्वैगोडी । सांडिती केवि ॥ ५४ ॥ तरि पवित्र आणि रम्य । तेविचि सुखोपाय सुगम ।
आणि सुसुख परम धर्म्य । वरि आपण जोडे ॥ ५५ ॥ ऐसा अवघाचि हा सुखाड
आहे । तरी जनाहातीं केवि उरो लाहे । हा शंकेचा ठाव कीर होये । परि न धरावी
सुवां ॥ ५६ ॥

१ वारंवार. २ वांकडे. ३ संसारज्ञानासाहित. ४ खोटे. ५ स्पष्ट करून. ६ चोंचीचे. ७ निर-
निरालें करावें. ८ दूध. ९ प्रवाहांत. १० ढीग. ११ बरोबर. १२ नाश. १३ महत्वाची. १४ स्वामी.
१५ (पवित्रांमध्ये श्रेष्ठ). १६ ठिकाण. १७ थोडे. १८ उदयास येत. १९ मूळचेच. २० प्राप्त होय.
२१ आपोआप. २२ पायरीवर. २३ भेटल्यावर. २४ भोगायचें त्याला. २५ सीमेवर. २६ सुखार्थ.
२७ सुखानें मिळणारे. २८ अनायासें घेण्याजोगें. २९ जात नाहीं. ३० तर्कज्ञान्याप्रमाणें. ३१ शेंकडा
१ रुपया व्याज. ३२ आपखुशीनें. ३३ अतिसुखकारक. ३४ उत्कृष्ट धर्मयुक्त. ३५ अनुकूल.

अभ्रदधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप ।

अप्राप्य मां निवर्तते मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ३ ॥

पाहें पां दूध पवित्र आणि गोड । पासीं स्वचेचिया पहरा भाड । परि तें अण्हेकनि गोचिड । अंशुद्वचि सेवी ॥ ५७ ॥ कां कमलकंश आणि हँद्री । नांघूनूक एकेचि घरी । परि पराग सेविजे भ्रमरी । येरीं चिखलचि उरे ॥ ५८ ॥ ना तरी निहैवाच्या परिवरी । लोह्या रैतलिया आहाति सहस्रवरी । परि तेथ बसोनि उपवास करी । कां हरिद्रें जिये ॥ ५९ ॥ तैसा हृदयामध्ये मी राम । असतां सर्वसुखाचा आराम । कां आंतासी काम । विषयांवरी ॥ ६० ॥ बहु मृगजळ देखोनि डोळां । थुंकिजे अमृताचा गिळितां गळाळा । तोडिला परिस बांधिला गळां । शुक्तिकालाभें ॥ ६१ ॥ तैसी अहंममतेचिये लेंवडसवडी । मातें न पवतीचि बापुडी । ह्मणोनि जन्ममरणाचिये बुयेडी । डेंहुळितें ठेली ॥ ६२ ॥ घेज्ही मी तरी कैसा । मुखाप्रति भानु कां जैसा । केही नसे न दिसे ऐसा । वोंणीचा नोहें ॥ ६३ ॥

मया ततमिदं सर्वं उपलब्धं कर्मणिना ।

मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाऽहं तेष्ववस्थितः ॥ ४ ॥

माझे या विस्तारलेपणाचेनि भौवें । हें जगचि नोहें आग्रवें । जैतें दूध मुरीलें स्वभावें । तरि तेचि वही ॥ ६४ ॥ कां बीजाचि जाहलें तरु । अथवा भांगोरची आळंकार । तैसा मज एकाचा विस्तार । तें हें जग ॥ ६५ ॥ हें अव्यक्तपणें थिजलें । तेचि मग विश्वाकारें बोधिजलें । तैसें अमृतमूर्ति मियां विस्तारलें । त्रैलोक्य जाणे ॥ ६६ ॥ महेवादि व्हातें । इयें अंशोबेडी भूतें । पै माझ्याठायीं त्रिबितें । जैसे जळीं फेण ॥ ६७ ॥ परि तया फेना-आंत पाह्तातां । जेनीं जळ न विसे पंडुसुता । ना तरी स्वर्गाची अनेकता । चेईलिया नोहिजे ॥ ६८ ॥ तैसी भूतें इयें माझ्याठायीं । बिबती तयांमाजि मी नाही । इया उपपत्ती तुज प्राही । सांगीलिया मींणां ॥ ६९ ॥ ह्मणजुनि बोलिलिया बोलाचा अतिसो । न किजे यालामी हें असो । परि मज आंत पैसो ॥ ७० ॥ दिडी नुझी ॥ ७० ॥

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ।

भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥ ५ ॥

आमुच्या प्रकृतीपैलीकडील भौवो । जरी कल्पनेवीण लागसी पाहो । तरि मजमाजि

१ सोडून. २ रक्त. ३ वेडकांना. ४ मकरंद. ५ घरीं. ६ मोहोरा स्वर्ण इत्यादि पुरलेल्या. ७ विश्रान्तिवें स्थान. ८ इच्छा. ९ घोट. १० शिपी मितवण्यासाठी. ११ लग्नगानें. १२ दोनी तीरी. १३ घुसळत. १४ नवूनतेचा. १५ ह्मणजे. १६ थिजलें. १७ सुवर्ण. १८ अस्पष्टपणानें. १९ पातळ झालें. २० अमृतपुति=निर्गुण असून साकार झालेला जो मी. त्याने. २१ महत्तत्त्वापासून देशपर्यंत. २२ सगळीं. २३ प्रातिबिंब पावलेलीं. २४ जगें झाल्यावर. २५ उपपादन. २६ मागल्या अध्यायांत. २७ बोललेल्या. २८ पाह्ताळ. २९ राहो, प्रवेशो. ३० वृत्ति. ३१ स्वरूप, सत्ता.

भूतें हेंही वावो । जें मी सर्व झणऊनी ॥ ७१ ॥ येन्ही संकल्पाचिये सांजवेळे । नावेक
 तिमिरजती बुद्धीचे डोळे । ह्मणोनि अखंडितचि परि झोंबळे । भूतभिन्न ऐसें देखे ॥ ७२ ॥
 तेचि संकल्पाची सांजें जें लेपें । तें अखंडितचि आहे स्वरूपें । जैसें शंका जातलेंवो
 लेपे । सापण माळेचें ॥ ७३ ॥ येन्ही तरी भूमी आंतुनि स्वयंभ । काय घडेंया गाड-
 गेयांचे निघती कोंभ । परि ते कुंजालमतीचे गर्भ । उमटले कीं ॥ ७४ ॥ ना तरि साग-
 रींच्या पाणी । काय तरंगाच्या आहाती खाणी । ते अवांतर करणी । वारयाची नव्हे
 ॥ ७५ ॥ पाहें पां कापसाच्या पोटी । काय कापडाची होती पेटी । तो वेडीतयाच्या
 विडी । कापड जाहला ॥ ७६ ॥ जरी सोनें लेणें होऊनि घडे । तरि तयाचें सोनेपण न
 मोडे । येर अलंकार हे वरंचिलीकडे । लेतयाचेनि भावें ॥ ७७ ॥ सांगें पडिसोशर्ची
 प्रत्युत्तरें । कां औरिसा जें औरिष्करे । तें आपलें कीं सोचोकरें । तेथेंचि होतें ॥ ७८ ॥
 तैसी इथे निर्मळ माझ्या स्वरुपी । जो भूतभावना आरोपी । तयासि तयाच्या संकल्पी ।
 भूताभास असे ॥ ७९ ॥ तेचि कल्पिती प्रकृती 'पुरे । तरि भूताभास आधींच 'सरे ।
 मग स्वरूप उरे एकसरें । निर्मळ माझे ॥ ८० ॥ हें असो आंगीं भरलिया भेंवडी । जैशा
 भोंवत दिसती औरडीहरडी । तैशी आपलिया कल्पना झेंखडी । गमती भूतें ॥ ८१ ॥
 तेचि कल्पना सांडुनि पाहीं । तरि मी भूतीं भूतें माझियाठायीं । स्वमीही परि नाही ।
 कल्पावयाजोगें ॥ ८२ ॥ आतां मीच येक भूतांतें धोंत । अथवा भूतांभाजि मी असता ।
 या 'संकल्पसन्निपाता । अंतुलिया बोलिया ॥ ८३ ॥ ह्मणोनि परियेसी गा प्रियोत्तमा ।
 यापरि मी विश्वेसी विश्वात्मा । जो इया लट्किया भूतग्रामा । भौव्य सदां ॥ ८४ ॥ रईमी-
 च्चेनि आधारें जैसे । नव्हतेंचि सुगजळ आभासे । माझ्याठायीं भूतजात तैसें । आणि
 मातुंही भौवी ॥ ८५ ॥ मी येपरीचा भूतभावनु । परि सर्व भूतांसि अभिजु । जैसी
 प्रभा आणि भानु । एकचि तें ॥ ८६ ॥ हा आमुचा ऐश्वर्ययोग । तुवां देखिला
 कीं चांग । आतां सांगें कांहीं एथ लौंग । भूतभेदाचा असे ॥ ८७ ॥ यालागीं मज-
 पासुनि भूतें । आने नव्हती हें निरुते । आणि भूतावेगळिया मातें । कांहींचि न मनी
 हो ॥ ८८ ॥

१ मिथ्या. २ कांहीं वेळ. ३ भ्रमांत पडे. ४ भूतांहुन भिन्न. ५ आवरण. ६ जासांझणी.
 ७ हाडी, मंडकी. ८ कुंभाराच्या बुद्धीचे. ९ वेगळी. १० वापरणाराच्या मतीतें. ११ वरवर.
 १२ प्रतिध्वनीचीं. १३ आरशांत. १४ प्रगट करी. १५ खरेपणानें. १६ भूताची कल्पना.
 १७ कल्पना करणारी. १८ नाश. १९ नाहीसा होतो. २० शुद्ध, निवळ. २१ भोंवळ, घेरी.
 २२ भोंवतालचें गिरिकंदर. २३ ब्रह्मी. २४ धारण करणारा. २५ असणारा. २६ संकल्पाच्या
 सजिपातें वायूच्या लहरींतील. २७ भावना करण्याजोगा. २८ किरणांच्या. २९ प्राणिमात्र.
 ३० कल्पी. ३१ व्यापक विष्णु. ३२ एकरूप. ३३ संबंध. ३४ खरें. ३५ कधीही मानीत नाही.

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।

तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ६ ॥

पै गगन जेवढें जैसे । पैवतहि गगनी तेवढाचि असे । सहजे हालविलिखा वेगळा हिसे । येन्ही गगन तेंचि तो ॥ ८९ ॥ तैसे भूतजोत माझ्याठायी । कल्पिजे तरी आभास कांहीं । निर्विकल्पी तरी नाही । तेथ मीचि मी आघवें ॥ ९० ॥ झणकनि नाही आणि असे । हें कल्पनेचेनि सौरसे । जे कल्पनालोपे अंशे । आणि कल्पनेसर्वे होय ॥ ९१ ॥ तेंचि कल्पितें मुद्दल जाये । तें असे नाही हें केें आहे । झणउनि पुढती तु पाहें । हा ऐश्वर्ययोग ॥ ९२ ॥ ऐसि या प्रतीति बोधसागरी । तूं आपणेंयातें केळोळ एक करी । मग जंव पाहासी चराचरी । तंव तूंचि आहासि ॥ ९३ ॥ या जाणण्याचा 'चेवो । तुज आला ना झणती देवो । तरी आतां हेत स्वप्न वीवो । जालें की ना ॥ ९४ ॥ तरी पुढती जरी विप्राये । बुद्धीसि कल्पनेची झोंप ये । तरि अभेदबोध जाये । जें स्वप्न पडिजे ॥ ९५ ॥ झणोनि ये निद्रेची वाट मोडे । निखळः उद्बोधाचेचि आपणपें बडे । ऐसें वर्म जें आहे फुडें । तें दावों आतां ॥ ९६ ॥ तरी धनुर्धरा धर्यो । निकें अवधान वेई या धनंजया । पै सर्व भूतांतें माया । कैरी हरी गा ॥ ९७ ॥

सर्वभूतानि कौंतेय प्रकृतिं यांति मामिहाम् ।

कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विस्तृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

जिय नांव गा प्रकृती । जे द्विविध सांगितली तुजप्रती । एकी अंतधा अव्यक्ती । दुजी जीवरूपा ॥ ९८ ॥ हा प्रकृतीविखो आघवा । तुवां मागां परिसिगसे पांडवा । झणोनि असो कांइ सांगात्रा । पुढेंतपुढती ॥ ९९ ॥ तरी ये माझिये प्रकृती । मीहाकरणाच्या अंती । सर्व भूतें अव्यक्ती । ऐक्यासि येती ॥ १०० ॥ मीव्माच्या अंतरिती । सर्वजें तूणें जैसी । मागुती भूमीसी । सुलीनें होती ॥ १ ॥ कां वांछिये डेढें फिटे । जेव्हां शौरदीयेचा अनुघडु फुटे । तेव्हां घनजात आटे । गगनीचें गगनी ॥ २ ॥ मग तरी आकाशाचे खोपे । वायु निवांतचि लोपे । कां तरंगाकार हारपे । जळीं जैसी ॥ ३ ॥ अथवा जागिनलिये वेळे । स्पम मनीचें मनीं मावळे । तसें प्रकृत प्रकृती मिळें । कल्प-

१ वायु. २ प्राणिमात्र. ३ न कल्पितां. ४ संबधाने. ५ कल्पिगरे. ६ कांटे. ७ अनुभवाने. ८ आपल्याला. ९ तरंग. १० जागृति. ११ अर्थ. १२ कदाचित्. १३ जागवणाचें. १४ खरें. १५ हे धैर्यवंत. १६ उल्लव करिते. १७ हण करिते. १८ दोनप्रकारची. १९ आठ प्रकारच्या रूपानें. २० मायेचा विषय. २१ कशाला. २२ वारंवार. २३ महाप्रळयाच्या झोबटी. २४ अस्पष्ट जी प्रकृति तीत. २५ उष्णकाली. २६ बीजासाहित. २७ गुप्त होतात. २८ वर्षाकालीचें. २९ अवडंबर. ३० शरदृतूचा. ३१ गुणपण प्रकटे. ३२ पोटांत. ३३ जागृतीत. ३४ प्रकृतीपासून झालेले.

क्षर्या ॥ ४ ॥ मग कल्पादी पुढती । मींचि सृर्जा ऐसी वर्दती । तरी इथेविषयी निरंती
 हैपपत्ती आइक ॥ ९ ॥

प्रकृति स्वामधिष्ठाय विसृजामि पुनः पुनः ।

भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ८ ॥

तरी हेंचि प्रकृती किरीटी । मी स्वकीया सहजें अधिष्ठीं । तेथ तंतूसमवायपदी । जेवि
 विणावणी दिसे ॥ ६ ॥ मग तिये विणावणीचेनि आधारें । लाहाना चौकडिया पटख
 भरे । तैसी पंचात्मके आकारें । प्रकृतीचि होय ॥ ७ ॥ जैसें विरजण्याचेनि संगें ।
 दूधचि आटेजों लागे । तैसी प्रकृती आंगा रिगे । सृष्टीपणाचिया ॥ ८ ॥ बीज जळाची
 जवळीक लाहे । आणि तेंचि शाखोपशाखी होये । तैसें मज करणें आहे । भूतांचें हें
 ॥ ९ ॥ अंगा नगर हें रायें केले । या ह्मणण्या साचपण कीर आले । परि निहत्ते
 पाहतां काय सिणले । रायाचे हात ॥ १० ॥ आणि मी प्रकृती अधिष्ठीं तें कैसें । जैसा
 स्पर्मी जो असे । मग तोचि प्रवेशे । जागृतावस्थे ॥ ११ ॥ तरि स्वैमौनि जागृती येतां ।
 काय पांयं बुखती पंडुसता । कीं स्वमामाजि असतां । प्रवास होय ॥ १२ ॥ या आध-
 विषयाचा अभिप्रावो कायी । जे हें भूतसृष्टीचें कांहीं । मज एकही करणें नाहीं । ऐसाचि
 अर्थ ॥ १३ ॥ जैसी रायें अधिष्ठिली प्रजा । व्यापारे आपुनलिया काजा । तैसा प्रकृती
 संग माझा । येर कारणें तें इथेचें ॥ १४ ॥ पाहें पां पूर्णचंद्राचिये भेटी । समुद्री अपार
 भरतें दाटी । तेथ चंद्रासि काय किरीटी । उपेखा पडे ॥ १५ ॥ जड परि जवळिका ।
 लोहें चळे तरि चळो को । तरि कवण शीण भ्रमका । सजिधानाचा ॥ १६ ॥ किंबहुना
 यापरी । मी निजप्रकृती अंगिकारी । आणि भूतसृष्टी ऐकसरी । प्रसवोंचि लागें ॥ १७ ॥
 जो हा भूतग्राम आववा । असे प्रकृतीअधीन पांडवा । जैसी बीजाचिया वेलेंपालवा ।
 समर्थ भूमी ॥ १८ ॥ ना तरी बाळादिकां वेथेसा । गोसांवी देहसंग जैसा । अथवा घना-
 वळी आकाशा । वोंथिये जैवी ॥ १९ ॥ कां स्वमासि कारण निद्रा । तैसी प्रकृती हे नरेंद्रा ।
 या अशेषाहि भूतसमुद्रा । गोसांविणी गा ॥ २० ॥ थावरा आणि जंगमा । स्थूळा
 अथवा सूक्ष्मा । हे असो भूतग्रामा । प्रकृतीचि मूळ ॥ २१ ॥ ह्मणोन भूतें हन सृजार्वी ।

१ बोलवा. २ खरी. ३ उपपादन, युक्ति. ४ आश्रय करतो. ५ तंतूंचा समुदाय-संबंध. ६ विण
 कर. ७ पंचमहाभूतात्मक. ८ विरजू लागतें. ९ ते पाणीच बीजसाविध्यानें श्राव्हांत जातें. १० खरें.
 ११ स्वप्नांतून. १२ सगळ्याचा. १३ कारण. १४ आश्रय दिलेली. १५ भ्रम. १६ लोखंड. १७ लोह-
 चुंबकाला. १८ जडल र हण्याचा. १९ एकदम. २० प्राणिसमुदाय. २१ वेली पळवाला. २२ वयास.
 २३ आत्मास. २४ आकाशांत मेघ उत्पन्न होण्यास वर्षाकाळ कारण. २५ आई. २६ उत्पन्न
 करार्वी.

कां सृजिलीं प्रतिपादयिषीं । इयं करणी न येती आधवीं । आमुचिया आंया ॥ २२ ॥
जळीं चंद्रकेचिया पसरती वली । ते वाढी चंद्रं नाहीं केली । तेवि माते पावोनि डेली ।
दुरी कर्म ॥ २३ ॥

न च मां तानि कर्माणि निवध्नंति धनंजय ।

उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥ १ ॥

आणि सुदलिया सिंधुजळाचा लोट । न शके धरूं सैंधवाचा वांट । तेवि सकळ
कर्मा मीच शेवट । तीं काय बांधवी माते ॥ २४ ॥ धूर्तरजांची पिजरी । राजतिया वायूते
जरी होकोरी । कां सूर्यबिंबामाझरी । आंभरि शिरे ॥ २५ ॥ हे असो पर्वताचिये हट-
यांचे । जेवि पर्जन्यधासस्तव न खांचे । तेवि कर्मजात प्रकृतीचे । न लगे मज ॥ २६ ॥
येन्हवीं इये प्रकृतीविकारीं । एक नीचि असें अवधारीं । परि उदासीनचिया परि । करीं
ना करवी ॥ २७ ॥ जैसा दीप डविला पैंस्वरीं । कवणाते नियमी ना निघरी । आणि
कवण कवणिये व्यापारीं । राहाटे तेहि नेणे ॥ २८ ॥ तो जैसा कां सांक्षिभूव । गृहव्या-
पास्त्रवृत्तिहेतु । तैसा भूतकर्मी अनासक्तु । मी भूती असें ॥ २९ ॥ हा एकचि अंभि-
प्राये पुढेतपुढती । काय सांगों बहुतां उपपत्ती । येथ एकडेळा सुभद्रापती । येतुले
जाण पां ॥ ३३० ॥

मयाऽध्यक्षेण प्रकृतिः सृजते सचराचरम् ।

हेतुनानेन कौतये जगद्विपरिवर्तते ॥ १० ॥

जे लोकचेष्टा समस्तां । जैसा निमित्तमात्र कां सविती । तैसा जैगत्प्रभवी पंडुसुता ।
हेतु मी जाणें ॥ ३१ ॥ कां जे मियां अधिष्ठिलिया प्रकृती । होती चराचराचिया संभूती ।
ह्मणोनि मी हेतु हे उपपत्ती । घडे येथ ॥ ३२ ॥ आतां येणे उजियेडे निरुते । न्याहाळीं
पां ऐश्वर्ययोगाते । जे माझ्याठायीं भूते । परी भूतीं मीं नसें ॥ ३३ ॥ अथवा भूत माझ्या-
ठायीं । आणि भूतांमाजि मी नाहीं । या खुणा तुं कहीं । चुकों नको ॥ ३४ ॥ हे सर्वस्व
आमुचें गूढ । परि दाविलें तुज उघड । आतां इंद्रियां देऊनि कैवाड । हदयीं भोगीं
॥ ३५ ॥ हा देखें जंव नये हाता । तंव माझे सौचोकारपण पार्था । न संपडे गा सर्वथा ।
जेवि तुंवीं कण ॥ ३६ ॥ येन्हवीं अनुमानाचेनि पैसे । आंवेडे कीर कळलें ऐसें । परि

१. आ कृति. २ उत्पत्ति. ३ मिठाचा. ४ धुराच्या कणांचा पिजरा. ५ धांववील, खोळंबवील
६ न वेष्टे. ७ घरांत. ८ व्यवहार करतो. ९ इष्ट. १० गृहकृत्यांची प्रवृत्ति होण्यास कारण.
११ उदासीन. १२ पुनः पुनः. १३ एकवेळ. १४ लोकांच्या व्यापारस. १५ सूर्य. १६ जगाच्या
उत्पत्तीविक्रयीं. १७ आश्रय केल. १८ उत्पत्ति. १९ मुक्ति. २० जमाळा. २१ ज्ञानाने. २२ खरे.
२३ इंद्रियांचे द्वार लावून. २४ मर्म. २५ खरेपण. २६ कोड्यांत. २७ विस्तार, मार्ग. २८ वाटे.

मृगजळाचेनि बोलांशे । काय भूमी तिमे ॥ ३७ ॥ जें जाळ जळी पांगिलें । तथ
चंद्रबिंब दिसे आतुळें । परि र्थडिये काढुनि झाडिलें । तेव्हां बिंब के सांगें ॥ ३८ ॥
तेसे बोलवरी वाचाबळें । वायांचि झकविजती प्रतीतीचे डोळे । मग सांचोकारे बाधा-
वेळे । आथि ना हांइजे ॥ ३९ ॥

अवजानंति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।

परं भावमजानंतो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ११ ॥

किबहुना भेवा बिहाया । आणि साचें चौड आथि जरी भियां । तरि तू गा उरपत्ती
इया । जतन कोजे ॥ १४० ॥ येव्ही दिठी वेधली केवळें । तें चांदिण्यातें ह्याने पिवळें ।
तेव्हे माझ्या स्वरूपी निर्मळें । देखती दोष ॥ ४१ ॥ ना तरी उवरे विटीळलें मुख । तें
बुधातें ह्याने कडविख । तेव्हे आमानुषा मानुष । मानिती मातें ॥ ४२ ॥ ह्याणुनि पुढत-
पुढती धनंजया । ह्याने विसंबसी या अभिप्राया । जे यियां स्थूलवृष्टी वायां । जाइजेळ
गा ॥ ४३ ॥ वें स्थूलवृष्टी देखती मातें । तेचि (न देखें) जाण निरुतें । जैसे स्वर्गाचेंनि
अमृतें । अमर नोहिजे ॥ ४४ ॥ एव्ही स्थूलवृष्टी मुढ । मातें जाणती कीर वृढ । परि तें
जाणनेचि जाणणेया आड । रिगोनि ठाके ॥ ४५ ॥ जैसा नक्षत्राचिया आभासा । सार्दी
घात केला तथा हंसा । माजि रत्नबुद्धीचिया आशा । रिगोनियां ॥ ४६ ॥ सांगें गंगा या
बुद्धी मृगजळ । दांकोनि आलियाचें कवण फळ । काय सुरतर ह्याणोनि बाबुळ । सेविली
केरी ॥ ४७ ॥ हा निळेंयाचाचि दुसरा । या बुद्धी हात घातला विखेरा । कां रत्ने ह्याणोनि
गारा । वेंची जेवि ॥ ४८ ॥ अथवा निर्धोन हें प्रगटलें । ह्याणोनि खेदिरांगार खोळें
भरिले । कां सोडली नेणतां घातलें । कुंहा सिहें ॥ ४९ ॥ तेवि मी ह्याणोनि प्रपंची । जिहीं
बुडी दिधली कृतनिश्चयाची । तिहीं चंद्रासार्दी जेवि जळींची । प्रभा धरिली ॥ ५० ॥
तैसा कृतनिश्चय वायां गेला । जैसा कोण्ही एक कांजी प्याला । मग परिणाम पांहे
लागला । अमृताचा ॥ ५१ ॥ तैसे स्थूळाकारां नाशिवतें । भरंवसा बांधोनि चित्तें ।
पावती मज अविनाशातें । तरी केचा दिसे ॥ ५२ ॥ अगा काइ पश्चिमसमुद्राचिया
तटा । निगिजेत आहे पुविलिया वाटा । कां कोडा कांडितां सुभटा । केण जोडे ॥ ५३ ॥

१ ओव्याने. २ भिजे. ३ जालें. ४ पसरलें. ५ सांपडलें. ६ तीरावर. ७ कोठें. ८ वाब्दांनीं.
९ फसविले जाती. १० खरें. ११ आहे व होत नाही. १२ संसारास भिण्याला. १३ इच्छा.
१४ ह्या युक्ति. १५ कावीळ रोगानें. १६ कडकट झाले. १७ मनुष्य नसून. १८ या स्थूल वृष्टीनें
(कृष्ण मनुष्य आहे असे मानून) फुकट जाशील. १९ (अज्ञान) २० प्रतिबिंब. २१ साला.
२२ हत्तीनें. २३ नीळ मण्यांचा दुसरा हार. २४ सर्पाला. २५ ठेवा. २६ खेराचे निखारे.
२७ पदरांत. २८ प्रतिबिंब. २९ आडामध्ये. ३० पेज. ३१ पूर्वदिशेच्या मार्गानें. ३२ धान्य.

तैसे विकारले हे झुळ. जाणितलेया मी जाणवतसे केवळ. काइ फेण पीतां जळ. सेविले होय ॥५४॥ ह्यणोनि मोहिलेनि मनोधर्म. हेचि मी मानुनि संघर्मे. मग येथिची जिये जन्मकर्म. तिये मजचि ह्यणती ॥ ५५ ॥ येतुलेनि अनामा नाम. मज अक्रियासि कर्म. विवेहासि वेधधर्म. आरोपिती ॥ ५६ ॥ मज आकारशून्या आकार. निरुपाधिका उपचार. मज विधिवर्जिता व्यवहार. आचारविक ॥ ५७ ॥ मज वैर्णहीना वर्ण. गुणातीतासि गुण. मज अचरणा चरण. अंपाणिचा पोंणी ॥ ५८ ॥ मज अमेवो मान. सर्वगतासी स्थान. जैसे सेजेमाजी वन. निवेली देखे ॥ ५९ ॥ तैसे अश्रवणा श्रोत्र. मज अचक्षुसी नेत्र. अगोत्रा गोत्र. अरूपा रूप ॥ ६० ॥ मज अव्यक्तासि व्यक्ती. अनर्तासि आर्ती. स्वयंतृप्ता तृप्ती. भाविती गा ॥ ६१ ॥ मज अनावरणा प्रोवरण. भूषणातीतासि भूषण. मज सकळकारणा कारण. देखती ते ॥ ६२ ॥ मज सहजाते करिती. स्वयंभते प्रतिष्ठिती. निरंतराते अहानिती. विरंजिती गा ॥ ६३ ॥ मी सर्वेश स्वतःसिद्ध. तो की बाळ तरुण वृद्ध. मज एकरूपा संबंध. जाणती ऐसे ॥ ६४ ॥ मज अद्वैतासि बुजे. मज अकर्तयासि काजे. मी अमोक्ता की भुजे. ऐसे ह्यणती ॥ ६५ ॥ मज अकुळाचे कुळ वानिती. मज निव्याचे निर्धने शिणती. मज सर्वांतराते कल्पिती. अरि मित्र गा ॥ ६६ ॥ मी स्वानंदाभिराम. तथा मज अनेकसुखाचा काम. आघवाचि मी असें सम. की ह्यणती एकदेशी ॥ ६७ ॥ मी आत्मा एक चराचरी. ह्यणती एकाचा कैपक्ष करी. आणि कोपोनि एकाते मारी. हेचि कुठविती ॥ ६८ ॥ किबहुना ऐसे समस्त. जे हे मनुषधर्म प्राकृत. तथाचि नांव मी ऐसे विपरीत. ज्ञान त्यांचे ॥ ६९ ॥ जंव आकार एक पुढां देखती. तंव हा देव येणे भावे भजती. मग तोचि विघडलिया टाकिती. नाही ह्यणोनि ॥ ७० ॥ माते येणे येणे प्रकारे. जाणती मनुष्य ऐसेनि आकारे. ह्यणऊनि ज्ञानचि ते ईंधारे. ज्ञानासि करी ॥ ७१ ॥

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।

राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ १२ ॥

यांलागी जन्मले ते मोर्धे । जैसे वांधियेवीण मेघ. कां मृगजळाचे तरंग । वुकनीचि

१ विस्तारले. २ आतीने. ३ जितकी. ४ नामरूपशून्याला. ५ उत्पन्न होणे, वाढणे, लयपावणे इत्यादि. ६ कर्तव्याकर्तव्यरहिताला. ७ जातिरहितास. ८ गुणरहिताला. ९ हस्तरहिताला. १० शून्य. ११ परिमाणतीताला. १२ निजलेला. १३ कान नसता. १४ दुःखमुक्तास. १५ आच्छादन, पांघरूण. १६ स्वतःसिद्धाला. १७ आवाहन करतात. १८ विसर्जन करतात, पोषवितात. १९ मोही. २० मरणाने. २१ शत्रुमित्र. २२ निजानंदांत निमग्न. २३ पाठराजणा, कैदारी. २४ प्रसिद्धीस आणितो. २५ मनुष्याचे धर्म. २६ काळोख, अज्ञान. २७ सारांश. २८ व्यर्थ. २९ पर्जन्यकाल वांश्चन.

पाहावे ॥ ७२ ॥ अथवा कोल्हेंरीचे असिवाए । ना तरी कोडेबरीचे अळंकार । कीं
गंधर्वसंगरीचे आवार । आभासती कां ॥ ७३ ॥ सोबरी वाढिजल्या सरळा । वरी फळ
नाहीं आंत पोसळा । कां स्तन जाले गळं । शेळिये जैसे ॥ ७४ ॥ तैसें मूर्खाचें तबा
जिंजालें । आणि धिग कर्म त्याचें निफजलें । जैसे सांवरी फळ झालें । धेपे ना
रीपे ॥ ७५ ॥ मग जें काहीं तें पडिजलें । तें मर्कटें नारेळ तोडिलें । कां भांगळ्याहातीं
पडिलें । मोती जैसे ॥ ७६ ॥ किंबहुना त्याचीं शाखें । जैसीं कुमारीहातीं रीधलीं शाखें ।
कां भक्षीच्या मंत्रें । बीजें कथिलीं ॥ ७७ ॥ तैसें ज्ञानजात त्यां । आणि जें काहीं
भाचलें ना धनंजया । तें आधवेचि गेलें वायां । जे चिसहीन ॥ ७८ ॥ पै तमोगुणाचीं
राक्षसी । जे सुकुळीतें घांसी । विवेकाचा ठावचि पुसी । निर्झाचरी जे ॥ ७९ ॥ सिये
प्रकृती वरेंपडे जाले । हाणजनि चितेचेनि कौपाटें गेले । वरि तामसीयेचि पडिले ।
मुखाप्राजी ॥ ८० ॥ जेथ भाशेचिये लाळे । आंत हिंसा जीभ लोळे । तेंवीचि अस-
तोषाचे चौकळे । असंड चषळी ॥ ८१ ॥ जे अनर्याचे कानवेरी । माताकुवें घाटीस
निवे बाहेरी । जे प्रमादपर्वतीची वरी । सदाचि मातली ॥ ८२ ॥ जेथ हेपाचिया हाडा ।
खसखसां ज्ञानाचा करिती रमडा । जे रवेगस्थि गावसणी मूढां । स्थूलबुद्धी ॥ ८३ ॥
ऐसे अक्षरिये प्रकृतीचे तोंडी । जे जाले ना तोंडी । ते बुडोनि गेले कुंडी । रेंदाभो-
हान्या ॥ ८४ ॥ एवं तमाचिये पडिले भोंतें । न प्रविजतीचि विद्यासचेनि हातें । हें
असो ते गेले जेथ । ते सुद्धीचि नाही ॥ ८५ ॥ हाणगेनि असोतु इथे रेंदाभाणी । कायसी
मूर्खाचीं बोलीणी । माथां वाडवितां वाणी । झिपेल हन ॥ ८६ ॥ ऐसें बोलिले रेंवे । तेथ
जी जी हाणीलें पांडवें । आइकें जेथ वाचा विसरे । ते साधुकथा ॥ ८७ ॥

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ।

भजंत्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ १३ ॥

तरी जयाचे चोखटे सानसी । मी होऊनि असें क्षेत्रसंन्यासी । जया निजेच्यातें
उपासी । वेराय गा ॥ ८८ ॥ जयाचिया आस्थेचिया सझावा । आंत धर्म करी
रागिवा । जयाचें मन ओलावा । विवेकासी ॥ ८९ ॥ जे ज्ञानगंगे नाहाले । पूर्णता

१ मातीच्या चित्रांचे. २ स्वार. ३ कपटविद्येचे. ४ गांवकुसं. ५ शेर. ६ वांछणें.
७ धेणें व देणें काहीं नाही. ८ अगुड, अंगुलिभूतास. ९ चित्त स्वाधीन वसणारे. १० गिळी,
नाशकरी. ११ जखीण. १२ ग्रस्त. १३ विक्षित, चित्तधारे. १४ मांसगोळे. १५ कानापर्यंत.
१६ अंघ्रिप्रांत. १७ प्रमाद (मूल) रूपपर्वताची मुहा. १८ मांजली. १९ कारण. २० धर्म व हाडे.
२१ वरवर पहाणारे. २२ राक्षसी. २३ भूतबळी. २४ आतीच्या. २५ खळग्यांत. २६ ही निष्कळ
कथा आहे. २७ अर्थ. २८ वर्णन. २९ विश्रांति पवि. ३० निर्मळ. ३१ मरेंपरीत एकाच
ठिकाणी राहण्याचा निश्चय केलेला. ३२ सेवा करी. ३३ हाव्य.

जेजनि धाते। जे शांतीसि झाले। पैलव नवे ॥ १९० ॥ जे परिणाम। निघाले कोम।
जे धैर्यमंडवाचे स्तंभ। जे आनंदसमुद्रा कुंभ। कुंकुळांनि भरिले ॥ १९१ ॥ जकां
भक्तीची येतुली प्राप्ती। जे कैवल्यातें परतें सर द्वपती। जयांचिचे लीळम। जे नीती।
जिज्यासी दिते ॥ १९२ ॥ जे आघवांचि करणी। लेंडले शांतीचीं लेणी। जयांचें चित्त
रंगवसणी। व्यासका मज ॥ १९३ ॥ ऐसे जे महानुभावा वैविचे प्रकृतीचे देवें। जे
जापोनिशां सर्व। स्वरूप माझे ॥ १९४ ॥ मग वाढतेनि भ्रमे। माते भजती जे महात्मे।
परि वुजेवणें मनोधर्में। शिवतले नाही ॥ १९५ ॥ ऐसे मीच होऊनि पांडवा। करिती
माझी सेवा। परि नैवेलाव तो सांगावा। असे आहूक ॥ १९६ ॥

सतत कीर्तयंतो मां यतंतश्च दृढव्रताः ।

नमस्यंतश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ १४ ॥

तरी कीर्तनांचेचि वडनाचें। नाशिले वैकुण्ठप्रसादनाचें। जे नामचि नाही
पापाचें। ऐसे केले ॥ १७ ॥ यमदमा अवक्रुळा अपमित्री। तीर्थे ठावावरुनि
उडविली। यमलोकांची खुंदिली। राहादी आवडी ॥ १८ ॥ यम झणे काय रमावें। यम
झणे कवणातें रमावें। तीर्थे द्वपती काय खावें। रेष औषधसि नाही ॥ १९ ॥ ऐसे
माझेचि नामधोषे। नाहीचि करिती विश्वाची दुःखे। अवघें जगचि मलसुखें। कुमकु-
मित भरलें ॥ २० ॥ ते पाहंडेवीण पीडावित। अमृतेवीण जीववित। योगेवीण
द्ववित। कैवल्य डोळां ॥ २१ ॥ परि राया रंका पांड धरूं। नेणती सोनेयां धोस कंड-
सणी करूं। एकसरे आनंदाचें आवाहू। होत जगा ॥ २२ ॥ कसी एकाधेनि वैकुंडा जावें।
ते तिहीं वैकुण्ठाचि केले आवघें। ऐसे नामधोषगोखें। धैर्यळें विभ ॥ ३ ॥ तेजें सूर्य
तेसे सोऊळ। परि तोही अस्तवे हें किंडाळ। चंद्र संपूर्ण एखावे वेळ। हे सदा पुरते
॥ ४ ॥ मेव उदार परी वोसरे। द्वपणऊनि उपमसि न पुरे। हे निःशंकपणें सैबाखरे।
धैर्यतन ॥ ५ ॥ जयाचे वाचेपुढां भोजे। अखंड नाम नाचत असे माझे। जे जन्म-
सहस्रीं बोळंगीजे। एकवेळ यावया ॥ ६ ॥ तो मी वैकुंडी नसे। वेळ एक भौनविर्सीही
न दिते। वरी योगियांचीही मानसे। उभरडोनि जाय ॥ ७ ॥ पक्ष तयांपासी पांडवा।

१ वृत्त झाले. २ पालवी. ३ बुडवून. ४ शक्ति. ५ मोक्षाला. ६ सजीव. ७ इंद्रियांचेद्वार्यो.
८ खोळ. ९ भाग्यवान्, ज्ञानी. १० भाग्य. ११ ज्यांच्या मनोधर्मने द्वैताला स्पर्श सुद्धा केला
नाहीं. १२ आश्रय. १३ सांगावयाचा आहे. १४ कीर्तनाचें. १५ व्यापार. १६ नियमाचे, निग्रह
करावा. १७ उजेडवितो. १८ योग्यता. १९ लहान थोराक. २० विचार. २१ मंदिर. २२ व्यापाच्या
महात्म्याने. २३ पापरहित केले. २४ लखलखीत. २५ हीनपणा. २६ सरतो. २७ सरूप-
२८ शिव. २९ आवडीने. ३० आश्रयिजे. ३१ सूर्यमंडळांत. ३२ उडवोनि.

मी. हासपला. विवर्सावा. जेथ नामचोष बरवा । करिती माझा ॥ ८ ॥ कैसे माझ्या गुणी
 धोले । वेशकाळातें विसरले । कीर्तनसुखें सुखावले । आपणपांचि ॥ ९ ॥ कृष्ण विष्णु
 हरी गोविंद । या नामाचे निखिल प्रबंध । माजी आत्मचर्चा विव्हा । उदंड गाती
 ॥ १० ॥ हे बहु असो यापरी । कीर्तितें मातें अवधारी । एक विचरिति चराचरी ।
 पांडकुमर ॥ ११ ॥ मग अणिक ते अर्जुना । साविद्या बहुवा जतना । पंचप्राण मना ।
 पांढाड घेउनी ॥ १२ ॥ बाहेरी यमनियमांची कांटी लाविली । आंत वंआसनाची ^१पौळी
 पत्रासिली । बरी प्राणायामाची मांडिली । वाहार्ती यंत्रें ॥ १३ ॥ तेथ उल्हाटशक्तीचेनि
 उजिर्वडे । मन पवनाचेनि सुरवाडे । संतराविद्येचें पाणिघाडे । बळाविलें ॥ १४ ॥ तेव्हां
 प्रत्याहारें ख्याती केली । विकारांची संपली ^२बोहली । इंद्रियें बांधोनि आणिली ।
 हृदयाआंत ॥ १५ ॥ तंव धारणावारू वाटिले । महाभूतांतें एकवटिलें । मग चतुरंग सैन्य
 निवडिलें । सकल्पाचें ॥ १६ ॥ तयावरी ^३जैतरे जैत । द्व्योनि ध्यानाचे निशोण
 वाजत । दिसे तन्मयाचें झळकत । एकछत्र ॥ १७ ॥ ^४पाटी समाधिभियेचा अशेखा ।
 आत्मानुभवराज्यसुखा । पट्टाभिषेक देखा । सैमरसें जाहाला ॥ १८ ॥ ऐसें हें गर्हणें ।
 अर्जुना माझें भजन । आतां ऐकें सांगेन । जे करिती एक ॥ १९ ॥ तरी होन्ही पोलव-
 वेरी । जैसा एक तंतु ^५अंबर । तैसा सीवांचूनि चराचरी । जाणती ना ॥ २० ॥
 आदि ब्रह्मा करुनी । शेवटी मक्षक धरुनी । माजी समस्त हें जाणोनी । स्वरूप माझें
 ॥ २१ ॥ मग वाड धाकुटे न द्वणती । सजीव निर्जीव नेणती । देखिलीये वस्तु वजू
^६लुळीती । मीचि द्व्योनि ॥ २२ ॥ आपुलें उत्तमत्व नाठवे । पुढील योग्यायोग्य नेणवे ।
 एकसरे ध्येन्किमात्राचेनि नांवें । ^७नमूचि आवडे ॥ २३ ॥ जैसें उंचीहुनि उक्क पडिलें ।
 तें तलवटरी येऊ लागलें । तैसें नमिजे भूतजात देखिलें । ऐसा स्वभावचि तयांचा
 ॥ २४ ॥ का फळलिया तरुची शाखा । सहजें भूमीसी उतरे देखा । तैसें जीवमात्रां
 अशेखा । खोलावती ते ॥ २५ ॥ अखंड अगर्वता होऊनि असती । तयांची विनय
 हेचि संपत्ती । जे जयजयमंत्रें अर्पिती । माझ्याठायीं ॥ २६ ॥ नमितां मानापमान गळाले ।
 द्व्योनि अविचितां मीचि जाहाले । ऐसे निरंतर मिसळले । उपासिती ॥ २७ ॥ अर्जुना हे
 गुरेवें भक्ती । सांगीतली तुजप्रती । आतां ज्ञानयज्ञें यजिती । ते भक्त आह्मकें ॥ २८ ॥ परि

१ सोधून काढावा. २ तूत झाले. ३ ग्रंथ, कविता. ४ आत्मानात्मविचार. ५ गुणानुवाद गात.
 ६ हिंडतात. ७ सवैथा. ८ वाटाड्या. ९ कुपण. १० मूळबंधाची. ११ आवार गुंगारिले.
 १२ कुडलिनीच्या. १३ प्रकाशने. १४ अनुकूलने. १५ बुद्धीचे. १६ तळें. १७ इंद्रियांच्या
 अंतर्मुखने. १८ बोलणें. १९ धारणापरिपक्वता हेचें घोडे. २० जयरे जय. २१ नगरा,
 मेसी. २२ अधिकार, गादी. २३ ऐक्यने. २४ कठीण. २५ पदारांपर्यंत. २६ वजात. २७ मोठें.
 २८ गणतात. २९ सर्व वस्तूच्या. ३० नमन-कारणें. ३१ सर्व प्राणी. ३२ जेम होती. ३३ नमता.
 ३४ अकरमाट. ३५ भेट, मोठी.

भजन करिती हातवडी । तूं जाणत आहासि किरीटी । जे मोगां इया गोष्टी । केलिया आढीं ॥ ३१ ॥ तंव आथि जी अर्जुन झणे । हें वैविकियाप्रसादाचें करणें । तरि काय अमृताचें आसोचणें । पुरे झणवेल ॥ ३२ ॥ या बोला श्रीअचंतें । लागट देखिलें सयातें । कीं सुखावलेनि चित्तें । डोलत असे ॥ ३३ ॥ झणे भलें केलें पार्था । येव्हर्वा हा भेन-
वसर सर्वथा । परि बोलवीतसे आस्था । तुझी मातें ॥ ३४ ॥ तंव अर्जुन झणे हे काथी । चकोरेंवीण चांदिणेंचि माहीं । जगचि निर्वविजे हा तयाच्या ठायी । स्वभावो कीं जी ॥ ३५ ॥ येरें चकोरें तिये आपुलिये खाडे । चांचू करिती चंद्राकडे । तेवि आढी विसळें तें थोर्कडें । देवो कृपासिंधु ॥ ३६ ॥ जी मेघ आपुलिये 'मोडी । जगाची आर्ती दवडी । चांचूनि चातकाची ताहान केवढी । तो वर्षाव पाहुनी ॥ ३७ ॥ परि चुळा एकाचिया खाडे । जेवि भंगेतेंचि ठेकणें पडे । तेवि आर्त बहु कां थोडे । तरि कां सांगावें देवें ॥ ३८ ॥ तेथें देवें झणितलें राहें । जो संतोष आढ्या जाहला आहे । तयावरी स्तुती आहे । ऐसें उरलें नाहीं ॥ ३९ ॥ पै परिसेंतु आहासि निकियापरी । 'तेचि वक्तृत्वा वेव्हाडी करी । ऐसें पुरस्कारोनि श्रीहरी । आवरिलें ॥ ४० ॥

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजंतो मामुपासते ।

एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ १५ ॥

तरि ज्ञानयज्ञ तो एवंप्रकार । जेथ आदि संकल्प हा यूप । महाभूतें मंडप । भवें तो पशू ॥ ३१ ॥ मग पांचांचे जे विशेष गुण । अथवा इंद्रियें आणि प्राण । हेचि येज्ञाप-
चारभरण । अज्ञान घत ॥ ३४० ॥ तेथ मनेबुद्धीचिया कुंडा । आंत ज्ञानाग्नि धेडेफुडा । साम्य तेचि सुहाडा । वेदिकां जाणें ॥ ४१ ॥ सविवेकमतीपाटव । तेचि मंत्र विद्यागां-
रव । शांति सुखबुध । जीव येव्हा ॥ ४२ ॥ तो प्रतीतीचेनि पात्रें । विवेकमहामंत्रें । ज्ञानाग्निहोत्रें । भेद नाशी ॥ ४३ ॥ तेथ अज्ञान सरोनि जाये । आणि यजिता यजन हें ठाये । आत्मसमरसी न्हाये । अंबभृथी जेव्हां ॥ ४४ ॥ तेव्हां भूतें विधेय करणें । हें वेग-
ळालें काहीं न झणे । आघवें एकचि ऐसें जाणें । आत्मबुद्धि ॥ ४५ ॥ जैसा चेईला तो

१ पूर्वी. २ परमेश्वरीकृपेचें. ३ सेवन, प्राज्ञान. ४ लगट करणारा. ५ अप्रसंग. ६ बोलवतो. ७ आनंदित करावें. ८ गरजेसाठी. ९ चांच. १० अल्प. ११ थोरपणानें. १२ पीडा. १३ इच्छेन. १४ गांठणें. १५ दुःखी. १६ एकत आहेस. १७ उत्तम अवगण. १८ साहाय्य, मदत. १९ आधीं बोलून. २० याप्रमाणें. २१ यज्ञस्तंभ. २२ जीवधर यांची भिक्ता. २३ यज्ञाचें साहित्य. २४ मन व बुद्धि या दोन कुंडी. २५ क्षरा, प्रदीप्त. २६ बलकट. २७ ओटा. २८ विवेकयुक्त बुद्धीची कुशलता. २९ विद्यागौरवें खुब्ब व शांति खुबा. ३० हवनपात्रें. ३१ यज्ञ करणारा. ३२ अनुभवान्या. ३३ आत्मानंदरसांत. ३४ यज्ञाच्या शेंवटचें ज्ञान. ३५ शब्द, स्पर्श आदिक. ३६ इंद्रियें. ३७ जागृत झालेला.

आतां सेना ते सेना नव्हे । हें मीच एक आघवें । ऐसें एकलवें मानवें । विश्व तथा ॥ ४७ ॥ मम तों जीव हे भाव सैर । आत्मज्ञ पस्मात्मबोधें भरे । ऐसें भजती ज्ञानाभरें । एकलवें येणें ॥ ४८ ॥ अथवा अनादि हें अनेक । जें आनासारखें एका एक । आणि नामरूपादिक । तेंही विषम ॥ ४९ ॥ ह्मणोन विष्व भिन्न भिन्न । परि न भेरे त्याचें ज्ञान । जैसे अवयव तरी आन आन । परि एकेचि देहीचे ॥ ५० ॥ कां आखा सानिय्य योरा । परि आहाति एकाचि तश्वरा । बहु रश्मि परि दिनकरा । एकाचे जेवि ॥ ५१ ॥ तेंवि सानाविधा व्यक्ती । आनानें नामें आनानी वृत्ती । ऐसें जाणती भेईलां भूती । अभेदा मातें ॥ ५२ ॥ येणें वेसळलेपणें पांडवा । करिती ज्ञानयज्ञ बरवा । जे न भेदती जाणिवा । जाणते ह्मणउनी ॥ ५३ ॥ ना तरी जेधवां जिथेठायी । देखती कां जें जें जांहीं । तें मीवांचूनि नाहीं । ऐसाचि बोध ॥ ५४ ॥ पाहें पां बुडबुडा जेउतां जाये । तेउतें जळतया एक आहे । मम विरे अथवा रहि । तऱ्ही जळाचिमाजी ॥ ५५ ॥ कां पंचवैने परमाणु उचलले । ते पृथ्वीपणावेगळे नाहीं भले । आणि मीधौते जरी पडले । तरी पृथ्वीचि वरुते ॥ ५६ ॥ तैसें भलतेथ भलतेणें भावें । भलतेंही हो अथवा नोर्हावें । परि तें मी ऐसें आघवें । होऊनि ठेलें ॥ ५७ ॥ अगा हे जेव्हडी माझी व्याप्ती । तेव्हडीचि त्यांची प्रतीती । तैसे बहुधाकारी वर्तती । मीचि होउनी ॥ ५८ ॥ हें आनुबिब आवडे तथा । संमुख जैसे धनजया । तैसे ते विश्वा इया । समोर सर्वा ॥ ५९ ॥ अगा त्यांचिया ज्ञाना । पाठी पांठ नाहीं अजुना । वायु जैसा गगना । सर्वांगां असे ॥ ६० ॥ तैसा मी जेतुला आघवा । तेंचि तुंके त्यांचिया सज्जावा । तरी न करितां पांडवा । भजन जाहालें ॥ ६१ ॥ येव्हवीं तरी सुकळ मीचि आहे । तारे कवणी के उपासिला नोहे । एथ एके जाणणेवीणें ठाये । अप्राप्तीसि ॥ ६२ ॥ परि तें असो येणें उचितें । ज्ञानयज्ञें योजितंसाते । उपासिती मातें । ते सांगीतलें ॥ ६३ ॥ अखंड सकळ हें सकळां मुखी । सहज अपत असे मज एकी । कीं नेणणे यासाठीं मुखी । न आविजेचि मातें ॥ ६४ ॥

१ जग. २ बोलणे. ३ नाहींसी होते. ४ ब्रह्मदेवापासून तृणापर्यंत. ५ ज्ञानयज्ञातें. ६ एकाला एक निराकें. ७ लहान. ८ किरण. ९ अनेक. १० मित्र भूतांमध्ये. ११ ज्ञानाला. १२ जिकडे. १३ व्यापनें. १४ बायीक कण. १५ कोठें गेले तरी पृथ्वीपण गेलें नाहीं. १६ पुनः. १७ पाहिजे तेथें पाहिजे त्या भावनेन. १८ न व्हावें. १९ अनुभव. २० पाहिजे त्यास. २१ समोर. २२ जेव्हा संपूर्ण. २३ तोल, प्रमाण. २४ कोठें. २५ पूर्णज्ञानाविणें. २६ सा योग्य प्रकारें. २७ यजन करीत असतां.

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाऽहमहमौषधम् ।

मंत्रोऽहमहमेवाऽज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ १६ ॥

तोचि जाणिवेचा जरी उरय होये । तरी मुल वेव मीचि आहे । आणि तो विधानातें जया विये । तो क्रतुही मीचि ॥ ६९ ॥ मग त्या कर्मापासून बरवा । जो सांगोसंग आधवा । यज्ञ प्रगटे पांडवा । तोही मी गा ॥ ६६ ॥ स्वाहा मी स्वधा । सोमार्द्र औषधी विविधा । आज्य मी समिधा । मंत्र मी हवि ॥ ६७ ॥ होतो मी हवन कीजे । तेय अग्नी तो स्वरूप माझे । आणि हुत वस्तु जें जें । तेही मीचि ॥ ६८ ॥

पिताऽहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।

वेद्यं पवित्रमोङ्कार ऋक् साम यजुरेव च ॥ १७ ॥

पै जयाचेनि अंगसंगें । इये प्रकृतीस्तव अष्टांसें । जन्म पाविजत असे जणें । तो पिता मीगा ॥ ६९ ॥ अर्धनासीनदेव्हरी । जो पुरुष तोचि तारी । तेवि मी चराचरी । माता ही होय ॥ ७० ॥ आणि जाहालें जग जेय राहे । जेणें जीवित वाढत आहे । तें मीवांचूनि नोहे । अन्न निरुतें ॥ ७१ ॥ इयें प्रकृतिपुरुषें सोन्हीं । उपजली जयाजिया अमनमनी । तो पितामह त्रिभुवनी । विश्वात्मा मी ॥ ७२ ॥ आणि आधवेद्या जाणवेद्याचिया वादा । जया मांवा येती गा सुभवा । वेदांचिया वेदेसा । वेद्यें जें ह्यणिजें ॥ ७३ ॥ जेथ नानामतां बुझावणी आली । एकमेका शाखांची अनोळखी फिटली । चुकली ज्ञानें जेथ मिळें आली । जे पवित्र ह्यणिजे ॥ ७४ ॥ पै ब्रह्मबीजा जाहाला अंकुर । घोषवनीना-दाकार । तयाचें गा भवन जो ओङ्कार । तोही मी गा ॥ ७५ ॥ जया ओङ्काराविये कुशी । अक्षरें होती ओङ्कारासो । जियें उपजत वेदेसा । वेदेसां तीन्हीं ॥ ७६ ॥ ह्यणोनि ऋग्यजुःसाम । हे तीन्ही ह्यणें मी आत्माराम । एवं मीचि कुलक्रम । शब्द-ब्रह्माचा ॥ ७७ ॥

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ।

प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ १८ ॥

हे चराचर आधवें । जिये प्रकृतीआत सांगवें । ते शिणली जेथ विसंबे । ते परम गती मी ॥ ७८ ॥ आणि जयाचेनि प्रकृती जिये ७९ । जेणें अधिष्ठिली विश्व विये । जो

१. राज. २. विधि अनुष्ठानातें. ३. यज्ञ. ४. देवांस. हवि देण्याचा मंत्र. ५. पितरांस. हवि देण्याचा मंत्र. ६. सोमवल्ली. ७. नानाप्रकारच्या. ८. तूप. ९. कविज. १०. होमद्रव्य. ११. अन्य खरें. १२. मनसंकल्पांत. १३. चारी वेदः १४. एकत्र मिळण्याचें ठिकाण. १५. जाणण्या योग्य. १६. समजून. १७. भिन्नपणा. १८. रूप. १९. चारी वाचा. २०. मंदिर. २१. पोटी. २२. अकार, उकार, मकारांसह. २३. उत्पन्न झाली. २४. वंशपरंपरा. २५. वेदाचा. २६. विश्रांति पवि. २७. जमवे. २८. आश्रय केली.

येऊनि प्रकृती इये । गुणातें भोगी ॥ ७९ ॥ तो विभ्रमिचेचा भर्ता । मीचि गा एय पंडुसुता । मी गोसावी समस्ता । जेलेक्याचा ॥ ८० ॥ आकाशें सर्वत्र वसावें । वायूनें तैवभसी उगें नसावें । पावकें सहावें । वर्षावें जळें ॥ ८१ ॥ पर्वती बैसका न संडात्री । समुद्री रखां नोलांडावी । पृथ्वीया भूतें वाहावी । हे आज्ञा माझी ॥ ८२ ॥ म्यां बोलविल्या वेद बोले । म्यां चालविल्या सूर्य चले । म्यां हालविल्या प्राण हले । जो जगातें चाळिता ॥ ८३ ॥ विद्यांचि । त्रियमिलासांता । काल आसितसे भूतां । इयें ह्यर्णियामतें पांडुसुता । सकळें जयाची ॥ ८४ ॥ जो ऐसा समर्थ । तो मी जयाचा नाथ । आणि गगनाऐसा साक्षिभूत । तोही मीचि ॥ ८५ ॥ इहीं नामरूपां आघवा । जो भरला असे पांडवा । आणि नामरूपांचाही बोलेहावा । आपणचि जो ॥ ८६ ॥ जैसे जळाचे कळोळ । आणि कळोळीं आंथी जळ । ऐसेनि वसवीतसे सकळ । तो निर्वास मी ॥ ८७ ॥ जो मज होय अनन्यशरण । त्याचें निवारी मी जन्ममरण । यालागीं शरणांगता ईरण । मीचि एक ॥ ८८ ॥ मीचि एक अनेकपणें । वेगळलेनि प्रकृतिगुणें । जीतें जगाचेनि प्रणें । वर्तत असे ॥ ८९ ॥ जैसा समुद्र थिळेर न ह्यणतां । भलतेय बिंबे सविता । तैसा ब्रह्मादि सर्वां भूतां । सुद्ध तो मी ॥ ९० ॥ मीचि गा पांडवा । या त्रिभुवनासि बोल्हावा । सुदृष्टिप्रभवा । मूळ तें मी ॥ ९१ ॥ बीज शाखांतें प्रसवे । मग तें ह्रस्वपण बीजीं समावे । तैसें संकल्पें होय आघवें । पाठीं संकल्पां मिळे ॥ ९२ ॥ ऐसें जगाचें बीज संकल्प । अव्यक्त वासनारूप । तथा कल्पांती जेय निक्षेपें । होय तें मी ॥ ९३ ॥ इयें नामरूपें लोडती । वेर्णव्यक्ती आदती । जातीचे भेद फिटती । जें आकार नाही ॥ ९४ ॥ तें संकल्पवासना-संस्कार । मीघीतें रचावया आकार । जेय राहोनि असती अमर । तें निर्धान मी ॥ ९५ ॥

तपाम्यन्तरे वर्षे निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।

अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ ९६ ॥

मी सूर्याचेनि वर्षें । तें तें हें शोषे । पाठीं इंद्र होऊनि वर्षें । तें पुढती भरे ॥ ९६ ॥ अग्नि काडें खाये । तें काष्ठचि अग्नि होये । तैसें मरतें मारितें पडें । स्वरूप माझें ॥ ९७ ॥ यालागीं मृत्युच्या भागीं जें जें । तें तेंही पै रूप माझें । आणि न मरतें तंव सहजें । मीचि आहे ॥ ९८ ॥ आतां बहु बोलोनि सांगावें । तें एकेहेळां घे पां आघवें । तरी

१ विश्वलक्ष्मीचा पति. २ धनी. ३ क्षणभर. ४ अग्निने. ५ जाळवें. ६ बैठक. ७ मर्यादा. ८ आज्ञा दिली असतां. ९ मृत्यु. १० हों. ११ चाकर. १२ जिवाळा. १३ तंरण. १४ अहे. १५ वसतिस्थान. १६ आश्रयस्थान. १७ जिवंत. १८ डबकें. १९ उत्पत्ति, स्थिति व नाश यांला. २० वृक्षपणा. २१ न दिसणारे. २२ ठेवणें. २३ लय पावती. २४ नामरूपादि. २५ संस्काररूप वासनाशक्ती. २६ नंतर. २७ ठिकाण. २८ तापतो. २९ पडस पडतो. ३० एकदम. ३१ सर्व.

सेतासतही जाणावें। मीचि वै गा ॥ १९ ॥ झणोनि अर्जुना मी नसें। ऐसा कवच ठाव
असे। परि प्राणिवाचें वैव कैसें। जे न देखती माते ॥ १०० ॥ तरंग पाणिघीण सुकती।
रक्षि वासीवीण न देखती। तैसे मीचि ते मी नोहती। विस्मो देखे ॥ १ ॥ हे आंत-
बाहेर मियां कीवले। जग निखिल माझेचि बोतिले। की कैसें कमी तथां भाव आले।
जे मीचि नाही झणती ॥ २ ॥ परि अमृत कुंहां पडिजे। कां आपणपयाते कडिचे काडिजे।
ऐसें अर्थी काय कीजे। अप्राप्तासी ॥ ३ ॥ आसा एका अजासाडी। अंध धांवसाहि
किरीटी। आढळा चिंतामणि पावें लोटी। आंधळेपणें ॥ ४ ॥ तैसे ज्ञान जें सांडूचि
जावें। तें ऐसी हे वशा आहे। झणोनि कीजे तें केजे नोहे। ज्ञानेविण ॥ ५ ॥ आंधळेवा
गुरूवाचे पांख आहाती। तें कवणा उपेगा जाती। तैसे सत्कर्माचे उंचले ठाती।
ज्ञानेविण ॥ ६ ॥

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्टा स्वर्गंति प्रार्थयन्ते।

ते पुण्यमासाद्य सुरेंद्रलोकमश्नन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥ २० ॥

देख पां गा किरीटी। आश्रमधर्माचिया रीहाटी। विधिमार्गा कैसेवदी। जे आप-
णचि होती ॥ ७ ॥ यजन करितां कौतुके। तिहीं वेदांचा माथा तुके। क्रिया फळेंसि
उभी ठाके। पुढां जयां ॥ ८ ॥ ऐसे दीक्षित जे सोमपे। जे आपणचि यज्ञाचें स्वरूप।
तिहीं तथा पुण्याचेनि नांवें पाप। जोडिलें देखें ॥ ९ ॥ जे श्रुतित्रेयाते जाणोनि। रीत-
वरी यज्ञ करुनि। यजिलिया माते चुकोनि। स्वर्गा वरिती ॥ १० ॥ जसें कल्पतरु-
तळवटी। बैसोनि होळिये देतसे गांटी। मग निदेंव निघे किरीटी। दैर्घ्याचि करू
॥ ११ ॥ तैसे रीतकतु यजिलें माते। की ईप्सिताति स्वर्गसुखाते। आतां पुण्य की हें
निरुते। पाप नोहे ॥ १२ ॥ झणोनि मजवीण पाविजे स्वर्ग। तो अज्ञानाचा पुण्य-
मार्ग। ज्ञानिये तयाते उपसर्ग। होनि झणती ॥ १३ ॥ येन्ही तरी नरकाचें दुःख।
प्रावोनि स्वर्गा नाम की सुख। वांचूनि नित्यानंद गा निर्वोष। तें स्वरूप माझे ॥ १४ ॥
मज येतां पै सुभटा। या द्विविधा गा अहंटा। स्वर्ग नरक या वाटा। चोरांचिख
॥ १५ ॥ स्वर्गा पुण्यात्मकें पापें येइजे। पापात्मकें पापें नरका जाइजे। मग माते जेणें
पाविजे। तें शुद्ध पुण्य ॥ १६ ॥ आणि मैत्रेयिमाजी असतां। जेणें मी कुंहाचें पांडुसुता।

१ आहे व नाही. २ आटतात. ३ किरण. ४ मी नाहीत. ५ आश्रय. ६ भरलें. ७ कृपांत.
८ असे समजणाऱ्यास. ९ पंख. १० भ्रम व्यर्थ. ११ रीतीप्रमाणें. १२ कसाची शिवा. १३ डोळे.
१४ यज्ञांतील सोमपान करणारे. १५ कर्ग, यज्ञ व साम. १६ संभरपर्यंत. १७ इतमाग्य.
१८ भिक्षा मागायाला. १९ संभर यज्ञांनी. २० इच्छितात. २१ खरे. २२ उपद्रवरूप नाश.
२३ यावेगळें. २४ आडवाटा. २५ पापमिश्रित पुण्य. २६ माझ्यामध्ये. २७ अंतरतो.

ते पुण्येसें ज्ञानतां । जीव न सुखे कार्त्त ॥ १७ ॥ परि हें असो मातां प्रस्तुत । ऐकें
 व्यापारि ते वीक्षित । यत्नानि माते याचित । स्वर्गभोग ॥ १८ ॥ मग नी न पविजे ऐसें ॥
 जें वधरूप पुण्य असे । तसें लाभलेनि सौरसे । स्वर्गाज्येती ॥ १९ ॥ जेथ अमरत्व
 हें सिद्धासन । येरावत्तासरिखें वाहन । राजधानी भुवत । अमरतली ॥ २० ॥
 जेथ महाविद्याची भांडारें । अमृताची कोडारें । जिये गांवीं खिलारें । कासपेचूचीं
 ॥ २१ ॥ जेथ वोकेंते तेन झडका । सैधें चित्तमणीचिया भूमिका । विनोदवनवाटिका ।
 सुखकविद्या ॥ २२ ॥ साधर्व सात गाणी । जेथ संभेष्टिसा नातली । बर्बसासुख्य
 चित्तासिनी । अंतोरियां ॥ २३ ॥ मवन बोकगे येज्जारे । जेथ चंद्र शिषे सांभरे । पवनसिसें
 झोपियारें । भावणे जेथ ॥ २४ ॥ पै बृहस्पती मुख्य आपण । ऐसे स्वस्तीभिसचे ब्राह्मण ।
 भोटिवेचे सुरगण । बहुवस जेथें ॥ २५ ॥ लोकपाळ रंगिचे । राउत जिये पद्मवीसे ।
 'ईश्वर' श्रवा खांचे । खोलणिये ॥ २६ ॥ हें असो बहु ऐसें । भोग इंद्रसुखासरिसे ।
 ते भोगीजती जव असे । पुण्यलेश ॥ २७ ॥

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।

एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना मतामृतं कामकामा लभन्ते ॥ २१ ॥

मग तथा पुण्याची पाडेटी सरे । सर्वेचे इंद्रपणाचीं उडी उतर । आणि येऊ लागती
 माघार । मृत्युलोका ॥ २८ ॥ जैसा वेद्याभोगी केंवडा वेचे । मग सारही चैपू नैके
 शिवेचें । तसें लाजिराणे वीक्षिताचें । काय सांगों ॥ २९ ॥ एव तिथियां माते सुकले ।
 जिहां पुण्ये स्वर्ग कामिले । तयां अमरपण ते वैधो जाले । असी मृत्युलोक ॥ ३० ॥
 मातेचिया उदरकुहरी । पचूनि विष्टेच्या रंधरी । उकडूनि नवमांसवरी । जन्मजन्मोनि
 मरती ॥ ३१ ॥ अगा स्वर्गा निधीन फावे । परि चेडलियां हारपे आववे । तसें स्वर्गसुख
 जाणवि । वेदसाचें ॥ ३२ ॥ अर्जुना वेदविदें जन्ही जाहला । तरि माते नेणतां वायां
 गेला । कण सांडूनि उडणिला । कोडा जैसा ॥ ३३ ॥ द्वणकनि मज एकविण । हे
 त्रयीधर्म अकारण । आतां माते जाणोनि कांही नेण । तूं सुखिया होसी ॥ ३४ ॥

१. मयतात. २. प्रात झालेल्या पुण्यानें. ३. होसीनें. ४. कळप. ५. प्रात होते. ६. चाकर. ७. सर्वत्र.
 ८. उपवनें, बगीचे. ९. नृत्य करणाऱ्या. १०. स्त्रिया. ११. पलंगावर. १२. पाण्याचा वर्षाव. १३. चाकर.
 १४. पराक्रमाचे स्तुतीपाठक. १५. माळकेंतले. १६. ज्या ठिकाणचे. १७. इंद्राचा भोळा. १८. पुढें
 चालतेवेळेस. १९. सारखे. २०. पायरी सपे. २१. तेज. २२. द्रव्य. २३. वधडणें. २४. सर्वदा
 असपासला. २५. चिळले. २६. व्यर्थ. २७. उदररूप गुहेत. २८. उकाड्यांत. २९. ठेवा प्राप्त
 होते. ३०. जसे झाल्यावर. ३१. कर्मठाचे. ३२. वेदार्थज्ञानी. ३३. पाखडला, वाप्यावर धरला.
 ३४. वेदोक्तधर्म.

अनन्याश्चितयंतो मां ये जनाः पर्युपासते ।

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ २२ ॥

ये सर्वभावेंसीं उचितें । जे दोपिले मज चित्तें । जैसा गर्भगोळ उद्यमातें । कोण्याही नेणे ॥ ३५ ॥ तैसा मीवांचूनि कांहीं । आणीक गोमंटेच नाही । मज्जाचि नाम पाहीं । जिणेया ठेविलें ॥ ३६ ॥ ऐसे अनन्यगतिकें चित्तें । चित्तिंतसाते मातें । जे उपासिती तयांतें । मीचि सेवीं ॥ ३७ ॥ ते एकवटूनि जिये क्षणीं । अनुसरले गा माझिये वाहणीं । तेव्हांचि तयांची चिंतवणी । मज्जाचि पडली ॥ ३८ ॥ मग तिहीं जें जें करावें । तें मज्जाचि पडिलें आघवें । जैसी अज्ञातपक्षाचेनि जीवें । पक्षिणी 'जिये ॥ ३९ ॥ आपुली ताहान भूक नेणे । तान्ह्या निकें तें माडलीसचि करणें । तैसे अनुसरले मज्जा प्राणें । तयांचें सर्व मी करीं ॥ ४० ॥ तयां माझिया सायुज्याची चौड । तरि तेंचि पुरवीं कोड । कां सेवा ह्मणती तरी औड । प्रेम सुंयें ॥ ४१ ॥ ऐसा मनीं जो जो धरिती भावो । तो पुढां पुढां लागें तयां देवो । आणि विधलियाचा 'निर्वाहो । तोही मीचि करीं ॥ ४२ ॥ हा 'योगक्षेम आघवा । तयांचा मज्जाचि पडिला पांडवा । जयांचियां सर्व भावा । आश्रय मी ॥ ४३ ॥

येप्यन्यदेवताभक्ता यजंते श्रद्धयान्विताः ।

तेऽपि मामेव कौंतेय यजंत्यविधिपूर्वकम् ॥ २३ ॥

आतां आणीकही संप्रसंगें । परि मातें नेणतीं सर्वभावायें । जे अग्निइंद्रसूर्यसोमाये । ह्मणऊनि यजिती ॥ ४४ ॥ तेही कीर मातेंचि होयें । कां जें हें आघवें मीचि आहे । परि ते अज्ञेती उजरी नव्हे । विषम पडे ॥ ४५ ॥ पाहें पां शाखा पक्षव रेखाचे । हे काय नव्हती एकाचि बीजाचे । परि पाणी घेणें मुळाचें । तें मुळाचि घेणें ॥ ४६ ॥ कां वाहाही इद्रियें आहाती । इयें जरी एकेचि वेहीची होती । आणि इहीं सेविले विषय जांती । एकाचि ठाया ॥ ४७ ॥ तरि करोनि रससौय बरवी । कानीं केवि भरावी । फुलें आणीनि तुरबोर्वी । डोळां कोवि ॥ ४८ ॥ तेथ रस तो मुखेंचि सेवावा । परिमळ तो प्राणेंचि ध्यावा । तैसा मी तो येजावा । मीचि ह्मणानि ॥ ४९ ॥ येर मातें नेणोनि भजन । तें बायांचि गा ओंनोआन । ह्मणोनि कर्माचे डोळे ज्ञान । तें निरौष होआवें ॥ ५० ॥

१ उक्तें. २ विकले. ३ गर्भांतला प्राणी. ४ चांगलें. ५ माझ्याचकरतां जीव ठेवला आहे. ६ चिंतित असतां. ७ ऐक्यतेस येऊन. ८ मार्गाप्रत. ९ चिंता. १० पंथ न फुटलेल्या पक्ष्याच्या. ११ बाचे. १२ इच्छा. १३ जवळ. १४ घालितो. १५ व्यवस्था. १६ योग=अप्राप्ताची प्राप्ति, क्षेम=प्राप्ताचे संरक्षण. १७ पंथ, परंपरा. १८ समष्टिरूपानें. १९ कारण. २० भजन. २१ सरळ. २२ वांकडा. २३ वृक्षाचे. २४ घातलें जातें. २५ स्वयंपाक. २६ हुंगाची. २७ वास. २८ पूजावा. २९ कांहींतरी.

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।

न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवंति ते ॥ २४ ॥

येऽहंही पाहें पां पांडुमुता । या येज्ञोपहारां समस्तां । मीवांचूनि सोक्ता । कवण आहे ॥ ५१ ॥ मी सकळां यज्ञाची आहे । आणि यज्ञता यथा मीचि अवाधि । कीं मातें चुकांनि बुद्धि । देवा भजले ॥ ५२ ॥ गंगेचें उदक गंगे जैसें । अपिजे देवपितरोदेसें । माझे मज वेती तैसें । परि आनानिभावीं ॥ ५३ ॥ ह्मणऊनि ते पार्था । मातें न पवतीचि सर्वथा । मग मनी बाहिली जे आस्था । तेथ आले ॥ ५४ ॥

यांति देवव्रता देवान्पितृन्यांति पितृव्रताः ।

भूतानि यांति भूतेज्या यांति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ २५ ॥

मने वाचांकरणी । जयांचिया भजनी देवांचिया बाहणी । ते शरीर जातिथे क्षणी । देवचि जाले ॥ ५५ ॥ अथवा पितरांचीं व्रतें । बाहति जयांचीं चित्तें । जीवित सरलिया तयांतें । पितृत्व वरी ॥ ५६ ॥ कां शुद्ध देवतादिभूतें । तिथेचि जयांची परमदेवते । जिहीं अभिचारिकां तयांतें । उपासिलें ॥ ५७ ॥ तयां देहाची जवनि का फिटली । आणि भूत-स्वाची प्राप्ति जाहाली । एवं संकल्पवशें फळली । कर्म तयां ॥ ५८ ॥ मग मांचि डाळां देखिला । जिहीं कानी मांचि ऐकिला । मांचि मनी भाविला । बानिनीं वाचा ॥ ५९ ॥ सर्वांगी सर्वांठारी । मांचि नमस्कारिला जिहीं । दानपुण्यादिके जे कांहीं । तें माझियाचि मोहरीं ॥ ६० ॥ जिहीं मातेंचि अध्ययन केलें । जे आंतबाहेरि मियांचि धोले । जयांचें जीवित्व जोडलें । मजचि लागीं ॥ ६१ ॥ जे अहंकार वाहत आंगी । आह्मी हरीचे भूषा-वयालागीं । जे लोभिये एकचि जगीं । माझेनि लोभें ॥ ६२ ॥ जे माझेनि कामें सकाम । जे माझेनि प्रेम सप्रेम । जे माझिया भुली सधम । तेणती लोक ॥ ६३ ॥ जयांचीं जाणती मजचि शास्त्रे । मी जाईं जयांचेनि मंत्रे । ऐसे जे चेष्टामात्रें । भजले मज ॥ ६४ ॥ ते मरणाएलीचकडे । मज मिळोनि गेले फुडे । मग मरणीं आणिकीकडे । जातील केव्ही ॥ ६५ ॥ ह्मणोनि मद्याजी जे जाहाले । ते माझिया सौंयुज्या आले । जिहीं तेंपचारमिणें विधुल । आपणपे मज ॥ ६६ ॥ अजुन माझे ठासीं । आपणपेनीय सौंदर्ये जाही । मी उपचारें कवणाही । नाकळें मा ॥ ६७ ॥ एथ जाणोव करी तोचि नेणे । आंगिलेपण मिरवी ताच उण । आह्मी जाहाले ऐसे जो ह्मणे । तो कांहीचि नव्हे ॥ ६८ ॥ अथवा

१ यज्ञांतील उपहार. २ परिणाम, वेवट. ३ वेगळ्या भावानें. ४ धरिली. ५ इंद्रियांनीं. ६ मार्ग, कारण. ७ धरिती. ८ जाणमरण कर्मांनं. ९ पडदा. १० वर्णिल्या. ११ ममार्कडे. १२ नस झाले. १३ भूषणासाठी. १४ स्पष्ट. १५ दुसरीकडे. १६ माझे राजन कवणारे. १७ ऐक्यास. १८ आराधन, सेवाहेतुनं. १९ मोडी. २० ज्ञानी घणवितो. २१ संपन्नपणा, योग्यता. २२ कृतकृत्य.

जानादि किरीटी । कां तपे हन जे हुटहुटी । ते तृणा एकासादी । न सरे एय ॥ ६९ ॥
 पां जाणिवेचेनि बळें । कोण्ही वेशपासुनि असे आंगळें । कोषाहून तोंडळें ।
 कें आयी ॥ ७० ॥ तोही आयरुणातळवी इडे । येहें नाति नाति ह्यणानि
 डे । एय सनकादिक वेडे । पिसे जाहले ॥ ७१ ॥ करितां तापसांची कडसणी ।
 जवळीं ठेविजे शूळपाणी । तोहि अभिमान सांडुनि पीयवणी । माया वाहे ॥ ७२ ॥
 तरी आधिपेणे सखी । करणी आहे लक्ष्मियेसी । श्रियेंसारिखिया हांसी । घरी
 श्रित ॥ ७३ ॥ तिथी खेळतां करिती घरकुली । तयां नांम अमरवरे जर ठेवली । तरि
 हाती काय बाहुली । इश्रादिक तयांची ॥ ७४ ॥ तिथा नावडोनि जेव्हां मोडती ।
 महेन्द्राचे रंक होती । तिथा जिया झाडाकडे पाहाती । ते कल्पवृक्ष ॥ ७५ ॥
 तिथ्या जियेचिया जवळिका । सामर्थ्य घरींचिया पाईका । ते लक्ष्मी मुख्यनायका । न
 चिचि एय ॥ ७६ ॥ मग सर्वस्वें करुनि सेवा । अभिमान सांडुनि पांडवा । ते पाय
 चायाचिया देवा । पात्र जाहली ॥ ७७ ॥ ह्यणानि थोरपण पन्हा सांडिजे । एय श्रुत्यत्ती
 पाववी विसरिजे । जे जगा धाकुटे हाडिजे । ते जवळीक माझी ॥ ७८ ॥ अगा सहकर-
 पाचिये दिडी । पुढां चंद्रही लोपे किरीटी । तेथ खंड्यात कां हुटहुटी । आकुलनि तेजे
 ॥ ७९ ॥ तैसे लक्ष्मिप्रेचे थोरपण न सरे । जथें शंभूचही तप न पुरे । तेथ येर प्राकृत
 इरे । केवि जाणो लहें ॥ ८० ॥ यालागीं शरीरसांडोवो कीजे । सकळगुणांचें लोण
 तरिजे । संपत्तिमद सांडिजे । कुरवंडी करुनी ॥ ८१ ॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।

तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥

मग निःसीमभावउल्हासे । मज अर्पावयाचेनि मिसे । फळ एक आवडे तैसे । भल-
 त्याचें हो ॥ ८२ ॥ भक्त माझ्याकडे दावी । आणि मी दोन्ही हात बोडवी । मग हेंठ
 न फडितां सेवा । आदरेसी ॥ ८३ ॥ पै गा भक्तीचेनि नावे । फूल एक मज द्यावे ।
 ते लेखे तरि म्यां तुरबावे । परि मुखीचि घाली ॥ ८४ ॥ हे असो कायसी फुले । पानाचि
 पुत्रा आग्रडते जाहले । ते साजूकही नही सुकले । भलतैसे ॥ ८५ ॥ परि सर्वभावें
 भरले देखे । आणि मुकेला अमृतें तोखे । तैसे पत्रचि परी तेजे । औरोगूं लागे

१. उतावीळ, तळमळ. २. वेदाहून. ३. बोलके. ४. आहे. ५. वेद. ६. हें नव्हे, तें नव्हे. ७. मागे
 सोद. ८. विचार. ९. महादेवचा. १०. विष्णुपदोदक, भागीरथी. ११. संपन्नपणाने तुळण्याजोगें.
 १२. सिद्धि. १३. त्या सिद्धि. १४. देवांचीं नगरें. १५. सेवक. १६. पलीकडे. १७. ज्ञानेपणाचा अभिमान.
 १८. सूर्यच्या. १९. वृष्टीने. २०. काजवा. २१. प्रकाश. २२. देहाचे नित्रलोक. २३. हवे तें. २४. तुटें
 करी. २५. तोडता. २६. समज. २७. हुंगवे. २८. (श्रौपदीचे) शाकपत्र. २९. अमृततुल्य.
 ३०. खाऊ लागतो.

॥ ८६ ॥ अथवा ऐसैही एक घडे । जे पालाही परी न जोडे । तरि उवकाचे तंव सांकडे । नव्हेल कीं ॥ ८७ ॥ तें भलतेय निमोलें । न जोडितां आहे जोडलें । तेंचि सर्वस्व करुनि अपिलें । जेणें मज ॥ ८८ ॥ तेणें वैकुंठापासोनि विशाळें । मजलागीं केलीं राउळें । कौस्तुभाहोनि निमळें । लेणीं विधलीं ॥ ८९ ॥ बुधाचीं सजारे । क्षीराब्धीऐसीं मनोहरे । मजलागीं अपारे । सजिलीं तेणें ॥ ९० ॥ कैपूर चंदन अगह । ऐसेया सुगंधाचा महामेरु । मेजहातिवा लाविला दिनकरें । रीपमाळें ॥ ९१ ॥ गरुडासारिखीं वाहनें । मज सुरतरुचीं डेंद्यातें । कामधेनूचीं गोधनें । अपिलीं तेणें ॥ ९२ ॥ मज अमृताहूनि सुरसें । बोनीं^१ बोर्भारिलीं बहुवसें । ऐसा भक्तांचेनि उक्तेलें । पॅरितोषें गा ॥ ९३ ॥ हें सांगावें काय किरीटी । बुडांचि देखिलें आमुलिया विठी^२ । मी सुदामयाचिया सोडीं गाठीं । पेंढ्यांसाठीं ॥ ९४ ॥ पै भक्ती एकी मी जाणें । तेथ सांनें थोर न झणें । आह्मी भावाचे पाहुणे । भलतेया ॥ ९५ ॥ येर पत्र पुष्प फळ । हें भजावया मिस केवळ । बांधूनि आमुचियालागीं निष्कळ । भक्तितत्त्व ॥ ९६ ॥ झणोनि अजुना अवधारीं । तूं बुद्धी एकी सोपारीं करी । तरी सहजें आपुलिया मनोमंदिरीं । न विसर्बें^३ मातें ॥ ९७ ॥

यत्करोषि यदश्रासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।

यत्तपस्यसि कौतेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥

जे जे कांहीं व्यापार करिसी । कां भोग हन भोगिसी । अथवा यज्ञीं यजिसी । नौना-विधी ॥ २८ ॥ ना तरी पौत्रविशेषें दानें । कां सेवकां देसीं^२ जीवनें । तंपादि हन साधनें । व्रतें करिसी ॥ २९ ॥ तें क्रियाजात आयवें । जैसें निपजेल स्वभावें । हें भावना करोनि करावें । माझिया मोहरीं ॥ ४० ॥ परि सर्वथा आपुले जीवां । केलियाचि से^३ कांहींचि नुस्वी । ऐसीं धुवोनि कर्म द्यावीं । माझिया हातीं ॥ १ ॥

शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः ।

संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥

मग अभिकुंडी बीजे घातलीं । तियें अंकुरवसे जेवि मुक्तीलीं । तेवि न फळतीचि मज अपिलीं । शुभोशुभें ॥ २ ॥ अगा कर्म जें उरावें । तें तिहीं सुखदुःखीं फळावें । आणि तैथासें भोगावया यावें । देहा एका ॥ ३ ॥ तें उगाणिलें मज कर्म । तेंव्हांचि पुसिलें मरण

१ मिले. २ संकट. ३ किमतीवांचून. ४ वैकुंठाहून. ५ देवळे. ६ उत्तम. ७ अलंकार. ८ शब्दा या स्थानें. ९ निर्माण केलीं. १० कापूर. ११ कडवाती. १२ सूर्य. १३ बागा. १४ पकाजें. १५ बाढिलीं. १६ संतुष्ट होतो. १७ वृष्टीनें. १८ पोद्यासाठीं १९ लहान. २० अनन्य भक्तीवांचून बाकी सर्व आह्माला व्यर्थ. २१ स्वाधीन कर. २२ विसरू नको. २३ अनेक तऱ्हेनें. २४ योग्यते-नुस्म. २५ वतनें, पगार. २६ सहजरीतीनें. २७ संमुख. २८ आठवण. २९ पुण्यपाप. ३० कमीतें. ३१ हवाली केले.

जन्म । जन्मासर्वे भ्रम । वरचिलही गेले ॥ ४ ॥ ह्मणऊनि अर्जुना यापरि । पाहें बा वेळ ।
नव्हेल भरी । हे संन्यासयुक्ति सोपारी । विधली तुज ॥ ५ ॥ या देहाचिये बांतेडी
न पडिजे । सुखदुःखतचिया सागरी न बुडिजे । सुखें सुखरूपा घडिजे । माक्षियाचि
आंगा ॥ ६ ॥

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।

ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाऽप्यहम् ॥ २९ ॥

तो मी पुसती कैसा । तरि जो सर्वभूती सका सरिसा । जेथ आप पर ऐसा । भाग
नाहीं ॥ ७ ॥ जेथ एसिया माते जाणोनि । अहंकाराचा कुंठ मोंडोनि । जे जिवें कर्म
करुनि ॥ माते भजले ॥ ८ ॥ ते वर्तत विसती देहीं । परि ते देहीं ना माझ्याठायीं । आणि मी
तयांच्या ह्क्या । समग्र असे ॥ ९ ॥ सविस्तर वंदव जेसे । बीजकणिकेमाजि असे । आणि
बीजकण वसे । वर्ती जेवीं ॥ १० ॥ तेवि आह्मा तथा परस्पर । बाहेर नामार्थीचि अंतरे ।
आंधूनि आर्तवट वस्तुविचारें । मी तेचि ते ॥ ११ ॥ आतां जायांचे जेसे लेणे । आंगावरी
आर्हाचवाणे । तैसें देहधरणे । उदास तयांचे ॥ १२ ॥ परिमळे निघालिया पवनापोंडी ।
मार्गे वास फूल रहि वेढी । तैसें आद्युष्याचिये सुटी । केवळ देह ॥ १३ ॥ येर अंबवटभ
जो आधवा । तो आरूढोनि मझावा । मजचि आंत पांडवा । पैटी जाहाला ॥ १४ ॥

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मंतव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥

ऐसे भजतेनि प्रेमभावे । ज्यां शरीरही पोंडी न पवे । तेणें भलतया व्हावें । जातीचिया
॥ १५ ॥ आणि आचार पाहातां सुभदा । तो कुंठताचा कीर सेलेवांटा । परि जीवित
वेचिले चोहंटा । भक्तीचिया की ॥ १६ ॥ अंगा अंतीचिया मती । साचपण पुढिले
गती । ह्मणोनि जीवित जेणें भक्ती । विधिले शेखी ॥ १७ ॥ तो आधीं जरी बुराचारी ।
तरी सर्वोत्तमचि अवधारी । जैसा बुडाला महापूरी । न भरत निघाला ॥ १८ ॥ तयाचें
जीवित ऐलेंधडिये आलें । ह्मणोनि बुडालेपण जेविं वायां गेलें । तेवि जुरेचि पाप कैलें ।
शेवटिलिये भक्ती ॥ १९ ॥ यालागीं बुडकी जन्ही जाहाला । तरि अनुतापतीर्थी न्हाला ।
न्हाऊनि मजआंत आला । सर्वभावे ॥ २० ॥ तरि आतां पवित्र तयाचें कुळ । अभि-

१ वेळ मिळणार नाही. २ बंधनांत. ३ सारखा. ४ घरटा. ५ वडाचे झाड. ६ अंतरंग.
७ मागून आणलेंलें, केव्हां तरी जाणुरें. ८ बरवरच, व्यर्थ. ९ सुगंध. १० आन्ध्यावरावर. ११ अहं-
कार, प्रपंच. १२ प्रविष्ट झाला. १३ पुनः प्राप्त होत नाही. १४ पापाचा. १५ उत्तम वांटा. १६ मार्गे.
१७ आलीकडच्या कांठी. १८ ज्ञानभक्तीनें शेवट. १९ पश्चात्तापरूप तीर्थांत. २० कुलीनपणा.

जस्य तैचि निर्मळ । जन्मलेयाचें फळ । तयासीच जोडलें ॥ २१ ॥ तो सकळही परि-
नला । तपें तोचि तपिनला । अष्टांग अभ्यासिला । योग तें ॥ २२ ॥ हे असो बहुत
पार्था । तो उतरला कर्म सर्वथा । जयाची अखंड गा आस्था । मजचिलार्गी ॥ २३ ॥
अवधिया मनोबुद्धीच्या राहदी । भरोनि एकनिष्ठेची पेदी । मजमाजि किरीदी । निसे-
पिली जेणें ॥ २४ ॥

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति ।

कौंतेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥

तो आतां अवसरें मजसारखा होइल । ऐसा हन भाव तुज जाइल । हां गा अमृत
आंत राहिला । तया मरण कैचें ॥ २५ ॥ पै सूर्य जो वेळु तुरेंजे । तयां वेळा कीं राखि
छांजिजे । तेवि माझिये भक्तीविण जें कीजे । तें महापापा नोहे ॥ २६ ॥ ह्मणोनि तयाचिया
चित्ता । माझी जवळिक पांडुसुता । तेव्हांचि तो तत्वता । स्वरूप माझे ॥ २७ ॥ जैसा
रीशे रीप लाविजे । तथ आशील कोण हें नोळखिजे । तैसा सर्वस्वें जो मज भजे । तो
मीचि होजनि ठाके ॥ २८ ॥ अग माझी जित्ये शांती । तया वशा तेचि कांती । किंबहुना
जिंती । माझेनि जीवें ॥ २९ ॥ एथ पार्था पुढेंतपुढती । तेंचि तें सांगों किती । जरी
मियां चाड तरी भक्ती । न विसंजिजे गा ॥ ४३० ॥ अगा कुळाचिया मोखदपणा
नलगां । आभिजात्य ह्मणी भेलावा । व्युत्पत्तीचा वाडगा । सोस कां वाहावा ॥ ३१ ॥
कां रूपवयसा माजा । आथिलेपणें कां गाजा । एक भाव नाही माझा । तरी पाल्हाळ तें
॥ ३२ ॥ कैणेवीण सोपटें । कणसें लागलीं घनहाटें । काय करावें गोमटें । वोस नगर
॥ ३३ ॥ ना तरी सरोवर आवलें । रातीं दुःखियां दुःखी भेटलें । कां वांझ फुलीं फुललें ।
झाड जैसें ॥ ३४ ॥ तैसें सकळ तें वैभव । अथवा कुळ जाति गौरव । जैसे शरीर आहे
संवैव । परि जीवचि नाही ॥ ३५ ॥ तैसें माझिये भक्तीविण । जळो तें जियैलेपण ।
अगा पुढीवरी पाषाण । नसती काई ॥ ३६ ॥ पै हिवेराची राट सांजली । सज्जनीं जैसी
वोळिली । तैसीं पुण्ये डावलूनि गेलीं । अभक्तांतें ॥ ३७ ॥ निब निबोळियां मोडोनि
आलां । तरि तो काउळियासींचि सुकाळ जाहाला । तैसा भक्तीहीन वाढिनला । दोषां-
चिलार्गी ॥ ३८ ॥ कां षड्सें खापरीं वाढिले । वाहुनि चोहटां ठेविले । ते सुणिवांचे
उपेगा आले । जियापरीं ॥ ३९ ॥ तैसें भक्तीहीनाचें जिणें । जो स्वमीहि परि सुकृत नेणे ।

१ योगमार्ग. २ पार झाला. ३ वृत्तीनें. ४ ठेविली. ५ अवकाशानें. ६ उदय पावत नाही.
७ पहिला. ८ त्याला. ९ जगणें. १० वारवार. ११ माझी. १२ लागणें नको. १३ कुलीनत्व.
१४ स्तुति. १५ हांव. १६ तारुण्यानें. १७ संपन्नत्वानें, योग्यत्वेन, १८ व्यर्थ. १९ दाण्यांशिवाय.
२० अवयवयुक्त. २१ जगणें. २२ एक नियम वृक्ष. २३ निर्विद्ध केली. २४ फळांनीं. २५ पक्षांनीं.
२६ कुण्याचें. २७ पुण्य.

तेजं संसारदुःखासि भोजे । बोगरिले ॥ ४४० ॥ द्वणोनि कुळ उत्तम नोहावे । जाती
अल्लिजही व्हावे । वरि देहाचेनि नवे । पशूचेही लाभो ॥ ४४१ ॥ पाहे पां सौवजें होतिरु
धरिले । तेणें तया काकुळतीं मातें स्मरिले । कीं तयाचें पशुत्व वावो जाहाले । पाव-
लिया मातें ॥ ४४२ ॥

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य यऽपि स्युः पापयोनयः ।

स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यांति परां गतिम् ॥ ३२ ॥

अंगा नांवें घेतां बोलिती । जें आघवेया अधमाचिये शेवटी । तिये पापयोनीही कि-
रीटी । जन्मले जे ॥ ४४३ ॥ ते पापयोनि मूढ । मुख्य जैसे कां दगड । परि माझ्याठायीं
वृढ । सर्वभावे ॥ ४४४ ॥ जयाचिये वाचे माझे आलाप । कृष्टी भोगी माझेचि रूप । जयाचें
मन संकल्प । माझाचि वाहे ॥ ४४५ ॥ माझिया कीर्तीविण । जयाचें रित नाही श्रवण ।
जयां सर्वांगी भूषण । माझी सेवा ॥ ४४६ ॥ जयाचें ज्ञान विषो नेणे । जाणीव मज एका-
तेंचि जाणे । जयां ऐसे लाभे तरी जिणे । येन्ही मरण ॥ ४४७ ॥ ऐसा आघवाचि परी
पोंडवा । जिही आपुलिया सर्वभावा । जयावयालागीं बोलावा । मीचि केला ॥ ४४८ ॥
ते पापयोनीही होतुं कां । ते श्रुताधीतही न होतु कां । परि मजसां तुकतां तुका । तुदी
नाही ॥ ४४९ ॥ पाहे पां भक्तीचेनि आथिलेपणें । वैर्या देवां आणिले उणे । माझे नृसि-
हत्व लेणें । जयाचिये माहिमे ॥ ४५० ॥ तो प्रन्हाव गा मजसाठी । घेतां बहुते सदा कि-
रीटी । कां जें मियां द्यावे तें गोष्टी । तयाचिया जोडे ॥ ५१ ॥ येन्ही वैर्यकुळ सांचो-
कारें । परि इंद्रही सरि न लाहे उंपरें । द्वणोनि भक्ति गा एथ सरें । जाति अप्रमाण
॥ ५२ ॥ राजाज्ञेचीं अक्षरें आहाती । तियें चामां एका जया पडती । तया चामासाठीं
जोडती । सकळ वस्तु ॥ ५३ ॥ वांचुनि सोवें रूपे प्रमाण नोहे । एथ राजाज्ञाचि समर्थ
आहे ॥ तेंचि चाम एक जें लाहे । तेणे विकती आघवी ॥ ५४ ॥ तैसें उत्तमत्व तेंचि
तरे । तेंचि सर्वज्ञता सरे । जें मनोबुद्धि भरे । माझनि प्रेम ॥ ५५ ॥ द्वणोनि कुळ जाति
वर्ण । हें आघवेंचि गा अकारण । एथ अर्जुना माझेपण । सार्थक एक ॥ ५६ ॥ तेंचि
भलतेणें भावें । मन मज आंतु येतें होभावे । आलें तरी आघवें । मागील वावो ॥ ५७ ॥
जैसे तंवचि वैहाळ बोहळ । जंव न पवती गंगाजळ । मग होऊनि ठाकती केवळ

१ ताट वाढले. २ महार आदि. ३ नक्राने. ४ हत्ती. ५ व्यर्थ. ६ वाईट. ७ गोष्टी. नामोचार.
८ पांच विषय. ९ सर्वप्रकारे. १० असेनात कां. ११ शास्त्र पढलेले. १२ माझी आणि त्याची
तुलना केली तर कोही कमती नाही. १३ महत्वाने. १४ मोठेपणासाठी. १५ माझ्याबद्दल.
१६ क्षरेपणाने. १७ बरोबरी. १८ अधिकपणाने. १९ पुढारी होय. २० कातड्याच्या तुकड्या-
वर. २१ विकत मिळती. २२ निर्फळ. २३ नीचवर्णादिक. २४ व्यर्थ. २५ लहान ओढे.

गंगारूप ॥ ५८ ॥ कां खैर चंदन काष्ठें हे । विवंचना तंवचि घटे । जंव न घापती एकवटे ।
अग्निमाजि ॥ ५९ ॥ तैसे क्षत्री वैश्य स्त्रिया । कां शुद्ध अंग्यजादि इया । जाती तंवचि
वेगळालिया । जंव न पवती मातें ॥ ६० ॥ मग जाति ध्यन्ती पडे बिंदुलें । जेव्हां भावें
होती मज मीनले । जैसे लवणकण घातले । सागरामाजी ॥ ६१ ॥ तंभवरी नदनसीचीं
नांवें । तंवचि पूर्वपश्चिमेचे यावे । जंव न येती आधवे । समुद्रमाजि ॥ ६२ ॥ हेचि क-
वणे एके मिसें । चित माझेठायीं प्रवेशे । येतुलें हो मग आपैसे । मीचि होणें असे ॥ ६३ ॥
अगा वरी फोडावयाचि लागीं । लोहो मिळो कां परिसाचे आंगीं । कां जे मिळतिये
प्रसंगीं । सोनेचि होईल ॥ ६४ ॥ पाहें पां वल्लभाचेनि ध्याजें । तिया त्रंजांगनाचि निजें ।
मज मिनलिया काय माझे । स्वरूप नव्हती ॥ ६५ ॥ ना तरी भयाचेनि मिसें । मातें न
पावेजेचि काय कसे । कीं अखंड वैरवशें । चैथ्यादिकीं ॥ ६६ ॥ अगा सोयरेपणेचि
पांडवा । माझे सायुज्य यादवां । कीं ममत्वे वसुदेवा- । दिकां सकळां ॥ ६७ ॥ नारदा ध्रुवा
अक्रूरा । शुका हन सनत्कुमारा । इयां भक्ती मी धनुर्धरा । प्राप्य जैसा ॥ ६८ ॥ तैसाचि
गोपिकांसि कोमें । तयां कसा भयसंभ्रमें । घेरां घातका मनोधमें । शिशुपालादिकां ॥ ६९ ॥
अगा मी ऐकलाणीचें खागे । मज येवो ये भलतेनि मागे । भक्ति कां विषय विरंगें । अ-
यवा वैरे ॥ ७० ॥ ह्मणोन पार्या पाही । प्रवेशावया माझ्या ठायीं । उपायांची नाही ।
वैणी एथ ॥ ७१ ॥ आणि भलतिया जाति जन्मावें । मग भजिजे कां विरोधावें । परि
भक्ता का वैरिया व्हावें । माझियाचि ॥ ७२ ॥ अगा कवणे एके बोलें । माझेपण जवळी
जाहालें । तरी मी होणें आलें । हाता निरुतें ॥ ७३ ॥ यालागीं पापयोनीही अर्जुना ।
कां वैश्य शुद्ध अंगना । मातें भजतां सदा । माझिया येती ॥ ७४ ॥

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।

अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ३३ ॥

मग वर्णाभाजि छत्रचामर । स्वर्ग जयाचें अंगहार । मंत्रविद्येसि माहेर । ब्राह्मण जे
॥ ७५ ॥ जे पृथ्वीतळीचे देव । जे तपोवतार सावयव । सकळतीर्थीसि देव । उद्यलें जे
॥ ७६ ॥ जेथ अखंड वसिजे यागी । जे वेदांची वैजांगी । जयांचिये विधीचिया
उत्सर्गा । मंगळ वाढे ॥ ७७ ॥ जयांचिये आस्थेचेनि बोलें । सकर्म पांढ्याळी गलें ।

१ विचार. २ घातले जात नाहीत. ३ शून्य. ४ ऐक्य झाले. ५ आगमन. ६ निमित्ताने. ७ परि-
साला फोडण्याकरितां. ८ स्पर्शमात्राने. ९ प्रीतीचे. १० गोपस्त्रियांचे. ११ अंतःकरणाने.
१२ शिशुपालादिकांनीं. १३ भक्तीस्तव. १४ विषयबुद्धीनें. १५ निर्वाणीचें स्थान. १६ विरक्ततेनें.
१७ उणीव. १८ माझ्याच. १९ खरे. २० थेट. २१ इनाम गांव. २२ तपश्चर्येचे अवतार.
२३ मूर्तिमान्. २४ वलकट कवच. २५ मांडीवर. २६ ओलाव्याने. २७ विस्तारले.

संकल्पे सत्य जियाले । जयांचेनी ॥ ७८ ॥ जयांचेनि गा बोलें । अग्नीसि आमुष्य
 जाहाले । ह्यणोनि समुद्रें पाणी आपुलें । दिधलें यांचिप्रीती ॥ ७९ ॥ मियां लक्ष्मी
 डोवलेनि केली परौती । केडोनि कौस्तुभ घेतला हाती । मग वोढविली वक्षस्पळाची
 वेष्टसी । चरणरजां ॥ ४८० ॥ आम्हानि पाडलाची मुद्रा । मी हृदयीं वाहें गा सुभद्रा ।
 जे आपुलिया देवसमुद्रा । जतनेलागीं ॥ ८१ ॥ जयांचा कोप सुभद्रा । काळाभिरुद्राचा
 वसौटा । जयांचे प्रसारीं फुकाटा । जोडती सिद्धी ॥ ८२ ॥ ऐसे पुण्यपुण्य जे ब्राह्मण ।
 आणि माझ्या ठायीं अतिनिपुण । आतां मातें पावती ते हे कवण । समर्थावें ॥ ८३ ॥
 पाहें पां चंदनाचेनि अंगानिळें । शिंवतिल निब होते जे जवळें । तिहीं निर्जिती देवांचीं
 निडेंळें । बैसेणी केली ॥ ८४ ॥ मग तो चंदन तेथें न पवे । ऐसें मनीं कैसेनि धरावें ।
 अथवा पतिला हें समर्थावें । तेव्हां कायि साच ॥ ८५ ॥ तेथ निववील एसिया आद्या ।
 हें चंद्रमा अर्धा ऐसा । वाहिजत असे शिरेंसा । निरंतर ॥ ८६ ॥ तेथ निवविता
 आणि सगळा । परिमळें चंद्राहून आगळा । तो चंदन केवि अंबलीळा । सर्वांगीं न बैसे
 ॥ ८७ ॥ कां रेंदयोदकें जियेचिये कासे । लागलिया समुद्र जालीं अनायासें । तिये
 गंगेसि काय अंनारिसें । गर्वंतर असे ॥ ८८ ॥ ह्यणोनि राजर्षी कां ब्राह्मण । जयां
 गाते मति मीचि शरण । तयां त्रिशुद्धी मीचि निर्वाण । स्थितीही मीचि ॥ ८९ ॥
 यालागीं शतजर्जर नावे । रिगोनि केवि निश्चित होआवें । कंसनि उघडिया असावें ।
 शैलवर्षी ॥ ४९० ॥ आंगावरी पडतां पाषाण । न सुवावें केवि वाडें । रोमं हाटला
 आणि उदासपण । वोखवेंसी ॥ ९१ ॥ जेथ चहुंकडे जळत वणवा । तेथुनि न निगिजे
 केवि पांडवा । तेवि लोका येऊनि सोपववा । केवि न भजिजे मातें ॥ ९२ ॥ अगा मातें
 न भजावयालागीं । कवण बळ पां आपुलिया आंगीं । काइ धरीं कीं भोगीं । निश्चिती
 केली ॥ ९३ ॥ ना तरी विद्या कीं वयसा । ययां प्राणियांसि हा ऐसा । मज न भजतां
 भरोवसा । सुखाचा कोण ॥ ९४ ॥ तरी भोग्येजात जेतुलें । तें एका देहाचिया निकीं
 लागलें । आणि एथ देह तंव असे पडिलें । काळाचिये तोंडी ॥ ९५ ॥ बाप दुःखाचें
 कोणें सुटलें । जेथ भरणचें भरें लोटलें । तिये मुष्ट्युलोकीचें शोवटिलें । हांचेळे येवें
 जाहाले ॥ ९६ ॥ आतां सुखेंसि जीविता । कैची श्रीहिकी किजेल पांडुसुता । काय

१ जीवित्. २ यांमर्त्यर्थ. ३ ठकलून. ४ काढून. ५ खळगी. ६ ठसा. ७ स्थान. ८ प्रति-
 पादकें. ९ अंगवायुच्या योगानें. १० स्पष्टीले. ११ मस्तकें. १२ वसण्याची स्थानें. १३ पावला.
 १४ महादेवानें. १५ अर्धा. १६ मस्तकावध. १७ सहज. १८ रस्त्यावरील उदकें. १९ निराळे.
 २० कोवटी. २१ शतावधी भोकांच्या फुटक्या नावित. २२ दाखवुंटीत. २३ न घालावें. २४ डाल.
 २५ सर्व उपनोद्य वस्तु. २६ बरेपणास. २७ बाल. २८ समूह. २९ मनुष्यरूपांत. ३० वेवढें. अन्म.
 ३० बाजाराच्या समर्थी. ३१ आतां जीविताला सुख होईल असा कोणता सवदा करावा. ३२ गिराइकी.

सखीडी कुकितां । हीप लागे ॥ ९७ ॥ अगे विषाचे कोर वाटुनी । जो रस घेईजे
 पिळुनी । तेया नाम अमृत ठेडनी । जेसं अमर होणे ॥ ९८ ॥ तेवि विषयांचे जे सुख ।
 ते केवळ परमदुःख । परि काय कीजे मूर्ख । न सेवितां न सर ॥ ९९ ॥ कां हीसं
 खाडुनि आकुल । पायींच्या खती बांधिले । तेसं मृत्युलोकींचे भल । आहे आवये
 ॥ १०० ॥ ह्मणोन मृत्युलोकीं सुखाची कहाणी । ऐकिजेल कवणाचिये भवणी । कैची
 सुखनिद्रा आचरुणी । इंगळाच्या ॥ १ ॥ जिये लोकींचा चंद्र सयरीगी । जेय उदय
 होय अस्तालागी । दुःख लेऊनि सुखाची आंगी । सळित जगातें ॥ २ ॥ जेय मग-
 ळाच्या अकरी । सर्वेचि अमगळाची पडे पारी । मृत्यु उदराचिया परिवरी । गर्भ
 गिंईसी ॥ ३ ॥ जे नाही ते तयातें चितवी । तंव तेचि नइजे गंधर्वी । गेलियाची कवणे
 गावी । सुद्धी न लगे ॥ ४ ॥ अगा गिंवसितां आघविया वाटी । परतले पाउलचि नाही
 किरीटी । सैध निमालियाचिया गोष्टी । तिये पुराणे जेथीची ॥ ५ ॥ जेथीचिये अनि-
 त्यस्तेची पोसी । करितयां ब्रह्मयाचे आयुष्यवरी । कैसे नाही होणे अवधारी । निपटुनियां
 ॥ ६ ॥ ऐसी लोकींची जिये नांदणुक । तेथ जन्मले आथि जे लोक । तयांचिये निश्चि-
 तीचे कौतुक । दिसत असे ॥ ७ ॥ पै वृष्टावृष्टाचिये जोडी । लागीं भोंडवल न सुटे कवडी ।
 जेथ सर्वस्व हानि तेथ 'कोडी । वेचिती गा ॥ ८ ॥ जो बहुवे विषयविलासे 'मुक् ।
 तो ह्मणती उवाई पडिला सापे । जो अभिलाषभोरें रडवे । तयातें सज्ञान ह्मणती
 ॥ ९ ॥ जयाचे आयुष्य धोकुंटे होय । बळ प्रज्ञा जिरानि जाय । तयाचे नमस्कारिती
 पाय । वडिल ह्मणुनी ॥ १० ॥ जंव जंव बाळ बाळिया वाढे । तंव तंव 'भोजे नाचती
 कोडे । आयुष्य निर्माले आतुलियेकडे । ते रानीचि नाही ॥ ११ ॥ जन्मलिया दिवसदि-
 वसे । होलागे कोळाचियाचि ऐसे । कीं वाढती करिती उल्हासे । उभावती गुडिया ॥ १२ ॥
 अणा मर हा बोल न सांहीती । आणि मेलिया तरी रडती । परि असतें जात न गणिती ।
 गहिंसपणे ॥ १३ ॥ वरुण सापे गिळिजतु आहे उभा । कां तो मासिया वेढीळी जिभा ।
 तैसें प्राणिये कवणे लोभा । वाढविती तृष्णा ॥ १४ ॥ अहा कैटकटा हें वेखेंटे । इथे
 मृत्युलोकींचे उकराटे । एथ अर्जुना जरि अवचटे । जन्मलासी तू ॥ १५ ॥ तरि झड-

१ टाकीत नाही. २ तोडून. ३ क्षतावर. ४ गोष्ट. ५ कानांनी. ६ दुःख सुखाची आंगी=अंग-
 रखा घेऊन जंगला छळते (बाहेरून सुख असे वाटते पण सर्व दुःखच आहे.) ७ छळित.
 ८ आच्छादन. ९ घरी. १० सोधी. ११ बहुत. १२ कर्ता जो ब्रह्मा त्याचे. १३ आयुष्य संपयित.
 १४ सर्वथेव. १५ कोट्यावधि इथ. १६ अडके, गुंते. १७ सुखामध्ये. १८ प्रसूत. १९ उणे
 होतें. २० बुद्धि. २१ संतोषार्थ. २२ कमी झाले. २३ आतून. २४ दुःख. २५ कोळाच्याच
 खाडीन. २६ वाळिवस. २७ जात असतें तें जुमानीत नाहीत. २८ मूर्खपणे. २९ धरतो.
 ३० झयझय. ३१ वाईट.

झडोनि वाहिला तिघ । इथे भक्तिचिथे वाटे लाग । जिच्या पावसी अर्घ्यना । निज-
धाम माझें ॥ १६ ॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।

मामेवैष्यसि युक्तवैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

तू मन हे मीचि करी । माझिया भजनीं प्रेम धरी । सर्वत्र नमस्कारी । मज एकांतें
॥ १७ ॥ माझेनि अंतुसंधानें देख । संकल्प जाळणें निःशेष । मद्याजी चोरख । याचि नांव
॥ १८ ॥ ऐसा मिथ्यां आथिला होसी । तेथ माझियाचि स्वरूपा पावसी । हें अंतःकर-
णांचें तुजपासी । बोलिजत असे ॥ १९ ॥ अगा अवधियां चोरियां आपुलें । जें सर्वस्व
आह्मी असे ठेविलें । तें पावोनि सुख संचलें । होऊनि ठासी ॥ २० ॥ ऐसें सांवळेनि
परब्रह्म । तेणें भक्तकामकल्पद्रुम । बोलिलें श्रीआत्मारामें । संजयो द्वारे ॥ २१ ॥ अहो
ऐकित असे की अवधारा । तंव इया बोला निवांत ह्यातारा । जैसा होसी तुमी कां
पुंरा । तैसा उगाचि असे ॥ २२ ॥ तेथ संजयें माथा तुकिला । अहो अमृताचा पाऊस
वर्षलां । की हा पृथ असतुचि गेला । सेजिया गावां ॥ २३ ॥ तन्ही वीतार हा आमुच्या ।
द्वारेनि हें बोलतां मैकेलें वाचा । काय कीजे ययाचा । स्वभावचि ऐसा ॥ २४ ॥ परि
बाप भास्य माझे । जे वृत्तांत सांगावयाचेनि रीयाजें । कैसा रक्षिलें मुनिराजें । श्रीव्या-
सदेवें ॥ २५ ॥ येतुलें हें वाड सायसें । जंव बोलत असे वृकमानसें । तंव न भरवेकि
आणुलिया ऐसें । साखिकें केले ॥ २६ ॥ चित्त आकांठले कोंडु घेत । वाचा पांगुळली
जोथिया तेथ । आपावकुंकित । रोमांच आले ॥ २७ ॥ अंधोन्मीलित डोळे । वर्ष-
ताति आनंदजळें । आंतुलिया सुखोर्माचेनि बळें । बाहेरि कांपे ॥ २८ ॥ पै भाषवाचि
रोममूर्छी । आली स्वदेवकीका निर्मळी । लेहला मोतियांचीं कडियांचीं । आवडे तैसा
॥ २९ ॥ ऐसा महासुखाचेनि अतिरसें । जेथ आंठणी हों पाहे जीवदशे । तेथ निरोपिलें

- १ बायला, वेगळा. २ जिच्या योगानें. ३ अनुलक्षानें. ४ माझें यजन करणारा. ५ निर्मळ.
६ माझ्या योगानें संपन्न. ७ चोरून ठेवलेले. ८ राहासी. ९ भक्तांच्या इच्छा पुरावणाऱ्या कृष्णानें.
१० स्वस्वरूपीं रममाण होणाऱ्या श्रीकृष्णानें. ११ टोणगा. १२ नदीच्या पुरातून. १३ शेजारको
गांवी. १४ धनी. १५ दूषित होईल. १६ निमित्तानें. १७ मोठे. १८ इतक्यांत. १९ आपणाला.
२० गढून घेतले. २१ संकोच, आठणी. २२ नक्षत्रांत आंगारक्यासारखे. २३ अर्धे उघडे.
२४ घामाचे बारीक कण. २५ माळा. २६ आंकुचन, हानि.

व्यासैं । तें नेदीचें हों ॥ ५३० ॥ आणि क श्रीकृष्णाचें बोलणें । घोंकरी आलें श्रवणें ।
कीं देहस्मृतीचा तेंणें । वापसा केला ॥ ३१ ॥ तेव्हां नेत्रीचें जळ विसंजी । सर्वो-
र्गांचा स्वेद परिमोर्जी । तेवींचि अवधारा झणे होजी । धृतराष्ट्रातें ॥ ३२ ॥ आतां श्रीकृ-
ष्णवाक्यबीजनिवाड । आणि संजय सात्विकाचा बिर्बड । झणोनि श्रोतया होईल सुख-
वाड । प्रमेयपर्किाचा ॥ ३३ ॥ अहो अळुमाळ अवधान वैयावें । येतुलेनि आनंदाचे
राशीवरी बैसावें । बाप श्रवणेंद्रियां देवें । घातली माळ ॥ ३४ ॥ झणोनि विभूतीचा जो
ठावो । अर्जुना रावील सिद्धांचा रावो । तो एका झणे ज्ञानदेवो । निवृत्तीचा ॥ ५३५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

श्लोक ३४, ओव्या ५३५.

अध्याय १० वा.

नमो विश्वेश्वोर्ध्वविद्गधा । विद्यारविद्वप्रबोधा । परंप्रमेयप्रमदा । विलोसिया ॥ १ ॥
नमो संसारतमसूर्या । अपरिमितपरमवीर्या । तरुणतर्तूर्या । लोलनलीला ॥ २ ॥ नमो
जगत्खिलपालना । मेगळमणिनिधाना । सज्जनवनचंदना । आराध्यलिंगा ॥ ३ ॥ नमो
चतुरचित्तचक्रोरचंद्रा । आत्मानुभवचंद्रा । श्रुतिसारसमुद्रा । मेमथमन्नया ॥ ४ ॥
नमो सुभावभजना । भवेभकुर्भभजना । विश्वोद्भवभुवना । श्रीगुराया ॥ ५ ॥ तुमच्या
अनुभवा गणेश । जें आपुला दे सारसैं । तें सारस्वती प्रवेश । बाळकाही आयि ॥ ६ ॥
जी वैविकी उदार वाचा । जें उद्देश दे नाभिकाराचा । तें नवरससुधाब्धीचा । थोड
लामें ॥ ७ ॥ जी आपुल्या स्नेहाची वीगेश्वरी । जरी मुक्यातें अंगीकारी । तो वाचस्प-
तीसी करी । प्रबंधहोडा ॥ ८ ॥ हें असो दिडी जयावरी झळके । कीं हा पद्यकर माथां
वैलखें । ती जीवांचि परि तुंके । महेशीं ॥ ९ ॥ एवढे जिये महिमेचें करणें । ते वाचा-
बळे वानूं मी कवणें । कीं सूर्याचिया आंगा उटणें । लागत असे ॥ १० ॥ केउंता कल्प-

१ होळ देईना. २ झटकर. ३ वाफ आलेली भूमि. ४ पुसी, टाकी. ५ पुसी. ६ जत.
७ अनुकूल्य. ८ सिद्धांताचा. ९ किंचित्. १० ईश्वरमूर्तीची स्थले. ११ स्पष्ट बोध करण्या-
विषयी कुशल. १२ विद्या हेंच कमळ त्याला विकासविणारा. १३ प्रकृति क्रीडी विलास करणारा.
१४ अत्यंत तरुण तुमचे लालन हीच ज्याची लीला. १५ मदनाचे मंथन करणारा. १६ संसार-
यज्ञाचे गंडस्थळ फोडणारा. १७ जगदुत्पत्तिस्थान. १८ प्रसाद. १९ सार्वविद्यांत. २० गुरूची.
२१ अभयगाथा. २२ श्रावण. २३ सरस्वती. २४ ग्रंथ कल्पवाची प्रतिष्ठा. २५ वृष्टी. २६ स्थीर
होणे. २७ साम्य पावे. २८ लेप, रंग. २९ कोटून.

तद्वरी फुलौरा । कायसेनि पाहुणेर क्षीरसागर । कवणे बासीं कापुंरा । सुवास देवों
 ॥ ११ ॥ चंदनातें कायसेनि चर्चावें । अमृतातें केउतें रांधावें । गगनावरी उभवावें । बडे
 केवि ॥ १२ ॥ तैसें श्रीगुरुचें महिमान । आकळितें कें असे साधन । हे जाणोनिर्था
 नमन । निवांत केलें ॥ १३ ॥ जरी प्रज्ञेचेनि भायिलेपणें । श्रीगुरु सामर्थ्यरूप करू
 ढणें । तरि तें मोतियां भिंग देणें । तैसें होईल ॥ १४ ॥ कां साडेपंधरा रजतवणी ।
 तैसीं स्तुतीचीं बोलणीं । उगियाचि माथा ठेविजे चरणीं । हेंचि भलें ॥ १५ ॥ मग
 द्वाणितलें जी स्वामी । भलेनि ममत्वे देखिला तुझी । द्वाणोनि कृष्णार्जुनसंगमी । प्रयागवड
 जाहालों ॥ १६ ॥ मागां धुव दे द्वाणितलियासाठी । आचविया क्षीराब्धीची करुनि वादी ।
 उपमन्युपुढें धूर्जटी । ठेविली जैसी ॥ १७ ॥ ना तरी वैकुण्ठपीठनायकें । रुसला धुव कव-
 तिकें । दुहाविला रेकनि भोंतुकें । ध्रुवपसाचें ॥ १८ ॥ तैसी जे द्वाविचारावो । सकळ-
 शास्त्रांचा विसवैता ठावो । ते भगवद्गीता बोंविये गावो । ऐसें केलें ॥ १९ ॥ जे बोल-
 णियाचे रानीं हिंडतां । नायकीजे फळलिया अक्षराची वातां । परि ते वाचाचि केली
 कल्पलता । विवेकाची ॥ २० ॥ होती वेहबुद्धी एकसरी । ते आनंदभांडारा केली
 बोवरी । मन गीतार्थक्षीरसागरीं । जळशयन जालें ॥ २१ ॥ ऐसें एकेक देवाचें करणें ।
 तें अपार बोलों केवि मी जाणें । तन्ही अनुवोईलों धीटपणें । तें उर्पसाहिजो जी ॥ २२ ॥
 आतां आपुलेनि कृपाप्रसादें । मियां भगवद्गीता बोवीप्रबंधें । पूर्वखंड विनोदें । वाखाणिलें
 ॥ २३ ॥ प्रथमी अर्जुनाचा विषाद । दुर्जी बोलिला योग विधी । परि सांख्यबुद्धीसि
 भेद । हाकनियां ॥ २४ ॥ तिजीं केवळ कर्म प्रतिष्ठिलें । तेंचि चतुर्थी ज्ञानेसीं प्रगटिलें ।
 पंचमीं गेह्हरिलें । योगतत्त्व ॥ २५ ॥ तेंचि षष्ठामाजि प्रगट । आसनालागोनि स्पष्ट ।
 जीवात्मभाव एकवट । होती जेणें ॥ २६ ॥ तैसी जे योगस्थिती । आणि योगभ्रष्टां जे
 गती । ते आपवीचि उर्पपत्ती । सांगीतली षष्ठी ॥ २७ ॥ तयावरी सप्तमीं । प्रकृतिपरि-
 हार उर्पक्रमीं । भजती जे पुरुषोत्तमीं । ते बोलिले चौन्ही ॥ २८ ॥ पाठीं सप्त प्रससिद्धी ।
 बोलोनि प्रयागसमयगुद्धी । एवं सकळवाक्यावधि । अष्टमाध्यायी ॥ २९ ॥ मग शेंब-
 द्वाही असंख्याकें । जेतुला कांहीं अभिप्राय पिके । तेतुला महाभारतें एके । लेंखें जोडे
 ॥ ३० ॥ तिय आपवाचि जें महाभारती । तें लाभे कृष्णार्जुनवचनोत्ती । आणि जो
 अभिप्रावो गीते सातेंशती । तो एकलाचि नवमी ॥ ३१ ॥ द्वाणोनि नवमीचिया

Subrahmanya
 1-18 chapters

१ फुलांचा भर. २ लेप करावा. ३ उंच करावें. ४ कोठें. ५ भाग्यत्वाजें. ६ अभक्राचें पुट
 देणें. ७ उत्तम सोन्याला. ८ रुप्याचें पाणी, मुलामा. ९ कृष्णार्जुनसंवाद हाच प्रयाग तो प्राग
 झालें. १० शंकराजें. ११ समजाविला. १२ छाड. १३ विभ्रांतिस्थान. १४ बोललों. १५ कमा
 करावी. १६ पूर्वार्ध. १७ स्पष्ट. १८ गौरविलें. १९ प्रतिपादन. २० आरंभी. २१ चारी.
 २२ वेदान्तांत. २३ लक्षांत.

कनिप्रया । सहसा मुद्रा लावावया । बिहाला वेद मग मी वायां । गर्व कां करु ॥ ३२ ॥
 अहो मुळा साखरे मालयाचे । बांधे तरि एकाचि रसाचे । परि स्वाद गांडियेचे ।
 वर्तन आन जेसे ॥ ३३ ॥ एक जाणोनियां बोळती । एक ठायेंठाथ जाणविती । एक
 जाणो जाणां हरपती । जाणते गुणेशीं ॥ ३४ ॥ हे ऐसे अध्याय गांतेचे । परि अनिर्वा-
 च्यपण तवमाचें । तो अनुवाचलें हें तुमचें । सामर्थ्य प्रभू ॥ ३५ ॥ अहो एकाचि
 शिंदी तपिली । एकां सृष्टीवरि सृष्टि केली । एकां पाषाणीं वाऊनि उतरली । समुद्रीं
 कंदकें ॥ ३६ ॥ एकां आकाशीं सूर्यातें धारिलें । एकां चुळीचि सागरातें भरिलें । तैसें
 मज सुकयाकरवीं बोलविलें । अनिर्वाच्या तुम्ही ॥ ३७ ॥ परि हें असो एथ ऐसे ।
 श्रीगण रावण जुझानले कैसें । श्रीगण रावण जेसे । मीतलं समरो ॥ ३८ ॥ तैसें नवमीं
 कृष्णाचें बोलणें । तें नव मीचीयाचि ऐसें मी ह्याणें । या निवाडा तत्त्वज्ञ जाणें । जया
 भीतार्थ हार्ती ॥ ३९ ॥ एवं नवही अध्याय पहिलें । मिठां मंसीसारखे वाखाणिले ।
 आतां उत्तरखंड उपाडलें । ग्रंथाचें एका ॥ ४० ॥ जेथ विभूनीप्रतिविभूती । प्रस्तुत
 अर्जुना सांगीजती । ते विदेशा रसवृत्ती । ह्याणिले कया ॥ ४१ ॥ देशियचनि नाग-
 रपणें । शांत शृंगारतें जिणें । तरि वांविया हंती लें । साहित्यासी ॥ ४२ ॥ मूळग्रंथा-
 चिया संस्कृता । वरि मन्हाटी नीद पाहांतां । अभिप्राय मानलिया चिंत्ता । कवण भुमी
 हें त चोजवे ॥ ४३ ॥ जेसें आंगाचनि सुंदरपणें । लेणिया आंगाचें होय लें । तेथ
 अळंकारिले कवण कवणें । हें निर्वचन ॥ ४४ ॥ तैसी वेशी आणि संस्कृतवाणी । एका
 भावांश्रीच्या सुखासनीं । शोभती आंयणी । चोखट आदका ॥ ४५ ॥ उद्गलिया भावा-
 रूप । कतितां रसवृत्तीचें लागे पेंडप । चातुर्य ह्याणें पेंडप । जोडलें आह्मां ॥ ४६ ॥ तैसें
 देशियेचें लावण्य । हिरानि रसां भाणिलें तारुण्य । मग रचिलें अगण्य । गीतातत्त्व
 ॥ ४७ ॥ जो चराचरपरमगुरु । तत्त्वचि तत्त्वमत्कार । तो एका यादवेश्वर । बोलता
 जातला ॥ ४८ ॥ झालवेव विवृत्तीचा ह्याणें । ऐसें बोलिलें श्रीहरी तेणें । अर्जुना आध-
 वियाचि मीतु अंतःकरणें । धडौनीं माहासी ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाश्यया ॥ १ ॥

आम्ही मामील जें निरूपण केले । तें तुझें अंधधानाचि पाहिलें । तंव टीचें नव्हे भलें ।

१. स्पष्ट सांगण्यास. २. आत्म. ३. डेपीचें. ४. मित्रमित्र. ५. ठिकाणोठिकाणी. ६. वज. ७. वनरसमूह. ८. वणीला. अमरस्य. ९. मी नवा. १०. यथामति. ११. आसंभिलें. १२. सुंदर. १३. जिके. १४. निवडत नाही. १५. आकडीने. १६. आभय. १७. प्रतिष्ठा. १८. मोडीला. १९. धड. महणास पाव. २०. परीक्षा. २१. अपुरें.

अभिप्राया । सहसा मुद्रा लावावया । बिहला वेद मग मी वायां । गर्व कां कळ ॥ ३२ ॥
 अहो मुळा साखरे मालयाचे । बांधे तरि एकाचि रसाचे । परि स्वाद गोडियेचे ।
 सौन ज्ञान जैसे ॥ ३३ ॥ एक जणोनियां बोलती । एक ठायेंठाय जाणविती । एक
 ज्ञानो ज्ञानां हारपती । जाणते गुणेशीं ॥ ३४ ॥ हे ऐसे अध्याय गीतेचे । परि अनिर्वा-
 च्यपण नवमाचें । तो अनुवादलों हें तुमचें । सामर्थ्य प्रभू ॥ ३५ ॥ अहो एकाचि
 शैदी तपित्रीली । एकीं सृष्टीवरि सृष्टि केली । एकीं पाषाणीं वाऊनि उतरलीं । समुद्रीं
 कंदकें ॥ ३६ ॥ एकीं आकाशीं सूर्यातें धारिलें । एकीं चुळींचि सागरातें भरिलें । तैसें
 मज मुकयाकरवीं बोलविलें । अनिर्वाच्या तुम्ही ॥ ३७ ॥ परि हें असों एथ ऐसे ।
 श्रीराम रावण जुंझनले कैसे । श्रीराम रावण जैसे । मीनल समरां ॥ ३८ ॥ तैसें नवमीं
 कृष्णाचे बोलणे । ते नव मीचियाचि ऐसे मी ह्यणे । या निवाडा तत्त्वज्ञ जाणे । जया
 गीतार्थ हातीं ॥ ३९ ॥ एवं नवही अध्याय पहिले । मिशां मंतीसारखे वाखाणिले ।
 आतां उत्तरखंड उपाडलें । ग्रंथाचें एका ॥ ४० ॥ जेथ विभूनीप्रतिविभूनी । प्रस्तुत
 अर्जुना सांगीजती । ते विद्ग्धा रसवृत्ती । ह्यणिपैल कथा ॥ ४१ ॥ देशियेचनि नाग-
 रपणें । शांत घुंगारातें जिणें । तरि वाविया हांती लणें । साहित्यासी ॥ ४२ ॥ मूळग्रंथा-
 चिया संस्कृता । वरि मन्हादी नीट पाहातां । अभिप्राय मानलिया चित्ता । कवण भूमी
 हें न चोजवे ॥ ४३ ॥ जैसे आंगाचनि संहरपणें । लेणिया आंगाच होय लेणें । तेथ
 अळकारिलें कवण कवणें । हें निर्वचनो ॥ ४४ ॥ तैसी देशी आणि संस्कृतवाणी । एका
 भावार्थाच्या सुखासनीं । शोभती आंथणी । चौखट आडकां ॥ ४५ ॥ उद्गलिया भावा-
 रूप । करितां रसवृत्तीचें लागे वडव । चातुर्य ह्यणे पडप । जोडलें आड्यां ॥ ४६ ॥ तैसें
 देशियेचें लावण्य । हिरानि रसां आणिलें तारुण्य । मग रचिलें अगण्य । गीतातत्त्व
 ॥ ४७ ॥ जो चराचरपरमगुरु । चतुरचित्तचमत्कार । तो एका यादवेश्वर । बोलता
 जाहला ॥ ४८ ॥ ज्ञानदेव निवृत्तीचा ह्यणे । ऐसे बोलिलें श्रीहरी तेणें । अर्जुना आघ-
 वियाचि मातू अंतःकरणें । धडौती आहासी ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाश्यया ॥ १ ॥

आम्ही मागील जें निरूपण केले । तें तुझें अवधानचि पाहिलें । तंव टीचें नव्हे भले ।

१ स्पष्ट समण्यस. २ भाला. ३ डेपीचें. ४ भिन्नभिन्न. ५ ठिकाणेंठिकाणीं. ६ वळ. ७ वानरसमूह. ८ वाणीला अगम्य ज्ञान. ९ मी नवा. १० यथामति. ११ आरंभिलें. १२ सुंदर. १३ झिके. १४ निवडत नाहीं. १५ आवडीनें. १६ आभय. १७ प्रतिष्ठा. १८ मोष्टीला. १९ धड. ग्रहणास पात्र. २० परीक्षा. २१ अपुरें.

पुरतें आहे ॥ ५० ॥ घडी थोडेंसें उदक घालिजे । तें न गळे तरी वरिना भरिजे । ऐसा परितोनि पाहिलासि तंव परिसविजे । ऐसेचि होतसे ॥ ५१ ॥ अर्धचित्र आवरी सर्वे सांडिजे । मग चोख तरी तोचि भांडारी करिजे । तैसा किरीटी तूं आतां माझे । निज-
धाम कीं ॥ ५२ ॥ ऐसें अर्जुना येउतें सर्वेश्वरे । पाहोनि बोलिलें अत्थाहरे । भिरी देखोनि सुभरे । मेघ जैसा ॥ ५३ ॥ तैसा कृपाळुवांचा रावो । ह्याणे आहके मा मन्हा-
बाहो । सांगितलाचि अभिप्रावो । सांगेन पुढती ॥ ५४ ॥ ये प्रतिवर्षी क्षेत्रे पेरिजे । पिकाची जरी वाढी देखिजे । यालागीं तुजगिजे । वाहो करितां ॥ ५५ ॥ पुढतपुढती पुढें
वेतां । जोडे वानियंची अधिकता । ह्याणोनि सोने पांडुसुता । 'शोधूचि आवडे ॥ ५६ ॥ तैसें एथ पार्था । तुज आभार नाहीं सर्वथा । आह्मी आपुलियाचि स्वार्था । बोलों
पुढती ॥ ५७ ॥ जैसे बाळका लेवविजे 'लेणें । तैथाप्रमाणें बाळ काई जाणें । परि ते
सुखाचे सोहळे भोगणें । माउलिये दिवी ॥ ५८ ॥ तैसें तुझे हित आवघें । जंव जंव कां
तुज फांवे । तंव तंव आमुचें सुख दुषावे । ऐसें आह ॥ ५९ ॥ आतां अर्जुना असो हे
विकडे । मज उघड तुझां आवडी । ह्याणोनि तूमीची सर्वडी । बोलतां न पडे ॥ ६० ॥
आह्मा येतुलियाचि कारणें । तेचि ते तुजशीं बोलणें । परि असो हें अंतःकरणें । अव-
धान रेई ॥ ६१ ॥ तरी ऐके ऐके गा सुंदर । वाक्य माझे परम । जें अक्षरे लळनि पर-
ब्रह्म । तुज खेवांसि आलें ॥ ६२ ॥ परि किरीटी तूं मातें । नेणसी ना 'निरुतें । तरि तो
गा जो मी एथें । ते विश्वचि हें ॥ ६३ ॥

न मे विदुः सुरगणाः प्रभव न महर्षयः ।

अहमादिहि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥

एथ वेद मुक जाहाले । मन पैवन पांगुळले । रातीविण मावळले । रविशशी ॥ ६४ ॥
अगा उदरीचा गर्भ जैसा । न देखे आपुलिय मायची वयसा । मी आपवेया देवां तैसा ।
नेणवे कांही ॥ ६५ ॥ आणि जळचरां उदरीचें मान । मेईका नोलांडवेचि गगन । तेवि
महर्षीचें ज्ञान । न देखेचि मातें ॥ ६६ ॥ मी कवण पां कर्तुला । कवणाचा कै जाहाला ।
या निर्हेती करितां बोला । कल्प गेले ॥ ६७ ॥ कां जे महर्षी आणि या देवां । येरां
भूतजातां सर्वा । मीचि आदि ह्याणोनि पांडवा । अवघड जाणतां ॥ ६८ ॥ उत-
रलें उदक पर्वत वेळचे । जरी झाड वाढत मुळी लागे । तरी 'मियां जालनि जयें ।

१ नकळत. २ मरून येतो. ३ गुह्य. ४ शेत. ५ वृद्धि. ६ न कंटाळावे. ७ लासवड. ८ वरखेवर. ९ रंगाची. १० शुद्ध करणें. ११ भार. १२ अलंकार. १३ त्याप्रमाणें. १४ समजे. १५ चातुर्ग्रंथे भाषण. १६ शेवट. १७ पवड्याकरितांच. १८ रहस्य, अत्यंत मर्मिका. १९ आलि-
गमस. २० खरे. २१ बारा. २२ वय. २३ सर्वे. २४ माझीला. २५ केवड. २६ निश्चय. २७ सगळे प्राणी. २८ आश्रय करी. २९ माझ्यापासून झालेल्या जगालें.

जाणिजे मातें ॥ ६९ ॥ कां गौभेवनें वट भिवसवे । जरी तरंगी सागर सांठवे ।
कां परमाणुमाजी सामावे । भुगळ हा ॥ ७० ॥ तरि मियां जालिया जीवां ।
महर्षी अथवा देवां । मातें जाणावया होआवा । अवकाश गा ॥ ७१ ॥ ऐसाही जरी वि-
पैयें । सांडून पुढील पाये । सर्वेद्रियांसि हाये । पाठिमेरा जो जो ॥ ७२ ॥ प्रवर्तलाही
वेगीं बंधुडे । तेह सांडून मागलीकडे । महाभूतांचिया चढे । मायथावरी ॥ ७३ ॥

यो मामजमनादि च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।

असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

तेथ राहोनि ठायठिके । स्वप्रकाशें चोखे । अजत्व माझें देखे । आपुलिया डोळां
॥ ७४ ॥ मी आदिर्सा पर । सकळ लोकमहेश्वर । ऐसिया मातें जो नर । यापरी जाणे
॥ ७५ ॥ तो पाषाणमाजि परिस । जैसा रसाभांत सिंदूरस । तैसा मनुष्याभांत तो
अंश । माझाचि जाण ॥ ७६ ॥ तें चालतें ज्ञानाचें बिंब । तयाचे अवयव ते सुखाचे
कोंभ । घेर माणुसपण तें भेंब । लौकिक भाग ॥ ७७ ॥ अगा अवचितां कां पुरा । माजि
सांपडला हिरा । वरि पडिलिया नीरा । नांगवे कांहीं ॥ ७८ ॥ तैसा मनुष्यलोकाभांत ।
तो जरी जाहला प्राकृत । सज्ही प्रकृतिसोषाची मात । नेणेचि कीं ॥ ७९ ॥ तो मीपभ-
येंचि सांडिजे पापी । जैसा जळत चंदन सर्पी । तेवि मातें जाणे तो संकलपी । वर्जनि
धेपि ॥ ८० ॥ तेचि आमुतें कैसें जाणिजे । ऐसें कल्पी जरी चित्त तुझे । तैरी मी ऐसा
हे माझे । भौव ऐकें ॥ ८१ ॥ जे वेगळालिया भूती । सारिखे होऊनि प्रकृती । विखुरले
आहेति बिजगती । आघविये ॥ ८२ ॥

बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।

सुखं दुःखं भवो भावो भयं चाऽभयमेव च ॥ ४ ॥

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।

भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥

तेथ प्रथम जाण बुद्धी । मग ज्ञान जें निरवधी । असंमोह सहनसिद्धी । क्षमा सत्य
॥ ८३ ॥ मग भौव भौव दोन्ही । सुखदुःख वर्तत जनीं । अर्जुना भौवाभाव मानीं । भावाचि-

१ बीजांतील अंकुर. २ झांकवे. ३ कदाचित्. ४ बाह्यप्रवृत्ति. ५ जितेंद्रिय. ६ मार्गे फिरे.
७ ठिकाणचे ठिकाणी स्थिर. ८ उत्तम, निर्मळ. ९ सर्वश्रेष्ठ. १० अमृत. ११ भ्रम. १२ न
आटोपे. १३ साधारण. १४ स्वभयाने. १५ कल्पना टाकतात. १६ घातला जातो. १७ तर मी
असा आहे कीं. १८ धर्म. १९ पसरले. २० निःसमि. २१ मोह नसणे. २२ सहनशीलता.
२३ मनोनिग्रह. २४ इंद्रियनिग्रह. २५ जन्म व नाश.

माजी ॥ ८४ ॥ वै^१ भय आणि निर्भयता । अहिंसा आणि समता । तूटि तप पांडुसुता । ओळख तूं ॥ ८५ ॥ अगा हान यश अपकीर्ती । हे जे भाव सर्वत्र दिसती । ते मजचिपासूनि होती । भूतांचियादार्थी ॥ ८६ ॥ जैसीं भूतें आहाती सिंहानी । तैसेचि हेही वेगळाले मानी । एक उपजती माझ्या ज्ञानी । एक नेणती मातें ॥ ८७ ॥ प्रकाश आणि कैडवसें । हें ह्येयांचिस्त्व जैसें । प्रकाश उदर्यी दिसे । तम अस्तुसी ॥ ८८ ॥ आणि माझे जाणणें नेणणें । तें तंव भूतांचिया भावांचें करणें । ह्यणोनि भूतीं भावाचिया होणें । विषम पडे ॥ ८९ ॥ यापरी माझिया भावी । हे जीवसृष्टि आहे आघवी । गुंतली असे जाणावी । पांडुकुमरा ॥ ९० ॥ आतां इथे जे सृष्टीचे पालक । ज्यां आधीन वर्तती लोक । ते अकरा भाव आणिक । सांगेन तुज ॥ ९१ ॥

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।

मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ ६ ॥

तरी भाववाचि गुणी वृद्ध । जे महर्षीमाजि प्रबुद्ध । कश्यपादि प्रसिद्ध । सप्त ऋषी गा ॥ ९२ ॥ आणोकीही सांगिजतील । जे कां चौदा औतुल मुंदेल । स्वयंभूमुख्य वडिल । चारी मनु ॥ ९३ ॥ ऐसे हे अकरा । माझ्या मैत्रीं जाहाले धनुर्धरा । सृष्टीचिया व्यापारा । लागोनियां ॥ ९४ ॥ जें लोकांची व्यवस्था न पडे । जें या त्रिभुवनाचें कांहीं न माडे । तें महाभूतांचें वळवाडें । अचुंबित असे ॥ ९५ ॥ तेंचि हे जाहाले । मग इहीं लोक केले । तेथ अंधश्र रचुनि ठेविले । इहीं जन ॥ ९६ ॥ ह्यणोनि अकराही हे राजा । मग येर जग यांचिया प्रजा । एवं विश्वविस्तार हा माझा । ऐसेचि जाण ॥ ९७ ॥ पाहें पां आरंभी बीज एकलें । मग तेंचि विरूढलिया बुड जाहालें । बुडीं कोभ निघाले । खांदियांचे ॥ ९८ ॥ खांदियांपासुनि अनेका । फुटिलिया नाना शाखा । शाखांस्तव रेखा । पल्लव पाने ॥ ९९ ॥ पल्लवीं फूल फळ । एवं वृक्षत्व जाहालें सकळ । तें^{२१} निर्धारितां कोवळ । बीजचि आघवें ॥ १०० ॥ तैसें^{२२} मी एकाचि पहिलें । मग^{२३} मी तेंचि मनातें व्यालें । तेथ सप्तऋषी आणि जाहाले । चारी मनु ॥ १ ॥ इहीं लोकपाळ केले । लोकपाळीं विविध लोक सृजिले । लोकांपासुनि निपजलें । प्रजाजात ॥ २ ॥ ऐसेनि हें विश्व येथें । मीचि विस्तारिलोंसें निरुतें । परि भावाचेनि हातें । माने जया ॥ ३ ॥

१ परंतु. २ ऐक्यबुद्धि. ३ संतोष. ४ निरनिराळी. ५ उत्पन्न होतात. ६ अंधार. ७ सूर्यापासूनच. ८ अस्तमानी. ९ आस्तिक बुद्धी. १० कठीण. ११ सर्व. १२ ज्ञाते. १३ मध्ये. १४ अष्ट. १५ या नांवाचा मनु. १६ मनापासून. १७ समुदाय. १८ अस्थ. १९ अष्ट. २० अंकुर आल्यावर. २१ निश्चयिता. २२ तसें मी, हें पहिलें, त्या मीपासून मन, ब्रह्मदेव, त्यापासून सप्तऋषि इत्यादि. २३ उत्पन्न केले. २४ भावाच्या योगाने. २५ मानतें.

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।

सोऽविकंपेन योगेन युज्यते नाऽत्र संशयः ॥ ७ ॥

यालागीं सुभद्रापती । हे भाव इया माझिया विभूती । आणि यांचिया व्याप्ती । व्यापिलें जग ॥ ४ ॥ ह्मणोनि गा यापरी । ब्रह्मादिपिपीलीकावरी । मीवांचूनि हुसरी । गोष्टीच नाही ॥ ५ ॥ ऐसें जाणे जो साचें । तथा चेथिरे जाहाले ज्ञानाचें । ह्मणोनि उत्तमाधमभेदाचें । स्वप्न न देखे ॥ ६ ॥ मी माझिया विभूती । विभूतीं अधिष्ठिलिया व्यक्ती । हें आघवें योगप्रतीती । एकचि मानी ॥ ७ ॥ ह्मणोनि निःशंकें येणें महायोगें । मज मीनेले मनाचेनि आंगें । एथ संशय करणें न लगे । तो त्रिशुद्धी जाहाला ॥ ८ ॥ कां जे ऐसें किरीटी । मातें भजे जो अभेदां दिडी । तथाचिये भजनाचे नाटी । मीचि लाभें ॥ ९ ॥ ह्मणऊनि अभेदें जो भक्तियोग । तेथ शंका नाही नये खंग । करितां ठेली तरी चांग । तें सांगीतलें धर्षी ॥ १० ॥ तोचि अभेद कैसा । हें जाणावया मानसा । सावर जालां तरी परियेसा । बोलिजेल ॥ ११ ॥

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

इति मत्वा भजंते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥

तरि मीचि एक सर्वा । या जगा जेन्म पांडवा । आणि मजचिपासूनि आघवा । निर्वाह यांचा ॥ १२ ॥ कैळोळमाळा अनेगा । जन्म जळींचि पैगा । आणि तथा जळचि आश्रय तरंगा । जावनही जळ ॥ १३ ॥ ऐसें आघवांचि ठायी । तथा जळचि जेवि पाहीं । तैसा मीवांचूनि नाही । विधीं इये ॥ १४ ॥ ऐसिया व्यापका मातें । मानूनि जे भजती भलतेथें । परि सांचोकारें उदितें । प्रेमभावं ॥ १५ ॥ देश काळ वर्तमान । आघवें मजसी करुनि अभिन्न । जैसा वायू होऊनि गगन । गगनींचि विचरे ॥ १६ ॥ ऐसेनि जे निर्जज्ञानी । खेळत सुखें विभुवर्ती । जगद्रुपा मनीं । सांठऊनि मातें ॥ १७ ॥ जें जें भेदे भूत । तें तें मानिजे भगवंत । हा भक्तियोग निश्चित । जाण माझा ॥ १८ ॥

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयंतः परस्परम् ।

कथयंतश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ ९ ॥

चित्ते मीचि जाहाले । मियेंचि प्राणें धाले । मग जीवों मरों विसरले । बोधाचिया

- १ मुंगीपर्यंत. २ जागृति. ३ योगबलानें. ४ मिळाले. ५ मनाच्या योगानें. ६ सिद्ध झाला. ७ अभेद बुद्धीनें. ८ त्रिकारणी. ९ प्रतिबंध. १० अपरा राहिला. ११ अ० ६ व्यांत. १२ उल्पादक. १३ लाटा. १४ सन्या डकठेनें. १५ आत्मज्ञानी.

भुली ॥ १९ ॥ मग तथा बोधाचेनि माजे । नाचती संवाद सुखांची भोजे । आतां एक-
मेकां घेपे दीजे । बोधचि वरी ॥ १२० ॥ जैसी जवळिकेचीं सरोवरे । उचंबळलियां
कालवती परस्परें । मग तरंगासीं धवळारें । तरंगचि होती ॥ १२१ ॥ तैसी येरयेरांचिये
मिळणी । पडत आनंदकल्लोळांची वेणी । तेथें बोधबोधांचीं लेणी । बोधेचि मिरवी
॥ १२२ ॥ जैतें सूर्ये सूर्यातें वोंवाळिलें । कीं चंद्रें चंद्रम्या क्षेमें दीधलें । ना तरी सरिसेनि
पाडें मिनले । दोनी बोध ॥ १२३ ॥ तैसैं प्रयाग होत सौमरस्याचें । वरी बोंसाण तरत
साविकाचें । ते संवादकतुष्पर्थाचे । गणेश जाहाले ॥ १२४ ॥ तेव्हां तथा महासुखाचेनि
भरें । धांवोनि देहाचिये गांवांबाहेरें । मियां धाले तेणें उद्धारें । लागती गाजों ॥ १२५ ॥
मैं गुरुशिष्याचिया एकांती । जे अक्षरा एकाचि बंदंती । ते मेघाचियापरी त्रिजगती ।
गर्जती सैर्य ॥ १२६ ॥ जैसी कमलकळिका जालेपणें । हृदयाचिया मकरंदातें राखों नेणे ।
दे राया रंका पारणें । आंमोदाचें ॥ १२७ ॥ तैसैंचि मातें विश्वा कथित । कथितेनि तोषें
कथूं विसरत । मग तथा विसरामाजि विरतें । आंगें जीवें ॥ १२८ ॥ ऐसें प्रेमाचेनि बंद-
वसणें । नाही राती दिवो जाणणें । केले माझे सुख अर्थ्यगवाणें । आपणपेयां
जिहीं ॥ १२९ ॥

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।

ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयांति ते ॥ १० ॥

तयां मग जें आह्मी कांहीं । व्यावें अर्जुना पाहीं । ते ठाँयिचीच तिहीं । घेतली सेलें
॥ १३० ॥ कां जे ते जिया वाटा । निगाले गा सुभटा । ते सोय पाहोनि अव्हांदा ।
स्वर्गापवर्ग ॥ १३१ ॥ ह्मणोनि तिहीं जें प्रेम धरिलें । तेंचि आमुचें देणें उपाडलें । परि
आह्मी देयावें तेहीं केलें । तिहीं ह्मणियें ॥ १३२ ॥ आतां यावरी येतुलें घडे । जे तेंचि सुख
आंगळें वाढे । आणि काळाची कृष्टी न पडे । हें आह्मां करणें ॥ १३३ ॥ लळ्याचिया
बाळका किरीटी । गवसणी करुनि स्नेहाचिया दिठी । जैसी खेळतां पाटोपाटी । माडली
धांवे ॥ १३४ ॥ तें जो जो खेळ दावी । तो तो पुढें सोनेथाचा करुनि ठेवी । तैसी उपा-
स्तीची पेंदवी । पोषित मी जायें ॥ १३५ ॥ जिये पदवीचेनि पोषकें । ते मातें पावती
येथासुखें । हे पेंळती मज विशेखें । आवडे करूं ॥ १३६ ॥ पै गा भक्तासि माझे कोडें ।

१ माजवणानें. २ संतोष. ३ चुनेगची घरे. ४ आलिंगन. ५ योग्यतेने. ६ एकत्वाचें.
७ पुरांतील लांकडे, केरकचरा. ८ चव्हाव्यावरचे. ९ गुरु शिष्यास एकच अक्षर गुप्तपणें
सांगतात. हे मेघासारखी गर्जेना करितात. १० वचन. ११ पुष्कळ. १२ सुगंधाचे. १३ रममाण
होतो. १४ आधिक्याने. १५ दिवस. १६ पूर्ण. १७ त्या ठिकाणचीच. १८ उत्तम वाट. १९ तो
मार्ग पाहिला असतां स्वर्ग व मोक्ष आडवाटावा वाटतील. २० उत्पन्न झालें. २१ अधिक.
२२ गोजिरवाणा, उत्तम. २३ उपासनेची. २४ मार्ग. २५ थोड्या भ्रमानें. २६ राखण. २७ कौतुक.

मज तथा अनन्यगतीची चाड । कां जे प्रेमळाचें सांकड । आमुचिया घरीं ॥ ३७ ॥
 पाहें पां स्वर्ग मोक्ष उपायिले । दोन्ही मार्ग तयांचिये वाहणी केले । आह्मी आंगही शेखी
 वचिले । लक्ष्मियेसि ॥ ३८ ॥ परि आपणपेंवीण जें एक । तें तैसेचि सुख साजुक ।
 सप्रेमालागि देख । ठेविले जतन ॥ ३९ ॥ हा टायवरी किरिटी । आह्मी प्रेमळ घेवों
 आपण यासाठी । या बोलीं बोलाविया गोष्टी । तैसिया नव्हती गा ॥ ४० ॥

तेषामेवाऽनुकंपार्थमहमज्ञानजं तमः ।

नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ११ ॥

द्वणोनि मज आत्मयाचा भाव । जिहीं जियाविया केला ठाव । एक मीवांचून वीव ।
 येर मानिले ॥ ४१ ॥ तथा तत्त्वज्ञान चोखदा । दिवी पोतांसाची सुभदा । मग मीचि
 होऊनि दिवदा । पुढां पुढां चाले ॥ ४२ ॥ अज्ञानाचिये राती- । माजि तमाची मिळणी
 हादती । ते नाशुनि घालीं पुरीती । तयां करीं नित्योदय ॥ ४३ ॥ ऐसें प्रेमळाचेनि प्रियो-
 त्तमें । बोलिले जेथ पुरुषोत्तमें । तेथ अर्जुन मनोधर्म । निर्वालो द्वणतसे ॥ ४४ ॥ हांही
 जी अवधारा । भला करे फेडिला संसारा । जाहलो ज्ञननीजटरजोहरा- । वेगळा प्रभू
 ॥ ४५ ॥ जी जन्मलेपण आपुले । हें आजि मियां डोळां देखिले । जीवित हाता चढले ।
 आवडे ऐसें ॥ ४६ ॥ आजि आयुष्या उजवण जाहाली । माझिया देवा दशा उदयली ।
 जे वाक्यकृपा लाधली । ^{१७}दैविकेनि मुखें ॥ ४७ ॥ आतां येणें वचनतेजाकारें । फिटले
 आंतील बाहेरील आंधारे । द्वणोनि देखतसें सींचोकारें । स्वरूप तुझे ॥ ४८ ॥

अर्जुन उवाच-परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।

पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥ १२ ॥

तरि होसी गा तूं परब्रह्म । जें या महाभूतां विसंवतें धाम । पवित्र तूं परम । जग-
 नाया ॥ ४९ ॥ तूं परमदेवत ^{२०}तिहीं देवां । तूं पुरुष जी पंचविस्वावा । दिव्य तूं प्रकृति-
 भावा । पैलीकडील ॥ ५० ॥ अनादिसिद्ध तूं स्वामी । जो नाकळिजसी जन्मधर्मी । तो
 तूं हें आह्मी । जाणितले आतां ॥ ५१ ॥ तूं या कौलयंत्रासि सूत्री । तूं जीवकळेची अधि-
 छात्री । तूं ब्रह्मकटाहधात्री । हें कळलें फुडें ॥ ५२ ॥

१ दुष्काळ. २ उत्पन्न झाले. ३ ओघी. ४ लक्ष्मीसह. ५ आत्मत्वावांचून. ६ यास्तव. ७ जिकण्यास.
 ८ व्यर्थ. ९ कापुराची, कापसाची. १० समुदाय. ११ पलीकडे. १२ शांत झालो. १३ संसाररूप
 कर. १४ जन्मापासून मुक्त. १५ हवेतसें. १६ साफल्य. १७ श्रीकृष्णमुखें. १८ यथार्थ. १९ विधा-
 निस्थान. २० ब्रह्मा, विष्णु, महेश यांस. २१ मायेच्या. २२ आकर्षला जात नाहीस. २३ कालरूप
 यंत्राचा चालक. २४ मुख्य देवता. २५ ब्रह्मांडास आश्रयभूत. २६ स्पष्ट.

आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ।

असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥ १३ ॥

पै आणीकही एकेपरी । इये प्रतीतीची येतसे थोरी । जे मागे ऐसेंचि ऋषीश्वरी । सांगितले तूतें ॥ ५३ ॥ परि तथा सांगितल्याचें साचपण । हें आतां माझे देखतसे अंतःकरण । जे कृपा केली आपण । ह्मणोनि देवा ॥ ५४ ॥ येन्हवीं नारद अखंड जवळां ये । तोही ऐसेंचि वचनीं गाये । परि अर्थ न बुजोनि ठाये । गीतसुखचि ऐकां ॥ ५५ ॥ जी आंधळेयाच्या गांवीं । आपणपें प्रगटले रवी । तरि तिहीं वोतपलीचि ध्यावी । वांचून प्रकाश कैचा ॥ ५६ ॥ परि देवर्षी अध्यात्म गातां । आहाच रागांगेंसी जे मधु-रता । तेचि फावे येर चित्ता । नलगेचि कांहीं ॥ ५७ ॥ पै असिता देवलाचेनि मुखें । मी एवंविधा तूतें आइकें । परि तें बुद्धी विषयविखें । धारिली होती ॥ ५८ ॥ विषयवि-षाचा पडिपाडु । गोड परमार्थ लागे कडू । कडु विषय तो गोडु । जीवासि जाहाला ॥ ५९ ॥ आणि हें आणिकांचें काय सांगावें । रडळा आपणाचि येऊनि व्यासदेवें । तुझे स्वरूप आपवें । सर्वदां सांगिजे ॥ ६० ॥ परि तो आंधारीं चिंतामणी देखिला । जेवि नव्हे या बुद्धी उपेक्षिला । पाठीं दिनोदर्यां बोकळिला । होय ह्मणोनि ॥ ६१ ॥ तैसीं व्यासादिकांचीं बोलणीं । तिया मजपाशीं चिद्वत्ताचिया खाणीं । परि उपेक्षिन्या जात होतिया तरणी । तुंजवीण कृष्णा ॥ ६२ ॥

सर्वमेतदतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।

न हि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥

ते आतां वांक्ष्यसूर्यकर तुझे फांकले । आणि ऋषींनीं मार्ग होते जे कथिले । तथां आधवयांचेचि फिटले । अनोळखपण ॥ ६३ ॥ जी ज्ञानाचें बीज तंव तथांचे बोल । माजि हृदयभूमिके पडिले सखोल । वरि इये कृपेची जाहाली बोल । ह्मणोनि संवादफळ ॥ ६४ ॥ अहो नारदादिकां सतां । त्यांचिया उक्तिरूप सरितां । मी महोदधी जाहालों अनंता । संवादसुखाचा ॥ ६५ ॥ प्रभु आपवेनि येणें जन्में । जिथें पुण्यें केलीं मियां उत्तमें । तथांचीं न टैकतीचि अंगीं कामें । सहुरु तुवां ॥ ६६ ॥ येन्हवीं वडिलवडिलांचेनि मुखें । मी सदां तूतें कार्नी आइकें । परि कृपा न कीजेचि तुवां ऐकें । तंव नेणवेचि कांहीं ॥ ६७ ॥ ह्मणोनि भाग्य जें सानुकूळ । जालिया केले उद्यम सदां सफळ । तैसैं

१ राहें. २ कोंवळें ऊन. ३ वरवरच. ४ आवडे. ५ याप्रकारचा. ६ व्यापिली. ७ थोरी. ८ घरीं. ९ तूं जो प्रकाशक सूर्य त्या तुजवांचून. १० वाक्य हाच सूर्य त्याचे कर क्षणजे किरण. ११ गूढ. १२ संवाद फळ आलें. १३ नदी. १४ जीं जीं. १५ रहात नाहींत.

श्रुताधीत सकळ । गुरुकृपा साच ॥ ६८ ॥ जी बैनकर झाडें सिपी जीवें साटी । पाडूनि जन्में काढी आटी । परि फळेंती तेंचि भेटी । जें वसंत पावे ॥ ६९ ॥ अहो विषमा जें वोढत पडे । तें मधुर तें मधुर आवडे । पै रसायन तें गोडे । जें आरोग्य देहीं ॥ ७० ॥ कां इंद्रियें वाचा प्राण । यां जालियांचें तेंचि सार्थकपण । जें चैतन्य येऊनि आपण । संचरे माजी ॥ ७१ ॥ तैसें बौद्धजात आलोडिलें । अथवा योगादिक जें अभ्यासिलें । तें तेंचि द्वर्णोय आपुलें । जें सानुकूल श्रीगुरु ॥ ७२ ॥ एसिये जालिये प्रतीतीचेनि माजें । अर्जुन निश्चयाचीं नाचतुसे भाजें । तेवींचि द्वर्णोय देवा तुझें । वाक्य मज मानलें ॥ ७३ ॥ तरि साचचि हें कैवल्यपती । मज त्रिशुद्धि आली प्रतीती । जे तूं देवा दानवांचिये मंती । जोर्गा नव्हसी ॥ ७४ ॥ तुझें वाक्य व्यक्ती न येतां देवा । जा आपुलिया जाणे ओणवा । तो कहींचि नोहे हें सद्गर्वा । भरवसेनि आलें ॥ ७५ ॥

स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।

भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥

एथ आपुलें वाडपण जैसें । आपणचि जाणिजे आकाशें । कां मी येतुली घनवट ऐसें । पृथ्वीचि जाणे ॥ ७६ ॥ तैसा आपुलिये सर्वशक्ती । तुज तूंचि जाणसी लक्ष्मीपती । येर वेदादिक मती । निरवती वायां ॥ ७७ ॥ हां गा मनातें मागां सांडावें । पवनातें वांवां मवावें । आदिशून्य उतराणि जावें । केउतें बीहीं ॥ ७८ ॥ तैसें हें तुझें जाणणें आहे । द्वर्णोनि कोणाही ठावकें नोहे । आतां तुझें ज्ञान होय । तुजचि जोगें ॥ ७९ ॥ जी आपणयातें तूंचि जाणसी । आणिकांतें सांगावयाही समर्थ होसी । तरि आतां एकवेळ घाम पुसी । आतींचिये निडेंळींचा ॥ ८० ॥ हें आडकिलें कीं भूतभावना । भवगजपंचानना । सकळदेवदेवतार्चना । जगन्नायका ॥ ८१ ॥ जरी थोरी तुझी पाहत आहों । तरी पौसी उभे ठाकावयाही योग्य नोहों । या शोच्यता जरी विनवूं बिहों । तरी आन उपाय नाही ॥ ८२ ॥ भरले समुद्र सरिता चहूंकडे । तरि तें बापियांस कोरडें । कां जें

१ ऐकिलेलें व अध्ययन केलें. २ गुरुकृपेनें. ३ वनकर=माळी जीवें साटी=आपल्या जीवास धोक्यांत घालून सुद्धां झाडांशीं जन्मानें आटी काढी=मेहनत करतो. ४ छाटतो. ५ श्रम. ६ विषमज्वर. ७ लागे आणि रसायन कडू असतांही ज्यापेक्षांतें आरोग्य करितें त्यापेक्षां तेंही गोड मानितो. ८ तेव्हां ९ वेदशाब्दादि. १० अभ्यासिलें. ११ संतोषानें. १२ मुक्तिदाता श्रीकृष्ण. १३ मतीनें जाणण्याजोगा. १४ अनुभवानें. १५ ज्ञानानें. १६ अनुभवानें. १७ मोटेपणा. १८ इतकी निबिड भरलेली. १९ वांवेनें मोजवें. २० माया. २१ बाईनीं. २२ आवडीचे. २३ कपळाचा. २४ जग उत्पन्न करणारा. २५ संसाररूप हत्तीचा पंचानन द्वर्णजे सिंह. २६ जवळ. २७ या संकटानें. २८ भिजें. २९ चातकास.

मेघौनि' थेंबुदा पडे । तें पाणि कीं तथा ॥ ८३ ॥ तैसैं श्रीगुरु सर्वत्र आथि । परि कृष्णा
आह्मां तूंचि गती । हें असो मजप्रती । विभूति सांगें ॥ ८४ ॥

वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥

जी तुझिया विभूती आधविया । परि व्यापिती शक्ति दिव्या जिया । तिया आपुलिया
वावाविया । आपण मज ॥ ८५ ॥ जिहीं विभूती यथां समस्तां । लोकांतें व्यापूनि आहासी
अनंता । तिया प्रेधाना नामांकिता । प्रगटा करीं ॥ ८६ ॥

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिच्छितयन् ।

केषु केषु च भावेषु चित्योऽसि भगवन्मया ॥ १७ ॥

जी कैसें मियां तुतें जाणावें । कायं जाणोनि सदां चित्तवें । जरी तूंचि ह्मणों आधवें ।
तरि चित्तनचि न घडे ॥ ८७ ॥ ह्मणोनि मांगां भाव जैसे । आपुले सांगीतले तुवां उद्देशें ।
आतां विस्तारोनि तैसैं । एकवेळ बोलें ॥ ८८ ॥ जया जया भावाचिया ठायीं । तुतें
चित्तितां मज सायास नाही । तो विवळ करुनि देई । योग आपुला ॥ ८९ ॥

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।

भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥ १८ ॥

आणि पुसलिया जिया विभूती । त्याही बोलविया भूपती । एथ ह्मणसी जरी पुढती ।
काय सांगों ॥ १९० ॥ तरी हा भाव मना । ह्मणें जाय हो जनार्दना । पें प्रीकृताही
अमृतपाना । नां न ह्मणवे जेविं ॥ १९१ ॥ जें काळकूटाचें संहोदर । हें मृत्युभेणें प्याले
अमर । तरि देहाचे पुरंदर । चौदा जाती ॥ १९२ ॥ ऐसा कवण एक क्षीराब्धीचा रस ।
जयां वायांचि अमृतपणाचा आभास । तयाचाही मिठांश । जे पुरे ह्मणों नेही ॥ १९३ ॥
तया पौबळयाहि येतुलेवरी । गोडियेची आथि थोरी । मग हें तंव अवधारीं । परमा-
मृत साचें ॥ १९४ ॥ जें मंदराचळ न ठाळितां । क्षीरसागर न डेहुळतां । अनादि स्वभावता ।
आइतें आहे ॥ १९५ ॥ जें सवेना द्रवे नव्हे बद्ध । जेथ नेणिजती रस गंध । जें भलतयाही
सिद्ध । आठवलेचि फांवे ॥ १९६ ॥ जयाची गोडीचि ऐकतखेवो । आधवा संसार होय
वैवो । बळिथी नित्यता लागे येवो । आपणपेयां ॥ १९७ ॥ जन्ममृत्यूची ओख । हार

१ मेघांतून थेंब. २ आहे. ३ आहेस. ४ मुख्य. ५ पूर्वी. ६ पदार्थ, विभूति. ७ संक्षेपाने.
८ स्पष्ट. ९ कदाचित्. १० लहानास, साधारण जें अमृतपान तेंही पुरे असें वाटत नाही. ११ बंधु.
१२ दिवसाचे. १३ इंद्र. १४ तुच्छालाही, नाशवंतालाही. १५ न घुसळतां. १६ प्राप्त होतें.
१७ ऐकतांक्षणीं. १८ मिथ्या. १९ बळकूट. २० वार्ता.

पोनि जाय निःशेख । आंत बाहेरि महासुख । वाढोचि लागे ॥ ९८ ॥ मग वैवगल्या जरी सेविजे । तरि तें आपणचि होऊनि ठाकिजे । तें तुज देतां चित्त माझे । पुरे ह्मणों न शके ॥ ९९ ॥ तंव तुझे नामचि आह्मां आवडे । बरि भेटी होय आणि जेवळिक जोडे । पाठीं गोठी सांगसी सुरवाडे । आनंदाचेनी ॥ २०० ॥ आतां हें सुख कायिस-यासारिखें । कांहीं निर्वचेंना मज पॅरितोखें । तरी येतुलें जाणें जे येणें मुखें । पुनरु-क्तही हो ॥ १ ॥ हां गा सूर्य काय शिळा । अग्नि ह्मणों येत आहे वोंविळा । कां नित्य वाहतया गंगाजळा । पारसेपण असे ॥ २ ॥ तुवां स्वमुखें जें बोलिलें । हें आह्मी नादासि रूप देखिलें । आजि चंदनतरुचीं फुलें । तुरंभीत आहों मां ॥ ३ ॥ तथा पार्थाचिया बोला । सर्वांगें श्रीकृष्ण डोलला । ह्मणे भक्तज्ञानासि जाहाला । आगर हा ॥ ४ ॥ ऐसा पतिकराचिया तोषाआंत । प्रेमाचा ओघ उचंबळत । सायासैं सांवरुनि अनंत । काय बोले ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच—हंत ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यंतो विस्तरस्य मे ॥ १९ ॥

मी पितामहाचा पिता । हें आठवितांही नाठवे चित्ता । कीं ह्मणतसे या पांडुसुता । भलें केलें ॥ ६ ॥ अर्जुनातें वा ह्मणे एथ कांहीं । आह्मा विद्मो करावया कारण नाही । आंणें तो लेकरुं काई । नव्हेचि नंदाचें ॥ ७ ॥ परि प्रस्तुत ऐसैं असो । हें करवी आव-डीचा अतिसो । मग ह्मणे आइकें सांगतसों । धनुर्धरा ॥ ८ ॥ तरि तुवां पुसलिया विभूती । त्यांचें अपारपण सुभद्रापती । जे माझियाचि परी माझिये मती । आकळती नां ॥ ९ ॥ आंगाचिया रोमा किती । जयाचिया तथासि न गणवती । तैसिया माझिया विभूती । असंख्य मज ॥ २१० ॥ येरवीं तरी मी कैसा केवढा । ह्मणोनि आपणपयांही नव्हेचि फुडें । यालागीं प्रधाना जिया नामीं रूढा । तिया विभूती आइकें ॥ २१ ॥ जिया जाणितलिया सांठी । आग्रविया जाणवतील किरीटी । जैसें बीज आलिया मुठी । तरुचि आला होय ॥ २२ ॥ कां उद्धान हाता चढिनलें । तरि अपैसीं सांपडलीं फळें फुलें । तेवि देखिलिया जिया देखवलें । विश्व सकळ ॥ २३ ॥ येहवीं साचचि गा धनु-र्धरा । नाहीं शेवट माझिया विस्तारा । पै गंगनाऐशिया अपारा । मनमाजि असणें ॥ २४ ॥

१ सहवास. २ आनंदानें. ३ बोलवेना. ४ संतोषानें. ५ पुनः बोललें होईल. ६ ध्वनीला. ७ हुंगीत. ८ मळा, स्थान. ९ अनुभवाच्या. १० ब्रह्मदेवाचा. ११ आश्चर्य. १२ नंदाचें शिशुत्व पत्करणाराला अर्जुनाचें महत्त्व आश्चर्यकारक नव्हे. १३ आधिक्य. १४ प्रकट. १५ मुख्य. १६ प्रसिद्ध. १७ असतां. १८ बाग. १९ एवढें गगनही माझ्यांत सांठवतें.

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।

अहमादिश्च मध्यं च भूतानामंत एव च ॥ २० ॥

आइकें कुदिलालकमस्तका । धनुर्वेदत्रयं बका । मी आत्मा असें एकैकां । भूतमात्राच्या
ठायीं ॥ १९ ॥ आंतुलीकडे मीचि यांचे अंतःकर्णी । भूतां बाहेरी माझीचि मंडसणी ।
आदि मी निर्वाणी । मध्यही मीचि ॥ १६ ॥ जैसें मेघांयां तळीं वरी । एक आकाशचि
आंत बाहेरी । आणि आकाशीचि जाले अवधारीं । असणेंही आकाशी ॥ १७ ॥ पाठीं
लया जे वेळीं जाती । ते वेळीं आकाशचि होऊनि ठाती । तेविं आदि स्थिती अंतगती ।
भूतांसि मी ॥ १८ ॥ ऐसें बहुवस आणि व्यापकपण । माझे विभूतीयोगें जाण । तरी
जीवचि करुनि श्रवण । आइकोनि आइक ॥ १९ ॥ याहीवर त्या विभूति । सांगणें
ठेले सुभद्रापती । सांगेन ह्यणितलें तुजप्रती । त्या प्रधाना आइकें ॥ २० ॥

आदित्यनामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ।

मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ २१ ॥

हें बोलोनि तो कृपावंत । ह्यणे विष्णु मी आदित्यांत । रवी मी रश्मिवंत । सुप्रभां-
माजी ॥ २१ ॥ मरुद्गणांच्या वर्गी । मरीचि ह्यणे मी शशी । चंद्र मी गगनरंगी ।
तारांमाजी ॥ २२ ॥

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।

इंद्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ २२ ॥

वेदा आंत सामवेदु । तो मी ह्यणे गोविंदु । देवांमाजि जगद्धु । महेद्रें तो मी ॥ २३ ॥
इंद्रियांमाजि अकरावें । मन ते मी हें जाणावें । भूतांमाजि स्वभावें । चेतना ते मी ॥ २४ ॥

रुद्राणां शंकरश्चाऽस्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।

वसूनां पावकश्चाऽस्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ २३ ॥

अशेषांही रुद्रांमाझारी । शंकर जो मदनारी । तो मी येथ न धरी । आंति कांहीं ॥ २५ ॥
यक्षरक्षोगणांआंत । शंभूचा सखा जो धनवंत । तो कुबेर मी हें अनंत । ह्यणता जाहाला
॥ २६ ॥ मग आटांही वसूंमाझारी । पावक तो मी अवधारी । शिखरार्थालियां सर्वोपरी ।
मेरु तो मी ॥ २७ ॥

१ काले कुरले केश मस्तकीं धारण करणाऱ्या. २ धनुर्वेदोविषयीं शिवच. ३ आच्छादन.
४ अंती. ५ खालीवर. ६ राहतात. ७ उत्पत्ति, स्थिति व नाश. ८ कान. ९ मुख्य. १० देवांत.
११ किरणवान्. १२ प्रकाशवान् पदार्थांत. १३ शार्ङ्गनांवाचें धनुष्य धारण करणारा श्रीकृष्ण.
१४ इंद्र. १५ जीवकला. १६ शिखरें आहेत अशा पर्वतांत.

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।
सेनानीनामहं स्कंदः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ।
यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥

जो स्वर्गसिंहासना सावावो । सर्वज्ञते आदिचा ठावो । तो पुरोहितांमाजि रावो । बृहस्पती मी ॥ २४ ॥ त्रिभुवर्नांच्या सेनापती । आंत स्कंध तो मी महामती । जो हरवीर्ये अग्निसंगती । कृत्तिकांत जाहाला ॥ २५ ॥ सकळिकां सरोवरांसी । माजि समुद्र तो मी जळराशी । महर्षीआंत तपोराशी । भृगु तो मी ॥ २३० ॥ अशेषांही वाचा । माजी नंदनाच सत्याचा । तें अक्षर एक मी वैकुण्ठीचा । वेल्हाळ ह्मणे ॥ ३१ ॥ सम-स्तांही यज्ञांच्यापैकी । जपयज्ञ तो मी ये लोकी । जो कर्मत्यागें प्रणवादिर्की । निपज-विजे ॥ ३२ ॥ नामजपयज्ञ तो परम । बाधूं न शके स्नानादि कर्म । नामें पावन धर्माधर्म । नाम परब्रह्म वेदार्थी ॥ ३३ ॥ स्थावरां गिरीआंत । पुण्यपूज्य जो हिमवंत । तो मी ह्मणे कांत । लक्ष्मयेचा ॥ ३४ ॥

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
गंधर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ २६ ॥
उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम् ।
ऐरावतं गजेंद्राणां नराणां च नराधिपम् ॥ २७ ॥

कल्पद्रुम हेंन पारिजात । गुणें चंदनही वांड विख्यात । तरि ययां वृक्षजातां आंत । अश्वत्थ तो मी ॥ ३५ ॥ देवकृषीआंत पांडवा । नारद तो मी जाणावा । चित्ररथ मी गंधर्वा । सकळिकांनाजी ॥ ३६ ॥ ययां अशेषांही सिद्धां । माजि कपिलाचार्य मी प्रबुद्धी । तुरंगजातां प्रसिद्धां । आंत उच्चैःश्रवा मी ॥ ३७ ॥ राज्यभूषणां गजांआंत । अर्जुना मी गा ऐरावत । पयोराशि सुरमथित । वियाला तो मी ॥ ३८ ॥ ययां नरांमाजि राजा । तो विभूतिविशेष माझा । जयातें सकळ लोक प्रजा । हेंऊनि सेविती ॥ ३९ ॥

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक ।
प्रजनश्चाऽस्मि कंदर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ २८ ॥

१ सहाय, सचिव. २ कार्तिकस्वामी. ३ कृत्तिकांच्या उदर्शी. ४ नटासारखें नृत्य. ५ विलासी. ६ ओंकारादिर्कां. ७ पर्वतांमध्ये. ८ हिमालय. ९ आणि. १० मोठा. ११ ज्ञानवंता. १२ सर्व घोड्यांत. १३ इंद्राचा घोडा. १४ समुद्र.

अनंतश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।

पितृणामर्यमा चाऽस्मि यमः संयमतामहम् ॥ २९ ॥

पैं आधवेया हतिथेरां । आंत वज्र तें मी धनुर्धरा । जें शैतमखोत्तीर्णकरा । आरूढोनि असे ॥ २४० ॥ धेनूंमध्ये कामधेनु । ते मी ह्मणे विष्वक्सेनु । जन्मवितथा आंत मनु । तो मी जाणें ॥ ४१ ॥ सर्पकुळाआंत अधिष्ठाता । वासुकी मी कुंतीसुता । नागांमाजि समस्तां । अनंत तो मी ॥ ४२ ॥ अगां यादसांआंत । जो पश्चिमप्रमदेचा कांत । तो वरुण मी हें अनंत । सांगत असे ॥ ४३ ॥ आणि पितृगणां समस्तां । माजि अर्यमा जो पितृदेवता । तो मी हें तत्त्वता । बोलत आहे ॥ ४४ ॥ जगार्ची शुभाशुभें लिहिती । प्राणियांच्या मान-साचा झाडा घेती । मग केलियानुरूप होती । भोगनियम जे ॥ ४५ ॥ तयां नियमित-यांमाजि यम । जो कर्मसाक्षी धर्म । तो मी ह्मणे आत्माराम । रमापती ॥ ४६ ॥

प्रह्लादश्चाऽस्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ।

मृगाणां च मृगेंद्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम् ॥ ३० ॥

अगा दैत्यांचिया कुळीं । प्रह्लाद तो मी न्यहाळीं । ह्मणोनि दैत्यभावादमेळीं । लिपे-चिना ॥ ४७ ॥ पैं कळितयांमाजि महाकाळ । तो मी ह्मणे गोपाळ । श्वापदांमाजि शार्दूल । तो मी जाण ॥ ४८ ॥ पक्षिजातीमाझारीं । गहड तो मी अवधारीं । थालागीं जो पाठीवरी । वाहों शके मातें ॥ ४९ ॥

पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ।

झषाणां मकरश्चाऽस्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी ॥ ३१ ॥

पृथ्वीचिया पैसांरा । माजि घडी न लगतां धनुर्धरा । एकेचि उड्डाणें सातांही सागरां । प्रदक्षिणा कीजे ॥ २५० ॥ तयां वैहिलियां गतिमंतां । आंत पैंवेन तो मी पांडु-सुता । शस्त्रधरां समस्तां । माजि श्रीराम तो मी ॥ ५१ ॥ जेणें सांकेडलिया धर्माचे कैवारे । आपणपयां धनुष्य करुनि दुसरें । विजयलक्ष्मीये एक मोहरें । केलें त्रेती ॥ ५२ ॥ पाठीं उभें ठाकूनि सुवेळीं । प्रतापलंकेश्वराच्या सिंसाळीं । गगनीं उडो ह्मण-तया हेस्तचळी । दिधली भूतां ॥ ५३ ॥ जेणें देवांचा मान गिंवसिलीं । धर्मासि जीर्णो-द्धार केला । सूर्यवंशीं उदेलाला । सूर्य जो कां ॥ ५४ ॥ तो हातिथेरेंपैरजितयाआंत । राम-

१ शंभर यज्ञ करून उत्तीर्ण झालेल्या इंद्राच्या हातास. २ श्रीकृष्ण. ३ जलचारांत. ४ पश्चिम दिशेचा. ५ शासन करणारांत. ६ दैत्यस्वभावानें. ७ लित होत नाही. ८ हरण करणारांत. ९ वाघ. १० विस्तारा. ११ सर्व वेगवानांत. १२ वारा. १३ संकटांत पडलेल्या धर्माच्या पक्षानें. १४ मागे, लक्षानें. १५ मस्तकपंक्तीचा बळी दिला. १६ राखला. १७ शस्त्र धारण करणारांत.

चंद्र मी रमाकांत । मकर मी पुच्छवंत । जळचरांमाजी ॥ ५५ ॥ पै समस्तांही वोधां । मध्ये जे भगिरीथें आणितां गंगा । जन्हुनें गिळिली मग जंघा । फाडून दिधली ॥ ५६ ॥ ते त्रिभुवनैकसरिता । जान्हवी मी पांडुसुता । जळप्रवाहां समस्तां । माझारी जाणें ॥ ५७ ॥ ऐसेनि वेगळालां सृष्टिपैकीं । विभूती नाम ठेवितां एकेकीं । सैगळेन जन्मसहस्रें अवलोकीं । अर्ध्या नव्हती ॥ ५८ ॥

सर्गाणामादिरंतश्च मध्यं चैवाऽहमर्जुन ।

अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ ३२ ॥

अक्षराणामकारोऽस्मि द्रंढ्रः सामासिकस्य च ।

अहमेवाक्षयः कालो धाताऽहं विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥

जैसी अवधीचि नक्षत्रें वेंचावीं । ऐसी चाड उपजेल जें जीवीं । तें गगनाची बांधावी । लोथें जेवीं ॥ ५९ ॥ कां पृथ्वीये परमाणूचा ईगाणा घ्यावा । तरि भूगोलचि काखे हुंवावा । तैसा विस्तार माझा पाहावा । तरि जाणावें मातें ॥ २६० ॥ जैसें शाखांसी फूल फळ । एकीहेळा वेदाळूं ह्यणिजे सकळ । तरी उपडूनियां मूळ । जेविं हातीं घेपे ॥ ६१ ॥ तेवीं माझे विभूतिविशेष । जरी जाणों पाहिजेतीं अशेष । तरी स्वरूप एक निर्दोष । जाणिजे माझे ॥ ६२ ॥ येन्हीं वेगळालिया विभूती । कायिंएक परिससी किती । ह्यणोनि एकीहेळां महामती । सर्व मी जाण ॥ ६३ ॥ मी आघविघेचि सृष्टी । आदि मध्यांतीं किरीटी । कोतप्रौत पर्यं । तंतु जेविं ॥ ६४ ॥ ऐसिया व्यापका मातें जें जाणावें । तें विभूतिभेदें काय करावें । परि हे तुझी योग्यता नव्हे । ह्यणोनि असो ॥ ६५ ॥ कां जे तुवां पुसिलिया विभूती । ह्यणोनि तिया आईक सुभद्रापती । तरि विद्यां-माजि प्रस्तुती । अध्यात्मविद्या ते मी ॥ ६६ ॥ अगा बोलतयांचिया ठायीं । वाद तो मी पाहीं । जो सकळशास्त्रसंमतें कहीं । सरेचिना ॥ ६७ ॥ जो 'निर्वचूं जातां वाढे । आई-कतयां उत्पेक्षें सळ चढे । जयावरी बोलतियांची गोडें । बोलणीं होती ॥ ६८ ॥ ऐसा प्रतिपादनामाजि वाद । तो मी ह्यणे गोविंद । अक्षरांमाजि विशद । अकार तो मी ॥ ६९ ॥ पै गा समासांमाझारीं । द्रंढ्र तो मी अवधारीं । मेशकालागोनि ब्रह्मावेरीं । आसिता तो मी ॥ ७० ॥ मेरुमंदरादिकां सर्वां । सहित पृथ्वीतें विरेंवी । जो ऐकाण-वातेंही जिरवी । जैथिचा तेथें ॥ ७१ ॥ जो प्रळयेतेजा देत मिठी । सगळिया पवनातें

१ पोटरी. २ त्रैलोक्यांतील मुख्य नदी. ३ सगळ्या. ४ इच्छा. ५ मोट. ६ झाडा. ७ घालावा. ८ एकवेळेस. ९ घ्यावें. १० कालत्रयी. ११ उभा अडवा व्यास. १२ वेदांत. १३ निश्चय करतां. १४ तर्कास बळ. १५ माशीपासून तों ब्रह्मदेवापर्यंत. १६ विरघळवी, नाशी. १७ प्रलयीं समुद्रमय झालेल्या जगास.

गिळीं किरिदी । आकाश जयाचिया पोटी । सामावलें ॥ ७२ ॥ ऐसा अपार जो काळ । तो मी ह्मणे लक्ष्मीलीळ । मग पुढती सृष्टीचा मेळ । सृजिता तो मी ॥ ७३ ॥

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।

कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मैधा धृतिः क्षमा ॥ ३४ ॥

आणि सृजिलिया भूतांतें मीचि धरीं । सकळां जीवनही मीचि अवधारीं । शेखीं सर्वोतें या संहारी । तेव्हां मृत्युही मीचि ॥ ७४ ॥ आतां स्त्रीगणाच्या पैकीं । माझिया विभूती सात आणिकी । तिथा ऐक कवतिकीं । सांगिजतील ॥ ७५ ॥ तरी निव्य जे नवी कीर्ती । अर्जुना ते माझी मूर्ती । आणि औदार्येसीं जे संपत्ती । तेही मीचि जाणें ॥ ७६ ॥ आणि ते गा मी वाचा । जे सुखासर्नी न्यायाच्या । आरूढोनि विवेकाच्या । मार्गी चालि ॥ ७७ ॥ वेविलेनि पदार्थ । जे आठवूनि दे मातें । ते स्मृतिही एथें । त्रिशुद्धि मी ॥ ७८ ॥ पै स्वहिता अनपायिनी । मेधा ते गा मी इथे जनीं । धृती मी त्रिभुवनी । क्षमा ते मी ॥ ७९ ॥ एवं नारीमाझारीं । या सातही शक्ति मी अवधारी । ऐसें संसारगजकेसरी । ह्मणता जाहला ॥ २८० ॥

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छंदसामहम् ।

मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ ३५ ॥

वेईराशीचिया सामा । आंत बृहत्साम जें प्रियोत्तम । तें मी ह्मणे रमा- । प्राणेश्वर ॥ ८१ ॥ गायत्रीछंद जें ह्मणिजे । तें सकळां छंदांमाजि माझे । स्वरूप हें जाणिजे । निभ्रांत तुवां ॥ ८२ ॥ मासांआंत मार्गशिर । तो मी ह्मणे शार्ङ्गधर । ऋतूमाजि कुसुमाकर । वसंत तो मी ॥ ८३ ॥

द्युतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।

जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ ३६ ॥

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पांडवानां धनंजयः ।

मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ ३७ ॥

छळितयां विईणा- । माजि ^१जुं तें मी विचक्षणा । ह्मणोनि चोहेंटां चोरी परि कवणा । निवारुं नये ॥ ८४ ॥ अगा अशेषांही तेजसां । आंत तेज तें मी भरंवसा ।

१ लक्ष्मीशीं लीला करणारा श्रीकृष्ण. २ उत्पन्नकर्ता. ३ स्मरणशक्ति. ४ अप्राय न करणारी. ५ बुद्धि, धारणाशक्ति. ६ धैर्य. ७ संसाररूप हत्तीला सिंह=कृष्ण. ८ सर्व वेदांमधील. ९ पुण्यांची खाण. १० प्रकारांत. ११ फांसा. १२ बवाठ्यास.

विजयो मी कार्योद्देशां । सकळांमाजी ॥ ८५ ॥ जेणें चोखाळत दिते न्याय । तो व्यवसा-
यांत व्यवसाय । माझे स्वरूप हें राय । सुरांचा ह्मणे ॥ ८६ ॥ सैत्वाथिलियांभांत । सत्व
मी ह्मणे अनंत । यादवांमाजि श्रीमंत । तोचि तो मी ॥ ८७ ॥ जो देवकी वसुदेवास्तव
आहाला । कुमारीसाठीं गोकुळीं गेला । तो मी प्राणासकट पियाला । पूतनेतें ॥ ८८ ॥
नुघडतां बाळगणाची कुली । जेणें मिया अज्ञानवी सृष्टि केली । करी गिरि धरुनि उमा-
णिली । महेंद्रमहिमा ॥ ८९ ॥ कौलिंहीचें हृदयशलय फडिलें । जेणें मियां जळत गोकुळ
राखिलें । वासरुवांसाठीं लाविलें । विरंचीसे पिसें ॥ ९० ॥ प्रथमदशोचिये पहांदे- ।
माजि कंसाऐशीं अचाटें । महाबेंडीं अवचटें । लीळींचि नासिलीं ॥ ९१ ॥ हें काय किती
एक सांगावें । तुवांही देखिलें ऐकिलें असे आववें । तरि यादवांमाजि जाणावें । हेंचि
स्वरूप माझे ॥ ९२ ॥ आणि सोमवंशीं तुह्मां पांडवां- । माजि अर्जुन तो मी जाणावा ।
ह्मणोनि एकमेकांचिया प्रेमभावा । विघड न पडे ॥ ९३ ॥ संन्यासी तुवां होऊनि जर्नी ।
चोरुनि नेली माझी भगिनी । तऱ्हीं विकल्प नुपजे मनीं । मी तूं दोन्ही स्वरूप एक
॥ ९४ ॥ मुनींभांत व्यासदेव । तो मी ह्मणे यादवराव । कवीश्वरांमाजि धैर्या ठाव ।
उद्देशनाचार्य तो मी ॥ ९५ ॥

दंडो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।

मौनं चैवाऽस्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥ ३८ ॥

अगा समितयांमाझारीं । अनिवार दंड तो मी अवधारीं । जो मुंगियेलागोनि ब्रह्मावेरीं ।
निर्योनेत पावे ॥ ९६ ॥ पै सारासार निर्धारितयां । धर्मज्ञानाचा पक्ष धरितयां । सकळ-
शास्त्रांमाजि ययां । नीतिशास्त्र तें मी ॥ ९७ ॥ आघावियाचि गुढां- । माजि मौन तें
सुहृदा । ह्मणोनि न बोलतयां पुढां । सैष्टाही नेणें होय ॥ ९८ ॥ अगा ज्ञानियांचिया
दायीं । ज्ञान तें मी पाहीं । आतां भसो हें ययां कांहीं । पार न देखों ॥ ९९ ॥

यच्चाऽपि सर्वभूतान बीजं तदहमर्जुन ।

न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ ३९ ॥

नांतोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ।

एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरौ मया ॥ ४० ॥

पै पर्जन्याचिया धारा । वरी लेखें करवेल धनुर्धरा । कां पृथ्वीचिया तृणांकुरां ।

१ निर्मळ. २ उद्योग. व्यापार. ३ सत्वधीरांत. ४ मुद्रा. ५ दैत्यरहित. ६ मोजली. ७ यमुनेचे.
कालियसर्प. ८ ब्रह्मदेवास. ९ बाल्यदशा. १० सहज. ११ भेद. १२ शुक्राचार्य. १३ ब्रह्मदेव-
पर्यंत. १४ शासन करीत. १५ सुहृदा अर्जुना. १६ ब्रह्मदेव. १७ अज्ञानी. १८ गणना.

होईल ती ॥ ३०० ॥ पै महोदधीचिया तरंगा । व्यवस्था धरूं नये जेवि गा । तेवि माझिया विशेषलिंगे । नार्ही मिति ॥ १ ॥ ऐशियाही सौतपांच या प्रधाना । विभूती सांगीतलिया तुज अर्जुना । तो हा उद्देश जो गा मना । ओहाच गमला ॥ २ ॥ येरां विभूतिविस्तारांस कांहीं । एथ सर्वथा लेख नार्ही । ह्यणोनि परिससी तूं काई । आझी सांगीं किती ॥ ३ ॥ यालागि ऐकीहेळां तुज । हाकं आतां वर्म निज । सर्वभूतांकुरे बीज । विरूढत असे ते मी ॥ ४ ॥ ह्यणोनि सीतें थोर न ह्यणावें । उंच नीच भाव सांडावे । एक मीचि ऐसें मानावें । वस्तुजातातें ॥ ५ ॥ तरी यावरी साधारण । आईक पां आणी-कही खूण । तरि अर्जुना ते तूं जाण । विभूती माझी ॥ ६ ॥

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।

तत्तदेवाऽवगच्छ त्वं मम तेजोऽशंसंभवम् ॥ ४१ ॥

जेथ जेथ संपत्ति आणि दया । होन्ही वसती आलिया दया । ते ते जाण धनंजया । अंश माझे ॥ ७ ॥

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवाऽर्जुन ।

विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

विभूतिविस्तारयोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथवा एकलें एक बिंब गगनी । परि प्रभा फांकि त्रिभुवनी । तेवि मज एकाची सकळ जनी । आज्ञा पाळिजे ॥ ८ ॥ त्यातें एकलें झेर्णी ह्यण । तो निर्धन या भाषा नेण । काय कामधेनूसर्वें सर्व साहान । चालत असे ॥ ९ ॥ तिथेतें जें जेधवां जो मागे । तें ते ऐकसरेंचि प्रसवो लागे । तेवि विश्वविभैव त्या आंगें । होऊनि असती ॥ १० ॥ त्यातें वोळखावया हेचि संज्ञा । जे जगें नमस्कारिजे आज्ञा । ऐसें आयि ते जाण प्राज्ञा । अवतार माझे ॥ ११ ॥ आणि सामान्य विशेष । हें जाणणें एथ महाशेष । कां जे मीचि एक अक्षेप । विश्व आहे ह्यणोनि ॥ १२ ॥ तरी आतां साधारण आणि चांग । ऐसा कैसेनि पां कल्पावा विभाग । वायां आपुलिये मती वंभे^३ । भेदाचा लावावा ॥ १३ ॥ येन्ही तूप कासया घुसळावें । अमृत कां रांधुनि अर्धें करावें । हां गा वायूसि काय पां डावें उजवें । आंग आहे ॥ १४ ॥ पै सूर्यबिंबासि पोट पाठी । पहातां नासेल आपुली

१ शेवट. २ विभूतीस. ३ पंचाहत्तर. ४ वरवर. ५ एकवार. ६ लहान. ७ कदाचित्. ८ सामुग्री. ९ कामधेनु. १० एकदम. ११ सर्व ऐश्वर्य त्याच्या अंगी उत्पन्न होतात. १२ खूण. १३ कलंक.

१'दिठी । तेवि माझ्या स्वरूपां गोठी । सामान्यविशेषाची नाही ॥ १९ ॥ आणि सिनाना इहीं विभूती । मज अपारातें मेविसील किती । ह्यापोनि किबहुना सुभद्रापती । असो हें जाणणें ॥ १६ ॥ आतां पै माझेनि एकें अर्थें । हें जग व्यापिलें असे । यालागीं भेद सांडूनि सरिसें । साम्यें भज ॥ १७ ॥ ऐसें विबुधवनवसंतें । तेणें विरक्तांचेनि एकांतें । बोलिलें जेथ श्रीमंतें । श्रीकृष्णदेवें ॥ १८ ॥ तेथ अर्जुन ह्याने स्वामी । येतुलें हें रामस्य बोलिलें तुम्ही । जे भेद एक आणि आह्मी । सांडावा एकीं ॥ १९ ॥ हां हो सूर्य ह्याने काय जगातें । आंधारें स्वडा कां परीतें । तेवि धैसाळ ह्याणें देवातें । तरी अधिक हा बोल ॥ ३२० ॥ तुझें नामचि एक कोण्ही वेळे । जयांचिये मुखसि कां काना मिळे । तयांचिया हृदयातें सांडूनि पळे । भेद जी साच ॥ २१ ॥ तो तूं परब्रह्मचि अस्सकें । मज देवें दिवलासि हस्तोदकें । तरी आतां भेद कायसा कें । देखावा कवणें ॥ २२ ॥ जी चंद्रबिंबाचा गाभारां । रिगालियावरी ही उबारा । परि रांणेपणें शार्ङ्गधरा । बोला हें तुम्ही ॥ २३ ॥ तेथ सौविद्याची परितोषोनि देवें । अर्जुनातें आलिंगिलें जीवें । मग ह्याने तुवां न कोपावें । आमुचिया बोला ॥ २४ ॥ आह्मी तुज भेदाचिया वाहणी । सांगीतली जे विभूतींची कहाणी । ते अभेदें काय अंतःकरणीं । मानली कीं न मने ॥ २५ ॥ हेचि पाहावयालागीं । नैवेक बोलिलें बाहेरिसवडिया भंगी । तंव विभूती तुज चांगी । आलिया बोधा ॥ २६ ॥ तेथ अर्जुन ह्याने देवें । हें आपुलें आपण जाणवें । परि देखतसे विश्व आपवें । तुवां भरलें ॥ २७ ॥ पै राया तो पांडुसुत । ऐसिये प्रतीतीसि जाहाला वरितें । संजयाचिया बोला निवांत । धृतराष्ट्र आहे ॥ २८ ॥ कीं संजय दुखवलेनि अंतःकरणें । ह्याणतसे नवल नव्हे देवा स्वडणें । हा जीवीं धडसा आहे मी ह्याने । तंव आतही आंधळा ॥ २९ ॥ परि असो हें तो अर्जुन । स्वहिताचा वाढवीतसे मान । कीं याहीवरी तथा आन । धिर्वैसा उरैनला ॥ ३३० ॥ ह्याने हेचि हृदया-आंतुली प्रतीती । बाहेरि अंतरो कां डोळयांप्रती । इये आर्तीचिया पाउलीं मती । उठती जाहाली ॥ ३१ ॥ मियां इहींच सोंही डोळां । झोंबावें विश्वरूपा सकळा । येवडी हांव तो वैवीं आगळा । ह्याणऊनि करी ॥ ३२ ॥ आजि तो कल्पतरूची शाखा । ह्यापोनि वांझोळें न लगती देखा । जें जें येईल तथाचिया मुखा । तें तें साचचि करी-

१ दृष्टि. २ विचार, मोष्ट. ३ वेगळाल्या. ४ मोजशील. ५ ज्ञानी हेंच कोणी वन त्यास वसं-तरूप अज्ञा श्रीकृष्णानें. ६ आप्त्य. ७ अविचार. ८ सर्व. ९ प्रवेश केल्यावर. १० राजपणें. ११ तत्काळ. १२ मार्गी, प्रवाहीं. १३ क्षणभर. १४ बाह्यदृष्टीच्या रीतीनें. १५ योग्य. १६ उत्कंठा. १७ उत्पन्न झाला. १८ प्रगट होवो. १९ इच्छेच्या. २० मोव्या देवाचा. २१ तो अर्जुन कल्पवृक्षाची शाखा=श्रीकृष्णाच्या आश्रयानें असणारा ह्याणून त्याला वांझोळें=वांझ फुलें येत नाहींत (त्याचे बोलें यथे जात नाहींत.)

तसे येई ॥ ३३ ॥ जो मज्हादाचिया बोला । विषाही सकट आपणचि जाहाला । तो सद्गुरु असे जोडला । किरीडीसी ॥ ३४ ॥ ह्मणोनि विश्वरूप पुसावयालागीं । पार्थ रिगता होईल कवणें भैगीं । तें सांगेन पुढलिये प्रसंगीं । ज्ञानदेव ह्मणे निवृत्तीचा ॥ ३३५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

श्लोक ४२, ओव्या ३३५.

अध्याय ११ वा.

भातां यावरी एकादशी । कथा आहे 'होही' रसी । जेथ पार्था विश्वरूपेंसी । होईल भेटी ॥ १ ॥ जेथ शांताचिया घरा । अद्भुत आला आहे पाहुणेरा । आणि येरांही रसां पांतिकरां । जाहाला मान ॥ २ ॥ अहो वधूवरांचिये मिळणां । जैसी वराडियांही लुगडीं लेणीं । तैसे देशियेच्या सुखासनीं । मिरविले रस ॥ ३ ॥ परि शांताद्भुत बरवे । जे डाळ्यांच्या अंजळीं ध्यावे । जेसे हरिहर प्रेमभावे । आले खेवो ॥ ४ ॥ ना तरी अवसंच्या दिवसी । भटलीं ^१ बिबे होनी सरसी । तेवि एकवळा रसी । केला एथ ॥ ५ ॥ ^२ मिनले गंगेयमुनेचे ओथ । तैसे रसां जाहाले प्रयाग । ह्मणानि सुस्तात होत जग । आधवे एथ ॥ ६ ॥ मजि गीता सरस्वती गुप्त । आणि होनी रस ते ओथ मूर्त । यालागि चिंवणी हे उचित । फावली बापा ॥ ७ ॥ एथ श्रवणाचनि द्वारे । तीर्थी रिघतां सोपारे । ज्ञानदेव ह्मणे हातारे । माझनि केले ॥ ८ ॥ तीरे संस्कृताचीं गेहेन । तांडांनि मज्हाडी शब्द सोपाने रचिलीं धर्मनिधाने । श्रीनिवृत्तिदेवे ॥ ९ ॥ ह्मणानि भलतेणे एथ सज्जावे नाहावे । प्रयाग-माधव विश्वरूप पहावे । येतुलेनि संसारासि द्यावे । तिळोदके ॥ १० ॥ हे असो ऐसे सोवयव । एथ सोसिनले आधि रसभाव । जेथ श्रवणसुखाची रोंणीव । जोडली जगा ॥ ११ ॥ जेथ शांताद्भुत रोकड । आणि येरां रसां पडेंपे जोड । हे अल्पचि परि उघडे । कैवल्य जेथ ॥ १२ ॥ तो हा अकरावा अध्याव । जो देवाचा आपणपे विसवतो ठाव । परि अर्जुन सदैवाची राव । जे एथही पातला ॥ १३ ॥ एथ अर्जुनाचि काय ह्मणो पातला । आजि आवडतयाही सुकाळ जाहाला । जे गीतार्थ आला । मज्हाठिये ॥ १४ ॥

१ श्रीकृष्ण. २ आरंभ करील. ३ रीतीने. ४ अध्यायी. ५ ज्ञात व अद्भुत दोनी रसांत. ६ मेजवानीस, पाहुणचारस. ७ पंक्तीस आलेल्यांस. ८ लग्नसमारंभांत. ९ अलंकार. १० मराठी भाषेच्या. ११ पालवीत. १२ शोभले. १३ ओंजळीत. १४ आलिंगनास. १५ सूर्य चंद्र. १६ एकोपा. १७ मिलाले. १८ पवित्र. १९ कर्णेद्वयद्वारा. २० निवृत्तिनाथाने, दास्याने. २१ अगम्य. २२ घाट. २३ फांटा. २४ मूर्तिमंत. २५ भरास आले. २६ राज्य. २७ आश्रय. २८ मोक्षसुख. २९ मूळ जगा. ३० भाग्यवानांसाठी. ३१ भलत्या कोणासाठी.

याचिलार्गी माझें । विनविलें आइकीजे । तरि अवधान कीजे । सज्जर्नी तुझी ॥ १५ ॥ तेवीचि तुझा संतांचिये सभे । ऐसी सलगी कीर करू नलभे । परि मानावें जी तुझी लोभें । अपत्या मज ॥ १६ ॥ अहो पुंसा आपणचि पढविजे । मग पढे तरी माथा तुंकिजे । कां करविलेनि जोजे न रिझे । बाळका माय ॥ १७ ॥ तेवि मी जें जें बोलें । तें प्रभु तुमचेचि शिकविलें । ह्मणोनि अवधारिजो आपुलें । आपण देवा ॥ १८ ॥ हें सारस्वताचें गोड । तुझीचि लाविलें जी झाड । तरी आतां अवधानामृतें वाड । सिपोनि कीजे ॥ १९ ॥ मग हें रसभाव फुलीं फुलेल । नानार्थ फळभारें फळा येइल । तुमचेनि धर्म होइल । सुखाड जगा ॥ २० ॥ या बोला संत रिझलें । ह्मणती तोषलो गा भलें केलें । आतां सांगें जें बोलिलें । अर्जुने तेथें ॥ २१ ॥ तंव निवृत्तिदास ह्मणे । जी कृष्णाजुनाचें बोलणें । मी प्राकृत काय सांगों जाणें । परि सांगवा तुझी ॥ २२ ॥ अहो रानांचिया पालेखोइरा । नेवोंणें करविलें लंकेश्वरा । एकला अर्जुन परी अक्षौहिणी अकरा । न जिणेचि काई ॥ २३ ॥ ह्मणोनि समर्थ जें जें करी । तें न होनये चराचरी । तुझी संत तयापरी । बोलवा मातें ॥ २४ ॥ आतां बोलिजतसे आइका । हा गीताभाव निक्का । जो श्रीवैकुण्ठनायका । मुखौनि निघाला ॥ २५ ॥ बापबाप ग्रंथ गीता । जो वेदां प्रतिपाद्य देवता । तो श्रीकृष्ण वक्ता । जिये ग्रंथी ॥ २६ ॥ तथिचें गौरव कैसे वानावें । जें श्रीशंभूचिये मैती नागवें । त आतां नमस्कारिजे जिवें भावें । होचि भलें ॥ २७ ॥ मग आइका तो किरीटी । घालुनि विश्वरूपी दिटी । पहिली कैसी गोठी । करिता जाहाला ॥ २८ ॥ हें सर्वही सर्वेश्वर । ऐसा प्रतीतिगैत जो पतिर्कर । तो बाहिर होआवा गोचर । लोचनासी ॥ २९ ॥ हे जिवाभांतुली चाड । परि देवासि सांगतां सांकेड । कां जें विश्वरूप गूढ । कैसेनि पुसावें ॥ ३० ॥ ह्मणे मागा कवणी कैहीं । जें पंडितेंतेने पुसिलें नाहीं । ते सहसा कैसे काई । सांगा ह्मणों ॥ ३१ ॥ मी जरी सलगीचा चांग । तरि काय औइसीहूनि अंतरंग । परि तेही हा प्रसंग । बिहोली पुसों ॥ ३२ ॥ माझी आवडे तैसी सेवा जाहाली । तरि काय होईल गरुडाचिया येतुली । परि तोही हे बोली । करीचिना ॥ ३३ ॥ मी काय सनकादिकांहुनि जैवळां । परि तयांही

१ योग्य नाहीं. २ राघूला. ३ डोलवावा. ४ कौतुकानें. ५ श्रवण करावें. ६ विद्येचें. ७ एकाग्र अंतःकरणरूप अमृतानें, (पाण्यानें). ८ वाढिवणें. ९ अनेकविध अर्थ. १० योगें. ११ सुख. १२ प्रसन्न झाले. १३ पाला खाणाऱ्या वांदरांकरवी. १४ पराभव. १५ जिकणार नाहीं काय? १६ न होण्याजोगेही घडून येतें. १७ खरा. १८ मुखांतून. १९ सांगण्यायोग्य. २० वर्णावें. २१ बुद्धीला आंकळत नाहीं. २२ दृष्टि. २३ गोष्ट. २४ अनुभवीं असलेला. २५ अनुभव. २६ प्रत्यक्ष. २७ इच्छा. २८ संकट. २९ गुह्य. ३० कधी. ३१ आवडल्यानें. ३२ चांगल्या. ३३ होतला. ३४ लक्ष्मीपेक्षा. ३५ जिवलग. ३६ भ्याली. ३७ जवळचा.

नागवेचि हा चाळा । मी आवडेन काय प्रेमळां । गोकुळीचिया ऐसा ॥ ३४ ॥ तयांतही लंकुरपणे झकविले । एकाचे गर्भवासही साहिले । परि विश्वरूप हें राहाविले । नसांचाच कवणा ॥ ३५ ॥ हा ठायवरी गुंज । याचिये अंतरांचे हें निज । केवि उरावरी मज । पुसों ये पां ॥ ३६ ॥ आणि न पुसेचि जरी ह्मणे । तरि विश्वरूप देखिलियाविणें । सुख नोहेचि परि जिणें । तेंही विपायें ॥ ३७ ॥ ह्मणोनि आतां पुसों अळुमाळसं । मग करूं देवा ठांके तैसें । येणें प्रवर्तला सौधसें । पार्थ बोलों ॥ ३८ ॥ परि तेंचि ऐसेनि भावें । जे एका दो उत्तरांसवे । दावी विश्वरूप आवयें । झाडा देउनी ॥ ३९ ॥ अहो वासरूं देखिलियाचिसाठी । धेनु खडबडोनि मोहें उठी । मग स्तनामुखाचिये भेटी । काय पान्हा धरे ॥ ४० ॥ पाह्वा पां तथा पांडवाचेनि नांवें । जो कृष्ण रानीही प्रतिपाळूं धावें । तयातें अर्जुन जव पुसावें । तंव सौहील काई ॥ ४१ ॥ तो सहजेंचि स्नेहाचें अवतरण । आणि येरूं स्नेहा घातलें आहे मज्जवण । ऐयसे मिळणी वेगळेपण । उरें हेंचि बहू ॥ ४२ ॥ ह्मणोनि अर्जुनाचिया बोलसरिसा । देव विश्वरूप होईल आपैसा । तोचि पहिला प्रसंग ऐसा । ऐकिजे तरी ॥ ४३ ॥

अर्जुन उवाच-मदनुग्रहाय परमं शुद्धमध्यात्मसंज्ञितम् ।

यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥

मग पार्थ देवातें ह्मणे । जी तुम्ही मजकारणें । मज वाच्य केलें जें न बोलणें । कृपा-निधे ॥ ४४ ॥ जें महाभूतें ब्रह्मा आढती । जीव मंदादिचे ठाय फिटती । तें जें देव होऊनि ठाकती । तें विसवणें शोबीचें ॥ ४५ ॥ होतें हृदयाचिये परिवरी । ठविलें कृपा-चाचिये परी । शब्दब्रह्मासही चोरी । जयाची केली ॥ ४६ ॥ तें तुम्ही आजि आपुलें । मजपुढां हिथें फोडिलें । ज्या अध्यात्मा वांवाळिलें । ऐश्वर्य हरे ॥ ४७ ॥ ते वस्तु मज स्वामी । एकीहेळां विधली तुम्ही । हें बोलों तरी आम्ही । तुजपासांनि भिन्न कैचें ॥ ४८ ॥ परि साचचि महामोहाचिये पुरी । बुडिलिया देखानि सीसवरी । तुवां आपणपें घालोनि श्रीहरी । मग काढिलें मातें ॥ ४९ ॥ एक तुवांचूनि कही । विधीं गुजियाची भौष नाही । कीं आमुचें कर्म पाहीं । जें आम्ही आर्थी ह्मणों ॥ ५० ॥ मी जगां एक अर्जुन । ऐसा देहीं

१ भाविक गोपाळां. २ फसविलें. ३ अंबरीषार्थ. ४ हे एवढे, आजपर्यंत. ५ गुप्त. ६ झडकर. ७ वांचणें. ८ व्यर्थ, क्वचित. ९ थोडकेंसे. १० आवडेल तसे. ११ भयानें. १२ पाह्वा चोरिव. १३ रक्षणस. १४ उपेक्षील काय. १५ मूर्ति. १६ कैफ. १७ चमत्कार. १८ आपोआप. १९ प्रकृति, अविद्या. २० राहाती. २१ आवारांत. २२ वेदास. २३ हृदयीचें गुप्त. २४ ज्या आध्यात्मासाठीं शिवानें ऐश्वर्य सोडून स्मशानवास केला. २५ एका क्षणांत. २६ होवयापर्यंत. २७ नांव. २८ आहे क्षणतो.

वाहे अभिमान । आणि कौरवांतें इया स्वजन । आपुलें झणें ॥ ५१ ॥ याहीवरी यांतें मी मारीन । झणें तेंपें पापें कै रिंगेन । ऐसें देखत होतों दुःस्वप्न । तों चवविळा प्रभु ॥ ५२ ॥ देवा गंधर्वनैगरीची वस्ती । सोडुनि निघालों लक्ष्मीपती । होतों उदकाचिया आर्ती । रोहिणी पीत ॥ ५३ ॥ जी किरडूं तरी कापडाचें । परी लहरी येतहोतिया साचें । ऐसे वायां मरतया जीवांचें । श्रयें तुवां घेतलें ॥ ५४ ॥ आपुलें प्रतिबिंब नेणतां । सिंह कुंवां घालील देखोनि आतां । ऐसा धरिजे तेवि अनंता । राखिलें मातें ॥ ५५ ॥ येन्हवीं माझा तरी येतुलेवरी । एथ निश्चय होता अवधारी । जे आतांचि सातांही सागरी । एकत्र मिळिजे ॥ ५६ ॥ हें जगचि आधवें बुडावें । वरि आकाशही तुटोनि पडावें । परि जुंझणें न घडावें । गोत्रजेंसी मज ॥ ५७ ॥ ऐसिया अहंकाराचिये ^१बोडी । मियां आग्रहजळीं दिधली होती बुडी । चांगचि तूं जवळां येन्हवीं काडी । कवण मातें ॥ ५८ ॥ नीथिलें आपणपां एक मानिलें । आणि नेंहृतया नाम गोत्र ठविलें । थोर पिसें होतें लागलें । परि राखिलें तुझी ॥ ५९ ॥ मागां जळत काढिलें ^२जोहरी । तें तें देहासीच भय अवधारी । आतां हे जोहरेवाहार दुसरी । चैतन्यासकट ॥ ६० ॥ दुराग्रहें हिरप्याक्षें । माझी बुद्धी वसुंधरा सूंदली काखे । मग मोहार्णव गर्वाक्षें । रिघोनि डेला ॥ ६१ ॥ तेथ तुझेनि गोसावीपणें । एकवेळ बुद्धीचिया ठाया येणें । हें दुसरें बराह होणें । पडिलें तुज ॥ ६२ ॥ ऐसें अपार तुझें केलें । एकी वाचा काय मी बोलें । परि ^३पांचही पालन मोकलिलें । मजप्रति ॥ ६३ ॥ तें कांहीं न वचेचि वायां । भलें यश फावेलें देवराया । जे साद्यंत माया । निरसिली माझी ॥ ६४ ॥ अजी आनंदसरोवरीचीं कमळें । तैसे हे जे तुझे डोळे । आपुलिया प्रसादाचीं रीडळें । जयालार्गी करिती ॥ ६५ ॥ हां हो तयांही आणि मोहाची भेटी । हे कायसी पांचळी गोठी । कडेंती मृगजळाची वृष्टी । वडवानळेंसी ॥ ६६ ॥ आणि मी तंव दातारा । ये कृपेचिये निघोनि गाभारां । येत आहे चारा । ब्रह्मरसाचा ॥ ६७ ॥ तेंपें माझा जी मोह जाये । एथ ^४विस्मो कांहीं काय आहे । तरी उद्धरलों कीं तुझे पाये । शिवतले आहाती ॥ ६८ ॥

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।

त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाऽव्ययम् ॥ २ ॥

पैं कैमलायतडोळसा । सूर्यकोटिनेजसा । मियां तुजपासोनि महेशा । परिसिलें आजि

१ कोटें. २ जागा केला. ३ आकाशातील ढगांवर कल्पित नगरीची. ४ इच्छेने. ५ मृगजळ. ६ पुण्य. ७ छाया. ८ विहिरित. ९ येथवर. १० ओळांत. ११ लटकें. १२ नसणाऱ्याला. १३ लाक्षागृहांतून. १४ अग्नीपीडा. १५ घातली. १६ झरोक्यांतून. १७ सामर्थ्याने. १८ पंचप्राण. १९ दिले. २० जोडले. २१ विभ्रान्तिमंदिरें. २२ तुच्छ. २३ कोणीकडे. २४ नवल. २५ कमलपत्रवत् विस्तीर्ण आहेत नेत्र ज्याचे अज्ञा.

॥ ६१ ॥ इयें भूतें जयापरी होती । अथवा लया हन जैसेनि जाती । ते मजपुढां प्रकृती । विवर्चिली देवें ॥ ७० ॥ आणि प्रकृती कीरें उगाणा दिवला । परंपुरषाचाही ठाव दाविला । जयाचा महिमा पांघरोनि जाहला । धडौता वेद ॥ ७१ ॥ जी शैब्यराशि वाढ जीये । कां धर्माऐशिया रत्नातें विये । ते एथिचे प्रभेचे पांये । बोलगे ह्यणोनि ॥ ७२ ॥ ऐसें अगाध माहात्म्य । जें सकळ मार्गेंकगम्य । जें स्वात्मानुभवरम्य । तें इयापरी दाविलें ॥ ७३ ॥ जैसा केरें फिटलिया आभाळी । दिठी रिगे सूर्यमंडळी । कां हातें सारुनि बांबुळी । जळ देखिजे ॥ ७४ ॥ ना तरी उकलूनियां सापाचे वेदे । जैसें चंदना खेंवें देणें घडे । अथवा विवसी पळे मग चढे । निर्धन हाता ॥ ७५ ॥ तैसी प्रकृती हे आड होती । ते देवेंचि सारोनि परोती । मग परतत्व भोजिये मती । शेजोर केलें ॥ ७६ ॥ ह्यणोनि इयेविषयांचा मज देवा । भरंवसा कीर जाहाला जीवा । परि आणिक एक हेवों । उर्पनला असे ॥ ७७ ॥ तो भिडों जरी ह्यणों राहो । तरी आना कवणा पुसों जावों । काय तुजवांचोनि ठावो । जाणत आहों आह्मी ॥ ७८ ॥ जळचर जळाचा आभार धरी । बाळक स्तनपानीं उर्परोध करी । तरी तथा जिणियां श्रीहरी । आन उपायो असे ॥ ७९ ॥ ह्यणोनि भीडेंसांकड न धरावें । जीवा आवडे तेंही तुजपुढां बोलवें । तंव राहें ह्यणितलें देवें । चाड सांगें ॥ ८० ॥

एवमेतद्यथातथ त्वमात्मानं परमेश्वर ।

द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

मग बोलिला तो. किरीटी । ह्यण तुझी केली जे गोटी । तिया प्रतीतीची दिठी । निवाली माझी ॥ ८१ ॥ आतां जयाचेनि संकल्पे । हे लोकपरंपरा होय हारपे । जया ठायतें आपणपे । मी ऐसें ह्यणसी ॥ ८२ ॥ ते मुद्दल रूप तुझे । जेथुनि इये द्विभुजें हन चतुर्भुजें । सुरकार्याचेनि व्याजें । घवोंघवों येसी ॥ ८३ ॥ पे जळशयनाचिया अर्धगणिया । कां मत्स्यकूर्म इया मिरवणिया । खेळ सरलिया तूं गुणिया । सांठविशी जेथ ॥ ८४ ॥ उपनिषदें जें गाती । योगिये हृदयीं रिगोनि पाहाती । जयातें सनका-
दिक आहाती । पोर्तोकुनियां ॥ ८५ ॥ ऐसें अगाध जें तुझे । विश्वरूप कानीं ऐकजे । तें देखावया चित्त माझे । उतावीळ देवा ॥ ८६ ॥ देवें फडूनियां सांकड । लोभ पुसली

१ विचारपूर्वक सांगितली. २ मायेचा. ३ निःसंशय. ४ झाडा. ५ परमात्म्याचा. ६ धड वक्ष-
युक्त. ७ शब्दसमूह. ८ आश्रय करी. ९ सर्व मार्गांनीं एकच जाणण्यास योग्य. १० अंधादिकाची
फलकट. ११ गोंडाळ, शेवाळ. १२ आलिंगन. १३ ठेवा. १४ मति तत्त्वनिष्ठ केली.
१५ इच्छा. १६ उत्पन्न झाला. १७ मर्यादेनें. १८ दुसऱ्याला. १९ उपकार. २० भीड. २१ वांच-
ण्याला. २२ संकोच. २३ अनुभव. २४ आपणाला. २५ निमिचानें. २६ सोंगानें. २७ गारुड्या.
२८ आलिंगून. २९ संकोच.

जरी चाड । तारिं हेचि एकी वाड । आर्ति जी मज ॥ ८७ ॥ तुझे विश्वरूप आघवें ।
माझिये दिठीसी गोचर हो आवें । ऐसी थोर आस जीवें । बांधोन आहे ॥ ८८ ॥

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।

योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥

परि आणीक एक एथ शार्ङ्गी । तुज विश्वरूपातें देखावयालागी । पै योग्यता माझिया
आंगी । असे की नाही ॥ ८९ ॥ हें आपलें आपण मी नेणें । तें कां नेणसी जरी देव
ह्मणे । तरी रोगिया काय जाणे । निर्दान रोगाचें ॥ ९० ॥ आणि जी आर्ताचेनि
पैडभरें । आर्त आपली ठाकी पै विसरे । जैसा तान्हेला ह्मणे न पुरे । समुद्र मज
॥ ९१ ॥ ऐसा सचाडपणाचिये भुली । न सांभाळवे सस्यया आपुली । यालागी योग्यता
जैविं माउली । बाळकाची जाणे ॥ ९२ ॥ तथापरी श्रीजनाईना । विचारिजो
माझी संभावना । मग विश्वरूपदर्शना । उपक्रम कीजे ॥ ९३ ॥ तरि ऐसी ते कृपा करा ।
येन्हवीं नव्हे हें ह्मणा अवधारा । वायां पंचमालापें बधिरा । सुख केउतें^१ देणें ॥ ९४ ॥
येन्हवीं एकले बापियाचे तृषे । मेघ जगापुरतें काय न वर्षे । परी जाहालीही वृष्टि
उपेखे । जन्हीं खडकी होय ॥ ९५ ॥ चकोरा चंद्रामृत फावेलें । येरां आण वाहनि काय
वारिलें । परि डोळयांवीण पैहिलें । वायां जाय ॥ ९६ ॥ ह्मणोनि विश्वरूप तूं सहसा ।
राविसी कीर हा भरवसा । कां जे कंडाडा आणि गहिंसा । माजि नित्य नवा तूं
कीं ॥ ९७ ॥ तुझे औदार्य जाणों स्वतंत्र । देतां न ह्मणसी पात्रापात्र । पै कैवल्य ऐसे
पवित्र । बैरियांही दिधलें ॥ ९८ ॥ मोक्ष कुराराध्य कीर होय । परि तोही आराधी तुझे
पाय । ह्मणोनि धाडिसी तेथ जाय । पाईका जैसा ॥ ९९ ॥ तुवां सनकादिकांचेनि
मानें । सायुज्या सौरस दिधला पूतने । जे विषाचेनि स्तनपानें । मारूं आली ॥ १०० ॥
हां गा राजसूय यागाचिया सभासदी । देखतां त्रिभुवनाची मांडी । कैसा शतधा दुर्वाक्य
शब्दी । निस्तेजिलीसी ॥ १ ॥ ऐशिया अपराधिया शिशुपाळा । आपणपें ठावो दिधला
गोपाळा । आणि उत्तानचरणाचिया बाळा । काय भुवपही चाड ॥ २ ॥ तो वना आला
याचि लागीं । जे बैसावें पितयाचिया^२ वीसर्गी । कीं तो चंद्रसूर्यादिकांपरिस जर्गी ।
श्लोध्य केला ॥ ३ ॥ ऐसा वैनवासियां सकळां । देता एकचि तूं धर्सेळा । पुत्रा आळ-
वितां^३ अजामिळा । आपणपें देसी ॥ ४ ॥ जेणें उरीं हाणितलासि^४ पांपरा । तथाचा चरण

१ मोठी. २ इच्छा. ३ प्रत्यक्ष दिसणें. ४ श्रीकृष्ण. ५ कारण. ६ आसकीने. ७ योग्यता.
८ शंका. ९ योग्यता. १० प्रारंभ. ११ पंचमस्वरानें. १२ कसे. १३ घातकाचे. १४ व्यर्थ जाते.
१५ प्राप्त झाले. १६ उजाडले. १७ पंडिकास, जाणत्यास. १८ नेणत्यास. १९ कष्टाध्य. २० चाकर.
२१ अपमानला गेलास. २२ उत्तानपादाच्या. २३ अढळपदीं. २४ मांडीवर. २५ स्तुत्य. २६ शरण.
आलेल्यास. २७ उदारा. २८ पुत्रमिषानें नारायणनामोच्चार घडलेल्या अजामिळाला. २९ लाथने.

वाहासी हातारा । अझुनी वैरियांचिया कलेवरा । विसंबसीना ॥ ५ ॥ ऐसा अपकारिया
 तुझा उपकार । तूं अपात्रीही परि उदार । दे दान ह्यणोनि दारवंटेकार । जाहालासि
 बळीचा ॥ ६ ॥ तूतें आराधीना आयके । होती पुंसां बोलावीत कौतुके । तिये वैकुंठ
 तुवां गणिके । सुरवाड केला ॥ ७ ॥ ऐसी पाहूनि शायणी मिथें । आपणपें देवां लागसी
 बानिवसे । तो तूं कां अनारिसें । मजलागीं करिसी ॥ ८ ॥ हां गा तुभतयाचेनि पंढाडे ।
 जे जगाचें फेडी सांकडें । तिये कामधेनूचे पांडे । काय मुकेले ठाती ॥ ९ ॥ ह्यणोनि
 मियां जें विनविलें कांहीं । तें देव न साखविती हें कीर नाही । परि देखावयालागीं वेई ।
 पौत्रता मज ॥ ११० ॥ तुझें विश्वरूप ओंकोळे । ऐसे जरी जाणसी माझे डोळे । तरि
 आंतीचे डोहळे । पुरवी देवा ॥ ११ ॥ ऐसी ठेयेंठाव विनंती । जंव करूं सरला सुभद्रा-
 पती । तंव तथा बँडगुणचक्रवर्ती । साहवेचिना ॥ १२ ॥ तो कृपापीयूषसजळ । आणि येरु
 जवळां आला वर्षाकाळ । नांना श्रीकृष्ण कोकिळ । अर्जुन वसंत ॥ १३ ॥ ना तरी चंद्रबिंब
 वांढोळें । देखोनि क्षीरसागर उचंबळे । तैसा हुंण्ही वरी प्रेमबळें । उलसित जाहोला ॥ १४ ॥
 मग तिये प्रसन्नतेचिनि आंढोपें । गांजोनि ह्यणितलें सकुपें । पार्था देख देख अमुपें । स्व-
 रूपें माझीं ॥ १५ ॥ एक विश्वरूप देखावें । ऐसा मनोरथ केला पांडवें । कीं विश्वरूपमय
 आवघें । करुनि घातलें ॥ १६ ॥ बाप उदार देव अपरिमित । याचक स्वेच्छा सरोवित ।
 असे सहस्रवरी देत । सर्वस्व आपुलें ॥ १७ ॥ अहो शेषाचेहि डोळे चोरिले । वेद ज्या-
 लागीं झेंकविले । लक्ष्मिंयही राहाविलें । जिह्वार जें ॥ १८ ॥ तें आतां प्रगटुनी अनेकधा ।
 करीत विश्वरूपदर्शनाचा धंदा । बाप भाग्या अगाधा । पार्थांचिया ॥ १९ ॥ जो
 जागता स्वभावस्थे जाये । तो जेवीं स्वर्गाचें आवघें होये । तेवि अनंत ब्रह्मकटाह
 आहे । आपणचि जाहोला ॥ २० ॥ ते सहसा मुद्रा सोडिली । आणि स्थूळवृष्टीची
 जैवनीक फेडिली । किंबहुना उघडली । योगकृद्धी ॥ २१ ॥ परि हा हें देखेल कीं नाही
 ऐसी सेचि^२ न करी कांहीं । एकैसरां ह्यणतसे पाहीं । झेहोतुर ॥ २२ ॥

श्रीभगवानुवाच-पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ५ ॥

अर्जुना तुवां एक दावा ह्यणितलें । आणि तेंचि दावूं तरि काय दाविलें । आतां देखें

१ शरीराला. २ सोडीत नाहीत. ३ द्वारपाळ. ४ राघूला. ५ सुख. ६ व्यर्थ. ७ वैकुंठरूप घर-
 ८ वेगळें. ९ अधिकपणानें. १० वासरें. ११ योग्यता. १२ जाणतां येईल. १३ इच्छेचे. १४ यथा-
 योग्य. १५ पुढें जाहोला. १६ ज्ञान, वैराग्य, यश, श्री, ऐश्वर्य, धर्म, यांचा राजा. १७ कृपापूतयुक्त.
 १८ अथवा. १९ पूर्णचंद्र. २० दुपटीपेक्षा अधिक. २१ मोठेपणानें. २२ गजोनि. २३ बहुत.
 २४ असंख्य. २५ गुप्त ठेविलें. २६ जिवाचें गुह्य. २७ धंदा. २८ ब्रह्मांड. २९ कृष्णरूप आकार.
 ३० स्थूलशरीराचा. ३१ आड येणारा पडदा. ३२ विचार. ३३ एकदम. ३४ प्रेमव्याप्त.

आघवें भरिलें । माझ्याचि रूपी ॥ २३ ॥ एके कुशे एके स्थूळें । एके षेहवे एके
 विशाळें । पृथुतरें सरळें । अंप्रांतें एके ॥ २४ ॥ एके अनावरें प्रांजळें । सव्यापारें एके
 निश्चळें । उदासीनं लेहाळें । तीत्रें एके ॥ २५ ॥ एके धूर्णितें सावधें । असलें एके अगाधें ।
 एके उदरें अतिबद्धें । कुद्धें एके ॥ २६ ॥ एके शांतें सदांमदें । स्तब्धें एके सानंदें । गर्जितें
 निश्चब्धें । सौम्यें एके ॥ २७ ॥ एके साभिलाषें । विरक्तें । उन्निद्रितें एके निद्रितें । परितुष्टें
 एके आर्तें । प्रसन्नें एके ॥ २८ ॥ एके अशस्त्रें सशस्त्रें । एके रौद्रें अति ^१मित्रें । भयानकें
 एके विचित्रें । लयस्थें एके ॥ २९ ॥ एके जननलीलाविलासें । एके पालनशीलें लीलसें ।
 एके संहारकें सौवेशें । साक्षिभूतें एके ॥ ३० ॥ एवं नानाविधें परि बहुवसे । आणि दिव्य-
 तेजप्रकाशें । तेवींचि एकएका ऐसे । वर्णही नव्हे ॥ ३१ ॥ एके तौतलें सौंडेपधरें । तैसी
 कपिलवर्णें अपारें । एके सर्वांगी जैसें सिधुरें । डोंवरलें नभ ॥ ३२ ॥ एके सौविद्याचि
 सुकुकी । जैसें ब्रह्मकटाह खचिलें माणिकी । एके अहोव्यासारिखी । कुंकुमवर्णें
 ॥ ३३ ॥ एके शुद्धस्फटिकसोज्ज्वळें । एके इंद्रीळसुनीळें । एके अंजनवर्णें सकाळें ।
 रक्तवर्णें एके ॥ ३४ ॥ एके लेंसत्कांचनसम पिवळी । एके सेंजलजलदश्यामळी । एके
 चैपिगोरी केवळी । ^२हरितें एके ॥ ३५ ॥ एके तैम्रताम्रतांबडी । एके श्वेतचंद्र चोखडी ।
 ऐसी नानावर्णें रूपडी । देखें माझी ॥ ३६ ॥ हे जैसें कां आनानवर्ण । तैसें आकृतीही
 अनारिसेपण । लौजा ^३कंदर्प रिघाला शरण । तैसी सुंदरें एके ॥ ३७ ॥ एके अतिला-
 वण्यसाकारें । एके क्षिप्रधवपु मनोहरें । शृंगारश्रियेचीं भांडारें । उघडिलीं जैसी ॥ ३८ ॥
 एके पीनौवयवमांसळें । एके शुष्कें अतिविकाळें । एके ^४सीर्धकंठें वितीळें । विकटें एके
 ॥ ३९ ॥ एवं नानाविधाकृती । इया पाहातां पार नाही सुभद्रापती । ययांच्या एकेकीं
 अंगैप्रांती । देख पां जगा ॥ ४० ॥

पश्यादित्यान्वसून रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ।

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्रयाणि भारत ॥ ६ ॥

जेथ जैमीलन होत आहे दिंडी । तेथ पसरती आदित्यांचिया सृष्टी । पुढती निमीलनीं
 मिडी । हेत आहाती ॥ ४१ ॥ वदनींचिया वाफेसवें । होत ज्वाळामय आघवें । जेथ

१ ठेंगणीं. २ जाड. ३ अपार. ४ न आवरणारीं. ५ चंचळ. ६ असावध. ७ सोपीं. ८ शब्द-
 रहित. ९ जागृत. १० दुःखी. ११ सौम्य. १२ समाधिस्थ. १३ अवतार धरणारीं. १४ प्रीतियुक्त.
 १५ क्रोधयुक्त. १६ तापलेलें. १७ सोने. १८ पिंगट. १९ माखलें. २० सहज. २१ सुंदर.
 २२ पांढरें. २३ काजळासारखीं. २४ दिव्य सुवर्णासारखें. २५ पाणी असलेल्या ढगाप्रमाणें.
 २६ चांप्याच्या फुलाप्रमाणें. २७ हिरव्या रंगाचीं. २८ तापलेल्या तांब्यासारखीं लाल. २९ भिन्न-
 भिन्न. ३० वेगळाले. ३१ लाजेन. ३२ मदन. ३३ तेजःपुंज शरीरें. ३४ पुष्ट शरीर मांसभरित.
 ३५ लांब कंठाचीं. ३६ मोठ्या टाळूचीं. ३७ अंगप्रदेशीं. ३८ उघडणें. ३९ मिटण्यांत.

पावकादिक पावे । समूह वसुंचा ॥ ४२ ॥ आणि श्रुलतांचे शेवट । क्रोपे मिळो पाहती
 एकवाट । तेथ हृद्गणाचे संघाट । अवतरत देखें ॥ ४३ ॥ पै सौम्यतेचा बोलावा ।
 मिती नेणिजे आश्विनोदेवा । श्रोत्री होती पांडवा । अनेक वायु ॥ ४४ ॥ यापरि
 एकेकाचिये लीळे । जन्मती सुरसिद्धांची कुळें । ऐसीं अपारें आणि विशालें । रूपें
 इयें पाहीं ॥ ४५ ॥ जयातें सांगावया वेद बोबडे । पाहावया काळाचेंही आयुष्य
 योळें । धातयाही परि न सांपडे । ठाव जयाचा ॥ ४६ ॥ जयातें वेदत्रयी कधीं नायके ।
 तियें इयें प्रत्यक्ष देख अनेकें । भोगीं आश्चर्याचीं कवतिकें । महासिद्धी ॥ ४७ ॥

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।

मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥

इया मूर्तीचिया किरीटी । रोममूर्ळीं देखे पां सृष्टी । सुरतरूतळवटी । तृणांकुर जैसें
 ॥ ४८ ॥ वांतायनाचेनि प्रभासें । उडत परमाणु विसती जैसें । भ्रमत ब्रह्मकटाह तैसें ।
 अवयवसंधीं ॥ ४९ ॥ एथ एकैकाचिया प्रांतदेशीं । विश्व देख विस्तारेसीं । आणि
 विश्वाही पैरौतें मानसीं । जरी देखारें वर्ते ॥ १५० ॥ तरी इयेही विषयींचे काहीं ।
 एथ सर्वथा सांकडें नाहीं । सुखें आवडे तें माझिया देहीं । देखसी तूं ॥ ५१ ॥ ऐसें
 विश्वमूर्ती तेणें । बोलिलें कारुण्यपूर्णें । तंव देखत आहे कीं नाहीं न ह्याणे । निवांतस्थि
 येई ॥ ५२ ॥ एथ कां पां हा उर्गला । ह्याणानि श्रीकृष्णें जंव पाहिला । तंव आंतींचे
 लणें लेइला । तैसाचि आहे ॥ ५३ ॥

ननु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।

दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥

मग ह्याणे उत्कंडे वोहई न पडे । अह्नुनी सखाची सोर्थें न सांपडे । परि दाविलें तें
 फुडें । नाकळेचि यया ॥ ५४ ॥ हें बोलोनि देव हांसिले । हांसोनि देखणिंया ह्याणितलें ।
 आह्मी विश्वरूप तरी दाविलें । परि देखसीच ना तूं ॥ ५५ ॥ यया बोला येरें विश्वक्षणे ।
 ह्याणितलें हां जी कैवणासि तें उणें । तुझीं बैकाकरवीं चांदिणें । चरजं पैहा मा ॥ ५६ ॥
 हांहा उदोनियां आरिसा । आंधळिया हाऊं बैसा । बहिरिया पुढें ह्मीकेशा । गोपीव
 करा ॥ ५७ ॥ मैकरंदकणाचा चारा । जाणतां घालुनि ह्मुरा । वायां धाडा शार्ङ्गधरा ।

१ अष्टवसूंचा समुदाय. २ भिवयांचे. ३ समुदाय. ४ उपजत. ५ संख्या. ६ कानांत. ७ अल्प-
 ८ ब्रह्मदेवालाही. ९ खिडकीच्या उजेडाजें. १० अवयवभागांत. ११ दुसरे. १२ विश्वरूपी श्रीकृ-
 णानें. १३ अर्जुन. १४ उगाच बसला. १५ आवड हेच अलंकार. १६ कमीपणा. १७ मार्ग-
 १८ स्पष्ट. १९ पाहणाऱ्यास. २० बुद्धिवानां. २१ हा दोष कोणाकडे. २२ बगळ्याच्या हातून
 २३ पाहतां ना? २४ स्वच्छ पुसून. २५ गायन. २६ पुष्पपरागांचा. २७ बडुक. २८ घालविता.

कोपा कवणा ॥ ५८ ॥ जें अतींद्रिय ह्मणोन वियवस्थिलें । केवळ ज्ञानदृष्टीचिया भागा
फिटलें । तें तुझी चर्मचक्षुपुढें सुल्लें । मी कैसेनि देखें ॥ ५९ ॥ परि हें तुमचें उणें न
बोलावें । मीचि सोंहें तेंचि बरवें । एथ आथि ह्मणितलें देवें । मानूं बापा ॥ ६० ॥
सांच विश्वरूप जरि आह्मी दावावें । तरी आधीं देखावया सामर्थ्य कीं द्यावें । परि
बोलत प्रेमभावं । धैसाळ गेलों ॥ ६१ ॥ काय जाहालें न वाहतां भुईं पेरिजे । तरी तो वेळ
विलया जाइजे । तरीं आतां माझे निजरूप देखिजे । ते दृष्टी देवों तुज ॥ ६२ ॥ मग तिया
दृष्टी पांडवा । आमुचा ऐश्वर्ययोग आघवा । देखोनियां अनुभवा । मांजिवडा करीं ॥ ६३ ॥
ऐसें तेणें १० वेदांतवेद्यें । सकळलोकैकआद्यें । बोलिलें आराध्यें । जगाचेनि ॥ ६४ ॥

संजय उवाच-एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।

दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥ ९ ॥

पैं कौरवकुळचक्रवर्ती । मज हांचि विस्मय पुढतपुढती । जे श्रियेहूनि विजगती ।
सदैव असे कवणी ॥ ६५ ॥ ना तरी खुणेचें वीनावयालागीं । श्रुतीवांचूनि दावा पां
जगीं । ना सेवकपण तरी आंगीं । शेषाच्याचि आथि ॥ ६६ ॥ हां हो जयाचेनि १ सोसें ।
शिणत आठही पांहार योगी जैसे । अनुसरले गरुडाऐसें । कवण आहे ॥ ६७ ॥ परि तें
आघवेंचि एकीकडे ठेलें । सोंपें कृष्णसुखा एकदरें जाहालें । जिये दिवसीहूनि जन्मले ।
पांडव हे ॥ ६८ ॥ परि पांचांही आंत अर्जुना । श्रीकृष्ण सावित्रीचि जाहाला अधीना ।
कौमुक कां जैसा अंगेंना । आपिता कीजे ॥ ६९ ॥ पढविलें पाखिरू ऐसें न बोले । यापरी
क्रीडामृगही तैसा न चले । कैसें देव एथें सुखाडलें । तें जाणों नये ॥ ७० ॥ आजि
परब्रह्म हें सगळें । भोगावया सदैव याचेचि डोळे । कैसे वाचेचे हन लळे । पाळीत असे
॥ ७१ ॥ हा कोपे कीं निवांत साहे । हा रुसे तरी बुझावाति जाये । नवल पिसें लागलें
आहे । पार्याचें देवा ॥ ७२ ॥ येन्ही विषय जिणोनि २० जन्मले । जे शुक्रादिक देवुले । ते
विषयाचि वीनितों जाहाले । भौट ययाचे ॥ ७३ ॥ हा योगियांचें सैमाधिधन । कीं होऊनि
ढेलें पार्थाअधीन । यालागि विस्मय माझे मन । करीतसे राया ॥ ७४ ॥ तेवींचि संजय ह्मणे
कायसा । विस्मयो एथें कौरवेशी । श्रीकृष्णें स्वीकारिजे तया ऐसा । भाग्योदय होय ॥ ७५ ॥

१ इन्द्रियांस अगोचर. २ शास्त्रानें सांगितलें. ३ प्राप्त झालें. ४ ठेवलें. ५ उगा रहावें. ६ खरें
आहे. ७ विस्मरण झालें. ८ न नांगरतां. ९ मध्ये, अनुभवांतर्गत. १० उपनिषदांनींच ज्याचें
ज्ञान होतें अशा कृष्णानें. ११ मूलपुरुषानें. १२ पूज्य. १३ वर्णन करावयाकरितां. १४ आहे.
१५ इच्छेन. १६ प्रहर. १७ सेवा करणारे. १८ सांप्रत. १९ एकवट. २० सगळाच. २१ विषयी-
पुरुष. २२ भियेंन. २३ स्वाधीन. २४ अनुकूल झालें. २५ जाणतां येत नाहीं. २६ समजावीत.
२७ जिकून. २८ समर्थ. २९ वर्णितां. ३० स्तुतिपाठक. ३१ समाधिरूप भाग्य. ३२ धृतराष्ट्र.

ह्याणोनि तो देवांचा रावो । ह्याणे पार्थातें तुज दिव्य दृष्टि देवों । जया विश्वरूपाचा ठावो ।
 रेखसी तूं ॥ ७६ ॥ ऐसी श्रीमुखौनि अक्षरें । निघती ना जंव एकसरें । तंव अविद्येचे
 आंधारें । जावोंचि लागे ॥ ७७ ॥ तीं अक्षरें नव्हती देखा । ब्रह्मसाम्राज्यदीपिका ।
 अर्जुनालागीं चित्कळिका । उजळलिया श्रीकृष्णें ॥ ७८ ॥ मग दिव्यचक्षुप्रकाश
 जाहाला । तथा ज्ञानवृष्टी फांदा फुटला । यथापरी दाविता जाहाला । ऐश्वर्य
 आपुलें ॥ ७९ ॥ हे अवतार जे सकळ । ते जिये समुद्रीचे कां केल्लोळ । विश्व
 हें मृगजळ । जया रंझमीस्तव दिसे ॥ १८० ॥ जिये अनादिभूमिके ^१निटे । चराचर हें
 चित्र उमटे । आपणपें श्रीवैकुण्ठें । दाविलें तथा ॥ ८१ ॥ मागां बाळपणीं येणें श्रीपती ।
 जें एकवेळ खावली होती माती । तें कोपोनियां हातीं । यशोदां धरिला ॥ ८२ ॥ मग
 'भेणें भेणें जैसें । मुखी झाडा द्यावयाचेनि मिसें । चवदाही भुवनें सावकाशें । दाविलीं
 तिये ॥ ८३ ॥ ना तरी मधुवर्नी ध्रुवांसि केलें । जैसें कपोल शंखें शिंवतलें । आणि वेदां-
 चियेही मती ठेलें । तें लागला बोलों ॥ ८४ ॥ तैसा अर्जुनह वै राया । श्रीहरी केला
 धनंजया । आतां कवणेकडे ही माया । ऐसी भाष नेणेचि तो ॥ ८५ ॥ एकसरें ऐश्वर्य-
 तेजें पाहिलें । तथा चमत्काराचें ऐकार्णव जाहालें । चित्त सैमाजीं बुडोनि ठेलें । विस्म-
 याचिया ॥ ८६ ॥ जैसा आब्रह्म पूर्णोदकी । पोहे मार्कंडेय ऐकाकी । तैसा विश्वरूपकौ-
 तुकी । पार्थ लोळे ॥ ८७ ॥ ह्याणे केवढें गगन एथ होतें । तें कवणें नेलें पां ^२केउतें । तीं
 चराचरें महाभूतें । काय जाहाली ॥ ८८ ॥ दिशांचे ठावही हारपले । अयोध्व काय नेणों
 जाहालें । चेडिलीयों स्वप्न तैसे गेले । लोकाकार ॥ ८९ ॥ नौना सूर्यतेजप्रतापें । सचंद्र
 तौरांगण जैसें लोपे । तैसी गिळिली विश्वरूपें । प्रपंचरचना ॥ ९० ॥ तेध्दां मनासी
 मनपण न स्फुरे । बुद्धि आपणपें न सांखरे । इंद्रियांचे रंझमी माघारि । हृदयवरी भरले
 ॥ ९१ ॥ तेथ तौदस्थया तादस्थ पडिलें । टेंकासी टक लागलें । जैसें मोहनास्त्र घातलें ।
 विचारजातां ॥ ९२ ॥ तैसा विस्मित पाहे ^३कौडें । तंव पुढां होतें चतुर्भुज रूपडें । तेंचि
 नानारूप चहुंकडे । मांडोनि ठेलें ॥ ९३ ॥ जैसे वर्षाकाळीचे ^४मेघौडे । कां महाप्रळयीचें
 तेज वाढे । तैसें आपणावीण कवणीकडे । नेदीचि उरों ॥ ९४ ॥ प्रथम स्वरूपसमाधान ।
 पावोनि टेला अर्जुन । सर्वेचि उघडिले लोचन । तंव विश्वरूप देखे ॥ ९५ ॥ इहांचि
 दोही डोळां । पाहावें विश्वरूपा सकळा । तो श्रीकृष्णें सोहळा । पुराविला ऐसा ॥ ९६ ॥

१ श्रीकृष्णाच्या सुखांतून. २ दिवटी, मशाल. ३ ज्ञानदीप. ४ तरंग. ५ किरणांच्या योगाने.
 ६ नीट, स्वच्छ. ७ मूळस्वरूपात. ८ श्रीकृष्णाने. ९ यशोदेने. १० भीत भीत. ११ स्तुति करू
 शिळणाच्या धुवाला. १२ गाल. १३ स्पर्शिलें. १४ उपदेश. १५ उजाडलें. १६ समुद्रमय.
 १७ समुद्रांत. १८ ब्रह्मापर्यंत. १९ एकटा. २० कोणीकडे. २१ खालीवर २२ जागा झालेल्याला.
 २३ अथवा. २४ नक्षत्रसमूह. २५ बुत्ति. २६ स्तब्धतेला. २७ लक्ष. २८ बुद्धिवृत्तास. २९ आव-
 डीने. ३० मेघ. ३१ या ज्ञानदृष्टीने.

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।

अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ १० ॥

मग तेथ सैव देखे वदने । जैसी रमानायकाची राजभुवने । नाना प्रगटली निर्धाने । लावण्यश्रियेची ॥ १७ ॥ कीं आनंदाची वने सासिन्नली । जैसी सौंदर्या राणीव जोडली । तैसी मनोहरे देखिली । हरीची वक्त्रे तेणे ॥ १८ ॥ तथाहीमाजि एकैके । सावि-याचि भयानके । काळरात्रीचीं कटकें । उडावलीं जैसी ॥ १९ ॥ कीं मृत्युसीचि मुखें जाहाली । हो कां जे भयार्ची दुर्गे पक्षासिली । कीं महाकुंडें उघडली । प्रळयानळाची ॥ २० ॥ तैसी अद्भुतें भयासुरें । तेथ वदने देखिली वीरें । आणिकें असाधारणें साळं-कारें । सौम्यें बहुतें ॥ १ ॥ पै ज्ञानवृष्टीचेनि अवलोकें । परि वदनाचा शेवट न टके । मग लोचन ते कवतिकें । लागला पाहों ॥ २ ॥ तंव नानावर्णें कमळवने । विकासिलीं तैसे अर्जुने । नेत्र देखिलें पालिगने । आदित्याचीं ॥ ३ ॥ तेथेंचि कृष्णमेघाचिया दाटी । माजि कल्पांत विजुचिया फुंटी । तैसिया वन्हिपिंगळा दिटी । भूभगातळी ॥ ४ ॥ हें एकैक आश्चर्य पाहातां । तिये एकेचि रूपी पांडुसुता । दर्शनाची अनेकता । प्रतिफळली ॥ ५ ॥ मग ह्याने चरण ते कवणेकडे । केउते मुकुट के १ हाडें । ऐसी वाढवितहि कोडें । चौड देखावयाची ॥ ६ ॥ तेथ भाग्यनिधि पार्थी । कां विफलत्व होईल मनोरथा । काय पिनीकपाणीचिया भाता । वैद्यकांडी आहाती ॥ ७ ॥ ना तरी चैतुराननाचिये वाचे । काय आहाती लढिकिया अक्षरांचे सांचे । ह्याणोनि सौंध्यतपण अपाराचें । देखिलें तेणे ॥ ८ ॥ जयाची सौर्य वेदां नीकळे । तथाचे सकळावयव एकेचि वेळे । अर्जुनाचे दोन्ही डोळे । भोगिते जाहाले ॥ ९ ॥ चैरणौनी मुकुटवरी । देखत विश्वरूपाची थोरी जे नाना रत्न अळंकारी । निरवत असे ॥ २१० ॥ परब्रह्म आपलेनि आंगें । ल्यावया जाहाला आपणचि अनेगे । तिये २४ लेणीं मी सांगें । काइसयासारिखीं ॥ ११ ॥ जिये प्रभेचिये झळाळा । उजार्कें चंद्रादित्यमंडळा । जे २७ महातेजाचा जिह्वाळा । जेणें विश्व प्रगटे ॥ १२ ॥ तो दिव्यते जशृंगार । कोणाचिये मतींसी होथ गोचर । देव आपणपेंचि लेइले ऐसे वीर । देखत असे ॥ १३ ॥ मग तेथेंचि ज्ञानाचिया डोळां । पहात कैरपल्लवां जंव सरळा । तंव तोडित कल्पांतीचिया ज्वाळा । तैसी शब्दें झळकत देखे ॥ १४ ॥ आपण आंग आपण अळंकार । आपण हात आपण हतियार । आपण जीव आपण शरीर देखे

१ पुष्कळ. २ ठेवणे. ३ भरास आलीं. ४ सहज. ५ सैन्ये. ६ रचिलीं. ७ पहाण्याने. ८ न लागे. ९ समुदाय. १० विकास. ११ पिंगट. १२ भिवयांजाली. १३ अनुभवास आली. १४ बाहू. १५ इच्छा. १६ महादेवाच्या भाव्यांत. १७ निष्फळ बाण. १८ ब्रह्मदेवाच्या. १९ आरंभ व अखेर. २० मार्ग. २१ न सांपडे. २२ चरणांपासून. २३ पुष्कळ, अनेक. २४ अळंकार. २५ प्रकाशने. २६ प्रकाशवान. २७ प्रभा. २८ हस्ताग्रांस.

चराचर कोइलें देवें ॥ १५ ॥ जयाचिया किरणाचे निखरेपणें । नक्षत्रांचे होत फुटाणे ।
तेजें खिरडला वन्हि ह्याणे । समुद्रीं रिघों ॥ १६ ॥ मग काळकूटकळोळीं कवळिले ।
नानामहाविजूंचे दोंग उमटले । तैसे अपार कर देखिले । उद्यतायुधीं ॥ १७ ॥

दिव्यमाल्यांबरधरं दिव्यगंधानुलेपनम् ।

सर्वाश्चर्यमयं देवमनंतं विश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥

कां भेणें तेथून काढिली दिडी । मग कंठमुगुट पाहातसे किरीटी । तंव सुरतरून्धी
सृष्टी । जयापासोनि कां जाहली ॥ १८ ॥ जियें महासिद्धीचीं मूळपीठें । शिणली कमळा
जेथ वावटे । तैसीं कुसुमें अंतिचोखटें । तुरांबिलीं देखिलीं ॥ १९ ॥ मुगुटावरी स्तंबक ।
ठायीं ठायीं पूजाबंध अनेक । कंठीं रुळताति अलौकिक । मूळावंड ॥ २० ॥ स्वर्गे
सूर्यतेज वेढिले । जैसं पंधरेनं मेरुनं मढिले । तैसें नितंबावरी गाढिले । पीतांबर झळके
॥ २१ ॥ श्रीमहादेव कापुरे उडिली । कां कैलास पारवें उडारिला । नाना क्षीरादके पांघ-
रविला । क्षीरार्णव जैसा ॥ २२ ॥ जैसी चंद्रमयाची घडी उडेलविली । मग गगनाकरवीं
बुंधी घेवविली । तैसी चंदन पिंजरी देखिली । सर्वांगीं तेंपे ॥ २३ ॥ जेणें स्वप्रकाशा
काती चढे । ब्रह्मानंदाचा निर्दोष मोडे । जयाचेनि सौरभ्य जीवित जोडे । वेदवतीये
॥ २४ ॥ जयाचे निर्लेप अनुलेप करी । जें अंगगही सर्वांगी धरी । तथा सुगंधाची
थोरी । कवण बीनी ॥ २५ ॥ ऐसी एकक शृंगारशोभा । पाहतां अर्जुन जातसे क्षोभी ।
तेवींचि देव बैसला कीं उभा । कीं सन्मुख हें नेणवे ॥ २६ ॥ बाहेर दिडी उघडून पाहे ।
तंव आघवें मूर्तिमय देखत आहे । मग आतां न पाहें ह्यणोनि उगा राहे । तरी आंतही
तैसेचि ॥ २७ ॥ अनावर मुखें समोर देखे । तथा भेणें पाठीमोरा जंव ठाके । तंव तथा-
हीकडे श्रीमुखें । कर चरण तैसेचि ॥ २८ ॥ अहो पाहतां कीर प्रतिभासे । एथ
नवलावो काय असे । परि न पाहतांही दिसे । चौर्जे आइका ॥ २९ ॥ कैसं अनुग्रहाचें
करणें । पार्थाचें पाहाणें आणि न पाहणें । तथाही सकट नारायणें । व्यापून घेतलें
॥ ३० ॥ ह्यणोनि आश्चर्याच्या पुर्वीं एकी । पडिला टाथेंठाव तडीं ठाकी । तंव चम-

१ भरले. २ तीव्रपणानें. ३ मार्गे हटला. ४ अरण्या. ५ उचललेल्या आयुधांसाहित. ६ भयानें.
७ आयस्थानें. ८ लक्ष्मी. ९ विश्रांति पावे. १० चांगली. ११ मस्तकावर ठेविली. १२ घोस.
१३ शोभतात. १४ पुष्पमाला. १५ सोन्याने. १६ कटिपश्चाद्भागावर. १७ नेसविलें. १८ उठी
लावली. १९ पाण्याने. २० लिपला. २१ पांढऱ्या वस्त्रानें. २२ चांदिण्याची. २३ उकलिली.
२४ खोळ, बुरखा. २५ उठी. २६ दाह. २७ सुगंधानें. २८ पृथ्वीस. २९ निर्मळ. ३० शरीररहित.
३१ वर्णन करी. ३२ उद्दिग्ध. ३३ आवरण्यास अशक्य. ३४ दिसे. ३५ आश्चर्य. ३६ नवल.
३७ कृपेचें. ३८ प्रवाहांत. ३९ तत्काळ. ४० तीरी.

स्काराचिया आणिकीं । महार्णवीं पडे ॥ ३१ ॥ ऐसा अर्जुन असाधारणें । आपुनिया दर्शनाचेनि दिवशें । कैवळूनि घेतला तेणें । अनंतरूपें ॥ ३२ ॥ तां विश्वतोमुख स्वभावें । आणि तेंचि दावावयालागीं पांडवें । प्रार्थिला आतां आघवें । हाऊनि ठेला ॥ ३३ ॥ आणि हांपें कां सूर्ये प्रगटे । अथवा निमुंदलिया देखावेंचि खुंदे । तैसी दिठी नव्हे जे वैकुंठे । दिधली आहे ॥ ३४ ॥ ह्मणोनि किरीटीसि हांही परी । ते देखणें देखें आंधारी । हें संजय हस्तिनापुरी । सांगतसे राया ॥ ३५ ॥ ह्मणे किवहुना अवधारिलें । पार्थें विश्वरूप देखिलें । नाना आभरणीं भरलें । विश्वतोमुख ॥ ३६ ॥

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।

यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥

तिये अंगप्रभेचा देवा । नवलावा काइसया ऐसा सांगावा । कल्पांती एकचि मेळीबा । द्वादशादित्यांचा होय ॥ ३७ ॥ तैसे ते दिव्यसूर्य सहस्रवरी । जरी उदयजती कां एकेश्वि अवसरी । तन्ही तया तेजाची थोरी । उपमूं नये ॥ ३८ ॥ आघवयाचि विजुंचा मेळावा कीजे । आणि प्रळयाग्रीची सर्व सामग्री आणिजे । तेवींचि ईशकही मेळविजे । महातेजांचा ॥ ३९ ॥ तन्ही तिये अंगप्रभेचेनि पांडें । हें तेज कांहीं कांहीं होईल थोडें । आणि तया ऐसं कीर चोखडें । त्रिशुद्धी नोहे ॥ ४० ॥ ऐसं माहात्म्य या श्रीहरीचें सहज । फाकतसे सर्वांगीचें तेज । तें मुनिर्केपा जी मज । वृद्ध जाहाले ॥ ४१ ॥

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।

अपश्यदेवदेवस्य शरीरे पांडवस्तदा ॥ १३ ॥

आणि तिये विश्वरूपीं एकीकडे । जग आघवें आपुलेनि पैंवाडें । जैसे महोर्द्धीमाजि बुडबुडे । सिंनाने दिसती ॥ ४२ ॥ कां आकाशीं गंधर्वनगर । भूतळीं पिपीलिका बांधे घर । ना नां मेहुवरी संपुर । परमाणु जैसे ॥ ४३ ॥ विश्व आघवेंचि तयापरी । तिया देवैकवर्तीचिया शरीरी । अर्जुन तिये अवसरीं । देखता जाहाला ॥ ४४ ॥

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ।

प्रणम्य शिरसा देवं कृतांजलिर्भाषत ॥ १४ ॥

तये एक विश्व एक आपण । ऐसं अळुमाळु होतें जें बुजेपण । तैही आटोनि गेलें

१ विशेषकरून. २ कौशल्यानें. ३ व्यापून. ४ सर्वव्यापी ईश्वर. ५ झांकली असतां. ६ कृष्णनें. ७ उजेडांत. ८ हे राजन्. ९ कशासारखा. १० जमाव. ११ दश संख्यारूप आकरणाभि. १२ शरीरकांति. १३ योग्यतेनें. १४ व्यासाच्या कृपेनें. १५ विस्तारानें. १६ महासागरांत. १७ निरनिराळे. १८ कल्पित नगर. १९ बारीक. २० कृष्णशरीरांत. २१ कांहींस.

अंतःकरण । विराले सहसा ॥ ४५ ॥ आंतु आनंदा चेडेर जाहाले । बाहेरि गात्रांचें बळ
 झारपेनि गेलें । औपाद पां गुंतलें । पुलकांचलें ॥ ४६ ॥ वार्षिये प्रथमदशे । वोरळल्या
 शैलीचें सर्वांग जैसे । विरूढे कोमलांकुरीं तैसे । रोमांच जाहाले ॥ ४७ ॥ शिवतला चंद्र-
 करी । सोमकांत द्रौव धरी । तैसिया स्वेदकणिका शरीरी । दाटलिया ॥ ४८ ॥ माजि
 सांपडलेनि अलिकुळें । जळावरी कमळकळिका जेवि आंगेळे । तेवि आंतुलिया
 सुखोर्मचेनि बळें । बाहेरि कांपे ॥ ४९ ॥ कर्पूरकंदलीचीं गर्भपुटे । उकलतां कापराचेनि
 कोदादे^{१४} । पुळिकां गळती तेवि थेंबुटे । ^{१५}नेत्रांनि पडती ॥ ५० ॥ उदयलेनि सुधाकरें ।
 जैसा भरलाचि समुद्र भरे । तैसा वेळोवेळां ऊर्मिभरे^{१६} । उचंबळत असे ॥ ५१ ॥ ऐसा
 सात्विकांहीं आठां भावां । परस्परे वर्ततसे हेवा । तेथ ब्रह्मानंदाची जीवा । रीणीव फा-
 वली ॥ ५२ ॥ तैसाचि तया सुखानुभवापाठी । केला द्वैताचा सांभाळ दिशी । मग उंस-
 सोनि किरीटी । वांस पाहिली ॥ ५३ ॥ तेथ बैसला होता जिये सवा । तियाचिकडे
 मस्तक खालाविला देवा । मग जोडुनि करसंपुट बरवा । बोलत असे ॥ ५४ ॥

अर्जुन उवाच—

पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वास्तथा भूतविशेषसंघान् ।

ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थमृषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ १५ ॥

ह्मणे जयजयाजी स्वामी । नवल कृपा केली तुझी । जे हें विश्वरूप कीं आह्मी । प्रकृत
 देखों ॥ ५५ ॥ परि साचचि भलें केलें गोसाविया । मज परितोष जाहाला सोंविया ।
 जी देखिलासि जो इया । सृष्टीसि तूं आश्रय ॥ ५६ ॥ देवा मंदराचेनि अंगलंगें ।
 ठायीं ठायीं श्वापदांचीं वींगें । तैसीं इयें तुझ्या देहीं अनेंगें । देखतसें भुवनें ॥ ५७ ॥
 अहो आकाशाचिये खोळे । दिसती प्रहमणांचीं कुंळे । कां महावृक्षीं भविसाळें । पक्षि-
 जातीचीं ॥ ५८ ॥ तथापरी श्रीहरी । तुझिया विश्वात्मकीं इये शरीरी । स्वर्ग देखतसें
 अवधारी । सुरगणेंसीं ॥ ५९ ॥ प्रभु महामूर्तांचें पंचक । येथ देखत आहे अनेक ।
 आणि भूतधाम एकैक । भूतसृष्टीचे ॥ ६० ॥ जी सत्यलोक तुजमाजि आहे । देखिला
 तुरानन हा नोहे । आणि येरीकडे जंव पाहे । तंव कैलासही दिसे ॥ ६१ ॥ श्रीमहादेव

१ लीन झाले. २ जागेपण. ३ पायापासून डोक्यापर्यंत. ४ रोमांचांनी. ५ ओहळून गेल्यावर.
 ६ पर्वतांचे. ७ ओलावा. ८ घामाचे बिंदू. ९ भ्रमरसमुदायानें. १० हाले. ११ आनंदाची लहर.
 १२ कापुंगेलेलीचीं. १३ गाभ्याचे पडदे. १४ दाट भरणीनें. १५ अंश, शितोडे. १६ डोक्यावाटे.
 १७ चंद्रानें. १८ लाटांनीं. १९ राज्य प्राप्त झाले. २० स्वस्थपणानें. २१ वाटे. २२ ज्या
 बाजूस, ज्यासह. २३ सामान्य. २४ संतोष. २५ सहज. २६ संबंधानें. २७ अरण्ये. २८ पुष्कळ.
 २९ डेऱ्यांत. ३० समुदाय. ३१ घरटीं. ३२ प्राणिसमुदाय. ३३ ब्रह्मदेव.

भवानियेशी । तुझ्या दिसतसे एके अंशी । आणि तूतेंही गा हृषीकेशी । तुजमाजि देखें ॥ ६२ ॥ पै कश्यपाविक्रमिकुळें । इथें तुझिया स्वरूपां सकळें । देखतसे पाताळें । पैन्नगेंसी ॥ ६३ ॥ किंबहुना जैलोक्यपती । तुझिया एकेकाचि अवयवाचिये भिती । इथें चतुर्दशभुवनें चित्राकृती । अंकेरलीं जाणों ॥ ६४ ॥ आणि तेथिचे जे जे लोक । ते चित्ररचना जी अनेक । ऐसें देखतसें अलोलिक । गांभीर्य तुझे ॥ ६५ ॥

अनेकबाहूदरवक्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतोऽनंतरूपम् ।

नातं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपम् ॥ १६ ॥

या दिव्यचक्षूचेनि पैसैं । चहुंकडे जंव पाहत असें । तंव दोवेंडिकां जैसें । आकाश कोमलें ॥ ६६ ॥ तैसे एकचि निरतर । देवा देखत असें तुझे कर । करीत आघवेचि व्यापार । एकेचि काळी ॥ ६७ ॥ मग मंहाशून्याचेनि पैसैं । उघडलीं ब्रह्मकटाहार्ची भांडारें । तैसीं देखतसें अपारें । उदरें तुझीं ॥ ६८ ॥ जी सहस्रशीर्षयाचे हाखले । कोटीवरी होताति एकीवळे । कीं परब्रह्मचि वदनफळें । मोडोनि आलें ॥ ६९ ॥ तैसीं वक्त्रें जेउतीं तेउतीं । तुझीं देखतसें विश्वमूर्ती । आणि तयाचि वरी नेत्रपंक्ति । अनेका सैर्य ॥ ७० ॥ हे असो स्वर्गपाताळ । कीं भूमी दिशा अंतराळ । हे विवेक्षा ठेली सकळ । मूर्तिमय देखतसें ॥ ७१ ॥ तुजवीण एकादियाकडे । परमाणुहि ऐतुला कोंडे । अवकाश पाहातसें परि न सांपडे । ऐसें व्यापिलें तुवां ॥ ७२ ॥ इथें नानापरी अपरिमितें । जेतुलीं सांठविलीं होतीं महाभूतें । तेतुलाही पंढाड तुवां अनंतें । कोंडिलां देखतसें ॥ ७३ ॥ ऐसा कवणेठायानूनि तूं आलासी । एथ बैसलासि कीं उभा आहसी । आणि कवणिये मायेचिये पोटी होतासी । तुझे ठीण केवढें ॥ ७४ ॥ तुझे रूप वय कैसें । तुज पैलीकडे काय असे । तूं कायसयावरी आहासि ऐसें । पाहिलें मियां ॥ ७५ ॥ तंव देखिलें जी आघवेचि । तरि आतां तुझा ठाव तूंचि । तूं कवणाचा नव्हेसि ऐसाचि । अनादि आयता ॥ ७६ ॥ तूं उभा ना बैठा । दिवेंडा ना खुंजटा । तुज तळीं वरी वैकुंठा । तूंचि आहासी ॥ ७७ ॥ तूं रूपें आपणयांचि ऐसा । देवा तुझीं तूंचि वयसा । पाठी पोटा परेशा । तुझे तूं गा ॥ ७८ ॥ किंबहुना आतां । तुझे तूंचि आघवें अनंता । हे पुढतपुढती पाहातां । देखिलें मियां ॥ ७९ ॥ परि या तुझिया रूपा आंत । जी उणीव एक असें देखत । जे आदि मध्य अंत । तीन्ही नाहीं ॥ ८० ॥

१ पार्वतीसह. २ एकेबाजूस. ३ सर्पासह. ४ चितारली. ५ अगाधपण. ६ मार्गानें. ७ बाहु-
दंडांत. ८ उपजलें, कोंडलें. ९ केवळ ब्रह्मचि. १० विस्तारानें. ११ भरभराटून. १२ जेवढीं,
तेवढीं. १३ पुष्कळ. १४ आकाश. १५ बोलण्याची इच्छा. १६ एवढा. १७ पुष्कळ. १८ विस्तार.
१९ व्यापिला. २० स्थान, आकृति. २१ जन्मराहित. २२ दीर्घ. २३ लघु.

येहवीं गिंवसिलें आघवाठायीं । परि सोयें न लाहेचि कहीं । झणोनि त्रिशुद्धी हे नाही । तिन्ही एथ ॥ ८१ ॥ एवं आदिमध्यांतरहिता । तूं विश्वेश्वरा अपरिमिता । देखिलासि जी तत्त्वता । विश्वरूपा ॥ ८२ ॥ तुज महामूर्तीचिया आंगी । उमटलिया पृथक् मूर्ती अनेगी । लेइलासि वानेपरिची आंगी । ऐसा आवडतु आहासी ॥ ८३ ॥ नाना पृथक् मूर्ती तिचा हुंमवल्ली । तुझिया स्वरूपमहाचैवळी । दिव्यालंकार फुलीं फळीं । सासिचलिया ॥ ८४ ॥ हो कां जे महोदधी तूं देवा । जाहालासि तरंगमूर्तीहेलावा । कीं तूं एक वृक्ष बरवा । मूर्तिफळीं फळलासी ॥ ८५ ॥ जी भूतीं भूतळ मांडिलें । जैसें नक्षत्रीं गगन गुंडारलें । तैसें मूर्तिमय भरलें । देखतसें तुझें रूप ॥ ८६ ॥ जी एकेकीच्या अंगप्रांतीं । होय जाय हे त्रिजंगती । एवढिया ही तुझ्या आंगीं मूर्ती । कीं रोमीं जालिया ॥ ८७ ॥ ऐसा पैवाड मांडूनि विश्वाचा । तूं कवण पां एथ कोणाचा । हें पाहिलें तंव आमुचा । सारथी तोचि तूं ॥ ८८ ॥ तरि मज पाहातां मुकुंदा । तूं ऐसाचि व्यापक सर्वदा । मग भक्तानुग्रहें तैथा मुग्धा । रूपातें धरिसी ॥ ८९ ॥ कैसें चहूं भुजांचें सांवळें । पाहातां वोल्हावतीं मन डोळे । खेमं वेडं जाइजे तरि आंकाळे । बोहीचि बाहीं ॥ ९० ॥ ऐसी मूर्ति कोडिसंवाणी कृपा । करुनि होसी ना विश्वरूपा । कीं आमुचियाचि दिडीसें लेपा । जे सौमान्यत्वे देखती ॥ ९१ ॥ तरि आतां दिडीचा विटाळ गेला । तुवां सहजें दिव्यचक्र केला । झणोनि येंथारूपें देखवला । महिमा तुझा ॥ ९२ ॥ परि मँकरतुंडामागिलेकडे । होतासि तोचि तूं एवढें । रूप जाहालासि हें फुडें । वोळखिलें मियां ॥ ९३ ॥

किरीटिनं गादिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमंतम् ।

पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समंताद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥

नोहे तोचि हा शिरीं । मुकुट लेइलासि श्रीहरी । परि आतांचें तेज आणि थोरी । नवल कीं बहु हें ॥ ९४ ॥ तेंचि हें वरिलीयेचि हातीं । चक्र परिजितया आयती । सांव-रितासि विश्वमूर्ती । ते न मोडे खुण ॥ ९५ ॥ येरीकडे तेंचि हे नोहे गदा । आणि तळिलिया दोनी भुजा निरायुधा । वोगारे सांवरावया गोविंदा । संसरिलीये ॥ ९६ ॥ आणि तेंचि वेगें सहसा । माझिया मनोरथासरिसा । जाहालासि विश्वरूपा विश्वेशा ।

१ शोभिलें. २ सर्व ठिकाणीं. ३ पत्ता लागत नाही. ४ अनेक प्रकारचे रंग. ५ वाटतो आहेस. ६ वृक्ष व वेली. ७ पर्वत. ८ भरास आल्या. ९ जमीन. १० आच्छादिलें, व्यापिलें. ११ अंगप्रदेशांत. १२ त्रैलोक्य. १३ केसांत झाल्या, त्या मूर्तिच रोम झाल्या. १४ विस्तार. १५ तें मुग्ध सगुण अशा. १६ शांत होती. १७ आलिंगन. १८ सांपडे. १९ लहान. २० मलिन दृष्टीला. २१ साधारणपणानें. २२ सांग. २३ मगराच्या तोंडाच्या आकाराचा रथाचा भाग, रथचिन्ह. २४ खरें. २५ घोड्याचे दोर. २६ सरसावल्या.

ह्मणोनि जाणें ॥ ९७ ॥ परि कायसें बा हे चोर्जे । विस्मय करावयाहि पाड नाही मज ।
चित्त होऊनि जातसे निर्बुज । आभर्ये येणें ॥ ९८ ॥ हें एथ आधी कां येय नाही । ऐसें
आसोंही नये कांहीं । नवल अंगप्रभेची नैवाई । कैसी कोंवली सैथ ॥ ९९ ॥ एथ अग्नी-
चीही दिठी करपत । सूर्य खंड्योत तैसा हारपत । ऐसें तीव्रपण अद्भुत । तेजाचें यथा
॥ ३०० ॥ हो कां महतेजाचिया महार्णवीं । बुडोनि गेली सृष्टि आधवी । कीं युगांतवि-
जुंध्या पालवीं । झांकलें गगन ॥ १ ॥ ना तरी संहारतेजाचिया उवाळा । तोडोनि मांच
बांधला अंतराळां । आतां दिव्यज्ञानाचिया डोळां । पाहवेना ॥ २ ॥ उज्वळ अधिका-
धिक बहुवस । धडाडीत आहे अतिशैहस । पडत दिव्यचक्षूसही नास । न्याहळितां
॥ ३ ॥ हो कां जे महाप्रळय्यांचा भडोड । होता काळामिरुद्राचियाठार्थी गूढ । तो तृती-
यनयनाचा भडोड । फुटला जैसा ॥ ४ ॥ तैसें पसरलेनि प्रकाशें । सैध पांचवनिचिया
उवाळांचे वैळसे । पडतां ब्रह्मकटाह कोळसे । होत आहाती ॥ ५ ॥ ऐसा अद्भुत तेजो-
राशी । जन्मा नवल म्यां देखिलासि । नाही व्याप्ती आणि कांतीसी । पार जी तुझिये ॥ ६ ॥

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १८ ॥

अनादिमध्यांतमनंतवीर्यमनंतबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।

देवा तूं अक्षर । और्ध्वविद्ये मात्रेसि पर । श्रुती ज्याचें घर । निर्वासीत आहाती ॥ ७ ॥
जे आकाराचें आंयतन । जे विधेनिक्षेपैकनिधान । तें अव्यय तूं गहन । अविनाश जी
॥ ८ ॥ तूं धर्माचा बोलावा । अनाविसिद्ध तूं नित्य नवा । जाणें मी सैततिसावा । पुरुष
विश्वेश तूं ॥ ९ ॥ तूं आदिमध्यांतरहित । स्वसामर्थ्ये तूं अनंत । विश्वबाहु अपरिमित ।
विश्वचरण तूं ॥ १० ॥ पै चंद्र चंडांगु डोळां । हावितासि कोपप्रसाद लीळा । एकां
रुससी तमाचिया डोळां । एकां पाळितोसि कृपाकृष्टि ॥ ११ ॥

पश्यामि त्वां दीप्तहुताशचक्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपंतम् ॥ १९ ॥

जी ऐवंविधा तूतें । मी देखतसें हें निरुतें । पेटलें प्रळयाग्नीचें उजितें । तैसें वक्र हें
तुझें ॥ १२ ॥ वणिवेनि पेटले पर्वत । कवळानि उवाळांचे उभंड उठत । तैसी चाटीत

१ नवल. २ योग्यता. ३ थक, मोहित. ४ आहे. ५ समत्कार. ६ बहुत. ७ काजबा. ८ पद-
रांनी. ९ माचा, माळा. १० झळझळीत. ११ भडका. १२ गुप्त. १३ कलिका. १४ फुलला. १५ हे
पंचाग्नि=प्रलयानल, विषुदनल, वडवानल, शिवनेत्रानल, व द्वादशादित्यानल यांच्या. १६ वैदे.
१७ साडेतीन मात्रांच्या पलीकडे. १८ शोधितात. १९ घर. २० ठेवण्याचा एक ठेवा. २१ लसीस
तत्वांन पर. २२ सूर्य. २३ याप्रमाणे. २४ खरें. २५ लळलळाट. २६ उमाळे.

द्वणोनि जाणें ॥ १७ ॥ परि कायसें बा हे चोर्जे । विस्मय करावयाहि पाड नाही मज ।
चित्त होऊनि जातसे निर्बुज । आश्चर्य येणें ॥ १८ ॥ हें एथ आथी कां येय नाही । ऐसें
आसोंही नये कांहीं । नवल अंगप्रभेशी नैवाई । कैसी कोंवली सैध ॥ १९ ॥ एथ अमी-
चीही दिठी करपत । सूर्य खंघोत तैसा हारपत । ऐसें तीव्रप्रण अजुत । तेजाचें यथा
॥ २० ॥ हो कां महातेजाचिया महार्णवी । बुडोनि गेली मृष्टि आघवी । कीं युगांतवि-
जुंछ्या फालवी । झांकलें गगन ॥ १ ॥ ना तरी संहारतेजाचिया ज्वाळा । तोडोनि मांघ
बांधला अंतराळां । आतां दिव्यज्ञानाचिया डोळां । पाहवेना ॥ २ ॥ उडवळ अधिका-
धिक बहुवस । धडाडीत आहे अतिदीहस । पडत दिव्यचक्षुसही त्रास । न्याहाळितां
॥ ३ ॥ हो कां जे महाप्रळयींचा भडोड । होता काळागिरीचाचियागारी गूढे । तो तृती-
यनयनाचा मेढे । फुटला जैसा ॥ ४ ॥ तैसें पसरलेनि प्रकाशें । सैध पांच्यर्षनिषेया
ज्वाळांचे वैळसे । पडतां ब्रह्मकटाह कोळसे । होत आहाती ॥ ५ ॥ ऐसा अजुत तेजो-
राशी । जन्मा नवल म्यां देखिलासि । नाही व्याप्ती आणि कांतीसी । पार जी तुझिये ॥ ६ ॥

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १८ ॥

अनादिमध्यांतमनंतवीर्यमनंतबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।

देवा तूं अक्षर । औदीविघे मात्रेसि पर । श्रुती जयाचें घर । गिर्वसीत आहाती ॥ ७ ॥
जे आकाराचें आयतन । जें विश्वनिक्षेपैकनिधान । तें अव्यय तूं गृहण । अविनाश जी
॥ ८ ॥ तूं धर्माचा बोलावा । अनादिसिद्ध तूं नित्य नवा । जाणें मी सततिसाधा । पुरुष
विश्वेश तूं ॥ ९ ॥ तूं आदिमध्यांतराहित । स्वसामर्थ्ये तूं अनंत । विश्वबाहु अपरिमित ।
विश्वशरण तूं ॥ १० ॥ पै चंद्र चेडांशु डोळां । सावितासि कोपप्रसाद लीळा । एकां
रुससी तमाचिया डोळां । एकां पाळितोसि कृपावृष्टि ॥ ११ ॥

पश्यामि त्वां दीप्तहुताशचक्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपंतम् ॥ १२ ॥

जी हेंवविधा तूतें । मी देखतसें हें ^२निरुतें । पेटलें प्रळयाग्नीचें ^२उजितें । तैसें वक्र हें
तुझें ॥ १२ ॥ वणिवेनि पेटले पर्वत । कवळूनि ज्वाळांचे उभड उठत । तैसी चाटीत

१ नवल. २ योग्यता. ३ थक्क, मोहित. ४ आहे. ५ समत्कार. ६ बहुत. ७ काजवा. ८ पद-
रांनीं. ९ माचा, माळा. १० झळझळीत. ११ भडका. १२ गुप्त. १३ कलिका. १४ फुलला. १५ हे
पंचाग्नि=प्रलयानल, विषुदनल, वडवानल, शिवनेत्रानल, व द्वादशादित्यानल यांच्या. १६ वेढे.
१७ साडेतीन मार्गांच्या पलीकडे. १८ शोधितात. १९ घर. २० ठेवण्याचा एक ठेवा. २१ छत्तीस
तत्वांछून पर. २२ सूर्य. २३ याप्रमाणें. २४ खरें. २५ लखलखाट. २६ उमाळे.

हाडा दांतांत । जीम लोळे ॥ १३ ॥ इये वर्तनीचिये उक्ता । आनि जी सर्वांगकांतीचिया
प्रभा । विश्व तांतलें अति क्षोभा । जात आहे ॥ १४ ॥

द्यावापृथिव्योरिदमंतरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।

दृष्टान्नुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ २० ॥

कां जे द्यौलोक आनि पाताळ । पृथिवि आनि अंतराल । अथवा दशादिशा समा-
कुळ । दिशाचक्र ॥ १५ ॥ हें आद्यवैचि तुवां एके । भरलें देखत आहे कौतुके । परि
गगनाही सकट भयानके । आद्यविजे जेवि ॥ १६ ॥ ना तरी अद्भुतरसाचिया कळोळी ।
जाहाली चवहाही भुवनासि कैडियाळी । तैसें आश्चर्यच मग मी आकळीं । काय एक
॥ १७ ॥ नाचरे व्याप्ती हे असाधारण । न साहवे रूपाचें उग्रपण । सुख दूरी गेलें परी
प्राण । विप्रांयें धरी जग ॥ १८ ॥ देवा ऐसें देखोनि तूतें । नेणा कैसें आलें भयाचें भरितें ।
आतां दुःखकळोळीं झळंबतें । तीर्णी भुवनें ॥ १९ ॥ येन्हवीं तुज महात्मयाचें देखणें ।
तरी भयदुःखासि कां मेळवणें । परि हें सुख नव्हेचि जेणें गुणें । तें जाणवत आहे मज
॥ २० ॥ जंव तुझे रूप नोहे 'दिटें । तंव जगासि संसारिक गोमटें । आतां देखिलासि
तरी विषयविटें । उपजला वास ॥ २१ ॥ तेवींचि तुज देखिलियासाठीं । काय सहसा तुज
देवों येईल मिठी । आनि नेरीं तरी शोकसंकटीं । राहों केवि ॥ २२ ॥ ह्मणोनि मागां
सरो तंव संसार । अडवीत येतसे अनिवार । आनि पुढां तूं तंव अनावर । नयेसि घेवों
॥ २३ ॥ ऐसा माझारिलिया सांकडां । बापुडया जैलोव्याचा होतसे हुंरडा । ऐसा हा
ध्वनी जी फुंढा । चोर्जवला मज ॥ २४ ॥ जैसा आरंबळला आगी । तो समुद्रा ये निवा-
वयालागीं । तंव कळोळपाण्याचिया तरंगीं । आंगळा बिहे ॥ २५ ॥ तैसें या जगासि
जाहालें । तूतें देखोनि तळमळित डेलें ॥

अमी हि त्वां सुरसंधा विशन्ति केचिद्गीताः प्रांजलयो गृणन्ति ।

स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंधाःस्तुवंति त्व स्तुतिभिःपुष्कलाभिः ॥

यामाजि पेल भले । सुरांचे मेळोवे ॥ २६ ॥ हे तुझेनि आंगिकें तेजें । जाळुनि सर्व
कर्मांची बीजे । मिळत तुज आंत निजे । सद्गविशीं ॥ २७ ॥ आणि एक सौविद्याचि
भैरवी । सर्वस्वें धरुनि तुझी मोहर्हे । तुज प्रार्थिताति केरे । जोडोनिया ॥ २८ ॥ देवा

१ खान्यानें. २ पोललें. ३ स्वर्ग. ४ अंतरिक्षलोक. ५ बुडविजे. ६ वेष्टण, मळ. ७ कवित्,
कष्टां. ८ बुडतात, बिरघळतात. ९ आसत. १० दृष्टिगोचर. ११ संसारिक दुष्ट. १२ अन्धमरण.
१३ मधल्या कघाटीत. १४ माजपूक. १५ संशय. १६ स्पष्ट. १७ बापुडया. १८ पोलळा. १९ लाटा,
खळळ. २० जास्ती मितो. २१ समुदाय. २२ सहजच. २३ अग्रभीत. २४ पाण. २५ हात.

अविद्यार्णवीं पडिलों । जी विषयवागुरें ओतुडलों । स्वर्गसंसारविद्या सांकडलों । सोही भार्गी ॥ २९ ॥ ऐसे आमुचें सोडवणें । तुजवांचोनि कीजेल कवणें । तुज शरण गा सर्वप्राणें । ह्मणत देवा ॥ ३३० ॥ आणि महर्षी अथवा सिद्ध । विद्याधरसमूह विविध । हे बोलत तुज स्वस्तिवाद । करिती स्तवन ॥ ३१ ॥

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वेश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।

गंधर्वयक्षासुरसिद्धसंघा वीक्षते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥

हे रुद्रादित्यांचे मेळावे । वसु हन साध्य आघवे । अश्विनौ देव विश्वदेव विभवे । वायुही हे जी ॥ ३२ ॥ अवभारा पितर हन गंधर्व । पैल यक्षरक्षोगण सर्व । जी महेन्द्र मुख्य देव । कां सिद्धादिक ॥ ३३ ॥ हे आघवेचि आपुलालिया लोकीं । उक्कटित अव-लोकीं । हे महामूर्ती देविकी । पाहात आहती ॥ ३४ ॥ मग पाहत पाहत प्रतिकर्णी । विस्मित होऊनि अंतःकर्णी । करित निजमुकुटी वोवाळणी । प्रभुजी तुज ॥ ३५ ॥ ते जयजय घोष करवें । स्वर्ग गाजविती आघवें । ठेवित ललाटावरी बरवे । करसं-पुट ॥ ३६ ॥ तिये विनयह्रमाचिये अर्दवीं । सुरवाडली सात्विकांची माधवी । ह्मणोनि करसंपुटपल्लवीं । तूं होतासि फळ ॥ ३७ ॥

रूपं महत्ते बहुवक्रनेत्रं महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।

बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाऽहम् ॥ २३ ॥

जी लोचेंनां भाग्य उदेलें । मना सुखाचें सुंयाणें पोहलें । जे अगाध तुझें देखिलें । विश्वरूप इहीं ॥ ३८ ॥ हें लोकत्रयव्यापक रूपडें । पाहातां देवांही वचक पडे । याचें सन्मुखपण जोडे । भलतयाकडुनी ॥ ३९ ॥ ऐसें एकचि परि विचित्रें । आणि भयानक वक्रें । बहुलोचन हे सशस्त्रें । अनंतभुज ॥ ४० ॥ अनंत ऊरु बाहु चरण । बहूदर आणि नानावर्ण । कैसें प्रतिवर्दनी मातलेपण । आवेशाचें ॥ ४१ ॥ हो कां महाकल्पाचिया अंती । तैवकलोनियें जेउतलेउतीं । प्रळयाग्नीचीं उंजितीं । आंबुखिलीं जैसीं ॥ ४२ ॥ ना तरी संहारत्रिपुरारीचीं यंत्रें । कीं प्रळयभैरवाचीं क्षेत्रें । नाना युगांतशक्तीचीं पीत्रें । भूतखिच्चा बोडविलीं ॥ ४३ ॥ तैसीं जियेतियेकडे । तुझीं वक्रें जीं प्रचंडें । न समाती हरीमाजि सिंहोडें । तैसें दशन दिसती रागिट ॥ ४४ ॥ जैसें काळरात्रीचेनि

१ विषयजाळ्यांत. २ सांपडलों. ३ पेंचांत पडलों. ४ कल्याणकारक भाषण. ५ वैभवार्ण. ६ इंद्रादिक. ७ देवस्वरूप. ८ मंजुल शब्दानें. ९ जोडलेले हात. १० अरण्य. ११ अनुकूल झाली. १२ वसंतकाळ. १३ डोळे. १४ सुकाळ. १५ उजाडलें. १६ हात. १७ रागावलेला. १८ जेवढीं तेवढीं. १९ आगत्या पसरल्या. २० समुदाय. २१ भांडी. २२ भूतांच्या नाशाला. २३ प्रात झाली. २४ सिंह.

आधारें । उल्हासत निघती संहारखेचरें । तैसिया वदनी प्रळयरुधिरें । काटलिया साठा ॥ ४५ ॥ हे असो काळें अवतिलें रण । कां सर्वसंहारें मातलें मरण । तैसैं अतिभिगुळ-
वाणेंपण । वदनी तुझिये ॥ ४६ ॥ हे बापडी लोक सृष्टी । मोटकीयेचि पाहिली दिष्टी ।
आणि तुं:खकाळिशीचिया तरी । झाड होऊनि ठेली ॥ ४७ ॥ तुज महामृष्याचिया
सागरी । आतां हे त्रैलोक्यजीविताची तरी । शोक तुवा तलहरी । आंदोलत असे
॥ ४८ ॥ एथ कोपोनि जरी वैकुण्ठें । ऐसैं हन ह्यणिपैल अवचटें । जे तुज लोकांचें काह
वाटे । तूं ध्यानसुख हें भोगी ॥ ४९ ॥ तरी जी लोकांचें कीर साधारण । वांयां आड
सूतसैं बोडण । केवि सहसा ह्यणें प्राण । माझेचि कांपती ॥ ५० ॥ ज्या मज संहाररुद्र
भीसिपे । ज्या मजभेणें मृत्यु लपे । तो मी एथें अंहाळबाहळि कांपें । ऐसैं तुवां केलें
॥ ५१ ॥ परि नवल बापा हे महामारी । इया नाम विश्वरूप जरी । हें भ्यासुरपणें हारी ।
भयासि आणी ॥ ५२ ॥

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।

दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितांतरात्मा धृतिं न विंदामि शमं च विष्णो ॥

ठेलीं महाकाळेंसीं हेंदेंतटें । तैसीं कितीएकें मुखें रागिटें । इहीं वाडोनियां धाकुटें ।
आकाश केलें ॥ ५३ ॥ गगनाचेनि बाडपणें नीकळे । त्रिभुवर्नाचियाही वारिया 'न'
वेदाळे । ययाचेनि वाफा आंगी जळे । कैसैं धडाडीत असे ॥ ५४ ॥ तेविचि एकासा-
रिलें एक नोहे । एथ वर्णावर्णाचा भद्र आहे । हो कां जे प्रळयीं सोंवावो लहे । वन्हीं
ययांचा ॥ ५५ ॥ जयाचिये आंगींची शीशी येवढी । जे त्रैलोक्य कीजे राखोंडी । कीं
तयाही तोंडें आणि तोंडी । दांत दाढा ॥ ५६ ॥ कैसा वारया धनुर्वात चडला । समुद्र कीं
महापूरी पडिला । विषाग्नि मारा प्रवर्तला । वडवानळासी ॥ ५७ ॥ हळाहळ अग्नि
पियालें । नवल मरण मारा प्रवर्तलें । तैसैं संहारतेजा या जाहालें । वदन देखा ॥ ५८ ॥
परि कोणें मानें विशाळ । जैसैं तुटिलिया अंतराळ । आकाशासि कैऱ्हाळ । पडोनि
ठेलें ॥ ५९ ॥ ना तरी काखें हूनि वैकुंधरी । जें हिरण्याक्ष रिगाला विवरी । तें उघडलें
हेंदेंकेश्वरी । जेवि पाताळ कुहर ॥ ६० ॥ तैसा वक्त्रांचा विकाश । माजि जिह्वांचा

१ नाश करणारी पिशाचें. २ लिप्त झाल्या, किटल्या. ३ आभंगिलें. ४ भयंकरपणा. ५ तूं
अमळ वांकड्या दृष्टीनें पाहतां भयंकर कालिंदीतीरस्थ वृक्षांप्रमाणें करपून गेली. ६ नौका.
७ आदळत, डळमळत. ८ अकस्मात्. ९ आड घालितसें. १० ढाल. ११ भय पावे. १२ अव्यंत,
बहुत. १३ पराभव करी. १४ बलात्कारानें. १५ मोठेपणानें. १६ आकळेना. १७ न वेष्टे.
१८ अग्नि पेटतो. १९ सहाय. २० मारण्याला. २१ वेढा, ग्रास. २२ घालून. २३ पृथ्वी.
२४ पाताळांतील महादेवानें.

आमळ्याचि आवेश । विश्व न पुरे झणोनि घांस । न भरीचि कोडे ॥ ६१ ॥ आणि
पाताळन्याळांचिया फूत्कारी । गरळउवाळा लागती अंबरी । तैसी पसरलिये वदनरी ।
माजि हे जिह्वा ॥ ६२ ॥ काढूनि प्रळयविजूर्ची जुंबाडे । जैसे पत्रांसिले गगनाचे हुंडे ।
तैसे ओवाळुवांवरी आंकडे । धगधगात दाढांचे ॥ ६३ ॥ आणि ललाटपटाचिये
खोळे । जैसे भयातें भेडविताति डोळे । हो कां जे महामृत्यूचे उमाळे । काँडवसां
राहिले ॥ ६४ ॥ ऐसें वाऊनि भयाचें भोज । एथ काय निपजवूं पाहातोसि काज । तें
नेणों परि मज । मरणभय आलें ॥ ६५ ॥ देवा विश्वरूप पाहावयाचे डोहळे । केले तियें
पावलों प्रतिफलें । बापा देखिलासि आतां डोळे । निवावे तैसे निवाले ॥ ६६ ॥ अहो
देह पार्थिव कीर जाये । ययाची काकुळती कवणा आहे । परि आतां चैतन्य माझे
बिपीये । वांचेल कीं न वांचे ॥ ६७ ॥ येन्हुवीं भयास्तव आंग कांपे । नावेक आमळें
तरि मन तापे । अथवा बुद्धीही वासिपे । अभिमान विसरिजे ॥ ६८ ॥ परि ^{१३}येतुलियाहि
वेगळा । जो केवळ आनंदैकळा । तथा अंतरात्मयाही निश्चळा । भाली शोरी ॥ ६९ ॥
बाप साक्षात्काराचा वैध । कैसा देशधडी केला बोध । हा गुरुशिष्यसंबंध । विपायें
नांदे ॥ ७० ॥ देवा तुझ्या ये दर्शनी । जें वैकल्य उपजलें आहे अंतःकरणी । तें सावरा-
वयालामी गंवसणी । धैर्याची करितसें ॥ ७१ ॥ तंब माझेनि नमें धैर्य हारपलें । कीं
तथाहीवरी विश्वरूपदर्शन जाहालें । हें असो परि मज मलें आंतुडविलें । उपदेशा हया
॥ ७२ ॥ जीव विसर्वावयवचिया चाडा । सैध धांवाधावी करितसे बापुडा । परि सोय ही
कवणेंकडां । नलभे एथ ॥ ७३ ॥ ऐसें विश्वरूपाचिया महामारी । जीवित्व गेलें आहे
चराचरी । जी न बोलें तरि काय करी । कैसनि राहें ॥ ७४ ॥

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि दृष्ट्व कालानलसन्निभानि ।

दिशौ न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ २५ ॥

पैं अखंड डोळ्यांपुढें । फुटलें जैसें महाभयाचें भांडें । तैसीं तुझीं मुखें ^{२१}वितंडें ।
पसरलीं वेळें ॥ ७५ ॥ असो दांतदाढांची दादी । न झांकवे ना दोहों बोटी । सैध प्रळय-
शस्त्रांचिया दाट कांटी । लागलिया जैशा ॥ ७६ ॥ जैसें तक्षका विष भरलें । हो कां जे
काळरात्री भूत संचरलें । कीं आग्नेयास्त्र पेरिलें । वैज्यामीं जैसें ॥ ७७ ॥ तैसीं तुझीं
क्वचें प्रचंडें । बरि आवेश बाहेरि ^{२५}वासडें । आले मरणरसाचे लोंढे । आत्मावरी ॥ ७८ ॥

१ पाताळांतले सर्प. २ समुदाय. ३ शृंगारिले. ४ डुकूज. ५ ओंठाबाहेर. ६ प्रवाह.
७ कौनत, आंधारत. ८ महत्त्व. ९ वृथ्वीचा, मातीचा. १० कदाचित्. ११ कणभर. १२ नाश
पावे. १३ याहून. १४ कांटा, कंप. १५ छंद. १६ देशपार. १७ विकलपणा, व्याकुलता. १८ मिळ-
विलें. १९ विस्वाका घेण्याकरिता. २० पुष्कळ. २१ मोठी. २२ कांटे. २३ प्रेरिलें. २४ विद्युत्.
२५ उचवळें.

संहारसमयीं च षडौनिक । आणि महाकल्पांत प्रळयानळ । या सोही जें होय मेळ । तें काय एक न जळे ॥ ७९ ॥ तैसीं संहारकें तुझीं मुखें । देखेनि धीर कां आह्मां पोरुखे । आतां भुललों मी दिशा न देखें । आपणपे नेणे ॥ ३८० ॥ मोटकें विश्वरूप डोळां देखिलें । आणि सुखाचें अवर्षण पडिलें । आतां आपाणि जापाणि आपलें । अस्ता-व्यस्त हें ॥ ८१ ॥ ऐसें करिसीं ह्मणोनि जरि जाणें । तरि हे गोष्टि सांगावी आं मी ह्मणें । आतां एकवेळ वांचवी जी प्राणें । या स्वरूप प्रळयापासोनी ॥ ८२ ॥ जरि तूं गोसावी आमुचा अनंता । तरि सुईं बोडणें माझिया जीविता । सांदवीं पसारा हा मागुता । महा-मारीचा ॥ ८३ ॥ आइकें सकळ देवांचिये परदेवते । तुवां चैतन्ये गा विश्ववसतें । तें विसरलासि हें उपरतें । संहारू आवरिलें ॥ ८४ ॥ ह्मणोनि वेर्गा प्रसन्न होई देवराया । संहरीं संहरीं आपुली माया । काढीं मातें महाभया- । पासोनियां ॥ ८५ ॥ हा ठायवरी पुढतपुढती । तूतें ह्मणिजे बहुवा काकुळती । ऐसा मी विश्वमूर्ती । भेडंका जाहालों ॥ ८६ ॥ जें अमरावतीये आला धांडा । तें म्यां एकलेनि केला उवेडी । जो मी काळा-चिया ही तोंडा । वासिपु न धरीं ॥ ८७ ॥ परि तैथ्यां आंतुल नव्हे हें देवा । एय मृत्यू-सही करुनि धंडावा । तुवां आमुचाचि घोट भरावा । या सकळविश्वेसीं ॥ ८८ ॥ कैसा नव्हता प्रळयाचा वेळ । गोरवीं-नुचि मिनेलासि काळ । बापुडा हा त्रिभुवनगोळ । अल्पायु जाहाला ॥ ८९ ॥ अहा भाग्या विपरीता । विघ्न उडिलें शान्तिकरितां । कदकटा विश्व गेलें आतां । तूं लागलासि आसूं ॥ ९० ॥ हें नव्हे मां रोकडें । सैध पसरुनियां तोंडें । कवळितासि चडूंकडे । सैन्ये इयें ॥ ९१ ॥

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसंघैः ।

भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथाऽसौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥२६॥

नोहेति हे कौरव कुळींचे वीर । आंधळिया धृतराष्ट्राचे कुमर । हे गेले गेले सहपरिवार । तुझिया ववर्नी ॥ ९२ ॥ आणि जे जे यांचेनि सैवायें । आले देशोदेशांचे राये । त्यांचें सांगावया जावों न लाहे । ऐसें सैरकटित आहासी ॥ ९३ ॥ मंदेमुखाचिया संघटा । घेत आहासि वडवडां । औरणी हन याटा । देतासि मिठी ॥ ९४ ॥ जंत्रोवरिचील मार । पेशातीचे मोर्गेर । मुखाआंत भार । हारपताति मा ॥ ९५ ॥ कृतांताचिया औवळी । जें एकाचि विश्वातें गिळी । तिये कोडीवरी सगळीं । गिळितासि शस्त्रे ॥ ९६ ॥ चैतुरंगा

१ भयंकर वारा. २ नष्ट होतो. ३ थोडकेंच. ४ आटप आटप. ५ धनी. ६ घाल. ७ आड. ८ डलटें. ९ यथपर्यंत पुनः पुनः. १० भिन्ना. ११ छापा. १२ पराभव. १३ भय. १४ त्यापैकीं. १५ षडाई. १६ मध्येच. १७ प्राप्त झालास. १८ पुष्कळ. १९ हे नव्हे काय? २० साहाय्य. २१ गिळीत. २२ हत्तींचा समुदाय. २३ युद्ध. २४ तोफा, बंदुकी. २५ पायदळ. २६ मुद्गर. २७ भावंड. २८ हत्ती, घोडे, रथ व पायदळ यांस.

परिवारा । संजोडियां रहंवरा । हांत न लविसी मा परमेश्वरा । कैसा तुष्टलासि बरवा ॥ ९७ ॥
 हां गा भीष्म ऐसा कवण । सत्यशौर्यनिपुण । तोहि आणि ब्राह्मण द्रोण । मासिलासि
 कंदकटा ॥ ९८ ॥ अहा सैहसकराचा कुमर । एथ गेला कर्ण वीर । आणि आमुचिया
 आघवयांचा कैर । फेडिला देखें ॥ ९९ ॥ कंदकटा धातया । कैसैं जाहालें अनुग्रहा
 यया । मियां प्रार्थुनि जगा बाणुडिया । आणिलें मरण ॥ १०० ॥ मार्गा थोडिया बहुवा
 उपपत्ती । येणें सांगीतलीया विभूती । तैसा नसेचि मा पुढती । बैसलों पुसों ॥ १ ॥
 ह्यणोनि भोग्य तें चि शुद्धी न चुके । आणि बुद्धीही होणारासारखी ठाके । माझ्या
 कपाळीं पिटावें लोके । तें लोढेलं काह्या २ ॥ पूर्वी अमृतही हाता आलें । परि देव
 नसतीचि डेंगले । मग काळकूट उठविलें । शेवटीं जैसैं ॥ ३ ॥ परि तें ऐकवर्गी थोडे ।
 केलिया पतिकारामाजिवडें । आणि तिये अवसरीचें तें सांकडें । निस्तरविलें शंभू ॥ ४ ॥
 आतां हा जळता बारा कें वेडाळे । कोणीही विषा भरलें गगन गिळें । मंहाकाळेंसि कै
 खेळें । आंगवत असे ॥ ५ ॥ ऐसा अर्जुन दुःखें शिणत । शोचिंत असे जिवाभांत । परी
 न देखे तो प्रस्तुत । अभिप्राय देवाचा ॥ ६ ॥ जे मी मारिता हे कौरव मरते । ऐसेनि
 वेडाळिला होता मोहें बहुतें । तो फेडावयालागीं अनंतें । हें दाखविलें निज ॥ ७ ॥ अरे
 कोणहीतें कोणहा न मारी । एथ मीचि हो सर्व संहारी । हे विश्वरूपव्याजें हरी । प्रकटित
 असे ॥ ८ ॥ परि वायांचि व्याकुळता । तें न चोअवेचि पंडुसुता । मग अंहा कंप नव्हता ।
 वाढवित असे ॥ ९ ॥

वक्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।

केचिद्विलग्ना दशनांतरेषु संदृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमांगैः ॥ २७ ॥

तेथ ह्यणे पाहा हो एके वेळे । सांसिकवचेंसि दोन्ही वळें । वदनीं गेलीं आभाळें ।
 गगनीं कां जैसी ॥ ४१० ॥ कां महाकल्पाचिया शेवटीं । जें कृतांत कोपला होय सृष्टी ।
 तें ऐकविसांहि स्वर्गा मिठी । पाताळासकट दे ॥ ११ ॥ ना तरी डेंहासीनें देवें । सर्व-
 कार्या वैभवे^{२६} । जेथिचीं तेथ स्वभावे । विलया जाती ॥ १२ ॥ तैसीं सांसिनलीं सैन्ये
 एकवटे । इये मुखीं जाहालीं प्रविष्टें । परि एकही^{२७} तोंडोनि न सुटे । कैसैं कर्म देखा ॥ १३ ॥

१ घोडे जोडलेल्या रथास. २ हाय हाय. ३ सूर्याचा. ४ किरकिर. ५ हे ब्रह्मदेवा. ६ प्रसाद.
 ७ थोड्याबहुत युक्तीनें. ८ ईश्वरमूर्ती. ९ भोगावयाचें प्रारब्ध. १० चुकेल कशानें. ११ निरिच्छ. १२ एकप्रकार, एकपक्षी. १३ अनुभवानें पाहिलें असतां. १४ संकट. १५ अटोपेल. १६ कोण
 वरें. १७ महाकाळाशीं कोणाला जेळवेल. १८ सामर्थ्य. १९ शोक करीत. २० समजे. २१ उगाच.
 २२ तरवार कवचासकट. २३ एकवीस. २४ प्रतिकूल. २५ संग्रह करणाराचीं. २६ ऐश्वर्य.
 २७ पसरली. २८ तोंडापासून.

अशोकाचे अंगवसे । चघळिले करेनि जैसे । लोक वक्रामाजि तैसे । वांया गेले ॥ १४ ॥
 परि सिसाळें मुकुटेंसी । पडिलीं दाढांचे सोंडसी । पीठ होत कैसी । दिसत आहाती
 ॥ १५ ॥ तिये रत्ने दांतांचिये सवडी । कुंड लागलें जिभेच्या बुडी । कांहीं कांहीं आग-
 रडी । दांटांची माखली ॥ १६ ॥ हो कां जे विश्वरूपे काळें । ग्रासिलीं लोकांचीं शरीरे
 बळें । परि जीवित्व तेहींचीं सिसाळें । अवश्य कीं राखलीं ॥ १७ ॥ तैसीं शरीरामाजि
 चोखडी । इथे उत्तमांगे होतीं फुडी । ह्यणोनि महाकाळाचियाहि तोंडी । परि उरलीं
 शेखी ॥ १८ ॥ मग ह्यणे हें काई । जन्मलयां आनमोहरचि नाही । जग आपेसेचि वद-
 नडोही । संचरता हे मा ॥ १९ ॥ यथा आपेआप आवचिया सुष्टी । लागलिया आहाति
 वदनाचिया शेवटी । आणि हा जेथचिया तेथ मिठी । देतसे उगला ॥ २० ॥ ब्रह्मादिक
 समस्त । उंचा मुखांमाजि धांवत । येर सामान्य हे भरत । ऐलीच वदनी ॥ २१ ॥ आण्णी-
 कही भूतजात । तें उपजलेचि ठायीं ग्रासित । परि याचिया मुखा निघांत । न सुटेचि
 कांहीं ॥ २२ ॥

यथा नदीनां बहवोऽबुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा द्रवंति ।

तथा तवामी नरलोकवीरा विशंति वक्राण्यभिविज्वलंति ॥ २८ ॥

जैसे महानदीचे बोध । वहिले ठाकिते समुद्राचे आंग । तैसे आधवांचिकडूनि जग ।
 प्रवेशत मुखीं ॥ २३ ॥ आयुष्यपर्ये प्राणिमूर्खी । करोनि अहोरात्रांची सोवणी । वेगे
 वक्रमिळणी । साधिजत आहाती ॥ २४ ॥

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतंगा विशंति नाशाय समृद्धवेगाः ॥

तथैव नाशाय विशंति लोकास्तवापि वक्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९ ॥

जळसया गिरिच्या र्गवाखा- । माजि धांपती पतंगाचिया र्गका । तैसे सैमभ लोक
 देखा । इथे वदनी पडती ॥ २५ ॥ परि जेतुलें येथ प्रवेशलें । तें तोंतलिया लोहें पाणिपां
 गिल्लें । वहिर्वेदीहि पुसिलें । नाम रूप त्याचे ॥ २६ ॥

लेलिह्यसे त्रसमानः समंताल्लोकान् समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ।

तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपंति विष्णो ॥ ३० ॥

आणि येतुलियाही आरोगण । करितां भुके नाहीं उणेपण । कैसें दीपने असाधारण ।

- १ अग्रभाग, कोंबारे. २ उठानें. ३ मस्तकें. ४ चिमट्यांत. ५ तुकडे. ६ टोके, अग्र.
 ७ दाढांची. ८ मस्तकें. ९ प्राण्याला. १० दुसरा मार्ग. ११ निरिच्छ. १२ प्राणिमात्र.
 १३ सत्वर. १४ प्राणिसमुदायांनीं. १५ पायन्या. १६ छिद्रांमध्ये. १७ पडतात. १८ उडद्या.
 १९ सवें. २० तापलेल्या लोखंडानें. २१ वहिवाटीस. २२ भोजन. २३ पावनशक्ति, दीपण.

उद्येलें यथा ॥ २७ ॥ जैसा रोगिया उदराडूनि उठिला । कां भयंगा दुकाळ पाहला ।
 तैसा जिभांचा लळलळाट देखिला । आवाळुवें चादितां ॥ २८ ॥ तैसें आहाराचेनि
 नांवें कांहीं । तोंडापासुनि उरलेंचि नाही । कैसी सैमसमित नवाई । भुकेलेपणाची
 ॥ २९ ॥ काय सागराचा पोंट भरात्रा । कां पर्वताचा थांस करावा । ब्रह्मकटाह
 घालावा । आधवाचि वाढे ॥ ४३० ॥ दिशा सगळियाचि गिळाविया । चांदिण्या
 चाडूनि घ्याविया । ऐसें वर्तत आहे साविया । लोलुप्य बा तुझे ॥ ३१ ॥ जैसा भोगी
 काम वाढे । कां इंधनें आगीसि हेंकाक चढे । तैसी खातखातांचि तोंडे । खाखातें
 ठेली ॥ ३२ ॥ कैसे एकचि केवढें पसरलें । त्रिभुवन जिह्वाभी आहे देंकलें । जैसें कां
 कर्षांठ घातलें । वडवानळी ॥ ३३ ॥ ऐसी अपार वदनें । आतां येतुलीं कैचीं त्रिभुवनें ।
 कां आहार न मिळतां येणें मानें । वाढविलीं सैध ॥ ३४ ॥ अगा हा लोक बापुडा ।
 जाहाला वदनस्वाळां वरंपडा । जैसी वणवेयाचिया वेदां । सांपडतीं मृगे ॥ ३५ ॥ आतां
 तैसें या विश्वा जाहालें । देव नव्हे हें कर्म आलें । कां जगजळचरां पांगिलें । जाळें काळें
 ॥ ३६ ॥ आतां इये अंगप्रभेचिये वांगुरे । कोणीकडूनि निगिजेल चराचरे । हीं वक्के
 नेहेति ^{१३} जोहरे । वोडवलीं जगा ॥ ३७ ॥ आगी आपुलेनि दाहकपणें । कैसेनि पोळिजे
 तें नेणें । परि जया लागे त्या प्राणें । सुटिका नाही ॥ ३८ ॥ ना तरी माझेनि तिखटपणें ।
 कैसे ^{१४} निवटे हें शस्त्र कायि जाणे । कां आपुलियां मारा नेणे । विष जैसें ॥ ३९ ॥
 तैसी तुज कांहीं । आपुलिया उग्रपणाची ^{१५} सैचि नाही । परि ऐलीकडिले मुखीं खीई ।
 हों सरैली जगाची ॥ ४४० ॥ अगा आत्मा तूं एक । सकळ विश्वव्यापक । तरि कां
 आह्मा अंतक । तैसा बोडवलासी ॥ ४१ ॥ तरि मियां सांडिली जीविस्वाची चाड ।
 आणि तुवांही न धरावी भडि । मनीं आहे तें उघड । बोल पां मुखें ॥ ४२ ॥ किती वाढ-
 विसी या उग्ररूपा । आंगीचें भगवंतपण आठवीं बापा । नाहीं तरि कृपा । मजपुरतीं
 पाहीं ॥ ४३ ॥

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोस्तु ते देववर प्रसीद ।

विज्ञातुमिच्छामि भवंतमाद्यं नाहि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ३१ ॥

तरि एक वेळ वेदवेद्य । जी त्रिभुवनैकआद्या । विनवणी विश्वव्या । आइको माझी
 ॥ ४४ ॥ ऐसें बोलोनि वीरें । चरण नमस्कारिलें शिरें । मग ह्याने तरी सर्वेश्वरें । औवधारि
 जो ॥ ४५ ॥ मियां ज्ञेआवया समाधान । जी पुसिलें विश्वरूपध्यान । आणि एकेचि

१ भिकारी. २ ओठाप्रे. ३ चमचमीत, खरोखर. ४ सर्वथा. ५ लंपटपण. ६ हलकडोळ.
 ७ खाईन खाईन करणारी. ८ कंबठीचें फळ. ९ पुष्कळ, एकदम. १० प्रात. ११ पसरलें, लावलें.
 १२ जाळ्यांतून. १३ लाक्षाभीचीं घरे. १४ मरे. १५ स्मरण. १६ नाश, क्षय. १७ सरसावली.
 १८ मृत्यु. १९ प्राप्त झालास. २० ऐका.

काळें जिअुवन । गिळितचि उडिलासि ॥ ४६ ॥ तरि तूं कोण कां येतुलीं । इयें भ्यासुरें
मुखें कां मेळविलीं । अवघियाचि करीं पेरिजलीं । शस्त्रें काह्या ॥ ४७ ॥ जी अंब तंव
रागीट पणें । वाढोनि गगना आणितोसि उणें । कां डोळे करुनि भिंगुळवाणे । भेडसावीत
आहासी ॥ ४८ ॥ एथ कृतांतेंसी देवा । कासया किजतसे हेवा । हा आपुला तुवां
सांगावा । अभिप्राय मज ॥ ४९ ॥ या बोला द्वणे अनंत । मी कोण हें आहासी पुसत ।
आणि कायिसयालागीं असें वाढत । उग्रतेंसी ॥ ४९० ॥

श्रीभगवानुवाच—

कालोऽस्मि लोकक्षयकृतप्रवृद्धो लोकान् समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।

ऋतेऽपि त्वां नमविष्यंति सर्वे येऽवास्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ३२ ॥

तरि मी काळ गा हें फुडें । लोक संहारावयालागीं वाढें । सेंच पसरिलीं आहाती तोंडे ।
आतां आसीन हें आघवें ॥ ५१ ॥ एथ अर्जुन द्वणें कटंकटा । उंबंगिलों मागिण्या संकटा ।
द्वणोनि आळविला तंव बोखंटा । उवाइला हा ॥ ५२ ॥ तेविचि कठिण बोलें आसतुदी ।
अर्जुन होईल हिंपुडी । द्वणोनि सर्वेचि द्वणे किरीटी । परि आन एक असे ॥ ५३ ॥
तरि आतांचि ये संहार वाहरे । तुझी पांडव भ्रंसा बाहिरे । तेथ जातजातां धनुर्धरें । सांव-
रिले प्राण ॥ ५४ ॥ होता मरणमहामारीं गेला । तों मागुता सावध जाहाला । मग लागला
बोला । चित्त वेडें ॥ ५५ ॥ ऐसें द्वणित अहि देवें । अर्जुना माझे तुझीं हें जाणावें ।
थेर जाण मी आघवें । सरिलें प्राख् ॥ ५६ ॥ वज्रानळीं प्रचंडी । जैसी धांपे लोणियाची
चंडी । तैसें जग हें माझिया तोंडी । तुवां देखिलें जें ॥ ५७ ॥ तरि तयामाझारीं कांहीं । भर-
वसेनि उणें नाहीं । इयें वायांचि सैन्ये पाहीं । वल्लिजत आहाती ॥ ५८ ॥ ऐशा चतुरंगा-
चिया संपर्हा । करित महाकाळेंसी संपर्हा । वांटेवेचिंचिया मवा । वेळंघले जे ॥ ५९ ॥ हे जे
मिळोनियां मेळे । कुंथती वीरवृत्तीचेनि बळें । जयावरी गजदळें । वाखाणिजताती ॥ ६० ॥
द्वणती सृष्टीवरी सृष्टी करूं । आण वाहूनि मृत्यूतें मारूं । आणि जगाचा भरूं । घोंट
यया ॥ ६१ ॥ पृथ्वी सगळीचि गिळूं । आकाश वरिचावरी जाळूं । काय बाणवरी
खिळूं । वारियातें ॥ ६२ ॥ बोल हंतियेराहूनि तिखट । दिसती अग्नीपरिस हांसट । मारक-
पणें कालकूट । मैहुर द्वणत ॥ ६३ ॥ तरि हे मंधर्वनगरींचे उमाळे । जाण पोकळीचे

१ एवढी. २ भयंकर. ३ धारण केली. ४ कशाकरिता. ५ भयंकर. ६ मत्सर. ७ खरें.
८ बहुत. ९ हायहाय. १० कंटाळलों. ११ प्राथिला. १२ वाईट. १३ प्रगटला. १४ निराश.
१५ क्षिप्त. १६ आणखी. १७ संकटांतून, बांधतून. १८ बाहेर आहां. १९ प्रवर्तलों. २० सांपडे.
२१ व्यर्थ. २२ बडबडत. २३ सैन्य. २४ बरोबरी करण्याची इच्छा. २५ पराक्रमाच्या. २६ बढले.
२७ शूरवृत्तीच्या. २८ वाऱ्याला. २९ शास्त्रापेक्षां. ३० दाहक. ३१ मधुर. ३२ लोट.

पेंडवळे । अगा चित्रींचे पुतळे । वीर हे देखें ॥ ६४ ॥ हांगा मृगजळाचा पूर आला ।
 देळ नव्हे कापडाचा साप केला । इया शृंगारुनियां खोळी । मांडिलिया पै ॥ ६५ ॥

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून्भुंक्स्व राज्यं समृद्धम् ।
 मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥

येर चेष्टवितें जें बळ । तें मार्गांचि मियां आसिलें सकळ । आतां कौल्हेरिचे वेताळ ।
 तैसे निर्जाव हे आहाती ॥ ६६ ॥ हालविती होरी तुटली । तरि तियें खांबावरील बाहुली ।
 भलतेणें लोटिली । उलथोनि पडती ॥ ६७ ॥ तैसा सैन्याचा यया बैगा । मोडतां वेळ नलगे
 पै गा । ह्मणोनि उठीं उठीं वेगां । शाहाणा होई ॥ ६८ ॥ तुवां गोघ्रहणाचेनि अवसरें ।
 घातलें मोहनास्त्र येकसरें । मग विराटाचेनि म्हाभेडें उचरें । आसडून नागविलें ॥ ६९ ॥
 आतां हे व्याहूनि निपटारें जाहालें । निर्वर्दी आयितें रण पडिलें । येई यश रिपु जितिले ।
 एकलेनि अर्जुन ॥ ४७० ॥ आणि कोरडें यशचि नोहे । समग्र राज्यही आलें आहे । तूं
 निमित्तमात्रचि होयें । सव्यसाची ॥ ७१ ॥

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।

मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युद्ध्यस्व जेताऽसि रणे सपत्नान् ॥ ३४ ॥

द्रोणाचा पांड न करी । भीष्माचें भय न धरी । कैसेनि कर्णावरी । पंजु हें ह्मणें
 ॥ ७२ ॥ कोण उपाय जयद्रथा कीजे । हें न चितू चित्त तुझें । बाणीकही आथि जे जे ।
 नोंवाणिगे वीर ॥ ७३ ॥ तेही एक एक आघवे । चित्रींचे सिंहाडे मानावे । जैसे बोलनि
 हातें घ्यावे । पुसोनियां ॥ ७४ ॥ यावरी पांडवा । कायसा युद्धाचा मेळावा । हा आमास
 गा आघवा । येर आसिलें मियां ॥ ७५ ॥ जेव्हां तुवां देखिले । हे माझिया वस्त्री पडिले ।
 तेव्हांचि थांचें आयुष्य सरलें । आतां रिती सोपें ॥ ७६ ॥ ह्मणोनि वहिलीं उठीं । मियां
 मारिले तूं निर्वर्दी । न रिघें शोकसंक्रुटीं । नोंयिलिया ॥ ७७ ॥ आपणचि आंडखिळा
 कीजे । तो कौतुके जैसा विंधोनि पाडिजे । तैसें देखें गा तुझें । निमित्त आहे ॥ ७८ ॥
 बापा विरुद्ध जें जाहालें । तें उपजतांचि वाघें नेलें । आतां राज्येंसीं संचलें । यश तूं
 भोगी ॥ ७९ ॥ सावित्र्याचि उतेंत होते दैव्याद । आणि बळिये जर्गी सुमद । ते बाधिले
 विषद । सायास न लगतां ॥ ४८० ॥ एसिया इया गोष्टी । विश्वाच्या बाकपटी । लिहूनि
 घालीं किरीटी । विजयी होई ॥ ८१ ॥

१ भेंडोळे. २ सैन्य. ३ बाहुल्या. ४ चित्रींचे. ५ पुतळे. ६ आकार. ७ वेळी. ८ भिऱ्या.
 ९ हिसकावून. १० हीन. ११ संहारी. १२ परवा. १३ शस्त्र धारण करूं. १४ नामांकित, प्रख्यात.
 १५ मिथ्या भास. १६ सोपटें. १७ लवकर. १८ मार. १९ लटक्या. २० लगोऱ्या. २१ मोडून.
 २२ उन्मत्त. २३ भाडबंद. २४ स्पष्ट, विष देणारे. २५ बाणीरूप पटावर.

संजय उवाच—

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृतांजलिर्वैपमानः किरिटी ।

नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥

ऐसी आघवीचि हे कथा । तथा अपूर्णमनोरथा । संजय सांगे कुरुनाथा । ज्ञानदेव ह्याने ॥ ८२ ॥ मग सत्यलोकोनि गंगाजळ । सुदलिया वाजत खळाळ । तैसी वाचा विशाळ । बोलतां तथा ॥ ८३ ॥ ना तरी महामेघांचे उमाळे । घडघडीत एके वेळे । कां घुमंघुमिला मंदराचळे । क्षीराब्धि जैसा ॥ ८४ ॥ तैसें गंभीरें महानाहें । हें वाक्य विश्वैकहें । बोलिले अगाधें । अनंतरूपें ॥ ८५ ॥ तें अर्जुने मोटकें ऐकिले । आणि सुख कीं भय दुणावले । हें नेणों परि कांपिनले । सर्वांग तथाचें ॥ ८६ ॥ सखोलपणें वळली मोट । आणि तैसेचि जोडले करसंपुट । आणि वेळोवेळां ललाट । चरणां ठेवी ॥ ८७ ॥ तेविंचि कांहीं बोलों जाये । तंव गळा बुजलाचि ठाये । हें सुख कीं भय होये । हें विचारा तुझी ॥ ८८ ॥ परि तेव्हां देवाचेनि बोलें । अर्जुना हें ऐसें जाहालें । मियां पदावरूनि देखिलें । श्लोकाचिया ॥ ८९ ॥ मग तैसाचि भेणें भेणें । पुढती जोह्मरूनि चरण । मग ह्याने जी आपण । ऐसें बोलिलेति ॥ ९० ॥

अर्जुन उवाच—

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ।

रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवंति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंधाः ॥ ३६ ॥

ना तरी अर्जुना मी काळ । आणि असिजे तो माझा खेळ । हा बोल तुझा कीर अढळ । मानूं आह्मी ॥ ९१ ॥ परि तुवां जी काळें । आजि स्थितीचिये वेळे । आसिजे हें न मिळे । विचारासी ॥ ९२ ॥ कैसेनि आंगांचें तारुण्य काढावें । कैचें नव्हे तें वार्धक्य आणावें । ह्याणोनि करूं ह्याणसी तें नव्हे । बहुत करुनी ॥ ९३ ॥ हां जी चौपाहरी न भरतां । कोणेही वेळे श्रीअनंता । काय मध्यान्हीं सविता । मावळत आहे ॥ ९४ ॥ पैं तुज अखंडिता काळा । तिन्हीं आह्मती जी वेळा । त्या तिन्हीं परीं सबेळा । आपुला-लिया समयीं ॥ ९५ ॥ जे वेळीं होलागे उत्पत्ती । ते वेळीं स्थिती प्रळय हारपती । आणि स्थितिकाळीं न मिरवती । उत्पत्ति प्रळय ॥ ९६ ॥ पाठीं प्रळयाचिये वेळे । उत्पत्ति स्थिति मावळे । हें कौंयसेनही न ढळे । अनादि ऐसें ॥ ९७ ॥ ह्याणोनि आजि तंव भरें भोगें । स्थिती वर्जित आहे जगें । एथ असिसी तूं हें नलगे । माझ्या जीवीं

१ खळाळल्याप्रमाणें वाजणारें. २ दुणाणला. ३ श्रीकृष्ण. ४ अमळसें. ५ भरून आला. ६ नमस्कारून. ७ स्वास्थ्याचे, पालनाचे. ८ जुळत नाही. ९ दिवसाचे चार प्रहर. १० सूर्य. ११ बळयुक्त. १२ स्वास्थ, पालन. १३ कशानेही.

॥ ९८ ॥ तंव संकेतें देव बोले । अगा या दोहीं सैन्याचें भरणें पुरलें । तें प्रत्यक्षचि तुज दाविलें । येर यथा काळें जाण ॥ ९९ ॥ हा संकेत जंव अनंता । वेळ लागला बोलतां । तंव अर्जुन लोका मागुता । देखिला यथास्थित ॥ १०० ॥ मग ह्मणतसे देवा । तूं सूर्वा विश्वालायवा । जग आला मा आधवा । पूर्वस्थिती पुढती ॥ १ ॥ परि पडिलिया दुःख-सागरी । तूं काढिसी कां जया परी । ते कीर्ति तुझी श्रीहरी । आठवित असें ॥ २ ॥ कीर्ति आठवितां वेळोवेळां । भोगीतसें महासुखाचा सोहळा । तेथ हर्षामृतकल्लोळा- । वरि लोळत आहे ॥ ३ ॥ देवा जियालेपणें जग । धरी तुझ्याठायीं अनुराग । आणि वुष्टां तयां भंग । अधिकाधिक ॥ ४ ॥ पै त्रिभुवनीचिया राक्षसां । महाभय तूं हृषीकेश । ह्मणोनि पळताती दाही दिशा । पैलीकडे ॥ ५ ॥ एथ सूर नर सिद्ध किन्नर । किंबहुना चराचर । ते तुज देखोनि हर्षनिर्भर । नमस्कारित असती ॥ ६ ॥

कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन् गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे ।

अनंत देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ३७ ॥

एथ गा कवणा कारणा । राक्षस हे नारायणा । न लगतीचि चरणा । पळते जाहाले ॥ ७ ॥ आणि हें काय नूतें पुसावें । येतुलें आह्मासिही जाणवे । तरीं सूर्योदयीं राहावें । कैसेनि तेंमे ॥ ८ ॥ जी तूं स्वप्रकाशाचा आंगर । आणि जाहाला आह्मासि गोधर । ह्मणोनियां निशाचरां केर । किटला सहजें ॥ ९ ॥ हें येतुले दिवस आह्मा । कांहीं मेण-वेचि श्रीरामा । आतां देखतसें महिमा । गंभीर तुझा ॥ १० ॥ जेथुनि नांना सृष्टीचिया वेली । पसरती भूतभामाचिया वेली । तथा म्हणूं ब्रह्मातें व्याली । देविकी इच्छा ॥ ११ ॥ देव निःसीम सत्त्व सरोदित । देव निःसीमगुण अनंत । देव निःसीम साम्य सतत । नरेंद्र देवांचा ॥ १२ ॥ जी तूं त्रिजगतिथे वोलावा । अक्षर तूं सदाशिवा । तूंचि सदसत् देवा । तथाही अतीत तें तूं ॥ १३ ॥

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

वेत्ताऽसि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनंतरूप ॥ ३८ ॥

तूं प्रकृतिपुरुषांचिया आसी । जी म्हणेंतत्त्वा तूंचि र्विधी । स्वयें तूं अनारी । पुरातन ॥ १४ ॥ तूं सकळविश्वजीवन । जीवासि तूंचि निधान । भूतभविष्याचें ज्ञान । तुझ्याचि हातीं ॥ १५ ॥ जी श्रुतीचिया लोचना । स्वरूपसुख तूंचि अभिज्ञा । त्रिभुवनाचिया आश्रयतना । आयसन तूं ॥ १६ ॥ ह्मणोनि जी परम । तूतें ह्मणजे म्हणधाम । कल्पांतीं

१ संक्षेपार्थे, खुणेने. २ आयुष्य. ३ पूर्ववत्. ४ सूत्रधार. ५ जिवंतपणें. ६ प्रीति. ७ हर्षयुक्त. ८ अंधकारानें. ९ स्थान. १० प्रत्यक्ष. ११ अदृष्ट ज्ञानी. १२ ओली. १३ मायेस. १४ शिवशक्ति. १५ गुणसाम्य मायेला. १६ शब्द. १७ आश्रयास. १८ आश्रयस्थान.

महद्ब्रह्म । तुजमाजि 'रिणे ॥ १७ ॥ किबहुना तुर्वा हेंवे । विश्व विस्तारिलें आहे आधवे ।
तरि अनंतरूपा वानावें । कवणें तूतें ॥ १८ ॥

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशांकः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।

नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोस्तु ते सर्वत एव सर्व ।

अनंतवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ४० ॥

जी काय एक तूं नव्हसी । कवणेत्यर्थी नससी । हें असो जैसा आहासी । तैसिया
नमो ॥ १९ ॥ वायु तूं श्रीअनंता । यम तूं निर्यमिता । प्राणिगर्णी वसता । अग्नि तो
तूं ॥ २० ॥ वरुण तूं सोम । ब्रह्मा तूं ब्रह्म । पितामहाचाही परम । आद्य जनक तूं
॥ २१ ॥ आणीकही जें जें कांहीं । रूप आथि अथवा नाही । तया नमो तुज तैसयाही ।
श्रीजगन्नाथा ॥ २२ ॥ ऐसें सांनुरागे चित्तें । नमन केलें पांडुसुतें । मग पुढती ह्याने
नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ २३ ॥ पाठीं तिये साध्यतें । न्याहाळी श्रीमूर्तीतें । आणि पुढती
ह्याने नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ २४ ॥ पाहत पाहतां प्रांतें । समाधान पावे चित्तें । आणि
पुढती ह्याने नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ २५ ॥ इथें चराचरी जी भूतें । सर्वत्र देखे तयातें ।
आणि पुनःपुनः ह्याने नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ २६ ॥ ऐसीं रूपें तियें अद्भुतें । आश्चर्यें
स्फुरतीं अनंतें । तंव तंव नमस्ते । नमस्तेचि ह्याने ॥ २७ ॥ आणि कस्तुतीही नाठवे ।
आणि निवांतही नसवे । नेणें कैसा प्रेमभावें । गाजोचि लागे ॥ २८ ॥ किबहुना इया-
परी । नमन केलें सहस्रवरी । कीं पुढती ह्याने श्रीहरी । तुज सन्मुखा नमो ॥ २९ ॥ देवासि
पाठि पोढ आथि कीं नाही । येणें उपयोग आह्मा काई । तरि तुज पाठिमोरयाही । नमो
स्वामि ॥ ३० ॥ उभा माझिये पाठीसीं । ह्यणोनि पाठिमोरें ह्यणावें तुझासी । सन्मुख
विमुख जगेंसीं । न घडे तुज ॥ ३१ ॥ आतां वेगळालिया अवयवां । नेणें रूप करूं
देवा । ह्यणोनि नमो तुज सर्वा । सर्वात्मका ॥ ३२ ॥ जी अनंत बळसंभ्रमा । तुज नमो
अमितविक्रमा । सकळकाळीं समा । सर्वदेशा ॥ ३३ ॥ आधविया आकाशीं जैसें । अव-
काशचि होऊनि आकाश असे । तूं सर्वपणें तैसें । पातलासि सर्व ॥ ३४ ॥ किबहुना
केवळ । सर्व हें तूंचि निखिळ । परि क्षीरार्णवीं कळोळ । पंथाचे जैसे ॥ ३५ ॥
ह्यणोनियां देवा । तूं वेगळा नव्हसी सर्वा । हें आलें मज सैद्धान्ता । आतां तूंचि
सर्व ॥ ३६ ॥

१ लीन होतें. २ शासन कर्ता. ३ आहे. ४ प्रेमानें. ५ न राहवे. ६ सहस्र वेळा. ७ समारंभ-
रूपा. ८ शुद्ध. ९ उदकाचे. १० प्रत्ययास.

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।
अजानता महिमानं तवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन वाऽपि ॥ ४१ ॥

परि ऐसिया तूतें स्वामी । कर्हीच नेणों जी आह्मी । ह्मणोनि सोयरे संबंधधर्मी । रोह-
दलों तुजसीं ॥ ३७ ॥ अहा थोर वाडेर जाहलें । अमृतें संमार्जन म्यां केलें । वारिकें
धेऊनि दिहलें । कामधेनूतें ॥ ३८ ॥ परिसाचा खंडवाचि जोडला । कीं फोडूनि आह्मी
गोंडारां घातला । कल्पतरू तोडोनि केला । कूर्प शेता ॥ ३९ ॥ चिंतामणीची खाणी
लागली । तेणेंकरुनि बोढाळें वोलेंहांदिलीं । तैसी तुझी जवळीक धाडिली । सांगातीपणें
॥ ५४० ॥ हें आजिचेंचि पाहें पां रोकडें । कवण जुंझ हें केवढें । एथ परब्रह्म तूं उघडें ।
सारथी केलासी ॥ ४१ ॥ ययां कौरवांचिया घरा । शिष्टाई धाडिलासि दातारा । ऐसा
वैणिजेसाठीं जगेश्वरा । विकलासि आह्मी ॥ ४२ ॥ तूं योगियांचें समाधिसुख । कैसा
जाणेंचिना मी मूर्ख । उर्परोध जी सन्मुख । तुजसीं करूं ॥ ४३ ॥

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु ।

एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ४२ ॥

तूं या विश्वाचीं अनादि आदी । बैससी जिये सभासही । तेंथें सोयरीकीचिया संबंधीं ।
रंळीं बोलों ॥ ४४ ॥ विर्पाथें रोंडळां येवों । तरि तुझेनि अंगें मान पावों । न मानिसी तरी
जावों । रुसोनि सलगी ॥ ४५ ॥ पायां लागोनि बुद्धिवाणी । तुझ्याठायीं शार्ङ्गपाणी ।
पाहिजे ऐशी करणी । बहु केली आह्मी ॥ ४६ ॥ स्वजनपणाचिया वाटा । तुजपुढें बैसे
उर्पराटा । हा पोंड काय वैकुंठी । परि चुकलों आह्मी ॥ ४७ ॥ देवेंसि कोलेंकाटी धरूं ।
आखाडां झोंबीलोंबी करूं । सोंरी खेळतां तेंस्कारू । निकरेंही भांडों ॥ ४८ ॥ चांग
तें उरोंडरी मागों । सर्वज्ञासि कीं बुद्धी सांगों । तेवींचि ह्मणों काय लागों । तुझे आह्मी
॥ ४९ ॥ ऐसा अपराध हा आहे । जो त्रिभुवनीं न समाये । जी नेणतांचि कीं पाय ।
शिवतिले तुझे ॥ ५५० ॥ देव बेनिंथाच्या अवसरों । लोभें कीर आटवण करी । परि माझा
निर्दुर्ग गर्व अवधारीं । जे फुगूनचि बैसे ॥ ५१ ॥ देवाचिया भोगेंयतनीं । खेळतां
आशंकेना मनीं । जी रिगोनियां शयनीं । सरिसीं पडुडें ॥ ५२ ॥ कृष्णा ह्मणोनि होंका-
रिजे । यादवपणें तूतें लेखिजे । आपली आण घालिजे । जातां तुज ॥ ५३ ॥ मज एका-

१ सोयरेपणाच्या नात्यानें. २ वागलों. ३ वाईट. ४ सडासारवण. ५ कोंकरूं. ६ पर्वतच.
७ गडगा. पायाभरणसि. ८ कुंपण. ९ ओढाळ गुरें. १० हांकून लाविलीं. ११ वाणिज्यार्थ,
वदिमासाठीं. १२ आग्रह, हट. १३ विनोदानें. १४ कदाचित्. १५ घरीं. १६ समजूत. १७ पाठमोरा.
१८ योग्यता. १९ श्रीकृष्णा. २० दांडपट्टा. २१ कुस्ती. २२ सांगट्या. २३ तिरस्कार करूं. २४ बरो-
बरीनें. २५ जेवणाच्या. २६ रिकामा. २७ विलासगृहांत. २८ शेजारीं निजे. २९ हाक मारावी.

सर्नी बैसणें । कां तुझा बोल न मानणें । हें वातेंदीचेनि हाटपणें । बहुत घडलें ॥ ५४ ॥
 ह्मणोनि काय काय आतां । निवेदिजेल अनंता । मी राशि आहेण समस्तां । अपराधांची
 ॥ ५५ ॥ यालागीं पुढां अथवा पाहीं । जियें राहाटलों बहुवें बोखेंदी । तियें मायेचिया
 परि पोटी । सामावीं प्रभो ॥ ५६ ॥ जी कोण्ही एके वेळे । सरिता घेऊनि येती खंडुळें ।
 तियें सामाविजेति झिधुजळें । आन उपाय नाही ॥ ५७ ॥ तैसी प्रीति कां प्रमावें ।
 देवेंसी मजविरुद्धें । बोलविलीं तियें मुकुवें । उपसाह्यावीं जी ॥ ५८ ॥ आणि देवाचेनि
 क्षमवें क्षमा । आधार जाली आहे या भूतधामा । ह्मणोनि जी पुरुषोत्तमा । विनवूं तें
 थोंडें ॥ ५९ ॥ तरि आतां अप्रमेया । मज शरणागता आपुलिया । क्षमा कीजो जी
 यया । अपराधांसी ॥ ६० ॥

पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।

न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः ॥ ४३ ॥

जी जाणीतलें मियां साचें । महिमान आतां देवाचें । देवो होय चराचराचें । जन्म-
 स्थान ॥ ६१ ॥ हरिहरादि समस्तां । देवा तूं परमदेवता । वेदातेंही पढविता । आद्य गुरु
 तूं ॥ ६२ ॥ गंभीर तूं श्रीरामा । नानाभूतैकसमा । सकळगुणी अप्रतिमा । अद्वितीया
 ॥ ६३ ॥ तुजसीं नाहीं सैरिसें । हें प्रतिपादनचि कायसें । तुवां जालेनि अर्वाकाशें ।
 सांमाविलें जग ॥ ६४ ॥ तथा तुझेनि पीडें तुजें । ऐसें बोलतांचि लाजिजे । तेथ अधि-
 कचि कीजे । गोटी केवीं ॥ ६५ ॥ ह्मणोनि त्रिभुवनीं तूं एक । तुजसारिखा नाहीं
 आणिक । तुझा महिमा अलौलिक । नेणिजे वानूं ॥ ६६ ॥

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।

पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ४४ ॥

ऐसें अर्जुनें ह्मणितलें । मग पुढती वंडवत घातलें । तेथें साखिकाचें आलें । भरतें
 तथा ॥ ६७ ॥ मग ह्मणतसे प्रसीद प्रसीद । वाचा होतसे सद्गद । काढीं जी अपराध- ।
 सैमुद्रौनी ॥ ६८ ॥ तुज विश्वेश्वरातें कहीं । सोयरेपणें न मरुंनुचि पाहीं । तुज विश्वेश्वरा-
 चिया ठायीं । आश्चर्य केलें ॥ ६९ ॥ तूं वर्णनीय परी लोभें । मातें वर्णिसी पां सभे । तरि
 मियां वैलिंगजे क्षोभें । अधिकाधिक ॥ ७० ॥ आतां एसिया अपराधां । मर्यादा नाहीं
 मुकुंदा । ह्मणोनि रक्ष रक्ष प्रेमादा- । पासोनियां ॥ ७१ ॥ जी हेंचि विनवावयालागीं ।

१ अत्यंत संघट्टणाचे. २ वाईट रितीने. ३ गढूळ उदकें. ४ क्षमारूपानें. ५ प्राण्यांचा समुदाय.
 ६ अतर्का, अनिर्वचनीया. ७ तुल्य. ८ आकाशें. ९ सांठवलें. १० बरोबरीनें. ११ अपूर्व.
 १२ कृपाकर. १३ समुद्रांतून. १४ मानीत. १५ बडबड करावी. १६ चुकी.

कैची योग्यता माझिया आंगीं । परि अपत्य जैसें सैलगी । बापेंसि बोलें ॥ ७२ ॥
 पुत्राचे अपराध । जरी जाहाले अगाध । तरि पिता साहे निर्द्वै । तैसें साहिजो जी ॥ ७३ ॥
 सख्याचें उद्धत । सखा साहे निवांत । तैसें तुवां समस्त । साहिजो जी ॥ ७४ ॥
 प्रियाचियाठायीं सन्मान । प्रिय न पाहे सर्वथा जाण । तोवि उच्छिष्ट काढिलें आपण । तें
 क्षमा कीजो जी ॥ ७५ ॥ ना तरी प्राणाचें सोयरे भेटे । मग जीवें भूतलीं जियें संकटें ।
 तियें निवेदितां न वाटे । संकोच कांहीं ॥ ७६ ॥ कां उखितें आंगें जीवें । आपणपें
 दिवलें जिया मनोभावे । तियां कांत मिनलियां न राहावे । हृदय जेवि ॥ ७७ ॥ तयापरी
 जी मियां । हें विनविलें तुमते गोसांविद्या । आणीक कांहीं एक ह्याणवया । कारण
 असे ॥ ७८ ॥

अदृष्टपूर्वें हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।

तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥

तरि देवेंसीं सलगी केली । जे विश्वरूपाची आळी घेतली । ते मायबापें पुरविली ।
 स्नेहाळाचेनि ॥ ७९ ॥ सुरतरुचीं झाडें । आंगणीं लावार्वीं कोडें । देयावें कामधेनूचें
 पांडें । खेळावया ॥ ८० ॥ मियां नक्षत्रीं डाव पाडावा । चंद्र चंडूवालागीं आणावा ।
 हा छंद सिद्धी नेला आषवा । माउलिये तुवां ॥ ८१ ॥ जिया अमृतलेशालागीं सायास ।
 त्याचा पाउस केला चारि मास । पृथ्वी वाहुन चोसचास । चिंतामणी पेरिले ॥ ८२ ॥
 ऐसा कृतकृत्य केला स्वामी । बहु लळा पाळिला तुहमी । दाविलें जें हरब्रह्मीं । नायकिजे
 कार्णी ॥ ८३ ॥ मां देखावयाचीं केडती गोठी । जयाची उपनिषदां नाहीं भेटी । ते
 जिह्वारीची गांठी । मजलागीं सोडिली ॥ ८४ ॥ जी कल्पादि लोंगोनी । आजिची घडी
 धरुनी । माझीं जेतुलीं होडनी । गेलीं जन्में ॥ ८५ ॥ तया आषवियांचिआंत । धरंदोळी
 घेउन असे पाहत । परि ही देखिली ऐकिली मात । आंतुडेचि ना ॥ ८६ ॥ बुद्धीचें
 जाणणें । कहीं नवचेचि याचेनि आंगणें । हें सांदही अंतःकरणें । करवेचिना ॥ ८७ ॥
 तेथ डोळ्यां देखी होआवी । ही गोष्टीचि कायसया करावी । किंबहुना ऐसें पूर्वीं ।
 वृष्ट ना झुत ॥ ८८ ॥ तें हें विश्वरूप आपुलें । तुहमी मज डोळां दाविलें । तरि माझे मन
 झालें । हेष्टे सेवा ॥ ८९ ॥ परि आतां ऐशी चाड जीवीं । जे तुजसी गोठी करावी ।

१ लडिवाळपणानें. २ अतीशय. ३ दुजामाव सोडून. ४ दांडगेपणा. ५ अनुभवलीं, झालीं.
 ६ जिया, जिणें ज्याला आपलें उखितें, सर्वस्व अर्पण केलें तो कांत, नवरा तिला प्राप्त झाला
 असतां तिच्यानें गुप्त गोष्ट ठेवत नाहीं. ७ नवरा. ८ छंद. ९ आवडीनें. १० वासरूं. ११ बंडू
 झणून. १२ वाफ्यावाफ्यानें. १३ तर मग. १४ काय गोष्ट. १५ अंतरंग. १६ प्रारंभापासून.
 १७ प्रत्येक घराचा झाडा. १८ सांपडेना. १९ शब्द. २० डोळ्यांनीं, पाहणें. २१ पाहिलें नाहीं,
 ऐकिलें नाहीं. २२ आलिंगन. २३ आनंदित.

जवळीक हे भोगावी । आलिगावयासी ॥ ९१० ॥ ते इथेचिरूपी करू ह्यणिजे । तरि कोणे एके मुखेंसी धावळिजे । आणि कवणा खेंव देइजे । तुज लेख नाही ॥ ९१ ॥ ह्यणोनि वारियासवें धांवणें । नैटके गगना खेंव देणें । जळकेळी खेळणें । समुद्रीं केउतें ॥ ९२ ॥ यालागीं जी देवा । एथिचें भय उपजतसे जीवा । ह्यणोनि ॥ यतु लळा पाळावा । जे पुरें हें आतां ॥ ९३ ॥ पै चराचर विनोदें पाहिजे । मग तेणें सुखें घरीं राहिजे । तैसे चतुर्भुज रूप तुझें । तो विसावा आह्वा ॥ ९४ ॥ आह्मी योगींजात अभ्यासावें । तेणें याचि अनुभवा यावें । शास्त्रांतें आलोडावें । परि सिद्धांत तो हाचि ॥ ९५ ॥ आह्मी यजनें किजती सकळें । परि तियें फळावीं येणेंचि फळें । तीर्थें होतु सकळें । याचिलागीं ॥ ९६ ॥ आणीकही कांहीं जें जें । दान पुण्य आह्मी कीजे । तथा फळीं फळ तुझें । चतुर्भुज रूप ॥ ९७ ॥ ऐसी तेंथिची जीवा आवडी । ह्यणोनि तेंचि देखावया लेंवडसवडी । वर्तत असे ते सांकडी । फडिजे^१ वेगीं ॥ ९८ ॥ अगा जीवीचें जाण-तया । सकळ विश्ववैसवितेया । प्रसन्न होई पूजितया । देवांचिया देवा ॥ ९९ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रुष्टुमहं तथैव ।

तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥

कैसे नीलोत्पलतें रांविर्न^२ । आकाशाही रंग लावित । तेजाची वोजें दावित । इंद्रनीळा ॥ ६०० ॥ जैसा परिमळ जाहाला मरंगजा । कां आनंदासि निघालिया भुजा । ज्याचे जानूवरी मेकरध्वजा । जोडली बरेंव ॥ १ ॥ मस्तकीं मुकुटातें लेवविलें । कां मुकुटा मुकुट मस्तक झालें । शृंगारा लेणें लाधलें । आंगोचेनि जया ॥ २ ॥ इंद्रधनुष्याचिये आडणी । माजि मेघ गगनरंगणी । तैसें आवरिलें शार्ङ्गपाणी । वैजंथतिया ॥ ३ ॥ आतां कवणी ते उदार गदा । असुरां देत कैवल्यपदा । कैसें चक्र हन गोविंदा । सौम्यतेजें निरवें ॥ ४ ॥ किंबडना स्वामी । तें देखावया उत्कंडीत पां मी । ह्यणोनि आतां तुझी । तैसया होआवें ॥ ५ ॥ हे विश्वरूपाचे सोहळे । भोगूनि निवाले जी डोळे । आतां होताति आंधले । कृष्णमूर्तिलागीं ॥ ६ ॥ तें साकार कृष्णरूपडें । वांचूनि पाहो नावडे । तें न देखतां थोडें । मानिताति हे ॥ ७ ॥ आह्मां भोगमोक्षाचियाठायीं । श्रीमूर्तिवांचूनि नाही । ह्यणोनि तैसाचि साकार होई । हें उपसंहारी आतां ॥ ८ ॥

१ बोलिजे. २ गगना. ३ नघडे. ४ जलक्रीडा. ५ पुरवावा. ६ यमनियमादि सर्व योग. ७ अध्ययन करावें, विचारवें. ८ लगबग. ९ अडचण. १० काढ. ११ वसविणाऱ्या. १२ रंगवित. १३ चांगुलपणा. १४ पाचैस, मरकत मण्यास. १५ मदनास. १६ शोभा. १७ जसा आकाशांत इंद्रधनुष्याचे आडणी, घडवंचीवर मेघ दिसतो तसें वैजयंतीनें कृष्णाला आवरिलें, वेढिलें होतें. १८ पहिले, अगोदरच्याप्रमाणें मुकेले. १९ आटोप.

श्रीभगवानुवाच—मया प्रसन्नेन तवार्जुनेन रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।

तेजोमयं विश्वमनंतमाद्यं यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ४७ ॥

या अर्जुनाचिया बोला । विश्वरूपा विस्मयो जाहाला । ह्मणे ऐसा नाही देखिला । धंसाळ कोणी ॥ १ ॥ कोण हे वस्तु पावला आहासी । तथा लाभाचा तोपे न घेसी । मा भेणे काय नेणों बोलसी । हेकड ऐसा ॥ ६१० ॥ आह्मी साविद्याचि जें प्रसन्न होणें । तें आंगचिवरी ह्मणे देणें । वांचोनि जीव असे वेचणें । कवणासि गा ॥ ११ ॥ तें हें नुझिये चाडे । आजि जीवाचेंचि वळवाडे । कामऊनियां येवढे । रचिलें ध्यान ॥ १२ ॥ ऐसी काय नेणों नुझिये आवडी । जाहाली प्रसन्नता आमुची वेडी । ह्मणोनि गौण्याची ही गुढी । उभविली जर्गी ॥ १३ ॥ तें हें अपरांअपार । स्वरूप माझें परात्पर । एथूनि ते अवतार । कृष्णादिक ॥ १४ ॥ हें ज्ञानतेजाचें निखिल । विश्वात्मक केवळ । अनंत हें अढळ । आद्य सकळां ॥ १५ ॥ हें तुजवांचोनि अर्जुना । पूर्वी श्रुतं दृष्टं नाही आंता । जें जोंम नव्हे साधना । ह्मणोनियां ॥ १६ ॥

न वेद्यज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ।

एवं रूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

याची सोयरी पातले । आणि वेदीं मानचि घेतलें । येज्ज कीर माघोते आले । स्वर्गो-
नियां ॥ १७ ॥ साधर्का देखिला आयास । ह्मणोनि बाळिला योगाभ्यास । आणि
अध्ययनें सोरस नाही एय ॥ १८ ॥ ^{१५}सिंगेचां सत्कर्म । धावित्रलीं सर्वसंभ्रमें । तिहीं
बहुतेकीं भ्रमें । सत्यलोक ठाकिला ॥ १९ ॥ तपी ऐश्वर्य देखिलें । आणि उभयांचि
उग्रपण सांडिलें । एवं तपसाधना जें ठेलें । अपरांतरे ॥ ६२० ॥ तें हें तुवां अनायासें ।
विश्वरूप देखिलें जैसे । इये मनुष्यलोकां तैसें । न फोंवेचि कवणा ॥ २१ ॥ आजि ध्यान-
संपत्ति लागीं । तूं एकचि आथिला जर्गी । हें परमभाग्य आंगीं । विरचीही नाही ॥ २२ ॥

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो हृष्टा रूपं घोरमीहङ्गमेदम् ।

व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ४९ ॥

ह्मणोनि विश्वरूपलाभें श्लोघ । एथिचें भय नेघ नेघ । हें वांचूनि अन्य चांग । न

- १ अविचारी. २ समाधान. ३ अडाणी, एककडी. ४ सहजच. ५ स्वतःस. ६ समुदाय.
७ अग्रपूर्वक तयार करून. ८ ध्वज. ९ सर्वस्व. १० ऐकलेले. ११ पाहिलेले. १२ दुसऱ्याला.
१३ नाहीं. १४ यज्ञानें स्वर्गोपर्यंतच जाऊन परत यावें लागतें. १५ त्यागिला. १६ गोडी.
१७ पूर्ण. १८ आपल्या मोठेपणानें. १९ प्राप्त करून घेतला. २० उभ्याउभ्याच. २१ तप या साध-
नाला अत्यंत दूर पडतें. २२ प्राप्त होत नाही. २३ स्तुतीस पात्र.

नी काहीं ॥ २३ ॥ हांगा समुद्र अमृताचा भरला । आणि अवसांत वैरपडा जाहला ।
 ग कोणीही आथि बोसडिला । बुडिजेल ह्मणोनि ॥ २४ ॥ ना तरी सोनयाचा डोंगर ।
 सैषा न चले हा थोर । ऐसें ह्मणोनि अवेहे । करणें घडे ॥ २५ ॥ हेंचें चिंतामणी
 म्हजे । कीं हें ओझें ह्मणोनि सांडिजे । कामधेनू दवडिजे । न पोसवे ह्मणोनी ॥ २६ ॥
 वंद्रमा आलिया घरा । ह्मणिजे निगें करितोसि डेंबारा । पंडिसाथि पाडितोसि दिन-
 कर । परता सर ॥ २७ ॥ तैसें ऐश्वर्य हें महातेज । आजि हातां आलें आहे सहज । कीं
 इथ तुज गजबज । होआवी कां ॥ २८ ॥ परि नेणसींच गांवढिया । काय कोर्पो आतां
 धनंजया । आंग सांडोनि छाया । आलिंगितोसि मा ॥ २९ ॥ हें नव्हे जो मी साचें ।
 एथ मन करुनियां काचें । प्रेम धरिसी आंगवर्णियेचें । चतुर्भुज जें ॥ ३० ॥ तरि
 आह्नुनिवरी पार्था । सांडीं सांडीं हे आस्था । यियेविषयी अनास्था । कैरिसी ह्मणें
 ॥ ३१ ॥ हें रूप जरि घोर । विह्वंती आणी धोर । तरि कृतनिश्चयाचें घर । हेंचि करीं
 ॥ ३२ ॥ कृपणचित्तवृत्ति जैसी । रोंवोनि घाली डेव्यापारी । मग तुंसधेन देहेसी ।
 आपण असे ॥ ३३ ॥ कां अज्ञातपक्षिया जवळा । जीव ठेऊनि अविसाळा । पक्षिणी
 अंतराळा- । माजि जाय ॥ ३४ ॥ नाता गाय चरे डोंगरी । परि चित्त बांधिलें वस्त्रें
 घरीं । तैसें प्रेम एथिचें करीं । स्थानपती ॥ ३५ ॥ येरें वरिचिलेनि चित्तें । बाह्य सख्य
 सुखापुरतें । भोगि जो कां श्रीमूर्तीतें । चतुर्भुज ॥ ३६ ॥ परि पुंडितपुढती पांडवा । हा
 एक बोल न विसरावा । जे यिये रूपहुनी सझावा । नैर्वाचें निघो ॥ ३७ ॥ हें कहीं नव्ह-
 तेंचि देखिलें । ह्मणोनि भय जें तुज उपजलें । तें सांडीं एथ संचलें । असो हे प्रम
 ॥ ३८ ॥ आतां करूं तुज यासारखें । ऐसें ह्मणितलें विश्वैतोमुखें । तरि मागील रूप
 सुखें । न्याहाळीं पां तूं ॥ ३९ ॥

संजय उवाच—

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।

आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यवर्णमहात्मा ॥ ५० ॥

ऐसें वाक्य बोलतखेवो । मागुता मनुष्य जाहला देवो । हें ना परि नैर्वाचो । आव-
 डीचा तिये ॥ ६४० ॥ श्रीकृष्णचि कैवल्य उघडें । वरि सर्वस्व विश्वरूपांयेवढें । हातीं
 दिधलें की नावडे । अर्जुनासी ॥ ४१ ॥ वस्तु घेऊनि वळिजे । जैसे रत्नासि वृषण

१ अक्रमात्. २ प्रात झाला. ३ अहि. ४ त्यागिला. ५ एवढा. ६ उष्मा, तलखी. ७ पड-
 लाया पाडतोस. ८ आकृतीचें. ९ करूं नको. १० कंटाळा आणितें. ११ द्रव्याच्या ठेव्याजवळ.
 १२ केवळ. १३ पक्ष फुटले नाहीत अशा पिढ्यास. १४ घरटें. १५ पुनःपुन्हा. १६ देजे नये.
 १७ श्रीकृष्णानें. १८ बोलतांक्षणीच. १९ आश्चर्य. २० परब्रह्म. २१ टाकोवें.

देविजे । ना तरी कन्या पाहूनियां ह्मणिजे । मना नये हे ॥ ४२ ॥ तथा विश्वरूपायेवढी
 दशा । करितां प्रीतिचा वाढ कैसा । शेलें दिधलीसे उपदेशा । किरीटीसि देवें ॥ ४३ ॥
 मोडोनि भांगाराचा रवा । लेणें घडिलें आपलिया सैवा । मग नावडे जरी जीवा । तरी
 आटिजे पुढती ॥ ४४ ॥ तैसें शिष्याचिये प्रीती जाहालें । कृष्णत्व होतें तें विश्वरूप
 जालें । ते मना नयेचि मग आणिलें । कृष्णपण मागुतें ॥ ४५ ॥ हा ठाववरी शिष्याची
 निरुक्ती । सींहाते गुरु आहाती कवणे देशी । परी नेणिजे आवडी कैशी । संजय ह्मणे
 ॥ ४६ ॥ मग विश्व व्यापूनि भगवंतें । जें दिव्यतेज प्रकटलें होतें । तेंचि सामावलें
 मागुतें । कृष्णरूपी तिये ॥ ४७ ॥ जैसें त्वंपद हें आधवें । तत्पदीं सामावे । अथवा
 हुमाकार सांडवे । बीजकाणिके जेवि ॥ ४८ ॥ ना तरी स्वैमसंभ्रम जैसा । गिळी चैवली
 जीवदशा । श्रीकृष्णें योग हा तैसा । संहारिला तो ॥ ४९ ॥ जैसी प्रभा हारपली बिंबी ।
 कीं जेव्हासंपत्ती नमी । नाना भरतें सिंधुगर्भी । रिंगीलें राया ॥ ५० ॥ होकां जे
 कृष्णाकृतीचिये ^१ मोडी । होती विश्वरूपपटाची घडी । ते अर्जुनाचिये आवडी । उक-
 लुनि राविली ॥ ५१ ॥ तंव परिमाणु वा रंग । तेणें देखिले सावित्रा चांग । तथ ग्रह-
 कीये नव्हेचि लाग । ह्मणोन घडी केली पुढती ॥ ५२ ॥ तैसें वाढीचेनि बहुवसपणें ।
 रूपें विश्व जितिलें जेणें । तें सौम्य ^२ कोडिसवाणें । साकार जाहालें ॥ ५३ ॥ किंवहुना
 अनंतें । धरिलें धाकटपण मागुतें । परि आश्वासिलें पार्थातें । बिर्हालियासी ॥ ५४ ॥ जो
 स्वर्गी स्वर्गा गेला । तो अवसांत जैसा चैवला । तैसा विस्मय जाहाला । किरीटीसी
 ॥ ५५ ॥ ना तरी गुरुपेसवें । वोसरलेया प्रपंचज्ञान आधवें । स्फुरे तत्त्व तेवि पांडवें ।
 श्रीमूर्ति देखिली ॥ ५६ ॥ तथा पांडवा ऐसें चिर्ती । आढ विश्वरूपाची जैवनिका होती ।
 ते फिटोनि गेली परोती । हें भलें जाहालें ॥ ५७ ॥ काय काळातें जिणोनि आला । कीं
 महावात मागां सांडिला । आपुलिया बोर्ही उतरला । सातही सिंधु ॥ ५८ ॥ ऐसा संतोष
 बहु चित्तें । घेइजत असे पंडुसुतें । विश्वरूपापाठीं कृष्णातें । देखोनियां ॥ ५९ ॥ मग
 सूर्याचिया अस्तमानी । मागुती तारा उगवती मगनी । तैसा देखों लागला अवनी ।
 लोकांसहित ॥ ६० ॥ पाहे तंव तेंचि कुरुक्षेत्र । तैसेंचि देखे दोही भार्गी गोत्र । वीर
 वर्षताति शैब्याख । संघोढवरी ॥ ६१ ॥ तथा बाणाचिया मांडवाआंत । तैसाचि रथ देखे
 निवांत । धुरि बैसला लक्ष्मीकांत । आपण तळीं ॥ ६२ ॥

१ उत्तम वांटा. २ सौम्याचा रज. ३ साठीं. ४ येथपर्यंत. ५ किरकिर, जिकीर. ६ सहन
 करणारे. ७ जीवदशा. ८ ब्रह्मरूपी. ९ वृक्ष. १० स्वप्नाचा विस्तार, घोटाळा. ११ जागृत झालेली.
 १२ मेघ. १३ शिरले. १४ आकार. १५ परिमाण गुण पोतडो कापडाचें. १६ गिराईक. १७ सुंदर.
 १८ भ्यालेल्यास. १९ अकस्मात्. २० लय पावल्यावर. २१ पडदा. २२ बाहुंनीं. २३ शस्त्रा-
 चांच्या समुदायानें.

जुन उवाच—दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।

इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥

एवं माग्नितलें जैसैं तैसैं । तणें देखिलें वीरविलासैं । मग ह्याणें जी जियालें ऐसैं । जाहालें आतां ॥ ६३ ॥ बुद्धीतें सांडोनि ज्ञान । भणें वैळधलें रान । अहंकारेंसी मन । देशधडी जाहालें ॥ ६४ ॥ इंद्रियें प्रवृत्ती भुललीं । वाचा वाचकपणा चुकली । ऐसी आपांपरी होती जाली । शरीरग्रामी ॥ ६५ ॥ तियें आधवींचि मागुतीं । जिवार्तें भेटलीं प्रकृती । आतां जितार्णें श्रीमूर्ती । जाहालें चियां ॥ ६६ ॥ ऐसैं सुख जीवीं घेतलें । मग श्रीकृष्णालें ह्याणितलें । मिथां तुमचें रूप देखिलें । मानुष हें ॥ ६७ ॥ हें रूप राखवणें देवाया । कीं मज अपत्या चुकलिया । हुंझावोनि तुवां माया । स्तनपान दिधलें ॥ ६८ ॥ जी विश्वरूपाचिया सागरीं । होतों तरंग भवित वावेवरी । तो इये निजमूर्तीच्या तीरीं । निगालों आतां ॥ ६९ ॥ आडकें द्वारकापुरेहाडा । मज सुकतिया जी झाडा । हे भेदी नव्हे बंहुडा । मेघाचा केला ॥ ७० ॥ जी सौविद्याचि तृषा फुटला । तया मज अमृतसिंधू हा भेटला । आतां जियेंयाचा फिटला । अमरंसा ॥ ७१ ॥ माझिया हृदयरंगणीं । होताहे हर्षलतांची लावणी । सुखेंसी बुझावणी । जाहाली मज ॥ ७२ ॥

श्रीभगवानुवाच—सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानासि यन्मम ।

देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकांक्षिणः ॥ ५२ ॥

यथा पार्थाचिया बोलासवें । हें काय ह्याणितलें देवें । तुवां प्रेम ठेवूनि यावें । विश्वरूपीं कीं ॥ ७३ ॥ मग इये श्रीमूर्ती । भेटावें सैंडिया आयती । ते शिकवण सुभद्रापती । विसरला मा ॥ ७४ ॥ अगा आंधळिया अर्जुना । हाता आलिया मेरुही होय साना । ऐसा ओंथि मना । चुकीचा भावो ॥ ७५ ॥ तरि विश्वात्मक रूपडें । जें हाविलें आझी तुजपुढें । तें शंभूही परि न जोडे । तणें करितां ॥ ७६ ॥ आणि अष्टांगादिसंकटी । योगी शिणतारति किरीटी । परी अवसर नाही भेदी । जयाचिये ॥ ७७ ॥ तें विश्वरूप एकादे वेळ । कैसेनि देखों अंळमाळ । ऐसैं स्मरतां काळ । जातसे देवा ॥ ७८ ॥ आशेचिया अंजुळी । ठेऊनि हृदयाचिया निर्डळीं । ते चातक निराळीं । लागले जैसे ॥ ७९ ॥ तैसे रत्नकंडानिर्भर । होऊनियां सुरवर । योकीत आठही पाहर । भेदी जयाची ॥ ८० ॥ परि विश्वरूपासारखें । स्वर्मीही कोणही न देखे । तें प्रत्यक्ष तुवां सुखें । देखिलें हें ॥ ८१ ॥

१ वांचलों. २ वेधलें, झिलें. ३ दुर्दर्शा. ४ सांपत. ५ यांला श्रीमूर्तीच वांचविणारी झाली.
६ ओवाळणी. ७ समजूत करून. ८ मोजीत. ९ मित्रा. १० फेरा, परावर्तन. ११ एकाएकीच.
१२ आयुष्याचा. १३ संगरहित. १४ आहे. १५ किंचित्. १६ कपाळीं. १७ अंतराळीं.
१८ आशाभरित.

नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।

शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥

ये उपायासि वाटा । न वाहती एथ सुभटा । साहीसहित वोहटा । वाइला वेई ॥ ८२ ॥
मज विश्वरूपाचिया मोहैरा । चालावया धनुर्धरा । तपांचियाही सर्वभारा । नव्हेचि
लाग ॥ ८३ ॥ आणि दानादि कीर कानडे । मी यज्ञाही तैसा न सांपडे । जैसेनि कां
सुरवाडे । देखिला तुवां ॥ ८४ ॥ तैसा मी एकीचि परी । आतुडे गा अवधारी । जरी
भक्ती येऊनि वरी । चित्तातें गा ॥ ८५ ॥

भक्तया त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ।

ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥

परि तेचि भक्ती ऐसी । पर्जन्याची सुटिका जैसी । धरावांचूनि अनारिसी । गतीचि नेणे
॥ ८६ ॥ कां सकळ जळ संपत्ति । घेऊनि समुद्रातें गिवसिती । गंगा जैसी अनन्यगती ।
मिनलीच मिळे ॥ ८७ ॥ तैसें सर्वभावसंभारे । न धरत प्रेम एकसरे । मजमाजि संचरे ।
मीचि होउनी ॥ ८८ ॥ आणि तेविंचि मी ऐसा । धडिये आणि माझारी सरिसा ।
क्षीराब्धि कां जैसा क्षीराचाचि ॥ ८९ ॥ तैसें मजलागुनी मुंगीवरी । किबहुना चराचरी ।
भजनासि कां दुसरी । परीचि नाहीं ॥ ९० ॥ तयाचि क्षणासवें । एवंचि मी जाणवें ।
जाणितला तरी स्वभावे । दृष्टही होय ॥ ९१ ॥ मग इंधनां अग्नि उद्दीपे । आणि इंधन हे
आष हारपे । तें अग्नीचि होऊनि आरोपे । मूर्त जेवि ॥ ९२ ॥ कां उदय न कीचे तेजा-
कारे । तंव गगनचि होऊन असे आंधारे । मग उदेलियां एकसरे । प्रकाश होय ॥ ९३ ॥
तैसें माझिये साक्षात्कारी । सरे अहंकाराची वरी । अहंकारलोपी अवधारी । द्वैत जाय
॥ ९४ ॥ मग मी तो हें आषवे । एक मीचि आधि स्वभावे । किबहुना सामावे । सैमरसे
ती ॥ ९५ ॥

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः संगवर्जितः ।

निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव ॥ ५५ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
विश्वरूपदर्शनयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

१ सहा शास्त्रांसहित-ओहोटी धरिला. २ मार्गाने. ३ कठिन. ४ अनायासे. ५ सांपडे. ६ अंगि-
कारी. ७ मोकळी. ८ पृथ्वी. ९ अन्य. १० प्रेम न सांवे. ११ शेवटी आणि मध्ये सारखा.
१२ याप्रकारे. १३ जळणांत, काळांत. १४ वाडे. १५ राहे. १६ यात्रा. १७ ऐक्याने.

जो मजचि एकालागीं । कमें वाहतसे आंगीं । जया मजवांचोनि जर्गी । गोमटे नाहीं
 ९६ ॥ वृष्टावृष्ट सकळ । जयाचें मीचि केवळ । जेणें जिणयाचें फळ । मजचि नाम
 विलें ॥ ९७ ॥ मग भूतं हे भाषं विसरला । जे दिठी मीचि आहे सूरला । ह्याणोनि निवैर
 आहला । सर्वत्र भजे ॥ ९८ ॥ ऐसा जो भक्त होये । तयाचें विधातुक हें जें जाये । ते
 नेचि होऊनि ठाये । पांडवा गा ॥ ९९ ॥ ऐसें जगदुद्धरवोदिलें । तेणें करुणारसरसाळें ।
 जयो ह्याने बोलिलें । श्रीकृष्णदेवें ॥ ७०० ॥ यथावरी तो पांडुकुमर । जाहला आनंदसं-
 दा थोर । आणि कृष्णचरणचतुर । एक तो जर्गी ॥ १ ॥ तेणें देवाचिया दोनही मूर्ती ।
 नेक्रिया न्याहाळिलिया चिर्त्ता । तंव विश्वरूपाहूनि कृष्णाकृती । देखिला लाभ ॥ २ ॥
 गरि तयाचिये जाणिवे । मान न कीजचि देवें । जे व्यापकाहूनि नव्हे । एकदेशी
 ॥ ३ ॥ हेंचि सैमर्थावया लागीं । एक दोन चांगी । उपपत्ती शाङ्गी । साविता जाहला
 ॥ ४ ॥ तिया ऐकोनि सुभद्राकांत । चिर्त्ता आहे ह्याणत । तरि होय बरवें दोर्हाभांत । तें
 पुढती पुसों ॥ ५ ॥ ऐसा आलोच करुनि जीवीं । आतां पुसती वोजं बरवी । आदरीक
 ते परिसावी । पुढें कथा ॥ ६ ॥ प्राज्ञेळ ओवीप्रबंधें । गोष्टी सांगिजेल विनोदें । तें परिसा
 आनंदें । ज्ञानदेवो ह्याने ॥ ७ ॥ भरोनि सद्भावाची अंजुळी । मियां बोवियाफुलें मोकळीं ।
 अपिर्लीं अप्रिभुंगुलीं । विश्वरूपाच्या ॥ ७०८ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

श्लोक ५५, ओव्या ७०८.

अध्याय १२ वा.

जयजय वो सुद्धे । उद्देरे प्रसिद्धे । अन्नवरत आनंदे । वर्षतिथे ॥ १ ॥ विषयव्याळें
 मिठी । दिधलिया नुठी सैती । ते तुझिये कृपावृष्टी । निर्विष होय ॥ २ ॥ तरि कवणानें
 ताप पोळी^{१७} । कैसेनि वो शोक जाळी । जरि प्रसादरसकळोळीं । पुर्णे येति तूं ॥ ३ ॥
 योगसुखाचे सोहळे । सेवकां तुझेनि स्नेहाळें । सोहंसिद्धीचे लळे । पाळसी तूं ॥ ४ ॥
 आधारशक्तीचिया अंकां । वाढविशी कौतुकीं । हृदयाकाशपालंकीं । परिघे देसी निजे
 ॥ ५ ॥ प्रत्येकज्योतीचीं बोवाळणीं । करिसी मनपवनाचीं खेळणीं । आत्मसुखाचीं

१ करतो. २ इहपर. ३ भरला. ४ कफ-वात-पित्तात्मक शरीर. ५ चांगल्या. ६ कारण कीं
 व्यापक स्वरूपावरून एकदेशी जें स्वरूप, चतुर्भुज त्यावर आलेली झणून मान्य नाहीं. ७ विद्ध
 करण्यास. ८ अर्जुन. ९ विचार. १० इच्छित. ११ स्पष्ट. १२ दोहों पायांवर. १३ उदार, सहूर-
 कृपावृष्टी. १४ निरंतर. १५ सर्प. १६ मूर्च्छा. १७ भाजी. १८ पुरानें. १९ योगाच्या मांडीवर, मूला-
 धारचकाच्या मांडीवर. २० पाळणां. २१ झोंके. २२ निजगुजर्जे, गुह्य उपदेशानें. २३ प्रत्यगात्मा.

बाळलेणी । लेवविसी ॥ ६ ॥ सैतरावियेचें स्तन्य देसी । अनाहताचा हँहर गासी । समा-
धिबोधें निजविसी । बुझाउनी ॥ ७ ॥ ह्मणोनि साधकां तूं माउली । पिके सारस्वत
तुझिया पाउलीं । याकारणें मी साउली । नसंडीं तुझी ॥ ८ ॥ अहो सहस्रचिये कृपा-
वृष्टी । तुझें काश्यप जयातें अधिष्ठी । तो सकळ विद्यांचिये सृष्टी । धात्रा होय ॥ ९ ॥
ह्मणोनि अंबे श्रीमंते । निजजनकल्पलते । आज्ञापीं मातें । ग्रंथनिरूपणीं ॥ १० ॥ नव-
रसीं भरवीं सागर । करवीं उचिंतरत्नाचे आगर । भावार्थाचे गिरिवर । निफजवीं माये
॥ ११ ॥ साहित्यसोनियांचिया खाणी । उघडवीं हेमियेचिच्या क्षोणी । विवेकवल्लीची
लावणी । हों देई सैंध ॥ १२ ॥ संवाइफळनिधानें । प्रमेथाचीं उद्यानें । लावीं
ह्मणें गहनें । निरंतर ॥ १३ ॥ पाखांडाचे हँरकुटे । मोडीं वाग्वाड अहंते । कुतर्काचीं
बुटें । सावजें ० फेडीं ॥ १४ ॥ श्रीकृष्णगुणीं मातें । सर्वत्र करीं वो सरतें । रांणिवे
बैसवीं श्रोतयातें । श्रवणाचिये ॥ १५ ॥ ये मन्हाडियेचिया नगरीं । ब्रह्मविद्येचा सुकाळ
करीं । घेणें देणें सुखचिवरी । हों देई या जगा ॥ १६ ॥ तूं आपुलेनि स्नेहपुल्लवें । मातें
पांघुरविशील सदैवें । तरि आतांचि हें आवचें । निर्मीन माये ॥ १७ ॥ इये विनवणीये-
सांडीं । अवलोकिलें गुरुकृपावृष्टी । ह्मणे गीतार्थेसीं उठी । न बोलें बहु ॥ १८ ॥ तेथ जी
जी महाप्रसाद । ह्मणोनि सावित्री जाहला आनंद । आतां निरोपीन प्रबंध । अवधान
हीजे ॥ १९ ॥

अर्जुन उवाच-एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।

ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥

तरि सकळवीराधिराज । जो सोमवंशीं विजयध्वज । तो बोलता जाहला आत्मज ।
पांडुनृपाचा ॥ २० ॥ कृष्णातें ह्मणे अर्जुनधारिलें । आपण विश्वरूप मज दाविलें । तें
नवलें ह्मणोनि विहीलें । चित्त माझें ॥ २१ ॥ आणि इये कृष्णमूर्तीची सैंधें । यालागीं
सोयें धरिली जीवें । तंव नको ह्मणोनि देवें । वीरिलें मातें ॥ २२ ॥ तरि व्यक्त आणि
अव्यक्त । हें तूंचि एक निश्चिंत । भक्तीं पाविजे व्यक्त । अव्यक्त योगें ॥ २३ ॥ या
शेनी जी वाद । तूतें पावावया वैकुंठा । व्यक्तोव्यक्त द्वारवंदी । रिगिजे येथ ॥ २४ ॥
पै जे वीनी देहातुका । तेचि वेगळिये वाला येका । ह्मणोनि एकदेशीया व्यापका ।

१ सुषुप्ता. २ गाणें. ३ आश्रय देई. ४ ब्रह्मदेव. ५ अलंकारांचे. ६ देशभाषारूप जमिनींत.
७ पुष्कळ. ८ ठेव. ९ गुहा. १० पळवीं. ११ श्रेष्ठ. १२ राज्यावर. १३ केवळ सुखाचे.
१४ कृपासुपपदारानें. १५ बरोबर. २६ तात्काळ. १७ मुलगा. १८ ऐकले. १९ अद्भुत. २० भि-
उन गेलें. २१ सवय, चटक. २२ आवड. २३ निवारण केलें. २४ साकार. २५ निराकार.
२६ भक्तीनें. २७ उमरा. २८ कस. २९ शंभर भार वजनाचा, शंभर वालांस.

सा पाड ॥ २५ ॥ अमृताचिया सागरीं । जे लाभे सामर्थ्याची थोरी । तेचि हे
 तुलहरी । चुळी घेतलिया ॥ २६ ॥ हे कीर माझ्या चित्तीं । प्रेतीति आधि जी
 वती । परि पुसणें योगपती । तें याचिलार्गी ॥ २७ ॥ जे देवा तुझी नोवेक । अंगी-
 रिलें व्यापक । तें साचचि कीं कवतिक । हें जाणावया ॥ २८ ॥ तरि तुज्यांगि
 री । तूंचि जयाचें परम । भक्तीसि मनोधर्म । विकोनि घातला ॥ २९ ॥ इत्यादि सर्वां-
 ते । जे भक्त तूतें श्रीहरी । बांधोनियां जिह्वारी । उपासिती ॥ ३० ॥ आणि जें प्रण-
 पैलीकडे । वैखरीयेसि जें कानडें । कायिसयाहि सांगडें । नव्हेचि जें वस्तु ॥ ३१ ॥
 अक्षर जी अव्यक्त । निर्दोष देशरहित । सोहंभावे उपासित । ज्ञानिये जें ॥ ३२ ॥
 यां आणि जी भक्तां । येरयेरांमाजि अनंता । कवणें योग तत्त्वता । जाणिनया सांग
 ॥ ३३ ॥ इया किरीटीचिया बोला । तो जंगद्वंधु संतोषला । ह्मणे हो प्रश्न भला । जाणसी
 करूं ॥ ३४ ॥

श्रीभगवानुवाच-मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।

श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥ २ ॥

तरि अस्तगिरीचिया उपकंडीं । रिगालिया रविबिबापाडीं । रईमी जेसे किरीटी ।
 संचरती ॥ ३५ ॥ कां वर्षाकाळीं सरितां । जैसी चढो लागे पांडुसुता । तैसी नाच नवी
 भजतां । श्रद्धा दिसे ॥ ३६ ॥ परी ठाकिलियाहि सागर । जैसा मागीलही यात्रा अनि-
 वार । तिथे गंगेचिये ऐसा पडिभर । प्रेमभावा ॥ ३७ ॥ तैसें सर्वद्वियांसहित । मज
 माजि भूनि चित्त । जे रात्रि दिवस न ह्मणत । उपासिती ॥ ३८ ॥ इयापरी जे भक्त
 आपणपें मज देत । तेचि मी योगयुक्त । परम मानीं ॥ ३९ ॥

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।

सर्वत्रगमचित्तं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ ३ ॥

आणि येर तेही पांडवा । जे आरूढोनि सोहंभावा । झोबती निरवयवा । अंभरासि
 ॥ ४० ॥ मनाची नेंखी न लगे । जेथ बुद्धीची दृष्टी न रिगे । इंद्रियां कीर जोगे । काळ
 होईल ॥ ४१ ॥ परि ध्यानाही कुंवाडे । ह्मणोनि एके ठायीं न सांपडे । व्यक्तीसि मांजि
 वडें । कवणेही नोहे ॥ ४२ ॥ जया सर्वत्र सर्वपणें । सर्वाही काळीं असणे । जे पात्रनि

१ तुल्य योग्यता. २ अनुभव. ३ खरी. ४ क्षणभर. ५ विराटरूप. ६ अंतःकरणें. ७ अवघड.
 ८ सारखें, संगत, युक्त. ९ तो मी या भावानें. १० श्रीकृष्ण. ११ समीप. १२ किरण. १३ नदी.
 १४ नित्य. १५ प्राप्त झाला, मिळाली असतांही. १६ लोट. १७ अधिकपण. १८ घालून. १९ मज
 २० नख स्पर्शत नाहीं. २१ गूढ. २२ मध्यें.

चित्तवणे । हिंपुटी जाहले ॥ ४३ ॥ जें होय ना नेहे । जें नाही ना आहे । ऐसें द्वाणोनि
उपाये । उपजतीचिना ॥ ४४ ॥ जें चळे ना ढळे । सर ना मेळे । तें आपुलेनिचि बळें ।
आंगविलें जिहीं ॥ ४५ ॥

संनियम्येंद्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।

ते प्राप्नुवंति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥

पैं वैराग्यमहापावकें । जाळूनि विषयांचीं कटेकें । अधर्मां तवकें । इंद्रियें धरिलीं
॥ ४६ ॥ मग संयमाची धाटी । सूनि मुरडिलीं उपराटी । इंद्रियें कोंडिलीं कैपारीं ।
हृदयाचिया ॥ ४७ ॥ अपांनीचिया तोंडा । लावोनि आसनमुद्रा सुहाडा । मूळबं-
धाचा हुंडा । पैनासिला ॥ ४८ ॥ आग्नेचे लोंग तोडिले । अधेयांचे कडे झाडिले ।
निद्रेचें शोधिलें । काळवखें ॥ ४९ ॥ वैजाग्रीचिया ज्वाळीं । करुनि सप्रधातुंची
होळी । व्याधीच्या सिसाळीं । पुंजिलीं यंत्रें ॥ ५० ॥ मग कुंडलिनियेचा टेभो ।
आधारीं केला उभा । तथा चोजवलें प्रभा । निर्मथावरी ॥ ५१ ॥ नवद्वारांचिया
चोचकीं । बाणूनि संयतीची ओडवकी । उघडली खिडकी । कैकरातींची ॥ ५२ ॥
प्राणशक्तिचा मुंडे । प्रहरीरुनि संकल्पाचे २७ मेडे । मनोमहिषाचेनि मुंडे । दिधली बळी
॥ ५३ ॥ चंद्रसूर्यां बुझावणी । करुनि अनाहताची सुडावणी । सैतरावियेचें पाणी ।
जिकिलें वेगीं ॥ ५४ ॥ मग मध्यमा मध्यविवरें । तेंपे कोरिवें वारें । ठोंकिलें चैवरें ।
ब्रह्मरंध्र ॥ ५५ ॥ वरी मैकरांत सोपान । तें सांडेनियां गहन । काखे सूनियां गगन ।
भरले ब्रह्मीं ॥ ५६ ॥ ऐसे जे समबुद्धी । मिळावया सोहंसिद्धी । आंगवितोति निरवधी ।
योगदुर्गे ॥ ५७ ॥ आपुलिया सोंटोवारी । शून्य घेती उठाउठी । तेही मातेचि किरीटी ।
पावती गा ॥ ५८ ॥ वाचूनि योगाचेनि बळें । अधिक कांहीं मिळें । ऐसें नाही आंगळें ।
कष्टचि तथा ॥ ५९ ॥

१ चित्तणे. २ कटी. ३ स्वाधीन केलें. ४ वैराग्यरूप प्रखर अग्नीनें. ५ सैन्ये. ६ होरपळलीं.
७ खेवाजें. ८ फांस. ९ अग्नी. १० गुहेंत. ११ दूढ. चांगल्या. १२ बुरुज. १३ शृंगारिला. १४ संबंध.
१५ खोल पर्वत भाग दूर केला. १६ मूळबंधोत्पन्न अग्नीनें. १७ शिरांची पंक्ति. १८ शरीरस्थ
यंत्र देवता. १९ पलिता. २० मस्तकापर्यंत. २१ प्राणायाम करून. २२ कपाटांत घालून.
२३ खीळ. २४ सुषुप्ता. २५ प्राणशक्तिरूप चामुंडा देवीला. २६ वधू. २७ मेढा. २८ इडा
पिंगला. २९ अनुहृत ध्वनी. ३० ध्वनी, गजर. ३१ जीवनकलेचें. ३२ सुषुप्ता माडीचे मध्य
विवरानें. ३३ प्राप्त केलें. ३४ शेवटलें. ३५ तुर्यावस्था. ३६ कावेष मारून. ३७ स्वाधीन कर-
तात. ३८ शेवटपर्यंत. ३९ योग हेच कोणी कितें. ४० मोबदल्यास. ४१ अधिक, जास्ती.

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।

अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवाङ्मिरवाप्यते ॥ ५ ॥

जिहीं सकळभूतांचिया ^१हितीं । निरालंबीं अव्यक्तीं । पसरलिया आसक्ती । भक्ती-
विणें ॥ ६० ॥ तयां महेंद्रादि पदें । करिताति वैदवधें । आणि ऋद्रिसिद्धीचीं द्वंद्वें ॥
पडोनि ठाती ॥ ६१ ॥ कामक्रोधाचे विलंग । उठावती अनेग । आणि शुन्येंसीं आंग ।
जुंझवावें कीं ॥ ६२ ॥ ताहानें ताहानचि पियावी । भुकेलिया भूकचि खावी । अहोरात्र
वावी । मैमावा वारा ॥ ६३ ॥ उँनिदियाचें पडुडणें । निरोधाचें वेल्हावणें । झाडांसि
सांजणें । चार्वाळावें गा ॥ ६४ ॥ शीत वेढावें । उष्ण पांघुरावें । वृष्टीचिया असावें ।
घराआंत ॥ ६५ ॥ किबहुना पांडवा । अग्निप्रवेश नित्य नवा । अतारावीण करावा ।
तो हा योग ॥ ६६ ॥ एथ स्वामीचें काज । ना बापिकें व्याज । परि मरणेंसीं जुंझ । नित्य
नवें ॥ ६७ ॥ ऐसें मृत्यूहूनि तिखें । कां ^{१५}घोंटे कढत विख । डोंगर गिळतां मुख । न फाटे
काई ॥ ६८ ॥ ह्मणोनि योगाचिया वादा । जे निगाले गा सुभदा । तयां दुःखाचाचि
वांटा । भागा आला ॥ ६९ ॥ पाहें पां लोहाचे चणे । जें बाचरिया पडती खाणें । तें पोड
भरणें कीं मरणें । शुद्धी नेणे ॥ ७० ॥ ह्मणोनि समुद्र बाँही । तरणें आधिकेही । कां गगना-
माजि पाई । खोलिर्जत असे ॥ ७१ ॥ वळवलिया रणाचीं थोंडी । आंगीं न लगतां
काठी । सुर्याची पांउडी । कां होय गा ॥ ७२ ॥ यालागीं पांगुळा हेवा । नव्हे वायूसि
पांडवा । तेवि देहवंतां जीवा । अव्यक्तीं गति ॥ ७३ ॥ ऐसाही जरी धिक्कसा । बांधोनियां
आकाशा । झोंबती तरी क्लेशा । पात्र होती ॥ ७४ ॥ ह्मणोनि येर ते पार्था । नेणतीचि हे
व्यथा । जे कां भक्तिपंथा । ^{२४}वोटंगले ॥ ७५ ॥

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।

अनन्येनैव योगेन मां ध्यायंत उपासते ॥ ६ ॥

कर्मेंद्रियें सुखें । करिती कर्म अशेखें । जिये कां वर्णविशेखें । भागा आलीं ॥ ७६ ॥
^{२५}विधीतें पाळित । निषेधातें गाळित । मज देऊनि जाळित । कर्मफळें ॥ ७७ ॥ यथापरीं
पार्हीं । अर्जुना माझेडाई । संन्यसूनि नाहीं । करिती कर्म ॥ ७८ ॥ आणीकही जे जे सर्व ।
कायिक वाचिक मानसिक भाव । तयां मीवांचुनि धांव । आनौती नाहीं ॥ ७९ ॥ ऐसे जे

१ कल्याणाकरितां. २ आधाररहित अशा. ३ वाटमारेपणा. ४ उपद्रव. ५ हाताच्या बावांनीं.
६ मोजवा. ७ जागृतीचें. ८ पसरणें. ९ मित्रभावानें. १० बोलवें. ११ कुलधर्माचें. १२ निमित्त.
१३ भयंकर. १४ गिळे. १५ बोथऱ्याला. १६ हातांनीं. १७ कोठेही. १८ चालणें होतें. १९ समु-
दाय. २० पायरी. २१ पैज. २२ निर्गुणी. २३ धैर्य. २४ आश्रय करून राहिलें. २५ कर्तव्यकर्मांतें.
२६ अर्पण करून. २७ नाहींगी. २८ अन्यत्र, दुसरी.

मत्पर । उपासिति निरंतर । ध्यानमिषे घर । माझे झाले ॥ ८० ॥ ज्ञयांजिये आवडी । केली मजशी कुळवाडी । भोग मोक्ष बापुडी । त्यजिली कुळें ॥ ८१ ॥ ऐसे अनन्ययोगें । विकलें जिवें मनें आंगें । त्यांचें कायि एक सांगें । जे सर्व मी करीं ॥ ८२ ॥

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।

अवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥

किंबहुना धनुर्धरा । जो मातेचिया ये उदरा । तो मातेचा सोयरा । केतुला पां॥ ८३ ॥ तेवीं मी त्यां । जैसे असती तैसियां । कळिकाळ नौकोनियां । घेतला पैदा ॥ ८४ ॥ येव्हवीं तरी माझियां भक्तां । आणि संसाराची चिंता । काय समर्थाची कांता । कोरात्र मागे ॥ ८५ ॥ तैसे ते माझे । कैलत्र हें जाणजे । कायिलेसनिही न लाजे । त्याचेनि मी ॥ ८६ ॥ जन्ममृत्युचिया लाटी । झळंबती इया सृष्टी । तें देखोनियां पोटी । ऐसे जाहलें ॥ ८७ ॥ भव-सिंधूचेंनि माजे । कवणासि धाक जुपजे । तेथ जरी कां माझे । बिहिती हन ॥ ८८ ॥ ह्मणो-नि गा पांडवा । मूर्ताचा मेळोवा । करुनि त्यांचिया गांवा । धांवत आलों ॥ ८९ ॥ नामा-चेया सहस्रवरी । नावा इया अवधारी । सजूनियां संसारी । तोंरू जाहलों ॥ ९० ॥ सडे जे देखिले । ते ध्यान कासे लाविले । परींयही घातले । तरियावरी ॥ ९१ ॥ प्रेमाची पेटी । बांधली एकाचिया पोटी । मग आणिले तटी । सायुज्याचिया ॥ ९२ ॥ परि भक्तांचेनि नांवें । चतुष्पदादि आववे । वैकुंठीचिये राणिवे । योग्य केले ॥ ९३ ॥ ह्मणोनि गा भक्तां । नाहीं एकही चिंता । त्यातें समुद्धर्ता । आथि मी सहा ॥ ९४ ॥ आणि जेव्हांचि कां भक्ती । दिवली आपुली चित्तवृत्ती । तेव्हांचि मज सुति । त्यांचिये नौटी ॥ ९५ ॥ याकारणें गा भक्तराया । हा मंत्र तुवां धनंजया । शिकिजे जे यया । मार्गा भजिजे ॥ ९६ ॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धि निवेशय ।

निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥ ८ ॥

अगा मानस हें एक । माझ्या स्वरूपी संवृत्तिक । करुनि घाली निष्टकें । बुद्धि निश्च-
येसी ॥ ९७ ॥ इयें होनीसरिसी । मजमाजि प्रेमेसी । रिगालीं तरि पावसी । मातें तूं
गा ॥ ९८ ॥ जे मनबुद्धि इहीं । घर केलें माझ्याठायीं । तरि सांगें मग काई । मी तूं उरे
॥ ९९ ॥ ह्मणोनि दीप पोलवे । सैवचि तेज मालवे । कां रविबिंबासवें । प्रकाश जाय

१ ज्ञ्यांनीं आवडीनें. २ उदीम. ३ कितीसा बरें. ४ पराभवून. ५ अधिकार. ६ कुटुंब.
७ लाटांनीं. ८ बुडतात. ९ पुढें सांगितलें आहे तसें. १० भीति. ११ अवतार. १२ नाव.
१३ एकटे. १४ गृहस्थास. १५ नावेवर. १६ सांगड. १७ गजेंद्रादि. १८ दुःखांतून सोडविणारा.
१९ आहे. २० संबंध. २१ सर्व ठिकाणीं. २२ वृत्तीसह. २३ सदोदित. २४ बरोबर. २५ लय
होतांच.

ललेया प्राणासरिसीं । इन्द्रियेही निगती जैसीं । तैसा मनबुद्धिपासीं । अहं-
 णोनि माझिया स्वरूपीं । मनबुद्धी इथें निक्षेपी । येतुलेनि सर्व-
 होसी ॥ २ ॥ यथा बोला कांहीं । अनारिसें नाहीं । आपली आण पाहीं ।
 ३ ॥

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोसि मयि स्थिरम् ।

अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छातुं धनंजय ॥ ९ ॥

चित्त । मनबुद्धिसहित । माझ्या हातीं अचुंबित । न शकसी देवों ॥ ४ ॥
 करीं । यथा आठां पाहरांनाझारीं । मोठेकें निमिषभरी । देत जाई ॥ ५ ॥
 निमिषें । देखेल माझे सुख । तेतुलें अरोचक । विषयीं वेडल ॥ ६ ॥ जैसें
 । आणि सरिता बोटू लागे । तैसें चित्त काढेल वेगें । प्रपंचौनी ॥ ७ ॥
 जैसें । शशिबिंब 'दिसें । 'दिसें हारपत 'अवसे । नाहीचि होय ॥ ८ ॥
 तूनि निगतां । चित्त मजमाजि रिगतां । हळूहळू पांडुसुता । मीचि होसिल
 अभ्यासयोग द्विणिजे । तो हा एक जाणिजे । येणें कांहीं न निपजे । ऐसे
 ॥ पै अभ्यासाचेनि बळें । एकां गति अंतराळें । व्याघ्र सर्प प्रांजळें । केले
 । विष कीं आहारीं पडे । समुद्रीं पायवाढ जोडे । एकीं वाग्ब्रह्म थोकडें ।
 ॥ १२ ॥ द्विणीनि अभ्यासासि कांहीं । सर्वथा दुर्बकर नाहीं । यालागि
 । अभ्यासें निळें ॥ १३ ॥

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।

मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १० ॥

स्ताही लागीं । कैस नाही बुझिया आंगीं । तरि आहासी जया भागीं ।
 ॥ १४ ॥ इन्द्रिये न कोंडीं । भोगातें न तोडीं । अभिमान न सांडीं । स्वजा-
 ॥ कुळधर्म चौळीं । विधिनियेध पाळीं । मग सुखें तुज सरळी । दिधली
 ॥ परि मनें वाचा देहें । जैसा जो व्यापार होये । तो मी करीत आहे । ऐसें
 ७ ॥ करणें कां न करणें । हें आयवें तोचि जाणे । विश्व चौळतसें जेणें ।
 ॥ १८ ॥ उण्यापुरेयाचें कांहीं । उरें नेहीं आपुलियाठायीं । स्वजातीचि

लेल्या. १ ठेव. ३ वेगळें. ४ एकदम. ५ प्रहरांमध्ये. ६ अल्प. ७ क्षण. ८ अरुचि.
 १० दिवसेंदिवस. ११ अमावास्येस. १२ अंतरिक्षांत. १३ आप. १४ वेद.
 १६ बळ. १७ चालीव. १८ मोकळीक. १९ व्यापार करतें. २० सार्थक.

करुनि घेई । जीवित्व हें ॥ १९ ॥ माळियें ^२जेउतें नेलें । ^३तेउतें निवांतचि गेलें । तथा पाणिथा ऐसें केलें । होआवेंगा ॥ २० ॥ ह्यणोनि प्रवृत्ति आणि निवृत्ति । इयें बोझीं ^४नेचे मती । अखंड चित्तवृत्ति । माझ्याठायीं ॥ २१ ॥ येन्ही तरी सुभटा । उजू कां अंझांवा । रथ काई खटपटा । करित असे ॥ २२ ॥ आणि जें जें कर्म निपजे । तें थोडें बहु न ह्यणिजे । निवांतार्ताचि अर्पजे । माझ्याठायीं ॥ २३ ॥ एसिया मझावना । तनुत्यागीं अर्जुना । तूं सागुज्यसदना । माझिया येसी ॥ २४ ॥

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।

सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥

ना तरी हेंही तुज । ^१नेदवे कर्म मज । तरि गा तूं भैज । पांडुकुमरा ॥ २५ ॥ बुद्धी-चिये पार्थी पोटी । कर्माआदि कां शेवटीं । मातें बांधणें किरीटी । कुंवाड जरी ॥ २६ ॥ तरि हेंही असो । सार्डी माझा अवतिसो । परि ^२संयतिसीं वसो । बुद्धि तुझी ॥ २७ ॥ आणि जेणें जेणें वेळे । घडती कर्म सकळें । तयांचीं तियें फळें । त्यजित जाय ॥ २८ ॥ वृक्ष कां वेली । लोटतीं फळें आलीं । तैसीं सांडीं निपजलीं । कर्म सिद्धें ॥ २९ ॥ परि मातें मनीं धरावें । कां मज ^३उद्देशें करावें । हें कांहीं नको आवयें । जाऊं वे शून्यां ॥ ३० ॥ खडकीं जैसें वर्षलें । कां आगीमाजि पेरिलें । कर्म मानीं देखिलें । स्वप्न जैसें ॥ ३१ ॥ अगा आत्मजेच्या विषीं । जीव जैसा निरभिर्लाषी । तैसा कमीं अशेषीं । निष्काम होई ॥ ३२ ॥ वन्हीची उवाळा जैसी । वायां जाय आकाशीं । किया जिरोंदे तैसी । शून्यमाजी ॥ ३३ ॥ अर्जुना हा फलत्याग । आंवडे कीर असलग । परि योगा-माजि योग । धुरेचा हा ॥ ३४ ॥ येणे फलत्यागें सांडे । तें तें कर्म न विरूढे । एकचि वेळें झाडें । वांझें जैसी ॥ ३५ ॥ तैसें येणेंचि शरीरें । शरीरा येणें सरें । किंबहुना येर-झारें । चिरी पडे ॥ ३६ ॥ पै अभ्यासाचिया पोंडटीं । टाकिजे ज्ञान किरीटी । ज्ञानें येइजे भेटीं । ध्यानाचिये ॥ ३७ ॥ मग ध्यानासि खेंवें ^४। देती आग्रवोचि भाव । तेव्हां कर्मजात सर्व । वूरी टाके ॥ ३८ ॥ कर्म जेथ दुरावे । तेथ फलत्याग ^५संभवे । त्यागा-स्तव आंगवे । शांति सगळी ॥ ३९ ॥ ह्यणोनि यावया शांति । हाचि क्रम सुभद्रापती । अभ्यासचि प्रैस्तुतीं । करणें एथ ॥ १४० ॥

१ माळ्यानें. २ जिकडे. ३ तिकडे. ४ घेऊं नको. ५ आडवाट. ६ एकाग्रमनानें. ७ मरण-समयीं. ८ न देववे. ९ सेवन कर. १० मनांत दृढ धरणें. ११ कठिण. १२ इंद्रियनिग्रहांत. १३ त्यागितीं. १४ हेतुनें. १५ कन्येविषयीं. १६ इच्छारहित. १७ निश्चयेंकरून सोपा वाटे. १८ श्रेष्ठ. १९ होतो. २० वेळूचीं झाडें. २१ समाप्ति होय. २२ पायरीवर. २३ आलिंगन. २४ मिळते. २५ सांपत.

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।

ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनंतरम् ॥ १२ ॥

अभ्यासाहूनि गहन । पथां मग ज्ञान । ज्ञानापासोनि ध्यान । विशिष्यते ॥ ४१ ॥ मग कर्मफलत्याग । तो ध्यानापासोनि चांग । त्यागाहूनि भोग । शान्तिसुखाचा ॥ ४२ ॥ हेसिया यया वाटा । ईहीचि पेणी सुभटा । शांतीचा माजिवटा । ठाकीला जेणे ॥ ४३ ॥

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।

निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३ ॥

तो सर्व भूतांच्या ठायीं । द्वेषातें नेणेंचि कहीं । आपपर नाहीं । चैतन्या जैसा ॥ ४४ ॥ उत्तमातें धरिजे । अधमातें अव्हेरिजे । हें कांहींचि नेणजे । वैसुधा जेवीं ॥ ४५ ॥ कां रायाचें देह चालूं । रंका परोतें गाळूं । हें न ह्यणेचि कृपाळू । प्राण पै गा ॥ ४६ ॥ गाईची तृषा हरूं । व्याघ्रा विष होऊनि मारूं । ऐसें नेणेचि कां करूं । तोय जैसें ॥ ४७ ॥ तैसी आघवियांचि भूतमाचीं । एकपणें जया मैत्री । कृपेसि धात्री । आपण जो ॥ ४८ ॥ आणि मी हे भीष नेणे । माझे कांहींचि न ह्यणे । सुख दुःख जाणणें । नाहीं जया ॥ ४९ ॥ तेवींचि क्षमेलगीं । पृथ्वीसि पैवाड आंगीं । संतोषा उत्सर्गीं । दिधलें घर ॥ १५० ॥

संतुष्टः सततं योगी यतात्मा हृदनिश्चयः ।

मर्यापितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १४ ॥

वैर्षियेवीण सागर । जैसा जळें निर्भर^१ । तैसा निरुपचार । संतोषी जो ॥ ५१ ॥ वाहूनि आपली आण । धरी जो अंतकरण । निश्चया संचिपण । जयाचेनी ॥ ५२ ॥ जीव परमात्मा होनी । बैसले एकासनीं । जयाचिया हृदयभुवनीं । विराजती ॥ ५३ ॥ ऐसा योगसमृद्धि । होऊनि जो निरवधि । अपीं मनोबुद्धि । माझ्याठायीं ॥ ५४ ॥ आंत बहिरि योग ।^२ निर्वाळेल्याही चांग । तरि माझा अंतुराग । सप्रेम जया ॥ ५५ ॥ अर्जुना तो भक्त । तोचि योगी तोचि मुक्त । तो वैल्लभा मी कांत । ऐसा^३ पंडिये ॥ ५६ ॥ हें ना तो आवडे । मज जीवाचेनि पांडें । हेंही एथ थोकेडें । रूप करणें

१ कठीण. २ कर्माच्या फलाची इच्छा सोडणें. ३ ध्यानापेक्षां. ४ अशा मुक्तांमार्गे. ५ मध्ये. ६ पावला. ७ पृथ्वी. ८ वेगळे. ९ पाणी. १० बोल. ११ पृथ्वीसारखी. १२ योग्यता. १३ मांडीवर. १४ पावसाळ्यावाचून. १५ पूर्ण भरलेला. १६ खरेपण. १७ निर्मळपणें सिद्ध झाल्यावरही. १८ प्रीति. १९ स्त्री. २० पति. २१ आवडता होतो. २२ समतेनें. २३ उणे.

॥ ५७ ॥ तरि पढियंतयाची काहाणी । हे भुलीची भारणी । इयें तंव न बोलणी । परि बोलवी श्रद्धा ॥ ५८ ॥ ह्मणोनि गा आह्मा । वेगा आली उपमा । येन्हुवी काय प्रेमा । अनुवाद असे ॥ ५९ ॥ आतां असो हें किरीटी । पै प्रियाचिया गोष्टी । तुंणा थांव उठी । आवडी गा ॥ ६० ॥ तयाही वरी विपायें । प्रेमळ संवादिया होये । तिये गोडीसि आहे । कांटाळें मग ॥ ६१ ॥ ह्मणोनि गा पांडुसुता । तूंचि प्रिय आणि तूंचि श्रोता । चरि प्रियाची वार्ता । प्रसंगें आली ॥ ६२ ॥ तरि आतां बोलों । भले या मुख्या मीनैलो । ऐसें ह्मणतखेवी डोलों- । लागला देवो ॥ ६३ ॥ मग ह्मणे जाण । तया भक्ताचें लक्षण । जया मी अंतःकरण । बैसों घाली ॥ ६४ ॥

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकानौद्विजते च यः ।

हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १५ ॥

तरि सिधुचेनि मज्जे । जळचरां भय नुपजे । आणि जळजरीं नुभजे । समुद्र जैसा ॥ ६५ ॥ तेवि उन्मत्तें जगे । जयासि खंती न लगे । आणि जयाचेनि आंगें । न शिणे लोक ॥ ६६ ॥ किंबहुना पांडवा । शरीर जैसें अवयवां । तैसा नुभगे जीवां । जीवपणें जो ॥ ६७ ॥ जगचि देह जाहाले । ह्मणोनि प्रियाप्रिय गेलें । हर्षामर्ष ठेले । दुजेनविण ॥ ६८ ॥ ऐसा दृढनिमुक्ती । भयोद्वेगरहित । याहि वरि भक्त । माझ्याठायीं ॥ ६९ ॥ तरि तयाचा गा मज मोहो । काय सांगो तो पढियावो । हें असो जिवी जीवो । माझेनि तो ॥ ७० ॥ जो निजानंदें धोला । परिणाम आशुष्या आला । पूर्णते जाहाला । वल्लभ जो ॥ ७१ ॥

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथाः ।

सर्वारंभपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १६ ॥

तयाचियाठायीं पांडवा । अपेक्षे नाहीं रिगावा । सुखासि चढावा । जयाचें असणें ॥ ७२ ॥ मोक्ष देऊनि उदार । काशी होय कीर । परि वेंचणें लागे शरीर । तिये गांवीं ॥ ७३ ॥ हिमवतें शेष खाये । परि जीविताची हानी होये । तैसें शुचित्व नोहे । सज्जनांचें ॥ ७४ ॥ शुचित्वें शुचि गंगा होये । आणि पाप तापही जाये । परि तेथें आहे । बुडणें एक ॥ ७५ ॥ खोलिये पार नेणजे । तरि भक्ती न बुडिजे । रोकडाचि लाहिजे । न

१ प्रियकर. २ भुरळ. ३ हें बोलून दाखवूं नये. ४ दुष्यट रंग वाढे. ५ कश्चित्. ६ उपमा. ७ प्राप्त झालों. ८ ह्मणतांक्षणीं. ९ कोमानें. १० न कंटाळे. ११ खेद. १२ योगानें. १३ प्राप्ते. १४ न कंटाळे. १५ आपण जीव आहे असें मानून. १६ आनंदकोध. १७ मुखदुःखादि द्रव्यातीत. १८ प्रेमा. १९ तूत झाला. २० इच्छेस. २१ हिमालय.

मरतां मोक्ष ॥ ७६ ॥ संतांचेनि अंगलगे । पापार्ते जिणणे गंगे । तेणे संतसंगे । शुचित्व
 कैसे ॥ ७७ ॥ ह्मणोनि असो जो ऐसा । शुचित्व तीर्था कुवासा । जेणे उद्वेगविले
 दिशा । मनोमळ ॥ ७८ ॥ आंत बाहेरि चोखाळ । सूर्य तैसा निर्मळ । आणि तत्कार्याचा
 यायाळ । देखणा जो ॥ ७९ ॥ व्यापक आणि उदास । जैसे कां आकाश । तैसें जयाचें
 मानस । सर्वत्र गा ॥ १८० ॥ संसारव्यथे फिटला । जो नैराशिये निवडला । व्याधा हातोनि
 सडला । विहंगम जैसा ॥ ८१ ॥ तैसा सतत जो सुखें । कोणीही टवंच न देखे । नेणजे
 जैसायुषे । लज्जा जेवी ॥ ८२ ॥ आणि कर्मरंभालागीं । जया अहंकारी नाही आंगीं ।
 जैसे निरिधन आगी । विज्ञोनि जाय ॥ ८३ ॥ तैसा उपशमचि भागा । जयासि आत्म
 पेसा । जो मोक्षाचिया आंगा । लिहिला असे ॥ ८४ ॥ अर्जुना हा ठाववरी । जो सोहं-
 आव सरोभेरी । तो द्वैताच्या पैलतीरी । निगो सरला ॥ ८५ ॥ कीं भक्तिसुखालागीं ।
 आपणपेचि होही भागी । वाटूनियां आंगीं । सेवक^{१७} बाणे ॥ ८६ ॥ येरा नाम मी देवी ।
 लग्न भजती वोज बरवी । न भजतया रावी । योगिया जो ॥ ८७ ॥ तथाचें आह्मां
 व्यसन । आमुचें तो निजध्यान । किंबहुना समाधान । तो मिळे तें ॥ ८८ ॥ तयालाग्य
 अजरूपा येणे । तथाचेनि मज एथे असणे । तथा लोणे क्रीजे जीवें प्राणे । ऐसा
 पढिये ॥ ८९ ॥

यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति ।

शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १७ ॥

जो आत्मलाभासारिखें । गोमटे कांहींचि न देखे । ह्मणोनि भोगविशेखें । हरिखेनीं जो
 ॥ १९० ॥ आपणचि विश्व जाहाला । तरि भेदभाव सहजचि गेला । ह्मणोनि द्वेष ठेले ।
 जया पुरुषा ॥ १९१ ॥ पै आपुलें जें साचें । तें कल्पांतीही न वचे । हें जाणोनि गताचें ।
 न शोची जो ॥ १९२ ॥ आणि जयापरीतें कांहीं नाही । तें आपणपेचि आपल्याठायीं ।
 जाहाला यालागीं जो कांहीं । आकांक्षी ना ॥ १९३ ॥ वोखटे^{२५} कां गोमटे । हें कांहींचि
 तथा नुमटे । रात्रिदिवस न घटे । सूर्यासि जेवीं ॥ १९४ ॥ ऐसा बोधचि केवळ । जो
 होऊनि असे निष्कैळ । त्याही वरी भजनशीळ । माझ्याठायीं ॥ १९५ ॥ तरि तथा ऐसें
 दुसरें । आह्मा पढियेंतें सोयरे । नाहीं गा सांचोकारें । तुझी आण ॥ १९६ ॥

१ समागमे. २ काय सांगू. ३ आश्रय. ४ शुद्ध. ५ तत्वरूप द्रव्याचा, पायाळ. ६ निरिच्छ
 होउन शोभला. ७ पक्षी. ८ वास, टोचणी. ९ मरणोन्मुखानें. १० काष्ठाविरहित. ११ शांतीच.
 १२ एतपर्यंत. १३ आदर करी. १४ निघोन गेला. १५ देव आणि भक्त या दोनही भागांन-
 १६ आपल्याकडे. १७ सेवाधर्म प्रगट करी. १८ दुसऱ्या भक्तास. १९ रीत. २० नाद.
 २१ कुरवडी. २२ आवडता. २३ संतोष पावत नाही. २४ नाहीसा झाला. २५ वाईट. २६ सम-
 जत नाही. २७ निर्मळ. २८ खरेपणानें.

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविर्जितः ॥ १८ ॥

पार्था जयाचियाठार्थी । वैषम्याची वार्ता नाही । रिपुमित्रां दोहीं । सरिसा पाडु ॥ १७ ॥ कां घरिचियां उजियेड करावा । पारख्यां आंधार पाडावा । हें नेणेचि गा पांडवा । हीफ जैसा ॥ १८ ॥ जो खंडावया घाव घाली । कां लावणी जयाने केली । दोघां एकचि साडली । वृक्ष दे जैसा ॥ १९ ॥ ना तरी इक्षुवंडु । पाळितया गोडु । गाळितया कडु । नेहेचि जेवीं ॥ २० ॥ अरिमित्रां तैसा । अर्जुना जया भाव ऐसा । मानापमानां सरिसा । होत जाय ॥ १ ॥ तिहीं कंतुं समान । जैसे कां गगन । तैसा एकचि मान । शीतोष्णी जया ॥ २ ॥ दक्षिण उत्तर मोरुता । मेरु जैसा पांडुमुता । तैसा सुखदुःख-प्राप्ता । मध्यस्थ जो ॥ ३ ॥ माधुर्ये चंद्रिका । सरिसीं राया रंका । तैसा जो सकळिकां । भूतां सम ॥ ४ ॥ आवविद्या जगा एक । सेव्य जैसे उदक । तैसे जयाते तीन्ही लोक । कांक्षिती गा ॥ ५ ॥ जो सबाह्यसंग । सांडोनियां लाग । एकाकी असे आंग । आंगीं सुनीं ॥ ६ ॥

तुल्यनिंदास्तुतिमौनी संतुष्टो येन केनचित् ।

अनिकेतस्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ १९ ॥

जो निंदेतें नेवे । स्तुती न श्लाघे । आकाशा न लगे । लेप जैसा ॥ ७ ॥ तैसे निंदे आणि स्तुती । मान करुनि एके पंक्ती । विचरे प्राण वृत्ती । जनीं वनीं ॥ ८ ॥ साच लटिकें दोन्हीं । न बोले जाहला मौनी । जो भोगितां उन्मनी । आरायेना ॥ ९ ॥ जो यथांलामें संतोखे । अलामें न पोरुखे । पाउसेवीण न सुके । समुद्र जैसा ॥ १० ॥ आणि वायूसि एकेठार्थी । बिंदौर जैसें नाही । तैसा न धरीच कहीं । आश्रय जो ॥ ११ ॥ आववाचि आकाशास्थिति । जोवि वायूसि निव्य वस्ती । तोवि जगचि विश्रान्ति-स्थान जया ॥ १२ ॥ हें विश्वाचि माझे घर । ऐसी मती जयाची स्थिर । किंबहुना चराचर । आपण जाहला ॥ १३ ॥ मग यावरीही पार्था । माझ्या भजनीं आस्था । तरि तयाते नी माथां । मुकुट करी ॥ १४ ॥ उन्नमासि मस्तक । खोलविजे हें काय कौतुक । परि मान करिती तीन्ही लोक । पौर्यवाणियां ॥ १५ ॥ तरि श्रद्धावस्तूशी आदर । करिता जाणिजे प्रकाह । जरी होय श्रीगुरु । सदाशिव ॥ १६ ॥ परि हें असो आतां । महेशाते

१ सारखेंच मानतो. २ परक्याला. ३ तोडण्यासाठी. ४ कंतूला. ५ वायूला. ६ संबंध. ७ घालून. ८ महत्त्व मानित नाही. ९ उन्मनी अवस्थेत. १० विराम पावत नाही. ११ दैवयोगेंकरून मिळेल ज्याने. १२ रुष्ट होत नाही. १३ राहण्याची जागा. १४ नम्र करिजे. १५ पायाच्या तीर्थास.

धानितां । आत्मस्तुती होतां । संचार असे ॥ १७ ॥ ययालागीं हैं नोहे । ह्यणितले रमा-
नाहें । अर्जुना मी बाहें । शिरीं तयातें ॥ १८ ॥ जे पुरुषार्थीसैद्धी चौयी । घेऊनि आपु-
लिया हातीं । रिगाला भक्तिपंथी । जगा देत ॥ १९ ॥ कैवलयाचा अधिकारी । मोक्षाची
सोडी बांधी करी । कीं जळाचिये परी । तेंळवट घे ॥ २० ॥ ह्यणोनि मा नमस्कारक ।
तयातें आह्मी माथां मुकुट करूं । तयाची टांच धरूं । हृदयीं आह्मी ॥ २१ ॥ तयाचिआ
गुणांचीं लेणीं । लेववूं आपुलिये वाणीं । तयाची कीर्ती श्रवणीं । आह्मी लेऊं ॥ २२ ॥
तो पाहावा हें डोहळे । ह्यणोनि अचक्षुसी मज डोळे । हातींचेनि लीलाकमळे । पूरूं
तयातें ॥ २३ ॥ होंवरी होनी । भुजा आलों घेऊनी । आलिगावयालागुनी । तयाचे
आंग ॥ २४ ॥ तयासंगाचेनि सुरवाडें । मज विदेहा देह धरणे घडे । किबहुना आवडें ।
निरूपम ॥ २५ ॥ तेणेंसीं आह्मा मैत्र । एथ कायसें विचित्र । परि तयाचें चरित्र ।
एकती जे ॥ २६ ॥ तेही प्राणापरीते । आवडतीं हैं निहेंतें । जे भक्तचरित्रांतें । प्रशंसिती
॥ २७ ॥ जो हा अर्जुना साद्यंत । सांगीतला प्रस्तुत । भक्तियोग समस्त । योगरूप
॥ २८ ॥ जे मी प्रीति करीं । कां मनीं शिरसा धरीं । येवढी थोरी । जया स्थितिचे ॥ २९ ॥

ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।

श्रद्धाढाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः ॥ २० ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

भक्तियोगो नामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

ते हे गोष्टी रम्य । अमृतधारा धर्म्य । करिती प्रेसीतिगम्य । आइकोनि जे ॥ २३० ॥
तैसीचि श्रद्धेचेनि आहें । जयाचेठायीं विस्तरे । जीवीं जयां थारे । जे अनुष्ठिती
॥ ३१ ॥ परि निरूपिली जैसी । तैसीच स्थिती मानसीं । मग सुक्षेत्री जैसी । परणी
जाहाली ॥ ३२ ॥ परि मातें परम करुनि । इथे अर्थी प्रेम धरुनि । हें सर्वस्व मानूनि ।
चेती जे पै ॥ ३३ ॥ पार्था गा जगीं । तेचि भक्त तेचि योगी । उत्कंडा तयांलागीं ।
अखंड मज ॥ ३४ ॥ ते तीर्थ ते क्षेत्र । जगीं तेचि पवित्र । भक्ति करेसि मैत्र । जया
पुरुषां ॥ ३५ ॥ आह्मी जयांचें करूं ध्यान । ते आमुचें देवतार्चन । तेवांचूनि आन ।
गोमटें न मनुं ॥ ३६ ॥ तयांचें आह्मा व्यसन । ते आमुचे निधनिधान । किबहुना
समाधान । ते मिळती तैं ॥ ३७ ॥ पै प्रेमळाची वार्ता । जे अनुवाईती पांडुसुता । ते
मानूं परमदेवता । आपुली आह्मी ॥ ३८ ॥ ऐसें निजजनानें । तेणें जगसाहिकें ।

१ वर्षितां. २ रमानाथानें. ३ मोक्ष. ४ बंधन हातानें सोडतो. ५ नम्रता धरी. ६ अनुकूलने-
७ खरें. ८ ज्या स्थितीनें. ९ धर्मास अनुकूल. १० अनुभवास येण्याजोगें. ११ चांमल्या शेतांन.
१२ नाद. १३ एकमेकास सांगतात.

बोलिलें मुकुंदें । संजयो ह्मणे ॥ ३९ ॥ राया जो निर्मळ । निष्कलंक लोककृपाळु । शरणा-
गतां जेहाळु । शेरण्या जो ॥ २४० ॥ पै सुरसहायशीळ । लोकलालनलीळ । प्रेणतप्रति-
पाळ । खेळ जयाचा ॥ ४१ ॥ जो धर्मकीर्ति धवळ । अगाधदातृत्वे सरळ । अतुळबळे
प्रबळ । बळिबंधन ॥ ४२ ॥ जो भक्तजनवत्सल । प्रेमळजनप्रांजल । सत्यसेतु सकळ ॥
कलानिधि ॥ ४३ ॥ तो श्रीकृष्ण वैकुण्ठ्याचा । चक्रवर्ती निजाचा । सांगे येरू देवांचा ॥
आइकत असे ॥ ४४ ॥ आतां ययावरी । निरूपिती परी । संजय ह्मणे अवधारी । धृतरा-
ष्ट्रातें ॥ ४५ ॥ तेचि रसाळ कथा । मन्हादिया प्रेतिपथा । आणिले आतां । अवधा-
रिजो ॥ ४६ ॥ ज्ञानदेव ह्मणे तुझी । संत बोळगावेति आझी । हें पदविलें स्वामी ॥
निवृत्तिदेवें ॥ २४७ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

श्लोक २०, ओव्या २४७.

अध्याय १३ वा.

जयांचें केलिया स्मरण । होय सकळ विद्यांचें अधिकरण । तेचि वंदूं चरण । श्रीगु-
रूचे ॥ १ ॥ जयांचेनि आठवें । शब्दसुष्टी आंगवे । सारस्वत आघवें । जिहेंसि ये
॥ २ ॥ वक्तृत्व गोडपणें । अमृतातें पीरुष ह्मणे । रस होती बोळगणे । अक्षरांसी ॥ ३ ॥
भीवांचें अवतरण । अवतरविती खुण । हाता चढे संपूर्ण । तत्त्वबोध ॥ ४ ॥ श्रीगुरूचें
प्राय । जें हृदय गिरेसुनि ठाय । तें येवढें भाग्य होय । उन्मेषांसी ॥ ५ ॥ ते नमस्का-
रूनि आतां । जो पितामहाचा पिता । लक्ष्मीयेचा भर्ता । ऐसें ह्मणे ॥ ६ ॥

श्रीभगवानुवाच—इदं शरीरं कौंतेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञइति तद्विदः ॥ १ ॥

तारि पार्था परिसिजे । देह हें क्षेत्रं ह्मणिजे । हें जाणे तो बोलजे । क्षेत्रज्ञ एयें ॥ ७ ॥

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥ २ ॥

तारि क्षेत्रज्ञ जो एयें । तो मीचि जाण निरुते । जो सर्वक्षेत्रातें । संगोपोनि असे
॥ ८ ॥ क्षेत्र आणि क्षेत्रज्ञातें । जाणणें जें निरुते । ज्ञान ऐसें तयातें । मानूं आझी ॥ ९ ॥

१ शरण जाण्यास योग्य. २ देवांना साक्ष करणारा. ३ शरणागतरक्षक. ४ दुसऱ्या मार्गास.
५ शरण जावें. ६ आश्रयस्थान. ७ कविताशक्ति. ८ प्राप्त होते. ९ सर्व विद्या. १० शिकें.
११ आश्रयभूत. १२ गर्भित अर्थाचें. १३ आगमन. १४ धरून. १५ विचाराला. १६ ब्रह्मदेवाचा
पिता, श्रीकृष्ण. १७ ज्ञात. १८ जीव. १९ खरें. २० पोसून.

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद्विकारि यतश्च यत् ।

स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ ३ ॥

तरि क्षेत्र येणें नांवें । हें शरीर जेणें भावें । ह्याणितले तें आधवें । सांगों आतां ॥ १० ॥
हें क्षेत्र कां ह्याणजे । कैसें कै हें उपजे । कवण कवणी वाढविजे । विकारि-एथ ॥ ११ ॥
हें औट हात मोटकें । कीं केवढें पां केतुकें । बरड कीं पिकें । कोणाचें हें ॥ १२ ॥
इत्यादि सर्व । जे जे याचे भाव । ते बोलिजती सावेव । अवधान देई ॥ १३ ॥ पै याचि
स्थळाकारणें । श्रुति सदां बोबाणें । तर्क येणेंचि ठिकाणें । तोंडाळ केला ॥ १४ ॥
चाळितां हेचि बोली । दर्शनें शेवटा आलीं । तेवांचि नाही बुझविलीं । अझुनी द्वंद्वें ॥ १५ ॥
शास्त्रांचिये सोयरिके । विचैळिजे येणेंचि एके । याचेनि एकवकें । जगा वाद ॥ १६ ॥
तोंडेंसि तोंडा न पडे । बोला बोलेंसि न घडे । इया युक्ति बडबडे । त्रैय जाहाली ॥ १७ ॥
नेणां कोणाचें हें स्थळ । परि कैसें अभिलाषाचें बळ । जें घरोघरीं कपाळ । पिटवित
असे ॥ १८ ॥ नास्तिका यावया तोंड । वेदांचें भांडें बंड । तें देखोनि पाषांड । आनचि
वैजे ॥ १९ ॥ ह्याने तुझी निर्मूळ । लटिकें वांगजाळ । ना ह्याणसी तरी पोर्तळ । घातलें आहे
॥ २० ॥ पाषांडाचिये कडे । नागवीं ^१लुंचिती मुंडें । नियोजिलीं वितडें ^१ । तळासि
येती ॥ २१ ॥ मृत्युबळाचेनि माजें । हें जाईल वीणें काजें । तें देखोनियां ध्याजे । निघाले
योगी ॥ २२ ॥ मृत्यूसि आधाधिले । तिहीं निरञ्जन सेविले । यमनियमाचे केले । मेळोवें
पुरे ॥ २३ ॥ येणेंचि क्षेत्राभिमानें । राज्य त्यजिलें ईशानें । गुंति जाणोनि श्मशानें ।
वास केला ॥ २४ ॥ ऐसिया पैजा महेशा । पांघुरणें दाही दिशा । लांचकैर ह्याणोनि
कोळसा । कौम केला ॥ २५ ॥ पै सैत्यलोकनाथा । वदनें आली बळार्या । तन्हीं तो
सर्वथा । जाणेंचि ना ॥ २६ ॥

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छंदोभिर्विविधैः पृथक् ।

ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥ ४ ॥

एकं ह्याणती हें स्थळ । जीवाचेचि समूळ । मग प्राण हें कुळ । त्याचें एथ ॥ २७ ॥ जया
प्राणाचे घरीं । अंगें राबती भांड चारी । आणि मैना ऐसा भावरी । कुळवाडी कैर

१ अभिप्रायानें. २ कांठें. ३ साडेतीन हात. ४ अल्प. ५ नापीक जमीन. ६ सांग. ७ बडबडे.
८ न्यायशास्त्र. ९ सहा शास्त्रें. १० चालतात. ११ या एका स्थळांमुळें. १२ रक्षण. १३ मोठें. १४ बड-
बडे. १५ शब्दपांडित्य. १६ प्रतिज्ञा, सुपारी. १७ दिगंबरवादी. १८ हजामत, डोकीचे केश
उपटतात. १९ विरुद्ध. २० निरर्थक. २१ निमित्तानें. २२ भ्याले. २३ एकांत. २४ समुदाय.
२५ शिवानें. २६ बंधन, उपाधि. २७ लांचखाऊ. २८ मदन. २९ ब्रह्मदेवाला. ३० कर्मवादी.
३१ अपान, व्यान, समान, उदान. ३२ कर, हात मनासारखा सर्व उद्दाम करतो. ३३ आवरतो.

॥ २८ ॥ तयातें इन्द्रियवैलांची पेटी^१ । न ह्याने अवर्सा पाहाटी । विशयक्षेत्री^२ आटी ।
 काढी भली ॥ २९ ॥ मग विधीची^३ वाफ चुकवी । आणि अन्याय बीज वाफवी ।
 कुकर्माचा करवी । राव जरी ॥ ३० ॥ तरि तयाचिसारिखें । असंभाव्य पाप पिके । मग
 जन्मकोटी दुःखें । भोगी जीव ॥ ३१ ॥ ना तरी विधीचिये वाफे । सत्क्रिया बीज
 आरोपे । तरि जन्मकोटिमापें । सुखाचि मविजे ॥ ३२ ॥ तंव आणिक ह्याणती हें नव्हे ।
 हें जिवाचेचि न ह्याणवें । आमुते पुसा आघवें । क्षेत्राचें या ॥ ३३ ॥ अहो जीव एय
 उखिता । वस्तीकर वाटे जाता । आणि प्राण हा बैलौता । ह्याणोनि जागे ॥ ३४ ॥
 अनादि जे प्रकृति । सांख्य जियेंतें गाती । क्षेत्र हे ह्युक्ति । तियेची जाणा ॥ ३५ ॥ आणि
 तियेतेंचि आचवा । आधी घरमेळावा । ह्याणोनि ते वाहिवा । घरी वाहे ॥ ३६ ॥ वाहि-
 र्याचिये रहाटी । जे मुक्ल तिथे^४ इये सृष्टी । ते तिथेचिर्षा पोटी । जाहाले गुण ॥ ३७ ॥
 रजोगुण पेरी । तेतुले सत्व सांकीरी । मग वेळें तम करी । सर्वगणी ॥ ३८ ॥ रचूनि मेह-
 नत्वाचें खळें । मळी एके काळगेनि पोळें । ते अव्यक्ताची मिळे । सांजे भली ॥ ३९ ॥
 तंव ऐकां मतिमती । या बोलाचिया खंती । ह्याणितलें यया सैमी । अर्वाचीनी ॥ ४० ॥
 हां हो परतत्त्वाभांत । के^५ प्रकृतीची मात । हा क्षेत्रवृत्तांत । उगेचि आइका ॥ ४१ ॥
 बौन्यसेज साळिये । सुलीनतेचिये तुळिये । निद्रा केली होती बळिये । संकल्पें येणें ॥ ४२ ॥
 तो अवसांत चेईला । उद्यमी सदैव भला । ह्याणोनि ठेवा जोडला । इच्छावर्षे ॥ ४३ ॥
 निरीलंबीची वाडी । होती त्रिभुवनायेवढी । हे तयचिये जोडी^६ । रूपा आली ॥ ४४ ॥
 मग महाभूतांचें ऐकवाट । सैरी वेढाळूनि भोंट । भूतप्रामाचें आघाट । चिरिलें आरी
 ॥ ४५ ॥ यावरी आरी । पांचवेदेयाची बांधी । बांधली प्रभेरी । पांचभौतिकी ॥ ४६ ॥
 कर्माकर्माचे गुंडे^७ । बांध घातलें दोर्हाकडे नपुंसकें बरडें । राने केली ॥ ४७ ॥ तेथ
 येरझारे लागी । जन्ममृत्यूची सुंगी । सुहाविली निरोगी । संकल्पें येणें ॥ ४८ ॥ मग
 अहंकारासि ऐकलाधी । करुनि जीवितावधी । वेर्हाविलें बुद्धी । चराचर ॥ ४९ ॥ यापरी

१ जोडी. २ मेहनत. ३ रावे. ४ कर्तव्यकर्माची. ५ पेरी, वाफेत घाली. ६ न होणारे.
 ७ उत्पन्न होई. ८ मोजी. ९ सांख्य. १० उपरा, उदासीन. ११ बलुतेदार. १२ वतन.
 १३ कारभार, वाहिवाट. १४ लागवडीच्या. १५ सत्व, रजव तम. १६ प्रकृतीच्या. १७ राखी.
 १८ कणीसतोडणी. १९ मायेचें. २० काळनामक बैलकडून. २१ रास. २२ मायावादी. २३ तिर-
 स्कारानें. २४ ज्ञान. २५ आलीकडील. २६ कोणीकडे. २७ मायेच्या शय्यामंदिरांत अभ्यासाच्या
 चौथ्या भूमिकेचे तुळिये=गादीवर. २८ वासनेचें. २९ अकस्मात्. ३० जागा झाला. ३१ पर-
 अर्शीची. ३२ वाग. ३३ लाभास. ३४ ऐक्य. ३५ यथेच्छ. ३६ पंडित जमीन. ३७ भाग.
 ३८ चतुर्विध सृष्टि. ३९ पांच विषयांची. ४० वेगळाले. ४१ दगड. ४२ सुरंगाची वाट. ४३ सुशो-
 भित केली. ४४ निराश्रित. ४५ एकमत. ४६ लागवडीस लाविलें.

निराळी । वाडे संकल्पाची डाळी । ह्मणोनि तो मुळी । प्रपंचा यथा ॥ ५० ॥
 प्रयापरि मतमुक्तता । तेथ पडिर्वयिले ओणिकी । ह्मणती हांही विवेकी । कैसे
 तुझी ॥ ५१ ॥ परितत्वाचिया गांवी । संकल्पसेज देखावी । तरि कां पां न मनावी ।
 प्रकृती तैशाचि ॥ ५२ ॥ परि असो हें नव्हे । तुझी या न लागावें । आतांचि हें व्यावें ।
 सांगिजेल ॥ ५३ ॥ तरि आकाशी कवणें । केती मेघाची भरणें । अंतरिक्षतारांगवें ।
 घरी कवण ॥ ५४ ॥ गगनाचा चांदा । कोणें ओढिला केववां । पवन हिंडत असावा ।
 हें कवणाचें मत ॥ ५५ ॥ रोमा कवण पेरी । सिंधू कवण भरी । पर्जन्याचिया करी ।
 धारा कवण ॥ ५६ ॥ तैसें क्षेत्र हें स्वभावं । वृत्ती कवणाची नव्हे । हें वांही तथा फावे ।
 घेरां तुडे ॥ ५७ ॥ तंव ओणिकें एकें । क्षोभें ह्मणितलें निकें । तरि भोगिजे एकें । काळें
 क्रांति हें ॥ ५८ ॥ तरि यथाचा मार । देखताति अनिवार । तरि स्वमनी भर । अभिमा-
 नियां ॥ ५९ ॥ हें जाणें मृत्यू रागिदा । सिंहाड्याचा ईरकुडा । परि काय कीजे वांजदा ।
 पुरिजत असे ॥ ६० ॥ महाकल्पापरीतो । कंव घालूनि अशचिती । सत्यशोकभ्रज्जाती ।
 आंगविजे ॥ ६१ ॥ लोकपाळ नित्य नवे । दिग्गजांचे मेळावे । स्वर्गांचिये आडवे ।
 रिगोनि मोडी ॥ ६२ ॥ घर यथाचेनि अंगवातें । जन्ममृत्यूचिये भितें । निर्जीवें होऊनि
 अमर्ते । जीवमृगें ॥ ६३ ॥ न्याहाळीं पां केव्हाडा । पसरलासे चेंवडा । करुनियां मौजि-
 चडा । आकारगज ॥ ६४ ॥ ह्मणोनि काळाची सत्ता । हाचि बोल निहंता । ऐसे वाद
 पांडुसुता । क्षेत्रलार्गी ॥ ६५ ॥ हे बहु उंखिविखी । ऋषीं केरी नैमिषीं । पुराणें इत्यविषीं ।
 मत्तपत्रिका ॥ ६६ ॥ अनुष्टुपादि छंदें । प्रबंधीं जिये विविधें । तें पत्रावलंबन मंदें ।
 करिती अझुनी ॥ ६७ ॥ वेदींचें बृहत्सामसूत्र । जें देखणेपणें पवित्र । परि त्याही हें
 क्षेत्र । नेणवेचि ॥ ६८ ॥ आणीक आणिकीही बहुती । महाकवीं हेतुमंती । यालार्गी
 मती । वेचिलिया ॥ ६९ ॥ परि ऐसें हें एवढें । कीं अनुकथाचेंचि फुडें । हें कोणहाही
 वैरपडे । होयचिना ॥ ७० ॥ आतां यावरी जैसें । क्षेत्र हें असे । तुज सांगों तैसें । सायंत
 गा ॥ ७१ ॥

महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।

इंद्रियाणि दशैकं च पंच चैन्द्रियगोचराः ॥ ५ ॥

१ आकाशांत. २ डाहाळी. ३ निराधार मतवाले. ४ खंडण केले. ५ स्वभाववादी. ६ परब्रह्माच्या.
 ७ क्षेत्रार. ८ संकल्पालाच. ९ मतानें. १० वतन. ११ करील. १२ कालवादी. १३ नाच.
 १४ सिंहाचा. १५ गुहा. १६ वृथा. १७ पोषित. १८ मिठी. १९ स्वाधीन करून घेतो.
 लागतो. २० अरण्य. २१ खडग्यांत. २२ पंजा. २३ मध्यें. २४ खरा. २५ वादविवाद, भवति न
 भवति. २६ अभिप्रायपत्रें. २७ ग्रंथांशय. २८ गर्वानें. २९ स्पष्ट. ३० प्राप्त.

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ।

एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ६ ॥

तारि महाभूतपंचक । आणि अहंकार एक । बुद्धि अव्यक्त दशक । इंद्रियांचा ॥ ७२ ॥
 मन आणीकही एक । विषयांचा दशक । द्वेष सुख दुःख । संघात इच्छा ॥ ७३ ॥ आणि
 चेतना धृति । एवं क्षेत्रव्यक्ती । सांगीतली तुजप्रती । आघवीचि ॥ ७४ ॥ आतां महाभूतें
 कवणें । कवण विषय कैसीं करणें । हें वेगळालेपणें । एकैक सांगों ॥ ७५ ॥ तरी पृथ्वी
 आप तेज । वायु व्योम इयें तुज । सांगीतलीं बुद्धि । महाभूतें ॥ ७६ ॥ आणि जागतिये
 दशे । स्वम लपालें असे । ना तरी अंघसे । चंद्र गूढ ॥ ७७ ॥ नाना अप्रौढबाळकीं ।
 तारुण्य राहें थोकीं । कां न फुलतां कळिकीं । आमोद जैसा ॥ ७८ ॥ किंबहुना काष्टीं ।
 बन्धि जेविं किरीटी । तेविं प्रकृतीचिया पोटीं । गोप्य जो असे ॥ ७९ ॥ जैसा ज्वर
 आतुगत । अपथ्याचें मिष पाहत । मग जालिया आंत । बाहेरि व्यापी ॥ ८० ॥ तैसी
 पांचाही गांठी पडे । जें देहाकार उघडे । तें नाचवी चहूंकडे । तो अहंकार गा ॥ ८१ ॥
 नवल अहंकाराची गोडी । विषये न लगे अज्ञानापाटीं । सज्ञानाचे झोंबे कंठीं । नाना
 संकटीं नाचवी ॥ ८२ ॥ आतां बुद्धि जे ह्याजिजे । ते ऐशिया चिन्ही जाणिजे । बोलिलें
 खदराजें । भाइकें सांगों ॥ ८३ ॥ तरि कंठपांचेनि बळें । इंद्रियवृत्तीचेनि 'मळे' ।
 विभांडुनि येती पाळे । विषयांचे ॥ ८४ ॥ तो सुखदुःखाचा नागोवा । जेथ उंगाणों लागे
 जीवा । तेथ दोहासी बरवा । पाडु जे धरी ॥ ८५ ॥ हें सुख हें दुःख । हें पुण्य हे दोष ।
 हें मैळ हें चोख । ऐसें निवडिजे ॥ ८६ ॥ जिये अधमोत्तम सुद्धे । जिये साने थोर बुद्धे ।
 जिये दिडी पारखिजे । विषो जीवें ॥ ८७ ॥ जे तेजतत्त्वांची ओदी । जे सत्वगुणाची वृद्धी ।
 जे आत्मया जीवाची संधी । वसवीत असे ॥ ८८ ॥ अर्जुना ते गा जाण । बुद्धि तूं
 संपूर्ण । आतां आईक वोळखण । अव्यक्ताचें ॥ ८९ ॥ पै सांख्याचिया सिद्धांतीं ।
 प्रकृती जे महामती । तेचि एथें प्रस्तुतीं । अव्यक्त गा ॥ ९० ॥ आणि सांख्ययोगमते ।
 प्रकृती परिसंविती तुतें । ऐसी दोहीं परी जेथें । 'विवंचिली ॥ ९१ ॥ तेथ दुर्जा जे
 जीवदशा । तिये नांव वीरेशा । अव्यक्त एथ ऐसा । पैथय हा ॥ ९२ ॥ तरि पोहालया
 रजनी । तारा लोपती गगनीं । कां हारपे अस्तमानीं । भूतक्रिया ॥ ९३ ॥
 ना तरी देह गेलिया पाटीं । देहादिक किरीटी । उपाधि लपे पोटीं । कृतक-
 मर्याद्या ॥ ९४ ॥ कां बीजेमुद्रेआंतु । 'थोके तरू समस्तु । कां वक्षपण तंतु-'

१ लहान बाळकाच्या ठायीं. २ गुत. ३ अहंकार. ४ अधिक. ५ कामाचे. ६ समागमें. ७ मोडून.
 ८ टोळ्या, समुदाय. ९ लूट. १० अनुभवं लागे, हिशोब देणें. ११ समजे. १२ कले. १३ ज्या वृष्टीनें.
 १४ ज्ञानेंद्रियांची. १५ मूळ. १६ वाढतीदशा. १७ कथिली. १८ विस्तारानें सांगितली. १९ भेद.
 २० राघ उजाडल्यावर. २१ प्राणिमात्रांचे व्यापार. २२ बीजाच्या आकारांत. २३ थांबून राहें.

इशे राहे ॥ १२ ॥ तैसें सांडुनियां स्थळधर्म । महाभूतें भूतग्रामें । लया जाती सूः
 शेऊनि जेथ ॥ १६ ॥ अर्जुना तथा नांवें । अव्यक्त हें जाणावें । आतां आईक आघवे
 इंद्रियभेद ॥ १७ ॥ तरि श्रवण नयन । त्वचा प्राण रसन । इयें जाण ज्ञान । कैरणें
 पांचें ॥ १८ ॥ इयेतत्त्वमेळापंकी । सुखदुःखाची उडिखिखी । बुद्धि करिते मुखी । पांचें
 इहीं ॥ १९ ॥ मग वाचा आणि कर । चरण आणि अधोद्वार । पांयू हे प्रकार । पांच
 आणिक ॥ १०० ॥ कर्मेंद्रियें ह्याणिपती । तिथें इयें जाणित्ती । आईकें कैवल्यपती ॥
 सांगतसें ॥ १ ॥ पै प्राणाची अंतोरी । क्रियाशक्ति जे शरीरी । तिथेचि ^१रिगिनिगी द्वारी ॥
 पांचें इहीं ॥ २ ॥ एवं दाहाही कैरणें । सांगीतलीं देव ह्याने । परिस आतां फुडेंपणें । मन
 तें ऐसें ॥ ३ ॥ जें इंद्रियां आणि बुद्धी । माझारिलिये संधी । रजोगुणाच्या खांदी ।
 कैरळत असे ॥ ४ ॥ नीळिमा अंबरी । कां मृगतण्णा लेंहरी । तैसा बांधाचि कैरारी ।
 बांधो जाहाला ॥ ५ ॥ आणि शुक्रशोणिताचा सांधा । मिळतां पांचांचा बांधो । वायु-
 तत्त्व दंडधा । एकचि जहालें ॥ ६ ॥ मग तिहीं दाहीभागी । देहधर्माच्या ^२खेवंगी ।
 अधिष्ठिलें आंगी । आपुलाल्या ॥ ७ ॥ तेथ चांचल्य निखळ । एकलें ठेलें निर्दोळ ॥
 ग्रणोनि रजाचें बळ । धरिलें तेणें ॥ ८ ॥ तें बुद्धिसी बाहेरी । अहंकाराच्या उरावरी ॥
 ऐसे ठायीं माझारी । बळियावलें ॥ ९ ॥ बायां मन हें नांव । येन्ही कल्पनाचि सावेव ॥
 जयांचेनि संगें जीव । दशा वस्तु ॥ ११० ॥ जें प्रकृती मूळ । कामा जयाचें बळ । जें
 मखंड ^३सुये सळ । अहंकारासी ॥ ११ ॥ जें इच्छेतें वाढवी । आशेतें चढवी । जें पाठी
 पुरवी । भयासि गा ॥ १२ ॥ द्वैत जेथ उठी । अविद्या जेणें लेंठी । जें इंद्रियांतें लोठी ॥
 विषयांमाजी ॥ १३ ॥ संकल्पें सृष्टी घडी । सर्वेचि विकल्पुनि मोडी । मनोरथाच्या उंतेरडी ॥
 इतरी रची ॥ १४ ॥ जें भुलीचें कुंहर । वायुतत्त्वाचें अंतर । बुद्धीचें द्वार झांकविलें
 जेणें ॥ १५ ॥ तें गा किरीटी मन । या बोला नाही आन । आतां विषयाभिधान- । भेद
 आईकें ॥ १६ ॥ तरी स्पर्श आणि शब्द । रूप रस गंध । हा विषय पंचविध । ज्ञानेंद्रि-
 यांचा ॥ १७ ॥ इहीं पांचे द्वारी । ज्ञानासि धांव बाहेरी । जैसा कां हिरविया चारी ॥
 गांबावे पशु ॥ १८ ॥ मग स्वर वर्ण विसर्ग । अथवा स्वीकार त्याग । चंद्रमण उंत्सर्ग ॥
 त्र्यम्बूनाचा ॥ १९ ॥ हे कर्मेंद्रियांचे पांच । विषय गा साच । जे बांधोनियां मांच ॥
 क्रियां धांवे ॥ १२० ॥ ऐसे हे दाही । विषय गा इये देही । आतां इच्छा तेही । सांगिजेल

१ जीव समूह. २ जीम. ३ ज्ञानेंद्रियें. ४ विचार. ५ मुख्य. ६ उपस्थ. ७ गुद. ८ श्रवणादि.
 ९ बांधो. १० गमनागमन. ११ इंद्रियें. १२ निश्चयानें. १३ खेळत असे. १४ किरण.
 १५ व्यर्थ. १६ भास. १७ निर्मल. १८ श्रीपुंजीजांचा. १९ ऐक्य. २० दहा प्रकारानें. २१ बलानें.
 २२ केवळ. २३ बळ घाली. २४ दांडगी. २५ एकावर एक रचलेलीं भांडी. २६ कोठार. २७ विषय
 असे ज्याचें नांव त्याचे भेद आईक. २८ वर्णोच्चार. २९ घेणें. ३० बालणें. ३१ त्याग. ३२ मार्ग.

॥ २१ ॥ तरि भूतलें आठवे । कां बोलें न झांक्वे । ऐसियावरी चेतवे । जे गा वृत्ती
 ॥ २२ ॥ इंद्रियविषयांचिया भेदी । सरसीच जे गा उठी । कामाची बाड्डी । धरुनियां
 ॥ २३ ॥ जियेचेनि उठिलेपणें । मना सैव धांवणें । न रिघावें तेथ करणे । तोंडें सुती
 ॥ २४ ॥ जिये वृत्तीचिया आवडी । बुद्धी होय वेडी । विषयां जिघां गोडी । तें गा
 इच्छा ॥ २५ ॥ आणि इच्छिलिया सांगडें । इंद्रियां आमिषें न जोडे । ऐसा जो डाव
 पडे । तोचि द्वेष ॥ २६ ॥ आतां यावरी सुख । तें एवविध देख । जेणें एकैचि अशेष ।
 तिसरे जीव ॥ २७ ॥ मना वाचे काये । जे आपुली आण वाये । देहसृतीची वाये ।
 मोडित ये जें ॥ २८ ॥ जयाचेनि जालेपणे । पांगुळा होइजे प्राणें । सात्विकासी ^१कुणें ।
 तुरीही लाभ ॥ २९ ॥ कां आर्घवियाचि इंद्रियवृत्ती । हृदयाचिया एकांती । थापटुनि
^२सुषुप्ति । आणी जें गा ॥ ३० ॥ किंबहुना सोयें । जीवें आत्मयाची लाहे । तेथ जें
 होय । तथा नाम सुख ॥ ३१ ॥ आणि ऐसी हे अवस्था । न जोडतां पार्था । जे कीजे
 तेंचि सर्वथा । दुःख जाण ॥ ३२ ॥ तें मनोरथसंगें न होये । येरवीं सिद्धि गेलेंचि आहे ।
 हे ^३होनीचि उपाये । सुखदुःखासी ॥ ३३ ॥ आतां असंगा साक्षिभूता । देहीं चैत-
 न्याची जे सत्ता । तिथे नाम पांडुसुता । चेतना येथ ॥ ३४ ॥ जे नैखौनि केशवरी ।
 उभीं जागे शरीरी । जे ^४तिहीं अवस्थांतरी । पालटेना ॥ ३५ ॥ मनबुद्ध्यादि आघवीं
 जियेचेनि टवटवी । प्रकृतिवनामाधवी । सदांचि जे ॥ ३६ ॥ जडाजडी अंशी । राहटे जे
 सरसी । ते चेतना गा तुजसी । लटिकें नाहीं ॥ ३७ ॥ पै रींवा परिवार नेणे । आज्ञाचि
 परचक्र ^५जिणे । कां चंद्राचेनि पूर्णपणे । सिंधु भरती ॥ ३८ ॥ नौना ओमकांचें
 सन्निधान । लोहो करी सचेतन । कां सूर्यसंग जन । चेष्टवी गा ॥ ३९ ॥ अगा मुखमळें-
 विण । पिलियाचें पोषण । करी निरीक्षण । कूर्मी जेवीं ॥ ४० ॥ पार्था तथापरी ।
 आत्मसंगती द्वये शरीरी । सजीवत्वाचा करी । उपयोग जडा ॥ ४१ ॥ मग तिथेंत चेतना ।
 ह्याणिपे पै अर्जुना । आतां धूर्तताविबचना । भेद आइके ॥ ४२ ॥ तरि तत्त्वां परस्परें । उघड
 जाती स्वभाववैरें । नोहे पथवीतें नीरें । न नांशिजे ॥ ४३ ॥ नीराते ^६आटी तेज । तेजा वायूसि
 जुंझ । आणि गगन तें सहज । वायूसि भक्षी ॥ ४४ ॥ तेवींचि कोणेही वेळे । आपण
 कायसयाही न मिळे । आंत रिघोनि वेगळें । आकाश हें ॥ ४५ ॥ ऐसी ही पांचही भूतें ।

१ मागलें. २ हत. ३ जिकडे तिकडे, पुष्कळ. ४ इंद्रियें. ५ तोंडें घालितात. ६ बरोबर.
 ७ विषयभोग. ८ संपूर्ण. ९ शपथ वाही. १० रक्षण. ११ लंगडा. १२ दुष्पट. १३ निश्र. १४ मार्ग.
 १५ जीवाला. १६ मनोरथसंग आणि मनोरथत्याग हे दोन उपाय. १७ नखांपासून केंसांपर्यंत.
 १८ जागृती, स्वप्न व सुषुप्ती या तिहींत. १९ मायारूप बनाला वसंत. २० संचार करी. २१ राजा.
 २२ लवाजमा, खटला. २३ जिंकी. २४ अथवा. २५ लोहचुंबकाचें. २६ चंचळ. २७ स्तनांस
 तोंड लावल्या वांचून. २८ अवलोकन. २९ धैर्याच्या विचाराचे. ३० संहारी. ३१ उदकाला खोपी.

न साहती एकमेकातें । कीं तियेही ऐक्यातें । देहा येती ॥ ४६ ॥ ह्रदाची उखलिविखी ।
 सोडुनि वसती एकी । एक एकातें पोखी । निजगुणें गा ॥ ४७ ॥ ऐसें न मिळते तथा
 साजणें । चळे धैर्ये जेणें । तिये नाम मी ह्याणें । धृती पै गा ॥ ४८ ॥ आणि जीवेंसी
 पांडवा । या छत्तिसांचा मेळावा । तो हा एथ जाणावा । संवात पै गा ॥ ४९ ॥ एवं
 छत्तीसही भेद । सांगीतले तुज विशद । यथा येतुलेयातें प्रसिद्ध । क्षेत्र ह्याणिजे ॥ १५० ॥
 रथागांचा मेळावा । जेवि रथ ह्याणिजे पांडवा । कां अधोर्ध्व अवेवां । नाम देह ॥ ५१ ॥
 करीतुरंगसमाजें । सेना नाम निपजे । कां वाक्यें ह्याणिपती पुंजे । अक्षरांचे ॥ ५२ ॥ कां
 जळधाराचा मेळा । वाच्य होय आभाळा । नाना लोकां सकळां । नाम जग ॥ ५३ ॥ कां
 ओहसूत्रवन्ही । मेळ एकिये स्थानीं । धरिजे तो जनीं । दीप होय ॥ ५४ ॥ तैसीं छत्ती-
 सही इयें तत्त्वे । मिळती जेणें एकत्वे । तेणें समूहपरत्वे क्षेत्र ह्याणिजे ॥ ५५ ॥ आणि
 वैहतेनि भौतिकें । पाप पुण्य एथ पिके । ह्याणोनि आह्मी कौतुकें । क्षेत्र ह्याणों ॥ ५६ ॥
 आणि एकाचेनि मत्तें । देह ह्याणती ययातें । परि असो हें अनंतें । नामें यथा ॥ ५७ ॥ पै
 परतत्त्वा अरौतें । स्थावरांआंतौतें । जें कांहीं होतें जातें । तें क्षेत्रचि हें ॥ ५८ ॥ परि
 सुर नर उरंगां । घडत आहे योनिविभागीं । तें गुणकर्मसंगीं । धडिलें सातें ॥ ५९ ॥
 हेचि गुणविवचना । पुढां ह्याणिपेल अर्जुना । प्रस्तुत तुज ज्ञाना । रूप दावूं ॥ १६० ॥
 क्षेत्र तंव सविस्तर । सांगितलें सविकार । ह्याणोनि आतां उद्देशर । ज्ञान आइकें ॥ ६१ ॥
 जया ज्ञानालागीं । गगन गिळिताति योगी । स्वर्गाची आडवंगी । उर्मरडोनी ॥ ६२ ॥
 न धरिती ऋद्धीची भीड । न करिती सिद्धीची चाड । योगा ऐसें दुवाड । हेळसिती
 ॥ ६३ ॥ तेंपोडुणें बोलांडित । क्रतुकोटि बोवांडित । उलथुनि सांडित । कर्मवल्ली
 ॥ ६४ ॥ नानाभजनमार्गी । धांवत उधडिया आंगीं । एक रिघताति सुरंगीं । सुपुत्रेचिये
 ॥ ६५ ॥ ऐसी जिये ज्ञानी । मुनीश्वरांची उतांन्ही । वेदैतरूच्या पोनोवानीं । हिंडताती
 ॥ ६६ ॥ देईल गुरुसेवा । इया बुद्धी पांडवा । जन्मशतांचा सांडावा । टाकित जे ॥ ६७ ॥
 जया ज्ञानाची रिगवणी । अविद्ये उणें आणी । जीवा आत्मया बुझावणी । मांडुनि हे
 ॥ ६८ ॥ जें इंद्रियांचीं द्वारें आंडी । प्रवृत्तीचे पाय मोडी । जें दैन्यचि फेडी । मानसाचें
 ॥ ६९ ॥ द्वैताचा दुकाळ पाहे । साम्याचें सुस्थाण होये । जया ज्ञानाची सोये । ऐसें करी
 ॥ १७० ॥ महाचा ठावोचि पुसी । जें महामोहातें आसी । नेदी आपपर ऐसी । भाष उरें

१ वादविवाद. २ मैत्री. ३ समुदाय. ४ आभ्रास. ५ तेल, वात व अग्नि. ६ सन्यापार. ७ शरीर.
 ८ अपार. ९ जडाच्या. १० सर्प. ११ पडले असतां. १२ चतुर्दशाध्यायांत. १३ उचम. १४ आड-
 मार्ग. १५ ओलांडून. १६ आचरतात. १७ तपाचे किडे. १८ ओवाळीत. १९ कर्मकांड.
 २० गुप्तमार्गी. २१ इच्छा. २२ वेद हाच एक तरू त्याच्या पानांपानीं. २३ ओवाळणी, त्याज्य
 पदार्थ. २४ शिरकावाबरोबर. २५ समजूत. २६ अडसर घाली, बंद करी. २७ द्वैताचा अभाव
 होतो. २८ सुकाळ. २९ आरंभ.

॥ ७१ ॥ जें संसारातें उन्मळी । संकल्पपंक प्रसळी । अनाववरातें वेढाळी । ज्ञेयातें जें
 ॥ ७२ ॥ जयाचेनि जालेपणें । पांगुळ होइजे प्राणें । जयाचेनि विवर्णें । जग हें चेटे
 ॥ ७३ ॥ जयाचेनि उजळें । उघडती बुद्धीचे डोळे । जीव होशवरी लोळे । आनंदाचि ये
 ॥ ७४ ॥ ऐसें जें ज्ञान । पवित्रैकनिधान । जेथ विटाळलें मन । चौखें कीजे ॥ ७५ ॥
 आत्मया जीवबुद्धी । जे लागली होती क्षयक्याधी । ते जयाचिया सन्निधी । निर्हजा
 कीजे ॥ ७६ ॥ तें अनिरूप्य कीं निरूपिजे । ऐकतां बुद्धी आणिजे । वांचुनि डोळां
 देखिजे । ऐसें नाहीं ॥ ७७ ॥ मग तेंचि इये शरीरीं । जें आपुला प्रभावो करी । तें इंद्रि-
 यांचिया व्यापारीं । डोळांहि दिसे ॥ ७८ ॥ पै वसंताचें रिरावणें । झाडांचेनि सांजेपणें ।
 जाणिजे तेवि करणें । सांगती ज्ञान ॥ ७९ ॥ अगा वृक्षासि पांताळीं । जळ सांपडे
 मुळीं । तें शाखांचिये बांहाळीं । वरिही दिसे ॥ १८० ॥ कां भूमीचें भोंविव । सांगे
 कोंभाचीं लेंबलव । नाना आचार गौरव । सुकुलीनाचें ॥ ८१ ॥ अथवा संभ्रमाचिया
 आयती । लेह जैसा ये व्यक्ती । कां दर्शनाचिये प्रशस्तीं । पुण्यपुरुष ॥ ८२ ॥ ना तरी
 केळीं कापूर जाहाला । जेवि परिमळें जाणों आला । कां भिरगारी दीप ठेविला । बाहेरि
 फांके ॥ ८३ ॥ तैसें हृदयांचेनि ज्ञानें । जिये देहीं उमटती चिन्हें । तिथें सांगों आतां
 अवधानें । चांगें आइक ॥ ८४ ॥

अमानित्वमदंभित्वमहिंसा क्षांतिरार्जवम् ।

आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ ७ ॥

तरी कवणेही विषयीचें । साम्य हणें न रुचे । संभावितपणाचें । वोडें जया ॥ ८५ ॥
 आंथिलेचि गुण वानितां । मान्यपणें मानितां । योग्यतेचें येतां । आंगा रूप ॥ ८६ ॥ तें
 जेजबजो लागे कैसा । व्याधे रुंधला मृग जैसा । कां बाहीं तरतां वेळसा । होटला जेवों
 ॥ ८७ ॥ पार्था तेणें पाडें । सन्मानें जो सांकडे । भेरिमेतें आंगाकडे । येवोचि नेही
 ॥ ८८ ॥ पूज्यता डोळां न देखावी । स्वकीर्ति कार्नी नायकावी । हा असुका ऐसी
 जोहोवी । सेचि लोकां ॥ ८९ ॥ तेथ सत्काराची कें गोठी । कें आदरा देईल भेटी ।
 मरणेसां सौदी । नमस्कारितां ॥ ९० ॥ वैचस्पतीचेनि पाडें । सर्वज्ञता तरी जोडे ।
 परि वेडिवेर्माजि वडे । महिमे भेणें ॥ ९१ ॥ चातुर्य लपवी । महत्त्व हारवी । पिसपण

१ उपदी. २ परब्रह्मातें. ३ कळसूत्रानें, कौशल्यनें. ४ प्रकाशानें. ५ शुद्ध. ६ निरोगी.
 ७ सामर्थ्य. ८ शिरणें. ९ टवटवीतपणानें. १० इंद्रियें. ११ काली. १२ शेंड्यावर. १३ मृदुपणा.
 १४ कौमळपण. १५ सुकुलीनाचें गौरव आचार सांगतें. १६ समारंभाचा विस्तार. १७ प्रशस्तपणानें.
 १८ तावदानीं. १९ आहे तेच. २० घाबरो लागे. २१ आडविला. २२ भोंवण्यांत. २३ सांपडला.
 २४ मोठेपणानें. २५ आठवण न व्हावी. २६ बरोबर. २७ ब्रह्मपतीबरोबर. २८ अज्ञानांत.
 २९ महत्वाच्या भाषणें.

हिरवी । आवडोनी ॥ ९२ ॥ लौकिकाचा उद्देग । शास्त्रांवरी उद्देग । उगेपणी चाम ।
 आधी भर ॥ ९३ ॥ जगे अवज्ञाचि करावी । संबंधी सोयचि न धरावी । ऐसी ऐसी जीवी ।
 चाड बहु ॥ ९४ ॥ तळवटपण बाणे । आंगी हिणावे खेवणे । तें तेंचि करणे । बहुत-
 क्करुनी ॥ ९५ ॥ हौ जीवंत ना नोहे । लोक कळी येणें भावें । तैसें जिणें होभावें । ऐसी
 आशा ॥ ९६ ॥ जेल चालत की नोहे । की वरेनि जात आहे । जना ऐसा भ्रम जाये ।
 तैसें होइजे ॥ ९७ ॥ माझे असतेपण लोपो । नामरूप हारपो । मज झणे वांसिपो ।
 भूतजात ॥ ९८ ॥ ऐसी जयांची नवसिये । जो नित्य एकांता जात जाये । नामेचि जो
 जिये । विजनाचेनी ॥ ९९ ॥ बायू आणि तथा पडे । गगनेसी बोलें आवडे । जीवें
 प्राणें झाडें पैदियतीं जया ॥ २०० ॥ किबहुना ऐसऐसी । चिन्हें जया देखसी । जाण
 तथा ज्ञानेसी । शेजें जाहाली ॥ १ ॥ पै अमानित्व पुरुषी । तें जाणावें इही १ मिषी ।
 आतां अहंभाचिया बोळखीसी । सौरसे देवी ॥ २ ॥ तरि अहंभित्व ऐसें । लोभियाचें
 मन जैसें । जीव जावो परि तुमसे । ठेविला ठावो ॥ ३ ॥ तथापरी किरीटी । पडिलाही
 जाणसंकटी । परि सुकृत ना प्रकटी । आंगें बोलें ॥ ४ ॥ खंडाणे आल पान्हा । पळवी
 जेवीं अर्जुना । कां लपवी पैयांगना । वडिलपण ॥ ५ ॥ आड्य आतुडे अंडवी । मय
 आड्यता जेविं हारवी । ना तरी कुळवधू लपवी । अवयवांतें ॥ ६ ॥ ना ना कुंडीवळ
 आपुलें । पांघुरवी पेरिलें । तैसें झांकी निपजलें । दानपुण्य ॥ ७ ॥ वरिवरी देह न पूजी ।
 लोकांतें न रंजी १४ । स्वधर्म वार्ध्वजी । बांधों नेणें ॥ ८ ॥ परोपकार न बोलें । न मिरवी
 अभ्यासिलें । न शके विकू जोडलें । स्कीतीसाठी ॥ ९ ॥ शरीरभोगाकडे । पाहातां
 कृपण आवडे । येन्हवीं धर्मविषयी थोडें । बहु न झणे ॥ २१० ॥ घरी दिसे सांकडे ।
 हेहींची आयती रोड । परि दानीं जया होडें । सुरतरुसी ॥ ११ ॥ किबहुना स्वधर्म
 थोर । अवसरी उदार । आत्मचर्चे चतुर । येन्हवीं वेडा ॥ १२ ॥ केळीचें देळवाडें ।
 झळ पोळ आवडे । परि फळानि मौडें । रसाळ जैसें ॥ १३ ॥ कां मेघाचें आंग झीलें ।
 दिसे वारेनि जैसें जाईल । परि वर्षती नवल । धनवट ते ॥ १४ ॥ तैसा जो पूर्णपणी ।
 पाहातां धाती आयणी । येन्हवीं तरी वाणी । तोचि ठाय ॥ १५ ॥ हें असो या चिन्हाचा ॥

१ भीति. २ उपेक्षा. ३ अपमान. ४ आतांनी. ५ नीचपणा. ६ हीनपण हें भूषण. ७ हा
 जीवंत आहे किंवा नाही. ८ चालत आहे किंवा नाही. ९ मित्र. १० नवसाचीं देवते. ११ प्रिय.
 १२ शेजार. १३ गर्व नसणें. १४ चिन्हें. १५ अभिप्राय. १६ उघडा न करी. १७ पुण्य-
 कृत्यें. १८ आपल्या मुखानें. १९ लाथरी गाय. २० वेद्या. २१ धनवान अरण्यांत सांपडला
 असतां. २२ शेतकरी. २३ आच्छादी. २४ खुशामत न करी. २५ बोलण्यांत. २६ कांतीसाठीं.
 प्रतिष्ठेसाठीं. २७ वाटे. २८ संकट. २९ सामुग्री. ३० पैज. ३१ प्रसंगी. ३२ समुदाय. ३३ बळ-
 कट. ३४ हलकें. ३५ गारा. ३६ समृद्धि. ३७ कंगालपणा.

नटनाच ठायीं जयाच्या । जाण ज्ञान तयाच्या । हाता चढलें ॥ १६ ॥ पै गा अदंभपण ।
 ह्मणितलें तें हें जाण । आतां आईक खुण । अहिंसेची ॥ १७ ॥ तरि अहिंसा बहुती
 परी । बोलिली असे अवधारी । आपुलाचिया मतांतरी । निरुपिली ॥ १८ ॥ परि ते
 ऐसी देखा । जेशा खोडूनियां शाखा । मग तयाचिया बुडेंखा । कुप कीजे ॥ १९ ॥
 कां बाहु तोडोनि पेंचविजे । मग भुकेची पीडा राखिजे । ना ना देऊळ मोडुनि कीजे ।
 पौळि देवा ॥ २० ॥ तैसी हिंसाचि करुनि अहिंसा । निपजविजे हा ऐसा । पै पूर्व-
 मीमांसा । निर्णय केला ॥ २१ ॥ जे अवृष्टीचेनि उपद्रवें । गोंदलें विश्व आवघें । ह्मणोनि
 पर्जन्येष्टी करावे । नाना याग ॥ २२ ॥ तंव तिये इष्टीचिया बुडी । पशुहिंसा तंव
 रोकाडी । मग अहिंसेची थडी । कैची दिसे ॥ २३ ॥ पेरिजे नुसधी हिंसा । तेथ उगवेल
 काय अहिंसा । परि नवल बापा धिवेसा । या याज्ञिकांचा ॥ २४ ॥ आणि औयुर्वेद
 आवघा । तो याच मोहरी पांडवा । जो जीवाकारणें करावा । जीवघात ॥ २५ ॥ नाना-
 रोगें औहाळलीं । लोळती भूतें देखलीं । ते हिंसा निवारवया केली । चिकित्सी पै
 ॥ २६ ॥ तंव ते चिकित्सेपहिलें । एकाचे कंद खाणविले । आणि एका उपडविलें ।
 सपुटी सपत्री ॥ २७ ॥ एके ओंड मोडविली । अजंगमाची खाल काढविली ।
 गर्भिणी उकाडविली । पुढामाजी ॥ २८ ॥ अजातशत्रू तरवरा । सर्वांगी देवावि-
 ऐसे जीव घेऊनि धनुर्धरा । कोरडे केले ॥ २९ ॥ आणि जंगमाही हात
 काढिले पित्त । मग राखिले शिणत । आणिक जीव ॥ ३० ॥ अहो वसती
 मोडुनि कली वेव्हारें । नागजानि वेव्हारें । गोंवाही घातली ॥ ३१ ॥ मस्तक पा-
 तंव तळवटी उघडें पडिलें । घर मोडोनि केले । मांडव पुडें ॥ ३२ ॥ नानापांशुरणें ।
 जैसें तापणें । कां जालें आंगधुणें । कुंजराचें ॥ ३३ ॥ ना तरी बेल विकुनि गो । तें
 पुंसें लावोनि बांधिजे गोंटा । इया करणी कां चेष्टा । काड हंसो ॥ ३४ ॥ एकी धर्माचि
 बौहणी । गाळू आदरिलें पाणी । तंव गाळितया औहाळणी । जीव मेले ॥ ३५ ॥ एक न
 पचवितीचि कण । एथे हिंसेचे भेण । तेथ केंदर्थले प्राण । तेचि हिंसा ॥ ३६ ॥ एवं
 हिंसाचि अहिंसा । कर्मकांडी हा ऐसा । सिद्धांत सुमनसा । बोळखें तूं ॥ ३७ ॥ पहिलें
 अहिंसेचें नांव । आह्मी केलें जंव । तंव स्फूर्ती बांधली हांव । इथे मती ॥ ३८ ॥ तरि

१ उत्कर्ष. २ तोडून. ३ मुळाला. ४ शिजवें. ५ आवार. ६ कर्मकांडामध्ये. ७ गांजलें.
 ८ केवळ. ९ धैर्य. १० वैद्यक. ११ मार्गीचा. १२ पोळलीं. १३ वैद्य शास्त्र. १४ तोडून साफ केली.
 १५ वृक्षाची. १६ साल. १७ ज्याचे कोणाजवळही वार नाही अशा. १८ वाळविले. १९ चुनेगळी घरे.
 २० व्यापारी. २१ अन्नक्षव. २२ हत्तीचें. २३ राघु. २४ पिंजरा. २५ धर्मसंप्रदायानें. २६ वासानें.
 २७ दुखावले. २८ प्रसन्नमनाच्या (अर्जुना.) २९ बुद्धीनें इच्छा भरिली.

इथेतें गाळावें । ह्मणोन पडिलें बोलावें । तेवींचि तुवांही जाणावें । ऐसा भाव । बहुतकरुनि किरीटी । हाचि विषय इथे गोठी । येन्हीं कां अव्हादी । धांविजेल ४० ॥ आणि स्वमताचिया निर्धार । लागोनियां धनुर्धरा । प्राप्ता मतांतरा । कीजे ॥ ४१ ॥ ऐसी हे अवधारी । निरूपिती परी । आतां घ्यावरी । मुख्य जे ॥ ४२ ॥ तें स्वमत बोलिजेल । अहिंसेरूप किजेल । जिया उडलिया आंतुल । ज्ञान ४३ ॥ परि तें अधिष्ठिलेनि आंगें । जाणिजे आचरतेनि बंगें । जैसी कसवदी वानिर्यातें ॥ ४४ ॥ तैसें ज्ञानामनाचिये भेदी । सरिसेंचि अहिंसेचें बिंब उठी । रसें किरीटी । परिस आतां ॥ ४५ ॥ तरि तरंग नोलांडित । लहरी पायें न । सांचलु न मोडत । पाणियाचा ॥ ४६ ॥ वेगें आणि लसां । दिदी घालुनि ती । जळी बक जैसा । पाडल सुये ॥ ४७ ॥ कां कमळावरी भ्रमर । पाय ठेविती । कुंचलें केसर । इथीं शंका ॥ ४८ ॥ तैसे परमाणु पां गुंतले । जाणूनि जीव । तेथ कारुण्यामाजि पाडलें । लपवूनि चाले ॥ ४९ ॥ ते वाट कृपेची करित । पाचि स्नेहभरित । जीवातळीं आंथरित । आपुला जीव ॥ २९० ॥ ऐसिया जतना । जया अर्जुना । हें अनिर्वाच्य परिमाणा । पुरिजेना ॥ ५१ ॥ पै मोहाचेनि सांगडें । पिलीं धरी तोडें । तेथ हातांचे आंगेरिडे । लागती जैसे ॥ ५२ ॥ कां स्नेहाळ माये । राची वीस पाहे । तिये दिदी आहे । हळुवार जें ॥ ५३ ॥ नाना कमळाळें । डोल । डोंडाळें । तो जेणे पाडें बुडुळें । वारा घेपे ॥ ५४ ॥ तैसेनि मादें पाय । भूमी-यसीत जाय । लागती तेथ होय । जीवां सुख ॥ ५५ ॥ ऐसिया लघिमा चालतां । कीटक पांडुसुता । देखे तरि माधुता । हळूचि निवे ॥ ५६ ॥ ह्मणे पाय धेंडफडील । स्वामीची निद्रा मोडेल । रंचलेपणा पडेल । झोती हन ॥ ५७ ॥ इया काकुळती । गी ये माधुती । कोणेही व्यक्ती । न वचे वरी ॥ ५८ ॥ जीवाचेनि नांवें । तुणातेंही डवे । मग न लेखितां जावें । हे कें गोठी ॥ ५९ ॥ मुंगिये मेह नोलांडावें । मशका न तरवे । तैसें भटलियां न करवे । अतिर्कम ॥ २६० ॥ ऐसी जयाची चाली । कृपा फळा आली । देखसी जिथली । दया वाचे ॥ ६१ ॥ स्वयें र्सणेंचि तें सुकुमार । मोहाचें माहेर । माधुर्या जाहले अंकुर । रेंवोन तैसें ॥ ६२ ॥ पुढां स्नेह पाझर । माया ती अक्षरें । शब्द पाठी अवतरे । कृपा आर्थी ॥ ६३ ॥ तंव बोलणेंचि नाही । बोळें

आडमार्गी. १ निवड. ३ अहिंसा वर्णन करूं. ४ बाणला असतां. ५ कृतीनें, मार्गानें. ६ व्याचे प्रकार; हीन, मध्यम इत्यादि. ७ न ओलांडून. ८ संचय. ९ हळू. १० आमिषार्थ. ११ ठेवी. १२ डुरडेल. १३ या मीतीनें. १४ अतिशय बारीक. १५ माटी, मांजरी. १६ अर्थे. १७ वाट. १८ ममता. १९ वानोपार्गी. २० ठेवीत. २१ हळू. २२ आपटेल. २३ निद्रासुखास. २४ विशेष. २५ मार्गी. २६ अमर्यादा. २७ मूर्तिमंत. २८ बोलणें. २९ दांत.

ह्मणे जरी कांहीं । तरि बोल कोणाही । खुंपेल कां ॥ ६४ ॥ बोलतां अधिकही निघे । तरि कोणाच्या वर्मी न लगे । आणि कोणासि न रिघे । शंका मनीं ॥ ६५ ॥ मांडिली गोठी हन मोडेल । वासिपेल कोणी उडेल । आइकोनि वोवांडिल । कोणही जरी ॥ ६६ ॥ तरि दुवाळी कोणा नोहावी । भंवई कवणाची नुचलावी । ऐसा भाव जीर्ण । ह्मणोनियां ॥ ६७ ॥ मग प्रार्थिला विपायें । जरि लोभें बोलों जाय । तरि परिसृत्या होये । मायबाप ॥ ६८ ॥ कां नाइब्रह्मचि मुंसें आलें । कीं गंगापय अंसळलें । पतिव्रते आलें । वार्धक्य जैसें ॥ ६९ ॥ तैसें साच आणि मर्वाळ । भितलें^१ आणि रसाळ । शब्द जैसें कळोळ । अमृताचे ॥ ७० ॥ विरोधवाइबळु । प्राणितार्पडाळु । उपहास छळु । वर्मस्पर्श ॥ ७१ ॥ भौटवेग विदोष । आशा शंका प्रतारण । हे सर्व्यासले अवगुण । जया वाचा ॥ ७२ ॥ आणि तथाविपरी किरीटी । थोंड जयाच्या दिठी । सांडिलीया भुकुटी । मोकाळिया ॥ ७३ ॥ कां जें भूतीं वर्स्तु आहे । तिघे रूपां शक्रे विपायें । ह्मणोनि वास न पाहे । बहु-तकरुनि ॥ ७४ ॥ ऐसाही कोण एके वेळे । भितरले कृपेचेनि बळें । उघडोनि डोळे । दृष्टी घाली ॥ ७५ ॥ तरि चंद्रविबोनि^२ धारा । निघतां नव्हती गोचरा । परि एकसरें चकोरां । निघती होंदें ॥ ७६ ॥ तैसें प्राणिनां होये । जरी तो कहीं वास पाहे । तथा अवलोकनाची सोये । कुंमोही नेणे ॥ ७७ ॥ किंबहुना एसी । दिठी जयाची भूतांसी । करही देखसी । तैसेचि ते ॥ ७८ ॥ तरि हांऊनियां कृतार्थ । राहिले सिद्धांचे मनोरथ । तैसे जयाचे हात । निर्वाणार ॥ ७९ ॥ अक्षम आणि संन्यासिलें । कां निरर्थन आणि विज्ञालें । मुकोनि घेतलें । मौन जैसें ॥ ८० ॥ तथापरी कांहीं । जयां करां करणें नाहीं । जे अकर्तव्यांच्याटार्थ । बसों येती ॥ ८१ ॥ भौसुडेल वारा । नख लागेल अंबरा । इया बुद्धी करां । चेंवों नेरी ॥ ८२ ॥ तेथ आंगा-वरिली उडवावी । कां डोळां रिगते^३ झाडावी । पशुपक्ष्यां सावावी । भौसमुद्रा ॥ ८३ ॥ इया केंडेतिया गोठी । नावडे इंडकाटी । मग शस्त्राचें किरीटी । बोलणें कें ॥ ८४ ॥ लीलाकमळें खेळणें । कां पुष्पमाळा झेलणें । न करी ह्मणे गोफणें । ऐसें होइल ॥ ८५ ॥ हालवतील रोमावळी । यालागीं आंग न कुरवाळी । नखांची गुंडाळी । बांटावरी ॥ ८६ ॥ संव करणेयाचाचि अभाव । परि ऐसाही^४ पडे डाव । तरि हातां हाचि सरावें । जे

१ खोबेल. २ भीति पावेल. ३ उपेक्षील. ४ शंका, क्लेशबुद्धि. ५ कदाचित्. ६ ऐकणाराळा. ७ मूर्तिमान् झालें. ८ उडळलें. ९ मृदु, मधुर. १० परिमित. ११ विरुद्धवादाचें बळ. १२ प्राण्यास कासावीस करणें. १३ कठीण, अर्थदूषित, कोरडें लाघव. १४ कपट. १५ ठकबाजी. १६ टाकले. १७ प्राजळतां. १८ ब्रह्म. १९ वाट. २० चंद्रापासून. २१ स्पष्ट दिसत नाहीं. २२ कांसवी. २३ अशक्त. २४ काष्ठराहित. २५ अकर्तृत्वाच्या. २६ ओढला जाईल. २७ हालूं देत नाहीं. २८ शिरणारी. २९ भीतिकारक चिन्ह. ३० कोणीकडे. ३१ गोफण. ३२ प्रसंग पडे. ३३ अभ्यास.

जोडिजती ॥ ८७ ॥ कां नाभिंकारा उचलिजे । हात पडिलियां देइजे । ना तरि आर्तातें
स्पर्शिजे । अळमाळ ॥ ८८ ॥ हेंही उंपरोधें करणें । तरी आर्तभय हरणें । नेणती चंद्र-
किरणें । जिह्वाळा तो ॥ ८९ ॥ पावोनि तो स्पर्शु । मळग्रानिळ खरपुसु । येणें मानें पशु ।
कुरवाळणें ॥ ९० ॥ जे सदांचि ते मोकळे । जैशी चंदनांगें शीतळें । न फळांही
निर्फळें । होतीचि ना ॥ ९१ ॥ आतां असो हें वांग्जाळ । जाणें तें करतळ । सज्जनांचें
शीळ । स्वभाव जैसे ॥ ९२ ॥ आतां मन त्याचें । सांगों ह्मणों साचें । तरी सांगीतले
कोणाचे । विलास हे ॥ ९३ ॥ काई शाखा नव्हे तरु । जळेंवीण असे सागरु । तेज
आणि तेजाकारु । आन काई ॥ ९४ ॥ अवयव आणि शरीर । हे वेगळाले काय कीर ।
कीं रस आणि नीर । सिर्नानी आधी ॥ ९५ ॥ ह्मणोनि हे जे सर्व । सांगीतले बाह्यभाव ।
तें मनचि सावयव । ऐसे जाण ॥ ९६ ॥ जें भुईं बीज खोविलें । तेंचि बरी रेंख जाहलें ।
तैसें इंद्रियद्वारां फांकलें । तें अंतरीचि कीं ॥ ९७ ॥ पै मानसींचि जरी । अहिंसेची अंव-
सरी । तरि कैची बाहेरी । वोसंडेलें ॥ ९८ ॥ आवडे ते वृत्ती किरीटी । आधीं मीनौ-
नीचि उठी । मग ते वाचे दिटी । करांसि ये ॥ ९९ ॥ वांचूनि मनींचि नाहीं । तें वाचेसि
उमटेल काई । बीजेंवीण भुईं । अंकुर असे ॥ १०० ॥ ह्मणोनि मनपण जें मोडे । तें इंद्रिय
आधींचि उडवें । सूत्रधारेवीण सांडखडें । वांवा जैसे ॥ १ ॥ उगर्मीचि वाळूनि जाये ।
तें बोधी कैचें वाहे । जीवो गेलिया आहे । चेष्टा देही ॥ २ ॥ तैसें हें पांडवा । मूळ इंद्रिय
भावा । हेंचि राहटे आघवा । द्वारी इहीं ॥ ३ ॥ परि जियेवळीं जैसें । जें होऊनि आंत
असे । बाहेरि ये तैसें । व्यापाररूपें ॥ ४ ॥ यालागीं सांचोकारें । मनीं अहिंसा र्थावे
योरें । जैसी पिकली द्रुतीं आदरें । बोभांत निघे ॥ ५ ॥ ह्मणोनि इंद्रियें तेचि संपदा ।
वेचितां ही उदावादा । अहिंसेचा धंवा । करितें आहाती ॥ ६ ॥ समुद्री राटे भरितें । तें
समुद्रचि भरी तेंच्यांतें । तैसें स्वसंपत्ती चित्तें । इंद्रियां केलें ॥ ७ ॥ हें बहु असो पंडितें ।
धरूनि बाळाचा हात । बोळी लिही सुव्यक्त । आपणचि ॥ ८ ॥ तैसें दयालुत्व आपुलें ।
मनें हातापायां आणिलें । मग तेथ उपजविलें । अहिंसेतें ॥ ९ ॥ याकारणें किरीटी ।
इंद्रियांचिया गोठी । मनाचियेचि रेंहाटी । रूप केलें ॥ १० ॥ ऐसा मनं देहें वाचा । सर्व
संन्यास वडोचा । जाहाला ठायीं जयाचा । दिखशील ॥ ११ ॥ तो जाण वेल्हाळ । ज्ञानाचें

१ अभयवचन. २ पडलेल्यास हात देतो. ३ हळूच. ४ संकटांतें. ५ तीव्र, कठीण. ६ पाह्लाळ.
७ लक्षणें. ८ निराशिराळें. ९ वृक्ष. १० मनच. ११ प्रतिबंध. १२ टाकली जाईल. १३ मना-
नून. १४ पालथें, पराङ्मुख. १५ कळसूत्री बाहुली. १६ व्यर्थ. १७ खरेपणानें. १८ स्थिरावे.
१९ सुवास. २० बोभाट करीत, पसरत. २१ इंद्रियांस तीव्र संपदा, अहिंसारूप संपत्ति, मनानें
दिली असतां ती इंद्रियेही अहिंसेचाच उदावादा, व्यापार करतात. २२ खाड्यांतें. २३ पंतोजी.
२४ अगदीं स्पष्ट. २५ व्यापाराचें. २६ हिंसेचा. २७ विस्तृत.

वेळाडळ । हे असो निखिळ । ज्ञानचि तो ॥ १२ ॥ जें अहिंसा कानें ऐकिजे । ग्रंथाधारें
 निरूपिजे । ते पाहावी ऐसें जें उपजे । तें तोंचि पाहावा ॥ १३ ॥ ऐसें ह्मणितलें देवें ।
 तें बोलें एके सांगावें । परि फांकलें हें उपसाहावें । तुढी मज ॥ १४ ॥ ह्मणाल हिरवे
 चारीं गुरू । विसरे मागील मोहूर धरूं । कां वरेलगे पाखिरूं । गगनीं भरे ॥ १५ ॥
 तैसिया प्रेमाचिया स्फूर्ती । फावेलिया रसवृत्ती । वाहविला मती । आकळेना ॥ १६ ॥
 तरि तैसें नोहे अवधारा । कारण असे विस्तारा । येहवीं पद तरी अक्षरां । तिहींचेंचि
 ॥ १७ ॥ अहिंसा ह्मणतां थोडी । परि तेंचि हे होय उपडी । जें 'लोदिजती कोडी ।
 मतांचिया ॥ १८ ॥ येहवीं प्राप्ते मतांतरे । थातंबूनि आंगभरें । बोलिजेल तें नसरें । तुह्या-
 पासीं ॥ १९ ॥ रत्नपारखियाचिया गांवीं । जाईल गंडकीं तरि सोडावी । कौन्मीरीं न करावी ।
 मिडंगण तेथें ॥ २० ॥ काइसा वास कापुरा । मंद जेथ अवधारा । पिठाचा विकरा । तिये-
 साते ॥ २१ ॥ ह्मणोनि इये सभे । बोलकपणाचेनि क्षोभें । लींग सर न लभे । बोला प्रभू ॥ २२ ॥
 सामान्या आणि विशेषा । सकळे कीजेल देखा । तरि का नौचेया मुखा- । कडे न्याल
 ना तुढी ॥ २३ ॥ शंकेचेनि गदळें । जें शुद्ध प्रमेय मेळे । तें मागुतिया पाउलीं पळे ।
 अवधान येतें ॥ २४ ॥ कां करुनि बांबळियेची बुद्धी । जळें जिये ठीती । तयांची वास
 पाहाती । हंस काई ॥ २५ ॥ कां अभ्रा पैलीकडे । जें येत चांदिणें कोडें । तें चक्रोरें
 चांचुवडें । उचलीतना ॥ २६ ॥ तैसें तुढी वास न पाहाल । ग्रंथ नवों वरि कोपाल ।
 जरी आविस्वाद् नोहेल । निरूपण ॥ २७ ॥ न बुद्ध्यावित्तां मते । निफजे आक्षेपाचें लागतें ।
 तें व्याख्यान जी तुमते । जोडुनि नेदी ॥ २८ ॥ आणि माझे तंव आघवें । ग्रंथन येणेंचि
 भावें । जे तुढी संती होआवें । सन्मुख सदां ॥ २९ ॥ येहवीं तरी साचोकारें । तुढी
 गीतार्थाचें सोयरे । जाणोनि गीतां एकसरें । धरिली मियां ॥ ३० ॥ जे सर्वस्व आपुलें
 द्याल । मग इयतें सोडवुनि न्याल । ह्मणोनि ग्रंथ नव्हे बोलें । साचचि हे ॥ ३१ ॥ कां
 सर्वस्वाचा लोभ धरा । बोलीचा अवेहर करा । तरि गीते मज अवधारा । एकचि गती
 ॥ ३२ ॥ किंबहुना मज । तुमचिया कृपा काज । तिये लागीं व्याज । ग्रंथाचें केलें ॥ ३३ ॥
 तरि तुह्या रसिकांजोगें । व्याख्यान शोधावें लागे । ह्मणूनि जी मैतांगें । बोलीं गेलीं

१ घर. २ सर्व. ३ विस्तारलें. ४ मार्ग. ५ वाण्याच्या वेगानें. ६ 'अहिंसा' हें पद. ७ खंडण
 केल्या जातात. ८ प्राप्त झालेलीं अन्य मते. ९ निरसून. १० जशींच्यातशींच. ११ चालणार
 नाहीं. १२ कंसवटीचा दगड. १३ कादिमशी दगडांन. १४ स्तुति. १५ त्याबरोबर. १६ संबंध
 लागू शकत नाहीं. १७ व्यापाच्या पुढें. १८ मुखार्थ. १९ लक्ष. २० दोळाळें, गोंडळाचें.
 २१ पांघरूण. २२ राहाती. २३ चांचा. २४ घेणार नाहीं आणि मंग रांगावाल. २५ विरोधराहित.
 २६ समजत करता. २७ संशयाचें. २८ प्रतिपादन. २९ गीतेला. ३० तारण. ३१ कृपेशींच
 कार्य. ३२ निमित्त. ३३ अन्यमते, दृष्टांत.

॥ ३४ ॥ त्वं कथेसि पसरु जाहाला । श्लोकार्थं दूरि भेला । कीजो क्षमा जया बोला ।
 अपत्या मज ॥ ३५ ॥ आणि घांसाभांतिल हूरळ । फडितां लागे वेळ । तें दूषण नव्हे
 खेडळ । सांडावा कीं ॥ ३६ ॥ कां संवचोरां चुकवितां । दिवस लागलिया माता ।
 कोपावें कीं जीविता । जिताणें कीजे ॥ ३७ ॥ परि यावरील हें नव्हे । तुम्ही उपसाहिलें
 तेंचि बरवें । आतां अवधारिजो देवें । बोलिलें ऐसें ॥ ३८ ॥ द्वारे उन्मेषसुलोचना । सावध
 होई अर्जुना । करूं तूज ज्ञाना । वोळखी आतां ॥ ३९ ॥ तरि ज्ञान गा तें एथें । वोळख
 तूं निरुतें । आक्रोशेवीण जेथें । क्षमा असे ॥ ४० ॥ अगाधसरोवरी । कमळिणी जिया-
 परी । कां सदैवांचिया घरी । संपत्ति जैसी ॥ ४१ ॥ पार्था 'तेणें पाडें । क्षमा जयातें
 बाढे । 'तेही लंके तें फुडें । लक्षण सांगों ॥ ४२ ॥ तरि 'पंडित्यें लेणें । आंगीं भौवें
 जेणें । धरिजे तेवें साहणें । सर्वचि जया ॥ ४३ ॥ त्रिविधें मुख्य आववे । उपद्रवांचे
 मेळीवें । वरि 'पंडिलिया नव्हे । वांकडा जो ॥ ४४ ॥ अपेक्षित पावे । तें जेणें तोषें मानावें ।
 अनपेक्षिताही करवे । मान तोचि ॥ ४५ ॥ जो मानापमानातें साये । सुखदुःख जेथ
 सांमाये । निंदास्तुती नोहे । हुंखंड जो ॥ ४६ ॥ उन्हाळेनि जो न ताप । हिमवर्ती न
 कांपे । कायसेनिही न वीसिपे । पातलेया ॥ ४७ ॥ स्वशिखरांचा भार । नेणे जैसा मेरु ।
 कीं धरा येइसूकरु । वोहों न द्वारे ॥ ४८ ॥ ना ना चराचरी भूती । दाटणी नव्हे क्षिती ।
 तैसा नाना द्वंद्वमासी । धोमैजेना ॥ ४९ ॥ घेऊनि जळाचे लोट । आलिया नदीनदांचे
 संघाट । करी वाड पोटा । समुद्र जेवीं ॥ ५० ॥ तैसें जयाचिया ठायीं । न साहणें
 कांहींचि नाहीं । आणि साहतेसं ऐसेही । स्मरण बुरे ॥ ५१ ॥ शरीरा जें पातलें । तें
 करुनि घाली आपुलें । तेथ साहतेनि नवलें । घेपिजेनीं ॥ ५२ ॥ हे अनाक्रोश क्षमा ।
 जेथ आधी प्रियोत्तमा । जाण तें महिमा । ज्ञानासि गा ॥ ५३ ॥ तो पुरुष पांडवा ।
 ज्ञानाचा वोलोवा । आतां परिस अर्जवा । रूप करूं ॥ ५४ ॥ तरि आर्जव तें ऐसें ।
 प्राणाचें सौजन्य जैसें । आवडतयाही सीधें । एकचि पै गा ॥ ५५ ॥ कां तोंड पाहुनि
 प्रकाशु । न करी जेवि चंडाशु । जगा एक अवकाशु । आकाश जैसें ॥ ५६ ॥ तैसें
 जयाचें मन । माणुसाप्रति आन आन । नोहे आणि वर्तन । ऐसें पै तें ॥ ५७ ॥ जे

१ खडा, माती. २ कचरा. ३ मातेनें. ४ वांचण्यास. ५ कुरवडी. ६ ज्ञानोन्मत्तमनयना. ७ दुःख-
 रहित. ८ त्याप्रमाणें. ९ क्षमा. १० लक्षांत येईल. ११ स्पष्ट. १२ आवडते अलंकार. १३ ज्या
 भावनेनें. १४ आध्यात्मिक, आधिदैविक आणि आधिभौतिक. १५ समुदाय. १६ प्राप्त झाले
 असतां. १७ इष्टवस्तु. १८ अनिष्टास. १९ सामावलें जातें. २० दुर्भंगलेला. २१ हिंवाळ्यानें.
 २२ भीत नाही. २३ वराहावतार. २४ सुखदुःखादि द्वंद्व आलीं असतां. २५ अमी होत नाही.
 २६ समुदाय. २७ मोठें. २८ सहन केल्याच्या. २९ गुंडाळला जात नाही. ३० दुःखरहित सांति.
 ३१ जिन्हाळा. ३२ सरळपणाला. ३३ पाहिजे त्या. ३४ उद्देशी. ३५ सूर्य.

जगचि सैनोळख । जगेंसी जुनाट सोयरिक । आप पर हे भाख । जाणणें नाही ॥ ५८ ॥
 भलतेणेंसी मेळ । पाणिया ऐसा ढाळ । कवणेविखीं आडळ । नेघे चित्त ॥ ५९ ॥ वारि-
 याची धांव । तैसे सरळ भाव । शंका आणि हांव । नाही जया ॥ ६० ॥ मायेपुढें
 बाळका । रिगतां नाही शंका । तैसें मन देतां लोकां । नालोची जो ॥ ६१ ॥ कांकलिया
 इंदीवरा । परिवर नाही धनुर्धरा । तैसा कोनकोंपरा । नेणेचि जो ॥ ६२ ॥ चोखाळपण
 रत्नाचें । रत्नावरी किरणाचें । तैसें पुढें मन जयाचें । करणें पाठी ॥ ६३ ॥ आलोचूं जो
 नेणें । अनुभवचि जोगावणें । धरी मोकळी अंतःकरणें । नोहे जया ॥ ६४ ॥ दिठी
 नोहे निर्गंधी । बोलणें नाही संदिग्धी । कवणेसी हीनबुद्धी । राहाटों नेणें ॥ ६५ ॥
 राहाही इंद्रियें प्रांजळें । निःप्रपंचें निर्मळें । पांचही पालव मोकळे । आठही
 पाहार ॥ ६६ ॥ आमृताची धार । तैसें उजू अंतर । किबडना जो माहेर । या
 चिन्हाचें ॥ ६७ ॥ तो पुरुष सुभटा । आर्जवाचा आंगवटा । जाण तयेंचि घरटा ।
 ज्ञानें केला ॥ ६८ ॥ आतां यथावरी । गुरुभक्तीची परी । सागोंगा अवधारी । चतुरनाथा
 ॥ ६९ ॥ आधवीयाचि देवां । जन्मभूमी हे सेवा । जे ब्रह्म करी जीवा । शोर्च्यातेंही ॥ ७० ॥
 ते आचार्योपास्ती । सांगिजेल तुजप्रती । "बैसोहे एक पांती । अवधानाची ॥ ७१ ॥ तरि
 सकळ जळसमुद्धी । घेऊनि गंगा निघाली उदैधी । कां श्रुती हे मंहापदी । पेटी जाहाली
 ॥ ७२ ॥ ना ना वेदाळुनि जीवितें । गुणागुण उखितें । प्राणनाथासि उचितें । दिधलें
 मिया ॥ ७३ ॥ तैसें सबाह्य आपुलें । जेणें गुरुकुळीं वोपिलें । आपणपें केलें । भक्तीचें
 घर ॥ ७४ ॥ गुरुगृह जिये देशी । तो देशचि वसे मानसी । विरहिणी कां जैसी । वल्लभातें
 ॥ ७५ ॥ तियेकडोनि येतसें वारा । देखोनि धांवें सामोरा । आड पडे ह्याने घरा । बीजें
 कीजो ॥ ७६ ॥ साचा प्रेमाचिया भुली । तिये दिशेसीचि आवडे बोली । जीव थान-
 पती करुनि घाली । गुरुगृही जो ॥ ७७ ॥ परि गुरुआज्ञा धरिलें । देह गांवां असे एकलें ।
 वांसखां लाविलें । रावें जैसें ॥ ७८ ॥ ह्याणें कै हें "बिरडें फिटेल । कै तो स्वामी भेटेल ।
 शुगाहूनि बाँडिल । निमिर्ष मानी ॥ ७९ ॥ ऐसे या गुरुग्रामीचें आलें । कां स्वयें गुरु-
 नीचि धाडिलें । तरि गतायुष्या जोडले । आयुष्य जैसें ॥ ८० ॥ कां सुकतया अंकुरा ।
 वरि पडलिया पीयूषधारा । ना ना अल्पोदकींचा सागरा । आला मासा ॥ ८१ ॥ ना

१ ओळखीचे. २ बोलणें. ३ वर्तणुक, रीत. ४ प्रतिबंध. ५ न विचारी. ६ फुललेल्या.
 ७ कमळा. ८ गुतपण, मुकुलितभाव. ९ चकवकाट. १० बोलावयास. ११ पालन करणें.
 १२ ओशाळी, सकपट. १३ संशयित, विषयांत. १४ पंचप्राण. १५ मूर्तिमान्. १६ शोकग्रस्तातें.
 १७ गुरुभक्ति. १८ सर्व अवधानें एक पाती एकत्र होवोत. १९ समुद्रास. २० ब्रह्मपदी. २१ प्रविष्ट-
 २२ अवघें, डकें. २३ आडवा नमस्कार घाली. २४ आगमन करावें. २५ स्थानपति. २६ पेंडें.
 २७ मोठें. २८ क्षण. २९ अमृताचा पाऊस.

१। रंको निधान देखिलें । कां आंधळिया डोळे उघडले । भेणंगाचिया आंगां आलें ।
 इपर ॥ ८२ ॥ तैसा गुरुकुळींचेनि नांवें । महासुखें अति थोरावे । जे कोडे हन
 टाळवे । आकाश कां ॥ ८३ ॥ पै गुरुकुळीं ऐसी । आवडी जया देखसी । जाण ज्ञान
 यापासीं । पाईकी करी ॥ ८४ ॥ आणि अभ्यंतरिलियेकडे । प्रेमांचेनि पवाडे । श्रीगु-
 ळींचे रूपडे । उपासी ध्यानीं ॥ ८५ ॥ हृदयशुद्धीचिया आवारी । आराध्य तो निश्चळ
 र करी । मग सर्व भावेंसीं परिवारी । आपण होय ॥ ८६ ॥ कां चैतन्याचिये पोवळीं ।
 जि आनंदाचिया राउळीं । श्रीगुरुलिंगा डोळीं । ध्यानामृत ॥ ८७ ॥ उदयिजतां
 पैधौका । बुद्धीची डोळ सात्विका । भरोनियां त्र्यंबका । लाखोली वाहे ॥ ८८ ॥ काळ-
 शुद्धी चिकीर्षी । जीवदशा धूप जाळी । ज्ञानसीपें वोंवाळी । निरंतर ॥ ८९ ॥ सौमर-
 याची रससाय । अखंड अपित जाय । आपण भंडा होय । गुरु तो लिंग ॥ ९० ॥
 तरी जिवाचिये सेजे । गुरु कांत करुनि भुंजे । ऐसी प्रेमाचेनि भोजे । बुद्धि वाहे
 ॥ ९१ ॥ कोणेएके अवसरीं । अनुराग भरे अंतरीं । कां तथा नाम करी । क्षीराब्धी ॥ ९२ ॥
 य ध्येयध्यान बहुसुख । तेंचि शेषतुळिका निर्दोष । वरि जळशयन देखाभावी गुरु ॥ ९३ ॥
 ग वळगती पाय । ते लक्ष्मी आपण होय । गरुड होऊनि उभा राहे । आपणचि
 ॥ ९४ ॥ नार्भी आपण जन्मे । ऐसें गुरुमूर्ति प्रेमें । अनुभवी मनोधर्म । ध्यानसुख ॥ ९५ ॥
 काधियेवेळे । गुरु माय करी भावबळे । मग स्तन्यसुखें लोळे अंकावरी ॥ ९६ ॥ ना
 तरी गा किराटी । चैतन्यतरुतळवटीं । गुरु घेनु आपण पोटीं । वस् होय ॥ ९७ ॥ गुरु-
 कृपास्नेहसालीं । आपण होय मासोळीं । कोणे एके वेळीं । हेंचि भावी ॥ ९८ ॥ गुरुकृपा-
 मृताचें वैडंप । आपण सेवावृत्तीचें होय रोप । ऐसेसे संकल्प । मनचि विये ॥ ९९ ॥
 चैक्षुपक्षेवीण । पिलूं होय आपण । कैसें पै अपारपण । आवडीचें ॥ १०० ॥ गुरुतें
 पक्षिणी करी । चारा घे चांचूवरी । गुरु तारू धरी । आपण कास ॥ १ ॥ ऐसे प्रेमाचेनि
 धांवें । ध्यानचि ध्यानातें प्रसवे । पूर्णसिंधू हलावे । फुटती जैसे ॥ २ ॥ किंबहुना यापरी ।
 श्रीगुरुमूर्ती अंतरीं । भोगी आतां अवधारीं । बाह्यसेवा ॥ ३ ॥ तरि जीवीं ऐसे
 आवांके । ह्याने दास्य करीन निरं । जैसेनि गुरु कौतुके । माग ह्याणती ॥ ४ ॥
 तौसिया साचा उपास्ती । गोसांवी प्रसन्न होती । तेथ मी विनंती । ऐसी करीन ॥ ५ ॥

१ दारिद्री. २ भिकाऱ्याचा. ३ आवडोनें सहज आकाशही वेगातून धरील इतका थोर होतो.
 ४ आलिंगावें. ५ चाकरी. ६ अंतःकर्णांत. ७ मोत्या प्रेमानें. ८ भजे, सेवी. ९ मुख्य.
 १० ज्ञानाच्या. ११ आवारांत. १२ अभिषेकीं. १३ ज्ञानसूर्य. १४ परडी. १५ शिवगुरूला. १६ ज्याला
 तिन्ही काळीं काळशुद्धि आहे. १७ ऐक्याची. १८ पाकसिद्धि. १९ पूजारी, भक्त. २० प्रतिभा-
 २१ संतोषानें. २२ प्रीति. २३ गुरुध्यान. २४ शेषनागाची गादी. २५ विष्णु. २६ पांयाची
 सेवा करणारी. २७ वृष्टि. २८ पंखांवांचून. २९ चोंचीनें. ३० तारक. ३१ स्थिरतेनें, बळानें.
 ३२ अवसान धरी. ३३ भक्तीनें.

ह्मणेन तुमचा देवा । परिवार जो आधवा । येतुले रूपें होआवा । मीचि एक ॥ ६ ॥ आणि
 उर्पकरतीं आपुलीं । उर्पकरणें आधि जेतुलीं । माझीं रूपें तेंतुलीं । होआवीं स्वामी ॥ ७ ॥
 हेसा मागेन वरु । तेथ हो ह्मणती श्रीगुरु । मग तो परिवार । मीचि होईन ॥ ८ ॥ उपक-
 रणजात सकळिक । तें मीचि होईन एकैक । तेव्हां उपास्तीचें कौतुक । हेखिजेल ॥ ९ ॥
 गुरु बहुतांची माये । परि येकौलती होऊनि ठाये । तैसं करुनि आण वाये । कृपे तिये
 ॥ १० ॥ तथा अनुरागा वेध लावीं । एकपत्नीव्रत घेववीं । क्षेत्र संन्यास करवी । लोभाकरवी
 ॥ ११ ॥ चैतुर्दिक्षु वारा । न लोहे निघोन बाहिरा । तैसा गुरुकृपे पांजिरा । मीचि होईन
 ॥ १२ ॥ आपुलिया गुणांचीं लणीं । करीन गुरुसेवे स्वामिणी । हें असो होईन गंवसणी ।
 गुरुभक्तीसी ॥ १३ ॥ गुरुस्नेहाचिये वृष्टी । मी पृथ्वी होईन तळवटी । एसिया मनोरथां-
 चिया सृष्टी । अनंता रची ॥ १४ ॥ ह्मणे श्रीगुरुचें भुवन । आपण मी होईन । आणि
 दास होउनि करीन । दास्य तेथिचें ॥ १५ ॥ निर्गमंगमीं दातारें । जे बोलांडिजती
 उंबरे । ते मी होईन आणि द्वारे । द्वारपाळ ॥ १६ ॥ पांउवा मी होईन । तियां मीचि लेव-
 चीन । छत्र मी आणि करीन । बारीपण ॥ १७ ॥ मी तळ उपर जाणविता । चैवरधर
 हात देता । स्वामीपुढें खोलता । होईन मी ॥ १८ ॥ मीचि होईन सौगळा । करू सुईन
 गुळ्यां । सांडिती तो नेपाळा । पांडिषा मीचि ॥ १९ ॥ हडपें मी बोळगेन । मीचि
 उंगाळु घेइन । उळिगे मी करीन । आंघोळीचें ॥ २० ॥ होईन गुरुचें आसन । अळं-
 कार परिधान । चंदनादि होईन । उपचार ते ॥ २१ ॥ मीचि होईन सुआह । वोगरीन
 उपहार । आपणपें श्रीगुरु । बोवाळीन ॥ २२ ॥ जेवळी देवो ओसोगिती । तेव्हां पांती-
 कैर मीचि प्रांती । मीचि होईन पुढती । वेईन वीडा ॥ २३ ॥ ताट मी काठीन । सेज मी
 झाडीन । चैरणसंवाहन । मीचि करीन ॥ २४ ॥ सिंहासन होईन आपण । वरि गुरु
 करिती आरोहण । होईन पुरेपण । बोळगेचें ॥ २५ ॥ श्रीगुरुचें मन । जया वेईल
 अवधान । तो मी पुढां होईन । चमत्कार ॥ २६ ॥ तथा श्रवणाचे आंगणी । होईन
 शब्दांचिया ओक्षौहिणी । स्पर्श होईन घसणी । आंगाचिया ॥ २७ ॥ श्रीगुरुचे डोळे ।
 अवलोकनें स्नेहाळें । पाहाती तिये सकळें । होईन रूपें ॥ २८ ॥ तिये रसने जो रुचेल ।
 तो तो रस म्यां होइजेल । गंधरूपें कीजेल । प्राणसेवा ॥ २९ ॥ एवं बाह्यमनोगत ।

१ उपयोगी पडणारी. २ उपयोगास ठी लागणारी साधनें, सामुग्री. ३ एकट्याची. ४ शपथ
 वाहे. ५ प्रेम. ६ छंद. ७ चड दिशांकडून. ८ पिंजरा. ९ अलंकार. १० जाण्यायेण्याचे
 वेळी. ११ पादुका. १२ छत्र धरणें. १३ चवरी धरणारा. १४ दिवट्या. १५ झारी धरणार.
 १६ गुळणी, पोक १७ चूळ. १८ तस्त, पिकदानी. १९ पानदान. २० पिक, चावलेला
 विडा. २१ कार्य. २२ आचारी. २३ वाडीन. २४ भोजन करिती. २५ पंक्तीस. २६ पाय दाबणें.
 २७ सेवेचें. २८ असंख्य समुदाय.

श्रीगुरुसेवा समस्त । वेदाळीन वस्तुजात । होऊनियां ॥ ४३० ॥ जंव देह हें असेल । तंव
 वोळंगी ऐसी कीजेल । मग देहांतीं नवल । बुद्धि आहे ॥ ४३१ ॥ इथे शरीरींची माती ।
 मेळवीन तिथे शिक्षिती । जेथ श्रीचरण उभे ठांती । श्रीगुरुचे ॥ ४३२ ॥ माझा स्वामी
 कवतिके । स्पर्शत जिये उदके । तेथ लया नेईन निके । आपीं आप ॥ ४३३ ॥ श्रीगुरु
 वोंवाळिजती । कां भुवर्नी जे उजळिजती । तथा दीपांचिया दीर्प्ता । देवीन तेज ॥ ४३४ ॥
 चवरी हन विजणा । तेथ लय करीन प्राणा । मग आंगाचा वोळंगणा । होईन मी ॥ ४३५ ॥
 जिये जिये आवकाशी । श्रीगुरु असती परिवारसी । आकाश लया आकाशी । नेईत
 तिथे ॥ ४३६ ॥ परि जीत मेला न संडी । निमेष लोकां न धाडी । ऐसेनि गैणावया कोडी ।
 कल्पांचिया ॥ ४३७ ॥ येतुलेवरी धिंवसा । जयाचिया मानसा । आणि करूनिही तैसा ।
 अपार जो ॥ ४३८ ॥ रात्र दिवस नेणे । थोडे बहु न ह्याणे । ह्याण्याचेनि वाटपणे । सांजा
 होय ॥ ४३९ ॥ तोल्यापार येणेनांवे । गगनाहूनि थोरावे । एकला करी आघवे । एकेचि
 काळी ॥ ४४० ॥ हृदयवृत्ती पुढां । आंगचि घे देवडा । काज करी होडा । मानसेसी
 ॥ ४४१ ॥ एखाद्या वेळां । श्रीगुरुचिया खेळा । लोणें करी सकळां । जीविताचें ॥ ४४२ ॥
 जो गुरुहास्यें कृश । जो गुरुप्रेमें संपोष । जो गुरुआज्ञे निर्वास । आपणचि ॥ ४४३ ॥ जो
 गुरुकुळें सुकुळीन । जो गुरुबंधसौजन्यें सुजन । जो गुरुसेवाव्यसनें सव्यसन । निरंतर
 ॥ ४४४ ॥ गुरुसंप्रदायधर्म । तेचि जयाचे वर्णाश्रम । गुरुपरिचर्या नित्यकर्म । जयाचेंगा
 ॥ ४४५ ॥ गुरु क्षेत्र गुरु देवता । गुरु माता गुरु पिता । जो गुरुसेवेपरता । मार्ग नेणे
 ॥ ४४६ ॥ श्रीगुरुचें द्वार । तें जयाचें सर्वस्व सार । गुरुसेवकां सहोदर । प्रेमें भजे ॥ ४४७ ॥
 जयाचें वक्त्र । बाहे गुरुनामाचे मंत्र । गुरुवाक्यावांचुनि शास्त्र । हातीं न शिवे ॥ ४४८ ॥
 शिवतले गुरुचरणी । भलतैसें हो पाणी । तथा तीर्थयात्रे आणी । तीर्थ त्रैलोक्यीचीं
 ॥ ४४९ ॥ श्रीगुरुचें उद्दिष्टे । लहे जें अवचटें । तें तेणें लाभें विटे । समाधीसी ॥ ४५० ॥
 कैवल्य सुखासाठी । परमाणु घे किरीटी । उधळती पायांपाठी । चालतां जे ॥ ४५१ ॥ हें
 असो सांगावें किती । नाही पार गुरुभक्ती । परी गा उक्तांतमती । कारण हें ॥ ४५२ ॥
 जया इथे भक्तीची चाड । जया इथे विषयीचें कोडें । जो हे सेवेवांचून गोड । न
 मनी कांहीं ॥ ४५३ ॥ तो तत्त्वज्ञानाचा ठावो । ज्ञाना तेणेंचि आंवो । हें असो तो
 देवो । ज्ञान-भक्त ॥ ४५४ ॥ हें जाण पां सौचोकारें । तेथ ज्ञान उघडोनि द्वारें । नांदत

१ आटोपीन. २ सेवा. ३ वृथ्वीला. ४ राहती. ५ उदक. ६ सेका. ७ अशाच कल्पकोटि
 गणाव्या, कल्पकोटीपर्यंत असेंच करीन. ८ धैर्य. ९ आज्ञा केलेल्या कार्याच्या. १० टवटवीत.
 ११ धांव. १२ पैजेनें. १३ ओवाळणी. १४ पुष्ट. १५ ठिकाण. १६ सेवा. १७ उष्टे (अजादि.)
 १८ गुरुपदरज. १९ व्यापकबुद्धि. २० आवड. २१ डौल. २२ फार काय ! तो देव आणि ज्ञान
 हीं त्याचे भक्त असा तो होतो. २३ खरेपणानें.

असे गा पुरे । इया रीती ॥ ५५ ॥ जिथे गुरुसेवेविखी । माझा जीव अभिलाखी ।
 ह्मणोन सोयेंचुकी । बोली केली ॥ ५६ ॥ येन्हवीं असतां हातीं खुळा । भजना-
 वधानीं आंधळा । परिचयेंलार्गी पांगुळा । पांशुनि मंद ॥ ५७ ॥ गुरुवर्णनीं मुका ।
 आळशी पोशिजे फुका । परि मनीं आधीं निका । सानुराग ॥ ५८ ॥ तेणें पैं कारणें ।
 हें स्थळ पोसणें । पडलें मज ह्मणे । ज्ञानदेवो ॥ ५९ ॥ परि तो बोल उपसाहावा । आणि
 बोल्ले अवसर देयावा । आतां ह्मणेन जी बरवा । ग्रंथार्थचि ॥ ६० ॥ परिसा परिसा
 श्रीकृष्ण । जो भूतभारसहिष्णु । तो बोलतसे विष्णु । पार्थ ऐके ॥ ६१ ॥ ह्मणे शुचित्व
 गा ऐसें । जयापार्शी विसे । आंग मन जैसें । कापुराचें ॥ ६२ ॥ कां रत्नाचें दळवाडें ।
 जैसें सबाह्य चोखडें । आंत बाहेरि एके पाडें । सूर्य जैसा ॥ ६३ ॥ बाहेरि कर्म क्षीळला ।
 भीतरी ज्ञानें उजळला । इहीं दोहीं परी आला । पांखाळा एका ॥ ६४ ॥ मृत्तिका आणि
 जळें । बाह्य येणें ^{१३} मेळें । निर्मळ होय ^{१४} बोलें । वेदाचेनी ॥ ६५ ॥ भैलंत्य बुद्धि बळी ।
 रंज आरिसा उजळी । सौंदर्या फेडी थिगळी । वस्त्रांचिया ॥ ६६ ॥ किंबहुना यियापरी ।
 बाह्य चोख अवधारीं । आणि ज्ञानहीप अंतरीं । ह्मणोन शुद्ध ॥ ६७ ॥ येन्हवीं तरीं
 पांडुसुता । अंतर शुद्ध नसतां । बाहेरि कर्म तो सर्वथा । विटंबु गा ॥ ६८ ॥ मृत जैसा
 शृंगारिला । गाढव तीर्थी न्हाणिला । कडु-दुधिया माखिला । गुळें जैसा ॥ ६९ ॥ बोस-
 गृही तोरण बांधिलें । कां उपवासी अजें लिपिलें । कुंकुमसेंदुर केलें । कांतहीनेन ॥ ७० ॥
 कलश ठिर्माचे पोकळ । जळो वरील ते झळाळ । काय करूं चिर्वा ^{१५} फळ । आंत शेण
 ॥ ७१ ॥ तैसें कमीं वरिचिलेकडां । न सरें थोर मोलें कुंडा । नव्हे मदिरेचा घडा । पवित्र
^{१६} भांगे ॥ ७२ ॥ ह्मणोन अंतरीं ज्ञान व्हावें । मग बाह्य लाभे स्वभावे । वरि ज्ञान कर्म
 संभवे । ऐसें के जोडे ॥ ७३ ॥ यालागीं बाह्यभाग । कर्म धुतला चांग । ज्ञानें फिटला
 वर्ग । अंतरींचा ॥ ७४ ॥ तेथ अंतरबाह्य गेलें । निर्मळत्व एक जाहालें । किंबहुना उरलें ।
 शुचित्वचि ॥ ७५ ॥ ह्मणोन सद्भाव जीवगत । बाहेरि दिसती फाकत । स्फटिकगृहीचे
 डोलत । वीप जैसे ॥ ७६ ॥ विकल्प जेणें उपजे । नाथिली विकृती निपजे । अप्रवृत्तीचीं
 बीजे । अंकुर घेती ॥ ७७ ॥ तें आडके अथवा भेटे । परि मनीं कांहींचि नुमटे । मेघरंगें
 न कांटे । व्योम जैसे ॥ ७८ ॥ येन्हवीं इंद्रियांचेनि मेळें । विषयांवरी तरी न लोळे ।
 परि विकाराचेनि विदाळें । लिपिजेना ॥ ७९ ॥ भेटलेया वाटेवरी । ^{१७} सोखी आणि माहारी ।

१ विषयी. २ मार्ग सोडून. ३ थोटा. ४ सेवेकरितां. ५ जवळ असून. ६ प्रीतिमान्. ७ वर्णन.
 ८ सेवेला. ९ सहनकर्ता. १० घनवटपण, समुदाय. ११ धुतला गेला. १२ स्वच्छतेस. १३ याचे
 योगें. १४ आज्ञेनें. १५ पाहिजे तेथें बुद्धिच बलवती आहे. १६ मळ. १७ परटाच्यो पात्रांतील
 धुण्याचें पाणी घेउन डाग दूर करी. १८ मुलाम्याचे. १९ चकचकाट. २० चिर्वाचे. २१ वाईट.
 २२ गंगेनें. २३ सहज. २४ कलंक, डाग. २५ लटकी. २६ कुमार्गीची. २७ किटे. २८ उत्तम वर्ण.

तेथ नातळे तियापरी । राहादों जाणे ॥ ४८० ॥ कां पतिपुत्रांतें आलिंगी । एकचि ते तरुणांगी । तेथ पुत्रभावाच्या आंगी । न रिगे काम ॥ ४९१ ॥ तैसें हृदय चोख । संकल्प-विकल्पीं सैनोळख । कृत्याकृत्य विशेष । फुडें जाणे ॥ ४९२ ॥ पाणियें हिरा न भिजे । आधर्णीं हरळ न शिजे । तैसी विकल्पजातीं न लिपिजे । मनोवृत्तीं ॥ ४९३ ॥ तथा नांव शुचित्वपण । पार्थी गा संपूर्ण । हें देखसी तेथ जाण । ज्ञान असे ॥ ४९४ ॥ आणि स्थिरता साचें । घर रिगाली जयाचें । तो पुरुष ज्ञानाचें । आयुष्य गा ॥ ४९५ ॥ देह तरी वरिचिलीकडे । आपुलिया परि हिंडे । परि बैसकां न मोडे । मानसींची ॥ ४९६ ॥ वत्सावरुनि धेनूचें । स्नेह राना न वचे । नव्हती भोग सतियेचे । प्रेमभोग ॥ ४९७ ॥ कां लोभिया दूर जाये । परि जीव ठेवा ठाये । तैसा देह चालतां न होये । चळचित्ता ॥ ४९८ ॥ जातया अभासवें । जैसें आकाश न धांवें । भ्रमणचक्रीं न भंवें । ध्रुव जैसा ॥ ४९९ ॥ पांथिकाचिया घेरझारा । सर्वें पंथं न चले धनुर्धरा । कां नाहीं जेवीं तरवरां । येणें जाणें ॥ ५०० ॥ तैसा चळणवळणात्मकीं । असोनि ये पांचभौतिकीं । भूतोर्मी एकीं । चळिजेना ॥ ५०१ ॥ वाहुडोळीचेनि बळें । पृथ्वी जैसी न ढळें । तैसा उपद्रव उभाळें । न लोटे जो ॥ ५०२ ॥ दैन्यदुःखीं न तपे । भयशोकीं न कंपे । देहमृत्यु न वीसिपे । पातलेनी ॥ ५०३ ॥ आर्ति आशा पोंडिभरें । वय व्याधीं गेजरे । उज्जु असतां पाठिमेरें । नव्हे चित्त ॥ ५०४ ॥ निदा निस्तेज्जें दंडी । काम लोभ वरेंपडी । परी रोम नव्हे बांकुडी । मानसाची ॥ ५०५ ॥ आकाश हें वीसरी । पृथ्वी वरि विरो । परि नेणे मोहरो । चित्तवृत्ती ॥ ५०६ ॥ हंतीं हाला फुलीं । पांसावणा जिवि न घाली । तैसा न लोटे तुर्वाक्यशेलां । शिल्लें सांता ॥ ५०७ ॥ क्षीरार्णवाचिया कळोळीं । कंप नाहीं मंदराचळीं । आकाश न जळें जाळीं । वणवियाच्या ॥ ५०८ ॥ तैसा आल्या गेल्या ऊर्मीं । नव्हे गजबज मनोधर्मी । किंबहुना धैर्य क्षमी । कल्पांतीहीं ॥ ५०९ ॥ पें स्थैर्य ऐसी भाष । बोलिजे जे सविशेष । ते हे दशा गा देख । देखणेया ॥ ५१० ॥ हें स्थैर्य निर्धेडें । जेथ आंगें जीवें जोडे । तें ज्ञानाचें उघडें । निधान साचें ॥ १ ॥ आणि हेंसाळु जैसा घरा । कां दंडिर्य हतियेरा । न विसंबे भांडारा । लुब्धक जैसा ॥ २ ॥ कां ऐकलौतिया बाळका । वरि पडौनि ठाकें अंबिका । मधुविषीं मधुमक्षिका । लोभिणी जैसी ॥ ३ ॥ अर्जुना जो

१ न शिवे. २ परिचित. ३ स्पष्ट. ४ पाण्यानें. ५ वाळू, खडा. ६ आत्मरूपीं पडलेली बैठक. ७ ठेवलेल्या द्रव्याजवळ राहतो. ८ फिरणाऱ्या नक्षत्राबराबर जसा प्रवृत्ति फिरत नाहीं. ९ प्रवाशाच्या. १० रस्ता. ११ भूतमात्राच्या विकारानें. १२ लोटानें. १३ भीत नाहीं. १४ भरणें. १५ हलकळोळानें. १६ अपमान. १७ मिठी पडली असतां. १८ लय पावो. १९ मागे फिरो. २० हत्ती हलक्या फुलानें हणतां जसा मागे हटत नाहीं. २१ वर्षी बोलण्यानें. २२ छलिला, मारला असतां. २३ धैर्य क्षमायुक्त. २४ बळकट. २५ लोभी. २६ योद्धा. २७ एकलतापक. २८ आई.

यापरी । अंतःकरण जतन करी । नेही उभें ठाकों द्वारी । इंद्रियांच्या ॥ ४ ॥ ह्याने काम बागुल ऐकेल । हे आशा सिंथारी देखेल । तरी जीवा टेंकेल । ह्याणेनि बिहे ॥ ५ ॥ बाहेरी धीटें जैसी । वाटुगा पति कळासी । करी देहणी तैसी । प्रवृत्तीसी ॥ ६ ॥ संचेतनीं वाणेपणें । देहासकट आटणें । संयमावरी करणें । बुझूनि घाली ॥ ७ ॥ मनाचिया माहा-द्वारी । प्रेत्याहाराचिया ठाणांतरी । शमदम शरीरी । जागवी उभे ॥ ८ ॥ आधारि नीभीं कंठी । बंधव्याची धरैटी । चंद्रमूर्यसंपुटी । हुंये चित्त ॥ ९ ॥ समाधीचे शेजेपासी । बांधोनि घाली ध्यानासी । चित्तचैतन्य समरसी । अंतरेतें ॥ १० ॥ अगा अंतःकर-णनिग्रहो जो । तो हा हें जाणिजो । हा आधीं तेथ विजयो । ज्ञानाचा पै ॥ ११ ॥ जयाची आज्ञा आपण । शिरीं वाहे अंतःकरण । मनुष्याकारें जाण । ज्ञानचि तो ॥ १२ ॥

इंद्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।

जन्ममृत्युजरारव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ८ ॥

आणि विषयांविशीं । वैराग्याची निकी । पुरवणी मानसीं कीं । जिते आथी ॥ १३ ॥ वमिलिया अत्रा । लाळ न घोंदी जेविं रसता । आंग न सैये आलिंगना । प्रेताचिया ॥ १४ ॥ विष खाणें नीगवे । जळत घरीं न रिघवे । व्याघ्रविवरा न वचवे । वस्ती जेवीं ॥ १५ ॥ धडाडीत लोहरसीं । उडी न घालवे जैसी । न करवे उशी । आजगराची ॥ १६ ॥ अर्जुना तें पडें । जयासी विषयवार्ता नावडे । नेही इंद्रियांचेनि तोंडें । कांहींच जावों ॥ १७ ॥ जयाचे मनीं आलस्य । देहीं अतिकीर्त्य । शमदमी सौरस्य । जयासि गा ॥ १८ ॥ तपोव्रतांचा मेळावा । जयाचेठायीं पांडवा । युगांत जया गांवा- । आंत येतां ॥ १९ ॥ बहु योगाभ्यासीं हांव । विजेनाकडे धांव । न साहे जो नांव । संघोताचें ॥ २० ॥ नारींचांचीं आंधुरणें । पृथपकीं लोळणें । तैसें लेखी भोगणें । ऐहिकींचें ॥ २१ ॥ आणि स्वर्गांतें मानसें । ऐकोनि मानी ऐसें । कुंहीलें पिशितें जैसें । श्रानाचें कां ॥ २२ ॥ तें हें विषयवैराग्य । आत्मलाभाचें भाग्य । येणें ब्रह्मानंदा योग्य । होती जीव ॥ २३ ॥ ऐसा उभयभोगी त्रास । देखसी जेथ बहुवस । जाण तेथें रहिवास । ज्ञानाचा तूं ॥ २४ ॥ आणि संचाडाचियेपरी । इष्टांपूर्तें करी । परीं केलेपण शरीरीं । वसों नेही ॥ २५ ॥

१ डाकीण. २ व्यभिचारिणी. ३ दांडगा नवरा. ४ रक्षण, अटकाव. ५ आत्मस्वरूपीं तोटा झाला तरी होवो अशा बुद्धीनें. ६ इंद्रियें. ७ विषयांपासून उपरम पावलेल्या बुद्धीच्या. ८ पाहा-व्याच्या जागेत. ९ मूळाधारचक्री. १० मणिपूरचक्री. ११ विशुद्धचक्री. १२ वज्र, उडि-याण, जालंधर. १३ गस्त. १४ इडापिंगलांच्या संगमस्थानीं. १५ घाली. १६ आंत रत होतें. १७ आहे. १८ न रुचे. १९ वाघाच्या गुहेंत. २० कुशता. २१ अरण्याकडे. २२ समुदाय. २३ बाणांची. २४ कुजलेलें. २५ मांस. २६ आशाखोरासारखा. २७ यज्ञ व तलाव, बाग आदि.

वर्णाश्रमपोषकें । कर्मै नित्यनैमित्तिकें । यामाजि कांहीं नैठकें । आचरतां ॥ २६ ॥ परि
 हें नियां केलें । कीं हें माझेनि सिद्धी गेलें । ऐसें नाहीं ठेविलें । वासनेमाजी ॥ २७ ॥ जैसें
 अवचितपणें । वायूसीं सर्वत्र विचरणें । कीं निरभिमान उदैजणें । सूर्याचें जैसें ॥ २८ ॥
 कां श्रुति स्वभावतां बोलें । गंगा काजेंविण चाले । तैसें अव्यंभहीन भलें । वर्तणें ज्याचें
 ॥ २९ ॥ ऋतुकाळीं तरी फळती । परि फळालें हें नेणती । तथा वृक्षांचिये ऐसी वृत्ती ।
 कर्मीं सर्वां ॥ ३० ॥ एवं मनीं कर्मीं बोलीं । जेथ अहंकारा उैखी जाहाली । एकावळीची
 काढिली । दोरी जैसी ॥ ३१ ॥ संबंघेंवीण जैसीं । अत्रें असंती आकाशीं । देहीं कर्मै
 तैसीं । जयासि गा ॥ ३२ ॥ मद्यपाभांगीचें वस्त्र । कां लेपाहातीचें शस्त्र । बैलावरी
 शस्त्र । बांधलें आहे ॥ ३३ ॥ तथापाडें देहीं । जया मी आहें हे सेचि नाहीं । निरहंका-
 रता पाहीं । तथा नांव ॥ ३४ ॥ हें संपूर्ण जेथें दिसे । तेथेंचि ज्ञान असे । इयेविशीं
 अनारिसें । बोलों नये ॥ ३५ ॥ जन्म मृत्यु जरा दुःखें । व्याधिवाधक्यकर्तृष्वे । तिये आंगा
 न येतां देखे । दुरुनि जो ॥ ३६ ॥ साधक विवसिरी । कां उपसर्ग योगिया । पावे उणे-
 यापुरेया । बोधवा जेवीं ॥ ३७ ॥ वैर जन्मांतरीचें । सर्पा मनौनि नवचे । तेवि अतीता
 जन्माचें । उणें जो वाहे ॥ ३८ ॥ डोळां हरळ न विरे । घाई कोर्त न जिरे । तैसें का-
 ळींचें न विसरे । जन्मदुःख ॥ ३९ ॥ ह्याने पृथ्वीतें रिवाला । अहा मूर्खरत्रें निघाला ।
 कैदारें नियां चादिला । कुंचस्वेद ॥ ४० ॥ ऐसऐसिया परीं । जन्माचा कांटाळा धरी ।
 ह्याने आतां तें मी न करीं । जेणें ऐसें होय ॥ ४१ ॥ हरीं उर्मचावया । जुंवारी जैसा ये
 डाय्या । कीं वैरा बापाचेया । पुत्र जैचे ॥ ४२ ॥ मारिलियाचेनि रागे । पाठीचा जेवीं
 सूड मागे । तेणें आक्षेपें लागे । जन्मापाठीं ॥ ४३ ॥ परि जन्मती ते लाज । न सांडी
 जयाचें निजें । संभाविता निस्तेजें । न जिरे जेवीं ॥ ४४ ॥ आणि मृत्यु पुढां आहे ।
 तोचि कल्पांतरीं कां पाहे । परि आजीच होये । सावध जो ॥ ४५ ॥ माजि अयाव
 ह्यनतां । थडियेचि पांडुसुतां । पोहणार आइता । कैसैसि जेवीं ॥ ४६ ॥ कां
 न पवतां रणाचा ठावो । सांभाळिजे जैसा आवो । बोडणें सुईजे घावो । न
 लागतांचि ॥ ४७ ॥ पाहेचा पेणें पाटवधा । तंव आजीचि होइजे सावधा ।
 जीव न वचतां औषधा । धांविजे जेवीं ॥ ४८ ॥ घेरवीं ऐसें घडे । जो जळत
 घरीं सांपडे । तो मग न पेंवाडे । कुंहा खणों ॥ ४९ ॥ चांढिये पैथर गेला । तैसेनि जो

१ टाकित नाही. २ अहंकारावांजून. ३ नाश, उठवणीस येणें. ४ एकेरी हाराची. ५ चित्राचे
 हातचे. ६ पाप. ७ विवशीला. ८ उपद्रव. ९ आश्रय. १० दूषण. ११ रती. १२ शल्य. १३ पुवांचा
 खाडा. १४ मूत्रमार्गे. १५ हाहा दैवा. १६ स्तनावरचा घाम. १७ हरल्यावर. १८ फेडण्यासाठीं.
 १९ अपे. २० हडानें. २१ मन. २२ अपकीर्ति. २३ खोल. २४ कबरेस. २५ ढाल. २६ घालतो.
 २७ उद्यांचा मुकाम. २८ प्रवर्तें. २९ विहीर. ३० डोर्ही. ३१ दंगड.

बुडाला । तो बोंबेंही सकट निमाला । कोण सांगे ॥ ५५० ॥ ह्यणोनि समर्थेंसी वैर ।
जया पडिलें हाडखाइर । तो जैसा आठही पाहर । पेरजुनि असे ॥ ५१ ॥ ना तरी कैव-
ळली नोवरी । कां संन्यासी जयापरी । तैसा न मरतां जो करी । मृत्यूसूचना ॥ ५२ ॥ पें
गा जो ययापरी । जन्मेचि जन्म निवारी । मरणें मृत्यु मारी । आपण उर ॥ ५३ ॥ तथा
घरीं ज्ञानाचें । सांकडें नाहीं साचें । जया जन्ममृत्यूचें । निमालें शल्य ॥ ५४ ॥ आणि
तयाचिपरी जरा । न देकतां शरीरा । तारुण्याचिया भरा । माजि देखे ॥ ५५ ॥ ह्याने
आजिच्या अवसरी । पुष्टि आहे शरीरी । ते होईल काचरी । वाळली जैसी ॥ ५६ ॥
निवैवाचे व्यवसाय । तैसे ठाकती हातपाय । अमंजरीराजाची पंरी आहे । बळा यया
॥ ५७ ॥ फुलांचिया भोगा- । लागीं प्रेम दांगी । तें करेयाचा गुडघा । तैसें होईल ॥ ५८ ॥
बोढाळाच्या खुरी । आषाढवाते बुरी । ते दशा मा या शिरी । पावेल गा ॥ ५९ ॥ पें-
वळेसी ईसाळें । भांडताति हे डोळे । ते होती पडवळें । पिकलीं जैसीं ॥ ६० ॥ भव-
ईचीं पंडेळें । वामेंथती शिर्नेसाळें । उर कुहिजेळें जळें । आर्तुवांचेनी ॥ ६१ ॥ जैसें
बाभुळीचें खोड । गिरबेडुनि जाती सरड । तैसें पिर्चडी तोंड । सरकटिजेल ॥ ६२ ॥
रांधवणी चुलीपुढें । पेंवळे उडताति खोंतवडें । तैसींचि ये नाकाडें । बिडेंबिडती ॥ ६३ ॥
तांबूलें बोंठ रोंऊ । हांसतां हात दाऊ । सेनागर मिरऊं । बोल जेणें ॥ ६४ ॥ तथाचिया
तोंडा । येईल जळंबेठाचा लोंढा । इया उमळती दाढा । दांतांसांही ॥ ६५ ॥ कुंळवाडी
रिणें दादली । कीं वांकडियां डोरें बैसलीं । तैसी नुडी कांहीं केली । जीभची हे ॥ ६६ ॥
कुसळें कोरडी । वोरनें जाती बरडी । तैसी आपदा तोंडीं । दादियेसी ॥ ६७ ॥ आषा-
ढांचेनि जळें । जैसीं झिरपती शैलार्ची मोळें । तैसे खोंडीहूनि लाळे । पडती पुर
॥ ६८ ॥ वाचेसि अंपवाड । कानीं अंपुघड । पिंड मरुवा माकड । होईल हा ॥ ६९ ॥
तृणाचें बुझवणें । आंशेळे वोरनें गुणें । तैसें येईल कांपणें । सर्वांगासी ॥ ७० ॥ पायां
पडती वेगडी । हात वळती मुरकुडी । बरवेपणा बांगडी । नाचविजेल ॥ ७१ ॥ मळमू-
त्रद्वारे । होऊनि ठाती खोर्करें । नैवासियें होती ईतरे । माझिया निर्धनीं ॥ ७२ ॥ देखोनि
थुंकील जग । मृत्यूचा पडेल पांग । सोदरियां उंवंग । येईल माझा ॥ ७३ ॥ स्त्रिया

१ हाडास भेदणारे. २ शस्त्र धारण करून, सज्ज. ३ सती जाणारी. ४ विचार. ५ वाळविलेली
भाजी. ६ प्रमाणें. ७ मस्तक. ८ उंटाचा. ९ खांडुक. १० कमळ. ११ स्पर्धनें. १२ पडदे.
१३ लोंबतात. १४ जुन्या सालीप्रमाणें. १५ कुजेल. १६ आर्तुच्या. १७ खारवडती. १८ थुंक्यानें.
१९ भरेल. २० घर. २१ वाहतात. २२ उकिर्डें. २३ बरबटती. २४ रंगवूं. २५ चांगले.
२६ लाळेचा, खांकराचा. २७ उळळती. २८ दांतांसुद्धां. २९ शेतकी. ३० झडीत. ३१ शिखरें.
३२ तोंडांतून. ३३ अनिवार. ३४ अस्पष्ट. ३५ हा पिंड=दह गरुवा=मोठ्या माकडाप्रमाणें
दिसेल. ३६ वाण्याच्या योगानें. ३७ पायांत पाय गुंतणें. ३८ भ्रमानें. ३९ चेष्टा. ४० फुटकीं
भांडी. ४१ नवस केलेलीं दैवतें. ४२ परक्यासारखी. ४३ मरणसमयी. ४४ दीनदशा. ४५ कंटाळा.

ह्मणती विवसी । बाळें जाती मूळेंसी । किंबहुना चिळसी । पात्र होइन ॥ ७४ ॥ उभ-
ळीचा उजगरा । सेजारिया सोडलिया घरा । शिणवील ह्मणती ह्मातारा । बहुतांतें हा
॥ ७५ ॥ ऐसी वार्धक्याची सूचणी । आपणियां तरुणपणीं । वेळे मग मनीं । विटे जो गा
॥ ७६ ॥ ह्मणे पाहे हें येईल । आणि आतांचें भोगितां जाईल । मग काय उरेल । हिता-
लार्गी ॥ ७७ ॥ ह्मणोनि नाइकणें पावे । तंव आइकोनि घाली आघवें । पंगु न होतां
जावें । तेथुनियां ॥ ७८ ॥ वृष्टी जंव आहे । तंव पाहावें तेतुलें पाहे । मूकत्वा आधीं वाचा
वाहे । सुभाषित ॥ ७९ ॥ हात होती खुळे । हें पुढील भाटके कळे । तंव करुनि घाली
सकळें । दानादिकें ॥ ८० ॥ ऐसी दशा येईल पुढें । तें मन होईल वेडें । तंव चितूनि
देवी चोखेडें । आत्मज्ञान ॥ ८१ ॥ जें चोर पाहे झोंबती । तंव आजीचि रसिजे
संपत्ती । कां झांकांझांकि वाती । न वचतां कीजे ॥ ८२ ॥ तैसें वार्धक्य यावें । मग जें
वायां जावें । तें आतांचि आघवें । वैसें करी ॥ ८३ ॥ आतां ^१मोडूनि ठेलीं रुखें ।
कां वळित धरिलें ^२खेणें । तेथ उपेक्षुनि जो निघे । तो नागवला कीं ॥ ८४ ॥ तैसें
वृद्धाप्य होय । आलेपण वायां जाय । जे तो शैतवृद्ध आहे । नेणों कैचा ॥ ८५ ॥
झाडिलीचि ^३कोळें झाडी । तथा न फळे जेविं बोडी । जाहाला अग्नी तरी राखोंडी ।
जाळील काई ॥ ८६ ॥ ह्मणोनि वार्धक्याचेनि आठवें । वार्धक्या जो नांगवे । तथाच्या-
ठायीं जाणावें । ज्ञान आहे ॥ ८७ ॥ तैसेंचि नाना रोग । पढिर्वाती ना जंव पुढां आंग ।
तंव आरोग्याचे उपेग । करुनि घाली ॥ ८८ ॥ सापाच्या तोंडां । पडिली जे उंडी । ते
लाऊनि सांडी । प्रबुद्ध जैसा ॥ ८९ ॥ तैसा वियोग जेणें दुःखे । विपत्ति शोक पोखे । तें
स्नेह सांडूनि सुखें । उद्देश होय ॥ ९० ॥ आणि ^२जणेंजणें कडे । दोष सुतेतील तोंडे । तथां
कर्मरंध्रीं ^३गुंडे । नियमाचे दाटी ॥ ९१ ॥ ऐसऐसिया ओडती । जयाची परी असती ।
तोचि तो ज्ञानसंपत्ती । गोसांवी गा ॥ ९२ ॥ आतां आणीकही एक । लक्षण अलौ-
किक । सांगेन आइक । धनंजया ॥ ९३ ॥

असक्तिरनभिर्ब्वंगः पुत्रदारगृहादिषु ।

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥

तरि जो या देहावरी । उदास ऐसिया परी । उखिर्ता जैसा बिर्धरी । बैसला आहे ॥ ९४ ॥

१ खोकल्याची उबळ. २ सोयऱ्यांला. ३ उद्यां. ४ बहिरेपण. ५ पंगु. ६ अल्प. ७ गुद्ध.
८ प्रातःकाळी, उदयीक. ९ दूर करावी. १० दिवा गेला नाही तोंच सर्व झांकून नीट ठेवावें.
११ ठीक. १२ भरभराटीस आली. १३ माघार घेतली. १४ बळवाच्या पावसांन. १५ सतायु.
१६ तिळाचीं बोंडे. १७ न सांपडे. १८ जोपर्यंत आंगावर आदळत नाहीत. १९ उपाय.
२० निरिच्छ. २१ ज्या ज्या कडेन. २२ दोष तोंड घालतील. २३ कर्मद्रियांच्या छिद्रांत.
२४ धोंडे. २५ तयारी. २६ वाटसरू. २७ बिन्हाडी.

कां वृक्षाची साडली । वाटे जातां मिमली । घरावरी तेतुली । आस्था नाही ॥ १५ ॥
 साडली सरिसीच असे । परी असे हें नेणजे जैसे । स्त्रियेचें तैसे । लोलूप्य नाही ॥ १६ ॥
 आणि प्रेजा जे जाली । तिये वस्तीकरे आली । कां मोहवें बेसली । हंखातळी ॥ १७ ॥
 जो संपत्तिमाजि असतां । ऐसा गमे पांडुपुता । जैसा कां वाटे जातां । साक्षी ठेविला ॥ १८ ॥
 किंबहुना पुंसा । पांजरियामाजि जैसा । वेदाज्ञेसी तैसा । विहूनि असे ॥ १९ ॥
 येन्हीं दारागृहपुत्री । नाही जया मैत्री । तो जाणपां धात्री । ज्ञानासि गा ॥ ६०० ॥
 महासिंधू जैसे । भीष्म वर्ष सरिसें । ईशानिष्ट तैसे । जयाच्याठायीं ॥ १ ॥ कां तीन्हीं
 काळ होतां । त्रिधा नव्हे सविता । तैसा सुखदुःखी चित्ता । भेदु नाही ॥ २ ॥ जेथ
 नभाचेनि पाडें । समत्वा न्यून न पडे । तेथ ज्ञान रोकडें । बोकळ तूं ॥ ३ ॥

मयि चाऽनन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।

विविक्तदेशसेचित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १० ॥

आणि मीवांचूनि कांहीं । आणीक गोमटे नाही । ऐसा निश्चय तिहीं । जया ॥
 केला ॥ ४ ॥ शरीर वाचा मानसा । पियाली कृतनिश्चयाचा कोश । एक मीवांचूनि व ॥
 न पाहती आन ॥ ५ ॥ किंबहुना निकट निज । जयाचें जाहालें मज । तेणें आप ॥
 आह्मा सेज । एकी केली ॥ ६ ॥ रिगतां वळभापुढें । नाही आंगी जीवी सांग ॥
 तिये कांतेचेनि पाडें । एकसरला जो ॥ ७ ॥ मिळोनि मिळतचि असे । समुद्रां गंग ॥
 जैसे । मी होऊनि मज तैसे । सर्वस्वें भजती ॥ ८ ॥ सूर्याच्या होईथा होइजे ॥
 सूर्यासवेंचि जाइजे । हें विकलेपण साजे । प्रमेसि जेवीं ॥ ९ ॥ पै पाणिघांचिये ॥
 पाणी तेंळपे कौतुकें । ते लहरी झणती लौकिके । येन्हीं तें पाणी ॥ ६१० ॥ जो ॥
 यापरी । मी जाहाला ही मातें वरी । तोचि तो मूर्तधारी । ज्ञान पै गा ॥ ११ ॥ आणि
 तीर्थे धोतें तटें । तपोवनें चोखटें । आवडती केंपाटे । वसवूं जया ॥ १२ ॥ शैलेकशांची
 कुहरें । जैलाशयपरिसरें । अंधिष्टी जो आहरे । नगरा नये ॥ १३ ॥ बहु एकांतावरी
 प्रीती । जया जैनपशांची खंती । जाण मनुष्याकरे मूर्ती । ज्ञानाची तो ॥ १४ ॥ आणि
 कही पुंडती । चिन्हें गा सुमती । ज्ञानाचिये निरुंती । लागीं सांगीं ॥ १५ ॥

१ संपडली. २ जवळ. ३ नाद. ४ मुलें. ५ वाटसरू. ६ गुरें. ७ वृक्षाखाली. ८ पोपट.
 ९ स्थान. १० चांगलेंवाईट. ११ तीन प्रकारचा. १२ चांगलें. १३ काया वाचा मनानीं. १४ आपथ.
 १५ वाट. १६ मन. १७ अनुसरला. १८ होण्यानें. १९ अमेद. २० हाले. २१ एकनिष्ठ.
 २२ साक्षात्. २३ पवित्र. २४ गुहा. २५ पर्वताच्या गुहा. २६ उदकाच्या जवळचीं स्थळे.
 २७ आश्रय करी. २८ वस्तीची. २९ निश्चयसाठी.

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ ११ ॥

तरि परमात्मा ऐसे । जें एक वस्तु असे । तें जया दिसे । ज्ञानास्तव ॥ १६ ॥ तें एक-
वांचूनि आनें । जियें भवस्वर्गादि ज्ञानें । तें अज्ञान ऐसा मनें । निश्चय केला ॥ १७ ॥
स्वर्गा जाणें हें सांडी । भवविषयीं कान झाडी । हे अध्यात्मज्ञानीं बुडी । सद्भावचीं
॥ १८ ॥ भंगलिये वाटे । शोधूनियां अंज्हाटे । निधिजे जेवि निदें । राजपंथें ॥ १९ ॥
तैसें ज्ञानजाता करी । आघवेचि एकीकडे सारी । मग मन बुद्धि मोहरी । अध्यात्म-
ज्ञानीं ॥ ६२० ॥ ह्याणे एक हेंचि आथी । येर जाणणें ते भ्रांति । ऐसी निकरेंसी मती ।
मेहें होय ॥ २१ ॥ एवं निश्चय जयाचा । द्वारी अध्यात्मज्ञानाचा । ध्रुव देवो गगनींचा ।
तैसा राहिला ॥ २२ ॥ तयाचियाठायीं ज्ञान । या बोला नाहीं आन । जे ज्ञानीं बैसलें
मन । तेव्हांचि तो भी ॥ २३ ॥ तरि बैसलेपणें जें होये । तें बैसतांचि बोलें न
होये । तरि ज्ञाना तया अहि । सरिसा पाड ॥ २४ ॥ आणि तत्त्वज्ञान निर्मळ ।
फळे जें एक फळ । ते ज्ञेयही वरी सरळ- । दिठी जेणें ॥ २५ ॥ येन्हवीं बोधा
आलेनि ज्ञानें । जरी ज्ञेय न दिसेचि मनें । तरि ज्ञानलाभही न मने । जैहाला
सांती ॥ २६ ॥ आंधळेया हातीं दिवा । देऊनि काय करावा । तैसा ज्ञाननि-
श्चय आवधा । वायाचि जाय ॥ २७ ॥ जरि ज्ञानाचेनि प्रकाशें । परतर्त्तवीं दिठी
न पैसे । ते स्फूर्तीचि असे । अंध होउनी ॥ २८ ॥ ह्याणोनि ज्ञान जेतुलें हावी ।
तेतुली वस्तुचि आवधी । ते देखे ऐसी व्हावी । बुद्धी चोख ॥ २९ ॥ यालागीं ज्ञानें
निर्दोषें । हाविलें ज्ञेय देखे । तैसेनि उभेभे । आंथिला जो ॥ ६३० ॥ जेवढी ज्ञानाची
बुद्धी । तेवढी जयाची बुद्धी । तो ज्ञान हें शब्दी । करणें न लगे ॥ ३१ ॥ पै ज्ञानाचिये
प्रभसवें । जयाची मती ज्ञेयी पावे । तो हैतधरणिचा शिवे । परतर्त्तवातें ॥ ३२ ॥ तोचि
ज्ञान हें बोलतां । विस्मयो कवण पांडुसुता । काय सवितयातें सविता । ह्याणवें असे
॥ ३३ ॥ तंव श्रोते ह्याणती असो । न सांगें तयाचा अतिसो । ग्रंथोक्ति तेथ आडसो ।
यालिंसी कां हा ॥ ३४ ॥ तुझा हाचि आह्मा थोर । वक्तृत्वाचा पाहुणे । जे ज्ञानविषो
फार । निरोपिला ॥ ३५ ॥ रस होआवा अतिमात्रु । हा घेतासि कैविमंत्रु । तरी अंबनूनि
शत्रु । करितोसि कां गा ॥ ३६ ॥ ठीयीं बैसतिये वेळे । जे रससोय घेऊनि पळे । तियेचा

१ संसारस्वर्ग इत्यादिकांविषयीं. २ संसाराविषयीं. ३ ओसाड, दुभागलेली. ४ आडवाटा.
५ वळवी. ६ सारांज्ञानें. ७ वृद्ध. ८ मीच तो. ९ सारखी योग्यता. १० प्रसवे. ११ पर्यंत.
१२ समान दृष्टीनें. १३ झाल्यासारखा. १४ न पसरे. १५ बुद्धि. १६ ज्ञानाचें. १७ संपन्न झाला.
१८ प्रकाशाबरोबर. १९ हातासरसा, हांहां झणतां. २० अडथळा. २१ ज्ञानमंत्र. २२ आमंत्रण
करून. २३ पात्रावर. २४ स्वयंपाक.

येर बोडव मिळे । कांणा अर्था ॥ ३७ ॥ आघवाचि विषयी भाडी । परि सांजवणी टेकों नही । ते खुखोडी नुसडी । पोषी कवण ॥ ३८ ॥ तैसी ज्ञानी मती न फांके । येर जल्पती नेणो 'केतुकें । परि तें असो निक्के । केलें तुवां ॥ ३९ ॥ जया ज्ञानलेशोद्देशें । किजती योगादि सायासें । तें धैणीचें आणि तुझिया ऐसें । निरूपण ॥ ४० ॥ अमृताची सातवांकडी । लागो कां अनुघडी । सुखाच्या दिवसी कोडी । गणिजंतुका ॥ ४१ ॥ पूर्णचंद्रासी राती । युग एक असोनि पोहती । तरि काय न पाहत आहाती । चक्रोर ते ॥ ४२ ॥ तैसें ज्ञानाचें बोलणें । आणि येणें रसाळपणें । आतां पुरे कोण ह्याने । आकर्णितां ॥ ४३ ॥ आणि सभाग्य पाहुणा ये । सुभागचि वाढती होये । तें सरो नेणें रसेसोये । ऐसें आथी ॥ ४४ ॥ तैसा जाहाला प्रसंग । जे ज्ञानी आह्मासि लिंग । आणि तुजही अनुराग । आथि तेथ ॥ ४५ ॥ ह्याणोनि यया व्याख्याना- । पार्सी 'से आली चौरमुणा । ना ह्याणोनयेसी देखणा । होसी ज्ञानी ॥ ४६ ॥ तरी आतां ययावरी । प्रजेचें मौज धरीं । पदें साच करीं । निरूपणीं ॥ ४७ ॥ या संतवाक्यासरिसें । ह्याणितलें निवृत्तिदासें । माझेही जी ऐसें । मनोगत ॥ ४८ ॥ यावरी आतां तुह्मी । आज्ञापिला स्वामी । तरि वायां वांगजाळ मी । वाढों नेहीं ॥ ४९ ॥ एवं इयें अठरा । ज्ञानलक्षणें अवधारा । श्रीकृष्णें धनुर्धरा । निरूपिलीं ॥ ५० ॥ मग ह्याने यानावें । ज्ञान एथ जाणावें । हें स्वमत आणि आघवे । ज्ञानियेही ह्याणती ॥ ५१ ॥ करतळावरी वाढोळा । डोलत देखिजे आंवळा । तैसें ज्ञान आह्मी डोळां । हाविलें तुज ॥ ५२ ॥ आतां धनंजया महामती । अज्ञान ऐसी वैदती । तेही सांगों व्यक्ती । लक्षणेंसी ॥ ५३ ॥ येन्हवीं ज्ञान फुडें जालिया । अज्ञान जाणवे धनंजया । जें ज्ञान नव्हे तें अपैसया । अज्ञानचि ॥ ५४ ॥ पाहें पां दिवस आघवा सरे । मग रात्रीची वारी वावरे । वांचूनि कांहीं तिसरें । नाहीं जेवीं ॥ ५५ ॥ तैसें ज्ञान जेथ नाहीं । तें अज्ञानचि पाहीं । तरि सांगों कांहीं कांहीं । चिन्हें तियें ॥ ५६ ॥ तरि संभावने जिये । जो मानाची वाट पाहे । सत्कारें होये । तोष जया ॥ ५७ ॥ गर्वें पर्वताचीं शिखरें । तैसा महत्वावरुनि तुतरे । तथाचियाठार्थी पुरें । आज्ञान आहे ॥ ५८ ॥ आणि स्वधर्माची मांगळी । बांधे वाचेच्या पिंपळीं । उभिलीं जैसा देउळीं । जाणोनि कुंचा ॥ ५९ ॥ घाली विद्येचा पसारा । सुये सुकृताचा डांगोरा । करी तेतुलें मोहरा ।

१ आदर. २ चांगली. ३ धार. ४ लाथळ गाय. ५ भलभलतें. ६ ज्ञानांशाच्या उद्देशानें. ७ तृतीचें. ८ सात दिवसांची झड. ९ एकसारखी. १० सुजाचे दिवसांत कोट्यावधि दिवस गेले तैसी गणले जात नाहींत. ११ उगवलेली. १२ ऐकतां. १३ श्रीमानु. १४ सुप्रण, दैववती. १५ स्वयंपाक अज्ञा वेळीं सरावयाचा नाहीं. १६ आवड. १७ प्रीति. १८ स्मरण. १९ चौपट. २० बुद्धीचा. २१ आधिक्य. २२ व्यर्थ बडबड. २३ प्रसिद्ध. २४ सहज. २५ पाळी. २६ प्रतिष्ठे-साठी. २७ दिवाळी दिवशीं देराचें वेढोळें करून मांगलीक चावडीवर ठेवतात तें. २८ जसा देवळामध्ये कुंचा उभा ठेवल्याप्रमाणें मोळांचा वेंट बांधणें.

स्फीतीचिया ॥ ६६० ॥ आंग वरिवरी चर्ची । जनातें अर्चितां वंची । तो जाण अज्ञा-
नाची । खाणी ऐथ ॥ ६१ ॥ आणि वन्ही वनीं विचरे । तेथ जळती जैसी जंगमस्थारें ।
तैसें जयाचेनि आचारें । जगा दुःख ॥ ६२ ॥ कौतुकें जें जें अल्पे । तें सेंबळाहून
सीखे रुपे । विषाहून संकल्पें । मारक जें ॥ ६३ ॥ तयातें बहु अज्ञान । तो अज्ञानाचें
निधान । हिंसेसि आयतन । जयाचें जिणें ॥ ६४ ॥ आणि फुंके भाता फुगे । रेखिलिया
सवेंचि उफगे । तैसा संयोगवियोगें । चढे कोढे ॥ ६५ ॥ पडली वारयाचिया वळसां ।
धुळी चढे आकाशा । हरिखां वळवे तैसा । स्तुती वेळे ॥ ६६ ॥ निदा मोटकीं आडके ।
आणि कपाळ धरुनि ठाके । थेंबें विरे वारनि शोखे । चिखल जैसा ॥ ६७ ॥ तैसा
मानापमानीं होये । जो कोणहीचि ऊर्मि न सहै । तयाच्याठायीं आहे । अज्ञान पुरे
॥ ६८ ॥ आणि जयाचिया मनीं गांठी । वरिवरी मोकळी वाचा दिठी । आंगें मिळे
जीवें पाठी । भलतया हे ॥ ६९ ॥ व्याधाचें चारा घालणें । तैसें प्राज्ञें जोगावणें ।
चांगार्ची अंतःकरणें । विरुद्ध करी ॥ ७० ॥ गार शवाळें गुंडाळली । कां निबोळी
जैसी पिकली । तैसी जयाची भली । बाह्यक्रिया ॥ ७१ ॥ अज्ञान तयाचियाठायीं ।
ठेविलें असे पाहीं । या बोला आन नाही । सत्य मानीं ॥ ७२ ॥ आणि गुरुकुळीं लाजे ।
जो गुरुभक्ति उभजे । विद्या घेऊनि माजे । गुरुसांचि जो ॥ ७३ ॥ तयाचें नाम घेणें ।
तें वाचे शुद्धात्र होणें । परि घडलें लक्षणें । बोलतां इयें ॥ ७४ ॥ आतां गुरुभक्तांचें नांव
घेवों । तेणें वाचे प्रायश्चित्त देवों । गुरुभक्तांचें नाम पाहों । सूर्य जैसा ॥ ७५ ॥ येतुलेनि
पांगू पापाचा । निस्तेरल हे वाचा । जो गुरुतत्त्वगाचा । नोमीं जाला ॥ ७६ ॥ हा ठाय-
वरी । तया नामाचें भय हरी । मग ह्याने अवधारीं । आणिकें चिन्हें ॥ ७७ ॥ तरि आंगें
कमें ढिला । जो मनें विकल्पें भरला । अडवीचा अवगळला । कुहा जैसा ॥ ७८ ॥ तया
तोडीं कांढिवडें । आंत नुसर्धी हाडें । अशुचि तेणें पाडें । सबाह्य जो ॥ ७९ ॥ जैसें
पोटालागीं सुणें । उघडें झांकलें न ह्याने । तैसें आपलें परावें नेणे । द्रव्यालागीं ॥ ८० ॥
इया श्रीमसिंहाचियाठायीं । जैसा मिळणीं ठावो अठावो नाही । तैसा स्त्रीविषयीं कांहीं ।
विचारीना ॥ ८१ ॥ कर्माचा वेळ चुके । कां नित्य भैमित्तिक ठाके । तें जया न बुखे ।
जीवामाजी ॥ ८२ ॥ पापीं जो निसुग । पुण्याविषयीं अति निलोम । जयाचिया मनीं वेग ।

१ प्रतिष्ठेस. २ या परमात्मवियेत, जगांत. ३ बोले. ४ बर्ची, पाहार. ५ तीक्ष्ण. ६ घर.
७ सोडला असतां. ८ रिकामा पडे. ९ लभालाभातें. १० वावटलीत. ११ हर्षास चढे. १२ अल्प.
१३ शोषे. १४ उत्कर्ष, तरंग. १५ जीवातें भलत्यासच मिळतो. १६ निर्मळ. १७ पालन करणें.
१८ शिला. १९ प्रसि. २० शुद्धाचें अन्न भक्षणें. २१ हिनत्व. २२ मातृगमनाचा. २३ दोषी.
२४ रानांतला. २५ अमंगळ. २६ विहीर. २७ काटेरी. २८ कुत्रे. २९ कुत्र्याच्या. ३० अंगसंगास.
३१ भट.

विकल्पाचा ॥ ८३ ॥ तो जाण निखिळा । अज्ञानाचा पुतळा । जो बांधोनि असे
 डोळा । विज्ञाचेते ॥ ८४ ॥ आणि स्वार्थे^१ अळुमाळे । जो धैर्यापासोनि चळे । जैसे तृण-
 बीज ठळे । सुंगियेचेनी ॥ ८५ ॥ पावो सुदलिया सवें । जैसे थिळर कालवें । तैसा भया-
 चेनि नावें । गजबजे जो ॥ ८६ ॥ मनोरथांचिया धारसा । वाहणें जयाचिया मानसा ।
 पूर्वी पडिला जैसा । दुधिया पाहीं ॥ ८७ ॥ वायूचेनि सावाये । धूर्ई दिगंतरा जाये ।
 दुःखवार्ता होये । तैसे जया ॥ ८८ ॥ वाडधणाचिया परी । आश्रय कहींचि न धरी ।
 क्षेत्री तीर्थी पूर्वी । थारों नेणे ॥ ८९ ॥ कां मातलिया सरडा । पुढेंती वुड पुढती शेंडा ।
 हिंडण वारा कोरडा । तैसा जया ॥ ९० ॥ जैसा रोंवल्याविणें । रांजण धोरों नेणे ।
 तैसा पडे तें राहाणें । येव्हरीं हिंडे ॥ ९१ ॥ तथाच्याढायां उदंड । अज्ञान असे वितंड^२ ।
 जो चांचल्यें भावंड । मर्कटाचें ॥ ९२ ॥ आणि पै गा धनुर्धरा । जयाचिया अंतरा ।
 नाही वोंडोवारा । संयमाचा ॥ ९३ ॥ लेडिये^३ आला लोंडा । न मनीं वाळुवेचा वरंवंडा ।
 तैसा निषेधोंचिया तोडा । बिहेना जो ॥ ९४ ॥ व्रतातें आड मोडी । स्वधर्म पायें
 बोलांडी । नियमाची आश तोडी । जयाची क्रिया ॥ ९५ ॥ नाही पापाचा कंटाळा ।
 नेणे पुण्याचा जिवाळा । लाजेचा पेंडवळा । खाणोनि घाली ॥ ९६ ॥ कुळेंसीं जो
 पाठमोरा । वेदाज्ञेसीं दुःहा । कृत्याकृत्यव्यापारा । निर्वाड नेणें ॥ ९७ ॥ वंसू जैसा मोर्काट ।
 वारा जैसा अफाट । फुटला जैसा पाट । निरंजनी ॥ ९८ ॥ आंधळें होंतिरू मातलें ।
 कां डोंगरीं जैसे पेटलें । तैसे विप्रथीं सुटलें । चित्त जयाचें ॥ ९९ ॥ पै उकरडां काय न
 पडे । मोर्काट कोणां नाटूडे । ग्रामद्वारीचें ओंढे । नोलांडी कोण ॥ १०० ॥ जैसे सर्वां
 अन्न जालें । कां सामान्या बीकें आलें । वार्षियेचें उभलें । कोण न रिगे ॥ १ ॥ तैसें
 जयाचें अंतःकरण । तथाच्याढायां संपूर्ण । अज्ञानाची जाण । ऋद्धि आहे ॥ २ ॥
 आणि विषयांची गोडी । जो जीत मेला न सांडी । स्वर्गीही खावया जोडी । धुनीचि
 ॥ ३ ॥ जो अखंड भोगा जांचे । जया व्यसन कामक्रीडेचें । मुख देखोनि विरक्ताचें ।
 संचैल करी ॥ ४ ॥ विषो शिणोनियां राहे । परि न शिणे सावध नेहे । कुहिलीं हातीं
 खाये । कोडी जैसा ॥ ५ ॥ खरीं देकों नेही उडे । लीतनि फोडी नाकाडे । तन्हीं जावि
 न काढे । मावोता खर ॥ ६ ॥ तैसा जो विषयांलागीं । उडी घाली जळते आगीं ।

१ सर्व. २ द्रव्यासक्तीला. ३ अल्पस्वल्प. ४ पाय घालण्याबरोबर. ५ डबकांतील पाणी.
 ६ धारेवर. ७ सहवासने. ८ धूल, धुके. ९ वादळाच्या. १० झाडाच्या वर जावें, खाली उतरावें.
 ११ परिभ्रमण. १२ स्थिरावें १३ मोठे. १४ धरबंध. १५ ओहळास. १६ बांध. १७ अधर्म.
 १८ मर्यादा. १९ कुळधर्माला. २० निर्णय. २१ बैल. २२ मोकळा. २३ जळी. २४ हत्ती. २५ पोळ.
 २६ अटकाव. २७ वेईला. २८ तेज, बळ. २९ दारांत. ३० भ्रम करतो. ३१ कामनिक कामांचे.
 ३२ संचैल ज्ञान करी. ३३ कुत्रेल्या. ३४ कुटरोगी. ३५ गाढवी. ३६ लाथांगी.

व्यसनाची आंगीं । लेणीं मिरवी ॥ ७ ॥ फुटोनि पडे तंव । मृग वाढवी हांव । परि न ह्मणे ते
 नांव । रोहिणीची ॥ ८ ॥ तैसा जन्मोनि मृत्युवरी । विषयीं त्रासितां बहुतीं परी । तन्ही
 त्रास नेवे धरी । अधिक प्रेमा ॥ ९ ॥ पहिले बाळवसे । आई बॅहेंचि पिसें । ते सरे मग
 स्त्री मांसें । भुलोनि ठाके ॥ १० ॥ मग स्त्री भोगितां थावो । कृद्राप्य लागे येवो । तेव्हां
 तोचि प्रेमभावो । बाळकासि आणी ॥ ११ ॥ आंधळें व्यालें जैसें । तैसा बाळें पॅरिसे ।
 परि जीव मेर तों न चासे । विषयांसि जो ॥ १२ ॥ जाण तयाच्या ठायीं । अज्ञानासि
 पार नाही । आतां आणीक कांहीं । चिन्हें सांगों ॥ १३ ॥ तरि देहचि आत्मा । ऐसेया
 जो मनोधर्मा । वैळघोनियां कर्मा । आरंभ करी ॥ १४ ॥ आणि उणें कां पुरें । जें जें
 कांहीं आचरे । तयाचेनि आविष्कारें । कुंथों लागे ॥ १५ ॥ डोडये ठेविलेनि भोजें ।
 देवैलविसें जोवें ॥ १६ ॥ तैसा विद्यावयसा माजे । उताणा चाले ॥ १६ ॥ ह्मणे
 श्रीचि एक अर्थी । माझ्याचि घरीं संपत्ती । माझी आचरतीं रीती । कोणा आहे ॥ १७ ॥
 नाही माझेनि पाडें पाड । मी सर्वज्ञ एकचि रूढ । ऐसा सर्व तुंहीगंड । घेऊनि ठाके ।
 ॥ १८ ॥ व्याधि लागलिया माणुसा । नयेचि भोग दाऊं जैसा । निकें न साहे जो
 तैसा । १ पुढिलांचें ॥ १९ ॥ पै गुण तेतुला खाय । स्नेह कीं जाळित जाय । जेथ ठेविजे
 तेथ होय । मसी ऐसें ॥ २० ॥ २ जीवनें शिंपिला तिडीपिडी । जीर्जला प्राण सांडी ।
 लोंगला तरी काडी । उरों नेरी ॥ २१ ॥ अळुमाळ प्रकाश करी । तेतुलेनीच उबारा
 धरी । तैसिया दीपाचिया परी । सुविधें जो ॥ २२ ॥ औषधाचेनि नांवें अमृत । जैसा
 नवडवर आंबुये । कां विषचि होऊनि परते । सर्पा दूध ॥ २३ ॥ तैसा सद्गुणी मत्सर ।
 व्युत्पत्ती अहंकार । तपोज्ञानें अपार । ताठा चढे ॥ २४ ॥ अत्यज रोंणिवे बैसविला ।
 औरें धारण गिळिला । तैसा गवें फुगला । देखसी जो ॥ २५ ॥ जो लाटणें ऐसा न लवे ।
 पाथर तेवि न द्रवे । गुणियांसि नागवे । ३ फोडसें जैसें ॥ २६ ॥ क्रिबडना तयापार्सी ।
 अज्ञान आहे वोंडीसी । हें ३ निकरें गा तुजसी । बोलत असों ॥ २७ ॥ आणीकही धन-
 जया । जो गृहदेह सामग्रिया । न देखे कालचेया । जन्मातें गा ॥ २८ ॥ कृतघ्ना उपकार
 केला । कां चोरा व्यवहार दिधला । निसुंग स्तविला । विसरे जैसा ॥ २९ ॥ बोडोळतां
 लाविलें । तें तैसेंचि कान पुंस ॥ ३० ॥ बोले । की पुढतीं बोढाळूं आलें । ३ पुणें जैसें ॥ ३१ ॥

१ तोंड फुटोन. २ कपट. ३ मृगजळाची. ४ बाईवर. ५ अंगबळें. ६ स्त्री. ७ चढोन.
 ८ आविर्भावने. ९ डोईवर घेतलेल्या महत्वाने. १० पुजारी, देवर्षी. ११ अभिमान धरी.
 १२ प्रसिद्ध. १३ गर्व. १४ दुसऱ्याचें. १५ वात. १६ पाण्याने. १७ तडतड करी. १८ वारा घातल्या
 तर. १९ स्पर्शला. २० किंचित्. २१ जानी. २२ दुधानें. २३ प्रकोपे. २४ राज्यावर. २५ अजग-
 रानें. २६ बाळकें काष्ठ. २७ गांडचास, विषवैयास. २८ फुरसें. २९ वाढते दसेस. ३० निश्चयानें.
 ३१ पुढें होणाऱ्या किंवा गत जन्मातें. ३२ व्यापारास भांडवल. ३३ निर्लज्ज. ३४ ओढाळपण
 करितां. ३५ तोंड. ३६ कुवें.

बेडूक सापाचिया तोंडी । जातसे संबुडबुडी । तो मक्षिकांचिया कोडी । स्मरना कांहीं ॥ ३१ ॥ तैसी नैवही वरें खवती । आंगी देहाची लुंती जिती । जेणें जाली तें चित्ती । सलेना जया ॥ ३२ ॥ मातेच्या उंदरकुहरी । सुनि विष्टेच्या दायरी । जठरीं नवमासवरी । उकडला जें ॥ ३३ ॥ ते गर्भाची जे व्यथा । कां जें जालें उपजतां । तें कांहींचि सर्वथा । नाठवी जो ॥ ३४ ॥ मळमूत्रपंक्ती । जें लोळतें बाळ अंकी । देखोनि जो न थुंकी । चास नेघे ॥ ३५ ॥ कालचि ना जन्म गेलें । पांहेच पुढती आलें । ऐसें हें कांहीं वाटलें । नाहीं जया ॥ ३६ ॥ आणि पै तयाचि परी । जीविताची फरारी । देखोनि जो न करी । मृत्युचिंता ॥ ३७ ॥ जिणेयाचेनि विश्वासें । मृत्यु एक एथ असे । हें जयाचेनि मानसे । मानिजना ॥ ३८ ॥ अल्पोदकींचा मासा । हें नांटे ऐसिया आशा । न वेंचेचि कां जैसा । अगाध डोहां ॥ ३९ ॥ कां गोरिचिंथे भुली । मृग व्याधा वृष्टी न घाली । गळ न पाहतां गिळिली । उंडी ^१मीने ॥ ७४० ॥ हीपाचिया झगमगा । जाळील हें पतंगा । नेणवेचि पै गा । जयापरी ॥ ४१ ॥ गर्वाचि निद्रासुखें । घर जळत असे तें न देखे । नेणतां ^२जेवी विखें । रांधिलें अन्न ॥ ४२ ॥ तैसा जीविताचेनि निषे । हा मृत्युचि आला असे । हें नेणेचि राजसें । सुखे जो गा ॥ ४३ ॥ शरीरीची वाढी । अहोरात्रांची जोडी । विषयसुखप्रौढी । साचचि मानी ॥ ४४ ॥ परि बापुडा ऐसें नेणें । जे वेदयेचें सर्वस्व देणें । तेचि तें नागावणें । रूप एथ ॥ ४५ ॥ संवचोरांचें साजणें । तेचि तें प्राण घेणें । लेपां स्नपन करणें । तोचि नाश ॥ ४६ ॥ पांडुरोगें आंग सुटलें । तें तयाचि नांवें खुटलें । तैसें नेणे भुले । आहारनिद्रा ॥ ४७ ॥ सन्मुख झेला । धांवतया पायें चपळा । प्रतिपदीं जवळा । मृत्यु जेवीं ॥ ४८ ॥ तेवि देहा जंव जंव वाढ । जंव जंव दिवसांचा पवाड । जंव जंव सूरवाड । भोगाचा यया ॥ ४९ ॥ तंव तंव अधिकाधिकें । मरण आयुष्यातें जिके । मीठ जोविं उदकें । ^३धांसिजत असे । ॥ ७५० ॥ तैसें जीवित्व जाये । तयास्तव कोळ्यातें पाहे । हें हातोहातीचें न होये । ठाउवें जया ॥ ५१ ॥ किंवहुना पांडवा । हा आंगींचा मृत्यु नित्य नवा । न देखे जो मैवा । विषयांचिया ॥ ५२ ॥ तो अज्ञानदेशींचा रावो । या बोला महाबाहो । न पड गा ठावो । आणिकांचा ॥ ५३ ॥ पै जीविताचेनि तोषें । जैसा कां मृत्यु न देखे । तैसाचि तारुण्यें ^४पोखे । जरा न गणी ॥ ५४ ॥ कोंडाडी लोटला गाडा । कां शिखरीनि सुटला धोंडा ॥

१ मुळासहित. २ कोटी. ३ मुख, मलद्वार, मूत्रद्वार, नेत्र २, कान २, नासारंत्रें २. ४ कुजलेली. ५ गर्भगुहेंत. ६ उकाड्यांत. ७ चिखलांत. ८ मांडीवर. ९ उजाडतांच. १० ओढाताण. ११ आटणार न हीं. १२ जाई. १३ पारध्याच्या गाण्यास. १४ मत्स्यानं. १५ प्रकाशानं. १६ मूर्ख. १७ खाई. १८ रजेगुणसुखानं. १९ तन मन धन अर्पण करणें. २० भैत्री. २१ मातीच्या चित्राला स्नान. २२ सुळाच्या. २३ असुकूलता. २४ घांसलें जातें. २५ यमाला. २६ भुलीनं, कपटानं. २७ पुष्ट होई. २८ डोंगराच्या कड्यावर. २९ शिखरापासून.

तैसा न देखे जो पुढां । वार्धक्य आहे ॥ ५५ ॥ कां आडवोहळा पाणी आले । कां जेसे
 ह्यासयाचें जुझ मातलें । तैसें तारुण्याचें चढलें ॥ भुरें जया ॥ ५६ ॥ पुष्टि लागे विघरो
 कांति पाहे निसरो । मस्तक आदरी शिरो- । भार्गी कंप ॥ ५७ ॥ दाढी साडळ धरी ।
 मान हालौनि वारी । तरी जो करी । मायेचा पैसु ॥ ५८ ॥ पुढील उरीं आडळे ।
 तंव न देखे जेविं आंधळें । कां डोळयावरले निर्गळें । आळसी तोषे ॥ ५९ ॥
 तैसें तारुण्य आजिचें । भोगितां वृद्धाप्य पाहेचें । न देखे तोचि साचें । अज्ञान गा
 ॥ ६० ॥ देखे अक्षमे कुंडजे । कीं विटावू लागे १ कुजें । परि न ह्मणे पाँहे माझें । ऐसेंचि
 होईल ॥ ६१ ॥ आणि आंगी वृद्धतेची । संज्ञा ये मरणाची । परि जया तारुण्याची ।
 भुली न फिटे ॥ ६२ ॥ तो अज्ञानाचें घर । हें साचचि ये उत्तर । तेवींचि परियेसीं
 थोर । चिन्हें आणिक ॥ ६३ ॥ तरि वाघाचिये अडवे । एकवेळ आला चरोनि देवें ।
 तेणें विश्वासें पुढती धांवें । वसू जैसा ॥ ६४ ॥ कां सर्पघरीआंत । अवचटें देवा
 आणिला स्वस्थ । येतुलियासाठी निश्चित । नास्तिक होय ॥ ६५ ॥ तैसेंचि अर्चवटे हें ।
 एकहोनी वेळांचि लाहे । एथ उरें एक आहे । हें मानीना जो ॥ ६६ ॥ वैरिया निह
 आली । आतां २ ह्मणें माझी सरली । हें मानी तो ३ सपिली । मुक्कला जेवीं ॥ ६७ ॥ तैसी
 आहारनिद्रेची उजरी । रोग निवांत जावरी । तंव जो न करी । व्याधीची चिंता ॥
 ६८ ॥ आणि स्त्रीपुत्रादिमळें । संपत्ती जंव जंव फळे । तेणें रेंजें डोळे । जाता
 जयाचे ॥ ६९ ॥ सेवळेंचि वियोग पडेल । ४ विळेंनि विपत्ति येईल । हे हुंखें पुढील ।
 देखेना जो ॥ ७० ॥ तो अज्ञान गा पांडवा । आणि तोही तोचि जाणावा । जो
 इंद्रिये अहंसावा । चारी एथ ॥ ७१ ॥ वैयसेचेनि उधाये । संपत्तीचेनि सौवाये ।
 सेव्यासेव्य जाये । सैकटित ॥ ७२ ॥ न करावें तें करी । असंभाव्य मनी धरी । चित्तु
 नये तें विचारी । जयाची मती ॥ ७३ ॥ रिधे जेथ न रिवावें । मागे जें न ध्यावें । स्पशें
 जेथ न लेंगावें । आंग मन ॥ ७४ ॥ न जावें तेथ जाये । न पहावें तें जो पाहे । न खावें तें
 खाये । तेवींचि तोषे ॥ ७५ ॥ न धरावा तो संग । न लगावें तेथ लाग । नाचरावा तो
 मार्ग । आचरे जो ॥ ७६ ॥ नायकावें तें आडके । न बोलावें तें ५ बिके । परि दांष होतिल
 हें न देखे । प्रवर्ततां ॥ ७७ ॥ आंगा मनासी रुचावें । येतुलनि कृत्याकृत्य नाठवे । जो

१ आडरानांतल्या ओहळास. २ रेड्याचें. ३ वेड. ४ नाश पावें. ५ मानेला. ६ पांढरेपण.
 ७ विस्तार. ८ गळतें घर. ९ उपांचें. १० अशक्त. ११ कुबड आलेले. १२ वेडावें. १३ कुगाण्यानें.
 १४ उधां. १५ वृद्धत्व हेंच मरणाची खूण. १६ रानांत. १७ पोल. १८ बिळांतून. १९ अवचित्.
 २० सर्प. २१ भांडणें. २२ समूल. २३ उत्कर्ष. २४ धुळीनें. २५ तात्काळ. २६ वेळानें.
 २७ दुःख. २८ पाहिजेतशीं. २९ तारुण्याच्या. ३० उत्कर्षानें. ३१ साद्यानें. ३२ धर्माधर्म.
 ३३ सरसकट मानी. ३४ न होणारे. ३५ स्पशूं नये. ३६ नडवडे.

करण्याचेनि नांवें । भलतेंचि करी ॥ ७८ ॥ परि पाप मज होईल । कां नरकयातना येईल । हें कांहींचि पुढील । देखेना जो ॥ ७९ ॥ तथाचेनि आंगलें । जर्गी अज्ञान दाटेंगे । जें सज्ञानाहींसंगें । झोंबों सके ॥ ८० ॥ परि असो हें आइक । अज्ञानचिन्हें व्याणिक । जेणें तुज सम्यक । जाणवेल ॥ ८१ ॥ तरि जयाची प्रीति पुरी । गुंतली देखसी घरीं । नैवगंधकेसरी । भ्रमरी जैसी ॥ ८२ ॥ साकरेचिया राशी । बैसली नुठे माशी । तैसेनि स्त्रीचित्त आवेशी । जयाचें मन ॥ ८३ ॥ टोला बेडूक कुंडी । मशक गुंतला बोंबुडी । जैसा ढोर सेंबुडबुडी । रुतला पंकी ॥ ८४ ॥ तैसें घरीं हूनि निघणें । नाही जीवें मनें प्राणें । जया साप होऊनि असणें । आर्थी तिये ॥ ८५ ॥ प्रियोत्तमाचि या कंठी । प्रेमदा घे आठी । तैसी जीवेंसी कोपटी । धरुनि ठाके ॥ ८६ ॥ मधुरसोद्वेशें । मधुकर जंचे जैसे । गृहसंगोपन तैसे । करी जो गा ॥ ८७ ॥ ह्यातारपणीं जालें । रसै एक विप्रेद्वलें । तथाचें कां जेतुलें । मातापितरां ॥ ८८ ॥ तेतुलेनि पाडें पार्था । घरीं जया प्रेमआस्था । आणि स्त्रीवांचूनि सर्वथा । जाणना जो ॥ ८९ ॥ तैसा स्त्रीदेहीं जो जीवें । पडोनियां सर्वभावें । कोण मी काय करावें । कांहीं नेणे ॥ ९० ॥ महेपुरुषाचें चित्त । जालिया वस्तुगत । ठाके व्यवहारजात । जयापरी ॥ ९१ ॥ हानी लज्जा न देखे । परीपवाद नाइके । जयाचीं द्वंद्वियें एकमुखें । स्त्रियां केलीं ॥ ९२ ॥ चित्त आराधी स्त्रियेचें । आणि तियेचेचि छंदें नाचें । माकड गारुडियाचें । जैसें होय ॥ ९३ ॥ आपणेंपेही शिणवी । इष्टमित्र दुखवी । मग कैवडाचि वाढवी । लोभी जैसा ॥ ९४ ॥ तसा दानपुण्यें खोंची । गोत्रकुटुंबा वंची । परि बौद्धी स्त्रियेची । उणी हों नेसी ॥ ९५ ॥ पूजित्ती देवतें जोगेंवी । गुरुतें बोलें झकवी । माय बापा दावी । निर्दोषण । ॥ ९६ ॥ स्त्रियेच्या तरीं विखीं । भोगसंपत्ति अनेकीं । आणी वस्तु ^{२५}निकी । जे जे देखे ॥ ९७ ॥ प्रेमाधिलेनि भक्तें ॥ जैसेनि भजिजे कुळदेवतें । तैसा एकाग्रचित्तें । स्त्री जो उपासी ॥ ९८ ॥ साच आणि चोख । तें स्त्रियेसीचि अशेख । येरींविषयीं जोगीं-वणूक । तेही नाही ॥ ९९ ॥ इथेतें हन कोणी देखेल । इथेसी वेखांसें जाईल । तरि युगचि बुडेल । ऐसें जया ॥ १०० ॥ नैयटया भेण । न मोडिजे नागांची आण । तैसी पाळी उंगखुण । स्त्रियेची जो ॥ १ ॥ किबहुना धनंजया । स्त्रीचि सर्वस्व जया । आणि

१. समागमार्ने. २. दांडगें. ३. सुवासिक कमळाच्या केसरांत. ४. राहिला. ५. समूळ. ६. ओसाड जमिनींत. ७. क्षी. ८. मिठी. ९. खोंपट. १०. मधु मिलण्याच्या हेतूनें. ११. जाच सोशी. १२. घराचें संरक्षण. १३. मूल. १४. एकुलतें. १५. सिद्धाचें. १६. ब्रह्मगत. १७. निर्दा. १८. एकाकार. १९. क्षीने. २०. आपल्यास्वतःतः. २१. धनच. २२. कमी करी. २३. वायदे. २४. झोका देतो. २५. दरिद्रता. २६. आणतो. २७. चांगली. २८. प्रेमळ. २९. कसा तरीं निर्वाह. ३०. विरुद्ध. ३१. नायटा होईल त्या भयानें. ३२. मनोगत.

लागीं प्रेम ॥ २ ॥ आणीकही जें समस्त । तियेचें संपत्तिजात ।
 ानी जो कां ॥ ३ ॥ तो अज्ञानासी मूळ । अज्ञाना तेणें बळ ।
 चि रूप ॥ ४ ॥ आणि मातलिया सागरी । मोकळिलिया तैरी ।
 रांदाळे जेवीं ॥ ५ ॥ तेवि प्रियवस्तु पावे । आणि सुखें जो उंचावे ।
 तेंळवट वे ॥ ६ ॥ ऐसेनि जयाचे चित्ती । वैषम्याची वोळखती ।
 तान गा ॥ ७ ॥ आणि माझ्याठायीं भक्ती । फळांलागीं जया आर्ती ।
 णें जेवीं ॥ ८ ॥ ना तरी कांताच्या मानसी । रिगोनि स्वैरिणी
 । जावयालागीं ॥ ९ ॥ तैसा मातें किरीटी । भजती गा पांडवी ।
 यो सूर्ये ॥ १० ॥ आणि भजिनलियासवें । तोचि विषय जरी न
 आवघेवें । दवाळ हें ॥ ११ ॥ कुणवट कुळवाडी । तैसा आन आन
 री पेंरवडी । करी तथा ॥ १२ ॥ तथा गुरुमार्गा टेंके । जयाचा
 याचा मंत्र शिके । येर नेवे ॥ १३ ॥ प्राणिजातेंसी निष्ठुर । स्थावरीं
 री ऐकसर । निर्वाह जया ॥ १४ ॥ माझी मूर्ती निफजवी । ते घराचे
 र देवी देवी । यात्रे जाय ॥ १५ ॥ नित्य आराधन माझें । कौर्जी
 वे दोषें कीजे । पूजा आनी ॥ १६ ॥ माझें अधिष्ठांन घरीं । आणि
 री । पितृर्कायावसरीं । पितरांचा होय ॥ १७ ॥ एकादशीच्या
 आह्मासीं । तेतुलाचि नागांसीं । पंचमीच्या दिवशीं ॥ १८ ॥ चौथी
 गणेशाचाचि होये । चैतदशी ह्याने माये । तुझाचि वो दुर्गे ॥ १९ ॥
 सांडी । मग बैसे नैवेचंडी । आदित्यवारी वाढी । बहिरवां पार्शी
 र पावे । आणि बेलेंसी लिगा धांवे । ऐसा एकलाचि आवघेव ।
 सा अखंड भजन करी । उगा नोहे क्षणभरी । अवघेन गांवद्वारीं ।
 ऐसेनि जो भक्त । देखसी सैरीं धांवत । जाण अज्ञानाचा मूर्त ।
 आणि एकांतें चोखटें । तपोवनें तीर्थे तटें । देखोनि जो गा
 २४ ॥ जया जैनपदीं सुख । गजबजेचें कवतिक । वानू आवडे
 व ॥ २५ ॥ आणि आत्मा गोचर होये । ऐसी जे विद्या आहे ।
 वाहे । विद्वांसू जो ॥ २६ ॥ उपनिषदांकडे न वेंचे । योगशास्त्र

खवळलेल्या. ३ होडी ४ लघुत्व. ५ चिंता. ६ व्यभिचारिणी. ७ कामना-
 ९ प्रकार. १० सुगरपण. ११ एकनिष्ठपणा. १२ कार्यासाठी. १३ दुस-
 २५ नवस. १६ आदिकाली. १७ चतुर्थी. १८ चतुर्दशीच्या दिवशीं.
 दे. २० सेवी. २१ सर्वप्रकारे. २२ अखंडसौभाग्यवती, वेदया. २३ स्वेच्छा.
 व्याचें वाजविण्याचें वाय, तद्रत्न बडबड करतो. २६ वळें.

न रुचे। अध्यात्मज्ञानी जयाचें। मनाचि नाही ॥ २७ ॥ आत्मचर्चा एकी आधी।
 ऐसिये बुद्धीची भिती। पाडुनि जयाची मती। बोळाळ जाहाली ॥ २८ ॥ कर्मकांड
 तरी जाणे। मुखोद्गत पुराणें। ज्योतिषीं तो द्वारे। तैसेंचि होय ॥ २९ ॥ शिल्पी
 अति निपुण। सूर्पकर्मीही प्रवीण। विधि आर्थवर्षण। हातीं आधी ॥ ८३० ॥
 कोंक्रीं नाही ठेले। भारत कीर ह्याणितले। आगम आर्षाविले। मूर्त होती ॥ ३१ ॥ नीति-
 जात धंदे। वैद्यकही बुद्धे। काव्यनाटकीं दुजें। चतुर नाही ॥ ३२ ॥ स्मृतींची चर्चा।
 दर्श जाणे गारुडींचा। निघई प्रज्ञेचा। पाइकी करी ॥ ३३ ॥ पै व्याकरणीं चोखडा।
 तर्की अतिगाढा। परि एक आत्मज्ञानी फुंडा। जात्यंध जो ॥ ३४ ॥ तें एकवांचूनि
 आववां शास्त्री। सिद्धांत निर्माणधीत्री। परि जळो तें मूळनक्षत्री। न पाहें गा ॥ ३५ ॥
 मोरा आंगीं अशेषें। पिसें असती डोळींसें। परि एकली दृष्टी नसे। तैसें तें गा ॥ ३६ ॥
 जरी परमाणुएवढें। संजीवनीमूळ जोडे। तरि बहु काय गाडे। भरणें येरें ॥ ३७ ॥
 आयुष्यावीण लक्षणे। सिसेंवीण अळंकरणें। बोहरेंवीण बांधावणें। तो विदुर्बु गा
 ॥ ३८ ॥ तैसें शास्त्रजात जाण। आववेंचि अप्रमाण। पार्था अध्यात्मज्ञानेविण। एक-
 लेनी ॥ ३९ ॥ यालागीं अर्जुना पाहीं। अध्यात्मज्ञानाच्याठायीं। जया नित्यबोध नाही।
 शास्त्रमूढा ॥ ८४० ॥ तथा शरीर जें जालें। तें अज्ञानाचें बीं वीरूढलें। तथाचें व्युत्प-
 न्नत्व गेलें। अर्जुनवेली ॥ ४१ ॥ तो जें जें बोले। तें अज्ञानाचि फुललें। तथाचें पुण्य जें
 फळलें। तें अज्ञान गा ॥ ४२ ॥ आणि अध्यात्मज्ञान कांहीं। जेणें मानिलेंचि नाही।
 तो ज्ञानार्थ न देखे काई। हें बोलावें असे ॥ ४३ ॥ ऐलीचि थडी न पवतां। पळे जो
 माघीता। तथा पैलंद्वीपीची वार्ता। काय होय ॥ ४४ ॥ कां दारवंडाचि जयाचें। शीर
 रोंविलें खोंचे। तो केवि पौरिवरीचें। ठेविलें देखे ॥ ४५ ॥ तेवि अध्यात्मज्ञानी जया।
 अनोळख धनंजया। तथा ज्ञानार्थ देखावया। ^{२६}विषो काई ॥ ४६ ॥ ह्याणोनि आतां
 विशेणें। तो ज्ञानाचें तत्व न देखे। हें सांगावें आंखिलेखें। न लगे तुज ॥ ४७ ॥ जेव्हां
 सगळें वाढिलें। तेव्हांचि पोढिचें धालें। तैसें मागिले पदें बोलिलें। तेचि होय ॥ ४८ ॥
 वांचूनियां वेगळें। रूपकरणें हें न मिळे। जेवि अर्जुनतिलें आंधळें। तें दुजेनसी ये ॥ ४९ ॥
 एवं ^{२७}इथें उपरतीं। ज्ञानचिन्हें मागुती। अमानित्वाइ प्रभृती। बाखाणिली ॥ ८५० ॥ जे

१ आत्मानात्मनिरूपण. २ कलाकौशल्यांत. ३ पाककर्मांत. ४ अथर्वण वेदांत सांगितलेली.
 ५ कामशास्त्रांत. ६ आपलेसे केले. ७ समजे. ८ मर्म. ९ कोश. १० खरा. ११ पृथ्वीतुल्य आधार-
 भूत. १२ मूळनक्षत्री जन्मल्याप्रमाणें. १३ नेत्राकार. १४ मृतसंजीवनीची मुळी. १५ मस्तकावा-
 च्छन. १६ वधुवराशिवाय. १७ वाजत्रें वाजविणें. १८ फजीती. १९ वाढलें. २० शास्त्रज्ञान.
 २१ अज्ञानरूप वेलीवर. २२ परतीराची. २३ उद्वयान्तच. २४ दडपलें. २५ आवारांतलें, घरीचें.
 २६ गम्य. २७ फार विस्तरे. २८ आमंत्रणानें बोलाविलें. २९ या उलटरीत्या.

ज्ञानपदें अठरा । केलियां येरी^१ मोहरां । अज्ञान या आकारा । सहजें येती ॥ ५१ ॥
 मार्गां श्लोकाचेनि अर्धार्थे । ऐसें सांगितलें श्रीमुकुंदें । ना उफरावें इयें ज्ञानपदें ।
 तेंचि अज्ञान ॥ ५२ ॥ ह्मणोनि इया वाहणी । केली म्यां उपलवणी । वांचुनि
 दुधा मेळऊनि पाणी । फार कीजे काई ॥ ५३ ॥ तैसें जी न बडबडीं । पहाची कोरें न
 सांडीं । मूळध्वनींचिये वाढी । निमित्त जाहालों ॥ ५४ ॥ तंव श्रोते ह्मणती राहें । कै
 परिहारा ठाव आहे । विहिंसी कां वायें । कविपोषका ॥ ५५ ॥ तुतें श्रीमुरारी । ह्मणितलें
 प्रकट करीं । जे अभिप्राय गेंव्हरिं । झांकिले आह्मी ॥ ५६ ॥ तें देवाचें मनोगत । द्रवित
 आहासी तूं मूर्त । हेंही ह्मणतां चित्त । ईदेल तुझें ॥ ५७ ॥ ह्मणोनि असो हें न बोलों ।
 परि साविद्या गा तोषलों । जे ज्ञानतरिये मेळविलों । श्रवणसुखाचे ॥ ५८ ॥ आतां
 इयावरी । जे तो श्रीहरी । बोलिला तें करीं । कथन वेगां ॥ ५९ ॥ इया संतवाक्यास-
 रिसें । ह्मणितलें निवृत्तिदासें । जी अवधारा तरी ऐसें । बोलिलें देवें ॥ ६० ॥ ह्मणतीं
 तुवां पांडवा । हा चिन्हसमुच्चय आधवा । आयिकिला तो जाणावा । अज्ञानभाग ॥ ६१ ॥
 इया अज्ञानभागा । पाठी देऊनि पै गा । ज्ञानविखीं चांगा । दृढा होइजे ॥ ६२ ॥ मग
 निर्वाळिलेनि^२ ज्ञानें । जेथें भेटेल मनें । तें जाणावया अर्जुनें । आस केली ॥ ६३ ॥ तंव
 सर्वज्ञांचा रावो । ह्मणे जाणोनि त्याचा भावो । परिसें ज्ञेयाचा अभिप्रावो । सांगों
 आतां ॥ ६४ ॥

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ।

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ १२ ॥

तरि ज्ञेय ऐसें ह्मणणें । वस्तु तें येणेंचि कारणें । जें ज्ञानेंवांचूनि कवणें । उपाया नये
 ॥ ६५ ॥ आणि जाणितलेंयावरौतें । कांहीं करणें नाही जेथें । जाणणेंचि तेंमयातें ।
 आणि जयाचें ॥ ६६ ॥ जें जाणितलेंयांसाठीं । संसार काढूनियां कांटीं । जिराणि
 जाइजे पोटी । नित्यानंदाच्या ॥ ६७ ॥ तें ज्ञेय गा ऐसें । आदि जया नसे । परब्रह्म
 आपसें । नाम जया ॥ ६८ ॥ जें नाही ह्मणों जाइजे । तंव विश्वाकारें देखिजे । आणि
 विश्वाचि ऐसें ह्मणिजे । तरि हे माया ॥ ६९ ॥ रूप वर्ण वैशक्ति । नाही दृश्य द्रष्टा स्थिती ।
 तरि कोण कैसें आधीं । ह्मणावें पां ॥ ७० ॥ आणि साचचि जरी नाही । तरि महवादि
 कोणटाई । स्फुरत कैचें काई । तेणेंविण असे ॥ ७१ ॥ ह्मणोनि आधी नाथी हे बोली ।

१ दुसऱ्या पक्षाकडे. २ अशा प्रकारें. ३ विस्तार. ४ कांठ. ५ निरास करण्याला. ६ व्यर्थ भितोस.
 ७ गुप्तस्थळीं. ८ भरून येईल. ९ सर्वथा. १० ऐकण्यास सुखकारक अशी ज्ञाननौका आह्मांस प्राप्त
 झाली. ११ समुदाय. १२ शुद्ध. १३ जाणण्यास योग्य वस्तु. १४ तदाकारतेस. १५ जाणलें असतां.
 १६ संसाराला कांटीं लावून. १७ आरंभ. १८ मूर्ति. १९ असणेपणा. २० भासमान.

जें देखेनि मुकी जाहली । विचाराची मोडळी । वाट जेथें ॥ ७२ ॥ जैसी भांडघटश-
रावी । तदाकार असे पृथ्वी । तैसें सर्व होऊनियां सर्वीं । असें जे वस्तु ॥ ७३ ॥

सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १३ ॥

आघवांचि देशी काळी । नैव्हतां देशकाळांवेगळी । जे क्रिया स्थळास्थळी । तेचि
हात जयाचे ॥ ७४ ॥ तयातें याकारणें । विश्वबाहु ऐसें ह्मणणें । जे सर्वचि सर्वपणें ।
सर्वदा करी ॥ ७५ ॥ आणि समस्तांही ठायां । एककाळी धनंजया । आलें असे ह्मणोनि
जया । विश्वामित्र नाम ॥ ७६ ॥ पै संवितया आंग डोळे । नाहीत वेगळे वेगळे । तैसें
सर्वद्रष्टे सकळें । स्वरूपें जें ॥ ७७ ॥ ह्मणोनि विश्वतश्चक्षु । हा अचक्षुच्याठायीं पक्षु ।
बोलावया दक्षु । जाहला वेद ॥ ७८ ॥ जें सर्वांचे शिरावरी । जें नित्य नांदे संपावरी ।
ऐसिये स्थितीवरी । विश्वमूर्धा ह्मणिए ॥ ७९ ॥ पैगा मूर्त तेंचि मुख । हुंताशना जैसें
देख । तैसें सर्वपणें अशेख । भोक्तें जें ॥ ८० ॥ यालागीं तथा पार्था । विश्वतोमुख हे
व्यवस्था । आली वाकपथा । श्रुतीचिया ॥ ८१ ॥ आणि वस्तुमार्वी गगन । जैसें असे
संलक्ष्म । तैसें शब्दजाती कान । सर्वत्र जया ॥ ८२ ॥ ह्मणोनि आह्मी तयातें । ह्मणां
सर्वत्र आइकतें । एवं जें सर्वातें । आवरुनि असे ॥ ८३ ॥ येऱ्हवीं तरी महामती । विश्व-
तश्चक्षु इया श्रुती । तयाचिये व्याप्ति । रूप केलें ॥ ८४ ॥ वांचूनि हस्त नेत्र पाये । हे
भाष तेथ के आहे । सर्व शून्यत्वाचा साहे । निर्भर्क जें ॥ ८५ ॥ पै कळोळातें कळोळें ।
असिजत असे ऐसें कळे । परि घसितें भासावेगळें । असे काई ॥ ८६ ॥ तैसें साचचि
जें एक । तेथ के व्याप्यव्यापक । परि बोलावया नावेक । करावें लागे ॥ ८७ ॥ पै शून्य
जें दावावें जाहालें । तें बिंदुलें एक केलें । तैसें अद्वैत सांगावें बोलें । तें द्वैत कीजे ॥ ८८ ॥
येऱ्हवीं तरी पार्था । गुरुशिष्यसत्पथा । आडळ पडे सर्वथा । बोल खुंदे ॥ ८९ ॥ ह्मणोनि
गा श्रुती । द्वैतभावे अद्वैती । निरूपणाची वाहती । वाट केली ॥ ९० ॥ तेंचि आतां
अवधारी । इये नेत्रंगोचर आकारी । तें ज्ञेय गा जयावरी । व्यापक असे ॥ ९१ ॥

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।

असक्तं सर्वभूच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तु च ॥ १४ ॥

तरि तें गा किरीटी ऐसें । अवकाशी आकाश जैसें । पटी पट होऊनि असे । तंतु

१ डेरा, घाघर, परळ इत्यादिकांत. २ सदासर्वकाळ आणि सर्वत्र. ३ न होता. ४ ज्याचे पाय
सर्वत्र आहेत. ५ सूर्याला. ६ सर्व पाहणारे. ७ सर्वत्र डोळे असणारा. ८ शहाणा. ९ सर्वप्रकारें.
१० अशीला. ११ सर्वत्र तोंडे आहेत असा. १२ बोलण्यांत. १३ ओतप्रोत भरलेलें. १४ ऐक-
णारे. १५ सिद्धांत. १६ तर्काला. १७ क्षणभर, उगाच. १८ वर्तुळ. १९ गुरुशिष्यसंप्रदायांत.
२० आडखोळ. २१ डोक्यानें दिसणारे. २२ पोकळ जमिंत.

जैर्वी ॥ ९२ ॥ उदक होऊनि उदकीं । रस जैसा अवलोकीं । दीपपणें दीपकीं । तेज जैसैं ॥ ९३ ॥ कर्पूरखें कापुरीं । सौरभ्य असे जयापरी । शरीर होऊनि शरीरीं । कर्म जैवीं ॥ ९४ ॥ किंबहुना जैसैं पांडवा । सोनेचि सोनयाचा रज । तैसैं जे या सर्वा । सर्वांगीं असे ॥ ९५ ॥ परि असे रवेपणामाजिवडें । तंव रवा ऐसैं आवडे । वांचूनि सोनें सांगडें । सोनया जैवीं ॥ ९६ ॥ पै गा बोधचि वांकुडा । परि पाणी उजू सुहाडा । बन्दि आला लोखंडा । लोह नव्हे कीं ॥ ९७ ॥ घटाकारें वेढाळे । तेथ नभ गमे वाढाळें । मठी तरी चौफळें । आयें दिसे ॥ ९८ ॥ परि ते अवकाश जैसे । नोहिजतीचि आकाशें । जें विकार होऊनि तैसैं । विकारी नोहे ॥ ९९ ॥ मनमुख्य इंद्रियां । सत्त्वादिगुणां ययां । सारिखें ऐसैं धनंजया । आवडें कीर ॥ १०० ॥ पै गुळाची गोडी । नोहे बांधेया सांगडीं । तैसीं गुण इंद्रियें फुडीं । नार्हीं तेथ ॥ १०१ ॥ अगा क्षीराचिये दशे । घृत क्षीराकारें असे । परि क्षीराचि तोहे जैसैं । कपिध्वजा ॥ १०२ ॥ तैसैं जे इये विकारीं । विकार नोहे अवधारीं । पै आकारा नाम ^१भोवरी । येर सोनें तें सोनें ॥ १०३ ॥ इया उघड मज्हाटिया । तें वेगळेपण धनंजया । जाण गुणइंद्रियां । पासोनियां ॥ १०४ ॥ नानरूपसंबंध । जातिक्रियाभेद । हा आकारासीच प्रवाद । वस्तुसि नार्हीं ॥ १०५ ॥ तें गुण नव्हे कहीं । गुणा तथा संबंध नार्हीं । परि त्याच्याचिटाई । आभासती ॥ १०६ ॥ येतुलेयासाई । संत्रांताच्या पोटीं । ऐसैं जाय किरीटी । जे हेचि धरी ॥ १०७ ॥ तरि तें गा धरणें ऐसैं । अन्नतें जावें आकाशें । कां प्रतिबंदन जैसैं । आरसेनी ॥ १०८ ॥ ना तरी सूर्य प्रतिमंडळ । जैसेनि धरी सलिल । कां रश्मिकरीं मृगजळ । धरिजे जैवीं ॥ १०९ ॥ तैसैं गा संबंधेंविण । यथा सर्वांते धरी निर्गुण । ^१परि तें वायां जाण । मिथ्यादृष्टीं ॥ ११० ॥ आणि यापरी निर्गुणें । गुणातें भोगणें । रंका राड्य करणें । स्वर्मां जैसैं ॥ १११ ॥ ह्यणोनि गुणाचा संग । अथवा गुणभोग । हा निर्गुणी लाग । बोलों नवे ॥ ११२ ॥

बहिरंतश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वात्तद्विशेषं दूरस्थं चांतिके च तत् ॥ १५ ॥

जें चर्याचरभूतां- । नाजि असे पांडुसुता । नाना बन्हीं उष्णता । अभेदें जैसी ॥ १३ ॥ तैसोनि अविनाशभावे । जें सूक्ष्मदशे आघवें । व्यापुनि असे ते जाणावें । ज्ञेय एय ॥ १४ ॥ जें एक आंत बाहेरी । जें एक जवळ दुरी । जें एकवांचूनि परी । दुजी नार्हीं

१ सुगंध. २ क्रिया. ३ तुकड्यामध्यें. ४ वाटे. ५ समागमें. ६ हे सुहदा. ७ चतुष्कोणाकार. ८ नादा पावती. ९ डेपीपवडी. १० बुगडी, बाजुबंद. ११ लौकिकसंज्ञा. १२ भासमान होतात. १३ अज्ञानाच्या. १४ मुखाचें प्रतिबिंब. १५ सूर्यकिरणांमुळे. १६ परंतु व्यर्थ आहे असे समज. १७ भ्रामकदृष्टीमुळे. १८ सत्व, रज, तम, या तीन गुणांचा. १९ स्थावरजंगम.

॥ १५ ॥ क्षीरसागरीची गोडी । माजि बहू थडिये थोडी । हें नाहीं तेंया परवडी । पूर्ण
जें गा ॥ १६ ॥ स्वेदैजप्रभृती । वेगळाल्या भृती । जयाचिये अनुस्युती । खोमणें नाही
॥ १७ ॥ पै श्रोतेमुख्यटिळका । घटसहस्रा अनेका- । माजि बिंबोनि चंद्रिका । न भेदे जेवीं
॥ १८ ॥ नाना लवणकणाचिये राशी । क्षारता एक जैसी । कां कोडी एकीं उरी ।
एकचि गोडी ॥ १९ ॥

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ।

भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं प्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १६ ॥

तैसें अनेकीं भूतजाती । जें आहे एकी व्याप्ती । विश्वकार्या सुमती । कारण जें गा
॥ १२० ॥ ह्योनि हा भूताकार । जेथूनि तेंचि तेंया आधार । कळोळ सागर । जिया-
परी ॥ २१ ॥ बाल्यादि तीर्हीं वयसी । काया एकचि जैसी । तैसें आदिस्थितिप्राप्ती ।
अखंड जें ॥ २२ ॥ सायंप्रातर्मध्यान्ह । हातां जातां दिनमान । जैसें कां गगन । पाल-
देना ॥ २३ ॥ अगा सृष्टिवेळे प्रियोत्तमा । जया नाम ह्यगती ब्रह्मा । स्थिती जें विष्णु-
नामा । पाव जाहलें ॥ २४ ॥ मग आकार हा हारपे । तेव्हां रुद्र जें ह्यणिपे । तेही गुण-
त्रय जेव्हां लोपे । तें जें शून्य ॥ २५ ॥ नभाचें शून्यत्व गिळून । गुणत्रयातें नुरउन । तें
शून्य तें महेशून्य । श्रुतिवैचनसंमत ॥ २६ ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥ १७ ॥

जें अग्नीचें दीपन । जें चंद्राचें जीवन । सूर्याचें नयन । देखती जेणें ॥ २७ ॥ जयाचे
उजियेडें । तारागण उघडें । महातेज सुरवाडें । राहाटे जेणें ॥ २८ ॥ आदीची जें आदी ।
वृद्धीची जें वृद्धी । बुद्धीची जें बुद्धी । जीवाचा जीव ॥ २९ ॥ जें मनाचें मन । जें नेत्राचें
नयन । कानाचें कान । वाचेची वाचा ॥ ३० ॥ जें प्राणाचा प्राण । जें गतीचें चरण ।
क्रियेचें कर्तेपण । जयाचेनी ॥ ३१ ॥ आकार जेणें आकार । विस्तार जेणें विस्तार ।
संहार जेणें संहार । पांडुकुमरा ॥ ३२ ॥ जें मेदिनीची^{१६} मेदिनी । जें पाणी पिऊनि असे
पाणी । तेजा दिवेलावणी । जेणें तेजे ॥ ३३ ॥ जें वायूचा श्वासोश्वास । जें गगनाचा
अवकाश । हें असो आघवाचि भास । आभासे जेणें ॥ ३४ ॥ किंबहुना पांडवा । जें
आघवेंचि असे आघवा । जेथ नाहीं रिगावा । द्वैतभावासी ॥ ३५ ॥ जें देखिलियाश्विसर्वें ।

१ मध्यें. २ त्या रीतीनें. ३ घामापासून उत्पन्न झालेला जीव. ४ व्याप्तीस. ५ कमीपणा. ६ मठी.
७ खारटपणा. ८ कोट्यावधि उसांत. ९ हेतु. १० भूताकाराला. ११ उत्पत्तिस्थितिसंहारी. १२ ब्रह्म.
१३ प्रकाशक. १४ वेदानें सांगितलेले. १५ मुखानें. १६ नाश. १७ पृथ्वी.

दृश्य द्रष्टा हैं आधवें । एकवट कालवें । सामारस्थे ॥ ३६ ॥ मग तेंचि होय ज्ञान । ज्ञाता ज्ञेय हन । जेणें ममिजे स्थान । तेंहि तेंचि ॥ ३७ ॥ जैसे सरलियां लेख । आंख होती एक । तैसे साध्यसाधनादिक । ऐक्यासि ये ॥ ३८ ॥ अर्जुना जियठाई । न सरें द्वैताची वेंही । हें असो जें हृदयी । सर्वांच्या असे ॥ ३९ ॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।

मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १८ ॥

एवं हें तुजपुढां । आर्ही क्षेत्र सुहाडा । राविलें फाडोवाडां । विवंचुनी ॥ १४० ॥ तैसेंचि क्षेत्रापार्थी । जैसेनि देखसी विनी । तैसें ज्ञानही किरीटी । सांगीतलें ॥ ४१ ॥ अज्ञानाही कौतुके । रूप केलें निके । जंव आंघणी तुझी टेंके । पुरे द्वणें ॥ ४२ ॥ आणि आतां हें रोकडें । उपपत्तीचेनि पंवाडें । निरूपिलें उघडें । ज्ञेय पें गा ॥ ४३ ॥ हे आधवीच विवंचना । बुद्धी भरोनि अर्जुना । मल्लिद्धिभांवना । माझिया येती ॥ ४४ ॥ देहादिपरि-
१५ अर्हां । संन्यास करूनियां जिहीं । जीव माझ्याठाई । वृत्तिके केला ॥ ४५ ॥ ते मातें किरीटी । हेंचि जाणोनियां शेवटीं । आपणपयां साठोवादी । मीचि होती ॥ ४६ ॥ मीचि
१५ होती परी । हे मुख्य गा अवधारीं । सोहोपी सर्वांपरी । रचिली आह्मी ॥ ४७ ॥ कडां पायरी कीजे । निराळीं माच बांधिजे । अर्थाची सुडजे । तरी जैसी ॥ ४८ ॥ येज्जर्वा आधवेंचि आत्मा । हें सांगोनि वीरोत्तमा । परी तुझिया मनोधर्मा । मिळल ना ॥ ४९ ॥ ह्मणोनि एकचि संचलें । चतुर्था आह्मी केलें । जें अद्वैतपण देखिलें । तुझिये प्रजे ॥ ५० ॥ पें बाळ जें जेवविजे । तें घांस एक विसां टाथी कीजे । तैसें एकचि हें चतुर्व्याजें । कथिलें आह्मी ॥ ५१ ॥ एक क्षेत्र एक ज्ञान । एक ज्ञेय एक अज्ञान । भाग केले अव-
धान । जाणोनि तुझे ॥ ५२ ॥ आणि ऐसेनही पार्था । जरी हा अभिप्रावो तुज हाता । नये तरी हे व्यवस्था । एक वेळ सांगों ॥ ५३ ॥ आतां चौंटाथी न करूं । एकही ह्मणोनि नें सरूं । आत्मानात्मया धरूं । सरिसाचि पाड ॥ ५४ ॥ परि तुवां येतुलें करावें । मागों तें आह्मा देआवें । जे कानाचें नांव ठेवावें । आपणपयातें ॥ ५५ ॥ या श्रीकृष्णाचिया बोला । पार्थ रोमांचित जाहाला । तेथ देव ह्मणती भला । उंचेंबळें ना ॥ ५६ ॥ ऐसेनि तो येतां वेग । धरुनि ह्मणे श्रीरंग । प्रकृतिपुरुषविभाग । परितें सांगों ॥ ५७ ॥ जया

१ ब्रह्मरूपांत. २ जाणवें, पाववें. ३ गणना. ४ प्रतिबंध. ५ प्रियमित्रा. ६ स्पष्टपणानें. ७ इच्छा. ८ विधांति पावे. ९ विस्तारानें. १० माझ्या प्राप्तीच्या भावनेनें. ११ मद्भक्ताला. १२ परिवारगणांत. १३ वतनदार. १४ आपल्या मोबदल्यानें, विनियोगानें. १५ होण्याचा प्रकार. १६ खोल पाण्यांत नौका घालावी. १७ अल्पता, अदृढता. १८ चार प्रकारें करून. १९ न मानूं. २० तटस्थ झाला.

मार्गांतें जर्गी । सांख्य द्वयती योगी । जयाचिये भाटिवेलागी । मी कपिल जाहालों ॥५८॥
तो आईक निहोख । प्रकृतिपुरुषविवेक । द्वयणे आदिपुरुष । अर्जुनातें ॥ ५९ ॥

प्रकृति पुरुषं चैव विद्व्यनादी उभावपि ।

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥

तरी पुरुष अनादि आधी । आणि तैत्तिरीलागोनि प्रकृती । सर्वे सरिसी दिवोराती । जयापरी ॥ १६० ॥ कां रूप नोहे वायां । परी रूपा लागली छाया । निकण वाढे धन-जया । कणेसी कोंडा ॥ ६१ ॥ तैसी जाण जेवढे । दोन्ही इथे एकवढे । प्रकृतिपुरुषें प्रकटें । अनादिसिद्धें ॥ ६२ ॥ पै क्षेत्र येणें नांवें । जें सांगीतलें आयवें । तेंचि एथ जाणावें । प्रकृति हे गा ॥ ६३ ॥ आणि क्षेत्रज्ञ ऐसें । जयातें ह्यणितलें असे । तो पुरुष हें अनादिसें । न बोलों घेई ॥ ६४ ॥ इथें आनानें नांवें । परि निरूप्य आन नोहे । हें लक्षण न चुकावें । पुढतपुढती ॥ ६५ ॥ तरी केवळ हे सत्ता । तो पुरुष गा पांडुसुता । प्रकृतीतें समस्तां । क्रिया नाम ॥ ६६ ॥ बुद्धि इंद्रिये अंतःकरण । इत्यादि विकारभरण । आणि ते तीन्ही गुण । सत्त्वादिक ॥ ६७ ॥ हा आयवाचि मेळावा । प्रकृति जाहाला जाणावा । हेचि हेतु संभवा । कर्माचिया ॥ ६८ ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।

पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २० ॥

तेथ इच्छा आणि बुद्धी । घडवी अहंकारेसीं आधीं । मग तिया लाविती वेधी^{१०} । कारणाच्या ॥ ६९ ॥ तेंचि कारण ठाकावया । जें सूत्र धरणें उपाया । तया नांव धून-जया । कार्य पै गा ॥ ७० ॥ आणि ईच्छामहाच्या थावीं । लागली मनातें उठवी । तें इंद्रियें रहाटवी । हें कर्तृत्व पै गा ॥ ७१ ॥ ह्यणोनि तीन्ही या जाणा । कार्य कर्तृत्व कारणा । प्रकृती मूळ हें राणा । सिद्धांचा द्वयणे ॥ ७२ ॥ एवं तिहींचेनि संभवायें । प्रकृति कर्मरूप होये । परि जया गुणा वाढे त्रयें । त्याचि सारिखी ॥ ७३ ॥ जें सत्वगुणें अधि-ष्टिजे । तें सत्कर्म ह्यणिजे । रजोगुणें निपजे । मध्यम तें ॥ ७४ ॥ जे कां केवळ तमें । होती जियें कर्म । निषिद्धे^{११} अधर्म । जाण तियें ॥ ७५ ॥ ऐसोनि संतांसतें । कर्म प्रकृती-स्तव होतें । तयापासोनी निर्वाळतें । सुख दुःख गा ॥ ७६ ॥ असंतां दुःख उपजे । सत्कर्मीं सुख निरुजे । तया दोहींचा बोलिजे । भोग पुरुषा ॥ ७७ ॥ सुखदुःखें जंववरी ।

१ वर्धनासाठीं. २ तेव्हांपासून. ३ कणराहित. ४ जोड गव्हांसारखीं, जुळीं. ५ वेगळें. ६ न बोलतां घेई. ७ वेगळाल्या. ८ कारण. ९ कर्माच्या उत्पत्तीस. १० नाहीं. ११ उन्मत्ततेच्या आश्रयानें. १२ एकवचनानें. १३ क्रियारूप. १४ आश्रय. १५ त्या गुणासारखी. १६ अशास्त्रीय. १७ सत् असत्. १८ निवडलें जातें.

नफजती साचोकारी । तंव प्रकृति उद्यम करी । पुरुष भोगी ॥ ७८ ॥ प्रकृतिपुरुषांची कुळवाडी । सांगतां असंगडी । जे आंबुली जोडी । आंबुला खाय ॥ ७९ ॥ आंबुलिया आंबुलिये । संगती ना सोये । कीं आंबुलि जग विये । चोजे एका ॥ ९८० ॥

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृमिजान् गुणान् ।

कारणं गुणसंगोऽस्य सदस्यो निजन्मसु ॥ २१ ॥

जे अर्भंग तो पेंधा । निर्व्वडा नुसधा । जीर्ण अतिवृद्धा । पासूनि वृद्ध ॥ ८१ ॥
तथा आडनांव पुरुष । येन्हीं स्त्री ना नपुंसक । किबहुना एक । निश्चयो नाही ॥
॥ ८२ ॥ तो अचक्षु अश्रवण । अहस्त अचरण । रूप नावर्ण । नाम आथी ॥ ८३ ॥
अजुना कांहींचि जेथ नाही । तो प्रकृतीचा भर्तार पाही । कीं भोगणे ऐसयाही ।
सुखदुःखाचें ॥ ८४ ॥ तो तरी अकर्ता । उदास अभोक्ता । परि इया पतिव्रता । भोग-
विजे ॥ ८५ ॥ जियेंतें अळमाळ । रूपागुणाचा चौळढाळ । ते भलतेंसाही खेळ । लेखा
भाणी ॥ ८६ ॥ इये प्रकृती तंव । गुणमयी हेंचि नांव । किबहुना सोंवेव । गुण तेचि
हे ॥ ८७ ॥ हे प्रतिक्षणी नित्य नवी । रूपा गुणाचीच आयवी । जडातेंही माजवी ।
इयेचा माज ॥ ८८ ॥ नामें इये प्रसिद्धें ॥ स्नेह इया स्निग्धें । इंद्रियें प्रबुद्धें । इयेचेनी
॥ ८९ ॥ कायि मन हें नपुंसक । कीं तें हिंडवी तिन्ही लोक । ऐसें ऐसें अलौकिक ।
कारणें इयेचें ॥ ९० ॥ हे भ्रमाचें महाद्वीप । हे व्याप्तीचें रूप । विकार उर्मप । इया
केले ॥ ९१ ॥ हे कामाची मांडवी । हे मोहवर्णाची मोंधवी । इये प्रसिद्धिचि १५ देवी ।
माया हें नाम ॥ ९२ ॥ हे वाङ्मयाची वाडी । हे साकारपणाची जोडी । प्रपंचाची
धोंडी । अर्भंग हे ॥ ९३ ॥ कळा येथुनि जालिया । विद्या इयेच्या केलिया । इच्छा ज्ञान
क्रिया । वियाली हे ॥ ९४ ॥ हे नांदाची दांकसाळ । हे चमत्काराचें वेळोडळ । किबहुना
सकळ । खेळ इयेचा ॥ ९५ ॥ जे उत्पत्ति प्रलय होत । ते इयेचे सोंयंप्रात । हें असो
अजुत । मोहन हे ॥ ९६ ॥ हे अहयाचें दुसरें । हे निःसंगाचें सोयरें । हे निरोंळेंसि घरें ।
नांदत असे ॥ ९७ ॥ इयेतें येतुलावरी । सौभाग्यव्याप्ती थोरी । ह्मणोनि तथा आवरी ।
अनावरातें ॥ ९८ ॥ तथाच्या तंव ठायीं । निपुंथुनि कांहींचि नाही । कीं तथा आयवेंही ।
भाषणचि होय ॥ ९९ ॥ तथा स्वयंभाची संभूती । तथा अमूर्ताची मूर्ती । आपण

१ कुणबावा, शेतकी. २ अघटित. ३ स्त्री. ४ पति. ५ नवल. ६ निराकार. ७ लंगडा.
८ केवळ. ९ किंचित्. १० हालचाल. ११ गणतीस. १२ अवयवासह. १३ उपमारहित. १४ मंडपी.
१५ वसंत ऋतु. १६ देवाची माया. १७ वेदशास्त्रांची. १८ धाड. १९ नाश न पावणारी. २० नाद-
ब्रह्माची. २१ घर. २२ दिवसरात्र. २३ निरालंबास. २४ येथवर. २५ आटोपी. २६ अजीवात.
२७ उत्पत्ति.

होय स्थिती । ठावो तथा ॥ १००० ॥ तथा आनर्ताची भार्ती । तथा पूर्णाची तृती ।
 तथा अकुळाची जाती । गोत होय ॥ १ ॥ तथा अचर्चाचें चिन्ह । तथा अपाराचें
 मान । तथा अमनस्काचें मन । बुद्धी ही होय ॥ २ ॥ तथा निराकाराचा आकार ।
 तथा निर्व्यापाराचा व्यापार । निरहंकाराचा अहंकार । होऊनि ठाके ॥ ३ ॥ तथा
 अनामाचें नाम । तथा अजाचें जन्म । आपण होय कर्म । क्रिया तथा ॥ ४ ॥ तथा
 निर्गुणाचे गुण । तथा अचरणाचे चरण । तथा अश्रवणाचे श्रवण । अचक्षुचे चक्षु ।
 ॥ ५ ॥ तथा भावातीताचे भाव । तथा निरवयवाचे अवयव । किंबहुना होय सर्व ।
 पुरुषाचें हे ॥ ६ ॥ ऐसेनि इया प्रकृति । आपुलिया सर्वव्यापी । तथा अविकारातें
 विकृती । माजी कीजे ॥ ७ ॥ तेथ पुरुषत्व जें असे । तें ये प्रकृतिदशे । चंद्रमा अंघसे ।
 हरपला जेवीं ॥ ८ ॥ विद्वैक बहुचोखा । मीनलिया वाला एका । कस होय पांचका ।
 जयापरी ॥ ९ ॥ कां साधूतें गोंधळी । संचरोनि सुंये मैळीं । नाना मुदिनाच्या
 आभाळीं । वुर्दिनं कीजे ॥ १०१० ॥ जेविं पय पशूच्या पोटी । कां वन्हि जैसा काष्टी ।
 गुंडुनि घेतला पटी । रत्नरीप ॥ ११ ॥ राजा पराधीन जाहाला । की सिंह रोंगें रुधेला ।
 तैसा पुरुष प्रकृती आला । स्वतेजा मुके ॥ १२ ॥ जागता नर सहसा । निद्रा पाडुनि
 जैसा । स्वमीचिया सोसा । वश्य कीजे ॥ १३ ॥ तैसं प्रकृति जालेपणें । पुरुषा गुण
 भोगणें । उदास अंतुरीगुणें । आतुडे जेवीं ॥ १४ ॥ तैसं अंजा नित्या होये । आंगी जन्म-
 मृत्युचे घाये । वाजती जंव लाहे । गुणसंगतें ॥ १५ ॥ परि तें ऐसं पंडुसुता । तैतलें
 लोह पिडितां । जेवीं वन्हीसीचि घाता । बोलती तथा ॥ १६ ॥ कां आंखोळलियां उदक ।
 प्रतिभा होय अनेक । तें नानात्व ह्मणती लोक । चंद्रीं जेवीं ॥ १७ ॥ दर्पणाचिया जव-
 ळिका । तुजेपण जैसं ये मुख । कां कुंकुमें स्फटिका । लोहितैव ये ॥ १८ ॥ तैसा गुण-
 संगमें । अजन्मा हा जन्मे । पावत ऐसा गमे । येन्हवीं नाही ॥ १९ ॥ अधमोत्तम योगीनी
 यासि ऐसिया मैनी । जैसा संन्यासी होय स्वमी । अंत्येजादि जाती ॥ २०२० ॥ ह्यापुंत्व
 केवळा पुरुषा । नाही होणें भोगणें देखा । एथ गुणसंगचि अशेखा- । लागीं मूळ ॥ कृति

उपद्रष्टाऽनुमंता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।

परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥ २२ ॥

हा प्रकृतिभाजी उभा । परि जुई जैसा बोथंबा । इया प्रकृती पृथ्वीनभा । तेतुला ५ ॥

१ रक्षणार्थें स्थान, मति. २ इच्छारहिताची. ३ अनिर्वचनीयाचें. ४ इयत्ता. ५ मनोबिक्री ।
 रहिताचें. ६ प्रकृतिस्थितीत. ७ डांक, हीण. ८ हीणकस. ९ दुर्जन साधूच्या मनांत शिरून त्य
 प्रापकसीत घालतो. १० मेघाच्छादित. ११ सांकून, गुंडाळून. १२ व्यापला. १३ सुखदुःख भोगास-
 १४ बीयोगार्थें. १५ जन्मराहिताला. १६ तापलेलें. १७ हाललें असतां. १८ प्रतिबिंब. १९ तांब-
 डेपणा. २० मानतो. २१ महार, मांग इ०. २२ बोथंबा, खांब, वेलीस आश्रयभूत काठी असले ती.

॥ २२ ॥ प्रकृतिसरितेच्या तटी । मेरु होय हा किरीटी । माजि विवे परी लोटी ।
लोटीं नेणें ॥ २३ ॥ प्रकृति. होय जाये । हा तो असतचि आहे । द्व्योनि आब्रह्मार्थ
होये । सासन हा ॥ २४ ॥ प्रकृति येणें जिये । याचिया सत्ता जग विवे । इयालागीं इये ।
वरयितु हा ॥ २५ ॥ अनंतें काळें किरीटी । जिया मिळती इया सृष्टी । तिया रिगती
ययाच्या पोटी । कल्पांतसमयी ॥ २६ ॥ हा महद्ब्रह्म गोसावी । ब्रह्मगोलकलार्धवी ।
अपारपणें मेवी । प्रपंचातें ॥ २७ ॥ पै या देहमाझारी । परमात्मा ऐसी जे परी । बोलिजे
तें अवधारी । ययातेंचि ॥ २८ ॥ अगा प्रकृतिपरौता । एक आथी पंडुसुता । ऐसा
प्रवाद तो तत्त्वता । पुरुष हा पै ॥ २९ ॥

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ २३ ॥

जो निखळपणें येणें । पुरुषा यया जाणें । आणि गुणाचें करणें । प्रकृतीचें तें ॥ २३ ॥
हें रूप हे छाया । पैल जळ हे माया । ऐसा निवाड धनंजया । जेविं कीजे ॥ २१ ॥ तें
पाडें अर्जुना । प्रकृतिपुरुषविवंचना । जयाचिया मना । गोचर जाहली ॥ २२ ॥ तो
झरीराचेनि मेळें । करू कां कर्म सकळें । परि आकाश धुई न मेळे । तैसा असे ॥ २३ ॥
आंधिलेनि देहें । जो न घेपे देहमाहें । देह गेलिया नोहें । पुनरपि तो ॥ २४ ॥ ऐसा तया
एक । प्रकृतिपुरुषविवेक । उपकार अलौकिक । करी पै गा ॥ २५ ॥ परि हाचि अंतरी ।
विवेक भांनुचियापरी । उदैजे ते अवधारी । उपाय बहुत ॥ २६ ॥

ध्यानेनात्मनि पश्यति केचिदात्मानमात्मना ।

अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चाऽपरे ॥ २४ ॥

कोणी एक सुभदा । विचाराचा आंगिठा । आत्मानात्माकिंटी । पुढें हेउनी ॥ २४ ॥
छत्तीसही वांनी भेद । तोडोनि विविवाद् । निवडिती शुद्ध । आपणपें ॥ २८ ॥ तया
आपणपयाच्या पोटी । आत्मध्यानाचिया दिटी । देखती गा किरीटी । आपणपेंचि ॥ २९ ॥
आणि पै देवदेवें । चित्त देती सांख्ययोगें । एक ते अंगैलें । कर्माचेनि ॥ २० ॥
यया चतुर्विध प्रकारें । जे मज मिनले पुरे । तयांसि कांहीं नुरे । भोक्तव्य गा ॥ २१ ॥

अन्ये त्वेवमजानंतः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।

तेऽपि चातितरंत्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ २५ ॥

येणें येणें प्रकारें । निस्तरतीं साक्षांकारें । हें भव कोउरें । आघवेचि ॥ २२ ॥ परि हे

१ प्रवाही वाहू न शके. २ प्रवर्तक. ३ भर्ता. ४ सूत्रधार. ५ गणना करी. ६ चर्चा. ७ शुद्धपणें.
८ गुणकर्म सर्व प्रकृतिमूलक होय. ९ मृगजळ. १० धुरळ्यावें. ११ प्रात झालेल्या. १२ सूर्य.
१३ आर्गात. १४ अनात्मडाकाला. १५ कसाचे भेद. १६ दैवयोगांन. १७ आभयान. १८ खरेपणानें.
१९ भ्रांति, भय.

करिती ऐसैं । अभिमान ह्वडूनि देशें । एकाचिया विश्वासें । टेंकती बोला ॥ ४३ ॥ जे हिताहित देखती । हानिकणवा घेपती । पुसोनि शीण हरिती । देती सुख ॥ ४४ ॥ तथाचेनि मुखें जें निघे । तेतुलें आहें चोंगें । ऐकोनियां आंगें । मनें होती ॥ ४५ ॥ तथे ऐकणें याचेनि नांवें । ठेवती गा आघवें । तथा अक्षरांसी जीवें । लोणें करिती ॥ ४६ ॥ तेही अंतां कपिध्वजा । इया मरणार्णवसमाजा । पासूनि निघती वोजी । गोमटेया ॥ ४७ ॥ ऐसैसे हे उपाये । बहुवस एथें पाहें । जाणावया होये । एकी वस्तु ॥ ४८ ॥ आतां पुरें हें बहुत । पै सर्वांथांचें मथित । सिद्धांतनवनीत । देऊं तुज ॥ ४९ ॥ येतुलेनि पंडुसुता । अनुभव लंहाणा आयिता । येर तंव तुज होतां । सायास नाही ॥ १०५० ॥ ह्मणोन ते बुद्धि रचूं । मतवाद् खांचूं । सोलीव निर्वचूं । फलितार्थचि ॥ ५१ ॥

यावत्संजायते किंचित्सत्त्वं स्थावरजंगमम् ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २६ ॥

तरी क्षेत्रज्ञ येणें बोलें । तुज आपणपें जें दाविलें । आणि क्षेत्रही सांगीतलें । आघवेचि ॥ ५२ ॥ तथा येरयेरांच्या मेळीं । होइजे भूतीं सकळीं । अनिलसंगें सलिलीं । कळोळ जैसे ॥ ५३ ॥ कां तेजा आणि उखीरा । भेदी जालिया वीरा । मृगजळाचिया पूरा । रूप होय ॥ ५४ ॥ नाना धाराधरधारी । झळंबलिया वसुंधरी । उडिजे जेवि अंकुरी । नानाविधी ॥ ५५ ॥ तैसें चराचर आघवें । जें काहीं जीव एणें नांवें । तें तों उभययोगें संभवे । ऐसें जाण ॥ ५६ ॥ इयालागीं अर्जुना । क्षेत्रज्ञा प्रधाना- । पासूनि न होती भिन्ना । भूतव्यक्ति ॥ ५७ ॥

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठंतं परमेश्वरम् ।

विनश्यत्स्वविनश्यंतं यः पश्यति स पश्यति ॥ २७ ॥

पै पेटव तंतू नव्हे । तरि तंतूचि तें आहे । ऐसें खोलीं डोळां पाहें । ऐक्य हें गा ॥ ५८ ॥ भूतें आघवींचि होती । एकाची एक आहाती । परि पै भूतर्पतीती । वेगळाली असे ॥ ५९ ॥ यांचीं नामेही आनानें । अनारितीं वर्तनें । वेपही सिर्तानें । आघवेयांचे ॥ १०६० ॥ ऐसें देखोन किरीटी । भेद सुंसी हन पोटी । तरि जन्माचिया कोटी । न लंहासी निघों

१ अर्जेने आश्रय करितात. २ दुसऱ्याचा नाश पाहून कळवळा येणारे. ३ चांगले. ४ ते ऐक्याचे नांव घेतांच सर्व व्यापार ठेवून ऐकतात. ५ निंबलोन. ६ मृत्युसमुद्रसमुदाय. ७ रीतीने. ८ प्राप्त. ९ खंडण करूं. १० सांगूं. ११ माळजमिनीवर. १२ पर्जन्यधारी. १३ पृथ्वी भिजली असता. १४ पुरुष प्रकृति. १५ वक्रपण. १६ जीवभाव. १७ भिन्नभिन्न. १८ तन्वतन्वेचे. १९ धरिणी. २० निघूं सकणार नाहीस.

॥ पै नानाप्रयोजनशीलें । दीर्घ वक्रें वर्तुळें । होती एकीचींच फळें । तुंबिणी-
॥ ६२ ॥ होतु कां उज्जु वांकुडें । परि बारीचे हें न मोडें । तैसी भूतें अवघडें । परि
उज्जु ॥ ६३ ॥ अंगारकर्णी बहुवर्सी । उष्णता समान जैसी । तैसा नाना जीवराशी ।
असे ॥ ६४ ॥ गगनभरी धारा । परि पाणी एकचि वीरा । तैसा या भूताकारा ।
नीं तो ॥ ६५ ॥ हे भूतप्राप्त विषम । परि वस्तु ते एय सम । घटमयी व्योम । जिया-
॥ ६६ ॥ हा नाशतां भूताभास । एय आत्मा तो अविनाश । जैसा केयूरादिकीं
। सुवर्णाचा ॥ ६७ ॥ एवं जीवैधर्महीन । जो जीवैसी अभिन्न । देखे तो सुनयन ।
इयांमाजी ॥ ६८ ॥ ज्ञानाचा डोळसां- । माजि डोळस तो वीरेशा । हे स्तुति नोहे
सा । भाग्याचा तो ॥ ६९ ॥

समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।

न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ २८ ॥

। गुणेंद्रिय ^१धोकटी । देह धातूंची चिकुटी । पांचमेळावा बोखटी । दाखण हे ॥ २०७० ॥
घड पांचवेडली । पंचधा आंगीं लागली । जीवपंचाइनना सांपडली । हरिणकुटी हे
१ ॥ ऐसा असोनि इये शरीरी । कोण नित्यबुद्धीची सुरी । अनित्यभावाच्या उदरी ।
चिचिनी ॥ ७२ ॥ परि इये देहीं असतां । जो नयेचि आपणया घाता । आणि ^२शेखीं
सुता । तेथेंचि मिळे ॥ ७३ ॥ जेथ योगज्ञानाच्या प्रौढी । बोलांडुनियां जन्मकोडी ।
नगों ईया भाषा बुडी । देती योगी ॥ ७४ ॥ जें आकाराचें पेल तीर । जें नादाची
मर । तुर्येचें नाजघर । परब्रह्म जें ॥ ७५ ॥ मोक्षासगट गती । जेथ येती विश्रंती ।
दि अंपांपती । सरिता जेवीं ॥ ७६ ॥ तें सुख येणेंचि देहें । पांयपाखाळणिया लहे ।
भूतवैषम्ये नोहे । विषमबुद्धी ॥ ७७ ॥ दीपांचियां कोडीं जैसें । एकचि तेज सरिसें ।
। जो असतचि असे । सर्वत्र ईश ॥ ७८ ॥ ऐसेनि समखें पंडुसुता । जिये जो देखेंत-
ता । तो मरणा आणि जीविता । नांगवे फुडा ॥ ७९ ॥ ह्मणोनि तो दैवागळा ।
रित असों वेळोवेळां । जे साम्यसेजे डोळा । लागला तथा ॥ १०८० ॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।

यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ २९ ॥

आणि मनोबुद्धिप्रमुखें । कर्मेंद्रियें अशेखें । करी प्रकृतीचि हें देखे । साचें जो गा

१ अनेक कार्योपयोगी. २ भौषणीचीं. ३ सरळ. ४ निखाऱ्यांत. ५ जीवसमुदाय. ६ वेगळाले.
आकाश. ८ बाहुभूषणाच्या ठाई. ९ जीवधर्मरहित जें ब्रह्म तें जीवाहून भिन्न नाहीं असे पाहतो
व सुनयन, खरा डोळस. १० पिशवी. ११ विधातु, वात, पित्त, कफ. १२ पांच नांग्यांची
ळी, पांच पायांची. १३ जीवरूप वाधास. १४ सांपळा. १५ भोकसीत नाहीं. १६ शेवटीं.
या प्रतिज्ञेनें. १८ कडा. १९ समुद्राप्रत. २० गुरुमक्तीनें. २१ कोट्यवधींत. २२ पाहत
रतां. २३ न सांपडे. २४ खरोखर. २५ वर्णन करीत.

॥ ८१ ॥ धरींची राहटती धरी । घर कांहीं न करी । अभ्र धांवें अंबरी । अंबर ते उगे ॥ ८२ ॥ तैसी प्रकृति आत्मप्रभा । खेळे सुणी विविधारंभा । येथ आत्मा तो बोधर्षी । नेणे कोण ॥ ८३ ॥ ऐसेनि येणें निवाडे । जयाच्या जीवीं उजिवडे । अकर्म्यातें फुडे । देखिलें तें ॥ ८४ ॥

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।

तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३० ॥

येन्हवीं तैचि अर्जुना । होइजे ब्रह्मसंपत्ता । जें या भूताकृती भिन्ना । दिसती ऐकी ॥ ८५ ॥ लहरी जैसिया जळी । परमाणुकाणिका स्थळी । रश्मीकरमंडळी । सूर्याच्या जेवीं ॥ ८६ ॥ ना तरी देहीं अवेव । मनीं आघवेचि भाव । विस्फुलिंग सर्व । वन्हीं एकीं ॥ ८७ ॥ तैसे भूताकारएकाचे । हे 'दिठी रिगे जें साचें । तैचि ब्रह्मसंपत्तीचें । तें रु लागे ॥ ८८ ॥ मग जया तथा कडे । ब्रह्मचि दिठी उघडे । किंबहुना जोडे । अपार सुख ॥ ८९ ॥ येतुलेनि तुज पार्था । प्रकृतिपुरुषव्यवस्था । ठीयें अथो प्रतीतिपथा । माजि जाहली ॥ ९० ॥ अमृत जैसें ये चुळा । कां निर्धानें देखिजे डोळां । तेलुला जिव्हाळा । मानावा हा ॥ ९१ ॥ जी जाहलिये प्रतीती । घर बांधणें जें चित्ती । तें आतानां सुभद्रापती । इयावरी ॥ ९२ ॥ तरि एक दोनी ते बोल । बोलिजती सखोल । देईं मनातें बोल । मग ते धेई ॥ ९३ ॥ ऐसें देवें ह्मणितलें । मग बोलों आदरिलें । तें ये अवधानाचेंचि केलें । सर्वांग येरें ॥ ९४ ॥

अनादित्वाग्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।

शरीरस्थोऽपि कौंतेय न करोति न लिप्यते ॥ ३१ ॥

तरि परमात्मा ह्मणिवे । तो ऐसा जाण स्वरूपे । जळीं जळे न लिपे । सूर्य जैसा ॥ ९५ ॥ कां जे जळा आदीं पाठीं । तो असतचि असे किरीटी । माजि बिंबे तें वृटी । आणिकांचिये ॥ ९६ ॥ तैसा आत्मा देही । आधि ह्मणिवे हें कांही । साचें तरी नाही । तो जेथिचा तेथें ॥ ९७ ॥ औरिसामुख जैसें । बिंबालिया नाम असे । देहीं वसणें तैसें । आत्मतत्त्वा ॥ ९८ ॥ तथा देहा ह्मणती भेटी । हे संपाया निज्जीव गोडी । वारिया वाळुवे गांठी । केही आहे ॥ ९९ ॥ आगी आणि कापुसा । दोरा सुंवावा कैसा । केडता

१ घरांतील माणसें. २ आकाश. ३ आत्म्याच्या प्रकाशानें. ४ अनेक कार्यांभास. ५ आश्रय-स्तंभ. ६ प्रकाश. ७ अकर्त्या आत्म्याला. ८ एकरूपाकार. ९ किरणमय सूर्यमंडळांत. १० ठिगण्या. ११ इष्टीत भरे. १२ जहाज. १३ तत्काळ, वास्तविक. १४ अनुभव. १५ ठेव सांपडावी. १६ गहाण. १७ आरशांत प्रतिबिंब पडल्यामुळे त्या मुखास आरसामुख ह्मणतात, तसें. १८ संबंध. १९ सर्व-थेव. २० घालावा.

स्त्री ॥ ११०० ॥ एक निधे पूर्वकडे । एक तें पश्चिमेकडे । तिथे
 हा ॥ १ ॥ उजियेडा आणि आंधारेया । जो पाड मृता
 मया । देहा जाण ॥ २ ॥ रात्री आणि दिवसा । कनका आणि
 सा । तैसाचि यासी ॥ ३ ॥ देह तंव पांचांचें जालें । हें कर्माचे
 रात्री सुद्धें । जन्ममृत्यूच्या ॥ ४ ॥ हें काळानळाच्या कुंडी ।
 । माशी पांख पाखडी । तंव हें सरे ॥ ५ ॥ हें विर्पायें आर्गांत
 उडे । जाहालें श्वाना वरपडें । तरि ते विष्टा ॥ ६ ॥ या चुके
 कर्माचा पुंजा । हा परिणाम कपिध्वजा । कैश्मल गा ॥ ७ ॥ या
 आत्मा तो ऐसा । पै शुद्ध नित्य अपैसी । अनादिपणें ॥ ८ ॥
 क्रिय ना क्रियाशीळ । कुश ना स्थूल । निर्गुणपणें ॥ ९ ॥ साभास
 । अप्रकाश । अल्प ना बहुवस । अरूपपणें ॥ १११० ॥ रिता
 हित । मूर्त ना अमूर्त । शून्यपणें ॥ ११ ॥ आनंद ना निरानंद ।
 ना बद्ध । आत्मपणें ॥ १२ ॥ येतुला ना तेतुला । आइता ना
 ला । अलक्षपणें ॥ १३ ॥ सृष्टीचा होणों न रचे । सर्वसंहारें न
 होईचें । पंचत्व हा ॥ १४ ॥ मैत्रे ना चैत्रें । वाढे ना खांचे ।
 गे ॥ १५ ॥ एवरूप पै आत्मा । देही जें ह्यणती प्रियोत्तमा । तें
 तैसे ॥ १६ ॥ तैसे तयाचिये अनुस्यूती । होती जाती देहाकृती ।
 जैसा तैसा ॥ १७ ॥ अहोरात्रें जैसी । येती जाती आकाशी ।
 नाण ॥ १८ ॥ ह्यणोनि इये शरीरी । कांहीं करवी ना करी ।
 जिज्ज न होय ॥ १९ ॥ यालागीं स्वरूपें । उणा पुरा न धेपे । हें
 देहा ॥ ११२० ॥

तत्त सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।

स्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३२ ॥

हीं । हें न रिधेचि कवणेठारी । परि कायिसेनि कहीं । गादि-
 सर्वत्र सर्वदेहीं । आत्मा असतचि असे पाहीं । परि संगदोषे
 २ ॥ पुंडेतपुडती एथें । हेंचि लक्षण निरुतें । जे जाणावें क्षेत्र-
 ३ ॥

- ३ सुवर्णाला. ४ भेद. ५ दोन्यांत गुंतलें. ६ घातलें. ७ तोंडी. ८ पंख
 । त्त. ११ वाईट. १२ सहज. १३ भरलेला. १४ मौनी. १५ होण्यानें.
 का जात नाही. १८ बोलला जात नाही. १९ संबधानें. २० अकृत
 पीडा पावेना. २१ वारंवार.

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमंरविः ।

क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३३ ॥

संसर्गें चेष्टिजे लेहें । परि लोह आमक नोहे । क्षेत्रक्षेत्रज्ञां आहे । तेतुला पाड ॥ २४ ॥
दीपाकाची अर्ची । राहाटी वाहे घरींची । परि वेगळीक कोडीची । दीपा आणि घरा
॥ २५ ॥ पै काष्टाच्या पोर्वी । वन्हि असे परि किरीटी । काष्ट नोहे या वृष्टी । पाहिजे हा
॥ २६ ॥ अपाड नभा आभाळा । रवि आणि सृगजळा । तैसाचि हाही डोळां । देखावा पै
॥ २७ ॥ हें आववेंचि असो एक । गगनांनि जैसा अंक । प्रकटवी लोक । नावें नावें
॥ २८ ॥ एथ क्षेत्रज्ञ तो ऐसा । प्रकाशक क्षेत्राभासा । यावरुतें हें न पुसा । शंका
नेचा ॥ २९ ॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानचक्षुषा ।

भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्याति ते परम् ॥ ३४ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-

संवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

शब्दतत्त्वसारज्ञा । पै देखणी तेचि प्रज्ञा । जे क्षेत्रक्षेत्रज्ञा । अपाड देखे ॥ ११३० ॥
इया दोहींचें अंतर । देखावया चतुर । ज्ञानियांचें द्वार । आराधिती ॥ ३१ ॥ याचि लागीं
सुमती । जोडिती शान्तिसंपत्ती । शास्त्रांचीं दुभतीं । पोषिती घरीं ॥ ३२ ॥ योगाचिया
आकाशा । वेळधिजे येवढा धिंवसा । याचियाचि आशा । पुरुषासि गा ॥ ३३ ॥ शरी-
रादिसमस्त । मानिताति तृणवत । जीवें संतांचे होत । वाहणधर ॥ ३४ ॥ ऐसीसिया
परी । ज्ञानाचिया भरोवरी । करूनियां अंतरां । निरुते^{१४} होती ॥ ३५ ॥ मग क्षेत्र क्षेत्र-
ज्ञाचें । जे अंतर देखती साचें । ज्ञानें उन्मेख तयांचे । बोवाळूं आह्मी ॥ ३६ ॥ आणि
महाभूतादिकीं । प्रभेदलीं अनेकीं । पसरलीसे लटिकी प्रकृति जे हे ॥ ३७ ॥ जे कुंकन-
ळिकान्यायें । न लगती लागली आहे । जें जैसें तैसें होये । ठाडवें जयां ॥ ३८ ॥ जैसी
माळा ते माळा । ऐसीचि देखिजे डोळां । सर्पबुद्धि टेंकाळा । उरली होडनी ॥ ३९ ॥ कां
शुक्ति ते शुक्ती । हे साच होय प्रतीती । रूपयाची आंती । जाऊनियां ॥ ११४० ॥ तैसी
वेगळी वेगळेपणें । प्रकृती जे अंतःकरणें । देखती ते मी हणें । ब्रह्म होती ॥ ४१ ॥ जें

१ जवळ असतां हालावें. २ फिरणारे, हालणारे. ३ ज्योति. ४ व्यवहार चालवी. ५ कोट्यां-
शाचें अंतर. ६ वैलक्षण्य. ७ सूर्य. ८ नेहमीं. ९ शब्दांचे तात्पर्य घेणारा. १० चढावें. ११ भैर्य.
१२ पादुकाधारक. १३ साधन. १४ निश्चल. १५ ज्ञान. १६ याचें लक्षण पान ९८ अध्याय ६
ओ० ७६, ७७, ७८ पहा. १७ ठाडक. १८ लटकी. १९ नाश. २० क्षिप.

आकाशाहूनि बाड । जें अव्यक्ताची पैल कड । जें भेटलिया अं पाडा पाड । पेंडों नेरी ॥ ४२ ॥ आकार जेथ सरें । जीवत्व जेथें विरे । द्वैत जेथ नूरे । अद्वय जें ॥ ४३ ॥ तें परमतत्त्व पार्था । होती ते सर्वथा । जे आत्मानात्मव्यवस्था । राजहंस ॥ ४४ ॥ ऐसा हा जी आधवा । श्रीकृष्णें तथा पांडवा । उगाणा दिधला जीवा । जीवाचिया ॥ ४५ ॥ येर कैलशीचें येरी । रिचविजे जयापरी । आपणपें तथा श्रीहरी । दिधलें तैसें ॥ ४६ ॥ आणि कोणा देता कोण । तो नर तैसा नारायण । वरि अर्जुनातें श्रीकृष्ण । हा मी ह्मणें ॥ ४७ ॥ परि असो तें नीधिलें । न पुसतां कां मी बोलें । किंबहुना दिधलें । सर्वस्व देवें ॥ ४८ ॥ कीं तो पार्थ जी मनीं । अह्मुनी तूमी न मनीं । अधिकाधिक उतान्ही । वाढवीत असे ॥ ४९ ॥ स्नेहाचिया भैरोवरी । आंबुथिलीं दीप घे थोरी । चाड अर्जुना अंतरी । परिसतां तैसी ॥ ११५० ॥ तेथ सुगरणी आणि उदारे । रसज्ञ आणि जेवणारे । मिळती मग अवतरे । हात जैसा ॥ ५१ ॥ तैसें जी होतसे देवा । तथा अवधानाचिया लेवलवा । पाहतां व्याख्यान चढलें थांवा । चौगुणें वरी ॥ ५२ ॥ सुवायें मेघ सांवरे । जैसा चंद्रें सिंधू भरे । तैसा मातला रस आदरें । श्रोतयांचेनि ॥ ५३ ॥ आतां आनंदमय आवयें । विश्व कीजेल देवें । तें रायें परिसावें । संजयो ह्मणे ॥ ५४ ॥ एवं जे महाभारती । श्रीव्यासें अप्रातेंमती । भीष्मपर्व संगतीं । ह्मणितली कथा ॥ ५५ ॥ तो श्रीकृष्णाजुनसंवाद । नौगरीबोलीं विशद । सांगोनि दाऊं प्रबंध । बोवियेचा ॥ ५६ ॥ नुसधीचि शांति-कथा । आणिजेल कीर वाक्पथा । जे शृंगाराच्या माथां । पाय ठेवी ॥ ५७ ॥ दाऊं वेल्हाळदेशी नवी । जे साहित्यातें बोजीवी । अमृतातें चुकी ठेवी । गोडसपणें ॥ ५८ ॥ बोल वेल्हाळवितेनि गुणें । चंद्रासि घे उभाणे । रसरंगा भुलवणें । नाद लोपी ॥ ५९ ॥ खेचैराचियाही मना । आणी सात्विकाचा पान्हा । श्रवणासवें सुमना । समाधी जोडे ॥ ११६० ॥ तैसा वाग्विलास विस्तारूं । गीतार्थेसी विश्व भरूं । आनंदाचा उभावरूं । मांडूं जगा ॥ ६१ ॥ फिटो विवेकाची वाणी । हो काना मना जिणीं । देखो आवडे तो खाणी । ब्रह्मवियेची ॥ ६२ ॥ दिसो परतत्त्व डोळां । पाहो सुखाचा सोहळा । रिघो महाबोध सुकाळा- । माजी विश्व ॥ ६३ ॥ हें निफजेल आतां

१ मोठें. २ प्रकृति. ३ भेदभेद. ४ उरूं देत नाहीं. ५ विवेचन करणारे. ६ अनुभव. ७ घागरीतील पाणी. ८ ओतावें. ९ अर्जुनाकडे बोट दाखवून हाच मी आहे असें ह्मणे. १० सोडून दिलें. ११ इच्छा. १२ मैत्रीच्या. १३ भरपूर साधनार्थें. १४ प्रदीप्त, शिंपिला. १५ आस्थेन. १६ बळास चढलें. १७ चौपट. १८ अनुकूल वाग्यार्थें. १९ समुद्र. २० अतिशय बुद्धिमान्. २१ उत्तम शब्दानें. २२ आवडती देशभाषा. २३ दाखवी, शिकवी. २४ शांत करणाऱ्या गुणांनीं. २५ बरोबरी करणें. २६ पिशाचाच्या. २७ निर्मळ मनाला. २८ पटांगणाचा बांध. २९ दैन्य. ३० सजीवदशा. ३१ पाहिजे तो.

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमंरविः ।

क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३३ ॥

संसर्गं चेष्टिजे लोहें । परि लोह भ्रामक नोहे । क्षेत्रक्षेत्रज्ञां आहे । तेलुला पाड ॥ २४ ॥
दीपकाची अर्ची । राहाटी वोहे घरींची । परि वेगळीक कोडीची । दीपा आणि घरा ॥ २५ ॥ पै काष्ठाच्या पोटी । वन्हि असे परि किरीटी । काष्ठ नोहे या वृष्टी । पाहिजे हा ॥ २६ ॥ अपाड नभा आभाळा । रवि आणि मृगजळा । तैसाचि हाही डोळां । देखावा पै ॥ २७ ॥ हें आववेंचि असो एक । गगनौनि जैसा अर्क । प्रकटवी लोक । नावें नावें ॥ २८ ॥ एथ क्षेत्रज्ञ तो ऐसा । प्रकाशक क्षेत्राभासा । यावरुतें हें न पुसा । शंका नेचा ॥ २९ ॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानचक्षुषा ।

भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यति ते परम् ॥ ३४ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-

संवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

शब्दतत्त्वसारज्ञा । पै देखणी तेचि प्रज्ञा । जे क्षेत्रक्षेत्रज्ञा । अपाड देखे ॥ ११३० ॥
इया सोहीचें अंतर । देखावया चतुर । ज्ञानियांचें द्वार । आराधिती ॥ ३१ ॥ याचिलार्गी
सुमती । जोडिती शांतिसंपत्ती । शास्त्रांचीं दुभर्ती । पोषिती घरीं ॥ ३२ ॥ योगाचिया
आकाशा । वेळिजे येवढा धिर्वसा । याचियाचि आशा । पुरुषासि गा ॥ ३३ ॥ शरी-
रादिसमस्त । मानिताति तृणवत । जीवें संतांचे होत । बौहणधर ॥ ३४ ॥ ऐसीसिया
परी । ज्ञानाचिया भरोवरी । करूनियां अंतरी । निरुते होती ॥ ३५ ॥ मग क्षेत्र क्षेत्र-
ज्ञाचें । जे अंतर देखती साचें । ज्ञानें उन्मेख तयांचे । वोवाळूं आह्मी ॥ ३६ ॥ आणि
महाभूतादिकां । प्रभेदलीं अनेकीं । पसरलीसे लटिकी प्रकृति जे हे ॥ ३७ ॥ जे शुक्ल-
लिकान्यायें । न लगती लागली आहे । जें जैसें तैसें होये । ठाडवें जयां ॥ ३८ ॥ जैसी
माळा ते माळा । ऐसीचि देखिजे डोळां । सर्पबुद्धि टेंवाळा । उंखी होउनी ॥ ३९ ॥ कां
शुक्लि ते शुक्ली । हे साच होय प्रतीती । रुपयाचीं आंती । जाऊनियां ॥ ११४० ॥ तैसी
वेगळी वेगळेपणें । प्रकृती जे अंतःकरणें । देखती ते मी ह्मणें । ब्रह्म होती ॥ ४१ ॥ जें

१ जवळ असतां हालवें. २ फिरणारे, हालणारे. ३ ज्योति. ४ व्यवहार चालवी. ५ कोट्ये-
न्नाचें अंतर. ६ वैलक्षण्य. ७ सूर्य. ८ नेहमीं. ९ शब्दांचें तात्पर्य घेणारा. १० चढावें. ११ भैर्य.
१२ पादुकाधारक. १३ साधनें. १४ निश्चल. १५ ज्ञान. १६ याचें लक्षण पान ९८ अध्याय ६
ओ० ७६, ७७, ७८ पहा. १७ ठाडक. १८ लटकी. १९ नाश. २० शिंप.

आकाशाह्नि वाड । जें अव्यक्ताची पैल कड । जें भेटलिया अंपाडा पाड । पेंडों नेही ॥ ४२ ॥ आकार जेय सरें । जीवत्व जेथें विरे । द्वैत जेय नुरे । अद्वय जें ॥ ४३ ॥ ते परमतत्त्व पार्था । होती ते सर्वथा । जे आत्मानात्मव्यवस्था । राजहंस ॥ ४४ ॥ ऐसा हा जी आधवा । श्रीकृष्णें तथा पांडवा । उंणाणा दिधला जीवा । जीवाचिया ॥ ४५ ॥ थर कैलशाचें थरों । रिचविजे जयापरी । आपणपें तथा श्रीहरी । दिधलें तैसें ॥ ४६ ॥ आणि कोणा देता कोण । तो नर तैसा नारायण । वरि अर्जुनातें श्रीकृष्ण । हा मी ह्मणें ॥ ४७ ॥ परि असो तें नांयिलें । न पुसतां कां मी बोलें । किबहुना दिधलें । सर्वस्व देवें ॥ ४८ ॥ कीं तो पार्थ जी मनीं । अमुनी तृप्ती न मनी । अधिकाधिक उंतान्ही । वाढवीत असे ॥ ४९ ॥ स्नेहाचिया भैरोवरी । आंजुथिल्ला दीप घे थोरी । चाड अर्जुना अंतरी । परिसतां तैसी ॥ ११५० ॥ तेथ सुगरणी आणि उदारे । रसज्ञ आणि जेवणार । मिळती मग अवतरे । हात जैसा ॥ ५१ ॥ तैसें जी होतसे देवा । तथा अवधानाचिया लेंवला । पाहतां व्याख्यान र्चिल्लें थांवा । चौगुणें वरी ॥ ५२ ॥ रुंधायें मघ सांवर । जैसा चंद्रें सिंधू भरे । तैसा मातला रस आदरें । श्रोतयांचेनि ॥ ५३ ॥ आतां आनंदमय आधवें । विश्व कीजेल देवें । तें रायें परिसावें । संजयो ह्मणे ॥ ५४ ॥ एवं जे महाभारती । श्रीव्यासें अप्रतिभती । भीष्मपर्व संगती । ह्मणितली कथा ॥ ५५ ॥ तो श्रीकृष्णाजुनसंवाद । नौगरीबोली विशद । सांगोनि दाऊ प्रबंध । बोवियेचा ॥ ५६ ॥ नुसधीचि शांति-कथा । आणिजेल कीर वाक्पथा । जे शृंगाराच्या माथां । पाय ठेवी ॥ ५७ ॥ दाऊ वेल्हाळ्दशी नवी । जे साहित्यातें वोर्जोवी । अमृतातें चुकी ठेवी । गोडसपणें ॥ ५८ ॥ बोल वेल्हाळ्दवितेनि गुणें । चंद्रासि घे उंमाणे । रसरंगा भुलवणें । नाद लोपी ॥ ५९ ॥ खेचैराचियाही मना । आणी सात्विकाचा पान्हा । श्रवणासवें सुंमना । समाधी जोडे ॥ ११६० ॥ तैसा वाग्विलास विस्तारु । गीतार्थेंसी विश्व भरु । आनंदाचा आंवारु । मांडूं जगा ॥ ६१ ॥ फिदो विवेकाची वांणी । हो काना मना जिणी^{३०} । देखो आंवाडे तो खाणी । ब्रह्मविद्येची ॥ ६२ ॥ दिसो परतत्त्व डोळां । पाहो सुखाचा सोहळा । रिघो महाबोध सुकाळा- । माजी विश्व ॥ ६३ ॥ हें निफजेल आतां

१ मोठें. २ प्रकृति. ३ भेदाभेद. ४ उरुं देत नाहीं. ५ विवेचन करणारे. ६ अनुभव. ७ घागरांतील पाणी. ८ ओतावें. ९ अर्जुनाकडे बोट दाखवून हाच मी आहे असें ह्मणे. १० सोडून दिलें. ११ इच्छा. १२ मैत्रीच्या. १३ भरपूर साधनातें. १४ प्रदीप्त, शिंपिला. १५ आस्थेन. १६ बळास चढलें. १७ चौपट. १८ अनुकूल वाग्यनि. १९ समुद्र. २० अतिशय बुद्धिमान. २१ उत्तम शब्दानें. २२ आवडती देशभाषा. २३ दाखवी, शिकवी. २४ शांत करणाऱ्या गुणांनीं. २५ बरोबरी करणें. २६ पिशाचाच्या. २७ निर्मळ मनाला. २८ पटांगणाचा बोध. २९ दैन्य. ३० सजीवदशा. ३१ पाहिजे तो.

आघवें । ऐसे बोलिजेल बरवें । जे अधिष्ठिला असें परमदेवें । श्रीनिवृत्ती मी ॥ ६४ ॥
 ह्यणोनि अक्षरीं सुभेरीं । उपमा श्लोक कोंडाकोंदी । झाडा देईन प्रतिपदीं । ग्रंथा-
 र्यासी ॥ ६५ ॥ हा ठावोवरी मातें । पुरतया सारस्वतें । केलें असे श्रीमतें । श्रीगुरुराये
 ॥ ६६ ॥ तेणें जी कृपासावायें । मी बोलें तेतुलें सामाये । आणि तुमचिये सभे लाहें ।
 गीता ह्यणों ॥ ६७ ॥ वरि तुह्यां संतांचे पाये । आजि मी लाधलों आहे । ह्यणोनि जी
 नोहे । अटक कांहीं ॥ ६८ ॥ प्रभु कोंडमीरीं मुकें । नुपजेही कौतुकें । नाही उणीं सामु-
 द्रिकें । लक्ष्मीयेसी ॥ ६९ ॥ तैसी तुह्या संतांपासीं । अज्ञानाची गोठी कायसी । यालागीं
 नवरसीं । वरुषेन मी ॥ ११७० ॥ किबहुना आतां देवा । अवसरू मज देयावा । ज्ञानदेव
 हाणे बरवा । सांगेन ग्रंथ ॥ ११७१ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

श्लोक ३४, ओव्या ११७१.

अध्याय १४ वा.

जयजय आचार्या । समस्तसुरवर्षा । प्रज्ञाप्रभातसूर्या । सुखोर्दया ॥ १ ॥ जयजय
 सर्वविंसांवया । सोहंभावसुहावया । नाना लोक हेलेंवया । समुद्रा तूं ॥ २ ॥ आइकें गा
 आर्तबंधू । निरंतरकारुण्यसिंधू । विश्वैश्वर्यावधू- । वल्लभा जी ॥ ३ ॥ तूं जयाप्रति
 लपसी । तथा विश्व हें शविसी । प्रकट तें करिसी । आघवेंचि तूं ॥ ४ ॥ कीं पुढिलींची
 वृष्टी चोरिजे । हा दृष्टिबंध निफजे । परि नवल लांघव तुझें । जें आपणपें चोरि ॥ ५ ॥
 जी तूंचि तूं सर्वा यया । मा कोणा बोध कोणा माया । ऐसिया आपें आप लाघविया
 नमों तुज ॥ ६ ॥ जाणो जगीं आप वोलें । तें तुझिया बोला सुरस जालें । तुझेनि क्षमत्व
 आलें । पृथ्वीयेसी ॥ ७ ॥ रविचंद्रादि शुक्ती । उदय करिती त्रिजगती । ते तुझियां
 दीप्ती- । तेजतेजां ॥ ८ ॥ जें चळवळिजे अनिलें । तें वैविकेनि जी निजबळें । नभ
 तुजमाजी खेळे । लीपियपि ॥ ९ ॥ किबहुना मोंया अशेष । ज्ञान जी तुझेनि डोळेंस ।
 असो वानणें सायास । श्रुतीसि हें ॥ १० ॥ वेद वानूनि तंवचि चांग । जंव न दिसे

१ दाट. २ परिपूर्ण. ३ कृपेच्या साहाय्यानें. ४ सरस्वतीच्या ठाई. ५ सामुद्रिक लक्षणें.
 ६ बुद्धिरूप प्रातःकालच्या. ७ सुखाच्या उदयकर्त्या. ८ मी ब्रह्म असा भाव सुशोभित करणाऱ्या.
 ९ किंवा. १० लाटा. ११ शुद्ध. १२ दुसऱ्याची. १३ बांधिजे. १४ नजरबंध. १५ नाटकीपणा.
 १६ आत्मरूपाप्रत. १७ पाणी. १८ सहनशीलता. १९ मोठी क्षिपी. २० तुझ्या दीप्तीच्या तेजाच्या
 तेजनें. २१ वाऱ्यानें. २२ देवाच्या. २३ लपंडाव. २४ ही अशेष माया आहे असें जे ज्ञान
 तें तुझ्या योगानें पाहणारें होतें. २५ वर्णन. २६ चांगलें.

तुझे आंग । मग आह्मां तया मुंग । एके पांती ॥ ११ ॥ जी ऐकार्णवाचे आई । पाहातां
 प्रळयेमेवाचा पांड नाही । मा महानदी काई । निवडूं येती ॥ १२ ॥ कां उदयलिया
 भास्वत । चंद्र जैसा खिद्योत । आह्मां शुती तुज आंत । तो पांड असे ॥ १३ ॥ आणि
 तुज्या थांव मोडे । जेथ परेशी वैखरी बुडे । तो तूं मां कोणें तोंडें । वानावासि ॥ १४ ॥
 थालागीं आतां । स्तुती सांडून निवांती । चरणीं ठेविजे माथा । हेंचि भलें ॥ १५ ॥ तरि
 तूं जैसा आहसि तैसिया । नमो जी गुरुराया । मज ग्रंथार्थें फळावया । वेव्हारीं होई ॥ १६ ॥
 आतां कृपा भांडवल सोडीं । भरी माझे मतीची पोतडी । करीं ज्ञानपेथ जोडी । थोरा मातें
 ॥ १७ ॥ मग मी संसरेन तेणें । संतातें कर्णभूषणें । लेववीन सुलक्षणें । विवेकाचीं ॥ १८ ॥
 जी गीतार्थनिधानें । काढू माझें मन । सुखीं स्नेहांजन । आपलें तूं ॥ १९ ॥ हे वाक्सुष्टी
 एकेवेळे । देखोतु माझे बुद्धीचे डोळे । तैसा उदैजो जी निर्मळें । कारुण्यविषे ॥ २० ॥
 माझी प्रज्ञावेली वेल्हाळ । कायें होय सफळ । तो वसंत होथीं स्नेहाळ । शिरोमणी ॥ २१ ॥
 प्रमेयें महापूरें । हे मतिगंगा ये थोरें । तैसा वर्ष उदारे । विठ्ठली ॥ २२ ॥ अगा विश्वे-
 कधामा । तुझा प्रसादचंद्रमा । करू मज पूर्णिमा । स्फूर्तीची जी ॥ २३ ॥ जी अवलो-
 किलिया मातें । उन्मेषसागरीं भरितें । बोसंडेलें स्फूर्तीतें । रसवृत्तीचे ॥ २४ ॥ तंव
 संतोषोनि श्रीगुरुराजें । ह्मणितलें विनतिव्याजें । मांडिलें देखोनि कुंजें । स्तवनमिषे
 ॥ २५ ॥ हें असो आतां वाजेंडा । तो ज्ञापनार्थ करुनि गोमटा । ग्रंथार्थ हावीं उत्कंठा ।
 भंगो नवीं ॥ २६ ॥ हो कां जी स्वामी । हेंचि पाहत होतो मी । जे श्रीमुखे ह्मणा तुझी ।
 ग्रंथ सांग ॥ २७ ॥ परि हें म्यां केलें । कीं हें माझेनि जालें । ऐसें नाहीं ठेविलें । वासने-
 माजि ॥ २८ ॥ सहजें दुर्वेचा डिहें । आंगचि तंव अमरु । वरी आला पूरु । पीयूषाचा
 ॥ २९ ॥ तरि आतां येणें प्रसादें । विद्यासैं विदग्धें । मूळशास्त्रपदें । वाखाणीन ॥ ३० ॥
 परि जीवा औतुलीकडे । जैसी संदेहाची डोणि बुडे । ना श्रवणीं तरि चाडे । वाढी विसे
 ॥ ३१ ॥ तैसी बोली साचारी । अवतरो माझी माधुरी । मीले मागून घरीं । गुरुकृपेच्या
 ॥ ३२ ॥ तरि मागां त्रयोदशी । अध्यायीं गोठी ऐसी । श्रीकृष्ण अर्जुनेंसी । चौवळले

१ मौन. २ वेळी. ३ समुद्रमय झालेल्यांत. ४ थोरीव. ५ सूर्य. ६ काजवा. ७ वेदाला.
 ८ द्वैताचें बळ मोडतें. ९ पहिल्या वाचेशीं. १० मुकाट्यानें. ११ वाणी. १२ ग्रंथ उदीम.
 १३ व्यापारी. १४ ज्ञानरूप कवितेची. १५ नफा. १६ सांवेरेन. १७ ठेव. १८ घालीं. १९ विस्तृत.
 २० सिद्धांत वस्तुच्या. २१ वृष्टि कर. २२ कृपादृष्टीनें. २३ स्फुरणाची. २४ ज्ञानसमुद्रां. २५ भरून
 सांडेल. २६ स्तुतीच्या मिषानें. २७ द्वैत मांडलेले पाहून. २८ हें आतां निष्फल बोलणें असो.
 २९ जाणावयाचा विषय. ३० अंकुर. ३१ अमृत. ३२ चतुर निरूपणानें, प्रशस्त बोलानें.
 ३३ आंत. ३४ नौका. ३५ वाचा. ३६ खंडोबाचे माले, (गळ्यांत नांगर घालून भिक्षा मागणें).
 ३७ बोलले.

॥ २३ ॥ जे क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगें । होइजे येणें जगें । आत्मा गुणसंगें । संसारिया ॥ ३४ ॥
 आणि हाचि प्रकृतिगनु । सुखदुःख भोगि हेतु । अथवा गुणातीतु । केवळ हा ॥ ३५ ॥
 तरि कैसा पां असंगा संग । कोण तो क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोग । सुखदुःखादि भोग । केविं तथा ॥ ३६ ॥
 गुण ते कैसे किती । बांधती कवणेरिती । ना तरी गुणातीती । चिन्हें काई ॥ ३७ ॥
 एवं इया आघवेया । अर्था रूप करावया । विषो येथ चौदाविद्या । अध्यायासी ॥ ३८ ॥
 तरि तो आतां ऐसा । प्रस्तुत परियेसा । अभिप्राय विश्वेशा । वैकुण्ठिका ॥ ३९ ॥
 तो ह्याने गा अर्जुना । अवधानाची सर्व सेना । मेळऊनि इया ज्ञाना । झोंबावें हो ॥ ४० ॥
 आह्मीं मागां तुज बहुती । दाविलें हें उपासी । तरि आझुनी प्रीतीती । कुशां न रिघे ॥ ४१ ॥

श्रीभगवानुवाच-परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ।

यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥

ह्याणोणि गा पुढती । सांगिजेल तुजप्रती । पर ह्याण ह्याणोन श्रुती । डांहारिलें जें ॥ ४२ ॥
 येन्ही ज्ञान हें आपुलें । परि परं ऐसेनि जालें । 'जे आवडोनि घेतलें । भव-
 स्वर्गादिक ॥ ४३ ॥ अगा याचिकारणें । हें उत्तम सर्वांपरी मी ह्याने । जे' वन्हि हें तूणें ।
 'येरें ज्ञानें ॥ ४४ ॥ जियें भवस्वर्गातें जाणती । यांगचि चांग ह्याणती । पारखी फुडी
 आयी । भेई' जयां ॥ ४५ ॥ तियें आघवीचि ज्ञानें । केलीं येणें स्वमें । जैशा वीतोमीं
 गगनें । गिळजिती अंती ॥ ४६ ॥ कां उदितें रश्मिराजें । लोपिलीं चंद्रादि तेजें ।
 नाना प्रकळांभेमाजें । नही नद ॥ ४७ ॥ तैसें येणें पांहेलया । ज्ञानजात जाय लया ।
 ह्याणोनिथां धनंजया । उत्तम हें ॥ ४८ ॥ अनादि जे मुक्तता । आपली असे पंडुसुता ।
 तो मोक्ष हाता येतां । होय जेणें ॥ ४९ ॥ जयाचिया प्रतीती । विचारवीरीं समस्ती ।
 नेदिजेचि संसृती । माथा उधेंऊ ॥ ५० ॥ मनं मन घालूनिथां मागें । विश्वांति जालिया
 आंगें । ते देही देहा जोगे । होतीचि ना ॥ ५१ ॥ मग तें देहाचें 'बळें । बोलांडुनि
 एकेचि वेळे । संवतुकीं कांटाळें । माझे जाले ॥ ५२ ॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।

सर्गेऽपि नोपजायंते प्रलये न व्यथंति च ॥ २ ॥

जे माझिया नित्यता । तेणें नित्य ते पंडुसुता । परिपूर्ण पूर्णता । माझियाचि ॥ ५३ ॥

१ संसारी. २ मायोपाधिक. ३ फलाशेन. ४ त्रिगुणरहित. ५ स्पष्ट, उपक्रम. ६ युक्तीने.
 ७ अनुभव. ८ मनांत शिरत नाही. ९ प्रसिद्ध केलें. १० पलीकडे. ११ ज्यामुळें. १२ संसार.
 १३ कारण, हें ज्ञान अग्निसारखें बाकीचीं ज्ञानें तृणासारखीं. १४ इतर. १५ यज्ञ. १६ परीक्षा.
 १७ भेदच श्रेय असे ज्यास. १८ वाण्याच्या लाटा. १९ सूर्य. २० वृद्धीनें. २१ उगविल्या.
 २२ संसार. २३ वर करूं. २४ देहाची आडकाठी. २५ समतोल. २६ ताजवा.

मी जैसा अनंतानंद । जैसाचि सत्यसंध । तैसेचि ते भेद । उरेचिना ॥ ५४ ॥ जें मी जेव्हडें जैसें । तें तेचि जाले तैसें । घटभंगीं घटाकाशें । आकाश जेवीं ॥ ५५ ॥ ना तरि रीप मूळकी । रीपशिखा अनेकी । मिनलिया अवलोकीं । होय जैसें ॥ ५६ ॥ अर्जुना तया-परी । सरली द्वैताची वारी । नांदे नार्थ एकाहारीं । मीतुंविणें ॥ ५७ ॥ येणेंचि पें कारणें । जें पहिलें सृष्टीचें जुंपणें । तैही तया होणें । पडेचिना ॥ ५८ ॥ सृष्टीचिये सर्वाही । जयां देहाची नाही बांधी । ते केंचे प्रळयावधी । निमतांल पां ॥ ५९ ॥ ह्यणोनि जन्मक्षयां । अंतीत धनंजया । मी जाले ज्ञाना इया । अनुसरोनि ॥ ६० ॥ ऐसी ज्ञानाची वाढी । वानिली देवें आवडी । तेविचि पार्थाही गोडी । लावावया ॥ ६१ ॥ तंव तया जालें आन । सर्वांगीं निघाले कान । संपाई अवधान । आतला पां ॥ ६२ ॥ आतां देवाचिया ऐसें । जाकळीजत असे ^१ वोरसें । ह्यणोनि निरूपण आकाशें । वेढाळेना ॥ ६३ ॥ मग ह्यणे गा प्रज्ञाकांता । उजवली आजि वक्तृत्वता । जे बोला येवढा श्रोता । जोडलासी ॥ ६४ ॥ तरि एक मी अनेकीं । गोविंजे देहपाशकीं । त्रिगुणीं लुब्धकीं । कवणेपरी ॥ ६५ ॥ कैसा क्षेत्रयोगें । विद्यें इयें जगें । तें परिस सांगें । कवणेपरी ॥ ६६ ॥ पें क्षेत्र येणें व्योमं । यालागीं हें बोलिजे । जे मत्संगबीजें । भूतीं पिके ॥ ६७ ॥

मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम् ।

संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ३ ॥

येन्हीं तरी महद्ब्रह्म । यालागीं हें ऐसें नाम । जे महदादिविश्राम । शौलिका हें ॥ ६८ ॥ विकारां बहुवस थोरी । अर्जना हेंचि करी । ह्यणोनि अवधारीं । महद्ब्रह्म ॥ ६९ ॥ अव्यक्तवाद्मतीं । अव्यक्त ऐसी वदंती । सांख्याचिया प्रतीतीं । प्रकृती हेचि ॥ ७० ॥ वेदांतीं इयेतें माया । ऐसें ह्यणिजे प्राज्ञराया । असो किती बोलां वायां । अज्ञान हें ॥ ७१ ॥ आपला आपणपयां । विसर जो धनंजया । तेचि रूप इया । अज्ञानासी ॥ ७२ ॥ आणिकही एक असे । जें विचारावेळे न दिसे । वांतीं पाहतां जैसें । आंधारें कां ॥ ७३ ॥ हालविलिया जाये । निश्चळीं तरी होये । कुधीं जैसी साय । दुधाची ते ॥ ७४ ॥ पें जागर ना स्वप्न । ना स्वरूप अवस्थान । ते क्षुण्णि कां घन । जैसी होय ॥ ७५ ॥ कां न विद्येंतां वायूतें । वांझें आकाश ^{२३} रितें । तया ऐसें निरुतें ।

१ सत्यप्रतिज्ञ. २ मूळज्योतींत. ३ लहान लहान ज्योति. ४ येत्झार. ५ संज्ञेबा अर्थ होऊन. ६ कल्पिल्यापूर्वी. ७ रचणें. ८ बंधन. ९ नासतील. १० रहित. ११ संपूर्ण. १२ नटला. १३ व्यापित. १४ तेहभरित पान्थानें. १५ बुद्धीच्या पति. १६ विवाहित झाली. १७ भाषा-शैली. १८ पारध्यानें. १९ मिथ्यानें. २० मूळमाया. २१ भूमि. २२ दिव्यानें. २३ वायु उत्पन्न होण्याचे पूर्वी आकाशस्थिति असते ती.

अज्ञान गा ॥ ७६ ॥ पैल खांब कां पुरुष । ऐसा निश्चय नाही एक । परि काय नेणों
 आलोक । दिसत असे ॥ ७७ ॥ तेवि वस्तु जैसी असे । तैसी कीर न दिसे । परि कांहीं
 अनासरिसे । देखिजेना ॥ ७८ ॥ ना राती ना तेज । ते संधि जेवि सांज । तेवि विरुद्ध ना
 निज । ज्ञान आथी ॥ ७९ ॥ ऐसी कोणही एकी वशा । तिचे वाद अज्ञान ऐसा । तथा गुंड
 लियां प्रकाश । क्षेत्रज्ञ नाम ॥ ८० ॥ आज्ञान थोरि आणिजे । आपणपें तरी नेणिजे । ते
 रूप आणिजे क्षेत्रज्ञाचें ॥ ८१ ॥ हाचि उभय योग । बुद्धे बापा चांग । सत्तेचा नैसर्ग ।
 स्वभाव हा ॥ ८२ ॥ आतां अज्ञानसारिखें । वस्तु आपणपांचि देखे । परि रूपे अनेकें ।
 नेणों कोणें ॥ ८३ ॥ जैसा रंक भ्रमला । ह्मणे जा रे मीं रावो आला । कां मूर्छित गेला ।
 स्वर्गलोका ॥ ८४ ॥ तेवि लैचकलिया दिठी । मग देखणे जें जें उठी । तथा नाम सृष्टी ।
 मीचि विद्ये पै गा ॥ ८५ ॥ जैसे कां स्वप्नमोहा । तो एकाकी देखे बहवा । तोचि पाड
 आत्म्या । स्मरणेवीण असे ॥ ८६ ॥ हेंचि निभांति । प्रमेय उंपलवूं पुढती । परि तूं
 प्रतीती । याची घे पां ॥ ८७ ॥ तरि माझी हे गृहिणी । अनादि तरुणी । अनिर्वा-
 च्यगुणी । अविद्या हे ॥ ८८ ॥ इयें नाही हेंचि रूप । ठाणें हें अति उर्मप । हे निद्रितां
 समीप । १४ चेतां दुरी ॥ ८९ ॥ पै माझेनिचि आंगें । पैहुडल्या हे जागे । आणि सत्तास-
 भोंगें । सुविणी होय ॥ ९० ॥ महेन्द्रह्माउरी । प्राकृतीं आठे विकारी । गर्भाची करी ।
 १५ पेलोवेली ॥ ९१ ॥ उभयसंगें पहिलें । बुद्धितत्त्व प्रसवले । बुद्धितत्त्वे उभारले । होय
 मन ॥ ९२ ॥ तरुणी ममता मनाची । अहंकार तत्त्व रची । तेणें महाभूतांची । अंभि-
 व्यक्ति होय ॥ ९३ ॥ आणि विषयेंद्रियां १६ गौसी । स्वभावे तंव भूतांसी । ह्मणोनि येती
 सरिसी । तिथेही रूपा ॥ ९४ ॥ जालेनि विकारक्षोभे । पाठीं त्रिगुणाचें उभे । तेव्हां
 ये वासना गर्भे । ठायेठावे ॥ ९५ ॥ हेखाचा आवाका । जैसी बीजकणिकां । जीवी
 बांधे उदका । भेटतखेवों ॥ ९६ ॥ तैसी माझेनि संगें । अविद्या नाना जगें । आर वेवों
 लागे । अर्णियांची ॥ ९७ ॥ मग गर्भगोळा तथा । कैसें रूप ते ये आया । ते परियसे
 राया । मुजनाचिया ॥ ९८ ॥ पै मणिजे स्वेदेज । उज्जिजे ओरज । उमटती सहज । अवयव
 हे ॥ ९९ ॥ व्योमवायुवहो । वाढलेनि गर्भरसे । मणिज उडसे । अवयव तो ॥ १०० ॥ पोटी

१ आभास. २ वेगळे. ३ विरुद्ध=असत् आणि निज=सत् या दोहोंच्या मधील. ४ जीवा-
 ल्याचें. ५ जाण. ६ साहजिक. ७ तरळली, चळली. ८ स्वप्नभ्रांतीने. ९ तात्पर्य. १० विस्तार.
 ११ अभावरूपही आहे. १२ आकृति. १३ मोठी. १४ जागे होतां. १५ निजल्यावर.
 १६ गर्भार. १७ महद्गुणरूप उदरांत. १८ वृद्धि. १९ महत्तत्त्व. २० स्पष्टदशा. २१ सोपी.
 २२ वास्तविक. २३ वृक्षाचा. २४ आकार. २५ भेटतांच. २६ अंकुर. २७ अग्रयुक्त. २८ आका-
 रास. २९ अंशांपासून उत्पन्न होणारे. ३० स्वेदापासून होणारे. ३१ जमिनीपासून. ३२ जरास-
 पासून. ३३ जीवन पावतो.

सूनि तमरजें । आंगळिकां तोय तेजें । उठितां निपजे । स्वेदज गा ॥ १ ॥ आपृथ्वी
उत्कटें । आणि तमोमात्रें निकटें । स्थावर उमटे । उद्भिज हा ॥ २ ॥ पांचां पांचही
विरजी । होती मनबुद्ध्यादि सांजी । हीं हेतु जारजी । ऐसें जाण ॥ ३ ॥ ऐसें
चारी हे सरळ । करचरणतळ । महाप्रकृति स्थळ । तेंचि शिर ॥ ४ ॥ प्रवृत्ती
पेल्लें पोद । निवृत्ती ते पाठि निद । सुरयोनी आंगें आठ । ऊर्ध्वार्ची ॥ ५ ॥ कंठ
उल्हासता स्वर्ग । मृत्युलोक मध्यभाग । अधोदेश चांग । नितंब तो ॥ ६ ॥ ऐसें
लेंकरु एक । प्रसवली हें देख । जयाचें तिन्ही लोक । बाळसें गा ॥ ७ ॥ चौन्याशीं
लक्ष योनी । तिथें कांडा पेंरां सांझी । वाढे प्रतिदिनी । बाळक हें ॥ ८ ॥ नाना
देह अवयवी । नामार्ची लेणीं लेववी । मोहस्तन्ये वाढवी । नित्य नवें ॥ ९ ॥ सृष्टी
वेगळवेगळीया । तिया करांप्री आंगोळिया । भिन्नाभिमान सूदलिया । मुर्दिया तेथें
॥ १० ॥ हें येकोलें चराचर । अविचारित सुंदर । प्रसवानि थोर । थोरावली ॥ ११ ॥
पै ब्रह्मा प्रातःकाळ । विष्णू तो मध्यान्ह वेळ । सदाशिव सायंकाळ । बाळा यया ॥ १२ ॥
महा प्रळयसेजे । खेळोनि निवांत निजे । विषमज्ञानें उमजे । कल्पोर्दयी ॥ १३ ॥ अर्जुना
इयापरी । मिथ्यावृष्टीच्या घरी । युगानुवृत्तीच्या करी । चोंजे पाउलें ॥ १४ ॥ संकल्प
जयाचा इष्ट । अहंकार तो विनंद । ऐसिया होय शेवट । ज्ञानें यया ॥ १५ ॥ आतां असो
हे बहु बोली । ऐसें विश्व माया ध्याली । तेथ सांग जाली । माझी सत्ता ॥ १६ ॥

सर्वयोनिषु कौंतेय मूर्तयः संभवन्ति याः ।

तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥

याकारणें मी पिता । मीह्म ब्रह्म हे माता । अपत्य पंडुसुता । जगडंबर ॥ १७ ॥ आतां
शरीरें बहुते । देखोनि न भेद हो चित्तें । जे मनबुद्ध्यादि भूतें । एकेंचि येथें ॥ १८ ॥
हां गा एकचि देहीं । काय भेनारिसे अवयव नाही । तेवि विचित्र विश्व पाहीं । एकचि
हें ॥ १९ ॥ पै उंचा नीचा डाहाळिया । विषमा वेगळालिया । येकाचि जेवीं जालिया ।
बीजाचिया ॥ २० ॥ आणि संबंध तोही ऐसा । मृत्तिके घट लेंके जैसा । कां पटख
कापुसा । नातू होय ॥ २१ ॥ ना ना कळोळपरंपरा । संतती जैसी सागरा । आह्मा
आणि चराचरा । संबंध तैसा ॥ २२ ॥ ह्मणोनि वन्हि आणि ज्वाळ । दोन्ही वन्हीचि
केवळ । तेवि मी गा सकळ । संबंध वैव ॥ २३ ॥ जालेनि जणें मी झांके । तरि जगत्वे
कोण फांके । किळेंवरी माणिकें । लोपिजे काई ॥ २४ ॥ अळंकारातें आलें । तरि सोने-

१ आधिक्यानं. २ सहायानं. ३ सिद्ध. ४ पुढें झालें, दोंद वाढलें. ५ कमरेचा पाठीमागचा
भाग. ६ अंगुलि, बोटे. ७ वेगळ्या अभिमानाचे पुरुष तेच आंगव्या. ८ मिथ्यादृष्टि हेंच घर.
९ आवड. १० वेळगडी. ११ माया. १२ पृथक् पृथक्. १३ मुळगा. १४ व्यर्थ. १५ कांतिनं.

पण काइ गेलें। कीं कमळ फांकलें। कमळत्वा मुके ॥ २५ ॥ सांग पां धनंजया । अव-
थर्वा अवयविद्या । आच्छादिलें कीं तथा । तेंचि रूप ॥ २६ ॥ विरूढलिया जोंधळा ।
कणिसाचा निर्वाळा । वेंचला कीं आगळा । दिसतसे ॥ २७ ॥ द्वणौनि जग परौतें ।
सारुनि पाहिजे मातें । तैसा नोहें उंखितें । आघवें मीचि ॥ २८ ॥ हा तूं साचोकारा ।
निश्चयाचा खरा । गांठी बांध वीरा । जीवाचिये ॥ २९ ॥ आतां भिया मी दाखविला ।
शरीर वेशळाला । गुर्पा मीचि बांधला । ऐसा आवडें ॥ ३० ॥ जैसैं स्वर्मा आपण ।
उठुनियां आत्ममरण । भोगिजे गा जाण । कपिध्वजा ॥ ३१ ॥ कां कैवळातें डोळे ।
प्रकाशुनि पिंवळे । देखती तेही कळे । तथांसीचि ॥ ३२ ॥ नार्ना सूर्य प्रकाशें । प्रकटी
तें अत्र भासे । तो लोपला हेंही दिसे । सूर्येचि को ॥ ३३ ॥ पै आपणपोनि जालिया ।
छाया गा आपुलिया । पाहोनि विहालिया । आन आहे ॥ ३४ ॥ तैसीं इयें नाना व्हें ।
दाऊनि मी नाना होयें । तेथ ऐसा जो बंध आहे । तेही देखें ॥ ३५ ॥ बंधांचि कीं न
बंधिजे । हें जाणणें मज माझे । नेणणेनि उपजे । आपलेनि ॥ ३६ ॥ तरि कोणें गुणें
कैसा । मजचि मीं बंध ऐसा । आवडे तें परियेसा । अर्जुनदेवा ॥ ३७ ॥ गुण ते किती
किंधर्म । कायि ययां रूपनाम । के जाले हें वर्म । अवधारीं पां ॥ ३८ ॥

सत्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ।

निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययं ॥ ५ ॥

तरि सत्वरजतम । तिघांसि हें नाम । आणि प्रकृति जैन्म- । भूमिका ययां ॥ ३९ ॥
येथ सत्व तें उत्तम । रज तें मध्यम । तिर्हीमाजि तम । साविरीधारें ॥ ४० ॥ हें एकेचि
वृत्तीच्या ठायीं । त्रिगुणत्व आवडे पाहीं । वर्यसात्रय व्हेहीं । येकीं जेवि ॥ ४१ ॥ कां
मिनलेनि ^१ कीडें । जंवजंव तूंक वाढे । तंवतंव सोनें हीन पडे । पांचिंकां कसीं ॥ ४२ ॥
पै सावधपण जैसैं । वाहविलें आळसैं । सुषुप्ती बैसे । वैष्णवांनि ॥ ४३ ॥ तैसी अज्ञानां-
गीकारें । निगाली वृत्ति विखुरे । ते सत्वरजद्वारें । तमही होय ॥ ४४ ॥ अर्जुना गा
जाण । ययां नाम गुण । आतां दाखऊं खुण । बांधती ते ॥ ४५ ॥ तरि क्षेत्र-
ज्ञाणे । आत्मा ^२ मोटका ^३ पैसे । हें देह मी एसैं । मुहूर्त करी ॥ ४६ ॥ आजन्ममर-

१ दाखला. २ उणा झाला. ३ पाहावें. ४ संपूर्ण. ५ सिद्धांत. ६ वाटे. ७ कावीळ रोग.
८ नाहीतरी. ९ भ्यालास. १० माझ्या अज्ञानानें मी बद्ध आहे किंवा अवद्ध आहे हे धर्म उत्पन्न
होतात (या दोनी गोष्टी अज्ञानमूलक आहेत). ११ काय धर्माचे. १२ जन्मस्थान.
१३ साक्षाच्या आधारानें. १४ बाल्य, तारुण्य व वार्धक्य. १५ डांकानें. १६ वजन. १७ हिंगक-
टाच्या फिक्या कसानें. १८ दड होऊन. १९ पसरें. २० अल्प. २१ होय. २२ प्रारंभ करी.

पांती । देहधर्मी समस्ती । महत्वाची सुती । घे ना जंव ॥ ४७ ॥ जैसी मीनाच्या तोंडी । पडेना जंव उंडी । तंव गळ आसुडी । जळपारधी ॥ ४८ ॥

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम् ।

सुखसंगेन बध्नाति ज्ञानसंगेन चाऽनघ ॥ ६ ॥

तेवि सत्त्वं दुब्धकें । सुखज्ञानाची पाशकें । बोडिजती मग खुडके । मग जैसा ॥ ४९ ॥ मग ज्ञानें चडफडी । जाणिवेचे खुरखोडी । स्वयं सुख हें धाडी । हातीचें गा ॥ १५० ॥ तेव्हां विद्यामानें तोखे । लाभमाचें हरिखे । मी संतुष्ट हेंही देखे । श्लाघों लागे ॥ ५१ ॥ ह्मणे भाग्य ना माझे । आजि सुखिये नाहीं बुजे । विकाराष्टकें फुजे । सात्विकाचेनि ॥ ५२ ॥ आणि घेणेंही न सरे । लाकणें लागे दुसरें । जे विद्वत्तेचें भरे । भूत आंगी ॥ ५३ ॥ आपणाचि ज्ञानस्वरूप आहे । तें गेलें हें दुःख न वाहे । कीं विषये-ज्ञानें होये । गगनायेवढा ॥ ५४ ॥ रावो जैसा स्वर्गी । रंकपणें रिचे धोनी । तो रोंदोणा मानी । इंद्र ना मी ॥ ५५ ॥ तैसें गा देहातीता । जालिया देहवंता । होलागे पंडुसुता । बाह्यज्ञानें ॥ ५६ ॥ प्रवृत्तिशास्त्र बुझे । यज्ञविद्या उमजे । किंबहुना सुझे । स्वर्गवरी ॥ ५७ ॥ आणि ह्मणे आजि आन । मीवांचूनि नाहीं सज्ञान । चातुर्यचंद्रा गगन । चित्त माझे ॥ ५८ ॥ ऐसें सत्त्व सुखज्ञानी । जीवासि लाउनि कोनी । बैलाची करी वांनी । पांगुळाचिया ॥ ५९ ॥ आतां हाचि शरीरी । रजें जियापरी । बांधजे तें अवधारी । सांगिजेल ॥ ६० ॥

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासंगसमुद्भवं ।

तन्निबध्नाति कौंतेय कर्मसंगेन देहिनं ॥ ७ ॥

हें रज याचि कारणें । जीवातें रजजुं जाणें । हें अभिलाखाचें तरुणें । सदाचि गा ॥ ६१ ॥ हें जीवीं मोटकें रिगे । आणि कामाच्या मर्गीं लागे । मग वारया वेळचे । तृष्णेचिया ॥ ६२ ॥ घृते आंबुखूनि आंगियाळें । वैजाग्रीचें सातुर्केलें । आतां बहु येकुलें^{२५} । आहे तेथ ॥ ६३ ॥ तैसी खवळे चाड । होय दुःखासकट गोड । इंद्रप्रीहि सांकेड । गमों लागे ॥ ६४ ॥ तैसी तृष्णें वाढिनलिया । मेळूही हाता आलिया । तन्ही

१ अभिमान. २ हिसका देतो. ३ कोळां. ४ पारधीनं. ५ सौख्य अशी समजूत हाच कोणी एक पाश त्यानें ओढले जातात. ६ तडफडे. ७ लायाळी करून. ८ सुखावे. ९ ह्मणो. १० सत्त्वाचे अष्टविकार त्यांनीं फुगे. ११ बंधन. १२ पदार्थज्ञानानें. १३ शहरीं. १४ भिक्षेच्या दोन दाण्यांनीं फुगलेला. १५ समजे. १६ काढण्या, दाव्याची शेवटें. १७ बैलासारखा. १८ विषय मोगाची इच्छा. १९ अल्प. २० भिकटे. २१ क्षिपडून. २२ अभिकुंड. २३ वज्रासन-आधारमुद्रेच्या अंगीचें. २४ पेटविलें. २५ थोडें. २६ संकषित. २७ विषयेच्छा. २८ सुवर्णपर्वत.

ह्मणे एखादिया । दारुणा वळणें ॥ ६५ ॥ जीविताची कुरोंडी । बोवाळू लागे कैवडी । मानी लूणाचिये जोडी । कृतकृत्यता ॥ ६६ ॥ आजि असतें वेंचजेल । परि पोहे पां कीजेल । ऐसा पांगो वडील । व्यवसाय मांडी ॥ ६७ ॥ ह्मणे स्वर्गा हन जावें । तरि काय तेथें खावें । इयालागीं थावें । याग करूं ॥ ६८ ॥ ब्रतापार्थी ब्रतें । आचरे इष्टापूर्तें । काम्यवाचूनि हातें । शिवणें नाहीं ॥ ६९ ॥ पै श्रीधर्मांतीचा वारा । विसांवो नेणें वीरा । तैसा न ह्मणे व्यापारा । रात्र दिवस ॥ ७० ॥ काय चंचळ मासा । कामिनीकदाक्ष जैसा । लवलाहो तैसा । विजुही नाहीं ॥ ७१ ॥ तेंतुलेनि गा वेगे । स्वर्गसंसारपांगें । आगिमाजि रिगे । क्रियांचिये ॥ ७२ ॥ ऐसा देहीं देहावेगळा । १० ले तुष्णेचिया सांखळा । खदादोष वाहे गळां । व्यापाराचा ॥ ७३ ॥ हें रजोगुणाचें दारुण । देहीं देहि-यासि बंधन । परिस आतां विंशेण । तमाचें तें ॥ ७४ ॥

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।

प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ ८ ॥

व्यवहाराचेहि डोळे । मंद जेणें पड्डेळें । मोहरात्रीचें काळें । १० मेड्डें जैसे ॥ ७५ ॥ आज्ञानाचें जिर्याळें । जया एका लागलें । जेणें विश्व भुललें । न चेत असे ॥ ७६ ॥ अविवेकमहामंत्र । जें मौढ्यमद्याचें पात्र । हें असों मोहनाख । जीदांसि जें ॥ ७७ ॥ पार्थी तें गा तम । रंजुनि ऐसें धर्म । चौखुरी देहात्म । भांनियतें ॥ ७८ ॥ हें येकाचि कीर शरीरी । ना जों लागे चराचरी । आणि तेंथ दुसरी । गोठी नाहीं ॥ ७९ ॥ सर्वद्वियां जाड्य । मनामाजि मौढ्य । मांहाती माढ्य । आलस्याचें ॥ ८० ॥ आंगें आंग मोडामोडी । कार्य जातीं अनावडी । नुसती परेवडी । जांभयांची ॥ ८१ ॥ उघडिय चि गोठी । देखणे नाहीं किरीटी । नोंळावितांचि उठी । वो ह्मणौनि ॥ ८२ ॥ पडिलिये २३ धाडी । २४ नेणे कानी मुरडी । तयाचि परी मुरकुंडी । उकलूं नेणें ॥ ८३ ॥ पृथ्वी पाताळां जावो । कां आकाशाही वरी येवो । परी उठणें हा भावो । उपजों नेणें ॥ ८४ ॥ उचितानुचित आपवें । झांखुरेंतां नाठवे जीवें । जेथचा तेथ लोळावें । ऐसी मेधी ॥ ८५ ॥ उभऊनि करतळें । पडिंधाये केपोळें । पायाचें शिरियाळें । मांडूं लागे ॥ ८६ ॥ आणि निद्रेविषयी चांग । जीवीं आयि लींग । झोपीं जातां स्वर्ग । वावो ह्मणे ॥ ८७ ॥ ब्रह्म यु हाइजे । मा निजे-

१ भयंकर गोष्टीला. २ ओवाळणी. ३ कवडीकरितां. ४ लाभानें. ५ उयां. ६ आशेनें. ७ मोठां. ८ चपल. ९ इच्छेनें. १० घेई. ११ कौशल्य. १२ पड्यानें. १३ मेघ. १४ जिह्वाळा. १५ मूखपण हेंच मय. १६ करून. १७ लक्षण. १८ चढकडून ताणून बांधी. १९ देहात्मा मानगारातें. २० आश्रय पावें, अंगिकारी. २१ आवृत्ति. २२ हाक न मारतां. २३ शिळा. २४ कोपय्यावर फिरणें (कुरी वळणें) होत नाहीं २५ आलस येतां. २६ बुद्धि. २७ ताडी. २८ गाल, डोकें. २९ चाळे. ३० प्राप्तीची इच्छा. ३१ ब्रह्मदेवाचें आयुष्य.

लियाचि असिजे । हें वांचूनि वुजें । व्यसन नाही ॥ ८८ ॥ कां वाटे जातां वोधें ।
 कलहातां ही डोळ्या लागे । अमृतही परी नेघे । जरी निद आली ॥ ८९ ॥ तेविचि
 आक्रोशबळें । व्यापारे कोणे एके वेळे । निगालें तरी आंधळें । रोषें जैसें ॥ ९० ॥
 केधवां कैतें राहाटावें । कोणेसीं काय बोलावें । हें ठाकतें कीं नांगवे । हेंही नेणे ॥ ९१ ॥
 वणवा मियां आधवा । पांखें पुसोनि घेयावा । पतंग या हांवां । घाली जेविं ॥ ९२ ॥
 तैसा वर्धये साहसा । अकरणींचि धिर्वसा । किंवहुना ऐसा । प्रमादु रुजे ॥ ९३ ॥ एवं
 निद्रालस्यप्रमारी । तम इया त्रिबंधी । बांधे निरुपाधि । चोखटातें ॥ ९४ ॥ जैसा वन्हि
 काठीं भर । तें दिसे काहाकारें । व्योम घटें आवरे । तें घटाकाश ॥ ९५ ॥ नाना सरोवर
 भरलें ॥ तें चंद्रत्व तेंचें बिबलें । तैसें गुणपार्शी बांधलें । आत्मत्वगमे ॥ ९६ ॥

सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत ।

ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥

रजस्तमश्चाऽभिभूय सत्त्वं भवति भारत ।

रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १० ॥

पैं परिहूरुनि कफवात । जें देहीं आटोपे पित्त । तें करी संतप्त । देह जेविं ॥ ९७ ॥
 कां वर्ष आनप जैसें । जिणौनि शीतचि दिसे । तेव्हां होय हिंव ऐसें । आकाश हें
 ॥ ९८ ॥ नाना स्वप्न जागृती । लोपूनि ये सुषुप्ती । तें क्षण एक चित्तवृत्ती । तेचि होय
 ॥ ९९ ॥ तैसीं रजतमें हारही । जें सत्व माजु मिरवी । तें जीवाकरवीं ह्मणवी । सुखिया
 ना मी ॥ १०० ॥ तैसेंचि सत्व रज । लोपू ने तमाचें भोजें । वळघें तें सहज । प्रभाही होय
 ॥ १ ॥ तयाचि गा परिपार्थी । सत्व तमातें पोटी । घालुनि जेव्हां उठी । रजोगुण ॥ २ ॥
 तेव्हां कर्मावांचूनि कांहीं । आन गोमटे नाही । ऐसें मानी देहीं । देहराज ॥ ३ ॥ त्रिगुणनि-
 रूपण । १०० श्लोकांनीं सांगीतलें जाण । आतां सत्त्वादिवृद्धिलक्षण । सादर परियेसा ॥ ४ ॥

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ।

ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ ११ ॥

लोभः प्रवृत्तिरारंभः कर्मणामशमः स्पृहा ।

रजस्येतानि जायंते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।

तमस्येतानि जायंते विवृद्धे कुरुनंदन ॥ १३ ॥

१ सहज. २ कलत, उगाव. ३ बलात्कारें. ४ साध्य. ५ असाध्य. ६ पंखांनी. ७ इच्छेनें.
 ८ प्रवृत्त होतो. ९ न करणाच्या कामीं. १० धैर्य. ११ चांगल्यास. १२ वृष्टि. १३ उष्मा.
 १४ महत्त्व. १५ असावध. १६ तीन श्लोकांनीं.

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।
तदोत्तमविदाल्लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषु जायते ।

तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १५ ॥

पैं रजतमविजयें । सत्व गा देहीं इये । वाढतां चिन्हें तियें । ऐसी होती ॥ १४ ॥ जे प्रज्ञा आंतुलीकडे । न समाती बाहेरी बोसंडे । वसंती पद्मखंडें । द्रुती जैसी ॥ १५ ॥ सर्वेद्वियांच्या आंगणी । विवेक करी राबणी । साचचि करचरणी । होती डोळे ॥ १६ ॥ राजहंसापुढें । चांचवें आंगरडें । तोडी जेवि झगडे । क्षीरनीराचे ॥ १७ ॥ तेवि दोषादोष विवेकी । इंद्रियोचि होती पारखी । नियम बारे पाँयिकी । बोळगे तें ॥ १८ ॥ नायिकणें तें कानचि बोळी । न ग्राहणें तें दिठीचि गाळी । अवाच्य तें टाळी । जीभचि गा ॥ १९ ॥ वातीपुढें जैसें । पळों लागे काळवसें । निषिद्ध इंद्रियां तैसें । समोर नोहे ॥ २० ॥ धाराधरकाळें । महानसी उचंबळे । तैसी बुद्धी पघळे । शास्त्रजाती ॥ २१ ॥ अगा पुनवेच्या दिवशीं । चंद्र-प्रभा धांवे आकाशी । ज्ञानीं वृत्ति तैसी । फांके सेंध ॥ २२ ॥ वासना एकवटे । प्रवृत्ति कोहटे । मानस विटे । विषयांवरी ॥ २३ ॥ एवं सत्व वाढे । तें हें चिन्ह फुडें । आणि निधनही घडे । तेव्हांचि जरी ॥ २४ ॥ कां पंगालेनि सुर्याणें । जालया परगुणें । पदियतें पाहुणें । स्वर्गांनि ये ॥ २५ ॥ तरि जैसीचि घरांची संपत्ती । आणि तैसीचि औदार्यधैर्य-वृत्ती । मा परैत्रा आणि कीर्ती । कां नोहावें ॥ २६ ॥ मग गोमटेया तथा । जौवळी असे धनंजया । तेवि सत्त्वं जाणे देहा । कें आयि गा ॥ २७ ॥ जे स्वर्गुणी उद्धट । घेऊनि सत्व चोखट । निघे सांडुनि कोपटे । भोगैमोक्ष हें ॥ २८ ॥ अवचटें ऐसा जो जाये । तो सत्त्वाचाचि नवा हाये । क्रिबहुना जन्म लाहे । ज्ञानियांमाजि ॥ २९ ॥ सांग पां धनुर्धरा । रावो रायपणें डोंगरा । गेलिया अपुरा । होय काई ॥ ३० ॥ ना तरि यथिचा दिवा । नेलिया सेजियां गांवा । तो तेथें तरि पांडवा । दीपचि कीं ॥ ३१ ॥ तैसी ते सत्वशुद्धी । आगळी ज्ञानेसी बुद्धी । तरंगीवों लागे बुद्धी । विवेकावरी ॥ ३२ ॥ पैं महर्षादिपरिपाटी । विचारुनि शेवटीं । विचारासकट पोटीं । जिराणि जाय ॥ ३३ ॥ छेत्तीसां सततीसावें । चोविसां पंचवीसावें । तिन्ही^{२१} नुरोनि स्वभावे । अर्थ^{२२} जें ॥ ३४ ॥ ऐसें सर्व जें सर्वोत्तम । जालें असे जया सुगम । तयासवें निरुपम । लाहे देह

१ सांडे. २ सुवास. ३ अग्र. ४ आकरी करण्यास. ५ दूर टाकी. ६ अंधार. ७ पर्जन्यकाळी. ८ पुष्कळ. ९ आकुंचित होई. १० उदय पावल्यानें. ११ सुकाल. १२ पक्काज, सण. १३ स्वर्ग. १४ ज्ञेयान्यासारखें. १५ शरीर. १६ विषयभोगीं सामर्थ्यवान्. १७ ज्ञेयारच्या. १८ पोहू लागे. १९ महत्त्वादिकांचा क्रम. २० छत्तीस तत्वांला. २१ देहत्रय व अवस्थादित्रय. २२ ब्रह्म.

॥ २६ ॥ इयाचि परी देख । तमसत्व अधोमुख । बैसौनि जैं भागळीक । धरी रज
 ॥ २७ ॥ आपलिया कार्याचा । धुमाड गौवी देहाचा । माजवी तैं चिन्हाचा । उरय
 ऐसा ॥ २८ ॥ पांजरली वाहुळी । करी वेगळ वेढाळी । तैसी विषयीं सरळी । इंद्रियां
 होय ॥ २९ ॥ परवारादिक पडे । परि विरुद्ध ऐसे नावडे । मग कोळियेचेनि तोंडे । सैंध
 चारी ॥ ३० ॥ हा ठायवरि लोभ । करी स्वैरत्वाचा राब । वेढाळितां अलाभ । तें तें
 उरें ॥ ३१ ॥ आणि आड पडलिया । उद्यमजातां भलतिया । प्रवृत्ती धनंजया । हात न
 काढी ॥ ३२ ॥ तेंविचि एखादा प्रसाद । कां करावा अश्वमेध । ऐसा अचाट छंद ।
 चेऊनि उठी ॥ ३३ ॥ नगरेचि रचावी । जळाशये निर्मावी । महाबने लावावी । नानाविधें
 ॥ ३४ ॥ ऐसैसां अफाटीं कर्मी । समारंभ उपक्रमी । आणि वृष्टावृष्टकामी । पुरें न ह्यणे
 ॥ ३५ ॥ सागरही सांडी पडे । आगी न लाहे तीन कैवडे । ऐसें अंभिलाशीं जोडे ।
 दुर्भरत्व ॥ ३६ ॥ स्पृहा मना पुढां । आशेचा घे दंडा । विश्व धांपे चाडा । पायांतळीं
 ॥ ३७ ॥ इत्यादि वाढतां रजां । इयें चिन्हें होती सांजी । आणि ऐशा समाजीं । वेंचे
 जरी देह ॥ ३८ ॥ तरि आघवाचि इहीं । परिवारला आनी देहीं । रिगे परि योनिही ।
 मानुषीचि ॥ ३९ ॥ सुंरवाडेंसि भिकारी । वसो पां राजमंदिरी । तरी काय अवधारी ।
 रावो होइल ॥ ४० ॥ बैल तेथें कैरबाडें । हें न चुकें गा फुडें । नेइजो कां वन्हाडें ।
 समर्थाचेनि ॥ ४१ ॥ ह्यणौनि व्यापाराच्या हातीं । उंसंतु देहीं ना राती । तैसयाचिये
 पैती ॥ जुंपिजे तो ॥ ४२ ॥ कर्मजडोंच्या ठायीं । क्रिबहुना होय देही । जो रजोवृ-
 त्तीच्या डोहीं । बुडोनि निमि ॥ ४३ ॥ मग तैसाचि पुढती । रजसत्ववृत्ती । गिळूनि
 ये उन्नती । तमोगुण ॥ ४४ ॥ तेंचि जियें लिंगें । देहींचीं सबाह्य सांगें । तिये परिस
 चांगें । श्रोत्रबळें ॥ ४५ ॥ तरी होय ऐसें मन । जैसें रावचंद्रहीन । रात्रीचें कां गगन ।
 अंशसेचिये ॥ ४६ ॥ तैसें अंतर असोस । होय स्फूर्तिहीन उडेंस । विचाराची भाष । हारपे
 तैं ॥ ४७ ॥ बुद्धि मेचवनी धोंडी । हा ठायवरी मंडाळें सांडी । आठवो देशधडी । जाला
 दिसे ॥ ४८ ॥ अविवेकाचेनि माजें । सबाह्यशरीर गाजे । एकलेनि घेपी दीजे । मौढ्ये
 तेथ ॥ ४९ ॥ आचारभंगाचीं हाडें । रूपती इंद्रियांपुढें । मरे जरी तेणे कडे । क्रिया
 जाय ॥ ५० ॥ पै आणिकही एक दिसे । जे दुष्कृतीं चित्त उल्हासे । आंधारीं देखणें
 जैसे । कुंडुळाचें ॥ ५१ ॥ तैसे निषिद्धाचेनि नांवें । भलतेही भरे हांवें । तियेविषयीं धांवें ।

१ बसवून. २ धूर. ३ शरीररूप गांवांत. ४ उठलेली. ५ मोकळीक. ६ बहुत. ७ स्वेच्छा-
 चारी वर्तन. ८ देवाल्यादि. ९ प्रारंभ करी. १० स्थूलसूक्ष्म. ११ पराजय पावे. १२ कवड्या.
 १३ अपहाराविषयीं. १४ इच्छा. १५ धांव. १६ घातलें जातें. १७ सिद्ध. १८ आशा इत्यादिक
 परिवारासह. १९ सुखासहित. २० कडवा. २१ विसावा. २२ दिवसा. २३ पंक्तीला. २४ कर्मा-
 विषयीं श्रद्धालूच्या. २५ मरे. २६ चिन्हें. २७ गडद. २८ शून्य. २९ इच्छवेंना. ३० मृदुपण
 ३१ मरेल जर तर त्या कडेनं क्रिया जाईल. ३२ घुबडाचें. ३३ धांव.

घेती करणे ॥ ५२ ॥ मंदिरा न घेतां डुले । सत्रिपातेंवीण बरळे । निघ्मेमेंचि भुले । पितें जैसें ॥ ५३ ॥ चित्त तरी गेलें आहे । परि उन्ममी ते नोहे । ऐसें मोल्हातिजे मोहें । माजि- रेनि ॥ ५४ ॥ किबहुना ऐसैसी । इये चिन्हें तम पोषी । जें वाढे आयितीसी । आपुलिया ॥ ५५ ॥ आणि हेंचि होय प्रसंगें । मरणाचें जरी पडे खोंगें । तरि तेनुलेनि निगे । तमेंसी तो ॥ ५६ ॥ राई राईपण बीजी । सांठवूनियां अंग त्यजी । मग निरूढे तें दुजी । गोठी आहे ॥ ५७ ॥ पै होऊनि हीपकलिका । येरु आगी विझो कां । कां जेथ लागे तेथ असका । तोचि आहे ॥ ५८ ॥ ह्मणोन तमाचिये ^१लोये । बांधोनियां संकल्पातें । देह जाय तें मागौतें । तमाचेंचि होय ॥ ५९ ॥ आतां काय येणें बळें । जो तमोवृद्धि मृत्यु लाहे । तो पशु कां पक्षी होये । झाडा हा कृमी ॥ २६० ॥

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ।

रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम् ॥ १६ ॥

येणेंचि पै कारणें । जें निपजे सत्वगुणें । तें सुकृत ऐसें ह्मणें । श्रौतेंसो ॥ ६१ ॥ ह्मणौनि तया निर्मळा । सुखज्ञानी सैरळा । अपूर्व ये फळा । सात्त्विक तें ॥ ६२ ॥ मग राजसा जिया क्रिया । तया इंद्रांवीणी फळलिया । जे सुखें चित्तरूनियां । फळती दुःखें ॥ ६३ ॥ कां निबोळियेचें पिक । बरि गोड आंत विख । तैसें तें राजस देख । क्रिया- फळ ॥ ६४ ॥ तामस कर्म जितुकें । अज्ञान फळेंचि पिके । त्रिपांकुर विखें । जिया- परी ॥ ६५ ॥

सत्त्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ।

प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥ १७ ॥

ह्मणौनि बरे अर्जुना । येथ सत्वचि हेतु ज्ञाना । जैसा कां दिनमाना । सूर्य हा पै ॥ ६६ ॥ आणि तैसेचि हें जाण । लोभासि रज कारण । आपलें विस्मरण । अद्वैता जेवीं ॥ ६७ ॥ मोह अज्ञान प्रमाद । यथां मैळेया दोषेवृंदा । पुढती पुढती प्रबुद्धा । तमचि मूळ ॥ ६८ ॥ ऐसे विचाराच्या डोळां । तिन्हीं गुण वेगळवेगळां । दाखिले जैसा आंवळा । तळहार्तीचा ॥ ६९ ॥ तंव रजतमें दोन्हीं । देखिली प्रौढपतनी । सत्त्वावांचुनि नाणी । ज्ञानाकडे ॥ ७० ॥ ह्मणौनि सात्त्विकवृत्ती । एक जाले जैमव्रती । सर्व त्याणें चैतुर्थी । भक्ति जैसी ॥ ७१ ॥

१ इंद्रियें. २ मय, दारू. ३ मनाचा लय जात होतो ती पांचवी अवस्था. ४ उन्मत्त- ५ उन्मत्तपणानें. ६ सामुग्रीसहित. ७ खळें. ८ वाढे. ९ सर्व. १० गांठोड्यांत, मोटेंत. ११ बड्ड- भाषणानें. १२ श्रुतिसमुदाय. १३ सहज. १४ कडूवृंदावन. १५ दाखवून, रंगवून. १६ असाव- धपणा. १७ दोषांचा समुदाय. १८ आजन्म व्रताचरण करणारे. १९ चवथी ज्ञानभक्ति.

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।

जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥ १८ ॥

तैसें सत्वाचेनि नटनाचें । असणें जाणें जयांचें । ते तनुव्यर्गां स्वर्गांचे । राय होती ॥ ७२ ॥ इयाचि परी रजे । जिहीं कां जीजे मरिजे । तिहीं मनुष्य होइजे । मृत्युलोकां ॥ ७३ ॥ तेथ सुखदुःखाचें खिंचटें । जेविजे एकेचि ताटें । जेथ इये मरणवाटे । पडिलें नुखी ॥ ७४ ॥ आणि तयाचिस्थिती तमी । जे वाढोनि निर्मिती भोगक्षर्मा । ते घेती नरकभूमी । मूलपत्र ॥ ७५ ॥ एवं वस्तुचिया सत्ता । त्रिगुणासि पंडुसुता । हाविली सकारणता । आवचीचि ॥ ७६ ॥ पें वस्तु वस्तुचें असिकें । तें आपणेंपें गुणासारिखें । देखोनि कार्य-विशेखें । अनुकर गा ॥ ७७ ॥ जैसें कां स्वमीचेनि राजे । जें परचक्र देखिजे । हीरि जैत होइजे । आपणचि ॥ ७८ ॥ तैसे मध्योर्ध्व अध । जे हे गुणवृत्तिभेद । ते वृष्टिवा-चुनि शुद्ध । वस्तुचि असे ॥ ७९ ॥

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टुं पश्यति ।

गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥ १९ ॥

परि हे वैहणी असो । तरि तुज आन न दिसो । परिसें ते सांगतसों । मागील गोष्टी ॥ २८० ॥ तरि ऐसें जाणिजे । सामर्थ्ये तिन्ही सहजे । होती देहव्याजे । गुणचि हे ॥ ८१ ॥ इंधनाचेनि आकारें । अग्नि जैसा अवतरे । कां आववेनि तहवरे । भूमिरस ॥ ८२ ॥ ना ना इहियाचेनि मिसें । परिणमे दूधचि जैसें । कां मूर्त होय उंसें । गोड जेवी ॥ ८३ ॥ तैसें हें सांतःकरण । देहचि होती त्रिगुण । द्वणोनि बंधासि कारण । घडे कीर ॥ ८४ ॥ परि चोर्जे हें धनुर्धरा । जे ही गुंफिरी । मोक्षाचा संसारा । उणा नोहे ॥ ८५ ॥ त्रिगुण आपलालिया धर्म । देहीचें मागुतें सांउमें । चाळितांही न खोमे । गुणातीतता ॥ ८६ ॥ ऐसी मुक्ती असे सहज । तें आतां परिसऊं तुज । जे तूं सौना-बज । द्विरेफीं कीं ॥ ८७ ॥ आणे गुणी गुणाजोगें । चैतन्य नोहे मागे । बोलिलों तें खागें । तेवीचि हें ॥ ८८ ॥ तरि पार्थी जें ऐसें । बोधलेनि जीवें दिसे । स्वम कां जैसें । चेइलेनि ॥ ८९ ॥ ना तरी आपण जळीं । बिंबलों तीरांनि न्याहाळी । चलण

१ विकसितपणनें. २ बांचवें. ३ खिचडी. ४ देहच ताट त्यांत. ५ त्याचप्रमाणें. ६ मरण पावती. ७ देही. ८ आमंत्रणचिठी. ९ संपूर्ण. १० गुणानुकूल आत्मस्वरूप पाहून. ११ अथ, पराजय. १२ गुणदृष्टीवांचून. १३ बोलणें. १४ देहाच्या निमित्तनें. १५ साकार दिसे. १६ पाणी. १७ मनासह. १८ नवल. १९ एवढ्याही गुंतागुंतीनें (बंधनानें) मोक्षाचे वृद्धीस न्यूनता नाही. २० देहीचें मागचें पुढचें कर्म. २१ समोर. २२ उणी न होणें. २३ ज्ञानकमला-वरचा भ्रमर. २४ तात्पर्य. २५ तीरावर उभे राहून.

होतां केहोळीं । अनेकधा ॥ २९० ॥ कां नटलेनि लोधवें । नट जैसा न झकवे । तैसें गुणजात देखावें । न होनियां ॥ ९१ ॥ पै ऋतुत्रय आकाशें । धरुनियांही जैसें । नेदि-
जोचि येवों वैसें । वेगळेपणा ॥ ९२ ॥ तैसें गुणां गुणांपरांतें । जें आपणवें असे आयितें ।
तित्ये अहं बैसे अहंते । मुळक्रेचिये ॥ ९३ ॥ पै तेथुनि मग पाहतां । ह्मणे साक्षी मी
अकर्ता । हे गुणचि क्रियाजातां । नियोजित ॥ ९४ ॥ सत्वरजतमाच्या । भेदीं प्रसर
कर्माचा । होत असे तो गुणांचा । विकार हा ॥ ९५ ॥ यथामाजि मी ऐसा । वर्नी कां
वसंत जैसा । वनलक्ष्मी विलासा । हेतुभूत ॥ ९६ ॥ कां तारांगणी लोपावें । सूर्यकांतीं
उद्दीपावें । कमळीं विकासावें । जावें तमें ॥ ९७ ॥ यथा कोणाचें कांहीं । सविता जैसा
देखत नाही । तैसा अकर्ता मी देहीं । सत्त्वारूप ॥ ९८ ॥ मी दाउनी गुण देखे । गुणता
हे मियां पोखे । यथाचेनि निःशेषे । उरें तें मी ॥ ९९ ॥ ऐसेनि विवेकें जया । उदय
होय धनंजया । ये गुणातीतता तथा । ऊर्ध्वपथें ॥ ३०० ॥

गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान् ।

जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ २० ॥

आतां निर्गुण असे आणिक । तें तो जाणे अचुक । जे ज्ञानें केलें टीकें । तयाधि-
श्वरी ॥ १ ॥ किंबहुना पंडुसुता । ऐसी तो मींजी सत्ता । पावें जैसी सरिता । सिंधुत्व
गा ॥ २ ॥ नळिकेवरुनि उठिला । जैसा शुक शाखे बैसला । तैसा मूळअहंता ठाकिला ।
तो मी ह्मणौनि ॥ ३ ॥ अगा अज्ञानाचिया निर्दोष । जो धोरत होता बद्बहा । तो
स्वरूपी प्रबुद्धा । चेहेला कीं ॥ ४ ॥ पै बुद्धिभेदाचा आरिसा । तयाहातोनि पडिला
वीरेश । ह्मणौनि प्रकृति-मुखाभासा । मुकला तो ॥ ५ ॥ देहाभिमानाचा वारा । आतां
वाजों ठेला वीरा । तें ऐक्य वीचिंसागरां । जीवेशां हें ॥ ६ ॥ ह्मणौनि मझावेंसी । प्राप्ति
पाविजे तेणेंसरिसी । वर्षांतीं आकाशी । घेनेजात जेवीं ॥ ७ ॥ तेवि मीं होऊनि निरुता ।
मग देहांचि ये असतां । नागवे देहसंभूतां । गुणांसि तो ॥ ८ ॥ जैसा भिंगाचेनि घरें ।
हीपप्रकाश नोंवरे । कां न विहोचि सागरें । वडवानळ ॥ ९ ॥ तैसा आलागेला गुणाचा
बोधें न मळे तयाचा । तो देही जैसा व्योमीचा । चंद्र जळीं ॥ ३१० ॥ तिन्ही गुण
आणुलालिये प्रौढी । देहीं नाचविती बोंगडी । तो पाहोही न धाडी । अहंतेतें ॥ ३११ ॥

१ लाटा. २ ठकबाजीनें. ३ वदय, 'बोसे' अशा पाठीं कर्मापणा. ४ गुणांत असून जे
गुणांच्या पलीकडे आहे. ५ मूळवस्तूप्रत. ६ सर्व कर्मांला. ७ योजितात. ८ विस्तार. ९ शोभेला.
१० प्रकाशावें. ११ पोसली जाते. १२ निरासन. १३ उच्चम मार्गानें. १४ भूषण. १५ माझेप्रत.
१६ अहंमत्त्व येणेंकरून. १७ निवृत्ति. १८ मी माझे ह्मणें इत्यादिरूप घोरणें. १९ ज्ञानां झालां.
२० मायामुखाच्या प्रतिबिंबाला. २१ तरंगाला व समुद्राला. २२ मेघसमूह. २३ देहापासून उत्पन्न
झालेले. २४ आवरत नाही. २५ येण्याजाण्यानें. २६ शुद्धज्ञान. २७ मळत नाही. २८ सोंगें.

झाडायवरी । नेहेदेनि ठेला अंतरी । आतां काय वसे शरीरी । हेही नेणे ॥ १२ ॥ सांडुनि
आंगीची खोळी । सर्प रिगालिया पाताळी । ते त्वचा कोण सांभाळी । तैसें जालें
॥ १३ ॥ कां सौरभ्य जीर्ण जैसा । आमोद मिळोनि जाय आकाशा । माधारा कमळ-
कोशा । नयेचि तो ॥ १४ ॥ पै स्वरूपसमरसे । तयाही गा जालें तैसें । तथ किंभर्म हें
कैसें । नेणे देह ॥ १५ ॥ ह्यणोनि जन्मजरामरण । इत्यादि जे साही गुण । ते देहीचि ठेले
कारण । नाही तयां ॥ १६ ॥ घटाचिया खापरिया । घटभंगी फेडिलिया । महदाकाश
अपैसया । जालेचि असे ॥ १७ ॥ तैसी देहसुद्धि जाये । जें आपणपां आठो होये । तें
आन कांहीं आहे । तेंवांचुनी ॥ १८ ॥ येणें थोर बोधलेपणें । तयासि गा देहीं असणें ।
ह्यणुनि तो भी ह्यणें । गुणातीत ॥ १९ ॥ यथा देवाचिया बोला । पार्थ अतिसुखा-
वला । मेघे संबोर्खिला । मयूर जैसा ॥ ३२० ॥

अर्जुन उवाच-कैलिंगैस्त्रीगुणानेतानतीतो भवति प्रभो ।

किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन् गुणानतिवर्तते ॥ २१ ॥

तेणें तोषें वीर पुसे । जी कोणहीं चिन्हीं तो दिसे । जयामाजी वसे । ऐसा बोध
॥ २१ ॥ तो निर्गुण काय आचरे । कैसेनि गुण निस्तरे । हें सांगिजो माहेरें । कृपेचेनि
॥ २२ ॥ यथा अर्जुनाचिया प्रश्ना । तो षड्गुणांचा राणा । परिहार आकर्णा । बोलत
असे ॥ २३ ॥ ह्यणें पार्था तुझी नवाई । हें यतुलेंचि पुससी काई । तें नामचि तया
प्राहीं । साच लटिकें ॥ २४ ॥ गुणातीत जया नांव । तो गुणाधीन तरी नव्हे । ना होय
तरी नागवे । गुणां यथा ॥ २५ ॥ परि अधीन कां नागवे । हेंचि कैसेनि जाणावें ।
गुणांचिये रविरवे- । माजि असतां ॥ २६ ॥ हा संदेह जरी वाहसी । तरि सुखें पुसों
लाहसी । परिस आतां तयासी । रूप करूं ॥ २७ ॥

श्रीभगवानुवाच-प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पांडव ।

न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि कांक्षति ॥ २२ ॥

तरि रजाचेनि माजें । देहीं कर्माचें आणोजें । प्रवृत्ती जें घेइजे । वेटाळुनि ॥ २८ ॥
तें मीचि कां कर्मठ । ऐसेनये श्रीर्मोठ । कां हेरिद्वलिय बुद्धी वीट । तोही नाही ॥ २९ ॥
अथवा सवेंचि अधिक । जें सर्वेद्वियां ज्ञान फांके । तें सुविधेतातोखें । उभेजेही ना

१ निश्चयानें. २ कवच. ३ अत्यंत परिमळ. ४ जिरलेला. ५ सुगंधयुक्त वारा. ६ स्वतःचे
ब्रह्मस्वरूपास मिळून. ७ आपणच. ८ आठवण. ९ श्रीकृष्ण. १० तूत केला. ११ निबारी.
१२ उत्तर. १३ एका. १४ गुणातीत हें नांव. १५ न सांपडे. १६ गुंताडयामध्ये. १७ मोड,
अंकुर. १८ संपत्तीचा अभिमान. १९ दारिद्र्यामुलें. २० अति विद्वान या वर्गांन. २१ संतो-
षत नाही.

॥ ३३० ॥ कां वाढिलेनि तमे । न गिळजेचि मोहभ्रमें । तें अज्ञानत्वे न भ्रमें । घेणेंही नाहीं ॥ ३१ ॥ पै मोहाच्या अवसरीं । ज्ञानाची चाड न धरी । ज्ञानें कर्म नाहरी । होतां न दुःखी ॥ ३२ ॥ सायंप्रातर्मध्यान्हा । या तिहीं काळांची गणना । नाहीं जेविं तपना । तैसा असे ॥ ३३ ॥ तथा वेगळाचि काय प्रकाशें । ज्ञानित्व यावें असे । कायि जेळाण्व पाडसें । साजा होय ॥ ३४ ॥ ना प्रवर्तलेनि कर्म । कर्मडव तथा कां गमे । सांगें हिमवत हिमें । कांपे कायि ॥ ३५ ॥ ना तरि मोह आलिया । काइ पां ज्ञाना मूकिल तथा । महा आगति उन्हाळिया । जाळवत असे ॥ ३६ ॥

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।

गुणा वर्तत इत्येव योऽवतिष्ठति नैगते ॥ २३ ॥

तैसें गुणागुण कार्ये हें । आघवेंचि आपण आहे । ह्मणोनि एकेका नोहे । तेंडातोडी ॥ ३७ ॥ येवढेया गा प्रतीती । तो देहा आलासे वस्ती । वाटे जातां गुंती । माजि जैसा ॥ ३८ ॥ तो जिणता ना हरवी । तैसा गुण नव्हे ना करवीं । जैसी कां श्रोणवी । संभा-
मीचि ॥ ३९ ॥ कां शरीराआंतील प्राण । घरीं आतिथ्याचा ब्राह्मण । नाना चोहटांचा स्थाणू । उदास जैसा ॥ ४० ॥ आणि गुणाचा यांवा जावा । ढळे चळे ना पांडवा । मृगजळाचा हेलीवा । मेरू जैसा ॥ ४१ ॥ हें बहुत कायि बोलिजे । व्योमवारेनि न
'वीजिजे । कां सूर्य ना गिळिजे । अंधकारें ॥ ४२ ॥ स्वम कां गा जियापरी । जागतयातें न सिंतेरी । गुणी तैसा अवधारीं । न बंधिजे तो ॥ ४३ ॥ गुणासि करि नातुडे । परि वुरुनि जें पाहि कोडें । तै गुणदोष सोंयिखडें । सभ्य जैसा ॥ ४४ ॥ सत्कर्म सात्त्विकीं । रज ते रजोविषयकीं । तममोहादिकीं । वर्तत असे ॥ ४५ ॥ परिस तथाचिया गा सत्ता । होती गुणक्रिया समस्ता । हें फुडें जाणें सविता । लौकीकां जेविं ॥ ४६ ॥ समुद्रचि भरती । सोमकांतची द्रवती । कुमुदें विकासती । चंद्र तो उगा ॥ ४७ ॥ कां वाराचि वाजे 'विज्ञे । गगनें निश्चळ असिजे । तैसा गुणाचिये गजबजे । डोलेना जो ॥ ४८ ॥ अर्जुना येणें लक्षणें । तो गुणातीत जाणणें । परिस आतां आचरणें । तथाचीं जीं ॥ ४९ ॥

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकांचनः ।

तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥

तरि वस्त्रासि पाठी पोटी । नाहीं सुतावांचूनि किरीटी । ऐसें सुये दिटी । चराचर मद्रूपें ॥ ३५० ॥ ह्मणोनि सुखदुःखासरिसें । कांटाळे आचरे ऐसें । रिपुभक्तां जैसें ।

१ सूर्याला. २ समुद्र. ३ ताजा. ४ करताना. ५ वेगळा. ६ अडथळा. ७ जय पावणार. ८ हरणार. ९ निशाण, भूमि. १० येण्याजाण्यानें. ११ हेलीच्यानें. १२ हाले. १३ भ्रमवी. १४ चित्र. १५ पाहणार. १६ जाणतो. १७ लोकव्यवहाराला. १८ उगा राहें. १९ समताळ. २० ताजवा.

हरीचें देणें ॥ ५१ ॥ येरवीं तरि सहजें । सुखदुःख तेंची सेविजे । देहजळीं होईजे । मासोळीं जें ॥ ५२ ॥ आतां तें तंव तेणें सांडिलें । अहि स्वस्वरूपेंसांचि मांडिले । सस्यांतीं निवडिलें । बीज जैसें ॥ ५३ ॥ कां बोध सांडुनि गंगा । रिघोनि समुद्राचे आंगा । निस्तरली लगबगा । खळाळाची ॥ ५४ ॥ तेवि अपणपांचि जया । वस्ती जाली गा धनंजया । तयां देहीं अपैसया । सुख तैसें दुःख ॥ ५५ ॥ रात्रि तैसें पाहलें । हें धारणा जेविं एक जालें । आत्मारामा देहीं आतलें । दूदें तैसें ॥ ५६ ॥ पै निद्रिताचेनि आंगेंसी । साप तैशी उर्वशी । तेवि स्वरूपस्था सरिसीं । देहीं दूदें ॥ ५७ ॥ ह्यणोनि तयाच्या ठायीं । शेणा सोनया विशेष नाही । रत्ना गुंडेर्यां कांहीं । नेणिजे भेद ॥ ५८ ॥ घरा येवो पां स्वर्ग । कां वरिपडो वाघ । परि आत्मबुद्धीसी भंग । कदा नोहे ॥ ५९ ॥ निवडलें न उरेंवडे । जळीनलें न विरूडे । साम्यबुद्धी न मोडे । तयापरी ॥ ६० ॥ हा ब्रह्मा ऐसेनि स्तविजो । कां नीच ह्यणोनि निदिजो । परि नेणे जळों विझों । राख जैसी ॥ ६१ ॥ तैसी निद्रा आणि स्तुती । नये कोण्हेचि व्यक्ती । नाही आंधारें कां वाती । सूर्या घरीं ॥ ६२ ॥

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ।

सर्वारंभपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥

ईश्वर ह्यणोनि पुजिला । कां चोर ह्यणोनि गांजिला । वृषंगजीं वेढिला । केला रावो ॥ ६३ ॥ कां सुद्ध पासी आलें । अथवा वैरी वरेंपडे जाले । परि नेणे राती पाहलें । तेज जेविं ॥ ६४ ॥ साही क्रतु येतां आकाशें । लिपिजेचि ना जैसें । तेवि वैषम्य मानसें । जाणिजेना ॥ ६५ ॥ आणीकही ऐक पाहीं । आचार तयाच्या ठायीं । तरि व्यापारासि नाही । जालें दिसे ॥ ६६ ॥ सर्वारंभा उदेंकलें । प्रवृत्तीचें तेथ मावळलें । जळती गा कर्म फळें । ते तो आगी ॥ ६७ ॥ वृष्टावृष्टाचेनि नांवें । भावचि जीवीं नुगवें । तें सेवी जें स्वभावें । पेंडें होये ॥ ६८ ॥ सुखे ना शिणे । पाषाण जेणें मानें । तैसीं सांडि मांडीं मनें । वर्जिली असे ॥ ६९ ॥ आतां किती हा विस्तार । जाणें ऐसा आचार । जयाचा तोचि साचार । गुणातीत ॥ ७० ॥ गुणातें अतिक्रमणें । घडे उपायें जेणें । तो आतां आईक द्वणे । श्रीकृष्णनाथ ॥ ७१ ॥

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।

स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २६ ॥

तरि व्यभिचारैरहित चित्तं । भक्तियोगेन मातें । सेवी तो गुणातें । ओंकाळूं शके ।

१ धान्य मळण्याच्या प्रसंगी. २ आत्मस्वरूपी. ३ अपोआप. ४ दिवसाचें. ५ बुद्धील. ६ प्रात झालें. ७ सुखदुःखादि. ८ सर्पाप्रमाणें. ९ दगडाला. १० प्रात होवो. ११ मेलें. १२ जाणें होत नाही. १३ जळून गेलेले. १४ उगवत नाही. १५ बैल हत्ती यांनीं. १६ प्रात. १७ दूर झालें. १८ ती आग तों आहे. १९ इहलोक व स्वर्ग. २० प्रात. २१ त्यागात्यागी. २२ जिकणें. २३ एकनिष्ठेन. २४ जिंकू.

॥ ७२ ॥ तरि कोण मी कैसी भक्ति । अव्यभिचारा काय व्यक्ती । हे आधवीचि निहंती । होआवी लागे ॥ ७३ ॥ तरी पार्था हरियेसा । मी तंव येथ ऐसा । रत्नां किंळावे जैसा । रत्नाचि तो ॥ ७४ ॥ कां द्वैवपणचि नीर । अवकाशचि अंबर । गोडी तेचि साखर । आन नाही ॥ ७५ ॥ वन्हि तेचि उवाळ । दळीचि नांव कमळ । रुख तेचि डाल । फळादिक ॥ ७६ ॥ अगा हिम जें आकर्षलें । तेचि हिमवंत जोवि जालें । नाना वृध मुरालें । तेचि ह्मी ॥ ७७ ॥ तैसें विश्व येणें नांवें । हें मीचि पै आववें । धेई चंद्रबिंब सोलावें । न लगें जेवि ॥ ७८ ॥ घृताचें थिजलेपण । न मोडितां घृतचि जाण । कां नाटितां कांकण । सोनेचि तें ॥ ७९ ॥ न उकलितं पट । तंतूचि असे स्पष्ट । न विर-
वितं घट । मृत्तिका जेवि ॥ ८० ॥ ह्यणोन विश्वपण जावें । मग तें मातें घेयावें । तैसा नव्हे आधवें । सकटचि मी ॥ ८१ ॥ ऐसेनि मातें जाणिजे । ते अव्यभिचारी भक्ति ह्यणिजे । येथ भेद कांहीं देखिजे । तरि व्यभिचार तो ॥ ८२ ॥ याकारणें भेदातें । सांडुनि अर्भेचि चित्तें । आपणयासकट मातें । जाणावें गा ॥ ८३ ॥ पार्था सोनयाची टिक । सोनयासी लागली देख । तैसें आपणपें आणिक । मानावें ना ॥ ८४ ॥ तेजाचा तेजोनि निघाला । परि तेजाचि असे लागला । तथा रस्मी ऐसा भला । बोध होआवा ॥ ८५ ॥ पै परमाणु भूतळीं । हिमकण हिमाचळीं । मजमाजी न्याहाळीं । अहं तैसें ॥ ८६ ॥ हो कां तरंग लहान । परि सिंधुती नाही भिन्न । तैसा ईश्वरी मी आन । नोहेचि मा ॥ ८७ ॥ ऐसेनि बा समरसें । वृष्टी जें उड्डासे । ते भक्ति पै ऐसें । आह्मी ह्यणों ॥ ८८ ॥ आणि ज्ञानाचें चांगवें । इये वृष्टी मानावें । योगाचेंही आधवें । सर्वस्व हें ॥ ८९ ॥ सिंधू आणि जळधरा- । माजी लागली अखंड धारा । तैसी वृत्ति वीरा । प्रवर्तें ते ॥ ९० ॥ कां कुंहेसी^१ आकाशा । तोंडी सांझ नाही जैसा । तो परमपुरुषी तैसा । एकवटे गा । ॥ ९१ ॥ प्रतिबिंबौनि बिंबवरी । प्रभेची जैसी उजरी । ते सोहंवृत्ती अवधारी । तैसी होय ॥ ९२ ॥ ऐसेनि मग परस्परे । ते सोहंवृत्ति जें अवतरे । तें तियेही सकट सरे । अपैसया ॥ ९३ ॥ जैसा संधवाचा रवा । सिंधुमाजि पांडवा । विरालेया विरवावा । हेंही ठाके ॥ ९४ ॥ ना तरि जाळुनि तृण । वन्हिही विझे आपण । तैसें भेद नाज्ञानि जाण । ज्ञानही नुरे ॥ ९५ ॥ माझे पैलेपण जाये । भक्त हें ऐलेपण ठाये । अनादि ऐक्य जें आहे । तेचि निवडे ॥ ९६ ॥ आतां गुणतें तो किरीटी । जिणें^२ या नव्हती गोष्टी । जे एकपणा-
शी मिठी । पडों सरली ॥ ९७ ॥ किंबहुना ऐसी दशा । तें ब्रह्मत्व गा सुदर्शा ।^३ हें तो पावे जो ऐसी । मातें भजे ॥ ९८ ॥ पुढतीं इहीं लिगी । भक्त जो माझा जर्गी । हे ब्रह्मता

१ लक्षण. २ व्याख्या. ३ तेज. ४ ओलेपण. ५ पाणी. ६ आकाश. ७ कमलपत्रालाच.
८ फादी. ९ आटलें नाही तरी. १० ऐक्यानें. ११ मी असें. १२ विकसे. १३ ज्ञानालाच.
१४ चांगुलपण. १५ कप. १६ उत्कर्ष. १७ जिंकी. १८ मर्मज्ञा. १९ जो ऐशा मातें भजे, तो हें
ब्रह्मत्व पावे. २० स्पष्टपणें.

तयालागीं । पतिव्रता ॥ १९ ॥ जैसे गंगेचेनि बोंबें । डळमळीत जळ जें निघे । सिंधुपद
तयाजोगें । आन नाहीं ॥ ४०० ॥ तैसा ज्ञानाचिया दिदी । जो मातें सेवी कीरीदी । तो
होय ब्रह्मतेच्या मुगुदी । चूडारत्न ॥ १ ॥ यथा ब्रह्मत्वासीचि पार्या । सायुज्य ऐसी
व्यवस्था । याचि नांव चौथा । पुरुषार्थ गा ॥ २ ॥ वरी माझे आराधन । ब्रह्मत्वा होय
सोपान । तेथ मी हन साधन । गमेल हो ॥ ३ ॥ तरि झणीं ऐसें । तुझ्या चित्तीं
पैसे । पैं ब्रह्म आन नसे । मीवांचूनि ॥ ४ ॥

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ।

शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य च ॥ २७ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णाजुनसंवादे

गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अगा ब्रह्म या नांवा । अभिप्राय मी पांडवा । मीचि बोलिजे आववा । शब्दी इहीं
॥ ९ ॥ पै मंडळ आणि चंद्रमा । होनी नव्हती सुवर्मा । तैसा मज आणि
ब्रह्मा । भेद नाही ॥ ६ ॥ अगा नित्य जें निष्कंप । आनावृत धर्मरूप । सुख जें
जें उभय । अद्वितीय ॥ ७ ॥ विवेक आपलें काम । सारुनि ठाक्री जें धाम । निष्क-
र्षांचें निःसीम । किंबहुना मी ॥ ८ ॥ ऐसेसें हो अवधारा । तो अनन्याचा सोयरा ।
सांगतसे वीरा । पार्यासि पै ॥ ९ ॥ येथ धृतराष्ट्र ह्याने । संजया हें तूनें कोणें । पुसिले-
निविण वीर्याणें । कां बोलसी ॥ ४१० ॥ माझी अवसरी ते फेडां । विजयाची सांगें
गुढी । येरु जीवि ह्याने सांडी । गोठी यिया ॥ ११ ॥ संजय विस्मयमानसी । आहा
कशनि रसरसी । ह्याने कैसें पां देवेंसी । इंदु यया ॥ १२ ॥ तरि कृपाळु तो तुष्टो । यया
विवेक हा धोंदो । मोहाचा फिटो । महारोग ॥ १३ ॥ संजय ऐसें चित्तितां । संवार
तो सांभाळितां । हरिखाचा येत चित्ता । महापूर ॥ १४ ॥ झणोनि आतां येणें । उत्सा-
हाचेनि अवतरणें । श्रीकृष्णाचें बोलणें । सांगिजेल ॥ १५ ॥ तथा अक्षरांमंतील भाव ।
पाववीन मी तुमचा ठोंव । आइका ह्याने ज्ञानदेव । निवृत्तीचा ॥ ४१६ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

श्लोक २७, ओव्या ४१६.

१ वाहात. २ त्यास सिंधुपदच योग्य, दुसरे योग्य नाही. ३ मुकुटमणी. ४ नांव. ५ जिना.
६ मला. ७ वाटेल. ८ विस्तरेल. ९ समेता. १० उघड. ११ अपार. १२ सिद्धांतांचे. १३ एक-
निष्ठेचा, अनन्यभक्तीचा. १४ व्यर्थ. १५ शंका. १६ दुःखानें. १७ मिळो. १८ हर्षाचा. १९ हृदयास.

अध्याय १५ वा.

वातां हृदय हें आपुलें । चौकाळूनियां भलें । वरी बैसऊं पाडलें । श्रीगुरूची ॥ १ ॥
 ऐक्यभावाची अंजुळी । सर्वेन्द्रिय कुंडमळी । भरूनियां पुष्पांजुळी । अर्घ्य देवों ॥ २ ॥
 अैनन्योदकें धुवट । वासना जे तैत्तिष्ठ । तें लाविलेंसे बोट । चंदनाचें ॥ ३ ॥ प्रेमाचेनि
 भांगारें । निर्वाळुनि नूपुरें । लेवऊं सुकुमारें । पदें तियें ॥ ४ ॥ धिणावली आवडी । अभ्य-
 मिचारें चोखडी । तिये घालूं जोडी । आंगोळिया ॥ ५ ॥ आनंसांमोदबहुळ । सात्व-
 काचें मुकुळ । तें उमळलें अष्टदळ । ठेऊं वरी ॥ ६ ॥ तेंथें अहं हा धूप जाळूं । नीहं तेजें
 वोवाळूं । सामरस्यें ^{१२}पोटाळूं । निरंतर ॥ ७ ॥ माझी तनु आणि प्राण । इया पौडवा
 लेऊं श्रीचरण । करूं भोग मोक्ष निबलें । पायां तयां ॥ ८ ॥ इया श्रीगुरुचरणसेवा ।
 हो पौत्र तया देवा । जें सकळार्थमेळावा । पौढ बांधे ॥ ९ ॥ ब्रह्मीचें विसर्वणेवरि ।
 उन्मेष लाहे उजरी । जें वाचेतें इये करी । सुधासिंधू ॥ १० ॥ पूर्णचंद्राचिया ^{११}कोडी ।
 वक्तृत्वा धांपे कुरांडी । तैसी आणी गोडी । अक्षरांतें ॥ ११ ॥ सूर्यें अधिष्ठिली प्राची ।
 जगा रणिंव दे प्रकाशाची । तैशी वाचा श्रीतया ज्ञानाची । दिवाळी करी
 ॥ १२ ॥ नोदब्रह्म खुजें । कैवल्यही तैसें न ^{१३}सेजे । ऐसा बोल देखिजे ।
 जेणें ^{१४}देवें ॥ १३ ॥ श्रवण सुखाच्या मांडवी । विश्व भागी मीध्वी । तैसी
 सांसिने बरवी । वाचावली ॥ १४ ॥ ठाय न पावतां जयाचा । मनेसीं सुरडली
 वाचा । तो देव होय शब्दाचा । चमत्कार ॥ १५ ॥ ^{१५}जें ज्ञानासि न ^{१६}चाजवे ।
 ध्यानासिही जें नैगवे । तें अगोचर कैवे । गोडीमाजि ॥ १६ ॥ येवढें एक सौभग । वैठवे
 वाचेचें आंग । श्रीगुरुपादपद्मराग । लाहे जें कां ॥ १७ ॥ तरि बहु बोलूं काई । आजि
 तें आनठाई । मा तेंवांचुनि नाहीं । ज्ञानदेव ह्मणे ॥ १८ ॥ जे तैन्हेनि भियां अपत्यें ।
 आणि माझे गुरु ऐकलें । ह्मणोनि कृपेसि ऐकहतें । जालें तिये ॥ १९ ॥ पाहा पां
 भैरावरी आचवी । मेघ चातकांसी रिचवी । मजलार्मा ^{२०}गोसांवी । तैसें कलें ॥ २० ॥
 ह्मणोनि रिक्तांमं तोड । करूं गेलें बडबड । कीं गीता एसें गोड । आंतुडलें ॥ २१ ॥
 होय अष्टै औपैते । तें वाळूंचि रत्नें पुरेंते । उज्जु आयुष्य तें मौरिते । लोभ करी ॥ २२ ॥

१ चौरंग करून. २ कळ्यांनीं. ३ अभेदरूप जळानें. ४ श्रीगुरुनिष्ठ ५ गाळून. ६ घट झालेली.
 ७ जोडवी. ८ आनंद हाच सुवास. ९ सत्वाचें. १० कळी. ११ निरभिमान. १२ आलिंगूं. १३ पा-
 दुका. १४ योग्य. १५ पश्चात्तिष्ठेक करूं. १६ विश्रुतीपर्यंत. १७ ज्ञान. १८ स्वच्छता. १९ कोटि.
 २० घालावी. २१ आभयिली. २२ संपत्ति. २३ वेद. २४ शोभे. २५ गुरुदेवें. २६ वसंत. २७ भरास
 येते. २८ जाणणें. २९ जणवे. ३० नाटोपे. ३१ सांपडे. ३२ सौभाग्य. ३३ आश्रय करी. ३४ तान्हा
 जो मी बाळ तो त्या गुरूला एकुलता एक आहे. ३५ एकहाती गाय. ३६ सामुग्री. ३७ ओती.
 ३८ सहकून. ३९ सांपडलें. ४० प्रारब्ध. ४१ अनुकूल. ४२ परिणाम पावे. ४३ अखंड. ४४ मारणार.

आधर्णी घातलिया हँळ । होती अमृताचे तांदुळ । जरी भुकेची राखे वेळ । श्रीजग-
 न्नाथ ॥ २३ ॥ तथापरी श्रीगुरु । करिती जें अंगिकार । तें होऊनि ठाकें संसार । मोक्ष-
 मय आघवा ॥ २४ ॥ पाहा पां काई श्रीनारायणें । तथा पांडवांचें उणें । कीजेचि ना
 पुराणें । विश्वबंधें ॥ २५ ॥ तैसें श्रीनिवृत्तिराजें । अज्ञानपण हें माझें । आणिलें वांजे ।
 ज्ञानाचिया ॥ २६ ॥ परि हें असो आतां । प्रेम रूळतसे बोलतां । कें गुरुगौरव वाणतां ।
 उर्मिष असे ॥ २७ ॥ आतां तेणेंचि पसायें । तुझां संतांचे मो पाये । वाळगेन अभि-
 प्रायें । श्रीगोतेचनी ॥ २८ ॥ तरि तोचि प्रस्तुती । चौदाविया अध्यायाच्या अंती ।
 निर्णय कैवल्यपती । ऐसा केला ॥ २९ ॥ जे ज्ञान जयाच्या हातीं । तोचि समर्थ मुक्ती ।
 जैसा दैतमख संपत्ती । स्वर्गाचिये ॥ ३० ॥ कां शत एक जन्मा । जो जन्मानि ब्रह्म-
 कर्मा । करी तोचि ब्रह्मा । आन नोहे ॥ ३१ ॥ ना तरी सूर्याचा प्रकाश । लहि जेविं
 डोळस । तेविं ज्ञानियां सौरस । मेक्षाचा तो ॥ ३२ ॥ तरि तथा ज्ञानालागीं । कवणा
 पां योग्यता आंगीं । हें पाहतां जर्गी । देखिला एक ॥ ३३ ॥ जे पाताळिचेंही निधान ।
 हावील कीर अंजन । परि होआवे लोचन । पायाळाचे ॥ ३४ ॥ तैसें मोक्ष देईल ज्ञान ।
 येथ कीर नाही आन । परि तेंचि धोर ऐसें मन । शुद्ध होआवें ॥ ३५ ॥ तरि विरक्ती-
 वांचूनि कहां । ज्ञानासि तेंगणें नाहीं । हें विचारूनि ठाई । ठेविलें देवें ॥ ३६ ॥ आतां
 विरक्तीची कवण परी । जे येऊनि मनातें वरी । हेंही सर्वज्ञें श्रीहरी । देखिले असे ॥ ३७ ॥
 जे विषें राखिली रसैसोये । जें जेवणारा ठाडवी होये । तें तो ताटाचि सांडुनि जाये ।
 जयापरी ॥ ३८ ॥ तैसी संसारा या समस्ता । जाणिजे जें अनित्यता । तें वैराग्य दव-
 डितां । पाटी लागे ॥ ३९ ॥ आतां अनित्यत्व या कैसें । तेंचि वृक्षाकारमिषें ।
 सांगिजत असे विश्वेशें । पंचदशी ॥ ४० ॥ उपडिलें कवतिकें । झाड येरि-
 मोहरी ठाकें । तें वेगें जैसें सुके । तैसें हें नोहे ॥ ४१ ॥ याचि एकेपरी । रूपकाचिया
 कुसैरी । सैरितसे रीति । संसाराची ॥ ४२ ॥ करूनि संसार वावो । स्वरूपां भ्रंशेचा
 ठावो । होआवया अध्यावो । पंधरावा हा ॥ ४३ ॥ आतां हेंचि आपवें । ग्रंथगर्भाचें
 चांगीवें । उपलब्धिजेल जीवें । आकर्णिजो ॥ ४४ ॥ तरि महानंदसमुद्र । जो पूर्ण पूर्णिमा-
 चंद्र । तो द्वारकेचा नरेंद्र । ऐसें झणे ॥ ४५ ॥ अगा पै पंडुकुमरा । येनां पै स्वरूपाचिया
 घरा । करीतसे आडवरा । विश्वाभास जो ॥ ४६ ॥ तो हा जगडंबर । नोहे येथ संसार ।
 हा जाणिजे महातर । थांबलो असे ॥ ४७ ॥ परि येरां रुखांसारिखा । तळीं मुळें वरी

१ खडे. २ चांगुलपणास. ३ दूढ होत आहे. ४ सावधान. ५ प्रसादें. ६ आश्रय करीन.
 ७ इंद्र. ८ गोडी. ९ स्थिर होय. १० टिकाव. ११ स्थापन केलें. १२ स्वयंपाक. १३ उलटें.
 १४ चतुराई. १५ दवडी. १६ येरझार. १७ मिथ्या. १८ मीपणाचा. १९ चांगुलपणें.
 २० विस्तारिजेल. २१ प्रतिबंध. २२ दूढ झाला, वाढला.

शाखा । तैसा नोहे ह्यणोन लेखा । नयेचि कवणा ॥ ४८ ॥ आगी कां कुन्हाडी । होय रिगोवा जरी बुडी । तरी हो कां भैलतवडी । वरिचील वाडी ॥ ४९ ॥ जे तुटलिया मुळा-
पासी । उलंडेल कां शाखासी । परि तैसी गोटी कायसी । हा सोपा नव्हे ॥ ५० ॥
अर्जुना हें कवतिक । सांगतां असे अलौकिक । जे वाढी अधोमुख । रुखा यथा ॥ ५१ ॥
जैसा भानु उंचि नेणो कें । रश्मिजाळ तळीं फांके । संसार हें कोंवरुखें । झाड तैसें
॥ ५२ ॥ आणि आथी नाथी तितुकें । रुंघलें असे येणेंचि एकें । कल्पांतीनेनि उडकें ।
व्योम जैसें ॥ ५३ ॥ कां रवीच्या अस्तमानीं । आंधारेनि कोंहे रजनी । तैसाचि हा
गगनी । मांडला असे ॥ ५४ ॥ यथा फळ ना चुंबितां । फूल ना तुंबितां । जें कांहीं
पंडुसुता । तें रुंघाचि हा ॥ ५५ ॥ हा ऊर्ध्वमूळ आहे । परि उन्मूळिला नोहे । येणेंचि
हा होये । शोडुळ गा ॥ ५६ ॥ आणि ऊर्ध्वमूळ ऐसें । निगदिलें कीर असे । परी अर्धोही
भैसासे । मूळें यथा ॥ ५७ ॥ प्रबळला चौमेरी । पिपळा कां वडाचिया परी । जे पारंवि-
यामाझारी । डाहाळिया असती ॥ ५८ ॥ तेविचि गा धनंजया । संसारतरु यथा । अर्धोचि
आथी खांदिया । हेंही नाहीं ॥ ५९ ॥ तरी ऊर्ध्वाहीकडे । शाखांचे मांडोडे । दिसताति
अपाडें । सौमित्रले ॥ ६० ॥ जालें गगनाचि पालवीये । कां वारा मांडला रुखाचेनिआयें ।
नाना अवस्थीवयें । उद्य केला असे ॥ ६१ ॥ ऐसा हा एक । विश्वाकार विटकें । उद्यला
जाण रुख । ऊर्ध्वमूळ ॥ ६२ ॥ आतां ऊर्ध्व या कवण । येथें मूळ तें किलक्षण । कां
अधोमुखपण । शाखा कैसिया ॥ ६३ ॥ अथवा द्रुमा यथा । अर्धो जिया मुळिया ।
तिया कोण कैसिया । ऊर्ध्व शाखा ॥ ६४ ॥ आणि अश्वत्थ हा ऐसी । प्रसिद्धी कायसी ।
अम्लविद्विलासी । निर्णय केला ॥ ६५ ॥ हें आववेंचि बरवें । तुझिये प्रेतीतीसि फावे ।
तैसेनि सागों सोलिवे । विन्यासे गा ॥ ६६ ॥ परी ऐके गा सुभगा । हा प्रसंग असे
नुजचिजोगा । कानचि करी हो सर्वांगा । १५ हियें आथिलिया ॥ ६७ ॥ ऐसं प्रेमरसें
सुरेफरे । बोलिलें जंव यादवीरें । तंव अवधान अर्जुनाकारें । मूर्त जालें ॥ ६८ ॥ देव
निरूपिती तें थेंकुलें । येवढें श्रोतेपण फांकलें । जैसें आकाशा खेवें पसरिलें । साहीं
दिशीं ॥ ६९ ॥ श्रीकृष्णोक्तिसागरा । हा आगस्तीचि दुसरा । ह्यणोन घोट भरो पाहे
एकसरा । अवघेयाचा ॥ ७० ॥ ऐसी सोर्य सांडुनि खवळिली । आवडी अर्जुनी देवें
देखिली । तेथ जालेनि सुखें केली । कुरवंडी तथा ॥ ७१ ॥

१ समजुतीस. २ प्रवेश. ३ केवढीही. ४ उपडेल. ५ आश्चर्यकारक. ६ व्यापलें. ७ चोखले
असता. ८ वास घेतला असता. ९ यज्ञयावत् जे कांहीं तें हा वृक्षच ह्मणून वास घेण्यास फूल नाहीं
व पुंजन करण्यास फळही नाहीं. १० उपटलेला. ११ ऊर्ध्वमूळच. १२ हिरागार. १३ पुष्कळ.
१४ चड्ढकडे. १५ खाली. १६ जुंबाडे. १७ विस्तारलें. १८ न्यायें. १९ तीन अवस्था उत्पन्न
झाल्या. २० मोठा, निविड. २१ खाली. २२ आत्मज्ञान्यांनीं. २३ अनुभवास. २४ निरूपणकरून.
२५ अंतःकरणपूर्वक. २६ भरपूर. २७ लहान. २८ आलिंगन. २९ मर्यादा.

श्रीभगवानुवाच—ऊर्ध्वमूलमधः शाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।

छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥

मग द्वारे धनंजया । तें ऊर्ध्व गा तरू यया । येणें रूखेंचि कां जया । ऊर्ध्वता गमे ॥ ७२ ॥ येन्हवीं मध्याध्व अध । हे नाही जेथ भेद । अद्वयासीं ऐकवद् । जयाठायीं ॥ ७३ ॥ जो नाइकिजता नाद । जो असौरभ्य मकरंद । जो आंगार्थिला आनंद । सुरतेविण ॥ ७४ ॥ जया जें आन्हां परौतें । जया जें पुढें माघौतें । दृश्येवीण देखतें । अवृद्ध जें ॥ ७५ ॥ उपाधीचा दुसरा । घालितां वोपेंसरा । नामरूपाचा संसारा । होय जयातें ॥ ७६ ॥ ज्ञातृज्ञेयाविहीन । नुसधेंचि जें ज्ञान । सुखा भरलें गगन । गाळीव जें ॥ ७७ ॥ जें कार्य ना कारण । जया दुजें ना एकपण । आपण्यां जें जाण । आपणचि ॥ ७८ ॥ ऐसें वस्तु जें साचें । तें ऊर्ध्व गा यया तरूचें । तेथ आर घेणें मूळाचें । तें ऐसें असे ॥ ७९ ॥ तरी माया ऐसी ख्याती । नसतीच यया आधी । कां वांझेची संतती । वानर्णें जैसें ॥ ८० ॥ तैसी सत् ना असत् होय । जे विचाराचें नाम न साहे । ऐसे या परीची आहे । अनादि द्वानती ॥ ८१ ॥ जे नाना तत्त्वांची मांडुंस । जे जगद्-आचें आकाश । जे आकारजाताचें हुंस । घडी केलें ॥ ८२ ॥ जे भेदद्रुमबीजिका । जे प्रपंचचित्रभूमिका । विपरीतज्ञानदीपिका । सांचली जे ॥ ८३ ॥ ते माया वस्तूच्या ठायीं । असे जैसेनि नाही । मग वस्तुप्रभावचि पाहीं । प्रगट होय ॥ ८४ ॥ जेव्हां आपण्यां आली निद । करी आपणपें जेवि मुग्ध । कां काजळी आणी मंद । प्रभा सीपीं ॥ ८५ ॥ स्वर्मा प्रियांपुढें तरुणांगी । निदेली चेंवडेंनि वेगीं । आलिगिलेनिवीण आलिगीं । सकाम करी ॥ ८६ ॥ तैसी स्वरूपी जाली माया । आणि स्वरूप नेणें जें धनंजया । तेंचि तरू यया । मूळ पहिलें ॥ ८७ ॥ वस्तूसी आपला जो अबोध । तो ऊर्ध्वी ओढुळेंजे कंद । वेदांती । हाचि प्रसिद्ध । बीजभाव ॥ ८८ ॥ धर्म अज्ञान सुषुप्ती । तो बीजांकुरभाव द्वानती । येर स्वम हेंन जागृती । हा फळभाव तियेचा ॥ ८९ ॥ ऐसी यया वेशांती । निरूपणभाषाप्रतीति । परी तें असो प्रस्तुती । अज्ञान मूळ ॥ ९० ॥ तें ऊर्ध्व आत्मा निर्मळें । अधोर्ध्व सुचिती मूळें । बळिया बांधोनि आळें । मायायोगाचें ॥ ९१ ॥ मग अधिली संदेहांतरे । उठती जियें अपारें । तें चौपासी घेऊनि आंगारें । खोलावती ॥ ९२ ॥ ऐसें भवद्रमाचें मूळ । हें ऊर्ध्वी करी बळ । मग आभियाचें बेबळ । अधी रावी ॥ ९३ ॥ तेथ चिह्नी पहिलें । महत्त्व उर्मिललें । तें पान वोलेंदुल्लें । एक निधे ॥ ९४ ॥

१ वृक्षानें. २ मध्यें वर खाली. ३ ऐक्य. ४ अंगीच असलेला. ५ रतीशिवाय. ६ अलिकडे. ७ मिना. ८ केवळ. ९ परमात्मा. १० अंकुर घेणें. ११ वर्णन करणें. १२ पेटी. १३ वस्त्र. १४ संसारवृक्षाचें बीज. १५ जागी केली. १६ अज्ञान. १७ बांधी. १८ घड. १९ आणि. २० निघती. २१ पहिलें. २२ चडकडे. २३ अंकुर. २४ खाली जाती. २५ जुंबाडा. २६ अंकुरलें. २७ अतिप्रिय.

मग सत्वरजतमात्मक । त्रिविध अहंकार जो एक । तो तिवेणा अधोमुख । डिरे फुटे ॥ ९५ ॥ तो बुद्धीची घेऊनि आगारी । भेदाची वृद्धी करी । तेथ मनाचें जळ धरी । साजेपणें ॥ ९६ ॥ ऐसा मूळाचिया गाढिका । विकल्परस कोंवळिका । चित्तचतुष्टय डाहाळिका । कोंभैजेतो ॥ ९७ ॥ मग आकाश वायु द्योतक । आप पृथ्वी हे पांच फोकि । महाभूतांचें सरोख । सरळे होती ॥ ९८ ॥ तैसीं श्रोत्रादि तन्मात्रें । तिथे अंग-वैतां गर्भपत्रें । लुळलुळितें विचित्रें । उमळती गा ॥ ९९ ॥ तेथ शब्दांकुर वीरिपडी । श्रोत्रावाढी देहेंडी । होता करित कांडी । आकांभेर्चा ॥ १०० ॥ अंगत्वचेचे बेलपद्धव । स्पर्शकुरी घेती धांव । तेथे बांबेळ पडे अभिनव । विकारांचें ॥ १ ॥ पाठी रूपपत्र पालो-बेली । चक्षूलांब ते कांडें घाली । ते वेळीं व्यामोहता भली । पांढ्हेली जाय ॥ २ ॥ आणि रसाचें आंगवसें । वाढतां वेगें बहुवसें । जिव्हे आर्ताची अंसोसें । निघती २१ बेंचें ॥ ३ ॥ तैसेचि कोंभेलनि गंधें । प्राणाची डिरी थोव बांधे । तेथ घे स्वानदें । प्रलोभाचा ॥ ४ ॥ एवें महदहंबुद्धि । मन महाभूतसमृद्धि । इथे संसाराचिया अवधि । सांसनिजे ॥ ५ ॥ किंबहुना इहीं आडे । आंगी हा अधिक फांटे । परि शिपीचियेवढें उमटे । रुपें जेवि ॥ ६ ॥ कां समुद्राचेनि पैसोरे । वरी तरंगता आंस्तरे । तैसें ब्रह्माचि होय वृक्षा-कारें । अज्ञानमूळ ॥ ७ ॥ आतां याचाचि हा विस्तार । हाचि यथा पैसोरे । जैसा आपणचि स्वर्गी परिवार । येकाक्रिया ॥ ८ ॥ परि तें असो हें ऐसें । कावरें झाड रेससे । यथा महसादि आरवसें । अधोशाखा ॥ ९ ॥ आणि अश्वत्थ ऐसें यथातें । ह्मणती जे जाणते । तेही परिस हो येथें । सांगिजेल ॥ ११० ॥ तरि अश्वत्थ ह्मणिजे रेखा । तोंवरी एकसारखा । नाहीं निर्वाह यथा रेखा । प्रपंचरूपा ॥ ११ ॥ जैसा न लोटतां क्षण । मेघ होय नानावर्ण । कां विजु नसे संपूर्ण । निमेषभरी ॥ १२ ॥ कांपतया पैअडळा ॥ वरीलिया बैसकां नाहीं जळा । कां चित्त जैसें व्याकुळा । माणसाचें ॥ १३ ॥ तैसीचि यथाची स्थिती । नासत जाय क्षणक्षणाप्रती । ह्मणौनि यथातें ह्मणती । अश्वत्थ हा ॥ १४ ॥ आणि अश्वत्थ येणें नांवें । पिंपळ ह्मणती स्वभावं । परि तो अभिप्राय नोहे । श्रीहरीचा ॥ १५ ॥ येन्हवीं पिंपळ ह्मणतां ३५ विखी । मिथां गती देखिली असे निक्की । परि तें असो काय लौकिकी । तुह्या काज ॥ १६ ॥ ह्मणौनि हा प्रस्तुत । अलौकिक परिसा ग्रंथ । तरि क्षणिकत्वेचि अश्वत्थ । बोलिजे हा ॥ १७ ॥

१ तीनपानी. २ अंकुर. ३ लागवड. डाहाळी. ४ दृढतेने. ५ भेद. ६ अंकुर घेतो. ७ तेज. ८ नीट सरळ गेलेले वृक्षाचें शाखाकांड. ९ रोकडें. १० सूक्ष्मभूतें. ११ साल. १२ कोंवळी, सुंदर. १३ प्रातः होय. १४ दुष्पट मोठी. १५ इच्छा. १६ आधिक्य. १७ रूप हेंच पान. १८ भ्रम. १९ पांढा फुटतो. २० फार जोरानें. २१ पानांतलें पान. २२ बळ. २३ तयार होतो. २४ प्रसा-सनें. २५ पवळे. २६ पसारा. २७ भ्रमात्मक. आश्चर्यकारक. २८ जीवन पावे. २९ अंकुर. ३० मोठ्याकाळ. ३१ वृक्षाल. ३२ कमळ. ३३ स्थिरता. ३४ विषयी.

भाणीकही येक थोर । यया अव्ययत्वाचा डंगर । आथी परी तो भीतर । ऐसा आहे । १८ ॥ जैसा मेघाचेनि तोंडे । सिंधु एके आंगें काढे । आणि नही येरीकडे । भरितीचि भसती ॥ १९ ॥ तेथ वोहदे ना चढे । ऐसा परिपूर्णचि आवडे । परि ते फुली जंव उघडे । मेघानहीची ॥ २० ॥ ऐसेया रुखांचें होंणें जाणें । न तर्कें होतनि वैहलेपणें । प्रणोनि ययातें लोक ह्मणें । अव्यय हा ॥ २१ ॥ येन्हीवर्षा दानशीळ पुरुष । वैधकपणेचि संचक । तैसा व्यर्थचि हा रुख । अव्यय गमे ॥ २२ ॥ जातां वेगें बहुवसे । न वचे कां भूमी रुतलें असें । रथाचें चक्र दिसे । जियां परी ॥ २३ ॥ तैसें काळातिक्रमें जे वाळे । ते भुतशाखा जेथ गळे । तेथ कोडीवरी उमाळे । उठती आणिक ॥ २४ ॥ परी येकी केधवां गेली । शाखाकोडी केधवां जाली । हें नेणवे जेवि उमलली । आषाढअर्धे ॥ २५ ॥ महाकल्पाच्या शेवटी । उदेनिया उमळती सृष्टी । तैसेचि आणिखीचें हांग उठती । सांसिन्नलें ॥ २६ ॥ संहारवातें प्रचंडें । पडती प्रळयातीचीं सालडे । तंव कल्पादीचीं जुवाडे । पाल्हेजती ॥ २७ ॥ रिगे मन्वंतर मनुपुढें । वंशावरी वंशांचें भांडे । जैसी इक्षुवृद्धी कांडेनकांडें । जिके जेवि ॥ २८ ॥ कलियुगांती कोरडी । चतुर्थयुगांचीं सालें सांडी । तंव कृतयुगाची पेली^{१२} देहडी । पडे पुढती ॥ २९ ॥ वर्तलें वर्ष जाये । तें पुढिला मुळहारी होये । जैसा दिवस जात कीं येत आहे । हें चोचवेनी ॥ ३० ॥ जैसा वारिशाचा झुळकां । सांदा ठाडवा नव्हे देखा । तैसिया उठती पडती शाखा । नेणों किती ॥ ३१ ॥ एकी देहाची^{१३} डिरी तुदे । तंव देहांकुरी बहुवी फुडे । ऐसेनि भवतरु हा वाढे । अव्यय ऐसा ॥ ३२ ॥ जैसे वाहतें पाणी जाय वेगें । तैसचि आणिक निळे मागे । येथ असंतचि असिजे जगें । मानिजे संत ॥ ३३ ॥ कां लागोनि डोळा उघडे । तंव^{१४} कोडीवरी घडे मोडे । नेणतया तरंग आवडे । नित्य ऐसा ॥ ३४ ॥ वार्यसा एके बुबळें दोही कडे । डोळा चाळितां अपाडे । दोन्ही आथी ऐसा पडे । अम जेवि जगा ॥ ३५ ॥ पै^{१५} भिंगोरी^{१६} निधिये पडली । ते गमे भूमीसी जैसी जडली । ऐसा वेगातिशय भुली । हेतु होय ॥ ३६ ॥ हें बहु असो झडती । आधारें भोंवडितां कोलती । ते दिसे जैसी आयती । चक्राकार ॥ ३७ ॥ हा संसारवृक्ष तैसा । मोडत मांडत सहसा । न देखोनि लोक पिसा । अव्यय मानी ॥ ३८ ॥ परि यथाचा वेग देखे । जो हा क्षणिक ऐसा वाळखे । जाणकोडीवेळा निमिलें । होत जात ॥ ३९ ॥ नाही अज्ञानावांचून मूळ । यथाचें असिलेपण टवाळ । ऐसें झाड सिर्जसाळ । देखिलें जेणें

१. प्रसिद्धी. २. अंतर्गत अर्थ. ३. संयोग. ४. सत्वरपणें. ५. खर्चिकपणानें. ६. उपटून पडतात. ७. अपर्ये. ८. विस्तृत. ९. साली. १०. विस्तार. ११. जीववी. १२. ओली. साल. १३. दुपट. १४. आमंत्रण. १५. जाणवेना. १६. अंकुर. १७. कोटयवधि. १८. कावळ्याला. १९. सत्वर, विलक्षणपणानें. २०. वाढटळ, भोंवरा. २१. अतिभ्रमणांत. २२. झपाट्याने. २३. विस्तृत. २४. क्षणिक.

॥ १४० ॥ तयातें गा पंडुसुता । मी सर्वज्ञही झणें जाणता । पै वांग्रवर्णी सिद्धांता । वंद्य तोचि ॥ ४१ ॥ योगजाताचें जोडलें । तथा येकासींचि उपयोगालें । किंबहुना जियालें । ज्ञानही तेणें ॥ ४२ ॥ हें असो बहुबोलणें । वानिजेल तो कवणें । जो भवरुख जाणें । उंखि ऐसा ॥ ४३ ॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।

अधश्च मूलान्यनुसंततानि कर्मानुबंधीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

मग ययाचि प्रपंच रूपा । अधो शाखिया पादपा । डाहाळिया जाती उमपा । ऊर्ध्वा-
ही उज्जु ॥ ४४ ॥ आणि अर्धी फांकली डाळें । तिथें होती मूळें । तयांही तळीं पयळे ।
बेल पालव ॥ ४५ ॥ ऐसें जें आह्मी । झणितलें उपक्रमी । तेंही परिसें सुगमी । बोलीं सांगों
॥ ४६ ॥ तरि बद्धमूळ अज्ञानें । महदादिकीं शासनें । वेदांची थोरवनें । घेऊनियां ॥ ४७ ॥
परि आधीं तंव स्वेदज । जरायुज उद्भिज अंडज । हें बुडौनि महाभूज । उठती चारी
॥ ४८ ॥ यया एकैकाचेनि आंगवटें । चौन्यांशीं लक्षधा फुटे । ते वेळीं जीवशाखीं फांटे ।
सैचर्चि होती ॥ ४९ ॥ प्रसवत शाख सरळिया । नानासृष्टि डाहाळिया । आड फुटती
मोळिया । जातीचिया ॥ १५० ॥ स्त्री पुरुष नृपंसकें । हे व्यक्तिभेदांचें रिकें । आंदाळती
आंगिकें । विकारभरें ॥ ५१ ॥ जैसा वर्षाकाळ गगनीं । पांलहेजे नवघनीं । तैसें आकार-
जात अज्ञानीं । वेलींजाय ॥ ५२ ॥ मग शाखांचेनि आंगभरें । लभोनि गुंफती परस्परें ।
गुणक्षोभाचे वारे । उदयजती ॥ ५३ ॥ तेथ तेणें अचाटें । गुणाचेनि झडझडाटें । तिहीं
ठायीं हा फांटे । ऊर्ध्वमूळ ॥ ५४ ॥ ऐसा रजाचिया झुळुका । झडाडितां आगळिका ।
मनुष्यजातीं शाखा । थोरावती ॥ ५५ ॥ तिया ऊर्ध्वी ना अर्धी । माझारीचि कोदाकोदी ।
आड फुटती खांदी । चतुर्वर्णाच्या ॥ ५६ ॥ तेथ विधिनिषेध संपल्लव । वेदवाक्याचे
अभिनव । पालव डोलती बरेंव । आपुलालियापरी ॥ ५७ ॥ अर्थ काम पसरे ।
अप्रवनें घेती थारे । तेथ क्षणिकें पैदांतरे । इहभोगाचीं ॥ ५८ ॥ तेथ प्रवृत्तीचेनि वृद्धि-
लोभें । खोकरेजती शुभाशुभें । नाना कर्मांचे खांबे । नेणों किती ॥ ५९ ॥ तेवींचि
भोगक्षीणें मागिलें । पडती देहांचीं बुडसळें । तंव पुढां वाढी पेलें । नवेया देहांचीं
॥ ६० ॥ आणि शब्दादिक सुहवे । सहज रंगें हेंवावे । विषयपल्लव नवे । नित्य होती

१ वेदांतोल. २ सिद्धांताप्रमाणें. ३ सफळ झालें. ४ कोणाच्यानें वर्णन केला जाईल. ५ अनित्य.
६ वृक्षाला. ७ खाली. ८ डाहाळ्या. ९ आरंभी. १० आज्ञा. ११ मोठीं पांनें. १२ बुडांतून.
१३ झरीरी. १४ बहुत. १५ आडव्या फांया. १६ प्रतिमा. डाहाळ्यांचीं अंगें. १७ विस्तार.
१८ विस्तार पावे. १९ वर. २० खाली. २१ सविस्तर. २२ नवीन. २३ उत्कृष्ट. २४ अन्य स्थानें.
२५ तयारी करतात. २६ शब्द कांठ. २७ चांगलेपणा, साद्यकर्तें. २८ शोभित.

॥ ६१ ॥ ऐसें रजोवाते प्रचंडें । मनुष्यशाखांचे मीढोडे । वाढती तो एथ रुढे । मनुष्य-
शेक ॥ ६२ ॥ तैसाचि तो रजाचा वारा । नावेक धरी ओसरें । मग वाजों लागे घोरा ।
तमाचा तो ॥ ६३ ॥ तेधवां याचिया मनुष्यशाखा । नीच वासना अर्धी देखा । पाल्हे-
मती डाहाळिका । कुकर्माचिया ॥ ६४ ॥ अंप्रवृत्तीचे खणुवाळे । कोंभ निवती सरळे ।
वैत पान पालव डालें । प्रमाशर्चा ॥ ६५ ॥ बोलती निषेधनियमें । जिया ऋचा यजुः-
ज्ञामें । तो पाला तथा छुमें । ईकेयावरी ॥ ६६ ॥ प्रतिपादिती अभिचार । आगम जे परमार ।
तेहीपानी घेती प्रसर । वासना वेली ॥ ६७ ॥ तंव तंव होती थोराडें । अकर्माची तैळबुडें ।
भाणि जन्मशाखा पुढेंपुढें । घेती धांव ॥ ६८ ॥ तेथ चांडाळादि निकुष्टा । दोषजातीचा
घोर फांटा । जोळ पडे कर्मभ्रष्टां । भुलोनियां ॥ ६९ ॥ पशु पक्षी सूकर । व्याघ्र वृश्चिक
विंखार । हे आडशाखानिकर । थोरावती ॥ ७० ॥ परि ऐशा शाखा पांडवा । सर्वो-
र्गाही नित्य नवा । नरकभोग यावा । फळाचा तो ॥ ७१ ॥ आणि हिंसाविषयपुढारी ।
कुकर्मासंगें धुरंधरी । जन्मवरी आंगारी । वाढतीचि असे ॥ ७२ ॥ ऐसे होती तरतूण ।
लोह लोष्ट पाषाण । इया खांदिया तेवींचि जाण । फळेशी हेंचि ॥ ७३ ॥ अर्जुना गा
भवधारी । मनुष्यालागोनी इया परी । वृद्धि स्थावरांतवरी । अधोशाखांची ॥ ७४ ॥
ह्मणोनि जे मनुष्य डालें । इयेंचि जाणवीं अर्धीचीं मूळें । जे एथुनि हा पंधळे । संसार-
तर ॥ ७५ ॥ येन्हवीं उर्ध्वींचें पार्था । मुल मूळ पाहतां । अर्धीचिया मध्यस्था । शाखा
इया ॥ ७६ ॥ परि तामसी सात्विकी । सकृत्तदुष्कृतात्मकी । विरूढती या शाखा । अधो-
र्ध्वीचिया ॥ ७७ ॥ आणि वेदत्रयाचिया पाना । नये अन्यत्र लागो अर्जुना । जे मनुष्या-
वांचूनि विधाना । विषय नाही ॥ ७८ ॥ ह्मणोनि तनुमानुषा । इया ऊर्ध्वमूळोनि जरी
शाखा । तरी कर्मवृद्धीसि देखा । इयेंचि मूळें ॥ ७९ ॥ आणि आनी तरी ह्याडीं । शाखा
वाढतां मूळें गाडीं । मूळ गाडें तंव वाढी । पैस आधी ॥ ८० ॥ तैसेचि इया शरीरा ।
कर्म तंव देहींसंसार । आणि वेह तंव व्योपारा । ना ह्मणोंचि नये ॥ ८१ ॥ ह्मणोनि वेहें
मानुषें । इयें मूळें होती न चुके । ऐसें जगज्जनकें । बोलिलें तेणें ॥ ८२ ॥ मग तमाचें तें
सारुण । स्थिरावलेया वाडधाण । सत्वाची सुटे संत्राण । वाहुटळी ॥ ८३ ॥ तें याचि मनु-
ष्याकारा । मुळीं सुवासना निवती आरा । घेऊननि फुटती कोबोरा । सकृतांकुरीं ॥ ८४ ॥
उकलतेनि उन्मेखें । प्रज्ञाकुशलतेचि तिखें । डिरिया निघती निमिखें । बांबळेंजुनी
॥ ८५ ॥ मतीचे सोडें धांवे । घालिती स्फूर्तीचे धांवे । बद्धिप्रकाश घे धांवे । विवेका-

१ समुदाय. २ क्षणभर. ३ ओहट. ४ कुमार्गाचे. ५ सडबडीत. ६ डाहाळ्या. ७ हाले.
८ अप्रभार्गी. ९ जारणमारण. १० परपीडा. ११ मुळें. १२ जाणें. १३ सर्प. १४ समूह.
१५ पुढेंपुढें. १६ अंकुर. १७ टेंकुळ. १८ विस्तार. १९ वरच्या मुळांतून. २० वृद्ध.
२१ देहाचा संसार. २२ कर्माळा. २३ वाढळ. २४ थोर. २५ अंकुर. २६ कोंभ. २७ तीक्ष्ण.
२८ विस्तारून. २९ फोक. ३० विस्तारून. ३१ बळ.

वरी ॥ ८६ ॥ तेथ मेधारसें सगर्भ । आस्थापत्रीं सबोंब । सरळ निघती कोंभ । सद्गुतीचे ॥ ८७ ॥ सदाचाराचिया सहसा । टक्का उठती बहुवसा । घुमघुमिती घोषा । वेदपद्याच्या ॥ ८८ ॥ शिष्टागमविधानें । विविधयागवितानें । इथे पानावरी पानें । पालेजती ॥ ८९ ॥ ऐशा यमदमीं घोंसळिया । उठती तपाचिया डाहाळिया । देती वैराग्यशाखा कवळिया । वेल्हाळपणें ॥ ९० ॥ विशिष्टां व्रतांचे फोक । धीराच्या अंगगटी तिख । जन्मवेणें ऊर्ध्वमुख । उंचावती ॥ ९१ ॥ माजि वेदाचा पाला हाट । तो करी सुविद्येचा झडझडाट । जंव वाजे अचाट । सैत्वानिळ ॥ ९२ ॥ तेथ धर्मडीळ बांहाळी । दिसती जन्मशाखा सरळी । तिचा आड फांटती फळी । स्वर्गादिकी ॥ ९३ ॥ पुढां उपरति रीतिं ^{१५}लोहिनी । धर्ममोक्षाची शाखा पालवी । पालहाजत नित्य नवी । वाढतीचि असे ॥ ९४ ॥ पै रवि चंद्रादि प्रह्वर । पितृ ऋषि विद्याधर । हे आडशाखाप्रकार । पैस घेती ॥ ९५ ॥ याहीपासून उंचवडें । गुंडले फळाचेनि बुडें । इंद्रादिक ते ^{१६}मांहाडे । थोर शाखांचे ॥ ९६ ॥ मग त्याही उपरी डाहाळिया । तपोधनीं उंचावलिया । मरीची कश्यपादि इया । उपरी शाखा ॥ ९७ ॥ एवं मौळोवाळी उत्तरोत्तर । ऊर्ध्वशाखांचा पैसार । बुडीं साना अर्थां थोर । फळाव्य हा ॥ ९८ ॥ वरी उपरिशाखाही पाटी । येती फळभार जे किरीटी । ते ब्रह्मेशांत अणगटी । कोंभ निघती ॥ ९९ ॥ फळाचेनि बोझेपणें । उर्ध्वीं वांवांडे वुणें । जंव माघोतें बैसणें । मूर्ळीचि होय ॥ १०० ॥ प्राकृताही तरी रुखा । जे फळें दाटली होय शाखा । ते वांवांडली रेखा । बुडासि ये ॥ १०१ ॥ तैसें जेथुनि हा आधवा । संसारतरूचा उठावा । तिथे मूर्ळी टेंकती पांडवा । वाढतेनि ज्ञानें ॥ १०२ ॥ ह्यणौनि ब्रह्मेशानापरतें । वाढणें नाहीं जीवातें । तथुनि मग वरातें । ब्रह्मचि कीं ॥ १०३ ॥ परि हें असों ऐसें । ब्रह्मादिक ते आंगवसें । ऊर्ध्वमूर्ळासरिसें । न तूकती गा ॥ १०४ ॥ आणिकही शाखा उपरता । जिया सनकादिकनामें विषयाता । तिचा फळी मूर्ळी नोंडळतां । भरलिया ब्रह्मी ॥ १०५ ॥ ऐसी मनुष्यापासुनि जाणावी । ऊर्ध्वीं ब्रह्मादिशेष पालवी । शाखांची वाडी बरवी । उंचावे पै ॥ १०६ ॥ पार्था ऊर्ध्वींचिया ब्रह्मादि । मनुष्यत्वचि होय आदि । ह्यणौनि इथें अर्धी । ह्यणीतलीं मूर्ळें ॥ १०७ ॥ एवं तुज अलौकिक । हा अधोर्ध्वशाख । सांगीतला भवरूख । ऊर्ध्वमूर्ळ ॥ १०८ ॥ आणि अधिची ^{१७}ही मूर्ळें । उपपत्ती परिसविलीं सविर्वळें । आतां परिस उर्मूर्ळें । कैसेनि हा ॥ १०९ ॥

१ बुद्धीनें, २ सुशोभित. ३ ठसे, अंकुर. ४ शिष्टाचार व वेदोक्त आचरण. ५ विस्तार. ६ घोंस. ७ कवळून. ८ विस्तारानें. ९ मूळ्या. १० सत्त्वरूप वारा. ११ जाडी साल. १२ विस्तार. १३ रंगानें. १४ लाल. १५ झांकले. १६ मंडप. १७ माळया माळ्यावर. १८ ब्रह्मदेव व शिव यांपर्यंत, मुळांत. १९ लवे. २० ब्रह्मा व शिव यांपलीकडे. २१ आकृतीनें. २२ संसारवृक्षासमान गणले जात नाहींत. २३ वरच्या. २४ न स्पर्शता. २५ समग्र. २६ खालचीं. २७ सविस्तर. २८ उपडेल.

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नांतो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।

अश्वत्थमेन सुविरूढमूलमसंगशस्त्रेण दृढेन छित्वा ॥ ३ ॥

परि तुझ्या हन पोटी । ऐसें गमेल किरीटी । जे येवढें झाड उंत्पाटी । ऐसें कायि असे ॥ २१० ॥ कीं ब्रह्मयाच्या शेवटवरी । ऊर्ध्व शाखांची थोरी । आणि मूळ तंव निराकारी । ऊर्ध्वी असे ॥ ११ ॥ हा स्थावराही तळीं । फांकत असे अर्ध्याच्या डाळीं । माजि धांवतसे दुजा मळीं । मनुष्यरूपी ॥ १२ ॥ ऐसा गाढा आणि अफाट । आतां कोण करी यया शेवट । तरि झाणि हा हेंकुवट । धरिसी भाव ॥ १३ ॥ तरि हा उंन्मूळावया होबें । येथ सायासचि कायिसे । काय बाळा बागुल देशें । दवडावा आहे ॥ १४ ॥ गंधर्वदुर्ग काय पाडावें । काय ईशविषाण मोडावें । होआवें मग तोडावें । खूपुष्य कीं ॥ १५ ॥ तैसा संसार हा वीरा । रूख नाही साचोकारा । मा उन्मूळणीं दरा । कायिसा तरी ॥ १६ ॥ आह्मी सांगीतली जे परी । मूळडाळांची उजरी । ते बांझेचीं घरभरी । लेकरें जैसीं ॥ १७ ॥ काय क्रीजति चेइलेपणीं । स्वर्गाचीं तियें बोलणीं । तैसी जाण ते काहाणी । दुर्गळीचि ते ॥ १८ ॥ बांचूनि आह्मी निरूपिलें जैसें । ययाचें अचळ मूळ असे तैसें । आणि तैसाचि जरी हा असे । साचोकारा ॥ १९ ॥ तरि कोणाचेनि संतांन । निपजती तथा उन्मूळणें । काय फुकिलिथा गगन । जाइजेल गा ॥ २० ॥ ह्मणौनि पै धनंजया । आह्मी वानिलें रूप तें माया । कासवीचेनि तुपें राया । वोअरिलें जैसें ॥ २१ ॥ मृगजळाचीं गा तळीं । तिये दिठी दुरूनि न्याहाळीं । बांचूनि तेणें पाणियें साळी केळी । लाविसी काई ॥ २२ ॥ मूळ अज्ञानचि तंव लटिकें । मा तयाचें कार्य हें केतुंके । ह्मणौनि संसाररुख सत्यके । वावोचि गा ॥ २३ ॥ आणि अंत यया नाही । ऐसें बोलिजे जें कांहीं । तैही साचचि पाहीं । येके परी ॥ २४ ॥ तरि प्रबोध जंव नेहे । तंव निद्रे काय अंत आहे । कीं रात्री सरे तंव पाहे । तथा औरौतें ॥ २५ ॥ तैसा जंव पार्था । विवेक नुंधवी माया । तंव अंत नाही अश्वत्था । भवरूपा यया ॥ २६ ॥ बाजतें वारें निवांत । न राहे जेथिचें तेथ । तंव तरंगता अनंत । ह्मणावीच कीं ॥ २७ ॥ ह्मणौनि सुर्य जें हारपे । तें मृगजळाभास लोपे । कां प्रभा जाय दीपें । मालवलेनि ॥ २८ ॥ तैसें मूळबीज अविद्या खाये । तें ज्ञान जें उभे होये । तैचि यया अंत आहे । येहवीं नाही ॥ २९ ॥ तेविचि हा अनाही । ऐसी ही आथी शोडैसी । तो आळु नाहे अंनुरोधी बोलतें यया ॥ २३० ॥ जे संसारवृक्षाच्याठाई । साचोकार तंव नाही । मां नाही तथा आहे

१ उपटी. २ ब्रह्मलोकपर्यंत. ३ बळकट. ४ सुदृ. ५ सशाचे शिंग. ६ आकाशपुष्प. ७ उद्देशें. ८ खरेपणाला. ९ फांथांची. १० समज. ११ दुर्बळ. १२ कोणा लेंकाच्यान. १३ मेजवानी केळी. १४ कितकें. १५ सत्यत्वेकरून. १६ प्रातःकाळ. १७ अलीकडे. १८ वर न करी. १९ वार्ता. २० आळ. २१ अनुकूल नव्हे. २२ सत्यता. २३ मुळीच.

काई । कोण होईल ॥ ३१ ॥ जो साच जेथुनि उपजे । तयातें आदि हें साजे । आतां
 नाहींच तो ह्याजिजे । कोट्टिनियां ॥ ३२ ॥ ह्याणांनि जन्मेना आहे । एसिया सांगों कवण
 माये । यातागीं नाहीपणेच होये । अनादि हा ॥ ३३ ॥ वांझाचिया लेंका । कैची जन्म-
 पात्रिका । नभी नीळी भूमिका । कै कल्प पां ॥ ३४ ॥ व्योमकुसुमांचा पांडवा । कवणें
 नेट तोडावा । ह्याणांनि नाही एसिया भवा । आदि कैची ॥ ३५ ॥ जेसे घटाचे नाहीपण ।
 असतचि असे केलनिविण । तैसा समळ वृक्ष जाण । अनादि हा ॥ ३६ ॥ अर्जुना ऐसेनि
 पारी । आखंत ययासी नाही । माजि स्थिती आभासे काहीं । परि टवाळ ते गा ॥ ३७ ॥
 दैव्यागिरीन न निगे । आणि समुद्रीही कीर न रिगे । तरि माजि दिसे वाउगे । मृगाबु
 जसे ॥ ३८ ॥ तैसा आखंत कीर नाही । आणि साचही नेहे कहीं । परी लटिकेपणाची
 नवाई । पाईभासे गा ॥ ३९ ॥ नाना रंगी गेंजवजे । जेसे इंद्रधनुष्य देखिजे । तैसा
 नेणवया आवजे । आहे एसा ॥ ४० ॥ ऐसेनि स्थितीचिये वेळे । भुलवी अज्ञानाचे
 डळि । लापथी हरी भयेळ । लोक जैसा ॥ ४१ ॥ आणि नसतीचि दैवामिका । व्योमी
 दिने नगीं असा कां । तरी दिसणेंही क्षणा एका । होय जाय ॥ ४२ ॥ स्वमीही मानिलें
 लांक । तरी निराशे कां एकराखें । तैवि आभास हा क्षणिकें । सीतीचा गा ॥ ४३ ॥
 जणनां आहे आवडे । धुकें जाइजे तरि नातुडे । जैसा टिकुं कीजे मोकडे । जळामाजि
 ॥ ४४ ॥ तगरभंग सेंडीपडे । बिजूही न पुरे ॥ ४५ ॥ आभासासि तेंपे पाडे । होणे
 जाण गा ॥ ४६ ॥ जैसा मोंदेमोंदीचा वारा । नेणजे समोर की पाडिमोरा । तैसी
 स्थिती नाही तरुवरा । भवक्या यया ॥ ४७ ॥ एवं आवे ना अंत स्थिती । ना रूप
 खयास आयी । आतां कायसी कथाकुंयी । उन्मूळनी गा ॥ ४८ ॥ आपुलिया अज्ञाना-
 सारी । नव्हता थांबेकै किरीटी । तरि आतां आत्मज्ञानाच्या लोटी । खोंडनि गा
 ॥ ४९ ॥ पांखांन जनेवीण एके । उपाय करिसी जितुके । तिहीं गुंफसि अधिकें । रुखीं
 हुये ॥ ५० ॥ मग कितीं खोलाखोलीं । यया झिडावे ऊर्धी अर्धी । ह्याणांनि मूळचि अज्ञान
 लोरी । मग्यजनि ॥ ५१ ॥ येवढीं वेरीचिया उरेगा । डांगीं मळवितां पै गा । तो
 निपचि वाडया । कथा होय ॥ ५२ ॥ तरावया मृगजळाची गंगा । डोणीलेंगीं धांवतां
 वानी । माजि पाहळे बडिजे पै गा । साच जेवि ॥ ५३ ॥ तैवि नोधिलिया संसारा ।
 डेपाई जाचवया वीरा । आपणां लेपे वीरा । विकोपी जाय ॥ ५४ ॥ ह्याणांनि स्वमीचिया

१. जाई. २. भाकाशपदांचा. ३. स्थिति. ४. अंतर्ब्रह्मत्वाचा पर्यंत. ५. मृगजळ. ६. प्रतिभासे.
 ७. नर. ८. नाराज. ९. सोपाडी. १०. सोम. ११. निळपणो. १२. वाटतो. १३. स्थिति.
 १४. नवविवाह. १५. एकेकडे जाई. १६. गेज. १७. मीमांसांचा. १८. नाश करण्यास.
 १९. बलाबल. २०. शब्दांत. २१. मग्या. २२. काका. २३. होडी. २४. अरण्य. २५. लटका.
 २६. उपायाचे कष्ट करण्यास. २७. वार करण्यांत, विकोपास जाईल.

घाया । औषध चेवोचि धनंजया । तेवि अज्ञानमूळा यथा । ज्ञानचि खड्ग ॥ ५४ ॥
 परि तैचि लीला परंजवे । तैसे वैराग्याचें नवें । अभंगबळ होआवें । बुद्धीसि गा
 ॥ ५५ ॥ उठिलेनि वैराग्ये जेणें । हा चिर्वर्ग ऐसेनि सांडणें । जैसे वंमुनियां सुणें । आ-
 तांचि गेलें ॥ ५६ ॥ हाठावरी पांडवा । पदार्थजाती आववा । विटवी तो होआवा ।
 वैराग्य लाटु ॥ ५७ ॥ मग देहाहंतेचेंदळें । सांडुनि एकेचि वेळें । प्रैत्यकृबुद्धी करतळें ।
 हातवसावे ॥ ५८ ॥ निसळें विवेकसाहणें । जे ब्रह्माहमस्मिबोधें सैपाणें । मग पुरतेनि
 बोधें उदणें । एकलेचि ॥ ५९ ॥ परि निश्चयाचें मुष्टिबळ । पाहावें एकदोनवेळ । मग
 तुळावें आति चोखाळ । मननवरी ॥ ६० ॥ पाटी हंतियेरां आपणयां । निर्विघ्नांसें एक
 जालिया । पुढें दुजें नुरेल घाया- । पुरतें गा ॥ ६१ ॥ तें आत्मज्ञानाचें खंडें । अद्वैत प्रभे-
 चेनि वाडें । नेदील उरों कवणेकडे । भववृक्षासि ॥ ६२ ॥ शरदागर्माचा वारा । जैसा
 केर फेडी अंबरा । कां उदयल रवी आंधारा । घोंट भरी ॥ ६३ ॥ नाना उषवढ होत
 खेवो । नुरे स्वमसंभ्रमाचा ठावो । स्वप्रतीतिधारेचा वेहो । करील तैसें ॥ ६४ ॥ तेव्हां
 उर्व कां अधोमूळ । कां अधोचें हन शाखाडाळ । तें कांहीचि न दिसे मृगजळ ।
 चांदिणा जेवि ॥ ६५ ॥ ऐसेनि गा वीरनाथा । आत्मज्ञानाचिया खड्गलता । छेवूनियां
 भवाश्वत्था । ऊर्ध्वमूळतें ॥ ६६ ॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन् गता न निवर्तति भूयाः ।

तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥

मग ^२इदंतेसि वाळलें । जें मीपणेंवीण डोंहारल । तें रूप पाहिजे आपलें । आपणचि
 ॥ ६७ ॥ परि हर्षणाचेनि आधारे । एकचि करून दुसरें । मुख पाहाती गांवरे । तैसें नको हो
 ॥ ६८ ॥ हें हें पाहाणें ऐसें असे वीरा । जैसा नमोडलिया विहिरा । मग आपलीया
 उगर्मी झरा । भरोनि टाके ॥ ६९ ॥ नातरि आटलिया अंभ । निजबिंबी प्रतिबिंब ।
 नेहेदे ^{२८} कां नभी नभ । घटाभावी ॥ ७० ॥ ना ना इंधनांश सरलेया । वह्नि परते जेवि
 आपणपयां । तैसें आपेंआप धनंजया । न्याहाळणें जें ॥ ७१ ॥ जिह्मे आपली चवी
 चाखणें । चक्षु निज बुळुळ देखणें । आहे तथा ऐसें निरीक्षणें । आपले पै ॥ ७२ ॥ कां

१ जागें होणें. २ धारण करतां यावें. ३ धर्म, अर्थ आणि काम. ४ ओकुन. ५ कुत्रे.
 ६ सुकाळ. ७ अंतरनिष्ठबुद्धी हेंच एक. ८ कवच. ९ हातीं घावें. १० पाजविलें. ११ विचाररूप
 सहाणवर. १२ मीच ब्रह्म या बोधानें. १३ तीक्ष्ण झालेलें. १४ उरणें. १५ हत्याराला. १६ आ पण
 १७ ध्यानानें. १८ शस्त्र. १९ वाढे. २० जागृति. २१ नेहमीं होणाऱ्या आत्मसाक्षात्काराचा.
 २२ प्रवाह. २३ बोट दाखवून हें क्षणतां येत नाही. २४ प्रसिद्ध झालें. २५ पाहावें. २६ गव्हार.
 २७ पाणी. २८ मिळे. २९ जळण. ३० पाहणें.

प्रभेसी प्रभा मिळे । गगन गगनावरी लोळे । नाना पाणी भरलें खोळे । पाणिपाचिये ॥ ७३ ॥ आपणेंचि आपणयातें । पाहिजे जें अद्भुतें । तें ऐसें होय निरुतें । बोलिजतु असे ॥ ७४ ॥ जें पाहिजेतनवीण पाहिजे । कांहीं नेणणाचि जाणिजे । आद्यपुरुष ह्मणिजे । जया ठायतें ॥ ७५ ॥ तेथही उपाधीचा बोधबा । घेऊनि श्रुति उभविती जिभा । मग नामरूपाचा बडंबा । करिती वायां ॥ ७६ ॥ पै भवस्वर्गा उबगले । मुमुक्षु योगज्ञाना वैळघले । पुढती नैयो इया निगाले । पैजा जेथ ॥ ७७ ॥ संसाराचिया पायां पुढां । पळती बीतरंग होडां । ओलांडोनि ब्रह्मपदाचा कर्म कडा । घालिती मागां ॥ ७८ ॥ अहंतादिभावां आपुलियां । झाडा हेऊनि आवयेयां । पत्र ^{१२} घेती ज्ञानिये जया । मूळघरासी ॥ ७९ ॥ पै जेथुनी हे येवढी । विश्वपरंपरेची विरूढी । वाढती आशा जैसी कोरडी । निद्वैवाची ॥ ८० ॥ जिये कां वस्तूचें नेणणें । आणिलें थोर जगा जाणणें । नाही तें नांदविलें जणें । मी तूं जर्गी ॥ ८१ ॥ पार्था तें वस्तु पहिलें । आपण पै आपुलें । पाहिजे जैसें हिंवले ^{१४} । हिंवें हिंवें ॥ ८२ ॥ आणीकही एक तया । वोळखण असे धनंजया । तरी कां जया भेटलिया । येणेंचिनाही ॥ ८३ ॥ परि तया भेटती ऐसे । जे ज्ञानें सर्वत्र सरिसे । महाप्रळयांभूचें जैसें । भरलेपण ॥ ८४ ॥

निर्मानमोहा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।

द्वंद्वैविमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥

जया पुरुषांचे कां मन । सांडोनि गेले मोह मोन । वर्षांती जैसै घन । आकाशातें ॥ ८५ ॥ निकैवडया निघुरा । उर्बगिजे जेवि सोयरी । तैसे नांगवती विकारां । वेटाळूं जे ॥ ८६ ॥ फळी केळी उर्लमूळे । तैसी आत्मलाभे प्रबळें । जयाची क्रिया डोळोळाळें । गळती आहे ॥ ८७ ॥ आगी लागलिया रुखीं । देखोनि सैरा पळती पक्षी । तैसे सांडिलें अशेखीं । विकल्पी जे ॥ ८८ ॥ आडकें सकळ दोषेतेण्णां । अंकुरिजेति (जिये ^{२५} मेदिनी । तिये भेदबुद्धीची) काहाणी । नाही जयातें ॥ ८९ ॥ सूर्योदयासरिसी । रात्री पळोनि जाय अपैसी । गेली देहअहंता तैसी । अविद्येसवें ॥ ९० ॥ पै आयुष्यहीना जीवातें । शरीर सांडी जेवि अवचितें । तेवि निदुसरे हेंतें । सांडिले जे ॥ ९१ ॥ लोहाचें सार्कडे परिसीं । न जोडे अंधार रेवी जैसा । दूतबुद्धीचा तैसा । हुकाळ सदां जया ॥ ९२ ॥

१ पाहणारावांचून. २ अज्ञान्याने. ३ आश्रय. ४ गलबला. ५ कंटाळले. ६ अनुसरले. ७ न येऊं. ८ प्रतिजेने. ९ विरक्त. १० पैजेने. ११ ब्रह्मपदाचा कडा, उडवून कर्म मागे टाकतात. १२ पोचती. १३ स्थिति. १४ जसे थंडीने थंडीला थंडवावें तसे. १५ अभिमान. १६ पावसाळा सरल्यावर. १७ अति दरिद्राला. १८ तिरस्कार करतात. १९ आत. २० न आलेपती. २१ उप-द्वय पडते. २२ क्रमाक्रमाने. २३ दोषरूप गवत. २४ उत्पन्न होते. २५ पृथ्वी. (भेदबुद्धि हीच एक पृथ्वी.) २६ दुष्काळ. २७ एक दगड जो लोखंडाला लागला असता सोने होते. २८ रबीला.

अगा सुखदुःखाकारं । द्वंद्वे देहीं जियें गोचरें । तियें जयां कां समोरें । होतीचि ना ॥ ९३ ॥ स्वप्नीचें राज्य कां मरण । नोहे हर्षशोकांसि कारण । उपवृद्धलिया जाण । जियापरी ॥ ९४ ॥ तैसे सुखदुःखरूपी । द्वंद्वी जे पुण्यपापी । न घेपीजती सर्पी । गरुड जैसे ॥ ९५ ॥ आणि अनात्मवर्गनीर । सांडुनि आत्मरसाचें क्षीर । चरताति जे सविचार । राजहंस ॥ ९६ ॥ जैसा वर्षोनि भूतळी । आपला रस अंशुमाळी । मागौता आणी रश्मिजाळी । बिंबासीचि ॥ ९७ ॥ तैसे आत्मभ्रांतीसार्थी । वस्तु विखरली बारावार्थी । ते एकवटिती ज्ञानवृष्टी । अखंड जे ॥ ९८ ॥ किंबहुना आत्मयाचा । निर्धारि विवेक जयांचा । बुडाला बोध गंगेचा । तिंधुमाजि जैसा ॥ ९९ ॥ पै आवघेंचि आपूलेपणें । नुरेचि जयां अभिलषणें । जैसें येथानि पँहा जाणें । आकाशा नाहीं ॥ ३०० ॥ जैसा आग्नीचा डोंगर । नेघे कोणी बीज अंकुर । तैसा मनीं जयांचा विकार । उदयजेना ॥ १ ॥ जैसा काढिलिया मंदराचळ । राहे क्षीराब्धी निश्चळ । तैसा नुठी जयां सळ । कामोर्मीचा ॥ २ ॥ चंद्रमा कळीं धोला । न दिसे कोणें आगीं सोसावला । तेवि अपेक्षेचा अवखळा । नपडे जयां ॥ ३ ॥ हें किती बोलूं असांगडें । जेवि परमाणु नुरे वायुपुढें । तैसें विषयाचें नावडे । नांवाचि जयां ॥ ४ ॥ एवं जे जे कोणी ऐसे । केले ज्ञानाख्यहुताशें । ते तेथ मिळती जैसें । हेमीं हेमीं ॥ ५ ॥ तेथ ह्याणिजे कवणे ठाई । ऐसेंही पुससी कांहीं । तरि तें पद गा नाहीं । वेचुं जया ॥ ६ ॥ वृद्धपणें देखिजे । कां ज्ञेयत्वं जाणिजे । अमुकें ऐसें ह्याणिजे । तें जें नव्हे ॥ ७ ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः ।

यद्गत्वा न निवर्तते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

पै दीपाचिया बंबाळी । कां चंद्र हन जें उजळी । हें काय बोलों अंशुमाळी । प्रकाशी जें ॥ ८ ॥ तें आवघेंचि दिसणें । जयाचें कां न देखणें । विश्व भासतसे जेणें । लपालेली ॥ ९ ॥ जैसें शिंपीपण हारपे । तंव तंव खरें होय रुपें । कां होरी लोपतां सापें । फोर होइजे ॥ ३१० ॥ तैसीं चंद्रसूर्यादि थोरें । इयें तेजें जियें फारें । तियें जयाचेनि आधारें । प्रकाशती ॥ ३११ ॥ ते वस्तु कीं तेजोराशी । सर्वभूतात्मक सैरिती । चंद्रसूर्याच्या मानसीं । प्रकाशे जे ॥ ३१२ ॥ ह्याणौनि चंद्रसूर्य केंडवसां । पडती वस्तूच्या प्रकाशा । यालागीं तेज जें तेजसा । तें वस्तूचें अंग ॥ ३३ ॥ आणि जयाच्या प्रकाशी ।

१ जगें झाल्यावर. २ पराजित केले जात नाहींत. ३ जड समुदायरूप जल. ४ वागतात. ५ सूर्य. ६ पसरली. ७ पलीकडे. ८ उसळा, कढ. ९ इच्छारूप लाटांबा. १० षोडश कलांनी भरला. ११ न्यून नाहीं. १२ न्यूनता. १३ निरूपम. १४ ज्ञानरूप अग्नीन. १५ सोने. १६ नाश. १७ सूर्य. १८ प्रसृत. १९ समान. २० कवडसा. २१ तेजवतास.

जग हारपे चंद्राकैसी । सचंद्रनक्षत्रें जैसी । दिनोर्दयी ॥ १४ ॥ ना तरी प्रबोधलिये वेळे ।
ते स्वर्माची ङिडकी मावळे । कां जुरेचि सांजवेळे । मृगतृष्णिका ॥ १५ ॥ तैसा जिये
वस्तूच्या ठायी । कोणहीच कां आभास नाही । तें माझे निजधाम पाहीं । पाटाचें गा
॥ १६ ॥ पुढती जे तेथ गेले । ते न येती माघौती पाडले । महोदधी कां मिमले । सौर्तें
जैसे ॥ १७ ॥ कां लवणाची कुंजरी । सुंदलिया लवणसागरी । होयचि ना मावारी ।
परती जैसी ॥ १८ ॥ नाना गेलियां अंतराळा । न येतीचि बन्हिडवाळा । नाही तैमलो-
होनि जळा । निघणें जेविं ॥ १९ ॥ तेविं मजसां एकवट । जे जाले ज्ञानें चोखट ।
तयां पुनरावृत्तीची वाट । मोडली गा ॥ २० ॥ तेथ प्रज्ञापृथ्वीचा रावो । पार्थ ह्मणे
जी जी पेंसावो । परि विनंती एकी देवो । चित्त देतु ॥ २१ ॥ तरी देवेंसि स्वयें एक
होती । मग माघौती जे न येती । ते देवेंसि भिन्न आथी । कीं अभिन्न जी ॥ २२ ॥ जरि
भिन्नचि अनादिसिद्ध । तरी न येती हें असंवद्ध । जे फुलां गेले षट्पद । ते फुलेंचि
होती का ॥ २३ ॥ पै लक्षाहूनि अंनारिसे । बाण लक्षां शिवोनि जैसे । मागुते पडती
तैसे । येतीचि ते ॥ २४ ॥ ना तरि तूचि ते स्वभावें । तरि कोण कोणसी मिळावें ।
आपणयासां आपण रूपावें । शस्त्रें केविं ॥ २५ ॥ ह्मणोनि तुजसां अभिन्नां जीवां । तुझा
संयोगविद्योग देवा । नये बोलो अवयवां । शरीरेंसी ॥ २६ ॥ आणि जे सदां वेगळे
तुजसां । तयां मिळणी नाही कोणें दिवसी । मा येती न येती हे कायसी । वैद्यबुद्धि
॥ २७ ॥ तरि कोण गा ते तूतें । पावोनि न येती माघौते । हें विश्वतोमुखा मातें ।
ब्रह्माची जी ॥ २८ ॥ इथे अपेक्षा अर्जुनाच्या । तो शिरोमणी सर्वज्ञाचा । तोषला बोध
शिष्याचा । देखोनियां ॥ २९ ॥ मग ह्मणे गा महामति । मातें पावोनि न येती पुढती ।
ते भिन्नाभिन्न रिती । आहाती होनी ॥ ३० ॥ जें विवेकें खोलें पाहिजे । तरि मी तेचि
ते सहजें । ना आहाचवाहाच तरि दुजे । ऐसेही गमती ॥ ३१ ॥ जैसे पाणिशायरी
वेगळ । तळपतां दिसती कैळोळ । येव्हवीं तरी निखिळ । पाणीचि तें ॥ ३२ ॥ कां
सुवर्णाहूनि आनें । ^{२३}लेणीं गमती भिन्न । मग पाहिजे तंव सोनें । आवघेचि तें ॥ ३३ ॥
तैसे ज्ञानाचिये दिठी । मजसां अभिन्नाचि ते किरीटी । येर भिन्नपण तें उठी । अज्ञाना-
स्तव ॥ ३४ ॥ आणि सौचोकारेनि वस्तुविचारें । कैचें मज एकासि दुसरें । जें भिन्ना-
भिन्नव्यवहारें । उमसिजेले ॥ ३५ ॥ आवघेचि आकाश सूनि पोटी । बिंबचि जें

१ सूर्य उगवल्यावर. २ जागृतीनंतर. ३ स्वारी. ४ मुख्य, अधिकाराचें. ५ मिळाले. ६ पाण्याचे प्रवाह. ७ हत्तीण. ८ घातली असतां. ९ अथवा. १० तापलेल्या लोखंडांतून. ११ पुनर्जन्माची. १२ प्रसाद. १३ वायफळ. १४ निशाणाहून. १५ भिन्न. १६ भोसकाविं. १७ ऐक्य. १८ व्यर्थमति. १९ सर्वत्र मुखें ओहत ज्याला अशा श्रीकृष्णा. २० समजाव. २१ बरवच. २२ पाण्यावर कळोळ दिसतात तेव्हा वेगळेपणा भासतो. २३ अलंकार. २४ खरें पाहिलें असतां. २५ उद्भविले. २६ घालून.

आते खोटी । तैं प्रतिबिंब कें उठी । कें रश्मि शिरे ॥ ३६ ॥ कां कल्पांतींचिया पाणिग्या । काय वोतै भरिती धनंजया । ह्यणौनि कैचे अंश अविक्रियो । एका मज ॥ ३७ ॥ परि बोधाचेनि मेळें । पाणि उजू परि वांकुडें जालें । रवी दुजपण आलें । तोय-बगें ॥ ३८ ॥ व्योम चौर्कळें कां वाढाळें । हें ऐसें कायसया मिळें । परि घटमठीं वेढाळें । तैसेही आथी ॥ ३९ ॥ हां गा निद्रेचेनि आधारें । काय एकलेनि जग न भरे । स्वर्मा चेनि जें अवतरे । रायपणें ॥ ४० ॥ कां मिर्नलेनि किडाळें । वानिभेदासि ये सोळें । तैसा स्वमाये वेढाळें । शुद्ध जै मी ॥ ४१ ॥ तैं अज्ञान एक रूढे । तणें कोहविकल्पाचें मांडें । मग विवरूनि कीजे फुडें । १० देहोहें ऐसें ॥ ४२ ॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।

मनःषष्ठानांद्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

ऐसें शरीराचियेवढें । जें आत्मज्ञान वेगळें पढे । तैं माझा अंश आवडे । थोडेपणें ॥ ४३ ॥ समुद्र कां वायुवशें । तरंगाकार उल्लसे । तो समुद्रांश ऐसा दिसे । सैनिवा जेवि ॥ ४४ ॥ तैवि जडातें जीवविता । देह अहंता उपजविता । मी जीव १० गें पंडुसुता । जीव-लोकां ॥ ४५ ॥ पै जीवाचिया बोधा । गोचर जो हा ११ धांश । तो जीवलोकशब्दा । अभि-प्राय ॥ ४६ ॥ अगा उपजणें निर्मणें । हें साचचि जें कां मानणें । तो जीवलोक मी ह्याणे । संसार हन ॥ ४७ ॥ एवंविध जीवलोकां । तूं मातें ऐसा अवलोकां । जैसा चंद्र कां उदकां । उदकातीत ॥ ४८ ॥ पै काश्मीराचा रवा । कुंकुमावरी पांडवा । आणिकां गमे लोहिवां । तो तरी नव्हे ॥ ४९ ॥ तैसें अनादिपण न मोडे । माझें अक्रियत्व न खंडे । परि कर्ता भोक्ता ऐसें आवडे । ते जाण गा आंती ॥ ५० ॥ किंबहुना आत्मा चोखट । होउनि प्रकृतीसि एकवट । बांधे प्रकृतिधर्माचा पांटे । आपणपयां ॥ ५१ ॥ पै मनेसी साही इंद्रियें । आत्रादि प्रकृतिकार्यें । तियें माझीं ह्यणौनि होये । व्यापारारूढ ॥ ५२ ॥ जैसें स्वर्मा १३ रित्राजें । आपणपयां आपण कुटुंब होइजे । मग त्याचेनि धांविजे । मोहें सैरा ॥ ५३ ॥ तैसा आपलिया विस्मृती । आत्मा आपणचि प्रकृती- । सारिखा गमोनि पुढती । तिथेसीचि भजे ॥ ५४ ॥ मनाच्या रथीं वेळये । श्रवणाच्या द्वारें निथे । मग शब्दाचिया रिथे । रानामाजि ॥ ५५ ॥ तोचि प्रकृतीचा वांगोरा । करी त्वचेचिया मोहरी । आणि स्पर्शाचिया घोरा । वना जाय ॥ ५६ ॥ कोणे एके अवसरी । रिचोनि नेत्राच्या

१ व्यापी. २ गोळा. ३ ओहोटी. ४ विकार न पावणाराला. ५ पाण्याच्या संबंधानें. ६ चतुष्कोण. ७ कशानें. ८ हिंगकट मिश्रित झालें असतां. ९ भिन्न कसोटीस. १० मांडते. ११ स्पष्ट. १२ देहच मीं असें तादात्म्य. १३ लहान. १४ बाटूं लागतो. १५ अखंडत्व, व्यापार. १६ हेतु. १७ मरणें. १८ स्फटिकाचा. १९ लाल. २० स्वीकारी. २१ अधिकार. २२ मायिक. २३ संन्याशानें. २४ चढे. २५ दार, लगाम. २६ सन्मुख.

हारीं । मग रूपाच्या डोंगरीं । सैरा हिंडे ॥ ५७ ॥ कां रसनेचिया वाटा । निघोनि
गा सुभदा । रासाचा हँरकुदा । भरोचि लागे ॥ ५८ ॥ ना तरि येणेंचि घ्राणें । मंदें
करी निघणें । मग गंधाचीं दारुणें । आडवें लंघी ॥ ५९ ॥ ऐसेनि देहेंद्रियनोयकें । धरुनि
मन जवळिकें । भोगीजती शब्दादिकें । विषयभरणें ॥ ६० ॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।

गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गंधानिवाशयात् ॥ ८ ॥

परि कर्ता भोक्ता ऐसे । हें जीवाचें तेंचि दिसे । जें शरीरीं कां पैसे । येकाधिये
॥ ६१ ॥ जैसा आंथिला आणि विलासिया । तेंचि वोळखों ये धनंजया । जें राजसेव्या
ठायी । वस्तीसि ये ॥ ६२ ॥ तैसा अहंकर्तृत्वाचा वाढ । कां विषयेद्रियांचा र्थमाड । हा
जाणिजे तें निर्वाड । जें देह पावे ॥ ६३ ॥ अथवा शरीरातें सांडी । तन्हीं इंद्रियांची तोंडी ।
हे आपणपर्यां सवें जोडी । घेऊनि जाय ॥ ६४ ॥ जैसा अपमानिला अतिथि । ने सुकृ-
ताची संपत्ती । कां सौंदर्यडेयाची गती । सूत्रतंत्र ॥ ६५ ॥ ना ना मावळतानि तपने ।
नेइजती लोकांचीं दर्शने । हें असो त्रुती पवने । नेइजे जैसी ॥ ६६ ॥ तेवि मनःषष्टा
यथां । इंद्रियांतें धनंजया । देहेंराज ने देहा- । पासुनि गेला ॥ ६७ ॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।

अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

मग येथें अथवा स्वर्गी । जेथ जेथ जें देह आंपंगी । तेथ तैसेचि पुढती पंगी ।
मनादिक ॥ ६८ ॥ जैसा मालवलिया दिवा । प्रभेसि जाय पांडवा । मग उंजळिजे तेथ
तेधवां । सैसाचि फांके ॥ ६९ ॥ तरि ऐसैसिया राहादी । अविवेकियांचे दिष्टी । येतुलें हें
किरीटी । गनेचि गा ॥ ७० ॥ जे आत्मा देहासि आला । आणि विषय येणेंचि भोगिला ।
अथवा देहोनि गेला । हें साचचि मानिती ॥ ७१ ॥ येन्हां येणें आणि जाणें । कां
करणें हन भोगणें । हें प्रकृतीचें तें । मानियेलें ॥ ७२ ॥

उत्क्रामंतं स्थितं वापि मुंजानं वा गुणान्वितम् ।

विमूढा नानुपश्यति पश्यति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

१ गुहा. २ माझा अंश. ३ अरण्ये. ४ जीवांन. ५ पोषण. ६ प्रवेश. ७ संपन्न. ८ नगराला.
९ अधिक्य. १० योग. ११ विवेचन. १२ समुदाय. १३ कळसूची बाहुलीची. १४ सूर्याने.
१५ सुवास. १६ मन आहे साहायें ज्याला अशीं पांच ज्ञानेन्द्रिये. १७ जीव. १८ स्वीकारी.
१९ विस्तारी. २० लावावा. २१ देहांतून.

यतंतो योगिनश्चैनं पश्यंत्यात्मन्यवस्थितम् ।

यतंतोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसः ॥ ११ ॥

परि देहाचें मोटकें उभें । आणि चेतना तेथ उंपलभे । तिये चळवळेचेनि लोभें । आला ह्मणती ॥ ७३ ॥ तैसेंचि तया संगती । इंद्रिये आपलां अर्धी वर्तती । तया नांव सुभद्रापती । भोगणें जया ॥ ७४ ॥ पाठीं भोगक्षीण अपैसें । देह गेलिया ते न दिसे । तेथें गेला गेला ऐसें । बोभाती ॥ ७५ ॥ पै रूख डोलत देखावा । तरी वारा वाजत मानावा । रुख न दिसे तेथें पांडवा । नाही तो गा ॥ ७६ ॥ कां आरसा समोर ठेविजे । आणि आपणपें तेथ देखिजे । तरि तेधवांचि जालें मानिजे । काय आधीं नाही ॥ ७७ ॥ कां परता केलिया आरिसा । लोप जाला तया आभासा । तरी आपणपें नाही ऐसा । निश्चय करावा ॥ ७८ ॥ शब्द तरि आकाशाचा । परि कैपाळीं पिटे मेघाचा । कां चंद्री वेग अभ्राचा । आरोपिजे ॥ ७९ ॥ तैसें होइजे जाइजे देहें । तें आत्मसत्ते अविक्रिये । निश्चिती गा मोहें आंधळे ते ॥ ८० ॥ येथ आत्मा आग्याच्या ठायीं । देखिजे देहींचा धर्म देहीं । ऐसे देखीजे ते पाहीं । आन आहाती ॥ ८१ ॥ ज्ञानें कां जयाचे डोळे । देखोनि न राहाती देहींचे खोळे । सूर्यशमी आणियाळे । ग्रीष्मी जैसे ॥ ८२ ॥ तैसी त्रिवेकाचेनि पैसें^१ । जयांची स्फूर्ती स्वरूपी बसे । ते ज्ञानिये देखती ऐसें । आत्मयाते ॥ ८३ ॥ जैसें तारांगणीं भरलें । गगन समुद्रां त्रिबलें । परि तें तुदोनि नाही पडिलें । ऐसें निवडे ॥ ८४ ॥ गगन गगनींचि आहे । हें आभासे तें वांये । तैसा आत्मा देखती देहें । गैवसिलाही ॥ ८५ ॥ खळाळाच्या लंगवणी । फेडुनि खळाळाच्या भागीं । देखिजे चंद्रिका कां उगी । चंद्री जेवि ॥ ८६ ॥ कां नोंडरचि भरे शोषे । सूर्य तो जैसा तैसाचि असे । देह होतां जातां तैसें । देखती मातें ॥ ८७ ॥ घट मठ घडले । तेचि पाठीं मोडले । परि आकाश तें संचलें । असतचि असे ॥ ८८ ॥ तैसें अखंडे आत्मसत्ते । अज्ञानवृष्टि कल्पितें । हें देहाचे होतें जातें । जाणतीं फुडें ॥ ८९ ॥ चैतन्य चढे ना वाहटे । चेष्टवी ना चेष्टे । ऐसें आत्मज्ञानें चोखेंदें । जाणती ते ॥ ९० ॥ आणि ज्ञानही अपैतें होईल । प्रज्ञा परमाणुही उगणा देईल । सकळ शास्त्रांचें येईल । सर्वस्व हाता ॥ ९१ ॥ परी ते व्युत्पत्ती ऐसी । जरी विरक्ती न रिगे मानसीं । तरी सर्वात्मका मजसीं । नव्हंचि भेदी ॥ ९२ ॥ पै तोंड भरो कां विचारा । आणि अंतःकरणीं विषयांसी थारा । तरी नातुडें भनुर्धरा । त्रिशुद्धी मी ॥ ९३ ॥ हां गा बोरिंगतयाच्या ग्रंथीं । काइ तुटती संसारगुंती । कीं परिवसिलिया पोथी । वाचिली होय ॥ ९४ ॥ ना ना बांधोनियां डोळे । प्राणीं

१ मोटकुलें, लहान. २ मिळे. ३ ह्मणतात. ४ वृक्ष. ५ भरतकीं. ठेविती. ६ निश्चय करिती. ७ पाहणारे. ८ पदरांत. ९ प्रखर. १० पसाऱ्यानें. ११ व्यर्थ. १२ आढळला. १३ वेगांत. १४ डबक. १५ स्पष्ट. १६ ब्रह्म. १७ यथार्थ. १८ प्राप्त. १९ झाडा. २० स्वप्नांत बोलणाऱ्याच्या. २१ स्पशेलिया.

लाविजती मुक्ताफळे । तरी त्यांचें काय कळे । मोल मान ॥ ९५ ॥ तैसा चित्ती अहंते
ठावो । आणि जिभ सकळशास्त्रांचा सरावो । ऐसेनि कौडी एक जन्म जावो । परि
न पविजे मातें ॥ ९६ ॥ जो एक मी कां समस्ती । व्यापक असें भूत जाती । एक तिथे
व्याप्ती । रूप करूं ॥ ९७ ॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।

यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्मि मामकम् ॥ १२ ॥

तरी सूर्यासकट आववी । हे विश्वरचना जे रावी । ते दीप्ति माझी जाणावी । आद्यंतों
आहे ॥ ९८ ॥ जळ शोषुनि गेलिया सविता । ओलांश पुरवीतसे जे माघोता । ते चंद्रां
पंडुसुता । उद्योत्ता माझी ॥ ९९ ॥ आणि रेंहन पाचनसिद्धी । करीतसे जे निरवधी ।
ते ह्मंताशीं तेजोवद्धी । माझीचि गा ॥ १०० ॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।

पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥

मी रिगलों असें भूतळीं । ह्मणौनि समुद्र महाजळीं । हे पांसूची डेंपुळी । विरोचिना
॥ १ ॥ आणि भूतंहि चराचरें । हे धरीतसे जिये अपारें । तिथें मीचि धरीं धरे ।
रिगोनियां ॥ २ ॥ गगनीं मी पंडुसुता । चंद्राचेनि भिसें अमृता । भरला जालों चालता ।
सरोवर ॥ ३ ॥ तेथुनीं फांकती रश्मि कर । ते पोट पेलुनि अपार । सर्वौषधींचे आगर ।
भरित असें मी ॥ ४ ॥ ऐसेनि सैस्यादिकां सकळां । करीं धान्यजाती सुकाळा । हें
अन्नद्वारा जिव्हाळा । भूतजातां ॥ ५ ॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥

आणि निपजविलें अन्न । तरि तैसें कैवें दीपन । जेणें जिरुनि समाधान । भोगिती
जीव ॥ ६ ॥ ह्मणौनि प्राणिजातांच्या घटीं । करुनि कोंडावरी आंगिठी । दीप्ति जठरीही
किरीटी । मीचि जालों ॥ ७ ॥ प्राणापानाच्या जोडभार्ती । फुंकफुकोनियां अहोराती ।
आदीतसें नेणों किती । उदरमाजी ॥ ८ ॥ शुष्कें अथवा स्निग्धें । सुपकें कां विदग्धें ।
परि मीचि गा चतुर्विधें । अन्नें पर्चीं ॥ ९ ॥ एवं मीचि आवडें जन । जना निरविसें
मीचि जीवन । जीवनीं मुख्यसाधन । वन्हिही मीचि ॥ १० ॥ आतां ऐसि-

१ अभ्यास. २ कोट्यवधि. ३ स्पष्ट प्रतिपादन करूं. ४ प्रकाश. ५ उजोड, कांति. ६ भाजणें.
७ अग्नीत. ८ रजःकणांची डेंप, पृथ्वी. ९ जमिनीत. १० ओघ करून. ११ धान्यादिकांला.
१२ नाभिकेंद्रावर. १३ शेगडी. १४ पचवीतसें. १५ भाजलेलीं. १६ निर्वाहक.

याहीवही काहं । सांगों व्याप्तीची नकाई । येथ सुजे नाहींचि वेई । सर्वच मी
 म्हा ॥ ११ ॥ तरि केसोंचि पां वेखें । सर्वां सुखियें येवें । येकें तिजें बहुसुखें
 क्रांत भुजे ॥ १२ ॥ जैसीं सभळिये वोटणी । ऐकचि केंवे विवलावणी । जालिया
 कां न देखेणी । उरलीं एके ॥ १३ ॥ ऐसी हन उल्लिखिली । करित आह्वासी
 मानसिकी । तरि परिस तेही निकी । शंका फेडूं ॥ १४ ॥ पै अवघा मीचि भसे । येथ
 नाहीं कीर बनारिसें । परि प्राणियांचिया उहासे । बुद्धिऐसी ॥ १५ ॥ जैसें एकाचि
 आकाशध्वनी । वाद्यविशेषीं भानानी । वाजावें पडे भित्री । नाशतरां ॥ १६ ॥ कां
 लोकचेष्टीं वेगळाला । जो हा एकाचि भातु उगवला । तो भानानी परी गेला । उपयो-
 गासी ॥ १७ ॥ ना ना बीजधर्मानुरूप । झाडां उपजवीं आप । तैसें परिणमलें स्वरूप ।
 माझे जीवा ॥ १८ ॥ अगा नेणां आणि चतुरा । पुढां नीळ्यांचा दुसरा । नेणा सर्प
 जाला येरा । सुखालागीं ॥ १९ ॥ हें असो स्वातीचें उदक । शुक्ती मोती व्याळीं विख ।
 तैसां सज्जानांसी मी सुख । दुःख तो अज्ञानासी ॥ ४२० ॥

सर्वस्य चाहं हृदि संनिविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।

वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदांतकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥

येन्हवीं सर्वांच्या हृदयदर्शी । मी अमुका आहे ऐसी । जे बुद्धि स्फुरे अहर्निशी । ते
 वस्तु गा मी ॥ २१ ॥ परि संतासवें वसतां । योगज्ञानी पैसतां । गुरुचरण उपासितां ।
 वैराग्येसीं ॥ २२ ॥ येणेंचि सत्कर्म । अशेषही अज्ञान विरमे । जयांचें अहं विभ्रामे ।
 आत्मरूपीं ॥ २३ ॥ ते आपेंआप देखोनि देखीं । मियां आत्मने सदा सुखी । येथें मीवां-
 चून अवलोकीं । आन हेतु असे ॥ २४ ॥ अगा सूर्योदय जालिया । सूर्यें सूर्याचि पाहावा
 धनंजया । तेवि मातें मियां जाणावया । मीचि हेतु ॥ २५ ॥ ना क्षीरपसतें सेवितां ।
 संसारगौरवचि ऐकतां । देही जयांची अहंता । बुडोनि ठेली ॥ २६ ॥ ते स्वर्गसंसास-
 लागीं । धांवतां कर्ममार्गी । दुःखाच्या सेलभागीं । विभागी होती ॥ २७ ॥ परि हेंही
 होणें अर्जुना । मजचिस्तव तथा अज्ञाना । जैसा जागताचि हेतु स्वप्ना । निद्रेतें होय
 ॥ २८ ॥ पै अत्रे दिवस हरपला । तोही दिवसेंचि जाणों आला । तेवि मी नेणोनि विषय
 देखिला । मजचिस्तव भूर्ती ॥ २९ ॥ एवं निद्रा कां जागण्या । प्रबोधचि हेतु धनंजया ।
 तेवि ज्ञाना अज्ञाना जीवांचिया । मीचि मूळ ॥ ४३० ॥ जैसें सर्पत्वा कां शिरा । शिरचि

१ व्यापकपणाची अपूर्वता. २ वेषाणें. ३ नगरांत. ४ एकच उजेड जर सर्व शहरभर केला
 तर कोणास दिसवें व कोणास दिसून ये असें कां बरे. ५ तर्क वितर्क. ६ वेगळे. ७ बुद्धीसारखा.
 ८ सूर्य. ९ मित्रभिन्न. १० उदक. ११ अडाणी. १२ नीळमण्याचा. १३ दोन सरांचा हार.
 १४ शिर्पांत. १५ सर्पोला. १६ अभ्यासितां. १७ लय पावे. १८ वेवढी.

मूळ धनुर्धरा । तैसा ज्ञाना अज्ञानाचिया संसारा । मियांचि सिद्धि ॥ ३१ ॥ ह्यणौनि
 जैसा असें तैसथा । मातें नेणोनि धनंजया । वेद जाणों गेला तंव तथा । जालिया शाखा
 ॥ ३२ ॥ तरि तिहीं शाखाभेहीं । मीचि जाणिजे त्रिशुद्धी । जैसा पूर्वापरा नही । समु-
 द्रचि ठी ॥ ३३ ॥ आणि महासिद्धांतापासीं । श्रुति हारपती शब्देंसी । जैसिया समगंधा
 आकाशी । वातलहरी ॥ ३४ ॥ तैसें समस्तही श्रुतिजात । ठाक्रे लाजिलें ऐसें निवांत ।
 तें मीचि करी यथावत । प्रकटोनियां ॥ ३५ ॥ पाठीं श्रुतीसहित अशेष । जग हारपे जेथ
 निःशेष । तें निजज्ञानही चोख । जाणता मीचि ॥ ३६ ॥ जैसें निदेलिया जागिजे ।
 तेव्हां स्वभावें कीर नाहीं वुजें । परि एकत्वही देखों पाविजे । आपलेंचि ॥ ३७ ॥ तैसें
 आपलें अद्वयपण । मी जाणतसें दुजेनवीण । तथाही बोधाकारण । जाणता मीचि ॥ ३८ ॥
 मग आशी लागलिया कापुरा । काजळी ना वैश्वानरा । उरणें नाहीं वीरा । जयापरी
 ॥ ३९ ॥ तेवि समूळ अविद्या खाये । तें ज्ञानही जें बुडोनि जाये । तन्ही नाहीं कीर नोहे ।
 आणि न साहे असणेंही ॥ ४० ॥ पै विश्व घेऊनि गेला मागेसीं । तथा चोरातें कवण
 कें गिंविशी । जे कोणी एकी दशा ऐसी । शुद्ध ते मी ॥ ४१ ॥ ऐसी जडाजडव्यासी ।
 रूप करितां कैवल्यपती । ठी केली निरूपहिती । आपल्या रूपां ॥ ४२ ॥ तो आपवाचि
 बोध सहसा । अर्जुनीं उमटला कैसा । व्योमीचा चंद्रोदय जैसा । क्षीरार्णवी ॥ ४३ ॥
 कां प्रतिभित्ती चोखटे । समोरील चित्र उमटे । तैसा अर्जुनें आणि वैकुण्ठें । नांदतसे बोध
 ॥ ४४ ॥ तरि बाप वस्तुस्वभाव । फावे तंव तंव गोडिये थांबें । ह्यणौनि अनुभवियांचा
 राव । अर्जुन ह्यणे ॥ ४५ ॥ जी व्यापकपण बोलतां । निरुपाधिक जें आतां । स्वरूप
 प्रसंगता । बोलिले देवो ॥ ४६ ॥ तें एकवेळ अव्यंगवाणें । कीजो कां मज सांगणें । तेथ
 द्वारकेचा नाथ ह्यणे । भलें केलें ॥ ४७ ॥ पै अर्जुना आम्हाहि वाडेंकोडें । अखंड बोलों
 आवडे । परि काय कीजे न जोडे । पुसतें ऐसें ॥ ४८ ॥ आजि मनोरथांसि फळ ।
 जोडलासि तूं केवळ । जे तोंड भरुनि निखळ । आलासि पुसों ॥ ४९ ॥ जें अद्वैतावरीही
 भोगिजे । तें अनुभवींचें तूं विरजे^{१४} । पुसोनि मज माझें । वेतोसि सुख ॥ ४५० ॥ जैसा
 आरसा आलिया जवळां । दिसे आपणपें आपला डोळों । तैसा संवादियां तूं निर्मळ ।
 शिरोमणी ॥ ५१ ॥ तुवां नेणोनि पुसावें । मग आम्ही परिसजें बैसावें । तो गा हा पींड
 नव्हे । सोयरेया ॥ ५२ ॥ ऐसें ह्यणौनि आलिंगिलें । कृपाकृष्टी अवलोकिलें । मग देव
 काय बोलिले । अर्जुनेंसी ॥ ५३ ॥ पै दोही वोटीं एक बोलणें । दोही चरणीं एक
 चालणें । तैसें पुसणें सांगणें । तुझें माझें ॥ ५४ ॥ एवं आम्ही तुम्ही येथें । देखावें एका

१ विभाग. २ स्थान. ३ सुगंधयुक्त. ४ अशीला. ५ मागासकट. ६ शोधी. ७ उघड. ८ बिंबला.
 ९ क्षीरसमुद्रांत. १० आधार. ११ परिपूर्ण. १२ आवडीनें. १३ प्रभकर्ता. १४ निर्मळ साधन.
 १५ डोक्यानें. १६ योग्यता.

अर्थात् । सांगतें पुसतें येथें । सेन्हीं एक ॥ ५५ ॥ ऐसा बोलत देव भुलला मोहें । अर्जुनातें आलिंगुनि ठाये । मग बिहाला ह्मणे नाहे । आवडी हे ॥ ५६ ॥ जाले इक्षुरसाचे ठाळ । तरि लवण देणें किडाळ । जे संवादमुखाचें रसाळ । नासेल थितें ॥ ५७ ॥ आधींच आह्मां यया काहीं । नरनारायणासी भिन्न नाहीं । परी आतां जिरो माझ्याठाई । वेग हा माझा ॥ ५८ ॥ इया बुद्धी सहसा । श्रीकृष्ण ह्मणे वीरेश । पै गा तो तुवां कैसा । प्रश्न केला ॥ ५९ ॥ जो अर्जुन श्रीकृष्णां विरत होता । तो परतोनियां मागुता । प्रश्नावळीची कथा । ऐकों आला ॥ ६० ॥ तेथ सद्गें बोलें । अर्जुन जे जी ह्मणितलें । निरुपाधिक आपुलें । रूप सांगा ॥ ६१ ॥ यया बोला तो शार्ङ्गी । तेंचि सांगावयालागीं । उपाधी दोहीं भार्गी । निरुपीत असे ॥ ६२ ॥ पुसिलिया निरूपहित । उपाधि कां सांगे येथ । हें कोण्हाही प्रस्तुत । गमे जरी ॥ ६३ ॥ तरि ताकाचे अंश फेडणें । त्याचें नांव लोणी काढणें । चोखाचिये शुद्धी तोडणें । कीडचि जेवि ॥ ६४ ॥ बाबुळीचि सारावी हातें । परि पाणी तंव असे आइतें । अभ्रचि जावें गगन तें । सिद्धचि कीं ॥ ६५ ॥ वरिल कोंडियाचा गुंडाळा । झाडुनि केलिया वेगळा । कण वेतां विरंगोळा । असे काई ॥ ६६ ॥ तैसा उपाधि उपहितां । शेवट जेथ विचारितां । तें कोणातेंही न पुसतां । निरुपाधिक ॥ ६७ ॥ जैसें न सांगणेवरी । बाळा पतीची रूप करी । बोल लिमलिपणें विवरी । अर्चार्चतें ॥ ६८ ॥ पै सांगणेयाजोगें नव्हे । तेथिचें सांगणें ऐसें आहे । ह्मणौनि उपाधिलक्षण हें । बोलिजे आदि ॥ ६९ ॥ पांडव्याची चंद्र-रेखा । निरुती हावावया शाखा । हाविजे तेवि औपाधिका । बोली इया ॥ ४७० ॥

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६ ॥

मग तो ह्मणे गा सैव्यसाची । पै इये संसार पांढणीची । वस्ती सौविद्या टांची । दुर्धु-रुपी ॥ ७१ ॥ जैसी आधवांचि गगनी । नांदत दिवोरात्रि सेन्हीं । तैसे संसारराजधानी । सेन्हीचि हे ॥ ७२ ॥ आणिकही तिजा पुरुष आहे । परि तो या सेन्हींचें नांव न साहे । जो उहेला गांवेंसी खाये । दोहींतें ययां ॥ ७३ ॥ परि ते तंव गोठी असो । आधीं सेन्हीचि हे परियेसो । जे संसारग्रामीं वसो । आले असती ॥ ७४ ॥ एक आंधळा वेडा पंगु । येर

१ भ्याला. २ रसपुट. ३ हीन. ४ जमून आलेलें. ५ श्रीकृष्ण. ६ प्रकारी. ७ निर्गुण. ८ शेवळ. ९ अडथळा. १० उपाधिवान. ११ कुलस्त्रियेला जवळ असलेला पतीचें नांव काय असे विचारिलें असतां ती मान खालीं करते, मौन्य हेंच पतीचें नामरूप. १२ ज्याची चर्चा करितां येत नाहीं अशाला. १३ निश्चयानें. १४ अर्जुना. १५ नगराची. १६ वस्ति सर्वथा थोडी, दोघां पुरुषांनीं. १७ गांवांत. १८ राहण्याला.

सर्वांगे पुरता चांगु । परि धामगुणे संगु । घडला तोषां ॥ ७५ ॥ तथा एका नाम क्षर ।
 एकाते द्वयती अक्षर । इही दोहीचि परि संसार । कोंदला असे ॥ ७६ ॥ आतां क्षर तो
 कवण । अक्षर तो किलक्षण । हे अभिप्राय संपूर्ण । विवंचूं गा ॥ ७७ ॥ तरी महरहं-
 कारा- । लागुनिचां धनुर्धरा । तृणांतीचा पैंगोरा । वेरि पै गा ॥ ७८ ॥ जें काहीं सानें
 योर । चलतें अथवा स्थिर । किबहुना मोचर । मनबुद्धीसि जें ॥ ७९ ॥ जेतुलें पांच-
 भौतिक घडतें । जें नामरूपा सांपडतें । गुणत्रयाच्या पडतें । कामठा जें ॥ ८० ॥
 भूताकृतीचें नाणें । घडत भांगारे जेणें । काळ्यासि जू खेळणें । जिहीं कवडां ॥ ८१ ॥
 जाणणेंनिचि विपरीतें । जें जें काहीं जाणिजेतें । जें प्रतिक्षणीं निर्मते । होऊनिचां ॥ ८२ ॥
 अगा कोंडुनि आंतीचें हींग । उभवी सृष्टीचें आंग । हें असो बहु जग । जया नाम
 ॥ ८३ ॥ पै अष्टधा भिन्न ऐसे । जें साविलें प्रकृतिमितें । जें क्षेत्रद्वारा छत्तीसे । भार्गी
 केले ॥ ८४ ॥ हे मागील सांगों किती । अगा आतांचि जें प्रस्तुती । वृक्षाकार रूपक-
 रीती । निरूपिलें ॥ ८५ ॥ तें आधर्वेचि साकार । कल्पुनी आपणयां पुर । जालें असे तह-
 नुसार । चैतन्यचि ॥ ८६ ॥ जैसा कुंहां आपणाचि बिंबे । सिंह प्रतिबिंब पाहतां क्षोभे ।
 मग क्षोभला सैमारभें । घाली तेथ ॥ ८७ ॥ कां सलिर्ली असतचि असे । व्योमावरी व्योम
 बिंबे जैसे । अवैत होऊनि तैसे । द्वैत घेपे ॥ ८८ ॥ अर्जुना गा यापरी । साकार कल्पुनि
 पुरी । आत्मा विस्मृतीची करी । निद्रा तेथ ॥ ८९ ॥ पै स्वर्मी सेजार देखिजे । मग पंडु-
 डणें जैसे तेथ कीजे । तैसे पुरी शयन देखिजे । आत्मयासी ॥ ९० ॥ पाठीं तिथे निद्रे-
 चेनि भरें । मीं सुखी दुःखी द्वयत घोरें । अहंमतेचेनि योरें । वीसण्याये सांदें ॥ ९१ ॥
 हा जनक हे माता । हा मी गौर हीनें पुरता । पुत्र वित्त कांता । माझे हें ना ॥ ९२ ॥
 ऐसिया वैळयोनि स्वप्ना । धांवत भवस्वर्गाचिया राना । तथा चैतन्या नाम अर्जुना ।
 क्षर पुरुष गा ॥ ९३ ॥ आतां ऐक क्षेत्रज्ञ येणें । नामें जयातें बोलणें । जगज्जीव कां
 द्वयणें । जिये वशेतें ॥ ९४ ॥ जो आपुलेनि विसरें । सर्व भूतत्वे अनुकरें । तो आत्म
 बोलिजे क्षरें । पुरुषनामें ॥ ९५ ॥ जे तो वैस्तुस्थिती पुरता । द्वयोन आली पुरुषता ।
 वरी देहपुरी निद्वैजतां । पुरुषनामें ॥ ९६ ॥ आणि क्षरपणाचा नाथिला । आळ यथा
 ऐसेनि आला । जे उपाधीचि आंताला । द्वयोनियां ॥ ९७ ॥ जैसी खळाळीचिया
 उदका । सरसी उंझळे चंद्रिकां । तैसा विकारां औपाधिका । ऐसाचि गमे ॥ ९८ ॥ कां

- १ गांवांत राहिल्यामुळे. २ भरला. ३ अप्राप्यंत, बारीक मुळापर्यंत. ४ दिसणारे. ५ टांकसळेत.
 ६ सोन्याने. ७ जुवा खेळ. ८ कवड्यांनीं. ९ नाश पावतें. १० घेऊन. ११ अरण्य. १२ अवयव.
 १३ आठ प्रकारें. १४ वृक्षाकार रूपकानें. १५ विहिरींत. १६ रागावि. १७ उडी. १८ निजणें.
 १९ बरळें. २० झुंदें. २१ हीनांग. २२ सांग. २३ चिकटून. २४ शरीर आहे तोंपर्यंत.
 २५ स्वर्गाला. २६ झाले.

खळळ सोटेका ओषे । आणि चंद्रिका तें सरिसीच भ्रंशे । तैसा उपधिभ्रंशं
न विसे । औपाधिक ॥ १९ ॥ ऐसें उपाधीचेनि पाडे । क्षणिकत्व यातें जोडे । वेपें
खोकरपणें घडे । क्षर हें नाम ॥ २० ॥ एवं जीव चैतन्य आवयें । हे क्षर पुरुष जाणवें ।
आतां रूप करूं बरवें । अक्षरासी ॥ १ ॥ तरि अक्षर जो दुसरा । पुरुष पै धनुर्धरा ।
तो मध्यस्थ गा गिरिवरां । मेरु जैसा ॥ २ ॥ जे तो पृथ्वी पाताळ स्वर्गा । इहीं न भेदे
तिहीं भार्गी । तैसा सोही ज्ञानाज्ञानांगी । पडेना जो ॥ ३ ॥ ना यथार्थज्ञाने एक होणें ।
ना अनेकत्वे दुजें घेणें । ऐसें निखळ जें नेणणें । तेंचि तें रूप ॥ ४ ॥ पांशुता निःशेष
जाये । ना घटभांडादि होये । तथा मूर्तिपंडाऐसें आहे । मध्यस्थ जें ॥ ५ ॥ पै आदोनि
मेलिया सागर । मग तरंग ना नीर । तथा ऐशी अनाकार । जे दशा गा ॥ ६ ॥ पार्था
जागणें तरी बुडे । परि स्वप्नाचें कांहीं न मांडे । तैसिये निद्रे सांगडें । न्याहाळणें जें
॥ ७ ॥ विश्व आधर्वैचि मावळे । आणि आत्मबोध तरी नुजळें । तिये अज्ञानदशे
केवळे । अक्षरनाव ॥ ८ ॥ सर्वा कळीं सांडिलें जैसें । चंद्रपण उरें भंवसे । रूप जाणवें
तैसें । अक्षराचें ॥ ९ ॥ पै सर्वोपाधिविनाशें । हे जीवदशा जेथ पैसे । फळपाकाति
जैसें । झाड बीजीं ॥ १० ॥ तैसें उपाधीसि उपहित । थोकोनि ठांके जेथ । तयासैं
अव्यक्त । बोलती गा ॥ ११ ॥ धन अज्ञान सुषुप्ती । तो बीजभाव ह्मणती । येर स्वप्न
हन जागृती । फळभाव तो ॥ १२ ॥ जयासी कां बीजभाव । वेदांती केला ऐसा औव ।
तो तथा पुरुषा ठाव । अक्षराचा ॥ १३ ॥ जेथुनी अन्यथा ज्ञान । फांकोनी जागृती
स्वप्न । नाना बुद्धीचें रान । रिगलें असे ॥ १४ ॥ जीवत्व जेथुनि क्रिरीटी । विश्व
उठवितचि उठी । ते उभय भेदांची मिठी । अक्षर पुरुष ॥ १५ ॥ येर क्षर पुरुष कां
जनीं । देहीं खेळे जागृती स्वप्नी । तिया अवस्था जो दोन्ही । विद्याला गा ॥ १६ ॥ पै
अज्ञानधनसुषुप्ती । ऐसेसी जे कां खंयाती । थों उणी येकी प्राप्ती । ब्रह्मोची जे ॥ १७ ॥
साचंचि पुढती वीरा । जरि न येता स्वप्न जागरां । तरी ब्रह्मभावो सांचोकारा । ह्मणों
येता ॥ १८ ॥ परि प्रकृति पुरुष दोनी । अत्रे जालीं जिये गंगनीं । क्षेत्रक्षेत्रज्ञ स्वप्नी ।
देखिला जिये ॥ १९ ॥ हे असो अधोशाखा । या संसाररूपा रुखा । मूळ तें पुरुषा ।
अक्षराचें ॥ २० ॥ हा पुरुष कां ह्मणिजे । जे पूर्णपणेंचि निजें । पै मायापुरी पेंहुडिजे ।
तेणेंही बोलें ॥ २१ ॥ आणि विकारांची जे वारी । ते विपरीतज्ञानांची पारी । नेणिजे
जिये माझारी । ते सुषुप्ती गा हा ॥ २२ ॥ ह्मणौनि यया औपैसें । क्षरणें पां नसे ।

१ अमळसा. २ फुटेकपणें. ३ रजःकणत्व. ४ आकाररहित. ५ सारखें. ६ चांगला ठसत नाहीं.
७ प्रवेश. ८ फल पिके तोंपर्यंत. ९ उपाधीत पडलेलें. १० गुप्त होऊन राहें. ११ मूळ. १२ डोल,
आकार. १३ नाम. १४ या एका वक्ष्यमाण सोटीवांचून जी ब्रह्मचीच प्राप्ति. १५ क्षरा. १६ ज्ञान
करतो. १७ यात्रा. १८ प्रकार. १९ आपोआप. २० ज्ञानावांचून.

आणिकेही हा न नाशे । ज्ञानाउणें ॥ २३ ॥ यालागीं हा अक्षर । ऐसा वेदांती डेगर ।
केल वेदांती थोर । सिद्धांताचा ॥ २४ ॥ ऐसें जीवकार्यकारण । जया मायासंगचि
लक्षण । अक्षर पुरुष जाण । चैतन्य तें ॥ २५ ॥

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।

यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥

आतां अन्यथाज्ञानी । या होनी अवस्था जया जनी । तथा हरपती घनी । अज्ञा-
नतत्त्वी ॥ २६ ॥ तें अज्ञान ज्ञानी बुडालिया । ज्ञानें कीर्तिमुखत्व केलिया । जैसा वन्हि
काष्ठ जाळूनियां । स्वयें जळे ॥ २७ ॥ तैसें अज्ञान ज्ञानें नलें । आपणहि वस्तु देउन
गेलें । ऐसें जाणणेंनिवीण उरलें । जाणतें जें ॥ २८ ॥ तें तो गा उत्तम पुरुष । जो
तृतीय कां निष्कर्ष । दोहीहुन आणिक । मांगिलां जो ॥ २९ ॥ सुषुप्ती आणि स्वप्ना-
पासुनि बहुवें अर्जुना । जागणें जैसें आना । बोधाचेंचि ॥ ५३० ॥ कां रद्दी आणि
मगजळा । पासुनि अर्कमंडळा । अफाट तेवि वेगळा । उत्तम गा ॥ ३१ ॥ हें ना
काष्ठांच्या काष्ठांहुनी । अनारिसा जैसा वन्ही । तैसा क्षराक्षरापासुनी । आनचि तो
॥ ३२ ॥ पै असुनि आपली मर्यादा । एक करीत नहीनदां । उठी कल्पांतीं उदावांदा ।
एकान्ताचा ॥ ३३ ॥ तैसें स्वप्न ना सुषुप्ती । ना जागराची गोटी आयी । जैसी
मिळिली विवोराती । प्रळयतेजें ॥ ३४ ॥ मग एकपण ना बुजें । असें नाही हें नेणजे ।
अनुभव । तिबुजे । बुडाला जेणें ॥ ३५ ॥ ऐसें आधि जें कांहीं । तें तो उत्तम पुरुष
पाहीं । जें परमात्माइहीं । बोलिजे नाहीं ॥ ३६ ॥ तेंही जेथ न मिसळतां । बोलणें जीवत्वे
पंडुसुता । जैसी बुडणेयाची वार्ता । थंडियेचा कीजे ॥ ३७ ॥ तैसें विवेकाचियेकांठीं ।
उभें ठाकलिया किराटी । परावराचिया गोटी । करणें वेदां ॥ ३८ ॥ ह्मणौनि पुरुष
क्षराक्षर । दोन्ही देखौनि अंदर । यातें ह्मणती पर । आत्मरूप ॥ ३९ ॥ अर्जुना ऐसिया
परी । परमात्मा शब्दवरी । सूचिजे गा अवधारी । पुरुषोत्तम ॥ ५४० ॥ येन्ही न
बोलणेचि बोलणें । जेथचें सर्व नेणवा जाणणें । कांहींच न होनि होणें । जे वस्तु गा
॥ ४१ ॥ सोहें तेही अस्तवले । जेथ सांगतेंचि सांगणें जालें । द्रष्टृत्वेसी गेलें । देखणें जेथ
॥ ४२ ॥ आतां बिबा आणि प्रतिबिबा- । माजि कैची हें ह्मणों नये प्रभा । जन्ही कैसेनि हे
लाभौ । जायेचिना ॥ ४३ ॥ कां प्रीणा फुला दोही । द्विती असे माझारिला दायी । ते न

१ नाश पावणें. २ प्रसिद्धी. ३ वेदांतांत. ४ जाग्रत्स्वरूप. ५ सन्मुखपणा. ६ शेवट. ७ मागे
सांगितलेल्या दोहीहुन वेगळा. ८ अधिक. ९ किरण. १० वेगळा. ११ पूर्णत्व. १२ समुद्र.
१३ आहे किंवा नाही हेंही न समजावें. १४ घाबरे. १५ मिळालें असतां. १६ किताब्यावरच्यानें.
१७ पलीकडे किंवा आलीकडे. १८ अलीकडचे. १९ ओळखावा. २० निमाले. २१ जाणतां
येतच नाही. २२ नाकाला. २३ सुगंध.

ने तरी नाही । ऐसें बोलों नये ॥ ४४ ॥ तैसें दृष्टा दृश्य हें जाये । मग कोण झणे काय
हे । हेचि अनुभवे तेंचि पाहे । रूप तथा ॥ ४५ ॥ जो प्रकाश्येवीण प्रकाश । जो
शेत्येवीण ईश । आपणेंनीचि अवकाश । वसवीत असे जो ॥ ४६ ॥ जो नावें ऐकि-
रा नाव । स्वार्थे चाखिजा स्वाद । जो भोगीजतसे आनंद । आनंदेचि ॥ ४७ ॥ जो
तेचि परिणाम । पुरुष गा सर्वोत्तम । विश्रांतीचाही विश्राम । विराला जेथें ॥ ४८ ॥
वासी सुख जोडलें । जें तेज तेजासि सांपडलें । शून्यही बुडालें । महाशून्यी जिये
४९ ॥ जो विकीसाही वरी उरता । मासातें ही मासूनि पुरता । जो बहुतें पाडें बहतां ।
सुनि बहु ॥ ५० ॥ पै नेणतयाप्रती । रूपेपणाची प्रतीती । रूपें न होनि शुक्ती । रावी
री ॥ ५१ ॥ कां नाना अलंकारदशे । सोने न लपत लपालें असे । विश्व न होनिर्था
रें । विश्व जो धरी ॥ ५२ ॥ हें असो जल तरंगा । नाही सिनैनपण जेवि गा । तेवि
ताप्रकाश जगा । आपणचि जो ॥ ५३ ॥ आपलिया संकोच विकीशा । आपणचि
न वीरेश । हा जळी चंद्र हन जैसा । समग्र गा ॥ ५४ ॥ तैसा विश्वपणें कांहीं होये ।
विश्वलोपी केंहीं जाये । जैसा रात्रि दिवसें नेहे । द्विधा रवि ॥ ५५ ॥ तैसा कांहींचि
णीकडे । कायिसेनिहि वेंचीं न पडे । जयाचें सांगडें । जयासीचि ॥ ५६ ॥

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

जो आपणपेंचि आपणया । प्रकाशीतसे धनंजया । काय बहु बोलों जया । नाहीं दुजें
५७ ॥ तो गा मी निरुपाधिक । क्षराक्षरोत्तम एक । झणोनि झणे वेद लोक । पुरुषो-
म ॥ ५८ ॥

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

परिहें असो ऐसिया । मज पुरुषोत्तमातें धनंजया । जाणे जो पाहिलेया । ज्ञानमित्रें
५९ ॥ चेइलिया आपुलें ज्ञान । जैसें नाहीचि होय स्वप्न । तैसें स्फुरतें त्रिभुवन ।
वो जालें ॥ ६० ॥ कां हातीं घेतलिया माळा । फिटे सर्पाभासाचा कंदोळा । तैसा
झेनि बोधें दवीळा । नागवे तो ॥ ६१ ॥ लेणें सोनेचि जो जाणे । तो लेणेंपण तें वाव
णे । तेवि मी जाणोनि जेणें । वाळिला भेद ॥ ६२ ॥ मग झणे सर्वत्र सच्चिदानंद । मीचि

१ कशानेंही जरी अनुभवास येत नाही तरी हेचि अनुभवानें पाहणें तेंच त्याचें रूप.
उदयावर. ३ वेगळेपणा. ४ अस्त. ५ उदय. ६ आकार. ७ दोन प्रकारचा. ८ तुलना.
जन. १० उजडलेल्या. ११ ज्ञानरूप सूर्य. १२ जागृत झालें असतां. १३ व्यर्थ. १४ भय.
२ मिथ्याजगास. १६ टाकिला.

एक स्वतःसिद्ध । जो आपणेनसी भेद । जेणोनि जाणे ॥ ६३ ॥ तेणेंचि सर्व जाणितलें ।
हेही ह्मणणे थेंकुलें । जें तथा सर्वच उरलें । हेत नाही ॥ ६४ ॥ ह्मणोनि माझिया भजना ।
उचित तोचि अर्जुना । गंगन जैसें आलिंगना । गंगनाचिया ॥ ६५ ॥ क्षीरसागरा पेर-
गुणें । कीजे क्षीरसागरचिपणें । अमृतचि होऊन मिळणें । अमृती जेवि ॥ ६६ ॥ साडे-
पंधरा मिसळवें । तें साडेपंधरेंचि होआवें । तेवि मी जालिया संभवे । भक्ति माझी
॥ ६७ ॥ हां गा सिंधूसि आनी होती । तरि गंगा कैसेनि मिळती । ह्मणोनि मी न होतां
भक्ती । अर्न्वय आहे ॥ ६८ ॥ ऐसियालागीं सर्व प्रकारीं । जैसा कळोळ अर्न्वय सागरीं ।
तेसा मातें अवधारीं । भजिब्रला ओ ॥ ६९ ॥ सूर्या आणि प्रभे । एकवकी जेणें लोभे ।
तो पाड मानूं लाभे । भजना तथा ॥ ७० ॥

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।

एतद्बुद्ध्या बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

एवं कथिल्यासारभ्य । जें हें सर्वशास्त्रेकलभ्य । उपनिषदां सौरभ्य । कमळवळां जेवि
॥ ७१ ॥ हें शब्दब्रह्माचें भयितें । श्रीव्यासप्रज्ञेचेनि हातें । मथूनि काढिलें आयितें ।
सार आह्मी ॥ ७२ ॥ जे ज्ञानामृताची जैन्हवी । जे आनंदचंद्राची सतरावी । विचारक्षी-
रार्णवीची नवी । लक्ष्मी जे हे ॥ ७३ ॥ ह्मणोनि आपुलेनि पवें वणें । अर्थाचेनि 'जिवे-
प्राणें । मीवांचोनि 'हें नेणें । आन कांहीं ॥ ७४ ॥ क्षराक्षरत्वे सभोर जाले ।
तयाचें पुरुषत्व वाळिलें । मग सर्वस्व मज दिधलें । पुरुषोत्तमी ॥ ७५ ॥ ह्मणोनि
जगीं गीता । मियां आत्मेनि पतिव्रता । जे हे प्रस्तुत तुवां आतां । आंकर्षिली
॥ ७६ ॥ साचचि बोलाचें नव्हे हें शास्त्र । पें संसार 'जिणे तें शस्त्र ।
आत्मा अवतरवी ते मंत्र । अक्षरें इये ॥ ७७ ॥ परि तुजपुढां सांगितलें । तें
अर्जुना ऐसें जालें । जे गौण्यधन काढिलें । माझे आजि तुवां ॥ ७८ ॥ मज
चैतन्यशंभूचा माथा । जो निपेक्षें होता पार्था । तथा गौतम आलासि अरेसिया । निधी
तुं गा ॥ ७९ ॥ चोखेंडिवा आपुलिया । पुढिला उगाणें घेयावया । तथा वर्णणाचीचि
पूरी धनंजया । केली आह्मां ॥ ८० ॥ कां भरलें चंद्रतारांगणीं । नभ सिंधु आपणया-

१ अल्प. २ पाहुणवार. ३ दुसरी. ४ प्राति. ५ एकच. ६ एकाकार. ७ पंधराव्या अध्यायाच्या
आरंभापासून. ८ केवळ शास्त्रानेंच प्राप्त होणारें. ९ सुवास. १० सार. ११ गंगा. १२ गीतेच्या.
१३ प्रेमानें. १४ होऊ. १५ स्पंद. १६ टाकलें. १७ आकली. १८ जिंकणरे. १९ प्रकट करते.
२० जीवशिवांचा. २१ गंगारूप ठेवा. २२ इच्छेनें. २३ चांगुलपणास. २४ अनुभव.

माजि आणी । तैसा गीतेसीं मी भंतःकर्णी । सुंदला तुवां ॥ ८१ ॥ जे त्रिविधमळकटा ।
 तुं सांडलासि सुभदा । द्व्यौनि गीतेसीं मज वसौटा । जालासि गा ॥ ८२ ॥ परि हे
 बोलों कांय गीता । जे हे माझी उन्मेर्षलता । जाणे तो समस्ता । मोही मुके ॥ ८३ ॥
 सैबिली अमृतसरिता । रोग स्वडूनि पंडुसुता । अमरुषण उचितां । देऊनि घाली ॥ ८४ ॥
 तैसीं गीता हे जाणितलिया । काय विस्मय मोह जावया । परि आत्मज्ञाने आपणपयों ।
 मिळिजे येथ ॥ ८५ ॥ जया आत्मज्ञानाच्या ठायीं । कर्म आपुलेया जीविता पक्षी ।
 होऊनियां उतराई । लया जाय ॥ ८६ ॥ हरपलें हावुनि जैसा । माग सरे वीरवीलासा ।
 ज्ञानचि कळस वळचे तैसा । कर्मप्रासादाचा ॥ ८७ ॥ द्व्यौनि ज्ञानिया पुरुषा । कृत्य
 करूं सरलें देखा । ऐसा अनायाचा सखा । बोलिला तो ॥ ८८ ॥ ते श्रीकृष्णवदनामृत ।
 पार्थी भसेनि असे वोसडत । मग व्यासकृपा प्राप्त । संजयासी ॥ ८९ ॥ तो धृतराष्ट्राया ।
 सुतसे पान करावया । द्व्यौनि जीवितांतया । नोहेचि भारी ॥ ९० ॥ येन्हीवां गीता-
 श्रवण अवसरीं । आंवडों लगतां अवधिकासी । परि सेखीं तेचि डेंजरी । पातला भली
 ॥ ९१ ॥ जेव्हां द्राक्षीं दूध घातलें । तेव्हां वायां गेलें समलें । परि फळपाकीं दुग्धवळें ।
 देखिलें जेवि ॥ ९२ ॥ तैसीं श्रीहरिवक्त्रींचीं अक्षरें । संजयें सांगीतलीं आसुरें । तिहीं
 'अंधु तोही अवसरें । सुखिया जाला ॥ ९३ ॥ तेचि मन्हादेनि विन्हासें । मिथां उन्मेर्षे
 'ठसें गोंबसें । जी जाणें नेणे तैसें । निरोपिलें ॥ ९४ ॥ सेवतीये अरसिकाहीं । आंग
 पाहतां विशेष नाहीं । परि सौरभ्य नेलें तिहीं । भ्रमरीं जाणिजे ॥ ९५ ॥ तैसें घडतें
 'भ्रमेय घेइजे । उणें तें मग देइजे । जें नेणें हेंचि सहजे । रूप कीं बाळा ॥ ९६ ॥ तरि
 नेणतें जन्ही होये । तन्ही देखोनि बाप कीं माये । हर्ष केंही न समाये । चोर्जे करिती
 ॥ ९७ ॥ तैसें संत माहेर माझें । तुझीं मिर्नलिया मी लाडें जें । तेचि ग्रंथाचेनि व्योजें ।
 जाणिजो जी ॥ ९८ ॥ आतां विश्वात्मक माझा । स्वामी श्रीनिवृत्तिराजा । तो अवधारू
 वाक्य पूजा । ज्ञानदेव द्व्यौ ॥ ९९९ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

श्लोक २०, ओव्या ५९९.

१ घातला. २ काम, ज्ञोध व लोभ. ३ आश्रय. ४ ज्ञानवली. ५ अमृताची नदी. ६ सर्व वीरांचें
 विलासस्थान अशा अर्जुना. ७ चढे. ८ सांडत. ९ व्यासकृपेने. १० देत असे. ११ प्राणांतो.
 १२ हवा तो. १३ उत्कर्ष. १४ द्राक्षाचे घोस आल्यावर, परिणामी. १५ धृतराष्ट्र. १६ निरूपणें.
 १७ लहानमोठें. १८ सिद्धांत. १९ कौतुक. २० मिळालेत. २१ निमित्तानें. २२ ऐकी.

अध्याय १६ वा.

मावळवीत विश्वाभास । नवल उदयला चंडांश । अद्वयाब्जिनीविकाश । वंदूं आतां
 ॥ १ ॥ जो अविविधाराती रूसोनियां । गिळी ज्ञानाज्ञानचांणियां । जो सुविन करी
 ज्ञानियां । स्वैबोधाचा ॥ २ ॥ जेणें विवळतिये सवळे । लाहोनि आत्मज्ञानाचे डोळे ।
 सांडिती देहाहतेचीं अविसाळें । जीवपक्षी ॥ ३ ॥ लिंगदेह कमळाचा । पोटी वर्च तया
 चिंद्मराचा । 'बंदि मोक्ष' जयाचा । उदैलो होय ॥ ४ ॥ शैवज्ञाचिया आसर्कडी । भैर-
 नरीच्या दोहीं थडी । आरडत विरहवेडी । बुद्धिबोध ॥ ५ ॥ तया चक्रवाकांचें मिथुन ।
 सारमरस्याचें समाधान । भोगवी जो चिंदगन । भुवनविवा ॥ ६ ॥ जेणें पांहालिये पाहांटे ।
 भेदाची चोरळी फिटे । रिघती आत्मानुभववाटे । पांथिक योगी ॥ ७ ॥ जयाचेनि
 विवेकाकिरणसंगें । उन्मखसूर्यकांत फुणगे । वीपले जाळिती दोंगे । संसारार्ची ॥ ८ ॥
 जयाचा रश्मिपुंज निबरी । होतां स्वरूप उखरी स्थिर । ये महासिद्धीचा पूर । मृगजळ तें
 ॥ ९ ॥ जो प्रेत्यबोधाचिया माथया । सोहंतेचा मध्यान्ही आलिया । लपे आत्मभांति
 छाया । आपणपां तळीं ॥ १० ॥ ते वेळीं विश्वस्वमासहितें । कोण अन्यथामती निव्रतें ।
 सांभाळी नुरेचि जेथें । मायाराती ॥ ११ ॥ ह्यणौनि अद्वयबोधपार्वी । तेथ महानंदाची
 दादणी । मग सुखानुभूतीचीं घेणीं देणीं । मंदीवों लागती ॥ १२ ॥ किंबहुना ऐसेसे ।
 मुक्तकैवल्य सुदिवसे । सदां लाहजे कां प्रकाशें । जयाचेनि ॥ १३ ॥ जो निजधामव्यो-
 मीचा रावो । उदैलीचि उदैजत खंवो । फेडी पूर्वदिक्षांसि ठावो । उदयास्ताचा ॥ १४ ॥
 नें दिसणें दिसणेंनैसीं मावळवी । 'दोही' झाकिलें तें सैंध पालवी । काय बह बोलों ते
 आधवी । उखीचि आनी ॥ १५ ॥ तो अहोरात्रांचा पैलकड । कोणें देखावा ज्ञानमार्तंड ।
 जो प्रकाश्येवीण सुरवाई । प्रकाशाचा ॥ १६ ॥ तया चित्सूर्या श्रीनिवृत्ती । आतां

१ अद्वैतरूप कमलिनीचा प्रकाश करणारा. २ अविव्यारूप रात्र दूर करून. ३ आत्मबो-
 धाचा. ४ उजाडल्यावर होणाऱ्या प्रातःकाली. ५ प्रातः होऊन. ६ घराटी. ७ सूक्ष्मदेह. ८ मरण.
 ९ जीवचित्तन्य भ्रमराचा. १० बंधन झालें असतां. ११ सुटका. १२ उदयानें. १३ बुद्धिला
 मोह करणाऱ्या शास्त्रादिकांच्या. १४ अडचणीच्या जाग्यांत. १५ जीवेश्वर या विषयाची भिन्न
 बुद्धी. १६ जीव, ईश्वर. १७ ऐक्याचें. १८ ब्रह्मरूप आकाश. १९ उजाडलेली. २० चोरवेळ.
 २१ अरण्यें. २२ ज्ञानसूर्याचा. २३ तीव्र. २४ आत्मस्वरूप. २५ अज्ञानरूप माळ जामिनवर.
 २६ आत्मबोधाच्या. २७ विपरीत ज्ञान. २८ शहरांत. २९ आनंदानुभवाचीं. ३० उगीं होऊं.
 ३१ नेहमीं उदय पावलेलाच आहे. ३२ पूर्वादि दिक्षांसह उदयास्त नाहींसें करितो. ३३ अज्ञान
 ज्ञानासकट. ३४ नामरूपांनीं. ३५ प्रकटवी. ३६ दुसरा प्रातःकालच. ३७ सूर्य. ३८ प्रकाशित
 होणाऱ्या पदार्थांचाचून. ३९ सुकाल.

नमोच्चि ह्यणों पुढतपुढती । जे बाधका येइजतसे स्तुती । बोलाचिया ॥१७॥ देवाचें महि-
मान पाहोनियां । स्तुती तरि येइजे चांगोवया । जरि स्तब्धबुद्धीसीं लया । जाइजे कां
॥ १८ ॥ जो सर्वनेणिवां जाणिजे । मौनाचिया मिठीया वानिजे । कांहीच न होनि
अणिजे । आपणपयां जो ॥ १९ ॥ जया तुझियां उद्देशासाठीं । पंड्यंती मध्यमा पोटी ।
सेनि परेसीही पाठी । वैखरी विरे ॥ २० ॥ तथा तूतें मी सेवकपणे । लेववीं बोलक्या
स्तोत्रांचें लेणे । हें उपसाहाय्येही ह्यणतां उणे । अह्नयानंदा ॥ २१ ॥ परि रंकें आमुताचा
सागर । देखिलिया पडे उचित्ताचा विसर । मग करूं धावे पाहुणे । शाकांचा तथा
॥ २२ ॥ तेथ शाकही कीर बहुत ह्यणावा । तथाचा हर्षवेगाचि तो घ्यावा । उजळोनि
दिष्य तेजा हातिवा । ते भक्तीचि पांहावी ॥ २३ ॥ बाळा उचित्ता जाणणें होये । तरि
बाळपणाचि के आहे । परि साचाचि येरी माये । ह्यणेनि तोषे ॥ २४ ॥ हां गा गांवरेसें
भरलें । पाणी पाठी पाय वेत आलें । तें गंगा काय ह्यणीतलें । परतें सर ॥ २५ ॥ जी
भृगूचा कैसा अपकार । कीं तो मानूनि प्रियोपचार । काय तोषेचि ना शार्ङ्गधर । गुरु-
त्वासी ॥ २६ ॥ कीं आंधारें रेंवेंतलें अंबर । जालें दिवसनाया समोर । तेणें तथातें पंहा
सर । ह्यणीतलें काई ॥ २७ ॥ तेवि भेदबुद्धीचिये तुळे । घालूनि सूर्यशेर्षाचें कांटाळें ।
तुर्किलासि तें येकी वळे । उपसाहिजो जी ॥ २८ ॥ जिही ध्यानाचा डोळां पाहिलासी ।
वेदादिवाचा वानिलासी । जें उपसाहिलें तथांसी । तें आह्मांही करी ॥ २९ ॥ परि मी
आजि तुझ्या गुणीं । लांचावलों अपराध न गुणीं । भेलतें करी परी अंधधर्मीं । नुडी कदा
॥ ३० ॥ मियां गीता येणें नांवें । तुझें पसायामृत सुहावें । वानूं लाधलों तें दुणेंन यावें ।
देवलों देवें ॥ ३१ ॥ माझिया सत्यवादाचें तप । वाचा केलें बहुत कल्प । तथा फळाचें हे
मोहाद्वीप । पातली प्रभु ॥ ३२ ॥ पुण्यें पोशिलीं असाधारणें । तिये तुझे गुण वानणें ।
देवुनि मज उत्तीर्णें । जालीं आजि ॥ ३३ ॥ जी जीविवाच्या आंडवी । आंतुडलों होतों
मरण गांवीं । ते अवस्थाचि आपवी । फेडिली आजी ॥ ३४ ॥ जे गीता येणें नांवें नौवा-
णिमी । जे अविद्या जिणेनि हौंदुगी । ते कीर्ति तुझी आह्मा जोगी । वानावया जाली
॥ ३५ ॥ पें निर्धनाघरीं वीनिवसें । महालक्ष्मी येऊनि बैसे । तथातें निर्धन ऐसें । ह्यणों

१ कारण, स्तुति छटली क्षणजे बोलाची उपाधि लागते. २ चांगुलपणाला. ३ गुरुस्तवन कर-
ण्यास योग्य अशा बुद्धीसहित. ४ चार वार्णांतील दुसरी. ५ पाठीमागे घालून. ६ सहन करावें.
७ भिकाऱ्यानें. ८ योग्याचा. ९ काडवात. १० पाहवितो. ११ योग्यपणानें. १२ गटाराचें पाणी.
१३ लक्षाप्रहार, अत्याय. १४ भरलें. १५ पलीकडे हो. १६ उपमेचें. १७ तराजु. १८ तो-
ललास. १९ योग्यांनीं २० सहन केलें. २१ सवकलों. २२ पाहिजे तें कर. २३ अर्धवट तृत.
२४ सेवावें, आवडतें. २५ दुष्यट बळगें. २६ देववान झालों. २७ गीतानामक द्वीप. २८ आचरिलों.
२९ उतराई. ३० अरण्यांत. ३१ सांपडलों. ३२ पीडा. ३३ नामांकित. ३४ बळवान. ३५ कौतुकानें.

ये काई ॥ ३६ ॥ कां अंधकाराचिया ठाया । सैवें सूर्य आलिया । तो अंधकाराचि अंधा
 यथा । प्रकाश नोहे ॥ ३७ ॥ जया देवाची पाहतां थोरी । विश्व परमाणुही दशा न भरी ।
 तो भावाचिये सरोबरी । नव्हेचि काई ॥ ३८ ॥ तैसा मी गीता वस्त्राणी । हे खेपुष्पाची
 हुंरबणी । परि समर्थे तुवां शिरयाणी । फडिली ते ॥ ३९ ॥ ह्यणौनि तुझेनि प्रसाहे । मी
 गीतापर्यें अगार्थें । पतिरूपीन जी विशवें । ज्ञानदेव हाणे ॥ ४० ॥ तरि अध्यासी पंच-
 रावां । श्रीकृष्णें तया पांडवा । शास्त्रसिद्धांत आधवा । उगाणिला ॥ ४१ ॥ जे वृक्षरूपक
 परिभाषा । केलें उपाधिरूप अंशेषा । सद्बोधें जैसें दोषा । अंगलीना ॥ ४२ ॥ आणि
 कूटस्थ जो अक्षर । दाविला पुरुषप्रकार । तेणें उपाहितीही आकार । चैतन्या केला ॥ ४३ ॥
 पाठी उत्तमपुरुष । शब्दांचें करुनि मिश्र । दाविलें चोख । आत्मतत्त्व ॥ ४४ ॥ आत्म-
 त्रिपथी आर्तवेद । साधन जें आंगवेद । ज्ञान हेंही स्पष्ट । चोवळला ॥ ४५ ॥ ह्यणैनि
 इथे अध्यायी । विरूप्य नुरेचि कांहीं । आतां गुरुशिष्यां बोरी । जेह लोहणा ॥ ४६ ॥
 एवं इथेविपथी करि । जाणते बुद्धावले अक्षर । परि सुमुख इतर । सांकाक्ष जाले ॥ ४७ ॥
 त्या मज पुरुषोत्तमा । ज्ञान भेटे जो सुवर्मा । तो सर्वज्ञ तोचि सीमा । भक्तीचीही ॥ ४८ ॥
 ऐसें हें बेलोक्यनायकें । बोलिलें अध्यायांत श्लोके । तेथें ज्ञानाचि बहुतेकें । वानिलें तोषें
 ॥ ४९ ॥ भरुनि प्रपंचाचा घोंट । कीजे देखतांचि देखतया दृष्ट । आनंदासाम्राज्यां पोंट ।
 बांधिजे जीवां ॥ ५० ॥ येवढेया लोंठेपणाचा उपावो । आन नाहीचि ह्याने देवो । हा
 सम्यक् ज्ञानाचा रावो । उपायांमाजि ॥ ५१ ॥ ऐसें आत्मजिज्ञासु जे होते । तिहीं
 तोषेलनि चित्तें । आहरे तया ज्ञानातें । बोवाळिलें जीवें ॥ ५२ ॥ आतां आवडी जेय
 पडे । त्याचि अवसरी पुढें पुढें । रिगों लागे हें घडे । प्रेम ऐसें ॥ ५३ ॥ ह्यणौनि जिज्ञा-
 सृष्ट्यापैकी । ज्ञानी प्रतीति होय ना जंव निक्की । तब योगें क्षेम ज्ञानविखी । स्फुरेलचि
 की ॥ ५४ ॥ ह्यणौनि तेंचि सम्यक्ज्ञान । कैसेनि होय स्वाधीन । जालिया बुद्धियंत्र ।
 घडेल केवि ॥ ५५ ॥ कां उपजोचि जें न लाहे । जें उपजलेंही अंवाटा सूर्ये । ते ज्ञानी
 विरुद्ध काय आहे । हें जाणावें की ॥ ५६ ॥ मग जौणतया जें विरुद्ध । तयाची वाट
 वाहती करूं । ज्ञानहित तें विचारूं । सर्वभावं ॥ ५७ ॥ ऐसा ज्ञानजिज्ञासु तुझी समस्ती ॥

१ भक्तीची बरोबरी. २ मिथ्या आकाशपुष्पांची. ३ वास घेणें. ४ आवड. ५ स्पष्ट. ६ सांगि-
 नला. ७ वस्तूला. ८ अंगांत मुरलेला. ९ देहातील शुद्ध आत्मा. १० अविनाशी. ११ उपा-
 धीला. १२ स्पष्ट केलें. १३ अंतरंग. १४ बलकट. १५ बोलला. १६ सांगण्याजोगें. १७ प्राप्त
 झाला. १८ समजाविले. १९ शक्ति. २० मर्मज्ञ. २१ पराकाष्ठा. २२ बहुधा. २३ पट्टाभिवेक.
 २४ बलाढ्य साधनाचा. २५ खऱ्या. २६ आत्मज्ञानेच्छा. २७ वेळीं. २८ अनुभव. २९ अप्राप्ताची
 प्राप्ति. ३० प्राप्ताचें संरक्षण. ३१ विकल्पादिक. ३२ आडवाटीं. ३३ व्याली. ३४ विघ्न कारणें.
 ३५ जिज्ञासूला. ३६ विरुद्ध.

भाय जो धरिला असे चिन्ती. तो पुण्याच्या लक्ष्मीपती. बोलिले ॥ ५४ ॥ ज्ञानासि
सुखान्न जोडे. आपली विष्णूकीहीवरी वाडे. तो संपत्तीचे पक्कडे. संयोग देवी^१ ॥ ५५ ॥
अणि अज्ञानाचेनि कामाकारे. जे रागद्वेषासि हे थारे. तिके आसुरियेहि घोरे.
काविल रूप ॥ ६० ॥ सहज इष्टानिष्टकरणी. सोपीचि इया कवतुकिणी. हे नवमाध्यात्री
उभारणी. केली होती ॥ ६१ ॥ तेथ सांडता घेयावा उर्वावो. तंव बोडवत्या आन प्रस्तावो.
तरी तथा प्रसंगे आतां देवो. निरूपीत असे ॥ ६२ ॥ तथा निरूपणाचेनि नांवें. अध्याय
पद सोळावें. लावणी पाहतां जाणावें. मांगिलावरी ॥ ६३ ॥ परि हे असो आतां
प्रस्तुती. ज्ञानाच्या हिताहिती. समर्था संपत्ती. इयाचि सोन्ही ॥ ६४ ॥ जे मुमुक्षुमा-
गीची बोळीवी. जे मोहरात्रीची धर्मदिवी. ते आधी तंव वैवी. संपत्ति ऐका ॥ ६५ ॥
जेथ एक एकातें पोखी. ऐसे बहुत पक्ष्य येकी^३. संपादिते^४ ते लोकी. संपत्ति
ह्यणिजे ॥ ६६ ॥ ते देवी सुखसंभवी. तेथ देवगुणें येकोपजीवी. जाली ह्यणोनि देवी.
संपत्ती हे ॥ ६७ ॥

श्रीभगवानुवाच-अभयं सस्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।

दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥

आतां तथाचि देवगुणा. माजि धुरेची बैसणा. बैसे तथा आर्काणी. अभयऐसें ॥ ६८ ॥
तरी न घालून महा पुरी. न घेपे बुडण्याची शिथारी. कां रोग न गणिजे घरीं. पश्या-
चिया ॥ ६९ ॥ तैसा कर्माकर्माचिया मोहरी. उठू नेसुनि अहंकारा. संसाराचा दरास.
सांडणें येणें ॥ ७० ॥ अथवा ऐक्यभावाचेनि^२ पैसे. तुजे मानुनि आत्मा ऐसें. भयवार्ता
देखें. दडवणें जें ॥ ७१ ॥ पाणी बुडजं ये मिठातें. तंव मीठचि पाणी आते. तेंचि आपण
जालेनि अहैतें. नाशे भय ॥ ७२ ॥ अगा अभय येणें नांवें. बोलिजे तें हें जाणावें.
सम्यक्ज्ञानाचें आधवें. धावणें हें ॥ ७३ ॥ आतां सखशुद्धी जे ह्यणिजे. ते ऐशा
चिन्ही जाणिजे. तरी जळें ना विझे. राखोंडी जैसी ॥ ७४ ॥ कां पाडिवा वाडी न मृगे.
अंघसें तुट्टी सांडुनि मार्गे. माजी अतिसूक्ष्म अंगें. चंद्र जैसा राहे ॥ ७५ ॥ ना तरि
वोषिया सांडिली. ग्रीष्मे नाही मांडिली. माजि निजरूपें निवडली. गंगा जैसी ॥ ७६ ॥
तैसी संकल्पविकल्पाचि^{२८} वाडी. सांडुनि रजतमाची कावडी. भोगितां निर्जयमाची

१ ज्ञाती, २ विवेक वैराग्यदि देवी संपत्ती, ३ अंकितपणानें, ४ ठिकाण देतें, ५ प्रत्यक्ष.
६ घेतां यावा, ७ विचार, ८ दुसरा प्रसंग, ९ संबध, १० मागल्यावरून, ११ सोबतीण, १२ चंद्र-
ज्योत, १३ एके ठिकाणी, १४ संपादन केले जातात, १५ तिला, १६ एकच आश्रय, १७ अग्र-
भार्गीचा, १८ ऐका, १९ उडी न घालून, २० भय, कंप, २१ मार्गास, २२ योगानें, २३ सर्व
जग आत्मस्वरूप आहे असें मानून, २४ व्याप्त, पाणीमय, २५ प्रतिपदा, २६ क्षय, २७ वर्षाकतु-
२८ ओढ, २९ स्वस्वरूपधारणेची.

भावजी । बुद्धि उरे ॥ ७७ ॥ इन्द्रियवर्गीं दाखविलिया । विरुद्धा अथवा भलीया । विस्मय
 काहीं केलिया । जुटी चिर्ती ॥ ७८ ॥ गांवा गेलिया वल्लभ । पतिव्रतेचा विरह सोभ ।
 भल्लेसणी हानी लाभ । न मनी जेवी ॥ ७९ ॥ तेवि सत्स्वरूप रुचलेपणें । बुद्धी जें ऐसें
 बनन्य होणें । ते सत्त्वशुद्धी ह्याने । केशिहंतारी ॥ ८० ॥ आतां आत्मलाभाविशीं । ज्ञान-
 योगमाजी एकीं । जे आपुलिया ठाकीं । हांव भरे ॥ ८१ ॥ तेथ सगळिये चित्तवृत्ती ।
 त्याग करणें या रीती । निष्कामें पूर्णावृत्ती । हुंताशीं जैसी ॥ ८२ ॥ कां मुकुळीने
 आपुली । आत्मजा सत्कुळीचि दिधली । हें असो लक्ष्मी स्थिरावली । मुकुळीं जैसी ॥ ८३ ॥
 तैसें निर्विकल्पणें । जें योगज्ञानीच या वृत्तिक होणें । तो तिजा गुण ह्याने । कृष्ण-
 नाथ ॥ ८४ ॥ आतां देहवाचाचित्तें । यथासंपन्नं वित्तें । वैरी जालियाही आतांतें । न
 वर्चणें जें कां ॥ ८५ ॥ फुलीं फळीं छाया । मुळीं पत्रांही धनंजया । वाटेचा नकुके
 आलिया । वृक्ष जैसा ॥ ८६ ॥ तैसें मनौनि धनवरी । विद्यमानें आल्या अवसरी ॥
 आंतांचिये मनोहरीं । उपयोगा जाणें ॥ ८७ ॥ तथा नांव जाण हान । जें मोक्षनिधा-
 नाचें अंजन । हें असो आधिक चिन्ह । दमाचें तें ॥ ८८ ॥ तरि विषयेंद्रियमिळणी ।
 करुनि घापे विवृण्णी । जेसें तोडिजे खड्डुळपाणी । पोरकेया ॥ ८९ ॥ तैसा विषयजा-
 तांचा वारा । वाजो नेदिजे इन्द्रियहारां । इयें बांधोनि प्रत्याहारा । हातीं ^१वोपी ॥ ९० ॥
 आंतुला चित्ताचे अंगवरी । प्रवृत्ति ^२पेलूनि माधारी । सुयिजे दाहीही द्वारी । वेगण्याची
 ॥ ९१ ॥ श्वासोश्वासाहुनी बहुवसें । व्रतें आचरे खरपुसें । वासंतिती रात्रिदिवसें । गौर-
 णक जया ॥ ९२ ॥ पै दम ऐसा ह्याणिपे । तो हा जाण स्वरूपे । यज्ञार्थही संक्षेपे ।
 सांगों ऐक ॥ ९३ ॥ तरि ब्राह्मण करुनि ^३धुरे । स्त्रियादिक पैल भरे । माझारी अधिकारे ।
 आपुलालेनि ॥ ९४ ॥ जया जें सर्वोत्तम । भजनीय देवताधर्म । तें तेणें यथागम । विधी
 यजिजे ॥ ९५ ॥ जैसा द्विज ^४पदकर्म करी । शूद्र तयातें नमस्कारी । कां दाहीसिही सरे-
 बरी । निपजे याग ॥ ९६ ॥ तैसें अधिकारपर्यालोचें । हें यज्ञ करणें सर्वांचें । परि
 विष फळाशेचें । न घापे माजी ॥ ९७ ॥ आणि मी कर्ता ऐसा भावो । नेदिजे देहाचेनि
 द्वारे जावों । नां वेदाज्ञेसी तरी ठावो । होइजे स्वयें ॥ ९८ ॥ अर्जुना एवं यज्ञ । सर्वच

१ पति. २ भल्ल्यानें, पाहिजे तेवढा. ३ केशी दैत्यास मारणारा श्रीकृष्ण. ४ अग्नीत. ५ कुल-
 वंताने. ६ मुलगी. ७ वतनदार. ८ तिसरा ज्ञानयोग. ९ विन्मुख करणें. १० मनापासून. ११ प्रस्तुत.
 १२ प्रसंगी. १३ दमलेल्यास त्याचे मनोरूप. १४ वियोग. १५ निवळीच्या बियांनीं. १६ निय-
 मनाच्या. १७ देतो. १८ स्थानपर्यंत. १९ फिरवून. २० घालवी. २१ प्रखर, उत्तम. २२ आच-
 रितां, करितां. २३ विश्रुति, नसणें. २४ अग्रभागी. २५ यथाशास्त्र. २६ (यजन १, याजन २,
 अध्ययन ३, अध्यापन ४, दान ५ व प्रतिग्रह ६) हीं षट्कर्म. २७ सारलेच. २८ अधि-
 काराप्रमाणें. २९ नाहींतर.

जाण सांझ । कैवल्यमार्गीचा अभिज्ञ । सांगाती हा ॥९१॥ आतां चेंडुवें भूमी हाणिजे ।
 हें नव्हे तो हाता आणिजे । कां शेती बीं विखुरिजे । परी पिकीं लक्ष ॥ १०० ॥ ना तरि
 ठविलें देखावया । आदर कीजे दिविद्या । कां शाखा फळें यावया । सिपिजे मूळ ॥ १ ॥
 हें बहू असो आरिसा । आपणपें देखावया जैसा । पुढतपुढती बहुवसा । उडिजे प्रीती
 ॥ २ ॥ तैसा प्रतिपाद्य जो ईश्वर । तो होवयालागीं गोचर । श्रुतीचा निरंतर । अभ्यास
 करणें ॥ ३ ॥ तें द्विजांसीच ब्रह्मसूत्र । येरां स्तोत्र कां नाममंत्र । ओवर्तणें पवित्र ।
 पावावया तत्त्व ॥ ४ ॥ पार्या गा स्वाभ्यासो । बोलिजे तो हा ह्यगे देवो । आतां तप-
 शब्दभिप्रायो । आईक सांगो ॥ ५ ॥ तरी दानें सर्वस्व देणें । वैचणें तें व्यर्थ करणें । जैसें
 फळोनि स्वयें सुकणें । ओषधीचें ॥ ६ ॥ ना ना भूपांचा अग्निप्रवेश । कनकीं तुकाचा
 नाश । पितृपक्ष पोषितां न्हास । चंद्राचा जैसा ॥ ७ ॥ तैसा स्वरूपाचिया प्रसर-
 लागीं प्राणेंद्रियशरीरां । आंढणी करणें जें वीरा । तेंचि तप ॥ ८ ॥ अथवा अनारिसें ।
 तपाचें रूप जरी असे । तरि जाण जेवि दुधीं हंसें । सूईली चांचू ॥ ९ ॥ तैसें देहजीवा-
 चिये मेळणी । जो उद्देयजत सूये पाणी । तो विवेक अंतःकारणी । जागवी जो ॥११०॥
 पाहातां आत्मयाकडे । परि बुद्धीचा पैस सांकीडे । सनिर्द्र स्वप्न बुडे । जागणीं जैसें
 ॥ ११ ॥ तैसा आत्मपर्या लोच । प्रवर्तें जो साच । तपाचा हा निर्वर्च । धनुर्धरा ॥ १२ ॥
 आतां बाळाच्या हिती स्तन्य । जैसें नानाभूतीं चैतन्य । तैसें प्राणिमार्चा सौर्जन्य ।
 आर्जव तें ॥ १३ ॥

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।

दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ २ ॥

आणि जगाचिया सुखोद्देशें । शरीरवाचामानसें । राहोंटणें तें अहिंसे । रूप जाण
 ॥ १४ ॥ आतां तीख होउन निंदाळ । जैसें जातीचें मुकुळ । कां तेज परी शीतळ ।
 शशांकीचें ॥ १५ ॥ शके दावितांचि रोग फेडूं । आणि जिभे तरि नव्हे कडु । तें वाखव
 नाहीं मों घडु । उपमा कैची ॥ १६ ॥ तरि मडपणें बुडुळें । झगडतांही परि नोंडळे ।
 येरवी फोडी कोरळें । पाणी जैसें ॥ १७ ॥ तैसें तोडावया संदेह । तीख जैसें कां लोह ।
 आव्यत्यें तरि माधुर्य । पौर्धी घाली ॥ १८ ॥ ऐकों डातां कौतुकें । कानातें निघती मुखें ।

१ सशास्त्र. २ पेटावें. ३ साफ करणें. ४ प्रत्यक्ष. ५ जप करणें. ६ अध्ययन. ७ खर्च करणें.
 ८ वज्रनांवा. ९ प्रातीसाठी. १० झिजवणें, श्रम. ११ घातली. १२ जन्मतां व. १३ पाणी सोडतो,
 त्याग करतो. १४ आत्मविचार. १५ मार्ग अडचण पावतो. १६ निद्रासकट. १७ आत्मावलोकन.
 १८ सिद्धांत. १९ मैत्री. २० वर्तणें. २१ मृदु. २२ जाईची कळी. २३ चंद्राचें. २४ तर मग-देऊ.
 २५ दुःख देत नाही. २६ पर्वताचा कडा, दगड. २७ ऐकलें असतां. २८ नमस्कार करूं लावी.

जें कोणाहिचेने नि^१बिळें । ब्रह्मही भेरी ॥ १९ ॥ किमहुनच चिचपणें । कोणातेंही सकळ
 जेणें । यथार्थ तरी सुखणें । नाही कवणा ॥ १२० ॥ येन्हर्षी^२ बोरी कीर काना गोड ।
 परि सौचत्वा पाखाळी कीड । आगियेचें करणें उषड । परि जळों तें साच ॥ १२१ ॥
 काही लागतां महुंर । अर्थे^३ विभांडी जिह्महार । ते वाचा नव्हे सुंस्वर । लांविचि पणें
 ॥ १२२ ॥ परि अहिती कोपोनि सोपें । लालनी मज जैसें पुष्प । तिये मातेचें स्वरूप ।
 जैसें कां होय ॥ १२३ ॥ तैसें श्रवणसुखचतुर । परिणमोनि साचार । बोलणें जें अविकार ।
 तें सत्य येथें ॥ १२४ ॥ आतां घालितांही पाणी । पक्ष्मणी न निघे आणी । कां मधिलिया
 लोणी । कांजी नेरी ॥ १२५ ॥ त्वंचा पायें शिरी । हेलियाही फडे न करी । वसंती ही
 अंबरी । न होती फुलें ॥ १२६ ॥ ना ना रंभेचेनिही रूपें । शुकी नुठिजेचि^४ कर्षें । कां
 भरमी वन्हि न उहीचे । घुतेंही जेचि ॥ १२७ ॥ तेविचि कुंमरु क्रोधें भरे । तैसिया मंत्रा^५
 बीजोक्षरें । तिये^६ निमित्ततेही अपारें । मीनलिया ॥ १२८ ॥ पै धातयाही पायां पडतां ।
 नुठी रंसायू पंडुसुता । तैसी नुपजे उपजवितां । क्रोधोर्मि गा ॥ १२९ ॥ अक्रोधस्व एसें ।
 नांव त ये दशे । जाण ऐसें श्रीनिवासें । ह्याणीतलें तथा ॥ १३० ॥ आतां मृत्तिकात्यागे
 घट । तंतुत्यागें पट । त्यजिजे जेचि वट । बीजत्यागें ॥ १३१ ॥ कां त्यजुनि भित्तिमात्र ।
 त्यजिजे भायवेंचि चित्र । कां निद्रात्यागें विचित्र । स्वप्नजाळ तें ॥ १३२ ॥ ना ना जळ-
 त्यागें तरंग । वर्षात्यागें मेघ । त्यजिजती जैसे भोग । धनत्यागें ॥ १३३ ॥ तेवि बुद्धि-
 मंती देहीं । अहंता सांडून पाहीं । सांडिजे अशेषही । संसारजात ॥ १३४ ॥ तया नांव
 त्याग । ह्याने तो यज्ञांग । हें मानुनि सुभंग । पार्ये पुसे ॥ १३५ ॥ आतां शांतीचे लिंभी ।
 तें व्यक्त मज सांग । देवो ह्याणती चांग । अवधान देई ॥ १३६ ॥ तरी गिळोनि जेयातें ।
 ज्ञाता ज्ञानही माघेतें । हारपे निरुतें । ते शांति पै गा ॥ १३७ ॥ जैसा प्रळयां^७चा उभंड ।
 बुडजुनि विश्वाचा पेंडाड । होय आपणपें निबिडे^८ । आपणचि ॥ १३८ ॥ मग उगम^९ भोग
 सिंधू । हा नुरेचि व्यवहार भेदु । परि जलैक्याचा बोंधु । तोही कवणा ॥ १३९ ॥ तैसी
 जेया रेंतां मिठी । ज्ञातृत्वही पडे पोटी । मग उरे तेंचि किरीटी । शांतीचें रूप ॥ १४० ॥
 आतां कैदर्थवित व्याधी । बळीकरणाचिया आधी । आप पर न शोधी । सदैव जैसा

१ साहा शास्त्रें, व चार वेद यांच्या. २ बळानें. ३ पारध्याचें गायन. ४ शुद्ध सुवर्णांत असलेले
 हीनकट स्वच्छ करून काढतो. ५ मधुर. ६ फोडी. ७ कालिज. ८ विवशी. ९ पोकळ.
 १० अंकुर. ११ सपाची कांत १२ हाणतां. १३ स्त्रीसुखाची इच्छा. १४ मुलगा. १५ शिष्या.
 १६ लय पावतात. १७ ब्रह्मदेवाच्या. १८ ज्याचें आयुष्य सरलें आहे तो. १९ श्रीकृष्ण. २० भाग्य-
 वान. २१ चिन्ह. २२ उमाळा. २३ विस्तार. २४ घनदाट. २५ उत्पत्तीचें स्थळ, प्रवाह व समुद्रस
 मिळणें. २६ कमी करित. २७ निरोगी होण्याच्या.

॥ ४१ ॥ कां चिखलीं रुतलीं गाये । धेडभाकड न पाहे । जो तिथेचिया मेलानी होये ।
 कालाभुला ॥ ४२ ॥ ना ना बुडतयातें सकरुण । न पुसे अंत्यज कीं ब्राह्मण । काडूनि
 राखे प्राण । हेंचि जाणे ॥ ४३ ॥ कीं मांयवणी पापिये । उघडी केली विपाये । ते न स-
 विल्याविण न पाहे । शिष्ट जैसा ॥ ४४ ॥ तैसें अज्ञानप्रमादादिकां । कां प्राक्तनीहीं
 सरोषीं । निंध्यत्वाच्या सर्वविषीं । खिळिले जे ॥ ४५ ॥ तयां आंगीक आपुलें । वेड-
 नियां भलें । विसरविजतीं सलें । सलतीं तिथें ॥ ४६ ॥ अगा पुढिलाचे दोष । करुनि
 आपुलिये दिठी चोख । मग घापे अवलोक । तयावरी ॥ ४७ ॥ जैसा पुज्जुनि देव
 पाहिजे । पेरुनि शेता जाडजे । तोषौनि प्रसाद घेइजे । अतिथीचा ॥ ४८ ॥ तैसें
 आपुलेनि गुणें । पुढिलाचें उणें । फेडुनियां पाहणें । तयाकडे ॥ ४९ ॥ वांचूनि न विधिजे
 वर्मी । नातुडविजे अकमीं । न बोलविजे नामीं । सरोषीं तिहीं ॥ ५० ॥ वरि कोणे एकें
 उपायें । पडिलें तें उभें होये । तेंचि कीजे परि धाये । नेहावे वर्मी ॥ ५१ ॥ पै उत्तमा-
 चिया सौर्धी । नीचें मानिजे किरीटी । हें वांचौनि दिठी । दोष न घेपे ॥ ५२ ॥ अगा
 अपेक्ष्युच्याचें लक्षण । अर्जुना हें कुडें जाण । मोक्षमार्गीचें सुखासन । मुख्य हें गा ॥ ५३ ॥
 आतां दया ते ऐसी । पूर्णचंद्रिका जैसी । निववितां न कडसी । साने थोर ॥ ५४ ॥ तैसें
 दुःखितांचें शिणणें । हिरतां संकषणवणें । उत्तमाधम नेणें । विवंचू गा ॥ ५५ ॥ पै जर्गी
 जीर्वासासारखें । वस्तु अंगवरी उर्पखे । परि जातें जीवित राखे । तृणाचेही ॥ ५६ ॥
 तैसें पुढिलाचेनि तापें । कळवळलीये कूपे । दिधलेंही आपणपें । न्यूनति मानी ॥ ५७ ॥
 निर्भ्र भरलिया उणें । पाणी ढळोचि नेणें । तेवि श्रांती तोषौनि जाणें । सामोरें पां ॥ ५८ ॥
 पै पार्थी कांटा ^{२१}नेहदे । तंव व्यथा जीवीं उमदे । तैसा पोळे संकटें । पुढिलांचेनि ॥ ५९ ॥
 कां पांवी शीतळता लाहे । कीं ते डोळ्याचिलार्गी होये । तैसा परसुखें जाय । सुखावत
 जा ॥ ६० ॥ किबहुना नृषितालार्गी । पाणी औरायिलें असे जर्गी । तैसें दुःखितांचें
 सल्लभार्गी । जिणें जयाचें ॥ ६१ ॥ तो पुरुष वीरराया । मूर्तिमंत जाण दया । मी उदय-
 जतांचि तया । ऋणिया लाभें ॥ ६२ ॥ आतां सूर्यासि जीवें । अनुसरलिया रौजीवें । परि
 तें तो न शिवे । सौर्भ्य जैसें ॥ ६३ ॥ कां वसंताचिया वीहाणी । आलिया वनश्रीच्या
 अक्षौहिणी । ते न करीतचि घेणी । निगाला तो ॥ ६४ ॥ हें असो महासिद्धीसी । लक्ष्मी

१ दूध देणारी किंवा न देणारी. २ दुःखानें. ३ कासावीस. ४ पतिव्रता. ५ कदाचित. ६ कष्टले.
 ७ सहाय. ८ दुःख. ९ संतोष करून. १० आशीर्वाद. ११ ठिकाणीं. १२ नीचालाही उत्तम
 असें समजतो. १३ उणें न पाहाण्याचें. १४ न परीक्षी. १५ सदयतेन. १६ पाण्याप्रमाणें.
 १७ आंग वेडून. १८ नाश पावे. १९ सखल जागा. २० भ्रमलेंल्याला. २१ लागे. २२ पाय.
 २३ चटपट केले. २४ बऱ्यासाठीं. २५ कमळानें. २६ सुगंध. २७ मार्गी. २८ वनश्रीचेच्या.

ही आलिया पाशीं । परि महाविष्णु जैसी । न गणीच ते ॥ ६५ ॥ तैसें ऐहिकींचे^१ कां स्वर्गांचे । भोग पाइक जालिया इच्छेचे । परि भोगावें हें न रुचे । मनामाजी ॥ ६६ ॥ बहुवें काय कौतुकीं । जीव नोहे विषयाभिलाखी । अलोलुप्त्वदशा ठाडकी । जाण ते हे ॥ ६७ ॥ आतां माशियां जैसें मोहळ । जळचरां जेविं जळ । कां पक्षियां अंतराळ । मोकळें हें ॥ ६८ ॥ ना तरी बाळकोद्देशें । मातेंचें स्नेह जैसें । कां वसंतीच्या स्पर्शें । मड मलयानिल ॥ ६९ ॥ डोळ्यां प्रियांची भेटी । कां पिलियां कूर्मीची दिठी । तैसी भूत-मात्री राहटी । मवाळ ते ॥ ७० ॥ स्पर्शें अतिमृदु । मुखीं घेतां सुस्वादु । प्राणासि सुगंधु । उजाळ आंगें ॥ ७१ ॥ तो आवडे तेवढा घेतां । विरुद्ध जरी न होता । तरी उपमे येतां । कापुर कीं ॥ ७२ ॥ परि महाभूतें पोटी वाहे । तेवींचि परमाणुमाजि सामाये । या विश्वा-नुसार होये । गगन जैसें ॥ ७३ ॥ काय सांगों ऐसें जिणें । जें जगाचेनि जीवे प्राणें । तथा नांव ह्याणें । मर्दव मी ॥ ७४ ॥ आतां पराजयें राजा । जैसा कैदियेज लाजा । कां मानिया निस्तेजा । निर्कृष्टास्तव ॥ ७५ ॥ ना ना चांडाळमंदिराशीं । अवचटें आलिया संन्यासी । मग लाज होय जैसी । उत्तम तथा ॥ ७६ ॥ क्षत्रियां रणीं पळोनि जाणें । ते कोण साहे लाजिरवाणें । कां वैधव्यें पींचारणें । महासतीयेतें ॥ ७७ ॥ रूपसा उद्यलें कुष्ठ । संभावितां कुंठीचें बोट । तथा लाजा प्राणसंकट । होय जैसें ॥ ७८ ॥ तैसें^२ ओढ-हातपणें । जें शव होउनि जिणें । उपजों उपजों मरणें । नाहीं नावा ॥ ७९ ॥ तियें गर्भ-मेवमूसें । रक्तमूत्ररसें । वोंतीव होऊनि असे । तें लाजिरवाणें ॥ ८० ॥ हें बहु असो देहपणें । नामरूपासि येणें । नाहीं लाजिरवाणें । तथाहूनि ॥ ८१ ॥ ऐसैसिया अवकळा । घेपे शरीराचा कंटाळा । ते लाज पै निर्मळीं । निर्मुंगा गोड ॥ ८२ ॥ आतां सूत्रतंतू तुटलिया । चेष्टाचि ठाकें सायखडिया । तैसी प्राणजयें कमेंद्रियां । खुंटे गती ॥ ८३ ॥ कीं मावळलिया दिनकर । सरे किरणांचा प्रसर । तैसा मनोजयें प्रकार । बुद्धींद्रियां ॥ ८४ ॥ एवं मनपवननियमें । होती दाही इंद्रियें अक्षमें । तें अचापल्य वमें । येणें होय ॥ ८५ ॥

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।

भवन्ति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥

आतां ईश्वरप्राप्तीलागीं । प्रवर्ततां ज्ञानयोगी । धिक्सेयाच्या आंगीं । बोसिंवां नव्हे ॥ ८६ ॥ बोखटें मरणाऐसें । तैही आलें अभिप्रवेशें । परी प्रीणेश्वरोद्देशें । न गणीचि

१ या लोकींचे. २ चाकर. ३ कोणाच्याही विषयावर आसक नसणें. ४ मृदु. ५ रुचिकर. ६ जगतो. ७ दुःख देतो, वासवितो. ८ नीचपणामुळें. ९ एकाएकीं. १० हाक मारणें. ११ रूप-वेताला. १२ निंदापर, आळ. १३ सडितीन हात. १४ पुनः पुन्हा. १५ दुःस्मिन्. १६ साधूला. १७ कोडग्याला. १८ बाहुलीला. १९ पंगु. २० धैर्याच्या. २१ न्यूनता. २२ पतीकरतां.

सती ॥ ८७ ॥ तैसे आत्मनायाचिया आधी । लाऊनि विषयविषाची बोधी । धावों
आडवे पाणधी । शून्याचिये ॥ ८८ ॥ न ठाके निषेध आड । न पडे विधीची भीड ।
नुपजेचि जीवीं कोड । महासिद्धीचें ॥ ८९ ॥ ऐसे ईश्वराकडे निजें । धावें आपसया
सहज । तथा नांव तेज । आध्यात्मिक तें ॥ ९० ॥ आतां सर्वही सांहातिया गरिमा ।
गवीं नये तेचि क्षमा । जैसे देह वाहेनि रोमा । वाहणें नेणें ॥ ९१ ॥ आणि मांतलिया
इंद्रियांचे वेग । कां प्रौचीनें खवळले रोग । अथवा योगवियोग । प्रियाप्रियाच
॥ ९२ ॥ यया आघवियाचाचि थोर । एके वेळे आलिया पुर । तरी अगस्त्याहूनि
धीर । उभा ठाके ॥ ९३ ॥ आकाशीं धूमाची रेखा । उठिली बहूवा आगळिका । ते गिळी
येकीं झुळुका । वारा जेवीं ॥ ९४ ॥ तैसे अधिभूताधिदैवां । अध्यात्मादि उपद्रवां । पातलेय
पांडवा । गिळूनि घाली ॥ ९५ ॥ ऐसे चित्तक्षोभाच्या अवसरी । उचलुनि धैर्या जें
चांगावें करी । धृती ह्याणिपे अवधारी । तिथें गा ॥ ९६ ॥ आतां निर्वाळीनि कान्कें ।
भरिला गांगेपीयूषें । तथा कलशाचिया सारिलें । शौच असे ॥ ९७ ॥ जे आंगीं निष्काम
आचार । जीवीं विवेक साचार । तो सबाह्य घडला आकार । शुचित्वाचाचि ॥ ९८ ॥
कां फेडित पाप ताप । पोखीत तीरींचे पांढप । समुद्रा जाय आपें । गंगेचें जैसे ॥ ९९ ॥
कां जगाचें अर्थ्य फेडित । श्रियेचीं राडळें उघडित । निवे जैसा भास्वत । प्रदक्षिणे
॥ १०० ॥ तैसीं बांधलीं सोडित । बुडालीं काडित । सांकाडी फेडित । आर्तोचिया ॥ १०१ ॥
किंबहुना दिवसराती । पुढिलींचें सुख उन्नति । आपित आपित स्वार्थी । प्रवेशिजे
॥ १०२ ॥ वांचूनि आपुलिया काजालागीं । प्राणिजातांच्या अहितभागीं । संकल्पाचीही
भांडवंगी । न करणें जें ॥ १०३ ॥ पै अद्रोहत्व ऐशिया गोष्टी । ऐकसी जिया किरीटी । तें
सांगीतलें हे दिडी । पाहों ये तैसे ॥ १०४ ॥ आणि गंगा शंभूच्या माथां । पावोनि संको-
र्चली जेवि पार्थी । तेवि मान्यपणें सर्वथा । लाजणें जें ॥ १०५ ॥ तें हें पुढतपुढती । अमा-
नित्व जाण सुमती । मार्गां सांगीतलेंसे किती । तेंचि तें बोलों ॥ १०६ ॥ एवं इहीं सव्विसें ।
ब्रह्मसंपदा हे वसत असे । मोक्षचक्रवर्तिचें जैसे । अभ्रहार होय ॥ १०७ ॥ ना ना हे संपत्ती
देवी । या गुणतीर्थीची नित्य नवी । निर्विग्नसगराच्या देवी । गंगाचि आली ॥ १०८ ॥ कीं
गुण कुसुमांची माळा । हे घेऊनि मुक्तिबाळा । वैराग्यनिरपेक्षाचा गळा । गिर्वेसीत असे
॥ १०९ ॥ कीं सव्विसगुणज्योती । इहीं उजळूनि आरती । गीता आत्मया निजपती - ।

१ जाळून. २ समुदाय. ३ कांटेरी मार्गाने. ४ मन. ५ साहजिक. ६ महत्त्व. ७ पूर्वकमीने.
८ अतिशय. ९ सुद्ध करून. १० गंगोदकानें. ११ पोषीत. १२ वृक्ष. १३ पाणी. १४ आंधळेपणा.
१५ वनशोभेचीं टिकणें, कमळें. १६ सूर्य. १७ संकटें. १८ अडथळा, कुमार्ग. १९ लाजली.
२० श्रीविष्णुचें. २१ इनाम. २२ विरक्त हेंच सगर. २३ वर सांगितलें. २४ शोषीत.

नीरांजना आली ॥ २१० ॥ उगाळिते निर्मळें । गुण इथेंचि मुक्ताफळें । दैवी शुक्ती कळें ।
गीतार्णवीची ॥ २१ ॥ काय बहु वानूं ऐसी । अभिव्यक्ति ये अपैसी । केलें दैवी गुणराशि ।
संपत्तीरूप ॥ २२ ॥ आतां दुःखाची आंतुवटें वली । शेषकांच्याची जरी भरली । तरी
निजाभिधानी धातली । आसुरी ते ॥ २३ ॥ पै व्याज्य त्यजावयालागीं । जाणावी जरी अनु-
पयोगी । तरी एका ते चांगी । श्रोत्रंशक्ती ॥ २४ ॥ तरी नरकव्यथा थोरी । आपावया
दोषीं अघोरी । मेळ केला ते आसुरी । संपत्ति हे ॥ २५ ॥ ना ना विषवर्ग एकवट । त्या
नांव जैसे बांसट । आसुरी संपत्ती हा खोटे । दोषांचा तैसा ॥ २६ ॥

दंभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पाशव्यमेव च ।

अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदसासुरीम् ॥ ४ ॥

तरी त्याचि आसुरा । दोषामाजी जया वीरा । बांडपणाचा डांगोरा । तो दंभ
ऐसा ॥ २७ ॥ जैसी आपली जननी । नम्र दाविलिया जनीं । तें तीर्थचि परि
पैतनीं । कारण होय ॥ २८ ॥ कां विद्या गुरूपदिता । बोभाडिलिया चोहटां । तरि
इष्टदाचि परि अनिष्टां । हेतुं होती ॥ २९ ॥ पै आंगें बुडतां महा पुरीं । जे वेगें काढी
पैल तीरीं । ते नावचि बांधिलिया शिरीं । बुडवी जैसी ॥ २२० ॥ कारण जें
जीविता । तें वानिलें जरि ^{१०}सेवितां । तरि अन्नचि पुंडसुता । होय विष ॥ २१ ॥
तैसा दृष्टादृष्टाचा सखा । धर्म जाला तो फोकांरिजे रेखा । तरि तारिता तोचि
दोखा- । लागीं होय ॥ २२ ॥ ह्मणोनि वाचेचा चौबोरा । घातलिया धर्माचा पसारा ।
धर्मचि तो अधर्म होय वीरा । तो दंभ जाणें ॥ २३ ॥ आतां मूर्खाचिये जिभे ।
अक्षरांचा आंबुखा सुभे । आणि तो ब्रह्मसभे । न रिझे जैसा ॥ २४ ॥ कां मोडुरी
लोकांचा घोडा । गजपतीही मानी थोडा । कां कांठियेवरिल्या सरडा । स्वर्गही नीच
॥ २५ ॥ तृणाचेनि इंधनें । आगी धांवे गगनें । थिळरवळें ^{२४}मीनें । न गणिजे सिंधू
॥ २६ ॥ तैसा माजे स्त्रिया धनें । विद्या स्तुतीं बहुतें मानें । एके दिवसींचेनि परात्रें ।
अल्पकु जैसा ॥ २७ ॥ अभ्रच्छायेचिया जोडी । निदव धर मोडी । मृगांबु देखोनि
फोडी । पाणिर्योडे मूर्ख ॥ २८ ॥ क्रिबहुना ऐसेसें । उतणें जें संपत्तिमिसें । तो र्वप गा
अनारिसें । न बोलें धई ॥ २९ ॥ आणि जगा वेदी विश्वास । आणि विश्वासीं पूज्य ईश ।

१ आरती ओवाळावयास. २ उघडीत. ३ शकलें. ४ प्रकट. ५ आंतील. ६ आपल्या सांगण्याचे
क्रमांत ओवली. ७ टाकण्यायोग्य. ८ निरुपयोगी. ९ काळकूट. १० गोळा. ११ मोठेपणाचा.
१२ दोषाला. १३ चवाद्यावर जर उघड केली. १४ इच्छिलेले देणारी. १५ अपाय करण्याला.
१६ कारण. १७ पुष्कळ खातां. १८ इहपरलोकांचा. १९ उघड कीजे. २० चवाडा.
२१ शितोडा. २२ घातला. २३ चाबुकस्वराचा. २४ माझानें. २५ दरिद्री. २६ तळें. २७ माजणें.

जगीं एक तेजस । सूर्यचि हा ॥ २३० ॥ जगींस्पृहे आस्पद । एक सार्वभौमपद । न मरणें निर्विवाद । जगा पदियें ॥ ३१ ॥ ह्यणौनि जरी उत्साहे । यातें वातूं जाये । कीं तें आइकोनि मत्सर वाहे । फुगों लागे ॥ ३२ ॥ ह्यणे ईश्वरातें खाये । त्या वेदा विष सूये । गौरवामाजी बांये । भंगीत असे ॥ ३३ ॥ पतंगा नावडे ज्योती । खद्योता भानुची खंती । टिटिभेनें अंपापती । वैरी केला ॥ ३४ ॥ तैसा अभिमानाचेनि मोहे । ईश्वराचेही नाम न साहे । बापातें ह्यणे मज हे । सवती जाली ॥ ३५ ॥ ऐसा मान्यतेचा पुष्टगंड । तो अभिमानी परमलंड । रौरवांचा रूढ । मार्गचि पै ॥ ३६ ॥ आणि पुढिलांचे सुख । देखण्यांचें होय मिष । चढे क्रोधाग्नीचें विष । मनोवृत्ती ॥ ३७ ॥ शीतज्जळाचिये भेटी । तातला तेलीं आंगी उठी । चंद्र देखोनि जळे पोटी । कोल्हा जैसा ॥ ३८ ॥ विश्वाचें आयुष्य जेणे उजळे । तो सूर्य उदैला देखोनि सवळे । पापिया फुटती डाळे । डुडुळाचे ॥ ३९ ॥ जगाची सुखपहाट । चोरां मरणाहूनि निर्कट । दुधाचें काळकूट । होय व्याळी ॥ ४० ॥ अगाधें समुद्रजळें । प्राशितां अधिक जळें । वडवात्री न मिळें । शांति कर्हा ॥ ४१ ॥ तैसा विद्याविनोदविर्भवं । देखे पुढिलांचीं दैवं । तंव तंव रोष दुणावे । क्रोध तो जाण ॥ ४२ ॥ आणि मन सर्पाचि कुंदी । डाळे नाराचांची सुटी । बोलणें ते वृष्टी । इंगळांची ॥ ४३ ॥ येर जें क्रियाजात । तें तिखेयाचें कर्त । ऐसें सबाह्य खसखसित । जयाचें गा ॥ ४४ ॥ तो मनुष्यांत अधम जाण । पौरुष्याचें अर्धतरण । आतां आइक खुण । अज्ञानाची ॥ ४५ ॥ तरी शीतोष्णस्पर्शा । निवाड नेणें पाषाण जैसा । कां रात्री आणि दिवसा । जात्यध तो ॥ ४६ ॥ आगी उडिला आरोगणें । जैसा खाद्याखाद्य न ह्यणे । कां परिस पांड नेणे । सोनया लोहा ॥ ४७ ॥ ना तरि ते नानारसी । रिधोनि र्वीं जैसी । परि रसस्वादासी । चाखों नेणें ॥ ४८ ॥ कां वारा जैसा पारखी । नव्हेचि गा मार्गामार्गाविखी । तैसें कृत्याकृत्यविवेकी । अंधपण जें ॥ ४९ ॥ हें चोख हें मेळ । ऐसें नेणोनियां बाळ । देखे तें केवळ । मुखीचि घाली ॥ ५० ॥ तैसें पापपुण्याचें खिंचेंटे । करोनि खातां बुद्धिचेष्टे । कडु मधुर न वाटे । ऐसी जे दशा ॥ ५१ ॥ तिये नाम अज्ञान । या बोला नाहीं आन । एवं साही दोषांचें चिन्ह । सांगितलें ॥ ५२ ॥ इहीच साही दोषांगी । हे आसुरी संपत्ति हँटुगी । जैसे थोर विष भुजंगी । अंग सौने ॥ ५३ ॥ कां

१ इच्छेचें. २ स्थान. ३ आवडतें. ४ महत्वाच्या योगातें. ५ सत्ता. ६ टिटवीनें. ७ समुद्र. ८ मोठा ताठा. ९ उन्मत्त. १० रौरव नामक नरकाचा. ११ प्रसिद्ध. १२ थंडपाणी. १३ तापलेल्या. १४ विस्तृत. १५ प्रातःकाळी. १६ घुबडाचे. १७ वाईट. १८ सर्पाच्या ठायीं. १९ ऐश्वर्यानें. २० वारूळ. २१ बाणांचें सुटणें. २२ पोलादी. २३ काठिण्याचे. २४ मूर्ती. २५ जन्मांध. २६ खावयाला. २७ साम्य. २८ पळी. २९ खिचडी. ३० बुद्धिवापारास. ३१ बलाढ्य. ३२ लहान.

तिघां वन्हीच्या पोती। पाहतां थोडे ठाय गमती। परि विश्वही प्राणाहुती। करुं न पुरे ॥ ५४ ॥ धांतयाही गेलिया शरण। त्रिदोषां न चुके मरण। तयां तिहींची वुणी जाण। साही दोष हे ॥ ५५ ॥ इहीं साही दोषां संपूर्णां। जाली इयेची उभारणी। ह्मणोनि आसुरी उणी। संपदा नव्हे ॥ ५६ ॥ परि कुरंग्रहांची जैसी। मांसी मिळे एकेचि राशी। कां येती निंदकांपासीं। अशेष पापें ॥ ५७ ॥ मरणाराचें आंग। पंडिघाती अवघेचि रोग। कां कुमुद्वर्तीं वुर्योंग। एकवटती ॥ ५८ ॥ विश्वासला आंतुडवीजे चोरा। क्षिणला सुईजे महापुरा। तैसें दोषां इहीं नरा। अनिष्ट कीजे ॥ ५९ ॥ कां आयुष्य जातिये वेळे। शोळिये सातवेडळि मिळे। तैसे साही दोष सगळे। जोडती तया ॥ ६० ॥ मोक्षमार्गाकडे। जयाचा आंबुखा पडे। न निघे ह्मणोनि बुडे। संसारी जो ॥ ६१ ॥ अधमां थोर्नीच्या पोउटीं। उतरत जो किरीटी। स्थावरांही तळवटीं। बैसणें ये ॥ ६२ ॥ हे असो तयाच्या ठायीं। मिळोनि साही दोषां इहीं। आसुरी संपत्ति पाहीं। वाढवीजे ॥ ६३ ॥ एसिया या होनी। संपत्ती प्रसिद्धा जनीं। सांगीतलिया चिन्हीं। वेगळाल्या ॥ ६४ ॥

दैवी संपद्धिमोक्षाय निबंधायासुरी मता ।

मां शुचः संपदं दैवीमभिजातोऽसि पांडव ॥ ५ ॥

इया होन्हीमाजी पहिली। दैवी जे ह्मणीतली। ते मोक्षसूर्ये पोहिली। उखींचि जाण ॥ ६५ ॥ येरी जे वुसरी। संपत्ति कां आसुरी। ते मोहलोहाची खरी। सांखळी जीवा ॥ ६६ ॥ परि हे आइकोनि ह्मणें। भय घेसी हो मने। काय रात्रीचा दिने। धाक धरिजे ॥ ६७ ॥ हे आसुरी संपत्ति तया। बंधोलागीं धनंजया। जो साही दोषां ययां। आश्रय होय ॥ ६८ ॥ तूं तंव पांडवा। सांगीतलेया दैवा। गुणनिधी बरवा। जन्मलासी ॥ ६९ ॥ ह्मणोनि पार्या तूं या। दैवीसंपत्ती स्वामियां। होउनि यावें उवायें। केवल्याचिया ॥ ७० ॥

द्वौ भूतसर्गो लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च ।

दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥

आणि दैवां आसुरां। संपत्तिवंतां नरां। अनादिंसिद्ध उजगरा। राहाटीचा आहे ॥ ७१ ॥ जैसें रात्रीच्या अवसरीं। व्यापारिजे निशाचरीं। दिवसा सुव्यवहारीं। मनुष्या-द्विती ॥ ७२ ॥ तैसिया आपलालिया राहाटीं। वर्तती होनी सृष्टी। दैवी आणि किरीटी ।

१ प्रलयप्रि, विद्युताप्रि, वडवाप्रि. २ पंक्तीत. ३ ब्रह्मदेवाला. ४ मंगळ-दानीची. ५ समुदाय. ६ व्यापिती. ७ धरिजे, सांपडे. ८ घालावा. ९ सात नांग्यांची इंगळी. १० प्रतिबंध. ११ पाव-लानीं. १२ उजडविली. १३ प्रातःकाळ. १४ बंधन करण्याला. १५ सुखापत. १६ जागरण.

आसुरी येथ ॥ ७३ ॥ तेवींचि विस्तारूनि दैवी । ज्ञानकथनादि प्रेस्तावी । मागीलग्रंथी बरवी । सांगीतली ॥ ७४ ॥ आतां आसुरी जे सृष्टी । तेथिची उपलक्ष गोडी । अवधानाची दिडी । हे पां निक्की ॥ ७५ ॥ तरि वाद्यवीण नाद । नेही कवणाही साद । कां अपुष्पी मकरंद । न लभे जैसा ॥ ७६ ॥ तैसी प्रकृति हे आसुर । एकली नेहे गोचर । जंव एकाधें शरीर । माल्हाती ना ॥ ७७ ॥ मग आविष्कारला लांकुडें । पावक जैसा जोडे । तैसी प्राणिदेहीं सांपडे । आद्योपली हे ॥ ७८ ॥ ते वेळीं जे वाडी उंसीत तेचि आंतला रसा । देहाकार होय तैसा । प्राणिथांचा ॥ ७९ ॥ आतां तथांचि प्राणियां । रूप करुं धनंजया । घडले जे आसुरीया । दोषवृत्तीं ॥ २८० ॥

प्रवृत्ति च निवृत्ति च जना न विदुरासुराः ।

न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥

तरि पुण्यालार्गी प्रवृत्ती । कां पापाविषयीं निवृत्ती । या जाणण्याची राती । तथांचें मन ॥ ८१ ॥ निगण्या आणि प्रवेश । चित्त नेहीत आवेश । कोशकीट जैसा । जाचि-नला पै ॥ ८२ ॥ कां दिधलें मागुती येइल । कीं नये हें पुढील । न पाहातां हे भांडवल । मूर्ख चोरां ॥ ८३ ॥ तैसिया प्रवृत्ति निवृत्ति दोनी । नेणजती आसुरीं जनीं । आणि शौच तें स्वर्मी । देखती ना ते ॥ ८४ ॥ काळिमा सांडील कोळसा । वारि 'बोली' होईल वायसा । राक्षसही मांसा । विटों शके ॥ ८५ ॥ परि आसुरां प्राणियां । शौच नाही धनंजया । पवित्रत्व जेविं भांडिया । मद्याचिया ॥ ८६ ॥ वाढविती विधीची आस । कां पाहाती वडिलांची वीस । कर्म आचरती हे भाष । नेणतीचि ते ॥ ८७ ॥ जैसैं चरणें शेळियेचें । कां धांवणें वारियाचें । जाळणें अग्नीचें । भलतेउतें ॥ ८८ ॥ तैसैं पुढेंसुनि स्वैर । आचरती ते गा आसुर । सत्येंसि कीर वैर । सदांचि तथां ॥ ८९ ॥ जरी नांगिया आपुलिया । विचू करी मुदगुलिया । तरी साचा बोलिया । बोलती ते ॥ ९० ॥ अपत्ताचेनि तोंडें । जरि सुगंधा येणें घडे । तरि सत्य तथां जोडे । आसुरांतें ॥ ९१ ॥ एसैं ते नकरितां कांहीं । आंगेंचि बोरेंचें पाहीं । आतां बोलती ते नेवाई । सांगिल ॥ ९२ ॥ येन्हीं कोर्याच्याठायीं चांग । तें तथासि कैचें नीट आंग । तैसा असुरांचा प्रसंग । प्रसंगें परिस ॥ ९३ ॥ उंघवणीचें जेविं तोंड । उंघळी धुंवांचे उंभड । हें जाणिजे तेविं उघड । सांगों ते बोल ॥ ९४ ॥

१ प्रसंगें. २ सांगूं. ३ शब्द, ध्वनि. ४ पुष्परस. ५ अंगीकारीना. ६ प्रकट केलेला. ७ अग्नी. ८ आवेशानें, त्वरेनें. ९ कोशकार किडा. १० शास्त्रविहित. ११ शास्त्रनिषिद्ध. १२ पादोरेपण. १३ वाट. १४ प्राङ्मुख. १५ यथेष्ट. १६ वाईट. १७ अपूर्वता. १८ उंटाच्या. १९ धुरांड्याचें. २० ओकी. २१ धुराचे. २२ लोट.

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ।

अपरस्परसंभूतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ ८ ॥

तरि विश्व हा अनादि ठावो । येथ नियंता ईश्वरावो । चावडिये न्यावो अन्यावो । निवडी वेह ॥ ९५ ॥ वेरी अन्यायी पडे । तो निरयभोगें वडे । संन्यायी तो सूरवाडे । स्वर्गी जिये ॥ ९६ ॥ ऐसी हे विश्वव्यवस्था । अनादि जे पार्या । इथेंतें ह्मणती ते वृथा । अवघेंचि हें ॥ ९७ ॥ यज्ञमुढ ठकिले यागी । देवपिसे प्रतिभालिंगी । नाचले भगवे योगी । समाधिभ्रमें ॥ ९८ ॥ येथ आपलेनि बळें । भोगिजे जें जें वेटाळे । हेंवांचोनि वेगळें । पुण्य आहे ॥ ९९ ॥ ना अशक्तपणें आंगिकें । वेगळ वेटाळीं न टके । ऐसा गांदिजेरीण विषयसुखें । तेंचि पाप ॥ १०० ॥ प्राण घेपती संपन्नांचे । तें पाप जरी साचें । तरी सर्वस्व हाता ये तयांचें । हें पुण्यफळ कीं ॥ १ ॥ बळी अबळातें खाय । हेंचि बार्धितें जरी होय । तरी मांसयां कां न होय । निस्तान ॥ २ ॥ आणि कुळें ओधूनि होन्ही । कुमारेचि शुभलप्री । मेळवीजती प्रजासाधनी । हेतु जरी ॥ ३ ॥ तरी पशुपश्यादि जाती । ज्यां मिति नाही संतती । तयां कोणें प्रतिपत्ती । विवाह केले ॥ ४ ॥ चोरियेचें धन आलें । तरि तें कोणासि विष जालें । वेलमें परदार केले । कोडी कोणी होय ॥ ५ ॥ ह्मणोनि देव. गोंसावी । तो धर्माधर्म भोगवी । आणि परैचाच्या गांवी । करी तो भोगी ॥ ६ ॥ परि परत्र ना देवो । न दिसे ह्मणोनि तें वावो । आणि कर्ता १०० तिमि मा ठावो । भोग्यासि कवण ॥ ७ ॥ येथ उर्वशिया इंद्र सुखी । जैसा कां स्वर्गलोकी । तैसाचि कृमिही नरकी । लोळत भेलागे ॥ ८ ॥ ह्मणोनि नरक स्वर्ग । नव्हे पापपुण्यभाग । जे होही ठायीं सुखभोग । कामाचाचि तो ॥ ९ ॥ याकारणें कामें । स्त्रीपुरुषगुणें । मिळती तेथ जन्में । आघवें जग ॥ १० ॥ आणि जें जें अभिलषें । स्वार्थालागीं पोबे । पाठीं परस्पर द्वेषें । कामचि नाशी ॥ ११ ॥ एवं कामावांचूनि कांहीं । जगा मूळचि आन नाही । ऐसें बोलती पाहीं । आसुर गा ते ॥ १२ ॥ आतां असो हें किडीळ । बोलीं न करूं पचळ । सांगतांचि संफोल । होतसे वाचा ॥ १३ ॥

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।

प्रभवंत्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतो हिताः ॥ ९ ॥

आणि ईश्वराचिया २० खंती । नुसधियाचि करिती २३ चांथी । २४ ही नाही चिर्ती ।

१ मालक. २ न्याय, अन्याय. ३ नरक भोगांत. ४ सुखानें. ५ खोटे. ६ मूर्तानें. ७ बळानें. ८ एकवट झालेलें. ९ न भोगवें. १० दुःखवीण. ११ पाप. १२ मत्स्यांला. १३ विधीनें. १४ आवडीनें. १५ व्यभिचार. १६ परलोकी. १७ मरे. १८ संतोष सानी. १९ आसक्ती, मनोरथ. २० खोटे. २१ व्यर्थ. २२ खेद. २३ बडबड. २४ कोणाचा एक निश्चय देखील नाही.

निश्चय एक ॥ १४ ॥ किं बहुना उच्यते । आंगीं लाजुनियां पांखंड । नास्तिकपणाचें हाड ।
 रोंविलें जीवीं ॥ १५ ॥ ते वेळीं स्वर्गालागीं आदर । कां नकाचा अडसर । या वासनांचा
 अंकुर । जळोनि गेला ॥ १६ ॥ मग केवळ ये देहेखोडां । अमैथ्यादकाचा बुडबुडा ।
 विषयपंक्तीं सुहाडा । बुडालेगा ॥ १७ ॥ जें आदवे होती जळवर । तें डोहीं मिळती
 दीवरी । कां पडावें होय शरीर । तें रोगां उदय ॥ १८ ॥ उद्देजणें केतूचें जेसे । विश्वीं
 अनिष्टोद्देशें । जन्मती ते तैसे । लोकां आदूं ॥ १९ ॥ विरूढलिया अशुभ । फुटती तें ते
 कौंभ । पापाचे कीर्तिस्त्वंभ । चालते ते ॥ ३२० ॥ आणि नागां पुढां जाळणें । वांचूनि
 आगी कांहीं नेणे । तैसें विरुद्धचि एक करणें । भलतेयां ॥ २१ ॥ परि तेंचि गा करणें ।
 आदरिती संभ्रमं^{१०} जेणें । तो आईक पार्था द्वणे । श्रीनिवास ॥ २२ ॥

काममाश्रित्य दुष्पूरं दंभमानमदान्विताः ।

मोहाद्गृहीत्वाऽसद्ग्राहान्प्रवर्ततेऽशुचित्रताः ॥ १० ॥

तरि जाळ पाणियें न भरे । आगी^{१२} इंधनं न पुरे । तयां दुर्भरांचिये धुरे । भुक्ताळु जो
 ॥ २३ ॥ तथा कामाचा वोलोवा । जीवीं धरुनि पांडवा । दंभमानाचा मेळावा । मेळविती
 ॥ २४ ॥ मातलिया कुंजरा । आगळी जाली मदिरा । तैसा महाचा ताव तंव जरा ।
 चढतां आंगीं ॥ २५ ॥ आणि आग्रहा तोचि ठावो । वरि मौढ्या ऐसा सोंवावो । मग
 काय वानूं निर्वाहो । निश्चयाचा ॥ २६ ॥ जिहीं परोपताप घडे । पंरावा जीवुरगडे ।
 तिहीं कर्मी होउनि गाढे । जन्मवृत्ती ॥ २७ ॥ मग आपुलें केलें फोकांरिती । आणि
 जगातें धिक्कारिती । वाहीविशीं पसरिती । स्पृहाजाळ ॥ २८ ॥ ऐसेनि गा आदोपें ।
 योरिये^{२९} आणिती पापें । धर्म धेनु खुरपें । सुटलें जेसे ॥ २९ ॥

चिंतामपरिमेयां च प्रलयांतामुपाश्रिताः ।

कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः ॥ ११ ॥

याचि येका ओंयती । तथाचिया कर्मप्रवृत्ती । आणि जिणियांही परीती । वाहती
 चिंता ॥ ३३० ॥ पाताळावूनि निर्व्र । जियेचिये^{३०} उंचिये सानें गगन । जे पाहातां
 चिभुवन । अणुही नोहे ॥ ३१ ॥ ते योग्यपटाची मंवेणी । जीवीं अनियम चिंतवणी । जे

१ भय. २ देहरूप खोड्यामध्ये. ३ अपवित्र जलाचा. ४ मुद्दहा अर्जुना. ५ मारावे अशी
 ईश्वरीच्छा होते. ६ कोळी. ७ जगाच्या. ८ अकल्याणार्थ. ९ नाशास्तव. १० समारंभानें. ११ जालें.
 १२ काठांनीं. १३ बांबूच्या अग्रभागीं. १४ जिऱ्हाळा. १५ हत्ती. १६ मुखपणा. १७ मदत.
 १८ दुसऱ्यास ताप. १९ अग्राचा. २० प्रसिद्ध करिती. २१ इच्छेचें जालें. २२ उंच दशेस.
 २३ हरलीमध्ये. २४ साधनानें. २५ जीवापलीकडील. २६ खोल. २७ ज्या चिंतिला. २८ योगब-
 लानें रिद्धिसिद्ध्यादिक अधिकाराच्या. २९ निस्सीम आशेचो धांव.

सांडूं नेणें मरणीं । वंळभा जैसी ॥ ३२ ॥ तैसी चिंता अपार । वाढविती निरंतर । जीवीं
सुनि असार । विषयादिक ॥ ३३ ॥ स्त्रिया गाडलें आडकावें । स्त्रीरूप डोळां देखावें ।
सर्वेद्विषयें आलिगावें । स्त्रियेतेंचि ॥ ३४ ॥ कुरवंडी कीजे अमृतें । ऐसें सुख स्त्रियेपरौतें ।
नाहींचि ह्मणौनि चित्तें । निश्चय केला ॥ ३५ ॥ मग तथाचि स्त्रीभोगा- । लागीं पाताळ
स्वर्गा । धांवती द्विवैभागा । परौतेही ॥ ३६ ॥

आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ।

ईहंते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान् ॥ १२ ॥

ऑमिषक्रवळु थोरी आशा । न विचारितां गिळी मासा । तैसें कीजे विषयाशा ।
तथांसि गा ॥ ३७ ॥ वांछित तंव न पवती । मग कोरडियेचि आशेची संतती । वाढऊं
वाढऊं होती । कोशकिडे ॥ ३८ ॥ आणि पसरिला अभिलाष । अपूर्व होय तोचि द्वेष ।
एवं काम क्रोधाहूनि अधिक । पुरुषार्थ नाहीं ॥ ३९ ॥ दिहीं खोलणें रात्री जागोवा ।
ठाणांतरिया जैसा पांडवा । अहोरात्रिही विसावा । भेटेचिना ॥ ४० ॥ तैसें उंचोनि
लोटिलें कामें । नेहंटेती क्रोधाचिये ^१ठिमें । तरी रागद्वेष प्रेमें । न माती केही ॥ ४१ ॥
तेविंचि जीवींचिया हांवा । विषयवासनांचा मेळावा । केला परि तो भोगावा । अर्थे कीं
ना ॥ ४२ ॥ ह्मणोनि भोगावया जोगा । पुरता अर्थ पै गा । आणावया जगा । झोंबती
सैरी ^२ ॥ ४३ ॥ एकातें साधूनि मारिती । एकार्चा सर्वस्वें हरिती । एकालागीं उभारिती ।
अपाययंत्रें ॥ ४४ ॥ पांशिकें पोतीं वांगुरा । सुणी ससाणे चिंकाटी खोचारा । घेऊनि
निघती डोंगरा । पारधी जैसे ॥ ४५ ॥ ते पोसावया पोटा । मारूनि प्राणिनांचे संघाट ।
आणिती ऐसें निकृष्ट । तेही करिती ॥ ४६ ॥ परप्राणघातें । मेळविती चित्तें । मिळाल्या
चित्तें । तोषणें कैसें ॥ ४७ ॥

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मनोरथम् ।

इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १३ ॥

ह्मणे आजि मियां । संपत्ती बडतेकांचिया । आपल्या हातीं केलिया । धन्य ना मी
॥ ४८ ॥ ऐसा श्लोघों जव जाये । तंव मन आणीकही वाहे । सर्वेचि ह्मणे पाहे । आणि-
कांचेही आणू ॥ ४९ ॥ हें जेतुलें असे जोडिलें । तथाचेनि भांडवलें । लाभा घेईन उरलें ।

१ स्त्री. २ घालून. ३ दाहादिशांस. ४ मांसाचे गोळे. ५ कोसले नांवाचे किडे. ६ दिवसा.
७ मुक्तद्वार. ८ जागृति. ९ देवडीवाला. १० आदळती. ११ टेंकडीवर. १२ यथेच्छ. १३ उभी
करितात. १४ नाशाच्या युक्ती. १५ पाश. १६ जालें. १७ शिकारी कुर्बी. १८ चिकटण्या.
१९ भाले. २० समुदाय. २१ स्तवन करूं.

चराचर हैं ॥ ३५० ॥ ऐसेनि धना विश्वाचिया । मीचि होईन स्वामिया । मग दिठी पडे
तथा । उरों नेहीं ॥ ५१ ॥

असौ मया हतः शत्रुहनिष्ये चापरानपि ।

ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी ॥ १४ ॥

हे मारिले वैरी थोडे । आणीकही साधीन गाढे । मग नांदेन पैवाडे । येकलाचि मी
॥ ५२ ॥ मग माझी होतील कामारी । तिथेवांचून तिथे मारी । किंबहुना चराचरी ।
ईश्वर तो मी ॥ ५३ ॥ मी भोगभूमीचा रावो । आजि सर्वसुखासी ठावो । ह्मणोनि इंद्रही
बावो । मातें पाहूनि ॥ ५४ ॥ मी मनें वाचा देहें । करीं तें कैसें नोहे । के मज्जावांचून
आहे । आज्ञासिद्ध आन ॥ ५५ ॥ तंवचि बळिया काळ । जंव न दिसें मीं अंतुंबळ ।
सुखाचा कीर निखळ । रीसिवा मीचि ॥ ५६ ॥

आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।

यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥

कुबेर आधिला होये । परी तो नेणे माझी सोये । संपत्ती मजसम नव्हे । श्रीनाथाही
॥ ५७ ॥ माझिया कुळाचा उज्जाळ । कां जातीगोतांचा मेळ । पाहातां ब्रह्माही हेळ ।
उणाचि दिसे ॥ ५८ ॥ ह्मणोनि मिरविती नांवें । वायां ईश्वरादि आधवे । नाहीं मजसीं
सरी पावे । ऐसें कोणही ॥ ५९ ॥ आतां लोपला अभिचार । त्याचा करीन मी जीर्णो-
द्धार । प्रतिष्ठीन परमार । यागवरि ॥ ६० ॥ मातें गाती वीनिती । नटनाचें रिझोवती ।
तयां देईन मागती । ते ते वस्तु ॥ ६१ ॥ मांजिरा अन्नपानी । प्रमदांच्या आलिंगनी ।
मी होईन त्रिभुवनी । आनंदाकार ॥ ६२ ॥ काय बहु सांगों ऐसे । ते आसुरीप्रकृती
पिसे । हुंरविती असोसे । गर्भनौळें तिथे ॥ ६३ ॥

अनेकचित्तविभ्रांता मोहजालसमावृताः ।

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥ १६ ॥

ज्वराचेनि आटोपें । रोगी भलतैसें जल्पे । चावळती संकल्पे । जाण ते तैसे ॥ ६४ ॥
अज्ञाना अंतुले धुळी । ह्मणोनि आशा वाहडुळी । भोवडीजती अंतराळी । मनोर-
थांच्या ॥ ६५ ॥ अनियम आषाढ मेघ । कां समुद्रोर्मी अभंग । तैसे कामिनी अनेग ।

१ मारीन. २ लौकिकानें. ३ सेवक. ४ व्यर्थ. ५ महा बलवान. ६ राशी. ७ संपन्न.
८ विष्णूला. ९ नांवलौकिक. १० नीच. ११ जारणमारणादि. १२ परपीडा. १३ वर्णिती.
१४ संतोषविती. १५ उन्मत्त. १६ वास घेती. १७ अपरमित इच्छेनें. १८ आकाशपुष्प.
१९ बडबडे. २० बरळती. २१ प्राप्त झाले. २२ वावटळ. २३ इच्छिती.

अखंड काम ॥ ६६ ॥ मग पै कामनाचि तथा । जिवी जाल्या वेलरिया । वोरपिली कांटिया । कमळें जैसी ॥ ६७ ॥ कां पाषाणाचिया मायां । हांडी फुटली पार्था । जीवीं तैसे सर्वथा । कुटके जाले ॥ ६८ ॥ तेव्हां चढतीये रेंयणीं । तमाची होय पुरवणी । तैसा मोह अंतःकर्णी । वाढोचि लागे ॥ ६९ ॥ आणि वाढे जंव जंव मोहो । तंव तंव विषयीं रोहो । विषय तेथ ठावो । पातकासी ॥ ७० ॥ पापें आपलेनि थावें । जंव करिती मेळावें । तंव जितांचि आघवे । येती नरक ॥ ७१ ॥ ह्यणौनि गा सुमती । जे कुमनोरथां पाळिती । ते आसुर येती वस्ती । तया ठाया ॥ ७२ ॥ जेथ असिंपत्र तरुवर । खदिरांगाराचे डोंगर । तातला तेलीं सागर । उतताती ॥ ७३ ॥ जेथ यातनांची श्रंणी । हे नित्य नवी यमजाचणी । पडती तिये शरणीं । नरकलोकीं ॥ ७४ ॥ ऐसे नरकाचिये सेले । भार्गी जे जे जन्मले । तेही देखो भुलले । यजिती यागीं ॥ ७५ ॥ येन्ही यागा-
दिक क्रिया । आहाणतेचि धनंजया । परि विरळती आचरोनियां । नाटकी जैसे ॥ ७६ ॥ वल्लभाचिया उजारिया । आपण्याप्रति कुस्त्रिया । जोडोनि तोषिती जैसिया । अह-
वंपणे ॥ ७७ ॥

आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः ।

यजंते नामयज्ञेस्ते दंभेनाऽविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥

तैसे आपण्यां आपण । मानितां महंतपण । फुगती असाधारण । गर्वें तेणें ॥ ७८ ॥ मग लवो नेणती कैसे । आदिवां लोहाचे खात्र जैसे । कां उधवले आकाशें । शिळा-
राशी ॥ ७९ ॥ तैसे आपुलिये बरवे । आपणचि रिझतां जीवें । तृणाहीहूनी आघवें
मानिती नीच ॥ ८० ॥ बरि धनाचिया मदिरा । माजुनि धनुर्धरा । कृत्याकृत्याविचारा ।
सर्वते केलें ॥ ८१ ॥ जया आंगीं आयती ऐसी । तेथ यज्ञाची गोटी कायसी । तरि
काय काय पिसी । न करिती गा ॥ ८२ ॥ ह्यणौनि कोणे येके वेळे । मौढ्यमद्याचेनि
बळें । यागार्चीही टेंवाळें । आदरिती ॥ ८३ ॥ ना कुंड मंडप वेडी । ना उचित साधन-
समृद्धी । आणि तयांसी तंव विधि । द्वंद्वचि सदा ॥ ८४ ॥ देवां ब्राह्मणाचेनि नांवें ।
आड वोरेंनहि नोहावें । ऐसें आथी तेथ यावें । लागे कवणा ॥ ८५ ॥ पै वीसरुवाचा
भोकेसा । गाईपूढें ठेऊनि जैसा । उगार्णो घेती क्षीररसा । बुद्धिवंत ॥ ८६ ॥ तैसे यागा-

१ मनोरथानीं. २ वेलीच्या जाळ्या. ३ ओरबडलीं. ४ राज. ५ वृद्धि. ६ बळानें. ७ तरवारी-
सारख्या पानांचे. ८ तापलेल्या. ९ शिडी. १० वांटा. ११ हानि. १२ व्यर्थ करिती.
१३ आश्रयानें. १४ सौभाग्यानें. १५ उंचलले. १६ पर्वत. १७ संतोषतां. १८ वेगळे केले. १९ सामग्री.
२० टवाळक्या. २१ वैमनस्य. २२ वाप्यानें. २३ वासराचा. २४ पेंढा भरून जनावराचा कृतिम
केलेला पांजरा. २५ झाडा.

चेनि नावें । जग वाडनि हांवें । नागविती आघवें । अहेरा वारी ॥ ८७ ॥ ऐशा कांहीं
आपुलिया । होमिती जें उजरिया । तेणें कामिती प्राणियां । सर्वनाश ॥ ८८ ॥

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।

मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषंतोऽभ्यसूयकाः ॥ १८ ॥

मग पुढां मेरी निशाण । लाडनी ते दीक्षितपण । जर्गी फोकोरिती आपण । वावो
वावो ॥ ८९ ॥ तेव्हां महत्त्वे तेणें अधमा । गर्वा चढे महिमा । जैसे लेवे दिधले तमा ।
काजळाचे ॥ ९० ॥ तैसें मौढ्य घणावे । और्द्धत्य उंचावे । अहंकार तुणावे । अविवे-
कही ॥ ९१ ॥ मग तुज्याची भाष । नुरवावया निःशेष । बळियेपणा अधिक । होय
बळ ॥ ९२ ॥ एसा अहंकार बळा । जालया येकावळा । दर्पसागर मर्यादेवळा । सांडुनि
उंते ॥ ९३ ॥ मग बोसडलेनि^१ दर्प । कामाही पित्त कुंरुपे । तथा धर्मी सैध^२ पळिपे ।
क्रोधाग्नि तो ॥ ९४ ॥ तेथ उन्हाळां आगी खरमरा । तेला तुपाचिया कोठारा । लागला
आणि वारा । सुटला जैसा ॥ ९५ ॥ तैसा अहंकार बळा आला । दर्प कामक्रोधीं गूढला ।
या दोहींचा मेळ जाला । जयांच्या ठायीं ॥ ९६ ॥ ते आपुलिया सवेशीं । मग कोणी
कोणी हिंसा । या प्राणियांते विरेशा । न साधिती गा ॥ ९७ ॥ पहिलें तंत्र धनुर्धरा ।
आपुलिया मांसरुधिरा । वेच^३ करिती अभिचारा । लागोनियां ॥ ९८ ॥ तेथ जाळिती
जिये व्हे । यामाजि जो मी आहे । तथा आत्मया मज घाये । वाजती ते ॥ ९९ ॥
आणि अभिचारकी तिहीं । उपद्रविजे जेतुलें कांहीं । तेथ चैतन्य मी पाहीं । सीण
पावे ॥ १०० ॥ आणि अभिचारावेगळें । विप्राये जें अवेगळे । तथा दकिती ईटाळें ।
पेचुन्याचीं ॥ १ ॥ सती आणि सत्पुरुख । दानशीळ याज्ञिक । तपस्वी अलौकिक ।
संन्यासी जे ॥ २ ॥ कां भक्त हन महात्मे । इथें माझीं निजोर्ची धामें । निर्वाळीं होम-
धर्में । श्रौतादिकीं ॥ ३ ॥ तयां द्वेषाचेनि काळकूटे । बोंसटोनि तिखटें । कुबोलांचीं
संदें । सूति कांडें ॥ ४ ॥

तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान् ।

क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ १९ ॥

ऐसे आघवाचि परी । प्रवर्तले माझ्या वैरी । तथा पापियां जें मी करी । तें आइक पां

१ वेधून-लोभानें. २ उत्कर्षासाठी. ३ इच्छिती. ४ प्रगट करिती. ५ व्यर्थ व्यर्थ. ६ लेप.
७ दृढ-होतें. ८ उद्धटपणा. ९ ऐक्य. १० वाहू लागतो. ११ अतिशयित भरून. वाहाणाऱ्या.
१२ प्रकोप पावे. १३ उबाऱ्याने. १४ अनिवार. १५ पेढे. १६ स्वेच्छा. १७ खर्च. १८ जारणादि
प्रयोगासाठी. १९ कचित्. २० प्राप्त झाले. २१ कोलितें. २२ आवडती. २३ निर्मळ. केली.
२४ माखून. २५ बळकट. २६ टोंचतात. २७ बाण.

॥ ५ ॥ तरी मनुष्यदेहाचा तांगा । घेऊनि हेसती जे जगा । ते पदवी हिराणि पै गा ।
 ऐसे ठेवीं ॥ ६ ॥ जे क्लेशगांवींचा उकरडा । भवपुरीचा पानवडा । ते तमोयोनी तथां
 मुढां । वृत्तिचि हें ॥ ७ ॥ मग आहाराचेनि नांवें । तुणही जेथ तुगवे । ते व्याघ्र वृचिक
 ओडवे । तैसीये करी ॥ ८ ॥ तेथ क्षुधादुःखें बहुतें । तोडूनि खाती आपणयातें । मर-
 मारों मागुते । होतचि असती ॥ ९ ॥ कां आपला गरळजाळीं । जाळिती आंगाची
 पेईळी । ते सर्पचि करीं बिळीं । निरुंधेला ॥ १० ॥ परी घेतला श्वास र्धापे । येतुलेनही
 मापें । विसांवा तथां नाटोपे । दुर्जनासी ॥ ११ ॥ ऐसेनि कल्पांचिया कोडी । गणितांही
 संख्या थोडी । तेतुला वेळ न काडी । क्लेशांनि तथां ॥ १२ ॥ तरि तथांसि जेथ जाणें ।
 तेथिचें हें पहिलें पेंणें । ते पावोनि येरें सारुणें । न होती दुःखें ॥ १३ ॥

आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ।

मामप्राप्यैव कौंतेय ततो यांत्यध्रमां गतिम् ॥ २० ॥

हाडायवरी चोरी । संपत्ती ते आसुरी । अधोगति अवधारी । जोडिली तिहीं
 ॥ १४ ॥ पाठीं व्याघ्रादि तामसा । योनी तो अळुमाळ ऐसा । देहाधाराचा उंसासा ।
 आथी जोही ॥ १५ ॥ तोही मी बोल्हावा हिरें । मग तमाचि होती एकसरें । जेथ
 गेलें आधारे । काळवंडेजे ॥ १६ ॥ जयांची पापा चिळैसी । नरक घेती विर्यैसी ।
 शीण जाय मूर्छी । शिणें जेणें ॥ १७ ॥ मळ जेणें मैळे । ताप जेणें पोळे । जया-
 चेनि नांवें सैळे । महाभय ॥ १८ ॥ पापा जयाचा कंटाळा । उपजे अमंगळ अमंगळा ।
 विटाळही विटाळा । विहे^{१६} जया ॥ १९ ॥ ऐसे विश्वाच या बोखदेर्या । अधम जे
 धनंजया । ते ते होती भोगूनिथी । तामसा योनी ॥ ४२० ॥ अहा सांगतां वाचा रडे ।
 आठवित्तां मन खिंरडे । कंठारे मूर्खी केवडे । जोडले निरय ॥ २१ ॥ कायिसया ते
 आसुर । संपत्ति पोषिती वाडेरें । जिया दिधलें घोर । पतन ऐसें ॥ २२ ॥ ह्यणोनि तुवां
 धनुर्धरा । नोहावें गा तिया मोहैरा । जेउंता वास आसुरा । संपत्तिवंता ॥ २३ ॥ आणि
 हंभादिदोष साही । हे संपूण जयांच्याठायीं । ते त्यजावे हें काई । ह्यणों कीर ॥ २४ ॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतन्नयं त्यजेत् ॥ २१ ॥

परि काम क्रोध लोभ । या तिहींचेंचि थांबे^{१७} । थांबे तेथें अशुभ । पिकलें जाण ॥ २५ ॥

१ दोरा. २ जगापासून दिवज होती. ३ पाणवाट. ४ मूढयोनि-वृक्षादि. ५ अरण्यवासी.
 ६ त्वचा, पृष्टि. ७ संकोचला. ८ टाकावयास. ९ मुक्ताम. १० थोडासा. ११ स्वस्थता. १२ काळोख
 करणारे काळानें. १३ कंटाळा. १४ भयें. १५ भिपे. १६ भीति पवि. १७ निकृष्ट, नाशास्तव.
 १८ मार्गे सरें. १९ हायरे हाय. २० वावगी. २१ मार्गी. २२ जेथें. २३ बंड.

सर्वदुःखा आपुलिया । दर्शना धनंजया । पांढाऊ हे भलतया । दिधले आहाती ॥ २६ ॥
 कां पापियां नरकभोगी । सुवैवयालागीं जगीं । पातकांची होंटुगी । सभाचि हे ॥ २७ ॥
 ते रौरव गा तंवचि वरी । आइकिजती पंढांतरी । जंव हे तिन्ही अंतरी । उठती ना
 ॥ २८ ॥ अपाय तिहीं आंशलगु । यातना इहीं सवंग । हाणी हाणी नेहे हे तिथ । हेचि
 हाणी ॥ २९ ॥ काय बहु बोलूं सुभटा । सांगीलिया निकुटा । नरकाचा हरिवंदा ।
 त्रिशंकु हा ॥ ४३० ॥ या कामक्रोधलोभां । माजि जीवें जो होय उभा । तो निरयपुर्णीची
 सभा । येथ पावे ॥ ३१ ॥ ह्यणौनि पुढतपुढती किरीटी । हे कामादिदोषत्रिपुटी । त्यजा-
 वीचि गा वोखटी । आघवाविषयीं ॥ ३२ ॥

पतैर्विमुक्तः कौंतेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।

आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ २२ ॥

धर्मादिकां चौहीआंत । पुरुषार्थाची तेंचि मात । करावीजें संघात । सांडील हा ॥ ३३ ॥
 हे तिन्ही जीवीं जंव जागती । तंववरी निकियांची प्राप्ती । हे माझे कान नाइकती । देवही
 ह्यणे ॥ ३४ ॥ जया आपणपें पडिये । आत्मनाशा जो बिहे । तणें न धरावी हे सोये^{१२} ।
 सावध होइजे ॥ ३५ ॥ पाटी बांधोनि पाषाण । समुद्रां बांही आंगवण । कां जियावया
 जेवण । काळकूटाचें ॥ ३६ ॥ इहीं कामक्रोधलोभेंसी । कार्यसिद्धि जाण तैसी । ह्यणोनि
 ठावोचि पुंसी । ययांचा गा ॥ ३७ ॥ जें कहीं अवचटें । हे तिकडी सांखळ तुटे । तें सुखें
 आपलिये वाटे । चालो लभे ॥ ३८ ॥ त्रिदोषी सांडिलें शरीर । त्रिकुटीं फिटलिया नगर ।
 त्रिईह निमालिया अंतर । जेसें होय ॥ ३९ ॥ तैसा कामादिकीं तिथी । सांडिला सुख
 पावोनि जगीं । संग लाहे मोक्षमार्गी । सज्जनाचा ॥ ४४० ॥ मग सत्संगें प्रबळें । सच्छा-
 स्त्राचेनि बळें । जन्ममृत्युचीं निर्माळें । निस्तरे रानें ॥ ४१ ॥ ते वेळीं आत्मानहें आववें ।
 जें सहा वसतें बरवें । तें तैसेचि पांढण पावे । गुरुकृपेचें ॥ ४२ ॥ तेथ प्रियांची परम-
 सीमा । तो भेटे माउली आत्मा । तेंचि खेवीं आटे डिडिमीं । सांसारिक हे ॥ ४३ ॥ एसांजो
 कामक्रोधलोभां । झोंडी करुनि ठाके उभा । तोचि येवडिया लाभा । गोसावी होय ॥ ४४ ॥

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।

न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ २३ ॥

ना हें नावडोनि कांहीं । कामादिकांच्याचिठार्थी । होंटिली जेणें डोंई । आत्मचोरे

१ दाखविण्यास. २ वाटाडे. ३ घालावया. ४ बलाढ्य. ५ परोक्षत्वे. ६ सोपे. ७ दुरवांजा.
 ८ तीन खिले मारलेला. ९ अनुकूल. १० कल्याणाची. ११ स्वतः विषयींचें प्रेम. १२ मार्ग.
 १३ सामर्थ्य. १४ पुसून टाक. १५ चाहाडी, चोरी व शिंदळकी यांनी. १६ त्रिविध ताप. १७ खचरट.
 १८ उलंघी. १९ नगर. २० आवडत्याची. २१ त्या क्षणीं. २२ गलबल. २३ झाडा. २४ घातली.

॥ ४५ ॥ जो जर्गी समान सकृप । हिताहित राविता सीप । तो अमान्य केला बाप । वेद जेणें ॥ ४६ ॥ न धरीचि विधीची भीड । न करीचि आपली चाड । वाढवीत गेला कोड । इंद्रियांचें ॥ ४७ ॥ कामक्रोधलोभांची कास । न सोडीच पाळिली भांस । स्वैराचा-
राचें अँसोस । वळघला रान ॥ ४८ ॥ तो सुटकेचिया वीहिणी । मग पिवों न लहे पाणी । स्वर्मीही ते सुखकाहाणी । दुरीचि त्या ॥ ४९ ॥ आणि परत्र तंव जाये । हें कीर त्या आहे । परी ऐहिकही न लहे । भोग भोगूं ॥ ५० ॥ तरि माशालागीं भुलला । ब्राह्मण पाँणबुडा रिघाला । कीं तेथही पावला । नास्तिकवाद ॥ ५१ ॥ तैसें विषयांचेनि कोडे । जेणें परत्रा केलें उबडें । तंव तोचि आणिकीकडे । मरणें नेला ॥ ५२ ॥ एषं परत्र ना स्वर्ग । ना ऐहिकही विषयभोग । तेथ केउता प्रसंग । मोक्षाचा तो ॥ ५३ ॥ ह्यपौनि कामाचेनि बळें । जो विषय सेऊं पाहें सँळें । त्या विषय ना स्वर्ग मिळें । ना उद्धरे तो ॥ ५४ ॥

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।

ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
देवासुरसंपद्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

याकारणें पै बापा । ज्या आधी आपली कृपा । तेणें वेदांचिया निरोपा । आन न कीजे ॥ ५५ ॥ पतीचिया मता । अनुसरौनि पतिव्रता । अनायासें आत्महिता । भेटेचि ते ॥ ५६ ॥ ना तरी श्रीगुरुवचना । दिठी हेतु जतना । शिष्य आत्मभुवना- । माजि ^{१२} पसे ॥ ५७ ॥ हें असो आपुला ठेवा । हाता आधी जरी यावा । तरी आदरं जेविं दिवा । पुढां कीजे ॥ ५८ ॥ तैसा अशेषांही पुरुषार्था । जो गोसांवी हो ह्याणे पार्था । तेणें श्रुति-
स्मृती माथां । बेसणें धांपे ॥ ५९ ॥ शास्त्र ह्याणें जें सांडावें । तें राउयही तृण मानावें । जें घेववी ते न ह्याणावें । विषही विरू ^{१३} ॥ ४६० ॥ ऐसिया वेदैकानिष्टा । जालिया जरी सुभदा । तरि कें आहे अनिष्टा । भेटणें गा ॥ ६१ ॥ पै अहितापासूनि काढिती । हित वेउनी वाढविती । नाहीं श्रुतीपरौती । माउली जगा ॥ ६२ ॥ ह्याणेंनि ब्रह्मेसीं मेळवी । तंव हे कोण्हे न सांडावी । अगा तुवांही ऐसी भजावी । विशेषेसी ॥ ६३ ॥ जे आजि अर्जुना तूं येथें । करावया सत्य शास्त्रें सीथें । जन्मलासि बँळार्थें । धर्माचेनि ॥ ६४ ॥ आणि धर्मानुज हे ऐसें । ओघेचि आलें अपैसें । ह्याणेंनि अनारिसें । करूं नये ॥ ६५ ॥

१ आत्मप्राप्तीची इच्छा. २ शपथ. ३ स्वेच्छा आचरणाचें. ४ अतिशयेंकरून. ५ लंपट झाला, वेधला. ६ मार्गीत. ७ कोळयाच्या जातींत. ८ उपडें. ९ कसचा. १० बळानें. ११ अवज्ञा. १२ पावे. १३ घालावें. १४ विरुद्ध. १५ यथार्थ. १६ धर्माचें बळ तुझ्याठायीं आहे. १७ अन्यथा.

कार्याकार्यविवेकी । शास्त्रेचि करावी पारखी । अकृत्य ते कुडे लोकी । वाळावे गा ॥ ६६ ॥ मग कृत्यपणें खरें निगे । तें तुवां आपलेनि आंगें । आचरोनि आदरे चांगें । सारावे गा ॥ ६७ ॥ जे विश्वप्रामाण्याची मुदी । आजि तुझ्या हातीं असे सुबुद्धी । लोकसंग्रहासि विशुद्धी । योग्य होती ॥ ६८ ॥ एवं आसुरवर्ग आघवा । सांगोनि तेथिचा निगावा । तोही देवें पांडवा । निरूपिला ॥ ६९ ॥ इयावरी तो पंडूचा । कुमर सज्जव जीवीचा । पुसेल तो चैतेन्याचा । कानीं ऐका ॥ ७० ॥ संजयें व्यासाचिया निरोपा । तो वेळें फेडिला तथा नृपा । तैसा मीही निवृत्तिकृपा । सांगेन तुझां ॥ ७१ ॥ तुझी संत माझिया कडा । दिडीचा कराल बंधुडा । तरि तुझां माने येवढा । होईन मी ॥ ७२ ॥ ह्यणोनि निज अवधान । मज वोळगे पंसायदान । हीजो जी सनाथ होईन । ज्ञानदेव ह्यणे ॥ ७३ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

श्लोक २४, ओव्या ४७३.

अध्याय १७ वा.

विश्वविकासित मुद्रा । जया सोडवी तुझी यागेंनिद्रा । तथा नमोजी गणेंद्रा । श्रीगुरु राया ॥ १ ॥ त्रिगुण त्रिपुरी वेढिला । जीवत्वंतुगीं आडिला । तो आत्मशंभुनें सोडविला । तुझिया स्मृती ॥ २ ॥ ह्यणोनि ^{१५} शिवेंसा कांटाळा । गुरुत्वं तूचि आंगळा । तन्ही हकु मायाजळा । माजि तारुनि ॥ ३ ॥ जे तुझ्याविखीं मूढ । त्यालागीं तू वक्रंतूड । ज्ञानियांसि तरी अखंड । उज्ज्वि आहासी ॥ ४ ॥ ^{१६} दैविकी दिडी पाहतां सोनी । तन्ही मीलोनोन्मीलनी । उत्पत्ति प्रळय दोन्ही । लीलाचि करिसी ॥ ५ ॥ प्रवृत्तिकर्णाच्या चौळी । उठिली मदगंधानिळी । पूंजीजसी नीळोत्पळी । जीवभुंगेंच्या ॥ ६ ॥ पोंढीं

१ ओळख. २ त्यागावें. ३ जगास प्रमाण ठेवण्यायोग्य असा शिक्षा. ४ निघण्याचा प्रकार. ५ जीवात्म्याचा. ६ वेळ घालविला. ७ वर्षाव. ८ मनाचें. ९ आश्रितास. १० प्रसाद. ११ जगरूप प्रफुल्लित मायेची आकृति. १२ योगरूप अवस्था, ध्यान. १३ तारकासुराच्या तीन पुत्रांना चतुर्भुज प्रसन्न होऊन अंतरिक्षांत त्रिपुरें बांधून दिली होती. त्या तिघांनीं सर्व त्रिभुवन त्रासवून टाकिलें होतें, देव व ऋषि विष्णूस शरण गेले व त्या सर्वांनीं शिवाचें स्मरण करून त्या त्रिपुराच्या त्रासापासून त्रैलोक्य मुक्त करविलें. त्याप्रमाणें त्रिगुणांनीं त्रासलेला जीवात्मा सद्गुरुस्मरणें करून शिवानें (आत्मशंभुनें) सोडविला. (शिवलीमूत अ० १३ पहा ह्यणजे हें रूपक ध्यानांत येईल). १४ किड्यांत. १५ शिवाबरोबर. १६ अधिक. १७ तिरस्कार करणारा. १८ दैवीदृष्टि. १९ लहान. २० उघडणें व झांकणें यांत. २१ संसारिक वृत्तीच्या. २२ हालविण्यानें. २३ वायुनें. २४ जीव हेच भ्रमर त्यांनीं युक्त नीलकमलांनीं पूजिला जातोस. २५ नंतर.

निवृत्तिकर्णताळें । ओंहालली ते पूजा विधुळे । तेव्हां मिरविसी मोकळें । आंगाचें लेणें ॥ ७ ॥ वामांगीचा लोखविलास । जो हा जगद्रूप आभास । तो तांडवमिसें कोळास । शिविसी तूं ॥ ८ ॥ हें असो विस्मय दातारा । तूं होसी जयाचा सोयरा । सोहरिकेचिया व्यवहारा । मुक्तेचि तो ॥ ९ ॥ फेडिता बंधनाचा ठावो । तूं जगद्रूप ऐसा भावो । धरूं वेळीगे उर्वोवो । तुझाचि आंगी ॥ १० ॥ वुजयाचेनि नांवें तथा । देहही नुरेचि पै देवराया । जेणें तूं आपणपया । केलासि तुजा ॥ ११ ॥ तूतें करुनि धुवें । जे उपायी घेती दवडे । तथा ठीसी बहुवें पांडें । मागांचि तूं ॥ १२ ॥ जो ध्यानें सुये मानसी । तथा लागीं नाहीं तूं त्याचे वेशी । ध्यानही विसरे तेणेंसी । वल्लभ तुज ॥ १३ ॥ तूतें सिद्धचि जो नेणें । तो नांदे सर्वज्ञपणें । वेदांही येवढें कोलणें । नेघसी कानी ॥ १४ ॥ मौन गा तुझें राक्षिनाव । आतां स्तोत्री कें बांधों हांव । दिसती तेतुली माव । भजों काई ॥ १५ ॥ दैविके^१ सेवक हों पाहों । तरि भेदितां द्रोहचि लाहों । ह्मणोन आतां काहीं नोहों । तुजलागीं जी ॥ १६ ॥ जें सर्वथा सर्वही नोहिजे । तें अहया तूतें लाहिजे । हें जाणें मी वरि तुझें । आराध्यलिंगा ॥ १७ ॥ तरि नुरोनि वेगळेपण । रीतीं भजिनलें लवण । तैसें नमन माझें जाण । बहु काय बोलों ॥ १८ ॥ आतां रिता कुंभ समुद्री रिगे । तो उचंबळत भरोनि निगे । कां दैवीं दीपसंगें । दीपचि होय ॥ १९ ॥ तैसा तुझिया प्रेणती । मी पूर्ण जालों श्रीनिवृत्ती । आतां आणीन व्येक्ती । गीतार्थ तो ॥ २० ॥ तरि षोडशाध्यायशेखी । तिथे समानीच्या श्लोकी । जो ऐसा निर्णयो^२ निष्टकी । ठेविला देवें ॥ २१ ॥ जे कृत्याकृत्यव्यवस्था । अनुष्ठावया पार्था । शास्त्रचि एक सर्वथा । प्रमाण तुज ॥ २२ ॥ तेथ अर्जुन मानसें । ह्मणे हें ऐसें कैसें । जे शास्त्रेवीण नसे । सुटिका कर्मा ॥ २३ ॥ तरी तैक्षकाची फडे । ठाक्रोनि कै तो मणि काढे । कै नाकींचा केश जोडे । सिंहाचिथे ॥ २४ ॥ मग तेणें तो बोविजे । तरीच लेणें पाविजे । येव्ही काय असिजे । रिक्तकंठा ॥ २५ ॥ तैसी शास्त्राची मोकळी । थों कै कोण वेदाळी । एकवाक्यनेच्या फळी । पैसिजे^३ कै ॥ २६ ॥ जालयाही एकवाक्यता । के लाभें वेळ अनुष्टितां । कैचा पैसोर जीविता । येतुलालिया ॥ २७ ॥ आणि शास्त्रें अर्थें देशें काळें । या चहंही जें ऐकफळें । तो उपावो के मिळे । आंधवयांसी ॥ २८ ॥ ह्मणोन शास्त्राचें घडतें । नाहें प्रकार बहुतें । तरि मूर्खो मुमुक्षां येथें । काय गती पां ॥ २९ ॥ हा पुसावया अभिप्राव । जो अर्जुन

१ अंतर्मुख वृत्ति. २ हालली असतां. ३ नाश पावे. ४ नृत्य त्रीडा. ५ चातुर्य. ६ राह. ७ प्रसर. ८ निराळा. ९ धांवें. १० राहसी. ११ सर्व प्रकारें. १२ घाली. १३ आवडी. १४ तूं देव अशा नात्यानें. १५ हे आराध्यमुर्ते. १६ उदकानें. १७ वात. १८ नमस्कारेंकरून. १९ स्पष्ट करीन. २० सिद्धांती. २१ सर्पाजी. २२ अनेकत्व. २३ शास्त्रांला. २४ मार्ग सापडे. २५ वेळ आयुष्य. २६ एकत्र होतें. २७ सर्वांला. २८ साधन.

करीं प्रस्ताव । तो सत्सविया ठाव । अध्याय येथ ॥ ३० ॥ तरि सर्वविषयीं विवृण्ण ।
जो सकळकळीं प्रवीण । कृष्णाही नवल कृष्ण । अर्जुनस्वें जो ॥ ३१ ॥ शौर्या जोडला
आधार । जो सोमवंशाचा शृंगार । सुखादि उपकार । जयाचीलीळा ॥ ३२ ॥ जो प्रज्ञेचा
प्रियोत्तम । ब्रह्मविद्येचा विश्राम । सहचर मनोधर्म । देवाचा जो ॥ ३३ ॥

अर्जुन उवाच-ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजंते श्रद्धयान्विताः ।

तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १ ॥

तो अर्जुन ह्मणे मा तमालइया मा । इंद्रियां फावलिआ ब्रह्मा । तुझा बोल आह्मा ।
साकांक्ष पै जी ॥ ३४ ॥ जें शास्त्रेंवांचून आणिकें । प्राणियां स्वमोक्ष न देखे । ऐसें का
कें पळे । बोलिलासी ॥ ३५ ॥ तरि न मिळेचि तो देश । नव्हेचि काळा अवकाश । 'जो
करवी शास्त्राभ्यास । तोही दुरी ॥ ३६ ॥ आणि अभ्यासां विरजिरी । होती जिया साम-
ग्रिया । त्याही नाही आपैतियां । तिये वेळीं ॥ ३७ ॥ उज्जु नोहेचि प्रीचीन । नेहीचि
प्रज्ञां संवार्हिन । ऐसें ठेले अर्पादन । शास्त्राचें जया ॥ ३८ ॥ किंबहुना शास्त्राविखीं ।
येकही न लाहातीचि नैखी । ह्मणुनि उखिविखी । सांडिली जिहीं ॥ ३९ ॥ परि निर्धा-
रुनि शास्त्रें । अर्थानुष्ठानें पवित्रें । नांदताति परंजें । साचारें जे ॥ ४० ॥ तयां ऐसें आह्मी
होआवें । ऐसी चाड बांधोनि जीवें । घेती तयांचे मोगावे । आचरावया ॥ ४१ ॥ धड्या-
चिया आखरा । तळीं बाळ लिहे शतारा । कां पुढेंसुनि पंडिकरा । अक्षम चाले ॥ ४२ ॥
तेसें सर्वशास्त्रनिपुण । तयाचें जें आचरण । तेंचि करिती प्रमाण । आपलिये श्रद्धे ॥ ४३ ॥
मग शिवादिं पूजनें । भूम्यादिं महादानें । अग्निहोत्रादि येंजनें । करिती जे श्रद्धा
॥ ४४ ॥ तयां सत्वरजतमां- । माजि कोण पुरुषोत्तमा । गति होय ते आह्मां । सांगिजो
जी ॥ ४५ ॥ तंव वैकुण्ठपीठिचें लिंग । जो निगमपद्माचा पराग । जिये जयाचेनि हें
जग । अंगच्छाया ॥ ४६ ॥ काळ सावियाचि वाढ । लोकोत्तर प्रौढ । अद्वितीय गूढ ।
आनंदघन ॥ ४७ ॥ इयें श्लाघीजती जेणें बिकें^२ । तें जयाचे आंगीं असिकें । तो श्रीकृष्ण
स्वमुखें । बोलत असे ॥ ४८ ॥

श्रीभगवानुवाच-त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।

सात्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥

--१ निरिच्छ. २ काळा नसतां. ३ बुद्धीचा. ४ आवडता. ५ समागमें असणारा. ६ हें तमाल-
पत्रप्रमाणें. नीलवर्णा कृष्णा. ७ प्रात होण्यासारखा असतां. ८ संशययुक्त. ९ कोणच्या पक्षानें.
१० पुरु. ११ सहाय. १२ स्वाधीन. १३ अनुकूल. १४ पूर्वकर्म. १५ बुद्धि. १६ सहाय. १७ संपा-
दन. १८ युक्ति. १९ विचार, वादविवाद. २० परलोकी. २१ मार्ग. २२ पुढें करून. २३ डोळस.
२४ अंधळा. २५ यत्न. २६ कांचे. २७ सांख्यीन. २८ अलौकिक. २९ शक्तीन. ३० असे.

ह्मणे पार्था तुझा अतिसो । घेई गा आर्हा जाणतसों । शास्त्राभ्यासाचा आडसो । मानितोसि कीं ॥ ४९ ॥ नुसधियाचि श्रद्धा । झोंबों पाहसी परमपदा । तरि तैसें हें प्रबुद्धा । सोहोपें नोहे ॥ ५० ॥ श्रद्धा ह्मणीतलियासाठी । पातेंजों नये किरिटी । काय द्विज अंत्यजघृष्टी । अंत्यज नोहे ॥ ५१ ॥ गंगोदक जरी जालें । तरि मद्यभांडा आलें । तें वेऊं नये काहीं केलें । विचारी पां ॥ ५२ ॥ चंदन होय इतळु । परि अग्नीसी पावे मेळु । तें हातीं धरितां जाळुं । न शके काई ॥ ५३ ॥ कां किंदाचिये आवतिये पुटी । पडिलें सोळें किरिटी । घेतलें चोखटासाठी । नागवीना ॥ ५४ ॥ तैसें श्रद्धेचें ईळवाडें । आंगें कीर चोखडें । परि प्राणियाच्या पडे । विभार्गी जें ॥ ५५ ॥ तें प्राणिये तंव स्वभावे । अनावि-
माया प्रभावे । त्रिगुणाचेचि आधवे । वळिले आहाती ॥ ५६ ॥ तेथही दोन गुण खांचेती । मग एक धरी उंभ्रती । तें तैसियाचि होती वृत्ती । जीवांचिया ॥ ५७ ॥ वृत्ती ऐसें मन धरिती । मना ऐसी क्रिया करिती । केलिया ऐसीं वरिती । मरानि वेहें ॥ ५८ ॥ बीज मोडे झाड होये । झाड मोडे बीजीं सामाये । ऐसेनि कल्पकोडी जाये । परी जाति न नाशे ॥ ५९ ॥ तियापरि यियें अपारें । होत जात जन्मांतरे । त्रिगुणत्व न व्यभिचरे । प्राणियांचें ॥ ६० ॥ ह्मणुनि प्राणियांच्यैपिकीं । पंडिली श्रद्धा अवलोकीं । ते होय गुणां-
सारिखी । तिहीं यथां ॥ ६१ ॥ विपायें वाढे सत्व शुद्ध । तेव्हां ज्ञानासी करी साध्य । परि एका दोषे वोखेद । येर आहाती ॥ ६२ ॥ सत्वाचेनि आंगलें । ते श्रद्धा मोक्षफळा रिये । तंव रज तम उगे । कां पां राहाती ॥ ६३ ॥ मोडोनि सत्वाची जाये । रजोगुण आकाशें जाये । तेव्हां तेचि श्रद्धा होये । कर्मकरसुणी ॥ ६४ ॥ मग तमाची उठी आगी । तेव्हां तेचि श्रद्धा भंगी । होलागे भोगालागीं । भलतेया ॥ ६५ ॥

सत्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।

श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥ ३ ॥

एवं सत्वरजतमा- । वेगळी श्रद्धा सुर्वमा । नाही गा जीवमा- । माजी यथा ॥ ६६ ॥ ह्मणोनि श्रद्धा स्वाभाविक । असे पै त्रिगुणात्मक । रजतमसात्विक । भेई इहीं ॥ ६७ ॥ जैसें जीवनचि उदक । परि विषीं होय मारक । कां मिरयामाजि तीखें । उंशीं गोड ॥ ६८ ॥ तैसा बहुवेसं तमें । जो सदाचि होय निम । तेथ श्रद्धा परिणम । तेंचि होउनी ॥ ६९ ॥ मग काजळा आणि मसी । न दिसे विवंचना जैसी । तेवीं श्रद्धा तामसी ।

१ कल, हड्ड. २ प्रतिबंध. ३ विश्वासू नये. ४ अंत्यजाच्या समागमे. ५ हिनकटाच्या. ६ झणून. ७ बुडाविणार नाही काय. ८ स्वरूप. ९ दवती. १० जोर. ११ धारण करिती. १२ नाश पावे. १३ मध्ये. १४ प्राण झाली. १५ कदाचित्. १६ विरुद्ध. १७ साक्षात्. १८ आश्रय. १९ कर्म करणारी. २० सुज्ञा. २१ जीवसमूहांत. २२ तिष्ठत. २३ जन्मतो व मरतो.

सिनी^१ नाही ॥ ७० ॥ तैसीच राजसी जीवीं । रजोमय जाणावी । सात्विकी आववी ।
सत्वाचीच ॥ ७१ ॥ ऐसेनि हा सकळ । जगडंबर निखळ । अद्वैताचि केवळ । वातला
असे ॥ ७२ ॥ परि गुणत्रयवशें । त्रिविधपणाचें लीसें । अद्वै जें उठिलें असे । तें वाळख
तूं ॥ ७३ ॥ तरि जाणिजे झाड फुलें । कां मानस जाणिजे बोलें । भोगें जाणिजे केलें ।
पूर्वजन्मीचें ॥ ७४ ॥ तैसीं जिहीं जिहीं चिन्हीं । अद्वैचीं रूपें तिन्हीं । देखीजती ते
वानी । अवधारी पां ॥ ७५ ॥

यजंते सात्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसाः ।

प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजंते तामसा जनाः ॥ ४ ॥

तरि सात्विक अद्रा । जयांचा होय बांधा । तयां बहुत करुनि मेधा । स्वर्गीं आधी
॥ ७६ ॥ ते विद्याजात पडती । यज्ञक्रिये निवडती । किंबहुना पडती । देवलोकीं ॥ ७७ ॥
आणि अद्रा राजसा । घडले जे वीरेश । ते भजती राक्षसां । खंचरां हन ॥ ७८ ॥ अद्रा
जे कां तामसी । ते मी सांगेन तुजपार्शी । जे केवळ पापराशी । अतिकर्कशी निर्दयत्वे
॥ ७९ ॥ जीववधें साधूनि बळी । भूतप्रेतकुळें मैळी । स्मशानीं संभ्याकाळीं । पूजिती जे
॥ ८० ॥ ते तमोगुणाचें सार । काढुनि निर्मिले नर । जाण तामसियेचें घर । अद्वैचें
तें ॥ ८१ ॥ ऐसी इहीं तिहीं लिंगीं । त्रिविध अद्रा जर्गीं । पै हे यथालागीं । सांगत
असें ॥ ८२ ॥ जे हे सात्विक अद्रा । जतन धरावी प्रबुद्धा । येरी सोनी विरुद्धा । सांडा-
विद्या ॥ ८३ ॥ हे सात्विकमति जया । निर्वाहति होय धनंजया । बागुल नोहे तथा ।
कैवल्य तें ॥ ८४ ॥ तो न पडो कां ब्रह्मसूत्र । न लोडो सर्व शास्त्र । सिद्धांत न होत
स्वतंत्र । तथाच्या हातीं ॥ ८५ ॥ परी श्रुतिस्मृतींचे अर्थ । जे आपण होऊन मूर्त ।
अनुष्ठानें गाजत । वडील जे हे ॥ ८६ ॥ तयांचीं आचार तीं पाउले । पाऊनि सात्विकी
अद्रा चाले । तो तेंचि फळ ठेविलें । ऐसें लीहें ॥ ८७ ॥ पै एक दीप लावी सायासें ।
आणिक तेथें लाऊं बैसे । तरि तो काय प्रकाशें । वंचिजे^२ गा ॥ ८८ ॥ कां येकें मोल
अपार । वेंचोनि केलें धवळार । तो सुरवाड वस्तीकर । न भोगी काई ॥ ८९ ॥ हें
वसो जो तळें करी । तें तथाचीच तृषा हरी । कीं सुभारासीचि अन्न घरीं । येरां नोहे
॥ ९० ॥ बहुत काय बोलो पै गा । येका गौतमासीच गंगा । येरां समस्तां काय जगा ।
वर्षाळ जाली ॥ ९१ ॥ ह्यगौनि आपलीया परी । शास्त्र अनुष्ठिती कुंसरी । जाणें तयातें
अद्राळु जो वरी । तो मुखही तरे ॥ ९२ ॥

१ वेगळी. २ सर्व जग. ३ चिन्ह. ४ ज्या ज्या. ५ वर्णन करतो. ६ देहाकृति. ७ बुद्धि.
८ सकळ विद्या. ९ पिशाचांला. १० संरक्षण. ११ पडो. १२ प्रकट. १३ प्राप्त-होई. १४ फसविल
काय. १५ घर. १६ सुखकर. १७ स्वयंपाकघास. १८ ओढा. १९ आपल्यापेक्षा. २० दक्षतेन.
२१ आचरी.

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यंते ये तपो जनाः ।

दंभाहंकारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥ ५ ॥

ना शास्त्राचेनि कीर नावें । स्वीकरोंही नेणती जीवें । परि शास्त्रज्ञांही शिष्ये^२ । देकी नेव्तिती ॥ ९३ ॥ वडिलांचिया क्रिया । देखोनि वातां वांकुलिया । पंडितां डोंकुलिया । वाजविती ॥ ९४ ॥ आपलेनीचि आर्थापें । धनित्वाचेनि वपें । साच्यचि पाखंडार्चा तपें । आहरिती ॥ ९५ ॥ आपुलिया पुढिलांचिया । आंगां घालुनि क्रांतिया । रक्तमांसाप्रणी-
तया । भरभरां ॥ ९६ ॥ रिश्चिविती जळतकुंडी । लाविती चेडयाच्या तोंडी । नवसिया हेती उंडी । बाळकाची ॥ ९७ ॥ अग्रहाचिया डंजूरियां । भुरग्वेवतां वरिया । अन्नत्यागे सांतरिया । ठाकती येक ॥ ९८ ॥ अगा आत्मपरपीडा । बीज तमक्षेत्री सुहाडा । पेरिती मग पुढां । तेंचि पिके ॥ ९९ ॥ बाडू नाही आपलिया । आणि नावेतेंही धनंजया । न धरी होय तथा । समुद्दी जैसें ॥ १०० ॥ कां वेद्यातें करी सेंळा । रसें सांडी पयखाळा । तो रोगिया जेवि विव्हेळा । सर्वता होय ॥ १ ॥ ना ना पडिंकाराचेनि सेंळे । काढी आपलेचि डोळे । तें वानवेंसां आंधळें । जैसें ठाके ॥ २ ॥ तैसें तथा असुरां होय । जे निवुनि शास्त्रांची सोये । सैधें थांवताती मोहें । आडवी जे कां ॥ ३ ॥ काम करवी ते करिती । क्रोध मारवी ते मारिती । क्रिबडुना मातें पुरिती । दुःखाचा गुडो ॥ ४ ॥

कर्णयंतः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ।

मां चैवांतःशरीरस्थं तान्विद्धथासुरनिश्चयान् ॥ ४ ॥

आपलां परावां देही । दुःख देती जें जें कांही । मज आत्मया तेतुलाही । होय सीण ॥ ५ ॥ पै वाचेनिही पालवें । पापियां तथा नांतळावें । परि पडिलें सांगावें । त्यजावया ॥ ६ ॥ प्रेत बाहिर घालिजे । कां अंत्यज संभाषणीं त्यजिजे । हें असा हातें क्षाळिजे । कैश्मळातें ॥ ७ ॥ येथ शुद्धीचिया आशा । तो लपु न मनेवे जसा । तथातें सांडावया तैसा । अंतुवाद् हा ॥ ८ ॥ तरि अर्जुना तू तथातें । देखसी तें स्मर हो मातें । जे आन प्रायश्चित येयें । मनेल ना ॥ ९ ॥ ह्यानेनि श्रद्धा जे सात्विकी । पुढती तेचि पै जकी । जतन करावी निकी । सर्वोपरी ॥ ११० ॥ तरि धरावा तैसा संग । जेणे पांखें सात्विक लाग । सत्ववृद्धीचा भाग । आहार घेये ॥ ११ ॥ येव्ही तरी पाही । स्वभाववृद्धीच्या डाई ।

१ आरंभ करूं. २ हवींवर. ३ वेडावून दाखवितात. ४ कुटक्या. ५ व्यापारें. ६ कोपना. ७ यज्ञ-
पात्रें. ८ घालितात. ९ चेटुकाच्या. १० आढ्यतेनें, उत्कर्षनें. ११ इतर लहान देवतांपासून वर
प्राप्तीकरितां. १२ सात दिवसपर्यंत, एकवीस दिवसपर्यंत. १३ सुज्ञा. १४ द्वेष. १५ काढा. १६ लाधनें.
१७ व्याकुळ. १८ स्वतः. १९ डोळसाच्या. २० स्वधेनें. २१ मूर्खाला. २२ मार्ग. २३ आनिवार.
२४ दगडांत. २५ न स्वर्गावें. २६ पातकातें. २७ मानवें. २८ बोलणें. २९ योग्य नाही.

आहारावांचून नाही । बळी हेतु ॥ १२ ॥ प्रत्यक्ष पाहें पां वीरा । जो सावध घे महरा । तो होऊनि ठाके माजिरा । तिथेचि क्षणी ॥ १३ ॥ कां जो सावित्र्या अन्नरस सेवी । तो व्यापिजे वातश्लेष्मस्वभावी । काय डवर जालिया निववी । पैयादिक ॥ १४ ॥ ना तरि अमृत जयापरी । घेतलिया मरण वारी । कां आपुलिया ऐसें करी । जैसें विष ॥ १५ ॥ तेवि जैसा घेपे आहार । धातु तैसाचि होय अकार । आणि धातुऐसा अंतर । भाव पोखे ॥ १६ ॥ जैसें मांडियांचेनि तापें । आंतुलें उडकही तापे । तैसी धातुवशे आदोपे । चित्तवृत्ती ॥ १७ ॥ द्वयोनोनि सात्विक रस सेविजे । तें सत्वाची वाढि पाविजे । राजसा तामसा होइजे । येरीं रसीं ॥ १८ ॥ तरी सात्विक कोण आहार । राजसतामसा कायि अकार । हें सांगों करी आर । आकर्णनीं ॥ १९ ॥

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।

यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥

आणि एकसरें आहारा । कैसेनि तिनी मोहरा । जालिया तैही वीरा । रोकडें सारुं ॥ १२० ॥ तरि जेवणासचिया रुची । निर्भयति कीं बोनिथीची । आणि जेविता तंव गुणाची । दासी येथ ॥ १२१ ॥ जो जीव कर्ता भोक्ता । तो गुणास्तव स्वभावता । पावो-
नियां त्रिविधता । चेटे ^{१२} त्रिधा ॥ १२२ ॥ द्वयोनोनि त्रिविध आहार । यज्ञही त्रिप्रकार । तप दान हन व्यापार । त्रिविधचि ते ॥ १२३ ॥ पै आहारलक्षण पहिलें । सांगों जें द्वय-
निलें । तें आर्द्रक गा भलें । रूप करूं ॥ १२४ ॥

आयुः सत्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ।

रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहारा सात्विकप्रियाः ॥ ८ ॥

तरी सत्वगुणाकडे । जें देवें भोक्त
आंगेंचि द्रव्यें सुरसें । जे आंगेंचि
॥ २६ ॥ आकारें नव्हती डंगळें ।
॥ २७ ॥ रसें मांडी वरी ^{१०} डिली
॥ २८ ॥ आंगें सानें परिणामें ये
नृप्ति राहें ॥ २९ ॥ आणि मुखीं
प्रीति वाढे । सात्विकांसी ॥ १३

पडे । तें मधुरीं रसीं वाढे । मेवुं तथा ॥ २५ ॥
गोडसे । आंगेंचि स्नेहें बडवसें । सुपकें जियें
पाति निर्बळें । जिभेलागीं स्नेहाळें । स्वादें जियें
आथिलीं । ठायें ठाव सांडिलीं । अग्नितापें
गुरुमुखींचे अक्षर । तैसा अल्पीं जिही अपार ।
हें । तैसी चिहि ते आंतुलेकडे । तिथे अग्नीं
लक्षण । सात्विक भोज्य जाण । आयुष्याचें

१ उन्मत्त. २ नेहमींचा. ३ दुध
४ तीन प्रकार झालें. १० उत्पत्ती
१४ स्वतः. १५ मोठे. १६ मऊ.

वा. ५ अंतर्गत. ६ पोसे. ७ अवणी. ८ एकदम.
करणे. ११ अन्नाची. १२ वागे. १३ आवड.
सात्विक.

आण । नीच नवें हें ॥ ३१ ॥ येणें सात्विकरसें । जंव देही ^१मेहो वरिसे । तंव आयुष्य-
नदी उससे । वेहाचि देहा ॥ ३२ ॥ सत्वाचिये कीर पाळती । कारण हाचि सुमती ।
दिवसाचिये उन्नती । भातु जैसा ॥ ३३ ॥ आणि शरीरा हन मानसा । बळाचा पें कुंवासा ।
हा आहार तरी दशा । कैंची रोगां ॥ ३४ ॥ हा सात्विक होय भोग्य । तेंचि भोगावया
आरोग्य । शरीरासी भाग्य । उद्यलें जाणों ॥ ३५ ॥ आणि सुखाचें घेणें देणें । निक्कें
ऊंवाया ये येणें । हें असो वाटे साँजणें । आनंदेंसी ॥ ३६ ॥ ऐसा सात्विक आहार ।
परिणमला थोर । करी हा उपकार । सबाह्यासी ॥ ३७ ॥ आतां राजसासि प्रीती ।
जिहीं रसीं आधी । करूं तथाही व्यक्ती । प्रसंगें गा ॥ ३८ ॥

कदमललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।

आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥

तरी मारें उणें काळकूट । तेणें मानें जें कडुवट । का चुनियाहनि ^१हीसट । आम्ह हन
॥ ३९ ॥ कणिकीतें जेंसे पाणी । तैसें मीठ बांधेंया आणी । तेलुलीच मेळवणी । रसांत-
रांची ॥ ४० ॥ ऐसें खारट अँपाडें । राजसा तथा आवडे । उन्हाचेनि मिषें तोंडें ।
आगीचि गिळी ॥ ४१ ॥ वाफेचिया ^१सिंभे । वातीही लाविल्या लागे । तैसें उन्ह मागे ।
राजस तो ॥ ४२ ॥ वांवळ पाडुनि ठाये । साँवळ डोंहारला आहे । तैसें तीर्ख तो खाये ।
जें घायेविण रुपे ॥ ४३ ॥ आणि राखेहनि कोरडें । आंत बाहेरी थकें पाडें । तो जिव्हा-
दंश आवडे । बहु तथा ॥ ४४ ॥ परस्परे दांतां । आदळ होय खातां । तो गा मुखी घेतां ।
तोषों लागे ॥ ४५ ॥ आधीच द्रव्यें ^१चुंगुरी । बरी परेवडिजती ^२मोहरी । जियें घेतां
होती धुंवारी । नाक तोंडा ॥ ४६ ॥ हें असो उगें आगीतें । ह्मणें तैसें राईत । पंढियें
प्राणापरतें । राजसासि गा ॥ ४७ ॥ ऐसा न पुरोनि तोंडा । जिभा केला वेडा । अन्नमिषें
आग्नि भडभडां । पोटी भरी ॥ ४८ ॥ तैसाचि ^१लेंवंचा सुटे । मग भुई ना सेजे ^२सांटे ।
पाणिद्याचें न सुटे । तोंडांनि पात्र ॥ ४९ ॥ त आहार नव्हती घेतले ।
व्याधिव्याळें जें सुतले । ते चेववाया घातले । मौजवण पोटी ॥ ५० ॥ तैसें एकमेकां
सैळें । राग उठती एके वेळे । ऐसा राजस आहार फळे । केवळ दुःखें ॥ ५१ ॥ एवं

१ मेष वेष. २ दिवसानुदिवस. ३ रक्षणार्थ. ४ आहार. ५ आश्रय. ६ आकारास. ७ मैथी.
८ परिणाम पावला. ९ उघड. १० सारकपणानें मात्र कमी. ११ दाहक. १२ बांधावयास.
१३ अतिशय. १४ अग्रावर. १५ दगड. वाण्याची वाहाटूळ, विजेचा आघात. १६ पाहार, राक्ष.
१७ प्रसिद्ध झाला. १८ तिखट. १९ तोंडीं लावणें. २० झणझणीत. २१ पसरनात. २२ राई.
२३ वेदना. २४ वांग्याचें वेगरे भरीत. २५ म्रिय वाटे. २६ दाह. २७ लोळे. २८ सर्प. २९ निजले.
३० जागृत करण्याकरितां. ३१ कैफ. ३२ स्वर्धने.

राजसा आहारा । रूप केलें धनुर्धरा । परिणामाचाही विसुरा । सांगीतला ॥ ५२ ॥
 आतां तथा तामसा । आवडें आहार जैसा । तेंही सांगों चिळसा । झणें तुझी ॥ ५३ ॥
 तरि कुहिलें उष्टे खातां । न मनिजे तेंगे अनहिता । जैसे कां उपहिता । द्वैसी खाय ॥ ५४ ॥

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।

उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥

निपजलें अन्न तैसे । दुप्राहरी कां येरें दिवसे । अतिकरे तें तामसे । येइजेतें ॥ ५५ ॥
 ना तरि अर्ध उकडिलें । कां निपट करपोनि गेलें । तैसेही खाय चुकलें । रसा जें येवों ॥ ५६ ॥
 जया कां आथि पूर्ण निष्पत्ती । जेथ रस धरी व्यक्ती । तें अन्न ऐसी प्रतीती । तामसा नाही ॥ ५७ ॥
 ऐसेनि कहीं विप्रायें । सैद्धान्त्य वरपडा होये । तरी घाणी सुटे तंव राहिले । व्याघ्र जैसा ॥ ५८ ॥
 कां बहुवे दिवशीं बोलडिलें । स्वादपणे सांडिलें । शुष्क अथवा सडलें । गांभिणेंही हो ॥ ५९ ॥
 तेंही बाळाचे हातवरी । चिवडिलें जैसी रोंडी करी । कां सर्वे असोनि नारी । गोतांभीलें करी ॥ ६० ॥
 ऐसेनि कांईमळे जें खाय । तें तथा सुखभोजन ऐसे होय । परि येणेंही न धार्य । पापिया तो ॥ ६१ ॥
 मग चमत्कार देखा । निषेधाचा आंकुरी । जया कां सहोषा । कुद्रव्यासी ॥ ६२ ॥
 तथा अपेक्षाच्या पानी । अखाद्यांच्या भोजनी । वाढविजे उतांही । तामसे तेंगे ॥ ६३ ॥
 एवं तामस जेवणारा । ऐसेसी मेळुं हे वीरा । तथाचें फळ कुंहरां । क्षणीं नाही ॥ ६४ ॥
 जे जेव्हांचि हें अपवित्र । शिवे तथाचें वैज । तेव्हांचि पापां पात्र । जाला तो कां ॥ ६५ ॥
 यावरतें जें जेवी । ते जेवितो वोजें न ह्मणावी । पोढभरती जाणावी । यातना ते ॥ ६६ ॥
 शिरच्छेवें काय होये । कां आगी रिघतां कैसे आहे । हें जाणावें काई पाहें । परि साह्यातचि भसे ॥ ६७ ॥
 ह्मणौनि तामसा अन्ना । परिणाम गा सितांना । न सांगोंचि अर्जुना । देव ह्मणे ॥ ६८ ॥
 आतां त्रयावरी । आहाराचिया परी । यज्ञही अवधारी । त्रिधा असे ॥ ६९ ॥
 तरी तिहीमाजी प्रथम । सात्विकयज्ञाचें वर्म । आईक पां सुमहिम- । शिरोमणी ॥ ७० ॥

अफलाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।

यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्विकः ॥ ११ ॥

१ तात्पर्य. २ किळस. ३ कुजलेलें. ४ आवडणें. ५ दोनप्रहर. ६ अदले दिवशीचे. ७ राहिलेले. ८ निःशेष. ९ तयार झालेला. १० कदाचित्. ११ उत्तम अन्न. १२ प्राप्त. १३ फुगलेलें. १४ हातानें. १५ चिखल. १६ एका ताटांत सर्वांनीं जेवणें. १७ घाणेरपणानें. १८ तृप्त होत नाही. १९ शितोडा. २० न पिण्याजोगें मद्य वगैरे. २१ खाण्याला अयोग्य. २२ इच्छा. २३ आवड. २४ तत्क्षणें. २५ तोंड. २६ रीत. २७ वेगळाला. २८ उत्तम महिमेच्या.

तरि एक प्रियोत्तम । वांचोनि वाढों नेही काम । जैसा कां मनोधर्म । पतिव्रतेचा ॥ ७१ ॥ ना ना सिंधूतें ठाकूनि गंगा । पुढारा न करीचि रिगा । कां आत्मा देखोनि उगा । वेष्टेला ॥ ७२ ॥ तैसें जे आपुल्या स्वहिती । वेचूनियां चित्तवृत्ती । मुरवितीचि अहंकृती । फळालागीं ॥ ७३ ॥ पातलेया झाडाचें मूळ । मागुतें सरो नणेंचि जळ । जिरालें कां केवळ । तयाच्याचि आंगीं ॥ ७४ ॥ तैसें मनं व्हेहीं । यजननिश्चयाच्याठाई । हारपोनि जे कांहीं । वांछितीना ॥ ७५ ॥ तिहीं फळावांच्छात्यागीं । स्वधर्मावांचूनि विरामीं । कीजे जो यज्ञ सर्वांगीं । अळंकृत ॥ ७६ ॥ परि आरिसा आपणपें । डोळीं जैसें घेपे । कां तळहातीचें शीपें । रत्न पाहिजे ॥ ७७ ॥ ना ना उदितें दिवाकरें । रोमावा मार्ग विधी भरे । तैसा वेष्ट निर्धारें । देखोनियां ॥ ७८ ॥ तिथें कुंडे मंडप वेही । आणी-कही संभारसमृद्धि । ते मेळवणी जैसी विधी । आपणपां केली ॥ ७९ ॥ सकळावयव उचितें । लेणीं पातलीं जैसीं आंगातें । तैसे पदार्थ जोर्थेचे तथें । विनियोगुनी ॥ ८० ॥ काय वानूं बहुती बोलीं । जैसी सर्वाभरणां भरली । ते यज्ञविद्याचि रूपा आली । यजनमिणें ॥ ८१ ॥ तैसा सांगोंपांग । निपजे जो याग । नुठऊनियां लांग । महत्त्वाचा ॥ ८२ ॥ प्रतिपाळ तरी पांटाचा । झाडीं कीजे लुळसीचा । परी फळा फुला छायेचा । आश्रय नाही ॥ ८३ ॥ किबहुना फळाशेवीण । ऐसेया निर्गुती निर्माण । होय तो याग आण । सात्विक गा ॥ ८४ ॥

अभिसंधाय तु फलं दभार्थमपि चैव यत् ।

इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥ १२ ॥

आतां यज्ञ कीर वीरेश । करी पें याचिऐसा । परि आदालागीं जैसा । अंबंतिला शवो ॥ ८५ ॥ जरि राजा घरासि ये । तरी बहुत उपयोगा जाये । आणि कीर्तीही होये । जगामाजी ॥ ८६ ॥ तैसा धरुनि आवांका । ह्याने स्वर्ग जोडेल असिकों । वीक्षित होईन मान्य लोकां । वडेल याग ॥ ८७ ॥ ऐसी केवळ फळालागीं । महत्त्व कोकरायचीं जगीं । पार्या निष्पत्ति जे यागीं । राजस पें ते ॥ ८८ ॥

विधिहीनमसृष्टान्नं मंत्रहीनमदक्षिणम् ।

श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥

आणि पशुपक्षिविवाही । जोसी कामापरौता नाही । तैसा तामसा यज्ञा पाही । आय-

- १ वैराग्यपूर्वक. २ आरक्षानें. ३ डोळ्यानें आपलें स्वरूप जसें घेतलें जातें. ४ उगवलेल्या. ५ आप्याचा. ६ डोळ्यापुढें येतो. ७ साहित्य. ८ स्वतः विधीनेंच. ९ व्यवस्थेनें मांडून. १० इच्छा. ११ उत्तम प्रकारचा. १२ युक्तीनें. १३ आमंत्रण देऊन आणला. १४ अवसान. १५ सर्वथेव. १६ प्रसिद्धीकरितां. १७ विषयसेवनाहून पलीकडे.

हस्त्रि मूळ ॥ ८९ ॥ वारया वाट न वहे । की मरण मुहूर्त पाहे । निषिद्धांसी बिहे । आगी जसी ॥ १९० ॥ तरी तामसाचिया आचारा । विधीचा आधी ना वोढावारा । झणूनि तो धनुर्धरा । उरसंखळु ॥ ९१ ॥ नाही विधीची तेथ चाड । नये मंत्रादिक तयाकड । अन्न जातां न रुये तोंड । मासिये केवि ॥ ९२ ॥ वैसाचा बोध ब्राह्मणा । तेथ के रिगेल वक्षिणा । अग्नि जाला वाडधाणा । वरपडा जैसा ॥ ९३ ॥ तैसें वायांचि सर्वस्व वेचे । मुख न देखतां अश्वेचें । नागविलें निपुत्रिकाचें । जैसें घर ॥ ९४ ॥ ऐसा जो यज्ञभास । त्या नाम याग तामस । आइकें झणे निवास । श्रियेचा तो ॥ ९५ ॥ आतां गंगेचें एक पाणी । परि नेलें अनानी वाहणी । एक मळी एक आणी । शुद्धत्व जैसें ॥ ९६ ॥ तैसें तिहीं गुणीं तप । येथ जाहलें आहे त्रिरूप । ते एक केलें वे पाप । उद्धरी एक ॥ ९७ ॥ तरि तेंचि तिहीं भेरी । कैसोनि पां झणौनि सुबुद्धी । जाणों पाहासी तरि आधी । तैपचि जाण ॥ ९८ ॥ येथ तप झणिजे काई । तें स्वरूप दाऊं पाहीं । मग भेटिलें गुणीं तिहीं । तें भौंटीं बोलें ॥ ९९ ॥ तरि तप जें कां सम्यक । तेंही त्रिविध आइक । शरीर मानसिक । शब्द गा ॥ २०० ॥ आतां या तिहीं माझारीं । शरीर तंव अवधारीं । तरि शंभू कां श्रीहरी । पौंड्रियंता होय ॥ १ ॥

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ।

ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥

तथा प्रिय देवतालया । यात्रादिकं करावया । आठही पाहार जैसें पायां । उळिगे घापे ॥ २ ॥ देवांगणनिर्वणिथां । अंगोपचार पुरवणिथां । करावया द्विणिथां । शोभती हात ॥ ३ ॥ लिंग का प्रतिमा दिवी । देखत खेवो अंगेष्टी । लोटिजे कां काठी । पडली जैसी ॥ ४ ॥ आणि विधिविनयादिकीं । गुणीं वडील जे लोकीं । तयां ब्राह्मणाची नकी । पंडीकी कीजे ॥ ५ ॥ अथवा प्रवासे कां पीडा । कां शिणले जे सांकडां । ते जीव सुरवाडा । आणीजती ॥ ६ ॥ सकळ तीर्थांचिये धुरे । जिये कां मातापितरे । तयां सेवेस कीर शरीरे । लोणे कीजे ॥ ७ ॥ आणि संसारा ऐसा दाहण । जो भेदलाचि हरी शीण । तो ज्ञानदांनीं सकरुण । भजिजे गुरु ॥ ८ ॥ आणि स्वधर्माचा आंगिठा । देह जोड्याचिया किटा । आवृत्तिपुटी सुभटा । झाडी कीजे ॥ ९ ॥ वस्तु भूतमार्चा नमिजे ।

१ धरवंद. २ अमर्याद. ३ गरज. ४ घाली. ५ ब्राह्मणाविषयीं वैरभाव. ६ वाढळाला. ७ प्रात. ८ निपुत्रिकाच्या पश्चात् त्याचें घर कोणी तरी नागवावें तसें. ९ लवाडीचा यज्ञ. १० निरनि-
राळ्या मार्गांनीं. ११ आधीं तप सांगतो एक. १२ मग. १३ शिव किंवा विष्णु यांतून आवडेल त्याचें. १४ भोवरा. १५ सुशोभित करण्यास. १६ गंधपुष्पादिक. १७ सेवा, पूजा. १८ साटांग. १९ चाकरी. २० सुखावस्थेत. २१ अग्रमार्गी. २२ ओवाळून टाकावीं. २३ अशीत. २४ मळाच्या.

परोपकारी भजिजे । स्त्रीविषयी नियमिजे । नांवेंमांवं ॥ २१० ॥ जन्मतेनि प्रसंगें
स्त्रीदेह शिवणें आंगें । तथुनि जन्म आवणें । सांविळें कीजे ॥ २११ ॥ भुतमात्राचे
नांवें । तृणही नोसुडावें । किंबहुना सांडावे । छेद भेद ॥ २१२ ॥ ऐसेसी जें शरीरी । रा
टीची पडे उजरी । तें शरीर तप घुमरी । आलें जाण ॥ २१३ ॥ पार्था समस्तही हें करे
देहाचेनि प्रधानपणें । ह्याणनि यथातें मी ह्याणें । शरीर तप ॥ २१४ ॥ एवं शरीर जें त
तथाचें दाविलें रूप । आतां आईक निष्पाप । वाङ्मय तें ॥ २१५ ॥

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।

स्वाध्यायाभ्यासनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ २१५ ॥

तरि लोहाचें आंग तुकें । न तोडिनांचि कनक । केलें जैसें देख । परिसें तणें ॥ २१६ ॥
तैसें न दुखवितां सहजें । जावळिया सुख निपजे । ऐसें साधुत्व कां दाखिजे । बोल
जिये ॥ २१७ ॥ पाणी मुल झाडा जाये । तृण ते प्रसंगांचि जिये । तैसें एका बोलिलें हो
सर्वांहि हित ॥ २१८ ॥ जोडे अमृताचीं सुरसरी । तें प्राणांतें अमर करी । स्वानें पाप त
वारी । गोडीही दे ॥ २१९ ॥ तेसा अविवेकही फिंदे । आपुलें अनादित्व भेद । आह्वा
रुचि न विंदे । पीयूषां जेसी ॥ २२० ॥ जरी कोणी करी पुणें । तरी होआवें ऐसें बोल
ना तरी आवर्तणें । निर्गम कां नाम ॥ २२१ ॥ ऋग्वेदादि तिन्ही । प्रतिष्ठां जती वाग्भुवने
केली जेसी वदनी । ब्रह्मशक्ती ॥ २२२ ॥ ना तरि एकाधें नांव । तेविशैव कां वेणव । व
वसें तें वाग्भव । तप जाणावें ॥ २२३ ॥ आतां तप जें मानसिक । तेही सांगों आई
ह्याणें लोकनाथनायक- । नायकचि तो ॥ २२४ ॥

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।

भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते ॥ २२६ ॥

तरि सरोवरतरंगी । सांडिलें आकाशमयी । कां चेदनाचें उरेंगी । उद्यान जसें ॥ २२७ ॥
नाना कैळावेष्ट्ये चंद्र । कां सांडिला आधीं नरेद्र । ना तरि क्षरिसमुद्र । मंदरा
॥ २२८ ॥ तैसीं नानाविकल्पजाळें । सांडून गेलिया सकळें । मन राह कां कव
स्वरूपें जें ॥ २२९ ॥ तेंपनेवीण प्रकाश । जाड्येवीण रस । पोकळीवीण अवका
होय जैसा ॥ २३० ॥ तेसी आपली सोयें देखे । आणि आपलिया स्वभाना मुंक । हि
जेसी आंगिकें । हिवां नेही ॥ २३१ ॥ मग नचलतें कळकळीण । शशिचंद्र जसें नि

१ जन्मकालींच माव स्त्रीस्वशे. २ न आसडावें. ३ स्वच्छता. ४ भाषण. ५ मुख्य
६ वाचिक. ७ आकार, वजन. ८ परक्यास. ९ नदी. १० अमृती. ११ वेद. १२ वाचास्त्र मंदिर
१३ वेदशाला. १४ वाचेपामून झालेलें. १५ सापानि. १६ बाग. १७ कमजास्त कलांनी. १८ रा
१९ सूर्यावाचून. २० मार्ग. २१ शरीरावयव.

परिपूर्ण । तैसैं चोखी भुंगारपण । मनाचें जें ॥ २३० ॥ बुजाली वैराग्याची वोरप ।
जिराली मनाची धोंप कोंप । तेथ केवळ जाली वोंफ । निजबोधाची ॥ ३१ ॥ ह्यणौनि
विचारावया शास्त्र । राहाट्वावें जें वक्र । तें वाचेचेंही सूत्र । हातीं न धरी ॥ ३२ ॥ तें
स्वलाभ लाभलें लाभलेपणें । मन मैनपणाही धरूं नेणें । शिवतलें जैसैं लैवणें । आपलें
निजें ॥ ३३ ॥ तेथ कें उठिती ते भाव । जिहीं इंद्रियमार्गी धांव । घेऊनि ठाकावे गांव ।
विषयांचे ते ॥ ३४ ॥ ह्यणौनि तिये मानसी । भावशुद्धीचि असे आपैसी । रोमशुचि
जैसी । तळहाताची ॥ ३५ ॥ काय बहु बोलों अर्जुना । जें हे दशा ये मना । तें मनस्तपोभि-
धाना । पात्र होय ती ॥ ३६ ॥ परि तें असो हें जाण । मानसतपाचें लक्षण । देवो ह्यणे
संपूर्ण । सांगितलें ॥ ३७ ॥ एवं देहवाचाचिन्तें । जें पातलें त्रिविधत्वातें । तें सामान्य तप
नूतें । परिसविलें गा ॥ ३८ ॥ आतां गुणत्रयसंगें । हेंचि विशेषें त्रिविधीं रिगे । तेंही
आईक चांगें । प्रज्ञाबळें ॥ ३९ ॥

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्रिविधं नरैः ।

अफलाकांक्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १७ ॥

तरि हेंचि तप त्रिविधा । जें दाविलें तुज प्रबुद्धा । तेंचि करीं पूर्णश्रद्धा । सांडुनि फळ
॥ २४० ॥ जें पुरतिया सत्वशुद्धी । आचरिजे आस्तिक्यशुद्धी । तें तथातेंचि गा प्रबुद्धीं ।
सात्त्विक ह्यणिपे ॥ ४१ ॥

सत्कारमानपूजार्थं तपो दंभेन चैव यत् ।

क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १८ ॥

ना तरि तपस्थापनेलागीं । दुजेपण मांडुनि जर्गी । महत्त्वाद्वाच्या शृंगीं बैसावया ॥ ४२ ॥
त्रिभुवर्णांचिया सन्मान । न वचावें टाया आना । धुरेचिंया आसना । भोजनालागीं
॥ ४३ ॥ विश्वाचिया स्तोत्रां । आपण होआवया पात्रा । विश्वें आपलिया यात्रा । कराविया
॥ ४४ ॥ लोकांचिया विविधा पूजा । आश्रय न धरावया दुजा । भोग भोगावे वोजां ।
महत्त्वाचिये ॥ ४५ ॥ अगा बोल माखुनि तपें । विकावया आपणपें । अंगहीर्न पंडेपे ।
जियापरी ॥ ४६ ॥ हें असो धनमानी आस । वाढउनी तप क्रीजे सायास । तें तेंचि
तप राजस । बोलिजे गा ॥ ४७ ॥ परि पैरुहुणीं जें दुहिलें । तें तें गुरुं न दुभेंचि व्यालें ।

१ डक्का, इच्छा. २ धांव. ३ कंप. ४ योग्यता. ५ संकल्पविकल्प. ६ मीठ. ७ आपली
मूलप्रकृति=पाणी. ८ मानस तप अशा नांवाला. ९ तीन प्रकारांत शिरतें. १० बुद्धीच्या बळानें.
११ सात्या. १२ महत्त्वपूर्वताच्या शिखरावर. १३ अग्रभागीच्या. १४ स्तुतीला. १५ चांगलेपणानें.
१६ वैद्या. १७ शृंगार करते. १८ ओंटी केलेली गाई विण्याच्यापूर्वी.

वोवसीयाचे ॥ ८६ ॥ पै केळांतर गांठी बांधिजे । मग पुढिलांचें काज कीजे । पैजा घेऊनि रस दीजे । पीडितांसि ॥ ८७ ॥ तैसें जया जें दान देणें । तो तेणेंचि गा जीवनें । पुढती भजावा भावे येणें । दीजे जें कां ॥ ८८ ॥ अथवा कोणी वाटे जातां । घेतलें ईमर्चों न शकता । मिळें जें पंडुसुता । द्विजोत्तम ॥ ८९ ॥ तरी कवड्या एकासाठीं । अशेषां गोत्रांचीचि किरिटी । सर्व प्रायश्चित्तें सुये मुठी । तथाचिये ॥ ९० ॥ तेविंचि पारलौ-किर्के । फळें बांछिजती अनेकें । आणि दीजे तरी भुंके । येकाही नोहे ॥ ९१ ॥ तेही ब्राह्मण नेवों सरे । कीं हाणिचेनि शिणें झांसुरे । सर्वस्व जैसें चोरें । नागऊनि नेलें ॥ ९२ ॥ काय बहु सांगों सुमती । जें दीजे या मनोवृत्ती । तें दान गा बिजगतीं । राजस पै ॥ ९३ ॥

अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।

असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

मग म्लेच्छाचे वसोटे । दांगोणे हत केकटे । कां शिबिरे चाहटे । नगरींचे ते ॥ ९४ ॥ तेही तेही टाई मिळणी । समय सांजवेळ कां रजनी । तेव्हां उद्धार होणें धनी । चोरियेच्या ॥ ९५ ॥ पात्रें भाट नांगारी । सामान्य स्त्रिया कां जुवारी । जियें मूर्तिमतें भुररी । भुले तयां ॥ ९६ ॥ नृत्याची पुरवणी । ते पुढां डोळे भोरणी । गीतें भाटीव तो श्रवणी । कर्णजप ॥ ९७ ॥ तथाहीवरी अळुमाळ । जें घे फुलागंधाचा गुगुळ । तंव भमाचा तो वेत्ताळ । अवतरे तैसा ॥ ९८ ॥ तेथ विमोडूनियां जग । आणिले पदार्थ अनेग । तेणें घालूं लागे मौतग । गैवाहीसि ॥ ९९ ॥ एवं ऐसनि जें देणें । तें तामसदान मीं ह्मणें । आणि घडे देवगुणें । आणिकही ऐक ॥ १०० ॥ विपायें धुणाक्षर पडे । टाळिये कांडळा सांपडे । तैसें तामसां पर्व जोडे । पुण्यदेहीं ॥ १ ॥ तेथ देखोनि तो आंथिला । योग्य मार्गोही आला । तोही र्पा चढला । भांवावे जरी ॥ २ ॥ तरी श्रद्धा न धरी जीवीं । तथा माथाही न खालवी । स्वयें न करी ना करवीं । अर्घ्यादिक ॥ ३ ॥ आलिया न घली बैसों । तेथ गंधाक्षतांचा काय अतिसो । हा अप्रसंग कीर असो । तामसां नरी ॥ ४ ॥ पै बाळविजे रिणाइत । तैसा झेंकवी तथाचा हात । तूं करणें याचा बहत । प्रयोग तेथ ॥ ५ ॥ आणि जया जें दे किरिटी । तयातें उभाणी तथासाठीं । मग कुंबोलें कां लोटी ।

१ व्रत करणाराच्या. २ व्याज. ३ द्रव्य. ४ काढा. ५ आश्रयार्थ. ६ प्रत्युपकार करूं न शकणा-
रास. ७ हातावर घाली. ८ भुकेपुरती. ९ झुरे. १० स्थानी. ११ अरण्ये. १२ अपवित्र भूमी.
१३ तंबू. १४ त्या त्याही. १५ लूट. १६ गारुडी. १७ वेश्या. १८ चेटके. १९ नेत्रसुख. २० स्तुती.
२१ थोडासा. २२ पराभवून. २३ मांग. २४ अन्नछत्रास. २५ किड्यानें लांकूड पोखरलें झणजे
अक्षरासारखें दिसतें तें. २६ कावळा. २७ श्रमान्. २८ विशेषत्व. २९ झुगारी. ३० बजावी,
अपमान करी. ३१ दुष्ट शब्दांनीं.

अवज्ञेच्या ॥ ६ ॥ हे बहु असो यापरी । मोल वेंचणें जें अवधारी । तथा नांव चराचरी ।
 तामस दान ॥ ७ ॥ ऐसें आपुलाच्या चिन्हीं । अळंकृतें तिन्हीं । दानें दाविलीं अभि-
 धानीं । राजतनया ॥ ८ ॥ तेथ नी जाणत असें । विपायें तू गा ऐसें । कल्पसील
 मानसें । विचक्षणा ॥ ९ ॥ जे भवबंधमोचक । येकलें कर्म सात्विक । तरी कां वेळासीं
 सशेख । येर बोलावीं ॥ ३१० ॥ परि नोसंतितां विवसी । भेदी नाहीं निधीसी । कां
 धू न साहतां जैसी । वाती न लगे ॥ ११ ॥ तैसें शुद्धसत्त्वाआड । आहे रजतमाचें
 कवाड । तें भेदणयातें कीड । ह्याणवें कां ॥ १२ ॥ आह्मीं श्रद्धादिवानांत । जें सम-
 स्तही क्रियाजात । सांगीतलें कां व्याप्त । तिहीं गुणीं ॥ १३ ॥ तेथ भरवसेनि तिन्ही ।
 न सांगोंचि ऐसें मानीं । परि सत्व दावाया दोन्हीं । बोलिलों येरें ॥ १४ ॥ जें दोहीमाजि
 तिजें असे । तें दोही सांडितांचि दिसे । अहोरात्रत्यागें जैसें । संध्यारूप ॥ १५ ॥ तैसें
 रजतमविनासें । तिजें जें उत्तम दिसे । तें सत्व हें आपैसें । फांवासि ये ॥ १६ ॥ एवं
 दावावया सत्व तुज । निरूपिलें तम रज । तें सांडुनि सवें काज । सार्धीं आपलें ॥ १७ ॥
 सत्वेचि येणें चोखीळें । करी यज्ञादिकें सकळें । पावसी तें करतळें । आपलें निजें
 ॥ १८ ॥ सूर्यें दाविले सोंतें । काय एक न दिसे तेथें । तेवि सत्वे केलें फळातें । काय
 नेही ॥ १९ ॥ हे कीर औवडतांविर्णी । शक्ति सत्वीं आथि निक्की । परि मोक्षेसी एकी ।
 मिसळणें जें ॥ ३२० ॥ तें एक आनचि आहे । तथाचा सोंवावो जें लाहे । तें मोक्षा-
 चाही होये । गांवीं सरेंतें ॥ २१ ॥ पै भांगार जन्हीं पंधरें । तन्ही राजावळीचीं अक्षरें ।
 लाहे तेंचि सरें । जियापरी ॥ २२ ॥ स्वच्छें शीतळें सुगंधें । जळें होती सुखप्रदें । परि
 पवित्रत्व संबंधें । तीर्थांचिनि ॥ २३ ॥ नैथी हो कां भलतैसी थोरी । परि गंगा जें अंशि-
 कारी । तेंचि तिथे सागरी । प्रवेश गा ॥ २४ ॥ तैसें सात्विका कर्मां किरीटी । येतां
 मोक्षाचिये भेदी । न पडे औडकाठी । तें वेगळें आहे ॥ २५ ॥ हा बोल औंयकृतखेवीं ।
 अर्जुना औंधि न माये जीवीं । ह्याणे देवें कृपा करावी । सांगावें तें ॥ २६ ॥ तेथ कृपा-
 कृचक्रवतीं । ह्याणे आईक तयाची व्यक्ती । जेणें सात्विक तें सुक्ती । रत्न देखे ॥ २७ ॥

ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।

ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥

तरि अनादि परब्रह्म । जें जगदादि विश्रामधाम । तथाचें एक नाम । त्रिधा पै असे
 ॥ २८ ॥ तें कीर औंनाम अजाती । परि अविद्यावर्गांचिये राती- । माजि वोळखावया

१ कदाचित्. २ बुद्धिवंत. ३ संसार बंधाचा नाश करणारे. ४ आढिवेढे घेऊन. ५ न निवारितां.
 ६ समंध. ७ ब्रह्म्याचा ठेवा. ८ धूर. ९ हीनकस, वाईट. १० प्रात होतें. ११ शुद्ध. १२ स्वरूप.
 १३ असतां. १४ सर्वथोपरी, पाहिजे त्याविषयी. १५ साह्य. १६ वंय. १७ नदी. १८ वित्र.
 १९ ऐकतांच. २० मनोव्यथा. २१ दयेचा सार्वभौम. २२ विश्रान्तिस्थान. २३ नाम जातिरहित.

श्रुती । खुण केली ॥ २९ ॥ उपजलिया बाळकासी । नांव नाहीं तथापासीं । ठविलेनि नांवेसी । ओ वैन उठी ॥ ३३० ॥ कष्टले संसारशिणे । जे देवो येतो गान्हाणे । तथां ओ दे नावे जेणे । तो संकत हा ॥ ३१ ॥ ब्रह्माचा अंबोला फिटावा । अद्वैतत्वे तो भेटावा । ऐसा मंत्र इखिला कणवा । वेदे बापें ॥ ३२ ॥ मग दाविलेनि जेणे एके । ब्रह्म आठविलें कवतिकें । मगमां असत ठाके । पुढां उभें ॥ ३३ ॥ परि निर्गमाचळशिखरीं । उपनिषद्गथ नगरीं । आहाति जे ब्रह्माच्या येकाहागां । तथांसीच कळे ॥ ३४ ॥ हेही असो प्रजापती । शक्ति जे सृष्टि करिती । ते जया एका आवृत्ती । नामाचिये ॥ ३५ ॥ पें सृष्टीचिया उाक्रम । पूर्वीं गा वीरात्तमा । वेडा ऐसा ब्रह्मा । एकला होता ॥ ३६ ॥ मज ईश्वरातें नोळखे । ना सृष्टीही कळू शके । तो थोर केला एके । नामें जेणे ॥ ३७ ॥ जयाचा अर्थ जीवां ध्यातां । जें वर्णत्रयचि जपतां । विश्वसृजनयोग्यता । आली तथा ॥ ३८ ॥ तथवां रचिलें ब्रह्मजन । तथां वेद विधलें शीसन । यज्ञा ऐसें वर्तन । जीविके^१ केलें ॥ ३९ ॥ पाठीं नेणां किती यर । खेजिलें लोक अपार । जाले ब्रह्मदत्त अंधहार । तिन्हीं भुगनें ॥ ४० ॥ ऐसें नाममंत्रे जेणे । धोतया अंढळाजि करणे । तथाचें स्वरूप आइक लागे । श्रीकांत तो ॥ ४१ ॥ तरि सर्वमंत्रांचा राजा । तो प्रणव आदिर्वर्ण बुझा । आणि तत्कार द्वा । त्रिजा सत्कार ॥ ४२ ॥ एवं आंतस्सडाकार । ब्रह्मनाम हें त्रिः प्रकार । हें फल तुरंगी सुंदर । उपनिषद् ते ॥ ४३ ॥ येणेंसां गा हाऊनि एक । जें कर्म चलि सात्विक । तें कवच्यातें पौंड्रक । धरिचें करी ॥ ४४ ॥ पार कापराचें थोळवें । आणुनि देई देव । लेवां जाणणेंचि अंडव । तेथ असे बापा ॥ ४५ ॥ तैसे आदरिजेल सत्कर्प । उच्चरिजेन ब्रह्मनाम । परि नेणिले जरि वर्म । विनियोगाचें ॥ ४६ ॥ तरि महंताचिया कोडी^२ । घरां आलियाही बोडी^३ । मानू नेणता परवडी । मुंदल तुडे ॥ ४७ ॥ कां ल्यावया चोखट । दाके^४ भांगरि एकवट । घालूनि बांधली मोट । गळां जेवीं ॥ ४८ ॥ तैसें तोडो ब्रह्मनाम । हातीं ते सात्विक कर्म । विनियोगेवीण काम । विफळ होय ॥ ४९ ॥ अगा अत्र आणे भूक । पासीं असे परि देख । जेऊं नेणतां बाळक । लघनचि कीं ॥ ५० ॥ कां खहे^५ सूत्र वैश्वानरा । जालियाही संसारा । हातयदी नेणतां वीरा । प्रकाश नाहे ॥ ५१ ॥ तैसें वेळे कृत्य पावे । ताथ्याचा मंत्रही आठवे । परि व्यर्थ ते

- १ खूण. २ अनिर्वाच्यपण. ३ कुपेनें. ४ वेद हाच पर्वत त्याचे शिखावर. ५ पंक्तीस. ६ अनुष्ठानानें, उच्चारानें. ७ अरंभाच्या. ८ उत्पत्ति करण्याचें सामर्थ्य. ९ ब्रह्मण. १० आज्ञा. ११ निर्वाहासाठी. १२ उत्पन्न केले. १३ इनाम. १४ ब्रह्मदेवाला. १५ अष्ट. १६ ओंकार. १७ सप्तजा. १८ हुंगी. १९ चाकर. २० अलंकार. २१ अडथळा. २२ व्यवस्थेचें. २३ कोटी. २४ ओढीनें. २५ प्रकार. २६ पुण्याचा क्षय होई. २७ अलंकारविशेष, टीका. २८ सोने. २९ तेल, वात व आग. ३० मेलणी.

आयवे । विनियोगेवीण ॥ ५२ ॥ ह्यणौनि वर्णत्रयात्मक । जे हें परब्रह्मनाम एक । विनियोग तूं आइक । याचा आतां ॥ ५३ ॥

तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ।

प्रवर्तते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४ ॥

तरि या नामीचीं अक्षरें तिन्हीं । कर्मा आदि मध्य निर्हानी । प्रयोजाचीं पै स्थानी । इहीं तिन्हीं ॥ ५४ ॥ हेचि एकी हातवडी । वेउनी हन किरीटी । आले ब्रह्मविद् भेटी । ब्रह्माचिये ॥ ५५ ॥ ब्रह्मर्सी होभावया एकी । ते न वंचती यज्ञादिकी । जें चावळलें वोळखी । शास्त्रांचिया ॥ ५६ ॥ तो आदि तंव ओंकार । ध्यानें करिती गोचर । पाठीं आपिती उच्चार । वाचेही तो ॥ ५७ ॥ तेणें ध्यानें प्रकटे । प्रणवाचारें स्पष्टें । लागती मग वाटे । क्रियांचिये ॥ ५८ ॥ आंधारीं अभंग दिवा । आडवीं समर्थ बोळीवा । तैसा प्रणव जाणावा । कर्मरिभी ॥ ५९ ॥ उचितदेवोद्देशें । द्रव्यें धर्म्यें आणि बहुवसें । द्विजद्वारा हन हुंताशें । यजिती पै ते ॥ ६० ॥ आहवनीयादि वन्हीं । निक्षेपरूपीं हवनीं । यजिती पै विधानीं । फुंडे होउनी ॥ ६१ ॥ किंवहुना नाना याग । निष्पत्तीचें वेउनी अंग । करिती नावडतेया त्याग । उपाधीचा ॥ ६२ ॥ कां न्यायें जोडला पवित्री । भूम्यादिकीं स्वतंत्रां । देशकाळशुद्ध पात्रीं । देती दानें ॥ ६३ ॥ अथवा ऐकांतरा कृच्छ्रीं । चांद्रायणें मासोपवासीं । शोधोनि या धातुराशी । करिती तपें ॥ ६४ ॥ एवं यज्ञदान तपें । जियें गाजती बंधरूपें । तिहींच होय सोपें । मोक्षाचें तथां ॥ ६५ ॥ स्थळीं नांवा जिया हैटिजे । जळीं तियाचि जेवीं तरिजे । तेवि बंधर्का कर्मी सुटिजे । नामें येणें ॥ ६६ ॥ परि हें असो ऐसिया । या यज्ञदानादिक्रिया । ओंकारें सौवायिलिया । प्रवर्तती ॥ ६७ ॥ तिया मोदकिया जेथ फळीं । रिगों पाहाती निर्हाळीं । प्रयोजिती तियेकाळीं । तच्छब्द तो ॥ ६८ ॥

तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतपः क्रियाः ।

दानक्रियाश्च विविधाः क्रियंते मोक्षकांक्षिभिः ॥ २५ ॥

जे सर्वाही जैगापरौतें । जें एक सर्वही देखेंतें । जें तच्छब्दें बोलिजे तें । पैल वस्तु ॥ ६९ ॥ ते सर्वादिकलें चिर्ती । तद्रूप ध्यावुनियां सुमती । उच्चारेंही व्यक्ती । आपिती

१ शोवटी. २ योजावी. ३ ब्रह्मज्ञानी. ४ त्यागिती. ५ बोललें. ६ प्रत्यक्ष. ७ सोबती. ८ अग्नी. ९ आहवनीय, दक्षिणाग्नि व गार्हपत्य हे अग्निहोत्राचे तीन अग्नि. १० दक्ष. ११ अहंकृतीचा. १२ एक दिवस मध्ये सोडून भोजन करणें. १३ कडेस. १४ ताळें. १५ बैसावें. १६ सांग झाल्यास. १७ अल्प. १८ पहा. १९ पलीकडे, निराळें. २० प्रकाशक.

पुढती ॥ ३७० ॥ ह्याणती तद्रूपा ब्रह्मा तथा । फळेंसीं क्रिया इया । तेचि होतु आह्मां
भोगावया । कांहींचि नुरो ॥ ७१ ॥ ऐसेनि तदात्मकें ब्रह्म । तेथ उगाणूनि कर्म । आंग
झाडिती नैममें । येणे बोलें ॥ ७२ ॥ आतां ओंकारें आखिलें । तत्कारें सम-
पिलें । इया रिती जया आलें । ब्रह्मत्व कर्मा ॥ ७३ ॥ तें कर्म कीर ब्रह्माकारें ।
जालें तेणेंही न सरे । जें करी तेणेंसी दुसरें । आहे ह्याणानि ॥ ७४ ॥ मीठ आंगें
जळीं विरे । परि क्षारता वेगळी उरे । तैसें कर्म ब्रह्माकारें । गमे तें हूत ॥ ७५ ॥ आणि
दुजें जंव जंव घडे । तंव तंव संसारभय जोडे । हें देवो आपलेनि तोंडें । बोलती वेदें^१
॥ ७६ ॥ ह्याणोनि पेंरवें ब्रह्म असे । तें आत्मत्वं परियवसे । सच्छब्द या रिर्णाक्षें ।
ठेविला देवें ॥ ७७ ॥ तरी ओंकार तत्कार । कर्म केले जें ब्रह्मशरीरी । जें प्रशस्तादि
बोलवरी । वाखाणिलें ॥ ७८ ॥ प्रशस्तकर्मीं तिये । सच्छब्दा विनियोग आहे । तोचि
आइका होये । तैसा सांगां ॥ ७९ ॥

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ।

प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥

तरी सच्छब्दें येणें । आदूनि असताचें नाणें । हाविजे अव्यंगवाणें । सत्तेचें रूप
॥ ३८० ॥ जे सतचि काळें देशें । होऊं नेणेचि अंनारिसें । आपणपां आपण असे ।
अखंडित ॥ ८१ ॥ हें विसतें जेतुलें आहे । तें असतपणें जें नोहे । देखतां रूपीं^२ सोये ।
लाभे जयाची ॥ ८२ ॥ तेणेंसी प्रशस्त तें कर्म । जें जालें सर्वात्मक ब्रह्म । देखिजे करुनि
सम । ऐक्यबोधें ॥ ८३ ॥ तरी ओंकार तत्कारें । जें कर्म हाविलें ब्रह्माकारें । तें गांठूनि
होइजे एकसरें । सन्मात्रचि ॥ ८४ ॥ ऐसा हा अंतरंग । सच्छब्दाचा विनियोग^३ । जाणा
ह्याने श्रीरंग । मी न ह्याणें हो ॥ ८५ ॥ ना मीचि जरि हो ह्याणें । तरी श्रीरंगीं दुजें हेंचि
उणें । ह्याणोनि हें बोलणें । देवाचेंचि ॥ ८६ ॥ आतां आणिकीही परी । सच्छब्द हा
अवधारी । सात्विककर्मा करी । उपकार जो ॥ ८७ ॥ तरी सत्कर्में चांगें । चालिलीं
अधिकारबेंगें । परि एकाधि कां आंगें । हिर्णावती जें ॥ ८८ ॥ तें उणें एके अवयवें ।
शरीर ठाके आवयें । कां अंगहीनीं भांडावे । रयाची गती ॥ ८९ ॥ तैसें एकेचि गुणें

१ समर्पून. २ माझें नाहीं झणून. ३ आपलें तोंड हाच कोणी वेद द्याणें. ४ दुसरेपणें.
५ निदानास पावे. ६ कणोद्देशार्थ. ७ ब्राह्मणदेहीं. ८ ऐकण्याजोगा. ९ सांगोपांग. १० वेगळें.
११ बाट, मार्ग. १२ टाकून. १३ व्यवस्था. १४ उणीव. १५ मार्ग. १६ न्यून होती. १७ चकहीना.
१८ बंद होते.

वीण । सतचि परी असतपण । कर्म धरी गा जाण । जिये वेळे ॥ ३९० ॥ तेव्हां ओंकार
तत्कारी । सावायिला हा चांगी परी । सच्छब्द कर्मा करी । जीर्णोद्धार ॥ ११ ॥ तें
असतपण फेडी । आणी सद्भावचिये रूढी । निजसत्त्वाचिये प्रौढी । सच्छब्द हा
॥ १२ ॥ दिव्यौषध जैसे रोगिया । कां सावावो ये मंगलिया । सच्छब्द कर्मा व्यंगलिया ।
तैसा जाण ॥ १३ ॥ अथवा कांहीं प्रमादे । कर्म आपुलिये मर्यादे । चुकोनि पडे निषिद्धे ।
वाटे हन ॥ १४ ॥ चालतयाचि मार्ग सांडे । पारखियाचि अखरे पडे । राहादीनाजि न
घडे । काइ काइ ॥ १५ ॥ द्व्यगौनि तैसी कर्मा । रौमस्ये सांडे सीमा । असाधुत्वाचिया
दुर्नामा । येवों पाहे जें ॥ १६ ॥ तेथ गा हा सच्छब्द । येरां दोहींपरीस प्रबुद्ध । प्रयोजिला
करी साधु । कर्मातें यया ॥ १७ ॥ लोहा परिसाची धूटी । वोहळा गंगेची भेटी । कां मृता
जैसी धूटी । पीयूषाची ॥ १८ ॥ पै असाधुकर्मा तैसा । सच्छब्दप्रयोग वीरशा । हें असो
गौरवचि ऐसा । नामाचा यया ॥ १९ ॥ घेऊनि येथिचें वर्म । जें विचारिसी हें नाम । तें
केवळ हेंचि ब्रह्म । जाणसी तूं ॥ ४०० ॥ पाहेंपां ओं तत्सत् ऐसे । हें बोलणें तेथ नेतसे ।
जेथुनि कां हें प्रकाशे । ईश्वरजात ॥ १ ॥ तें तंव निर्विशिष्ट । परब्रह्म चोखट । तथाचें हें
जातुर्वैद । व्यंजक नाम ॥ २ ॥ परि आश्रय आकाशा । आकाशचि कां जैसा । या
नामा नामी आश्रय तैसा । अभेद असे ॥ ३ ॥ उदयिला आकाशी । रवीचि रवीतें
प्रकाशी । हे नामव्यक्ती तैसी । ब्रह्मचि करी ॥ ४ ॥ द्व्यगौनि ईश्वर हें नाम । नव्हे जाण
केवळ ब्रह्म । याहीलागीं कर्म । जें जें कीजे ॥ ५ ॥

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।

कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥

ते याग अथवा दानें । तपादिकेही गहनें । तियें निर्भजतु कां न्यूनें । होऊनि ठातु
॥ ६ ॥ परि परिसाचा वैरकली । नाही चोखोकीडाची बोली । तैसी ब्रह्मीं अपितां
केली । ब्रह्मचि होती ॥ ७ ॥ उणिवा पुरयाची परी । नुरेचि तेथ अवधारी । निवडूं न
येती सागरी । जैसिया नही ॥ ८ ॥ एवं पार्था तुजप्रती । ब्रह्मनामाची हे शक्ती । सांगी-
तली उपपत्ती । डोळसा गा ॥ ९ ॥ आणि येकें कांहीं अक्षरा । वेगळवेगळा वीरा ।

- १ साह्यभूत असा. २ आणतो. ३ सावयवत्व. ४ न्यून झालें असतां. ५ परीक्षकास. ६ धर्म.
७ अविचारे. ८ ज्ञाता. ९ घर्षण. १० ओढ्याला. ११ अमृताची. १२ महिमा. १३ उच्चारिसी.
१४ दृष्टिगोचर सर्व पदार्थ. १५ अपरिच्छिन्न. १६ अंतर्गत. १७ जाणविणारे. १८ वाच्यवाच्यकत्व.
१९ तीनअक्षरी. २० उपजोत. २१ कसोटोत. २२ चांगल्यावाईटाची.

विनियोगा नागरा । बोलिलों रीती ॥ ४१० ॥ एवं ऐसे सुमहिम । ह्यर्णानि हें ब्रह्मनाम ।
आतां जाणीतलें कीं सुवर्म । राया तुवां ॥ ११ ॥ तरी येथुनि याचि श्रद्धा । उपलविली हो
सर्वश । जयाचें जालें बंधा । उरें नेही ॥ १२ ॥ जिये कर्मी हा प्रयोग । अनुष्ठिजे सद्भि-
नियोग । तेथ अनुष्ठिला सांग । वेदचि तो ॥ १३ ॥

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।

असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥ २८ ॥

हरिः ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जु-
नसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

ना सांडुनि हे सौथे । मोडुनि श्रद्धेची बाहे । दुराग्रहाची जांये । वाढऊनियां ॥ १४ ॥
मग अश्रद्धे कोडी कीजे । रत्नें भरोनि पृथ्वी कीजे । एकांगुष्ठीही तपिजे । तपसाहर्षी
॥ १५ ॥ जळाशयाचेनि नांवें । समुद्रही कीजती नवे । परि किंबहुना आघवें । वृथाचि
तें ॥ १६ ॥ पाषाणावरी वर्षलें । जसैं भस्मीं हवन केलें । कां खेवें दीधलें । साउलिये
॥ १७ ॥ ना तरि जसैं चडकणा । गगन हाणीतलें अर्जुना । तैसा समारंभ सुण्या ।
गोलाचि तो ॥ १८ ॥ पाणा गाळिले गुडे । तेल ना पेंडी जोडे । तसैं वरिद्र तेवढें ।
ठेलेंचि आंगी ॥ १९ ॥ गांठी बांधली खापरी । येथ अथवा पलतीरी । नैसर्गानि जैसी
मारी । उपवासी गा ॥ ४२० ॥ तसैं कर्मजातें तेणें । नाही ऐहिकीचें भोगणें । तेथ
परित्र ते कवणें । अपेक्षावें ॥ २१ ॥ ह्यर्णानि ब्रह्मनामश्रद्धा । सांडुनि कीजे जो धांता ।
हें असो सिणू नुसंधा । कृष्टाकृष्टी तो ॥ २२ ॥ एसें कैलुषकरिकेसरी । त्रिर्तापतिमिरत-
मारी । श्रीवर-वीर-नरहरी । बोलिलें तेणें ॥ २३ ॥ तेथ निजानंदा बहुवसा । माजि अर्जुन
तो सहसा । हरपला चंद्र जैसा । चांदिणेनि ॥ २४ ॥ अहो संयाम हा वांणिया । मापें
नौराचांचिया आणिया । सूनि मांस घे मंत्राणिया । जीवितेंसी ॥ २५ ॥ ऐसिया समर्थी
कैकेशें । भोगीजत स्वानंदराज्य कैसे । आजि भाग्योदय हा नसे । आणिके ठाई ॥ २६ ॥
संजय ह्याणें कौरवराया । गुणा रिझोये रिपूत्रिया । आणि गुरुही हा आमुचिया ।
सुखाचा येथ ॥ २७ ॥ हा न पुसता हे गोठी । तरि देव कां सोडिते गांठी । तरि कैसेनि
आह्मां भेटी । परमार्थेंसी ॥ २८ ॥ होतों अज्ञानाच्या आंधारां । वासंतीतें जन्मवाहरा ।

१ व्यवस्था. २ चांगल्या. ३ मोठ्या महिमेचें. ४ नामाची. ५ विस्तारिली. ६ जन्मबंधास.
७ मार्ग. ८ आश्रय. ९ सत्ता. १० आलिंगन. ११ थापटीनें. १२ व्यर्थ. १३ दगड. १४ कार्मी
न पडे. १५ परलोकचे. १६ सुसता शीण. १७ इहपर. १८ पातककलम हत्तीला सिंह. १९ तापत्र-
यरूप अंधकाराचा नाश करणारा. २० व्यापार. २१ बाणाचीं अर्से. २२ मोजणीस. २३ कठोर.
२४ प्रीति उत्पन्न होति. २५ करीत. २६ वेरझार.

तों आत्मप्रकाशमंदिरा । आंत आणिलें ॥ २९ ॥ येवढा आह्यां तुह्यां थोर । केला येणें उपकार । ह्मणोनि हा व्याससहोदर । गुरुत्वे होय ॥ ४३० ॥ तेविचि संजयो ह्मणे चित्ती । हा अतिशय या नृपती । खुपेल ह्मणोनि किती । बोलत असो ॥ ३१ ॥ ऐसी हे बोली सांडिली । मग येरीचि गोठी आदरिली । जे पार्थे कां पुसिली । श्रीकृष्णातें ॥ ३२ ॥ याचें जैसें कां करणें । तैसें मीही करीन बोलणें । ऐकियो ज्ञानदेव ह्मणे । निवृत्तीचा ॥ ४३३ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

श्लोक २८, ओव्या ४३३.

अध्याय १८ वा.

जयजय देव निर्मळ । निजजनाखिलमंगळ । जन्मजराजलदजाळ । प्रभजन ॥ १ ॥ जयजय देव प्रबळ । विद्वितामंगळकुळ । निगमागमद्रुमफळ । फलप्रद ॥ २ ॥ जयजय देव सकळ । विगतविषयवत्सल । कलितकाळकौतूहल । कलातीत ॥ ३ ॥ जयजय देव निश्चळ । चलितचित्तपानतुंगिल । जंगदुल्मीलनाविरल । केलीप्रिय ॥ ४ ॥ जयजय देव निष्कळ । स्फुरदमंदानंदवहळ । नित्यनिरस्ताखिलमल । मूळभूत ॥ ५ ॥ जयजय देव स्वप्रभ । जंगदुंदुदगर्भनभ । भुव्नोद्भवारंभस्तंभ । भवध्वंस ॥ ६ ॥ जयजय देव विशुद्ध । अविद्योर्द्यानद्विरद । शंभदममदनमदभेद । द्यार्णव ॥ ७ ॥ जयजय देवैकैरूप । अतिकृतकदर्पसर्पदर्प । भक्तभावभुवनदीप । तापापह ॥ ८ ॥ जयजय देव अद्वितीय । परिणेतोपरमैकप्रिय । निजजनजित भजनीय । मौर्यागम्य ॥ ९ ॥ जयजय देव श्रीगुरो । अकल्प-

१ व्यासाचा भाऊ. २ खोचेल. ३ स्वभक्तांला सर्वथेव मंगलकारक. ४ जन्मवार्धक्यादिरूपी मेघाला. ५ नाशकर्ता वायु. ६ नाशिलीं आहित अमंगलार्थी = अकल्याणार्थी कुळें ज्यानें. ७ विगतविषय = वैराग्यसंपन्न यांचा प्रिय. ८ कृतांतउत्साहन शक. ९ चंचल चित्ताच्या प्राशनानें दोंदिल. १० जगास प्रकट करून त्यांत व्यापक. ११ अत्यानंद स्फुरद्रूप करणारा अशा. १२ सर्व पापांचा जेथें सर्वकाल नाश आहे असा. १३ स्वयंप्रकाश. १४ जगद्रूप मेघाच्या आकाशा. १५ जगद्रूप उपपत्तीचा मूळस्तंभ. १६ संसारनाशक. १७ उपाधिरहित, निर्मळ. १८ अविद्यारूप वनाचा नाश करणारा हत्ती. १९ काममदाचा शमदमैकरून नाश करणारा. २० एक रूपच देव. २१ कामसर्पाच्या गर्वाचा तिरस्कार करणारा. २२ भाविकभक्तचित्तमंदिराचा दीप. २३ परिपक्व आहे उपरम = शांति ज्यांस त्याला एकप्रिय = अत्यंत प्रिय, पूर्णवैराग्यशील प्रिय आहित ज्यास असा. २४ भक्तीन व भजनयोग्य असा. २५ मायेस अगम्य. २६ कल्पनारहित कल्पवृक्षा, संकल्पाभावदाता.

नाकल्पतरो। स्वसंविद्रमबीजप्ररो-। हेणावनी ॥ १० ॥ हे काय एकैक ऐसें। नानापरि-
भाषावशे। स्तोत्र करूं तुजशेधे। निविशेषी ॥ ११ ॥ जिही विशेषणी विशेषिजे^१।
ते तुझ्य नव्हे रूप तुझे। जे जाणें मी ह्याणोनि लाजे। वानणा इही ॥ १२ ॥ परि मखा-
हेचा सागर। हा तंवचि तथा डगैर। जंव न देखे सुधाकर। उदया आला ॥ १३ ॥
सोमकांत निर्जनहरी। चंद्रा अर्ध्यादिक न करी। ते तांचि अवधारी। करवी की जी
॥ १४ ॥ नेणों कैसी वसंतसंगे। अवचितिया वृक्षाचीं, अंगे। फुटती ते तयाही जागे।
धरणे नेहे ॥ १५ ॥ पक्षिनी रविकिरण। लाहे मग लाजे कवण। कां जळें शिवतलें
लवण। आंग भुले ॥ १६ ॥ तैसा नूतें जेथ मी स्मरे। तेथ मीपण मी विसरे। मग जाक-
ळिला ठेकरे। तुम जैसा ॥ १७ ॥ मज तुवां जी केले तैसें। माझे मीपण दवडूनि दशे।
स्तुतिमिषे पांच पिसे^२। बांधले वाचे ॥ १८ ॥ ना थन्हवीं तरी आठवीं। राहोनि स्तुति
जे करावी ते गुणागुणां धरावी। सैराभरी कां ॥ १९ ॥ तरि तूं जी ऐकरसाचें लिंग।
केवि करूं। गुणागुणां विभाग। मोती फोडोनि सांधितां चांग। कां तैसेचि भले ॥ २० ॥
आणि बाप तूं माय। इही बोली ना स्तुति होय। डिभोपाधिक आहे। विटाळ तेथे ॥ २१ ॥
जी जालेनि पाहूंक आले। ते गोसावीपण केवि बाले। ऐसे उपाधी उशिटले। काय वणू
॥ २२ ॥ जरि आत्मा तूं ऐकसरा। हंही ह्याणतां सातारा। तरी आंतल तूं बाहेरा। धोंप-
तासी ॥ २३ ॥ ह्याणनि सव्यचि तुजलागीं। स्तुती न देखों जी जगां। मोनावांचूनि लेणें
आंगीं। सुसीना मा ॥ २४ ॥ स्तुती कांहीं न बोलणें। पूजा कांहीं न करणें। सन्निधी
कांहीं न होणें। तुझ्या ठायी ॥ २५ ॥ तरि जितलें जेसें भुली। पिसे^३ आलीप घाली।
तैसें वानूं ते माडली। उषसाहावे तुवां ॥ २६ ॥ आतां गीतार्थाची मुक्तमुखा। लेववी
माझिये वागवृद्धी। जेणें माने हे सभासरीं। सज्जनाच्या ॥ २७ ॥ तेथ ह्याणतलें श्रीनि-
वृत्ती। नको हें पुढंतपुढती। परिसीं लाहा धृष्टी किती। वेंळवेळा कीजे गा ॥ २८ ॥ तंव
विनवी ज्ञानदेव। ह्याणे हो कां जी पसाव। तरि अवधान हेतु देव। मया आतां ॥ २९ ॥
जी गीतारत्नप्रासादाचा। कळस अर्थचिंतामणीचा। सर्व गीतादर्शनाचा। पांढाऊ जो
॥ ३० ॥ लोकीं तरी आधी ऐसें। जे दुरुनि कळस विसे। आणि भेटीचि होंतवसे।

१ स्वकीय ज्ञानवृक्षाच्या बीजास उत्पत्तिस्थान. (ही सर्व संबोधने आहेत.) २ अनेक प्रकार-
च्या प्रत्ययांनी. ३ तुझ्या हेतूने. ४ ज्यापेक्षां विशेष कांहीं नाहीं अशा. ५ बोलवे. ६ वर्णा-
वयास. ७ ख्याती. ८ अंगांनून पाझरलेल्या. ९ व्यापिला. १० वेड. ११ बरोबरी. १२ अखंडैकर-
साची मूर्ती. १३ लेककराच्या उपाधीचा. १४ श्रेष्ठता. १५ उष्टे. १६ एकदम. १७ सांपडतास.
१८ घालीत नाहींस कीं. १९ जिकले. २० आंतीने. २१ भ्रमलेले. २२ बडबड करी. २३ वर्णू.
२४ सहन करावे. २५ मोठ्यांची आंगठी. २६ मान्य होईल. २७ पुनःपुनः. २८ घर्षण. २९ प्रसाद.
३० देवळाचा. ३१ चिंतामणितुल्य अर्थयुक्त. ३२ बोधक संग्रह. ३३ हस्तगत होई.

देवतेची तिये ॥ ३१ ॥ तैसेंचि एथही आहे । जे एकेचि येणें अध्याये । आघवाची वृष्ट होये । गीतागम हा ॥ ३२ ॥ मी कळस याचि कारणें । अठरावा अध्याय झणें । उवाइला बाईरायणें । गीताप्रासादा ॥ ३३ ॥ तोहे कळसापरतें कांहीं । प्रासादी काम नाही । तें सांगतसे गीताही । संपलेपणें ॥ ३४ ॥ व्यास सहजे सूची बळी । तेणें निगमरत्नाचळी । उपनिषद्दार्थाची माळी- । मौजी खांडिली ॥ ३५ ॥ त्रैय त्रिवर्गाचा अणुआरु । आडऊ निवाला जो अपारु । तो महाभारतप्राकांरु । भोंवता केला ॥ ३६ ॥ नाजि आत्मज्ञानाचे एकैवट । एकैवाडे झाडूनि चोखट । घडिले पार्थ-वैकुण्ठ- । संवाद कुंसरी ॥ ३७ ॥ निवृत्तिसूत्र-सोडणिया । सर्वशास्त्रार्थ पुरवणिया । औवा साधिला मांडणिया । मोक्षरेखेची ॥ ३८ ॥ ऐसेनि करितां उभारा । पंधरा अध्यायांत पंधरा । भूमी निर्वाळलिया पुरा । प्रासाद जाहाला ॥ ३९ ॥ उपरि सोळावा अध्याय । तो ग्रीवे घंटेचीं आय । सप्तदश तो ठाय । पंडवाणिये ॥ ४० ॥ तयाहीवरी अष्टादश । तो अपैसां मांडला कळस । उपरि गीतादिकां व्यास । ध्वज लागला ॥ ४१ ॥ ह्येनेनि मागील जे अध्याय । ते चढते भूमीचे आय । तयांचे पुंरें दावितहे । आपुल्या आंगी ॥ ४२ ॥ जालया कामा नाही चोरी । ते कळसें होय उजरी । तेवि अष्टादश विवरी । साखंत गीता ॥ ४३ ॥ ऐसा व्यासें विवरीणिये । गीताप्रासादु जोडणीये । आपुनि राखिले प्राणिये । नानापरी ॥ ४४ ॥ एक प्रदक्षिणा जपाचिया । बाहेरोनि करिती यथा । एक ते श्रवणनिषे छाया । सेविती यथाची ॥ ४५ ॥ एक ते अवधानाचा पुरा । विडापोंड भीतरां । वेळुनि रिघती गौभारां । अर्थज्ञानाच्या ॥ ४६ ॥ ते निजबोधें उरेंउरी । भेटती आत्मया श्रीहरी । परि मोक्षप्रासादीं सैरी । सर्वाही आथी ॥ ४७ ॥ समर्थाचिये पंक्तिभोजनें । तळिल्या वरिल्या एक प्रकारें । तेवि श्रवणें अर्थें पठणें । मोक्षचि लाभे ॥ ४८ ॥ ऐसा गीतावैष्णव प्रासाद । अठरावा अध्याय कळस विवरी । त्यां ह्यणितला हा भेद । जाणोनियां ॥ ४९ ॥ अमतां सप्तदशापाठी । अध्याय कैसेनि श्री । तो संबंध सांगों दिवी । दिसे तैसा ॥ ५० ॥ कां गंगायमुनाउदक । वोधैबळें

१ गीताशास्त्र. २ वर्णिला, 'वायिला' या पाठीं घातला, अपिला. ३ श्रीवेदव्यासानें. ४ सिखरापेक्षां श्रेष्ठ. ५ श्रेष्ठ कारागीर, सुतार. ६ जमिनींत. ७ धर्म, अर्थ, काम यांचा. ८ चारानुरा. ९ गाळ. १० आवार. ११ एकत्र. १२ चिरे वगैरे साहित्य. १३ कृष्णाजुनसंवाद. १४ चातुर्थीनें. १५ अंतर्मुखतेची कारागिरी. १६ सांडण्यानें. १७ आकार. १८ मोक्षमर्यादेचा. १९ पंधरा अध्यायरूप थरांनीं पूर्ण सिद्ध झालेल्या. २० गळमण्याचा आकार. २१ कळसाची बैठक. २२ आपोआप. २३ विस्तार. २४ लांबीरुंदीचें प्रमाण. २५ पूर्णता. २६ काम राहिलें नाही. २७ स्पष्ट. २८ सांगे. २९ कारागिरीनें. ३० तयार करून. ३१ नुसत्या पाठेंकरून. ३२ विडापैसा. ३३ गर्भगृहांत. ३४ त्वरेनें. ३५ बरोवरी. ३६ स्पष्ट. ३७ आरंभापासून सतराव्या अध्यायापर्यंत. ३८ ओघाच्या बळानें.

वेगळिक। हावी होऊनि एक। पाणीपणें ॥ ५१ ॥ न मोडतां होन्ही आकार। घडिले
 एक शरीर। हें अर्धनारीनदेश्वर। रूपी दिसे ॥ ५२ ॥ ना ना वाढली दिवसें। कळा बिंबी
 पैसे। परि सिताने लेवे जैसे। चंद्री नाही ॥ ५३ ॥ तैसीं सितानी चारी पैदें। श्लोके
 श्लोकावच्छेदें। अध्याय अध्यायमेदें। गने कीर ॥ ५४ ॥ परि प्रमेयांची उजरी। आनान
 रूप न धरी। नाना रत्नमणी होरी। एकचि जैसी ॥ ५५ ॥ मोतियें मिळोनि बहुवें।
 एकावळीचा पाड आहे। परि सोभे रूप होये। एकचि तेथ ॥ ५६ ॥ फुलां फुलसरां
 लेख चढे। हुतां दुडी अंगुळी न पडे। श्लोक अध्याय तेणें पाडें। जाणावे हे ॥ ५७ ॥
 सात वातें श्लोक। अध्यायां अठरांचे लेख। परी देव बोलिले एक। जे हुजे नाही ॥ ५८ ॥
 आणि म्यांही न सांडोनि ते सोये। ग्रंथव्यक्ती केली आहे। प्रस्तुत तेणें निर्वाहें। निरू-
 पण आइका ॥ ५९ ॥ तरी सतरावा अध्याव। पावतां पुरता ठाव। जे संपतां श्लोकीं
 देव। बोलिले ऐसें ॥ ६० ॥ अर्जुना ब्रह्मनामाच्याविखी। बुद्धी सांडुनि आस्तिकी। कर्म
 किजती तितुकी। असतें होती ॥ ६१ ॥ हा एकोनि देवाचा बोल। अर्जुना आला
 डोल। ह्मणे कर्मनिष्ठा मळ। ठेविला देखों ॥ ६२ ॥ तो अज्ञानांध तंव बापुडा। ईश्वरचि
 न देखे एवढा। तेथ नांवक पुढां। कां सुद्धे तथा ॥ ६३ ॥ आणि रज तमें होन्ही।
 गेलियावीण श्रद्धा सौनी। ते कां लागे अभिधानी। ब्रह्माचिये ॥ ६४ ॥ मग कोर्ता
 खेवें देणें। वातवरील धांवणें। सौंडी पडे खेळवणे। नागिणीचें तें ॥ ६५ ॥ तैसीं
 कर्म हुवाडें। तथा जन्मांतराची कडे। नुमेंळीवे येवडे। कर्माजी ॥ ६६ ॥ ना विपर्ययें
 हें जेजू होये। तर ज्ञानाची योग्यता लाहे। येन्ही येणेंचि जाये। निरर्थकया ॥ ६७ ॥
 कर्मी होअथवरी। आहाती बहुवा अवसरी। आतां कर्मठां कें ये वारी। मोक्षाची हे
 ॥ ६८ ॥ तरी क्रिडो कर्माचा पांग। कीजो अवघाचि त्याग। आदरी जो अव्यंग।
 संन्यास हा ॥ ६९ ॥ कर्मबाधेचिया कहीं। जेथ भयाची गोठी नाही। तें आत्मज्ञान
 जिहीं। स्वाधीन होय ॥ ७० ॥ ज्ञानाचे आवाहनमंत्र। जे ज्ञानपिक ते सुक्षेत्र।
 ज्ञान आकर्षितेसूत्र। तंतु जे कां ॥ ७१ ॥ ते दोनी संन्यास त्याग। अनुष्ठानि
 सुटे जग। तरी हेंचि आतां चांग। व्यक्त पुसों ॥ ७२ ॥ ऐसें ह्मणोनि

१ प्रसार पावे. २ वेगळे लेप. ३ चरण. ४ छंद. ५ विषयाची. ६ रत्नांत किंवा मण्यांत.
 ७ फुलांतील दोरा. ८ सुगंधीत. ९ मार्ग. १० स्पष्टीकरण. ११ श्रद्धावंतानीं. १२ वाईट.
 १३ प्रेमा. १४ कर्मावर श्रद्धा ठेवणारास दोष. १५ क्षणभर. १६ समजे. १७ अल्प. १८ भायल्याल,
 शस्त्राला. १९ आलिंगन. २० दोरीवर, शब्दावरील. २१ मरणास कारण होय. २२ कठीण.
 २३ मेळ नसणें. २४ कदाचित्. २५ यथासांग. २६ नरकस्थानास. २७ येथपर्यंत. २८ समय.
 २९ कर्म करणाराला. ३० प्राप्ति. ३१ पराधीनता. ३२ सांगोपांग. ३३ आमंत्रणचिठी. ३४ उत्तम
 भूमि. ३५ ओढणारे कळदेरे. ३६ स्पष्ट.

पार्थ । त्याग संन्यासव्यवस्थे । रूप होआवया जेथें । प्रश्न केला ॥ ७३ ॥
 तेथ प्रत्युत्तरें बोली । श्रीकृष्णें जे चावळिली । तथा व्यक्ती जाली । अष्टादशा
 ॥ ७४ ॥ एवं जैन्यजनकभावे । अध्याय अध्यायातें प्रसवे । आतां ऐका बरवें । पुसिलें
 जें ॥ ७५ ॥ तरि पंडुकुमरें तें । देवाचें सरतें बोलणें । जाणोनि अंतःकरणें । काणी
 घेतली ॥ ७६ ॥ येन्हीं तत्त्वविषयी भला । तो निश्चित असे कीर जाहला । परि देव
 राहे डंगला । तें साहावेना ॥ ७७ ॥ वस्त धालयाही बरी । धेनू न बचावी दुरी ।
 अनन्य प्रीतीची परी । ऐसी आहे ॥ ७८ ॥ तें काजेंवीणही बोलवें । तें देखिलें तरी
 पाहावें । भोगितां चाड दुणावें । पंडित्यंताठायीं ॥ ७९ ॥ ऐसी प्रेमाची हे जाती ।
 आणि पार्थ तंव तेचि मूर्ती । ह्मणुनि करूं लाहे खंती । उगेपणाची ॥ ८० ॥ आणि
 संवादाचेनि मिषें । जे अव्यवहार वस्तु असे । तेचि भोगिजे कीं जैसैं । दर्पणां रूप
 ॥ ८१ ॥ मग संवाद तोही पीरुखे । तरि भोगितां भोगणें थोके । हें कां सौहवेल सुखें ।
 लांचोवलेया ॥ ८२ ॥ यालागीं त्याग संन्यास । पुसावयाचें घेऊनि मिस । मग उंपेलविलें
 दुसैं । गीतेचें तें ॥ ८३ ॥ अठरावा अध्याय नोहे । हे एकाध्यायी गीताचि आहे । जें
 वस्तुचि धेनू उहे । तें वेळ कायसी ॥ ८४ ॥ तैसी संपतां अवसर । गीता आदरविली
 माघारी । स्वामि भृत्याचा न करी । संवाद काई ॥ ८५ ॥ परि हें असो ऐसैं । अर्जुन
 पुसिजत असे । ह्मणे विनंती विश्वेशे । अवधारिजो ॥ ८६ ॥

अर्जुन उवाच-संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ।

त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन ॥ १ ॥

हां जी संन्यास आणि त्याग । इयां दोहीं एके अर्थी लाग । जैसा संघात आणि संघ ।
 संघातेंचि बोलिजे ॥ ८७ ॥ तैसेंचि त्यागें आणि संन्यासें । त्यागचि बोलिजत असे ।
 आमचेनि तंव मानसैं । जाणिजे हेंचि ॥ ८८ ॥ ना कांहीं आर्थी अर्थभेद । तो देव करोतु
 विशेई । तेथ ह्मणती श्रीमुकुंद । भिन्नचि पै ॥ ८९ ॥ तरि अर्जुना तुझ्या मनी । त्याग
 संन्यास दोनी । एकार्थ गमले हें मानी । मीही साच ॥ ९० ॥ इहीं दोहीं कीर शब्दी ।
 त्यागचि बोलिजे त्रिशूंद्री । परि कारण एथ भेदी । येतुलेंचि ॥ ९१ ॥ निपटुनि कर्म
 सांडिजे । तें सांडणें संन्यास ह्मणिजे । फळ नाच कां त्यजिजे । तो त्याग गा ॥ ९२ ॥
 तरी कोणा कर्माचें फळ । सांडिजे कोण कर्म केवळ । हेंही सांगों विवेळ । चित्त देई

१ स्वष्टीकरण. २ बोलिली. ३ कार्यकारणभावानें. ४ शेवटचें. ५ क्लेश. ६ गत्य. ७ तृप्त
 झाल्यावर. ८ जर्वा. ९ आवडत्याच्याठायीं. १० पारमार्थिक. ११ राहें. १२ थांबे. १३ सहन
 करवेल. १४ संवकलेल्याला. १५ विस्तार केलें. १६ तात्पर्य. १७ ऐकावी. १८ संबंध.
 १९ असेल. २० स्पष्ट करोत. २१ निश्चयानें. २२ सर्वथैव. २३ स्पष्ट.

॥ ९३ ॥ तरि आपैसीं दांगें डोंगर । झाडें लागती अपार । तैसे लेंबे राजांगर । नुठिती ते ॥ ९४ ॥ न पेरितां सैंधें वृणें । उठती तैसें साळीचें होणें । नाहीं गा राबाडणें । जिया-परी ॥ ९५ ॥ कां अंग जाहलें सठजें । परि लेणें उद्यमें कीजे । नही आपैसीं आपाविजे । विहिरी जेवि ॥ ९६ ॥ तैसें नित्य नैमित्तिक । कर्म होय स्वाभाविक । परि न कामितां कामिक । न निर्फजे ॥ ९७ ॥

श्रीभगवानुवाच—काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।

सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ २ ॥

कां कामनेचेंचि वळवाडें । जें उभारावया घडे । अश्वमेधादिक फुंडे । याग जेथ ॥ ९८ ॥ बापी कूप आराम । अर्थहारें हन महाग्राम । आणीकही नानासंभ्रम । व्रतांचे ते ॥ ९९ ॥ ऐसें ईष्टापूर्त सकळ । जया कामना एक मूळ । जें केलें भोगवी फळ । बांधो-नियां ॥ १०० ॥ देहाचिया गांवा आलिया । जन्ममृत्युचिया सोहळया । ना ह्मणों नथे धनजया । जियापरी ॥ १ ॥ कां लैलादीचें लिहिलें । न मोडे गा कांहीं केलें । काळेगारे-पण धुतलें । 'फिरो' नेणे ॥ २ ॥ केलें काम्य कर्म तैसें । फळ भोगावया धरणें बैसे । न फेडितां ऋण जैसें । वोसडीती ॥ ३ ॥ कां कामनाही न करितां । अवसांत घडे पंडुसुता । तरि वार्येकांड जुंझतां । लागे जैसें ॥ ४ ॥ गुळ नेणतां तोंडी । घातला देचि गोडी । आगी मानूनि राखोंडी । चेपिला 'पोळी' ॥ ५ ॥ काम्यकर्मी हें एक । सामर्थ्य आथी स्वाभाविक । ह्मणोनि नको कौतुक । मुमुक्षू एथ ॥ ६ ॥ किबहुना पार्था ऐसें । जें काम्य कर्म गा असे । तें त्यजिजे विष जैसें । वोकूनियां ॥ ७ ॥ मग त्या त्यागातें जर्गी । संन्यास ऐसया 'भर्गी' । बोलिजे अंतरंगी । सर्वद्रष्टा ॥ ८ ॥ हें काम्य कर्म सांडणें । तें कामनेतेंचि उपडणें । द्रव्यत्यागें वेंवडणें । भय जैसें ॥ ९ ॥ आणि सोमसूर्यग्रहणें । येऊनि करविती पावणें । कां मातापितरमरणें । अंकित जे दिवस ॥ ११० ॥ अथवा अतिथी हन पावे । हें ऐसेस पडे जें करावें । ते ते कर्म जाणावे । नैमित्तिक गा ॥ १११ ॥ वार्षिकीं क्षोभे गगन । वसतें दुणावे वन । देहा शुंगारी योवनें । वशा जैसी ॥ ११२ ॥ कां सोमंकांत सोमं पवळें । सूर्ये फांकतीं कमळें । एथ असतेंचि पोलहाळें । आन नथे

१ अरण्ये. २ पाणी घातलेलें लांबीचें भात. ३ बाग. ४ बहुत. ५ शेतांत रात्र घालतात त्यावांचून. ६ उद्योगानें. ७ संपादावी. ८ न इच्छितां. ९ उत्पन्न होत नाहीं. १० विस्तार. ११ स्वष्ट. १२ पुष्करिणी. १३ बाग. १४ इनारें. १५ इष्ट = यज्ञादि, पूर्त = कूप, तलाव, बाग आदि. १६ नशिवांतील. १७ नाहींसें होऊं शकत नाहीं. १८ सोडीत नाहीं. १९ अकस्मात्. २० बाण. २१ पोळते. २२ लुणें. २३ घालविणें. २४ चंद्रसूर्यग्रहणादिक. २५ पर्वणीचे दिवस. २६ पर्जन्य-काळी. २७ तारुण्य. २८ चंद्रकांतमणि चंद्रकिरणांनीं द्रवतो. २९ विस्तारे.

॥ १३ ॥ तैसें नित्य जें कां कर्म । तें निमित्ताचे लाहे नियम । एथ उंचावे तेणें नाम ।
 नैमित्तिक होय ॥ १४ ॥ आणि सायंप्रातर्मध्याह्नी । जें कां करणीय प्रतिदिनी । परि दृष्टि
 जैसी लोचनी । अधिक नोहे ॥ १५ ॥ कां नैपादितां गती । चरणां जैसी आधी । ना
 तरी ते हींती । हींप्रिची ॥ १६ ॥ वास नेहितां जैसैं । चंदनीं सौरभ्य असे । अधिका-
 राचें तैसें । रूपचि जें ॥ १७ ॥ नित्य कर्म ऐसें जनीं । पार्था बोलिजे तें मानी । एवं
 नित्य नैमित्तिक दोन्ही । दाविलीं तुज ॥ १८ ॥ हेचि नित्य नैमित्तिक । अनुष्ठेय आव-
 श्यक । ह्योनि ह्योनीं पाहती एक । बाईं ययातें ॥ १९ ॥ परी भोजनीं जैसैं होये ।
 तृप्ती लाभे भूक जाये । तैसें नित्य नैमित्तिकी आहे । सर्वांगीं फळ ॥ २० ॥ क्रीडें
 आंगिठा पडे । तरि मळ तुटे वानी चढे । यया कर्मा तथा सांगडें । फळ जाणवें ॥ २१ ॥
 जे प्रत्येक तंव गळे । स्वाधिकार बहुवें उजळे । तेथ हेंतोफळिया मिळे । सद्गतीसी
 ॥ २२ ॥ येवढेवरीं ठिसीळ । नित्यनैमित्तिकीं आहे फळ । परि तें व्यजिजे मूळ । नक्षत्रीं
 जैसैं ॥ २३ ॥ लता पिके आधवी । तंव च्युत बांधे पालवी । मग हात न लावित माधवी ।
 सोडुनि घाली ॥ २४ ॥ तैसी नोलांडितां कर्मरेखा । चित्त हीजे नित्यनैमित्तिका । पाठी
 फळा कीजे अशेखा । वांतिचिये वानी ॥ २५ ॥ यया कर्मफळत्यागातें । त्याग ह्यणती
 पें जाणते । एवं त्याग संन्यास तूतें । परिसविले ॥ २६ ॥ हा संन्यास जें संभवे । तें
 काम्य बांधूं न पवे । निषिद्धें तंव स्वभावे । निषिद्धें गेलें ॥ २७ ॥ आणि नित्यादिक जें
 असे । तें येणें फळत्यागें नाशे । शिर लोटलियां जैसैं । येर आंग ॥ २८ ॥ मग संस्य
 फळपाकांत । तैसें निमालिया कर्मजात । आत्मज्ञान गिवसितें । अपैसें ये ॥ २९ ॥
 ऐसिया निर्गुती होनी । त्याग संन्यास अनुष्ठानीं । पडले गा आत्मज्ञानीं । बांधती पांढ
 ॥ ३० ॥ ना तरी हे निर्गुती चुके । मग त्याग कीजे हेंतुके । तें कांहीं न त्यजे
 अधिकें । गोवांचि पडे ॥ ३१ ॥ जें औषध व्याधी अनोळख । तें घेतलिया परिते
 विख । कां अन्न न मानितां भूक । न मारी काय ॥ ३२ ॥ ह्योनि त्याज्य जें नोहे ।
 तेथ त्यागातें न हुंवावें । त्याज्यालागीं नोहावें । लोभपर ॥ ३३ ॥ चुकलिया त्यागाचें
 वेष्टें । केला सर्वत्यागही होय बोष्टें । निषिद्धें त्या सर्वच जुष्टें । वीतरांग ते ॥ ३४ ॥

१ त्रिकाळ करण्याचीं नित्य कर्म. २ करावयास योग्य. ३ न चालतां. ४ आश्रय न देतां.
 ५ सुगंध. ६ कर्ता, कर्म. ७ केलेंच पाहिजे. ८ निर्मळ. ९ हीण. १० अर्थांत. ११ कस.
 १२ प्रमाणें. १३ दोष. १४ हां हां ह्यणतां, जलदी. १५ येथवर. १६ मोठें. १७ आन्याचें झाड.
 १८ ओकारीसारखें. १९ निषिद्धकर्म. २० तोडिलें असतां. २१ धान्य पिकेपर्यंतच ज्याचें आयुष्य
 असतें अशा साळीवगेरे औषधी. २२ शोधित. २३ युक्तीनें. २४ योग्यता. २५ युक्ति. २६ अटक-
 लीनें. २७ गुंताड्यांत. २८ होतें. २९ अत्याज्याचा त्याग व त्याज्याचा लोभ हीं नसावीं.
 ३० घालावें. ३१ युक्ति. ३२ वैराग्यसंपन्न.

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः ।

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ ३ ॥

एकां फळत्याग न ठाके । तें कर्मातें ह्याणती बंधकें । जैसे आपण नम्र भांडकें । जाणतें ह्याण ॥ ३५ ॥ कां जिव्हालंपट रोगिया । अन्नें वृषी धनंजया । आंगा न हसे कोडिया । मासियां कोपे ॥ ३६ ॥ तैसें फळकाम बुबळ । ह्याणती कर्माचि किंदाळ । मग निर्णय देती केवळ । त्याजावें ऐसा ॥ ३७ ॥ एक ह्याणती यागादिक । करावेंचि आवश्यक । जे यावांचूनि शोधक । आन नसे ॥ ३८ ॥ मनशुद्धीच्या मार्गी । जें विजयी व्हावें वेगीं । तें कर्म संबळालागीं । आळस न कीजे ॥ ३९ ॥ भांगार आथि शोधावें । तरी आगी जेविं जुंवगावें । कां दर्पणालागीं सांचावें । अधिक रंजे ॥ ४० ॥ नाना वस्त्रें चोख होआवीं । ऐसें आथि जरी जीवीं । तरी सर्वदेणी न मानावी । मलिन जैसी ॥ ४१ ॥ तैसीं कर्म क्लेशकारें । ह्याणोनि न न्यावीं अंहरें । कां अन्नलाभें अंरुवारें । रांधितिये उणे ॥ ४२ ॥ इहीं इहीं गा शब्दां । एक कर्मा बांधती बुद्धी । ऐसा त्याग विसर्वावीं । पडोनि ठेला ॥ ४३ ॥ तरि विसंवाद तो फिटे । त्यागाचा निश्चय भेदे । तैसें बोलों गोमटें । अवधान देई ॥ ४४ ॥

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।

त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः ॥ ४ ॥

तरि त्याग एथें पांडवा । त्रिविध पै जाणावा । तथा त्रिविधाही बरवा । विभाग करूं ॥ ४५ ॥ त्यागाचे तीनही प्रकार । कीजती जरी गोचर । तरी तूं ईत्यर्थाचें सार । इतुलें जाण ॥ ४६ ॥ मज सर्वज्ञाचियेही बुद्धी । जे आलोड माने विशुद्धी । निश्चयतत्त्व तें आधी । अवधारि पां ॥ ४७ ॥ तरि आपुलीये सांडवणे । जो सुसुख जागों ह्याणे । तथा सर्वस्वें करणें । हेंचि एक ॥ ४८ ॥

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।

यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

जियें यज्ञदानतपादिकें । इथें कर्म आवश्यकें । तियें न सांडावीं पांथिकें । पाउलें जैसी ॥ ४९ ॥ हरपलें न देखिजे । तंव तथाचा मागु न सांडिजे । कां तूम न होतां न

१ साधत नाही. २ भांडखोर. ३ कुष्ठरोगी. ४ फलेच्छु. ५ हीन. ६ शुद्धि करणारे. ७ बळकट. ८ सोने. ९ न कंटाळावें. १० संग्रह करवें. ११ मळ. १२ स्वच्छ. १३ धोब्याचें कपडे धुण्याचें भांडें. १४ हेळसांडीनें. १५ सुंदर. १६ रांधत्याशिवाय. १७ विरुद्धवादांत. १८ तात्पर्याचें. १९ खरें. २० मार्गस्थानें.

लोडिजे । भाणें जेवि ॥ १५० ॥ नाव थडी न पवतां । न सांडिजे केळी न फळतां । कां
 ठेविलें न दिसतां । हीप जैसा ॥ ५१ ॥ तैसी आत्मज्ञानविख्या । जंव निश्चिती नाही निक्की ।
 तंव नोहावें थागादिकीं । उदासीन ॥ ५२ ॥ तरि स्वाधिकारानुरूपें । तिथें यज्ञदानें तपें ।
 अनुष्ठानाचि साक्षेपें । अधिकेंवर ॥ ५३ ॥ जें चालणें वेगोवत जाये । तो वेग बैसावयाचि
 होये । तैसा कर्मातिशय आहे । नैष्कर्म्यालगीं ॥ ५४ ॥ अधिकें जंव जंव औषधी ।
 सेवायाची मांडी बांधी । तंव तंव मुक्तिजे व्याधी । तयाचिये ॥ ५५ ॥ तैसीं कर्म हातो-
 पातीं । जें कीजती यथानिमुली । तें रजतमें झडती । झाडा देऊनि ॥ ५६ ॥ कां पाठो-
 वाटीं पुढें । भांगारा खार देणें घटे । तें कीडें झडकरी तुढे । निर्व्याज होय ॥ ५७ ॥ तैसें
 निष्ठा केलें कर्म । तें सांडीं करुनि रजतम । सत्वशुद्धीचें धाम । डोळां हावी ॥ ५८ ॥
 ह्यपोनिथां धनंजया । सत्वशुद्धी गिंवेंसीतया । तीर्थांचिया सांवाया । आलां कर्म ॥ ५९ ॥
 तीर्थे बाह्यमळ क्षाळे । कर्म अभ्यंतर उजळे । एवं तीर्थे जाण निर्मळें । सत्कर्मचि
 ॥ १६० ॥ तृषार्तां मरुदेशां । झेळे अमृतें वाळलीं जैसां । कां अंधालागीं डोळ्यांसां ।
 सूर्य आला ॥ ६१ ॥ बुडतया नदीच धाविन्नली । पडतया पृथ्वीच कळवाळली । निम-
 तया सूत्रुनें दिवली । आयुष्यवृद्धी ॥ ६२ ॥ कर्म कर्मवद्धता । मुमुक्षू सोडविले पंडसुता ।
 जैसा रसरीति मरतां । राखिला विष ॥ ६३ ॥ तैसीं एके हातवडिया । कर्म कीजती धनं-
 जया । बंधकेचि सोडवावया । मुख्यें होती ॥ ६४ ॥ आतां तेचि हातवडी । तुज सांगों
 गोमटी । जथा कर्मातें किरीटी । कर्मचि हेंसे ॥ ६५ ॥

एतान्यपि तु कर्माणि संगं त्यक्त्वा फलानि च ।

कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ ६ ॥

तरि महायागप्रमुखें । कर्म निफजतांही अचुके । कर्तेपणाचें न ठाके । फुजणें आंगीं
 ॥ ६६ ॥ जो मोलें तीर्था जाये । तया मी याचा करित आहे । ऐसिये श्लाघ्यतेचा नोहे ।
 तोष जेवीं ॥ ६७ ॥ कां मुद्रा समर्थाचिया । जो ऐकवटु झोंबे राया । तो मी जिणेंता
 ऐसिया । नयेचि गर्वा ॥ ६८ ॥ जो कांस लागोनि तरे । तया पोहती ऊर्मो नुर । पुरोहित
 नाविर्कर । हातेपणें ॥ ६९ ॥ तैसें कर्तृत्व अहंकार । नेघोनि यथा अवसरें । कृत्यजातांचे
 मोहरे ॥ ७० ॥ सारीजती ॥ १७० ॥ केल्या कर्मा पांडवा । जो आथी फळाचा यावा । तया

१ भोजन. २ चांगली. ३ अधिक अधिक. ४ वाढत. ५ कमर बांधतो. ६ लवकर, वारंवार.
 ७ विधिपूर्वक. ८ एकामागें एक. ९ हीन. १० निर्दोष. ११ सत्वशुद्धीची इच्छा. करण्यास.
 १२ बरोबरोस. १३ मारवाड देशांत. १४ उन्हाचे चटके. १५ उदकें. १६ मरणारास. १७ रसा-
 यनाप्रमाणें. १८ हातोटीनें. १९ दूर करी. २० गवे, अहंकार. २१ स्तुतीचा. २२ एकटा.
 २३ जिकणारा. २४ अभिमान. २५ आवेश न बाळगी. २६ बुद्धिबळांतील मोहण्याप्रमाणें. २७ प्राप्ति.

मोहरा हों नेहावा । मनोरथ ॥ ७१ ॥ आधींचि फळीं आस तुटिया । कर्म आरंभाची धनंजया । परावें बाळ धाया । पाहिजे जैसें ॥ ७२ ॥ पिंपेहवांचिया आशा । न शिंपिजे पिंपळ जैसा । तैसिया फळनिराशा । कीजती कर्म ॥ ७३ ॥ सांडुनि दुधाची टक्की । गोंदारी गांवधेनु वेढाळी । किंबहुना कर्मफळीं । तैसे कीजे ॥ ७४ ॥ ऐसी हे हातवदी । घेऊनि जे क्रिया उठी । आपणा आपुलिया गांठी । लाहेचि तो ॥ ७५ ॥ झणोनि फळीं लाग । सांडोनि देहसंग । कर्म करावी हा चांग । निरोप माझ ॥ ७६ ॥ जो जीवबंधे शीणला । सुटके जांचे आपला । तेणें पुढतपुढती या बोला । आम न कीजे ॥ ७७ ॥

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।

मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः ॥ ७ ॥

ना तरी आंधाराचेनि ^१रोखें । जैसीं डोळां रोविजती नखें । तैसा कर्मद्वेषे अशेखें । कर्मचि सांडी ॥ ७८ ॥ तथाचें कर्मसांडणें । तें तामस मी झणें । शिसाशचे रामें लीवणें । शिसचि जैसें ॥ ७९ ॥ हां गा मार्ग दुवाड होये । तरी निस्तरितील पाये । कीं तेचि खांडणें आहे । मार्गापराधें ॥ १८० ॥ भुकेलिया पुढें अन्न । हो कां भलतैसे ऊन्ह । तरी बुद्धी न घेतां लंघन । भाणें पापि राहाल्या ॥ ८१ ॥ तैसा कर्माचा बांध कर्म । निस्तरिजे करितेनि वर्म । हें तामस नेणें भ्रमें । माजविला ॥ ८२ ॥ कीं स्वभावे आलें विभागा । तें कर्मचि ^{१८}वोसंडी पैगा । तरि झणें आंताला त्यागा । तामसा तथा ॥ ८३ ॥

दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत् ।

स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥

अथवा स्वाधिकार बुद्धे । आपलें विहितही सुद्धे । परि करितया उद्धेजे । निंबेरपणा ॥ ८४ ॥ जे कर्माची ऐलीकड । नावेक दिसे दुवाड । जे वाहतिये वेळे जड । शिहोरी जैसी ॥ ८५ ॥ जैसा निंब जिभे कडवट । हिरडा पहिलें तुरट । तैसा कर्मा ऐल सेवट । खेणुवाळा होय ॥ ८६ ॥ कां धेनू दुवाड शिंग । ^{२७}शेंवतिये अडव आंग । भोजनसुख महाग । पाक करितां ॥ ८७ ॥ तैसे पुढतपुढती कर्म । आरंभांच अतिविषम । झणोनि तो तें श्रम । करितां मानी ॥ ८८ ॥ पुढचीं विहितत्वे मांडी । परि घालितां असुरवाडी ।

१ मार्गी. २ दुसऱ्याचें. ३ दाईने. ४ पिंपळफळाच्या. ५ इच्छा. ६ गुराख्या. ७ संबंध. ८ अभिमान. ९ काळजी धरी. १० रोषानें. ११ अर्धशिक्षी. १२ कापणें. १३ दुर्गम. १४ चालू न सकतील. १५ तोडणें. १६ लथियें हाणवें. १७ दोष. १८ त्यागी. १९ प्राप्त झाला. २० समजे. २१ पाह. २२ उपजे. २३ कठीणपणास. २४ प्रारंभ. २५ क्षणभर. २६ कठीण. २७ शेंवतीच्या झाडास. २८ वाईट. २९ भ्रमासुलें.

तेथ पोळला ऐसा सांडी । आहिलेही ॥ ८९ ॥ झणे वस्तु देहासारिखी । आली बहुती
भार्यविशेखी । मा जांचु कां कर्मादिकी । पापिया जैसा ॥ ९० ॥ केले कर्मी जें झणें ।
तें झणें मज होआवें । आजि भोगुं ना बरवे । हातिचे भोग ॥ ९१ ॥ ऐसा शरीराचिया
क्लेशा । भेणें कर्म वीरेशा । सांडी तो परियेसा । राजस त्याग ॥ ९२ ॥ येव्हवीं तेथही
कर्म सांडे । परि तया त्यागफळ न जोडे । जैसैं उतलें आगीं पड । तें नलगेचि होमा
॥ ९३ ॥ कां बुडोनि प्राण गेले । ते अर्धोदकी निमाले । हें झणों नये जाहलें । दुर्मरणचि
॥ ९४ ॥ तैसैं देहाचेनि लोभें । जेणें कर्मा पाणी सुंभे । तेणें साच न लभे । त्यागाचें
फळ ॥ ९५ ॥ किंबहुना आपुलें । जें ज्ञान होय उद्या आलें । तें नक्षत्रातें पाहलें ।
गिळी जैसैं ॥ ९६ ॥ तैशा सकारण क्रिया । हारपती धनंजया । तो कर्मत्याग ये जया ।
मोक्षफळासी ॥ ९७ ॥ तें मोक्षफळ अज्ञाना । त्यागिया नाही अर्जुना । झणोनि तो
त्याग न माना । राजसु तो ॥ ९८ ॥ तरि कोणे पां इथ त्यागें । तें मोक्षफळ घर दिवे ।
हेही आइक प्रसंगें । बोलिजेल ॥ ९९ ॥

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।

संगं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥

तरि स्वाधिकाराचेनि नांवें । जें वांटिया आलें स्वभावें । तें आचरे विधिगौरवें । शृंगा-
रोनि ॥ २०० ॥ परि हें मी करित असें । ऐसा आठव त्यजी मानसें । तैसंचि पापी दे
आशे । फळाचिये ॥ १ ॥ पें अवज्ञा आणि कामना । मातेच्या ठायीं अर्जुना । केलिया
दोनी पैतना । कारण होती ॥ २ ॥ तरि दोनी ये त्यजावी । मग माताचि ते भजावी ।
वांचुनि मुखालागीं वाळीवी । गायचि सगळी ॥ ३ ॥ आवडतियेही कळीं । असारे
साली अंढोळी । त्यासाठीं अवगळी । फळातें कोणही ॥ ४ ॥ तैसा कर्तृत्वाचा मंद ।
आणि कर्मफळाचा आस्वाद । या दोहींचें नांव बंध । कर्माचा कीं ॥ ५ ॥ तरि या
दोहींच्या विरथी । जैसा बाप नातळे लेकरीं । तैसा हों न शके दुःखी । विहितीं क्रिया
॥ ६ ॥ हा तो त्याग तरुवर । जो गा मोक्षफळ ये थोर । सात्त्विक ऐसा दुर्गं । यासींच
जर्गी ॥ ७ ॥ आतां जाळुनि बीज जैसैं । झोंडा कीजे निर्वेशें । फळ त्यागुनि कर्म तैसैं ।
त्यजिलें जेणें ॥ ८ ॥ तया लागतखेवो परिसीं । धातूचि गंधि^१ काळिमा जैसी ।

१ कशासाठीं जाच सोसू. २ पूर्वीं जें दिलें आहे तेंच मला मिळवें असें आहे. ३ उत आलेलें.
४ जळसमाधीसारख्या पुण्यरूप मरणानें मेले. ५ घातलें जातें. ६ सूर्योदय. ७ आपल्या वर्णा-
भ्रमाप्रमाणे. ८ हात देणें, तिलांजलि देणें. ९ नरकपातास. १० त्यजावी. ११ बी. १२ त्यागी.
१३ गर्व. १४ स्वधर्माचरणानें. १५ प्रसिद्धि. १६ वृक्षाला. १७ स्पृशतांच. १८ परिसास.
१९ अमंगळ कालिमा.

जाती रजतमे तैसी । तुटली होन्ही ॥ १ ॥ मग सत्वे चोखाळें । उघडती आत्मबोधाचे डोळे । तेथ मृगांभु सांजवेळे । होय जैसे ॥ २१० ॥ तैसा बुद्ध्यादिकांपुढां । असतचि विश्वाभास येव्हटा । तो न देखे कवणीकडां । आकाश जैसे ॥ ११ ॥

न द्वेष्टधकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।

त्यागी सत्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ॥ १० ॥

आणि प्राचीनाचेनि बळें । आलीं कृत्यें कुशलाकुशले । तिथें व्योमाआंगां आभाळें । विरालीं जैसीं ॥ १२ ॥ तैसीं त्याचिचे दिडी । कर्म चोखाळलीं किरीडी । झणोनि सुखदुःखीं उठी । पडेना तो ॥ १३ ॥ तेणें शुभकर्म जाणावें । मग तें हर्षें करावें । कां अशुभालागीं व्हावें । द्वेषिया ना ॥ १४ ॥ तरि इया विषयींचा कांहीं । तथा एकही संदेह नाही । जैसा स्वमाच्या ठायीं । जागिन्नलिया ॥ १५ ॥ झणऊनि कर्म आणि कर्ता । या द्वैतभावाची वार्ता । नेणे तो पंडुसुता । सात्त्विक त्याग ॥ १६ ॥ ऐसेनि कर्म पार्था । त्याजिलीं त्यजिती सर्वथा । अधिकें बांधती अन्यथा । सांडिलीं तरी ॥ १७ ॥

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।

यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥

आणि हांगा सव्यसाची । मूर्ति लाहोनि देहाची । खंती करिती कर्माची । ते मांके गा ॥ १८ ॥ मूर्तिकेचा वीट । घेऊनि काय करील घट । केउतें तंतू पट । सांड ॥ १९ ॥ तेवींचि वन्हित्व आंगां । आणि उबे उबगणे आगी । कां तो दीप प्रभेन द्वेष करील काई ॥ २२० ॥ हिंम बासला घाणी । तरी कैचें सुगंधत्व आणी । द्रव स पाणी । कै राहे तें ॥ २१ ॥ तैसा शरीराचेनि आभासें । नांदत जंव असे । तंव वरी गाचें पिसें । काइसें तरी ॥ २२ ॥ आपण लाविजे टिळा । झणोनि पुसों ये अर्वा मा घाली । फेडी निडळी । कां करूं येगा ॥ २३ ॥ तैसें विहित स्वयें आदरिलें । ह । त्यजुंये त्यजिलें । परि कर्मचि देह आतलें । ते कां सांडील गा ॥ २४ ॥ जें श्वास वरी । होत निजेलियाही वरी । कांहीं न करणेंचि परी । होती जयाची ॥ २५ ॥ राचेनि भिसेकें । कर्मचि लागलें असिकें । जिता मेलया न ठाके । इया रिती यथा कर्मातें सांडिती परी । एकीचि ते अवधारीं । जे करितां न जाइजे हारी ॥ २६ ॥

१ स्वच्छ. २ मृगजळ. ३ प्रारब्ध. ४ बरीं वाईट. ५ त्यागिलीं तींच त्यजिलीं जाता. ६ अडाणी. ७ मातीला कंटाळून. ८ कंटाळणें. ९ सहज. १० लावावें. ११ पुसवें. १२ कपाठ. १३ व्यापलें. १४ निमित्तें. १५ कर्म करित असतां फलाशेचे हारी न जाणें हा एक कर्मत्यागा प्रकार होय.

शेषे ॥ २७ ॥ कर्मफळ ईश्वरी अर्पे । तत्प्रसादें बोध उदीपे । तेथ रज्जुज्ञानें लेपे ।
 क्कळसंका ॥ २८ ॥ तेणें आत्मबोधें तैसें । अविद्येशीं कर्म नाशे । पार्था त्यजिजे जें
 ऐसें । तें त्यजिलें होय ॥ २९ ॥ ह्यणोनि इयापरी जर्गी । कर्में त्यजी तो महात्यागी ।
 येर मूर्खनें नांव रोगी । विभ्रांति जैसी ॥ ३० ॥ तैसा कर्मी शिणे एकी । तो विसावों
 पाहें आणिकी । हांडेयाचे घाय बुकी । धाडणें जैसें ॥ ३१ ॥ परि हें असो पुढती ।
 तोचि त्यागी बिजगती । तेणें फळत्यागें निष्कृती । नेलें कर्म ॥ ३२ ॥

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।

भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥ १२ ॥

येन्हुवीं तरी धनंजया । त्रिविधा कर्मफळा गा यया । समर्थ ते कीं भोगावया । जे
 न सांडितीचि आशा ॥ ३३ ॥ आपणचि विजुनि बुहिता । कीं न मम ह्याने पिता । तो
 सुटे कीं प्रीतिग्रहिता । जावाई शिरके ॥ ३४ ॥ विषाचे आंगरही वाहती । ते विकितां
 सुटले जित्ती । येर निभाले जे घेती । वंचोनि मोलें ॥ ३५ ॥ तैसें कर्ता कर्म करू ।
 अकर्ता फळाशा न धरू । एथ न शके आंवरू । दोहींतें कर्म ॥ ३६ ॥ वाटे पिकालिया
 वृक्षाचें । फळ अपेक्षी त्याचें । तेवि साधारण कर्माचें । फळ घेतया ॥ ३७ ॥ परि
 करुनि फळ नेधे । तो जगाच्या कर्मी न रिधे । जे त्रिविध जग अवघें । कर्मफळ हें
 ॥ ३८ ॥ देव मनुष्य स्थावर । यथा नांव जगडंबर । आणि हे तंव तिन्ही प्रकार । कर्म-
 फळाचे ॥ ३९ ॥ तेंचि एक गा अनिष्ट । एक तें केवळ ईष्ट । आणि एक इष्टानिष्ट ।
 त्रिविध ऐसें ॥ ४० ॥ परि विषयमता बुद्धी । आंगी सुनि अविधी । प्रवर्तती जे
 निषिद्धी^१ । कुव्यापारी ॥ ४१ ॥ तेथ कृमि कीट लोष्ट^२ । हे देह लोहती निरुष्ट । त्या
 नाम तें अनिष्ट । कर्मफळ ॥ ४२ ॥ कां स्वधर्मा मान देतां । स्वाधिकार पुढां सुतां । सुकृत
 कीजे पुसतां । आम्नायातें ॥ ४३ ॥ तें इंद्रादिक देवांचीं । देहें लोहजती सव्यसाची ।
 त्या कर्मफळा इष्टाची । प्रसिद्धी गा ॥ ४४ ॥ आणि गोड आंबड मिळे । तेथ रसांतर
 फेरसाळें । उडी दोहीं वेगळें ।^३ दोहीं जिणतें ॥ ४५ ॥ रेचकचि योगवशें । होय स्तंभा-
 वेंया दोषें । तेवि सत्यासत्य सनरसें । सत्यासत्यचि^४ जिणजे ॥ ४६ ॥ ह्यणोनि सम-

१ ज्ञान प्रगटे. २ मूर्च्छनेस. ३ सोसणें. ४ निष्कर्म स्थितीस. ५ कन्या. ६ दान घेणारा.
 ७ बाग. ८ वांचती. ९ मेले. १० कर्म करो अथवा अकर्ता असो, कर्मफळाशा सोडील तर
 दोघांलाही कर्म बाधणार नाही. ११ अपेक्षा करणारालाच फळ मिळतें. १२ आनंद.
 १३ प्रतिकूल. १४ अनुकूल. १५ विषयप्रिय. १६ कुकर्मी. १७ मातीचें ढेकूल. १८ प्राप्त होती.
 १९ घालितां. २० वेदाला. २१ मिळती. २२ मिश्ररुचित्व पावे. २३ मूळच्या दोहीं रसांस
 जिकणारें. २४ नाकपुडीनें सोडण्याचा वायु. २५ प्रतिबंध करण्याच्या उद्देशानें. २६ देक्याचें.
 २७ जिंकावें.

भाजें शुभाशुभें । मिळोनि अनुष्ठानाचें उभें । तेणें मनुष्यत्व लाजे । तें मिथ्य फळ ॥ ४७ ॥
 ऐसें त्रिविध जया भागी । कर्मफळ मांडलेंसे जगां । हें न सांडी तयां भोगीं । जे सुईले
 आद्या ॥ ४८ ॥ जेथ जिखेचा हात फांटे । तंव जेवितां वाटे गोमटे । मग परिणामी
 शेवटे । अवश्य मरण ॥ ४९ ॥ संवत्सोर मैत्री चांग । जंव न पविजे तें हांग ।
 सांभान्या भली आंग । न शिवे तंव ॥ ५० ॥ तैसीं कर्म करितां शरीरीं ।
 लाहती महत्वाची करारी । पाठीं निर्धर्मां एकसरी । पावती फळें ॥ ५१ ॥
 जैसा समर्थ आणि कृपिया । मागों आला बाईणिया । न लोटे तैसा प्राणिया । पडे तो
 भोग ॥ ५२ ॥ मग कौणिसौनि कण झडे । तो विरूढला कणिसा चढे । पुढती भूमी पडे ।
 पुढती उठी ॥ ५३ ॥ तैसें भोगीं जें फळ होय । तें फळांतरे वीतें जाय । चालतां पावें
 पाय । ११ जणिजे जैसा ॥ ५४ ॥ उताराचिये सांगडी । टाके ते ऐलीचं थडी । तेवि न
 सुकीअती वोंडी । भोग्याचिये ॥ ५५ ॥ पै साध्य साधन प्रकारें । फळभोग तो पसरें ।
 एवं ११ गोंविलें संसारें । अर्त्यागी ते ॥ ५६ ॥ येववीं जातिपुष्पांचें विकसणें । त्याचि नाम
 जेसं सुकणें । तैसें कर्ममिणें न करणें । केलें जिहीं ॥ ५७ ॥ बीजाचि वेंरोसि वेंचे । तेथ
 वाडसी कुळवाडी खांचे । तेवि फळत्यागें कर्माचें । सारिलें काम ॥ ५८ ॥ ते सत्यशुद्धी
 साहाकारें । गुरुकृपाभूततुषारें । सौंसित्रलेनि वीसरें । द्वैत दैन्य ॥ ५९ ॥ तेव्हां जगसा-
 भासमिणें । स्फुरे ते त्रिविध फळ नाशे । एथ भोक्ता भोग्य अपैसें । निमालें हें ॥ ६० ॥
 घडे ज्ञान प्रधान ऐसा । संन्यास जया वीरेशा । तेचि फळभोग सोसों । मुकले गा
 ॥ ६१ ॥ आणि येणें कीर संन्यासें । जें आत्मरूपी ११ दिडी पैसे । तें कर्म एक ऐसे ।
 देखणें आहे ॥ ६२ ॥ पडोनि गेलिया भिती । चित्रांची केवळ होय माती । कां पांहा-
 ल्या राती । आंधारें जरे ॥ ६३ ॥ जें रूपचि नाही उभें । तें छायां कांढ्याची शोभे ।
 दर्शणवीण बिबें । वदन केंपों ॥ ६४ ॥ फिटलियां निद्रेचा ठाव । केंचा स्वभासि प्रस्ताव ।
 मग सत्यकीं बें वोंव । कोण ह्मणे ॥ ६५ ॥ तैसें गा संन्यासें येणें । तंव अविद्येसीचि
 नाही जिणें । मा सियेचें कार्य कोणें । ११ घेपे सीपे ॥ ६६ ॥ ह्मणोनि संन्यासि ये पाहीं ।

१ दोनी. २ परस्परांत मिसळलेले. ३ आशेंत सांपडले. ४ रुचि घेणें वाढे. ५ सोबती चोर.
 ६ अरण्य. ७ वैश्या. ८ भास. ९ मरणकाळी. १० वाययाच्या मुदतीस. ११ कणिसांतून.
 १२ उगवला असतां. १३ प्रसवत. १४ जिंकावा. १५ उताराची सांगड = होडी वेगरे ज्या जागीं
 येईल तेथून तिला दुसऱ्या तीरी गेलेंच पाहिजे, झणून तिला पलीकडचें तीर नाही. दोनीसमानच.
 १६ अं तरती. १७ गुंतलें. १८ त्याग न करणारें. १९ प्रफुल्लित होणें. २० पोटीगीस. २१ उदीम.
 २२ नासे. २३ सिद्ध झालेले. २४ दुःख. २५ दृष्टि. २६ उजाडल्यावर. २७ साडली. २८ कशाची.
 २९ कोठें. ३० पुरे झाल्यावर. ३१ प्रसंग. ३२ मिथ्या. ३३ अज्ञानाला. ३४ ध्यावें व यावें.

कर्माची मोठी कीजेल काई । परि अविद्या आपुल्या व्हेरी । आहे जें कां ॥ ६७ ॥ कर्ते-
पणाचेनि धांवें । आत्मा शुभाशुभी धांवें । दृष्टि भेसाचिये सोंगिवे । रचलीस जें ॥ ६८ ॥
तें तरी गा सुवर्मा । बिजावळी आत्म्या कर्मा । अंपाडें जैसी पश्रिमा । पूर्वसि कां
॥ ६९ ॥ ना तरी आकाशा कां आभाळा । सूर्या आणि मृगजळा । बिजावळी भूतळा ।
वाळूस जैसी ॥ ७० ॥ पांघरोनि नईचें उक्क । असे नथीमाजि खडक । परि जाणजे
कां वेगळिक । कोडिची ते ॥ ७१ ॥ हो कां उक्काजवळी । परि सिनीच ते बाडुळी ।
काय संगस्तव काजळी । दीप ह्मणोंये ॥ ७२ ॥ जरी चंद्री जाला कलंक । तरि चंद्रसी
नव्हे एक । आहे वृष्टी डोळ्यां विवेक । अंपाड जेतुला ॥ ७३ ॥ नाना वाटा वांटे
जातया । बोधा बोधी वाहतया । आरसा आरसां पाहतया । अंपाड जेतुला ॥ ७४ ॥
पार्या गा तेंतुलेनि मानें । आत्मोनिसी कर्म सिनें । परि घेवविजे अज्ञानें । तें कीर ऐसें
॥ ७५ ॥ विक्राशें रवीते उपजवी । हुंती अलीकरवीं भोगवी । ते सरोवरी कां बरवी ।
अभिर्जणी जैसी ॥ ७६ ॥ पुढतपुढती आत्मक्रिया । अर्थकारणकाचि तैशिया । करूं
धांवाही तथा । कारणा रूप ॥ ७७ ॥

पंचैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।

सांख्ये कृतांतं प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥ १३ ॥

आणि पांचही कारणें तियें । तूंही जाणसील विप्रांचें । जे शास्त्रें उभजनि ब्रह्मे ।
बोलती जयातें ॥ ७८ ॥ वेदरायाचिया राजधानी । सांख्यवेदांताच्या भुवनी । निरूप-
णाच्या निशाणध्वनी । गर्जती जियें ॥ ७९ ॥ जे सर्वकर्म सिद्धीलागीं । इथेंचि मुद्दलें
हो जगीं । तेथ न हुंदावा अभंगीं । आत्मराज ॥ ८० ॥ इया बोलाचे डांगुरीटी । तियें
प्रसिद्धी आलीं किरीटी । ह्मणोनि तुझ्या हन कर्णपुटी । वसोत कां जें ॥ ८१ ॥ आणि
मुखांतरी आडकीजे । तैसें कायसें हें ओझे । मी चिद्रज तुझे । असतां हातीं ॥ ८२ ॥
वर्षण पुढां मांडलेया । कां लोकांचिया डोळया । मान द्यावा पहावया । आपुलें निकें
॥ ८३ ॥ भक्त जैसेनि जेथ पाहे । तेथ तें तेंचि होत जाये । तो मी तुझे जाहालों
आहें । खेळणें आजी ॥ ८४ ॥ ऐसें हें प्रीतीचेनि वेंगें । देव बोलतां ॥ ८५ ॥
नेधे । तंव आनंदाभाजी आंगें । विरत पार्थ ॥ ८६ ॥ चांदिणियाचा पडिभर ।

१ बळानें. २ ऐश्वर्यानें. ३ संबंध. ४ विपरीत. ५ नदीचें. ६ कोटीपटीची. ७ निराळीच.
८ शेवट. ९ विलक्षण. १० वाटसरू. ११ प्रकाशें. १२ मकरंद. १३ भ्रमराकडून. १४ कमळीण.
१५ आत्म्याच्या ठायीं क्रिया. १६ इतर कारणांनीं उत्पन्न झालेली आहे. १७ कदाचित्.
१८ बाह्य. १९ मांडवलें. २० न घालावा. २१ दौंडी. २२ ज्ञानरत्न. २३ चांगुलपण. २४ आठवण.
२५ भर.

होतां सोमकांताचा डोंगर । विघरोनि सरोवर । हों पाहे जैसा ॥ ८६ ॥ तैसें
 सुख आणि अनुभूती । या भावांची मोडुनि भिती । आंतलें अर्जुनाकृती ।
 सुखचि जेथ ॥ ८७ ॥ तेथ समर्थ ह्मणोनि देवा । अवकाश जाहाला आठवा । मग
 बुडतयाचा धावा । जीवें केला ॥ ८८ ॥ अर्जुना येसणें धेडें । प्रज्ञापसरंसां बुडे । आलें
 भरतें एवढें । तें सावरुनि ॥ ८९ ॥ देव ह्मणे हां गा पार्था । तूं आपणपें देख सर्वथा ।
 तंव सावरुनि येरें माथा । तुकियेली ॥ ९० ॥ ह्मणे जाणसी दातारा । मी तुजसीं
 व्यक्तबोझारा । उंबगला आहीं एकाहारा । येवों पाहें ॥ ९१ ॥ तथाही हा ऐसा । लोभें
 हेतसा जरी लालसा । तरि कां जी घालीतसा । आर्डे आड जीवा ॥ ९२ ॥ तेथ श्रीकृष्ण
 ह्मणती ^१निकें । अद्यापि नाहीं मा ठाऊकें । वेड्या आणि चंद्रिके । न मिळणें आहे
 ॥ ९३ ॥ आणि हाही बोलोनि भावो । तुज दाऊं आह्मी ^२भिवां । जे हसतां बांधे
 र्योवो । तें प्रेम गा हें ॥ ९४ ॥ एथ एकमेकांचिये खुणे । विसर्वाद् तंवाचि जिणें ।
 ह्मणोनि असो हें बोलणें । इयेविषयीचें ॥ ९५ ॥ मग कसकसें तें आतां । बोलत हीतें
 षंडुसुता । सर्वकर्माभिन्नता । आत्मेनिशीं ॥ ९६ ॥ तंव अर्जुन ह्मणे देवें । माझिये मनीं-
 च्चेचि स्वभावे । प्रस्ताविलें बरवें । प्रमेयें तें जी ॥ ९७ ॥ जें सकळकर्माचें बीज । कार-
 णपंचक तुज । सांगेन ऐसी पैज । घतली कां ॥ ९८ ॥ आणि आत्मया एथ कांहीं ।
 सर्वथा लाग नाहीं । हें पुढारलासि तें देई । लोहाणें माझें ॥ ९९ ॥ यया बोला विश्वेश ।
 ह्मणितलें तोषें बडवसें । इयेविषयी धरणें बैसे । ऐसें कै जोडे ॥ १०० ॥ तरि अर्जुना
 निरूपिजेल । तें कीर भोषेआंतुल । परि मर्चुये होईजेल । कृणिया तुज ॥ १ ॥ तंव
 अर्जुन ह्मणे देवो । काई विसरले मागील भावो । इये गोटी कीं राखत आहों । मीतूपण
 जीं ॥ २ ॥ एथ श्रीकृष्ण ह्मणती होकां । आतां अवधानाचा पसर निका । करुनिया
 आइका । पुढारलों तें ॥ ३ ॥ तरि सत्यचि गा धनुर्धरा । सर्वकर्माचा उभारा । होतसे
 बौहीरबाहिरा । कैरणीपांचें ॥ ४ ॥ आणि पंचकारण वळवाडें । जिहीं कर्माकार मांडे ।
 ते हेतु तंव उघडे । पांच आयि ॥ ५ ॥ येर आत्मतत्त्व उदासीन । तें ना हेतु ना उपा-
 दान । नातें अंगें करी संवोहन । कर्मसिद्धीचें ॥ ६ ॥ तेथ शुभाशुभीं अंशी । निफजतीं
 कर्में ऐसीं । राती ^७देवो आकाशीं । जियापरी ॥ ७ ॥ ^८तोय तेजें धूम । ययां वायूसीं

१ विरघळून. २ अनुभव. ३ व्यापलें. ४ देव समर्थ आहे ह्मणून त्यास आठवणीला आवकाश झाला. ५ येवढें थोर. ६ सावध होऊन. ७ डोलविला. ८ स्पष्ट. ९ आनिध्य त्रासला. १० एकत्वास. ११ लाड. १२ जीवदशेस कां आणतां. १३ खरें. १४ भित्तों. १५ बळ, ठिकाण. १६ परस्पर बोलणें. १७ सांगों आरंभिलें. १८ तात्पर्य. १९ बोललास. २० देणें. २१ शब्दाचें वर्म. २२ प्राप्ती-स्त्व. २३ बोललो. २४ दृष्टिगोचर. २५ पांच साधनांनीं. २६ साद्य. २७ दिवस. २८ पाणी. २९ अग्नी. ३० धूर.

संगम । जालिया होय अभ्रगम । व्योम तें नेणे ॥ ८ ॥ ताना कार्ही नाव मिळे । ते नावाडेनि चळे । चालविजे अनिळें । उक्क तें साक्षी ॥ ९ ॥ कां कवणे एकें पिंडें । वेंचितां अवतरे भांडें । मग भंवडीजे दंडें । भ्रमे चक्र ॥ १० ॥ आणि कर्तृत्व कुला-
लाचें । तेथ काय तें पृथ्वीयेचें । आधारावांचूनि वेंचे । विचारी पां ॥ ११ ॥ हेही असो लोकांचिया । राहादी होतां आधविश । कोण काम सवितया । आंगा आले ॥ १२ ॥ तैसे पांचहेतुमिळणी । पांचेंचि इहीं कारणी । कीजे कर्मलतांची लावणी । आत्मा सिंहा ॥ १३ ॥ आताचिये वेगळाली । पांचही विवंचूं गा भली । तुकोनि घेतली । मोतियें जैसी ॥ १४ ॥

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।

विविधा च पृथक् चेष्टा दैवं चैवाऽत्र पंचमम् ॥ १४ ॥

तैसां यथालक्षणें । आइकें पांचकारणें । तरि देह हें मी ह्याने । पहिलें एथ ॥ १५ ॥ यथातें अधिष्ठान एसें । ह्याणिजे तें याचि 'दोषे' । जे स्व भोग्येसी वसे । भोक्ता एथ ॥ १६ ॥ इंद्रियांच्या 'दोषे' हातीं । जौचोनि देवोरींती । सुखदुःखें प्रकृती । जोडीजती जियें ॥ १७ ॥ तियें भोगावया पुरुखा । आन ठावोचि नाही देखा । ह्याणोनि अधिष्ठान भाखा । बोलिजे देह ॥ १८ ॥ हें चोविसाठीं तत्वांचें । कुटुंबघरवस्तीचें । तुटे बंधमो-
क्षाचें । गुंथाडे एथ ॥ १९ ॥ किंबहुना अवस्थात्रया । हें अधिष्ठान धनंजया । ह्याणोनि देहा यथा । हेंचि नाम ॥ २० ॥ आणि कर्ता हें दुजें । कर्माचें कारण जाणिजे । प्रति-
बिंब ह्याणिजे । चैतन्याचें जें ॥ २१ ॥ आकाशचि वर्षे नीर । तें तळवटी बांधे नौडर । मग बिंबोनि तडाकार । होय जेवि ॥ २२ ॥ कां निद्राभरें बहुवें । राया रायपण ठांडवें नव्हे । मग स्वप्नांचिये सामावे । रंकपणीं ॥ २३ ॥ तैसे आपुलेनि विसरें । चैतन्यचि देहाकारें । आभासोनि आविष्करें । देहपणें जें ॥ २४ ॥ जया विचाराच्या देशी । प्रसिद्धी गा जीव ऐसी । जेणें भोष केली देहेंसी । आधवाविषयी ॥ २५ ॥ प्रकृती करी कर्मे । तो म्यां केली ह्याने भ्रम । येथ कर्ता येणें नामें । बोलिजे जीव ॥ २६ ॥ मग पतित्यांच्या केशी । एकीच उठती दिडी जैसी । मोकळी च वरी ऐसी । त्विरीवें गमे ॥ २७ ॥ कां घराआंतुल एक । दीपाचा अवलोक । मोक्षभवे अनेक । आंवडे जेवि ॥ २८ ॥ कां एकचि पुरुष जैसा । अनुसरत नवां रसां । नवविध ऐसा । आवडों लागे ॥ २९ ॥ तेवि बुद्धीचे

१ ढग उत्पन्न होणें. २ वारा. ३ आकारासी ये. ४ कुंभार. ५ सूर्याला. ६ कारणें मिळाल्यानें. ७ वेगळा. ८ वेगळीं करूं. ९ वजन करून. १० आधार. ११ उद्देशें. १२ दहा हातांनीं. १३ कष्ट सोसून. १४ रात्रंदिवस. १५ प्रकृतीच्या योगानें. १६ शब्दानें. १७ जागृति, स्वप्न, सुषुप्ति. १८ ज्ञानाचें. १९ डबकें. २० ठाडक. २१ प्रकटे. २२ प्रतिज्ञाशब्द देणें. २३ पापण्यांच्या. २४ चिरल्याप्रमाणें. २५ झरोका इत्यादिकांच्या योगानें. २६ वाटे.

एक जाणवें । ओवाहिभेदें येणें । बाहेरि इंद्रियपणें । फांके जें कां ॥ ३३० ॥ तें पृथ-
ग्विध करण । कर्माचें इया कारण । निसरें गा जाण । नृपनंदा ॥ ३३१ ॥ आणि पूर्व-
पश्चिमवाहणी । निवाळिया वोवाचिया मिळणी । होय नही नव पाणी । एकचि जेवि
॥ ३३२ ॥ तैसी क्रियाशक्ति पेंवनी । असे जे अर्जुनायिनी । ते पडिली नानास्थानां ।
नाना होय ॥ ३३३ ॥ जें वाचे करी येणें । तें तेचि होय बोलणें । हाता आली तरी येणें ।
हेणें होय ॥ ३३४ ॥ अना चरणाच्याठायीं । तरि गती तेचि पाहीं । अयोध्याहीं होहीं ।
क्षरणें तेचि ॥ ३३५ ॥ केंहोनि हृदयवरी । प्रणवाची उजरी । करितां तेचि शरीरी । प्राण
ह्याजिजे ॥ ३३६ ॥ मग ऊर्ध्वाचिया रिगा निगा । पुढती तेचि शक्ति पै गा । उंशन ऐसिया
लिंगा । पात्र जाहाली ॥ ३३७ ॥ अधोरंध्राचेति वाहें । अंपान हें नाम लाहे । व्यापकपणें
होये । व्यौन तेचि ॥ ३३८ ॥ अंसोगिलेनि रसें । शरीर भरी सरिसे । आणि न सांडितां
असे । सर्वसंघी ॥ ३३९ ॥ ऐसिया इया राहटी । मग तेचि क्रिया पाठीं । संपान ऐसी
किरीटी । बोलिजे गा ॥ ३४० ॥ आणि जांभई शिऊ ठेकर । ऐसेसा होतसे व्यापार ।
नैगकुर्न ककर । इत्यावि होय ॥ ४१ ॥ एवं वायुची हे चेष्टा । एकीचि परि सुभटा ।
वर्तनास्तव पालटा । येतसे जे ॥ ४२ ॥ ते भवली वृत्तिपंथें । वायुशक्ती गा एथें । कर्म-
कारण चौथें । ऐसे जाण ॥ ४३ ॥ आणि ऋतु बरवा शौरवु । शारवीं पुढती चांदु । चंद्रां
जैसा संबधु । पूर्णिमेचा ॥ ४४ ॥ कां वसंती बरवा आराम । आरामी प्रियासंगम ।
संगमी आगम । उपेचारांचा ॥ ४५ ॥ नाना कमळीं पांडवा । विकास जैसा बरवा ।
विकासी ही यांवा । पेशगाचा तो ॥ ४६ ॥ वाचे बरवें कवित्व । कवित्वां बरवें रसिकत्व ।
रसिकत्वां परैतत्व । स्पर्श जैसा ॥ ४७ ॥ तैसी सर्ववृत्तिवैभवी । बुद्धीचि एकली बरवी ।
बुद्धीही बरव नवी । इंद्रियपौढी ॥ ४८ ॥ इंद्रियपौढीमंडळा । शृंगार एकचि निर्मळा । जें
अग्निहोत्रियां कां मेळा । देवतांचा जो ॥ ४९ ॥ ह्यानुनि चक्षुरादिकां राहें । इंद्रियां
पौढीं स्वांनुहें । सूर्यादिकां कां आहे । सुरांचें वृहें ॥ ३५० ॥ तें देववृंद बरवें । कर्मका-
रण पांचवें । अर्जुना एथ जाणावें । देव ह्याने ॥ ५१ ॥ एवं माने तुझिये आर्याणी । तैसी
कर्मजातांची हे खाणी । पंचविध आकर्णी । निरूपिली ॥ ५२ ॥ आतां हेचि खाणी
वाढे । मग कर्माची सृष्टी घडे । जिहीं ते हे तुही उघडे । दाऊ पांचवें ॥ ५३ ॥

१ निरनिराळें इंद्रिय. २ मार्गानें. ३ कर्तृत्वशक्ति. ४ प्राणवायूंत. ५ अविनाश. ६ मलमूत्र-
द्वारां. ७ नाभीवासून हृदयापर्यंत. ८ ओंकाराची वृद्धि. ९ बरल्या रिघण्या निघण्यास.
१० कंठस्थ वायु. ११ संज्ञेस. १२ गुदस्थ वायु. १३ शरीरस्थ वायु. १४ भक्षिलेल्या रसानें.
१५ नाभिस्थ वायु. १६ नागदि वायु. १७ शरदंतु. १८ बाग. १९ आदर इत्यादिकांचा. २० आग-
यन. २१ पुष्करांचा. २२ गोडी. २३ परब्रह्मात्मरूप. २४ ऐश्वरीय. २५ शोभा. २६ आश्रय
करून राहणाऱ्या. २७ टायी. २८ स्वकृपेन. २९ समुदाय. ३० अशा प्रकारें. ३१ आवडीसाठी.

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ।

न्याय्यं वा विपरीतं वा पचैते तस्य हेतवः ॥ १५ ॥

तरि अवसांत आली माधवी । ते हेतु होय नवपल्लवी । पुष्प पुष्पपुंज रावी । पुष्प फळांतें ॥ ५४ ॥ कां वार्षिके आणि जे मेघ । मेघे वृष्टिप्रसंग । वृष्टीस्तव भोग । सस्यसुखाचा ॥ ५५ ॥ ना तरी प्राची अरुणतें त्रिये । अरुणे सूर्योदय होये । सूर्ये सगळ्या पाहे । दिवस जैसा ॥ ५६ ॥ तैसें मन हेतु पांडवा । होय कर्मसंकल्पभावा । तो संकल्प लावी दिवा । वाचेचा गा ॥ ५७ ॥ मग वाचेचा तो दिवदी । रावी कृत्यजातांचिया वाटा । तेव्हां कर्ता रिगे कांमठा । कर्तृत्वाच्या ॥ ५८ ॥ तेथ शरीरादिक ढळवाडें । शरीरादिकां हेतूचि घडे । लोहकाम लोखंडें । निर्वाळिजे जैसें ॥ ५९ ॥ कां तांथुंवाचा ताणा । तांथुं घालितां वैरंगा । तो तंतूचि विचक्षणा । होय पद ॥ ६० ॥ तैसें मनवाचादेहाचें । कर्म मनादि हेतूचि रचे । रत्नां घडे रत्नाचें । ढळवाडें जेवि ॥ ६१ ॥ एथ शरीरादिके कारणें । तेचि हेतु केवि हें कोणें । अपेक्षिजे तरि तेणें । अवधारि जो ॥ ६२ ॥ आदिका सूर्याचिया प्रकाशा हेतु कारण सूर्यचि जैसा । कां उंसाचें कांडें उंसा । वांढि हेतू ॥ ६३ ॥ नाना वांढिवता वानावी । तै वाचाचि लागे कांमवावी । कां वेदां वेहेचि बोलावी । प्रकिष्टा जेवि ॥ ६४ ॥ तैसें कर्मा शरीरादिके । कारण हें कीर ठाउकें । परि हेचि हेतु न चुके । हेही एथ ॥ ६५ ॥ ध्यानि देहादिकां कारणी । देहादि हेतुमिळणी । होय जया उभारणी । कर्मजाता ॥ ६६ ॥ तै शास्त्राचें मानिलेया । मार्गा अनुसरं धनंजया । तरि न्याय तो न्याया । हेतु होय ॥ ६७ ॥ जैसा पर्जन्यादकाचा लोट । विर्पायें धरी साळीचा पाट । तो जिरे परि अचाट । उप-योग आथी ॥ ६८ ॥ कां रोषें निघालें अवचटें । पडिलें द्वारकेचिये वाटे । तै शिणे परि सुनाटें । नवचती पेंडें ॥ ६९ ॥ तैसें हेतुकारणमळें । उठी कर्म जें आपळें । तै शास्त्राचे लाहे डोळे । तै न्याय्य झणिवे ॥ ७० ॥ ना दूध वांढितां ठावा पावे । तंव उतोनि जाय स्वभावें । तोही वेंच परि नव्हे । वेंचिलें तै ॥ ७१ ॥ तैसें शास्त्रसाह्यवीण । केलें नाहे जरी अकारण । तरि लागो कां नोंगवण । सन लेखी ॥ ७२ ॥ अगा बावना वेणीपरता । कोण मंत्र आहे पंडुसुता । कां बावन ही तुचारितां । जीव आथि ॥ ७३ ॥ परि मंत्राची कडेंसणी । जवें नेणिजे कोदंडपाणी । तंव उच्चार फेळावाणी । न पवे जेवि ॥ ७४ ॥ तैवि कारणहेतु योगें ।

१ अकस्मात्. २ वसंतशोभा. ३ कारण. ४ पावसाळ्यांत. ५ धान्याचा. ६ उजेडे. ७ मशाल. ८ व्यापारांत. ९ समुदाय. १० स्वच्छ कीजे. ११ तंतूचा. १२ थोडें थोडें घालतां. (जसें जांत्यांत वेगरे थोडें थोडें वैरण घालतात.) १३ जाणण्यास इच्छी. १४ वाढण्यास. १५ सरस्वती. १६ श्रमवाची. १७ अंगीकार करून. १८ अवचित. १९ व्यर्थ. २० पाडलें. २१ न्यायास अनुसरून. २२ उतू येत असतां. २३ व्यर्थ. २४ द्रव्यहानि. २५ अक्षरांपलिकडे. २६ विवेचन. २७ फलद्रूप.

जें बिसाई कर्म निगे । तें शास्त्राचिये न लगे । कांसे जंव ॥ ७५ ॥ कर्म होतचि असे तेव्हांही । परि तें होणें नव्हे पाहीं । तो अन्याये गा अन्यायी । हेतु होय ॥ ७६ ॥

तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ।

पश्यत्यकृतबुद्धित्वाच्च स पश्यति दुर्मतिः ॥ १६ ॥

एवं पंचकारणा कर्मा । पांचही हेतु हे सुमहिमा । आतां एथें पाहें पां आत्मा । सांपडला असे ॥ ७७ ॥ भानु न होनि रूपें जैसीं । चक्षुरुपातें कां प्रकाशी । आत्मा न होनि कर्म तैसीं । प्रकटित असे गा ॥ ७८ ॥ पैं प्रतिबिंब आरिसा । दोन्ही न होनि वीरेश । दोहीतें प्रकाशी जैसा । न्याहाळिता तो ॥ ७९ ॥ कां अहोरात्र हे सविता । न होनि करी पंडुसुता । तैसा आत्मा कर्म कर्ता । न होनि दावी ॥ ८० ॥ परि देहाहंमानभुली । जयाची बुद्धी देहीच आंतली । तथा आत्मविषयीं जाली । मध्यरात्री गा ॥ ८१ ॥ जेणें चैतन्या ईश्वरा ब्रह्मा । देहचि केलें परमसीमा । तथा आत्मा कर्ता हे प्रभो । अलोढ उपजे ॥ ८२ ॥ आत्माचि कर्मकर्ता । हाही निश्चय नाही तत्त्वता । देहचि मी कर्मकर्ता । मानितो साच ॥ ८३ ॥ जे आत्मा मी कर्मातीत । सर्वकर्मसाक्षिभूत । हे आपुली कहीं मात । नायकेची कार्नी ॥ ८४ ॥ ह्मणोनि उमपां आत्मयातें । देहचिंवरि मंत्रिजे एथें । विश्विचि काई रात्रि दिवसांतें । डुंडुळ न करी ॥ ८५ ॥ पैं जेणें आकाशाचा कहीं । सत्य सूर्य देखिला नाही । तो धिळरीचें बिंब काई । मानूं न लाहे ॥ ८६ ॥ यिहाराचेनि जाले-पणें । सूर्यासि आणी होणें । त्याच्या नाहीं नाशणें । कंफें कंप ॥ ८७ ॥ आणि निद्रिस्ता ^१चेवो नये । तंव स्वप्न सौच हों लाहे । रज्जु नेणतां सर्पा बिहे । विस्मो कवण ॥ ८८ ॥ जंव कवळ आधि डोळां । तंव चंद्र देखावा कीं पिचळा । काय मृगां ही मृगजळा । भळिवें नाही ॥ ८९ ॥ तैसा शास्त्रगुरूचेनि नांवें । जो वाराही टेकों नेदी ^१सिवें । केवळ मोढ्याचेनिचि जीवें । जिर्याला जो ॥ ९० ॥ तेणें देहांतवृष्टीमुळें । आत्मया धोंपे देहाचें जालें । जैसा अन्नाचा वेग कोल्लें । चंद्रां मानी ॥ ९१ ॥ मग तथा माननयासाठी । देहबंदीशाले किरीटी । कर्माच्या वज्रगांठी । कळोंसे तो ॥ ९२ ॥ पाहें पां बंधभावना वृडा । नळियेवरी तो बापुडा । काय मोकळेयाही चेंवडा । न ठकेचि पुंसों ॥ ९३ ॥ ह्मणोनि निर्मळे आत्मस्वरूपी । जो प्रकृतीचें केलें आरोपी । तो कल्पकोडीच्या मापी । मैत्रीचि कर्म ॥ ९४ ॥ आतां कर्माभाजि असे । परि तथातें कर्म न स्पर्श । बडवानळातें जैसं ।

१ अनियमित. २ पाहाणारा. ३ व्यापली. ४ ज्ञानरूप अशा. ५ ज्ञान. ६ कर्मराहित. ७ मापातीत. ८ देहा एवढा. ९ मोजावा. १० घुबड. ११ डबक्यांतील. १२ जागृती. १३ खरें. १४ नवल. १५ कावीळ नांवाचा रोग. १६ मुलवें. १७ हडीस. १८ बांचला. १९ देहच आत्मा अशा दृष्टीमुळें. २० घाली. २१ बळकट गांठीत. २२ बांधला जाय. २३ पाय. २४ राघ. २५ मोजी.

समुद्रोदक ॥ १५ ॥ तैसेनि वेगळेपणें । जयाचें कर्मी असणें । तो कीर वोळखावा कवणें । तरी सांगों ॥ १६ ॥ जे मुक्तातें 'निर्धारितां । लाभे आपलीच मुक्ताता । जैसी दीपें दिसे पाहतां । आपली वस्तु ॥ १७ ॥ ना तरी दर्पण जंव उंटिजे । तंव आपणपयां आपण भेटिजे । कां तोय पावतां तोय होइजे । लवणें जेविं ॥ १८ ॥ हें असो परतोनि मागुतें । प्रतिबिंब पाहे बिंबातें । तंव पाहणें जाउनी आयितें । बिंबचि होय ॥ १९ ॥ तैसें हारपलें आपणपें पावे । तैं संतातें पाहतां गिर्वसावें । ह्मणोनि वानावे ऐकवि । तेचि सदा ॥ ४०० ॥ परि कर्मी असोनि कर्म । जों नांगवे समविषम । चर्मचक्षूचेनि चांम । दृष्टी जैसी ॥ १ ॥ तैसा सोडवला जो आहे । त्याचें रूप आतां पाहें । उपपत्तीची बीहें । उभकानि सांगों ॥ २ ॥

यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।

हत्वाऽपि स इमांल्लोकान्न हन्ति न निबद्धयते ॥ १७ ॥

तारि अविद्येचिया निहं । विश्वस्वभावा हा धांश । भोगित होता प्रबुद्धा । अनादि जो ॥ ३ ॥ तो महावाक्याचेनि नांवें । गुरुकृपेचेनि धांवें । माथां हात ठेवणें नव्हे । थापटिला जैसा ॥ ४ ॥ तैसा विश्वस्वमैसी माया । नीद सांडूनि धनंजया । सहजेंचि चेईला अद्वया- । नव्पणें जो ॥ ५ ॥ तेव्हां मृगजळाचे पुर । दिसते एक निरंतर । हारपती कां चंद्रकीर । फांकतां जैसे ॥ ६ ॥ कां बाळव निघोनि जाय । तें बागुला नाही वाय । पै जळालिया इंधन न होय । रंधणें जेविं ॥ ७ ॥ ना ना चेवो^१ आलिया पाठी । तें स्वम न दिसे दिवी । तैसी अहंमता गा किरीटी । नुरेचि त्या ॥ ८ ॥ मग सूर्य आंधारालागीं । रिघो कां भलते सुरंगीं । परि तो त्याच्या भारीं । नाहीचि जैसा ॥ ९ ॥ तैसा आत्मत्वे वेष्टिला होये । तो जया त्या दृश्यातें पाहे । तें दृश्य द्रष्टेपणेंसी होत जाये । त्याचेंचि रूप ॥ ४१० ॥ जैसा वन्हि जया लागे । तें वन्हीचि जालिया आंगें । सैह्यसहर्कविभागें । सांडिजे तें ॥ ११ ॥ तैसा कर्माकारा दुजेया । तो कर्तेंपणाचा आत्मया । आळ आल तो गेलिया । काहीं^२ बांही जें उरें ॥ १२ ॥ तिथे आत्मस्थितीचा जो रावो । मग तो वेहीं इथे जाणिल ठावो । काय प्रलयांबूचा उज्झाहो । बोध मानी ॥ १३ ॥ तैसी ते पूर्ण अहंता । काई देहपणें पंडुसुता । आवरे काई सविता । बिबें धरिला ॥ १४ ॥ पै मथुनि लोणी घेपे । तें मागुती ताकीं घापे । तरि तें लिप्तपणें^३ सिंपे । तेणेंसी काई ॥ १५ ॥ नाना

१ निश्चय करितां. २ स्वच्छ करावा. ३ संतांच्या दर्शनमात्रें करून प्राप्त होतें. ४ न सांपडे. ५ कातड्यानें. ६ बाहु. ७ निद्रा. ८ धंदा. ९ योगानें. १० बळानें. ११ जागा झाला. १२ चंद्र-किरण. १३ उपयोग. १४ पाकक्रिया. १५ जागृती. १६ भुयारांत. १७ जळणारे. १८ जळ-णारे. १९ अवशेष. २० वृद्धि. २१ स्वर्ग.

काष्ठानि वीरेषा । वेगळाविलिया हुताशा । राहे काष्ठानिचा मांदुसा । कोंडलेपणें ॥ १६ ॥
 कां रात्रीचिया उदराआंत । रिगाला जो हा भोस्वत । तो रात्रीऐसी मत्त । एके काई
 ॥ १७ ॥ तैसे वेद्यवेदकपणेंसी । पडिलें कां जयाच्या आसी । तथा तेह मी ऐसी । अहंता
 कैची ॥ १८ ॥ आणि आकाशें जेथें जेथुनी । जाइजे तेथ असे भरोनि । ह्मणोनि ठेलें
 कोहोनी । आपेंआप ॥ १९ ॥ तैसे जें तेणें करावें । तो तेचि आहे स्वभावे । मग कोणें
 कमीं वेटावें । कतेंपणें ॥ २० ॥ नुरेचि गगनावीण ठावें । नोहेचि समुद्रा प्रवाहें ।
 नुडीचि धुवा जावों । तैसे जाहालें ॥ २१ ॥ ऐसेनि अहंकृतिभावो । जयाचा बोधी
 जाहाला वावो । तन्हीं देहा जंव निव्वो । तंव आधी कर्म ॥ २२ ॥ वारा जरी वाजोन
 बोरें । तरी तो डोल रुखां उरें । कां सदे वृत्ति राहे कापुरें । वेचलेनी ॥ २३ ॥
 कां सरलेया शीताचा समारंभु । न वचे वाहवलेणाचा क्षोभु । भूमी लोळोनि गेलिया
 अंबु । बोल थारे ॥ २४ ॥ अगा मावळलेंनि अंके । संध्येचिये भूमिके । उद्योतिरीती-
 कौतुकें । दिसे जैसी ॥ २५ ॥ पै लक्ष भेटिलियाही वरी । बाण धांवेंचि तंववरी । जंव
 भरली आधी उरी । बळाची तथा ॥ २६ ॥ नाना चक्रां भांडें जालें । तें कुललें परतें
 नलें । परि भ्रमंचि १० तें मागिलें । भोंवडिलेपणें ॥ २७ ॥ तैसा देहाभिमान गेलिया । देह
 जेणें स्वभावे धनंजया । जालें तें अपैसया । चेष्टवीच तें ॥ २८ ॥ संकल्पेंवीण स्वप्न ।
 न लावितां शींगीचें बन । न रचितां गंधर्वभुवन । उठी जैसे ॥ २९ ॥ आत्म्याचेनि
 उद्यमेंवीण । तैसे देहाविपंचकारण । होय आपण्यां आपण । क्रियाजात ॥ ३० ॥ पै
 मूर्खीनसंस्कारशेणें । पांचही कारणें सहेतूकें । कर्मवीजती गा अनेकें । कर्मकारें
 ॥ ३१ ॥ तथा कर्माभाजी मग । संहरो आवचें जग । अथवा नवें चांग । अनुकरो
 ॥ ३२ ॥ परि कुंभेद कैसोनि सुके । तें कमळ कैसे फांके । ये सोन्ही रबी न देखे । जया
 परी ॥ ३३ ॥ कां वीजु वैबांनि आभाळ । ठिकेस्थि आतो भूतळ । अथवा करू शोडूळ ।
 पर्जन्यवृष्टी ॥ ३४ ॥ तरि तथा देहांतें जैसे । नेणजेचि कां आकाशें । तैसा देहींच जो
 असे । विवरेवृष्टी ॥ ३५ ॥ तो देहादिकी चेष्टी । घडतां मोडतां हे सुष्टी । न देखे स्वप्न
 वृष्टी । चेडलें जैसा ॥ ३६ ॥ येहची चामाचे डोळेंवरी । जे देखती देहचिवरी । ते कीर
 तो व्यापारी । ऐसेचि मानिती ॥ ३७ ॥ कां तृणाचा बाहुला । जो आंगसमेरे ठेविला ।

१ पृथक् केला असतां. २ पेटित. ३ सूर्य. ४ जाणण्याचें वस्तु व जाणणाऱा. ५ ध्रुवमंडळाशीं. ६ आटोपे. ७ करंड्यांत. ८ सुगंध, वास. ९ खपून गेला तरी. १० वाहवा दिल्याचा. ११ पाणी. १२ सूर्य. १३ वेळीं. १४ प्रकाश. १५ निशाण. १६ अवशिष्टता. १७ चक्र. १८ अरण्यांतलें. १९ पूर्व जन्माच्या संस्कारानें. २० क्रिया करविती. २१ रचो. २२ कमळ. २३ बीज पडून. २४ तुकडे तुकडे होवोत. २५ हिरवें तृण. २६ देहाभिमानरहित. २७ जामा झालेला. २८ चामड्याचे. २९ वृष्टीनें. ३० शेताच्या कडेस.

तो सत्य रखता कोल्हा । न मनी काई ॥ ३८ ॥ पिसें नेसले कां नागवें । हें लोकीं
 येऊनि जाणावें । ठोंणोरियाचे मवावे । आणिकी घाय ॥ ३९ ॥ कां महासतीचे भोग ।
 देखे कीर सकळ जग । परि ते आशी ना आंग । ना लोक देखे ॥ ४० ॥ तैसा स्वस्व-
 रूपें उठिला । जो वृश्येंसी द्रष्टा ओढला । तो नेणे काय राहटला । इंद्रियप्राम ॥ ४१ ॥
 अगा थोरी कळोळीं कळोळ साने । लोपतां तिरीचेनि जने । एकाएकी गिळिलें हें मने ।
 मानिजे जन्ही ॥ ४२ ॥ तन्हीं उदकाप्रति पाही । कोण असितसे काई । तैसें पूर्ण दुजे
 नाही । जे तो मारी ॥ ४३ ॥ सुवर्णाचिया चंडिका । सुवर्णशूळेंचि देखा ।
 सुवर्णाचिया महिखा । नाश केला ॥ ४४ ॥ तो देवलवसिया कडा । व्यवहार गमला
 कुडा । वांचुनि महिष शूळ चामुंडा । सुवर्णाचि तें ॥ ४५ ॥ पै चिर्वाचें जळ
 हुतेंना । तो वृष्टीचाचि आभास । प्रती अग्नि बोलांश । दोन्ही नाही ॥ ४६ ॥
 मुक्ताचें देह तैसें । हाले चाले संस्कारवशें । तें देखेनि लोक पिसे । तो कर्ता ह्मणती
 ॥ ४७ ॥ आणि तयां करणेंयांआंत । घडो त्रैलोक्या घात । परि तेणें केला हे मात । बोले
 नये ॥ ४८ ॥ अगा अंधकार देखावा तेजें । मग तो फाडिजे हें कें बोलिजे । तैसें
 ज्ञानियां नाहीं दुजे । तो मारील काई ॥ ४९ ॥ ह्मणोनि तयाची बुद्धी । नेणे पापपुण्याची
 भंधी । गंगा मीनलिया नदी । विटाळ जैसा ॥ ४५० ॥ अग्नीसि अग्नि झेंगटलिया । काय
 पोळे तो धनंजया । कीं शस्त्र रुपे आपणया । आपणाचि ॥ ५१ ॥ तैसे आपणपया
 परतें । जो नेणे क्रियाजाततें । तेथ कांय लिपवी बुद्धीतें । तयाचिये ॥ ५२ ॥ ह्मणोनि
 कांय कर्ता क्रिया । हें स्वरूपचि जाहालें जया । नाही शरीरादिकां तया । कर्मबंध
 ॥ ५३ ॥ जे कर्ता जीव विहंगी । काढुनि पांचही खौणी । घडित आहे कर्णां ।
 उज्ज्वली राहें ॥ ५४ ॥ तेथ न्यावो आणि अन्यावो । हा द्विविध साधुनि औवो । उभा-
 रिसां न लवी खेवो । कर्म भुवनें ॥ ५५ ॥ या थोरेंडा कीर कामा । विरजा नेहे
 आत्मा । परि ह्मणसी हन उपक्रम । हात लावी ॥ ५६ ॥ तो साक्षी चिद्रूप । कर्मप्रवृ-
 त्तीचा संकल्प । उडी तो कां निरोप । आपणाचि हे ॥ ५७ ॥ तरी कर्मप्रवृत्ती ही लग्नी ।
 तया आयास नाही आंगी । जे प्रवृत्तीचेही उळिंगी । लोकचि आशी ॥ ५८ ॥
 ह्मणजेचि आत्मयाचें केवळ । जो रूपचि जाहाला निखिल । तया नाहीं बंदिशाळ ।

१ संरक्षक. २ भ्रमिष्ठ. ३ लोकांनीं. ४ युद्धीं मेलेल्यांचे. ५ व्यापला. ६ व्यवहारला. ७ इंद्रि-
 यसमुदाय. ८ लहान तरंग. ९ देखीने. १० महिषासुर. ११ गुरवाला. १२ खरा. १३ देवी.
 १४ अग्नि. १५ गारठा. १६ पूर्वकर्मानें. १७ दूर करावा. १८ वार्ता. १९ भेटला असतां.
 २० कोणता पदार्थ. २१ कार्य, तें करणारा, व करणें. २२ कौशल्यानें. २३ हेतु. २४ इंद्रियरूप
 दाहा नांगरांनीं. २५ न्याय. २६ आकार. २७ क्षणही. २८ मोद्या. २९ साह्यकर्ता. ३० आरंभास.
 ३१ ज्ञानस्वरूप. ३२ बेगारींत.

कर्माची हे ॥ ५९ ॥ परि अज्ञानाच्या पटीं । अन्यथा ज्ञानाचें चित्र उठी । तेथ चिंता-
रणी हे त्रिपुटी । प्रसिद्ध जे कां ॥ ४६० ॥

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।

कारणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः ॥ १८ ॥

जें ज्ञान ज्ञाता ज्ञेय । हें जगाचें बीजत्रय । तें कर्माची निःसंशय । प्रवृत्ती जाण
॥ ६१ ॥ आतां ययाची गा प्रया । व्यक्ती वेगळालिया । आईकें धनंजया । करुं रूप
॥ ६२ ॥ तरि जीवसूर्यबिंबाचे । रंझी श्रीचार्दिकें पांचें । धांवोनि विषयपद्माचे । फोडित
मढें ॥ ६३ ॥ कीं जीवनृपाचे वांछेपलाणे । येऊनि इंद्रियांचीं कैकाणें । विषयदेखांचें नाग-
वर्णें । आपणित जे ॥ ६४ ॥ हें असो इहीं इंद्रियां राहटे । जें सुखदुःखेसीं जीवा भेटे ।
तें सुषुप्तिकाळीं वाहटे । जेथ ज्ञान ॥ ६५ ॥ तथा जीवा नांव ज्ञाता । आणि जें हें सांगी-
तलें आतां । तेंचि एथ पंडुसुता । ज्ञान जाण ॥ ६६ ॥ जें अविद्येत्येचे पोटी । उभंजत-
खेवें किरीटी । आपणयातें वांटी । तिहीं शरीर्यीं ॥ ६७ ॥ आपुलिये धांवें पुढां । घालुनि
ज्ञेयांचा गुंडा । उभारी मागिली कैडां । ज्ञातृस्वातें ॥ ६८ ॥ मग ज्ञातया ज्ञेशा दोषां ।
तो नांशुकेचा बैगा । माजि जालेनि पैगा । वाहे जेणे ॥ ६९ ॥ टाकूनि ज्ञेशाची शिव ।
पुरे जयाची धांव । सकळ पदार्था नांव । सूरतसे जें ॥ ४०० ॥ तें गा सामान्य ज्ञान । यश
बोला नाहीं आन । ज्ञेयाचेंही चिन्ह । आईक आतां ॥ ७१ ॥ तरि शब्दस्पर्श । रूप गंध
रस । हा पंचविध आभास । ज्ञेयाचा तो ॥ ७२ ॥ जैसें एकेचि चूर्तफळें । इंद्रिया
वेगळवेगळें । रसें वर्णें परिमळें । भेटिजे स्पर्श ॥ ७३ ॥ तैसें ज्ञेय तरी एकसरें । परिज्ञान
इंद्रिय द्वारे । चे ह्यणोनि प्रकारें । पांचें जालें ॥ ७४ ॥ आणि समुद्रीं वाघाचें जाणें ।
सरें लोणीपासीं धांवणें । कां फळीं सुरे वाढणें । संस्याचें जेविं ॥ ७५ ॥ तैसें इंद्रियांच्या
वाहवेंदी । धांवतया ज्ञाना जेथ ठी ॥ ७६ ॥ होय तें गा किरीटी । विषय ज्ञेय ॥ ७६ ॥ एव
ज्ञातया ज्ञाना ज्ञेया । तिहीं रूप केलें धनंजया । हे त्रिविध सर्व क्रिया । प्रवृत्ति जाण
॥ ७७ ॥ जे शब्दज्ञादि विषय । हें पंचविध जें ज्ञेय । तेंचि प्रिय कां अप्रिय । एकेपरीचें
॥ ७८ ॥ ज्ञान मोटकें २३ ज्ञातया । दावी ना जंव धनंजया । तंव स्वीकारा कीं त्यजावया ।
प्रवर्तेचि तो ॥ ७९ ॥ परि मीनांतें देखोनि बैक । जैसा निर्धोनातें रंक । कां स्त्री देखोनि

१ चित्र काढणारी. २ आकार. ३ किरण. ४ कळी. ५ घोडे. ६ खोगीर पाठीवर नसलेले
घोडे. ७ नामें व रूपें. ८ सुखदुःखभोग. ९ गाढ झोपेंत. १० अज्ञानाच्या. ११ उपज-
नांच. १२ जाणावयाचा विषयरूप दगड. १३ आपण मार्गे उभें राहून पुढें विषयवृत्ति.
१४ मार्ग. १५ ज्ञानें. १६ ठेवितसे. १७ पांच प्रकारचा. १८ आग्रफळीनें. १९ शेवटापार्शी.
२० धान्याचें. २१ मार्गी. २२ शेवट. २३ थोडें. २४ मत्स्याला. २५ बगळा. २६ द्रव्याला.

कामुक । प्रवृत्ति धरी ॥ ४८० ॥ जैसे खालारां धांवें पाणी । भ्रमर पुष्पाचिये घाणी ।
 ना ना सुदला सांजवणी । वसचि पां ॥ ८१ ॥ अगा स्वर्गाची उर्वशी । ऐकोनि जेवि
 माणुसी । बैराता लावीजती आकाशी । यागांचिया ॥ ८२ ॥ पै पारिषां जैसा किरीटी ।
 चढला नभाचिये पोटी । पारवी देखोनि लोटी । आंगचि सगळें ॥ ८३ ॥ हें ना घन-
 गर्जनासरिसा । मथूर बोवांडें आकाशा । ज्ञाता ज्ञेया देखोनि तैसा । धांवचि घे
 ॥ ८४ ॥ ह्याणोनि ज्ञान ज्ञेय ज्ञाता । हे त्रिविध गा पंडुसुता । होयचि कर्मा समस्तां । प्रवृत्ति
 येथ ॥ ८५ ॥ परि तेचि ज्ञेय विपायें । जरी ज्ञातयाचें प्रिय होये । तरी भोगावया न साहे ।
 क्षणही विलंब ॥ ८६ ॥ ना तरी अर्धचटें । तेचि विरुद्ध होऊनि भेदे । तरि हुंगांत वाटे ।
 सांडावया ॥ ८७ ॥ व्याळा कां हारा । वैपडा जालेया नरा । हर्ष आणि द्रारा । सर-
 साचि उठी ॥ ८८ ॥ तैसे ज्ञेय प्रियाप्रिये । देखिलेनि ज्ञातया होये । मग त्यागस्वीकारि
 साहे । व्यापारातें ॥ ८९ ॥ तेथ रोगी प्रतिमळाचा । गोसांवी सर्वसळाचा । रथ सांडुनि
 पांथांचा । होय जैसा ॥ ९० ॥ तैसे ज्ञातेपणें जें असे । तेथे कर्ता ऐसिये दशे । जेवित
 बैसलें जैसे । रंधन करूं ॥ ९१ ॥ कां भर्वरेचि केला मळा । बरकळ जाला अकंसळा ।
 ना ना देव रिगाला देऊळा । चिया कामा ॥ ९२ ॥ तैसा ज्ञेयाचि हांवा । ज्ञाता इंद्रि-
 याचा मेळावा । राहाटवी तेथ पांडवा । कर्ता होय ॥ ९३ ॥ आणि आपण होउनी
 कर्ता । ज्ञाना आणि कैरणता । तेथे ज्ञेयचि स्वभावता । कार्य होय ॥ ९४ ॥ ऐसा ज्ञाना-
 चिये निजगती । पालट पडे गा सुमती । नेत्राची शोभा रातीं । पालटे जैसी ॥ ९५ ॥
 कां अर्द्ध जालिया उरासु । पालटे श्रीमंताचा विलासु । पूर्णिमेवाडी शितांशु । पालटे
 जैसा ॥ ९६ ॥ तैसा चाळितां कैरणे । ज्ञाता वेष्टिजे कर्तेपणें । तेथिचीं तिये लक्षणें ।
 ऐक आतां ॥ ९७ ॥ तरि बुद्धि आणि मन । चित्त अहंकार हन । हें चतुर्विध चिन्ह ।
 धंतःकरणाचें ॥ ९८ ॥ बाह्य स्वचा अर्चण । चक्षु रसना घ्राण । हें पंचविध जाण ।
 इंद्रिय गा ॥ ९९ ॥ तेथ आंतुलें तंव कैरणें । कर्ता कर्तव्या घे उभाणें । मग तें जरी जाणें ।
 सुखा येतें ॥ १०० ॥ तरि बाहेरिलें तियेही । चक्षुरादिकें साहाही । उठोनि लवलाही ।
 व्यापारा हुये ॥ १ ॥ मग तो इंद्रियैकईब । कराविजे तंव रीब । जंव कर्तव्याचा लाभ ।

१ उतरणीकडे. २ वासावर. ३ संध्याकाळ, धार काढण्याची वेळ. ४ शिड्या. ५ पारवा
 पक्षी. ६ उलटे. ७ कदाचित्. ८ एकाएकी. ९ प्रलयासारखें संकट. १० सर्पिला. ११ प्रात.
 १२ मिय किंवा अभिय विषय पाहून ज्ञात्याला तसें होतें. १३ प्रीति. १४ दुसऱ्या मळाच्या.
 १५ पायीं चालणें. १६ जेवणारें. १७ स्वयंपाकास. १८ भ्रमरानें. १९ कसोटी. २० धातू लावून
 त्याची परीक्षा करणारा. २१ विषयेच्छेनें. २२ विषयज्ञ. २३ क्रियेचें साधन. २४ शरीरादि विषय.
 २५ देव. २६ चंद्र. २७ इंद्रियें. २८ कान. २९ जीभ. ३० मनादि क्रियासाधनें. ३१ माप. ३२ घाली.
 ३३ समुदाय. ३४ राबणूक.

हातासि ये ॥ २ ॥ ना तें कर्तव्य जरी दुःखें । फळेल ऐसें देखे । तो लावी त्यागमुखें । तिये साहासी ॥ ३ ॥ मग फिडे दुःखाचा ठावो । तंव राहाटवी रात्रिदिवो । विक्रणुयातें करावो । जयापरी ॥ ४ ॥ तैसेंनि त्यागस्वीकारी । वाहातां इंद्रियांची धुरी । ज्ञातयातें अवधारी । कर्ता ह्यापि ॥ ५ ॥ आणि कर्तयाच्या सर्व कर्मी । आउतांचिया परि क्षमी । ह्याणोनि इंद्रियांतें आहारी । करणें ह्याणों ॥ ६ ॥ आणि हेचि करणेंपरी । कर्ता क्रिया ज्या उभारी । तिया व्यापें तें अवधारी । कर्म एथ ॥ ७ ॥ सोनाशाच्या बुद्धी लेणें । व्यापे खंदकरीं चांदिणें । कां व्यापे वेल्हाळपणें । बेली जैसी ॥ ८ ॥ ना ना प्रभा व्यापे प्रकाशु । गोडिया इक्षुरसु । हें असो अवकाशु । आकाशी जैसा ॥ ९ ॥ तैसें कर्तयाच्या क्रिया । व्यापलें जे धन-जया । तें कर्म गा बोलावया । आन नाही ॥ १० ॥ एवं कर्म कर्ता करण । या तिहींचेंही लक्षण । सांगीतलें तुज विचक्षण- । शिरोमणी ॥ ११ ॥ एथ ज्ञाता ज्ञान जेथ । हें कर्माचें प्रवृत्तिचय । तैसेंचि कर्ता करण कार्य । हा कर्मसंचय ॥ १२ ॥ वन्ही ठेविला असे धूम । आथि बीजीं जेविं हूम । कां मनीं जोडे काम । सदां जैसा ॥ १३ ॥ तैसा कर्ता क्रिया करणी । कर्माचें आहे जितवणी । सोनें जैसें खाणी । सुवर्णाचिये ॥ १४ ॥ ह्याणोनि हें कार्य मी कर्ता । ऐसें आथि जेथ पुंडुसुता । तेथ आत्मा दूरी समस्तां । क्रियापासीं ॥ १५ ॥ यालागीं पुढतपुढती । आत्मा वेगळाचि छुमती । आतां असो हें किती । जाणतासि तूं ॥ १६ ॥

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः ।

प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १९ ॥

परि सांगीतलें जें ज्ञान । कर्म कर्ता हून । ते तीन्हीं तिहीं ठायीं भिन्न । गुणी आहाति ॥ १७ ॥ ह्याणोनि ज्ञाना कर्मा कर्तया । पातेजों नये धनजया । जे दोनी बांधती सोडावया । ऐकचि प्रौढ ॥ १८ ॥ तें सात्विक ठाडवें होये । तो गुणभेद सांगों पाहें । जो सांख्यशास्त्री आहे । उवाइला ॥ १९ ॥ जें विचारक्षीरसमुद्र । स्वबोधकुमुदिनीचंद्र । ज्ञानडोळसां नरेंद्र । शास्त्रांचा जें ॥ २० ॥ कीं प्रकृतिपुरुष दोनी । मिसळलीं दिवोरजनी । तियें निवडिता त्रिभुवनीं । मीतंड जें ॥ २१ ॥ जेथ अपारा मोहराशी । तत्त्वाच्या मापीं चोविसीं । उमाणें घेऊनि परेशीं । सुखाडिजे ॥ २२ ॥ अर्जुना तें सांख्यशास्त्र । पढे जयाचें स्तोत्र । तें गुणभेदचारित्र । ऐसें आहे ॥ २३ ॥ जे आपुलेनि आंगिकें । त्रिविध-

१ क्रोलयुक्त धन्याला. २ सुपाचा वारा. ३ प्रवृत्ति. ४ नांगरादि. ५ समर्थ. ६ क्रियासाधनें. ७ विस्तारानें. ८ अथवा. ९ कर्माचें साहित्य. १० जिह्वाळा. ११ विधासूं नये. १२ रज व तम. १३ सत्व-समर्थ. १४ स्पष्ट केला. १५ आत्मबोधक्रमलास प्रफुल्लित कर्ता चंद्र. १६ दिवसरात्री-प्रमाणें. १७ सूर्य. १८ माप. १९ परतच्चाशीं. २० सुखी व्हावें. २१ स्तवन. २२ साक्षात्.

पणाचेनि अंके । दृश्यजात तितके । अंकित केले ॥ २४ ॥ एवं सत्वरजसमा । तिहींची
एवढी असे महिमा । जे त्रैविध्य आदिब्रह्मा । अतिक्रमी ॥ २५ ॥ परि विन्धीची आवडी
मोदी । जेणे भेदलेनि गुणभेदी । पडिली तें तंव आवी । ज्ञान सांगो ॥ २६ ॥ जे विडी
जरी चोख कीजे । तरी भलतेंही चोख मुंजे । तैसें ज्ञानें शुद्धलाहिजे । सर्वही शुद्ध
॥ २७ ॥ द्वणोनि तें सात्विक ज्ञान । आतां सांगों दे अवधान । कैवल्यगुणनिधान ।
श्रीकृष्ण ह्मणे ॥ २८ ॥

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ।

अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्विकम् ॥ २० ॥

तरि अर्जुना गा तें फुडें । सात्विक ज्ञान चोखडें । जयाच्या उद्दयीं ज्ञेय बुडे । ज्ञाते-
निर्सी ॥ २९ ॥ जैसा सूर्य न देखे आंधारे । सरिता नेणिजती सागरे । कां कवळिलिया
न धरे । आत्मच्छाया ॥ ५३० ॥ तथापरी जया ज्ञाना । शिवादि तूणावसाना । इया
भूतव्यक्ति भिन्ना । नाडळती ॥ ३१ ॥ जैसें हींते चित्र फस्कातां । होय पाणियें मीठ
धुतां । कां चोनि^१ स्वमायेतां । जैसें होय ॥ ३२ ॥ तैसें ज्ञानें जेणे । करितां ज्ञातव्यातें
पाहणें । जाणताना जाणणें । जाणावें उरे ॥ ३३ ॥ पै सोनें आटुनि लेणीं । न काढिती
आपुलिया आयणी । कां तरंग न वेपती पाणी । गाळुनि जैसें ॥ ३४ ॥ तैसी जया
ज्ञानाच्या हाता । न लगेचि दृश्यकथा । तें ज्ञान जाण सर्वथा । सात्विक गा ॥ ३५ ॥
अरिसा पाहों जातां^२ कोडें । जैसें पाहार्तेचि कां रिगे पुढें । तैसें ज्ञेय लोढोनि पडे ।
ज्ञाताचि जें ॥ ३६ ॥ पुढती तेंचि सात्विक ज्ञान । जें मोक्षलक्ष्मीचें भुवन । हें असो एक
चिन्ह । राजसाचें ॥ ३७ ॥

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान् ।

वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २१ ॥

तरि पार्था परियेस । तें ज्ञान गा राजस । जें भेदाची कांस । धरुनि चाले ॥ ३८ ॥
विचित्रता भूतांचिया । आपण आतांनि ठिकरिया । बहु^३ र्चकें ज्ञातया । आणिली जेणे
॥ ३९ ॥ जैसें साचा रूपा आड । घालुनि विसराचें कवाड । मग स्वमाचें कांबाड ।
विर्वरी निद्रा ॥ ५४० ॥ तैसें स्वज्ञानाचिये पौळी^४ । बाहेरि मिथ्यामोहाचे खळीं । तिहीं

१ आकारांन. २ त्रैविध्यवादी. ३ मेळा. ४ समजे. ५ शुद्ध. ६ नया. ७ गवतापर्यंत.
८ प्राणिमात्र. ९ न दिसती. १० सारवून. ११ जाणें होऊन. १२ विषयाचें. १३ बुद्धीनें.
१४ आवडीनें. १५ मंदिर. १६ व्यापून. १७ वेगवेगळीला. १८ चकभूल, भ्रम. १९ ओझें.
२० स्पष्ट करी. २१ आवार.

अवस्थांची वेष्टाळी । रावी जें जीवा ॥ ४१ ॥ आळंकास्पणें ज्ञांकलें । बाळका सोनें कां
वायां गेलें । तैसें नार्मी रूपीं तुरावलें । अकूत जया ॥ ४२ ॥ अवतस्ली गाडग्यां घेडां ।
पृथ्वी अनोळख जाली मूढां । वन्हि जाला कौनडा । दीपत्वासाठीं ॥ ४३ ॥ कां वस्त्रपणा-
चेनि आरोपें । मूर्खपति तंतु हास्पे । ना ना मुग्धां पट लोपे । साजुनि चित्र ॥ ४४ ॥
तैसी जया ज्ञान । जाणोनि भूतव्यक्ती मित्रा । ऐक्यबोधाची भावना । निर्मोनि गोली
॥ ४५ ॥ मग ईधर्मी भेदला अनळ । फुलावरी परिमळ । कां जळभेई सकळ । चंद्र जैसा
॥ ४६ ॥ तैसे पदार्थभेद बहुवस । जाणोनि लहान थोर वेष्ट । आतलें तें राजस । ज्ञान
येथ ॥ ४७ ॥ आतां तामसाचेंही लिंग । सांगेन तें वोळख चांग । डावलावया मातंग ।
सदन जैसे ॥ ४८ ॥

यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्रमहैतुकम् ।

अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

तरि किरीटी जें ज्ञान । हिंडे विधीचेनि वस्त्रें हीन । श्रुति पाठमोरी नम्र । ह्मणौनि
तथा ॥ ४९ ॥ येरीही शीखबाह्यकारी । जें ^१निद्वेचे विटाळवरी । बोळविलेसे डोंगरी ।
म्लेच्छधर्माच्या ॥ ५० ॥ जें गा ज्ञान ऐसें । गुणग्रहें तामसें घेतलें भोत्रे ^२पिसे । होऊ-
नियां ॥ ५१ ॥ जें ^३सोयरिके बाध नेजे । पदार्थां निषेध । ह्मणे । निरोपिलें ^४जैसें
^५सुणें । शून्यगामी ॥ ५२ ॥ तथा तोंडी जें नाडळे । कां खातां ज्ञेन ^६कोळे । तेंचि येक
वोळे । थर वेचि तें ॥ ५३ ॥ पै सोनें चोरितां उंदिर । न ह्मणे थोरविथर । नेणें मांस-
खांडर । काळे गोरे ॥ ५४ ॥ नाना वनामाजि बोहरां ^७मीकडसा ^८जोर्वे न करी । कां
जीत मेलें न विचारी । बैसतां मासी ॥ ५५ ॥ अमा वांतन कां ^९वढेल्या । साजुक कां
सोडलिया । विवेक कावळिया । नार्ही जैसा ॥ ५६ ॥ तैसें निषिद्ध ^{१०}पांडुनि द्यावें । कां
विहित ^{११}आदरें द्यावें । हे विषयांचेनि नांवें । नेणेचि जें ॥ ५७ ॥ जेतुलें भाड पडे द्विती ।
तेतुलें घेचि विषयासाठीं । मग तें स्त्रीद्रव्य वांदी । शिभोदरां ॥ ५८ ॥ तीर्थातीर्थ हे
भोष । उक्तीं नार्ही सनोळख । तृषा बोळे ^{१२}तेंचि सुख । वांचूनियां ॥ ५९ ॥
तथाचिपरी खोद्याखाद्य । न ह्मणे निद्यानिद्य । तोंडा आवडे तें मेथ्ये । ऐसाचि
बोध ॥ ६० ॥ आणि स्त्रीजात तितुकों । स्वचेंद्रियेंचि वोळखे । तिथेविषई सोय-

१ क्रीडा, २ घागरीमर्त्ये, ३ अपरिचित, ४ मूर्खसि, ५ नाश पावली, ६ प्रतिबिंबत्वानें भेद,
७ व्यापलें, ८ खुण, ९ मांगचें घर, १० विरुद्धाचरणतें, ११ निंदा करून विटाळून टाकलें,
१२ तमोगुणरूप नक्रानें, १३ किशाच, १४ शरीरसंबंधाविषयी, १५ सोडिलें, १६ कुत्रें,
१७ ओसाड गांवीं, १८ प्राप्त होत नार्ही, १९ त्यागीं, २० बरें वाईट, २१ व्याघ्रादिक, २२ अग्नि,
वणवा, २३ विचार, २४ ओकलेलें, २५ कुजलेलें, २६ अपवित्र, २७ शास्त्रप्रतिपादित,
२८ ह्मणणे, २९ ओळखीची, ३० हरे, ३१ भक्ष्याभक्ष्य, ३२ पवित्र.

रिके । सादरचि बह ॥ ६१ ॥ पै स्वार्थी जें उपकरे । तथाचि नाम सोयिरे । देहसंबंध न सरे । जिये ज्ञानी ॥ ६२ ॥ मृत्यूचें आववेंचि अन्न । आगी आववेंचि इंधन । तैसे जगचि आपलें धन । तामसज्ञाना ॥ ६३ ॥ ऐसेनि विश्व सकळ । जेणें विषयचि मानिलें केवळ । तथा एक जाण फळ । देहभरण ॥ ६४ ॥ आकांक्षपतिता नीरा । जैसा सिंधुचि येक थारा । तैसे कृत्यजात उदरा- । लागींचि बुद्धे ॥ ६५ ॥ वांचूनि स्वर्ग नरक आधी । तथा हेतु प्रवृत्ति निवृत्ती । इये आववीयेचि राती । जाणिवेची जें ॥ ६६ ॥ जें देहखंडा नाम आत्मा । ईश्वर पाषाण प्रतिमा । यथा परीती प्रेमा । ठळी नेणे ॥ ६७ ॥ ह्याने पडिलेनि शरीरें । केलेनिंसी आत्मा सरें । मा भोगवया उरे । कोण वेणें ॥ ६८ ॥ ना ईश्वर पाहातां आहे । तो भोगवी जरी हें होये । तरी देवाचि खाये । विकूनियां ॥ ६९ ॥ गांवांचि देवळेश्वर । नियामकचि होती साचार । तरि देशांचे डोंगर । उगे कां असती ॥ ७० ॥ ऐसा विर्पायें देव मानिजे । तरि पाषाणमात्रचि जाणिजे । आणि आत्मा तंव ह्याणिजे । देहातेंचि ॥ ७१ ॥ येरें पापपण्यादिकें । तें आववेंचि करोनि लटिकें । हित मानी अभिमुखें । चरणें जें कां ॥ ७२ ॥ जें चामाचे डोळे दाबिती । जे इद्रियें गोडी लाबिती । तेंचि साच हे प्रतीती । फुडी जया ॥ ७३ ॥ किंबहुना ऐसी प्रथा । वाढती देखसी पार्था । धूमाची वेली वृथा । आकाशी जैसी ॥ ७४ ॥ कोरडा ना बोला । उप-योगा आधी गेला । तो वाडोनि मोडला । भेंडें जैसा ॥ ७५ ॥ नाना उसांचीं कणसें । कां नपुंसकें माणुसें । वन लागलें जैसें । सांबरीचें ॥ ७६ ॥ ना तरी बाळकाचें मन । कां चोराघरीचें धन । अथवा गळस्तन । शेळियेचे ॥ ७७ ॥ तैसें जें वांयाणें । वोसाळ दिसे जाणणें । तथातें मी ह्याणें । तामस ज्ञान ॥ ७८ ॥ तेही ज्ञान इया भाषा । बोलिजे तो भाव ऐसा । जात्यधाचा कां जैसा । डोळा वाड ॥ ७९ ॥ कां बधिराचे नीट कान । अपेया नाम पान । तैसें आडनांव ज्ञान । तामसा तथा ॥ ८० ॥ हें असो किती बोलावें । तरि ऐसें जें देखावें । तें ज्ञान नोहे जाणावें । डोळेंस तम ॥ ८१ ॥ एवं तिहीं गुणी । भेदलें यैयालक्षणी । ज्ञान श्रोतेशिरोमणी । दाविलें तुज ॥ ८२ ॥ आतां याचि विप्रकारा । ज्ञानाचेनि धनुर्धरा । प्रकाशें होती गोचरा । कर्तयांच्या क्रिया ॥ ८३ ॥ ह्याणैनि कर्म पै गा । अनुसरे तिहीं भागां । मोहरें जालियां बोधा । तोय जैसें ॥ ८४ ॥ तेंचि ज्ञानत्रयवशें । त्रिविध कर्म जें असे । तेथ सात्विक तंव ऐसें । परिस आधीं ॥ ८५ ॥

१ कामास-येतें. २ काष्ठ. ३ विषयच सर्व जग असें मानलें. ४ पोषण. ५ आकाशांतून पडलेलें पाणी. ६ परिच्छिन्न देहाला. ७ बुद्धि. ८ लिंगदेहासह. ९ नासे. १० एक नियते. ११ काचित्. १२ फिरणें. १३ चामड्याचे. १४ अनुभव. १५ खरी. १६ स्थिति. १७ भेंड्याचा वृक्ष. १८ निवडुंगाचें. १९ निरर्थक. २० वाईट. २१ मोठा. २२ प्रत्यक्ष अंधार. २३ सर्व लक्षणांनीं युक्त. २४ प्रत्यक्ष. २५ मार्गास लागलेलें.

नियतं संगरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।

अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥ २३ ॥

तरि स्वाधिकाराचेनि मागें । आलें जें मानिलें आंगें । पतिव्रतेचेनि परिष्वगें ।
प्रियातें जैसें ॥ ८६ ॥ सावळ्या आंगा चंदन । प्रेमहालोचना अंजन । तैसें अधिका-
रासी मंडण । नित्यपणें जें ॥ ८७ ॥ तें नित्यकर्म भलें । होय नैमित्तिकी सावाडलें ।
सोनयासि जोडलें । सौरभ्य जैसें ॥ ८८ ॥ आणि आंगा जीवाची संपत्ती । वेधूनि
करी बाळाची पाळती । परि जीवें उबगणें हे स्थिती । न पाहे नाय ॥ ८९ ॥ तैसें
सर्वस्वें कर्म अनुष्ठी । परि फळ न सुंये दिठी । उंखिती क्रिया ^{१२}पैडी । ब्रह्मांचि करी
॥ ९० ॥ आणि प्रिये आलिया स्वभावे । शैबळ उरें वेचे ठाउवें नव्हे । तैसें सत्यसंगें
करावें । पौरुषे जरी ॥ ९१ ॥ तरि अकरणाचेनि खेदें । द्वेषातें जिवी न बांधे । जालि-
याचेनि आनंदें । ^{१३}फुजों नेणें ॥ ९२ ॥ ऐसऐसिया हातवदिया । कर्म निफजे जें धन-
जया । जाण सात्त्विक हें तथा । गुणनाम गा ॥ ९३ ॥ ययावरी राजिसाचें । लक्षण
सांगिजेन साचें । न करी अवधानाचें । वांणेंपण ॥ ९४ ॥

यत्तु कामेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ।

क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २४ ॥

तरि परी मातापितरां । धड बोली नार्ही संसारा । येर विश्व भरी आहारा । मूर्ख जैसा
॥ ९५ ॥ कां तुळशीचिया झाडा । दुरुनि न धोपे सितोडा । द्राक्षांचिया तरि बुडा ।
दूधचि लाविजे ॥ ९६ ॥ तैसी नित्यनैमित्तिके । कर्म जिये आवश्यके । तथाचे-
विषी न शकें । बेसला उट्टु ॥ ९७ ॥ येरां काम्याचेनि तरि नावें । देह सर्वस्व आववें ।
वेचितांही न मनेवे । बहु ऐसे ॥ ९८ ॥ अगा ^{२२}देवडी वाढी लाहिजे । तेथ मोल देतां
न धोवजे । पेरितां पुरे न झणिजे । बीज जेवीं ॥ ९९ ॥ कां परिस जालिया हातीं । लोहा-
लागीं सर्वसंपत्ती । वेचितां न ये उंजती । साधक जैसा ॥ १०० ॥ तैसी फळें देखोवि
पुढे । काम्यकर्म हुंवाडें । करी परि तें थोडें । केलेंहि मानी ॥ १ ॥ तेणें फळकामिकें ।
बयाविषि नेवकें । काम्य कीजे तितकें । क्रियाजात ॥ २ ॥ आणि तथाही केलियाचें ।
तोडां त्याची डांडीचे ^{२४} । कर्मी या नामश्रेष्ठाचें । वाणे सौरी ॥ ३ ॥ तैसा भरे कमहंकार ।

- १ अलिंगननि. २ व्यामवर्ण. ३ स्त्रियांच्या नेत्राला. - ४ भूषण. ५ साह्य झालें. ६ सुगंध.
७ लक्ष्मण. ८ रक्षण. ९ त्रासणें. १० दृष्टीस न घाली. ११ अवची. १२ अपिली. १३ आवडतें.
१४ अप्रिय. १५ राहें. १६ न केलें याविषयीच्या. १७ गर्वास चढत नार्ही. १८ रजोगुणयुक्ताचें.
१९ कर्मनाथी. २० न घालावा. २१ मानवत नार्ही. २२ दिठी दुपटीनें वाढ. २३ तृप्त न व्हावें.
२४ उन्मत्तदशेस. २५ कठीण. २६ फळाची इच्छा करणारा. २७ चांगलें. २८ प्रसिद्धीच्या.
२९ व्यापारिखें करी.

मग पिता अथवा गुरु । ते न मनी काळज्वर । औषध जैसे ॥ ४ ॥ तैसेनि साहंकारे । फळाभिलाषियें नरें । कीजे गा आहरे । जें जें कांहीं ॥ ५ ॥ परि तेही करणें बहुवसा । वळघेनि करी सायासा । जीवनोपाय कां जैसा । कोल्हांटियाचा ॥ ६ ॥ एका कणा-
लार्गी उंहीर । अवघा उपसे डोंगर । कां शेवाळा होषें दुर । समुद्र डेहुळी ॥ ७ ॥ पै
भिकेपरतें न लाहे । तन्ही गारुडी साप वाहे । काय कीजे शीणचि होये । गोड येकां
॥ ८ ॥ हें असो परमाणूचेनि लामें । पाताळ लंघिती बोळबे । तैसें स्वर्गसुख लोभें ।
“विचवणें जें ॥ ९ ॥ तें काम्य कर्म सक्लेश । जाणावें येथ राजस । आतां चिन्ह परिस ।
तामसाचें ॥ ६१० ॥

अनुबंधं क्षयं हिंसासनपेक्ष्य च पौरुषम् ।

मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते ॥ २५ ॥

तरि तें गा तामस कर्म । जें निदेंचें काळें धाम । निषेधांचें जन्म । साच जेणें ॥ ११ ॥
जें निपजविल्या पाठी । कांहींच न दिसे दिठी । रेष काढिलिया पोटी । तोयाचे जेवीं
॥ १२ ॥ कां कांजी घुसळलिया । कां राख फुंकिलिया । कांहीं न दिसे गाळिलिया ।
वाळुघाणा ॥ १३ ॥ नाना उर्पणिलिया भुंस । कां विधिलिया आकाश । नाना मांडि-
लिया पाश । वारयासी ॥ १४ ॥ हें अवघेचि जैसे । वांझें होऊनि नाशे । जें केलिया
पाठी तैसें । वार्याचि जाय ॥ १५ ॥ येन्हीं नरवेहाही येवढें । धन आठणीये पडे । तें
कर्म निफजवितां मोडे । जगाचें सुख ॥ १६ ॥ जैसा कमळवर्नी फांस । काढिलिया
कांटेस । आपण झिजे नाश । कमळां करी ॥ १७ ॥ कां आपण आंगें जळे । आणि
नीगवी जगाचे डोळे । पतंग जैसा सेंळे । झीपाचेनि ॥ १८ ॥ तैसें सर्वस्व वार्यां जावो ।
वरी स्ववेहाही होय घावो । परि पुढिलां अपावो । निफजविजे जेणें ॥ १९ ॥ मासी आप-
णयातें गिळवी । परि पुढिलां वांती झिणवी । तें कर्मळ आठवी । आचरण जें ॥ ६२० ॥
तेही करावया होषें । मज सामर्थ्य असे कीं नसे । हेंही पुढील तैसें । न पाहातां करी
॥ २१ ॥ केवढा माझा उपावो । करितां कोण प्रस्तावो । केलियाही आंवो । काय येथ
॥ २२ ॥ इये जाणिवेची सोये । अविवेकाचेनि पायें । पुसोनियां होये । सांठोप कर्मी
॥ २३ ॥ आपला वसोटा जालुनी । विसोटी जैसा वन्ही । कां स्वमर्यादा गिळोनि । सिंधु
उडी ॥ २४ ॥ मग नेणे बहु थोडें । न पाहे मार्गे पुढें । मार्गामार्ग येकवढें । करीत चाले
॥ २५ ॥ तैसें कृत्याकृत्य सरकवित । आपपर नुरवित । कर्म होय तें निश्चित । तामस

१ आरूढ होऊन. २ कष्टास. ३ ढवळी. ४ वाळवी. ५ श्रम करणें. ६ घर. ७ अपवित्रतेचें.
८ पेज. ९ घाण्यांत वाळू घातली तरी. १० पाखडलें असतां. ११ खर्ची. १२ कांढ्यांचा.
१३ आंधार करी. १४ द्वेषानें. १५ सद्बोध. १६ प्रसंग. १७ तात्पर्य. १८ अहंतायुक्त. १९ वसति-
स्थान. २० पसरे. २१ एकत्र. २२ रगडीत.

जाण ॥ २६ ॥ ऐसी गुणत्रयभिन्ना । कर्माची गा अर्जुना । हे केली विवंचना । उपपत्तीसी ॥ २७ ॥ आतां ययाचि कर्मा भजतां । कर्माभिमानीया कर्ता । तो जीवही त्रिविधता । पातला असै ॥ २८ ॥ चतुराश्रमवशें । एकपुरुष चतुर्धा दिसे । कर्तया त्रैविध्य तैसें । कर्मभेदें ॥ २९ ॥ परि तयां तिहींभांत । सात्त्विक तंव प्रस्तुत । सांगेन इत्तचित्त । आकर्णी तूं ॥ ३३० ॥

मुक्तसंगोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः ।

सिद्धयसिद्धयोर्निर्विकारः कर्तो सात्त्विक उच्यते ॥ २६ ॥

तरी फळोद्देशें सांडिलियां । वाढिती जेवि सैरळिया । शाखा कां चंदनाचिया । बाँवनया ॥ ३१ ॥ कां न फळतांही सार्थका । जैसिया नागलतिका । तैसिया करी नित्यादिका । क्रिया जो कां ॥ ३२ ॥ परि फळशून्यता । नाही तया विफळता । पै फळासीचि पंडुसुता । फळें कायिसी ॥ ३३ ॥ आणि आवरे करी बहुवसें । परि मी कर्ता हें तुमसे । वर्षाकाळींचें जैसे । मेघवृंद ॥ ३४ ॥ तेविचि परमात्मालिंगा । समर्पावयाजोगा । कर्मकलाप पैगा । निरर्पावया ॥ ३५ ॥ तया काळांतें तुलघणें । देशशुद्धीही साधणें । कां शीखांच्या वाती पाहणें । क्रियानिर्णय ॥ ३६ ॥ वृत्तीकरणा येकेंवळा । चित्त जावों नेरणें फळा । नियमाचिया सांखळा । वाहे सदा ॥ ३७ ॥ हा निरोध साहाययालागीं । धैर्याचिया चांगाचांगी । चित्तवैणी जिती आंगी । वाहे जो कां ॥ ३८ ॥ आणि आत्मयाचिये आवडी । कर्म करितां वेरपडीं । देहसुखाचिये परेवडीं । येवों न लाहे ॥ ३९ ॥ ऐसा निद्रा दुःखावे । क्षुधा न बीणवे । सुरवाड न पावे । आंगाच्या डावो ॥ ४० ॥ तंव अधिकाधिक । उत्साह धरी आंगळीक । सोनें जैसें पुटी तुक । तुटलिया कसी ॥ ४१ ॥ जरी आवडी प्राथी साच । तरी जीवितही सलेंच । आंगी घालितां रोमांच । देखिजती सतिये ॥ ४२ ॥ मा आत्मया येवडिया प्रिया । वोलभेला जो धनंजया । देहही सिद्धतां तया । काय खेद होईल ॥ ४३ ॥ ह्मणोन विषय सुरवाड तुटे । जंव जंव देहबुद्धि आटे । तंव तंव आनंद तुणवटे । कर्मी जया ॥ ४४ ॥ ऐसेनि जो कर्म करी । आणि कोणे येके अवसरीं । तें ठोके ऐसी सैरी । वाहे जरी ॥ ४५ ॥ तरी कडाडी मोडे गाडा । तो आपणपें न मनी अव-

१ विवरण. २ ब्रह्मचर्य, गृहस्थ, वानप्रस्थ व संन्यास यांच्या योगें. ३ चार प्रकारचा. ४ श्रवण कर. ५ फलेच्छा. ६ सरळ. ७ मलयाचलसंबंधी. ८ नागवेल. ९ तुपजे. १० समुदाय. ११ उप-जण्यासाठी. १२ शास्त्ररूपदिव्यानें. १३ इंद्रियें, वृत्ति कारणे अशा पाठीं बोलणें व चालणें याला. १४ ऐक्यता. १५ प्रतिबंध. १६ अटक. १७ चिंता. १८ जागरूक. १९ प्राप्त. २० अवस्थेस. २१ अनुभवास नये. २२ सुखावस्था. २३ अधिक. २४ वजन. २५ तुच्छ. २६ आर्गांत उडी घालताना सतीच्याही अंगावर भयानें रोमांच उभारतात. २७ आवडीनें युक्त झाला. २८ दुःख पावत असतां. २९ स्तब्ध राहें. ३० प्रकार. ३१ डोंगराच्या अवघड ठिकाणीं.

डा । तैसा ठाकलेनिही थोडा । नोहे जो कां ॥ ४६ ॥ ना तरि आहरिलें । अव्यंग सिद्धी
लें । तरि तेंही जितिलें । मिरकं नेणें ॥ ४७ ॥ इया खुणा कर्म करितां । देखिजे जो
दुसुता । तथातें द्वापि तत्त्वता । सात्त्विक कर्ता ॥ ४८ ॥ आतां राजस कर्तेया । बोळ-
वणें हें धनंजया । जे अभिलाषा जगाचिया । वसौव तो ॥ ४९ ॥

रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ।

हर्षशोकात्नितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥

जैसा गांवींचिया कर्मळा । उकरडा होय येकवळा । कां स्मशानीं अमंगळा । आवव-
त्यांचि ॥ ६९० ॥ तथा परी जो अशोषा । विश्वाचिया अभिलाषा । पांयपाखाळणियां
शोषा । धरदा जाला ॥ ६९१ ॥ द्वाणोनि फळाचा लांग । देखें जिये असलग । तिये कर्मी
रांग । 'रोहो मांडी ॥ ६९२ ॥ आणि आपण जालिये 'जोडी । उंपेखों नेही कवडी ।
गणक्षणा कुरोंडी । जीवाची करी ॥ ६९३ ॥ कृपणचिर्त्ती ठेवा आपुला । तैसा दक्ष परी-
वेयां माला । बक जैसा खुंतला । मासेयासी ॥ ६९४ ॥ आणि 'गोंवी गेलिया जवळी ।
गंगडलिया आंग फाळी । फळें तरी आंत पोकळी । 'बोरांडी जैसी ॥ ६९५ ॥ तैसें मनें
गचा कायें । भलतया दुःख वेत जाये । स्वार्थ साधितां न पाहे । परार्थें हित ॥ ६९६ ॥
शेविच आंगें कर्मी । आचरण नोहे क्षमी । न निघे मनोधर्मी । अरोचक ॥ ६९७ ॥ कैत-
काचिया फळा । आंत माज बहिरी मोळी । तैसा सबाह्य दुबळा । शुचित्वें जो ॥ ६९८ ॥
आणि कर्मजात केलिया । फळ लाहे जरी धनंजया । तरि हारिखें जगा यया । वांकु-
लिया वाये ॥ ६९९ ॥ अथवा जें आहरिलें । हीनेफळ होय केलें । तरि शोकें तेणें 'जितिलें ।
धिकारों लागे ॥ ६६० ॥ कर्मी राहाटी ऐसी । जयातें होती देखसी । तोचि जाण त्रिशु-
द्धीसी । राजस कर्ता ॥ ६६१ ॥ आतां यया पाठीं येरें । जो कुकर्माचा भांगर । तोही
करूं गोचर । तामस कर्ता ॥ ६६२ ॥

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः ।

विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥

तरि मियां लागलिया कैसें । पुढील जळत असे । हें नेणिजे हुंताशें । जियापरी ॥ ६६३ ॥

१ लहान. २ स्थान. ३ केरकचर. ४ एक ठिकाण. ५ संपूर्ण. ६ इच्छेसाठी. ७ पादप्रक्षालनार्थ. ८ आश्रय. ९ संबंध. १० सोपा. ११ उपक्रम. १२ लाभानें. १३ न खर्ची. १४ दुसऱ्याच्या. १५ ध्यानस्थ झाला. १६ अडकवी. १७ स्वर्श झाला असतां. १८ फाडी. १९ बोरीची ढाळी. २० अंगानें करवत नाहीं तथापि मनानें तरी त्या वाईट गोष्टीची इच्छा करतो. २१ समर्थ. २२ अरुचि. २३ धोतऱ्याच्या. २४ कांटवण. २५ हर्षानें. २६ वेडावी. २७ निर्फळ. २८ वांचणें. २९ खचीत. ३० इतर, तामस. ३१ मुख्य स्थान. ३२ प्रत्यक्ष. ३३ अमीन.

पै बाळें मियां तिखटें । नेणिजे कैसेनि निवटे । कां नेणिजे काळकूटे । आपलें केलें ॥ ६४ ॥
 तैसा पुढीलया आपुलया । घात करीत धनंजया । आदरी वोखटिया । क्रिया जो कां
 ॥ ६५ ॥ तिया करितां ही वेळीं । काय जालें हें न सांभाळी । चळला वायू वाहटुळी ।
 चेटे तैसा ॥ ६६ ॥ पै करणिया आणि जया । मळ नाहीं धनंजया । तो पाहूनि
 पिसर्या । कैची बाय ॥ ६७ ॥ आणि इंद्रियांचें वरिलें । चरोनि राखे जो जिर्यालें ।
 बेलातळीं लागलें । गोचिड जैसें ॥ ६८ ॥ हांसया रुदना वेळ । नेणतां आदरी बाळ । राहटे
 डेचळूखळ । तयापरी ॥ ६९ ॥ जो प्रकृती आतलेपणें । कृत्याकृत्यस्वादे नेणे । फुगे केरे
 धालेपणें । उकरडा जैसा ॥ ७० ॥ झणोनि मान्याचेनि नांवें । ईश्वराही परी न
 खालवे । स्तब्धपणें न मनवे । जोंगरासी ॥ ७१ ॥ आणि मन जयाचें कालाली ।
 राहाटी फुडो चोरिली । दिठी कीर ते बोली । पैयांगनेची ॥ ७२ ॥ किब-
 हुना कपटाचें । वेहचि वळिले तयाचें । तें जिणें की जुवाराचें । टिटेंघर ॥ ७३ ॥
 नेहे तयाचा प्रभुभावो । सामिलाभिलांचा गांवो । म्हणोनि नये येवो जावो । तया
 ठाया ॥ ७४ ॥ आणि आणिकाचें निकें केलें । विरह होय जया आलें । जैसें अपेय पैया
 मिनलें । लवण करी ॥ ७५ ॥ कां हेवि ऐसा पदार्थ । घातलिया आगीआंत । तेचि क्षणीं
 धेंडाडित । अग्नि होय ॥ ७६ ॥ नाना सुद्रव्यें गोमटीं । जालिया शरीरीं पैठीं । होउनि
 ठांती किरीटी । मळची जेवीं ॥ ७७ ॥ तैसें पुढीलचें वरवें । जयाच्या भीतरीं पावे ।
 आणि विरुद्धचि आधवें । होऊनि निगे ॥ ७८ ॥ जो गुण ये दे दोष । अमृताचें करी
 विष । वृध पाजिलिया देख । रीळा जैसा ॥ ७९ ॥ आणि एहिकां जियावें । जणें
 परेखा साच यावें । तें उचित कृत्य पावें । अवसरी जिये ॥ ८० ॥ तेव्हां जया आपसी ।
 निद्रा ये ठेविली ऐसी । दुर्व्यवहारी जैसी । विदोळे लोटि ॥ ८१ ॥ पै द्राक्षरसा आम्ररसा ।
 वेळे तोंड सडे वायसा । कां डोळे फुटती दिवसा । डुडुळाचे ॥ ८२ ॥ तैसा कल्याण
 काळ पाह । तें तयातें आळस खाये । ना प्रेमादी तरी होये । तो म्हणें तैसें ॥ ८३ ॥
 जोविचि सागराच्या पोटीं । जळे अखंड आगिठी । तैसा विषोद वाहें गांठीं । जिवाचिये
 जो ॥ ८४ ॥ लेंडोरें आगीं धुमावधि । कां रीपाना आंगीं दुर्गाधि । तैसा जो जीवतावधि ।

१ मरे. २ वाईट. ३ हाले. ४ मूर्खाला. ५ रक्षण. ६ तोंडीं दिलें. ७ जीव. ८ हंसण्यास व
 रुडण्यास. ९ प्रारंभी. १० यथेच्छ. ११ व्यापलेपणें. १२ कर्माकर्मांची रुचि. १३ तृप्तपणावें. १४ न
 लवे. १५ कपटी. १६ खरी. १७ वेद्येची. १८ चोरी, चाहाडी, शिंदळकी, या तिब्यावरचें घर.
 १९ प्रगटपण. २० विरुद्ध. २१ दुधाला. २२ घृत. २३ प्रज्वलित. २४ प्राप्त. २५ राहती. २६ सर्प.
 २७ या लोकीं वांचवें. २८ पल्लोकीं. २९ दुष्ट स्त्री. ३० विटाळशी क्षणून संग राहवची.
 ३१ कावल्याला. ३२ घुबडाचे. ३३ अकल्याण होण्याचे वेळीं. ३४ खेद. ३५ लेंड्यांच्या
 विस्तवांत. ३६ गुदद्वाराचा वारा.

वेषाहे केला ॥ ८५ ॥ आणि कल्पांताच्या पारा । वेगळेंही जो वीरा । सुत्र धरी व्यापारा ।
 आभिलाषा ॥ ८६ ॥ अगा जगाही परोती । शुचा वाहे पै चित्ती । करितां विषीं हातीं ।
 पुणही न लगे ॥ ८७ ॥ ऐसा जो लोकाभांत । पापपुंज मूर्त । देखसी तो अव्याहत ।
 तामस कर्ता ॥ ८८ ॥ एवं कर्म कर्ता ज्ञान । या तिहीचें त्रिधा चिन्ह । राविले तुज
 राजन । चक्रवर्ती ॥ ८९ ॥

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु ।

प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय ॥ २९ ॥

आतां अविद्येच्या गांवीं । मोहाची वेढूनि मंदवी । संदेहाचीं आवर्ती । लेऊनि
 कर्णी ॥ ६९० ॥ आत्मा निश्चयाची बैरव । जया आरिसां पाहे सावयव । तिये बुद्धीचिही
 यांव । त्रिधा असे ॥ ९१ ॥ अगा सत्त्वादिगुणीं इहीं । काड एक तिहीं ठायीं । न कीजेचि
 प्रथ पाहीं । जगामाजी ॥ ९२ ॥ आगी न वसतां पोटी । कवण काष्ट असे लुटी । तैसें तें
 केचें ईश्यकोटी । त्रिविध जें न नोहे ॥ ९३ ॥ द्वयौनी तिहीं गुणी । बुद्धी केली
 त्रिगुणी । धृतीसिही वांढणी । तैसिचि असे ॥ ९४ ॥ तेंचि एक वेगळालें । यथाचिन्ही
 अळंकारलें । सांगिजेल उपाइलें । भेदलेपणें ॥ ९५ ॥ परि बुद्धि धृति इयां । सोही
 भागामाजि धनंजया । आधीं रूप बुद्धीचिया । भेदासि करूं ॥ ९६ ॥ तरि उत्तम मध्यम
 निरुद्धा । संसारासि गा सुभटा । प्राणियां येतिया वाटा । तिनी आथी ॥ ९७ ॥ जे
 करणीय कौम्य निषिद्ध । ते हे मार्ग तिन्ही प्रसिद्ध । संसार भय संबंध ।
 जीवा ययां ॥ ९८ ॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये अभ्यासये ।

बंधं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥

म्हणोनि अधिकारें मानिलें । जें विधीचेनि बोधें आलें । तें येकचि येथ भलें । नित्य
 कर्म ॥ ९९ ॥ तेंचि आत्मप्राप्ति फळ । दिठी मृनि केवळ । कीजे जैसैं कां जळ । सेविजे
 तोंहने ॥ १०० ॥ येतुलेनि तें कर्म । सांडि जन्मभय विषम । करुनि दे सुगम ।
 मोक्षीसिद्धी ॥ १ ॥ ऐसैं करी तो भला । संसार भयें सांडिला । करणीयत्वे आला ।
 मुमुक्षुभागा ॥ २ ॥ तेथ जे बुद्धि ऐसा । बळिया बांधें भरवसा । मोक्ष ठेविला ऐसा ।
 जोडिल येथ ॥ ३ ॥ म्हणौनि निर्वृत्तिचि मांडली । सूनि प्रवृत्तितळीं । इथे कर्मी बुडकुळी ।

१ पलीकडचे. २ शोक. ३ पापाचा ढांग. ४ निरंकुश. ५ वस्त्र. ६ चांगुलपणा. ७ मूर्तिमान.
 ८ इन्द्रियवर्गीत. ९ धैर्य. १० आरंभिलेलें. ११ कनिष्ठ. १२ विहित निष्काम कर्म. १३ फले-
 च्छाश्रित कर्म. १४ तृषाशांत्यर्थ. १५ मुक्तीलाभ. १६ संसाराचा नाश होऊन मोक्ष मिळतो झणून
 निष्काम कर्मी बुडी मारावी. (निष्काम कर्म करावीं.) १७ बुडी मारणें.

द्यावी कीं ना ॥ ४ ॥ तृषार्ता उक्ते जिये । कां पुरी पडलिया पव्हणे । अंधकूपी गति
किरणे । सूर्याचेनी ॥ ५ ॥ नाना पथ्येसीं औषध लाहे । तरी रोगें वाढलाही जिये ।
कां सीतल जिवाळा होये । जळाचा जरी ॥ ६ ॥ तरी त्याच्या जीविता । नाहीं ओर्वे
अन्यथा । तैसें कर्मी इये वर्ततां । जोडेनि मोक्ष ॥ ७ ॥ हें करणीयाचिया कडे । जें ज्ञान
आधी चोखडें । आणि अकरणीय हें फुडें । ऐसें जाण ॥ ८ ॥ जरी तियें काम्यादिकें ।
संसारभयहायकें । अकृत्यपणाचें आंखुखें । पडिलें जयां ॥ ९ ॥ तियें कर्मी अकार्यी ।
जन्ममरण समर्थी । प्रवृत्ति पळवी पायीं । मागिलींचि ॥ १० ॥ पै आगीमाजि न रिधेवें ।
अर्थावीं न घलवे । धंगधंगीत नांगवे । झुळ जेवीं ॥ ११ ॥ कां काळियानाग धंधुशात ।
देखोन न घालवे हात । न बचवे खोपेआत^२ । व्याप्राचिये ॥ १२ ॥ तैसें कर्म अकरणीय ।
देखोन महामय । उपजे निःसंदेह । बुद्धी जिये ॥ १३ ॥ वाढिलें रांधुनि विषे । तेथ जा-
णजे मृत्यु न चुके । तेवि निषेधीं कां कां देखे । बंधातें जा ॥ १४ ॥ मग बंधभयमरितीं ।
तियें निषिद्धीं प्राप्तीं । विनियोगें जाणे निवृत्तीं । कर्माचिये ॥ १५ ॥ ऐसेनि कार्याकार्य-
विवेकी । जे प्रवृत्ति निवृत्ति मीपकीं । खरा कुंडा पारखी । जिया परी ॥ १६ ॥ तैसी
कृत्याकृत्यबुद्धी । बुद्धे जे निरवधी । सात्विक ह्यणिपे बुद्धी । तेचि तूं जाण ॥ १७ ॥

यया धर्ममधर्म च कार्यं चाकार्यमेव च ।

अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥

आणि बैकाच्या गांवीं । घेपे क्षीरनीर संकलवी । कां अहोरात्रीची गोवी । आंधळें
नेणे ॥ १८ ॥ जया फुलाचा मकरंद फांवे । तो काष्ठें कोरूं धांवे । परि भ्रमरपणा नेहे ।
अव्हांदा जेवि ॥ १९ ॥ तैसीं इये कार्याकार्ये । धर्माधर्मरूपें जिये । तियें न चोजवितां
जाये । जाणती जे कां ॥ २० ॥ अगा डोळांवीण मोतिये । घेतां पोंड मिळे विप्राये ।
न मिळणें तें आहे । ठेविलें तथे ॥ २१ ॥ तैसें अकरणीय अवचटें । नोडवे तरीच
लोटे । येरवीं जाणें एकवटें । दोन्ही जे कां ॥ २२ ॥ ते गा बुद्धी चोखाविर्सीं । जाण येथ
राजसी । अक्षत टाकिली जैसी । मादियेवरी ॥ २३ ॥

अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ।

सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥

१ पोहणें. २ व्यापला असतांही वांचतो. ३ मत्स्याला. ४ होतें. ५ स्पष्ट. ६ आवरण. ७ शिरवे.
८ खोल पाण्यांत. ९ प्रखर. १० धरतां येत नाहीं. ११ फुत्कार टाकीत. १२ जालीत. १३ निषिद्ध.
१४ व्यवस्था. १५ बुद्धि. १६ मापानें. १७ खोटा. १८ समजे. १९ अव्यंत. २० बगळ्याच्या.
२१ दुध व पाणी. २२ सरसकट. २३ मिळे. २४ आडवाट होत नाहीं. २५ न जाणें येतां.
२६ योग्यता. २७ काचित्. २८ अकस्मात्. २९ प्राप्त न होय. ३० शुद्धविषयी. ३१ समेवर.

आणि राजा जिया वाढा जाये । ते चोरांसि आडव होये । कां राक्षसां द्विर्वो पाहे ।
 ाति होऊनी ॥ २४ ॥ नाना निधानचि निद्वैवा । होये कोळसयाचा उडवा । पै असते
 ापणपें जीवा । नार्ही जालें ॥ २५ ॥ तैसें धर्मजात तितकें । जिये बुद्धीसी पातकें ।
 ाच तें लटिकें । ऐसेचि बुद्धे ॥ २६ ॥ ते भाषवेचि अर्थ । करुनि घाली अनर्थ । गुण
 । ते व्यवस्थित । सोषचि मानी ॥ २७ ॥ किंबहुना श्रुतिजाते । अर्थिधुनि केले सरते ।
 । तुलेहि उभरते । जाणे जे बुद्धी ॥ २८ ॥ कोणातेही न पुसतां । तामसी जाणावी पंडु-
 । ता । रात्री काय धर्मार्था । साच करवी ॥ २९ ॥ एवं बुद्धीचे भेद । तिन्ही तुज विशद ।
 । रांगीतले स्वबोध । कुमुदचंद्रा ॥ ३० ॥ आतां ययाचि बुद्धिवृत्ती । निष्टकिर्लो कर्मजाती ।
 । वांद मांडिजे धृती । त्रिविधा जया ॥ ३१ ॥ तिये धृतीचेही विभाग । तिन्ही यथालिंग ।
 । रांगीजति चांग । अवधान हे ॥ ३२ ॥

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेंद्रियक्रियाः ।

योगेनाऽव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्विकी ॥ ३३ ॥

तर उठेलिया दिनकर । चोरीसि थोके आधार । कां राजाज्ञा अव्यवहार । कुठवी
 जेवीं ॥ ३३ ॥ नाना पवनाचा सोंद । वाजीनलिया नीद । आंगेंसी बोभोंद । सांडिती
 मेघ ॥ ३४ ॥ कां अगस्तीचेनि दर्शने । सिंधु घेऊनी ठोंती मोने । चंद्रोदयी कमळवने ।
 मिठी देती ॥ ३५ ॥ हें असो पावो उचलिला । मंदमुख न ठेवती खालां । गर्जोनि पुढां
 जाला । सिंह जरी ॥ ३६ ॥ तैसा जो धीर । उठलिया अंतरे । मनादिकें व्यापार । सांडिती
 उर्भा ॥ ३७ ॥ इंद्रिया विषयांचिया गांठी । अपेसया सुदती किरीटी । मन मायेच्या पोटी ।
 रिगती देही ॥ ३८ ॥ अधोर्ध्व गुढे काडी । प्राण नवांची पेंडी । बांधोनि घाली उडी ।
 मध्यमेमाजी ॥ ३९ ॥ संकल्पविकल्पाचें लुगडें । सांडूनि मन उघडें । बुद्धि मागिलेकडे ।
 उगीचि बेसे ॥ ४० ॥ ऐसी धैर्यराजें जेणें । मन प्राण करणें । स्वचेष्टांचीं संभाषणें ।
 सांडवीजती ॥ ४१ ॥ मग आवर्षाचि सोंडी । ध्यानाच्या आंतुल्या मंडी । कोडिजती
 निरवडी । योगाचिये ॥ ४२ ॥ परी परमात्मया चक्रवर्ती । उगणिती जंव हातीं । तंव

१ अरण्य. २ दिवस उजाडे. ३ ठेवा. ४ भाग्यहीनाला. ५ ढीग. ६ वाटे. ७ वेदाने.
 ८ स्थापन. ९ मान्य. १० विपरीत. ११ धर्मार्थाला जी खरोखर रात्र = अभाव करणारी ती
 काय करावयाची. १२ स्पष्ट. १३ ज्ञानरूपकमलास प्रकुलित करण्याच्या चंद्रा. १४ निश्चयात्मक
 झाला. १५ वेगवेगळेपणा. १६ धैर्य. १७ जसे आहेत तसे. १८ थांबे. १९ आश्रयस्थान, अंधकार
 अज्ञापार्श्वी चोरी व अंधकार हीं दोन्ही नार्हीशीं होतात. २० वेग. २१ वीज इत्यादि. २२ गर्जना.
 २३ राहती. २४ मिटती. २५ हत्ती. २६ अंतरांतून. २७ दाहा इंद्रियें. २८ खालतें वरतें.
 २९ आवरण. ३० सुषुप्त. ३१ शुद्ध. ३२ हृदयी. ३३ कुशलनेने. ३४ जाणती.

लांच न घेतां धृती । धरिजती जिया ॥ ४३ ॥ ते गा धृति येथें । सात्विक हें निरुतें ।
आईक अर्जुनातें । श्रीकांत ह्मणे ॥ ४४ ॥

यया तु धमकामाथान् धृत्या धारयतेऽर्जुन ।

प्रसंगेन फलाकांक्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥

आणि होऊनियां शरीरी । स्वर्गसंसाराच्या दोहीं घरीं । नांहे जो पोटभरी । त्रिवर्गों-
पायें ॥ ४५ ॥ तो मनोरथांच्या सागरीं । धर्मार्थकामांच्या तारुवावरी । जेणें धैर्यबळें
करी । क्रिया बाणिज ॥ ४६ ॥ जें कर्म भांडवला सुये । त्याची चौगुणी येती पाहे ।
येवढे साहस वाहे । जया धृती ॥ ४७ ॥ ते गा धृती राजस । पार्या येथ परियेस ।
आतां आइक तामस । तिसरी जे कां ॥ ४८ ॥

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ।

न विमुंचति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ ३५ ॥

तरि सर्वाधमें गुणें । जयाचें कां रूपा येणें । कोळसा काळपणें । वडला जैसा
॥ ४९ ॥ अहो प्राकृत आणि हीन । त्याही कीं गुणत्वाचा मान । परि न ह्मणिजे पुण्य-
जन । राक्षस काई ॥ ७५० ॥ पै ग्रहांमाजि हंगळ । त्यातें ह्मणिजे मंगळ । तैसा तमी
धेसाळ । गुणशब्द हा ॥ ५१ ॥ जे सर्वशेषांचा वसोटा । तमचि कौमऊनि सुभटा ।
उभारिला आंगवठा । जया नराचा ॥ ५२ ॥ तो आळस सैनि असे कांखे । ह्मणौनि
निद्रे कांहीं न मुके । पापें पोशितां दुःखें । न सांडिजे जेवीं ॥ ५३ ॥ आणि देहा धना-
चिया आवडी । सदा भय त्यातें न सांडी । विसंबूं न सके धोंडी । काठिण्य जैसें
॥ ५४ ॥ आणि पदार्थजातीं ^१खेहो । बांधे ह्मणौनि तो शोकें ठावो । केला न शके
पाप जावो । कृतघ्नौनि जैसें ॥ ५५ ॥ आणि असंतोष जीविसीं । धरुनि ठेला अहि-
निशीं । ह्मणौनि मैत्री तेणेसीं । विषादें केली ॥ ५६ ॥ लसणातें न सांडी ^२भंथी । कां
अपथ्यशाळातें व्याधी । तैसी केली मरणावधी । विषादें त्या ॥ ५७ ॥ आणि वैयसा
वित्तकाम । ययाचा वाढवी संभ्रम । ह्मणौनि मदै आश्रम । तोचि केला ॥ ५८ ॥ आगीतें
न सांडी ताप । सैळातें जातीचा साप । कां अंगाचा वेरी वोंसिप । अखंड जैसा ॥ ५९ ॥
ना तरि शरीरांतें काळ । न तिसंबे कवणे वेळ । तैसा आथि अढळ । तामसी मद

१ धर्म, अर्थ, काम या तीन उपायांनी. २ गलबतावर. ३ व्यापार. ४ घाली. ५ रजोगुणा-
त्मक. ६ प्रसिद्धीस. ७ पुण्यवान लोक. ८ अशीसारखा क्रूर ग्रह. ९ व्यर्थ. १० वसतिस्थान.
११ सिद्ध करून. १२ आकार. १३ घालून. १४ दगड. १५ प्रीति. १६ ठेवितो. १७ अनुप-
काव्यापासून. १८ राहिला. १९ लेशनें. २० दुर्गंध. २१ आयुष्यधन वर्धनाची इच्छा. २२ मोठे-
पण. २३ द्रवाला. २४ सर्वांशीं विरुद्ध. २५ भय.

॥ ७
आह
जग
सिखि
परि
निर्
तली
नि
तें
चो
॥ १
जि
तो

ता
हो
रं
ज
ज
तें

॥ ० ॥ एवं पांचही हे निद्रादिक । तामसाच्या ठाईं होख । जिया धृती देख । धरिले
 ती ॥ ६१ ॥ तिथे गा धृती नावें । तामसी येथ हें जाणावें । ह्मणीतलें तेंणें देवें ।
 चेनि ॥ ६२ ॥ एवं त्रिविध जे बुद्धि । कीजे कर्मनिश्चयो आधि । तो धृती या
 ॥ नेईजो येथ ॥ ६३ ॥ सूर्ये मार्ग गोंचर होये । आणि तो चालती कीर पाये ।
 चालणें तें आहे । धैर्ये जेवी ॥ ६४ ॥ तैसी बुद्धि कर्मातें दावी । तें करणसामग्री
 जवी । परि निफजावया होआवी । धीरंता जे ॥ ६५ ॥ ते हे गा तुजप्रति । सांगी-
 त्रिविध धृति । यथा कर्मत्रया निष्पत्ति । जालिया मग ॥ ६६ ॥ येथ फळ जें एक
 जे । सुख जयातें ह्मणिजे । तेंही त्रिविध जाणिजे । कर्मवशें ॥ ६७ ॥ तरि फळरूप
 सुख । त्रिगुणीं भेदलें देख । विवंचूं आतां चोख । चोखीं बोलीं ॥ ६८ ॥ परि
 वी ते कैसी सांगें । पै घेवों जातां बोलबगें । कार्नाचियेही लागे । हातींचा मळ
 ॥ ६९ ॥ ह्मणौनि जयाचेनि अवेहरें । अवधानही होय बाहरें । तेंणें आइक हो आहें ।
 याचेनि जिवें ॥ ७० ॥ ऐसें ह्मणौनि देवो । त्रिविधा सुखाचा प्रस्तावो । मांडला
 ॥ निर्वोहो । निरूपित असे ॥ ७१ ॥

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।

अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखांतं च निगच्छति ॥ ३६ ॥

ह्मणे सुखत्रयसंज्ञा । सांगों ह्मणौनि प्रतिज्ञा । बोलिलें तें प्रज्ञा । एक आतां ॥ ७२ ॥
 रे सुख तें गा किरीटी । दाविजेल तुज दिटी । जें आत्मयाचिये ॥ भेटी । जीवासि
 य ॥ ७३ ॥ परि मात्रेचेनि मीपें । दिव्योषध जैसें घेपे । कां कथिलाचें कीजें रुपें ।
 भावनीं ॥ ७४ ॥ नाना लवणाचें जळ । होआवया होनि चार वेळ । देऊनि सांडि-
 ती ठाळ । तोंयांचे जोवि ॥ ७५ ॥ तेवि जालेनि सुखलेशें । जीव भाविलिया अभ्यासें ।
 वेवपणाचें नासे । दुःख जेथें ॥ ७६ ॥ तें येथ आत्मसुख । जालें असे त्रिगुणात्मक ।
 ही सांगों एकैक । रूप आतां ॥ ७७ ॥

यत्तदग्रे विचमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।

तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥

आतां चंदनाचें बुड । सर्पी जैसें दुर्वाड । कां निधानाचें तोंड । विवसिरीं जेवि
 ॥ ७८ ॥ अगा स्वर्गीचें गोमटें । आडव थोंगसंकटें । कां बाळपण दोंसटें । त्रासकाळें

१ प्रत्यक्ष. २ इंद्रियार्थ. ३ उत्पन्न करी. ४ धैर्य. ५ कर्माच्या योगानें. ६ स्पष्ट शब्दांनीं.
 ७ शब्दाच्या मार्गानें. ८ अंतःकरणयुक्त श्रवणानें. ९ करतलमलवत्. १० विवरण. ११ व्यवस्था.
 १२ बुद्धिमंता. १३ भेटीनें. १४ प्रमाणानें. १५ किमयेच्या कुतीनें. १६ पूर. १७ पाण्याचे.
 १८ भयंकर. १९ विप्रदेवतेमुळें. २० अरण्य. २१ यज्ञरूप क्लेशानें. २२ पीडाकारक.

॥ ७९ ॥ हे असो दीपाचिये सिद्धी । अवघड धूम आधी । ना तरि तो आंघेधी । जिभेचा ठावो ॥ ७८० ॥ तयापरि पांडवा । जया सुखाचा रिगावा । विषम तेथ मेळावा । यमदा मांचा ॥ ७८१ ॥ हेत सर्वस्नेहा मिठी । आणी ऐसे वैराग्य उठी । स्वर्गसंसारा कांडी । काढितची ॥ ७८२ ॥ विवेक श्रवणे स्वरुपसे । जेथ व्रताचरणे कर्कशे । करितां जाती भोक्ते । बुध्यादिकांचे ॥ ७८३ ॥ सुषुप्तेचेनि तोंडे । गिळिजे प्राणापानाचे लोंडे । बोह गियेसीचि येवडे । भारी जेथ ॥ ७८४ ॥ जें सारसांही बिघडतां । होय बोहोहूनि वस्त काढितां । ना भंगण स्वडितां । भोग्यावरुनी ॥ ७८५ ॥ पै भोग्येपुढीनि बाळक । काळें नेतां एकुलतें एक । होय कां उदक । तुटतां मीना ॥ ७८६ ॥ तैसें विषयांचे घर । इन्द्रिय सांडितां थोर । युगांत होय ते वीर । विर्राग साहाती ॥ ७८७ ॥ ऐसा जया सुखाचा आरंभ । शशी काडिण्याचा क्षोभ । मग क्षीरादधी लाभ । अमृताचा जैसा ॥ ७८८ ॥ पहिल्या वैराग्यगर्भाळा । धैर्यशंभु बोडवी गळा । तरि ज्ञानामृतें सोहळा । पाहे जेथें ॥ ७८९ ॥ पै कोलतीहि कोपे ऐसे । द्राक्षांचे हिरवेपण असे । तें परिपार्कां कां जैसे । माधुर्य आते ॥ ७९० ॥ तें वैराग्यादिक तैसे । पिकलिया आत्मप्रकाशे । मग वैराग्येसीही नाशे । अविद्याजात ॥ ७९१ ॥ तेव्हां सागरी गंगा जैसी । आत्मी मीनल्या बुद्धि तैसी । अद्वयानंदाची आपैसी । खाणी उघडे ॥ ७९२ ॥ ऐसें स्वानुभवविश्रामें । वैराग्यमूळ जें परिणमे । तें सात्विक येणें नामें । बोलिजे सुख ॥ ७९३ ॥

विषयेंद्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ।

परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ ३८ ॥

आणि विषयेंद्रिया । मळ होतां धनंजया । जें सुख जाय थडिये । सांडूनि दोन्ही ॥ ९४ ॥ अर्थिकारिया रिगतां गांवो । होय जैसा उत्साहो । कां रिणोवरी विवाहो । विस्तारिला ॥ ९५ ॥ नाना रोगिया जिभेपासी । केळें गोड साखरेसी । कां बचनागाची जैसी । मधुरता पहिली ॥ ९६ ॥ पहिले संव-चोराचें भैत्र । हेटभेटीचें कलत्र । कां लोंघ-वीयाचे विचित्र । विनोद ते ॥ ९७ ॥ तैसें विषयेंद्रियेंक्षी । जें सुख जीवातें पोखी । मग उपडिलां खडकां । हंस जैसा ॥ ९८ ॥ तैसी जोडी आवची आटे । जीविताचा ठाय

१ औषधास. २ विपरीत. ३ दांतखील. ४ कांटेरी. ५ दूर करितच. ६ तीव्र. ७ कटोर. ८ आंगाच्या कातड्याचें भोंक. ९ मध्यनाडी. १० प्रथमार्ध. ११ चक्रवाकाच्या युग्मास. १२ कासेपासून. १३ भिकारी. १४ पात्रावरून. १५ आईच्या पुढ्यांतून. १६ विरक्त. १७ विषाला. १८ पुढें करी. १९ कोलून झुगारणारीं द्राक्षें राखतांही, कवलिता अशा पाठीं तक्षक. २० अज्ञानसमूह. २१ मिळाळी असतां. २२ तीरें. २३ अधिकारी. २४ शिरतां. २५ कर्जानें. २६ बाजारांतील स्त्री. २७ थंडखोराचे. २८ विषयामुळे. २९ सांपडला. ३० सांगादिलेले.

फिटे । सुकृताचियाही सुदे । धनाची गाढी ॥ १९ ॥ आणिक भोगिलें जें कांहीं । तें स्वम
तैसें होय नाही । मग हानिचाचि धाई । लोळावें उरे ॥ ८०० ॥ ऐसें आपत्ती जें सुख ।
एहिर्कोपरिणम देख । परत्री कीर विख । होउनि परते ॥ १ ॥ जे इंद्रियजाता लळा ।
वीधलिया धर्माचा मळा । जाळुनि भोगिजे सोहळा । विषयांचा जेय ॥ २ ॥ तेथ पातकें
बांधिती धावो । तिथें नरकीं देती ठावो । जेणें सुखें हा अपावो । परत्री ऐसा ॥ ३ ॥ पै
नामें विष मधुरें । परि मारुनि अंती खरें । तैसें आदिजें गोडिरे । अंती कडु ॥ ४ ॥
पार्था तें सुख साचें । वैळिलें आहे रजाचें । ह्यगौनि न शिवें त्याचें । आंग करी ॥ ५ ॥

यदग्रे चानुबंधे च सुखं मोहनमात्मनः ।

निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ ३९ ॥

आणि अपेयाचेनि पानें । अखाद्याचेनि भोजनें । स्वैरस्त्रीसनिधानें । होय जें सुख
॥ ६ ॥ कां पुढिलांचेनि मारें । नातरि परेस्वापहारें । जें सुख अवतरे । भाटाच्या बोलीं
॥ ७ ॥ जें आलस्यावारी पोखिजे । निद्रेमाजी जें देखिजे । जहन्नाच्या आद्यंतीं भूलिजे ।
आपुली वाढ ॥ ८ ॥ तें गा सुख पार्था । तामस जाण सर्वथा । हें बहु न सांगोंचि ^{१६} जे
कथा । असंभोग्य हें ॥ ९ ॥ ऐसें कर्मभेदें मुदलें । फळसुखही त्रिधा जालें । तें हें यथागमें
केलें । गोचर तुज ॥ ८१० ॥ तें कर्ता कर्म फळ । हे त्रिपुटी येकी केवळ । वांचूनि
कांहींचि नसे स्थूल । सूर्मा इये ॥ ११ ॥ आणि हे तंव त्रिपुटी । तिहीं गुणां इहीं
किरीटी । गुंफिली असे पटी । तंतुर्वी जैसी ॥ १२ ॥

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।

सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यान्निर्भुगैः ॥ ४० ॥

ह्यगौनि प्रकृतीच्या आंलोकीं । न बांधिजे इहीं सत्त्वादेकीं । तैसी स्वर्गां ना मृत्यु-
लोकीं । आथी वस्तु ॥ १३ ॥ कैचा लोवेवीणें कांबळा । मातियेवीण मोडळा । कां
जळेंवीण कळोळा । होणें आहे ॥ १४ ॥ तैसें नहोनि गुणाचें । सृष्टीच्या रचना रचे ।
ऐसें नाहींच गा साचें । प्राणिजात ॥ १५ ॥ यालागीं हे सकळ । तिहीं गुणांचेंचि
केवळ । घडलें आहे निखळ । ऐसे जाण ॥ १६ ॥ गुणां देवां त्रयी लाविली । गुणां
लोकीं त्रिपुटी पाडिली । चतुर्वर्णा घातली । सिनानी उळिगें ॥ १७ ॥

१ पुण्यरूप धन. २ घायानें. ३ विपत्तिरूप. ४ या लोकांत. ५ परिणाम पावतें. ६ बळ.
७ अपाय. ८ मधुर नांवाचें विष. ९ मधुर. १० बनविलें. ११ व्यभिचारिणीच्या संसर्गानें.
१२ दुसऱ्याचें द्रव्य हरण केल्यानें. १३ प्रगटे. १४ पुष्ट होतें. १५ स्वधर्म. १६ कारण कीं.
१७ निध. १८ तंतुर्मी. १९ आभासांत. २० लोंकरीवांचून. २१ मातीचें ठेकळ. २२ ब्रह्मा,
विष्णु, महेश. २३ कर्ता, कर्म, करणें इ०. २४ कार्ये.

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परंतप ।

कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ ४१ ॥

तेचि चारी वर्ण । पुससी जरी कोण कोण । तरि जयां मुख्य ब्राह्मण । धुरेचे कां ॥ १८ ॥ येर क्षत्रिय वैश्य दोन्ही । तेही ब्राह्मणाच्याचि मानिजे मानी । जे ते वैदिक-विधानी । योग्य ह्मणौनी ॥ १९ ॥ चौथा शूद्र जो धनंजया । वेही लाग कीर नाही तया । तन्ही वृत्ति वर्णत्रया- । आधीन तयाची ॥ ८२० ॥ तिये वृत्तीच्या जवळिका । वर्णत्रयां ब्राह्मणादिकां । अहो शूद्रही कीं देखा । चौथा जाला ॥ २१ ॥ जैसा फुलाचेनि सांगाते । तांतु तुरबिजे श्रीमंतें । तैसें द्विजसंगें शूद्रातें । स्वीकारी श्रुती ॥ २२ ॥ ऐसेंसी गा पाथी । हे चतुर्वर्ण्यवस्था । करूं आतां कर्मपथा । यांचियां रूप ॥ २३ ॥ जिही गुणीं ते वर्ण चारी । जन्ममृत्यूचिये कातरी । चुकोनियां ईश्वरी । पेठे होती ॥ २४ ॥ जिये आत्मप्रकृतीचे इहीं । गुणीं सत्त्वादिर्कां तिहीं । कमें चौथां चहू ठाई । वांटिलीं वर्णां ॥ २५ ॥ जैसें बापे जोडिले लेंकां । वांटिले सूर्ये मार्ग पांथिकां । नीना व्यापार सेवकां । स्वामीनें जैसे ॥ २६ ॥ तैसी प्रकृतीच्या गुणीं । जया कर्माची वेल्हावणी । केली आहे वर्णां । चहू इहीं ॥ २७ ॥ तेथ सत्वे आपल्या आंगां । समीन-निमीन भागी । होचे केले नियोगी । ब्राह्मण क्षत्रिय ॥ २८ ॥ आणि रज परी सात्विक । तेथ ठेविले वैश्य लोक । रजचि तमभेषक । तेथ शूद्र ते गा ॥ २९ ॥ ऐसा येकाचि प्राणिवंश । भेद चतुर्वर्णधा । गुणींचि इहीं प्रबुद्धा । केला जाण ॥ ८३० ॥ मग आपले ठेविले जैसें । आइतेचि दीपे विसें । गुणभिन्न कर्म तैसें । शास्त्र दावी ॥ ३१ ॥ तेचि आतां कोण कोण । वर्णविहितांचें लक्षण । हें सांगों ऐक श्रवण । सौभाग्य-निधी ॥ ३२ ॥

शमो दमस्तपः शौचं क्षांतिराजवमेव च ।

ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥ ४२ ॥

तरि सर्वेद्रियांचिया वृत्ती । घेऊनि आपल्या हातीं । बुद्धि आत्मया मिळे येकांती । प्रिया जैसी ॥ ३३ ॥ ऐसा बुद्धीचा उर्ध्वरम । तया नाम ह्मणिवे शम । तो गुण गा उर्ध्वक्रम । जया कर्माचा ॥ ३४ ॥ आणि बाह्येद्रियांचें धेंडे । पिटूनि विधीचोनि वेंडे । नेदिजे अधर्माकडे । कहींचि जावों ॥ ३५ ॥ तो पै गा शमा विरंजा । दम गुण जेथ वुजा ।

१ आग्रभागींचे. २ वेदोक्तकर्मे करण्याला. ३ प्रवेश. ४ जीवनोंपाय. ५ वृत्तीच्या साधेध्याने. ६ दोरा धारण करावा. ७ या चारी वर्णांच्या कर्मविभागाचें स्पष्टीकरण. ८ कातरीस. ९ प्राप्त. १० वाटसरू लोकांस. ११ अथवा. १२ विस्तार. १३ अर्धोअर्ध, समविषमभावें. १४ स्वाधीन. १५ तमोमित्र. १६ वर्णपरत्वे चार प्रकारचा. १७ हे भाग्यवंता. १८ विषयापासून उलटणे. १९ शांति आरंभ. २० आरंभ. २१ स्वारी. २२ साह्य.

आणि स्वधर्माचिया वोजा । जिणें जें कां ॥ ३६ ॥ तेविचि सैदवीचिये राती । न
 विसंबिजे जेवि वांती । तैसा ईश्वरनिर्णय चित्ती । वाहणें ससा ॥ ३७ ॥ तथा नाम
 तप । हें तिजया गुणाचें रूप । आणि शौचही निष्पाप । द्विविध जेथ ॥ ३८ ॥ मन भाव-
 शुद्धी भरलें । आंग क्रिया अळकारिलें । ऐसें सबाह्य जियलें । साजिरें जें कां ॥ ३९ ॥
 तथा नाम शौच पार्था । तो कर्मी गुण जये चौथा । आणि पृथ्वीचिया परी सर्वथा ।
 सर्व जें साहाणें ॥ ४० ॥ ते गा क्षमा पांडवा । गुण जेथ पांचवा । स्वरामाजि गुहावा ।
 पंचम जैसा ॥ ४१ ॥ आणि वांकडेनि बोधेसी । गंगा वाहे उजुचि जैसी । कां पुष्टी
 वळला उसी । गोडी जैसी ॥ ४२ ॥ तैसा विषमांही जीवां- । लागीं उजुकार बरवा । तें
 आर्जव गा साहावा । जेथचा गुण ॥ ४३ ॥ आणि पाणियें प्रयत्नें मीळी । अखंड जेचे
 झाडामुळी । परि तें आपवेचि फळी । जाणें जेवी ॥ ४४ ॥ तैसें शास्त्राचारें तेणें । ईश्वरच
 येक पावणें । हें फुडें जें कां जाणणें । तें येथ ज्ञान ॥ ४५ ॥ तें गा कर्मी जिये । सातवा
 गुण होये । आणि विज्ञान हें पाहें । एवरूप ॥ ४६ ॥ तरि सत्वशुद्धीचियें वेळे । शास्त्रें कां
 ध्यानबळें । ईश्वरतत्त्वाचि मिळे । निष्टकंडुद्धी ॥ ४७ ॥ हें विज्ञान बरवें । तें गुणरत्न जेथ
 आठवें । आणि आस्तिक्य जाणावें । नववा गुण ॥ ४८ ॥ पै राजमुद्रा आयिलियां । प्रजा
 भजे भलतयां । तेवि शास्त्रें स्वीकारिलिया । मार्गमात्रातें ॥ ४९ ॥ आवरें जें कां मानणें ।
 तें आस्तिक्य मी ह्मणें । तो नववा गुण जेणें । कर्म तें साच ॥ ५० ॥ एवं नवही शमा-
 दिक । गुण जेथ निशेष । तें कर्म जाण स्वाभाविक । ब्राह्मणाचें ॥ ५१ ॥ तो नैवगुण-
 रत्नाकर । यया नवरत्नांचा हार । न फेडीत ले^१ दिनकर । प्रकाश जैसा ॥ ५२ ॥ नाना
 चांपा^२ चांपौळीं पूजिला । चंद्र चंद्रिका धवळला । कां चंदन निजें चर्चिला ।
 सौरभ्यें जेवीं ॥ ५३ ॥ तेवि नवगुणटिकलंग । लेणें ब्राह्मणाचें अव्यंग । कहींचि न संडी
 आंग । ब्राह्मणाचें ॥ ५४ ॥ आतां उचित जें क्षत्रिया । तेंही कर्म धनंजया । सांगों ऐक
 प्रज्ञेचिया । भैरवरी ॥ ५५ ॥

शौर्य तेजो धृतिर्दाक्ष्यं गुह्ये चाप्यपलायनम् ।

दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ ४३ ॥

तरि भानु हा तेजें । नापेक्षी जेवि विरजें । कां सिंहें न पाहिजे । जावळियां ॥ ५६ ॥

१ रीतीनें. २ वांचणें. ३ जन्मल्याच्या साहाय्या रात्री. ४ दिवा. ५ बुद्धि. ६ विचारानें. ७ विहित
 कार्यानीं भूषित केलें. ८ जाहलें. ९ सुसोभित. १० पंचम नांवाचा स्वर. ११ पाठीकडे वळले.
 १२ सरळ. १३ माळी नित्य झाडाच्या मुळांत पाणी घालून भ्रम करितो व फळानें भ्रमाचें सार्थक्य
 होईल असें मानितो. १४ सिद्धांतबुद्धीनें. १५ राजचिन्हें असलेल्यांला. १६ तोच नवगुणरूप रत्नांचा
 समुद्र व तोच त्या नवरत्नांचा हार करून ले=आपल्या आंगावर घालितो. १७ चांप्याच्या कळ्यांनीं.
 १८ चांदण्यानें शुभ्र केला. १९ सुगंधानें. २० शोभिवंत. २१ सामुग्रीनें. २२ साह्य. २३ सोबती.

ऐसा स्वयंभ जो जीवें लाठ । सावायेंवणें उड्डट । तें शौर्य गा जेथ श्रेष्ठ । पहिला गुण ॥ ५७ ॥ आणि सूर्याचेनि प्रतापें । कोडिही^१ नक्षत्र हारपे । ना तो तरि न लोपे । सचंद्रीं तिहीं ॥ ५८ ॥ तैसेनि आपुले प्रौढिगुणें । जगा या विस्मय देणें । आपण तरी न क्षोभणें । कायसेनही ॥ ५९ ॥ तें प्रागल्भ्यरूप तेजा । जिये कर्मी गुण बुजा । आणि धीर तो तिजा । जेथिंचा गुण ॥ ६० ॥ वरिपंडलिया आकाश । बुद्धीचे डोळे मानस । झांकी ना तें परियेस । धैर्य जेथें ॥ ६१ ॥ आणि पाणी हो कां भलतेतुकें । परि तें जिणौनि पद्म फांके । कां आकाश उंचिया जिंके । आर्वडे तयातें ॥ ६२ ॥ तें विविधा अवस्था । पातलिया जिणौनि पार्था । प्रज्ञाफळ तया अर्था । वेदें देणें जें ॥ ६३ ॥ तें वक्षस्व गा चोख । जेथ चौथा गुण देख । आणि जुंझ अलौकिक । पांचवा गुण ॥ ६४ ॥ आदिव्यार्चा झाडें । सर्वां सन्मुख सूर्याकडे । तेवि समार शत्रूपुडें । होणें जें कां ॥ ६५ ॥ माहेवर्णी प्रयत्नेसी । चुकविजे सजे जैसी । रिपू पाठी नदिजे तैसी । समरगर्णी ॥ ६६ ॥ हा क्षत्रियाचेया आचारी । पांचवा गुणेंद्र अवधारी । चहूँ पुरुषार्थां शिरी । भक्ति जैसी ॥ ६७ ॥ आणि जालेनि फुलें फळे । शाखिया जैसी मोकळे । कां उदार परिमळें । पद्माकूर ॥ ६८ ॥ ना ना आवडीचेनि मापें । चांदिणें भलतेणें घेपे । पुढिलांचेनि संकल्पें । तैसें जें देणें ॥ ६९ ॥ तें उर्मप गा दान । जेथ सहावें गुणरत्न । आणि औज्ञे एकायतन । होणें जें कां ॥ ७० ॥ पोषुनि अवयव आपुले । करविजती मातविले । तेवि पालणें लोभविलें । जग जें भोगणें ॥ ७१ ॥ तया नाम ईश्वरभावो । जो सर्वसामर्थ्याचा ठावो । तो गुणांमाजि रावो । सातवा जेथ ॥ ७२ ॥ ऐसें जें शौर्यादिकी । इहीं सात गुणविशेखी । अळंकृत सैमिकखी । आकाश जैसें ॥ ७३ ॥ तैसें सप्तगुणीं विचित्र । कर्म जें जर्गी पवित्र । तें सहज जाण क्षात्र । क्षत्रियाचें ॥ ७४ ॥ ना ना क्षत्रिय नव्हे नर । तो सत्त्व सोनयाचा मेर । ह्यणौनि गुण स्वर्गा आधार । सातां यियां ॥ ७५ ॥ ना तरि सप्तगुणार्णवी । परिवारली बरवी । हे क्रिया नव्हे पृथ्वी । भोगीतसे तो ॥ ७६ ॥ कां गुणाचे सातांही ओधी । हे क्रिया ते गंगा जर्गी । तया महोदधीचिया आंगी । विलसे^{१८} जैसी ॥ ७७ ॥ परि हें बहु असो देख । शौर्यादि गुणात्मक । कर्म गा नैसर्गिक । क्षत्रजातीसी ॥ ७८ ॥ आतां वैश्याचिये जाती । उचित जें महामती । तें ऐकें निर्हती । क्रिया सांगों ॥ ७९ ॥

कृषिगोरक्षयाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।

परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ ४४ ॥

तरि भूमि बीज नागर । यया भांडवलाचा आधार । घेऊनि लाभ अपार । मेळवणें

- १ वळवान. २ साद्यावांलून. ३ शूर. ४ कोट्यवधी. ५ कोसळल्यास. ६ कितीही. ७ जिंकून. ८ पाहिजे त्याला. ९ सूक्ष्म मार्ग. १० रजस्वला. ११ मुख्य गुण. १२ वृक्ष. १३ देतात. १४ मोठे. १५ वेदांसेत एकनिष्ठ. १६ सतकर्णीनीं. १७ वेष्टिली. १८ सोमे. १९ स्वाभाविक. २० यथार्थ.

जें ॥ ८८० ॥ किंबहुना कृष्णजिणें । गोधनें राखोनि वर्तणें । कां सैमर्धाची विकणें ।
मैहार्य वस्तु ॥ ८९ ॥ येतुलालाचि पांडवा । वैश्यते कर्माचा मेळावा । हा वैश्यजाति-
स्वभावा । आंतुला जाण ॥ ८२ ॥ आणि वैश्य क्षत्रिय ब्राह्मण । हे द्विजन्मे तीन्ही वर्ण ।
यथांचें जें शुश्रूषण । तें शूद्र कर्म ॥ ८३ ॥ पै द्विजसेवेपरौतें । धांवणें नाहीं शूद्रातें । एवं
चतुर्वर्णांचितें । दाविलीं कर्म ॥ ८४ ॥

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।

स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विंदति तच्छृणु ॥ ४५ ॥

आतां इयेचि विचक्षणा । वेगळालिया वर्णा । उचित जैसें करणा । शब्दादिक ॥ ८५ ॥
ना तरि जळदच्युता । पाणिआ उचित सरिता । सरितेसी पांडुसुता । सिंधु उचित
॥ ८६ ॥ तैसें वर्णांश्रमवशें । जें करणीय आलें असे । गोरया आंगा जैसें । गोरपण
॥ ८७ ॥ तथा स्वभावविहिता कर्मा । शास्त्राचेनि मुखें वीरोत्तमा । प्रवर्तावयालागीं
मैमा । अढळ कीजे ॥ ८८ ॥ पै आपुलेंचि रत्न धितें । घेपे पारखियाचेनि हातें । तैसें
स्वकर्म आपैतें । शास्त्रें करावें ॥ ८९ ॥ जैसी दिटी असे आपुलियाडाई । परि दीपेवीण
भोग नाहीं । मार्गु न लाहतां काई । पाय असतां होय ॥ ९० ॥ ह्यणौनि ज्ञातिवशें
साचार । सहज असे जो अधिकार । तो आपुलालिया शास्त्रें गोचर । आपण कीजे
॥ ९१ ॥ मग घरींचाचि ठेवा । जेविं डोळ्यां दावी दिवा । तरी घेतां काय पांडवा ।
आडळ असे ॥ ९२ ॥ तैसें स्वभावे भागा आलें । वरी शास्त्रें खरें केलें । तें विहित जो
आपुलें । आचरे गा ॥ ९३ ॥ परि आळस सांडुनी । फळकाम दवडुनी । आंगें जीवें
मांडुनी । तेथेंचि भेई ॥ ९४ ॥ बोधीं पडिलें पाणी । नेणे भानानी वाहणी । तैसा जाय
आचरणी । व्यवस्थानि ॥ ९५ ॥ अर्जुना जो यापरी । तें विहित कर्म स्वयें करी । तो
मोक्षाच्या ऐलतीरी । पैठो होय ॥ ९६ ॥ जे अंकरणा आणि निषिद्धा । नैवचेचि कांहीं
संबंधा । ह्यणौनि भैवा विरुद्धा । मुकला तो ॥ ९७ ॥ आणि काम्यकर्माकडे । न पर-
तेचि जेथ 'कोडे' । तेथ चंदनाचेही 'खोडे' । न लेचि तो ॥ ९८ ॥ येर नित्य कर्म तंव ।
फळत्यागें वेंचिलें सर्व । ह्यणौनि मोक्षाची शिव । ठीकूं लाहे ॥ ९९ ॥ ऐसेनि शुभाशुभीं
संसारी । सांडिला तो अवधारी । वैराग्यें मोक्षद्वारी । उभा ठाके ॥ १०० ॥ जें सकळ-

१ शेतकीवर निर्वाह करणें. २ स्वस्त दरानें घेतलेली वस्तु. ३ महाग. ४ दोन वेळ जन्म,
उपजणें हा पहिला जन्म व मुंज होणें हा दुसरा. ५ पडलेल्या मेघजळाला. ६ नदी. ७ बुद्धि. ८ अस-
लेलें. ९ प्राप्त. १० जातीप्रमाणें. ११ अडथळा. १२ आदर. १३ निरनिराळा प्रवाहमार्ग. १४ प्राप्त.
१५ मुळींच कर्म न करण्याला. १६ जातच नाहीं. १७ आत्मप्राप्तीस विरुद्ध जो संसार त्याला.
१८ आवडीनें. १९ खोडा. २० स्वीकारित नाहीं. २१ प्रतीस लाभतो. २२ वैराग्य हें मोक्षाचें द्वार आहे.

भाग्याची सीमा। मोक्षलाभाची जें प्रेमा। नाना कर्ममार्गश्रमा। शेवटु जेथ ॥ १ ॥
 मोक्षकळें दिधलीं बोलें। जें छुटततरूचें फूल। तये वैराग्यां ठेवी पाउल। भंवळें जैसा
 ॥ २ ॥ पारीं आत्मज्ञानसुदिनाचा। बाधावा सांगतया अरुणाचा। उदय त्या वैरा-
 ग्याचा। ठावो पावे ॥ ३ ॥ किंचडना आत्मज्ञान। जेणें हाता ये निधान। तें वैराग्य
 दिव्यांजन। जीवें ले^१ तो ॥ ४ ॥ ऐसी मोक्षाची योग्यता। सिद्धी जाय तथा पंडु-
 सुता। अनुसरोनि विहिता। कर्मा यथा ॥ ५ ॥ हें विहित कर्म पांडवा। आपुला अनन्य
 बोल्लावा। आणि हेचि परम सेवा। मज सर्वात्मकाची ॥ ६ ॥ पै आघवाचि भोगेंसी।
 पतिव्रता क्रीडे प्रियेंसी। कीं तयाचि नामें जैसी। तपें तियां केलीं ॥ ७ ॥ कां बाळका
 एकी माये-। वांचोनि जिणें काय आहे। ह्मणौनि सेविजे कीं तो होये। पांटाचा धर्म
 ॥ ८ ॥ ना ना पाणी ह्मणौनि मासा। गंगा न सांडितां जैसा। सर्वतीर्थ सहवासा।
 वैरपडा जाला ॥ ९ ॥ तैसें आपलिया विहिता। उपाय असे न विसंबतां। ऐसा
 कीजे कीं जगत्राया। आभार पडे ॥ १० ॥ अगा ज्याचें विहित। तें ईश्वराचें मनो-
 गत। ह्मणौनि केलिया निभ्रांत। सांपडेचि तो ॥ ११ ॥ पै जीवाचे केंसीं उतरली। ते
 बासी कीं गोसांवीण^२ जाली। तैसी सेवेची तिया मीवली।^३ वैहि जेविं ॥ १२ ॥ तैसें स्वाभी-
 चिया मनोभावा। न चुकिजे हेचि परमसेवा। येर तें गा पांडवा। वाणिज्य करणें ॥ १३ ॥

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।

स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विंदति मानवः ॥ ४६ ॥

ह्मणौनि विहित क्रिया केली। नव्हे तयाची खूण पाळिली। ज्यापासुनि कां आलीं।
 आकारा भूतें ॥ १४ ॥ जो भविष्येचिया चिधिया। गुंडुनी जीव बाडलिया। खळवीतसे
 तिगुणिया। अहंकाररज्जू ॥ १५ ॥ जेणें जग हें समस्त। आंत बाहेरी पूर्ण भरित।
 जालें आहे दीपजात। तेजें जैसें ॥ १६ ॥ तथा सर्वात्मका ईश्वरा। स्वकर्मकुसुमांची
 वीरा। पूजा केली होय अपारा। तोषालागीं ॥ १७ ॥ ह्मणौनि तिये पुजे। रिझलोनि
 आत्मराजें। वैराग्यसिद्धि होयजे। पेंसाय तथा ॥ १८ ॥ जिये वैराग्यदशे। ईश्वराचेनि
 वेधेवे^४। हें सर्वही नावडे जैसें। वांत होय ॥ १९ ॥ प्राणनाथाचिया आधी। विरहि-
 णीतें^५ जिणेंही बाधी। तैसें मुखजात त्रिशुद्धी। दुःखाचि लोंगें ॥ २० ॥ सम्यक्-
 ज्ञान नुवैजतां।^६ वेधेचि तन्मयता। उपजे ऐसी योग्यता। बोधाची लाहे ॥ २१ ॥

१ प्रमाण. २ तारण. ३ पुण्यरूपवृक्षाचें. ४ भ्रमर. ५ वार्ता, उदय. ६ घाली. ७ एकनिष्ठ.
 ८ जिह्वाळा. ९ पतीशीं विहार करी. १० व्याचममाणें. ११ भेटखाळा. १२ प्रात. १३ भार.
 १४ कसोट्यास लावली. १५ धनीण. १६ साधली. १७ हर. १८ फुलें. १९ संतुष्ट झाल्यानें.
 २० प्रसाद. २१ छंदानें. २२ वसन. २३ मनोव्याधि. २४ बांचणें. २५ व्यर्थ. २६ ध्यासानें.

द्व्यग्नौनि मोक्षलाभालार्गी । जो व्रते वाहतसे आंगी । तेणें स्वधर्म आस्था चांगी ।
अनुष्ठावा ॥ २२ ॥

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वभावनिवृतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४७ ॥

अगा आपला हा स्वधर्म । आचरणी जरी विषम । तरी पाहावा तो परिणाम । फळेल
जेणें ॥ २३ ॥ जें सुखालार्गी आपणपयां-निबचि आधी धनंजया । तें कडुवटपणा त्या-
चिया । उंबगिजे ना ॥ २४ ॥ फळण्या ऐलीकडे । केळीतें पाहातां आस मोडे । ऐसी
त्यजिली तरी जोडे । तैसें कें गोमटें ॥ २५ ॥ तेविं स्वधर्म सांकडु । देखोनि केला जरी
कडु । तरी मोक्षसुरवाडु । अंतरला कीं ॥ २६ ॥ आणि आपली माये । कुंढज जरी
आहे । तरी जीजेतें नोहे । स्नेह कुंहे कीं ॥ २७ ॥ येरी जिया पराविया । रंभेहुनि बर-
विया । तिया काय कराविया । बाळकें तेणें ॥ २८ ॥ अगा पाणियाहुनि बडवे । तुपीं
गुण कीर आहे । परि मीना काय होये । असणें तेथ ॥ २९ ॥ पै आवविया जगा जें
विख । तें विख-कीडिया पीछूख । आणि गुळ तें देख । मरण वे तया ॥ ३० ॥ द्व्यग्नौनि
जे विहित जया जेणें । फिटे संसाराचें धरणें । क्रिया कठोर तहि तेणें । तेचि करावी
॥ ३१ ॥ येरा पराचारा बरविया । ऐसें होईल टेंकलेयीं । पायांचें चालणें डोईयीं ।
केलें जैसें ॥ ३२ ॥ यालार्गी कर्म आपलें । जें जातिस्वभावे असे आलें । तें करी तेणें
जितिलें । कर्मबंधातें ॥ ३३ ॥ आणि स्वधर्मचि पाळावा । परधर्म तो गाळावा । हा
नेमही पांडवा । न कीजेचि पै ॥ ३४ ॥ तरी आत्मदृष्ट नोहे । तेंव कर्म करणें कां ठाये ।
आणि करणें तेथ आहे । आयास आधीं ॥ ३५ ॥

सहजं कर्म कौंतेय सदोषमपि न त्यजेत् ।

सर्वारंभा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ ४८ ॥

द्व्यग्नौनि भलतिये कर्मी । आयास जन्ही उपक्रमी । तरी काय स्वधर्मी । दोष सांगें
॥ ३६ ॥ अगा उजू वाटा चालावें । तन्ही पायचि सिणवावे । ना आडरानें थांवावें ।
तन्ही तेंचि ॥ ३७ ॥ पै शिळा कां सिंहरिया । हाटणें एक धनंजया । परि जें वाहातां
विर्सावया । मिळिजे तें घेये ॥ ३८ ॥ येन्ही कांणा आणि भूसा । काढितांही सोसें

१ चांगल्या आस्थेनें. २ कठीण. ३ कंटाळूं नये. ४ आशामंग. ५ सुख. ६ कुबड आलेली.
७ जेणें वाचावें. ८ माया. ९ वांकडे. १० फार. ११ मोड. १२ आश्रय केल्यास. १३ डोक्यानें.
१४ टाकावा. १५ कसें रहातें. १६ आरंभी. १७ दडपणें. १८ विथांतीस. १९ धान्य. २० फोल.
२१ श्रम सारखाच.

सरिसा । जेंचि रंधेन श्रानमांसा । तेंचि हेंवी ॥ ३९ ॥ इथी जळाचिया घुसळणा ।
 व्यापार सारिलेचि विचक्षणा । वाळुवे तिळा घाणा । गाळणें एक ॥ ९४० ॥ पै नित्य-
 होम वेयावया । कां सैरों आगीं सुवावया । फुकितां धूम धनंजया । साहणें तेंचि ॥ ४१ ॥
 परी धर्मपत्नी धांगडी । पोसितां जरि एकी वोढी । तरि कां अपरवडी । आणावी
 आंगा ॥ ४२ ॥ हां गा पाठी लागला घाई । मरण न चुकेचि पाहीं । तरि सैमोरला
 काई । आगळें न क्रीजे ॥ ४३ ॥ कुळस्त्री दांडयाचे घाये । परघर रिगालीहि जरि साहे ।
 तरि स्वपतीतें वायें । त्यजिलें कीं ॥ ४४ ॥ तैसे आवडतेंही करणें । न निपजे शिष-
 ल्याविणें । तरि विहित बारे कोणें । बोलें भौरी ॥ ४५ ॥ वरि थोडेंचि अमृत घेतां ।
 सर्वस्व वेंचो कां पंडुसुता । जेणें जोडे जीविता । अक्षयत्व ॥ ४६ ॥ येर कांहीं मोलें
 वेचून । विष पियावें घेउनि । आत्महव्येसि निमोनि । जायजे जेणें ॥ ४७ ॥ तैसें
 जाचूनियां इद्रियें । वेचून आशुष्याचेनि ^१ दिवें । सांचले पापी आन आहे । दुःखावां-
 चून ॥ ४८ ॥ ह्मणोनि करावा स्वधर्म । जो करितां हिरानि घे श्रम । उचित वेईल
 परम । पुद्गैपार्थराज ॥ ४९ ॥ याकारणें किरीटी । स्वधर्माचिये राहटी । न विसंबिजे
 संकटी । सिद्धमंत्र जैसा ॥ ९५० ॥ का नाव जैसी उर्ध्वी । महारोगीं विव्यौषधी । न
 विसंबिजे तथा बुद्धी । स्वकर्म येथ ॥ ५१ ॥ मग ययाचि गा कपिध्वजा । स्वकर्माचिया
 महापूजा । तोषला ईश तमरजा । झाडा करुनि ॥ ५२ ॥ शुद्ध सत्त्वाचिया वाटा ।
 आणी आपुली उक्कंटा । भव स्वर्ग काळकूटा । ऐसे रावी ॥ ५३ ॥ जियें वैराग्य येणें
 बोलें । मांगां संसिद्धी रूप केलें । किंबहुना तें आपुलें । मेळवी खीगें ॥ ५४ ॥ मग
 जितिलिया हे भोये ^{१६} । पुरुष सर्वत्र जैसा होये । कां जीलाहि जें लाहे । तें आतां
 सांगों ॥ ५५ ॥

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ।

नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाऽधिगच्छति ॥ ४९ ॥

तरि वेहादिक हें संसारें । सर्वही मांडलेंसे जें ^१ गुंफिरें । तेथ नांतुडे तो वांगुरे । वारा
 जैसा ॥ ५६ ॥ पै परिपाकाचिये वेळें । फळ देठें ना वेड फळें । न थोरें तैसें स्नेह खुंळें
 सर्वत्र होय ॥ ५७ ॥ पुत्र वित्त कलत्र । हे जालियाही स्वतंत्र । माझें न ह्मणें पात्र ।
 विषाचें जैसें ॥ ५८ ॥ हें असो विषयजालीं । बुद्धि पोळली ऐसी माघांती । पाडलें

१ शिजविण्याची खटपट. २ कुण्याचें मांस. ३ भात. ४ स्वेच्छ अर्थात घालण्यास. ५ व्यभि-
 चारिणी. ६ अन्यायवर्तन. ७ समोरच्या घायानें. ८ ज्यास्ती. ९ दुसऱ्याचें घर. १० कोणत्या
 कारणानें कठीण असें ह्मणावें. ११ कशाला. १२ दिवस. १३ मोक्ष. १४ इहपरसंबंधी भोग.
 १५ मागें. १६ ठिकाण. १७ भूमी. १८ पूर्ण झालेला. १९ जालें. २० न सांपडे. २१ जाळ्यांत.
 २२ वेडानें.

घेउनि एकांती । इदयाच्या रिचे ॥ ५९ ॥ ऐसया अंतःकरण । बाह्य येतां तयाची
आण । न मोडी समर्था भेण । दासी जैसी ॥ ६० ॥ तैसें ऐक्याचिये मुठी ।
माजिवडें चित्त किरीटी । करुनि वेधी नेहटी । आत्मयाच्या ॥ ६१ ॥
तेव्हां दृष्टादृष्ट स्पृहे । निर्मैणें जालेचि आहे । आर्गी दडपलिया धुयें । राहिजे जैसें ॥ ६२ ॥
ह्मणोनि नियमिलिया मानसी । स्पृहा नासोनि जाय आपैसी । किंबहुना तो ऐसी ।
भूमिका पावे ॥ ६३ ॥ पै अन्यथाबोध आधवा । मावळोनि तया पांडवा । बोधमात्राचि
जीवा । ठाव होय ॥ ६४ ॥ धरवणी वेचें सरे । तैसें भोगें प्राचीन पुरे । नवें तंव नुपकरे ।
कांहींचि करूं ॥ ६५ ॥ ऐशी कर्म साम्य दशा । होय तेथ वीरेशा । मग श्रीगुरु आपैसा ।
भेटेचि गा ॥ ६६ ॥ रात्रीची चौपाहरी । वेचलिया अवधारी । डोळ्यां तमारी । मिळे
जैसा ॥ ६७ ॥ कां येऊनि फळाचा घड । पारुषवी केळीची वाढ । श्रीगुरु भेटोनि
करी पांड । मुसुक्षू तैसा ॥ ६८ ॥ मग आलिंगिला पूर्णिमा । जैसा उणीव सांडी चंद्रमा ।
तैसें होय वीरोत्तमा । गुरुकृपा तया ॥ ६९ ॥ तेव्हां अबोधमात्र असे । तो तंव तया कृपा
नाशे । तेथ निशिसेवें जैसें । आंधारें जाय ॥ ७० ॥ तैसी अबोधाचिये कुशी । कर्म
कर्ता कार्य ऐशी । त्रिपुटी असे ते जैसी । गर्भाणि मारिली ॥ ७१ ॥ तैसेंचि अबोध-
नाशासवें । नाशे क्रियाजात आवघें । ऐसा समूळ संभवे । संन्यास हा ॥ ७२ ॥ येणें
मुळार्जनसंन्यासें । दृष्ट्याचा जेथ ठावो पुसे । तेथ बुद्धीवें तें अपैसे । तोचि आहे ॥ ७३ ॥
चेडलियावरि पाहीं । स्वर्माचिया तिये डोहीं । अपणयातें काई । काढूं जाइजे ॥ ७४ ॥
तैं मी नेणें आतां जाणेन । हें सरलें तया दुःस्वप्न । जाला ज्ञातज्ञेयाविहीन । चिदाकार
॥ ७५ ॥ मुखाभासेंसी आरिसा । परता नेलिया वीरेशा । पाहातेपणेंवीण जैसा । पाहाता
टांकी ॥ ७६ ॥ तैसें नेणणें जें गेलें । तेणें जाणणेंही नेलें । मग निष्क्रिय उरलें । चिन्मात्रचि
॥ ७७ ॥ तेथ स्वभावें धनंजया । नाही कोणीचि क्रिया । ह्मणोनि प्रवोहें तया । नैष्कर्म्य
ऐसा ॥ ७८ ॥ तें आपुलें आपणणें । असतचि होऊनि हारपे । तरंग कां वायुलापें ।
समुद्र जैसा ॥ ७९ ॥ तैसें न होणें निपजे । ते नैष्कर्म्यसिद्धि जाणिजे । सर्वसिद्धीत
सहजे । परम हेचि ॥ ८० ॥ देउळाचिया कामा कळस । परम गंगेसी सिधुप्रवेश । कां
सुवर्णशुद्धि कस । सोळीवा जैसा ॥ ८१ ॥ तैसें आपुलें नेणणें । फडिजे कां जाणणें ।

१ छंदानें. २ इहपर भोगेच्छेन. ३ समाप्ति. ४ विपरीत ज्ञान. ५ धरून ठेविलें पाणी.
६ संचित. ७ आरंभ न करी. ८ सूर्य. ९ थांबवी. १० प्रकार. ११ अज्ञान. १२ रात्रीबरोबर.
१३ गर्भाणि. १४ अज्ञानाच्या नाशासह. १५ कर्मत्याग. १६ मूळासह अज्ञानाचा नाश. १७ जाणवें.
१८ जाणें झाल्यावर. १९ जाणणारा व जाणण्याची वस्तु या भेदावांचून. २० राहें. २१ क्रिया-
रहित. २२ ज्ञानस्वरूप. २३ नांव. २४ तें—जाणणें, असतचि—नेहमीं असणारें आत्मस्वरूप.
२५ निष्कामकर्मता. २६ सोळा रुपये तोळा दराचा.

तेहि गिळानि असणें । ऐसी जे दशा ॥ ८२ ॥ तियेपरतें कांहीं । निपजणें येथ नाही ।
ह्मणौनि ह्मणिपे पाहीं । परमसिद्धि ते ॥ ८३ ॥

सिद्धि प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाऽप्नोति निबोध मे ।

समासेनैव कौंतेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ ५० ॥

परि हेचि आत्मसिद्धि । जो कोणी भाग्यनिधि । श्रीगुरुकृपालब्धि- । काळी पावे
॥ ८४ ॥ उद्यजतांचि दिनकर । प्रकाशचि आते आंधार । कां दीपसंगें कर्पूर । दीपचि
होय ॥ ८५ ॥ तथा लवणाची कणिका । मिळेतखेवो उदका । उदकचि होऊनि देखा ।
ठाके जेवि ॥ ८६ ॥ कां निद्रित चेवविलिया । स्वमेंसी नोंद वायां । जाऊनि अपणपयां ।
मिळे जैसा ॥ ८७ ॥ तैसे जया कोण्हासि देवें । गुरुवाक्य श्रवणाचिसवें । ह्वैत गिळानि
विसवे । आपणया वृत्ती ॥ ८८ ॥ तथासी मग कर्म करणें । हें बोलिजेलाचि कवणें ।
आकाशा येणें जाणें । आहे काई ॥ ८९ ॥ ह्मणौनि तथासि कांहीं । त्रिशुद्धि करणें नाही ।
परि ऐसें जरि हें कांहीं । नव्हे जया ॥ ९० ॥ कानां वचनाचिये भेटी- । सैरसाचि पें
किरीटी । वस्तु होऊनि उठी । कवणि एक जो ॥ ९१ ॥ येन्ही स्वकर्माचोनि वन्ही । काम्य-
निषिद्धाचिया इंधनी । रज तम कीर होन्ही । जाळिली आधीं ॥ ९२ ॥ पुत्र वित्त पर-
लोक । यया तिहींचा अभिलाख । घरीं होय पोंडक । हेंही जालें ॥ ९३ ॥ इंद्रियें सैरा
पदार्थां- । रिगतां विटाळलीं होतीं । तियें प्रेत्याहारतीर्थी । न्हाणिलीं कीर ॥ ९४ ॥ आणि
स्वधर्माचें फळ । ईश्वरीं अपूनि बळ । घेऊनि केलें अढळ । वैराग्यपद ॥ ९५ ॥ ऐसी
आत्मसाक्षात्कारी । लाभे ज्ञानाची उजरी । ते सामग्री कीर पुरी । मेळविली ॥ ९६ ॥
आणि तेचि समर्थी । सगुह भेटले पाहीं । तेवींचि तिहीं कांहीं । वंचिजेनां ॥ ९७ ॥ परि
वोखर घेतखेवो । काय लाभे आपला ठावो । कां उद्यजतांची दिवो^१ । मध्यान्ह होय
॥ ९८ ॥ सुक्षेत्रीं आणि^२ वोलटें । बीजहिं पेरिलें गोमटें । तरि ओलोड फळ भेटे । परि
वेळे^३ कीं या ॥ ९९ ॥ जोडला मार्ग प्रांजळें । मिनेला सुसंगोंचाही मेळ । तरि पाविजे
वांचूनि वेळ । लागेचि कीं ॥ १०० ॥ तैसा वैराग्यलाभ जाला । वरि सगुहूही भेटला ।
जीवी अंकुर फुटला । विवेकाचा ॥ १ ॥ तेणें ब्रह्म एक आथि । येर आघवीचि आति ।
हेही कीर प्रतीति । गोंड केली ॥ २ ॥ परि तेचि जें परब्रह्म । सर्वात्मक सर्वोत्तम । मोक्षा-

१ प्राप्तीच्या वेळीं. २ व्यापी. ३ मिळतांक्षणीं. ४ जागृत केला असतां. ५ निष्ठा. ६ विभोति
पावे. ७ कर्म. ८ शिष्याचा कान व गुरुवचन यांची भेट. ९ लागलाच. १० ब्रह्मस्वरूप.
११ अग्नीमर्ध्ये. १२ काष्ठोत. १३ इच्छा. १४ नोकर. १५ ब्रह्माकारतारूप तीर्थीत. १६ उत्कर्ष-
दशा. १७ प्रतारणा केली जात नाही. १८ दिवस. १९ ओलसर भूमीत. २० अत्यंत. २१ वेळानें.
२२ स्पष्ट. २३ मिळालां. २४ साधुसंगतीचा. २५ परंतु. २६ बळकट.

चेंही काम । सरे जेथ ॥ ३ ॥ यथा तिन्हीं अवस्था पोटी । जिरवी जें गा किरीटी ।
तथा ज्ञानासिही मिठी । दे जें वस्तु ॥ ४ ॥ ऐक्याचें एकपण सरे । जेथ आनंदकणही
विर । कांहींचि नुरोनि उर । जें कांहीं गा ॥ ५ ॥ तियें ब्रह्मी ऐक्यपणें । ब्रह्मचि
होऊनि असणें । तें क्रमंचि करून तेणें । पाविजे पै ॥ ६ ॥ भुकेलियापार्सी । बोगरिलें
षड्रसी । तो तूर्मी प्रतिभासी । लाहे जीवि ॥ ७ ॥ तैसा वैराग्याचा बोलावो । विवेकाचा
तो दिवा । आंबुयितां आत्मदेवा । काढीचि तो ॥ ८ ॥ तरि भोगिजे आत्मकधी ।
येवढी योग्यतेची सिद्धी । जयाच्या आंगीं निरवधी । लेणें जाली ॥ ९ ॥ तो जेणें क्रमें
ब्रह्म । होणें करी गा सुगम । तथा क्रमाचें आतां वर्म । आईक सांगों ॥ १०१० ॥

बुद्ध्या विशुद्ध्या युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।

शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥ ५१ ॥

तरि गुरु राविलिया वाटा । येऊन विवेकीतीर्थतटा । धुऊनियां मळकटा । बुद्धीचा
तेणें ॥ ११ ॥ मग राहून उंगळिली । प्रभा चंद्रें आलिंगिली । तैसी शुद्धत्वे जडली ।
आपणयां बुद्धि ॥ १२ ॥ सांडुनि कुळें ^१ दोन्ही । प्रियासी अनुसरे कामिनी । द्वंद्व-
व्यागें स्वचितनी । पडली तैसी ॥ १३ ॥ आणि ज्ञानाऐसें जिह्वार । नेवों नेवों निरं-
तर । इंद्रियां केले थोर । शब्दादिके जे ॥ १४ ॥ तें रक्षिंजाळ काढलेया । मगजळ जाय
ल्या । तैसें ^२ वृत्तिरोधें तयां । पांचांही केलें ॥ १५ ॥ नेणतां अंधमाचिया अन्ना ।
खाइलिया कीजे वर्मना । तैसीं बोकविली संवासना । इंद्रियें विषयीं ॥ १६ ॥ मग
प्रैत्यगावृत्ती चोखटे । लाविलीं गंगेचनि ^३ तटें । ऐसीं प्रायश्चित्तें धुवटें । केलीं येणें
॥ १७ ॥ पाठीं सौत्त्विकें धीरें तेणें । शोधोरलीं तियें कैरणें । मग मनसीं योगधारणें ।
मेळविलीं ॥ १८ ॥ तेविचि प्रौचीनें इंष्टानिष्टें । भोगेसी येउनी भेटे । तेथ देखिलियाही
बोखटें ^४ । द्वेष न करी ॥ १९ ॥ नां गोमटेचि विषयीं । तें आणुनि पुढां सुये । तथा-
लागीं न होये । साभिलाष ॥ २० ॥ यापरि इंष्टानिष्टीं । राग द्वेष किरीटी । व्यजुनि
गिरिकीपार्सी । निकुंजी ^५ वसे ॥ २१ ॥

१ वृत्तिगत आनंदाचा अंश. २ षड्रसाज वाढिले. ३ आश्रय. ४ उजळितां, पेटला असतां.
५ विवेकरूप तीर्थाच्या कांठी. ६ मळ. ७ ओकलेली. ८ प्रकाश. ९ आत्मस्वरूपी. १० सासर
व माहेर. ११ पतीला स्त्री अनुसरते. १२ द्वैत सोडल्यानें. १३ मित्र. १४ किरण काढून घेतांच.
१५ अंतर्मुखतेनें. १६ पंचविषयांला. १७ नीचाचें अन्न. १८ वांति. १९ वासनासहित विषय इंद्रि-
यांकडून ओकविले. २० आत्मस्वरूपाकारवृत्ति, प्रत्यहाररूप गंगातीरीं पाठवून दिलें. २१ सत्व-
गुणानें. २२ शुद्ध केली. २३ इंद्रियें. २४ पूर्वसंस्कारानें अनुकूल व प्रतिकूल अशा. २५ अनिष्ट.
२६ तिरस्कार. २७ नाहीतर. २८ कदाचित्. २९ ठेवी. ३० प्रियाप्रियता. ३१ गुहेंत. ३२ दाट
झाडीच्या अरण्यांत.

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।

ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥

गैजबजा सांडिलिया । बैसवी वनस्थळिया । अंगाचिया मांडिया । एकलेया ॥ २२ ॥
 शमसमाहिर्की खेळे । न बोलणेचि चार्वेळे । गुरुवाक्याचेनि मेळें । नेणे वेळ ॥ २३ ॥
 आणि आंगा बळ यावें । ना तरि क्षुधा जावें । कां जिभेचें पुरावें । मनोरथ ॥ २४ ॥
 भोजन करितांविर्ली । यया तिहींतें न लेखी । आहारीं मित्ती संतोषी । माप न सूये ॥ २५ ॥
 अनशनाचेनि पावकें । हारपतां प्राण पोखे । इतुकियाचि भाग मोटकें । अशन करी ॥ २६ ॥
 आणि परपुरुषें कोमिली । कुळवधू आंग न घाली । निहालस्या न मोकली । अशन तैसें ॥ २७ ॥
 वंडवताचेनि प्रसंगें । भुर्यां हन अंग लागे । वांचूनि येर नेघे । रीभस्य तेथ ॥ २८ ॥
 वेहनिर्वाहापुरतें । राहावळी हातापायांतें । किंबहुना आपैतें । सबाह्य केलें ॥ २९ ॥
 आणि मनाचा उंबर । वृत्तीसी देखों नेही वीरा । तेथ कें वाग्यांपारा । अवकाश असे ॥ ३० ॥
 ऐसेनि वेहवाचा मानस । हें जिणोनि बाह्य-प्रवेश । आकाळिलें आकाश । ध्यानाचें तेणें ॥ ३१ ॥
 गुरुवाक्यें उठविला । बोधी निश्चय आला । न्याहाळी हातीं घेतला । आरिसां जैसा ॥ ३२ ॥
 पै ध्याता आपणपेंचि परी । ध्यानरूप वृत्तिमाझारीं । ध्येयत्वे धेहे अवधारीं । ध्यानरूढी गा ॥ ३३ ॥
 तेथ ध्येय ध्यान ध्याता । ययां तिहीं एकरूपता । होय तंव पंडुसुता । क्रीजे तें गा ॥ ३४ ॥
 ह्याणोनि तो मुमुक्षू । आत्मज्ञानीं जाला वैक्षू । परि पुढेंसुनि पक्षू । योगाभ्यासाचा ॥ ३५ ॥
 अपानरंभद्वया- । माझारीं धनंजया । पार्श्वी पिडुनियां । कावैरुमूळ ॥ ३६ ॥
 ओंकुंचूनि अध । वेऊनि तिन्ही बंध । करुनि एकवट । वायू मेही ॥ ३७ ॥
 कुंडेलिनी जागउनी । मैथ्यमा विकाशुनी । अधारावि भेदुनी । अग्निवरी ॥ ३८ ॥
 सहस्रवळाचा मेघ । पीयूषें वर्षोनि चांग । तो मूळवरी बोध । आणुनियां ॥ ३९ ॥
 नाच-तया पुण्यागिरी । चिह्नैरैवाच्या खापरीं । मैनपवनाची खीच पुरी । वाढुनियां ॥ ४० ॥

१ जनसहवास. २ वनांत स्थळ वसविलें. ३ अवयवसमुदाय. ४ बोले. ५ क्षुधा मंद व्हावी. ६ विषयीं. ७ मोजलेला. ८ माप घालीत नाहीत. ९ जठराग्नी, प्राण पोषण होतो. १० थोडें. ११ भोजन. १२ इच्छिली किंवा बोलविली. १३ दवडीत नाही. १४ विषयसुख, अविचार. १५ उपयोग करी. १६ स्वाधीन. १७ शब्दास. १८ जिकून. १९ ध्यान करण्यास योग्यपणानें. २० ध्यान करितो. २१ प्रकार. २२ राहाणा. २३ पुढें करून. २४ प्रकार. २५ गुदशिअळि-झांच्या. २६ खोटेनें दाबून. २७ गुदशिअंसां सांधणाऱ्या शिवणीचें मूळ. २८ आकर्षण करून. २९ गुदस्थानचा वज्रबंध, नाभिस्थान उड्डियाणबंध व कंठस्थान जालंधरबंध. ३० नाभि-स्थानींची. ३१ कंठस्थानस्थ. ३२ गुदस्थानच्या आधारचक्राचा भेद करून. ३३ ब्रह्मरंध्राचा. ३४ मूलधार चक्रापर्यंत. ३५ द्विदलरूप कमल जें अक्षिचक्र तद्रूप पर्वतावर. ३६ चैतन्यरूप भैरवाच्या भिक्षापात्रांत झणजे सहस्रदलरूप कमलांत. ३७ मनोरूप वायूची पूर्ण खिचडी.

जालिया योगाचा गाढा । मेळावा सुनि हा पुढां । ध्यान मागिलीकडां । स्वयंभ केले ॥ ४१ ॥ आणि ध्यानयोगहोनी । इथे आत्मतत्त्वज्ञानी । पैठी होआवया निर्विघ्नी । आधींच तेणें ॥ ४२ ॥ बीतरांगतेसारखा । जोडुनि ठेविला सखा । तो आघवियाचि भूमिकां । सर्वे चाले ॥ ४३ ॥ पहवें दिसे तंववरी । दिडीतें न संडी दीप जरी । तरी कें वेंवसरी । देखावया ॥ ४४ ॥ तैसें मोक्षीं प्रवर्तल्या । वृत्ति ब्रह्मी जाय लया । तंव वैराग्य व्हायी तया । भंग कैचा ॥ ४५ ॥ ह्मणौनि सर्वैराग्य । ज्ञानाभ्यास तो सभाग्य । करुनि जाला योग्य । आत्मलाभा ॥ ४६ ॥ ऐसी वैराग्याची अंगी । बाणूनियां वर्जांगी । राज-योगतुर्ग्यां । आरूढला ॥ ४७ ॥ वरि आडपडिलें दिडी । सांने थोर निर्वेदी । तें बळी विवेकमुष्टीं । ध्यानाचें खांडें ॥ ४८ ॥ ऐसेनि संसाररणाभांत । आंधारीं सूर्य तैसा असे जात । मोक्ष विजयप्रिये वरें ॥ होआवयालागीं ॥ ४९ ॥

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।

विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥

तेथ आडवावया आले । होषवैरी जे धोपडिले । तयांभाजी पहिले । देहाहंकार ॥ १०५० ॥ जो न मोकली मारुनी । जीवो नेसी उपजवोनी । विचबेवी खोडां घालुनी । हाडांचिया ॥ ५१ ॥ तयाचा वेहदुर्ग हा थारा । मोडोनि घेतला तो वीरा । आणि बळ हा दुसरा । मारिला वैरी ॥ ५२ ॥ जो विषयाचेनि नांवें । चौगुणेही वरी धांवें । जेणें मृता-वस्था घावें । सर्वत्र जगा ॥ ५३ ॥ तो विषयविषाचा ठावो । आघविया होषांचा रावो । परी ध्यानखड्याचा घावो । सांहेल कैचा ॥ ५४ ॥ आणि प्रिय विषयप्राप्ती । करी जया सुखाची व्यक्ती । तेचि घालुनि बुंधी । आंगीं जो वोजे ॥ ५५ ॥ जो सन्मार्गां भुलवी । मग अधर्माच्या आडवी । सुनि वाघां सांपडवी । नरकादिकां ॥ ५६ ॥ तो विश्वासें मारिता रिपु । निर्वेदुनि घातला दुर्पु । आणि जयाचा अहा कंपु । तापसांसी ॥ ५७ ॥ क्रोधा ऐसा महादोख । जयाचा देख परिपोक । भरिजे तंव अधिक । रिती होय जो ॥ ५८ ॥ तो काम क्रोणेचठार्या । नसे ऐसें केलें पाहीं । कीं तेचि क्रोधाही । सहजें आलें ॥ ५९ ॥ मुळाचें तोडणें जेसें । होय कां शाखोदेशें । काम नाशलेनि नाशे । तैसा क्रोध ॥ १०६० ॥ ह्मणौनि काम वैरी । जाला जेथ ठाणारी । तेथ सरली वारी । क्रोधाचीही ॥ ६१ ॥ आणि

१ बळकटी. २ वर संगितलेला समुदाय पुढें करून. ३ ब्रह्मध्यानाकडे. ४ प्रात. ५ वैराग्या-सारखा. ६ अवस्थासमागमें. ७ वेळ. ८ कवच. ९ वजाप्रमाणें बळकट. १० अद्वैतबोधरूप घोडघावर. ११ स्थूल, सूक्ष्म. १२ संहारी. १३ खड्ग. १४ वरणारा. १५ श्रमवी. १६ त्या अभिमानाचा. १७ देहरूप किळा. १८ सर्व विषयांच्या ठार्या. १९ बळावे. २० कसें सहन करील. २१ खोल. २२ आदळे. २३ अरण्यांत. २४ घालून. २५ गुरुशास्त्रवचनां विश्वासानें. २६ वधून. २७ गर्व. २८ परिणाम. २९ रिकामा. ३० इच्छा. ३१ युद्धकर्ती.

समर्थ आपुला खोडां । १ शिसें वाहवी जैसा होडां । तैसा भुंजौनि जो गाढा । परिग्रहो ॥ ६२ ॥ जो माथांचि पोलाववी । अंगा अवगुण घालवी । जीवें दोंडी घेववी । मम-
त्वाची ॥ ६३ ॥ शिष्यशास्त्रादिविलासें । मंडासिमुद्वेचेनि मिसें । घातले आहांती फांसें ।
निःसर्गा ११ जेणें ॥ ६४ ॥ धेरीं कुटुंबपणें सरें । तरीं वर्नी वैन्य होउनी अवतरे । नागवी-
याही शरीरें । लागला आहे ॥ ६५ ॥ ऐसा दुर्जय जो परिग्रहो । तथाचा फेडूनि ठावो ।
भैवविजयाचा उत्साहो । भोगीतसे जो ॥ ६६ ॥ तेथ अमानित्वादि आयवे । ज्ञानगुणाचे
जे मेळावे । ते कैवल्यदेशांचे आयवे । राव जैसे आले ॥ ६७ ॥ तेव्हां सम्यक्ज्ञाना-
चिया । राणिवा उगाणूनि तथा । परिवार होऊनियां । राहत आंगें ॥ ६८ ॥ प्रवृत्तीचिये
रांजबिरी । अर्वास्थाभेदप्रमर्श । कीजत आहे प्रतिपदीं । सुखाचें लोण ॥ ६९ ॥ पुढां बोधा-
चिये क्रांतीवरी । विवेक दृष्ट्याची मादी सोंरी । योगभूमिका औरती करी । येती
जैसिया ॥ १०७० ॥ तेथ ऋद्धिसिद्धीचीं अनेगें । वृद्धें मिळती प्रसंगें । तिथे पुष्टपवर्षीं
आंगें । नाहातसे तो ॥ ७१ ॥ ऐसेनि ब्रह्मक्यासारिखें । स्वराज्य येतां जवळिकें ।
ह्रस्वतित आहे हरिखें । तिन्ही लोक ॥ ७२ ॥ तेव्हां वैरिया कां मैत्रिया । तथासि माझें
द्वानावया । समानता धनंजया । उरचिही ना ॥ ७३ ॥ हें ना भलतेणे ध्याजें । तो जयातें
द्वाने माझें । तें नोडवेचि कां दुजें । अद्वितीय जाला ॥ ७४ ॥ पैं आपुलिया एकी सत्ता ।
सर्वही कैवल्यनियां पंडुसुता । केही न लगती ममता । धोंडिली तेणें ॥ ७५ ॥ ऐसा जिति-
लिया रिद्धिबर्ग । अपमानिलिया हें जग । अपैसा योगतुरंग । स्थिर जाला ॥ ७६ ॥ वैरा-
ग्याचें मोढलें । अंगैत्राण होतें भलें । तेंही नावेक ढिलें । तेव्हां करी ॥ ७७ ॥ आणि
निर्वैदी ध्यानाचें खोंडें । तें दुजें नाहींचि पुढें । द्वाणूनि हात आसुडे । वृत्तीचाही ॥ ७८ ॥
जैसें रसौषध खरें । आपुलें काज करुनि पुरें । आपणही नुरे । तैसें होतसे ॥ ७९ ॥
देखोनि ठाकित्ता-ढोंवो । धांवता थिरीवे पावो । तैसा ब्रह्मसामीप्यें थावो । अभ्यास
सांडी ॥ १०८० ॥ वेडतां महोदधीसी । गंगाविगसांडी जैसी । कां कामिनी कांतापार्सी ।
स्थिर होय ॥ ८१ ॥ नाना फळतिये वेळे । केळीची वाढि मोंडुळे । कां गांवापुढें वळे ।
मार्ग जैसा ॥ ८२ ॥ तैसा आत्मसाक्षात्कार । होईल देखोनि गोचर । ऐसा साधनहंतियेर ।

१ वेडी. २ मस्तकें. ३ पैजेन. ४ संग. ५ डोक्यावर बसतो. ६ जडवी. ७ काठी. ८ शिष्य-
संप्रदाय वाढविण्याचे बाजार. ९ मठ करणे, मुद्रा दाखविणे. १० विरकास. ११ ज्या परिग्रहातें.
१२ घरकुटुंब त्याग करून दूर झाला. १३ वनसंबंधाचे विषयी. १४ संसारनाशाचा. १५ स्वामि-
त्वातें. १६ झाडा करून. १७ राजमार्गावर. १८ जागृति इत्यादिक शिष्याविषयी. १९ धनुष्यातें.
२० नाहींशी करी. २१ आरती करणाऱ्या. २२ पुष्पवृष्टीतें. २३ गुंडाळित. २४ साम्यतेतें.
२५ निमित्तानें. २६ प्राप्त होत नाहीं. २७ दुसरेपणानें. २८ वेष्टून. २९ कधी. ३० फेडिली.
३१ शत्रुसमुदाय. ३२ सहज. ३३ योगरूप घोडा. ३४ अंगावर बळकट घातलेलें. ३५ कवच.
३६ वधी. ३७ खड्ड. ३८ झुगारी. ३९ विभ्रान्तिस्थान. ४० पाय स्थिर होतो. ४१ बळ. ४२ मिळता.
४३ कुंठे. ४४ राज.

हळूचि ठेवी ॥ ८३ ॥ ह्यणोनि ब्रह्मेसी तथा । ऐक्याचा समो धनंजया । होतसे
तें उपाया । वोहट पडे ॥ ८४ ॥ मग वैराग्याची मोडळुक । जे ज्ञानाभ्यासाचें वार्धक्य ।
योगफळाचाही परिपाक । दशा जे कां ॥ ८५ ॥ ते शांति पै गा सुबगा । संपूर्ण ये
तयाचिया आंगा । तें ब्रह्म होआवयाजोगा । होय तो पुरुष ॥ ८६ ॥ पुनवेहुनि चतुर्वेसी ।
जेतुलें उणेंपण दाशी । कां सोळ्या जैन जैसी । पंधरावी वाती ॥ ८७ ॥ सागराही
पाणी वेगें । संचरे तें रूप गंगे । येर निश्चळ जें उगें । तें समुद्र जैसा ॥ ८८ ॥ ब्रह्मा
आणि ब्रह्महोतिये । योग्यते तैसा पांड आहे । तेचि शांतीचेनि लाहे । हातें तो गा
॥ ८९ ॥ पै ^{१०} तेचि होणेनवीण । प्रतीती आलें जें ब्रह्मपण । ते ब्रह्महोती जाण ।
योग्यता येथ ॥ १०९० ॥

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न कांक्षति ।

समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ ५४ ॥

ते ब्रह्मभावयोग्यता । पुरुष तो मग पंडुसुता । आत्मबोध प्रसन्नता । परी बैसे ॥ ९१ ॥
जेणें निपजे रससोय । तो तापही जें जाय । तों तें ^{१२} कां होय । प्रसन्न जैसी ॥ ९२ ॥ ना
ना भरतिथी लगबगा । शरत्कार्ळी सांडिजे गंगा । कां गीत राहतां उपांगा । वोहट
पडे ॥ ९३ ॥ तैसा आत्मबोधी उद्यम । करितां होय जो श्रम । तोही जेथें श्रम । होऊनि
जाय ॥ ९४ ॥ आत्मबोध प्रसस्ती । हे तिये दशेची ख्याती । ते भोगीतसे महामती ।
योग्य तो गा ॥ ९५ ॥ तेव्हां आत्मस्वें शोर्चावें । कांहीं पावावया कांमावें । हें सरलें
समभावें । भरितें तथा ॥ ९६ ॥ उदया येतां गर्भस्ती । नाना नक्षत्रव्यक्ती । हारवीजती
वीथी । आंगिकां जेवीं ॥ ९७ ॥ तेवि उठतिया आत्मप्रथा । हे भूतभेदव्यवस्था । मोडीत
मोडीत पार्थी । वास पाहे तो ॥ ९८ ॥ पाटियेवरील अक्षरें । जैसीं पुस्ततां येतीं कैरें ।
तैसीं हारपती अदांतरे । तथाचिये वृष्टी ॥ ९९ ॥ तैसिनि अन्यथाज्ञानें । जियें घेपेती
जागरस्वप्ने । तियें दोन्ही केलीं लीन । अव्यक्तामाजी ॥ १०० ॥ मग तेही अव्यक्त ।
बोध वाढतां झिजत । पुर्लां-बोधी समस्त । बुडोनि जाय ॥ १ ॥ जैसी भोजनाच्या
व्यापारी । क्षुधा जिरत जाय अवधारी । मग तृप्तीच्या अवसर । नार्हाच होय ॥ २ ॥
नाना चालीचिया वाढी । वाट होत जाय थोडी । मग पातलाठार्यां बुडी । हेऊनि निमे ^{३०}

१ समय. २ तूट. ३ मावळती वेळ. ४ वृद्धपणा. ५ परिणाम. ६ ऐश्वर्यवंता. ७ ठणी. ८ कस.
९ साम्य. १० तें ब्रह्म झाल्यावांचून ब्रह्मपणा जो प्रतीतीस येतो ती ब्रह्म होण्याची योग्यता.
११ ब्रह्म होण्याची. १२ रससोय. १३ आपणास पूर्ण करण्याची लगबग. १४ मृदंगादि. १५ उद्योग.
१६ शांत. १७ मोठेपण. १८ शोक करावा. १९ इच्छावें. २० सूर्य. २१ आंगच्या. २२ आत्मा-
नुभव. २३ वाट. २४ हातानें पुस्ततां येतात तशीं. २५ विपरीत ज्ञानानें. २६ घेतलीं जाती.
२७ सूक्ष्मवृत्तींत. २८ पूर्ण बोधकार्ळी. २९ समयीं. ३० नाश पावे.

॥ ३ ॥ कां जागृती जंव उद्दीपे । तंव तंव निद्रा हारपे । मग जागीनलिया स्वरूपें ।
 नाहीच होय ॥ ४ ॥ हें ना आपुलें पूर्णत्व भेटे । जेथ चंद्रासी वाडी खुंदे । तेथ शुक्रपक्ष
 आटे । निःशेष जैसा ॥ ५ ॥ तैसा बोध्यजात गिळित । बोधबोधें ये मजभांत । मिस-
 ळला तेथ साद्यंत । अबोध गेला ॥ ६ ॥ तेव्हां कल्पांताचिये वेळे । नही सिंधूचे पेंडवळें ।
 मोडुनि भरिलें जळें । आब्रह्म जैसें ॥ ७ ॥ ना ना गेलिया घट मट । आकाश ठाके एक-
 वट । कां जळोनि काष्ठें काष्ठ । वन्हीचि होय ॥ ८ ॥ ना तरि लेणीयाचे ठसे । आटोनि
 गेलिया हुंसे । नामरूपभेदें जैसें । सांडिजे सोनें ॥ ९ ॥ हेंही असो चेइलया । हें स्वम
 नाही जालया । मग आपणचि आपणयां । उरिजे जैसें ॥ १११० ॥ तैसा मी एकवांचूनि
 कांहीं । तथा तथाहीसकट नाही । हे चौथीभक्ति पाहीं । माझी तो लेहे ॥ ११ ॥ येर
 आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी । हे भजती जिये पंथी । ते तिन्ही पावोनि चौथी । ह्मणित
 आहे ॥ १२ ॥ येन्ही तिजी ना चौथी । हे पहिली ना सरती । पें माझिये
 सहजस्थिती । भक्ति नाम ॥ १३ ॥ जे नेणें माझें प्रकाशुनि । अन्याथात्वे
 मातें दाजुनि । सर्वही सर्वी भजोनि । बुद्धावितसे ॥ १४ ॥ जो जेथ जैसें पाहों
 बैसें । तथा तेथ तैसेंचि असे । हें उजियेडें कां दिसे । अखंडें जेणें ॥ १५ ॥
 स्वमाचें दिसणें न दिसणें । जैसें आपलेंनि असलपणें । विश्वाचे आहे नाही
 जेणें । प्रकाशें तैसें ॥ १६ ॥ ऐसा हा सहज माझा । प्रकाश जो कपिध्वजा । तो भक्तियी
 वोजा । बोलिजे गा ॥ १७ ॥ ह्मणोनि आर्ताच्याठायीं । हें आर्ति होऊनि पाहीं । अपे-
 क्षणीय जें कांहीं । तें मीचि केला ॥ १८ ॥ जिज्ञासुपुढां वीरशा । हेचि होऊनि विज्ञासा ।
 मी कां जिज्ञास्यु ऐसा । दाखविला ॥ १९ ॥ हेचि होऊनि अर्थना । मीचि माझ्या अर्थी
 अर्जुना । करुनि अर्थभिधाना । आणी मातें ॥ ११२० ॥ एवं घेऊनि अज्ञानातें । माझी
 भक्ति जे हे वतें । ते दावी मज द्रष्टयातें । दृश्य करुनि ॥ २१ ॥ येथें मुखचि दिसे मुखें ।
 या बोला कांहीं न चुके । परि दुजेपण हें लटिकें । आरिसा करी ॥ २२ ॥ दिठी चंद्रचि
 घे साचें । परि ^{२७} येतुलें हें तिमिराचें । जे एकचि असे तथाचे । सोनी दावी ॥ २३ ॥
 तैसा सर्वत्र मीचि मियां । घेपेंतसें धनंजया । परि कृश्यव हें वायां । अज्ञानवसें ॥ २४ ॥
 तें अज्ञान आतां फिटलें । माझें द्रष्टृत्व मज भेटलें । निजबिंबी एकवटलें । प्रतिबिंब

१ प्रकाश पावे. २ सर्व बोध. ३ अज्ञान. ४ मर्यादा. ५ ब्रह्मलोकापर्यंत. ६ अलंकार घड-
 प्याचे छाप. ७ मुशीत. ८ जाणें झाल्यावर. ९ लभि. १० पीडित. ११ ज्ञानेच्छु. १२ द्रव्येच्छु.
 १३ शेवटली. १४ ब्रह्मरूप स्थिति. १५ अज्ञान. १६ अन्य प्रकारें. १७ भजवून. १८ समजावीत
 आहे. १९ प्रकाशानें. २० भक्तीच्या रीतीनें. २१ पीडिताच्या. २२ इच्छा करण्यास योग्य.
 २३ ज्ञानेच्छु. २४ जाणण्याची इच्छा करण्यायोग्य. २५ अर्थादिक या नांवास. २६ सर्वसाक्षीला.
 २७ एवढें. २८ नेत्ररोगाचें. २९ घेतला जातो. ३० साक्षीरूपत्व.

जैसे ॥ २५ ॥ पै जेव्हांही असें किंडाळ । तेव्हांही सोनेचि अढळ । परि तें कीडे गेलिया केवळ । जे जैसे ॥ २६ ॥ हांगा पूर्णमे आधी कायी । चंद्र सारवैयव नाही । परि तिये दिवसी भेटेपार्हीं । पूर्णता तथा ॥ २७ ॥ तैसा मीचि ज्ञानद्वारे । हिसें परि हेस्तांतरे । मग वृष्टत्व तें सरे । मियांचि मी लाभें ॥ २८ ॥ द्वयौनि वृद्धयपथा । अतीत माझ्या पार्था । भक्तियोग चवथा । द्वयौतला गा ॥ २९ ॥

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः ।

ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनंतरम् ॥ ५५ ॥

इया ज्ञान भक्ती सहज । भक्त एकवटला मज । तो मीचि केवळ हें तुज । श्रुतही आहे ॥ ११३० ॥ जे उभऊनियां भुजा । ज्ञानियां तो आत्मा माझा । हें बोलिलें कपि-ध्वजा । सप्तमाध्याया ॥ ३१ ॥ ते हे कैल्पादि भक्ति मियां । श्रीभागवतमिषं ब्रह्मया । उत्तम द्वयौनि धनंजया । उपदेशिली ॥ ३२ ॥ ज्ञानी इथेतें स्वसंविति । शैव द्वयौनी शक्ति । आद्वी परम भक्ति । आपली द्वयौ ॥ ३३ ॥ हे मंज मिळाले वेळे । तयां कर्म-योगियां फळे । मग समस्तही निखिलें । मियांचि भरे ॥ ३४ ॥ तेथ वैराग्य विवेकेंसी । अंटे बंध मोक्षेंसी । वृत्ती तये अंवेत्तीसी । बुडोनि जाय ॥ ३५ ॥ घेऊनि ऐलेंपणतें । परेंत्व हारपे जेयें । गिळूनि चान्ही भूतें । आकाश जैसे ॥ ३६ ॥ तयां परि थंडयां । साध्यसाधनातीत शुद्ध । तें मी होऊनि ऐकवद । भोगितो मातें ॥ ३७ ॥ घडोनि सिंधूचिया आंगा । सिंधूवरी तेंळपे गंगा । तैसा पंड तया भोगा । आवधारी जो ॥ ३८ ॥ कां आरि-सयासि आरिसा । उटूनि राविलिया जैसा । देखेंणा अतिशय तैसा । भोगणातिये ॥ ३९ ॥ हें असों वर्पणें नेलिया । तो मुखबोधही गेलिया । देखलेंपण एकलिया । आस्वादजे जेवि ॥ ४० ॥ चेईलिया स्वप्न नाशे । आपलें ऐक्यचि दिसे । तें दुजेनवीण जैसे । भोगिजे कां ॥ ४१ ॥ तोचि जालिया भोग तथाचा । न घडे हा भोव जयांचा । तिहीं बोले केवि बोलाचा । उच्चार कीजे ॥ ४२ ॥ तैयांच्या नेणो गांवी । प्रकाशी हन दिवी । कीं व्योमालागां मांडवी । उभिली तिहीं ॥ ४३ ॥ हां गा रंजिन्यत्व नव्हतां

१ डाकलग. २ स्थिर. ३ मूर्तिमंत. ४ उपाधीच्या योगानें, हाताच्या अंतरानें. ५ ज्ञान. ६ डाकक. ७ जग नि मांणापूर्वी. ८ स्वकीय ज्ञानकला. ९ शिवोपासक. १० ही भक्ति ते कर्मयोगी जेव्हां माझ्याशीं ऐक्य पावतात तेव्हां त्यांस सफल होते. ११ लय पावे. १२ येरझारा. १३ त्वंपद. १४ तत्त्वद. १५ शुद्धस्वरूप कूटस्थ. १६ एकस्वरूप. १७ शोभे. १८ पदवी. १९ पाहतां. २० आरसा. २१ जागृतास. २२ तेंच झाला ह्मणजे त्याचा भोग घडत नाही असा ज्यांचा भाव आहे ते बोलानेंच बोलाचा कसा उच्चार करतात. २३ त्या प्रकाशकांच्या गांवीं प्रकाश पाडण्यास रवि दिवा आहे असें वाटतें. २४ आकाशासाठीं मांडव. २५ उभारली. २६ राजेपणा.

आंगी । रावो रायपण काय भोगी । कां आधार इन आलिगी । दिनकराते ॥ ४४ ॥
 आणि आकाश जें नव्हे । तथा आकाश काय जाणवे । रत्नाच्या रूपी मिरवे । गुंजांचें
 लेणें ॥ ४५ ॥ ह्यंगीनि मी होणें नाहीं । तथा मीचि आहे केंही । मग भजेल हें काथी । बोलों
 कीर ॥ ४६ ॥ गालागी तो कर्मयोगी । मी जालाचि मातें भोगी । तारुण्य कां तरुणांगी ।
 जियापरी ॥ ४७ ॥ तरंग सर्वांगी तोय चुंबी । प्रभा सर्वत्र विलसे बिंबी । नाना
 अवकाश नर्भी । लुंठत जैसा ॥ ४८ ॥ तैसा रूप होऊनि माझें । मातें क्रियावीण
 तो भजे । धैनाकार कां सहजें । सोनयाते जेवि ॥ ४९ ॥ कां चंदनाची हुंती
 जैसी । चंदनी भजे अपैसी । कां अकृत्रिम शर्मा । चंद्रिका ते ॥ ११५० ॥ तैसी क्रिया
 कीर न साहे । तच्हीं अद्वैती भक्ति आहे । हें अनुभवाचिजोगें नव्हे । बोलाएसें
 ॥ ५१ ॥ तेव्हां पूर्वसंस्कारछंदें । जें कांहीं तो अनुवादें । तेणें आळविलेनि वो वें ।
 बोलता मीचि ॥ ५२ ॥ बोलतया बोलताचि भेदे । तेथें बोलेल हें न घडे । तें मौन
 तंव गोमटे । स्तवन माझें ॥ ५३ ॥ ह्यंगीनि तथा बोलतां । बोली बोलता मी
 भेटतां । मौन होय तेणें तथता । स्तवितो मातें ॥ ५४ ॥ तैसेचि बुद्धि कां ^{१३}दिठी । जें
 तो देखों जाय किरीटी । तें देखणें वृद्ध ^{१४}लोटी । देखतेंचि वावी ॥ ५५ ॥ आरिसया
 आधीं जैसे । देखतेंचि मुख वसे । तथाचें देखणें तैसे । मेळवी द्रष्टे ॥ ५६ ॥ वृद्ध
 जाऊनियां द्रष्टें । द्रष्टयासिचि जें भेदे । तें एकलपणें न घडे । द्रष्टेपणही ॥ ५७ ॥ तेथ
 स्वर्माचिया प्रिया । चैवोनि ^{१५}झांबो ^{१६}गेलिया । ठाचिजे होन्हीं न होनियां । आपणाचि
 जैसे ॥ ५८ ॥ कां होहीं काष्टाचिये धृष्टी । माजी वन्हि येऊ उठी । तो होन्हीं हे भौष
 आटी । आपणाचि होय ॥ ५९ ॥ ना ना प्रतिबिंब हातीं । घेऊं गेलिया गभस्ती । बिघ-
 ताही असती । जाय जैसी ॥ ११६० ॥ तैसा मी होऊनि देखतें । तो घेऊं जाय वृद्ध्यातें ।
 तेय वृद्ध्या ने थितें ^{२२} । द्रष्टृत्वेसी ॥ ६१ ॥ रवि आधार प्रकाशिता । तुरेचि जेवि प्रका-
 श्यता । तेवि वृद्धी नाहीं वृष्टता । मी जालिया ॥ ६२ ॥ मग देखिजे ना न देखिजे ।
 ऐशी जे दशा निपजे । ते तें दर्शन माझें । सौचोकारें ॥ ६३ ॥ तें भलतयाही किरीटी ।
 पदार्थाचिया भेटी । द्रष्टृवृद्ध्यातीता वृष्टी । भोगितो सदा ॥ ६४ ॥ आणि आकाश हें
 आकाशें । हाटलें न ठळे जैसे । मियां आत्मेन आपणपें तैसे । जालें तथा ॥ ६५ ॥
 कल्पांती उक्क उक्कें । रुंधिलियां वाहों ठाके । तैसा आत्मेनि मियां येकें । कोंदैला तो
 ॥ ६६ ॥ पावो आपणपयां वाळवें ^{२७} । केवि वन्हि आपणपयां लागे । आपणपां पाणी

१ सूर्याला. २ कोटें. ३ मद्रूप होऊन. ४ लाट. ५ पोकळी. ६ लोळे. ७ लगड. ८ सुवास.
 ९ साहजिक. १० पूर्वपुण्यबलानें. ११ बोले. १२ विनविल्यानें. १३ वृष्टीनें. १४ पलीकडे सारी.
 १५ पाहणारास. १६ पतीला. १७ जागृत होऊन. १८ भेटण्यास. १९ घर्षणानें. २० बोलणें
 संपलें. २१ सूर्य. २२ मूळ असणारें नेतें. २३ प्रकाशकपणा. २४ खरेपणानें. २५ प्रतिबंध केला
 असतां. २६ भरला. २७ उडवें.

रिधे । स्नाना कैसें ॥ ६७ ॥ द्व्यणोनि सर्व मी जालेपणें । ठेलें तथा येणें जाणें । तेंचि
गा यात्राकरणें । अद्वया मज ॥ ६८ ॥ पै जळावरील तरंग । जरी धाविजला सवेग ।
तरी नाही भूमिभाग । क्रमिला तेणें ॥ ६९ ॥ जें सांडावें कां मांडावें । जें चालणें जेणें
चालावें । तें तोयचि ऐक आघवें । द्व्यणोनियां ॥ ११७० ॥ गेलियाही भलतेउता । उद-
कपणें पंडुसुता । तरंगाची एकात्मता । न मोडेचि जेवीं ॥ ७१ ॥ तैसा मीपणें हा
लोढला । तो आघवेयाचि मज आला । या यात्रा होय भला । कापडी माझ्या ॥ ७२ ॥
आणि शरीर स्वभाववशें । कांहीं येक करूं जरी बैसे । तरि मीचि तो तेणें मिषें । भटें
तथा ॥ ७३ ॥ तेथ कर्म आणि कर्ता । हें जाऊनि पंडुसुता । मियां आत्मेनि मज पाहतां ।
मीचि होय ॥ ७४ ॥ पै र्पणातें र्पणें । पाहिलिया होय न पाहणें । सोनें झांकिलिया
सुवर्णें । न झांके जेवीं ॥ ७५ ॥ दीपातें दोषें प्रकाशिजे । तें न प्रकाशणेंचि निपजे ।
तैसें कर्म मियां कीजे । तें करणें कैचें ॥ ७६ ॥ कर्मही कैरितचि आहे । जें करावें हें
भाष जाये । तें न करणेंचि होये । तथाचें केलें ॥ ७७ ॥ क्रियाजात मीं जालेपणें । घडे
कांहींचि न करणें । तयाचि नांव पूजणें । खुणेचें माझें ॥ ७८ ॥ द्व्यणोनि करि तथाही
वोझा । तें न करणें हेंचि कपिध्वजा । निपजे तिया महापूजा । पूजी तो मातें ॥ ७९ ॥
एवं तो बोले तें स्तवन । तो हेखे तें दर्शन । अद्वया मज गमन । तो चाले तेंची
॥ ११८० ॥ तो करी तेतुली पूजा । तो कल्पी तो जप माझा । तो निजे तेचि कपिध्वजा ।
समाधी माझी ॥ ८१ ॥ जैसें कैतकेंसीं कांकणें । असिजे अनन्यपणें । तो भक्तियों
येणें । मजसी तैसा ॥ ८२ ॥ उदकीं कळोळ । कापुरीं परिमळ । रत्नीं उजाळ । अनन्य
जैसा ॥ ८३ ॥ किंबहुना तंतूसीं पट । कां मृत्तिकेसीं घट । तैसा तो येकवट । मजसीं
माझा ॥ ८४ ॥ इया अनन्यसिद्धा भक्ती । या आघवाचि दृश्यजाती । मज आपणपें या
सुमती । दृष्टयातें जाणें ॥ ८५ ॥ तिन्ही अवस्थांचेनिद्वारे । उपाधुपहिताकारें । भावा-
भावरूप स्फुरे । दृश्य जें हें ॥ ८६ ॥ तें हें आघवेंचि मी द्रष्टा । ऐसिया बोधाचा माजि-
वटा । अनुभवाचा सुभटा । धेंडीं तो नाचे ॥ ८७ ॥ रज्जु दोर जालिया गोचर । आभा-
सतां तो व्याळाकार । रज्जुच ऐसा निर्धार । होय जेवीं ॥ ८८ ॥ भांगरीपरतें कांहीं ।
लेणें गुंजहीभरी नाही । हें आटुनियां ठींथीं । कीजे जैसें ॥ ८९ ॥ उदका येकापरतें ।
तरंग नाहीचि हें निरुतें^{१०} । जाणोनि तथा आकारातें । न घेपे जेवीं ॥ ११९० ॥ ना तरि
स्वमविकार समस्ता ।^{११} चेऊनियां उमाणें घेतां । तो आपणया परौता । नदिसे जैसा ॥ १११ ॥

१ केवढाही. २ यावेकरु. ३ आत्मत्वानें. ४ कर्ताच. ५ त्याचेंच नांव. ६ रीतीनें, निमित्तानें.
७ सुवर्णाशीं कंकणानें. ८ चकचकाट. ९ या अद्वैतभक्तीनें. १० जागृति, स्वप्न, सुषुप्ती. ११ उपा-
धीनें केलेला जो आकार त्याणें. १२ सोहळा. १३ दोर. १४ सर्पाकार. १५ सोन्याहून. १६ एकत्र.
१७ खरें. १८ उदून. १९ माप.

तेसैं जें कांहीं आधि नाथी । तेणें होय ज्ञेयस्फूर्ती । तें ज्ञाताचि मी हे प्रतीती । होऊनि
 भोगी ॥१२॥ जाणें अज मी अजर । अक्षय मी अक्षर । अपूर्व मी अपार । आनंद मी ॥१३॥
 अचळ मी अच्युत । अनंत मी अद्वैत । अघ मी अव्यक्त । व्यक्तही मी ॥१४॥
 ईशत्व मी ईश्वर । अनादि मी अमर । अभय मी आधार । आधेय मी ॥१५॥ स्वांमी
 मी सहोदित । सहज मी सत्तत । सर्व मी सर्वगत । सर्वातीत मी ॥१६॥ नवा मी
 पुराण । शून्य मी संपूर्ण । अस्थूळ अनू । जें कांहीं तें मी ॥१७॥ अक्रिय मी एक ।
 असंग मी अशोक । व्याप्त मी व्यापक । पुरुषोत्तम मी ॥१८॥ अशब्द मी अश्रोत्र ।
 अरूप मी अगोच । सम मी स्वतंत्र । ब्रह्म मी पर ॥१९॥ ऐसैं आत्मत्वे मज एकातें ।
 इया अद्वयभक्ती जाणोनि निरुतें^{२३} । आणि याहि बोधा जाणतें । तेही मीचि जाणें
 ॥२००॥ पै चेइलेयानंतरें । आपुलें एकपण उरें । तेही तयावरी स्फुरें । तयाशींचि
 जैसैं ॥१॥ कां प्रकाशतां अर्क । तोचि होय प्रकाशक । तयाही अभेश द्योतक ।
 तोचि जैसा ॥२॥ तैसा वेद्यांच्यो विलयां । केवळ वेदक उरें पाहीं । तेणें जाणवे तया
 तेही । हेही जो जाणें ॥३॥ तया अद्वयपणा आपुलिया । जाणती जेही जे धनंजया ।
 ते ईश्वरचि मी हे तया । बोधासि ये ॥४॥ मग द्वैतोद्वैतातीत । मीचि आत्मा एक
 निभ्रांत । हें जाणोनि जाणणें जेथ । अनुभवीं रिघे ॥५॥ तेथ चेइलयां एकपण ।
 दिसे जें आपुल्या आपण । तेही जातां नेणों कोण । होइजे जेवीं ॥६॥ कां डोळां
 देखतिये क्षणीं । स्वरूपपण सुवर्णी । नौटितां होय आटणी । अलंकाराचीही ॥७॥
 ना ना लैवण तोय होये । मग शारता तोयत्वे राहे । तेही जिरतां जेविं जाये । जालेपण
 तें ॥८॥ तैसा मी तो हें जें असे । तें स्वानंदानुभवसमरतें । कालवूनियां प्रवेशे । मज-
 चिमाजी ॥९॥ आणि तो हे भौष जेथ जाये । तेथें मी हें कोणहासी आहे । ऐसीं मी
 ना तो तिथे सौमाये । माझ्याचि रूपीं ॥१२१०॥ तेव्हां कापुर जळों सरें । तयाचि
 नाम अग्नि पुरें । मग उभयातीत उरें । आकाश जेवीं ॥११॥ कां धाडिलिया एका-

१ आहे व नाही अशा स्थितीनें. २ जाणावयाच्या पदार्थाचें स्फुरण. ३ उत्पन्न न होणारा. ४ वृद्धपणरहित. ५ नाशरहित. ६ अविनाश. ७ ज्याच्या पूर्वीं कांहीं नाहीं असा. ८ चलन न पावणारा. ९ पतित न होणारा. १० अंतररहित. ११ पाहिला. १२ निराकार. १३ ईशित्वव्य. १४ समष्टिरूप. १५ ज्या आधारावर सर्व ठेवले जातें तें. १६ अधिपति. १७ सर्व ठिकाणीं भरून असणारा. १८ सर्वांच्या पलीकडे. १९ जुना. २० अभावरूप. २१ अणूहून भिन्न. २२ क्रिया-रहित. २३ सत्यतेनें. २४ जागृतीनंतर. २५ सूर्यच आपणाला प्रकाशित करतो असा जो अमेद व्यालाही जसा सूर्यच प्रकाशक तसा. २६ जाणण्यायोग्य पदार्थाच्या नाशानंतर. २७ ज्ञान. २८ ज्ञानकला. २९ दोहोंच्याही पलीकडे. ३० जागृतांस. ३१ आटविल्यावांचून. ३२ मीठ पाणी होऊन जातें. ३३ पूर्णानंदाविर्भावानें. ३४ शब्द. ३५ असाच मी नाही व तोही नाही होऊन माझ्या स्वरूपां मिळतो. ३६ विज्ञतो. ३७ आग्नि व कापूर यांहून भिन्न. ३८ एकांतें एक वजा केला असता बाकी शून्य.

एक । वढे तो शून्यविशेष । तैसा आहे नाहींचा शेख । मीचि मग आयी ॥ १२ ॥
 तेथ ब्रह्म आत्मा ईश । यथा बोला मोडे सौरस । न बोलणें याही पैसे । नाहीं तेथ ॥ १३ ॥
 न बोलणेंही न बोलोनी । तें बोलिजे तोंड भरुनी । जाणिव नेणिव नेणोनी । जाणिजेतें
 ॥ १४ ॥ तेथ बुद्धिजे बोध बोधें । आनंद घेपे आनंदें । सुखवरी नुसधें । सुखचि
 भोगिजे ॥ १५ ॥ तेथ लाभ जोडला लाभा । प्रभा आलिंगिली प्रभा । विस्मय बुडाला
 उभा । विस्मयामाजी ॥ १६ ॥ शम तेथ सामावला । विश्राम विश्रांति आला । अनुभव
 वेडावला । अनुभूतिपणें ॥ १७ ॥ किबहुता ऐसें निखळ । मीपण जोडे तथा फळ ।
 सेवनि वेली वेल्हाळ । कर्मयोगाची ते ॥ १८ ॥ पै कर्मयोगा किरीटी । चक्रवर्तिच्या
 मुकुटी । मी चिंद्र तें सांदोवार्टी । होय तो माझा ॥ १९ ॥ कीं कर्मयोगप्रासादाचा ।
 कळस जो हा मोक्षाचा । तथा वरील अवकाशाचा । उवावो जाला तो ॥ १२२० ॥
 नाना संसार ओडवी । कर्मयोग वाट बरवी । जोडली ते मद्वैद्यांगांवी । पैटी जालीसे
 ॥ २१ ॥ हें असो कर्मयोगवोधें । तेणें भक्तिचिह्नं । मी स्वानंदोदधीवेणें । ठाकिला
 कीं गा ॥ २२ ॥ हा ठायवरी सुवर्मा । कर्मयोगी आहे महिमा । ह्यणौनि वेळोवेळां तुझां ।
 सांगतो आह्मी ॥ २३ ॥ पै देशें काळें पदार्थें । साधूनि घेइजे मातें । तैसा नव्हे मी
 आयतें । सर्वांचें सर्वही ॥ २४ ॥ ह्यणौनि माझयावरी । जीचावे न लगे कांहीं । मी लाभें
 इये उपार्थी । साचचि गा ॥ २५ ॥ एक शिष्य एक गुरू । हा रूढला साच व्यवहार । तो
 मत्प्राप्तिप्रकार । जाणावया ॥ २६ ॥ अगा वसुंधेच्या पोटी । निधान सिद्ध किरीटी ।
 बन्हि सिद्ध कांठी । बोहो^{२३} दूध ॥ २७ ॥ परि लोभे तें असतें । तथा^{२४} कीजे उपायातें । येर
 सिद्धचि तैसा येथें । उपार्थी मीं ॥ २८ ॥ हा फळवरी उपावो । कां पां प्रस्तावीतसे देवो ।
 हें पुसतां तरि अभिप्रावो । येथिंचा ऐसा ॥ २९ ॥ जे गीतार्थांचें चांगावें । मोक्षोपायपर
 आवें । आन शास्त्रोपाय कीं नव्हे । प्रमाणसिद्ध ॥ १२३० ॥ वारा आभाळचि फेडी^{२५} ।
 वांचूनि सूर्यातें न घेडी । कां हात बांबुळी धाडी । तोय न करी ॥ ३१ ॥ तैसा
 आत्मदर्शनी ओडळ । असे अविवेचो जो मळ । तो शास्त्र येर निर्मळ । मीं प्रकाशें
 स्वयें ॥ ३२ ॥ ह्यणौनि आवर्वाचि शास्त्रें । अविवेचोविनाशाचीं पात्रें । वांचेनि न होती

१ अभिप्राय. २ अवकाश. ३ जाणवें. ४ सुखमय होऊन. ५ प्रकाशानें. ६ आश्रयें.
 ७ विश्रांति पावला. ८ संकोच पावला. ९ चैतन्य=ज्ञानरूपरत्न. १० अदलाबदलीनें. ११ विस्तार.
 १२ अरण्यांत. १३ माझ्याशीं जें ऐक्य तद्रूप गांवांत. १४ प्रविष्ट. १५ भक्ति व ज्ञान एतद्रूप जी
 गंगा. १६ निजानंदरूप समुद्र. १७ एथपर्यंत. १८ मर्मज्ञा अर्जुना. १९ आपलासा करून.
 २० शिणावें लागत नाहीं. २१ ह्या कर्मयोगानें. २२ पृथ्वीच्या. २३ कांसेस. २४ असतें तेंच
 लाभतें, परंतु त्यास उपाय केला पाहिजे. २५ फलप्राप्तीपर्यंत. २६ चांगुलपण. २७ मोक्षप्राप्ति
 विषयक. २८ निवारी. २९ तयार करीत नाहीं. ३० शेवळ दूर करी. ३१ बंध. ३२ अज्ञानाचा.
 ३३ अज्ञान हरणारीं साधनें.

स्वतंत्रे । आत्मबोधी ॥ ३३ ॥ तथा अर्ध्यात्मशास्त्रांसी । जें सांचपणाची ये पुंसी । ते
 येइजे जया ठायासी । ते हे गीता ॥ ३४ ॥ भानु भूषिता प्रार्चिंथा । सतेजा दिशा
 आचविया । तैसी शास्त्रेश्वरा गीताया । सैनार्थे शास्त्रे ॥ ३५ ॥ हे असो ग्रंथे शास्त्रेश्वरे ।
 मार्गां उपाय बहुवे विस्तारें । सांगीतला कैसा करें । घेवों ये आत्मा ॥ ३६ ॥ परि
 प्रथमश्रवणासर्वें । अर्जुना विर्पाये हें फांवे । हा भव सकणवे । धरुनि श्रीहरी ॥ ३७ ॥
 तेचि प्रमेय एकवेळ । शीघ्र्या होभावया अढळ । सांगतसे मुकुळ । मुद्रा आतां
 ॥ ३८ ॥ आणि प्रसंग गीता । ठावही हा संपत्ता । ह्यगौनि दावी औद्यंता । एकार्थत्व
 ॥ ३९ ॥ जे ग्रंथाच्या मध्यभागी । नाना अधिकारप्रसंगी । निरूपण अनेगी । सिद्धां-
 तीं केलें ॥ १२४० ॥ तरे तें तुलेही सिद्धांत । इथे शास्त्रां प्रस्तुत । हें पूर्वापार नेणत ।
 कोण्ही जें मानी ॥ ४१ ॥ तें महासिद्धांताचा आवांका । सिद्धांतकक्षा अनेका । भिड-
 उनि आरंभ देखा । संपत्तीत असे ॥ ४२ ॥ येथ अविद्यानाश हें स्थळ । तेणें मोक्षापा-
 दन फळ । या दोही केवळ । साधन ज्ञान ॥ ४३ ॥ हें इतुलेंचि नानापरी । निरूपिलें
 ग्रंथविस्तारी । तें आतां दोही^{१५} अक्षरी । अनुवादवें ॥ ४४ ॥ ह्यगौनि उंढेयही हातीं ।
 जालया उपायस्थिती । देव प्रवर्तले तें पुंढती । येणेंचि भावें ॥ ४५ ॥

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मध्यपाश्र्वयः ।

मत्प्रसादाद्वाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥

मग ह्याने गा सुभवा । तो कर्मयोगिंथा निष्ठा । नी होउनी होय पैठी । माझ्या रूपी
 ॥ ४६ ॥ स्वकर्माच्या चौखोळीं । मज पूजा करुनि भली । तेणें प्रसादें आकळी ।
 ज्ञाननिष्ठेतें ॥ ४७ ॥ ते ज्ञाननिष्ठा जेथ हातवसे । तेथ भक्ति माझी उल्लासे । तिर्यो
 मजसी सैनरसे । सुखिया होय ॥ ४८ ॥ आणि विश्वप्रकाशितया । आत्मया मज
 आपुलिया । अनुसरे जो करुनियां । सर्ववर्ता हे ॥ ४९ ॥ सांडुनि आपला औंढळ ।
 लवण आश्रयि जळ । कां हिंडोनि राहे निश्चळ । वायु र्द्योनीं ॥ १२५० ॥ तैसा हुंढी

१ वेदांत शास्त्रांशीं. २ जेव्हां खरोखर पुसण्याचे मनांत येई. ३ साह्य. ४ पूर्वस सूर्योदय होताच.
 ५ प्रकाशमय. ६ शास्त्रांत येठ अशा या गांतेनें अन्य सर्व शास्त्रें समर्थ होतात. ७ बहुत. ८ आत्मा
 हस्तगत होईल असा. ९ श्रवणाबरोबरच. १० कदाचित्. ११ प्राप्त होईल. १२ अभिप्राय.
 १३ दयेनें. १४ सार. १५ संक्षिप्त स्वरूपानें. १६ गीता हा प्रसंग व हें स्थान हीं दोनीही आतां
 संपण्याचीं आहेत झणून. १७ आरंभापासून शेवटपर्यंत एकार्थता. १८ अनेक सिद्धांतांनीं.
 १९ तेवढेही सर्व. २० पूर्वापार संगती ध्यानांत राहत नाहीं. २१ बळ. २२ सिद्धांताच्या युक्ति.
 २३ मिळवून. २४ मोक्षसंपादन. २५ संक्षेपानें. २६ पुनः बोलवें. २७ उपायानें साध्य होणारें.
 २८ प्राप्त झालें असतां. २९ पुनः. ३० या भावनेनें. ३१ प्रविष्ट. ३२ चौख पुष्पांनीं. ३३ हस्तगत
 होय. ३४ मनीनें. ३५ ऐक्य पावे. ३६ पांचही कोशांत. ३७ प्रतिबंध. ३८ आकाशांत.
 ३९ कायावाचामनें करून.

वाचा कार्ये । जो मातें आश्रजनि ठाये । तो निषिद्धेही विपायें । कर्म करू ॥ ५१ ॥
परि गंगेच्या संबंधी । विही^२ आणि महा नदी । ऐक्य तेविं माझ्या बोधी । शुभा-
शुभांसी ॥ ५२ ॥ कां बौवनें आणि धुरें । हा निवाड तंवचि सरे । जंव न घेपती
वैश्वानरें । कवळूनि दोन्ही ॥ ५३ ॥ नाना पांचिकें आणि सोळें । हें सोन्या तंवचि
आळें । जंव परिस आंगमेळें । येकवटीना ॥ ५४ ॥ तैसें शुभाशुभ ऐसें । हें तंवचिवरी
आर्भासे । जंव येक न प्रकाशें । सर्वत्र मी ॥ ५५ ॥ अगा रात्रि आणि दिवो । हा
तंवचि द्वैतभावो । जंव न रिगिजे गांवो । गर्भस्तीचा ॥ ५६ ॥ द्वयौनि माझिया भेदी ।
तथाचीं सर्वकर्में किरीटी । जाऊनि वैसे तो पौर्वा । सौयुज्याच्या ॥ ५७ ॥ हेसो काळें
स्वभावें । वेचें जया न संभवे । तें पद माझे पावे । अविनाश तो ॥ ५८ ॥ किंबहुना
पंडुसुता । मज आत्म्याची प्रसन्नता । लाहे तेणें न पविजता । लोभ कवण असे ॥ ५९ ॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।

बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥ ५७ ॥

याकारणें गा तुवां इया । सर्व कर्मा आपुलिया । माझ्या स्वरूपी धनंजया । संन्यास
कीजे ॥ १२६० ॥ परितोचि संन्यास वीरा । कैरणीयाचा झणें करा । आत्मविवेकी धर ।
चित्तवृत्ति हे ॥ ६१ ॥ मग तेणें विवेकबळें । आपणपें कर्माविगळें । माझ्या स्वरूपी निर्मळें ।
देखिजेल सर्व ॥ ६२ ॥ आणि कर्माची जन्मभोये । प्रकृति जे कां आहे । ते आपणयाहूनि
बहुवे । देखसीदुरी ॥ ६३ ॥ तेथ प्रकृति आपणयां । वेगळी नुरे धनंजया । रूपवीण कां
छाया । जयापरी ॥ ६४ ॥ ऐसेनि प्रकृतिनाश । जालया कर्मसंन्यास । निफजेल अनायास ।
संकारण ॥ ६५ ॥ मग कर्मजोत गेलया । मी आत्मा उरें आपणपयां । तेथ बुद्धि धोपे
करुनियां । पतिव्रता ॥ ६६ ॥ बुद्धि अर्नन्य येणें योगें । मजनाजी जें रिगे । तें चित्त चैत्य-
त्यागें । मातेंचि भजे ॥ ६७ ॥ ऐसें चैत्यजातें सांडिलें । चित्त माझ्याठायीं जडलें । ठाके
तैसें वीहिलें । सर्वदा करी ॥ ६८ ॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ।

अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनश्यसि ॥ ५८ ॥

मग अभिन्ना इया सेवा । चित्त मियांचि भरेल जेव्हां । माझा प्रसाद जाण तेव्हां ।
संपूर्ण जाहाला ॥ ६९ ॥ तेथ सकळ दुःखधर्में । भुंजीजती जियें मृत्युजन्में । तियें दुर्ग-

१ कचिन्. २ ओहोळ. ३ मैलगिरी चंदन. ४ सामान्य काष्ठ. ५ अत्रीनें. ६ हिनकट. ७ सोळांच्या
दराचें. ८ अपवाद. ९ वाटे. १० दिवस. ११ सूर्याचा. १२ पदवीवर. १३ ब्रह्मांत लय पावणें.
१४ नाश. १५ अप्राप्य असें काय आहे. १६ त्याग. १७ स्वधर्माचा. १८ ठेवा. १९ जन्मभूमि.
२० स्वस्वरूपाहून. २१ आत्मस्वरूपाला. २२ कारणासहित. २३ सर्व कर्मसमुदाय. २४ घातली
जाते. २५ द्वैतरहित. २६ चित्ताचे चंचलादिक धर्मत्यागानें. २७ सत्वर. २८ दुःखाचीं स्थानें.
२९ भोगिलीं जातात. ३० अवघड.

मेषि सुगमें । होती तुज ॥ १२७० ॥ सूर्याचेनि सावाये । डोळा सावाइला होये । तें
आंधाराचा आहे । पांड तया ॥ ७१ ॥ तैसा माझनि प्रसादें । जीर्वेकण जयाचा उपमदें ।
तो संसाराचेनि बांधे । बागुलें केवी ॥ ७२ ॥ ह्मणोनि धनंजया । तूं संसारदुर्गती यया ।
तरसील माझिया । प्रसादास्तव ॥ ७३ ॥ अथवा हन अहंभावे । माझे बोलणें हें आवदें ।
कानामनाचिये शिवें । नेदिसी देकों ॥ ७४ ॥ तरि नित्यमुक्त अव्यय । तूं आहासि तें
होवूनि वाय । देहसंबंधाचा घाय । वांजेल आंगी ॥ ७५ ॥ जया देहसंबंधाआंत । प्रीति-
परी आत्मघात । भुंजतां उंसंत । कहींच नाही ॥ ७६ ॥ येवढेनि हीरुणें । निर्मणेनवीण
निमणें । पडेल जरी बोलणें । नेदिसी माझे ॥ ७७ ॥

यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।

मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥ ५९ ॥

पथद्वेषिया ^१पोषी ज्वर । कां हीपद्वेषिया अंधकार । विवेकद्वेषे अहंकार । पोषूनि
तैसा ॥ ७८ ॥ स्वदेहा नाम अर्जुन । परदेहा नाम स्वजन । संग्रामा नाम मलिन । पापा-
चार ॥ ७९ ॥ इया मती आपुलिया । तिघां तीन नामें यया । ठेजुनियां धनंजया । न
जुझे ऐसा ॥ १२८० ॥ जीवामाजी निष्टेक । करिसी जो आत्यंतिक । तां वायां धाडील
नैसागिक । स्वभावाचि तुझा ॥ ८१ ॥ आणि मी अर्जुन हे आत्मिक । ययां बंध करणें हें
पातक । हे माया वांजुनि तौत्त्विक । कांहीं आहे ॥ ८२ ॥ आधीं जुझारें तुवां होभावे ।
मग जुझावया शस्त्र घेयावे । कां न जुझावया करावे । देवांगणें ॥ ८३ ॥ ह्मणोनि न
जुझणें । ह्मणसी तें वांछाणें । ना मानुं लोकपणें । लोकवृष्टीही ॥ ८४ ॥ तन्ही न जुझे
ऐसे । निष्टेकीसी जें मानसे । तें प्रकृति अंनारिसें । करवीलची ॥ ८५ ॥

स्वभावजेन कौंतेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।

कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्कारिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ ६० ॥

पें पूर्व वाहतां पाणी । पेंव्हिजे पश्चिमेचे वाहणी । तरि आंमहचि उरें तें आणी ।
आपुलिया लेखी ॥ ८६ ॥ कां साळीचा कण ह्मणे । मी तुंगेचे साळीपणें । तरी आहे
आन करणें । स्वभावासी ॥ ८७ ॥ तैसा क्षात्र संस्कारसिद्धा । प्रकृती घडिलासि प्रबुद्धा ।
आतां नुडी ह्मणसी हा धांश । परि उठविजसीचि तूं ॥ ८८ ॥ पें शौर्य तेज तक्षता ।
एवमादिक पंडुसुता । गुण विधले जन्मतां । प्रकृती तुज ॥ ८९ ॥ तरि तयाचिया सैन-

१ मदतीनें. २ साक्षभूत. ३ विशाद. ४ ज्याचा जीवांश नष्ट झाला. ५ पीडा पावेल.
६ जुझावण्यानें. ७ अहंकारानें. ८ हद्दीस. ९ व्यर्थ. १० आदलेल. ११ पावलोंपावलीं. १२ विसावा.
१३ भयंकर. १४ न मरूनही मरणें. १५ घेतले नाहीस. १६ राखी. १७ शेवटचा सिद्धांत.
१८ अतिशय. १९ जन्मस्वभाव. २० आपले जन. २१ तत्ववृष्टीनें. २२ पुद्गकर्ता. २३ मिथ्या-
निश्चय. २४ व्यर्थ. २५ निर्धारिणी. २६ निराळें. २७ पीडावे. २८ मार्गांनुकूप. २९ अडथळा.
३० मार्गास. ३१ दाणा. ३२ उगवणार नाही. ३३ प्रकृतिभावास. ३४ कारणानुरूप.

वाया- । अनुरूप धनंजया । न करितां उंगलियां । नथेल असों ॥ १२९० ॥ ह्यणोनियां तिहीं गुणी । बांधलासि तूं कोवडपाणी । त्रिंशुद्धि निवसी वौहाणी । क्षोत्राचिया ॥ ११ ॥ ना हें आपुलें जन्ममूळ । न विचारीतचि केवळ । न जुंझें ऐसें अढळ । व्रत जरी घेसी ॥ १२ ॥ तरि बांधोनि हात पाये । जो रथीं घातला होये । तो न चले तरी जाये । दिगंता जेवीं ॥ १३ ॥ तैसा तूं आपुलियाकडूनी । मीं कांहींच न करीं ह्यणौनी । हांसी परि भवंसेनी । तूंचि करिसी ॥ १४ ॥ उत्तर वैरादिंचा राजा । पळतां तूं कां निघालासि जुंझा । हा क्षात्रस्वभाव तुझा । जुंझवील तुज ॥ १५ ॥ महावीर अकश अक्षौहिणी । तुवां येकें नागविले रणांगणी । तो स्वभाव कोवडपाणी । जुंझवील तूनें ॥ १६ ॥ हां गा रोग कायी रोगिया । आवडे हरिह्र हरिद्रिया । परि भोगविजे बाळिया । अंघुटे जेणे ॥ १७ ॥ तें अकृष्ट अंनारिसें । न करील ईश्वरवशें । तो ईश्वरही असे । हृदयीं तुझ्या ॥ १८ ॥

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

भ्रामयन्स्त्वर्भूतानि यंत्रारूढानि मायया ॥ ६१ ॥

सर्वभूतांच्या अंतरीं । हृदय मंडाअंबरीं । चिह्नीच्या सहस्रकरीं । उद्याला असे जो ॥ १९ ॥ अविस्थात्रय तिन्हीं लोक । प्रकाशुनि अशेष । अन्यथादृष्टि पांथिक । ^{१६}चेव-
विले ॥ १३०० ॥ वेद्योदेकाच्या सरोवरीं । फांकतां विषय कल्हारीं । इंद्रियषट्पदा चारी । जीवभ्रमरातें ॥ १ ॥ असो रूपक हें तो ईश्वर । सकळ भूतांचा अहंकार । पांवरोनि निरंतर । उल्हासत असे ॥ २ ॥ स्वमायेचें आडवस्त्र । लावुनि एकला खेळवी सूत्र । बाहेरी नेदी छायाचित्र । चौथ्यासीं लक्ष ॥ ३ ॥ तथा ब्रह्मादिकीटांतां । अशेषांही भूत-
जातां । देहाकार योग्यता । पाहोनि दावी ॥ ४ ॥ तेथ जें देह जयापुढें । अनुरूपपणें मांडे । तें भूततया आरुढे । हें मी ह्यणौनी ॥ ५ ॥ सूत सूतें गुंतलें । तृण तृणेंचि बांधलें । कां आत्माबिबा घेतलें । बाळकें जळीं ॥ ६ ॥ तथापरी देहाकारें । आपणपेंचि वुसरे । देखोनि जीव आविष्करे । आत्मबुद्धी ॥ ७ ॥ ऐसेनि शरीराकारीं । यंत्रां भूतें अवधारीं ।

१ साहजिक. २ खरेपणानें. ३ मार्गास. ४ क्षत्रियस्वभावाच्या. ५ चालत नसला तरी. ६ स्वस्थ राहासी. ७ तूं गोब्रह्मणप्रसर्गां उत्तराचा सारथि जेव्हां झालास तेव्हां तो युद्धांतून पळत असतांही तूं मुद्दाम त्याला सारथि करून युद्ध केलेंस, हा तुझा क्षात्रधर्म तुझ्याकडून युद्ध करवील. ८ परा-
भूत केलें. ९ प्रारब्धानें. १० वेगळें. ११ हृदयरूप महाकाशी. १२ चैतन्यवृत्तिरूप हजारों किरणांनीं. १३ जागृती, स्वप्न, सुषुप्ति. १४ स्वर्ग, मृत्यु, पाताळ. १५ विपरीत ज्ञानानें भुललेले जीव, वाटसरू. १६ जागृत केले. १७ जागण्यास योग्य वृत्त्य वस्तरूप जलाच्या. १८ कमळांनीं. १९ भ्रमराच्या धोरणानें. २० चारतो. २१ सूत्रधाराची स्त्री. २२—२० लक्ष वृक्ष, ११ लक्ष कीटक, २० लक्ष पक्षी, १ लक्ष जलचर, १० लक्ष पक्षी, ४ लक्ष मनुष्ययोनी, मिळून एकंदर ८४ लक्ष योनी. २३ ब्रह्म-
पासून कीडमुंगीपर्यंत. २४ योग्यतानुरूप. २५ भूत असें होऊन. २६ प्रगटे. २७ मीच अशा बुद्धीनें.

वाहूनि हालवी होरी । प्राचीनाची ॥ ८ ॥ तेथ जया जें कर्मसूत्र । मांडुनि ठेविलें स्वतंत्र ।
 तें तिथे गती पात्र । होचि लागे ॥ ९ ॥ किंवहुना धनुर्धरा । भूतांतें स्वर्गसंसार- । माझि
 भोंवडी तृणें वारा । आकाशीं जैसी ॥ १३१० ॥ आमकाचेनि संगें । जैसें लोहो वेढीं
 रिगे । तैसीं ईश्वरसत्तायोगें । चेष्टतीं भूतें ॥ ११ ॥ जैसे चेष्टा आपुलालिया । समुद्रादिक
 धनंजया । चेष्टतीं चंद्राचिया । सन्निधीं येकी ॥ १२ ॥ तथा सिंधू भरितें वटे । सोम-
 कांता पाझर फुटे । कुसुमांचक्रोरांचा फिटे । संक्रोचें तो ॥ १३ ॥ तैसीं बीज-प्रकृतिवशें ।
 अनेकें भूतें येकें ईशें । चेष्टवीजतीं तो असे । तुझ्या हृदयीं ॥ १४ ॥ अर्जुनपण न घेतां ।
 मीं ऐसें जें पंडुसुता । उठससे तें तत्वता । तयाचें रूप ॥ १५ ॥ थालागीं तो प्रकृतीतें ।
 प्रवर्तवील हें निहंतें । आणि ते^१ जुंझवील तूतें । न जुंझसी जन्ही ॥ १६ ॥ ह्याणोनि
 ईश्वर गोसांवी । तेणें प्रकृति हे नेमावी । तियां सुखें राववावी । इंद्रियें आपुलीं ॥ १७ ॥
 तूं करणें न करणें दोन्ही । लाऊनि प्रकृतीच्या मानीं । प्रकृतीही कां अधीनी । हृदयस्थायी
 जया ॥ १८ ॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।

तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्यसि शाश्वतम् ॥ ६२ ॥

तयां अहं वाचा चित्त आंग । होऊनियां शरण रिग । महोदधीं कां गांग । रिगालें
 जैसें ॥ १९ ॥ मग तयाचेनि प्रसादें । सर्वोपशान्तिप्रसदे । कांत होऊनियां स्वानंदें ।
 स्वरूपींच रमसी ॥ १३२० ॥ ^१संभूति जेणें संभवे । विश्रान्ति जेथें विसवे । अनुभूतिही
 अनुभवे । अनुभवा जया ॥ २१ ॥ तिथे निजात्मपदींचा रावो । होऊनि ठांकीसी अव्ययो ।
 ह्याणें लक्ष्मीनाहो । पार्थी तूं ॥ २२ ॥

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।

विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥

हे गीतानाम विख्यात । सर्ववैकुण्ठमयाचें मथित । आत्मा जेणें हस्तगत । रत्न होय
 ॥ २३ ॥ ज्ञान ऐसीया रूढी । वेदांतें जयाची प्रौढी । वीनितां कीर्ति चोखडी । पातली
 जर्गी ॥ २४ ॥ बुद्ध्यादिकें डोळसें । हें जयाचें कां कडवसें । मीं सर्वद्रष्टाहि दिसें । पाहिला
 जया ॥ २५ ॥ तें हें गा आत्मज्ञान । मज गोप्याचेंही गुप्त धन । परि तूं ह्याणुनि आन ।
 केव्ही करूं ॥ २६ ॥ याकारणें गा पांडवा । आह्मी आपला हा गुप्त ठेवा । तुज दिवला

१ पूर्वकर्माची. २ इहपरलोकी. ३ लोहचुंबकाच्या. ४ वाटोळें फिरे. ५ व्यवहार करतात. ६ चंद्र-
 विकासी कमलांला. ७ मिटलेपणा. ८ बीजासारखी. ९ ईश्वर. १० खरें. ११ प्रकृति. १२ इंद्रियस्वामी.
 १३ प्रकृतीने. १४ चेष्टवाची. १५ ठायीं. १६ त्या हृदयस्थाला. १७ गंगोदक. १८ शान्तिचीवा.
 १९ उत्पत्ति. २० राहासी. २१ लक्ष्मीपति. २२ वेदांचे. २३ प्रसिद्धि. २४ वर्णितां. २५ प्रतिबिंब.
 २६ उदय पावलेला.

कैणवा । आकाशिलेपणे ॥ २७ ॥ जैसी भुलली वोरसैं । माय बोले बाळा दोषें । प्रीति ही परी तैसैं । न करुचि हो ॥ २८ ॥ येथ आकाश आणि गाळिजे । अमृताही साली फेडिजे । कां दिव्याकरवीं करविजे । दिव्य जैसैं ॥ २९ ॥ जयाचेनि अंगप्रकाशें । पाताळीचा परमाणु दिसे । तथा सूर्याहि कां जैसैं । अंजन सुद्धें ॥ १३३० ॥ तैसैं सर्वज्ञेही मियां । सर्वही निर्धारुनियां । निर्वै होय तें धनंजया । सांगीतलें तुज ॥ ३१ ॥ आतां तूं ययावरी । निर्वै हें निर्धारीं । निर्धारुनि करीं । आवडे तैसैं ॥ ३२ ॥ यया देवाचिया बोला । अर्जुन उगाचि ठेला । तेथ देवो ह्मणती भला । अवंचक होती ॥ ३३ ॥ वाढि तथा पुढें भुकेला । उत्तरोधें ह्मणे धाला । तें तोचि पीडे आपला । आणि दोषही तथा ॥ ३४ ॥ तैसा सर्वज्ञ श्रीगुरू । भेटल्या आत्मनिर्धारू । न पुसिजे जें आमारू । धरुनियां ॥ ३५ ॥ तैं आपणपेचि वंचे । आणि पापही वंचनाचें । आपणयाचि साचें । युक्विलें तेणें ॥ ३६ ॥ पें उगेपणा तुझिया । हा अभिप्रावो कीं धनंजया । जें एकवेळ औवांकुनियां । सांगावें ज्ञान ॥ ३७ ॥ तेथ पार्थ ह्मणे हातारा । भलें जाणसी माझिया अंतरा । हें ह्मणों तरी दुसरा । जाणता असे काई ॥ ३८ ॥ येर होय हें जी आवघें । तूं ज्ञाता येकचि स्वभावें । मा सूर्य ह्मणौनि वानावें । सूर्यातें काई ॥ ३९ ॥ या बोला श्रीकृष्णें । ह्मणीतलें काय येणें । हेंचि थोडें गा वानणें । जें बुद्धतासि तूं ॥ १३४० ॥

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ।

इद्योऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥ ६४ ॥

तरि अवधनु पेंवळ । करुनियां आणी एकवेळ । वाक्य माझें निर्मळ । अवधारीं पां ॥ ४१ ॥ हें वैच्य ह्मणोनि बोलिजे । कां श्रौच्य मग आयिकिजे । तैसैं नव्हे परि तुझें । भाग्य बरवें ॥ ४२ ॥ कूर्मीचिया पिलियां । दिठी पान्हा ये धनंजया । आकाश वाहे बापिया । घरीचें पाणी ॥ ४३ ॥ जो व्यवहार जेथ न वडे । तथाचें फळचि तेथ जोडे । काय दैचें न सांपडे । सातुकुळें ॥ ४४ ॥ येरवीं द्वैताची वारी । सारुनि ऐक्याच्या परि-वरी । भोगिजे तें अवधारीं । रहस्य हें ॥ ४५ ॥ आणि निरुपचारा प्रेमा । विषय होय जें प्रियोत्तमा । तें दुजें नव्हे कीं आत्मा । ऐसेचि जाणावें ॥ ४६ ॥ आरिसाचिया लेखिलया । गोमटे कीजे धनंजया । तें तथा नोहे आपण्यां । लागीं जैसैं ॥ ४७ ॥ तैसैं पार्था तुझेनि मित्रें ॥ ४८ ॥ मी बोलें आपणयाचि दोषें । माझ्या तुझ्याटाई असे । मीतूपण गा ॥ ४८ ॥

१ कृपेनें. २ व्यास झाल्यानें. ३ पान्थानें. ४ आकाश गाळवें, अमृताच्या साली काढव्या व प्रकाशानें प्राकश करावा. ५ काजळ घातलें. ६ खरें. ७ वंचना न करणारा. ८ भिडें. ९ तृप्त झालों. १० बुधेनें पीडा पावतो. ११ भय. १२ आपणाला फसविलें ह्मणून त्याला वंचनाचें पापही लागतें. १३ पूर्णपणें. १४ जाणावयाचें. १५ समजलास. १६ विस्तारलेलें असें. १७ बोलण्यासारखें. १८ श्रवण करण्यास योग्य. १९ दृष्टीनें. २० वातकाला. २१ निवारण. २२ घरीं. २३ गुह्य. २४ आदरयुक्त प्रेमानें. २५ निमित्तानें. २६ आपल्या उद्देशानें.

ह्मणोनं जिह्मारीचें गुज । सांगतसें जीवार्सी तुज । हें अनन्य गतीचें मज । आथी
 द्यसन ॥ ४९ ॥ पें जळा आपणपें वेतां । लवण भुललें पंडुसुता । कीं आवचें तयाचें
 होतां । न लज्जिचें तें ॥ १३५० ॥ तेसा तूं माझ्याडाई । राखों नेणसीचि कांहीं । तरी आतां
 तुज काई । गोप्य मीं करीं ॥ ५१ ॥ ह्मणोनं आवचीचि गूढें । जें पाऊनि अति उघडें ।
 तें गोप्य माझें चोखडें । वाक्य आइक ॥ ५२ ॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुह ।

मामेवैष्यमि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥ ६५ ॥

तरि बाह्य आणि अंतरा । आपुलिया सर्व व्यापारा । मज व्यापकातें वीरा । विषय
 करीं ॥ ५३ ॥ आवया आमी जैसा । वायू मिळोनं आहे आकाशा । तूं सर्व कर्मी तैसा ।
 मजसीचि असें ॥ ५४ ॥ किंबहुना आपलें मन । करी माझें एकायतन । माझेनि श्रवणें
 कान । भरुनि पालीं ॥ ५५ ॥ आत्मज्ञान चोखडी । संत जे माझीं रूपडी । तेथ वृष्टि
 पडूं आवडी । कामिनी जैसी ॥ ५६ ॥ मीं सर्ववस्तीचें वसोंढें । माझीं नामें जियें
 चोखडें । तिये जीया यावया वाटे । वाचेंचिये लारीं ॥ ५७ ॥ हाताचें करणें । कां पायांचें
 चालणें । ते होय मजकारणें । तसें करीं ॥ ५८ ॥ आपुला अथवा परावा । ठायीं उर्पक-
 रसी पांडया । तणें यत्नें होलीं बरवा । यास्तिक माझा ॥ ५९ ॥ हें येकेंक शिकाऊं काई ।
 पें सेवकें आपुल्याडाई । उरजनि येर सर्वही । मी सेव्यचि करीं ॥ १३६० ॥ तेथ जाऊनि
 भुवनेच । सर्वत्र नेमवें नम मीचि येक । ऐसेनि आश्रय आरत्यंतिक । लाहसी तूं माझा
 ॥ ६१ ॥ मग भरलेया जगाभांत । जाऊनि तिजयाची मात । होऊनि ठायील एकांत । आह्मां
 लुह्यां ॥ ६२ ॥ तेथहां भलतिये अवस्थ । मी तूतें तूं मातें । भोगिसी ऐसें आह्में । वाढेल सुख
 ॥ ६३ ॥ आणि तिजें आडळ करितें । निर्मोलें अर्जुना जेयें । तें मीचि ह्मणोनं तूं मातें ।
 पावसी होयी ॥ ६४ ॥ जैसी जळींची प्रतिभा । जळनाशीं विवा । येतां गीभागोभा ।
 कांहीं ओह ॥ ६५ ॥ पें पयन अंबरी । कां केंडोळ सागरा । मिळतां आडवारी ।
 कोणाचा गा ॥ ६६ ॥ ह्मणोनं तूं आणि आह्मी । हें विसताहे वृक्षधेमी । मग ययाच्या
 विठोमी । मीचि होसी ॥ ६७ ॥ यया बोलामाझारी । होय नव्हे क्षेणें करीं । येथ आन
 वराथी तरी । लुह्याचि आण ॥ ६८ ॥ पें लुह्या आण वाहणें । हें आत्मलिंगानें शिवणें ।
 मीमीची जाति लोखणें । आठवों नेरी ॥ ६९ ॥ येन्हरी वेदून प्रपंच । जेणें विवेकाभास

१ मनानले. २ एकनिष्ठतेचे. ३ चटक. ४ एक स्थान. ५ वसतिस्थान. ६ दुसऱ्याचा. ७ उभ-
 सुक्त होशी. ८ सेवकपणा मात्र आपले ठिकाणीं टागून बाकी सर्व. ९ नमोनम. १० अतिशय.
 ११ धेम. १२ प्रतिबंध. १३ गेलें. १४ दोवटी. १५ प्रतिबंध. १६ आकाशास. १७ लाटा.
 १८ अडचण. १९ निरनिराळ्या शरीरांनीं. २० अभावसमयी. २१ करूं नको. २२ अन्यथा
 असेल तर. २३ आत्मस्वरूपाला. २४ लड्या. २५ हें सर्व नुसत जग.

हा साच । आज्ञेचा नटनाच । काळातें जिणें ॥ १३७० ॥ तो देव मी सत्यसंकल्प ।
 आणि जगाच्या हिंती बाप । मां आणेचा आक्षेप । कां करावा ॥ ७१ ॥ परी अर्जुन तुझेनि
 वेधें । मियां देवपणाचीं बिरुदे ॥ सांडिलीं मा मी हें आवें । सगळेनि तुवां ॥ ७२ ॥
 पै काजा आपुलिया । रावो आपली आपणया । आण वाहे धनंजया । तैसें हें कीं ॥ ७३ ॥
 तेथ अर्जुन ह्याने देवें । अंचाट हें न बोलावें । जें आमचें काज नावें । तुझेनि एकें ॥ ७४ ॥
 श्रावरी सांगों बैससी । कां सांगतां भीषही देसी । या तुझिया विनोदींसी । पार आहे
 जी ॥ ७५ ॥ कमळवना विकाशू । करी रवीचा येक अंशू । तेथ आघवाचि प्रकाशू ।
 नित्य देतो ॥ ७६ ॥ पृथ्वी निवजुनि सागर । भरीजती येवढें थोर । वर्षें तेथ निषांतर ।
 चातक कीं ॥ ७७ ॥ ह्यणौनि और्ध्व्या तुझ्या । मज निमित्त ना ह्यणावया । प्राप्ति असे
 होनी-राया । कृपानिधी ॥ ७८ ॥ तंव देव ह्यणती राहे । या बोलाचा प्रस्ताव नोहे । पै
 मातें पावसी उपायें । साचचि येणें ॥ ७९ ॥ सैध्व सिधू पडिलिया । जो क्षण धनंजया ।
 तेणें विरोचि कीं उरावया । कारण कायी ॥ १३८० ॥ तैसें सर्वत्र मातें भजतां । सर्व मी
 होतां अहंता । निःशेष जाऊनि तत्वता । मीचि होसी ॥ ८१ ॥ एवं माझिये प्रीतीवरी ।
 कर्मालागोनि अवधारीं । दाविली तुज उंजरी । उपायांची ॥ ८२ ॥ जे आधीं तंव पंडु-
 सुता । सर्व कर्म मज अर्पितां । सर्वत्र प्रसन्नता । लहिजे माझी ॥ ८३ ॥ पांढीं माझ्या
 इये प्रसारीं । माझे ज्ञान जाय सिद्धी । तेणें मिसळिजे विशुद्धी । स्वरूपीं माझ्या ॥ ८४ ॥
 मग पार्था तियेकडे । साध्य साधन होय नाही । किंबहुना तुज काहीं । उरचिना ॥ ८५ ॥
 तरि सर्व कर्म आपलीं । तुवां सर्वदा मज अर्पिलीं । तेणें प्रसन्नता लीं धली । आजि हे
 माझी ॥ ८६ ॥ ह्यणौनि येणें प्रसादवळें । नवे जुझाचेनि ओडळें । न ठोकचि येकवेळे ।
 भोळिलें तुज ॥ ८७ ॥ जें संप्रपंच अज्ञान जाये । जेणें येक मी गोचर होयें । तें उर्प-
 स्तीचेनि उपायें । गीतारूप हें ॥ ८८ ॥ नियां ज्ञान तुज आपुलें । नानापरी उपदेशिलें ।
 येणें अज्ञानजात सांडवलें । धर्माधर्म जें ॥ ८९ ॥

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ।

अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ ६६ ॥

आशा जैसी दुःखातें । व्याली निद्रा ३ दुरितें । हें असो जैसें दैन्यातें । दुर्भगत्वं ॥ १३९० ॥
 तैसें स्वर्गनरकसूचक । अज्ञान व्यालें धर्मादिक । तें सांडुनि घालीं अशेख । ज्ञानें येणें
 ॥ ९१ ॥ हातीं घेऊनि तो होर । सांडिजे जैसा सर्पाकार । कां निद्रात्यागें चराचार ।

१ वेदाज्ञेचा प्रताप. २ जिकी. ३ कल्याणाविषयी. ४ मग. ५ शंका. ६ छंदांन. ७ चिन्हें.
 ८ अर्थ. ९ अद्भुत. १० वचन. ११ मौज्जस. १२ किरण. १३ निमित्तांतर. १४ उदारपणाला.
 १५ महादात्या. १६ प्रसंग. १७ मीठ. १८ प्राप्तीपर्यंत. १९ स्पष्टता. २० पूर्वी. २१ प्राप्त झाली.
 २२ अटकावानें. २३ तुझ्या स्वाधीन झालें. २४ प्रपंचासह. २५ साक्षात. २६ युक्तीच्या. २७ पातकें.
 २८ दुर्दैवपणा. २९ सोडून दे. ३० प्रपंच.

स्वर्मांचा जैसा ॥ ९२ ॥ ना ना सांडिलेनि कंवळें । चंद्रांचें घुपें पिवळें । व्याधित्यागें
कंडुवाळें- । पण मुखाचें ॥ ९३ ॥ अगा दिवसा पाठी देउनी । मृगजळ घापे त्यजुनी ।
कां काष्ठत्यागें वन्ही । त्यजिजे जैसा ॥ ९४ ॥ तैसें धर्माधर्माचें टवाळ । हावी अज्ञान जें
कां मूळ । तें त्यजुनि त्यज्जीं सकळ । धर्मजात ॥ ९५ ॥ मग अज्ञान निर्मालिया । मीचि
येक असे अपैसया । सीनद्र स्वम गेलयां । आपणपें जैसें ॥ ९६ ॥ तैसा मी एकवांचूनि
कांहीं । मग भिन्नाभिन्न आन नाही । सोडहंबोधें तयाच्या ठायीं । अनन्य होय ॥ ९७ ॥
पें आपलेनि भेदैविण । माझे जाणिजे जें एकपण । तथाचि नांव शरण । मज येणें गा
॥ ९८ ॥ जैसें घटाचेनि नाशें । गर्गनीं गगन प्रवेशे । मज शरण येणें तैसें । ऐक्य करी
॥ ९९ ॥ सुवर्णमणि सोनयां । ये कळोळ जैसा पाणियां । तैसा मज धनंजया । शरण
येतूं ॥ १०० ॥ वांचूनि सागराच्या पोटी । वडवानळ शरण आला किरीटी । जाळूं
न ठके तथा गोठी । वांळूनि दे पां ॥ १ ॥ मजही शरण रिचिजे । आणि जीवत्वेचि
असिजे । धिग बोलीं गिया न लंजे । प्रज्ञा केवी ॥ २ ॥ अगा प्रीकृताही राया । आंगीं
पडे जें धनंजया । तें वीसिरुहि कीं तथा । समान होय ॥ ३ ॥ मा मी विश्वेश्वर भेदै ।
आणि जीवैर्भूत न सुटे । हे बोल नको वीखेंडे । कौनीं लाऊं ॥ ४ ॥ ह्यणौनि मी होऊनि
मातें । सेवणें आहे आयितें । तैसें करीं हाता येतें । ज्ञानें येणें ॥ ५ ॥ मग तीं कौनियां
काढिलें । लोणी मांघीतें ताकीं घातलें । परि न घेपेचि कांहीं केलें । तेंपें जेवीं ॥ ६ ॥
तैसें अद्वयत्वे मज । शरण रिवाल्या तुज । धर्माधर्म हे सहज । लागतील ना ॥ ७ ॥
लोह उभें खाय माती । तें परित्याचिये संगती । सोनें जालया पुढती । न शिविजे मळें
॥ ८ ॥ हे असो काष्ठापासोनी । मथुनि घेतलया वन्ही । मग काष्ठेही कोंडोनी । न ठके
जैसा ॥ ९ ॥ अर्जुना काय दिनकर । देखत आहे आंधार । कीं प्रबोधी होय गोचर ।
स्वमभ्रम ॥ १४१० ॥ तैसें मजसीं एकवटलेया । मी सर्वरूप वांचूनियां । आन कांहीं
उरावया । कारण असे ॥ ११ ॥ ह्यणौनि तथाचें कांहीं । चिंतीं ना आपुल्याठाई । तुझे
पापपुण्य पाहीं । मीचि होईन ॥ १२ ॥ तेथ सर्ववर्षलक्षणे । पापें उरावें बुजेपणें । तें
माझ्या बोधीं वींयाणें । होऊनि जाईल ॥ १३ ॥ जळीं पडिलिया लवणा । सर्वही जळ होय
विचक्षण । तुज मी अनन्यशरणा । होईन तैसा ॥ १४ ॥ येतुलेनि अपैसया । सुदलाचि
आहासि धनंजया । घेईं मज प्रेकाशोनियां । सोडवीन तूतें ॥ १५ ॥ याकारणें पढती । हे
अंधी न वाहें चितीं । मज एकासि ये सुमती । जाणोनि शरण ॥ १६ ॥ ऐसें सर्वरूपरूपसें ।

१ कावीळ रोगानें. २ चांदणें. ३ कडवटपणा. ४ बंड. ५ नाश पावल्यावर. ६ निद्रेसह.
७ भिन्नाभिन्न जें द्वैत त्याच्याठाई. ८ घटाकाश आकाशांत मिळतें. ९ टाकून दे. १० लाजत नाही.
११ यःकश्चिन् राजाच्या. १२ बटकूर. १३ जीवदशा. १४ वाईट. १५ ऐक. १६ ताकांतून. १७ पुनर्.
१८ न राहें. १९ जागृतीत. २० प्रत्यक्ष. २१ चित्त नको. २२ सर्वथैव बंधाला कारण अशा.
२३ व्यर्थ. २४ हे सुज्ञा. २५ प्रकट होऊन. २६ मनोव्यथा. २७ सर्वरूपें ज्याच्या योगानें
रूपवान् होतात.

सर्व दृष्टि डोळसें । सर्व देशनिवासें । बोलिले श्रीकृष्णें ॥ १७ ॥ मग सांवळा सकंकण । बाहु पसरोन दक्षिण । आलिंगिला स्वशरण । भुक्तराज तो ॥ १८ ॥ न पवतां जयातें । काखे सूनि बुद्धीतें । बोलणें मागोंतें । वासरलें ॥ १९ ॥ ऐसें जें काहीं येक । बोला बुद्धी-सिही अटक । तें द्यावया मिष । खेवाचें केलें ॥ १४२० ॥ हृदया हृदय येक जालें । ये हृदयीचें ते हृदयी घातलें । द्वैत न मोडितां केलें । आपणा ऐसें अर्जुना ॥ २१ ॥ रीपें रीप लाविला । तैसा परिष्वस्य तो जाला । द्वेष न मोडितां केला । आपणपें पार्थ ॥ २२ ॥ तेव्हां सुखाचा मग तया । पूर आला जो धनंजया । तेथ वाड तन्हीं बुडोनियां । ठेला देव ॥ २३ ॥ सिंधु सिंधूतें पावों जाये । तें पावणें ठाक्रे वुणा होये । वरी रिगे पुरवणिये । आकाशही ॥ २४ ॥ तैसें तथा दोघांचें मिळणें । दोघां नावरे जाणावें कवणें । किबहुना श्रीनारायणें । विश्व कोटलें ॥ २५ ॥ एवं वेदाचें मूळसूत्र । सर्वाधिकारैकपवित्र । श्री कृष्णें गीताशास्त्र । प्रकट केलें ॥ २६ ॥ येथ गीता मूळ वेदां । ऐसें केवि पां आलें बोधा । हें ह्यणाल तरी प्रसिद्धा । उपपत्ति सांगों ॥ २७ ॥ तरी जयाच्या निश्चिंसां । जन्म झालें वेदराशी । तो सत्यप्रतिज्ञ पैजेसी ॥ २८ ॥ बोलिला स्वमुखें ॥ २८ ॥ ह्यणोनि वेदां मूळभूत । गीता ह्यणो हें होय उचित । आणिकही येकी येथ । उपपत्ति असे ॥ २९ ॥ जें न नेशत स्वरूपें । जयाचा विस्तार जेथ लपें । तें तयाचें ह्यणिपे । बीज जर्गा ॥ १४३० ॥ तरि कांडत्रयात्मक । शब्दराशी अशेष । गीतेमाजि असे रूख । बीजां जैसा ॥ ३१ ॥ ह्यणोनि वेदांचें बीज । श्रीगीता होय हें मज । भोमे आणि सहज । दिसतही आहे ॥ ३२ ॥ जे वेदांचे तिन्हीं भाग । गीते उमटले असती चांग । भूषणरत्नां सर्वांग । शोभलें जैसे ॥ ३३ ॥ तियेचि कर्मादिके तिन्हीं । कांडें कोणकोणे स्थानी । गीते आहाति तें नयनी । शाखज आइक ॥ ३४ ॥ तरि पहिला जो अध्याय । तो शास्त्रप्रवृत्तिप्रस्ताव । द्वितीयो सांख्यसद्भाव । प्रकाशिला ॥ ३५ ॥ मोक्षदानीं स्वतंत्र । ज्ञानप्रधान हें शास्त्र । येतुंलालें दुर्जा सूत्र । उभारिलें ॥ ३६ ॥ मग अज्ञानें बांधलेया । मोक्षपरी बैसावया । साधनारंभ तो तृतीया-ध्यायी बोलिला ॥ ३७ ॥ जे देहाभिमानबंधें । सांडुनि काम्यनिषिद्धें । विहित परि अप्र-मादें । अनुष्ठायें ॥ ३८ ॥ ऐसेनि सद्भावें कर्म करावें । हा तिजा अध्यायी देवें । निर्णय केला तें जाणावें । कर्मकांड येथ ॥ ३९ ॥ आणि तेंचि नित्यादिक । अज्ञानाचें आव-श्यक । आचरतां मोचक । केवी होय पां ॥ १४४० ॥ ऐसी अपेक्षा जालिया । बद्ध मुमुक्षुते आलिया । देवें ब्रह्मार्पणत्वे क्रिया । सांगीतली ॥ ४१ ॥ जे देह वाचा मानसें । विहित

- १ हस्तभूषणयुक्त. २ केवळ. आपल्यालाच शरण आलेला. ३ मागे हटले. ४ दुःखप्रवेश्य. ५ आलिंगनाचें निमित्त केलें. ६ दोघांचे देह तसेच असतां. ७ आलिंगन. ८ मोठा. ९ साह्यास. १० भलें. ११ सर्व अधिकारांतें अतिशुद्ध. १२ सयुक्तिक कारण. १३ श्वासोच्छ्वासांपासून. १४ प्रतिशेवर. १५ न नासतां. १६ कर्म-उपासना-ज्ञानरूप. १७ वेद. १८ वृक्ष. १९ वाटे. २० अशा प्रकारें. २१ इच्छा. २२ मोक्षच्छुस्थितीला.

निपजे जें जैसे । तें येक ईश्वरोद्देशें । कीजे ह्मणीतलें ॥ ४२ ॥ हेंचि ईश्वरी कर्मयोगें ।
 भजनकथनाचें खागें । आदरिलें शेषभागें । चतुर्थ्याचिनी ॥ ४३ ॥ तें विश्वरूप अकरावा ।
 अध्याय संपे जंव भाषावा । तंव कर्म ईश भजावा । हें जें बोलिलें ॥ ४४ ॥ तें अष्टाध्यायीं
 उघड । जाण येथें वेवैताकांड । शास्त्र सांगतसे- आंड । मोडुनि बोले ॥ ४५ ॥ आणि
 तेणेंचि ईशप्रसाहें । श्रीगुरुसंप्रदायलब्धें । साच ज्ञान उद्योगे । कोवळें जें ॥ ४६ ॥ तें अद्वे-
 द्यादिप्रभृतिर्की । अथवा अमानित्वादिकी । वाढविजे ह्मणोनिलेखी । बारावा गणूं ॥ ४७ ॥
 तो बारावा अध्याय आदी । आणि पंधरावा अवधी । ज्ञानफळपाकसिद्धी । निरूपणासी
 ॥ ४८ ॥ ह्मणोनिलेखी इही । ऊर्ध्वसूळांती अध्यायी । ज्ञानकांड ये ठायी । निरूपिजे
 ॥ ४९ ॥ एवं कांडव्यरूपिणी । श्रुतीच हे कोडिसवाणी । गीतापद्यरत्नाचीं लेणी ।
 लेयिली आहे ॥ १४५० ॥ हें असो कांडव्यात्मक । श्रुति मोक्षरूप फळ येक । बोभावे
 जें आवश्यक । ठाकावें ह्मणोनी ॥ ५१ ॥ तथाचेनि साधन ज्ञानेंसी । बर करी जो प्रति-
 दिवशी । तो अज्ञानवर्ग षोडशी । प्रतिपादिजे ॥ ५२ ॥ तोचि शास्त्राचा बोळीवा ।
 घेवोनिलेखी जिणोवा । हा निरोप तो सतरावा । अध्याय येथ ॥ ५३ ॥ ऐसा प्रथमाला-
 गोनी । सतरावा लेणी करुनी । आत्मनिश्वास विवरुनी । दाविला हें ॥ ५४ ॥ तथा
 अर्थ जातां अशेषा । केला तात्पर्याचा आवांका । तो हा अठरावा देखा । कीलशाध्याय
 ॥ ५५ ॥ एवं सकळ सांख्यसिंधू । श्रीभगवद्गीतासिंधू । हा आशय आगळा वेदू । भूत
 जाण ॥ ५६ ॥ वेद संपन्न होय ठाई । परि कृपण ऐसा आनै नाही । जे कार्नी लागला
 तिहीं । वर्णाच्याची ॥ ५७ ॥ यरां भवव्यथा डेलियां । स्त्रीशूद्रादिकां प्राणियां । अन्नवसर
 मांडुनियां । राहिला आहे ॥ ५८ ॥ तरी मजपाहातां तें मागील उणें । फेडावया गीतापणें ।
 वेद वेढेला भैलतेणें । सेव्य होआवया ॥ ५९ ॥ ना हें अर्थ रिगोनिलेखी । श्रवणें लागोनिले
 कार्नी । उपनिषें वदनीं । वसोनियां ॥ १४६० ॥ ये गीतेचा पाठ जो जाणें । तथाचेनि
 सांगातीपणें । गीता लिहोनिलेखी । पुस्तकमिबें ॥ ६१ ॥ ऐसेसा मीसकेंदा । संसा-
 राचा चोहेंदा । गेंवादि चालीत चोखटा । मोक्षसुखाची ॥ ६२ ॥ परि आकाशी वसा-
 वया । पृथ्वीवरी बेसावया । रविवीरी राहटावया । आवार नभ ॥ ६३ ॥ तेवि उत्तम
 अधम ऐसे । सोवतां कवणातेंही न पुसे । कवैल्यदानें सरिसें । निववीत जगा ॥ ६४ ॥
 यालागें मांगिली कुटी । भ्याला वेद गीतेच्या पाटी । रिगाला आतां गोमटी । कीर्ति

१ ठिकाण. २ आठ अध्यायांत. ३ उपासनाकांड. ४ गीताशास्त्र. ५ प्रतिबंध निवारून. ६ गुरु
 संप्रदायानें मिळालेलें. ७ गणनेत. ८ पंधराव्याच्या. ९ लहानशी. १० गर्जन सांगे. ११ सोबती.
 १२ जिंकावा. १३ शेवट. १४ वेद. १५ विचार. १६ शिखररूप. १७ प्रकृतिपुरुषाचें विवेचन
 ज्यानें केले जातें तो सांख्यशास्त्र. १८ ग्रंथ. १९ प्रत्यक्ष. २० समर्थ. २१ कदर्थ. २२ संसाराचें
 दुःख. २३ अनधिकारी. २४ मला (ज्ञानदेवाला) असें वाटतें कीं. २५ आकारला. २६ भलत्या
 कोणासही. २७ मजसहित. २८ चवथावर. २९ सत्र. ३० किरण्याला. ३१ अवकाश. ३२ मोक्ष-
 दानां. ३३ मागल्या निंदेला भ्याला.

पातला ॥ ६५ ॥ ह्यणोनि वेदाची सुसेव्यता । ते हे मूर्त जाण श्रीगीता । श्रीकृष्णें पंडु-
सुता । उपदेशिली ॥ ६६ ॥ परि वत्साचेनि वोरसे । बुभते होय घरा उद्देशे । जाले
पांडवाचेनि मिषे । जगबुद्धरण ॥ ६७ ॥ चातकाचिये केणवे । मेघ पाणिथेसि धांवे ।
तेथ चराचर आवे । निर्वाले जेवीं ॥ ६८ ॥ कां अनन्यगती-कमळा- । लागीं सूर्य ये
वेळोवेळा । कीं सुखिया होइजे डोळा । त्रिभुवनीचा ॥ ६९ ॥ तैसें अर्जुनाचेनि वीजें ।
गीता प्रकाशुनि श्रीराजें । संसारायेवढें थोर ओझें । फेडिलें जगाचें ॥ १४७० ॥ सर्व-
शास्त्रतरीप्ती । उजळिता हा त्रिजगती । सूर्य नव्हे लक्ष्मीपती । वक्त्रार्काशीचा ॥ ७१ ॥
बापकुळ तें पवित्र । जेथिचा पार्थ या ज्ञाना पात्र । जेणें गीता केलें स्वतंत्र । आवार
जगा ॥ ७२ ॥ हें असो मग तेणें । सद्गुरु-श्रीकृष्णें । पार्थाचें मिसळणें । आणिलें द्वैता
॥ ७३ ॥ पाठीं द्वाणतसे पांडवा । शास्त्र हें मानलें कीं जीवा । तेथ येरू द्वाणे देवा ।
आपुलिया कृपा ॥ ७४ ॥ तरि निर्धान जोडावया । भाग्य धडे गा धनंजया । परि जोडिलें
भोगावया । विपरीये होय ॥ ७५ ॥ पै क्षीरसागरायेवढें । अविरंजी दुधाचें भाडें । सुरां
असुरां केवढें । मथितां जालें ॥ ७६ ॥ तें सौहसही फळा आलें । जें अमृतही डोळां
देखिलें । परि वरिचिल चुकले । जैतनेतें ॥ ७७ ॥ तेथ अमरत्वा वीरिलें । तें मरणा-
चिलागीं जालें । भोगों नेणतां जोडले । ऐसें आहे ॥ ७८ ॥ नहुष स्वर्गाधिपति जाला ।
परी रंहिती भांबावला । तो भुजंगत्व पावला । नेणसी कायी ॥ ७९ ॥ ह्यणोनि बहुत
पुण्यतुवां । केलें तेणें धनंजया । आजि शास्त्रराजा ईया । जालासि विषय ॥ १४८० ॥
तरि ययाचि शास्त्राचेनी । संप्रदायें धांधुरीनी । शास्त्रार्थ हा निकेनी । अनुष्ठी हो ॥ ८१ ॥
येच्छवीं अमृतमथना- । सारिलें होईल अर्जुना । जरि रिघसी अनुष्ठाना । संप्रदायेंवीण
॥ ८२ ॥ गाय धड जोडे गोमटी । ते तैचि पेंये दे किरीटी । जें जाणिजे हातवटी ।
सांजैवणीची ॥ ८३ ॥ तैसा श्रीगुरु प्रसन्न होये । शिष्य विद्याही करि लाहे । परि ते फळे
संप्रदायें । उपासिलिया ॥ ८४ ॥ ह्यणोनि शास्त्रीं जो इये । उचित संप्रदाय आहे । तो
एक आतां बहुवे- । आदरेसी ॥ ८५ ॥

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।

न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥ ६७ ॥

१ ममतेमै. २ दयेनै. ३ पाण्यासहित. ४ शांत झालें. ५ एकनिष्ठ अशा कमळासाठीं. ६ निमि-
नानें. ७ दूर केलें. ८ मुखरूप आकाशीचा. ९ वसतिस्थान. १० आलिंगन. ११ गुतधन. १२ कवित्.
१३ न विरजलेलें. १४ जिवावर उदार होऊन झटणें. १५ संभाळण्याला. १६ वाढिलें. १७ नहुष
राजाला कांहीं दिवस स्वर्गाचें आधिपत्य मिळालें तेव्हां. १८ वर्तणुकांत चुकला. १९ ह्या गीतेला.
२० धारण करून. २१ चांगलेपणानें. २२ दूध देते. २३ दूध काढण्याची. २४ आस्थापूर्वक.

तरि तुवां हें जें पार्था । गीताशास्त्र लाधलें आस्था । तें तपोहीना सर्वथा । सांगावें ना हो ॥ ८६ ॥ अथवा तापस ही जाला । परि गुरुभक्ती जो ठिला । तो बेदी अंत्यज वाळिला । तैसा वाळी ॥ ८७ ॥ ना तरि पुरोडाशु जैसा । न घापे वृद्ध तरी वायसा । गीता नेही तैसी तापसा । गुरुभक्तीहीना ॥ ८८ ॥ कां तपही जोडे देही । भजे गुरुदेवांच्या दाई । परि आर्कर्मनीं नाहीं । चाड जरी ॥ ८९ ॥ तरि मागील दोही आंगी । उत्तम होय कीर जर्गी । परि या श्रवणालागीं । योग्य नोहे ॥ १४९० ॥ मुक्ताफळ भलतेसैं । हो परि मुख नसे । तंव गुण प्रवेशे । तेथ काथी ॥ ९१ ॥ सागर गंभीर होये । हें कोण ना ह्मणत आहे । परि वृष्टी वायां जाये । जाली तेथ ॥ ९२ ॥ धौलिया दिव्यान्न सुवावें । मग जें वायां धौडावें । तें आर्ती कां न करावें । उदारपण ॥ ९३ ॥ ह्मणौनि योग्य भलतेसैं । होत परी चाड नसे । तरि ईश वीनिवसें । देसी हें तयां ॥ ९४ ॥ रूपाचा सुजाण डोळा । बोर्डवू ये कायि परि-मळा । जेथ जें माने तें फळा । तेथचि गा ॥ ९५ ॥ ह्मणौनि तर्पी भक्ति । पाहावे ते सुभद्रापती । परि शास्त्रश्रवणीं अनासक्ती । वाळीवेचि ते ॥ ९६ ॥ ना तरी तपभक्ती । होऊनि श्रवणीं आर्ती । आथी ऐसी ही आंयती । देखसी जरी ॥ ९७ ॥ तरी गीताशास्त्र-निर्मिता । जो मी सकळलोकेशास्ता । तथा मातें सभान्यता । बोलिल जां ॥ ९८ ॥ माझ्या सज्जनोसैं मातें । पैशून्याचेनि ओव्हाते । येक आहाती तयांतें । योग्य न ह्मण ॥ ९९ ॥ तयांची येर आववी । सामग्री ऐसी जाणावी । दीपवीण टाणदिवी । रात्रीची जैसी ॥ १५०० ॥ अंग गोरें आणि तरुणें । वरि लेथिलें आहे लणें । परि येकलेनि प्राणें । सांडिलें जेवीं ॥ १ ॥ सोनयाचें सुंदर । निर्वाळिलें होय घर । परि सर्पगिना द्वार । रुंधलें आहे ॥ २ ॥ निपजे दिव्यान्न चोखट । परि माजी काळकूट । असो मेची कपट- । गर्भिणी जैसी ॥ ३ ॥ तैसी तपभक्तिमंथा । तथाची जाण प्रवृद्धा । जो माझ-यांची कां निंदा । माझीचि करी ॥ ४ ॥ याकारणें धनंजया । तां भक्त मेधोवी तपिया । तरि नको बापा इया । शास्त्रा आतळों देवों ॥ ५ ॥ काय बह बोलों निंदका । योग्य संध-याहीसारखा । गीता हे कवतिका- । लागीं ही नवीं ॥ ६ ॥ ह्मणौनि तपाचा धनुर्धरा । तळीं दावोनि मौडोरा । वरि गुरुभक्तीचा पुरा । प्रोसाद जो जाला ॥ ७ ॥ आणि श्रवणे-च्छेचा पुठां । दारवटा सदा उघडा । वरी कैलश चोखडा । अनिंदारत्नांचा ॥ ८ ॥

१ अनुष्ठानादिस्तिताला. २ उदासीन. ३ दूर केला. ४ टाक. ५ यज्ञाचा अंगशेष चरु. ६ काव-
ळ्याला. ७ श्रवणीं. ८ इच्छा. ९ कर्मानुष्ठानांत. १० छिद्र. ११ दोरा. १२ तुनाला. १३ वाढवें.
१४ दवढवें. १५ क्षुधिताला. १६ कदाचित्. १७ कोतुकानें. १८ पुढें करूं येईल. १९ सुगंध.
१० नसलेले. २१ त्यागावें. २२ सामग्री. २३ शासन करणारा. २४ ताडणां. २५ प्रका-
०१ नागिणीनें. २० कोडलें. २० कापटग्ररूप. २१ केवळ तपाविषयीच बुद्धि. २० बुद्धि-
१. २२ ब्रह्मदेवासारखा. २३ दगडाचा पाया. २४ देवालय. २५ दरवाजा.

य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तैष्वभिधास्यति ।

भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ ६८ ॥

ऐशा भक्तालर्यां चोखदी । गीतारत्नेश्वर हा प्रैतिडी । मग माझिया संवसादी । हुँकसी जर्गी ॥ १ ॥ कां जे एकाक्षरपणेंसी । त्रिमात्रैकेचित्ते कुशी । प्रणव होता गर्भवासी । सांकीडला ॥ १५१० ॥ तो गीतेचिया बाहळी । वेदबीज गेलें पाह्णी । कीं गायत्री फुलींफळी । श्लोकांच्या आली ॥ ११ ॥ ते हे मंत्ररहस्य गीता । मेळवी जो माझिया भक्ता । अनन्यजीवना माता । बाळका जैसी ॥ १२ ॥ तैसी भक्तां गीतेसी । भेटी करी जो आदर्सेसी । तो देहा पाठीं मजसी । येकाचि होय ॥ १३ ॥

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।

भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥ ६९ ॥

आणि देहाचेंही लेणें । लेऊनि वेगळेपणें । असे तंव जीवें प्राणें । तोचि पंडित्ये ॥ १४ ॥ ज्ञानियां कर्मठां तापसां । यथा खुणेचिया माणुसां । माजि तो एक गा जैसा । पंडित्ये मज ॥ १५ ॥ तैसा भूतळीं आघवा । आन न देखें पांडवा । जो गीता सांगे मेळींवां । भक्तजनाचा ॥ १६ ॥ मज ईश्वराचेनि लोभें । हे गीता पढतां आक्षोभें । जो मंडन होय सभे । संतांचित्ये ॥ १७ ॥ नवपल्लवीं रोमांचित । मंशानिळें कांपवित । आमोदजळें बोलवित । फुलांचे डोळे ॥ १८ ॥ कोकिळा कैलरवाचेनि मिषें । सद्द बोलवीत जैसें । वसंत कां प्रवेशे । मद्भक्तआरामी ॥ १९ ॥ कां जन्माचें फळ चकोरां । होत जें चंद्र ये अंबरा । ना ना नैव घन मयूरां । वो देत पावे ॥ १५२० ॥ तैसा सज्जनाच्या मेळींपी । गीतापद्यरत्नीं उमपी । वर्षे जो माझ्या रूपी । हेतु ठेऊनी ॥ २१ ॥ मग तयाचेनिपाडें । पंडित्यें मजफुडें । नाहीचि गा मागेंफुडें । न्याहाळितां ॥ २२ ॥ अर्जुना हा ठायवरी । मीं तयातें सुयें जिह्मारी । जो गीतार्थाचें करी । पंडित्यें संतां ॥ २३ ॥

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ।

ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः ॥ ७० ॥

१ स्थापन कर. २ साम्यतेस. ३ योग्य होशील. ४ अकार, उकार व मकार या तीन मात्रांच्या. ५ ओंकार. ६ संकुचित होऊन राहिला. ७ विस्तारामध्ये. ८ वृक्षरूपानें उंच. ९ मतिच्या स्तनावांचून अन्य जीविकेचें साधन नाही अशा. १० अत्यंत मिय. ११ समुदायाला. १२ स्थिरचित्तानें. १३ भूषणरूप. १४ मंदवायु. १५ सुगंधोदकानें. १६ मधुर स्वराच्या. १७ बगीचांत. १८ नूतन मेघ. १९ समुदायांत. २० पुष्कळ. २१ आवडतें. २२ हृदयांत ठेवतो. २३ भेजवानी.

पैं माझिया तुझिया मिळणीं। वाढीनली जे हे काहाणी। मोक्षधर्म कां ।
आलासे जेथें ॥ २४ ॥ तो हा सकळार्थप्रद। आह्मां होवांचा संवाद। न करित
भेद। पावेंचि जो पडे ॥ २५ ॥ तेंपे ज्ञानानळीं प्रसीतीं। मूळ अविद्येचिया अ
तोषविला होय सुमती। परमात्मा मी ॥ २६ ॥ घेऊनि गीतार्थ उगाणा। ज्ञानि
विचक्षणा। टाकित्ती तें गाणावाणा। गीतेचा तो लाहे ॥ २७ ॥ गीतापाठकासि
फळ अर्थज्ञाचिसरिसें। गीता माडलिये कीं नसे। जाणेंतान्हे ॥ २८ ॥

श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः ।

सोऽपि मुक्तः शुभांल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ७१ ॥

आणि सर्वमार्गी निश। सांडुनि आस्था पैं शुद्धा। गीताश्रवणीं श्रद्धा ।
जो ॥ २९ ॥ तयाच्या श्रवणपुटीं। गीतेचीं अक्षरें जंव पैठीं। होती ना तंव उठा
पळेचि पाप ॥ १५३० ॥ अँदवीयेमाजि जैसा। वन्हि रिघतां सहसा। लंघित्ती कां ।
११ वनौकें तियें ॥ ३१ ॥ कां उद्याचळकुळीं। झळकतां अँधुमाळी। ११ तिमिरे
राळीं। हारपती ॥ ३२ ॥ तैसा कानाच्या महाद्वारीं। गीता गजर जेथ करी
सृष्टीचिये आँदिवरी। जायचि पाप ॥ ३३ ॥ ऐसी जँन्मवल्ली धुवट। होय पुण
चोखट। याहीवरी अँचाट। लाहे फळ ॥ ३४ ॥ जे थिये गीतेचीं अक्षरें। जेतुल
कर्णद्वारें। रिघती तितुले होती पुरे। अश्वमेध कीं ॥ ३५ ॥ ह्यणौनि श्रवणें पापें च
आणि धर्म धरी उजती। तेंपे स्वर्गराज्य संपत्ती। लाहेचि ११ सोखीं ॥ ३६ ॥ ।
मज यावयालागीं। पहिलें ११ पेंपें करी स्वर्गीं। मग आवडे तंव भोगीं। पाठीं म
मिळे ॥ ३७ ॥ ऐसी गीता धनंजया। ऐकतया आणि पढतया। फळे महानंदें ।
बहु काय बोलों ॥ ३८ ॥ याकारणें हें असो। परि जयालागीं शौंस्त्रातिसो। के
तंव तुज पुसों। काज तुझें ॥ ३९ ॥

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ।

कच्चिदज्ञानसंमोहः प्रनष्टस्ते धनंजय ॥ ७२ ॥

तरि सांग पां पांडवा। हा शास्त्रसिद्धांत आघवा। तुज एकचित्तें फाँवा- ।
वाहे ॥ १५४० ॥ आह्मी जैसें जया रीती। उँगाणिलें कानांच्या हातीं। येरीं ते

१ समागमांत. २ जगण्यास. ३ पदच्छेदादिक न करितां केवळ श्लोकांचा पाठ. ४ प्रज
ज्ञानाशीत. ५ अज्ञानाच्या. ६ गीतेचा अर्थ अनुभवून जें ज्ञान्याला प्राप्त होतें तेंच गीतेच्या
पानें प्राप्त होतें. ७ आहे. ८ जाणतें नेणतें. ९ प्रविष्ट. १० दाट अरण्यांत. ११ वनचरें,
१२ सूर्य. १३ अंधकार. १४ आधींचें. १५ जन्माची परंपरारूप वेल. १६
१७ खेवटीं. १८ मुक्ताम. १९ अतिशय. २० समजून जुकला. २१ पदरीं घातलें.

सुइया चित्ती। पैठे केलें कीं ॥ ४१ ॥ अथवा माझारीं। गेलें सांडी विखुरी। किंवा
 डेपेक्षेवरी। वाळुनि सांडिलें ॥ ४२ ॥ जैसें आर्ह्या सांगीतलें। तैसेंचि ह्दयीं फावलें।
 तरी सांग पां वंहीलें। पुसेन तें मी ॥ ४३ ॥ तरि स्वाज्ञानजनितें। मागिले मोहें नूतें।
 भुलविलें तो येथें। असे कां नाही ॥ ४४ ॥ हें बहु पुसों काई। सांगें तूं आपुल्याठाई।
 कर्माकर्म कांहीं। देखतासी ॥ ४५ ॥ पार्थ स्वानंदैकरसें। विरेल ऐसा भेदश्चे। आणिला
 येणें निषे। प्रभाचेनी ॥ ४६ ॥ पूर्णब्रह्म जाला पार्थ। तरि पुढील साधावया कार्यार्थ।
 मर्यादा श्रीकृष्णनाथ। उल्लेखों नेही ॥ ४७ ॥ येन्हीं आपुलें करणें। सर्वज्ञ काय तो
 नेणें। परि केलें पुसणें। याचिळार्गी ॥ ४८ ॥ एवं करोनिथां प्रश्न। नसतेंचि अर्जुनपण।
 आणुनिथां जालें पूर्णपण। तें बोलवी स्वयें ॥ ४९ ॥ मग क्षीराब्धीतें ^१सांडित। गगनीं
 पुंजें मंडित। निवडे जैसा न निवडित। पूर्णचंद्र ॥ १५५० ॥ तैसा ब्रह्म मी हें विसरे। तेथ
 जगचि ब्रह्मत्वे भरे। हेंही सांडी तरी ^२विरे। ब्रह्मपणही ॥ ५१ ॥ ऐसा मोडत मांडत ब्रह्में।
 तो दुःखें देहाचिये सीमे। मी अर्जुन येणें नामें। उभा ठेला ॥ ५२ ॥ मग ^३कांपतां कर-
 तळीं। दडपुनि रोमांवळी। पुलिका स्वदेजळीं। जिरऊनियां ॥ ५३ ॥ प्रौणक्षोभे डोल-
 तया। आंगा आंगचि टेकीयां। सूनि स्तंभ चौळया। भुलौनियां ॥ ५४ ॥ नेत्रयुगळा-
 चेनि ^४वोतें। आनंदासृताचें भरितें। ^५वोसंडत तें मागुतें। काढूनियां ॥ ५५ ॥
 विविधा औत्सुक्याची दाटी। चौपें दादत होती कडीं। ते करूनियां पैटी ^६२१। ह्दया-
 माजी ॥ ५६ ॥ वाचेचें वितुळणें। सांवरुनि प्राणें। अक्रमाचें श्वसणें। ठेऊनि
 ठायीं ॥ ५७ ॥

अर्जुन उवाच-नष्टो मोहः स्मृतिलब्ध्या त्वत्प्रसादान्मयाऽच्युत ।

स्थितोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव ॥ ७३ ॥

मग अर्जुन ह्मणे काय देवो। पुसताति आंवडे मोहो। तरि तो सकुटुंब गेला जी
 ठावो। घेऊनि आपला ॥ ५८ ॥ पौसी येऊनि दिनकरें। डोळ्यातें आधारे। पुसिजे हें
 काय ^७सरे। कोणें गांवीं ॥ ५९ ॥ तैसा तूं श्रीकृष्णराया। आमुचिया डोळ्यां। गोचर
 होचि कोयिसया। न ^८पुरे तंव ॥ १५६० ॥ वरि लोभें मीयंपासुनी। तें सांगसी तोंड
 भरुनी। जें कोयीसनिही करुनी। जाणूं नये ॥ ६१ ॥ आतां मोह असे कां नाही। हें

१ लवंडून. २ चालढकलीवर. ३ झुगारून दिलें. ४ प्रविष्ट झालें. ५ सत्वर. ६ स्वकीय अज्ञाना-
 पासून उत्पन्न. ७ निजानंदरूप सामरस्याने. ८ ओलांडूं देत नाही. ९ झालेलें पूर्णपण. १० सोडीत.
 ११ तारागमाला शोभवीत. १२ विरघळे. १३ कांपत्या तळहातानें. १४ रोमांच. १५ प्राण्याच्या
 बाढीनें. १६ टेका देण्यास ठेवून. १७ चाळ्याला. १८ अशुप्रवाहानें. १९ उसळत. २० स्वरभंग.
 २१ प्रविष्ट. २२ क्रियारहितपणाचें. २३ आवडता होतो. २४ समीप. २५ शिरेकें. २६ हेंच
 कीणत्या गोष्टीला पुरणार नाही? सर्व इतक्यानेच होईल. २७ कळवळ्याने. २८ कशाही प्रयासानें.

ऐसें जी पूससी काई । कृतकृत्य जाहलें पाहीं । तुझेपणें^१ ॥ ६२ ॥ गुंतलों होतों
 अर्जुनगुणें । तो मुक्त झालें तुझेपणें । आतां पुसणें सांगणें । कोन्ही नाही ॥ ६३ ॥ मी
 तुझेनि प्रसादें । लाधलेनि आत्मबोधें । मोहाचे तथा कादे । नेहीच उरों ॥ ६४ ॥
 आतां करणें कां न करणें । हें जेणें उठी तुजेपणें । तें तूंवांचुनि नेणें । सर्वत्र गा
 ॥ ६५ ॥ येविषयीं माझ्याठायीं । संदेहाचें नुरेचि कांहीं । त्रिशुद्धी कर्म जेथ नाही । तें
 मी जालों ॥ ६६ ॥ तुझेनि मज मी पावोनी । कर्तव्य गेलें निपटुनी । परि आज्ञा तुझी-
 वांचोनी । आन नाही प्रभो ॥ ६७ ॥ कां जें दृश्य दृश्यातें नाशी । जें हुंजें द्वैतातें यासी ।
 जें एक परि सर्वदेशीं । वसवी सदां ॥ ६८ ॥ जयाचेनि संबंधे बंध फिटे । जयाचिया
 आज्ञा आस तुदे । जें भेटल्यां सर्व भेदे । आपणपांची ॥ ६९ ॥ तें तूं गुंरुलिंग जी माझें ।
 जें येकलेपणीचें^२ विरजें । जयालागीं बोलांजिजे । अद्वैत बोध ॥ १५७० ॥ आपणचि
 होऊनि ब्रह्म । सारिजे कृत्याकृत्याचें काम । मग कीजे कां निःसीम । सेवा जयाची
 ॥ ७१ ॥ गंगा सिंधु सेवू गेली । पावतांचि समुद्र जाली । तेवि भक्तां सेलें दिधली । निज-
 पदाची ॥ ७२ ॥ तो तूं माझा जी निरुपेचारू । श्रीकृष्णा सेव्य सद्गुरू । मा ब्रह्मतेचा
 उपकारू । हाचि मानीं ॥ ७३ ॥ जें मज तुझां आड । होतें भेदाचें कंवाड । तें फेडोनि
 केलें गोड । सेवासुख ॥ ७४ ॥ तरि आतां तुझी आज्ञा । सकळ देवाधिदेवराज्ञा । करीन
 देवीं अनुज्ञा । भलतियेविषयीं ॥ ७५ ॥ यथा अर्जुनाचिया बोला । देव नाचे
 सुखें भुलला । ह्याने विश्वफळा जाला । फळ हा मज ॥ ७६ ॥ उणेनि उमचला सुधाकर ।
 देखुनी आपला कुंभर । मर्यादा क्षीरसागर । विसरेचिना ॥ ७७ ॥ ऐसें संवादाचा बड्डुलां ।
 लग्न दोघांचिया आंतुलां । लागलें देखोनि जाला । निर्भर संजय ॥ ७८ ॥ तेणें ह्याणतसे
 संजयो । बाप कृपानिधीरावो । तो आपुला मनोभावो । अर्जुनेसीं केला ॥ ७९ ॥ तेणें
 उंचबळलेपणें । संजय धृतराष्ट्रातें ह्याने । जी कैसें बींदरायणें । रक्षिलों दोघे ॥ १५८० ॥
 आजि तुमतें आवधारा । नाही चर्मचक्षुही संसारा । कां ज्ञानदृष्टी व्यवहारा । आणिलेती
 ॥ ८१ ॥ आणि रथींचिये राहाटी । घेइ जो घोडेयासाठीं । तथा आह्मां या गोष्टी ।
 गोचरा होती ॥ ८२ ॥ जुझोंचें निर्वाण । मांडलें असे दारुण । सोहों^३ हारीं आपण ।

१ त्वद्गुणत्वात्. २ प्रात झालेल्या. ३ गड्डे. ४ खरेपणानें. ५ तुझ्या योगानें मी माझ्या स्वरूपीं
 मिळून. ६ जें दृश्य प्रत्यक्ष होतांच. ७ द्वैत, गुरुशिष्यभाव. ८ आज्ञा कुंठित होते. ९ गुरुमूर्ति.
 १० साक्ष. ११ वांटा. १२ आदराचा. १३ प्रतिबंधक. १४ हुकूम. १५ कलंकयुक्त जाणला,
 क्षीरसागर आपला कुमार चंद्र याला पाहून आनंदित व्हावें त्याहून कमी आनंद पावला (भरून
 आला तरी मर्यादेपर्यंतच.) १६ बड्डुल्यावर. १७ हृद्गत खुणेनें. १८ गर्हिवरून. १९ व्यासानें.
 २० व्यावहारिक दृष्टीनें. २१ अर्जुनाच्या रथाची राहटी चालली पाहिजे झणून घोड्यांची संगति
 ज्यानें केली त्याच्या गोष्टी आज्ञास प्रत्यक्ष होतात. २२ युद्धप्रकरण. २३ उभय पक्ष.

हारपिजे जैसे ॥८३॥ येवढा जिये सांकेडां । कैसा अनुग्रहो पै गाढा । जे ब्रह्मानंद उघडा । भोगवीतसे ॥ ८४ ॥ ऐसें संजय बोलिला । परि न द्रवे येरु उगला । चंद्रकिरणीं शिव-तला । पाषाण जैसा ॥ ८५ ॥ हे देखोनि तथाची दशा । मग करीचिना सैरिसा । परि सुखें जाला पिसा । बोलतसे ॥ ८६ ॥ भुलविला हर्षवेगें । ह्यगौनि धृतराष्ट्रा सांगे । येन्ही नव्हे तथाजोगें । हें कीर जाणें ॥ ८७ ॥

संजय उवाच-इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।

संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥ ७४ ॥

मग ह्याने पै कुरुराजा । ऐसा श्रौतुपुत्र तो तुझा । बोलिला तें अधोक्षजा । गोड जालें ॥ ८८ ॥ अगा पूर्वापर सागर । यथा नामासीचि सिनार । येर आवघें तें नीर । एक जैसें ॥ ८९ ॥ तैसा श्रीकृष्ण पार्थ ऐसें । हें आंगाचिपार्सी दिसे । मग संवादी जी नसे । कांहींचि भेद ॥ ९० ॥ पै वर्षणाहूनि चोखें । दोन्ही होती सन्मुखें । तेथ येरीं येर देखे । आपणपें जैसें ॥ ९१ ॥ तैसा देवेंसी पंडुसुत । आपणपें देवीं देखत । पांड-वेंसीं देखे अनंत । आपणपें पार्थी ॥ ९२ ॥ देव देवा भक्तालार्गी । जिये विवैर देखे आंगीं । येरु तियेचिही भारगी । दोन्ही देखे ॥ ९३ ॥ आणिक कांहींचि नाही । ह्यगौनि करिती काई । दोघे एकपणें पाहीं । नांदताती ॥ ९४ ॥ आतां भेद जरी मोडे । तरी प्रभोत्तर कां घडे । ना भेदचि तरि जोडे । संवादसुख कां ॥ ९५ ॥ ऐसें बोलतां दुजेपणें । संवादी द्वैत-गिळणें । तें ऐकिलें बोलणें । दोवांचें मियां ॥ ९६ ॥ उदूनि दोन्ही आरसे । वोडविलीर्या सरिसे । कोण कोणा पाहातसे । कल्पावें पां ॥ ९७ ॥ कां दीपासन्मुख । ठेविलया दीपक । कोण कोणा अर्थिक । कोण जाणे ॥ ९८ ॥ ना ना अर्कापुढें अर्क । उदयलिया आणिक । कोण ह्याने प्रकाशक । प्रकाश्य कवण ॥ ९९ ॥ हें निर्धारूं जातां फुडें । निर्धारसि ठेक पडे । ते दोघे जाले येवढे । संवादे सरिसे ॥ १०० ॥ जी मिळतां दोन्ही उदके- । माजि लवण वारूं ठाके । कीं तथासीही निमिखें^{१३} । तेचि होय ॥ १ ॥ तैसें श्रीकृष्ण अर्जुन दोन्ही । संवादले तें मनीं । धरितां मजही वांनी । तेचि होतसे ॥ २ ॥ ऐसें ह्याने ना मोठकें । तंव हिराणि साविकें । आठव नेला नेणेंकें । संजयपणाचा ॥ ३ ॥ रामांच जंव फेरके । तंव तंव आंग सुंरके । स्तर्भ स्वदातें जिके । एकला कंप ॥ ४ ॥ अह्वयानं-वृत्तपै । दिठीं रसमय जाली असे । ते अश्रु नव्हती जैसें । द्वैतवची ॥ ५ ॥ नेणां काय

१ संकटांत. २ धृतराष्ट्र. ३ संबंध. ४ पुतण्या (अर्जुन.) ५ वेगळेपण. ६ देहभित्तयेच्या दृष्टीनें. ७ छिद्र. ८ समोरासमोर ठेविलें असतां. ९ इच्छा करणार. १० सूर्य. ११ स्तब्धता. १२ निवारण करण्यास राहिले. १३ क्षणांत. १४ लवणाप्रमाणें. १५ थोडें बोलतो न बोलतो तों. १६ उभारे. १७ संकोच पावे. १८ स्तब्धता व घाम यांस. १९ ब्रह्ममय. २० पाझरच.

माय पोटी । काय नेणों गुंफे^१ कंठी । वागर्था पडत मिठी । उंससाचिया ॥ ६ ॥ किब-
हुना सात्विका आठां । चाचर मांडता उमेठी । संजय जाहालासे चोहटां । संवादसु-
खाचा ॥ ७ ॥ तथा सुखाची ऐसी जाती । जे आपणचि धरी शांती । मग पुढती देह-
स्मृती । लाधली तेणें ॥ ८ ॥

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्रुह्यमहं परम् ।

योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ॥ ७५ ॥

तेहां बैसतेनि आनहें । झणे जी जें उपनिषहें । नेणती तें व्यासप्रसाहें । ऐकिलें नियां
॥ ९ ॥ ऐकतांचि ते भोटी । ब्रह्मत्वाची पडिली मिठी । मीतूपणेसी दिठी । विरोनि
गेली ॥ १६१० ॥ हे आषवैचि कां योग । जयाटाय़ा येते मार्ग । तथाचें वाक्य सवंग ।
केलें मज व्यासें ॥ ११ ॥ अहां अर्जुनाचेनि मिधें । आपणपेंचि दुजें ऐसें । नटोनि आप-
ण्या उद्देशें । बोलिले जें देव ॥ १२ ॥ तेथ कीं माझे श्रोत्र । पाटाचें जाले जी पात्र ।
काय वानूं स्वतंत्र । सामर्थ्य श्रीगुरूचें ॥ १३ ॥

राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ।

केशवार्जुनयोः पुण्यं दृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥

राया हें बोलतां विस्मित होय । तेणेंचि मोडीवला ठाये । रत्नां कीं रत्नकिळे ये ।
झांकोळित जैसी ॥ १४ ॥ हिमवंतीचीं सरोवरें । चंद्रोदयी होती कांडीरीं । मग सूर्या-
गर्भी माघारें । द्रवत्व ये ॥ १५ ॥ तैसा शरिराचिया स्मृती । तो संवैर संजय चित्ती ।
धरी आणि पुढती । तेचि^३ होय ॥ १६ ॥

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ।

विस्मयो मे महान् राजन् दृष्यामि च पुनः पुनः ॥ ७७ ॥

मग उठोनि झणे नृपा । श्रीहरीचिया विश्वरूपा । देखिलया उगा कां पां । असों
लाहसी ॥ १७ ॥ न देखणेंनि जें दिसे । नाहीपणेंचि जें असे । विसरें आठवे तें कैसे ।
शुक्रजं आतां ॥ १८ ॥ देखोनि चमत्कार । कीजे तो नाही पसारें । मजही सकट महा-
पुर । नेत आहे ॥ १९ ॥ ऐसा श्रीकृष्णार्जुन- । संवादसंगर्भी ज्ञान । करुनि देतसे तिल-
ज्ञान । अहंतेंचें ॥ १६२० ॥ तेथ असंवरे आनहें । अलौकिकही कांहीं^१ ईकुंवे । श्रीकृष्ण

१ कंठरूप गुंफेत. २ शब्दार्थास. ३ आसौच्छ्रासाच्या. ४ आठ सात्विक भावांस. ५ बोवडी
वळली असतां. ६ अतिशय. ७ उपनिषत्सारसंवाद. ८ हारपली. ९ योग्यतेचें. १० हिरमुसला
होऊन राहें. ११ चकाकिल. १२ स्फटिकाकार. १३ शरीराच्या स्मृतीला संवादार्थें कांहीं वेळ आव-
रले पण पुनः तीच स्मृति झाली. १४ प्रसार. १५ न सांवरणाच्या. १६ उसासा टाकी.

हृण्णे सद्गते । वेळोवेळां ॥ २१ ॥ या अवस्थांची कांहीं । कौरवातें पॅरी नाही । हृणोनि राये
तें कांहीं । कल्पावें जंव ॥ २२ ॥ तंव जाला सुखलाभ । आपणपां करुनि स्वयंभ । बुद्धा-
विला अवष्टंभ । संजयें तेणें ॥ २३ ॥ तेथ कोणी येकीं अवसरी । होआवी ते करुनि
दुरी । रावो हृण्णे संजया पॅरी । कैसी तुझी गा ॥ २४ ॥ तेणें तूतें येथें व्यासें । बैसविलें
कायसा उद्देशें । अप्रसंगमाजि ऐसें । बोलसी काई ॥ २५ ॥ रानीचें राबळा नेलिया ।
साही दिशा मानी सुनिया । कां रात्री होय पाहल्या । निशाचरा ॥ २६ ॥ जो जेथिचें
गौरव नेणें । त्यासि तें भिंगुळवाणें । हृणोनि अप्रसंग तेणें । हृणावा कीं तो ॥ २७ ॥
मग हृण्णे सांगें प्रस्तुत । उद्यलेंसे जें उक्कळित । तें कोणासि बारे जैत । देईल शेर्खा
॥ २८ ॥ येन्हवीं विशेषें बहुतेक । आमुचें ऐसें मानसिक । जे दुर्योधनाचे अधिक ।
प्रताप सदा ॥ २९ ॥ आणि येरांचेनि^१ पाडें । देईही याचें देई^२डें । हृणोनि जैत फुडें ।
आणील ना तें ॥ ३० ॥ आह्वां तंव गमे ऐसें । मा तुझें जोती^३ कैसें । तें नेणों
संजया असे । तैसें सांग पां ॥ ३१ ॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।

तत्र श्रीविजयो भूतिर्ध्रुवानीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥

हरिः ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

यथा बोला संजयो हृण्णे । जी^{१०} येरयेरांचें मी नेणें । परि आयुष्य तेथें जिणें^{१०} । हें फुडें
कीं गा ॥ ३२ ॥ चंद्र तेथें चंद्रिंकी । शंभु तेथें अंबिका । संत तेथें विवेकी । असणें कीं
जी ॥ ३३ ॥ रीवो तेथें कैटक । सौजन्य तेथें सोइरीक । वन्हि तेथें वैहक । सामर्थ्य कीं
॥ ३४ ॥ दया तेथें धर्म । धर्म तेथें सुखागम । सुखीं पुरुषोत्तम । असे जैसा ॥ ३५ ॥
वसंत तेथें वन । वन तेथ सुमनें । सुमनीं पालिंनें । सौरगांचीं ॥ ३६ ॥ गुरु तेथ ज्ञान ।
ज्ञानीं आत्मदर्शन । दर्शनीं समाधान । आथि जैसें ॥ ३७ ॥ भाग्य तेथ विलास ।
सुख तेथें उल्लास । हें असो तेथ प्रकाश । सूर्य जेथें ॥ ३८ ॥ तैसे सकळ पुरुषार्थ ।
जेणें स्वामी कां सनाथ । तो श्रीकृष्ण रावो जेथ । तेथ लक्ष्मी ॥ ३९ ॥ आणि आपलेनि
कैतिसीं । ते जगदंबा जयापासीं । अणिमादिकी काय रासी । नव्हती तथातें ॥ ४० ॥

१ अनुभव. २ जिरविला. ३ सात्विकाहंकार. ४ प्रसंग. ५ रीत. ६ कोणत्या. ७ अवधान
सोडून. ८ उज्जालें असता. ९ भयंकर. १० व्याची मला उक्कळा तें. ११ विजय. १२ इतर
जें पाडव त्यांच्या योग्यतेस. १३ सैन्य. १४ अधिक. १५ गणित, भाकीत. १६ परस्परांचे.
१७ जगणें. १८ चांदणें. १९ ज्ञानाला. २० राजा असेल तिकडे. २१ सैन्य. २२ जाळण्याचे.
२३ पुष्पे. २४ समुदाय. २५ भ्रमरांचीं. २६ सुखोपभोग. २७ पतीसह. २८ अष्टसिद्धि.

कृष्ण विजयस्वरूप निजांगें । तो राहिला असे जेणें भागें । तें जय लागवें । तेथेंचि आहे ॥ ४१ ॥ विजयी नामें अर्जुन विख्यात । विजयस्वरूप श्रीकृष्णनाथ । 'अभ्येसीं विजय निश्चित । तेथेंचि असे ॥ ४२ ॥ तथाचिये देशीच्या झाडी । कल्पतरूतें होडी । न जिणेंवें कां येवडी । मायबापें असतां ॥ ४३ ॥ ते पापाणही आघवे । चित्तोरत्ने कां नोहावे । तिये भूमिके कां न यावें । सुवर्णत्व ॥ ४४ ॥ तथाचिया गांवी-चिया । नदी अमृतें वाहाविया । नवल काय राया । विचारी पां ॥ ४५ ॥ तथाचे बिंसाट शब्द । सुखें ह्याणें येती वेद । सदेह सच्चिदानंद । कां नोहावे ते ॥ ४६ ॥ पै र्वैर्गापवर्ग होन्हीं । इयें पडें तथा अधीनीं । श्रीकृष्ण बाप जननी । कर्मळा जया ॥ ४७ ॥ ह्याणौनि जिंया बाहीं उभा । तो लक्ष्मीयेचा वल्लभा । तेथ सर्वसिद्धि स्वयंभा । येर मी नेणें ॥ ४८ ॥ आणि समुद्राचा मेघ । उपयोगें तथाहूनि चांग । तेंसा पार्थी आजि लींग । आहे तये ॥ ४९ ॥ कनकत्वदीक्षागुरू । लोहो परीस होय कीरू । परि जगा पोसिता व्यवहारू । तेंचि जाणें ॥ १६९० ॥ येथ गुरुत्वा येतसे उणें । ऐसें क्षेणें कोण्ही ह्याने । वन्हिप्रकाश दीपपणें । प्रकाशी आपला ॥ ५१ ॥ तेंसा देवाचिया शक्ती । पार्थ देवीसीच बहुती । पैरी माने इये स्तुती । गौरव असे ॥ ५२ ॥ आणि पुत्रें मी सर्व गुणीं । जिणावा हे बापा शिरीणी । तरी ते शार्ङ्गपाणी । फळा आली ॥ ५३ ॥ किंबहुना ऐसा नृपा । पार्थ जालासे कृष्णकृपा । तो जयाकडे सौक्षेपा । रीती आहे ॥ ५४ ॥ तोचि गा विजयासि ठावो । येथ तुज कोण संदेहो । तेथ नये तरी वावो । विजयोचि होय ॥ ५५ ॥ ह्याणौनि जेथ श्री तेथ श्रीमंत । जेथ तो पंडुचा सुत । तेथ विजय समस्त । अभ्युदय तेथ ॥ ५६ ॥ जरी व्यासाचेनि सांचें । धिरे मन तुमचें । तरी या बोलाचें । भुवचि माना ॥ ५७ ॥ जेथ तो श्रीवल्लभ । तेथ भक्तकंदंब । तेथ सुख आणि लाभ । मंगळाचा ॥ ५८ ॥ या बोला आन होये । तरि व्यासाचा अंक न वाहें । ऐसें गांजोनि बाह । उभिली तेणें ॥ ५९ ॥ एवं भारताचा आंवाका । आणूनि श्लोकां येका । संजये कुरुनायका । सीधला हातीं ॥ १६६० ॥ जैसा नेणो केवढा वन्ही । परि गुणार्मी ठउनी । आणिजे सूर्याची होनी । निस्तरावया ॥ ६१ ॥ तैसें शब्दब्रह्म अनंत । जालें सवालक्ष भारत । भारताचें

१ लक्ष्मीसह. २ पैज मारी. ३ न जिंकावें. ४ चिंतामणी. ५ भलतें, अव्यवस्थित. ६ ते मूर्तिमंत सच्चिदानंदरूप कां न व्हावे, अहितच. ७ स्वर्गमोक्ष. ८ लक्ष्मी. ९ ज्या पक्ष्याकडे. १० पति. ११ संबंध. १२ सुवर्णपणा येण्याची दीक्षा देणारा गुरु. १३ लोखंडाला सुवर्ण करणारा परिस आहे. १४ सुवर्णच. १५ कदाचित्. १६ या स्तुतीनें देवालाच महत्व आहे. १७ प्रकारें. १८ इच्छा. १९ पक्षपातपूर्वक. २० विजयाचें विजयत्व व्यर्थ होईल. २१ पुण्य. २२ खरेपणानें. २३ विश्वासे. २४ अढळत्वच. २५ समुदाय. २६ कल्याणाचा. २७ शिष्यत्व. २८ असें मोठ्यानें बोलून हात उभारला. २९ मतलब. ३० 'यत्र योगेश्वरः कृष्णो' ह्या शेषटच्या ओकांत. ३१ वातीच्या अर्मी. ३२ नाश दूर करायला.

शतें सात । सर्वस्व गीता ॥ ६२ ॥ तथाही सातां शतांचा । इत्यर्थ हा श्लोकशेर्षाचा । व्याससिष्य संजयाचा । पूर्णोद्धार जो ॥ ६३ ॥ अणें येकेंचि श्लोकें । राहें तेणें अंसकें । अविद्याजाताचें निकें । जितिलें होय ॥ ६४ ॥ ऐसे श्लोकशतें सात । गीतेचीं पदें आंगें वाहत । पदें ह्मणों कीं परमावृत । गीताकाशीचें ॥ ६५ ॥ कीं आत्मराजाचिये सभे । गीते वोडवले हे खांबे । मज श्लोक प्रतिभे । ऐसे येत ॥ ६६ ॥ कीं गीता हे सप्तशती । मंत्रपातिपाद्य भगवती । मोहमहिषा मुक्ती । आनंदली असे ॥ ६७ ॥ ह्यणौनि मनें कायें वाचा । जो सेवक होईल इयेचा । तो स्वानंदसाम्राज्याचा । चक्रवर्ती कैरी ॥ ६८ ॥ कीं अविद्यातिमिररोखें । श्लोक सूर्यातें पैजा जिके । ऐसे प्रकाशिले गीतामिषें । रायें श्रीकृष्णें ॥ ६९ ॥ कीं श्लोकाक्षरद्राक्षलता । मांडव जाली आहे गीता । संसारपथ-श्रान्ता । विसंवावया ॥ ७० ॥ कीं सभाग्यसर्ती भ्रमरी । सेविले ते श्लोक कल्हारी । श्रीकृष्णाख्यसरोवरी । सांसजली हे ॥ ७१ ॥ कीं श्लोक नव्हती आन । गमे गीतेचें महिमान । वाखाणिते बंदिजन । उडंड जैसे ॥ ७२ ॥ कीं श्लोकांचिया आवारा । सात शतें करुनि सुंदरा । सर्वगम गीतापुरा । वसों आले ॥ ७३ ॥ कीं निजकांता आत्मया । आवडी गीता मिळावया । श्लोक नव्हती बाह्या । पसर कां जो ॥ ७४ ॥ कीं गीता कमळींचे भुंगे^२ । कीं हे गीतासागरतरंग । कीं हरीचे हे तुरंग । गीतार्थींचे ॥ ७५ ॥ कीं श्लोक सर्व तीर्थसंघात । आला श्रीगीतेगंगे आंत । जे अर्जुन सिंहस्थ । जाला ह्यणौनी ॥ ७६ ॥ कीं नोहे हे श्लोकश्रेणी । अक्षितचित्तचित्तामणी । कीं निर्विकल्पां लावणी । कल्पतरूची ॥ ७७ ॥ ऐसिया शतेंसातश्लोका । परी आगळा येकयेका । आतां कोण वेगळिका । वानावा पां ॥ ७८ ॥ तान्ही आणि पारिटी । इया कामधेनूतें^३ दिडी । सूनि जैसिया गोठी । कीजती ना ॥ ७९ ॥ दीपा आगिलें मागिल । सूर्य धाकुटा वडील । अमृतसिंधू खोल । उथळ कायसा ॥ ८० ॥ तैसे पहिले सरिते । श्लोक न ह्यणावे गीते । जुनीं नवीं पारिजातें । आहाती काई ॥ ८१ ॥ आणि श्लोका पाड नाही । हें कीर समर्थ काई । येथ वाच्य वाचकही । भाग न धरी ॥ ८२ ॥ जे इये शास्त्री येक । श्रीकृष्णचि वाच्य वाचक । हें प्रसिद्ध जाणें लोक । भलताही ॥ ८३ ॥ येथें अर्थें तेचि पाठें ।

१ 'यत्र योगेश्वरः कृष्णो' ह्या श्लोकच्या श्लोकांत. २ संपूर्ण. ३ गीता हीच काशी तिचें, स्वर्गीचें. ४ अनुभास येतात. ५ भ्राति महिषासुराची मुक्ता निरास केल्यानें. ६ होईल. ७ अज्ञानांधकार आडवून. ८ कमळांनीं. ९ सिद्ध झाली. १० स्तुतिपाठक. ११ वेदशास्त्रादि. १२ भ्रमर. १३ घोडे. १४ शिडी. १५ अक्षित=विरक्त यांच्या चित्ताला चित्तामणि, १६ वर्णावा. १७ शुष्क. १८ दृष्टि देउन. १९ पुढच्यामागचा. २० शेवटले. २१ परिजात जुना असो नवा असो, परिमळ सारखाच.

जोडे येवढें निधेदें । वाच्यवाचक येकवढें । साधितें शास्त्र ॥ ८४ ॥ ह्यणोन मज कांहीं ।
 समर्थनीं आतां विषय नाही । गीता जाणा हे वाङ्मयी । श्रीमूर्ति प्रभुची ॥ ८५ ॥ शास्त्र
 वाच्ये अर्थे फळे । मग आपण मावळे । तैसें नव्हे हें सगळें । परब्रह्मची ॥ ८६ ॥ कैसा
 विश्वाचिया कृपा । करुनि महानंद सोपा । अर्जुनव्याजें रूपा । आणिला देवें ॥ ८७ ॥
 चक्रोराचेनि निमित्तें । तिन्हीं भुवनें संतप्तें । निवविलीं कळवतें । चंद्रें जेवीं ॥ ८८ ॥
 कां गौतमाचेनि मिषें । कळिकाळ ज्वरितोहेसों । पाणिढाळ गिरीसों । गंगेचा केला
 ॥ ८९ ॥ तैसें गीतेचें हें दुभतें । वत्स करुनि पार्थातें । कुभीनली जगापुरतें । श्रीकृष्ण
 गाय ॥ ९० ॥ येथें जीवें जरी न्याल । तरी हेंच कीर होआल । ना तरि पाठमिषें
 तिंबाल । जीभचि जरी ॥ ९१ ॥ तरि लोह एके अंशें । झगडलिया परिसें । येरीकडे
 अपैसें । सुवर्ण होय ॥ ९२ ॥ तैसी पाठाची ते वाटी । श्लोक पाह लावावा जंव वाटी ।
 तंव ब्रह्मतेची पुढी । येसील आंगा ॥ ९३ ॥ ना येणेंसीं मुख वांकडें । करुनि ठाकाल
 कानवडें । तरि कानींही घेतां पडे । तेचि लेखें ॥ ९४ ॥ जे हे श्रवणें पाठें अर्थ । गीता
 नेही मोक्षाअरांतें । जैसा समर्थ साता कोण्हातें । नांस्ति न झणे ॥ ९५ ॥ ह्यणोन जाण-
 तया सवा । गीताचि येकी सेवा । काय कराल आधवां । शास्त्रीं येरीं ॥ ९६ ॥ आणि
 कृष्णार्जुनीं मोर्केळी । गोठी चौवाळिली जे निर्राळी । ते श्रीव्यासें केली करतळी । घेवों
 ये ऐसी ॥ ९७ ॥ बाळकातें वोरसें^१ । माय जें जेवजं बेसे । तें तया ठाकती तैसे । घांस
 करी ॥ ९८ ॥ कां अफाटा समीरणा । अपितें-पण शाहाणा । केलें जैसें विजया । निर्मू-
 नियां ॥ ९९ ॥ तैसें शब्दें जें न लभे । तें पडूनियां अनुष्ठे^२ । स्त्रीशूद्रादिप्रतिभे । सामा-
 विलें ॥ १०० ॥ स्वातीचेनि पाणियें । न होती जरी मोतियें । तरि आंगी सुंदराचिये ।
 कां शोभती तियें ॥ १ ॥ नाह वाद्या न येतां । तरि कां गोचर होता । फुलें न होतां
 घेपता । अमोव केवीं ॥ २ ॥ गोडीं न होती पक्कात्रें । तरि कां फावती रसनें । दर्पणा-
 चीन नयनें । नयन कां दिसे ॥ ३ ॥ द्रष्टा श्रीगुरुमूर्ती । न रिगता वैश्यपंथी । तरि कां ह्या
 उपास्ती । आकळता तो ॥ ४ ॥ तैसें वस्तु जें असंख्यात । तया संख्या शतें
 सात । न होती तरि कोणा येथ । फावों शकतें ॥ ५ ॥ मेघ सिंधूचें पाणी

१ मोठ्या पराक्रमानें प्राप्त होण्याजोगें. २ प्रतिपादनाला. ३ वाणीरूप. ४ जगावर कृपा करून.
 ५ अर्जुनाच्या निमित्तानें. ६ प्रत्यक्षतेस. ७ कलिकालरूप जो ज्वर त्याणें पीडित. ८ पायउतार.
 ९ भिजवाल. १० एका अंगावर. ११ प्रकार. १२ नाही. १३ तात्याबराबर. १४ रुपट.
 १५ बोलिली. १६ आकाशांत. १७ पान्हा दादून आल्यानें, अति ममतेन. १८ सोईस पडतील
 तसे. १९ वाण्याला. २० वदयता. २१ पंखा. २२ प्रतिबिंबांत. २३ फुलें उत्पन्न झालीं नसतीं तर
 सुगंध कसा घेतां येता. २४ पक्कात्रें गोड झालीं नसतीं तर जिभेला गोड कां लागती. २५ साक्षी.
 २६ साकार झाला नसता. २७ उपासनेला. २८ मिळूं शकतें.

वाहे । तरी जग तयातेंचि पाहे । कां जें उमप तें नोहे । ठाकतें कोण्हा ॥ ६ ॥
 आणि वाचा जें न पवे । तें हे श्लोक न होते बरवे । तरि कां नें मुखें फावे । ऐसें कां
 होतें ॥ ७ ॥ ह्मणोनि श्रीव्यासाचा हा थोर । विश्वासि जाला उपकार । जे श्रीकृष्ण उक्तीं
 आकार । ग्रंथाचा केला ॥ ८ ॥ आणि तोचि हें मी आतां । श्रीव्यासाचीं पदें पाहतां
 पाहतां । आणिला श्रवणपथा । मन्हाडिया ॥ ९ ॥ व्यासादिकांचे उन्मेख । राहटती
 जेथ सांशंक । तेथ मीही रंक येक । वाचाळी करीं ॥ १० ॥ परि गीता ईश्वर भोळ ॥
 ले व्यासोक्तिकुसुममाळा । तरि माझिया दूर्वाळ्या । ना न ह्मणे कीं ॥ ११ ॥ आणि क्षीर-
 सिंधूचिया तटा । पाणिया येती रंजयटा । तेथ काय मुरकुटा । वारिजत असे ॥ १२ ॥
 पांख-फुटे पाखिरू । नुडे तरी नर्भीच स्थिरू । गगन आक्रमी सत्वरू । तो गंरुडही
 तेथ ॥ १३ ॥ राजहंसाचें चालणें । भूतळीं जालिया शैहणें । आणिकें काय कोणें ।
 चालावेंचि ना ॥ १४ ॥ जी आपुलेनि अवकाशें । अगाध जळ घेपे कैलशें । चुळीं चूळ-
 पणा ऐसें । भरुनि न निघे ॥ १५ ॥ दिवटीच्या आंगी थोरी । तरि ते बहु तेज धरी ।
 वाती आपुलिया परी । आणीच कीं ना ॥ १६ ॥ जी समुद्राचेनि पैसे । समुद्रीं आकाश
 आभासे । थिळरी थिळरा ऐसे । बिंबेचि पै ॥ १७ ॥ तेवि व्यासादिक महामती । वावरो
 येती इथे ग्रंथी । मा आह्मी ठांकां हे युक्ती । न मिळे कीर ॥ १८ ॥ जिथे सागरीं जळ-
 चरें । संचरती मंदिराकारें । तेथ देखोनि शेंकरें येरें । पोहों न लाहती ॥ १९ ॥ अरुण
 आंगीजवाळिके । ह्मणोनि सुर्यातें देखे । मा भूतळींची न देखे । मुंगी काई ॥ २० ॥
 थालागीं आह्मां प्राकृतां । देशिकारें बंधे गीता । ह्मणणें हें अनुचिता । कारण नोहे ॥ २१ ॥
 आणि बाप पुढां जाये । ते घेत पांडलाची सोये । बाळ ये तरि न लहे । पावों काथी
 ॥ २२ ॥ तैसा व्यासाचा मांसावा घेत । भाव्यकारातें वाट पुसत । अयोग्यही मी न प-
 वत । २२ को जाइन ॥ २३ ॥ आणि पृथ्वी जयाचिया क्षेमा । नुबगे स्थावर
 अंगमा । जयाचेनि अमृतें चंद्रमा । निववी जग ॥ २४ ॥ जयाचें आंगिकें
 असिकें । तेज लाहोनि अत्रें । आंधाराचे सैवाइकें । लोटिजत आहे ॥ २५ ॥ समुद्रा

१ अगणित. २ जर हे श्लोक चांगले झाले नसते तर कानाला व मुखाला प्रातः कसे झाले असते. ३ ग्रंथ. ४ ज्ञानोद्धार. ५ अनिश्चित. ६ बडबड. ७ व्यासोक्तिरूप फुलांची माला. ८ गजसमुदाय. ९ चिलटाला. १० पंख फुटणारें पांखरू व गरूड आपआपल्या सामर्थ्यांनुसार आकाशांत उडतात. सीमा दोघांलाही नाही. ११ सुंदर. १२ कलश अगाध जलांत गेला तरी त्याच्या पोकळीतून केंच पाणी त्यांत रहातें. १३ तसे व्यासादि या ग्रंथांत वावरतात. आम्ही मात्र हात ठेकवे हें जुळत नाही. १४ पर्वता एवढाली. १५ लहान मत्स्य. १६ अगदीं जवळ राहणारा. १७ देशभाषेनें. १८ अयोग्यपणाला. १९ पावलट. २० भाग घेत घेत. २१ न पावतां. २२ कोणीकडे. २३ सहनशक्तीमुळे. २४ न कंटाळे. २५ संपूर्ण साह्य. २६ संपूर्ण ऐहिक. २७ दूर करीत आहे.

जयाचें तोय । तोया जयाचें माधुर्य । माधुर्या सौंदर्य । जयाचेनी ॥ २६ ॥ पवना जयाचें बळ । आकाश जेणें पंथळ । ज्ञान जेणें उज्वळ । चक्रवर्ती ॥ २७ ॥ वेद जेणें सुभास । सुख जेणें सोळास । हें असो रूपैस । विश्व जेणें ॥ २८ ॥ तो सर्वोपकारी समर्थ । सगुह श्रीनिवृत्तिनाथ । राहटत असे मजहीआंत । रिघोनियां ॥ २९ ॥ आतां आयती गीता जर्गा । मीं सांगें मन्हाडिया भंगी । येथ कें विस्मयालागीं । टाव आहे ॥ १७३० ॥ श्रीगुरुचेनि नांवें माती । डोंगरी जयापासीं होती । तेणें कोळियें त्रिजगती । एकवैद केली ॥ ३१ ॥ चंदनें वेधलीं झाडें । जालीं चंदनाचेनि पाडें । वसिष्ठें मांडली कीं भांडें । भातुर्सी झाडी ॥ ३२ ॥ मा मी तंव चित्ताथिला । आणि श्रीगुरु ऐसा र्हाडुला । जो दिटीवेनि^१ आपुला । बैसवी परीं ॥ ३३ ॥ आधींचि देखणी दिटी । बरी सूर्य पुरवी पोंटी । तें न दिसे ऐसी गोटी । कैही आहे ॥ ३४ ॥ ह्मणोनि माझे नित्य नवे । श्वासो-श्वासही प्रबंध होआवे । श्रीगुरुकृपा काय नोहे । ज्ञानदेव ह्मणे ॥ ३५ ॥ याकारणें मियां । श्रीगीतार्थ मन्हाडिया । केला लोकां यया । दिटीच्यो विषो ॥ ३६ ॥ परि मन्हाडे बोलरंगें । कवाळितां पें गीतांगें । तें गातयाचेनि^२ पांगें । यैकाक्यता नोहे ॥ ३७ ॥ ह्मणोनि गीता गावों ह्मणे । तें गांणिव होती लेणें । ना मोकळे तरि उणें । गीताही आणित ॥ ३८ ॥ सुंदर आंगीं लेणें न सृये । तें तो मोकळा शृंगार होये । ना लेइलें तरि आहे । तैसें कें उचित ॥ ३९ ॥ कां मोतियांची जैसी जाती । सोनयाही मान वेती । ना तरि मानवती । अंगेंचि र्हाडी ॥ १७४० ॥ ना ना गुंफिली कां मोकळी । उणीं न होती परिमळी । वसंतागमींची वाढोळी । मोगरीं जैसी ॥ ४१ ॥ तैसा गाणीवेनें मिरवी । गीतेवीणही रंग दावी । तो लाभाचा प्रबंध बोवी । केला मियां ॥ ४२ ॥ तेणें आवाळसुबोधें । बोवियेचेनि प्रबंधें । ब्रह्मरससुस्वादे । अक्षरें गुंथिलीं ॥ ४३ ॥ आतां चंदनाच्या तरुवरी । परिमळालागीं फुलवरी । पोरुखणें जियापरी । लागना कीं ॥ ४४ ॥ तैसा प्रबंध हा श्रवणी । लागतखेवो समाधि आणी । ऐकिलियाही वोंखाणी । काय व्यसन न लवी ॥ ४५ ॥ पाठ करितां व्याजें । पांडित्यें येती वर्षेजें । तें अमृतातें नेणिजे । फोंवलिआ ॥ ४६ ॥ तैसेनि आइतेपणें । कवित्वा जालें हें उडपणें । मनन निविध्यास श्रवणें । जितिलें आतां ॥ ४७ ॥ हे स्वानंद भोगाची सेलें^३ । भलतयासींचि वेईल । सर्वेद्रियां पोषवील । श्रवणाकरवीं ॥ ४८ ॥ चंद्रांतें

१ विस्तार. २ चांगलें बोलणारा. ३ प्रकाशित. ४ भाषेच्या रीतीनें. ५ एकत्र. ६ इतर झाडें चंदनसहवासानें त्याच्या तुलनेस येतात. ७ भांडणाच्या निवाड्यासाठीं. ८ छाटी. ९ चित्त सगुहमय झालेला. १० धनी. ११ दृष्टिमात्रानें. १२ पाठीराखा. १३ काव्यप्रबंध. १४ दृष्टिगोचर. १५ आधीनपणानें. १६ एकदेशित्व. १७ गाणीं. १८ सुसर्ती. १९ गाण्यावांचून. २० आबाल-वृद्धांस सुगम. २१ सुवाससाठीं, फूल येण्यापर्यंत. २२ वाट पाहणें. २३ लागण्याबराबर. २४ व्याख्यानरूपानें. २५ स्पष्ट. २६ प्राप्त झाल्यास. २७ विश्रांतिस्थान. २८ विभाग.

आंगवणे । भोगूनि चकोर शाहाणे । परि कावे जैसे चांदिणे । भलतयही ॥ ४९ ॥ तैसें
 अध्यात्मशास्त्रीं थिये । अंतरंगचि अधिकारिये । परि लोक वाकूचातुंये । होईल सुखिया
 ॥ १७५० ॥ ऐसें श्रीनिवृत्तिनाथाचें । गौरव आहे जी साचें । ग्रंथ नेहे हें कृपेचें । वैभव
 तिये ॥ ५१ ॥ क्षीरसंधूपरिसरी । शक्तीच्या कर्णकुहरी । नेणों कै श्रीत्रिपुरारी । सांगी-
 तलें जें ॥ ५२ ॥ तें क्षीर कैहोळाआंत । मर्करोईरी गुप्त । होता तथाचा हात । पैठे
 जालें ॥ ५३ ॥ तो मत्स्येंद्रसमभृंगी । भद्रावयवा चौरंगी । भेटला की तो सर्वांगी । संपूर्ण
 जाला ॥ ५४ ॥ मग समाधी अव्यत्यथा । भोगावी वीसना यथा । ते मुद्रा श्रीगोरक्षराया ।
 दिधली मीनी ॥ ५५ ॥ तेणें योगाब्जिनीसरोवर । विषयविध्वंसैकवीर । तिये परी कां
 सर्वेश्वर । अभिषेकिले ॥ ५६ ॥ मग तिहीं तें शीभव । अद्वयानंदवैभव । संपादिलें संप्र-
 भव । श्रीगैणीनाथा ॥ ५७ ॥ तेणें कळिकळित भूतां । आला देखोनि निर्हता । ते आज्ञा
 श्रीनिवृत्तिनाथा । दिधली ऐसी ॥ ५८ ॥ ना आदि गुरु शंकरा । लागोनि शिष्यपरंपरा ।
 बोधाचा हा संसारा । जाला जो आमुतें ॥ ५९ ॥ तो हा तूं घेऊनि आववा । कळीं
 गळितयां जीवां । सर्व प्रकारी धावी । करी पां वेगी ॥ १७६० ॥ आधींच तंव तो
 कृपाळू । वरि गुरुआज्ञेचा बोलू । जाला जैसा वर्षाकाळू । खवळणें मेघां ॥ ६१ ॥ मग
 आतांचेनि वोरसें । गीतैर्यग्रथनमिसें । वर्षला शांतरसें । तो हा ग्रंथ ॥ ६२ ॥ तेथ
 पुढां मी बापिर्यो । मांडला आर्ती आपुलिया । की यासाठी येवढिया । आणिलों यशा
 ॥ ६३ ॥ एवं गुरुकर्म लथलें । समाधिधन जें आपुलें । तें ग्रंथें बोधोनि दिधलें । गोसावीं
 मज ॥ ६४ ॥ वांचूनि पडे ना वाची । ना सेवाही जाणें स्वामीची । ऐशिया मज ग्रंथाची ।
 योग्यता कें असे ॥ ६५ ॥ परि साचचि गुरुनाथें । निमित्त करूनि मातें । प्रबंधव्याजें
 जगातें । रक्षिलें जाणा ॥ ६६ ॥ तन्ही पुरोहितगुणें । मी बोलिलों पुरे उणें । तें तुझीं माड-
 लीपणें । उपासाहिजो जी ॥ ६७ ॥ शब्द कैसा घडिजे । प्रमेयी कैसें पां चडिजे । अळ-
 कार ह्मणिजे । काय तें नेणें ॥ ६८ ॥ सांयिखडेयाचें बाहुलें । चालवित्या सूत्राचेनि
 चाले । तैसा मातें द्वावीत बोलें । स्वामी तो माझा ॥ ६९ ॥ आलागीं मी गुणदोष । विषीं

१ आपल्या शक्तीनें. २ प्राप्त होय. ३ या आत्मानात्मविचारशास्त्री. ४ अंतर्मुख. ५ सन्निध-
 भार्गी. ६ पार्वतीच्या कानांत. ७ लाटांमध्ये. ८ माझाच्या पोटांत. ९ प्राप्त. १० हातपाय तुट-
 लेल्या चौरंगी नांवाचा योगी. ११ निर्विघ्न. १२ या वासनेनें. १३ मत्स्येंद्रनाथांनीं. १४ योगरूप
 कमलिनीचें. १५ विषयनाशाला मुख्य कारण. १६ अध्यात्मविद्या. १७ मुळापासून. १८ कलीनें
 प्रस्त अशा. १९ खरा. २० विस्तार. २१ धावून रक्षणें. २२ पीडिताच्या पान्हासाठीं. २३ ग्रंथ
 करण्याच्या निमित्तानें. २४ चातक. २५ गुरुपरंपरेनें. २६ परस्वाधिनपणनें. २७ क्षमा करा.
 २८ अर्थान्वयांत. २९ कळसूची बाहुली.

क्षमाविना विशेष । जे मी संजात ग्रंथलों देख । आचार्ये कीं ॥ १७७० ॥ आगि तुझां
संतांचिये सभे । जें उणिवेशीं ठाकें उभें । तें पूर्ण नोहे तें लाभें । तुझांसीचि कोर्पो ॥ ७१ ॥
सिधंतलियाही परिसें । लोहत्वाचिये अवशसे । न मूकजे आयसें । तें कवणा बोल ॥ ७२ ॥
बोर्हळें हंच करावें । जे गंगेचें आंग टाकावें । मगही गंगा जरी नोहावें । तें तो काय
करी ॥ ७३ ॥ ह्मणोनि भाग्ययोगें बडवे पां हे । तुझां संतांचे मी पाये । पातलों आतां
कें लाहें । उणें जर्गी ॥ ७४ ॥ अहो जी माझेनि स्वामी । मज संत जोडून तुझीं । दिध-
लति तेणें सर्वकर्मी । परिपूर्ण जालों ॥ ७५ ॥ पाहा पां मातें तुझां सांगडें । माहेर
तेणें सुरवाडें । प्रंथाचें आळियाडें । सिद्धी गेलें ॥ ७६ ॥ जी कनकाचें निखळ । वोतूं
येईल भूतळ । चितारडी कुळाचळ । निर्मू येती ॥ ७७ ॥ सातांही हो सांगरातें । सोपे
भरितां अमृतें । दुवोड नोहे तारातें । चंद्र करितां ॥ ७८ ॥ कल्पतरूचे आराम ।
लावितां नाहीं विषम । परी गीतार्थाचें धर्म । निवडूं नये ॥ ७९ ॥ तो मी येक सर्व
मुका । बोलोनि मन्हाटिया भाषा । करीं डोळवरीं लोकां । घेवों ये ऐसें जें ॥ १७८० ॥
हा ग्रंथसागर येव्हडा । उतरोनि पैलीकडा । कीर्तिविजयाचा धेंडा । नाथें जें कां ॥ ८१ ॥
गीतार्थाचा आचारू । कलशेंसी महामिरू । रचून माजी श्रीगुरु- । लिंग जें पूर्जां ॥ ८२ ॥
गीता निष्कपट माय । चुकोनि तान्हें हिंडे जें वांय । ते मर्यापूतां भेटि होय । हा धर्म
तुमचा ॥ ८३ ॥ तुझां सज्जनांचें केलें । आकळून जी मी बोलें । ज्ञानदेव ह्मणे धेंकुलें ।
तैसें नोहे ॥ ८४ ॥ काय बहु बोलों सकळां । मेळविलों जन्मफळा । ग्रंथसिद्धीचा सोहळा ।
हाविला जो हा ॥ ८५ ॥ मियां जैसजैसिया आशा । केला तुमचा भरंवसा । ते पुरऊनि
जी बहुवसा । आणिलों सुखा ॥ ८६ ॥ मजलागीं ग्रंथाची स्वामी । तुजी सृष्टी जे हे केली
तुझी । ते पाहोनि हांसों आर्झी । विश्वामित्रातेही ॥ ८७ ॥ जे असोनि विशंकराचें ।
धातयाही आणावें बोसों । तें नासतें कीजे कीं ऐसें । निर्मावें नाहीं ॥ ८८ ॥ शंभू उपम-
न्यूचेनि मोहें । क्षीरसागरही केलों आहे । येथ तोही उपमेसरी नोहे । जे विषगर्भ कीं
॥ ८९ ॥ अंधकार निशाचरा । गिळितां सूर्ये चराचरा । धांया केला तरी खरा । ताडनी
कीं तो ॥ १७९० ॥ तोंतलिया जगाकारणें । चंद्रें वेंचिलें चांदिणें । तथा सर्वोषा केवि
ह्मणें । सारखें हें ॥ ९१ ॥ ह्मणोनि तुझीं मज संतीं । ग्रंथरूप जो हा बिजगतीं । उप-
योग केला तो पुढतीं । निरुपम जी ॥ ९२ ॥ किंबहुना तुमचें केलें । धर्मकीर्तन हें सिद्धी

१ ग्रंथयुक्त बोललों, ग्रंथच मी झालों आहे. २ कोपू लागेन. ३ स्वर्शलेल्या. ४ वाईट स्थितीला. ५ लोहानें. ६ प्रवाहनें. ७ तुमच्यासारजें. ८ अनुकूल. ९ हट्ट. १० सर्व. ११ पर्वत. १२ कठिण. १३ बाग. १४ विपरीत. १५ प्रत्यक्ष. १६ देऊळ. १७ व्यर्थ. १८ आईलेकरांस. १९ तुझी संतांणी केलेल्याचा विचार करून हें माझे बोलणें आहे केवळ ग्रंथ निमित्तानें ज्ञानेश्वराचेंच यःकश्चित् बोलणें नव्हे. २० विशंकुराजाच्या हेतूने. २१ उणें. २२ दिला. २३ तप्त झालेल्या.

नेलें । येथ माझे जी उरलें । पाईकपण ॥ ९३ ॥ आतां विश्वात्मकें देवें । येणें वाग्यज्ञें
तोषावें । तोषोनि मज द्यावें । पैसायदान हें ॥ ९४ ॥ जे खळाची व्यंकटी सांडो । तथा
सत्कर्मी रती वाढो । भूतां परस्परें पडो । मैत्र जीवाचें ॥ ९५ ॥ दूरिताचें तिमिर जावो ।
विश्व स्वधर्मसूर्य पाहो । जो जें वांछील तो तें लाहो । प्राणिजात ॥ ९६ ॥ वर्षत सकळ-
मंगळी । ईश्वरनिष्ठांची मांदिर्याळी । अनावरत भूतळी । भेटो त्यां भूतां ॥ ९७ ॥ चलां
कल्पतरूचे अरव । चेतनां चित्तामणीचे गाव । बोलते जे अर्णव । पीयूषाचे ॥ ९८ ॥
चंद्रमे जे अलंछन । मूर्तिड जे तापहीन । ते सर्वाहीं सदा सज्जन । सोयरे होतू ॥ ९९ ॥
किं बहुना सर्वसुखी । पूर्ण होऊनि तिहीं लोकीं । भजिजो आदिपुरुषी । अखंडित
॥ १०० ॥ आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं इथे । कृष्टाकृष्टविजयें । होभावे जी
॥ १ ॥ येथ ह्याने श्रीविश्वेश्वरावो । हा होइल दैनपसावो । येणें वरें ज्ञानदेवो । सुखिया
जाला ॥ २ ॥ ऐसें युगीं परि कलीं । आणि महाराष्ट्रमंडळीं । श्रीगोसावरीच्या कुलीं ।
ईक्षिणीलीं ॥ ३ ॥ त्रिभुवनैकपवित्र । अनादि पंचक्रोशक्षेत्र । जेथ जगाचें जीवनसूत्र ।
श्रीमहालया असे ॥ ४ ॥ तेथ येद्वंशविलास । जो सकळकळानिवास । न्यायातें पोषी
क्षितीश । श्रीरामचंद्र ॥ ५ ॥ तेथ महेशान्वयसंभूतें । श्रीनिवृत्तिनार्थसुतें । केलें ज्ञान-
देवें गीतें । देशीकौरलेणें ॥ ६ ॥ एवं भारताच्या गांवीं । भीष्मनाम प्रसिद्ध पर्वी । श्रीकृष्णा-
र्जुनीं बरवी । गोठी जे केली ॥ ७ ॥ जें उपनिषदांचें सार । सर्वशास्त्रांचें माहेर । पर-
महंसीं सरोवर । सेविजे जें ॥ ८ ॥ तिये गीतेचा केलश । संपूर्ण हा अष्टादश । ह्याने
निवृत्तिदास । ज्ञानदेव ॥ ९ ॥ पुढेती पुढती पुढती । इया ग्रंथपुण्यसंपत्ती । सर्वसुखीं सर्व-
भूतीं । संपूर्ण होइजे ॥ १०१ ॥ शके बाराशतें बारोत्तरें । तें टीका केली ज्ञानेश्वरें ।
सच्चिदानंदबाबा आवरें । लेखकु जाहाला ॥ १०११ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायामष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

इति श्रीभावार्थदीपिका समाप्ता ॥

श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

श्लोक ७८, ओव्या १८११.

१ सेवकत्व. २ ग्रंथरूप यज्ञानें. ३ प्रसाद. ४ वक्रवृष्टी. ५ भगवज्जनांची. ६ समुदाय. ७ सर्व.
काळ. ८ चालत्या. ९ कोटी, अंकुर. १० जिवंत. ११ समुद्र. १२ लांडनरहित. १३ सूर्य.
१४ श्रीगुरु. १५ दानप्रसाद. १६ कलियुगांत. १७ दक्षिणभागाच्या तीरी. १८ पांच कोश विस्तृत.
१९ मोहनराजदेव. २० माधव. २१ आदिनाथपरंपरासंभूत, शिवसंप्रदाय. २२ शिष्याने. २३ देश-
भाषाग्रंथ. २४ कळस. २५ उत्तरोत्तर.

श्रीशकेपंधराशें बारोत्तरीं । तारणनामसंवत्सरीं । येकाजनार्दन अव्यादरीं । गीता
 ज्ञानेश्वरीप्रति शुद्ध केली ॥ १ ॥ ग्रंथ पूर्वांच अतिशुद्ध । परी पाठांतरीं शुद्ध अबद्ध ।
 तो शोधूनियां एवंविध । प्रतिशुद्ध सिद्धज्ञानेश्वरी ॥ २ ॥ नमो ज्ञानेश्वरा निष्कळंका ।
 जयाची गीतेची वाचितां टीका । ज्ञान होय लोकां । अतिभाविकां ग्रंथार्थियां ॥ ३ ॥
 बहुकाळपर्वणी गोमटी । भाद्रमासकपिलाषठी । प्रतिष्ठानीं गोसातरीं । लेखनकामाठी
 संपूर्ण जाली ॥ ४ ॥ ज्ञानेश्वरीपाठीं । जो बोवी करील मन्हाटी । तेणें अमृताचे ताटीं ।
 जाण नरोटी ठेविली ॥ ५ ॥